

LE ROY EDWIN FROOM

ATYÁINK PRÓFÉTAI HITE

I. KÖTET

Csoportkép a "prófétai magyarázat világító fáklyájának átadásáról"

A profétai magyarázat történelmi fejlődése

Az ősegyház magyarázata, a rákövetkező elhajlások és a középkori újjáéledés

Fordította: Kiss Vilmos

Szívből ajánljuk ezt a kötetet a bibliai próféciaák mindazon tanulmányozóinak, akik a prófétai magyarázat fennen ragyogó fáklyájának kézről-kézre adását az évszázadokon át nyomon kívánják követni, és akik figyelemmel kísérik az útját ennek az előrehaladó és gyarapodó világosságnak, amely a mi lelki elődeink lépteit irányította az ősegyházban és a középkorban.

Copyright, 1950. a Review and Herald Könyvkiadó Társaságnál
Washington. D.C.

TARTALOMJEGYZÉK

A SZERZŐ AZ OLVASÓHOZ	9
A prófétai tolmácsolásnak az egyháztörténelemre gyakorolt befolyása	9
Kényszerítő erejű indíték áll e kutatás háttérében	9
Nehézségek a kutatás körül	10
Teljesen egybevág a régész-ásójának felfedezéseivel.....	11
A csoport-munka biztosítékai.....	11
A szerző kifejti szempontjait.....	11
A felismert beteljesülések isteni tanúságtevői	12
Az emberiségnek szüksége van a prófétaság világosságára.....	12
1. AZ IHLETETT PRÓFÉCIA TÁRGYKÖRE ÉS CÉLJA	14
I. A prófécia fáklyája bevilágítja a századokat	14
II. A prófétaság, — annak természete, köre és módszere	19
III. Ezen értekezés tárgyköre	21
IV. Az alkalmazott prófétai kifejezések meghatározása	22
2. DÁNIEL KÖNYVE ÉS AZ Ó-TESTAMENTUM TÖRVÉNYE	24
I. Dániel — Az egyetlen államférfi-próféta és az ő kora	24
II. Dániel prófétai jelképeinek történelmi háttére	25
III. A nagy hegyről és a szélről szóló képlet	29
IV. A prófétai vadállatok jelképe a Dániel 7-ben	30
V. Dániel könyvének jellege	32
VI. Dániel könyvének kapcsolata az Ó-Testamentum törvénykönyvével.....	33
3. DÁNIEL KÖNYVÉNEK VISZONYA AZ APOCRYPHA-HOZ.....	42
I. A két testamentum közbeeső időszaka.....	42
II. Számos apokrif irodalom keletkezett.....	45
III. Ami a görög nyelven keresztül csúszott be	46
IV. Trent-et megelőzőleg általánosan elvetették.....	52
4. JELENÉSEK KÖNYVE ÉS AZ ÚJ-TESTAMENTUM KÁNONJA	56
I. Jelenések könyve - annak megírása és eredeti elfogadói.....	56
II. A könyv prófétai jellege	61
III. A Jelenések és az Új-Szövetség Kánonja.....	61
5. AZ Ó-TESTAMENTUMBAN LERAKOTT ALAPOK.....	70
I. A bibliai prófécia hosszú távú szemlélete.....	70
II. Az Ó-Testamentumi próféták eschatológiai hangsúlyozása	72
III. Dániel lerakja a prófétai tolmácsolás elveit	78
6. AZ APOSTOLOK IDEJÉBEN ELÉRT PRÓFÉTAI CSÚCSPONT	83
I. Krisztus az ihletett prófécia kútfeje	83
II. Jézus kihirdeti az Isten országát	84
III. Jézus a feltámadásról és a halálról	85
IV. Jézus tanítása a második adventről	85
V. Jézus nagyszerű prófeciája átfogja a keresztény korszakot	86
VI. Jézus kihirdeti a vezérelveket	88
VII. Krisztus kapcsolata a Dániel Könyvével	88
VIII. Pünkösdi leleplezi "az időket és alkalmakat"	90
IX. Pál vázolja a jelenlegi korlátozást és az eljövendő istentagadást	91
X. Jakab, Péter és Júdás levelei.....	93
XI. János hozzájárulása a prófécia tetőpontjához	94
XII. Dániel és az Apokalipszis kapcsolata	95

XIII. A próféciák kinyilatkoztatásai folyamatosak	97
XIV. Az apostoli egyház felemelt tekintete	98
XV. A teljesen kikerekített prófétai megalapozás összefoglalása	99
7. DÁNIEL KÖNYVE KERESZTÉNYSÉG ELŐTTI MAGYARÁZATAI.....	101
I. A hagyomány Sándort a Dániel próféciáival kapcsolja össze	101
II. Dániel könyvének körülírt Septuaginta fordítása	102
III. A Dániel 9-hez fűzött változtatások	104
IV. A négy beleszórt magyarázási elv	105
V. A "2300" hitelessége a Dn. 8:14-ben vitathatatlanul meg van állapítva	106
8. A HÍD A KERESZTÉNY KORSZAKHOZ	109
I. A kereszténység előtti idők apokaliptikus irodalma	109
II. Az "etiópiai Énok" a Krisztus előtti zsidó gondolkodást tárja fel.....	111
III. Az "örömnöpepek" a "pátriarchák" és a "felmenetel" tanúságtételei.....	114
IV. A "Szlovén Énok", a 7000 éves elmélet és halhatatlanság	117
V. Josephus megismétli a prófétai magyarázatok elveit	118
VI. A rabbinusok Róma után várják a Messiás országát.....	121
VII. Összefoglalás, a próféciáknak az Új-Testamentum előtti zsidó értelmezésére nézve.	122
9. AZ APOSTOLI ATYÁK II. SZÁZADBELI TANÚBIZONYSÁGA.....	123
I. Írásaik hátttere és keretei.....	123
II. Kelemen leveleinek tanúbizonysága.....	124
III. Ignatius leveleinek tanúbizonysága	125
IV. Barnabás levelének tanúságtétele	126
V. "Hermas pásztorának" bizonyágtétele	127
VI. Polycarp levelének tanúbizonysága	129
VII. Papias tanúbizonysága	130
VIII. Az Apostoli Atyák bizonyágtételének összefoglalása	130
10. A HITVÉDŐK IDŐSZAKA	132
I. A Nicea-előtti időszak történelmi kerete	132
II. Gnosztikus ellentétek bonyolítják az ősegyház helyzetét.....	133
III. A vezető hitszónokok tükrözik vissza a tanúbizonyságokat.....	135
IV. Jusztin Mártír a legelső keresztény hitvédő	136
V. Ptolemeus önkénytelen tanúbizonysága a prófétai vázlat mellett	141
11. A GALL IRÉNEUS ÉS AZ AFRIKAI TERTULLIÁNUS	143
I. Az idő megrövidült a korai bibliamagyarázóknak	143
II. Iréneus az Antikrisztust, a feltámadásokat és a millenniumot hangsúlyozza	143
III. Tertullián megmagyarázta a végső események rendjét	150
IV. Alexandriai Kelemen idősorrendje a hetven hétre nézve	156
12. HIPPOLYTUS ÉS JULIUS AFRICANUS	160
I. Hippolytus, a Biblia legelső rendszeres magyarázója.....	160
II. Julius Africanus a hetven hetet Krisztussal fejezi be	166
13. NEM KERESZTÉNY BEFOLYÁSOK A KERESZTÉNY TOLMÁCSOLÁSOKRA.....	169
I. Messiási elmélkedések a Baruch Szíriai Apokalipsziséénél	169
II. A Második Ezdrás (vagy: Negyedik Ezra) megkísérli párhuzamba állítani a negyedik vadállatot	170
III. Az Ál-Sibyllai orákulumok	172
IV. Biblián-kívüli befolyások az Antikrisztus fogalmára nézve	176
V. Biblián-kívüli befolyások az őskeresztény chiliasmusra.....	180
14. TÁMADÁSOK AZ ADVENT-REMÉNYSÉG ÉS A PRÓFÉCIÁK ELLEN	185
I. Origen az allegorizáló bölcselelő és tudós egyén	185

II. Origen allegorikus formában kezeli a Szentírást	188
III. Közvetlen támadás a prófécia kettős bástyája ellen	194
15. CIPRIÁN, VICTORIUS ÉS METÓD	198
I. Ciprián, a vázlatos prófécia kilátásai nélkül	198
II. Victorinus, a legrégebbi rendszeres apokaliptikus magyarázó	201
III. Method vitatja a feltámadást és a lelki újjáépülést	206
IV. Az ősegyház lelkesítő indítékai	207
V. A prófétai felfogás összefoglalása a mártírok korában	208
16. AZ EGYHÁZ ÁTMENETI ÓRÁJA	209
I. Lactantius, a millenarista szóvivő az átmeneti órában	210
II. Eusébiusz - Özséb - Eredeti álláspontja, amelyet később megváltoztatott	215
III. A vázlatos próféciák Nicea-előtti magyarázata	216
IV. A Niceai Zsinatnak az Adventre vonatkozó feljegyzése	219
17. A PRÓFÉTAI TOLMÁCSOLÁS NICEA UTÁNI MEGVÁLTOZ-	
TATÁSA	222
I. Az egyház felemelkedése alapvető változásoknak válik okozójává	222
II. Özséb új prófétai magyarázata	228
III. Athanasius és az Arianus viszályok	231
IV. Forradalom a bibliamagyarázatban az egyház megalapításával	236
18. VÁLTOZÓ HANGOK KÜLÖNBÖZŐ HELYEKEN	240
I. Aphrahat a perzsa tanúbizonyság Rómára, a feltámadásra és a mennyi királyságra nézve	240
II. Ephraim az Antikrisztus feltámadását várja Róma letörése után	242
III. Növekvő aggodalmak az Antikrisztus közelség következtében	243
IV. Hiláriusz a legelső, aki a lelkészséget összekapcsolja az Antikrisztussal	244
V. Cyrill nyomtatékosan hangsúlyozza a fennálló szakadást és a fenyegető Antikrisztust	245
VI. Milánói Ambrus hatalmas befolyása	249
VII. Chrysostom - Róma, mint az egyetemes Antikrisztus visszatartója	256
VIII. Polychronius Porphyryus "Antiochusi" elméletének követője	259
IX. Isidore Rómát vallja a negyedik országnak	261
19. AZ ÚJ BETELJESÜLÉS HÍRNÖKEI	262
I. A fokozatos beteljesülés kortársi elismerése	262
II. Sulpicius Severus a cserép és a vas összevegyülésének hírnöke	262
III. Jeromos az utolsó értelmes tanúságtevő az elsötétítés előtt	264
IV. Theodoret az adventkori ország előhírnöke	273
V. Különféle hangok zárják be ezt a korszakot	275
VI. Összefoglaló az ősegyház próféciáira vonatkozó tanításairól	276
20. A MILLENNIUM FORRADALMI FOGALMA MEGJELNIK	282
I. Tichonius szabályai évszázadokra kialakítják a bibliai magyarázatot	282
II. Ágoston a millenaris felfogás megváltoztatója	287
III. Az ősi advent reménység nagyrészt el lett feledve	297
21. A PÁPAI HATALOM FOKOZATOS NÖVEKEDÉSE	299
I. A világi előhaladás a lelki hanyatlással párosult	299
II. I. Leó kísérletei az Ágostoni országra való igények megtestesítésére	301
III. A római primáság törvényes szentesítésének elnyerése	304
IV. Justinian, mint a pápai főhatalom törvényesítője	306
V. A megbízatás megerősítése véglegesen le lett rögzítve a Kódexben	310
22. EGYHÁZI FÉRFIAK MEGBÉLYEGZIK AZ ANTIKRISZTUSI	
ELVET	315

I. I. Gergely, mint az Antikrisztus közeli voltának hirdetője	315
II. A saracén fenyegetés hatásai	322
III. A meghamisított "adományozást" arra használják fel, hogy igazolják vele az időleges uralmat.....	323
IV. Nagy Károly megkísérelti bevezetni a keresztény istenuralmat az Ágoston-féle minta alapján	325
V. Koholt "Dekrétumi Levelek" biztosítják a főhatalmat királyok felett	326
VI. Az Antikrisztust látják a pápai trónon ülve.....	329
23. A TICHONIUS-FÉLE HAGYOMÁNY	FOKOZATOS MEG-
DÖNTÉSE	332
I. A Középkor elején élt egyházi írók Tichoniust követik	333
II. Haymo a bibliamagyarázat bevett vonalát követi	338
III. A Laon-i iskola népszerűsíti a "Glossa-tipusú" bibliamagyarázatot	339
IV. Bruno felölti a "vissza a Bibliához" magatartást	341
V. Anselm előkészíti a talajt a tichonianizmus visszautasítása számára	343
VI. Deutzi Rupert különböző magyarázatokat vezet be	345
24. AZ ANTIKRISZTUS SZÍNESSÉ TESZI	A KÖZÉPKORI
GONDOLKODÁST	348
I. Cesaresi András erőteljesen történelmi	348
II. Arethas nagymértékben követi Andreadst.....	350
III. A mozlím hit Jézusban és az utolsó ítéletben.....	350
IV. A "Sargis d' Abergas" a négy birodalom és a hetven hét.....	350
V. Beatus képes kommentárja az Apokalipsziszról.....	351
VI. Berengaud, a "Tíz Szarv" földrajzi meghatározása.....	353
VII. Az ál-Methodius messzeterjedő befolyása	355
VIII. Adso, aki az eljövendő Antikrisztus pályáját rajzolja meg	356
IX. Az Antikrisztus játéka.....	357
X. A Kr.u. 1000. esztendő a világ végének valószínű bekövetkezése	358
XI. A Bambergi képes Apokalipszis	360
25. A BRIT BIBLIAMAGYARÁZÓK NAGYOBB	FÜGGETLENSÉGET
MUTATNAK.....	362
I. A kereszténység kezdete Britanniában	362
II. Ágoston megkísérli romanizálni Britanniát.....	365
III. A romanizmus diadalmaskodik 664-ben Whitby-ben	368
IV. A Tiszteletreméltó Bede a bibliamagyarázat mezejére lép.....	370
V. Cynewulf "ítéletnapja" csillagot jelent az éjszakában	374
VI. Yorki Gerard az angol reformáció előfutára	376
VII. Robert Grosseteste ismételtén úgy jelöli meg a pápaságot, mint amely az Antikrisztus.....	378
VIII. Matthew Paris a római udvart "szajhához" hasonlítja.....	380
26. KÉT MOZGALOM ERŐSÍTI A PÁPAI HATALMAT	383
I. A középkori monostori szellem uralkodó erővé válik	383
II. Clairvauxi Bernát és a Cisterek. Az Antikrisztus lelkészségének egyházi rangszervezete	386
III. A barátok megdöntik a régi kolostori eszményképet	392
IV. A scholasticismus hozzájárulása a pápai hatalomhoz.....	393
V. Berengarius harca az átlényegüléssel szemben. Rómát a "Sátán székhelyének" jelöli meg.....	396
VI. Harc a scholasticismus kebelében.....	398
VII. A scholastizmus tetőpontjához ér Albertus Magnus alatt	399
VIII. Aquinói Tamás a teológia becikkelyezője. (Kodifikátora)	401
IX. A scholasticismus átmeneti ideje: Roger Bacon és Occami Vilmos	403
27. A PÁPAI HATALOM CSÚCSPONTJÁHOZ ÉRKEZIK	407
I. A pápaság sorsának három középkori építője.....	407
II. A pápai fennhégázás klasszikus példája.....	409

III. A "Dictatus Papae"-ben kifejezett feltételezések	410
IV. III. Innocent a kereszténység nagymestere	411
V. VIII. Bonifác felteszi a zárókövet a pápai önhittsége	415
VI. A pápai hódítások elindítják a próféciaák alkalmazását	418
28. FLORIS-I JOACHIM – ÚJ TOLMÁCSOLÁS	420
I. A középkor kimagasló bibliamagyarázója	420
II. Joachim helyreállítja a történelmi szemléletet	423
III. Joachim magyarázata a Dániel féle vezető próféciaakra nézve	431
IV. Az Apokalipszis magyarázata jelentős előhaladást mutat fel	432
V. Az "év-nap" elv az öt hónapra és 1260 évre nézve	438
29. KÜLÖNÖS TANÍTÁSOK A JOACHIMISTÁK ÉS A SPIRITUALISTÁK KÖZT	442
I. A "De Semine" huszonhárom századot hangsúlyoz	442
II. Ál-Joachim kommentárok Ésaiásról és Jeremiásról	446
III. A "Pápai Könyv" jellegzetességei	449
IV. Joachim befolyása a franciskánusokra	450
V. Furcsa egyéniségek a joachimisták között	453
VI. Az 1260-as várakozás	455
30. VILLANOVA, EGY ORVOS TÁMOGATÁSA	458
I. Egy színes középkori alak	458
II. Villanova "Kommentárja" a "De Semine"-re vonatkozólag	460
III. Az Antikrisztus idejét az 1290 évtől kezdve számítja	463
IV. A prédikátorokat a próféciaák magyarázatára ösztönzi	466
V. Vitatkozásai a 2300 nap miatt	468
31. A SPIRITUALISTÁK MÁSODIK NEMZEDÉKE	470
I. Olivi, a spiritualisták vezérlő világossága	470
II. A tanok a római doktorok bírálatait vonják maguk után	473
III. Az Apokalipszisre vonatkozó tanítások áttekintése	475
IV. Ubertino a spiritualisták vezetője lesz	478
V. Párisi János szembehelyezkedik Villanovával	480
VI. Ismeretlen értekezés a Joachimista kommentárok ellen	482
VII. Aureoli érsek kísérletet tesz arra, hogy válaszoljon a spiritualisták támadásaira	482
32. AZ "ANTIKRISZTUS" RENDSZER	ÉS NEM EGY SZEMÉ- LYISÉG
I. A pápai eltévelyedések új gyanúkat ébresztenek fel	484
II. Reichersbergi Gerhoh: a világias egyház jelenti az Antikrisztust	487
III. Frigyes csatája a pápával az Antikrisztust illetőleg	488
IV. Eberhard úgy értelmezi a pápai rendszert, mint amelyik a "Kis Szarv"	490
V. Eberhard értelmezésének forradalmi következtetései	492
33. ERETNEKSÉGEK ÉS EVANGÉLIUMI	REFORM- MOZGALMAK
I. Cathari és az albigensek különös tanításai	496
II. Bruys-i Péter az evangélium elszánt védelmezője	498
III. Lausanne-i Henrik a reformáció előtti reformátor	499
IV. Bresciai Arnold - az egyház és az állam szétválása	499
V. Az egyház romlottsága elleni visszahatás	500
VI. Délkelet-Franciaország és Észak-Itália független lelkülete	501
VII. Claudius rosszalja a Rómától való függést.	504
VIII. A milánói egyházmegye behódolása	506
IX. A "humiliánusok" (az alázatosak) és a waldensek	508

34. AZ ITÁLIAI WALDENSEK ÓSI GYÖKEREI	510
I. A waldensek sok ággal bíró törzset képeznek.....	510
II. A régebbi itáliai waldensek képezik az összekötő láncszemet	515
III. A szervezet és a missziós lelkészkedés	516
IV. Üldözések követik a világi hatalmak uralmát	520
V. A waldensek és a reformáció	524
VI. Az 1655. évi mészárlás a britek nyomozását indította el	526
VII. A "dicsőséges visszatérés" az 1689-90. évben	528
35. A WALDENSEK ELLENÁLLÁSA RÓMÁVAL SZEMBEN	529
I. A waldensek apostoli igénye	529
II. A waldensek irodalma és nyelve	530
III. A waldensek hitének kinyilvánítása	532
IV. A "Nemes Lecke" jelöli meg rövidített formában a waldensek hitét.....	535
V. A fenevadra, Babilonra és az Antikrisztusra vonatkozó prófétai kifejezések.....	539
VI. Értekezés az Antikrisztusról.....	540
36. AZ I. KÖTET TANÚBIZONYISÁGAINAK ÖSSZEFOGLALÁSA	546
I. Az ősi egyház álláspontja Dánielre vonatkozólag	546
II. A Jelenések próféciainak magyarázatát késleltették.....	548
III. A Tichonius-Ágoston féle befolyások.....	549
IV. Az Antikrisztus hangsúlyozását a sokszoros prófétai tárgyalások okozzák	551
V. A történelmi szemlélet elvesztése és visszaállítása.....	553
VI. Joachim történelmi alapon vázolja a próféciaikat.....	554
VII. A "rendszer" fogalma fokozatosan helyettesíteni kezdi az Anti- krisztus "egyeniségére" vonatkozó szemléletet.....	555
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁSOK	559
A. FÜGGELÉK – Jegyzetek az Új-babiloni korszakról.....	562
I. Nebuchadnezzár trónra-lépésének időszámítása	562
II. A babiloni vallás	564
B. FÜGGELÉK – Az Új-Testamentumi kánon fejlődése	568
I. Az Új-Testamentum történelmi kezdete	568
II. Az Új-Testamentum kánonjának gyarapodása	571
III. Fokozatos előhaladás az elismerés felé.....	573
C. FÜGGELÉK – Justinián vallási törvényhozása.....	576
I. A pápa, mint az összes egyházak feje és az eretnekek megfenyítője.....	576
II. A vallási törvényhozás példái amint ezt a polgári törvény megtestesíti.....	579
III. Az 533. évi császári intézkedés teljes működésben van az 538. évben a pápa számára	580
D. FÜGGELÉK – A waldensek ősiségének problémája.....	582
I. Változó nézetek a waldensi eredetre vonatkozólag	582
II. Bizonyítékok, melyek a waldensek régi voltát igazolják.....	583
III. A pápai ellenfelek bevallása az őket megillető ősi jogra nézve	584
IV. A waldens egyházi vezetők igényei a régi eredetre nézve	585
V. Azon szokásos érvek vizsgálata, amelyek a Waldo-tóli származás mellett szólnak	587
VI. Tanúskodások a régebbi itáliai gyökerekre nézve	591
VII. Végkövetkeztetés	594
KÖNYVISMERTETÉS - BIBLIOGRÁFIA	597
Könyvek	598
Időszaki folyóiratok és egyéb füzetes írásművek.....	638
Kéziratok	641

A SZERZŐ AZ OLVASÓHOZ

Az istenfélő emberek minden időkben buzgón törekedtek arra, hogy megértsék és tolmácsolják az Isten szent Igéjében feljegyzett próféciaikat. Igyekeztek megismerni, hogy mennyire jutottak el az idők isteni tervének megfejtésében és mi fog ezután bekövetkezni a dolgok isteni eltervezése szerint. Komolyan arra törekedtünk, hogy ezt az emberi érdeklődést évszázadokra visszamenőleg nyomunkövessük azzal, hogy rendszeresen összegyűjtöttük és kielemeztük a bibliai próféciaik valamennyi vezető magyarázójának lényegbevágó feljegyzéseit az apostoli időktől kezdve egészen a XX. századig, sőt valójában a keresztény korszakot megelőző zsidó magyarázóktól kezdődően.

A prófétai tolmácsolásnak az egyháztörténelemre gyakorolt befolyása

Még a történészek és az életrajzírók legjobbjai is többnyire szem elől tévesztették, vagy legalább is aláértékelték a prófétai tolmácsolásnak az elmúlt évszázadok vallásos gondolkodására gyakorolt befolyását. Az egyháztörténelemben az a megszokott, hogy terjengősen taglalják a dogmatikai és a szervezeti problémákat. Ezek az értekezések gyakran igen zavarólag hatottak és rányomták bélyegüket, - sőt gyakran sebhelyet is hagyva - úgy az egyházra, mint az államra, valamint azoknak az időknek történelmi feljegyzéseire is.

A bibliai próféciaiknak ez a gyakran elmellőzött eleme azonban nagyon sokszor sokkal nagyobb befolyást gyakorolt, mint az általánosan hangsúlyozott tényezők közül bármelyik, nemcsak a népek vezetőire, hanem a nagy tömegekre is. Gyakran megragadta az az emberek figyelmét és magával ragadta képzelőerejüket. Gyakran egész népcsoportokat indított fontos cselekedetekre. Időnként még magának a birodalomnak az irányzatát is ez alakította ki, és anyagilag az egyház jólétét is érintette. Ez a felsorolás tehát bizonyos értelemben az egyháztörténelemnek egyik fázisát képezi és olyan kulcsot ad, amely jónéhány, különben megdöbbentő titok nyitját fedi fel előttünk az elmúlt évek feljegyzéseiben. Így aztán ez egy meglehetősen értékes és életbevágóan fontos tanulmányi terület.

A próféciamagyarázat nemcsak a Biblia-tanulmányozás egyszerű mellékterméke volt. Nemcsak alkalmi érdeklődést keltett, hanem hosszú időszakokon keresztül figyelemreméltó, állandó érdeklődést váltott ki. Ugyanakkor nem holmi sötét, vagy tudatlan férfiak voltak, akik erre jórészt kísérletet tettek. Éppen ellenkezőleg az egyes korszakok magyarázói általában véve kiemelkedő, tanult és olyan befolyásos férfiak voltak, akik nemcsak saját nemzedéküket formálták, hanem akik életükkel és tanításaikkal - melyek gyakran túléltek őket - az utánuk következő nemzedékekre is befolyást gyakoroltak. Igen gyakran előfordult, hogy ezek a magyarázók saját koruk „kulcs-emberei” voltak. Félelem nélküli férfiak, akik gyakran máglyára léptek hitükért. Az élet különböző területeit képviselték, voltak közöttük egyházi emberek, államférfiak, tanítók, történettudósok, matematikusok, orvosok, bölcselek és felfedezők. Voltak közöttük zsidó rabbik, katolikus papok, keresztény lelkészek, hitehagyók, kiváló világiak, sőt trónon ülő egyeduralkodók is. Az emberiség figyelemreméltó keresztmetszetét alkották és többnyire ők voltak koruk szellemi vezetői. Ezek a tények éppen ezért maguknak az egyéneknek tanulmányozását tették szükségessé, hogy magyarázataik jellegét megfelelő módon értékelhessük. Ezért életrajzi leírással kezdjük és ezt a fentiek kihangsúlyozása követi majd.

Kényszerítő erejű indíték áll e kutatás háttérében

A kényszerítő szükséglet alkotta azt az ösztönző erejű indítékot, ami ennek a valóban óriási vállalkozásnak a háttérében áll, a nyilvánvaló szükséglet egy ilyen jellegű alapos mű után, valamint az, hogy ami egy ilyen jellegű munka eddig még egyetlen nyelven sem jelent meg. A múlt tolmácsolásának története közvetlen behatást kell gyakoroljon napjaink prófétai tolmácsolására. Mivel az ilyen jellegű munkához szükséges sok ezer forrásokmánya szinte teljesen hozzáférhetetlen, a megszerzésükhöz szükséges, költséges és sok időt igénylő utazások költségei szinte megfizethetetlenek, az egy ilyen feladat megoldásához igen sok időre és szakértő munkatársakra van szükség, hogy le lehessen győzni a sokféle nyelvezet állította korlátokat; mindezek együttléve olyan óriási feladatot jelentenek, amely messze meghaladja a legtöbb tudós lehetőségeit, függetlenül attól, hogy milyen mértékben illetékesek, avagy mennyire óhajtanak részt venni egy ilyen tanulmányi vállalkozásban.

Amikor e mű szerzőjének felajánlották, hogy gondoskodnak a segédeszközökről és kilátásba helyezték azokat az anyagiakat is, amelyek egy ilyen hatalmas feladat megoldásához szükségesek, egyenes felszólításnak vette, hogy vállalja el ezt az oknyomozó munkát.

Nehézségek a kutatás körül

Azért, hogy próféciamagyarázat fejlődését a neki megfelelő történelmi keretben bemutathassuk, természetesen mindenek előtt szükségessé vált - amennyire lehetőség nyílt - az összes, ezzel a témával kapcsolatos elérhető könyvnek, kéziratnak és egyéb anyagnak az összegyűjtése, a tanulmányozás és kiértékelés céljaira. Még maguknak a ritkább feljegyzéseknek pusztán felfedezése sem csekély feladatot jelentett. A prófétai magyarázatot évtizedeken keresztül elhanyagolt tanulmányozási területként kezelték és forrás-anyagának túlnyomó részét hosszú időn át hagyták érintetlenül elheverni.

A prófétai magyarázatoknak nem egy ékköve hosszú évtizedeken - sőt évszázadokon át is - ott szunnyadt az Ó- és az Új világ nagy könyv-gyűjteményeinek poros állványain. A prófétai tolmácsolásnak ezek a drágakövei a hatalmas nemzeti könyvtárak és nagy egyetemek kiterjedt birtok-állományában, a kisebb főiskolák és a régi teológiai tanintézetek irattárában, valamint a régi templomok és monostorok könyvtáraiban valamint a jelentősebb magán-gyűjtemények között voltak szétszóródva. Egyik-másik csak a könyvritkaságokat gyűjtők, vagy - ami véletlen számba megy - a furcsa antikvár-könyvesboltok tulajdonában találhatók fel.

Az volt a feladat tehát, hogy ezeket a magyarázatokat azok közül a bedohosodott kötetek közül kellett kikeressük, amelyek a világ nagy irattárainak polcait torlaszolják el, és hogy azokat felhasználható dokumentációs formában hozzáférhetővé tegyük minden prófécia tanulmányozó számára. Ezért azután három felfedező körutazást kellett tenni Európában az 1935. az 1938, majd ismét az 1948. években. Az évszázadok e próféciamagyarázataira irányuló szorgos kutatást a két világháború közötti kedvező, szélcsendes időszakban hajtottuk következetesen végre. Ez az idő választás szerencsés, vagy még inkább - s ez minden bizonnyal így van - gondviselés-szerű volt.

Manapság egy ilyen teljesen zavartalan kutatás az európai kontinensen többé nem lehetséges és a jövőre nézve sincs erre semmilyen biztosíték. Ezen felül azoknak a könyvtáraknak legnagyobb része, ahonnan ezeket az anyagokat sikerült megszerezni, a II. világháborúban vagy megrongálódott, vagy teljesen megsemmisült, e ritka, prófétai kincstárakban elhelyezett és csaknem pótolhatatlan számos ilyen eredeti irattal együtt. Ám ezekből ezidőszereint számos példány van a birtokunkban mikrofilm, vagy fotókópia alakjában, kivonatos, vagy a teljes szöveget tartalmazó változatban. Ezek a fotókópiák így annál nagyobb értéket képviselnek, és - bizonyos kéziratanyagokat tekintve - bizonyára az egyetlen ma létező másolatokat képezik.

Időközben az Újvilág látszólag véget nem érő könyvállványait is szorgosan átfésültük, jelentősebb prófétai anyag után kutatva. És boldogok vagyunk, amikor kijelenthetjük, hogy ennek, az At-

lanti óceán mindkét oldalán lefolytatott kiterjedett kutatásnak az eredményei összes előzetes reményünket és várakozásunkat messze túlhaladták. Az ember önkéntelenül is rádöbben itt az Ezsdrás 6:1. versben foglalt találó kifejezésre: „Hogy nézzenek utána a könyvek tárházában, hol a kincseket tartják vala.” (Széljegyzet) Ezt az összegyűjtött anyagot - amely az *The Profetic Faith of Our Fathers* (Atyáink Prófétai Hite) c. mű mind a négy köteténél a forrásanyag zömét képezi - úgy foglalkozunk össze, hogy azt „Advent Forrás-gyűjtemény”-ként jelöljük meg, amely a legnagyobb ilyen fajta gyűjtemény azok között, amelyeket valaha is egy helyen összehoztak. Ezt a gyűjteményt a Washington D.C.-ben lévő Takoma Parkban elhelyezett Hetednap Adventista Teológiai Szeminárium külön pince-boltozatában raktározta be.

Teljesen egybevág a régész-ásójának felfedezéseivel

A régész-ásója helyreállította a világi történelmi tanúságtétel régóta elveszett - vagy legalábbis régóta ismeretlen - támogató bizonyítékát a bibliai feljegyzés igazolása terén. Ez a rendszeres kutatás ugyanígy derített fényt ezekre a múltbeli tolmácsolásokra a próféciamagyarázat területén is. Hisszük, hogy amikor ezeket okmányokkal alátámasztott formában kiadjuk, döntő módon járulunk hozzá a keresztény bizonylatokhoz és hitvédelemhez.

És ahogyan a régi idők leleplező agyag-tábláit és papirus-tekerceit valamint nagyértékű kőmet-szeteit a tudósoknak ki kellett betűzniük, hogy el tudják olvasni a bennük foglalt drága üzeneteket, ugyanúgy ezeknek a ritka magyarázó dolgozatoknak is a legnagyobb része régi latin nyelven, magánhangzó nélküli zsidó nyelven, vagy a német, francia és angol nyelv ősi formáiban maradt tőlünk elzárva. A középkori kéziratok némelyike csaknem elválaszthatatlan mondatokban íródott és közülük sok a középkor nehezen érthető, rövidített formájával rendelkezett. Ezért aztán e kéziratoknak nagy részét előbb szakértőkkel le kellett fordíttatni.

A csoport-munka biztosítékai

E prófétai szöveg-magyarázók és az írásaik utáni kutatás sohasem lehetett egyetlen ember keresésének a tárgya. A megközelítőleg tizenhat évet igénylő fáradtságos munka alatt mindig voltak munkatársak, akik először a forrásmunkák felkutatásában és felfedezésében munkálkodtak Európa és Amerika különböző könyvtáraiban, majd ezután az összegyűjtött anyag elemzése és olvasása terén. Szakavatott fordítók segítségét is igénybe kellett veyük a latin, német, francia, spanyol, zsidó, görög, szír, skandináv, és egyéb idegen nyelvek területén, mert a rendelkezésünkre álló forrásművek nagy részét ezeken a nyelveken fedezték fel. Ez tehát valójában mindig is csoportos terv-feladat volt, amit csak a különböző elmék - a kutatók, nyelvészek, történészek, tanácsadók és hitelesítők - beállítása garantálhat. Ez utóbbiak igen sokszor munkaterületük legkiválóbbjai voltak. A nekik kijáró megbecsülés a minden egyes kötet végén található „Elismerések” című fejezetben olvasható.

Buzgó igyekezetet tanusítottunk, hogy ezt az anyagot szigorú pontossággal mutassuk be és azt becsületesen kiértékeljük. Meginthathatatlán szándékunk volt, hogy az összes lényeges tényt bemutassuk, amelyeket maga az olvasó mérlegelhet és értékelhet majd. Ebből a célból valamennyi főbb korszak végén összefoglaló táblázatok, rajzok és átfogó megállapítások vonják egybe - rövid tartalmi-kivonatokkal - az abban az időszakban élő vezető bibliamagyarázók főbb értelmezéseit. Ily módon a korszakra vonatkozó együttes bizonyító anyag egyetlen pillantással áttekinthetővé válik. A szerző és munkatársai elismerik, hogy dacára a valamennyi eljárásuknál alkalmazott biztosítékoknak, az előterjesztés néhány fázisainál még mindig fennállhat a tévedés vagy a pontatlanság lehetősége.

A szerző kifejti szempontjait

Minden szerzőnek szükségképpen van egy szemléletmódja. A tárgykörre vonatkozó nézeteinek bizonyos fokig még akkor is felszínre kerülhetnek, ha ez csak az anyag megválasztásával és kezelésével jut kifejezésre, jóllehet a közvetlen kifejtés csak összegezéseit és következtetéseit szolgálja.

Ez a szerző: evangéliumi keresztény - konzervatív protestáns - aki mindeneket megelőzően és fenntartás nélkül hiszi, hogy: „a teljes Írás Istentől ihletett” (II.Tim. 3:16), továbbá hisz az evangélium alapvető rendelkezéseiben, valamint hisz abban, hogy „a biztos prófétai beszéd”-t, úgy ahogyan azt a régi próféták megírták a „Szent Lélek ihlette” és az Istenség által úgy adta az emberek számára, „mint sötét helyen világító szövétneket, míg nappal virrad” (II.Pt. 1:19), és harmadszor hisz abban is, hogy „az Írásban egy prófétai szó sem támad saját magyarázatból” (II.Pt. 1:20).

A szerző hiszen abban is, hogy megfelelően az Ő ígéretének megfelelően „semmit sem cselekszik az Úr, míg meg nem jelenti titkát az Ő szolgáinak a prófétáknak” (Ámos 3:7). Továbbá vallja azt is, hogy Isten kinyilatkoztatta: „megjelentem kezdettől fogva a véget és előre azokat, amik még meg nem történtek, mondván: tanácsom megáll” (Ésa. 46:10), valamint azt hogy „az igazak ösvényét” Isten olyanná tette, „mint a hajnal világossága, mely minél tovább halad, annál világosabb lesz a teljes délig” (Péld. 4:18), és végezetül, hogy a prófécia azért adatott nekünk, hogy megalapozzon minket a biztos és szilárd hitben, „hogy amikor majd meglesz, higgyetek.” (Jn. 14:29. 13:19. 16:4). Mellesleg Urunknak egyetlen közvetlen parancsa, amit az Ige megértésére nézve valaha is adott, Dániel prófeciáinak megértésére irányult (Mt. 24:15).

Ez tehát a prófeciák tanulmányozásának biblia igazolása és következésképpen annak is, hogy helyes, ha az ember becsületes és alázatos kísérletet tesz, hogy jelentésüket megértse és tanulságait elolvassa.

A felismert beteljesülések isteni tanúságtevői

Az olyan messze terjedő kutatás, mint ez, kötetekre rúgó leleteivel együtt, amelyeket gondosan kielemeztünk és rendszerbe foglaltunk elkerülhetetlenül határozott következtetéseket és véleményeket ébreszt fel akkorra, amikor a szerző összefoglalja munkáját és eljut odáig, hogy felfedezéseit rendszeres formában közzé tegye.

Például az Önök kutatója lassan, de ellenállhatatlanul arra a következtetésre jutott, hogy a prófeciákat fokozatosan épp olyan gyorsan megértették az emberek, mint ahogyan azok a történelem folyamán beteljesültek, tehát lépésről-lépésre a múlt évszázadokon keresztül. Továbbá, hogy a prófécia minden főbb korszakának és eseményének beteljesülése idején nagy számban akadtak kiváló és istenfélő férfiak - földrajzilag messzire szétszórta - akik felismerték azt, hogy a beteljesülés közvetlenül szemük előtt teljeseedik. Felfogták azt, hogy hol tartanak a prófeciák menetrendjében és feljegyzést hagytak vissza ennek felismerésére vonatkozóan. Ez jelenti a bizonyítékot.

Ezeket a férfiakat, az Isten „tanúinak” fogjuk nevezni, írásaikat pedig úgy, mint amelyek „tanúbizonyítást” tesznek a felismerésről. Ezek megerősítő jelleggel tanúskodnak a Szentírás ihletettségre és az Isten előismerésére vonatkozóan azáltal, hogy a bibliai prófeciák isteni jóslatainak történelmileg elismert beteljesülését tanúsítják. Ezek a prófécia magyarázók, és értelmezők, akik az évszázadokon keresztül magasan tartották az igazság fenn lobogó fáklyáját, úgy, ahogyan azt e kötet címkéje ábrázolja.

Az emberiségnek szüksége van a próféta világosságára

Az emberi nemnek nagy szüksége van a prófétai világosság fáklyafényére, mert a prófeciák isteni célokat és áldásokat foglalnak magukban. Az emberi fajnak szüksége van irányt mutató sugaraire, lelkesítő reménységére és megszilárdító biztonságára azért, hogy biztosan megtalálják az örök-

kévalóság kikötőjét. A prófécia világossága nélkül a jövő nem egyéb, mint egy nagy és áthatolhatatlan ismeretlen, úttalan pusztaság és fel nem térképezett tenger. A prófécia azonban Istennek a mutatóujja, ami rámutat a világból kivezető útra, melyet egyre növekvő zűrzavar, csalódások és kétségbeesés áraszt el. Az az általános kutatás, mely a világ, az egyház és az egyén jövőjének megismerése és bizonyossága érdekében folyik, valóban megindító. A prófécia nem más, mint az Isten válasza az ember aggódó kérdéseire. Igen, az emberi nemnek szüksége van a prófeciákra és az évszázadok alázatos tolmácsolására. Csak ilyen módon válhat az éveken át tartó szomorú utazás a világosság ösvényévé.

A kiábrándulás, a félelem és bizonytalanság idején jól esik tudni azt, hogy vannak bizonyos dolgok, amelyek megbízhatók és szilárdak. Pál az ihletett apostol így biztat bennünket: „Mindazáltal megáll az Istennek erős fundamentuma” (II.Tim. 2:19). Istennek ezek a bizonyosságai a Szentírásban tárulnak fel előttünk, főleg ihletett prófeciáiban. Ezek pedig szilárdan állnak megingathatatlanul és megmozdíthatatlanul egy egyre szétmorzsolódó világban, mivel alapvető fontosságúak a dolgok isteni ügyvitelében.

E mű számára azért választottuk a *The Profetic Faith of Our Fathers* (Atyáink Prófétai Hite) címet, mert alkalmas módon felöleli az őskeresztény egyház atyáinak, a reformáció egyházának és a gyarmati Amerika, valamint a modernebb idők atyáinak prófétai hitét is. E kutatás eredményeit úgy tárjuk a keresztény egyház nyilvánossága elé, hogy segítséget nyújtson a Szentírás e fontos szakaszára irányuló kutatáshoz azzal a buzgó reménységgel, hogy ezek az eredmények ugyanolyan lelkesítő és hitépítő lesznek az olvasó részére, mint amilyenek a szerző számára voltak.

Le Roy Edwin Froom

1. AZ IHLETETT PRÓFÉCIA TÁRGYKÖRE ÉS CÉLJA

1. A prófécia fáklyája bevilágítja a századokat

A bibliai próféciaíknak az emberiség életbevágó felfogására és ebből fakadóan úgy az egyház jólétére, mint az országok sorsának menetére gyakorolt órási befolyása évszázadokra nyúlik vissza. A prófécia és beteljesülésük szakavatott magyarázóinak végtelen sorozatú tanúbizonyságát valamennyi főbb történelmi korszakban megtaláljuk, és az összes történelmi sorsfordulóknál megnyilatkoznak.

A bibliai próféciát legtalálósabban egy lobogó fáklyához lehet hasonlítani, mely megvilágítja az elsuhanó évszázadok szomorú országútját, bevilágítja az azt körülvevő ismeretlen színtereket, meghatározza a múlt időket és az emberiség helyzetét miközben átvonulnak a történelem lapjain, - s egyre haladnak előre az egyes korszakok kitűzött célja felé. A prófécia meggyújtott fáklyáját egyik nemzedék a másiknak, kézről-kézre adta, egyik csoport a másiknak. Néha magasan lángolt, s néha csak kicsiny lánggal égett. Mindenkor akadtak azonban olyan kezek, akik a sorban utánuk következők számára átadták azt. És a prófétai fáklyafény soha nem aludt ki teljesen. Mindig megmaradt benne legalább egy olyan pislákoló fénysugár, amelyik megmutatta az ösvényt azok számára, akik annak vezérlő világosságát keresték.

1. MÉLYEN ÉRINTETTE EZT A ZSIDÓK MAGATARTÁSA. — Az ótestamentumi prófécia formáló, életerőtől duzzadó hatása a zsidó történelemben már jóval azelőtt megnyilvánult, mielőtt a keresztény korszak hajnala beköszöntött. A zsidóknak a Messiással kapcsolatos reménysége és próféciaikon alapuló nemzeti törekvéseik, hatalmas módon befolyásolták más nemzetek iránt tanúsított magatartásukat. Ez hatotta át egész gondolkodásukat és cselekedeteiket és a következőkben gyakran meghatározta azt a bánásmódot is, amivel a pogány világ magát a zsidóságot részesítette.

Talán ennek egyik ősi - jóllehet már hagyományossá lett - példája ízelítőül szolgálhat arra, hogy a bibliai prófécia milyen nagy befolyást gyakoroltak még a pogány világra is. Ez az a történet, amikor Nagy Sándor hajlandó volt megkímélni Jeruzsálemet, miután meghallotta, hogy a zsidók szent ima-tekercei miként jellemzik őt, hogy ő az az „első király”, akit a görög kecskebak homlokán lévő nevezetes és dicsőséges szarv jelképezett, amely egyike volt a Dániel-féle próféciaiban szereplő jelképes vadállatoknak.

Az természetesen mindenki előtt jól ismert, hogy Krisztus számos ótestamentumi jövendölést saját életére és halálára vonatkoztatott, és hogy éppen azoknak a próféciaíknak a közkeletű téves értelmezése a zsidó nép részéről volt az okozója annak, hogy saját népe elvetette őt. Mindazonáltal a messiási reménység továbbra is kiemelkedő szerepet játszott a zsidóság életében és törekvéseiben, a szétszóródás (diaspora) későbbi évszázadai alatt. Azok a különböző ál-messiási mozgalmak pedig, amelyek fel-fel lobbantak közöttük, sokak számára egy ideig hamis bátorságot és erőt kölcsönöztek, mialatt másokat végérvényesen szerencsétlenné tettek és hanyatláshoz vezettek.

2. JÉZUS MINDEN IDŐK LEGFŐBB TANÚJA. — Jézus szolgálatára vonatkozó kijelentései - ugyanis, hogy ő éppen akkor jött el, amikor „az időnek” be kellett „teljesednie”, s hogy ő volt az a régóta megjövendölt Felkent, Aki szabadulást kellett hirdessen a fogságban lévők számára, és az a számos hivatkozás az Ó-Testamentum próféciaira - világosan elénk tárják, hogy Krisztus milyen nagy jelentőséget tulajdonított az ihletett próféciainak. Ő volt minden idők legfőbb Tanúja a prófécia területén. Ő emelte nemesi rangra a szent próféciaikat és a prófétai magyarázatot azáltal, hogy az isteni jóváhagyás pecsétjét ütötte rájuk.

3. MÉLY BEFOLYÁST GYAKOROLT AZ ŐSI EGYHÁZRA. — Az őskeresztény egyház kialakulása arra a prófétai reménységre épült, hogy a Megváltó az idők végeztével gyorsan visszatér majd, s en-

nek minden rettentő kísérő jelenségei is bekövetkeznek. Az egeket, mint a papirtekercset összegöngyölítik, megjelenik az Ember Fia, feltámadnak a halottak, majd a félelmetes, de mégis dicsőséges utolsó ítélet jelenetei következnek ezután. Ezt pedig az eljövendő örökkévaló mennyei királyság követi majd. Az őskeresztények e dicsőséges jövőre iránti forró vágyakozásban kényszerítve érezték magukat arra, hogy buzgó sietséggel igyekezzenek elterjeszteni a megváltás evangéliumát. Ez a felfogás adott nekik erőt ahhoz, hogy kitartsanak a vadállatok okozta csonkítások borzalmas vergődései között és ellenálljanak a megszegyenítő halálnak az amfiteátrumokban, az emésztő lángoknak a mártírok máglyáin és ama pogány római „sárkány” sok más egyéb dühkitörésének, amivel ez utóbbi hadat viselt az egyház ellen.

Így volt ez a második századból való Justinus mártír esetében is, híressé vált „*Apologies*” (Védőiratok) című művében, amit a pogány római uralkodókhoz intézett. Az idők megértése készítette ezeket a derék keresztényeket, hogy ismételten könyörögjenek az őket elnyomó római birodalom további fennmaradásáért, nehogy a rettegett Antikrisztus még rosszabb napjai - melyekre annak bukását követően vártak - még az ő idejükben meglepje őket. A prófécia jelentette a fáklyafényt, amely az egyházat egymásra következő során kalauzolta, és megmutatta nekik azt, ahová az idők folyamán eljutottak, — amint először csak várták, majd később aggódva figyelték a római birodalom vészterhes bukását.

4. ELTOLÓDÁS A HANGSÚLY TERÉN. — Amikor a Megváltó gyors visszatérésének reménysége kezdett elhomályosulni - miután időközben már eltelt néhány évszázad, - egy forradalmi próféciaszemlélet kezdett utat találni az emberekhez, ami új tájékozódáshoz és egy új ideológiához vezetett. Ez az egyházat merőben más irányba indította el. Vajon nem beszél-e a Szentírás a szentek uralmának egy dicsőséges ezer esztendejéről? Lehet, hogy ez az időszak nem is mennyei, hanem csak földi idősakra utal. Talán - mindent összevéve - nem is a jövőre, hanem a jelenre vonatkozik, ami az első - s nem pedig a második Adventtel veszi kezdetét.

Ágoston, *The City of God* (Az Istenek Városa) című értekezésében, - mely ezt követően egy évezreden formálta a keresztény nyugati világ gondolkodásmódját, a - hangsúlyt határozottan ama régi próféciák földi beteljesedésére helyezte. Arra a feltevésre hivatkozva, hogy ez az évezredes uralom máris megkezdődött a földön, és hogy az egyház az Isten egyetlen igaz magyarázója és képviselője, a Római Egyház csakhamar a maga számára biztosította a hatalmat a test, a lélek és a szellem felett, csakúgy mint a paraszt, a király és a bölcs felett is. Azt követelte a maga számára, hogy ő legyen az igazság egyedüli őrzője, és a megváltás egyetlen őre.

5. AZ ÚJBÓL FELEMELT FÁKLYA A KÖZÉPKORBAN — A próféciák fáklyáját ismét magasra emelték a Kr. u. 1.000 évet követően és ez volt az, amely bevilágította az élet kanyargós ösvényét a középkorban. Az olyan a római egyház kebelében élő férfiak, mint a tiszteletreméltó Bede, Clairvaux-i Bernát és Joachim of Floris idejében, a próféciák ismét számos embert gondolkodásra készítettek. (Lásd a címképet.)

A keresztes hadjáratok iránti lelkesedés tüze, ami a tömegek között felgyúlt, most állandóan magasan lobogott, mert azt állították, hogy a szaracén „Antikrisztus” elfoglalta Isten szent városát és hogy Isten kifejezetten a keresztényeket utasította arra, hogy Gógnak és Magógnak ezt az ördögi hordáját kiűzzék onnan. Az egyház azonban gögössé és elbizakodottá vált. A buzgó és vallásosan gondolkodó lelkek elkeseredtek és meg lettek nyomorítva. Utálatot éreztek mindazok után, amilyen bünt, dölyföt és a durva hamisításokat láttak azok között a magas helyen lévő egyének között, akik a megszentelt szentségeket kiszolgálták, és akik most mégis azt állították, hogy jóval magasabb lelki szinten állnak, mint az egyszerű világi emberek.

6. A REFORMÁCIÓ ELŐTTI ÚTTÖRŐKET A PRÓFÉCIÁK KALAUZOLTÁK — Amikor pedig az egyszerű emberek hozzájutottak a Bibliához, próféciáiban rátaláltak azokra a leírásokra, amelyek „Babilonra”, a nagy kurtizánra, és az „Antikrisztusra” mint az Isten igazságának és népének elnyomójá-

ra vonatkoztak. Lehetséges volna, hogy ezek arra az egyházra céloztak volna, amelyik lebukott magas helyéről és hivatásáról? A veszélyek és üldözések ellenére egész mozgalmak támadtak, amelyek legyőzhetetlen erőt és vigasztalást találtak azokban a próféciaokban, amelyek az Isten hűségű kicsiny csapatának végső dicsőségéről és arról beszélnek, hogy őket éppen úgy be fogadják majd a mennyek országának tanácsába, mint azokat, akik fehér ruházatba öltöztek, és akik a dicsőség palmaágát tartják kezeikben. Az el nem tiporható waldensek, a prófécia tanulmányozásából és alkalmazásából kaptak erősítést a vértanúhalállal és a karddal szemben.

A prófécia volt az, amelyek a korai reneszánsz idejében sugalmazták Dante néhány, csipős gúnnyal megírt költeményét, valamint Petrarca néhány lélekbemarkoló szonettjét. A prófécia volt az, ami nem sokkal ezután Wyclifet is irányította Rómával vívott korszakalkotó vetélkedésében. A prófécia volt az, amelyek erőt adtak Husz-nak és Savonarolának, a mártírok máglyájának lángjai között. És a prófécia volt az, amelyre Kolumbus, mint a római egyház hűségű fia úgy hivatkozott, mint ami megjövendölte az Újvilágba teendő utazását, és örvendezett annak a gondolatnak, hogy ő nyújthat segítséget, hogy az idők végezte előtt az evangéliumot mindenkinek elvihessék. Bámulatra méltó felfedezéseit csupán a bibliai prófécia beteljesülésének tekintette. Ez a témakör oly nagy mértékben foglalkoztatta gondolatait, hogy legyen bármily hírneves felfedező, még egy értekezést is írt a prófeciákról.

7. MAGASAN LOBOGÓ LÁNGOK A REFORMÁCIÓ IDEJÉBEN. — A prófécia lángoló fáklyafénye volt az, amelynek segítségével Luther igyekezett azonosítani halálos ellenségét és ez bátorította arra, hogy véghezvigye Rómával való korszakalkotó szakítását. A prófécia alakította ki végleges formában a reformáció harcos jellegét Németországban, Svájcban, Angliában, Skandináviában és a németalföldi országokban, sőt még Franciaországba és Olaszországba is behatolt.

A prófétai hangnak a reformációra gyakorolt behatása csaknem kiszámíthatatlan, jóllehet a történettudósok és életrajzírók többnyire fel sem ismerték, és meg sem említették. Amikor Luther reménytelennek látta az egyház belülről történő átalakítását, - kezdett úgy gondolkozni fölére, mint ami elpártolt az Istentől, - mint olyan testületről, amelytől neki el kell válnia. Amikor elégette a pápai bullát, mint a megjövendő Antikrisztus bulláját, csatakiáltást hallatott, hogy visszavonul az áldozástól és harcba száll az antikrisztusi rendszer ellen. Ez a trombitahang csakhamar egész Európán keresztül visszhangzott, mégpedig rettentő hatással. Visszahatásait mindenütt megéreztek. Így hát nem csupán a középkori gondolkodásmód volt az, amelyik a prófeciákra súlyt helyezett. A reformáció magas műveltségű vezetői úgy használták fel a prófeciákat, mint egyik leghatalmasabb fegyverüket, amellyel Babilontól, a bukott egyháztól való elszakadásra szólították fel a híveket, és arra, hogy szakítsanak azzal az Antikrisztussal, aki az Istennek a helyét bitorolja és aki megkoronázva ott ül az Isten templomában.

Azonban itt sem álltak meg. A különböző értekezéseknek és magyarázatoknak valóságos áradatát írták össze, és az egyszerű embereket megismertették azzal, hogyan kell értelmezni a Dániel négy világ-hatalmát és a könyv többi prófétikus jelképeinek kifejezéseit. A Reformáció idejéből származik a prófétai magyarázatoknak az a hosszú sora, ami a következő évszázadokra kialakította a protestáns gondolkodási módot. Ez azon alapult, ami, a próféciamagyarázat történelmi iskolájaként vált ismertté, a prófécia előrehaladó és folyamatos - töretlen egymásutániségben történő beteljesedése, kezdve Dániel napjaitól és János idejétől, egészen a második Adventig és az idők végezetéig.

Ezek a lefektetett prófétikus alapelvek adtak erőt az angol reformátoroknak, a kegyetlen Smithfield-i tüzekhez, „Véres Mária” idején. Dániel könyve 7. fejezetének kulcs-próféciaja szolgáltatta a textust Knox legelső, hatalmas erejű szentbeszédéhez, ami az egész Skóciát megindította. És valóban a prófécia ereje volt az, amit I. Jakab angol király segítségül hívott, amikor 1609. -ben bámulatra méltó felhívással fordult Európa többi hatalmasaihoz, ami a Jelenések könyvében szereplő, Antikrisztusra vonatkozó prófécia kiindulópontjára alapozott.

**1. ábra – „A prófétai ábrázolások éppúgy felismerhetők, mint a Rushmore-i alakok”
(Gutten Borglum - rajzoló és szobrász)**

A képzetét Washington, Jefferson, Theodore Roosevelt és Lincoln arcát mutatja, a kivésés folyamata alatt. A kezdeti szakaszban egyikük személyét sem lehetett felismerni mindaddig, amíg a faragás kellőképpen ki nem bontakozott. Éppen így van ez a megjövendőlt nemzetekkel is - az idő és a történelmi fejlődés tették felismerhetővé Dániel könyvének megjósolt négy világhatalmát. Washington feje, homlokától az álla végéig: hatvan láb hosszú, az orr: huszonegy láb magas, a száj szélessége: tizenhármasz lábnyi.

Valamennyi vezető protestáns tudós úgy írt a legfőbb bibliai próféciaírókról, mint valami magától értetődő dologról, éppen úgy, ahogy a Biblia többi részeiről írtak volt. És ezek között a magyarázók között gyakran olyan nevek fordultak elő, akikkel elsősorban nem a próféciamagyarázat révén kerülünk kapcsolatba, - ragyogó tudósoké és matematikusoké, mint pld. John Napier, Sir Isaac Newton és William Whiston. Valójában minden élethivatás képviseltette itt magát. (Lásd az ábrázolást a címlapon.)

8. AZ ÓVILÁG TANÚI PÁRHUZAMBAN VANNAK AZ ÚJJAKKAL. — Ugyanakkor az óvilág tanúival párhuzamba állíthatók a gyarmati Amerika erőteljes írói is. Az ismerős nevek új szerepkörben jelennek meg előttünk. John Cotton, a Mathers-fivérek, Jonathan Edwards és Timothy Dwight, hogy csak néhányat említsünk közülük, mint a prófécia hatásos magyarázóit. A prófécia kulcs-szerepet játszott a telepes Amerika vezetőinek gondolkodásában, s szinte minden hivatás képviseltette magát, orvosok, törvényalkotók, kormányzók, bírák, tanárok, főiskola-igazgatók, történészek, költők, sőt teológusok is. A beteljesedett jóvondulás mindet magával ragadta és ez adott hangot a figyelemreméltó értelmezéseknek is, melyek ma még a nem többség előtt ismeretlenek maradtak.

A prófétai kifejezéseket beleszórták a kor nyelvezetébe és irodalmába, mint például a híres *New England Primer* (Új Angol Imakönyv)-ben látjuk. A Harvard Egyetem nemcsak egy előadás-sorozatot alapozott a bibliai próféciaírókra, hanem néhány korábbi elnöke írt is a próféciaírókról. Az amerikai gyarmatokon, a vallásszabadságért folyó harcban, természetesen Roger Williams kiemelkedett társai közül. A vallási türelmetlenséget ő is a prófécia üldöző „vadállattól” eredő örökségnek tartotta, és ezt bátran kifejezésre is juttatta és rá is kényszerítette a parlamentre.

9. PRÓFÉCIA ÉS AZ ELLENREFORMÁCIÓ — Ha a prófécia erőteljes fegyvert jelentett a protestánsok kezében, azt a katolikusok is igen nagy haszonnal tudták forgatni. Mivel a protestáns magyarázók tiszteletlen prófétai jelképeket és feliratokat alkalmaztak a pápaságra, a védekezésre kényszerített jezsuiták ugyanezekre próféciaírókra vonatkozó, két, futurizmusnak és preterizmusnak nevezett ellen-értelmezést készítettek. Ezeknek az volt a célja arra voltak szánva, hogy segítségükkel elhárítsák a protestáns reformáció tanításainak erejét, és hogy eltereljék az Antikrisztus és hasonló próféciaírók pápára való alkalmazását és a középkorból is kivonják. Ezek a módszerek letagadhatatlanul nyomot hagytak a történelmen. Mély benyomást gyakoroltak a tömegekre is, - nem csupán a katolikus egyházon belül, hanem, - ami eléggé furcsa - még a protestánsok sorai között is. Tény, hogy ezek a protestantizmust is megosztották a próféciaírókat illetően.

10. AZ ELŐRE LÁTOTT FRANCIA FORRADALOM — A prófécia volt továbbá az, amelyik több mint egy évszázaddal a francia forradalom kitörése előtt egy egész sereg férfit arra indított, hogy egy

röviddel az 1800. év előtti hatalmas felkelés után kutasson Franciaországban, és hogy hátrahagyják a valószínű időpontra s az illető nemzetre vonatkozó elgondolásaikat. Ilyen módon tehát a próféciák megértését célzó kutatás a világ néhány olyan legkitűnőbb elméjének foglalkozását képezte, akiket valaha is ismertünk, úgy az egyes korszakokban, mint a keresztény időszámítás területében. Ennek meg lett a maga kétségtelen befolyása.

11. A PRÓFÉCIA TERMÉKEI ÉS MELLÉKTERMÉKEI — Más területeken, mint például a művészet, irodalom, pedagógia, sőt az orvostudomány és az államigazgatás, ugyancsak nyomon tudjuk követni a próféta befolyásnak ezeket a sokatmondó mérföldköveit. Nevezetes hittanárok, mint John Wycliff, Joseph Mede, sőt még Johann Comennius is ihletet merítettek a próféciákból. A martírológusokat, mint John Foxe, teljesen lenyűgözték azok a próféta képek, melyeket mártírhálált szenvedett halottainak élete festett. A művészek, mint Rembradt, és Michalangelo ezeket a próféta jelenségeket vásznaikon és falfestményeiken örökítették meg.

A prófécia bizonyos szempontjai azokban a körzetekben is éreztették befolyásukat, amelyek csak közvetett kapcsolatban voltak a próféciákkal és azok magyarázatával, - például. az "ötödik monarchia-mozgalom" és a Cromwell-i politika kora. Talán kevésbé vált nyilvánvalóvá a felszínen az, hogy a zsidóság helyreállításában való hit volt az előidézője azoknak a politikai visszahatásoknak, amelyek Anglia történelmében a XVII. században bekövetkeztek. Ez azonban mégis igaz volt. Manasseh ben Israel, az amsterdami zsidó vezető rabbi, prófétiás magyarázataival befolyást gyakorolt néhány angol puritán vezetőre. Ennek eredményeképpen Cromwell Olivér védelmébe vette a zsidókat Angliában, és a puritánok érdekltséget vállaltak a közöttük történő misszionáriusi munkában, sőt még annak a különös elképzelésnek is hitelt adtak, mely szerint zsidók vannak az észak-amerikai indiánok között is.

Valóban tény az, mely szerint John Eliot, a New England-i gyarmat indiánjainak apostola azt gondolta, hogy Izrael „tíz elveszett törzsének” a leszármazottait evangélizálta. Amikor a közismert európai misszionárius és utazó, Joseph Wolff átjött Amerikába, ő is ezért tudakozódott, az után, hogy hol vannak Izrael elveszett törzsei az indiánok között.

Angliában a XIX. század kezdetén a próféciák iránt feltámadt érdeklődés jelentős erőfeszítésre késztetett, hogy megtérítsék a zsidókat, és egyáltalán nem valószínűtlen az, hogy ez a javukat munkáló közérdeklődés siettetett, hogy az angliai zsidók megszabadultak polgári jogaik megkorlátozásaitól. Az bizonyos, hogy az angol missziós vállalkozások egyike azt eredményezte, hogy Lewis Way befolyását abban az irányban is éreztette, hogy az oroszországi zsidók egy bizonyos mértékű emancipációt nyerjenek.

Az az erős támogatás, amelyet a cionizmus a legutóbbi évek folyamán keresztény körökben kapott, főképpen arra a hitre épült, hogy a zsidók Palesztinába való visszatérése be fogja teljesíteni bizonyos próféciákra részükről történő magyarázatát. Napjainkhoz visszatérve, az újkeletű világi írásmód merészen kölcsönveszi az Apokalipszis kifejezéseit. Hogy csak egyet jegyezzünk meg, maga az „Armageddon” kifejezés az utóbbi években közkeletű szavá vált, jóllehet próféta értelemben vett mellék-jelentését az emberek csak homályosan értik. Ez azonban már kívül esik jelen kutatásunk érdekkörén.

12. EGY NEM SEJTETT HAJTÓERŐ — A prófécia azért egy egyszerű előrelendítő és vezérlő erőnél jóval többet jelentett az egyház és a nemzetek vezető férfiainak életében, minthogy felismerték. Ez a következtetés világosan feltárul előttünk azokból a porlepte bizonyítékokból, amelyek úgy az Ó-, mint az Új-világ irattáraiban rendelkezésünkre állnak.

A múltnak ez az itt bemutatott és pillanat-felvételhez hasonló fényképe - amely csak futólagos bepillantást nyújt abba, ahogyan kis időre félrehúzzuk a függönyt - fogalmat ad nekünk arról a századokon átvezető, lenyűgöző ösvényről, amelyeken mi át fogunk hatolni e négykötetes "Prófétai

Hit" lapjain keresztül. Itt fognak megnyilvánulni okmányokba öltözött formában azok a régóta elhanyagolt és nagy részben ismeretlen bizonyító anyagok, amelyek a mi szellemi elődeink prófétai hitére vonatkoznak. Itt fogjuk majd ezt a durva vázlatot kitölteni és a képet teljessé tenni. Mi át fogjuk majd tekinteni a múltat azért, hogy jobban megérthessük a jelent, és ezt követően nagyobb bizalommal tudjuk szemügyre venni a jövőndő nagy körvonalait a prófécia világosságánál. Ez tehát az, ami ennek a beható kutatásnak bőséges igazolását képezi.

II. A prófétaság, — annak természete, köre és módszere

Az ótestamentumi gyakorlatban ennek a kifejezésnek: " P r ó f é t a ", többféle árnyalatú jelentése volt, és az különféle tennivalókat foglalt magába. Ezekben a ténykedésekben nem csupán a jövőndőlés, hanem az előre való jóslás is bennfoglaltatott ugyanúgy, mint a vezetés és tanácsadás, az intelem és figyelmeztetés, éppúgy, mint az előre való mondás. A próféta az az ember, akit az Isten sugalmazott, vagy tanított meg arra, hogy az Ő nevében szóljon, gyakran azért, hogy jövőbeni eseményeket hirdessen meg.¹ Az ő feladata az, hogy üzenetet adjon át. A " p r ó f é t a " szó ezekből a zsidó szavakból származik: "a seer", vagy "beszélő" (szpíker). - A prófétákra vonatkozó ezt a kifejezést, hogy "seer", a zsidó nyelvből rendesen a "roeh" szóval fordítják le, aminek a jelentése: "nézni". (I.Sámuel 9:9) Ezt a másik szót, hogy " c h o z e h " (nézni), kevésbé gyakran szokták használni.

Ezek a szavak az Istentől eredő látomásokat foglalják magukban, amelyek a prófétai jelképek és egyéb alkalmas, vagy megfelelő eszközök útján lesznek közölve.² Egy próféta tehát mindenk felett egy olyan ember, aki "néz", "aki keresztülhatol azon a fátyolon, amelyik elrejt a világ szeme elől az Istenség dolgait, vagy egy olyan egyén, aki előtt ezt a fátylat időnként fellebbentik, úgy, hogy benső tudomást nyerjen az azon túllevő valóságokról"³.

És mindazt, amiket a próféta lát ezekből az isteni valóságokból, neki másoknak is ki kell jelentenie. A prófétai kötelesség e második része kifejezésre jut a zsidó nyelvnek a közönséges, a prófétákra alkalmazott szavában, hogy: " n a b b i " - amelyik szószerint azt jelenti, hogy elbeszélni. Így tehát a próféta az ihletett beszédnek volt az embere, olyan egyén, aki "továbbadta" az Istentől származó Igéket. A különbség tehát a két héber szó jelentése között ezzel világossá és határozottá lesz. Az egyik a neki szóló üzenet elfogadásának módját fejezi ki, a másik annak az üzenetnek a továbbadását, amelyet ő kapott. A prófécia azért egy isteni gondolatot jelent, melyben Isten részesíti az embereket, az Ő általa választott közlő eszközön keresztül.

E két héber szóban bennfoglaltató kétféle gondolat, ebben a mi angol "prophet" - próféta - szavunkban van egyesítve, melyet magát mi a görög nyelvből vettünk át, amelyik nemcsak a "jóst" jelent, hanem az "az érett-beszélőt", vagy "tovább-beszélőt", - tehát az olyant, aki az Istenért beszél. Ezért van tehát a p r ó f é t a szónak kettős jelentése, mint a "ser"-é és a "kikiáltó"-é, - "proclaimer"-é. (Ezékiel 3:17, 18), vagy egy kinyilatkoztatás kihirdetőjéé. A prófétaság kegyelmi ajándékának ezt a két, különböző szakaszát világosan bennfoglalva találjuk Dániel próféta következő tapasztalatában:

¹ Az i h l e t , vagy sugalmazás alatt az Isten Lelkének a próféta elméjére történt azt a befolyást értjük, amely által a vallásos igazságoknak vagy a jövő eseményeinek felismerése lesz az illető tudomására hozva és amely védelmet nyújt a közlés tévedéseivel szemben.

² Arthur P. Stanley: Lectures on the History of the Jewish Church (Felolvasások a zsidó egyház történelméről) 1. kötet 380. o.

³ Adrew C. Zenos: "Profecy, Prophets", Funk and Wagnall: New Standard Bible Dictionary 739. o.

"Belszárnak, a Babilon királynak első esztendejében álmot látá Dániel és fejének látásait az ágyában. Az álmot akkor följegyzé, a dolog velejét elmondá. Szóla Dániel és monda: Látám az én látásomban éjszaka, és ímé az égnek négy szele háborút támaszta a nagy tengeren." (Dániel 7:1, 2)

Dániel próféta volt. Az Úr megjelent neki egy látomásban és szólott hozzá, egy, a mennyekben született álomban, és azt amit ő látott és hallott leírta egy könyvben. Ilyen módon ismertette ő meg az emberekkel mindazt, amik előtte kinyilatkoztattak és ezáltal úgy szerepelt, mint egy próféta.⁴ A " p r ó f é t a " szóban foglalt központi gondolat tehát világosan egy olyan egyént jelent, aki előtt az Isten kinyilatkoztatja magát, és akin keresztül Ő beszél hozzánk. Ez a kinyilatkoztatás, vagy a jövőre vonatkozhatik, vagy nem.⁵ A próféta tehát vagy egy t o v á b b - b e s z é l ő , és nem szükségképpen egy j ö v e n d ő m o n d ó . A prófétaságnak a lényegét tehát az Istennel való közvetlen (beszélgetés) "érintkezés" képezi.⁶

Ennek következtében a próféta olyan ember, akit az Isten Lelke felemelt az Ő vele való érintkezésre, úgy, hogy ő ezáltal képessé vált arra, hogy tolmácsolja az isteni akaratot, és hogy közvetítőként működjék az Isten és az ember között. Ő tehát ennek az érintkezésnek a csatornája és nem annak a forrása. Ő tehát egy beszélő, vagy szószóló az Isten számára. Az ő üzenete nem az ő sajátja, hanem az egy magasabb forrásból származik. Ő egy "seer", aki látja a természetes látás körén kívül eső dolgokat, egy hallgató, aki hallja azokat a dolgokat, amelyek túl vannak a természetes emberi hallás körzetén.⁷ Ő egy választott hírvivő, aki azokat a kinyilatkoztatásokat közli az emberekkel, amiket ő Istentől kapott. Istennek ez a határozott megállapítása: "Ha valaki az Úr prófétája közölte, én megjelenek annak látásban, vagy álomban szólok azzal." (IV.Móz. 12:6) - Így tehát Dániel, Jézus, Pál és János, akinek próféciait mi nemsokára meg fogjuk rajzolni, élenjárók voltak a próféták között.

Az izraeli próféták nemzetük erkölcsi és vallási tanítói voltak. Ők voltak az igazságosságnak mértékadó prédikátorai. Ők voltak a vezetői a vallásos életnek, amelyen a nemzet jólétének alapja nyugodott. Ők voltak a királyok tanácsadói, a nemzet újjáélesztői és reformátorai, akik felkeltették az emberek vallásos érzületét és előre figyelmeztették őket a bűn isteni megítélésének bizonyosságára nézve. És ők voltak azok, akik hírül adták az egyes korszakok isteni eltervezéseit, azt a célt, amely felé a nemzetnem törekednie kellett.⁸ A próféta volt az Istennek szócsöve, az Ő követé az emberhez, hogy utóbbit tájékoztassa arról az isteni akaratról, amit sem az emberi bölcsesség, sem a tapasztalat nem igazolt.

A " p r ó f é t á l á s " kifejezésről azt lehet mondani, hogy az négy különféle ténykedést foglal magában:

1.) L e l k i á t a l a k í t á s t é s v e z e t é s t . — A legtöbb zsidó prófétának, különösen a régi korban élteknek, a lelki átalakítás és a vezetés képezte a legfőbb lelki terhét, - tehát ugyanaz a szempont, ami a mai teológusok között a legnagyobb súllyal esik latba. Sámuel, Ahijás, Eliás, Elisba, Ámos és Jeremiás mind főleg ilyen minőségben működtek, bevádolván az egyéni, társadalmi és politikai téren elkövetett bűnöket, intelmeket hangoztatva a megigazulás érdekében és támogatva az igazi istentiszteletet, a bálványimádással szemben. (Lásd: I.Sám. 15, I.Kir. 14:18. 20. 21. II.Kir. 6. 7. és a többi.)

⁴ Ugyanazon kétféle fogalmazást az Ezékiel 40:4 vers is igazolja.

⁵ Kinyilatkoztatás alatt olyasvalaminek a feltárását értjük, amely előzőleg ismeretlen volt előttünk. És az isteni kinyilatkoztatás, az igazságoknak - amelyeket előzőleg nem ismertünk - közvetlen közlése Isten által az emberek számára. (M. Clintock and Strong: Cyclopaedia of Biblical, Theological and Ecclesiastical Literature, 8. kötet, 1061. o. a "Kinyilatkoztatás" [Revelation] című fejezet.

⁶ Marvin R. Vincent: Word Studies in The New Testament (Ige-tanulmányok az Új-Testamentumból), 1. kötet 325. 326. oldalak.

⁷ C. von Orelli: "Profecy, Prophets", The International Standard Bible Encyklopaedia. 4. kötet, 2459. o.

⁸ Peloubet s Bible Dictionary 532. o. a "Prófeta" fejezetben.

2.) A közvetlen események megjövendölését. — E jóslatok általában egy bizonyos tárgyra vonatkoztak, közvetlenek és rövid távra szóltak, és azokat gyakran a lelki átforgalmazást célzó üzenetekkel, azokkal kapcsolatban, vagy azok kiegészítésül alkalmazták, úgy mint pld. egy háború kimenetelére, vagy valamely gonosz király sorsára vonatkozólag. Sámuel, Náthán, sőt Jeremiás, Ésaías és Jónás jóslatai példázzák ezt a fajta tevékenységet. (Lásd: I.Sám. 15. II.Sám. 7:12)

3.) Pillanatképek az elkövetkező dolgokról. — Elszórt, hosszú távra szóló jövendölések, - hasonlatosan azokhoz, amelyekről Jóel és Sofóniás "az Úr napjával" kapcsolatban szólnak (Jóel 3, Sofóniás 1, 2.); a messiási prófécia az Ésaías 7. és 9, valamint a Mikeás 4. és 5. fejezetei. A Jeremiás 4. fejezetében leírt végső pusztulásra és a Habakuk próféta 3. fejezetében a megigazultak diadalára vonatkozó részek, - ezek képezik ezt a harmadik kategóriát.

4.) A nagyterjedelmű, vázlatos prófécia. — Itt vannak azután a hosszú-távra szóló, terjedelmes, apokaliptikus prófécia. Az ilyen prófécia - nagyrészt jelképes formában - az idők végezetéig terjednek, és az "eschatológiának", vagyis "az utolsó, vagy a végső dolgok tanának" - különféle szempontjait foglalják magukban, mint amilyenek: a halál, a feltámadás, az utolsó ítélet, az igazaknak adott jövendő jutalom és a gonoszok végleges elpusztulása, az idők végezte, a Krisztus második eljövetele, és az ehhez hasonló. Ezekre a legbőségebb példázatokat találhatjuk meg Dánielnél, az Ó-Testamentumban és Jánosnál, az Új-Testamentumban. Ennek legfőbb pontjait Jézus rakta le, az úgynevezett "összefoglaló kinyilatkoztatásokban", és azokat Péter és Pál apostolok is érintették.

III. Ezen értekezés tárgyköre

1. DÁNIEL ÉS A JELENÉSEK A FÖTÉRÜLETEK. — A prófétai tolmácsolás évszázadokon keresztül történelmi fejlődésének megrajzolásánál szükségessé fog válni az, hogy ezt a tanulmányt a prófécia bizonyos főbb vonásaira korlátozzuk - az úgynevezett apokaliptikus, vagy eschatológiai prófécia körére. Ezért mi, legfőképp a Biblia ama két könyvének magyarázó-fejtegető útját fogjuk végigjárni, amelyek az idők végezetére és az odáig vezető eseményekre vonatkozólag a legfontosabb prófécia-kat tárják fel előttünk, - a Dániel és a Jelenések könyveit - valamint Jézusnak az utolsó napokat illető nagy próféciját, és az ezekkel bizonyos kapcsolatban lévő olyan szentírási helyeket, mint Pál apostol beszédét a Bűn Emberére nézve.

Azután a különböző prófétai tolmácsolások tárgykörének felépítését öt legfőbb tárgyanagra fogjuk összpontosítani, amelyeket akként állapítunk meg, hogy azok azokat a kulcstényezőket alkotják, amelyek a keresztény egyház századokon keresztül prófétai szemléletét meghatározták. Ezek voltak: 1.) a vázlatos prófécia, 2.) a feltámadás, 3.) a Millennium, 4.) az Antikrisztus és 5.) az Isten látható országa. Rá fogunk mutatni arra is, hogy ezt az ötféle tényezőt természetesen nagy mértékben befolyásolták az egyház történelmi és szellemi hátterei és azok erős befolyást gyakoroltak minden időszakban az egyház gondolkodására és fejlődésére nézve.

2. E MŰ TERVE — Amikor a tanulmányozásnak azt az eltervezését követjük, hogy a Dániel és a Jelenések könyveit magyarázóan tolmácsoljuk, már mindjárt és bevezetésnél nagyon lényeges, hogy megértsük a Dániel-féle prófécia-knak az Ó-Testamentum többi írásaival kapcsolatos viszonyát - mint amelyek együttesen a zsidó szentírási törvénykönyvet képezik, valamint azok kapcsolatát Izráel történetének nagy korszakaival és eseményeivel, úgyszintén a kapcsolatot az uralkodó Új-Babiloni és Medo-Perzsa birodalmakkal, amelyek ellenőrzése alatt éltek a zsidók Dániel próféta napjaiban. Éppen így kíváncsú az, hogy tiszta fogalmat alkossunk Pál második levelének a Thessalonikaiakhoz való viszonyáról és különösképp a János apostol Jelenések könyvéről, az apostoli Írásoknak ama történelmi időzítéséről és körülményeiről, amelyek együttesen az Új-Testamentum törvénykönyvét képezik a keresztény egyház számára. Azért, hogy meg tudjuk szerezni azt a teljes át-

tekintést, a második, harmadik és a negyedik fejezetek fognak foglalkozni Dániel Könyvével, annak az Ó-Testamentum törvénykönyvével kapcsolatos viszonyával és az Apokrifával, majd ezt követően az Apokalipszissal, s annak az Új-Testamentumhoz vezető kapcsolatával, mint ez utóbbi törvénykönyvével. Mindezek megértése alapvető jelentőségű.

Az első négy fejezetben foglal embe, a háttérre vonatkozó anyagot követően, a következő két fejezet rövid áttekintést fog majd nyújtani azoknak a prófétai írásoknak a tartalmáról, mint annak a tanulmányozásnak alapjairól, amely nyomon kívánja követni a próféciaák folytatódó folyamát, mint amely ennek a könyvnek a tulajdonképpeni lényegét alkotja. Lehetséges, hogy ezek a bevezető fejezetek esetleg terjedelmesnek tűnnek majd fel, azonban azok még nincsenek szükségtelen mértékben kinyújtva egy ilyen jelleggel bíró négykötetes munka számára, mint amilyen ez a jelenlegi. E fejezetek csak egy aránylag rövid területet foglalnak el ahhoz, hogy abban felvázoljuk a jelentősebb prófétai tolmácsolások évszázadokon keresztül történt, jellegzetes és megvilágító háttérének kifejlődését.

Valóban, ennek a négykötetes munkának terjedelme csupán csak a prófétai tolmácsolás tárgykörének olyan áttekintésére ad helyet, ahogyan az leapadt és keresztül áramlott az egyes korszakokon át, Dániel próféta napjaitól kezdve, megközelítőleg a XIX. század közepéig. és emellett kénytelenek vagyunk arra, hogy az eschatológiai vallások számos változatainak elágazásai mellett, a kései XIX. századtól napjainkig terjedően elhaladjunk, ezek magukban is több kötetet igényelnének, azonban azok csápjait jól észre lehet venni a XIX. század korai szakaszában. A jelen munka tehát mindent megelőzőleg a múltnak egy áttekintése, - a mostani nézetek történelmi előzményeire nézve, - és nem pedig a mai idők magyarázatának a tanulmánya.

IV. Az alkalmazott prófétai kifejezések meghatározása

Mindjárt a kezdetben szükségessé válik az, hogy a prófétai tolmácsoláshoz tartozó bizonyos kifejezéseket - mint amelyek az "Atyáink prófétai hite" négykötetes munka során növekvő gyakorisággal fognak előfordulni - szabatosan meghatározzunk. Különösképp szükséges, hogy az itt következő kifejezéseket világosan megértsük:

1. A VÁZLATOS - NAGYVONALÚ - PRÓFÉCIÁK. — Először azokat lehet vázlatos próféciaikként megjelölni, amelyek alatt a korszakoknak és eseményeknek hosszú egymásutánját értjük, amelyek évszázadokat fognak át, egy, mint a próféciaáknak négy közismert, egymást követő világhatalma - Babylonia, Perzsia, Görögország és Róma - úgy, ahogyan ezt a Dániel 2. fejezetében felvázolt és az ember országára vonatkozó nagy fém-állóképben találjuk meg, avagy ugyanezen négy világbirodalomban, amelyeket a Dániel 7. fejezetében szereplő négy vadállat rajzol elénk. Ezeket általában véve úgy ismerjük, mint amelyek évszázadokra terjednek, s az emberi korszakoknak ugyanazon nagy tetőpontjáig érnek el. A korszakok és az események ehhez hasonló körvonalazása számos esetben megismétlődik a Jelenések könyvében. Itt van hét egyház, a hét pecsét és a hét trombita, amelyek mind hosszúra nyúló időszakokat jelentenek, egymás utáni időrendben és amelyek mindegyike ugyanahhoz a végső tetőponthoz vezet el. Mindezeket mi egybefoglalóan és tömören vázlatos próféciaáknak nevezzük el.

2. AZ IDŐRE VONATKOZÓ PRÓFÉCIÁK. — A prófétai idők korszakai gyakran jelennek meg a Dániel könyvében - úgy mint a hetven hét, az 1260 nap, az 1290 és 1335 napok és a 2300 nap is - és vannak ezzel párhuzamos időközök a Jelenésekben is (az öt hónap, ötvenkét hónap, három és egy fél annyi idő, három és egy fél nap, tíz nap, stb.) Ezek természetesen bizonyos eseményekkel és tennivalókkal állnak összefüggésben, és megkezdésüket, vagy befejezésüket gyakran jelentős események jelzik. Ezek a megjövendölt időközök úgy fognak megjelölni általunk, mint idő-próféciaák, jóllehet azok elválaszthatatlanul egybe vannak kapcsolva, vagy egy részét képezik azon esemény-

láncolatoknak, amelyek a nagy, vázlatos próféciákban vannak lefestve. Ezek képezik az ihletett próféciáknak a mérő-vonalait. És belőlük tevődik össze az évszázadok ihletett menetrendje.

3. A VADÁLLAT — Egy másik olyan kifejezés, amely a jelképes bibliai próféciákban mindennapos, a "Vadállat" kifejezés. Az egyes nemzeteket nagyon hatásosan úgy rajzolták le, vagy úgy festették meg, mint amilyenek a különböző ismert, vagy ismeretlen vadállatok, egészen úgy, mint az napjainkban is történik: a brit oroszlán, az orosz medve, vagy az amerikai sas. Dániel idejében az orosz-lán, a medve, a leopárd és egy félelmetes szörnyeteg minden földi hasonmás nélkül jelenik meg a Dániel 7. fejezetében, és a kos és a Dániel 8. fejezet bakkecskéje a próféta által kifejezetten mint szimbólumoknak - jelképeknek - vannak feltüntetve, "Mediára és Perzsiára", illetőleg "Görögországára" való hivatkozással. (Dániel 8:20. 21) Hasonló "vadállatok" vannak megrajzolva a Jelenések könyvében is. Ezek a kifejezések nem megnevezett elnevezések, hanem egyszerűen az isteni módszert jelentik arra, hogy lerajzolják a nemzeteket és azok életének folyását a századokon keresztül. Ezért egy prófétai "vadállat" csupán csak egy országot vagy nemzetet jelöl meg, és nem többet, sem kevesebbet ennél.

4. A SZARV. — A "szarvat" hasonlóképp gyakran használjuk arra, hogy olyan embercsoportokat vagy nemzeteket jelöljünk meg vele, amelyek egy nagy anyaországból fejlődtek ki. Ezért annál a tíz szarvnál, amelyek a Dániel 7. fejezetének negyedik vadállatánál tűnik elő (hasonlítsuk össze ezt a Jelenések 13. és 17. feje. párhuzamos vadállataival), kifejezetten meg kell állapítani, hogy azok azt a tíz királyságot, vagy földterületet jelentik, amelyeknek a negyedik világbirodalom területéből kell majd kiemelkedniük.

5. AZ ASSZONY. — Még egy másik kifejezésnél van szükség magyarázatra, - a jelképes "aszszony" kifejezésnél - amely néha zavart okoz, és amelyik gyakorta előfordul a Jelenésekben. Ezt a próféta azért használja, hogy azzal jelképezzen egy egyházat - akár hűséges, akár hamis is az. A szándék teljesen világos, - egy ártatlan nő, aki tiszta, fehér ruhába van öltözve (Jelenések 12), a tiszta, hűséges egyházat mutatja meg, és egy bukott nő, aki a célzatos skarlátba van burkolózva (Jelenések 17), egy elbukott, vagy hitehagyott egyházat szemléltet előttünk. Ésszerű összhangban az ilyen alakjával, a tisztátalan nőt "szajhának", vagy "rimának" hívjuk. Az ő meg nem engedett, megbecstelenítő kapcsolatát a pogánysággal és a világi nemzetekkel. lelki "házasságtörésnek", vagy "parázsnaságnak" mondjuk, hivatkozással az Ó-Testamentum hasonló kifejezéseire, amelyeket a Szentírás Izrael és Júda bálványimádásának és nemzeti bűnei megbélyegzésére használ. (Jeremiás 3. Ezékiel 16.)

Ezek a megbecstelenítő kifejezések a lelki házasságtörésre vonatkoznak, avagy a megszentelt és a világinak istentelen összevegyülésére, az egyházi hittagadásra és a világgal való meg nem engedett egyesülésre. Ezek tehát nem a személyszerinti tisztátalanságra vonatkoznak, hanem sokkal inkább az Istentől való elpártolásra.

6. MILLENNIUM. — Alapjában véve a millennium a szenteknek a Krisztussal való uralkodását jelenti, a Jelenések 20. fejezetében foglalt ezer esztendő alatt. A "Millennium" kifejezést a Merriam-Webster-féle, le nem rövidített szótár második kiadásában ekként adják vissza:

"1.) Egy ezer esztendő ... 2.) Különösképpen az az ezer év, amely a Jelenések XX.-ban van fel-
említve, amely alatt a jámborságnak kell győzedelmeskednie. Némelyek azt vallják, hogy ez alatt az időszak alatt Krisztus fog uralkodni a földön."

Ez egy sokkalta pontosabb meghatározást képez annál, mint amilyent általában adni szoktak, mint pld. a The New Schaff-herzog, amelyik mű ezt a fogalmat a földi királyságra korlátozza:

"A millennium kifejezés a teológiában a Krisztus földi királyságának ezer esztendjét jelenti, úgy, ahogyan arra a Jelenések XX. 1-6. versekben hivatkozás történik. A "Millenarizmus" (vagy az ennek megfelelő görög nyelvű szóváltozat, "chiliasmus"), a millenniumban való hitet jelenti, vagy

még határozottabban: azt a hitet, hogy Krisztus, az Ő szentjeivel egyetemben, egy ezer évig személyesen fog majd uralkodni a földön, vagy egy meg nem határozott időszakon keresztül, egészen a világ végezetéig."⁹

Az egyetlen, kifejezetten millenáris szövegrészt a Bibliában a Jelenések 20. fejezetében találjuk, ahol azonban semmiféle említés nincsen téve a szentek földi uralkodásáról. És nem is valamennyi keresztény tolmácsolja ezt ilyen értelemben. Ez okból az első meghatározás - mivel ez kevésbé határozott, mint a második - sokkal helyesebb és bibliaszerű is.

A Webster-féle szótárnak megfelelően, a "premillennializmus" alatt értjük "azt a hittanítást, mely szerint a Krisztus második eljövetele megelőzi, vagy bevezeti a millenniumot", szemben a "postmillennializmussal", azaz azzal az elmélettel, hogy Krisztus második eljövetele a millennium után fog bekövetkezni, aminek úgy kell megtörténnie, "mint a világ kereszténnyé válásának az eredménye, feltehetőleg valamely csodatévő közbelépés nélkül", és szemben az "amillennializmussal", - ami egy legújabb kifejezést jelent, - s annak a nézetnek kifejezésére szolgál, amely teljesen kiküszöböli az ezer esztendő fogalmát, azonban azt a leggyakrabban úgy tekinti, mint általában véve Krisztusnak a korát, vagy pedig mint a mennyekbe elköltözött szenteknek feltételezett uralmát ez alatt az időszak alatt, - s mindegyik esetben súlyt helyezve a Krisztus személyes eljövetelére az idők végeztével, amit majd közvetlenül követni fog az általános feltámadás, az utolsó ítélet és az örökkévaló állam.

Így tehát, miután megállapítottuk ennek az előttünk fekvő munkának a tárgykörét és célját, a legközelebbi lépésünk az fog lenni, hogy szemügyre vegyük a prófécia bibliai háttérét, - s mindezek felett Dániel próféta és a Jelenések könyveit, kapcsolatban a Szentírás törvénykönyvével.

⁹ Clarence Augustine Beckwith: "Millennium, Millenarianism": The New Schaff - Hercog Encyclopaedia of Religious Knowledge, 7. kötet 375. o.

2. DÁNIEL KÖNYVE ÉS AZ Ó-TESTAMENTUM TÖRVÉNYE

1. Dániel — Az egyetlen államférfi-próféta és az ő kora

1. DÁNIEL KÖNYVÉNEK TÖRTÉNELMI HÁTTERE. — Izrael, az északi ország, mint az istentagadás eredménye, elérkezett a végéhez, a Dániel korát megelőző évszázadokban, amikor is az asszírok hadseregei előzölötték Szamáriát, elfoglalták a várost, és fogságba ejtették a tíz törzsnek még meglévő maradványait is. (II.Kir. 17:1-41, 18:9, 10) Az istentagadás Júdeáig is elterjedt, a déli királyságig. Ez az állapot mind rosszabbra fordult, mindaddig, amíg "ők az Isten követeit kigúnyolták, az ő beszédeiket megvetették és prófétáival gúnyt űztek, míglen az Úrnak haragja felgerjedt az ő népe ellen, s többé nem vala segítség." (II.Krón. 36:16)

Végül is Júdea elesett Babilon előtt, melyet az isteni sugallat "az egész föld pörölyének" nevezett (Jeremiás 50:23), legyőzve és megbüntetve a nemzeteket. A babiloni királyság, Nabopolassar alatt, előnyére fordítva a szkíte-inváziót azért, hogy lerázza az asszírok politikai igáját és szövetséget kötött Médeával, hogy szétzúzzák az omladozó birodalmat, Ninive, Kr.e. kb. 612-ben esett el, és végül az utolsó asszír király is - aki Harran fővárosába költözött el - elhunyt kb. 606 körül, vagy esetleg 608. évben, és így a kaldeus dinasztia, amelyet Nabopolassar 625/6-ban Babilonban megalapított, szilárdan gyökeret vert.¹⁰ Az ő fia II. Nebuchadnezzar (Nabukodonozor) alatt az Új-Babiloni Birodalom az akkor idők civilizációjának úgy politikai, mint kulturális központjává lett.

A babiloni pöröly legelső csapása a Jehoiakim uralmának harmadik esztendejében ütött le a lázadó Júdeára, amikor Jeruzsálem legyőzetett és Júdeát elfoglalták, és midőn a Teplon hajóinak egyes részeit Babilonba szállították el. Ez az előzölés, amelyikkel Dániel prófeta könyve elkezdődik az első volt abban a sorozatban, amely tetőpontját Nebuchadnezzar tizenkilencedik esztendejében Jeruzsálemnek teljes elpusztulásában érte el, ami a Kr.u. 586. évre esik. (II.Kir. 24:25. II.Krón. 36:5-21. Jeremiás 52:1-23) Dánielt valószínűleg abban az időben ejtették foglyul, amikor a fiatal Nebuchadnezzart a hadjáratból visszahívták arra a hírre, hogy Nabopolassar meghalt. Nebuchadnezzar, mint atyja haderőinek főparancsnoka, nyugat felé indult, hogy ott lázongásokat verjen le, és a zsidókat, akik a hadifoglyok között voltak Babiloniába küldték. Mindenesetre ez a dolog fedi Dániel fogságának az évét.

A források igazolásai mély benyomást keltők. Josephus (Flavius) azt állítja, hogy a Nabukodonozor a zsidó hadifoglyokat Babilonba küldte, rövid idővel atyjának halála után, Dániel rámutat arra, hogy őt és társait Nabukodonozor ejtett volt foglyul és vitte el Babilonba, Jójákimnak (Jehoiakim) harmadik esztendejében, és Jeremiás teljesen tisztázza azt, mely szerint Jójákim uralmának harmadik éve az az esztendő volt, amelyik közvetlenül megelőzte Nabukodonozor első évét.¹¹ Eből tehát az tűnik ki, hogy Dánielt abban az esztendőben vitték el Babilonba, amelyet most Nabukodonozor "trónralépte évének" hívünk, és mely - megfelelően a babiloni kőtabláknak - valószínűleg a Kr.e. 605. év késő nyárvégére, vagy őszére eshetett.¹²

2. DÁNIEL PRÓFETA KIVÁLÓ EGYÉNISÉGE — Dániel, a prófeta, valószínűleg a Júda királyi ágának volt az egyik hercege. Talán a Kr.e.-i 623. évben születve, mint egy kiemelkedő családnak sarja, számos nevelési és társadalmi előnnyel rendelkezett. Mint fizikailag hiba nélkülit, és értelmileg ki-

¹⁰ Sydney Smith: "Babylonia and Assyria: Archaeology," "Encyclopaedia Britannica" (1945. évi kiad.), 2. kötet, 851. oldal. Az a tény, mely szerint Ninive néhány évvel az asszír monarchia megszűnte előtt esett el, egy ősrégi babiloni krónika 1923. évi közzétételét megelőzően, nem volt ismeretes. (Lásd: Dabiel David Luckenbill-féle kiadást: "Ancient Records of Assyria and Babylonia" 2. kötet, 417-421. o.)

¹¹ Vessd össze: Flavius Josephus: Against Apion, 1. könyv, 19. fejezetet, és Antiquities, 10. könyv, 11. fejezetet. (A Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban: "Josephus" 1. kötet, 217. o. és a 6. kötet, 279. 281. oldalnak megfelelően. (Dániel 1:1. és Jer. 25:1.-el))

¹² Nabuchadnezzar trónralépési idejének magyarázatára nézve lásd: "A" rész, 1. fejezetet.

pallérozva a tudományokban, a bölcsességben és a tudományokban, Dánielt, mint egy kis csoport egyik tagját arra választották ki, "hogyan álljon a király palotájában". - Mint akit a hetvenesztendős fogság kezdetén hurcoltak el Babilonba, ő "ott vala a Cyrus király első esztendejéig", a perzsa királyéig, akinek uralkodása végét jelentette a hetven esztendős fogságnak.

Ha Dániel körülbelül tizenhét esztendős volt akkor, amidőn őt ebbe a pogány udvarba szállították, hogy ott a babiloni királyt szolgálja, úgy ő mintegy kilencven esztendős koráig élt. Miután egy különleges kiképző tanfolyamot elvégzett, - amit mi talán "királyi főiskolának" nevezhetnénk, Dánielt és az ő három társát kitüntetéssel bocsátották el azon a végső vizsgálaton, amelyet maga Nabukodonozor tartott meg. Ettől kezdve aztán őket a kormányzat szolgálatában alkalmazták.

Ugyanabban az esztendőben, amelyben Dánielt és társait a babiloni király szolgálatába beiktatták, Nabukodonozor egy nagy fémből való állóképet látott álmában, - olyan álmot, amire ő maga nem tudott visszaemlékezni és amit a Kaldeus bölcs férfiak nem tudtak megfejteni, azonban amelyet a zsidó ifjú tolmácsolt számára. Ennek az lett az eredménye, hogy a király hatalmat adott... egészen a Babilonnak tartománya felett, és a babiloni összes bölcseknek előjárójává tevő őt. "Dániel ezenkívül még a király udvarában vala". Ez az Ó-Testamentumi gyakorlat szerint azt mutatja, hogy ő a bírói tiszteletet töltötte ott be, miután a "gate" (kapu) - (A Károli Biblia ezt az "udvarában" szóval fordítja. A ford. megj.) rendesen arra a helyre utal, ahol ítéleteket szoktak hozni. Így tehát Dániel igen gyorsan előkelő helyre emelkedett az ország kormányzásában és őt később - Belsazar uralkodása alatt - az ország harmadik uralkodójává jelöltetett ki. És az egymásra következő egyeduralmok uralmán, Babilon bukásán és a perzsa birodalom megalapításán keresztül, az ő államférfiúi képességei, bölcsessége, becsületessége és hűsége az alapelvek iránt olyan volt, hogy az alatt az új uralkodó alatt, aki Belsazar után átvette a hatalmat az ország felett, ő lett a miniszterelnök. (első miniszter).

II. Dániel prófétai jelképeinek történelmi háttere

1. KIRÁLYI ÁLOM A FÉM-KOLOSSZUSRÓL. — A Nabukodonozor idején forgalomban lévő babiloni vallási hiedelmek tanulmányozása azt mutatja, hogy a nagy állókép jelképes leírása (Dániel 2) különösen alkalmas volt arra, hogy azzal közölni lehessen az Isten üzenetét a királyi hallgatóval, az akkori idők szerint érthető kifejezésekkel. Az ifjú Dániel megmagyarázta a királynak, hogy Isten azzal tisztelte meg őt, hogy felruházta a nemzetek jövőjének előre való, széleskörű meglátásával, hogy az ismeretlent elrejtő fátyol félre lett húzva előtte, hogy meglássa "mi lesz az utolsó napokban".

Az álomban egy óriási emberi kolosszus látszott állni a király előtt, fényesen csillogva a napfényben. A fej ragyogó aranyból volt, a melle és karjai fénylő ezüstből voltak, a hasa és oldalai lángszínű rézből, a lábszárak oszlopai öntött vasból, míg a lábak részint vasból, részint cserépből valának. Ezt követőleg egy titokzatos kő támadt, - amit emberi közreműködés nélkül vágtak ki a hegyből - amelyik letörte az állóképet annak lábairól, porrá zúzva a kolosszust, amit a szél úgy szórt szerteszét, mint a polyvát. Az a kő viszont "nagy hegygé lőn, és betölté az egész földet".

Ez a négyféle fémes elosztás - Dániel világosan megmagyarázta - négy, egymásután következő világhatalmat jelentett, amelyek Nabukodonozor uralkodásával kezdődtek. És e négy birodalom hátterében, az egyes események között az Istennek keze vált láthatóvá, amint Ő kimunkálja az Ő isteni szándékát a történelem folyamán. Az egyes fémekhez hasonlóan minden egymásra következő birodalom kevésbé fenséges, de hatalmasabb volt, mint az azt megelőző, amíg a vas és a törékeny cserép - mint a negyedik birodalom erős és gyöngye részei - vonakodtak attól, hogy együtt maradjanak. Ekkor tehát a kő - egy kívülről jövő új hatalmasság, mely nem emberi erőből jött létre - hirtelen hevességgel leütötte lábukról ezeket a megosztott királyságokat, és az egészet szétzúzta, végét szakítva ezzel az ember uralmának, és utat nyitva az Isten örökkévaló országának, amely annak a helyébe lépett. Ez jelentette a prófétai ábrázolást. (Lásd: A művészi jelenet a 38. oldalon.)

2. ábra – A nagy prófétai dráma három főbb jelenetben

I. Felvonás: A nemzetek megjövendölt egymásutánja.

Az egymást követő négy világhatalom, melyeket Dániel fémből való férfiak jelképezet, az utolsó napoknak megosztott országai által lesz majd követve.

II. Felvonás:

Az összes nemzetek összeomlása ugyanúgy fog megtörténni, mint ahogyan a kő csapott le az állókép lábára és sarkára s amint ez nem emberi, hanem isteni közbelépés következtében történt meg.

III. Felvonás: Isten örökös királysága

Az örökkévaló ország - ami úgy lesz megalapozva, amint a kőből hegység válik, amely mindörökké fenn fog állni - követi majd a föld összes hatalmait és válik a szentek örökkévaló otthonává.

2. NABUKODONOSOR VALLÁSA. — A Dániel által megmagyarázott jelképes hasonlat - a különféle fémek, a kő, a hegység és a szél, amely szertefűjja azok részecskéit - nagyon jelentőségteljes volt Nabukodonosor és az ő udvara számára, figyelemmel a babiloni vallás különféle szempontjaira. Lehetetlen azt állítani, hogy Dániel különböző hasonlatai pontosan ezt, vagy azt jelentették volna az ő hallgatói számára, mert a későbbi babiloni mitológia (vagy az ő véleményük szerint: hittanításuk) lényegesen módosult a korábbi, nem-semita sumériai mitológiával szemben, és az rendkívül bonyolult volt és számos különbségeket mutatott az egyes helyeken. Azonban, ha figyelembe vesszük Nabukodonosor imádkozását Bel-Marduk (a bibliai Merodach) babiloni isten előtt, mint akit ő a legfőbb istenségnek és a királyi hatalom forrásának tartott, úgy azt látjuk, hogy az álom jelképesen történt leírásának rendkívül jellegzetesnek kellett lennie, amikor ő a Dániel által a rettentő fém-állóképre nézve adott magyarázatot meghallgatta - amely utóbbi, az ájtatos király szemében valószínűleg egy istent ábrázolt - és amely állóképet egy titokzatos kő zúzott darabokra és amiket aztán egy nagy szélroham fűjt szerte-szét. Nyilvánvalóan az Isten volt az, aki annak az időnek közismert szimbolizmusát megragadta azért, hogy közölje egy pogány hitű királlyal a mennyei királyság eljövételére vonatkozó hatalmas igazságokat, Dániel próféta által történt kinyilatkoztatásával.¹³

3. A BABILONI ISTENEK HASZONTALANSÁGA. — "De van Isten az égben", - úgymond Dániel - "aki a titkokat megjelenti". (Dán. 2:28) Nabukodonosor úgy ismerte Nabu istent,¹⁴ mint a bölcsesség pártfogóját, mint a titkok megfejtőjét, és az istenek hírnökét, mint az emberi nem sorsának feljegyzőjét a Sors Tábláira, mégis maga Marduk, a Táblák őrzője volt az, aki az istenek tanácskozásán elnökölt minden Újesztendő napján, amikor a sorsokat eldöntötték.¹⁵ Hogyan volt hát az, hogy Babilonnak bölcs férfiai, Marduk isten szolgái, vagy az ő Nabu nevű fia, nem voltak képesek elmondani a királynak azt, amit ez a fogoly zsidó ifjú fel tudott előtte tárni? Vajon Marduk nem volt olyan hatalmas, mint Dánielnek az Istene?

"Te, óh király", folytatá Dániel, - "kinek az egek Istene birodalmat ... adott." (Dán. 2:37) Nabukodonosor abban a hitben volt, hogy ezt Marduk adta volt neki. Vajon nem ő maga volt-e az, aki

¹³ Ez nem azt akarja mondani, mintha a Biblia valamelyik része a babiloni mithoszokból lenne levezetve, hanem, hogy az üzenet olyan alkalmassága, amely Nabuchadnezzar felfogási képességének megfelelt, az ő vallásos hitének világosságánál láthatóvá vált. Lásd: Függelék "A"-t, a 2. résznél.

¹⁴ A bibliai Nebo, Marduk fia, akinek fő temploma Borsippa-ban volt felépítve, egyenesen szembe a folyóparton, és amelynek nevét maga a király viselte: Nabu-kudurri-usur, vagyis Nabuchadnezzar.

¹⁵ Stephen H. Langdon: Semitic Mythology, 102. 103. o.

minden évben a tizenegynapos újévi ünnepek alatt Bel istentől kapta meg az ő isteni felhatalmazását, hogy úgy uralkodjék, mint ennek az istennek hűséges vazallusa?¹⁶

4. BABILON, - MELYET MÉLTÁN HÍVTAK AZ ARANY ORSZÁGÁNAK. — "Te vagy az arany fej". Ez bizonyára nagyon tetszett Nabukodonozornak, és az ő számára ennek egy nagyon találó jelképnek kellett tűnnie - a vezérség és a vakító fényesség szimbólumának. Uralkodásának ebben a második esztendejében ő még csak a mű eltervezésére volt képes, azonban a paloták és templomok építésére való pazar építkezési munkaterv Babilont mindenesetre egy nagy civilizáció aranykorának érdemes fővárosává alakította át. Hozzáadta ő ehhez - hacsak nem ő volt az első ennek bevezetésében - az aranynak a szentélyekben való bőkezű felhasználását, és ez a cselekedete volt valószínűleg felelős azért az "arany" jelzőért is, amelyet a zsidó próféta-kortárs, Jeremiás is felhasznált. (Jeremiás 51:7. Lásd még: Ésaías 14:4) Egy és félévszázaddal később Aescilus görög költő (megh. 456. Kr.e.) hasonlóképp emlékezett meg Babilonról, mint mely "terhes az aranytól", és Herodotus (megh. kb. 424. Kr.e.) el volt ámulva, látva az arany pazar felhasználását Bel-Marduk szentélyén belül.¹⁷

Nabukodonozor saját feljegyzéseinek egyikében kijelentette, mely szerint semmi sem volt túlságosan drága számára, hogy azzal elhalmozza az ő szeretett Babilonját.¹⁸ Illő tehát ezért az, hogy a szimbolikus arany fej Babilonra vonatkozzék, a nemzetek prófétai pompájának ragyogó fejére, Nabukodonozor uralmának napjától kezdve.

5. PERZSIA, - AMELYET AZ EZÜST HELYESEN KÉPVISEL. — Nincs semmiféle bizonyíték arra, hogy Nabukodonozor bármilyen azonosságot látott volna a képletes ezüst-királyság és a Perzsa Birodalom között. Dániel valószínűleg soha nem nevezte meg a médeket és a perzsákat, mint Babilon utódait mindaddig, amíg el nem olvasta a falon lévő kézírást azon az éjszakán, mielőtt Babilon elesett, (Dán. 5:28) néhány évvel Nabukodonozor halála után. Mégis a jövő perzsa birodalmát, amint arra Boutflower rámutat - nagyon találóan lehet képviselni az ezüstben, a "p é n z" értelmében - a Perzsiában használatos értékmérő és csereeszköz által - ami a birodalmi fizetési eszköz volt. Babilon nagyszerű arany díszítményei a perzsa kincstárakba kerültek át, amelyeket rendszeres adózás által gyűjtöttek össze. A perzsa királyok kénytelenek voltak pénzt szerezni és hűbéreket sajtoltak ki alattvaló államaikból, amelyeket azok főképp ezüstben fizettek meg.¹⁹ A perzsák inkább gazdagságukról voltak híresek, semmint pompakedvelésükről, s a negyedik király "gazdagabb volt, mint

¹⁶ Ugyanott, a 318. 319. oldalak. Talán Dániel szavai emlékeztették őt azokra, amiket Anu-tól, a mindenség atyjától hallott, - aki "az egek istene" volt - (Lásd: Függelék "A" 2. részét), akit az ősrégi időkben úgy tekintettek, mint a királyi hatalom adományozóját, de aki a későbbi korban meglehetősen eltávolodott az emberekkel való érintkezéstől és azokban az időkben már csaknem egy teológiai elvet (fogalmat) jelentett, semmint egy olyan isteni személyt, melyet imádni szoktak. (Ugyanott 65, 92-94. oldalak). Dániel sem használta a zsidó nyelvben szokásos tulajdonnevet az Istennek, a "J a h w e h" - t vagy a Jehova-t, hanem azt az alapkiefejezést, hogy Elah (EL), az Isten, - ami egy ismert szógyök volt Nabuchadnezzar előtt. (ugyanott 65. o. Lásd: "Isten"-t, egy analitikai bibliai lexikonban.)

¹⁷ Aeschylus: "The Persians", 52. sor, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtár "Aeschylus"-ában, 1. kötet, 115. oldalon. - Herodotus elmondja nekünk, hogy a kisebb templomban, a torony tetején egy aranytábla állott. A templomban alant volt Marduk képe, "teljesen aranyból", amint ő az arany trónuson ült, arany alapozáson. És azelőtt egy arany tábla volt elhelyezve. A templom előtt ugyancsak egy oltár volt felállítva "tömör aranyból". Elmondja továbbá azt, hogy meséltek neki egy óriási, színaranyból készült szoborról is, amelyik Cyrus idejében a templomban állott, és amit később Xerxes onnét eltávolított. (Herodotus: "Hystory", 1. könyv, 181. fejezete és 183. fej. a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban: "Herodotus" c. mű, 1. kötet, 227, 229. oldalak. Lásd még: Charles Boutflower-től: "In and Around the Book of Daniel" [Dániel Könyvében és akörül], a 25. oldalt.)

¹⁸ Az "India House Inscription", Lásd: Boutflower idézett művét a 95.25.26. oldalakon. Hálás vagyok Boutflowernek azért a szokásos adatért, melyet a fémekre vonatkozólag ebben a fejezetben felhasználtam.

¹⁹ Herodotus, az idézett műben, 3. könyv, 89-95. fejezetek, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtár "Herodotus" c. munkájában, 2. kötet, 117, 119, 121, 123. oldalakon, Boutflower, idézett munkájának 26, 27. oldalain.

valamennyi elődje összesen" és "mikor hatalomhoz jut az ő gazdagsága által, mindent megmozdít Görögország ellen."²⁰ (Dán. 11:2), mondá Dániel röviddel Babilon eleste után.

6. A SÁRGARÉZZEL BEVONT GÖRÖGÖK JELENTIK A HARMADIK BIRODALMAT. — Nabukodonozor minden valószínűség szerint akkor már ismerte a görögöket - az elkövetkező világhatalom képviselőit, amelyeket Perzsiát követőleg, a sárgaréz (vagy a bronz) jelképezett - Nagy Sándort és annak sárgarézbe öltözött görögjeit, vagyis "egy másik nyugati királyt, aki bronzba volt öltözve" - ahogyan ezt Josephus találóan megfogalmazta.²¹ A görögök fegyverzete figyelemreméltó ellentétben állott a méd és a perzsa katonák puha kalapjával, ujjas tunikájával és nadrágjával. És Ezékiel próféta hivatkozása a Jáván "rézedényeire" (Ezékiel 27:13), új jelentőséget nyer akkor, amikor "Jáván" látszólag a jóni görögöket jelenti, az "edények" pedig a katonák felszerelését, vagy fegyverzetét.²²

Herodotus egy elbeszélést mond el az egyiptomi I. Psammetichusról, - Nabukodonozor édesatyjának egyik idősebb kortársáról - amely rámutat a görögök olyirányú széleskörű ismerettségére, mint akik bronz fegyverzetükről voltak nevezeteseek. Psammetichusnak az egyik orákulum azt jósolta, hogy "bosszút fog állni az ő ellenségein, amikor bronz-embereket lát átjönni a tengeren". Ezt ő beteljesedni látta amikor elérkezett hozzá a hír, hogy "bronz-emberek - a valóságban felfegyverkezett tengeri rablók, görögök - partra szálltak Egyiptomban és végig fosztogatták a tengerpartokat. Miután Psammetichus igénybe vette azok segítségét, egész Egyiptom felett elnyeré a hatalmat és szövetségeseit az országban letelepítette."²³

7. RÓMA, - A "VAS-MONARCHIN". — Ámbár lehetséges az, hogy Nabukodonozor látott már bronzba öltözött görögöket nyugati hadjáratai alatt, azt azonban nem lehet remélni, hogy a következő fém - a vasat - annak a világhatalomnak ismerte volna fel, amelyik Nagy Sándorét követte, miután az a Kr.e. VI. században még csak egy gyermekkorát élő város-állam volt. Abban az időben, amikor Róma katonai ereje alkalmassá tette a vasat arra, hogy azzal élénk leírást lehessen adni Róma alapvető tulajdonságának, a római költők már úgy énekeltek a bronz fegyverekről, mint amelyek a régi idők tartozékai voltak. A jellegzetes római fegyver a vas hegygel bíró kopja, vagy hajító-dárda (pilum) volt. Azonban az, ami később úgy a zsidókat, mint a keresztényeket arra indította, hogy Róma legfőbb jellegzetességét a vassal azonosítsák, annak felsőbbbséges ereje volt. Dániel ezt ebben a mondatban fejezi ki: "A negyedik birodalom pedig erős lesz mint a vas, mert miként a vas szétőr és összezúz mindent, bizony mint a vas pusztít, mind amazokat szétzúzza és elpusztítja." (Dán. 2:40)

8. A FÉMEK SORRENDISÉGÉT MÁS NEMZETEK IS MEGJEGYEZTÉK. — Ennek a négy különleges fémnek megválasztása és egymás utáni sorrendje nem maradt határozott jelentőség nélkül Nabukodonozor idejében. Az aranyak, ezüstnek, bronznak és a vasnak ugyanezen sorozata már ezt megelőzően, régóta fel volt sorolva II. Sargon²⁴ nagy diadalmi felírásában, és azt - megközelítőleg ugyanebben az időben Hesiodus is alkalmazta Görögországban arra, hogy ezzel az emberi életkor egymásra következését jelölje meg (hozzáadván a bronz után a "félistenek" vagy a "hősök" kifejezést).²⁵ Egy babiloni agyagtábla ugyancsak említést tesz Enlil-ről, - aki meg kell jegyezni - Marduk-

²⁰ A zsidó nyelvben "Grecia" (Görögország) megnevezéseként a "J a v a n" szó szerepel, amely némely Biblia szelvényzetében is megtalálható.

²¹ Josephus "Antiquities" c. művének 10. könyve, a 10. fejezet 4. szakasza, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtár: "Josephus" c. munkája, a 6. kötet, 273. oldalán és az "i"-jelű megjegyzésnél.

²² Boutflower idézett művében, a 29. 30. oldalon. Lásd: a 11. megjegyzést.

²³ Herodotus, az idézett műnél, az 1. könyv 152. és 154. fejezeteit, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtár "Herodotus" c. művét, az 1. kötet, 463. 465. 467. oldalain.

²⁴ Boutflower idézett műve, 24. o.

²⁵ Hesiod: Works and Days (Munkák és napok), 109-178. sorig, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban: "Hesiod, The Hemic Hymns, and Homeric" c. mű 11. 13. 15. 17. oldalán. Számos későbbi író hivatkozik mint klasszikus a négy korszakra. Plató, Ovidius, és Claudius, mind a négy fém megnevezik, Aratus ezt teszi az első hárommal. A hősök fajtáját, melyet egyetlen más fordításban sem találunk meg, valószínűleg Hesiod vezette be, mert a homérosi hősök túlsá-

nak volt a hasonmása - úgy mint az arany istenéről, és Anu és Eax-ról, az ezüstnek, illetve a bronznak az isteneiről,²⁶ és Boutflower, Ninib-ben, az erő istenében megtalálja azt a bizonyítékot,²⁷ amely a vas istenével való azonosságra mutat rá.²⁸

III. A nagy hegyről és a szélről szóló képlet

Voltak azonban a Dániel 2. fejezetben foglalt képletes beszédben olyan további izgalmas kilátások is, amelyeknek rendkívül erős benyomást kellett gyakorolniuk a királyra és udvarára. Az a hegyről levált kődarab, amelyik szétzúzza a vasból és cserépből való állókép lábait és oly kis részekre tördelte szét a fémeket, hogy elegendők voltak arra, hogy polyva módjára fújja szét a szél azokat. Valószínűleg emlékezetbe idézhetett egy olyan sumér mithoszt, amelyik elbeszéli, hogy miként támadták meg Ninurtát, Enlil fiát, és Marduknak hasonmását különféle követ, és hogyan győzte ő le azokat. A győző a kövekhez intézett beszédében, amelyben néhányat arra ítelt, hogy azok porrá válnak jellemző módon ad helyet a "Hegy köve" iránt érzett példa nélkül álló tiszteletének.²⁹

"Óh te dicső egyetlen, akinek szeme világa a távolba merül el,
Óh, te h e g y n e k k ö v e , aki egy ellenséges államban feltámasztád a bosszúállás dörgel-
delmét,
Aki dörögsz a csatában, dühödten és rettentően,
És ezzel szólítod azt, akit nem győzött le kezem diadalmaskodva,
Akit, a kegyetlenekkel együtt, nem tudok meghajlítani sem,
Szóródjál szerte-szét néped lábai előtt.
Mint aranyhoz hasonlót, úgy becsüljenek meg téged.
Óh, hősöm, akinek le vagyok kötelezve, nem nyugodtam, amíg nem adtam életet tenéked".³⁰

Ennek ellentétéként Dániel azt mondja, hogy az Isten Hegyi Köve önmagában kell hogy győzedelmeskedjék, és hogy porrá zúzza szét a fém állóképet - az országoknak azt a sorozatát, amely olyan reményt keltően indult meg. Ennek kell azután nagy hegygé felnövekednie, és elfoglalnia az egész földet.

1. A BABILONIAK ISMERETSÉGE A "NAGY HEGGYEL". — Babilonban talán a legjellegzetesebb építmények a "ziggurat"-ok, avagy a templomtornyok voltak, amelyeket a hegyek utánzásaként létesítettek - mint amilyenek voltak a Marduk-templom Babilonban, amelyet Nabukodonozor újjáépített volt.³¹ Ő állandóan építette vagy szépítette a templomokat, a tornyokat, a palotákat és az erődítményeket, amiket ő úgy írt le, mint fennkölt "hegymagasságú" építményeket.³² Kinek lehetett volna hát joga arra, hogy egy olyan, a hegyből kivágott kődarabról álmodjon, amely be fogja tölteni az egész világot, mint ennek a királynak, akinek az volt a becsvágya, hogy hegymagasságú épületeket emeljen?

gosan kiemelkedők voltak ahhoz, hogy elfeledjék őket. (Heber M. Hays: Notes on the Works and Days of Hesiod [Megjegyzések Hesiodus munkájáról és napjairól] c. mű 98. 211. 216. oldalán)

²⁶ Cuneiform Texts From Babylonian Tablets in the British Museum (Ékirásos szövegek a babiloni agyagtáblákról, a Brit múzeumban) cím 24. rész, 49. tábla és a Bevezetés a 6. oldalon.

²⁷ Ugyanott, 50. tábla és a 9. oldalon lévő "Bevezetés".

²⁸ Boutflower, idézett mű, 34. oldala. Az okmányokkal való alátámasztást Boutflower végezte.

²⁹ Langdon: idézett mű, 296 oldalán. Lásd: az "A" Függelék, a 2. részben.

³⁰ Ugyanott a 123. oldalon (ritkített betűs rész).

³¹ Morris Jastrow: Aspects of Religious Belief and Practice in Babylonia and Assyria" (A vallásos hit és gyakorlat szempontjai Babiloniában és Assziriában) 57. 282. 285. oldalakon.

³² "Egy nagy falat csináltam én, óriási kövekből, a nagy hegyiségek termékeiből, és a hegyekhez hasonlóan felemelém annak tetejét" Ő építette meg a híres Függő Kerteket, kedvenc felesége számára, hogy azt az ő szülőföldjére, Mediára, emlékeztesse. (Boutflower idézett műve a 49. oldalon.)

Nabukodonozor napjaiban Marduk foglalta el a helyét az idősebb Enlil istennek, a "Nagy Hegynek", úgy mint "az országok fejedelme".³³ Ez az egyszerű tény, mint valami fényszóró világítja meg a Dániel által használt "nagy hegyről" szóló kifejezést (Dániel 2:35), hogy leírja azzal a mennybéli Istennek eljövendő országát, amelynek annak a Nagy Hegynek kell lennie, amelyik betölti az egész világot.³⁴ Ez Nabukodonozor számára mindössze csak azt jelenthette, hogy azt a főhatalmat, amit Nippur, sumér istentől elvettek, és odaajándékoztak a babiloni istennek - miután átvezték azt a négy világhatalomból álló, egymást követő sorozaton - végül is a mennyek Istenének adták oda, akinek az országglása fogja majd mindörökre betölteni az egész földet.

2. A BABILONIAK FOGALMA A "NAGY SZÉLRŐL". — Azonban van a jelképes beszédnek még egy nézőpontja, azé a nagy szélé, amelynek mindörökre el kell söpörnie a széttört állókép porcikáit. Enlil hagyományos szerepe, mint a "Szél Fejedelme" ugyancsak Mardukhoz tartozott.³⁵ A Tiamat-tal, az Ős-káosz nőtény sárkányával vívott harcában Marduk nemcsak a négy szelet hívta segítségül, hanem ő még hát-szelet is teremtett. Harckocsiján vágatva rohamra, ellenfelét teljesen harcképtelenné tette azáltal, hogy egy borzalmas erejű szelet fűjt le annak torkán és ezzel megölte ellenségét.³⁶

Következésképp Nabukodonozor és az társai, a prófécia szelének ebben az élethűen leírt heves működésében nem kevésbé az Istennek egy csodáját és cselekedetét látták - a "Szelek Igazi Istenét" - , mint ahogyan azét a kőét, amelyik az egész földet betöltő nagy hegygé válik - tehát valóban a "Földek-Országok-Fejedelmévé".³⁷ Alig lehet hatásosabb másféle alakot elképzelni, amelyik ilyen beszédesen tudta volna kifejezni a messiási királyság eljövételének nagyszerű igazságait, amelyekkel ezt a káldeus király és udvaroncái számára közölni kellett.

3. A JELKÉPES ÉRTELMEZÉST FELFOGTA NABUKODONÓZOR. — A Nabukodonozor által azonnal magadott válaszból nyilvánvaló az, hogy ő a prófécia lényegének jelentőségét úgyszólván azonnal megértette, mert a képletes beszédnek akkori főbb kifejezései ismertek voltak előtte. Figyeljük meg az ő elragadtatott elismerését: "Bizony a ti Istenetek, Ő az Isteneknek Istene, és a királyoknak ura, és a titkok megjelentője, hogy te is megjelentethetted ezt a titkot!" (Dán. 2:47)

Jellemző dolog, hogy Nabukodonozor számára Marduk volt az "istenek Nap-istene".³⁸ És ugyanő volt a királyok ura is, aminek jelül maga Nabukodonozor minden évben "megfogá Bel-nek kezét", hogy újból átvegye tőle az ő királyi hatalmát.³⁹ Marduk volt a Sors Tábláinak az őrzője is, és a titkok megfejtője, valamint fiának Nabunak közvetítése által - aki a bölcsességnek volt az istene - az írástudó és a hírvivő, a prófeta és az istenek kihirdetője is.⁴⁰ Ennek dacára sem Marduk, sem pedig az ő hírvivője nem voltak képesek Nabukodonozornak segítséget nyújtani ebben az esetben. Egyedül csak a mennybéli Isten, akit Dániel hirdetett tudta felfedezni a látomás jelentését és feltárni a király előtt a birodalmak jövő sorsát és a végső mennyei királyság megalapítását.

IV. A prófétai vadállatok jelképe a Dániel 7-ben

1. A TÖBBTESTŰ VADÁLLATOK RENDES ÁBRÁZOLÁSA — Dániel prófeta látomása, ami Belsazar első esztendejében történt hasonlóképp megegyezett a babiloni szimbolizmussal. Hasonlatos Nabukodonozor álmának négy fémjéhez a tengerből felkelő, emelkedő négy vadállat is az egyes biroda-

³³ Boutflower idézett műve a 45. 46. 43. oldalakon.

³⁴ E-kur: "A hegyek háza" - ez nemcsak a Nippur melletti Enli-templom megjelölésére szolgált, hanem az egész föld számára is. (Langdon idézett műve 99. o.)

³⁵ Langdon idézett műve a 92. oldalon.

³⁶ Ugyanott 294. 300. 302. oldalon.

³⁷ Boutflower idézett műve, a 48. 49. oldalon.

³⁸ Langdon idézett műve, a 294. oldalon, amely a teremtés babiloni hőskölteményét idézi.

³⁹ Ugyanott: idézett mű, 318. 319. oldal.

⁴⁰ Ugyanott: 102. 103. oldalon.

lomnak egymásutánját jelképezi. A Dániel jelképes vadállatai - a sas-szárnyú oroszlán, a medve, amely három bordát tart fogai között és egyik oldalán felemelkedik, a nagyfejű leopárd a négy szárnyával - mindezek csalóka rémképnek tűnhetnek előttünk. Azonban az a gondolat, mely a nemzeteket mint állatokat kívánja lerajzolni mindent összevéve a mi mai modern időnkben is ismeretes dolog, amikor Nagy-Britanniát mint oroszlánt ábrázoljuk a jelképes rajzokban. És a Dániel-féle állatok különös és többrészes állatai egyáltalán nem jelentettek egy rémet a próféta és az ő kortársai előtt Babilonban, hanem ismerős alakok voltak.

Napjainkban mi már nemcsak az asszír időkből származó, emberfejű, szárnyasbikákkal és oroszlánokkal ismerkedtünk meg, hanem a Nabukodonozor mázzal bevont tégláinak átlát-domborműveivel is, beleértve a híres Ishtar-kapun lévő "s i r u s" vagy "m u s h u s s u" állatkompozíciókat és az ugyanilyen formájú oroszlánokat, amelyeket a Nabukodonozor palotájához vezető út oldalának kőfalain láthatunk, a "szent-körmenet" útjának mindkét részén, amely ebbe a toronyos kapuba torkollik bele.

3. ábra – „Nabukodonozor Babilonja: A tényleges maradványok után készített művészeti helyreállításban” (Unger: Babilon, a Szent Város c. munkából.)

"A szent-körmenet" útja, melyet a mázas téglákon lévő domborműves oroszlánok díszítenek (jobbra lenn), amely az Ishtar Kapun vezet át (középen) és amelyet színes, égetett, mázolt téglákkal ékesítettek fel és felváltva a sárkányok és bikák domborműveivel díszítettek. A háttérben láthatók a mesés "Függő-kertek" és a távolban a babiloni nagy Templom-torony"

2. A SAS-SZÁRNYÚ OROSLÁN BABILONT JELKÉPEZI — Dánielnek első vadállata a sas-szárnyú oroszlán⁴¹ különösen alkalmas volt arra, hogy Babilont jelképezze. Az oroszlánok nemcsak Marduk és Ishtar-nak voltak jelképei,⁴² hanem az oroszlán-sas összetételű teremtmények is mindennaposak voltak a Bel és a sárkány ábrázolásainál, mint amelyek változatot képeztek a kígyó szörnyeteg és -szimbolikus értelemben - mint azok legyőzöttjének megrajzolásánál.⁴³

Ebből látható tehát, hogy a Dániel sas-szárnyakkal bíró oroszlánjai, a korabeli elmék számára Babilon legfőbb istenét ábrázolta és az Nabukodonozor idejében mindenki előtt ismert díszítő alakot jelentett.

3. AZ OROSLÁN BABILON KIRÁLYI VADÁLLATA. — "Az oroszlán a mezopotámiai történelem egész folyamata alatt állandóan szerepel a művészetben."⁴⁴, és nem csupán a kaldeus dinasztia

⁴¹ A sumériai sasokat, melyeknek egy, vagy néha kettős fejük az oroszlánéhoz hasonlított, a sas-szárnyakkal és patás hátsó lábbal bíró babiloni oroszlánokkal helyettesítették. Néha az oroszlánnak sas feje vagy farka volt, és gyakran hiányzott azokról a köröm. (Lásd: Langdon idézett művét, a 116-118. 277. 278. 281. és az 51. ábrát a 106. oldalt követőleg.) A szárnyas oroszlánokat Emlilel és annak Ninurta nevű fiával kapcsolatban ábrázolták, és közsímet dolog, hogy a babiloni mithológiában, Marduk követte volt ezt a két pogány istenséget. (Ugyanott, 131. 296. és a 42. jegyzet a 396. oldalon.) Mardukot úgy ábrázolták, amint egy olyan harci szekeret hajt, melyet szárnyas oroszlán-sárkányok húznak, vagy amikor ő egy olyan szárnyas oroszlánon ül, amelyik lángokat okád magából, avagy (az egyik új-babiloni henger alakú pecséten) amelyik harcban áll egy szárnyas szfinx-el, vagy egy szárnyakkal bíró oroszlánnal. (Ugyanott, 118. 278. 282. oldalakon.)

⁴² Jastrow idézett műve, 57. o. Langdon idézett műve, 30. 36. o.

⁴³ Langdon idézett műve, a 127. oldalon. Ez volt az egyik formája annak az őskori szörnynek, melyet állítólag Bel-Marduk ölt volna meg. Kígyószerű feje volt, rajta szarvakkal és villaszerű farokkal, a nyaka, teste és a farka pikkelyekkel volt beborítva, és a farka egy skorpiószerű fullánkban végződött, mellső lábai olyanok voltak, mint az oroszláné és hátsó lábai mint a saséi, vagy valamilyen ragadozó madáréi. Berosus elmondja, hogy a babiloni Bel templomában mindenféle rajzot látott, amelyek különböző kombinált és kétfejű teremtményt ábrázolt, az ős-káosz idejéből. (Ugyanott, 290. oldal.)

⁴⁴ E. Douglas Van Buren: "The Fauna of Ancient Mesopotamia as Represented in Art. (A régi Mezopotámia állatvilága a művészetek tükrében.) a 3. oldalon.

új-babiloni birodalmában, hanem az űs-Babilon időktől és az azt követő asszír-birodalom uralmától kezdődőleg, le egészen a Nabukodonozor és követői által megfiatalított Babilonnak pompát kedvelő művészetéig. Van Buren megállapítja azt, mely szerint az oroszlán "végtelen sokszor ismétlődik", és hogy az "a jóllakottságot jelentette a henger-bélyegzőkön", sőt még a kockajátékok gyöngyház bera-kású tábláin is. A négy oroszlán fejét és valószínűleg azok első részét is az egyik őskori templom homlokzatának első részén fedezték fel. Van Buren azt sejteti velünk, hogy ezek valószínűleg "azoknak a kolosszusoknak voltak előfutárai, amelyek az asszír templomok és paloták bejáratának oldalán voltak elhelyezve".⁴⁵ Ezenfelül ugyancsak egy oroszlán őrizte Gatumdug szentélyének a bejáratát is a távoli Gudea idejében, és a Gudea emelvényén egy oroszlán ült az isteni trónus mellett. Az asszírok idejéből származik egy sorozat mérő-súly, a "királyi" súlymértékekből, melyeknek oroszlán formájuk van. Ezért jelenti ki Van Buren, hogy "Abban az időben az oroszlánt mint királyi vadállatot tekintették", majd hozzáfűzi, "Nabukodonozor az oroszlánt saját jelképének tartotta, azo-
kon az anyagból való téglákon, amelyekkel építkezett".⁴⁶

Az asszír Assurban, amely Babilontól kölcsönözte kultúráját, egy "gipszből való fekvő orosz-lánt" fedeztek fel a kőalapozásoknál. Az asszírok idejében azokat az oroszlánokat, melyek a bejára-tot őrizték mindig úgy ábrázolták, mint amelyek "állnak, vagy az ellenség felé rohannak" és a szim-bolikus "szárnyas oroszlán-kolosszusok" hasonlóképp nem voltak ritkák. Layard egy pár kő-oroszlánt fedezett fel, a Kalah melletti Belit-mati-templom bejáratának őrzőiként. Nabukodonozor palotájának belsejében, amely Babilon legfőbb erőssége volt, bazaltból készült oroszlánok szá-mos töredékét fedezték fel.⁴⁷ Khorsabadban, a palota bejáratának talajában mélyen beágyazva egy bronzból készült oroszlánra bukkantak. És "az oroszlánt gyakran ábrázolták azokon a mázzal be-vont, és színes téglákon is, amelyek a templomok és a paloták falait díszítették". Úgyszintén "oroszlánok voltak mázas téglákból azon a sétányon is, amely a Khorsabad-i Ningal-templom bejáratához vezetett, jobb és baloldalon". Végül, mintegy hatvan oroszlán volt előrelépésben ábrázolva annak a körmenet-útnak mindkét oldalán,⁴⁸ amelyik a Nabukodonozor Babilonjában a híressé vált Ishtar Kapun vezetett keresztül.

Annak oka, hogy miért választották az oroszlánt Babilon prófétai jelképének mindenki előtt nyilvánvalónak kellett lennie. Semmilyen hasonlatosság nem lehetett ennél alkalmasabb, vagy köny-nyebben megérthető a kortársak számára.⁴⁹

V. Dániel könyvének jellege

1. DÁNIELLEL A PRÓFÉTÁLÁS ÚJ FORMÁJA KEZDŐDIK. — A Dániel könyvében foglalt prófécia-k sorozata igen lényegesen különbözik a korábbi idők prófétáinak ihletett jövendöléseitől, amelyek igen gyakran csak az egyes, elkövetkező eseményekre vonatkozó, egymástól elszigetelt bepillantá-sokra, s nem pedig a mozgásokkal és hanggal bíró, előrehaladó képekre vonatkoztak. Beteljesülésük ideje gyakran nem is volt helyileg meghatározva, a képnek magának gyakran nem volt semmilyen felismerhető igazolása. Az egyik elszigetelt pillanatképet lehetne talán a Jézus első eljövételére vo-natkoztatni, azzal a kulcs-eseménnyel, mely a földi életére és a benne feltüntetett halálára vonatko-

⁴⁵ Ugyanott 5. oldalon.

⁴⁶ Ugyanott 6. oldalon.

⁴⁷ Ugyanott a 7. oldalon.

⁴⁸ Ugyanott a 8. oldalon.

⁴⁹ Dániel fenevadjai sorozatának csak egy kiindulópontja van szüksége, - Babilonra, amelyre egyébként már rajzilag rá is mutattunk - hogy világos legyen előttünk, hogy az oroszlán, a medve és a tigris Babilont, Perzsiát és a macedón ki-rályságot jelentik, és ebben az esetben a negyedik vadállatnak az állókép vasból való monarchiájávali azonossága ugyancsak világosan kitűnik, a párhuzamos jellemvonások megrajzolásával, a negyedik ország rendkívüli erejével, vagy vérszomjasságával, minden esetben úgyszintén azzal, hogy az mindeneket darabokra zúz össze - és a tíz lábujj, vagy a tíz szarvval, amelyek azokat a kisebb országokat jelentik, amelyek a negyedik anya-országból nőttek ki. Lásd: 125-134. oldalakat.

zik. Egy másik, ezzel szoros összefüggésben, érintheti esetleg az Ő hatalomban és dicsőségben való második eljövételét, az idők végezetével. A helyet gyakran csak később lehetett meghatározni az Új-testamentum, avagy a kísérő szövegrész felhasználásával, úgy, mint ahogyan a Krisztus második eljövételére vonatkozó elszórt prófécia hangzottak. Nem volt semmiféle nagyvonalú vázlat az elkövetkező események sorrendiségével és azok történelmi látkörével. Igen kevés összefüggő kapcsolat nyilvánult meg ezekben. Nagyon kevés volt ezekben az egyik résznek a másik résszel való rokonságát illető leíró ismertetés.

4. ábra – „Példák azokra az összetett vadállatokra, melyek a babiloniak előtt ismertek voltak”

"Szárnyas, emberfejű, asszíriai bika, amelyet úgy tekintetek, mint őrző szellemet, ugyanezekhez hasonló oroszlánok is voltak (balra fent), Ea-isten kecskehal jelképe, amelyik kosfejet hordoz magán (jobbra fent), régi babiloni váza, amelyet a kígyó, a leopárd és a sas jellegzetes vonásainak kombinációjával díszítettek (balra lent), oroszlán-fejű sasok együttese (jobbra lent).

5. ábra – „Az oroszlán és alkalmazása a babiloni művészetben”

"Mázás, égetett téglából való oroszlán, Nabukodonozor körútjának falában (fent), Henger-peccsét bevésések, amelyek Marduk harcát mutatják a szárnyakkal és sas-arcokkal bíró oroszlánokkal (középen), Hashussu, vagy Sizrush, a káosz sárkánya, pikkelyes testtel, kígyó alakú fejjel és farokkal, első lábai oroszlán formájúak, a hátsó lábak sas lábak, égetett mázas téglából, az Ishtar Kapu falában (lent).

Azonban Dániel volt a legelső, aki az összes korok isteni eltervezését átfogja az ő hosszú távú prófétai vázlatában, amely az ő korszakától kezdve egészen a nagy bevégeztetésig terjed, és amelyik az elkövetkező dolgoknak páratlan előre való meglátását képezi - a történelem előzetes, Isten által való összefoglalását. Jósolataiban ő tárta fel előttünk a birodalmak egymást-követését, azokat a főbb korszakokat, melyek az egyes nemzetek felemelkedésével fejlődnek ki, kapcsolatban az összeütközésekkel és az egyháztól való elpártolásokkal, az Isten népét érintő csapásokkal, az egyház tisztaságának visszaállításával, és minden dolgok végső beteljesülésével. És nem csupán ezek, hanem a főbb körvonalak is számos alkalommal ismételve lettek azért, hogy ezt vagy azt a szempontot kiemeljék, avagy különféle tényezőknek hangsúlyt adjanak, az általános kép keretében. Mindezeket jogosan nevezzük vázlatos próféciaoknak.

A próféciaoknak - és következésképp az egész történelemnek - két nagy gyűjtőpontját képezi a Krisztus első eljövétele, mintegy tizenkilenc évszázaddal ezelőtt és a z Ő második eljövétele, dicsőségben és hatalomban, az utolsó napon. Csaknem az összes főbb prófécia ezek körül csoportosulnak.

2. DÁNIEL PRÓFÉCIÁJÁNAK HÁRMAS JELLEMVONÁSA. — Dániel sokoldalú próféciai három alapvető jellegzetességet tartalmaznak, amelyek a könyv tanulmányozása alatt mindinkább növekvő mértékben emelkednek ki és amiket jól teszünk, ha emlékezetben fogjuk tartani. Ezek a következők:

1.) A n n a k f o l y a m a t o s s á g a . — Dániel próféciai az ő saját korának napjaitól egészen az idők végezetéig, vagy a világnak, vagy kornak a határáig terjednek, és egészen az azt követő Isten örökkévaló országa megalapításának idejéig, amely valamennyi emberkéz alkotta királyságot felül fog múlni és amelyik mindörökre gondot fog viselni az ő népére. Ezen a vonalon nincsen semmiféle kimutatható törés, vagy hézag.

2.) *Annak érthető volta.* — Ez a prófécia betekintést nyújt az alapvető történelemből az isteni szemléletből kiindulva, a nemzetek egymásra következésére nézve úgy, ahogyan az az Isten népét, vagy az Ő egyházát érinti, kapcsolatosan Krisztus és az Antikrisztus között kifejlődő összeütközéssel, és Krisztus örökös királyságának a földön való végleges megalapozásával.

3.) *Annak ismételése.* — Ez a prófécia az egymást követő négy időszaknak ugyanazt a nagy vázlatát fogja át (2, 7, 8, 11. fejezetekben), Dániel napjaitól egészen a végig, nagy nyomatékkal megismételve és kibővítve az évszázadok országútjának nagy jelzőköveit, s előbb az egyik, majd a másik szempontot hozva előtérbe. A földi folytatólagos menetén keresztül szemlélteti ez velünk Istennek a történelemben mutatkozó kezét, hogy az ember minden időkben fel tudja ismerni helyzetét az idők végtelenjének isteni tervében, és meg tudja érteni a vázlatban szereplő eljövendő főbb eseményeket. Ezek jelentik Dániel könyvének háromféle jellemvonásait.

VI. Dániel könyvének kapcsolata az Ó-Testamentum törvénykönyvével

1. **NÉGYSZERES TÁMADÁS DÁNIEL KÖNYVE ELLEN** — Miután Dániel könyvének háttérben néhány legfőbb jellemző vonást, valamint magának a prófétának az egyéniségét is nyomon követtük, vegyük ezúttal figyelembe azt a helyet, amelyet ez a könyv a zsidók szent írásai között elfoglalt és annak az Ó-Testamentum Törvénykönyvével való kapcsolatát. Mai Bibliánkban a Dániel könyvét a jelentősebb próféták közé találjuk besorolva, nem ez a hely lett Dániel számára kijelölve. A helyzetnek ez különbsége, próféciáinak egyedülálló voltával egyetemben - amely jelentős különbségeket tüntet fel az Ó-Testamentum többi prófétai írásaival szemben - a modern bíráló tudósokat arra bátorította, hogy a lehető legszívósabb támadásokat intézzék 1.) a könyvnek Dániel által való szerzősége ellen, 2.) annak hitelessége ellen és 3.) annak egy ősrégi összetétele ellen, valamint 4.) annak általános prófétai értékelése ellen.

2. **A KÉSŐBBI ÖSSZEÁLLÍTÁS MELLETTI ÉRVELÉS.** — A Dániel könyve ellen intézett ezek a rohamok semmi tekintetben nem tisztán a modern idők vívmányait képezik, hanem azokat legelőször a szíriai szofista Porfirius, (kb. 233-303 Kr.e.) az új-platonizmus szíriai iskolájának feje intézte el-lene.⁵⁰ Porfirius, a kereszténység ellen írott terjedelmes munkájában vitába szállt volt a Dániel könyvével, és annak szerkesztését egy sokkalt időpontra, Antiochus Epiphanes idejére, a Kr.e.-i II. századra tette, és idézeteket közölt bizonyos görög szerzőktől is álláspontjának alátámasztására. Ez egy kifejezett kitalálás volt. Azonban munkája semmi különösebb befolyással nem volt az akkori időkre és Dániel egyházatyái nézete uralta az egész középkort. Keresztények és zsidók, katolikusok és protestánsok, általánosan egyetértettek abban, hogy a könyv a számkivetés időszakában a Kr.e.-i VI. században íratott. Csupán a mostani modern időkben merült újból fel ez a kérdés, amit Hohann S. Semler (megh. 1791.) és Wilhelm a Corrodi (megh. 1793.) vetettek fel.

Csupán csak a legfőbb kritikai megjegyzésekre kívánunk itt rámutatni, mivel ennek a kérdésnek a megvitatása nem elsődleges célja ennek a munkának. A Dániel könyvének egy előbbi dátumkor való megírása és annak Dániel mint szentéletű zsidó fogoly és államférfiú általi szerzősége ellen régóta megindult általános támadás, főképp a 11. fejezetre összpontosult, amelyik - amint az széles körben ismeretes - részletes leírást tartalmaz az Antiochus Epiphanes korszakának és a maccabeusi háborúnak a Kr.e.-i II. században.

A kritikusok azt állítják, mely szerint egyetlen ember - kivéve ennek az uralkodónak valamelyik kor- és honfitársát - nem lett volna képes ilyen pontossággal lefesteni az akkori idők tényleges eseményeinek menetét. Ezekből a Dániel könyve írójának nyilvánvalóan tanult embernek kellett lennie, vagy egy olyan valakinek, akinek szíve szent vággyal volt eltelve, hogy népét, amely a makkabeusok kora alatt a háború és az üldöztetéseknek ama kínzó időszakában állt, erőben és bátorságban részesítette. Az illetőnek tehát - állítják ők, egy olyan férfúnak kellett lennie, aki felvette a Dániel

⁵⁰ Lásd: Porphiriust, a 14. fejezetnél.

nevét, - a régibb idők egy jól ismert alakját - mint saját álnevét, hogy ezáltal nagyobb súlyt adjon az ő intelmeinek és jövődöléseinek.

Ennek a véleménynek nagyobb valószínűséget kölcsönzött még az a tény, hogy Dániel könyve nincsen megemlítve a zsidó törvénykönyv "prófétái" között és Dániel szintén nincsen felsorolva a "Prédikátorok Könyve" (Sirach) felemlített kiváló férfiak neve között, amelyik könyv körülbelül 190-170-ben Kr.e. íratott. Ebből tehát azt a következtetést kell levonni, hogy Dániel könyvét egy későbbi időpontban, valószínűleg 165. körül Kr.e. írták.⁵¹

A modern bírálat magára talált és napjainkban a bibliai magyarázók nagy száma fogadta el ezt a későbbi időpontot a Dániel könyve összeállításának dátumául. Azonban mindezek a támadások, hasonlóan a legtöbbjéhez a modern idők támadásainak a szent könyvek ellen, azon a feltevésen alapulnak, hogy a vallásos gondolkodásmód és annak fogalmai az emberi gondolat fejlődésének természetes menetéből eredtek. Az ilyenféle alapvető előzmény mellett a természetfeletti erők közvetlen beavatkozására - azaz az isteni akarat olyan kinyilatkoztatására, mint amelyek a próféciákban jelennek meg előttünk - természetesen már nem marad hely. Azok a könyvek, amelyek prófétai elemeket tartalmaznak, - mondják a bírálók - vagy azok, amelyek apokaliptikus természetűek, legfeljebb csak jámbor regényes elbeszéléseknek tekinthetők, amelyekben az író szántsándékkal használja a jövő idő igealakjait azért, hogy azzal a jóslás benyomásait közölje, mivel a valóságban ő egyszerűen csak a múltra és az egykorú eseményekre vonatkozó közléseket tesz.⁵²

Ha ez a véleményeltérés valóban igaz lenne, akkor teljesen megfoghatatlan lenne, hogy Krisztus, Aki maga volt a megtestesült igazság, világosan jelző módon megadta a helyeslését Dániel könyvéhez. (Máté 24:15) Krisztus arra inté a népeket, hogy olvassák és értsék meg "Dániel próféta" könyvét, és azt a különleges elnevezést, melyet Ő minden másnál jobban kedvelt - azaz: az "Ember Fiát", mivel az az Ő igazi küldetését találóan kifejezte - ezzel kapcsolatban ugyanebből a könyvből vette volt át. (Dán. 7:13)

3. AZ ARÁMI (NYELVBŐL VALÓ) SZÁRMAZÁS ÉRVE. — DÁNIEL KÖNYVE RÉSZINT ZSIDÓ, RÉSZINT ARÁMI NYELVEN ÍRÓDOTT - AZ 1:1-2:3-IG ÉS A 8. FEJEZETTŐL A 12. FEJEZET VÉGÉIG ZSIDÓ NYELVEN, AZONBAN A 2:4-7:28.-IG TERJEDŐ RÉSZLETEK, ILLETVE FEJEZETEK ARÁMI NYELVEN VANNAK MEGÍRVA. EZT A PONTOT IGEN GYAKRAN MEGJÁTSZOTTÁK ÉS EZ KÜLÖNFÉLE FELTEVÉSEKRE VEZETETT. AZ ARÁMI - JÖLLEHET AZONOS ROKONSÁGBAN VAN A ZSIDÓ NYELVVEL - A ZSIDÓK SZEMÉBEN OLYANNAK TEKINTETTÉK, MINT AZ IDEGEN NYELVET. MINDAZONÁLTAL A SZÁMÜZETÉST KÖVETŐ IDŐSZAKBAN EZ A NYELV LETT A NÉPEK TÁJNYELVE, ÉS AZOK SZOKÁSOS NYELVJÁRÁSA. AZ AZ ÁLLÍTÁS, HOGY DÁNIEL EGY KÉSŐBBI IDŐPONTBAN SZÁRMAZOTT RÉSZBEN AZON A NYELVEZETEN ALAPSZIK, AMELY EBBEN A KÖNYVBEN HASZNÁLATOS. EZ AZ ARÁMI NYELVŰ SZAKASZ - ÍGY ÁLLÍTJÁK - MEGFELEL KR.E. II. ÉS III. SZÁZADBAN HASZNÁLT ARÁMI NYELVBEN ÉS NEM ANNAK, AMELYIK A KR.E.-I VI. SZÁZADBAN VOLT HASZNÁLATOS.

⁵¹ F. Buhl: "Dániel Könyvéről", "The New Schaff-Herzog", 3. kötet, 348. oldalon.

⁵² A bibliamagyarázat számos problémája "amelyeket a bírálók felhoznak azon a vonatkozáson alapulnak, amelyek következtében nem hajlandók elfogadni a csodálatos jövődölés lehetőségét. Az a tény, hogy jövődölések történtek, amelyek később beteljesültek, az egyik legerősebb bizonyítékát képezik a Szentírás ihletett voltának. A radikális szellemű kritika azon igyekszik, hogy ennek a hitvédelemnek erejét kétféle módon vonja kétségbe. Az egyik mód annak hangoztatása, hogy az állítólagos próféciát, annak az eseménynek bekövetkezése után hangoztatták, amelyet állítólag meg akartak jövődölni. A másik módszer, hogy a szövegrésznek egy olyan irányú értelmezést adnak, amely azt megfosztja attól, hogy egy elkövetkező eseménynek legyen a megjövődölése. Ezek bármelyikét csak az olyan emberek hangoztatják, akik egyáltalán nem hisznek a csodálatos dolog lehetőségében." (Samuel A. Cartledge: "A Conservative Introduction to the Old Testament" [Konzervatív Bevezetés az Ó-Testamentumhoz], 110. oldalon) "Világos, hogy a radikális bírálat arra van kényszerülve, hogy azt a magyarázatot fogadja el, mely szerint a Könyv összeállítása Antiochus Epiphanes idejében történt, mivel a valóban radikális egyén számára lehetetlen dolog az, hogy higgyen egy valóságos jövődölő próféciában, egyetlen olyan ember, aki a száműzetés alatt életben volt, nem lett volna képes oly pontossággal megjövődölni a különféle birodalmak felemelkedését és bukását." (Uganyott, 220. o.)

Azonban valamely nyelvezetnek csupasz formája önmagában nem képez végleges bizonyítékot valamely bibliai szövegrész korának megállapítására, vagy az írás időpontjára, mivel az akkori idők írás-másolói meg voltak szokva ahhoz, hogy a kiejtés, vagy az írásmód stíluság "dernizálják".

4. A LEGÚJABB FELFEDEZÉSEK FÉNYT DERÍTENEK DÁNIELRE. — Nagyon helyénvalónak látszik e helyen hivatkozni arra a jelentőségre, amelyet a legutóbbi régészeti felfedezések ezt a tárgykört illetőleg képviselnek, és amelyek alkalmasak, hogy mindenben megerősítsék a könyv hitelességét, és meggyőzessé tegyék a kritikusok kételkedését. Például Dániel könyvének töredékrészeit aközött a zsidó-nyelvű kézirat csoport között fedezték fel, amelyet 1947. évben egy, a Holt Tenger melletti barlangban találtak, és amelyek között voltak az Ésaías könyvének teljes számú irat-tekercei, és néhány nem bibliai írásmű is, bezárólag olyanokat is, amelyek ezelőtt teljességgel ismeretlen apokaliptikus írások voltak.

Ezt a nagy feltűnést keltő leletet az 1948. évben úgy hirdették meg, mint "a legfontosabb felfedezést, amelyet az Ó-Testamentum kézírataiban valaha is tettek". Ha a tudósok régebbi becslései igazolást nyertek, úgy az Ésaías tekerce nagyon régi keletű - ezt W. F. Albright, a Kr.e.-i II. századra teszi. "Ez bámulatba ejtő" - úgymond a "Biblical Archaeologist" (Bibliai Régész) c. folyóirat szerkesztője, - "mivel az Ésaías teljes zsidónyelvű kézíratai vagy az Ó-Testamentumnak ilyen anyagot tartalmazó bármelyik része mindeddig ismeretlen volt a Kr.u.-i IX. század előtti időből. "A Dániel-féle töredékek, - melyeket kísérletképp valahogy az Ésaías-tekercekéhez közeli időpontra tettek - a tudósok számára meglepetést képeztek, mert a Biblia kritikusai megszokták, hogy ennek az írásműnek egy II. századbéli dátumot adjanak, vagy legalábbis ezzel jelöljék a könyv bevezetett alakját. Ez a felfedezés, mely a két Dániel-tekerce részeit tartalmazza - amelyekben benne vannak Dániel, Shadrach, Meshach és Abednegó, egészen addig a pontig, ahol a könyv arámi részletei kezdődnek, - egy ilyen ősrégi szövegben, mint ez, "olyan valami volt, amelyet senki nem mert volna remélni az Ó-Testamentum tanulmányozása számára".⁵³

Bibliai tudósok elmondják nekünk azt, hogy hosszú évek kutató munkája lesz szükséges ahhoz, hogy kellőképp felbecsüljék és hasznosíthassák e kéziratokban talált anyagot, azonban az Ésaíasra és Dánielre vonatkozó szövegekről szóló első jelentések igen érdekesek.

Ebből a szempontból a legjellemzőbb tény az Ésaíasra vonatkozó kéziratot tekintve az a fokozat képezi, amellyel az megegyezik a mi hagyományos zsidónyelvű szövegünkkel. A megegyezés semmi esetre sem pontos minden részletében. A szavak kiejtésénél számos és nagy különbségek állnak fenn... Egyes esetekben a nyelvtani formák eltérnek azoktól az alakoktól, amelyekhez mi, a régi zsidó Testamentumunkban hozzá vagyunk szokva. "Még a kifejezésmódban is" vannak különbségek miután, mint mindig, a kéziratok sohasem szoktak tökéletes másolatai lenni az eredetinek... A figyelemreméltó tény az képezi, hogy nincsen benne semmi olyan, amit lényeges hozzáadásnak, avagy kihagyásnak lehetne mondani, összehasonlítva azt azokkal a pótlásokkal és kihagyásokkal, amelyeket példának okáért a Septuagintában megtalálunk."⁵⁴

"A szövegrész (a Dánielé) lényegileg azonos a mi mostani Héber Bibliánkkal (a masoretis szöveggel). A fő különbséget, hasonlóan az Ésaías kéziratában lévő eltérésekhez a szavak kiejtése képezi."⁵⁵

⁵³ G.E. Wright: "A Phenomenal Discovery" (Egy nagyszerű felfedezés) The Biblical Archaeologist, 1948. májusi szám (11. kötet, 2. szám), a 22. és 23. oldalakon, és "Archaeological News and Views" The Biblical Archaeologist, 1949. májusi száma (12. kötet, 2. szám), a 33. oldalon.

⁵⁴ Millar Burrows: "The Contents and Significance of the (Newly Discovered Jeruzsalem) Manuscripts" (Az újonnan felfedezett jeruzsálemi kéziratok tartalma és jelentősége), a The Biblical Archaeologist 1948. szeptemberi száma (11. kötet, 3. szám), a 60, 61. oldalakon.

⁵⁵ G.E. Wright: "Archaeological News and Views" a The Biblical Archaeologist, 1949. májusi száma (12. kötet, 2. szám), a 33. oldalon.

(Lényeges felsorolás, de nagy terjedelme miatt megrövidített "Időtáblázat" a szakasz időszámításához, a mű 58. és 59. oldalaihoz:

Egyiptomi uralom			Asszíria felemelkedése			Asszír hatalom időszaka		Új Babiloni hatalom		Perzsa hatalom		
Izrael rabszolgaságban			Bírák kora (Izrael sötét kora)			A Monarchia. A megosztott ország			Száműzetés (Fogságban)		Helyreállítás	
Kr.e. 1600	1500	1400	1300	1200	1100	1000	900	800	700	600	500	400
E s z t e n d ő k a l a t t												
Mózes			Sámuel			Dávid		Ésaiás		Malakiás		
Józsué			Saul			Salamon		DÁNIEL		stb.		
Illés												

AZ Ó-TESTAMENTUM (egyres) PRÓFÉTÁINAK MEGKÖZELÍTŐ IDŐ-TÁBLÁZATA, EGYBEVETVE AZ EGYMÁST KÖVETŐ VILÁGHATALMAK IDEJÉVEL

A fenti évszázados beosztás a közel keleti világ-hatalmak egymás utáni következését tünteti fel, az Izrael történelem időszakainak alanti beosztásával. A század-beosztás alatt fel van sorolva a nemzeti vezetők és a zsidó próféták szolgálatainak megközelítő dátumai és azok eloszlása, a legalsó vonalon a kisebb nemzeti vezetők és a szóbelileg prófétálók. (Ezen a kimutatáson - hely hiány miatt- nem jelöltük. A ford. megj.)

Az 59. oldal magyarázata:

"A szaktekintélyek nagy mértékben különböznek egymástól a bibliai idősorrendre nézve, a Dávid és Salamon korát megelőző idő tekintetében, legalábbis bizonyos későbbi részleteket illetően. Ezt a kimutatást nem tekintjük feltétlen dogmának, hanem inkább arra szánjuk, hogy jelezze Dániel viszonylagos időbeli elhelyezését, az Ó-Testamentumi Törvénykönyvet megelőző és az azt követő prófétákhoz való kapcsolatában.

Dániel nyelvezetének egy másik oldalról való megvilágítását tartalmazza egy papirus-töredék, egy arámiai nyelven írott levél. Az egyik palesztinai vagy szíriai kiskirály - talán aki Ashkelontól származik - az egyiptomi fáraóhoz fordul, segítséget kérve tőle a betörő babiloni király ellen, aki feltehetőleg Nabukodonozor volt. Ennek a töredéknek a legfőbb értékét az arra való utalás adja meg, mely szerint "az arámi nyelv, már a VII. sz. vége előtt az állam nemzetközi nyelvezetévé vált."⁵⁶

"Régóta ismeretes volt, hogy az arámi nyelv volt a perzsa birodalom hivatalos nyelve, legalábbis annak nyugati részében, csaknem egy évszázaddal később. Azonban egész mostanáig nem is sejtettük azt, hogy ez a fejlődés oly korán megkezdődött. Való igaz az, hogy az arámi nyelv széles körben való használatnak örvendezett, mint kereskedelmi nyelv az asszír birodalomban a Sargonidok óta... Azonban ez az Adontól származó levél az első bizonyíték arra, hogy az arámiai nyelv elkezdte kiszorítani az akkádi nyelvet, úgy, mint a perzsa időszak előtt a hivatalos diplomáciának levelezésénél használatos nyelvet. E fejlődés láthatára ily módon tehát egy évszázad nagyobb részével hátrább szorult. Valóban, igen valószínű, - jöllehet ez nincs bizonyítva - hogy a babiloniak legalábbis

⁵⁶ John Bright: "New Letter in Aramaic, Written to a Pharaoh of Egypt." (Egy új arámi levél, melyet egy Fáraóhoz írtak), The Biblical Archaeologist, 1949. májusi szám (12. kötet, 2. szám), 51. oldalon.

birodalmuk nyugati részét az arámi nyelven igazgatták és hogy a perzsák csupán a már meglévő szokást vették át a ⁵⁷maguk számára, ez utóbbi gépezetének legnagyobb részével együtt."

Ez a levél arra szolgál, hogy "intelmet adjon a túlradó kétkedéssel szemben", mint amilyennek előzőleg hamisításnak bélyegezték meg az Ezra (Ezsdrás) arámi nyelvű könyvét, amelyik azonban "minden ilyen felfedezéssel egy újabb és további ízet kapja meg a hitelességnek". Ha a tudósok megegyeznek abban, hogy az Ezsdrás arámi részletei - amelyek mint diplomáciai levelezések jelennek meg előttünk - a hiteles V. századbéli feljegyzésekből lettek átvéve, s azokat csak azután tették át egy későbbi nyelvezet alakjába, úgy nem lehet semmilyen helytálló ellenvetéssel élni azzal a meggondolással szemben, hogy a Dániel-K. arámi részletei a VI. századbéli eredetiből származtak, melyet az abban az időben, a nemzetközi kormányzásnál használt nyelven írtak, és amely később ugyanilyen eljárás ment keresztül. A nyelvi formák közötti különbséget, amelyek a II. századbéli és a masori szöveg idejének formái között fennállnak arra indíthatják az embert, hogy egy éppen ilyen helyzetben reménykedjék. Amint a jelentés a végén kifejezi: "Az, hogy az udvari embereknek arámi nyelven kellett megszólítaniuk Nabukodonozort, úgy, ahogyan a Dániel 2:4. versének elbeszélése szól, ezután többé már egyáltalán nem meglepő dolog"⁵⁸

Ilyen módon tehát a nyelvi ellenvetéseket a bővebb ismeretek világánál már elhalványodni látjuk. Köztudomású dolog, hogy a Héber-Biblia szövegét véglegesen - szóról-szóra és betűről-betűre - lerögzítették Akiba rabbi befolyására, a Kr. u. 50-134. években. Az Akiba idejét meg előzőleg az értelmezést nem tekintették szentnek, sem állandónak, és ezért a szent szöveg számos fordítási változata állott fenn. Ezért van az, hogy a későbbi fordításokban az azok idejében forgalomban lévő értelmezést és kiejtést használták, és nem követték a régebbi nyelvtani formákat. Ezért tehát egyáltalán nem jogosult az a kísérlet, amelyik a szövegek korát a bennük használt nyelvi formákkal igyekszik bebizonyítani.

"A későbbi szerkesztők és az írástudók egészen a masoriták idejéig bezárólag - a régebbi szöveget - és valószínűleg több alkalommal - a maguk korának nyelvezetéhez alakították át. Az a gondolat, hogy őket ezért honfitársaik, avagy a XX. sz. tudósai esetleg csalóknak fogják bélyegezni, soha nem merült fel bennük. Szándékuk egyedül abban állott, hogy azokat a régies kifejezéseket és írásmódokat, amelyek az ő idejükben már elavultaknak látszottak, olyanokkal helyettesítsék, amelyek az ő egykorú olvasóiknak megadják a lehetőséget, hogy ezeket a szövegeket megértsék, és azok bennük az eredetiség érzését keltsék fel..."

Minden előítélet nélkül egybevetve az összes tényeket, az ember arra a végső következtetésre jut, - amint azt én vallom - hogy az az állítás, hogy az Ezsdrás-Könyvének kéziratai nem lehetnek idősebbek nyelvészeti okok folytán, mint a jelen, arámi nyelvű Ezra, nem tud megállni egy alapos és lelkiismeretes olyan vizsgálattal szemben, amely az összes idevonatkozó tényeket figyelembe veszi."⁵⁹

Az előbbieken említett, és a II. századból Kr.e. való zsidó bibliai töredékeknek legutóbb történt felfedése egy a Holt Tenger melletti barlangban bizonyítékát képezi annak az állításnak, hogy a bibliai könyvek szövegeit az azokat lemásolók, időről-időre megmodernizálták. A megőrzött kézira-

⁵⁷ Ugyanott, az 52. oldalon

⁵⁸ Ugyanott

⁵⁹ Fordítva Rud(olf) Kittel: Geschichte des Volkes Israel (Izrael Népének Története) c. munkából, 3. kötet, 530. 531. oldalakon. Az értelem revíziója olyan állandó gyakorlat, melyet a régi angol műveknél követni szoktak. Modern példája ennek a mi English Authorized version of the Bible (A Biblia Hiteles Angol Fordítása), amelyről általában azt hiszik, hogy az az 1611. évinek a fordítása. Azóta azonban az állandóan és rendszeresen revíziókon ment keresztül, "mindig csöndben és ezerféle apró változtatásokkal, különösen abban az irányban, hogy az értelmezést a folyton változó angol gyakorlathoz alkalmazzák. A King James féle Biblia valamennyi modern nyomása a Benjamin Blayney-féle, 1769. évi oxford fordítás revízióját képezi." (Edgar J. Goodspeed: "New Chapters in New Testament Study") Új fejezetek az Új-Testamentum Tanulmányozásában (82. oldal). Valamelyik elképzelt jövődő szövegkritikus, akinek csak egy 1938-as kiadás volna a kezében, a Hiteles Fordítás időpontját - annak nyelvezete alapján - sokkal későbbre tenné az 1611-es évnél.

tok közül négy-négy különböző fordító és másoló eljárási módot mutat, - az írásmód korábbi és későbbi betűit, és kiejtés korábbi és későbbi alakjait - melyek egy és ugyanazon könyvtárban léteztek. A Leviták Könyvének töredékei azt mutatták, hogy ezt a könyvet olyan írással írták, amely nagyon sokban hasonlít a Siloam-feliratoknál használt ábécéhez, amely a száműzetést megelőző időkben volt forgalomban.⁶⁰ A Nabukodonozor Bakuk kommentárait és néhány másfajta írástöredéket a száműzetés idejét követő négyszögletes betűkkel írták, kivéve az Istenség neveit, amelyek számára, a régi tiszteletet kifejező írásmodort tartották meg.⁶¹ A most már híressé vált teljes Ésaías tekercs kiejtésében és nyelvtanában különbözik a masoreti szövegtől, felhasználva a "P l e n e" - azaz: a teljes - szótagolást, amely talán arra szolgál, hogy segítséget nyújtson az egyes betűk kiejtésénél. Azonban egy másik Ésaías-kéziratnál, - amelyből mindössze csak a 44.-66. fejezetek maradtak fenn, amiket ugyanazon barlangban fedeztek fel, - a későbbi, úgynevezett "hiányos" vagy megrövidített nyelvi alakokat használja fel, amelyek csaknem teljesen azonos szöveget képeznek a mai használatban lévő, hagyományos héber szöveggel.⁶² Mindenki készségesen el fogja ismerni azt, hogy a két Ésaías-féle kézirat helyesírási és nyelvtani különbségei például, legalábbis azok másolóinak korát jelzik, azonban azok semmilyen kulcsot nem tartalmaznak a könyv eredeti összeállításának idejére vonatkozólag. Ugyanilyen azonossággal az ember biztosan kimondhatja azt is, hogy a nyelvezetnek bármely, harmadik arámi részletében találunk, semmilyen bizonyítékot nem jelentenek arra, hogy ezt a könyvet később, azaz a harmadik században írták volna. Ha a hatodik századbeli szerzőséget más alapokon kétségtelenül meg lehet állapítani, ez esetben a nyelvezeti változatokat könnyűszerrel meg lehet magyarázni.

5. A BELSAZÁRT, MINT KIRÁLYT ILLETŐ ÉRVELÉS. — Régebben annak a megemlézése, mely szerint Belsazar király volt Babilonban, döntő bizonyítékul volt szánva arra, hogy a Dániel könyvét megíró egyén nem lehetett ennek a "királynak" a kortársa, mert különben neki tudnia kellett volna, hogy Belsazar soha nem volt király Babilonban. Napjainkban azonban - jóllehet ehhez számos régész fáradságos munkája volt szükséges - ez a felfogás véglegesen a visszájára fordult. Pld. Dr. Raymond Philip Dougherty, az ő nagyon alapos tanulmányában a Belsazar történelmi múltjára nézve az alábbi, mély benyomást keltő és nagyon jellemző következtetésre jut:

"Az előbbi, Belsazárt illető tudnivalók összefoglalása, ha azokat azon adatok fényében ítéljük meg, amelyeket ebben a részletrajzban tárgyalt szövegekből nyertünk, arra mutat, hogy az összes, nem babiloni feljegyzések között, amelyek az új-babiloni birodalom végén fennálló állapotokkal foglalkoznak, a Dániel ötödik fejezetét, annak pontosságát tekintve, közvetlenül az ékírásos irodalom után kell sorolni, már ami a kimagasló eseményeket illeti. A szentírási elbeszélést hitelességét tekintve kitűnőnek kell nyilvánítani, mert abban a Belsazar neve szerepel azért, mert az Belsazárnak királyi hatalmat tulajdonít és azért is, mert abban benne van annak a felismerése, hogy az országban kettős királyi uralom létezett. A Kr.e.-i VI. századból való ékírásos babiloni okmányok a legszilárdabb bizonyítékokat szolgáltatnak annak a három, alapvető történelmi lényegnek helyességére nézve, amelyek a bibliai elbeszélésben Babilon elbukásával foglalkoznak. Azok az ékírásos szövegek, amiket a Kr.e. VI. században a perzsa befolyás alatt írtak, nem őrizték meg a Belsazar nevét, azonban az ő szerepe, mint olyan királyi hercegé, akit Nabonidus Arábiában való tartózkodása alatt a királyi hatalom gyakorlásával bíztak

⁶⁰ O.R. Sellers: levél a szerkesztőhöz, idézve a Wright-féle "Archaeological News and Views" The Biblical Archaeologist 1949. májusi számában (12. kötet, 2. szám), a 32. oldalon.

⁶¹ Wm. H. Brownlee: "Further Light on Habakuk" (További Világosság Habakukra nézve) a Bulletin of the American School of Oriental Research lap 1949. (114. szám) áprilisi száma, a 101. oldalon, G. Lankester Harding "The Dead Sea Scroll" (A holt-tengeri íráscsomók) az Illustrated London News 1949. október 1. száma, 493. oldal, és a 494. oldalon lévő 6. sz. ábra.

⁶² G.E. Wright: "Archaeological News and Views", a The Biblical Archaeologist, 1949. szeptemberi száma (12. kötet, 3. szám), a 65. oldalon. Lásd még: Siegfried Herbert Horn: "The Aramiic Portion of the Book Daniel" (Dániel Könyvének arámi része) a The Ministry, 1950. május, júniusi száma (23. kötet, 5.-7. számai).

meg, meggyőző formában le van írva. A Kr.e. V. és IV. században élt két híres görög történettudós (Herodotus és Xenophon), nem említik meg névszerint Belszárt, és azok csak homályos célzást tesznek arra a valóságos politikai helyzetre, amely Nabonidus idejében létezett. Azok a görög nyelvű évkönyvek, melyek körülbelül a Kr.e.-i III. század kezdetétől egészen a Kr.e.-i I. századig terjednek, teljesen hallgatnak Belszárt illetően és ama kiemelkedő szerep tekintetében, amit ő az új-babiloni birodalom legutolsó királyi uralma alatt betöltött. Az összes ismertetések, amelyeket az összes időrendileg meghatározott, rendelkezésre álló azon okmányokból nyertünk, amelyek régebbiek, mint a Kr.e.-i VI. századból származó ékírásos szövegek, és korábbiak, nem nyújtottak szükséges anyagot a Dániel 5. fejezetében foglalt történelmi keret számára.⁶³

A lényeges szempontot természetesen az képezi, hogy egy író, egy későbbi időszakban nem lett volna képes oly pontos megállapításokat tenni a szóban forgó helyzetre vonatkozólag, mint amilyeneket még egy évszázaddal utóbb sem jegyeztek fel elég pontossággal.

Mint további bizonyítékot, az embernek a babiloni mitológiának azt a beható ismeretét is tekintetbe kell venni, amit a különféle kifejezések és a felhasznált jelképek képviselnek, - amiket ennek a fejezetnek előbbi részeiben tettünk megfontolás tárgyává - ⁶⁴ amelyeket a babiloni korszakban ugyan könnyen megértettek, de amelyek teljességgel idegenül hatottak volna a későbbi zsidó századok gondolkodásának és fogalmazásának, a makkabeusok idejében. És jöllehet egyéb nehéz pontok is találhatóak Dániel könyvében, ezeket valószínűleg éppen ilyen hatásos módon ki lehet majd tisztázni akkor, ha további anyagot lehet majd erre nézve szerezni, ami az ásatások, vagy más körülmények következtében rendelkezésre fog állni.

6. A BIBLIAI TÖRVÉNYESSÉG BELEFOGLALÁSA. — Vegyük ezúttal figyelembe Dániel könyvének az Ó-Testamentum törvénykönyvében elfoglalt helyzetét, és vázoljuk fel rövid körvonalakkal általában magában a törvénykönyvet (Kánont). A szó: *c a n o n*, - kánon - eredetileg egy egyenes botot, egy mértéket, egy mérő rudat, majd egy lajstromot jelent. Azonban mikor azt a Szentírásra alkalmazták, az már régóta különleges értelmet kapott. Ezzel jelölték meg a Biblia könyveit, azokat a könyveket, amelyeket sugalmazottaknak és kötelezőknek fogadtak el. Ezt a kifejezést ebben az értelemben leelőször a laodiceabeli tanács egyház-atyái alkalmazták, körülbelül a IV. század közepe táján. Azonban egy könyv kánonszerűségének - törvényszerűségének - fogalma ennél sokkal korábbi eredetre nyúlik vissza. Régóta gyakorlatban volt ez a zsidók között, jöllehet ők nem ezt a kifejezést használták erre.⁶⁵

"A kánon" kialakulása természetesen sokkal későbbi keletű, mint amely időpontokban a különböző könyvek íródtak, melyek azt alkotják. Azt az elgondolást, hogy egy bizonyos számú könyveket tesznek félre, - hogy azokat vallásos célokra felhasználják - mint amelyeknek isteni és kötelező jellegük volt, csak akkor lehetett javasolni, amikor a vallásos irodalomnak a tömege oly terjedelmesre növekedett meg, hogy egy ilyen megrostálás szükségessége parancsolóvá vált. Mi találunk is már egy ilyen fajta utalást nagyon korán, a Prédikátorok 12:12. versében, amelyben az író figyelmeztet, hogy a "sok könyvek írásának nincs vége" és hogy a "sok tanulás fáradtságára van a testnek". (Károli Bibliában ez a rész a 12:14 versben található. A fordító megj.) Ez tehát más szavakkal annyit jelent, hogy az ember azokra a könyvekre összpontosítsa figyelmét, amelyek eredete el van ismerve, úgy, ahogyan arra a 11. vers is célzást tesz. (A Károli Biblia 12. versben mondja, mint az "igaz Írást". A ford. megj.) A későbbi időkben a *M i s h n a h*-ban azt találjuk, hogy a Szent Könyvek kánonszerűségét közvetett módon azzal a hittétellel fejezték ki, hogy azok az írásművek, amelyek nem "kánoniak", bepiszkítják a kezet.⁶⁶

⁶³ Raymond Philip Dougherty: "Nabonidus and Belshazzar, A Study of the Closing Events of the Neo-Babylonian Empire (Yale Oriental Series Researches, 15. kötet), c. mű 199. 200. oldalon.

⁶⁴ Lásd: a II-IV. fejezetek 37-53. oldalait.

⁶⁵ Lásd: T Zahn: "Canon of Scripture", a New Schaff-Herzog-ban 2. kötet, a 388. oldaltól kezdve.

⁶⁶ Ugyanott

Melyek voltak azok a könyvek, amelyeket a zsidók között ilyen jellegűnek neveztek? És mikor lett ez meghatározva? A hagyományos nézeteknek megfelelően, az Ó-Testamentumi Kánon nagyobb részét a száműzetést követő időben rögzítették le, az Ezsdrás idejében, vagy esetleg az azt követő évszázad alatt, a Nagy Zsinagóga útján, amelyik feltehetően az a testülete volt az írástudóknak, amely a szentkönyvek gyűjteményét állította össze. Az Ó-Testamentum "huszonnégy könyvet tartalmazott: a Pentateuch (Mózes 5 könyve) öt könyvből, a Próféták (Józsua, Bírak, Sámuel, Királyok, Ésaías, Jeremiás, Ezékiel, a kisebb próféták) nyolc könyvből, és a tizenegy "Hagiographa" - könyvekből (Zsoltárok, Példabeszédek, Jób, Salamon énekei, Rúth, Jeremiás siralmi, Prédikátorok, Eszter, Dániel, Ezsdrás (Nehémiást bezárólag), és a Krónikák) Sámuel és a Királyok Könyvei, mindegyikük csak egy-egy Könyvet képeznek, úgy ahogyan azt az Aquila-féle görög nyelvű fordításban látjuk. A "tizenkét" próféta, az Eccl/esiaticus - a Prédikátor - (Sirach) előtt úgy volt ismeretes, mint egyetlen könyv (xlix.10.) és az Ezsdrásnak a Nehémiás-tól való elválasztása sem a Tamudban, sem a "Masora"-ban nincsen feltüntetve."⁶⁷ Ezek a pontosan ugyanazok a Könyvek, amelyeket mi napjainkban a protestáns Biblia kánonjában fellelünk, jóllehet azok abban különböző sorrendben vannak elrendezve.

A jólismert, az Ó-Testamentumra vonatkozó hármas felosztás áll: 1.) A Törvényből, vagy a Tórából (Thorah), Írásokból, vagy Kathubim-ből, amelyet a görög nyelven: Hagiographa-nak neveztek. Nagyon nehezen lehet megmagyarázni, hogy mi készítette a zsidókat a hármas felosztás elfogadására. Ennek nincsen folytatása a Septuagintában. A korunkbeli magyarázók azt igyekeznek - saját téziseikkel összhangban - bebizonyítani, hogy ez a felosztás az idősortrendet mutatja, mely természetesen azt jelentené, hogy a Torah könyvei korábban lettek kanonizálva, mint a másik két szakasz könyvei, és így a Hagiographa (amelyben Dániel is bennfoglaltatik) volt az, amelyet a legkésőbb csatoltak hozzá a kánonhoz.

Azonban a konzervatívabb kommentárok azt állítják, hogy ezt a felosztást a tárgykörökben lévő különbségek alapján végezték. Ezek a magyarázók, véleményüket illetőleg megerősítő tanúságra találnak Josephus-nak ama fejezetében, (Apion Ellen. I. könyv, 8. fejezet), amelyben a kitűnő zsidó történétíró, az 100. Kr.u.-i évben kelt írásaiban úgy a saját, mint az ő hittársainak azt a meggyőződését fejezi ki, hogy a palesztinai héberektől származó Szentírások egy zárt, és megszentelt gyűjteményt képeznek, Artaxerxes Longimanus perzsa király (465-425. Kr.e.) napjaitól kezdve. További hivatkozást találunk erre a Bababathra-ban, a 14. b. fejezetben, egy talmudista értekezésben (Kr.u. 200. és 500. között), amelyik az előbb említett könyvek számát ugyanazon osztályozásban említi fel.

A Biblia könyveinek zsidó osztályozásánál az a figyelemreméltó, hogy Dánielt nem a próféták közé, hanem a Kathubim, vagy Hagiographa írásai közé helyezik, míg azt, a Septuagintában, vagy a Latin Vulgátában a Főbb Próféták közé sorolták éppen úgy, amint az a Biblia modern protestáns, vagy katolikus fordításainál történik. Ennek következtében azok az egyének, akik azt állítják, hogy a Kánon hármas beosztása a kanonizálás időbeli sorrendjét képviseli, azt is állítják, hogy Dániel könyve régebbi keletű annál az időpontnál, amikor a Kánon prófétai részét lezárták volt. Ezzel szemben azonban "sokkal valószínűbb az, hogy a könyvet azért tették bele a Héber Kánonnak ebbe a részébe, mert Dánielt nem hívták egy "nábhi"-nak (egy prófétának), hanem őt inkább egy "hozerek" (látónak), és a "hakhám-nak", (bölcs embernek) nevezték. Egyedül csak a "nebhi-im" munkáit tették bele a Zsidó Kánon második részébe, és annak harmadik részét a "seer"-nek (látók), a bölcs emberek és a papok írásai számára foglalták le, vagy az olyan különböző tartalmú írások számára, amelyekben egy prófétának sem a neve, sem a munkája nincsen megemlítve, vagy amelyek költői alakban vannak szerkesztve..."⁶⁸

⁶⁷ Ludwig Blau: "Biblia Canon", The Jewish Encyclopaedia, 3. kötet, 141-142. oldalak

⁶⁸ Georg L. Robinson: "The Canon of the old Testament", The International Standard Bible Encyclopaedia" 1. kötet, 555. oldal.

"Egyesek azt is megkísérelték, hogy Dániel helyzetét azzal a feltevessel próbálják megmagyarázni, hogy nála megvolt a prófétálás isteni ajándéka, anélkül azonban, hogy prófétai hivatala lett volna. Szemelőtt kell azonban azt tartani, hogy az összes fejtegetések, amelyekkel a Kánonban foglalt számos könyv sorrendiségét és helyét kívánják megokolni, tisztán sejtéseken alapulnak, miután nekünk nincsen olyan bizonyíték birtokunkban a szóban forgó tárgyra vonatkozólag, amelyik korábbi időből származna, mint a Jézus Ben Sirach kora, aki valószínűleg 180. Kr.e.-i évben írta munkáit."⁶⁹

⁶⁹ R. Dick Wilson: "Daniel Bock of "The International Standard Bible Encyclopaedia" 2. kötet, 783. oldalán.

3. DÁNIEL KÖNYVÉNEK VISZONYA AZ APOCRYPHA-HOZ

Dániel könyvét nekünk még egy másik szempontból is megfontolás tárgyává kell tenni, annak az Ó-Testamentumi Apokrifával való kapcsolata tekintetében, miután az Apokrifá egyes részeit a Dániel könyvének görög nyelvű, avagy Septuaginta fordításához függesztették hozzá. Azonban mindenekelőtt hadd vázoljuk fel a zsidó történelem eme érdekfeszítő korszakának történeti hátterét - amelyik az Ó-Testamentum végződése és az Új kezdete között terül el. A Dániel könyvéhez csatolt apokrif pótlások eredetisége, avagy azok hamis volta ezért kutatásunk egyik bevégzett szakaszát képezi.

I. A két testamentum közbeeső időszaka

Négy évszázad terjed el azon időszak felett, amely az Ó-Testamentum végét elválasztja az Új kezdetétől. Erről az időszakról gyakran úgy szoktak megemlékezni, mint az "Üres Lapról" amelyik az egyház-történelem korai és későbbi oldalai közé van beékelve, s amely történelem mindnyájunk előtt ismeretes. Mások azokat a "hallgatag" századoknak hívják. Hadd vonjuk hát félre azt a függönyt, amely elsötétíti azokat, és vessünk egy pillantást eme izgalmas idők főbb eseményeit jelző írásokra. Rettentő változások történtek a függönynek az Ó-Testamentum végén bekövetkezett lehulása, és annak az Új-Testamentummal való újbóli felemelkedése között. Az előbbi időszak alatt Palesztina egy perzsa zsarnok helytartóságnak képezte részét, az utóbbinak kezdetekor viszont a Szent Föld egy római provinciának volt az egyik darabja, Róma vascsizmája alatt, amelyik akkor a földközi-tengeri világot kormányozta.

A gyorsan lüktető változások korszaka volt ez. A perzsa birodalom elenyészett. Görögország jött és elmúlt. És a vallás ezáltal ugyancsak súlyosan volt érintve. Ezsdás idejében még sem a farizeusok, sadduceusok, esseniek, sem pedig a heródiánusok nem voltak mint szekták kifejlődve a zsidó egyházban. Ez az úgynevezett hallgatag korszak azonban egyáltalán nem volt néma időszak. Ennek voltak bizonyos közei, melyekben az emberek még nagyon is hangosak, és rendkívüli módon tevékenyek voltak. Ebben az időszakban nagyon lényeges mennyiségű vallásos irodalom készült, amelynek egyik része bebocsátásra is talált az Ó-Testamentumról szerkesztett görög nyelvű fordításban. És nemcsak ezt követőleg a kereszténységre várt az a sors, hogy a júdaizmus kebeléből kivirágozzék.⁷⁰

A több mint negyven-ezer zsidó száműzöttnek Palesztinába való visszatérésével a perzsa Cyrus rendelete alapján - ami körülbelül kétszáz évvel Nagy Lajos előtt történt - egy új elnevezés került rá a történelem lapjaira. Ez a "Z s i d ó", vagy "J ú d e a b e l i" kifejezés volt. Eredetileg csupán a Júda törzsére szorítkozva, mostantól fogva már kiterjedt az összes héberek megnevezésére is. A száműzöttek egy teljesen romokban heverő és ellenségeskedő országba tértek vissza, mindazonáltal ők legyőzhetetlen bátorsággal és hévvel, csakhamar egy bizonyos fokú rendet teremtettek a zűrzavarból. Cyrusnak a döntése az újbóli helyreállított egyház születésnapját jelentette. További rendeletek következtek, és Jeruzsálem újból a nemzetnek megbecsült központjává lett.

A tiltakozás ideje volt ez, a pogány szokásokkal szembeni megalkuvás kifejlődése ellen. A szamaritánusok igyekeztek bejutni abba, amit újra-egyesült egyháznak lehetne nevezni, azonban az ebből való kizárásuk szakadárak schizmatikusokká tette őket. A "kaszatok" fogalma kezdett beférkőzni a zsidó egyházba. A faji tisztaság és a törvény általi tökéletesség hangsúlyozva lettek. A próféta elhalkult abban a csöndességben, amikor az "írástudás" vette át a felügyeletet a népek szellemi jóléte felett, azzal, hogy sövénnel vette körül a Törvényt. A magas papság hatalomban és méltóságban megnövekedett és a nemzet központi gyülekezési pontjává lett. Eleven jelképpé vált, hogy

⁷⁰ C.M. Grant: Between the Testaments (A Testamentumok között), Bevezetés. Jóllehet az itt felsorolt tényeket számos, különféle forrásból gyűjtöttük össze, e fejezet I. szakasza mégis szigorúan követi Grant általános körvonalát.

az egyház és a nemzet egyik voltak. A "sanhedrin" mint politikai szervezet létrejött. A nyelvezetben egy változás állott be, mert a száműzöttek megtanulták legyőzőiknek beszédét. És amidőn visszatértek a száműzetésből, ajkuk újfajta szavakra nyílt meg, - a káldeusi, vagy a kelet-arámi nyelvre.

Ekkor következett Nagy Sándor. Az ő koráig Görögország nagyrészt megfeledezett Palesztináról. Dacára annak, hogy a zsidók hűséges ragaszkodással viseltettek a Perzsiával megkötött szövetségükhöz, mégis elnyerték Sándor kegyeit és pártfogását. Ezután következett be Nagy Sándor birodalmának négyszeres szétosztása⁷¹ - és Palesztina, ama Szíria és Egyiptom határai között feküdt, amelyek mind a négy között a leghatalmasabbak voltak. Palesztinát egy évszázadig főképp az egyiptomi ptolomeusok tartották kézben. Majd ezt követőleg a szíriai királyok állították helyre főhatalmukat azzal a tetőponttal, mely Antiochus Epiphanes alatt érkezett el.

A perzsa korszak alatt a zsidók nagy csoportjai maradtak a Szent Földön kívül, Babilonnal, mint központjukkal. Most már a görög korszakban az egyiptomi Alexandria vált új központjukká. Ennek a városnak megalapítása - amelyik egy időszakban az egész földközi-tengeri világ fővárosa volt - arra volt szánva, hogy Nagy Sándor hírnevét örökítse meg, és az Konstantin ama választásával volt rokon, amivel nevezett Konstantinápolyt tette meg e későbbi birodalom új fővárosává. A zsidó kivándorlók ezrei telepedtek le Alexandriában, a népességnek egy virágzó és befolyásos rétegét alkotva ezzel. A görög eszmények, szokások, és beszéd megtették a benyomást és azokat készséggel befogadták. A zsidók el voltak bájolva a görögök művészete és irodalma által, és csábító szokásaik és kultúrájuk elkezdte befolyása alá hajtani a nemzetet. Ezek a hellenizáló - görögösítő - befolyások Palesztinába is behatoltak.

A zsidó szabadelvűség a görög tudományok iránt is rokonszenvet mutatott, az akkori kor konzervatíván gondolkodói azonban harcoltak ez ellen. A gondolkodás kétféle iskolája fejlődött ki: a farizeusoké, akik a valóságban újítók voltak, azt vallván, mely szerint a Tóra - az Ó-Testamentum Törvénye - írott alakja mellett létezik egy íratlan is (a rabbinusi hagyományoké), amely a Tóra jelentését még nagyobb világossággal tárja fel, azokra a pontokra vonatkozólag is, amelyek nincsenek kifejezetten felemlítve a Tórában. Ők a Tórát - úgy az írottat, mint az íratlant - az élet legfőbb kalauzává tették meg, a gondolkodásmódban, szóban és cselekedetben egyaránt.⁷² Azonban a sadduceusok, akik a régi rendszer őrzői voltak, kereken elutasították az íratlan Tóra érvényességét. Jóllehet teljes mértékben hódoltak a Tóra előtt, mégis egészen igazoltnak vélték azt, hogy saját maguk esze szerint viselkedjenek a közügyek intézése tekintetében.⁷³

Majd ezután következett a makkabeusi háború korszaka Antiochus Epiphanes uralkodása alatt (kb. 176-164. Kr.e.), aki mialatt birodalmát egyesíteni igyekezett egy közös vallás segítségével, a legnagyobb kegyetlenséggel nyomta el az összes ellenállást tanúsító elemeket, eltiltva mindenféle kifejezetten zsidó szokást. A Templomot megszenteltségtelenítette. A zsidók számára megtiltotta az istentiszteletek tartását, és a Templomot bálványimádó szentéllé alakította át. De borítsunk fátylat az ezután következő háborúkra és menjünk el egészen a Kr.e. 100. évhez.

A politikai nemzet életében ott találjuk a heródiánusokat, akik az úgynevezett Idumean-i dinasztia párthívei voltak, és a Fanatikusokat, - a vakbuzgókat - akik szélsőséges nacionalisták voltak. A farizeusok oldalán álltak a néptömegek, és a sadduceusok a művelt osztályokat mondhatták ma-

⁷¹ A Sándor elhalálózása után az ő vezérei között lezajlott hosszas küzdelem, - amelyet a két trónörökös egymást követő kormányzói folytattak azok ellen, akik fel akarták osztani a birodalmat - a Kr. előtti 301-ben azt eredményezte, hogy a Ptolemeusból, Seleucusból, Lysimachusból és Cassanderből álló szövetség, az Ipsus melletti csatában győzelmet aratott. Ezek aztán az egész területet négy független országra osztották fel, amelyek közül három királyság mindaddig továbbra is fennállott, amíg Róma azokat egymásután fel nem szívtá magába. (Lásd: W.W. Tarn: "The Heritage of Alexander" (Sándor öröksége), "The Cambridge Ancient History" c. mű, 6. kötet, 462. 499. 504. oldalak. /A négy részre való felosztást mutató térképet lásd a H.G. Wells-féle, "The Outline of Hidzory" (A Történelem Vázlata) c. műnél, a "The Breakup of the empire of Alexander", Sándor Birodalmának Szétszakadása" című mappát.

⁷² R. Trewers Herford: "Pharisees" (Farizeusok) "The Universal Jewish Encyclopedia, 8. kötet 473-475. oldalakon.

⁷³ Herford, "Sadducees" (Sadduceusok) The Universal Jewish Encyclopedia, 9. kötet, 308. 309. oldalakon.

gukénak. Ez utóbbiakból alakult ki aztán a kiváltságosok, a tekintély-tisztelők és gyakran a papságnak a pártja. Őket leginkább a konformistákhoz lehetne hasonlítani, míg a farizeusokat "nemkonformistáknak" lehetne tekinteni, az angol történelem merev puritánjaihoz, vagy a skót hittudomány szigorú "covenant"-eihez (a Biblia Szövetségek merev követőihez). Ők a halottak feltámadása, az emberek próbatétele és a jövőbeni megítélés mellett foglaltak állást. Másrészt a sadduceusok magukat felsőbbrendű embereknek tartották és azon igyekeztek, hogy nevetségessé tegyék és megszégyenítsék a zsidó érdekességeket.

És most a rómaiak állottak a kapu előtt. A Kis-Ázsia királyai ellen viselt sikeres háborúk befejezés előtt álltak, és Jeruzsálemet már elárasztották. Majd Pompey jelent meg a színen. A Szent Város elesett, és vele együtt elveszett a nemzeti függetlenség is. Azonban Pompey megdöbbenve azon, hogy semmilyen bálványt nem talált a Templom belső oltárán, vonakodott attól, hogy hozzányúljon annak összegyűjtött kincsihez. Ő Hyrcanust bízta meg a főpapi tisztséggel, "ethnarch"-nak (magyarban kb. Törzsfőnök)-nek felel meg. A ford. megj.) nevezvén el őt, és megvonta tőle a királyi címet. Ugyancsak ő volt, aki az ország területét a régi Júdea-királyság határai közé szorította össze. Ez Kr.e. 63-ban történt.

A zsidóság története ettől az időtől kezdve már kiemelkedik a homályból és leplezetlenül áll előttünk a római irodalom fényében. Ciceró, Crassus, Sassi, Cézár, Antonius, Oktaviánus és Kleopátra idejében Palesztina hirtelen magára vonta a nyugati világ figyelmét. A zsidó foglyok ezreit adták el mint rabszolgákat, és sokan mások arra lettek kényszerítve, hogy Rómában telepedjenek le. Ilyen módon tehát a császári székvárosban megalakult egy zsidó kolónia, amely csakhamar nagy terjedelművé fejlődött. Julius Cézár éppen akkortájt lett Pontifex Maximus-sá (Főpappá) és azon a ponton volt, hogy megindítja hadjáratait Galliában és Britanniában. Ekkor másodszor tört ki a vihar Jeruzsálem felett egy évszázadon belül, miután azt még egyszer elárasztották az egyesült római és heródiánus hadseregek. Egy hat hónapig tartó ostrom borzalmas napjai után a város Kr.e. 37-ben elesett. Így jutunk el most Heródeshez, a zsidók királyához, amikor Jézus megszületett a Júdea-beli Bethlehemben.

A prófétálás kihalt az egyházban, és annak számos helyettesei foglalták el helyét. Az első volt - mint azt már megjegyeztük - az "írás-tudósság". Az írástudó számára a törvény tökéletes volt. Ez képezte a végső célt. Grant ezt ilyenformán foglalja össze:

"Ahhoz valamit hozzátenni akarni: önhietség számba ment, megváltoztatni akarni: bűnt jelentett. Mindaz, amit az egyház tenni tudott, csak annak magyarázása volt, csak jegyzettel való ellátása, és annak védelmezése. A Törvény volt az Izrael dicsőségének eszköze. Ezekből azt kellett a legelső helyre tenni, s az volt a legdrágább és azt kellett még a nemzeti függetlenségnél is jobban dicsőíteni."⁷⁴

"Az írás-tudósság" egy győzelmet hozó törvény felé tekintett, nem pedig a világi függetlenség felé, - sőt, még csak nem is az eljövendő, megjósolt Messiás felé. És a farizeusok az "írás-tudósság" ésszerű termékei voltak. Majd aztán itt volt a "sadducismus". Ez, lényegét tekintve racionalista és világias volt. Arra állította be magát, hogy a jelenlegi életből a legtöbbet, vagy talán a legjobbat biztosítsa a maga számára, mivel a sadduceusok semmi másban nem hittek. A sadduceus elterelte magától az "ábrándokat", és megelégedett azzal, amit ő valóságnak hitt. "A győzelmeskedő Törvény, a remélt Messiás, a mindenséget betöltő birodalom" számára csak egyszerű árnyakat és megtévesztést jelentettek. E helyett a főpapi állás, a papi tekintély és a magas egyházi hivatalok voltak számára azok a lényeges valóságok, amelyek után törekednie kellett.

Aztán ott voltak az emberek, akik számára úgy az írás-tudósság, mint a sadducismus is egyaránt ki nem elégítőek voltak. Az ilyen egyénnek úgy a fenséges Törvény, mint a dicsőséges Templom egyformán jelentéktelen mozzanatot képeztek. A lényeges dolog az ő számukra abban állott, hogy az emberek tiszták legyenek, és hogy elválasszák magukat egy tisztátalan világtól. Ez a csoport na-

⁷⁴ Grant: idézett műve, a 136. oldalon.

gyon keveset törődött úgy az írott Igével, mint a szóbeli hagyományokkal, akár a papok, akár a Templom volt érintve. Ezek voltak az ún. "essen"-iek.

Voltak ezenkívül elszórtan néhány olyanok is, akik a múlt idők kánoni prófétái látomásaira alapozták reménységüket.⁷⁵ Ábrahámhoz hasonlóan ők is örvendezve néztek a Messiás napjai elé. Reménységük az eljövendő és a prófétált Messiás uralmán nyugodott. Ők a jövendő isteni elrendezésre vártak. Ővők volt a szellem vallásának tiltakozása, az írástudók és farizeusok, valamint a sadduceusok formalizmusa és világiasságával szemben. Ők tartották életben az áldott prófétai reménységet. Ilyen volt hát az a különös vegyülék, amely a zsidó vallási vezetők körében fellelhető volt akkor, midőn eljutunk a megjövendőlt Messiás idejéhez.

II. Számos apokrif irodalom keletkezett

Miután megvontuk a körvonalait néhány legfontosabb eseménynek és fejlődésnek a zsidóság történetének száműzetés utáni időszaka alatt, bizonyára készségesen meg fogjuk érteni azt, hogy ez a három vagy négy évszázad - mely annyira telítve volt cselekményekkel és drámákkal - nem jelenthet szöszterinti értelemben vett légüres teret. A legszokatlanabb dolog lett volna az, hogy ha egy ilyen nagy időszak alatt a zsidók semmilyen vallásos, vagy más természetű irodalmat nem állítottak volna elő. Különösen azután, amikor a júdaizmus kapcsolatba került a hellén kultúrával és bölcsellett kellett bekövetkeznie egy visszahatásnak - vagy pozitív, vagy negatív irányban - elfogadván, vagy elvetvén ezeket az eszméket, mert különben a nemzetnek szellemileg halottnak kellett volna lennie. Ez természetesen nem így volt. Ezért ez alatt az időszak alatt nagyon gazdag és messze szétágazó irodalomra bukkanunk, történelmire és legendásra, oktatóra és hitszónokira, misztikusra és apokaliptikusra egyaránt.

1. BECSÚSZTAK AZ Ó-TESTAMENTUM KÁNONJÁBA. — E művek közül némelyek annyira közismertté váltak, és annyira elfogadták azokat, hogy amikor a Szent Írásokat görög nyelvre lefordították, azok a legnagyobb könnyedséggel siklottak be oda, mint kánoni írások, és kiegészítő részeséivé lettek a Septuagintának és később a Vulgátának. E későbbi írások bizonyos részei ugyancsak bejutottak Dániel Könyvébe is. Ezek a következők: Azariás Imádsága és a Három Szent Gyermekek Éneke, amelyeket a 3. fejezet 23. és 24. versei közé iktattak be. Az első egy olyan imádságot tartalmaz, amelyet állítólag Azariás ajánlott volna fel a tüzes kemence lángjai közt, és az utóbbi az erőnek, bátorságnak és a dicsőítésnek az a zsoltára, amelyet állítólag a három fiatal ember énekelt félelmetes próbatételük ideje alatt.

Egy további toldást képez Dániel könyvének a Zsuzsannának Története, vagy amint másképp nevezni szokták: a Dániel Ítélezése, amely Dániel bölcsességét példázza az igazi tettesek töredelmes beismerése érdekében, akiknek sikerült volt, hogy egy ártatlan áldozatot ítéltesse el. Ezt mint 13. fejezetet csatolták hozzá. És a 14. fejezet, - amelyről általában úgy szoktak megemlékezni mint a "Bel és a Sárkány" - amely két történetet tartalmaz, amelyek a - gúnynak árnyalatával - megmutatják a bálványimádás haszontalanságát csakúgy, mint annak a babiloni legendának képtelenségét jelentő elemeit, amely szerint Dániel egy olyan mitológiai teremtményt ütött volna agyon, mint amilyen a Bél sárkánya volt.

2. AZ "APOKRIFA" KIFEJEZÉST VÁLTOZÓ MÓDON ALKALMAZTÁK. — A Dániel könyvéhez illesztett ezeket a pótlásokat egy csomó más könyvvel egyetemben - aminők: az első és második Ezsdrás, Tobit, Judith, az Eszter maradéka, a Bölcsesség, a Prédikátor (Sirach), Baruch, Jeremiás Levele, a Manassé Imája és az Első és Második Makkabeusok - protestáns körökben "Apokrifának" hívják, ezzel a szóval jelölve meg a vallásos írásoknak azt a gyűjteményét, amelyeket a Septuaginta és a

⁷⁵ Ugyanott, a 135-141. oldalon.

Vulgáta tartalmaznak, pótlólag hozzáadva ezeket a zsidó kánont tartalmazó ama Könyveket, amelyek napjainkban a bevett protestáns Kánont képezik.

Ez a kifejezés: "apokrif", bizonyos lekicsinylő ízt visel magán, amely azonban nem foglaltatott benne a megfelelő görög szó értelmében. Ez utóbbi annyit jelent, mint "elrejtett" vagy "eltitkolt", aszerint, hogy az milyen tárgykörre vonatkozik. A hellén időszak alatt ezt a szót abban az értelemben használták, amely valaminek "elrejtését jelentette az emberi tudomás elől". Az egyházatyák írásaiban ezt aztán azokra a zsidó és keresztény írásokra kezdték alkalmazni, amelyek a jövőt illető titkos értesüléseket tartalmaztak, amelyek csak az emberek egy kicsiny beavatott csoportja előtt váltak ismeretessé, úgy hogy ez a jelentés egyértelművé lett az "esoteric" (titkos, csak a beavatott előtt tudott dolog) kifejezéssel és amelyet főképp az apokaliptikus irodalomra alkalmaztak.

A kereszténységnek eredetileg nem volt semmilyen megfelelő kifejezése a beavatott egyén hitvallásának fogalmára, vagy a csak kicsiny számú választottak irodalmának kifejezésére. Ez olyan fogalom volt, amelyik a görög bölcslethen keresztül áradt be, és segítséget nyújtott arra, hogy a "gnoszticizmus" elterjedjen az ősi keresztény egyház soraiban. Ezeket a gnosztikusokat azonban a rákövetkező időkben nagy mértékben befolyásolta a perzsa és a babiloni miszticizmusa.

A fejlődésben a rákövetkező lépés az volt, hogy azokat a könyveket jelölték meg, mint apokrifokat, amelyek nem nyerték el általában véve az egyházak jóváhagyását. Ezért azokat úgy ismerték, mint "nem-kánoniakat". Ilyen volt e szónak jelentése akkor, amikor azt Iréneus, valamint Tertullianus használták. Azonban ők mindketten e kifejezés alatt "apokrifá", mint azt értették, amit manapság "preudepigrapha"-nak - írás-hamisításnak - nevezünk, s amelyet főképp ama apokaliptikus írásokra értettek, amelyek az egyház köreiből keringtek (Lásd: 8. és 10. fejezet), és nem pedig magára az Ó-Testamentumi Apokrifára, ahogyan az a mai Bibliákban ki van nyomtatva.

Az Apokrifá írásainak egy elkülönített gyűjteménybe való összefoglalását nagy mértékben a Jeromos-féle kritikai írásoknak köszönhetjük, aki az Apokrifá pótlékai közül sokat leválasztott azok eredeti kísérő szövegéből, mivel gyanakodott azok hitelességére nézve. A protestáns Reformáción keresztül aztán ez a kifejezés azokra a könyvekre vonatkozott, amelyek ennek a szakasznak az elején vannak felsorolva.⁷⁶

Ezeket a könyveket, amelyeket mi protestáns körökben mint "apokrifákat" jelölünk meg, a mostani görög egyház teljes mértékben elfogadja, s ugyanazt teszi a latin egyház is, némi fenntartásokkal. Ezek a Septuaginta szerves részét képezik. Ezen írások mellett, még az úgynevezett apokaliptikus írásoknak nagy száma ismeretes, amelyeket nem fogadtak el a Septuaginta írói, valamint vannak olyan hamisított írástömegek is, amelyeknél a múlt idő valamely jól ismert alakjának nevét használták fel arra, hogy fedezzék vele valamely későbbi írónak szerzőségét. Ezeket azonban szintén nem fogadták el.

3. A SEPTUAGINTA AZ ELSŐ FORDÍTÁS A HÉBER NYELVRŐL. — A Septuaginta képezi a legelső, legrégebb fordítását az Ó-Testamentumnak. Ez jelenti az Ó-Testamentum legkorábbi fordítását, amely birtokunkban van, s amit körülbelül egy évezreddel korábban készítettek - és annak legrégebb fennmaradt kéziratai néhány évszázaddal korábbiak - a legrégebb, ama héber kéziratnál (IX. sz.), melyet a legújabb időkig ismerünk.⁷⁷ Ez képezte a legelső kísérletet arra, hogy más nyelven is visszaadják a héber nyelvű Szentírást. A legendák világába tartozó azt a nézetet, mely szerint azt hetven, vagy hetvenkét olyan szerzetes készítette volna el, akik különálló cellákban bezárva fordították volna le az Ó-Testamentum összes könyveit és amidőn azok teljes fordítását egymással összehasonlították azok egymással teljesen hasonlóak voltak, természetesen el kellett hagyni.

A jelenleg általánosan elfogadott nézet az, hogy a Kr.e.-i utolsó két, vagy három évszázad alatt a zsidóság nagy számban telepedett le Egyiptomba. A görög nyelvnek, mint "lingua fransa"-nak -

⁷⁶ Lásd: Thomas Witton Davies: "Apocrypha" The International Standard Bible Encyclopaedia, 1. kötet, a 178-183. oldalakon.

⁷⁷ A legújabb felfedezésekre nézve lásd: az 57-60. oldalakat.

szabad nyelvnek - való elfogadásával elfelejtették a héber nyelvet, és abban a veszélyben forogtak, hogy megfeledeztek a Törvényről. Azokból egész természetesnek látszik, hogy akadtak néhányan olyan férfiak, akik vakbuzgóan a törvény iránt, magukra vállalták, hogy elkészítik a Pentetuch (Mózes öt könyvének) egy fordítását. És egy bizonyos időszak elteltével a Próféták és a Hagiographa könyveit hasonlóképp lefordították. Hogy ennek a fordításnak munkája pontosan mikor indult meg, és az mikor fejeződött be, nagyon nehéz bebizonyítani. Általában véve azt hiszik, hogy a Hexateuchot (a Hat-könyvet) a Kr.e.-i III. századba lehet helyezni, a Próféták könyveit főképp a Kr.e.-i II. századba, és az "Írásokat" főképp a Kr.e.-i II. és I. századba teszik.⁷⁸

III. Ami a görög nyelven keresztül csúszott be

A Septuaginta-fordítás, fontosságát tekintve a héber eredeti színvonalára emelkedett. És ez a fordítás nemcsak a görög-zsidóságnak Bibliájává lett, hanem az a zsidó vallást azoknak a nemzeteknek is tudomására hozta, amelyeknek az ezelőtt elérhetetlen volt. Ez kétségtelenül egy tényezőt képezett ahhoz, hogy létrehozza az "idők teljességét" Krisztus első Adventje számára. A Dániel könyvére vonatkozó minden átfogó nyomozásnak ezért a Septuagintát is magában kell foglalnia.

1. AZ ALEXANDRIAI, NEM PEDIG A PALESZTINAI FELSOROLÁSHOZ TARTOZTAK. — Az alexandriai zsidóság nagyobb gondolat-szabadsága és lecsökkent konzervativizmusa a palesztinai zsidóságnál alkalmasabbá tette őket arra, hogy olyan új könyveket fogadjanak el, amelyek bebocsátást kértek a Kánonba. Így történt tehát az, hogy amidőn azok a könyvek, amelyek az Apokrifákat képezik elnyerték az Alexandriában történt befogadásukat, ezeket hozzácsatolták a Septuagintához, azonban nem lettek hozzákapsolva a palesztinai Héber (Szentírásnak) Kánonhoz. Ezek tehát csupán egyedül a görög fordítású Zsidó Szentírásnak voltak egyik részévé, nem pedig magának a héber Írásnak. Külföldön tehát elfogadták azokat, azonban nem tették ezt a Jeruzsálemi támponton.

Nyomatékosan kell ismételnünk, hogy "az Apokrifá sohasem volt belefoglalva a Palesztinai Kánonba".⁷⁹ A Septuaginta természetesen az őskeresztény egyház Ó-Testamentuma volt, amit az apostolok és az általuk megtérítettek használtak. A fordítók - amint azt már említettük - szabadosan bántak el a szöveggel, - kibővítve, megrövidítve, áthelyezve és más módon is megváltoztatva azt - azonban természetesen a legfigyelemreméltóbb eltérést az képezte, hogy ezidőszert Apokrifá név alatt ismert könyveket szintén hozzácsatolták ahhoz. E könyvek mindegyike későbbi időpontból származott és azokat csakhamar kétségbe vonták. Ezeket nem választották el különállóan, hanem a Septuaginta kánoni könyvei közé szórták szét. Mindazonáltal, dacára a kánon eme kiszélesítésének, az Apokrifá könyvei nem találtak elismerésre az Új-Testamentum írói részéről. Sőt az egyházatyák tanultabb egyénei ragaszkodtak a héber könyv-felsoroláshoz és igen éles megkülönböztetést tettek a héber kánoni könyvek és ezek görög nyelvű pótlékai között. Ennek dacára az Apokrifák állandó használata mégis csak arra irányulhatott, hogy ledöntse a héber Kánon által felállított határokat.⁸⁰

2. JEROMOS TILTAKOZIK AZ ALEXANDRIAI "NÖVEDÉK" ELLEN. — Nem nehéz megérteni azt, hogy ezek az apokrifá-könyvek, amelyek egyszer már bejutottak az alexandriai Kánonba, könnyű szerrel be tudtak csúszni a katolikus Kánonba is. Az ősi egyház híveinek túlnyomó többsége beszélt a görög nyelvet és olvasta a Septuagintát. Ilyen módon ők hozzászórtak az Apokrifákhoz. É amikor a Szentírás latin-nyelvű fordításai készültek, akkor a többivel együtt az Apokrifá könyveit is lefordították. Jeromos, kora római egyházának ez a nagy tudósa, aki elkezdte ezeket a fordításokat ellenőrizni és a híres latin Vulgátát kialakítani, heves kirohanást intézett az ellen az alexandriai növedék ellen. Ez éles összeütközésbe hozta őt más egyénnel, köztük Ágostonnal is. Végül is, mindenek dacára Jeromost álláspontjá-

⁷⁸ H. St. J. Thackeray: "Septuagint", The International Standard Bible Encyclopaedia, 4. kötet, a 2722-2731. oldalakon.

⁷⁹ Grant: idézett műve, a 116. oldalon.

⁸⁰ James Orr: "Bible, The", The International Standard Encyclopaedia, I. kötet, 461. 462. oldalakon.

nak a megváltoztatására kényszerítették és az Apokrifá összes könyveit beengedték a Vulgátába, kivéve az 1 Ezsdrás-t és a Manassé Imádságát.⁸¹

3. A KÜLÖNFÉLE KÖNYV-JEGYZÉKEK SZEMBENÁLLÓ TÁBLÁZATOS FELSOROLÁSA. — Az ezt kísérő táblázatos felsorolás (a mű 78. és 79. oldalán, a jelen fordítás 110. oldalával kezdődően) bemutatja a Septuagintában és a későbbi római katolikus felsorolásban foglalt bővítéseket, mely utóbbi felsorolás az ősi egyház eredeti jegyzékét helyettesítette. A későbbi Waldensi és protestáns nézetek az Apokrifát illetően ugyancsak figyelembe vannak véve, mely utóbbiak a reformáció befolyása következtében az eredeti kánonhoz tértek vissza. A hetes csoportosítást, párhuzamos oszlopok formájában úgy helyeztük el, hogy megkönnyítsük az Apokrifá könyveinek, vagy azok részeinek egymással való összehasonlítását, amint azok előfordulnak, azzal, hogy azokat dőlt betűvel jeleztük. Jóllehet a Septuaginta névszerint több könyvet sorol fel az Apokrifából, mint a katolikus Biblia, ez utóbbi mégis a legtöbb olyan más könyvet is bekebelezte, amelyek nem lettek önállóan, külön megnevezve, s így a valóságban a kétféle felsorolás lényegében véve tartalmilag azonos apokrif anyaggal rendelkezik.

⁸¹ Grant: idézett műve, a 116. oldalon.

1. PALESZTINAI ZSIDÓ	2. ALEXANDRIAI SEPTUAGINTA	3. ŐSI EGYHÁZ	4. NICEA-UTÁNI EGYHÁZ	5. RÓMAI KATOLIKUS
/Szabvány lista)X	/"Nagyobb" Ká-non)++	(Melito II. század-ban)=	(Hippo Harmadik Karthágói zsinat a IV. században)!	(Vulgáta, a Trenti zsinaton felsorol-va)!!
A Törvény Genezis Exodus Levitikus Numbers Deuteronomy A Próféták Józsué Bírák 1. Sámuel 2. Sámuel 1. Királyok 2. Királyok Ésaiás Jeremiás Ezékiel A Tizenkettő Hóseás Jóel Ámos Obadiás (Abdiás) Jónás Mikeás Náhum Habakuk Sofóniás Aggeus Zakariás Malakiás Az Írások Zsoltárok Példabeszédek Jób Énekek Éneke Rúth Siralmak Prédikátor Eszter Dániel Ezsdrás Nehémiás 1. Krónika 2. Krónika	Genezis Levitikus Exodus Numbers Deuteronomy Józsué Bírák Rúth 1. Kir. (1. Sám.) 2. Kir. (2. Sám.) 3. Kir. (1. Kir.) 4. Kir. (2. Kir.) 1. Krónika 2. Krónika 1. Ezsdrás 2. Ezsdrás (Ezra) és Nehémiás Zsoltárok Példabeszédek Prédikátor Énekek (Éneke) Jób BÖLCS SALAMON BÖLCS SIRACH V. PRÉDIKÁTOR V. Eszter pótlékai JUDITH TOBITH Hóseás Ámos Mikeás Jóel Abdiás Jónás Náhum Habakuk Sofóniás Aggeus Zakariás Malakiás Ésaiás Jeremiás BARUCH Siralmak JEREMIÁS LEVE-LE Ezékiel Dániel, a HÁROM GYERMEK ÉNEK-	Genezis Levitikus Exodus Numbers Deuteronomy Józsué Bírák Rúth 1. Kir. (1. Sám.) 2. Kir. (2. Sám.) 3. Kir. (3. Sám.) 4. Kir. (4. Sám.) 1. Krónika 2. Krónika Zsoltárok Példabeszéd Prédikátor Énekek Éneke Jób Ésaiás Jeremiás A kisebb próféták 12 Könyve (1 Kv) Dániel Ezékiel Ezra (Bev. Nehémiás 1. Kv.el)	Genezis Levitikus Exodus Numbers Deuteronomy Józsué Bírák Rúth 1. Kir.(1. Sám.) 2. Kir.(2. Sám.) 3. Kir. (1. Kir.) 4. Kir. (2. Kir.) 2. Paraleiponema Kv. (Krónikák) Jób Dávid zsoltárai Salamon 5 Kv. A kisebb Próféták 12 Könyve Ésaiás Jeremiás Dániel Ezékiel Tóbiás JUDITH Esther 1. EZSDRÁS 2. Ezsdrás 1. MAKKABEUS 2. Makkabeus	Genezis Levitikus Exodus Numbers Deuteronomy Józsué (Józsua) Bírák Rúth 1. Királyok (1. Sámuel) 2. Királyok (2. Sámuel) 3. Királyok (1. Királyok) 4. Királyok (2. Királyok) 1. Paralipomenon (1.Krón.) 2. Paralipomenon (2.Krón.) 1. Ezsdrás (Ezra) 2. Ezsdrás (Nehémiás) TOBIÁS (TOBIT) Judith Eszter (10:4-16:24-ig hozzáadva) Jób Zsoltárok Példabeszédek Prédikátor Dicsénekek-Dicséneke (Salamon Éneke) BÖLCSESSÉG PRÉDIKÁTOR Izsaiás (Ésaiás) Jeremiás (A Siralmakig bezárólag), a BARUCH-al. Ezékiel Dániel (3:24-90 A HÁROM GYERMEK ÉNEKE, és a 13. = (Zsuzsanna) és 14. (BEL ÉS A SÁR-

	ÉNEK pótlásával ZSUZSANNA BEL ÉS A SÁRKÁNY 1. MAKKABEUS 2. MAKKABEUS 3. MAKKABEUS 4. MAKKABEUS SALAMON ZSOL- TÁRAI ÉNOK ODÁK, BEZÁRÓ- LAG MANASSÉ IMÁDSÁGÁIG			KÁNY) hozzáadva Oseás (Hóseás) Jóel Abdiás (Obadiás) Jónás (Jonah) Micheás (Mikeás) Náhum Habacuc (Habakuk) Sofóniás (Zefaniás) Aggeus (Haggai) Zakariás (Zakarich) Malakiás (Malachi) 1. MAKKABEU- SOK 2. MAKKABEUSOK
--	---	--	--	--

AZ Ó-TESTAMENTUM KÖNYVEINEK ÖSSZEHAISONLÍTÓ FELSOROLÁSA A SEPTUAGINTA ÉS A RÓMAI KATOLIKUS BŐVÍTÉSEK BEMUTATÁSÁVAL.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a későbbi waldensi és protestáns felsorolások a reformáció befolyása következtében ismét visszatérnek az eredeti Kánonhoz.

J E G Y Z E T E K

J e l z é s e :

- x A Szentírás, a masoreti szövegnek megfelelően, mint új fordítás
- ++ Az Ó-Testamentum görög nyelven. A Septuagintának megfelelően, Henry Barclay Swetw kiadása, 1-3. kötet.
- = Sardisi Melito Eusébius: "Egyháztörténelmében" idézve, 4. könyv, 26. fejezet, az "A Válogatott Niceai Könyvgyűjtemény és a Nicea-utáni Atyák" c. műben, 2. sorozat, 1. kötet. 206. oldalon.
- ! Charles Joseph Hefele: "Az Egyház-tanácsok Történelme" 2. kötet, 400. oldal, lásd még a 395. 396. 407. 408. oldalakat is, a Karthágóban történt újbóli becikkelyezésre nézve. Miután ez a felsorolás a megnagyobbított Septuaginta Kánont követi, feltehető, hogy a 2 EZSDRÁS, a kánoni Ezrát és Nehémiást jelenti, és Jeremiás, Dániel és Eszter, benne vannak a nem-kánoni pótlékokban.
- !! "A Trent-i zsinat Kánonjai és Dekrétumai" (Fordította: Schroeder), a 4. ülészak, 1546. április 8., a 17. és 18. oldalon.
- % Samuel Morland: "A Piemonti Völgyek Evangélikus Egyházainak Története", 30. és 31. oldalak. Lásd még: Jean Paul Perrin: "Histoire des Vaudois" c. művet, lefordítva az "A Régi Keresztények Története" c. műben, az 51. oldalon. Ez a waldensi hitvallás magában foglalja az Apokrifák könyveit, az Ó-Testamentum végén, azonban ott meg van jegyezve, hogy: "mi ezeket (amint azt Szt. Hieromos mondja a Példabeszédekhez írt Előszavában) a Nép tanítása végett olvassuk, nem pedig az Egyház hittana hitelességének megerősítése végett."
- + Napjainkban a legtöbb angol protestáns Biblia teljesen kihagyja az Apokrifákat, ámbar némelyek beiktatják azokat a Testamentumok közé és ajánlják azok felhasználását, azonban nem úgy, mintha azok Kánoniak, vagy hitelesek lennének a hittanításra nézve.

A Septuagintának - úgy, ahogyan azt az Apokrifákkal kibővítették - az apostolok idejében való felhasználása az Ó-Testamentum Kánonjának történelmében azzal az eredménnyel járt, amelyet világosan fel lehet ismerni az ősi keresztény íróknál. Olyan arányban, mint ahogyan az ősatyák többé-kevésbé ragaszkodtak a Septuagintához, az Ó-Testamentumra vonatkozó ismereteiknél, fokozatosan elmellőzték a kánoni Könyvek és az Apokrifák között fennálló különbséget. Az egyes egyének megszokásai és véleményei idővel természetesen az egyház szokásává váltak. És mindkettőjük nyilvános használata elhomályosította a közöttük fennálló azt a megkülönböztetést, amelyet csak az egyház-tudós volt képes felismerni. Ennek dacára az egyház gyakorlatát mindez ideig nem rögzítették le, abszolút ítélet formájában.⁸²

⁸² M'Clintock and Strong: idézett műve, 2. kötet, 78. oldalán.

IV. Trent-et megelőzőleg általánosan elvetették

Jeromos Vulgátájával a keresztény korszak fontos ponthoz érkezett el. Ő volt a legelső aki ezt a kifejezést "Apokrifá" felhasználta arra, hogy ezzel a Septuaginta görög pótlékait megjelölje, és csakis a héber Ó-Testamentum írásait ismerte el kánoniaknak.⁸³ Azonban a reágyakorolt nyomás következtében Jeromos nagy gyorsasággal, de mégis vonakodva lefordította a Judith és Tobit (Tóbiás) görög nyelvű könyveit. A valóságban mégis leócsárolta az Apokrifák olvasását.

"Értessétek meg övele, hogy azokat (az Apokrifákat) a valóságban nem ugyanazok az emberek írták, akiknek azt tulajdonították, hogy számos téves elemet kevertek azokhoz hozzá, és hogy végtelesen nagy óvatosságra van szükség, mikor arany után kutatunk a szemét között."⁸⁴

Az érzelmek erősen az Apokrifák többi könyveinek javára nyilatkoztak meg. Nemsokára ezután ezeket hozzácsatolták a Jeromos latin nyelvű Vulgátájához, jöllehet azok az értesülések, amelyek a Jeromos által a régi latin nyelven írt néhány ilyen szövegen végzett ellenőrzésre vonatkoztak, kiterjedésüket illetően is nagyon soványak. Ennél, az így kibővített Vulgátánál történ az, hogy később elnyerte a hivatalos elismerést, méghozzá egyházi átok büntetése alatt, az 1543. évi Trenti Zsinaton, az 1592. évben, VIII. Kelemen felülvizsgálatával együtt.⁸⁵

1. KIVÁLÓ SZEMÉLYISÉGEK ELVETIK A GÖRÖG APOKRIFÁKAT. — Most aztán hadd haladjunk gyors léptekkel át azokon az évszázadokon, melyek a II. századbéli Melito-tól, a XVI. századbéli Trenti Zsinatig terjednek, megjegyezve azokat a kiváló személyiségeket, akik elvetették a görög Apokrifákat és ragaszkodtak az eredeti héber nyelvű Kánonhoz.⁸⁶ Figyeljük meg ezek csokrát:

Melito, Sardis Püspöke, akinek feljegyzését Eusébius (Özséb) őrizte meg, csupán a héber kánon könyveit sorolja fel úgy, mint kánoniakat.⁸⁷ Iréneus (megh. 202.) és Tertullian (megh. 230.) szigorú megkülönböztetést tesznek a "kánoni" és az "apokrif" könyvek között, azonban ezek alatt az apokriptikus könyveket értették.⁸⁸ Origen (megh. 254.) kifejezetten megállapítja, mely szerint a zsidók és keresztények által elfogadott kánoni Könyvek száma huszonkettő, - tehát ugyanannyi, mint ahány betűt a zsidó ábécé tartalmaz.⁸⁹ Hilary of Poitiers (poitiers-i Hilárius, megh. 367.) hasonló módon nevezte meg és sorolta fel 22 darabban az Ó-Testamentum kánonját, jöllehet azt a megállapítást tet- te, hogy egyesek azzal, hogy ahhoz még a Tóbit és Judith könyveit is hozzáadták, megegyeztek a

⁸³ Jeromos, Preface to Samuel and Kings, (Előszó a Sámuel és a Királyok Könyvéhez), az A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers (ezentúl: NPNF-el rövidítve), 2. sorozat 6. kötet, 489. 490 oldalak.

⁸⁴ Jeromos: a 107. levél (Laeta-nak), az NPNF-ben 2. sorozat, 6. kötet, 194. oldalon.

⁸⁵ Orr: Idézett műve, a 462. oldalon. E. Schürer: "Apocrypha", a The New Schaff-Herzog-ban, I. kötet, 215. oldal.

⁸⁶ A forrásmunkákból vett idézeteket feltüntető olyan szemle, amelyik a Biblia könyveinek különféle felsorolását tartalmazza, a Brocke Foss Westcott-féle műben található, melynek címe: A General Survey of the History of the Canon of the New-Testament (Az Új-Testamentumi Kánon Történetének Áttekintése). D. Függelék, 531-571. oldalak.

⁸⁷ Eusebius: The Church History of Eusebius, (Eusebius Egyház-történelme) 4. könyv, 26. fejezet, a NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet, 206. oldalon. Ez a mondat, mely ebben a kiadásban "bölcesség is" -nek van lefordítva a valóságban "még bölcesség"-et jelent, úgy, hogy amikor ő felsorolta "Salamon Példabeszédeit, melyeket Bölcességnek is hívnak" akkor ő két nevet ad egyetlen Könyvnek és nem iktatja bele azt az apokrifá-könyvet, melyet "Bölcesség" -nek neveznek. Lásd: a fordító lábjegyzetét a 36. sz. alatt a 206. oldalon, és a hivatkozást ennek felhasználását illetően a 200. oldalon és a 17. számú jegyzetet.

⁸⁸ Davies: idézett műve, 180 oldalon. Figyeljük meg a különbséget az "Apokrifá" és az "apokrif-írások" között, lásd: 73. és 74. oldalakat.

⁸⁹ Eusebius: "Church History" 6. könyv 25. fejezet, az NPNF-ben, 2. sorozat, 1. kötet, 272. oldal. "Mikor az Atyák és a rabbik között, az OT 22 (és nem 24) könyvet tartalmaz, Ruth és Lam hozzá vannak csatolva a megfelelő "Jgs.-hez és Jer.-hez. (Bírák és Jeremiás) Davies idézett műve, a 181. oldalon, a zárójel: az eredetiben.

görög ábécének 24 betűjével.⁹⁰ Athanázius (megh. 373.) azokat 22-ben határozta meg, (ámbar ő belefoglalta ezekbe Baruchot és Jeremiás levelét is.)⁹¹ Ezek azonban még nem az összesek.

Gregory Naziazen, vagy Nazianzus Gergely (megh. 391.), kizárta az Apokrifákat és huszonnégy kánoni Könyvet sorolt fel.⁹² Jeromos, (megh. 420.) az ő "Prologus Galeatus"-ában (Sisakos Előszó), amelyet Sámuel és a Királyok Könyveihez írt, s amelyet Paulához és Eustochiumhoz intézett, ugyancsak egy olyan jegyzéket sorol fel az Ó-Testamentum Könyveiről, amelyik teljesen azonos a miénkkel és az összes, e kánonon kívül álló könyveket, mint Apokrifákat kizárja abból.⁹³ Ugyanez vonatkozik jeruzsálemi Cyril-re is (megh. 386.), az ő "Catechetical Lectures" (Katekizmusi Tanítások) -jében, ahol huszonnégy könyvet sorol fel, és sürgeti az Apokrifák elkerülését, és Epiphanius-ra is, aki az ő "Liber de Mansuris et Ponderibus" című (Könyv, a Súlyokra és Mértékekre vonatkozólag) művében kihagyta az Apokrifákat.⁹⁴

2. ÁGOSTON BEFOLYÁSÁRA BEVEZETTÉK. — Azonban amikor elérkeztünk Ágostonhoz, (megh. 430.) hét vitatott könyvet bevontak a Kánonba - Tóbiást, Judithot, a Makkabeusok két könyvét, az apokrifa 1 Ezsdrást, Bölcsességet és a Prédikátort - az általa írt "A Keresztény Hittanítás" című munkája szerint,⁹⁵ és az ő híressé vált "Az Isten Városa" című munkájában nem csupán a héber kánoni könyveket idézi fel, hanem az Apokrifákat is.⁹⁶ Az ezzel ellentétes elméletekkel szemben a

⁹⁰ Hilary: Prologus in Librum Psalmorum (Előszó a Zsoltárok Könyvében), 15. fejezet, a J.P. Migne-féle Patrologiae Cursus Completus-ban, latin sorozata (ezután: Patrologia Latina-nek rövidítjük így: PL.) a 9. kötet 241. oldalán.

⁹¹ Letter of Athanasius, 1. Ünnepi Levelek, "A XXXIX. Leveléből", az NPNF-ben 2. sorozat, 4. kötet, 552. oldal, Schürer: idézett műve, 215. oldalon.

⁹² Gregory Nacianen: Epe (Carmina), 1. könyv, 1. fejezet, 12. szám, a Migne-féle Patrologiae Cursus Completus-ban, görög nyelvű sorozat (ezután mint Patrologia Graeca lesz idézve PG-nek rövidítve), 37. kötet, 473. 474. oszlopok, lásd még: Westcott idézett művéénél, az 547. oldalon is.

⁹³ Jeromos: Előszó a Sámuelhez és a Királyokhoz, az NPNF-ben, 2. sorozat, 6. kötet, 489. 490. oldalakon, lásd még Előszavát a Dániel Könyvében is, a 492. 493. oldalakon, a Tóbiás és Judith-hoz írt bevezetésének összefoglalását a 494. oldalon, és a Laeta-hoz írt levelét, a 194. oldalon, Davies: idézett műve a 181. oldalon.

⁹⁴ Jeruzsálemi Cyril: Catechetical Lectures, a 4. leckében, 2 33. és 35. fejezetek, az NPNF-ben, 2. sorozat, 7. kötet, 26. 27. oldalak, Epiphanius: Liber de Mensuris et Ponderibus (A Mértékek és Súlyok Könyve), 4. fejezet, a Migne-féle gyűjteményben, PG. 43. kötet, 244. oszlopban, lásd még: Westcott idézett művét is, a 443. oldalon.

⁹⁵ Ágoston: On Christian Doctrine (A Keresztény Hittanról), 2. könyv, 8. fejezet, az NPNF-ben 1. sorozat, 2. kötet, 538. 539. oldalakon. Ágoston megemlíti "a két Ezrát" vagy Ezsdrást. Az NPNF-ben lévő lábjegyzet ezt mondja: "Azaz Ezra és Nehémiás", ami összhangban állna a modern katolikus Bibliával. Azonban Ágoston, aki a Septuagintát használta fel, nyilván befoglalta ebbe az Apokrifa Ezsdrást is, mert ő egy személyt idéz ebből a Könyvből. (Isten városa, 18. könyv, 36. fejezet, NPNF. 1. sorozat, 2. kötet, 382. oldal.) Ezra könyvének a Biblia különböző fordításaiban használt számozása könnyen zavarokat okoz. A protestáns Bibliáknál csak egyetlen Ezra könyvünk és egyetlen Nehémiás könyvünk van. Ez a két könyv a modern katolikus Biblia-kiadványoknál úgy van megjelölve, mint az első-, ill. második Ezsdrás-könyve. Azonban a Vulgátában mindkettő egyesítve lett "1. Ezsdrás" elnevezés alatt, amíg a Septuagintában ezek, mint 2. Ezsdrás, vagy Ezsdrás B. szerepelnek.

Emellett a két kánoni Ezsdrás-könyv mellett létezik még két Apokrifa-könyv is, - amelyek közül az egyiket "pseudepigraphical" -nak is osztályozták - s amelyek nincsenek benne a protestáns kánonban. A modern katolikus Bibliákban, ha azok megvannak bennük, 3. és 4. Ezsdrás elnevezés alatt vannak beosztva. A Vulgátában ezeket a 2. és 3. Ezsdrás név alatt találjuk, és a kettő közül a régebbit már a Septuagintában is megtaláltuk, mint "Ezsdrás"-t (Lásd: J.H. Lupton: Bevezetés az Ezsdrás 1. és Ezsdrás 2.-hoz, az "Apocrypha"-ban, Henry Wase kiadása (1. kötet 1-6. 71. oldalakon. A következő diagram szemlélteti a felsorolást:

ZSIDÓSEPTUAGINTA VULGÁTAMODERN KATOLIKUSPROTESTÁNS

Nehémiás2. Ezsdrás

1. Ezsdrás1. Ezsdrás

2. EzsdrásEzsdrás

NehémiásAPOKRIFA

1. Ezsdrás 2. Ezsdrás

3. Ezsdrás(3. Ezsdrás)

(4. Ezsdrás)

⁹⁶ Lásd: az idézett tárgymutatót, az NPNF-nél, az 1. sorozat, 2. kötetének 615. oldalán.

nyugati teológusok gyakorlata az volt, hogy ugyanúgy használták az Apokrifa-írásokat, mint ahogyan azt a kánoniakkal tették.⁹⁷ A Hipo-ban (393.) és Karthágóban (a 3. zsinat, 397-ben) megtartott zsinaton, melyek Ágoston befolyása alatt állottak, bekebelezték az Apokrifákat is.⁹⁷

Jóllehet Ágoston felfogását sokan követték, másrészt azon a legtudósabb egyházatyák és a későbbi egyházi írók a IV. századtól egészen a Trendi-zsinat idejéig azon a véleményen voltak, hogy a vitatott könyvek némelyike, vagy azok teljessége apokrifok. Ezek voltak: Gregory Naziansen, Anasztázius, antiókiai pátriárka (megh. 559.), Leontius (valósz. a VI. században), Junilius, akit rendszeren mint Junilius Africanus-nak hívtak, VI. századbeli egyházi író, Nagy Gergely (megh. 604.), a Tisztelendő Bede (megh. 735.), Damaszkusi János (megh. 754.), Alciun (megh. 804.), Rupert (XII. századbeli), Peter Mauritius, Hugh of St. Victor, a szász (1141.), Richard of St. Victor (megh. 1173.), John of Salisbury (1182.), Aquinói Tamás (megh. 1274.), Hugó kardinális (XIII. sz.), Nickolas of Lyra (megh. 1349.), William of Occam, Oxfordból, (XIV. sz.), és Anglicus Tamás (XV. sz.), Burgos-i Pál (megh. 1435.), Alphonso Tostatus (megh. 1454.), Ximenes bíboros (megh. 1517.), Giovanni Pico della Mirandola, Faber Stapulensi of Paris, (megh. 1537.), Luis Vives (megh. 1540.), Erasmus (megh. 1536.), sőt még Kajetán bíboros is (megh. 1534.).⁹⁸ A római egyházon kívül a Waldensek is elvetették az Apokrifákat, azonban azokat megtartották a Bibliában úgy, mint hasznos, de nem kánoni anyagot.

3. A REFORMÁCIÓ ELŐTTI ÉS A REFORMÁCIÓ ALATTI VISSZAUTASÍTÁS — A Reformációt megelőző időkben Wycliff mutatkozott a Reformáció előfutárának, úgy ebben, mint minden más dologban is, és az Apokrifa-kifejezést mindazon könyvekre alkalmazta, amelyeket nem ismertek el, az Ó-Testamentum kanonizált Könyveiként.⁹⁹ A Reformáció egyházai általában a héber Kánonig mentek vissza, és az Apokrifák korlátozott egyházi használatát és azok olvasását csak bizonyos meghatározott szentesítéssel látták el - az oktatás számára, de nem a hit megalapozásának céljára. A régi angol nyelvű fordítások (Tyndale, Coverdale) az apokrifa-könyveket is magukban foglalták, azonban azokat elhatárolták a kánoni Írásoktól.¹⁰⁰ Carlstadt volt nyilvánvalóan a legelső protestáns, aki különös figyelemben részesítette a Kánon, pártjára állva ezzel Jeromosnak abban, hogy a pótlékos írásokat mint Apokrifákat, azaz: "nem-kánoniakat" jelölte meg.¹⁰¹

4. A LUTHERÁNUSOK, ANGLIKÁNOK, ÉS KÁLVINISTÁK ÁLLÁSPONTJA. — Félúton van a támogató római egyházbeliek és kálvinisták visszautasító álláspontja között az anglikán és lutheránus egyházak állásfoglalása. Luther az Apokrifákat az Ó- és az Új-Testamentum közé helyezte, ezzel a kijelentésével:

"Apokrifák, azaz olyan könyvek, amiket ámbár nem ítélünk egyenlőnek a Szent Írásokkal, azonban hasznosak és jók elolvasni"¹⁰²

Az Angol Egyház 39. fejezetének VI. cikkhelye megmagyarázza az anglikán egyház álláspontját:

"És az egyéb könyveket (amelyekről Hierómus beszél) az Egyháznak szabad olvasnia, az élet példázására és a magaviselet oktatására, azonban azokat nem szabad alkalmazni egyetlen hittanítás megállapítására sem."¹⁰³

A kálvinista ellenvetést a "Westminster Confession" rögzíti meg:

⁹⁷ Schürer: idézett műve, 2 215 oldalon

⁹⁸ Archibald Alexander e művén alapszik: The Canon of the Old and New Testaments (Az Ó- és Új-Testamentum Kánonja), 56-65. oldalakon, Westcott 9 idézett műve, 459-461. 466. 467. oldalak, 471. o. és különösen a "D - Függelék", Samuel Davidson: The Canon of the Bible, a 90. 112. oldalakig.

⁹⁹ M'Clintock and Strong: idézett műve, 1. kötet, 291. oldala.

¹⁰⁰ Orr: idézett műve, a 462. oldalon.

¹⁰¹ Schürer: idézett műve, a 215. oldalon.

¹⁰² Ugyanott

¹⁰³ Philip Schaff: The Creeds of Christendom (A Kereszténység Vallása), 3. kötet, 490. 491. oldalakon.

"A rendesen Apokrifáknak nevezett könyvek, nem eredvén isteni sugalmazástól, nem képezik a Szentírás Kánonjának részét: és ezért semmi hitelességgel nem bírnak az Isten Egyházában, és egyébként sem lehet azokat másként elismerni, vagy felhasználni, mint más emberi írásokat."¹⁰⁴

Jóllehet a hitújítók nem tekintették kánoninak az Apokrifákat és nem használták ezt a dogma egyetlen pontjának alátámasztására sem, mégis azokat külön gyűjteményként foglalták bele a Bibliába, beleillesztve ezt az Ó- és az Új-Testamentum közé. Ez azonban növekvő ellenhatást váltott ki protestáns körökben, ami Lightfoot-nak következő erős kifejezést tartalmazó megjegyzését váltotta ki:

"Egy szentbeszédben, melyet a jól ismert Lightfoot nevű tudós az 1643. évben a képviselőház előtt prédikált az illető azt a szokást panaszolta fel, hogy az Apokrifákat az Ó- és az Új-Testamentum könyvei közé nyomtatják. "Ezért a két Testamentumnak édesen és szorosan kell egybekapcsolódnia és így istenesen meg kell egymást csókolniuk, azonban ez a hitvány Apokrifa közjük tolakodott." "Hasonlóan a Templom-orákulum két kerubimjéhez, a Törvény végezetének és az Evangélium kezdetének egymást kell érinteniük és az emberi találmánynak ez a fércműve azokat nem választhatja szét egymástól."¹⁰⁵

5. AZ APOKRIFÁRA VONATKOZÓ BIZONYÍTÉKOK ÖSSZEGEZÉSE. — Ezért mi azt a következtetést vonjuk le, hogy ezek az Apokrifa-munkák nem kánoniak, amint ezt a következő megfontolások bizonyítják:

1.) Az eredeti Héber Bibliában nincsenek ezek belefoglalva, jóllehet az Ó-Testamentum idejében az Isten jóslatai a zsidókra lettek bízva. (Róma 3:2)

2.) Semmiféle helytálló bizonyíték nincs arra, hogy e könyvek bármelyikét eredetileg héber nyelven szerkesztették volna meg. Csaknem mindegyikről - valószínűleg valamennyiről - be van bizonyítva, hogy azokat eredetileg görög nyelven írták meg, amely nyelvet a zsidók mindaddig nem használtak, amíg az Ó-Testamentum kánonja be nem zárult.

3.) Egyedül csak az az Ó-Testamentum - ahogyan azt manapság a protestánsok tartják (azonban vagy 22, vagy 24 könyv szerint számozva) - lett olyannak elfogadva, mint amely ihletve van a héber Kánonban. A zsidóság a Septuagintában lévő pótlásokat - az Apokrifákat - soha hivatalosan nem szentesítette, és ők azokat századokon keresztül egészen a mai napig teljesen elvetették. Philo (Kr.e. 20 - kb. Kr.u. 50-ig) ellent mondott a Mózes törvényéhez való hozzáadásnak és Josephus (megh. kb. Kr.u. 100.) kifejezetten kijelentette, hogy: "A mi könyveink száma azok, amelyek valóban hitelesek, csak húsz és kettő."¹⁰⁶

4.) Az Új-Testamentum hallgat ezen írásokat illetőleg. Sohasem lettek azok idézve Krisztus és az apostolok által.¹⁰⁷

5.) Az Apokrifa írói gyakran kétségbe vonják a sugalmazást, és bevallják, hogy hiányzik bennük a próféta-ság isteni ajándéka. (1.Makk. 4:26, 9:27, 14:41)

6.) Az Apokrifa olyan tanokat tanít, amelyek ellentétesek a Szentírással, - babonás szélhámos-ságot, csalást, purgatóriumot, újbóli megtestesülést, és könyörgéseket az egyes halottakért. (Judith 10:10, Tóbiás 5:12, 13, 6:1-8, Bölcsesség 8:19-20, Baruch 3:4, 2.Makk 12:43-46.

7.) Az Apokrifa történelmi tévedéseket, következtelenségeket és költött elbeszéléseket és eseményeket tartalmaz. (Például: 1.Makk. 8, Toldalékot az Eszterhez 11:2-4. versben, Bel és a Sárkányt.)

¹⁰⁴ Ugyanott, 602. oldalon, lásd: Grant idézett művét a 117. oldalon.

¹⁰⁵ George Salamon: "Általános Bevezetés" Apocrypha, (Wace-kiadás), 1. kötet, XXXVII, oldalon.

¹⁰⁶ Josephus: Against Apion (Apion Ellen) 1. könyv, 8. fejezet, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtár Josephus c. műve, 1. kötet, 179. oldalán. A 22-re nézve, lásd: 81. oldal, 20. jegyzetét, lásd még: Orr: idézett művét is a 461. oldalon.

¹⁰⁷ Néhány szövegrészről némelyek úgy tekintenek, mint amelyek elég hasonlatosságot mutatnak fel ahhoz, hogy bizonyítsák a szerzőnek az apokrifával való ismeretségét a Septuagintában, azonban nincs semmilyen közvetlen hivatkozás itt az Ó-Testamentumi Apokrifára nézve. Lásd: Davidson: idézett művét az 54. oldalon, Orr: idézett műve, a 461. oldalon.

4. JELENÉSEK KÖNYVE ÉS AZ ÚJ-TESTAMENTUM KÁNONJA

1. Jelenések könyve - annak megírása és eredeti elfogadói

1. JÁNOS, AZ ÍRÓ — A Jelenések Könyve a következőképp van megjelölve: "Jézus Krisztus kijelentése, amelyet adott néki az Isten..., ő pedig elküldvén azt az ő angyala által, megjelenté az ő szolgájának Jánosnak, aki bizonyosságot tett az Isten beszédéről és a Jézus Krisztus bizonyágtételéről, mindenről, amit látott. (Jel. 1:1-2) Azonban, jöllehet a szerző maga Krisztus, az ihletett íródeák az "Ő János szolgája" egy száműzött Patmos szigetén.

Ámbár az olyan égei-tengeri szigeteket, mint amilyen Patmos, a római birodalom korában a számkivetettek helyéül használták, mégis annak régi történetéről nagyon kevés ismeretes. Az olyan egyszerű helyzetben lévő férfiak számára, mint amilyen János volt, a számkivetés általában egész életre szóló kemény kézimunkát jelentett a bányákban, vagy kőfejtőkben. Meglehet természetesen, hogy őt szabadlábra helyezték akkor, amidőn Domitíanus rendeleteit annak halálával semmisnek nyilvánították. Sőt egy olyan szájhagyomány is kifejlődött, mely szerint János számkivetése mindössze csak két esztendeig tartott volna, azonban nincsen semmi eszközünk annak hiteles megismeréséhez, hogy az milyen hosszú ideig tartott, avagy hogy pontosan mikor íródott az Apokalipszis.¹⁰⁸

Nem tartozik e kötet hatáskörébe annak megállapítása, hogy János az apostol írta-e az Apokalipszist Domitíanus uralkodása idején, azonban az ilyen következtetés elfogadásának okait talán célszerű lesz futólag megjelölni: Az első ezek között az ősi egyházban messze elterjedt hit, amelyik egybevág azzal a hittel is, hogy János apostol Efézusban élt, és a Kis Ázsiában lévő ama egyházak érdekében lelkészkedett, amelyeket megelőzőleg Pál apostol gondozott. Majd itt vannak a belső bizonyítékok az egyházak állapotáról és az akkori időszakban a római államban történt fejlemények, éppúgy, mint az a beavatott ismeret és hitelesség, amelyek a két egyházzal szemben az író magatartásából előtűnnek.¹⁰⁹

Alexandriai Dionysius (megh. 265.), szerzőként egy későbbi ismeretlen Jánost az Egyháztanácsost, egy Vénét hozott elő, amit a stílusban lévő különbségekre alapozott.¹¹⁰ Azonban a negyedik evangélium egyszerű nyelvezete közötti eltérést az Apokalipszis teljesen különböző irodalmi formáitól, igen könnyen a tárgykörben rejlő különbségnek lehet tulajdonítanunk. Ramsay megjegyzi, hogy a Patmos-i tapasztalat szükséges annak a titokzatosságnak a megmagyarázására, hogy az egybefoglalt Evangéliumokban lerajzolt János hogyan volt valaha is képes leírni a negyedik Evangéliumnak fennkölt szellemű stílusát.¹¹¹

A Kr. u. 96. évben, Domitíanus uralkodásának végével János, aki nyilvánvalóan a legfiatalabb apostol volt, kb. 90 éves kellett hogy legyen, mint az egyetlen ember, aki túlélte volt Jézus személyes embertársait. Mert 70 esztendőn keresztül tett ő tanúbizonyságot a kereszténység diadalai és megpróbáltatásai mellett, és most szeretetteljesen adott intelmet vagy rendelkezést az ő szenvedő embertársainak arra, hogy előkészítse őket az előttük álló megpróbáltatásokra, és hogy biztosítsa azokat a végső győzelemről. Amikor megírta az Apokalipszist, ő nem annyira az irodalmi stílust tűzte ki maga elé, hanem inkább az eleven, prófétáló leírást. Nem vette használatba a görög nyelvnek mesterkéltőbb formáját sem, ahogyan az a múltból meg lett örökítve, hanem csak a mindennapi

¹⁰⁸ William M. Ramsay: The Letterers to the Seven Churches of Asia (A hét ázsiai egyházközséghez intézett levél), 85-91. oldalakon. Iréneus, Alexandriai Kelemen, Origen, Ózséb, Victorinus és Jeromos tanúságtételei, János száműzetését Domitían idejére teszik. Az időpont meghatározását illetőleg lásd: Henry Barclay Swete: The Apocalypse of St. John c. művének XCIX-CVI. oldalait.

¹⁰⁹ Ramsay: idézett műve a 74. 75. 78-81. oldalakig.

¹¹⁰ Lásd: a 324. oldalt.

¹¹¹ Ramsay: idézett műve, a 89. oldalon.

élet egyszerű beszédmodorát, amely gyakran megszabadította magát a klasszikus nyelvtani szabályoktól, azonban lélekkel teli és erővel teljes, és valóban élő beszéd volt.¹¹²

2. A KÖNYV KETTŐS FORMÁJA. — A Jelenések kétféle irodalmi formában váltakoznak a levelező és az apokaliptikus formában. Az egymással párhuzamban lévő és közvetlenül a hét egyházhoz egyénileg intézett üzenetek nem jelentenek valóságos, egymástól elválasztott leveleket, hanem azok együttesen, egy bevezető fejezetet alkotnak, az összefoglaló levelek egy olyan fajtáját, amelyek arra intik az azokat kézhez vevőket, hogy gondosan tanulmányozzák a második részt - magát az Apokalipszt - amely szimbolikus formába van öntve. "Akinnek füle van, hallja mit mond a Lélek a gyülekezeteknek." Mégis az egész Könyv egyetlen üzenet az egész egyház számára. És mind a hét üzenet - jóllehet azoknak szószerinti értelmük volt az eredeti olvasók előtt - az egyetemes egyház számára nyilvánvalóan szimbolikusak is voltak, úgy ahogyan azt ezek a helybeli egyházak képviselték.

Az Apokalipszt - amely mindannak a feltárását jelenti, ami el van rejtve előttünk - szimbolikus - jelképes - alakok formájában írták meg. Ez egyrészt azért történt így, hogy az ellenségek ne tudják azt megérteni, mert ez utóbbiak úgy lettek benne leírva, mint akiket megítélnék és elpusztítanak, mialatt a keresztényeket meg fogják szabadítani. Azonban az üzenet minden időkre szól és a végső napokban éri el tetőpontját. Felfedi ez a jövőt, megvigasztalja úgy a Domitján alatt, valamint a következő korszakok szenvedőit, megjövendőlvén úgy a politikai, mint az egyházi birodalom folyását, az egyházban végbemenő istentagadást, az igazság újjáéledését, és Krisztusnak és az igazságosságnak dicsőséges végső diadalmát.

3. A KÖNYV KETTŐS ALKALMAZÁSA. — Az Apokalipszis nem csupán formájában jelent kettőséget, hanem jelentőségében és alkalmazásában is. Soha nem tekintették azt olyannak, mint amelyik csak arra a szószerinti értelemben vett hét egyházközösségre vonatkoznék, amelyek a János előző munkaterületéhez tartoztak volt. Olyannak ismerték el azt, mint amely az egész egyházat képviseli, úgy térben, mint időben. A Jelenéseket Krisztus "az Ő szolgálóinak" javára adta, mert: "boldog aki olvassa és akik hallgatják a prófétálásnak beszédeit, és megtartják azokat, amelyek megírattak abban" (Jel. 1:1. 3), és az: "akinek füle van hallja", egyetemes érvényességű. Tovább menőleg a próféciának változatos elágazásai elkísérik az olvasót az összes korokon keresztül, a Krisztus második eljövételéig, és az új mennyországnak és földnek elkövetkeztéig.

Az utóbbi évszázadok alatt a Jelenések hosszú távú szemléleti módja gyakran elködösítette az olvasó felfogásában a könyvnek ama eredeti hatását, melyet az a János kortársaira gyakorolt. Elképzelhetetlen az, hogy egy ihletett kinyilatkoztatás kizárólag csak egy bizonyos, meghatározott kortársi csoporthoz lett volna intézve, anélkül, hogy annak ne lett volna határozott jelentése, az azt elfogadók számára. Mégis a közvetlen jelentőség, vagy a beteljesülésnek a ténye nem zárja ki annak távolabbi, vagy rákövetkező alkalmazását, mert más olyan prófécia is vannak, melyek kettős természetűek.

Jézus tett ilyen kettős értelmű kinyilatkoztatást, néhány nappal az Ő keresztre feszítése előtt. Az Ő felelete, amit a tanítványok által feltett kettős kérdésre adott a Templom elrombolása és a világ végezetét illetően, olyan kettős prófécia volt, amelyik összevegyítette a két esemény jeleit úgy, hogy azokat gyakran nagyon nehéz kibogozni. (Mát. 24, Márk. 13, Luk. 21) Bizonyos, hogy az a tény, hogy a feltételek némelyike bizonyos mértékben, mind a két helyzetre nézve alkalmazható volt, vagy hogy a Jézus követői nem értették meg ezt a kettős jelentőséget, a kétféle szempont egyikét sem érvényteleníti.¹¹³

¹¹² Ugyanott, a 209. oldalon.

¹¹³ Hóseás 11:1, Mát. 2:15. 17. 18. és Jer. 31:15. versei számos példát szolgáltatnak a két beteljesítéssel bíró próféciaakra nézve. Jézus ilyen próféciaakra vonatkozó megbeszélésünket lásd a 6. fejezetnél.

Az űs-keresztények megértették az Antikrisztusra vonatkozó prófécia kettős alkalmazását, mivel, j llehet János arról biztosította őket, hogy sok Antikrisztus támadt az   korában (I.J n. 2:18, 4:3),  k azonban mégis a j v nd ben keresték az Antikrisztus legfőbb megnyilv n l s t.

A múltat néző - a preterista - a Jelen snek csak a korabeli jelentését véli alkalmazhatónak az  si egyházra, és a jövőt tekint  - a futurista - olyannak látja a próféciát, mint amely egy eljövőndő, távoli korszakba van vetítve, azonban a történész  gy látja, hogy a Jelenéseknek az volt a szerepük elsősorban, hogy az és-keresztényeknek tanácsot adjon és bátorítsa őket ama viszontagságok közepette, amelyeken  k keresztül mentek, m g ugyanakkor kiterjessz k azok prófétai ábrázolását szemléletük körzetén túlmenőleg a végső győzelemig. Másképpen a második adventre, az utolsó ítéletre és az Isten országára vonatkozó képletei a mi időnk számára semmi értelemmel nem bírnának.

4. A KÖNYV EREDETI CÍMZETTJEI. — Az Apokalipszis eredetileg, h t valóságban meglévő, egykorú egyh zk zss ghez lett intézve, amelyeket valószínűleg azért választottak ki, mert azok jellege a minden idők egyházának egyetemes vonásait képviselte. Ezek az egyh zk zss gek nem voltak sem az egyedüliek, sem a legkiemelkedőbbek az ázsiai provinciában. Efézus, Szmirna  s Pergamum, Sardissal egyetemben valóban egymással vet lke  versenytársak voltak a vezető helyért, azonban a kedvező három jelentőségben meg sem közelítette őket.¹¹⁴

Efézus  s Szmirna régi görög gyarmatok voltak, Pergamum  s Sardis  si an t liai városok voltak, azonban Laodicea, Philadelphia  s Thyatira meglehetősen új keletű városok voltak, azok által a hellén királyok által alapítva, vagy  jj   tve, - a Sándor megosztott birodalmának utódai által - akik az erős és virágzó katonai helyőrségi városaik által uralkodni akartak keleti alattvalóik felett, vagy őket el akarták g r gos teni. Következésképp nyugati Kisázsia - ahol ezek az egyh zk zss gek feküdtek - olvaszt  katlanja lett a Görög- zsiai civilizációnak.¹¹⁵

Amikor a rómaiak elfoglalták ezeket a területeket a Nagy Anti chust l, azokat átadták az   szövets ges knek, Pergamum királyának. (Kr.e. 189.) Majd akkor, amidőn fogadott fia, III. Attalus királyságát Rómának hagyta hátra (Kr.e. 133.), ez a terület a római pro-konzulnak lett a tartománya.¹¹⁶ Ez a gazdag és civilizált tartomány igen sokat szenvedett a későbbi római köztársaság kapzsisága és helytelen kormányzása következtében, azonban Augusztus békét és virágzást hozott az országnak. Ezért az ázsiaiak buzgó hűséggel viseltettek a római császárok íránt és Augusztust  gy imádták, mint az emberi nem megv lt j t. az első században - amint azt Ramsay mondja - a császár-imádat főleg csak formai dolog volt, azonban az mindig fontosabb volt a Keleten, mint a Nyugaton. A megszokott római türelmesség hatásaként Ázsia sokféle államának polgárai az   saját isteneiket im dhatt k, egész addig, amíg a császári istennek is felajánlásokat vittek. Azonban a második században a császár-imádat vált az állampolgári h s g legfontosabb pr bak v  és azt növekvő mértékben használták fel fegyver gyanánt a kereszténység ellen.¹¹⁷ Egy ilyen időszakban a Jelenések figyelmeztetései és bizonyos gai egész rendkívüli módon hely nval ok voltak.

5. RÓMA AZ APOKALIPTIKUS JELK PBN. — A későbbi fejezetek meg fogják mutatni azt, hogy az Apokalipszis  si olvasói a jelképes ábrázolások legtöbbjében Róma árnyékát fedezték fel, természetesen az akkori császári R m  t. A h t halmon  l  asszony f ltre rthetetlen volt,¹¹⁸ és a vadállatban a császári  ld z  hatalom képét látták, amelyet gyakran  gy próbáltak megsz m lyes teni,

¹¹⁴ Ramsay: idézett műve, a 171. 172. 175. 181. 182. oldalakon. Azonban érdekes megjegyezni azt, hogy ezeket mind a hadászatilag fontos közlekedési útvonalakon helyezt k el, teljes körforgalom formájában, ami olyan körülmény, ami Ramsay szerint nagyon jellemző arra az  si szokásra, ahogyan azokban az időkben a leveleket küldték egyik egyh zk zss gt l a másikig. Az ilyen leveleket keresztény h rv v k vitték el a f  útvonalak mentén, mivel a császári postai szolgálat nem állt rendelkezésre a nagyközönség számára. (Ugyanott, 186. 189. oldalak és az 1. oldal előtti térképet.)

¹¹⁵ Ugyanott, a 128-130. oldalakon.

¹¹⁶ Ugyanott, a 114. oldalon.

¹¹⁷ Ugyanott a 114. 115. 123. 124. 293. 294. oldalakon.

¹¹⁸ Lásd: a 158. 159. oldalakat. (A képet illetőleg lásd a 160. oldalt.)

mintha az magát a császárt jelentené. Ámbár ők nem voltak nagyon tisztában az akkori idők részletkérdéseivel, mégis tisztán látták a kereszténység és pogányság közötti harc kimenetelét, és a legyőző ígéretei és a dicsőségben eljövendő Krisztus kilátása úgy megerősítette őket, hogy ellent tudtak állni az üldöztetéseknek.

Ámbár a későbbi keresztények kénytelenek voltak az apokaliptikus próféciaiban messze nyúló szemléletet látni, nem lehetett többé mégsem azt remélni, hogy a könyv eredeti címzettjei úgy lássák az utolsó időszakokat, mint ahogyan a tanítványoknak meg kellett érteniük azt a megkülönböztetést, amely a Krisztusnak Jeruzsálem pusztulására és a világ végezetére vonatkozó kettős prófécija közvetlen és jövőbeli alkalmazása között állott fenn.

6. A HÉT EGYHÁZKÖZSÉGHEZ ÍRT LEVELEK. — Az 1-3. fejezetben foglalt hét levél mindegyike a szóban forgó egyházak megkülönböztető jellemvonásaival és problémáival foglalkozik. Ez nyilvánvalóan megmutatja, - hacsak az üzeneteknek egyáltalán van valami jelentőségük a közvetlen címzettek számára - hogy milyen volt a tényleges helyzet az illető egyházaknál. Érdekes megállapítani azt, mely szerint minden egyes egyházhoz olyan kifejezések lettek intézve, amelyek úgy helyileg, mint történelmileg is kiválóan megfelelőek az egyes városokra nézve, és jelentőségteljesek azok polgárai számára. Jegyezzük fel röviden ezeket:

1.) E f é z u s n á l úgy tűnik, mintha kevesebb azonos pontot mutatna fel, mint a többi néhány, azonban az egyház vezérszólama: a változás - messze esett az el első szerelmétől. A töredelmes bűnbocsánatra való intelmet a vagylagos büntetés kíséri: "A te gyertyatartódat kimozdítom helyéből, ha meg nem térsz". Ez a bizonyos intelem nagyon élénk szemléltetést kellett jelentsen az efézusiak számára, sokkal inkább, mint bármelyiknek a többi közül, miután János idejében már a város arra kényszerült, hogy lépést tartson kikötőjének mindinkább hátráló partvonalával, amelyet aztán teljesen betöltött az iszap.¹¹⁹

2.) S z m i r n á h o z "ezt mondja az Első és Utolsó, aki halott vala és él." (Jel. 2:8) Gyakran előfordul, hogy az üdvözlésekhez azok a bizonyos tulajdonságok lettek kiválasztva a megszólított város alkalmasságai szerint, amelyeket az isteni Szerzőnek tulajdonítottak. Szmirna egykor teljesen el volt pusztítva és kb. három évszázadon keresztül nem létezett mint város, hanem egy olyan állam, amelyet a szomszédságában szétszórt települések alkottak, majd később, mint önkormányzattal bíró város lett újból helyreállítva. "Légy hív mindhalálig és néked adom az életnek koronáját", ez nemcsak egy szószerinti értelemben vett ígéretet jelentett a keresztény embernek, hanem egy különösen megfelelő olyan mondatot, amelyik a szmirnaiakat Rómával kötött szövetségükhöz való egyedülálló hűségük miatt, városuk jó hírére emlékeztette és az ő "szmirnai koronájukra", a középületeknek egy hegytető körüli csoportjára. Az egyik első századbeli görög bölcselő úgy emlékezett meg Szmirnáról, hogy jóllehet ez a legszebb város az összes városok között... mégis nagyobb dicsőséget jelent a férfiaknak egy koronáját viselni, mint az oszlopcsarnokok és az aranyos képek koronáját". Krisztus azonban az életnek még szebb koronáját ajánlja fel.¹²⁰

A viszontagságokra és az álnok zsidókra való hivatkozás a modern olvasónak emlékezetébe hozza szmirnai Polikip későbbi mártíromságának a képét, amelyben a zsidók olyan buzgó szerepet játszottak, hogy még a szombatot is megszegték azzal, hogy rőzsényalábot vittek a versenypályára, hogy azzal tüzet gyújtsanak alatta.¹²¹

3.) P e r g a m u m (Pergamon, Pergamus, Pergamos) az előző attalid királyság fővárosa, de abban az időben egy római központ, a valószínűleg a tartományi kormányzóság székhelye, a császár-kultusznak volt a vezetője, az ázsiai tartományban. A császári kultusz legelső - és hosszú ideig az egyetlen - temploma, a Pergamum-i Augustus-templom volt. Voltak ott másféle templomok is, az

¹¹⁹ Ramsay: idézett műve, 244-246. oldalakon.

¹²⁰ Ugyanott, 256-259. 275. oldalakon.

¹²¹ Ugyanott, a 273. oldalon.

óriási Zeusz-oltárig bezárólag, amely domborművü faragványairól volt híres.¹²² A városnak azon jellemzése, mely úgy szól, hogy ott van "a Sátán királyi széke" ebben a tekintetben nagyon is találónak látszik. Az egyháztörténelemben semmi sem ismeretes bizonyosan egy Antipas nevű mártírról, jóllehet a katolikusoknak van egy Antipas nevű mártírjuk, az ő "A Szentek Cselekedetei" című könyvükben. Azonban az itteni üldözés itt, "ahol a Sátán lakik", jól illett a császár imádat megnövekedett erőltetéséhez. Vannak változó hagyományok ugyan, de a nikolaitákról semmi pozitívum nem ismeretes, a Jelenéseket kivéve. Ebből a leírásból úgy látszik, hogy ez egy, az egyházközségen belüli csoportot jelentett, amelyik a pogánysággal való megalkuvás mellett foglalt állást, és amelyiket ezért a legerősebb kifejezésekkel kellett megőrizni.¹²³

4.) *Thyatira*, ahogyan azt Ramsay megjegyzi, a hét város között a legkisebb és leggyöngébb volt, annak dacára, hogy számára a vasvessző ellenállhatatlan hatalma lett megígérve. Azonban a thyatirai egyházközség vezetősége ugyanazokat a gonosz praktikákat támogatta, amelyek a "Bálám tanításában" foglaltattak és amiket néhányan Pergamumban is követtek. Nagyon lehetséges az, hogy a pogánysággal való ez a megalkuvó magatartás nemcsak lelki veszedelmet jelentett az egyház számára, hanem szószerinti értelemben is felvetette a keresztényeknek a pogány ünnepeken való tényleges részvétele kérdését is, úgy, mint amilyenek a kereskedő-céhek lakomái voltak, azok bálványimádásszerű külsőségeikkel és erkölcstelenségre hajló irányzatukkal. Bizonyos csupán az, hogy Pál apostol korában az ilyen problémák igen velőszerűek voltak (Acs. 15:20, I.Kor. 8:10, 20:28), és hogy ezek a kézműves céhek - oly szükségesek a keresztény mesteremberek virágzásához - Thyatirában különösen számosak és nagy jelentőségűek voltak.¹²⁴

5.) *Sardis* annak az egyházközségnek képezte otthonát, amely nem elmúlt dicsőséges és jelenlegi elbukott volta, azt a dorgálást hívta ki maga ellen, amely ebben az elnevezésben foglaltatik: "élsz és halott vagy". Kellett, hogy ez a sárdisiakat városuknak - mely egykor Lydiának volt büszke fővárosa - elmúlt dicsőségére emlékeztesse, éppen úgy arra a tényre is, amely szerint annak áthatolhatatlan erősségét a hanyagság következtében, - két ízben foglalta el az ellenség - aminél a letöredező sziklaszírtben lévő észre nem vett hiba tette lehetővé neki azt, hogy ott megvethesse a lábát. Mily jellemző volt tehát ez a figyelmeztetés: "Vigyázz és erősítsd meg a többieket."¹²⁵

6.) *Philadelphia* így szól "az Igaz", az az egyház, amelyik "megtartotta az én beszédemet", és amelynek védelem ígértetik a megpróbáltatások idejére. Philadelphia a földrengések következtében többet szenvedett, mint Ázsia bármely más városa. Az egyik ilyent, amely Kr.u. 17. évben történt éveken keresztül, több-kisebb földrengés követte, amelyek megakadályozták a város újjáépítését és a lakosság nagy részét arra indították, hogy a városon kívüli helyekre való menekülésben keressen biztonságot. A philadelphiaiak, akik visszaemlékeztek az állhatatlanság és a félelem eme hosszú korszakára, megismerték becsülni ezt a biztatást: "Aki győz, oszloppá teszem azt az én Istenemnek templomában," - az állékonyság a szilárdság jelképe - "és többé onnét ki nem jő".¹²⁶ Majd tovább: "És felírom ő reá ... az Én új nevemet". Az új név nagyon időszerű, alkalmas volt, miután a város előzőleg évek hosszú során keresztül az egyik császár tiszteletére új nevet vett fel, és most azonban a philadelphiai egyházközség részére, az "igaz Isten egyháza" elnevezés lett adva.¹²⁷

7.) *Lodicea*, egy frigiai város és olyan volt, amelynek - mint Ramsay mondja - alig volt valami jellegzetes vonása és annak egyházközsége úgy van leírva, mint amelynél hiányzik az elhatározás és a kezdeményező készség. A város, amely sikeres volt a kereskedésben és vegyes lakossággal bírt, minden valószínűség szerint türelmes és könnyelműen gondolkozó volt, s hajlamos volt a

¹²² Ugyanott, 282-284. 829. 290. oldalakon.

¹²³ Ugyanott, 2/93. 294. 375-378. oldalig.

¹²⁴ Ugyanott, 330-353. oldalakig.

¹²⁵ Ugyanott a 359-362, 375-378. oldalig.

¹²⁶ Ugyanott a 406-408. oldalakon.

¹²⁷ Ugyanott a 410-412. oldalakon.

megalkuvásra.¹²⁸ A város annyira saját magát tartotta el, hogy a Kr.u.-i 60. évben elszenvedett nagy földrengésből úgy épült fel, hogy nem vette igénybe a más városok számára kiutalt császári segítséget sem.¹²⁹ Ez a virágzó pénzügyi központ, amelyik "gazdag" volt és "sem mire sem volt szüksége" azt a tanácsot kellett hogy kapja, hogy nyerje el a mennyei aranyat. Számára a fehér ruházat lett felajánlva, a helyben termelt fekete gyapjú helyébe, amelyről a város híres volt, és a "szemgyógyító ír", az ellen a vakság ellen, amelyre nem talált orvosságot híres orvosi iskolájában, abban az iskolában, amelyik gyógyszereiről volt nevezetes, és amelyben volt a forrása a por alakú "frigiai kőnek", amit szembetegségek ellen használtak.¹³⁰

7. AZ APOKALIPSZIS EGYÉB JELKÉPEI. — A fehér ruházatnak, mint a győzelmi öltözéknek és a vallási tisztaságnak a jelképe, jól ismert volt ezek előtt a pogányságból megtért görög-rómaiak előtt.¹³¹ A fehér kövecskét (Jel. 2:17) Ramsay szerint úgy lehet tekinteni, mint amelyet csak nehezen lehet megmagyarázni, kivéve annak az ismerős "T e e s s e r a" -nak az újabb fogalmát, amelyik annak viselőjét bizonyos kiváltságokra jogosította fel s a titkos isteni elnevezés annak az isteni hatalomnak lévén a jelképe, amely a kő hordozójának állott rendelkezésére.¹³² Azonban mások ebben azt a bevésített írást tartalmazó követ látják, amelyik ketté lett törve, s amelynek fél-darabjait ismertető jelként őrizték meg, úgy, hogy az egymáshoz illő fél-darabok tulajdonosait úgy tekintették, mint akik a vendég-barátságra jogosultak voltak.¹³³ Az "új név", természetesen egy új egyéniséget jelképez.

II. A könyv prófétai jellege

A Jelenések, a Dánielhez hasonlóan a szimbolikus próféciaíknak a Könyve, más szóval egy apokalipszis. Az igazság közlésének ez a közvetett eszköze nem volt valami új találmány, hanem az már egy ismerős forma volt a zsidó irodalomból. A János apostol Jelenései azonban éles ellentétben állnak ama számos apokaliptikus apokrifákkal szemben, amelyek emberi találékonyságból születtek. És Dánielhez hasonlóan a Jelenések is többszörös próféciaíat képeznek, ugyanazokkal a jellegzetességekkel, amelyek a vetkezők: 1.) azok f o l y t a t ó l a g o s s á g a , kiterjedvén a János napjaitól kezdve az idők végezetéig és az Isten örökké tartó országának ezt követő felállításáig, azaz a föld újjá való teremtéséig. 2.) Azok é r t h e t ő s é g e , ami a világ eseményeinek keretére van alapozva úgy, ahogyan azok az egyház életének foglalatát képezik, és ahogyan a Krisztus és az Antikrisztus közötti összeütközést kihangsúlyozzák, és 3.) azok i s m é t l é s e , az újbóli visszatérés, és ugyanazon nagy, általános felvázolás hét ízbeni összefoglalása, a hét egyházközség vonalán át, majd a hét pecséten, a hét trombitán, a két tanúságtévőn, a sárkányon, a vadállaton és a veres vadállaton ülő titokzatos asszonyon keresztül, és végül következik a millennium és az Új Jeruzsálem, a mindörökké tartó Újföldön.

János Jelenése, amely a Bibliát megkoronázó prófécia, s a Dániel próféciainak befejező és azt magyarázó része, a korokra vonatkozó isteni eltervezésnek a legteljesebb Új-Testamentumi körvonalait adja meg, és az isteni Kánonnak tetőpontját jelenti. Ez annak a számára szóló áldással kezdődik, "aki olvassa" és azok számára "akik hallgatják e prófétálásnak beszédeit" (Jel. 1:3), és azzal az intellemmel fejeződik be, mely így szól: "Be ne pecsételd a könyv prófétálásának beszédeit, mert az idő közel van." (Jel. 22:10) Átfogva a keresztény korszakot számos és megismételt vonalon keresztül, ez a nagyterjedelmű és sokoldalú prófécia egyik sorról a másikra tér vissza azért, hogy kitágítást

¹²⁸ Ugyanott a 422-425. oldalakon.

¹²⁹ Ugyanott a 428. oldalon.

¹³⁰ Ugyanott a 416-419. 428. 429. oldalakon.

¹³¹ Ugyanott a 160. 386-388. oldalakig.

¹³² Ugyanott a 302-306. oldalakig.

¹³³ Lásd: Henry Blunt: A Practical Exposition of the Epistles to the Seven Churches of Asia (A Hét Ázsiai Egyházközséghez Intézett Levél Gyakorlati Magyarázata), a 116-119. oldalakig.

és nyomatékot nyújtson kezdve azt a Krisztus igazi követőinek hétszeres egyházával, s átfogván a századokat, János napjaitól kezdve a második Adventig.

III. A Jelenések és az Új-Szövetség Kánonja

Ahhoz, hogy a Jelenések könyvét a Kánonhoz való viszonyát illetőleg megbeszélés tárgyává tegyük, mindenképp először szükséges lesz körvonalazni az Új-Testamentum Kánonjának kialakulását, az Új-Testamentum írásának történetét, annak összegyűjtését vagy megszerkesztését, és annak az egyház részéről általában, mint az ihletett Írások kánonjául történt elfogadását.

1. A KÁNON FEJLŐDÉSÉNEK HÁROM IDŐSZAKA. — Az Új-Testamentum kánonjának kialakulása és elfogadása a jobb megértés érdekében három megközelítő időszakra osztható fel, ahogyan azt Westcott határozta meg: 1.) A megírás időszakára, majd annak elterjedésére és ősi összegyűjtésére (kb. Kr.u. 70-170.), 2.) az egyéb egyházi írásművektől történt szétválasztásának időszakára (kb. 170-303.), 3.) az általános elfogadás időszakára (303-397.)¹³⁴

A kánon története tehát egy kötelező, majd egy lezárt gyűjtemény fokozatos kialakulásának menetét foglalja magában. Ehhez időre volt szükség, mivel az I. század Bibliája még ekkor mindig az Ó-Testamentum volt. És kezdetben nyilvánvalóan senkinek sem jutott eszébe az, hogy az Ó mellett egy teljesen egész Új-Testamentumot helyezzen oda. Azonban ahogyan a júdeai rendszer túl lett szárnyalva a Krisztusban való megváltás kinyilatkoztatásával, egy dolog hiányzott, ami állandóságot kölcsönözzön az igazság eme kinyilatkoztatásának, s ez az ihletett Írásoknak egy olyan testülete volt, mint aminő felett a zsidók rendelkeztek. A keresztényeknek nyilvánvalóan szükségük volt az írásművek egy hasonló testére, amely tekintélyt és súlyt tud adni az ő küldetésüknek és üzenetüknek.

2. AZ ÍRÁSOK APOSTOLI TEKINTÉLYEL RUHÁZTATNAK FEL. — Jézus nem írt, Ő szóbelileg tanított. Az apostolok voltak az Ő feljogosított képviselői, akiknek szóbeli üzenetei, midőn azokat későbbben leírták, hiteles forrásaivá váltak a Jézus életének és tanításainak számára. A tekintélynek ez az apostolokról az ő írásaikra való átvitele ezeket a könyveket végül is az Ó-Testamentum mellé helyezte, mint a Szentírás egyik részét.

Az Új-Testamentum hitelességét tehát k ü l s ő l e g , vagy tárgyi szempontból az apostoli szerzőséggel lehet meghatározni, valamint a legrégibb apostoli egyházközségek által történt elfogadással és átvétellel, azonban az b e l s ő l e g , azaz alanyilag is bebizonyítást nyer ama hozzájuk tartozó hatalom által, amelynek erejével az egyes könyvek, mint ihletettek teszik felismerhetővé magukat, az erkölcsi hitelességgel, amely bizonyítékát képezi azok egyénileg való elfogadásának és amit alig lehet bizonyítékul venni egy másik számára. Továbbá a Szentírásnak az a hatalma, amely képes megváltoztatni az emberek életét, látható bizonyítékot képez mások számára éppen úgy, mint magának az egyénnek a számára.

AZ ÚJ-TESTAMENTUM ÍRÁSAINAK IDŐSORRENDJE KORABELI KEZDET BEN.

(Táblázatok a 98. és 99. oldalon)

(Megjegyzés: A táblázatok a készítésükhöz szükséges nagyméretű gép helyszűke miatt nem fordíthatók le részleteikben, s ezért csak tartalmi összefoglalásukra szorítkozunk. A ford. megj.)

Az I. század körképe, amely az Új-Testamentum írásainak egymásutánját mutatja be. A természetes csoportosítás, az egymás utáni következés és az őket környező események jelentőségteljessége

¹³⁴ Westcott: idézett műve, a 14. 15. oldalakon.

teszik a 2 Thessalonikaiak és a Jelenések időzítését, mint amelyek a prófétaik tolmácsolásnak legfőbb forrásait képezik.

Az Írásoknak három, általánosan vett időszakuk van: E l ő s z ő r : a kezdeti időszakban hat Pál-féle levél jelenik meg, mint missziós és hitoktató írások, m á s o d s z o r : a középső időszakban van belefoglalva a három átnézetes Evangélium, a Pál apostol leveleinek egy másik csoportja, az Apostolok Cselekedetei, és h a r m a d s z o r : a befejező időszakban következnek a János-féle búcsúvétel írásai.

Haladás látható itt az egyház gyermekkorából származó ősi levelektől kezdődően, amelyek a hit megalapozására vonatkozó egyszerű dolgokkal foglalkoznak. Majd amikor már az egyes kérdések megoldást követelnek, s a hit alátámasztásra szorul, ugyanúgy lépnek be a gnoszticizmus és a Krisztus személyére vonatkozó beszéd-témák is. A "lejárat" időpontjának tusakodnia kell a rávonatkozó hitbölcsélettel. Innét ered ennek a központi csoportnak lekipásztori és oktatólagos szemlélete.

A könyveknek az idecsatolt táblázatokba való beosztása végett a legtanultabb ötven tudós konzervatív munkáit vettük figyelembe és az idő megjelölések vitás pontjainál a túlnyomó bizonyítékok szerint szerkesztettük meg a táblázatot. Ilyenek voltak: a Jakab, a Galátzeabeliek, az összefoglalt - synoptikus - evangélium, Júdás és Péter. Az abszolút bizonyosságot nem lehet igényelnünk, azonban az "un. kulcs-könyvek" szilárdan le vannak horgonyozva, és a lényegi körvonalakat megbízhatóknak lehet elfogadni.

Ahogy az Új-Testamentumot az egyes könyveknek a különböző egyházközségek által való elfogadása következtében fokozatosan összegyűjtötték, az a próbatétel, hogy melyik írást volt szabad nyilvánosan olvasni a templomban, segítséget nyújtott a Kánon meghatározásánál. A kiválasztásnak elve: az a p o s t o l i s z e r z ő s é g volt, az apostolok, vagy apostolok összetársulásának (mint Márk és Lukácsé) munkái váltak kötelezőkké. A II. századtól kezdve a különféle eretnokségek feltámadása, az apostoli hitelességre igényt tartó csalárd írásművek kihívása megnövelték az ösztönzést arra, hogy az igazi apostoli írásokra súlyt helyezzenek. Ez a próbatétel ésszerű, a Szentírásnak megfelelő és egybehangzó volt, mivel egy apostol olyan egyént jelent, aki tekintéllyel felruházva küldetett el, hogy tanítson. (Mt. 28:18-20)

3. A KÜLÖNBÖZŐ RÉSZEK TEKINTÉLYÉNEK EMELKEDÉSE. — A teljessé vált Kánon kialakulása nem jelenti ugyanazt, mint a hozzá tartozó egyes részek tekintéllyé való emelkedését. A megkülönböztetés alapvető jelentőségű az egyedi könyvek kezdetbeni elfogadása, az általános elismerés (a valóságos kanonizáció), és a későbbi formaszertí felvétel között, amely a teljes hivatalos felsorolásokban és könyvjegyzékekben történik. Századokig tartó folyamat volt ez, amely akkor ért véget, midőn az egyház nagyjában meggyőződött arról, hogy az apostoli könyvek, amelyeket ebben a kezdeti első időszakban elfogadtak, a teljes Új-Testamentumot képezték, mint Kánont, az apokrifá írásainak kizárásával. A néhány könyvre vonatkozó ez a tétovázás, melyeket végül is elfogadtak, az egyház gondosságát jellemzi, és azt mutatja, hogy azok végleges elfogadása kielégítő és meggyőző bizonyítékok alapján történt.

A Kánon anyagát - abban az értelemben, hogy azokat az egymástól szétszórtan fekvő egyházközségek elfogadták - úgy lehet tekinteni, mint amelyik teljessé vált, az első századnak megközelítőleg a második felében, azonban azokat az általános egyház akkor még nem gyűjtötte össze és nem tette magáévá. A négy Evangéliumot és a Pál apostol leveleit - amelyek valóságban az Új-Testamentum zömét teszi ki - elejétől fogva hitelesnek és kötelezőnek ismerték el. Röviddel a IV. század közepe után - mint Schaff mondja - az Új-Testamentum "Antilegromena" - vagy vitatott könyvek - nevű részével szemben támasztott kételyek, nagyrészt eltűntek, és ebben az időben az egész kánont az egész általános kereszténység egyházközségei olyannak ismerték el, mint olyan írásokat, amelyek az Isten üzenetét hordozzák magukban. A teljes Új-Testamentumi Kánon az egye-

temes egyház döntését képviseli, annak a keresztényi lelkiismeret által való elfogadásának kötelező értelmében, mely három évszázad gondos megvizsgálásának eredménye. Ezáltal nyert az olyan értéket és elismerést, amely bármely és minden különleges egyházi tanácskozáson kitűnik, amely azzal foglalkozott, hogy erre nézve formaszertint határozatot hozzon.¹³⁵

4. AZ APOKALIPSZIS KÁNONI VOLTÁNAK TANÚSÁGTÉTELE. — Igen lényeges dolog számunkra, hogy világos fogalommal bírjunk az Apokalipszist illetőleg, a régi századok vezetői, egyházi férfiak tanúságtételére vonatkozólag. Először arra van szükségünk, hogy meggondoljuk az Apokalipszis számára az Új-Testamentum Kánonjában közönségesen kijelölt helyet, az időszámítás első 300 éve alatt. Ugyancsak meg kell értenünk annak az okát, hogy miért lett az időlegesen kihagyva bizonyos IV. századbéli Új-Testamentumi felsorolásokból és miért lett az később azokba újból beiktatva.

Volt egy szokás, amelyik előkészítette az Új-Testamentum különböző könyvei hitelességének elismeréséhez vezető utat. Az apostolok írásainak olvasása egyik részét képezte az ősi egyházközségek heti istentiszteleteinek és ezt az olvasást a különböző könyvek - köztük a Jelenések könyvének - apostoli voltáról vallott meggyőződésre alapozták. A neveknek az a koszorúja, amelyet erre a tárgyra vonatkozólag idézni fogunk, talán első látszatra kissé száraznak és ijesztőnek fog látszani, hasonlóan a száraz csontok halmazához, azonban ezek a csontok arra vannak szánva, hogy őket, úgy ahogyan vannak a későbbi következő fejezetekben hússal ruházzuk fel, mivel ezek ugyanazok a férfiak, akiket nekünk a bibliai prófécia ősi tolmácsolására irányuló kutatásunknál mint tanukat kell, hogy előállítsunk, főképp a Dániel és a Jelenések könyveire vonatkozólag.¹³⁶ Ezért ezek a férfiak csakhamar nagyon is valóságos jelentőséget és ismeretséget fognak magukra öltetni. Forduljunk hát most az Új-Testamentum Kánonjának kérdésében az ő meggyőződéseikre vonatkozó feljegyzésekhez.

Az ősi egyház vezető íróinak tanúságára vonatkozó abban az áttekintésben, amely az apokalipszis itt előadott állására vonatkozik, a bizonyítékok Westcott-nak azt a mély benyomást keltő megállapítását látszanak támogatni a Jelenések kánoni voltát illetőleg, mely így szól: "Az ősi latin Atyák tanúságtétele az Apokalipszis apostoli hitelességére vonatkozólag, ilyen módon minden oldalról el van döntve és az egyhangú".¹³⁷

Westcott, az Apokalipszisre vonatkozó összefoglaló ellenőrzését a Firgiában élő Papias-al kezdi (valószínűleg a II. sz. elején), aki állította az "Apokalipszis isteni sugalmazott voltát".¹³⁸ Ezután következik Jusztin mártír, (a II. században), az első Nicea-előtti egyház-atyja, aki a Flavina Neapolis-i római kolóniában született, de akinek valódi népfaja kevésbé ismeretes. Ő a Szent Írások próféciáinak beteljesülését úgy idézi, mint ami az egyedülálló bizonyítékát adja a kereszténységnek. Az

¹³⁵ Philip Schaff: History of the Christian Church (A Keresztény Egyház Története) c. mű 2. kötet, 519. 523. oldalain, az Új-Testamentumi Kánon fejlődésének áttekintéséhez lásd: a "B Függelék" -et.

¹³⁶ A Dániel és a Jelenések Könyvének kiegészítésére az egyéb ezekkel kapcsolatos eschatológiai próféciákat, amelyeket Jézus, Pál, Péter és János jelentettek ki, más helyütt tárgyaljuk, mert azok nem illenek bele a kánonra vonatkozó ennek a fejezetnek a körébe.

¹³⁷ Westcott: idézett műve, a 371. oldalon. A kánonnak ez az előzetes összefoglalása a Jelenések könyvével kapcsolatban főképp ama egyházi szaktekintélyek megállapításain alapszik, akiknek helyes és istenfélő tanultságát általánosságban elismerték, és amelyet itt szervezett formában gyűjtöttünk össze azért, hogy a helyes következtetés kialakulását elősegítsük. Az Új-Testamentum területén kiemelkedő egyén volt Westcott (Brocke Foss) (1825-1901.) angol tudós és teológus. 1869-1883-ig Peterborough-nak volt kanonokja, 1870-től kezdve Cambridge-ben a hittudományoknak volt vezető professzora. 1883-ban Westminster-i kanonokká léptették elő és 1890-ben lett Durham-i püspök. Társ szerzője volt a Westcott és Hort féle The New Testament in the Original Reek (Az Új-Testamentum Eredeti Görög nyelven) c. műnek (1881.), és szerzője számos tudományos munkának. Kiemelkedő szolgálatokat tett a keresztény tudománynak és az igazság kutatásának, az Új-Testamentumi kánonra vonatkozó klasszikus értekezésével, amelyet eredeti forrásokra alapozott és okmányokkal teljesen alátámasztott. Ennél a tárgyalásunknál ezt a művet Samuel Davidson és Archibald Alexandernek a Biblia Kánonja c. munkáját és a bibliai kánonra vonatkozó egyéb műveket kimerítően nyomon követjük.

¹³⁸ Ugyanott a 76. 78. oldalakon.

Evangeliumok mellett az Apokalipszis könyve az egyetlen olyan Új-Testamentumbeli könyv az, melyet Jusztin névszerint idéz, és amelyet ő kifejezetten János apostolnak tulajdonít:

"És továbbá, volt velünk egy bizonyos férfiú, kinek neve János vala, Krisztus apostolainak egyike, aki egy neki megjelentett kinyilatkoztatásban azt prédikálta, hogy azok akik a mi Krisztusunkban hittek, ezer esztendeig fognak lakozni Jeruzsálemben."¹³⁹

Arra a kánonra vonatkozó latin kézírásos töredék (kb. 170-ből), melyet Muratori hozott nyilvánosságra 1740. évben, felsorolja a János Apokalipszist is. A "VETUS LATINA" (A Biblia régi latin nyelvű fordítása kb. 170-ből) - mint azt Westcott mondja - ugyanazokat a könyveket tartalmazza, amelyek a Muratori-féle kézirat-töredékben vannak felsorolva.¹⁴⁰ Egy hasonló töredék Melito-tól (az "Ó-Testamentumi", mint) Sardis püspökétől (élt kb. 170. körül ?), amelyik úgy szólt az "Ó-Testamentumról", mint amelyben az Ó-Testamentumi könyvek mint gyűjtemény vannak belefoglalva, egy dolgozatot írt az Apokalipsziszről.¹⁴¹ A szíriai Antiókia Theophilus-a (kb. 180.) idézte az Apokalipszist,¹⁴² és Iréneus, Lyon püspöke (megh. kb. 202.), úgy használja azt fel, mint "Jánosnak, az Úr tanítványának" a munkáját.¹⁴³

A II. század végével Westcott szerint az Apokalipszis apostolinak és kötelezőnek lett elismerve az egész egyházban, kivéven annak szíriai fordítású kihagyásait.¹⁴⁴

Rátérve ezután a világosabb és teljesebb tanúbizonyságra, a Garthago-i Tertullian (megh. kb. 240.) állandóan idézi a Jelenéseket, amelyet ő "János apostolnak" tulajdonít¹⁴⁵ és amelyet ő kb. a Domitianus uralmának a végére tesz időben. Gyakran idézi azt, és hivatkozik arra, mint János kétségtelen művére, az alexandriai Kelemen (megh. kb. 220.)¹⁴⁶ és Origen, aki szintén Alexandriából való (megh. kb. 254.), hasonlóképp kijelenti azt, hogy János az Apostol, evangélista és próféta volt az, aki az Apokalipszist megírta.¹⁴⁷ Ciprián, Karthágó püspöke (megh. 258.), szintén úgy fogadja ezt a könyvet, mint a Szentírást, azonban nem tesz említést annak szerzőségéről.¹⁴⁸

Hippolitus, akit Porto-i püspökök hívtak (megh. kb. 236.), és Pettau-i Victorinus (megh. kb. 303.), mindketten Jánosnak az Apostolnak tulajdonították azt és mindketten magyarázatot írtak arra vonatkozólag.

Azonban Origen után az Apokalipszis az ellentétek tárgyává vált, mégpedig tisztán személyes és benső okok alapján. Dionisius, alexandriai püspök (kb. 247-265.), Origen utóda, és mint az ottani híres hitvallási iskolának feje, kiterjedett vitatkozásba bonyolódott a Jelenések Könyvének kánoni hitelességére nézve. Némelyek úgy érezték, hogy az Apokalipszis, miután azt csaknem általános-

¹³⁹ Justin Mártír: *Dialogus With Trypho* (Párbeszéd Tryphoval), 82. fejezet, az ANF-ben, 1. kötet, 240. oldal, lásd még: Westcott: idézett művét is, a 120. 166. oldalon, Alexander: *The Canon of the old and New Testaments*, a 236. oldalon.

¹⁴⁰ Westcott: idézett műve, a 216. 254. oldalon, Davidson: idézett műve, a 75. oldalon.

¹⁴¹ Eusebius: *Church History*. 4. könyv, 26. fejezet, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet, a 206. 204. oldalakon. (Lásd még: Westcott: idézett műve, a 218. 219. oldalakon.)

¹⁴² Ugyanott, 24. fejezet, 202. oldalon, lásd még: Westcott idézett művét, a 225. 385. oldalakon.

¹⁴³ Iréneus: *Against Heresies* (Az Eretnekségek Ellen), 5. könyv, 35. fejezet, 2. bekezdés, az ANF-ben, 1. kötet, 566. oldalon. "Valószínű-e hát az, - úgymond Westcott - hogy az az ember, akit maga Polycarp tanított (aki ismerte volt Jánost), saját maga tévedett volna a tekintetben, hogy melyek Szt. János eredeti írásai?" Lásd még: Westcott: idézett művét, a 337. oldalon is.

¹⁴⁴ Westcott idézett műve a 334. oldalon. A Szír Bibliát, melyet Westcott "Peshitá"-nak nevez, az újabbkori szakértők egy korábbi fordításnak tekintik, a "Peshitta" egyik példányának, amelynek időpontját most általánosságban a IV. századba teszik és amelyből hiányzik a János-féle Jelenések könyve.

¹⁴⁵ Tertullian: *Against Marcion* (Marcion Ellen), 3. könyv, 14. fejezet, az ANF-ben 3. kötet, 333. oldal, lásd még: Westcott: idézett művét a 370. oldalon, Sándor: idézett műve, 237. 238. oldalakon.

¹⁴⁶ Alexandriai Kelemen: *The Stromata*, 6. könyv, 13. fejezet, az ANF-ben 2. kötet, 504. oldalon, lásd még: Westcott: idézett művének a 363. oldal, Sándor: idézett műve, a 237. oldalon.

¹⁴⁷ Eusebius: *Church History* 6. könyv, 25. fejezet, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet, a 273. oldalon, Sándor: idézett művének, a 240. 241. oldalakon.

¹⁴⁸ Cyprian: 8. *Értekezés: "On Works and Alms"* (A Művekről és Almizsnákról) c. mű 14. fejezete, az ANF-ben 5. kötet, 479. oldalon, lásd még: Westcott: idézett művét, a 370. oldalon, Sándor: idézett műve, a 240. és 241. oldalakon.

ságban elfogadták az atyák, időlegesen elvesztette hitelét, főképp azon álláspont miatt, amelyet Dionysius foglalt el erre nézve, a Chilistákkal, vagy a millenaristákkal szemben, akik azt tanították, hogy a szentek a Krisztussal együtt fognak majd látható formában uralkodni a földön, ezer esztendőn keresztül. Szélsőséges nézeteik néhányra, amelyeket más forrásokra alapítottak de amelyek összeköttetésben voltak a Jelenések 20. fejezetében foglalt ezer esztendővel, a III. században némelyek szemében oly visszatartóak voltak, hogy utóbbiak arra indítottak, hogy kétségbe vonják az Apokalipszis hitelességét és lekicsinyeljék annak értékét. Dionysius azt mondja, hogy az ő idejét megelőzőleg némelyek elvetették az Apokalipszist, és az Cerinthusnak tulajdonították, azonban ő maga azt hiszi, hogy azt egy ihletett férfiú írta volt, azonban nem a János apostol.^{149 150}

Azonban mégis, egészen a IV. századig, a Jelenések könyvét csaknem teljes általánosságban elfogadták, és egyetlen író sem vonta kétségbe annak hitelességét, és a legtöbbjük Jánosnak az Apostolnak tulajdonította azt. Methodius, akit néha úgy is emlegetnek, mint Tyrus püspökét (megh. 309.), úgy fogadta az Apokalipszist, mint "az áldott Jézusét, és mint amelynek hitelessége kétségbevonhatatlan, és Pamphilus (megh. 309.), Cesarea egyháztanácsosa és Eusébius (Özséb) barátja az egyik munkában, amely az ő nevét viseli, a bevezetésben arra a hitére mutat rá, hogy az Apokalipszis a János művét képezi.¹⁵¹

Westcott, az Apokalipszis helyzetét a III. század végével a következőkben összegezi:

"A vitatott könyvek egyetlen kivételével még általában és megkülönböztetés nélkül el lettek fogadva úgy a Kelet, mint Nyugat részéről (a görög és a latin egyházak), Dionysius egyetlen kivételével, az összes, Alexandriából, Afrikából, Rómából és Karhágóból származó közvetlen tanúbizonyságok az Apokalipszis apostoli hitelességét igazolják."¹⁵²

Azután a IV. századdal kezdődően kétkedésekre bukkanunk, amelyek egy ideig fel vannak említve, részint annak misztikus tartalma miatt, részben azért, mert feltételezték, hogy ezzel felbátorítást nyújtanak a chilistáknak. A Keleten véleménykülönbség állott fenn. Az atyák közül néhányan, vagy kifejezték az Apokalipszist az Új-Testamentumról készített könyv-felsorolásaikból, vagy sehol sem hivatkoztak arra. Jeruzsálemi Cyril (megh. 386.), és Nazianusi Gergely, (megh. 389.) kizárták azt, az ő kortársuk az Ionicum-i Amphilochius elveti, azonban megemlíti a véleményeltérést, és Konstantinápolyi Chrysostom (megh. 407.) arról sehol sem tesz említést (jóllehet annak ismertetésnek kellett lenni előtte), Suidas viszont azzal hitelesíti magát, hogy azt apostolinak fogadja el.¹⁵³

A IV. században a Frigia-i Laodiceában megtartott (az időpont változik, úgy mint a Kr.u. 336. 364. vagy 365. év, azonban a pontos dátum nem ismeretes) tanácskozás volt az első zsinat, amelyben a Biblia Könyvei "külön intézkedés" tárgyát képezték.¹⁵⁴ Gratian szerint: XXXII atya "vett részt azon". A Könyveknek az a jegyzéke, mely a tanácsok nyomtatott kiadásaiban megjelent kihagyja a Jelenéseket, jóllehet az ilyen katalógus hitelességét olyan szaktekintélyek vonták kétségbe, mint amilyenek Spittler és Bickwell voltak. Két görög nyelvű kéziratmásolat teljesen kihagyja a könyvjegyzéket, és más kéziratmásolatok megjegyzéseket tesznek azokra nézve, ami - mint Westcott mondja - arra mutathat, hogy a jegyzék nem képezte eredetileg részét a szövegnek, hanem azt foko-

¹⁴⁹ Hypolytus: Treatise on Christ and Antichrist (Tanulmány Krisztusról és az Antikrisztusról) c. mű 36. fejezete, az ANF-ben 5. kötet, 211. oldalon, Victorinus: Commentary on the Apocalypse c. műve, a 10:11. és 11:1-re vonatkozó magyarázat, az ANF-ben a 7. kötet, 353. oldalon, lásd még: Westcott idézett művé is, a 376. oldalon.

¹⁵⁰ Westcott: idézett műve, a 274. 275. 403. oldalakon, Alexander idézett műve a 239. 240. oldalakon. A chiliasmust illetőleg lásd ennek tárgyalását a 301-308. oldalakon.

¹⁵¹ Methodius: "From the Discourse on the Resurrection" (Beszélgetés a Feltámadásról) c. mű 3. rész, 2. fejezet, 9. bekezdés, az ANF-ben 6. kötet, 375. oldalon, Pamphilus: Apologia pro Origene (Origen védelme) c. mű 7. fejezete, a Migne gyűjteményben PG 17. kötet, 596. 597. oszlopok, lásd még: Westcott idézett művét is, a 382. 383. 389. 391. oldalakon.

¹⁵² Westcott idézett műve a 392. oldalon.

¹⁵³ Ugyanott, a 443. 441. 438. oldalakon, Davidson idézett műve, a 91. 93. 94. oldalakon.

¹⁵⁴ Lásd: Charles Joseph Hefele: A History of the Councils of the Church (Az egyházi Zsinatok Történelme) c. mű 2. kötet, 298. oldalán.

zatosan kebelezték oda be. A teljes latin nyelvű fordítások megközelítően ki vannak egyensúlyozva, mert a régebbi forma (a VI. századból) kihagyja a könyvjegyzéket, és a későbbi a (IX. századból) felveszi azt, két másolat kivételével. A szíriai kéziratokban (a VI. vagy VII. századból) - mint Westcott írja - a mérleg megfordul. Mind a háromba fel van véve az 59. kánon, a könyvjegyzék nélkül, viszont voltak egyéb olyan gyűjtemények és összefoglalások, amelyek teljesen elfeledkeznek hivatkozni a könyvjegyzékre.¹⁵⁵ Westcott ezért ezzel fejezi be:

"Egészen véve nem lehet kétségbe vonni azt, hogy a külsőleges bizonyítékok határozottan elmentmondanak a katalógus hitelességének, mint a laodiceai kánoni szövegek kiegészítő részének, és ugyancsak nem lehet összehozni semmi olyan belső bizonyítékot sem, amely elégséges volna megmagyarázni annak Szíriában, Olaszországban és Portugáliában a VI. században történő kihagyását, amennyiben annak meg kellett történnie."¹⁵⁶

Így tehát a Laodicea-beli katalógus tanúsága lényegesen semlegesítve van ama köd alatt, amely az utolsó kánonjának befejező fejezetén - annak hitelességét illetően - terjeng.¹⁵⁷ Ezzel nem kell nekünk túl sokat törődnünk.

Cesareai Özséb (megh. kb. 340.), akit gyakran "az egyháztörténet atyjának" hívtak, miután jegyzékbe vette az elismert Új-Testamentum könyveit, így szól róla: "ha az valóban megfelelőnek látszik a János Apokalipszise" az "elfogadott írások" végé, "...azonban megjegyzi azt, hogy a vélemények ezt illetően némileg megoszlanak, egyesek kérdésessé teszik, azonban mások viszont azt a "bevett könyvek" közé számítják."¹⁵⁸ Konstantinnak a Szentírást illető személyes olvasása arra indította őt, hogy elrendelje Özsébnek a Szentírás ötven másolatának elkészítését. Ezeket szakértő kézművesek által kikészített állat-bőrökre írták, az új fővárosban leendő felhasználás céljára. Konstantin buzgalma hatalmas befolyást gyakorolt a görög-egyházra. A kétségbevonat és elismert levelek közti különbség nagy részben megszűnt, csupán az Apokalipsziszre vonatkozó kételyek maradtak fenn némelyeknél. Azonban Athanasius csakhamar világos ítéletet mondott, egyebekben az Özséb-féle kánon és az Athanasiusé egy és ugyanaz. Ezzel e kérdés gyakorlatilag el lett döntve.¹⁵⁹

Athanasiusnak a 367-ben kelt Húsvéti Levele felsorolja az Új-Testamentum Könyveit és belefoglalja a Jelenéseket is.¹⁶⁰ Az észak-afrikai Hippo-ban 393-ban megtartott tanács az apokalipszist felvette az Új-Testamentumba, hasonlóképp a 397-ben megtartott karthágói harmadik Tanács, amelyen Ágoston is jelen volt, újból becikkelyezi Hippo kánonjait, felsorolva a Szentírás Könyveit, amelyek jegyzéke a "János Apokalipszisével" zárult és kijelentve azt, hogy ez olyan könyv-felsorolás, amelyet "atyáinktól kaptunk", és azt "az egyházban fel kell olvasni".¹⁶¹ A Szentírás ugyanezen kánoni felsorolása lett megújítva a 419. év hatodik (néha tizenhetediknek számozott) karthágói zsinat által kiadott: "CODEX CANONUM ECCLESIAE AFRICANAE" 24. kánonjában is.¹⁶² Meg kell jegyezni, hogy ez egy általános afrikai Zsinat hangját jelenti, a Kánon tartalmát illetően. Rómában I. Innocent úgy sorolta fel az Új-Testamentumot (405), amint az manapság van birtokunkban. Az egyik kánoni felsorolás három különböző alakban jelenik meg, amelyek Damasus (366-384.), I. Celasius (492-496.) és Hormisdas neveit viselik és valamennyiben szerepel az Apokalipszis.¹⁶³

¹⁵⁵ Westcott idézett műve a 427. 433. oldalakon.

¹⁵⁶ Ugyanott a 433. oldalon.

¹⁵⁷ Némely szaktekintély elválasztja a könyv-katalógust és abból a hatvanadik kánont képezi ki.

¹⁵⁸ Eusebius: Church History 3. könyv, 25. fejezet, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet, a 156. oldalon, lásd még: Westcott idézett művét is a 414-421. oldalakon, Alexander idézett művét a 241. 242. oldalakon.

¹⁵⁹ Westcott idézett műve a 422. 423. oldalakon, Davidson idézett műve a 80. oldalon.

¹⁶⁰ Athanasius: a 39. Levélből: az 5. fejezetben az NPNF-ben 2. sorozat, 4. kötet, az 552. oldalon, lásd még: Westcott idézett művét a 444. oldalon, Alexander idézett művét a 242. oldalon, Davidson idézett művének a 91. 92. oldalakon.

¹⁶¹ Westcott idézett műve a 435. 436. oldalakon, lásd még: Hefele: idézett ávét a 2. kötet, 400. oldalán (vö. a 395. 396. 407. 408. oldalakkal).

¹⁶² Westcott idézett műve a 436. 437. oldalon, Hefele idézett műve a 465. 467. 469. oldalakon. (vö. a 400. oldallal.)

¹⁶³ Davidson idézett műve a 101. 102. oldalakon.

Az V. századdal az Apokalipszis kánoni voltára vonatkozó mindenféle kétely eloszlani látszott, nem csupán a Nyugaton, hanem Kis-Ázsiában is.¹⁶⁴ Nyssa-i Gergely (a IV. sz. végével) úgy hivatkozik az Apokalipszisére, mint amely Szent Jánostól ered, és mint a Szentírásnak egy része és Cesareai Bazil T (megh. 379.) a könyvet János apostol művének mondja,¹⁶⁵ András, Cesarea püspöke (V. sz.) az Apokalipszisére vonatkozó magyarázatának előszavában azt a kijelentést bocsátja előre, hogy nem szükséges számára a könyv ihletett voltát bizonygatni, miután az már bebizonyítást nyert Papias, Iréneus, Methodius, Hippolytus és mások részéről.¹⁶⁶

Epiphanius (megh. 403.) a ciprusi Constantia püspöke, az eretnecség ellen írt művében felsorolja az Új-Testamentum kánonját, mely a mi teljes jegyzékünket tartalmazza, jóllehet felemlíti azokat a mások részéről hangoztatott kételyeket is Jelenéseket illetőleg, mégis habozás nélkül besorolja ez utóbbit, úgy fogadva azt el, mint a szent apostol "lelki ajándékát".¹⁶⁷ És a nevezetes Jeromos (megh. 420.), bár tudomásul vette az ellentétes nézetet, ennek dacára elfogadja a Jelenéseket, "követvén a régi egyházi írók tekintélyét".¹⁶⁸ Ugyanez volt a Rómában lévő egyház megfontolt ítélete is, miután Jeromos, a római püspök kérésére vállalkozott a Szentírásról szóló munkájára és az ő kánonját a későbbi pápák is újból nyilvánosságra hozták. Ez az ítélet lett megerősítve a milánói Ambriózius által s az aguileiai Rufinus, és a brexciai Philastriós által is.¹⁶⁹ És végül a hírneves Ágoston, hippoi püspök (megh. 430) hasonlóképp elfogadta a Jelenések könyvét és azt gyakorta idézte. Az Új-Testamentumra vonatkozó felsorolása pontosan egyezik a miénkkel. Ettől az időtől kezdve az Új-Testamentum kánonja a Nyugaton nem képezett többé problémát.¹⁷⁰

A szíriai, abesszíniai, örmény és a georgiai egyházak feljegyzései töredékesebbek és nem kielégítőek.¹⁷¹ Természetesen Mezopotámia, Szíria és Palesztina szíriai nyelven beszélő egyházai azon igyekeztek, hogy a Biblia Pesthitta-fordításának kánonját kövessék. Ebben azonban nem volt belefoglalva a Jelenés, és még néhány levél sem. Junilius egy XVI. századbeli afrikai püspök elmondja nekünk, hogy a Szíria Nisibis-ben lévő iskolák tanították a Bibliát és a könyvek felsorolása mellett azt említi meg, hogy a keleti keresztények között számos kétség merül fel az Apokalipszist illetőleg. A szíriai Efraim (megh. 373.) Edessa-ból az Apokalipszist csupán egyszer sorolja fel terjedelmes szíriai nyelvű munkáiban, jóllehet munkáinak görög nyelvű szövege - ha hiteles - úgy mutatja be őt, mint aki a mi Új-Testamentumunk valamennyi könyvét felhasználta volt, mint kánont.¹⁷² Kb. 750-ben a jeruzsálemi Cosmast találjuk úgy, mint aki kihagyta a Jelenéseket, azonban kortársa és barátja, Damaszkusi János, a mi teljes kánonunkat sorolja fel.¹⁷³

¹⁶⁴ Westcott idézett műve a 443. oldalon.

¹⁶⁵ Nyssa-i Gergely: "In suam Ordinationem" (Saját Felszentelésemben) c. mű és Adversus Apolinarem (Apollináris Ellen) c. műve, 37. fejezet, a Migne-gyűjteményben, a PG 46. kötet, 549. oszlop és a 45. kötet 1208. oszlopának megfelelően, Cesareai Basil: Adversus Lunomium 2. könyv, 14. fejezet, PG 29. kötet, 600 oszlopban, lásd még: Westcott idézett művének 442. oldalát, Davidson idézett műve 92. 93. oldalait is.

¹⁶⁶ Westcott idézett műve, 442. 443. oldalakon. Ha Arethas helyesen mondja abban a kommentárjában (kb. 860-940) melyet ő nagyrészt a Cesareai Andrástól vett át, akkor András a Basil nevet szintén hozzácsatolta a tanúságtévők ama listájához, amely az Apokalipszis kánoni voltára vonatkozik.

¹⁶⁷ Epiphanius: Adversus Haereses (Az Eretnekségek Ellen) c. mű 3. könyve, 1. kötet, Eretnekségek 76. (Aetii Capitem Confutatio 5), a 2. könyvben is, 1. kötet, Eretnekségek 51. 3. és 35. fejezetek, a Migne gyűjtemény PG. 42. kötet, 561. oszlop és a 41. kötet, 892. 953. oszlopait illetőleg lásd még: Westcott idézett művét a 93. 94. oldalakon is.

¹⁶⁸ Jeromos: a 129. Levél (Dardanushoz), 3. szakasz a Migne-ben pl. 22. kötet, az 1103. oszlopban, lásd még: Westcott idézett művét is, a 447. 448. 451. oldalakon.

¹⁶⁹ Westcott 9. idézett műve a 449. 450. oldalakon.

¹⁷⁰ Ugyanott 2. 450. 451. oldalakon, Alexander idézett műve a 242. oldalon, lásd még: Ágoston felsorolását is az ő "On Christian Doctrine" című művének a 2. könyv, 8. fejezeténél, a 13. szakaszban az NPNF-ben 1. sorozat, 2. kötet, 539. oldalán.

¹⁷¹ Davidson idézett műve a 104-108. oldalaknál.

¹⁷² Westcott idézett művében a 437. 440. oldalaknál.

¹⁷³ Ugyanott a 441. 440. 538. oldalakon.

A Pesthittának két újabb kiadása volt a VI. és a VII. században a Philoxenian és a Harkeian. A felvilágosításul szolgáló források oly annyira gyérek voltak, hogy a szaktekintélyek ellentmondanak egymásnak, azonban a későbbi kiadványok egyike odacsatolja a négy kisebb levelet (2. Péter, 2. és 3. János, Júdás) és az Apokalipszist is. Az elsőt ezek közül Polikárp készítette el, Philoxenus felhatalmazása alapján, aki a kelet-szíriai Mabug püspöke volt, az 508. évben. A négy kisebb általános levél ebből lett azután kiadva Európában, 1630-ban, azonban ebből a fordításból származó Apokalipszis egész 1897-ig nem lett nyilvánosságra hozva.¹⁷⁴

Hogy a Nyugaton lévő nevek felsorolását Ágoston után folytatjuk, azt találjuk, hogy az Apokalipszis mellett tanúskodtak még: a lyoni Eucherius (V. sz.), az olaszországi Cassiodorus (VI. sz.), az angliai Bede (VII. sz.) az írországi Sedulius (VIII. vagy IX. sz.) és így tovább.¹⁷⁵ Azonban a nevek ilyen felsorakoztatása szükségtelen, a későbbi tanúságtévők kevésbé fontosak, mint a korábbi tanúk. Megjegyzendő még az, hogy a IV. század afrikai püspökei ugyanúgy, mint Jeromos is a kérdést azon az alapon döntötték el, amit az ő atyáik hagytak rájuk a múltból.¹⁷⁶ Westcott feljegyzi, hogy "az Apokalipszist kezdettől fogva úgy ismerték el, mint az Apostol munkáját, azokban a körzetekben, amelyek annak tartalmában a legközvetlenebbül érdekelve voltak",¹⁷⁷ azaz: Kis-Ázsiában, és valóban ezeket a vitatott leveleket pontosan azokban a területekben ismerték el, amelyekben azok a legvalószínűbben ismertek voltak.¹⁷⁸

Így látjuk tehát a Jelenések könyvét, - először elismerve, majd egy ideig kétségbe vonva - amint az az egyház kánonjában el van fogadva. A változó vélemények csupasz ténye - sokkal inkább mint egy általános zsinat általi kikényszerítés valamely könyvjegyzék elfogadásának - azt mutatja, hogy az Új-Testamentum tartalmának általános elfogadása éppen úgy az isteni főhatóság kikerülhetetlen szavának, mint az emberi bizonyoságtételnek volt az eredménye. Az Új-Testamentum minden más könyvtől különbözik. Ez nem az írók irodalmi géniusának a terméke, sem nem az egyházi zsinatok válogató ösztönéé, hanem az az írásokban magukban lakozó ihletett igazságból ered, az Istennek az emberhez intézett üzenetéből.

Most, miután vizsgálat tárgyává tettük a Biblia két legfőbb Könyvének történeti háttérét és azok kanonizációját - amelyek az eschatológiai próféciaikkal foglalkoznak - a legközelebbi sorrendet a bibliai prófécia k r t a l m á n a k rövid megfontolása fogja képezni. A prófétai forrásanyag áttekintése, amelyik a későbbi prófétai tolmácsolás alapjait képezi, arra fog szolgálni, hogy bevezesse annak a hosszú fejlődésnek a kezdőpontját, amelyet nekünk ebben a négy kötetben a századokon keresztülmenően fel kell vázolnunk.

(Megjegyzés: A ^x -ben lévő számok a lábjegyzetekben lévő apró betűs magyarázatokra való hivatkozást jelzik. E szöveg-magyarázatok terjedelmük miatt nehezen illeszthetők bele a szöveg-fordításba, ezért azokat - egyenlőre - elhagyjuk. A fordító megjegyzése)

¹⁷⁴ Caspar René Gregory: Canon and Text of the New Testament (Az Új-Testamentum Kánonja és Szövege) c. mű, a 402. 403. oldalon, Frederic Kenyon: Our Bible and the Ancient Manuscripts (A Mi Bibliánk és a Régi Kéziratok) a 164. 165. oldalakon.

¹⁷⁵ Westcott idézett műve a 450. 451. oldalakon.

¹⁷⁶ Lásd: 106. és 107. oldalakat.

¹⁷⁷ Westcott idézett műve a 384. oldalon.

¹⁷⁸ Ugyanott a 325. 349. 350. oldalakon.

5. AZ Ó-TESTAMENTUMBAN LERAKOTT ALAPOK

I. A bibliai prófécia hosszú távú szemlélete

A Biblia központi témáját a Genezistől kezdve a Jelenésekig az ember megváltása képezi. Valamennyi megszentelt Írásnak - az Édenben elhangzott legelső reménykedő sóhajtástól az Apokalipszis legutolsó győzelmes felkiáltásáig, "És látják az Ő orcáját és az Ő neve homlokukon lesz" - fennkölt célja: az Isten képének helyreállítása az emberi lélekben. Ez jelenti annak uralkodó jellemvonását és el nem térő előgondoskodását, amelyek körül annak számtalan próféciája csoportosul. És mindezek csodálatosan ki vannak dolgozva Krisztuson keresztül az emberi reménykedés középpontja és annak kerülete, minden kegyelem forrása, az összes korszakok vágyódása és a világ reménysége.

Krisztus titokzatos megtestesülése az első adventben, az Ő bűn nélkül való élete a földön, melyet az Ő kiengesztelő behelyettesítő halála követett a Kálvárián, mint az "Isten Báránya, aki elveszi a világ bűneit", majd az Ő győzedelmes feltámadása és mennybemenetele, az Ő főpapi közbenjárása fenn a való udvarokban és végezetül mint annak sorsdöntő befejezése az Ő második dicsőséges eljövetele azért, hogy megváltsa a szenteket és lerombolja a bűnt, mindez arany fonálként vonul végig valamennyi Íráson és megadja nekünk a megváltás dicsőséges tervének teljes áttekintését.

1. A MEGVÁLTÁS TERVÉNEK TETŐPONTJA. — A próféták terhet mindezeknek, azok dicsőséges tetőpontjának és gyakran az egyes részek egymásra következésének és kapcsolatának magyarázó jövődöleése képezi, és azok az eschatológiai próféciák, amelyeket meg akarunk rajzolni, s amelyek a végső dolgokra vonatkozó hittanításokat testesítik meg, egyszerűen csupán a korok megváltó tervének utolsó szakaszaival törődnek. A prófécia az Istennek teremtő és megváltó erejét tárja fel, annak működésében az ember újbóli helyre állítására és "mindenek újjá teremtésére." (Acs. 3:21) Krisztus első és második eljövetele képezik azt a két nagy gyújtópontot, amelyek körül az Istennek ez az egész megváltó eltervezése ide-oda mozog. Az egész emberi történelem e felé a két átütő esemény felé mozog. Az utolsó napoknak azok az eseményei, melyek a Krisztus második eljövetele köré csoportosulnak, évszázadokon keresztül úgy lettek tekintve a próféciák magyarázóit által, mint az összes próféciák és ígéretek tetőpontjának jellemző vonásai.

2. A PRÓFÉCIA IKER-KÖZPONTJAI. — A csillagászok időtlen-idők óta tanulmányozták a csillagos eget azért, hogy kikutassák az éggömb mozgásának titkait. Eltűnődtek a napok milliói felett, melyek a végtelen tereken száguldanak keresztül, és azokról a bolygókról, melyek közöttük vándorolnak, mindenféle zavar, vagy összeütközés nélkül, bonyolult pontossággal lendülve tova véget nem érő körfutásukban. Még azután is, amikor az emberek felfedezték azt, hogy a föld és a bolygók köralakban keringenek napunk körül, hiába kísérelték meg kiszámítani pályájuk vonalát az égen lerajzolt körfutásuk alapján. Gondolataik minden egyes pályát illetőleg csupán egyetlen középpontra irányultak. Azonban az ilyen számítások nem váltak be. Ezek csak zavarokra, összeütközésre és zűrzavarra vezettek. Végül is Kepler felfedezte, hogy ezek az égi pályák ellipszis alakúak, és ezért azoknak két központjuk van, melyeket gyújtópontnak - fókuszoknak - hívunk. Ekkor aztán már a csillagászati számítások a bolygók keringésére vonatkozólag összhangban lévőkké és pontosakká váltak. A naprendszernek ezt az alapvető törvényszerűségét tehát felfedezték.

Bizonyos feltűnő hasonlatosság - párhuzamosság - látszik a megváltás tervénél, vagy pályájánál is. Ember-tömegek igyekeztek kifürkészni Isten nagyszerű megváltó mozdulatainak előgondoskodásait, azonban mindig csak egyetlen központtal bíró pályán mozogtak ezzel, Krisztus első eljövetelének pályáján, tizenkilenc évszázaddal ezelőtt. Azonban a megváltásnak két gyújtópontja létezik. Az éppúgy kering a Krisztus második eljövetele körül, mint az első körül. Ezek az iker-pontok - a tragédia a keresztfán, és a Krisztus diadalmas visszatérése - egymástól elválaszthatatlanok. Csakis ez-

által válhatik a megváltásnak terve teljessé és összhangzóvá. Csakis ennek a fennkölt igazságnak világosságánál vagyunk képesek megérteni az Ó-Testamentum egyébként zavarba ejtő és látszólag ellentmondó jövendőli sorait, az eljövendő Messiással kapcsolatban, melyek némelyike az Ő gyöngességében és alázatosságban való eljövételéről beszél, a fájdalomról és a szomorúságról, az eltorzult arcáról és keresztyűszúrt kezeiről, mások viszont a dicsőséges és ellenállhatatlan uralkodót hirdetik, megtisztítván a földet a bűntől és a bűnösöktől, és megszabadítván az Ő népét, megszemélyesítve az örökké tartó békességet.

Azonban ha egyszer felfogtuk ennek a két eljövételnek hatalmas igazságát, akkor máris kezünkben van a kulcs az isteni mozdulatokhoz, minden koron át a múlt, a jelen és a jövőhöz, az ezerféle bonyolult probléma megoldásához, és az ésszerű alap az egyetlen igazi történelmi bölcseségekre. Ekörül a két esemény körül mozognak ide-oda az idők és az örökkévalóság kérdései.

3. ÁBRAHÁM ÉS A "HOSSZÚ TÁVÚ LÁTOMÁS". — A régi héber próféták azon időkben Istennek különleges hírvivői, nemcsak az Istenhez való visszatérést követelték az ő napjaikban, hanem az eljövendő végső jóvátételre vonatkozólag is szónokoltak. Az ő korábbi próféciaik gyakran csak töredékesek voltak, felvillanó pillanatképek - úgyszólván - az útközben előforduló lényeges eseményekről. Az egymásután való következést gyakran nem találjuk meg egészen világosan és az egyes részeknek egymáshoz való viszonya sokszor nincsen kimondottan feltárva. Azonban bennük mégis feltaláljuk az ember újbóli helyreállítását célzó, alapvető isteni célnak egyik, vagy másik szempontját. Ennek dacára Dániel és később János teljes idősorrendi vázlatos körvonalakat ad számunkra, amelyek megadják annak keretét és időben meghatározását képezik az ilyen futólagos, korábbi bepillantások némelyikének. A prófécia tehát a dicsőséges célhoz vezető egyik eszköz, a működésben lévő isteni terv feltárása azért, hogy az emberek fel tudják ismerni annak kifejlődő beteljesülését, hogy higgyék és befogadják az evangéliumi Krisztust. (Jn. 14:29, Acs. 10:43)

Ábrahám őskori próféta volt, de nem értette meg az ő saját küldetésének egész jelentőségét. (I.Móz. 20:7) Részleges és korlátolt nézetek gyakoriak voltak nála útközben. Itt is ott is találkozunk egy-egy kis bepillantással az Isten tervébe, amelyek elárulják az Ő megváltásra irányuló szándékát. Ábrahám azt gondolta Izsákról, hogy az jelenti az Istenség által megígért "magot" és ő először annak azonnali, szó szerinti és testi értelemben vett beteljesülését várta, jöhetett aztán ő később ezt a Krisztus napjaiban kereste és azoknak örvendezett. (I.Móz. 12:1-4, 15:13, 21:12. Jn. 8:56) Azonban Pálnak egy isteni sugallatban, mely Ábrahámról szólt, meg lett mutatva az, hogy az Isten ígérete nem a szó szerinti magra, hanem az eljövendő lelki "magra", azaz Krisztusra vonatkozott. (Gal. 3:16, 29) Így tehát Ábrahám világosan a lelki Izraelnek az atyja, azoké az embereké, akik egyénileg azt választották maguknak, hogy az Isten kormányozza őket. Ez jelentette tehát a "hosszú távú látomást", úgy, ahogyan ezt találóan elnevezték, mint amelyik számos, egyébként megdöbbentő és Izraelre és annak helyreállítására vonatkozó jóslatot teljesen megvilágít.

Isten, mivel Ábrahám engedelmeskedett Neki, esküt tett arra, hogy rajta keresztül ő az összes nemzeteket megáldja és hogy Ábrahám fogja vezetni azt a királyi ágat, amely valamennyi népfajból származni fog. Miután azonban Ábrahám leszármazottai szemelől tévesztették ezt a szellemi-nemzeti fogalmat, Mózes megjavítani igyekezett ezek önelégültségét és romlottságát. (V.Móz. 7:7-9, 4:32-40, 8:3) Azonban ez a kísérlet nagyjában hiábavaló volt. Ezért Mózes egy próféta szószóló volt, aki az ő önkéntes, Izraelért való önfeláldozó szeretete következtében, Krisztus mintaképévé vált és a lelki Izraelnek volt a vezetője. (Exod. 32:30-32) Ő kapta meg azt az ajándékot, hogy megjelenhetett Krisztussal az átváltozásnak hegyén. (Lk. 9:28-36)

4. VÁLSÁG AZ AKHÁB IDEJÉBEN. — Izraelnek évek hosszú során át az volt a szerencsétlensége, hogy olyan irányzatot követett, amelyik az Isten nagy prófétái ígéreteit egy helyre akarta kötni és azokat meg akarta valósítani és ez végül is megpecsételte az ő bukását. De az anyagi dolgokra vonatkozó prófétai iránymutatás, az Izrael, Palesztina elfoglalásának kezdeti idejében azzal az elsődleges gondolattal adatott számára, hogy Istennek a lelki dolgokban való vezetését szemléltesse és bi-

zonyítsa. (Hóseás 12:13, Bírák 10:10-14) Figyeljük meg a megosztott királyságok éveiben azt a három válságos korszakot, amelyek ezt az elvet szemléltetik, és jegyezzük meg magunknak a prófétáknak ama nagy csoportját, amely feltámadt, hogy ezt a kérdést tárgyalják. Ez mutatja az Isten aggodalmát az Ő ősi népe iránt.

Először az a kérdés, mely az A k h á b i d e j é b e n érte el tetőpontját, a következő volt: K i a z I s t e n ? - Jehova-e vagy Baál? Sok próféta volt -Ahija (I.Kir. 11:29), Sémija (I.Kir. 12:22-24), Hanáni (II.Krón. 16:7), Jéhu, a Hanáni fia (I.Kir. 16:1-7, II.Krón. 19:2), és Mikeás (II.Krón. 18:7-16), akik üzeneteket hoztak Istentől, amelyek, ha azokat tiszteletben tartották volna, segítséget nyújtottak volna ahhoz, hogy megadják a feleletet e kérdésre. Azonban Illés volt az a kiemelkedő szószóló, aki tanításaival és életmódjával a legtöbbet tett azért, hogy létrehozza az igaz istentisztelet újjáéledését, és hogy a népnek helyes fogalmat adjon az Isten képének az ember szívében való helyreállítása felől (I.Kir. 17) Az ő részvétele ebben annyira jelentős és lényegbevágó volt, hogy őt Mózeshez hasonlatosan azzal ismerték el és tisztelték meg, hogy Krisztus társaságában volt az átváltozás hegyén. (Lk. 9:28-36) Azonban erre az időszakra vonatkozóan semmilyen prófétai írással nem rendelkezünk.

5. A MÁSODIK VÁLSÁG SZAMÁRIA ELPUSZTULÁSAKOR. — Izrael északi királyságának végső időszakában az volt a második válság, amelyik megelőzte Samária elpusztulását. A kérdés: az ő Istentől való függőségük volt. Amaziás, II. Jeroboám és Uzziás uralkodása alatt Izrael és Júdea határait egészen az Eufrátesz-menti országokig terjesztették ki Szírián keresztül, és nagyon gazdagokká lettek. Önelégültségük következtében kinevették Ezékiás könyörgéseit, hogy térjenek vissza az Úrhoz. (II.Krón. 30:5-10) Önző anyagiasság jellemezte ezt a korszakot. A prófétáknak az a második csoportja, amelyik ezekben az időkben jelenik meg - Jónás, valószínűleg Jóel, Ámos, Hóseás, Ésaiás és Mikeás - hasonlóképp azon igyekeztek, hogy megjavítsák ezt a durva anyagiasságot. És mindegyiknél meg van egyformán a hosszú távú látomás, amely állandóan hangsúlyozva lett.¹⁷⁹

6. A HARMADIK VÁLSÁG JERUZSÁLEM ELPUSZTULÁSÁNAK NAPJAIBAN. — És végül: J e r u z s á l e m p u s z t u l á s á n a k i d e j é n és a babiloni számkivetésben az Isten elleni lázadás képezte a súlyos kérdést. Nyilván azért, mert az Ésaiás próféciai nem teljesültek be rögtön és szó szerinti értelemben abban a korban, Júda fellázadt az Isten vezetése ellen, elvetette magát az ő szószólóit, és megtagadta hódolatát a Teremtő iránt. Jeremiás panaszkodott makacsságuk miatt. (Jer. 25:1-11, 36:1-30)

A próféták ebben az időben - Náhúm, Abdiás, Sofóniás, Habakuk, Jeremiás, Dániel és Ezékiel - hasonlóképpen azon iparkodtak, hogy elfogadtassák zsidó embertársaikkal Istennek az ő számukra szóló hosszú távú tervét, és Istennek eljövendő napját.¹⁸⁰ Azonban ez a törekvés nagy részben ugyancsak hiábavaló volt.

II. Az Ó-Testamentumi próféták eschatológiai hangsúlyozása

Most fordítsuk figyelmünket röviden ezekre a Dánieltől különböző Ó-Testamentumi prófétákra és tekintsük meg a megváltás hosszú távú művének általuk történt hangsúlyozását, különösen annak eschatológiai, vagy utolsó napjait fázisában. Rövid áttekintések ki kell elégítsenek, mert alapvető célunk abban áll, hogy a teljes vázlatos próféciaikat megrajzoljuk, ahogy azok Dánielnél és az Apokalipszisben megnyilatkoznak. (Az Ó-Testamentumi próféták időssorrendi elhelyezését, vagy sorrendiségét lásd: az 58. 59. oldalon.)

¹⁷⁹ Lásd pld. a Jónás 2:7-9, 4:11, Jóel 2:32, 3:18-21, Ámos 9:11-15, Hóseás 14:1-9, 2:14-23, Ésaiás 35:3-10, 7:14-16, 9:6, Mikeás 6:8, 5:3. 7. 8, 7:18.

¹⁸⁰ Lásd: Náhúm 1:3-15, Abdiás 15:21, Sofóniás 1:7-18, 2:1-3. 3:2-16, Habakuk 2:1-14, Jeremiás 50:17-20, Ezékiel 28:24-26.

Mint azt megjegyeztük Dániel könyvében találjuk meg az Ó-Testamentumban foglalt legérthetőbb eschatológiai és apokaliptikus próféciaikat. Ez az oka annak, hogy oly kifejezett hangsúlyt helyezünk ezekre ebben a műben. Azonban vannak hasonló jellegű, másféle próféciaik is - melyek között nagyon sok még régebbi - Izrael és Júda prófétáinak üzeneteiben, akiket akkor főként mint reformátorokat - újtókat - ismerték. Ezek, bár el voltak terhelve saját idejük vallási, politikai és szociális újításaival, mégis határozott eschatológiai üzeneteket adtak át az utolsó napot illetőleg.

Egyesek különbséget szoktak tenni a "prófécia" és az "apokaliptikus" és az "erkölcsi" próféciaik és jóslatok között, ezek a megkülönböztetések azonban mind jogosulatlanok. Amikor az "Úr terhe" ránehezedett a "próféták fiára", vagy egy papra, egy szántó-vetőre, vagy a szederfa gyümölcsének gyűjtőjére, az illető az Isten érdekében beszélt. Az ő "azt mondja az Úr"-ja éppúgy megdorgálhatta a bálványimádást, vagy az igazságtalanságot a királyi palotában, mint a pórias piactéren. Meg lehetett jóslnia egy város elbukását éppen úgy, mint a Messiás eljövételét. Hírül lehetett vinnie az idők végezetét, vagy a test feltámadását az utolsó napon, vagy esetleg a gonoszok megbüntetését. Azonban bármilyen dologra helyezték is volt a hangsúlyt, az erkölcsi és az erényre vonatkozó elemet mindig megtaláljuk abban. Az "ezt mondja az Úr" ezért megjavítja az ő viselkedésüket.

Ezékiel az egymásban forgó kereknek látomásával annak a feladatnak elvégzésére kapott utasítást, hogy egy lázongó népet visszatérítsen az Isten iránti engedelmességre. (Ezékiel 1:2) Dániel azt a magyarázatát, melyet ő Nabukodonozor második álmáról adott ezzel az intelemmel folytatta: "Azért, óh király, az én tanácsom tessék néked, és vétkeidről igazság által szabadulj és a te hamisságtól a szegényekhez való irgalmasság által." (Dn. 4:27) A próféták tanításainak lényegét úgy "az Úr napjára", mint a jövőendő királyságra nézve határozott erkölcsiség képezte. Először figyeljünk meg néhány jellemző kifejezést.

1. "AZ ÚR NAPJA" ÉS AMI BENNE FOGLALTATIK. — Több Ó-Testamentumi könyv prófétai része tartalmaz oly részeket, amelyek "az Úr napját" "az utolsó napot" vagy "ama napot" írják le. Ez az Úrnak a napja, amely által Isten elpusztítja az Ő - azaz az Izrael - ellenségeit, és a jövőendő kegyelmi áldásosság korszakát hozza el az Ő népe számára. Talán felsorolhatunk itt néhányat ama nagy jelentőségű események közül, amelyek - különböző időkben - ezzel az "Úrnak napja" fogalommal kapcsolatban voltak, ilyenformán:

Jehova eljövetele hatalomban és dicsőségben.

1. Természeti megrázkódtatások.
2. Tűz és pusztulás, - a.) Az Izrael ellenségeire, b.) az Izraelben lévő hitetlenekre.
3. Az ország elnéptelenedése.
4. A bűnért való megítélés, vagy annak büntetése.
5. Az igazak feltámadása.
6. Az áldottak országa.
7. Az új mennyország, és az új föld.

Később Jézus, Pál, Péter és János ezeket a fogalmakat, sőt az ezeket leíró mondatokat is olyan nagy mértékben használták, amely az Új-Testamentum sok olvasója számára meglepetést okozhat, amikor olyan tipikusan evangéliumi kifejezésekre bukkan, amelyek közvetlenül az Ó-Testamentumból származnak. Ezek tehát elválaszthatatlanul össze vannak kötve egymással, amint az egyes áttekintés meg fogja mutatni.

2. A PRÓFÉTÁK ESCHATOLÓGIAI TANÍTÁSAI. — Azok a bűnök, amelyek ellen a próféták harcoltak, az akkori idők közhitét tárják fel előttünk. Az izraeliták, akik állandóan más istenek felé akartak elkalandozni, elhanyagolva és megbecstelenítve ezzel a Jehova imádását és figyelmen kívül hagyva az Ő erkölcsi törvénykönyvét, túlságosan gyakran hajlandók voltak arra, hogy Őt, főképp mint nemzeti Istent tekintsék, a pogányoknál látott különféle véd-istenek példaképei szerint. Gyakran ajánlottak fel Neki áldozatokat annak elvártában, hogy viszonzásul ezekre aztán Ő meg fogja védeni

és fel fogja virágoztatni őket, és az Úr dicsőséges napja elé ők csak olyan formában tekintettek, hogy ez majd az ellenségeik feletti diadalmaknak lesz a napja.

A próféták a töredelmes bűnbánatra és a szociális és egyéni igazságosságra irányuló felhívásokkal megkísérelték azt, hogy az eljövendő országra vonatkozó ezt az eltorzított nemzeti szemléletet, erkölcsi és lelki tartalommal helyettesítsék. Úgy mutatták be Jehovát, mint az egész világ igazságos Bíróját, és az eljövendő királyság olyan fogalmazásban jelent meg, mint egy újjászületett nemzet otthona, amelyik igaz izraelitákból és a más népek képviselőiből tevődik össze. A Messiásról egyes esetekben úgy gondolkoztak, mint a látható fejről, azonban ezt nem mindig illesztették be a megrajzolt képbe. Kétségtelen, hogy a tömegekben uralkodó népszerű fogalom továbbra is meglehetősen anyagi és nemzeties maradt, azonban a lelki vezetők továbbra is ébren tartották a Messiás eljövendő országlására vonatkozó magasabb szintű nézeteket. Charles ezt mondja:

"A próféták szerint ennek az országnak egy újjászületett nemzetből és egy olyan közösségből kellett állnia, amelyben az isteni akaratnak kellett beteljesednie, egy olyan szervezett társadalomból, amelyet az Isten tényleges jelenvalóságának kellett áthatnia, azt összeforrasztania és mind magasabb célok számára átalakítani."¹⁸¹

3. JÓEL, ÁMOS ÉS HÓSEÁS BESZÉLNEK. — Már említettük volt, hogy az Ó-Testamentum prófétái olyan színben tűnnek fel nagyjából, hogy ők különleges üzenetekkel küldtek el a válságok idején. Figyeljük hát meg őket:

J ó e l , aki nem mondja el nekünk, hogy mikor és hol élt,¹⁸² az Úr napját a következő élénk színekkel ecseteli előttünk:

"Fújjátok a kürtöt a Sionon, és rivalgjatok az én szent hegyemen! Rémüljenek meg e föld minden lakói, mert eljő az Úrnak napja, mert közel van az. Sötétségnek és homálnak napja, felhőnek és borulatnak napja, mint a hegyekre ráterülő alkonyat!" "Bizony nagy az Úrnak napja és igen rettenetes! Ki állhatja ki azt?" (Jóel 2:1. 2. 11)

Ő töredelmes bűnbánatra inti az embereket, hogy el lehessen esetleg hárítani az isteni-ítéletet és hogy az Úr elűzze az északi hadsereget és helyreállítsa a természet ama ajándékait, amelyek eddig vissza lettek tartva. Majd előrenéz az utolsó napra, amikor "prófétálnak a ti fiaitok és leányaitok" és amidőn "csodajeleket mutatok az égen és a földön". "Minekelőtte eljő az Úrnak nagy és rettenetes napja" (28-30.vers, a Károli Bibliában a 31. vers vége is. A ford. megj.) Ezután a maradék meg lesz szabadítva, azok, akik az Úrnak nevét hívják segítségül. A nemzetek megítéltetnek és "az Úr pedig megharsan a Sionról, és megzendül Jeruzsálemből és megrendülnek az egek és a föld." Majd ezután a szent és a megtisztított Jeruzsálem lesz az Isten lakhelye mindörökké. (Jóel 3)

Á m o s , egy Júdea-i bennszülött és egyike azon legidősebb prófétáknak, akiknek idejét meg lehet határozni, pásztor-ember és a szederfa gyümölcsének gyűjtője volt. Vádolja a körülötte lévő bálványimádó nemzetek bűneit, úgy mint a Júdáét és különösképpen az (Izrael ellenségeit és nem) Izraelét, amelynek vétkeit egyenként sorolja el, és megjósolja annak fogságba esését. Az Isten nem fogja megbüntetni az Izrael ellenségeit és nem engedi, hogy ez az istentagadó nemzetség megszabaduljon. "Jaj azoknak, akik kívánják az Úrnak napját! Mire való néktek az Úrnak napja? Sötétség az és nem világosság!" (Ámos 5:18) Így támadja ő meg az Úr napjáról vallott közfelfogást, mely azt tartja, hogy ez, az Izrael Istenének győzelmi napja Izrael ellenségei felett. Azonban Isten "a Seregeknek Istene" (Ámos 4:13, 5:27), aki "azon a napon" ezt mondja: "Lenyugtatom a napot délben, és besötétítem a földet fényes nappal". (Ámos 8:9) Az Úrnak napja tehát nem Izráelt, hanem a megiga-

¹⁸¹ R.H. Charles: A Critical History of the Doctrine of a Future Life (Jövő Élet Tanának Kritikai Története) c. mű, a 82. 83. oldalakon.

¹⁸² Hacsak Jóelt nem tesszük nagyon későre, úgy őt az általánosan elfogadott módon korábbra kell helyeznünk, valószínűleg úgy, mint Ámos kortársát.

zulást támogatja. Azonban dacára a bemutatott sötét képnek, a könyv utolsó versei mégis reményt nyújtanak a fogságból való helyreállításra.¹⁸³

H ó s e á s , valószínűleg egy izraelita, hasonlóképp könyörög Izraelnek, hogy tanúsítson töreldelmes bűnbánatot, és szép képet rajzol előttük az isteni megbocsátásra nézve. Megjósolja az Izrael asszíriai fogságát és megemlíti a Júdára mérendő büntetést, azonban semmi különöset nem mond az Úr napjáról, mint olyanról. Azonban továbbra is hangoztatja a reménységet az igazságosságnak és a boldogságnak jövőbeli állapotáról, amely, ha azt szószerinti értelemben vesszük, semmint költői nyelvezetnek, olyasvalamit ír le, ami hasonlít a messiási országhoz. (Hóseás 1:10, 11. 2:16, 3:5, 14:4-9) Hóseás közli egyikét az Ó-Testamentum egyébként viszonylag kevés számú kijelentéseinek, a feltámadás reménységét illetően:

"Megváltom őket a Seol hatalmából! Megmentem őket a haláltól! Hol van a te veszedelmed, óh halál?! Hol van a te romlásod oh Seol?! Megbánás elrejtett én előlem." (Hóseás 13:14)

4. ÉSAIÁS LEFESTI AZ ÚJ FÖLD DICSŐSÉGÉT. — Ésaías intelmeit gyakran az Izrael és a különböző környező nemzetek felé irányítja, de különösképpen Júda felé, és az egyes szentírási részekben a Júdára vonatkozó megítélések egy, az egész világra kiterjedő utolsó ítéletté szélesednek ki. (Ésa. 2:24. 26. 34) A 26. fejezetben a feltámadásra vonatkozó tanítás világosan előtűnik:

"Megelevenednek halottaid és holt testeim fölkelnek: serkenjete föl és énekeljete akik a porban lakoztok, mert harmatod és élet harmata és visszaadja a föld az árnyakat!" (A 19. vers A.R.V.)

Ez a szövegrész az "erős városra" való hivatkozással kapcsolatban jelenik meg, amely azért van, hogy "bevonuljon az igaz nép, a hűség megőrzője." (Ésa. 26:1. 2) A könyv második része, mely a 40. fejezettel kezdődik, az istenítéletről szóló témát a megváltás körére változtatja meg. Átnéz a fogságba és Czirusról beszél a száműzöttek visszatéréséről (Ésa. 44:45) és a Krisztus eljövételéről. Krisztus küldetése az Ő első eljövételén az Ő szerepe, mint szenvedő szolgálé és az Ő végső diadala, mind meg lesznek jövendölve. (Ésa. 61:1. 2, 42: 1-6, 19-21, 49, 50:13-59:12)

Az Ésaías könyvén átizzik a zsidó nacionalizmus. Az ő prózában megírt fennkölt költészete a megbocsátásra, a megváltásra, a feltámadásra, az új mennyországra és az újföldre vonatkozó ígéreteivel nem csupán színt adott az Új-Testamentum írásainak, hanem századokon keresztül állandóan ihletet nyújtott az egyháznak, vigasztalást és reménységet adva a kereszténység hadakozásához, lelki táplálékkal ellátva a személyes áldozatot vállalókat, és témát szolgáltatva a felemelő vallásos zeneművészet számára is, mint amilyenekről a Händel "Messiás"-ának néhány legkedveltebb drágaköve is tanúbizonyságot tesz.

Számos prófécia van ebben, amely az újjáteremtett Izrael megváltásáról és a jövőbeli boldog állapotáról szól, amelyeket rejtett értelmű költői kifejezésekbe öltöztettek, vagy amelyeket élénk képletes beszédben írnak le. Nem megfelelő hely ez itt arra, hogy azok taglalásában elmélyedjünk, vagy kísérletet tegyünk arra, hogy azt követőleg elválasszuk - a babiloni fogság után - azokat, amelyek be lettek teljesítve azoktól, amelyek lelki tekintetben a keresztény egyházra vonatkoznak, azoktól, amelyek az utolsó napokra mutatnak előre, vagy az új mennyországra és az újföldre, és ezekből az eljövendő korra, avagy azoktól a próféciáktól, amelyeket esetleg mint feltételeseket lehetett tekinteni.¹⁸⁴ Mivel ezek közül néhányat Jézus - nyilvánvalóan szellemi értelemben - az Ő első eljövetelekor megalapított kegyelmi országára alkalmazott, rendkívüli óvatossággal kell eljárni azért, hogy elkerüljük ezeknek az Ésaías-féle, a királyságra vonatkozó próféciáknak - úgyszintén a többinek is - egy olyan időleges földi államra való alkalmazását, amely a földi Jeruzsálemben van összpontosulva.

Ugyanez az anyagiasság volt annak az oka, amiért a zsidók elvetették az ő Messiásukat. Ők meggyűlöltek Őt ezért a mondásáért: "De mondom néktek, hogy sokan eljönnek napkeletről és nap-

¹⁸³ A könyvnek csupán az eschatológiára vonatkozó részét vesszük itt tárgyalás alá, a szerzőségnek ezt a kérdését, melyet a tudósok vetettek fel - mivel az a mi célunkat tekintve semmi jelentőséggel nem bír - itt szükségtelen megbeszélés tárgyává tennünk.

¹⁸⁴ Lásd a 122. oldalt

nyugatról és letelepednek Ábrahámval, Izsákkal és Jákobbal a mennyek országában, ez ország fiait pedig kivettetnek a külső sötétségre, holott lészen sírás és fogaknak csikorgatása." (Mt. 8:11, 12) És a farizeusok és papok meg akarták Őt fogni akkor, amidőn saját szavaikkal fogta meg őket a szőlőskerttről mondott példabeszédében, és amelyben ezzel a nyílt kijelentéssel állott elő: "Annak okáért mondom néktek, hogy elvétetik tőletek az Istennek országa és oly népnek adatik, amely megtermi annak gyümölcsét." (Mt. 21:43) Ők visszautasították, hogy elfogadják a minden nemzetek megigazitását az Ő lelki országát - jóllehet ők olvashatták ezt Ésaías könyvében (Ésa. 26:2, 14:1, 49:1-12, 56:60, 66:18-23) - amely az általuk remélt valóságos izraeli királyságot helyettesítette. És a félreértésnek ugyanezen a fajtája csúfította el a túlzó keresztények chiliazmusát is, amelyet az ősi egyház elvetett.¹⁸⁵

5. MIKEÁS, NÁHUM ÉS HABAKUK BESZÉLNEK. — M i k e á s üzeneteket vitt Samáriának és Jeruzsálemnek az elkövetkező pusztulásról és helyreállításról, - és előremutat a Betlehemre, mint a Messiás szülőhelyére - azonban nem sokat tartalmaznak azok az eschatológia vonalát illető dolgokról. N á h u m , aki kimondotta a halálos ítéletet Asszírria büszke fővárosára vonatkozóan, főképp Ninive megbüntetésével törődik, kivéve azt, amikor az Úr bosszúállását az Ő népének ellenségein úgy lehet tekinteni, mint a gonoszok általános megbüntetésének példaképét.

É s H a b a k u k óva inti a káldeusok eljövételétől (Hab. 1:6), és megfeddi a bűnöket, ugyanakkor új magasságokba emelkedik a nagy igazságra vonatkozó ama bepillantásával, mely szerint: "az igaz pedig az ő hite által él." (Hab. 2:4) Ő látja azokat az időket, amikor "az Úr dicsőségének ismeretével betelik a föld, amiképpen a folyamok megtöltik a tengert" (14. v.), azonban semmilyen célzást sem tesz arra nézve, hogy ez hogyan, vagy mikor fog megtörténni. A 3. fejezet - Habakuk imája - telítve van költői elképzelésekkel, amely a népek megbüntetését és az Isten népének megszabadítását festi le.

6. SOFÓNIÁS ÉS JEREMIÁS PRÓFÉCIÁI. — Sofóniás, aki Jeremiásnak volt kortársa megjósolja Júdea elpusztulását (Sof. 1:1-13), ami az ő figyelmeztető szózatának témájául szolgál az Úr napjának elközelgését illetőleg, ami: "Haragnak napja az a nap, szorongatásnak és nyomorúságnak napja, pusztításnak és pusztulásnak a napja, sötétségnek és homálynak napja, felhőnek és borúnak napja", és "Sem ezüstjük, sem aranyuk nem szabadítja meg őket az Úr haragjának napján". (14-18. v.) Azonban miután Isten kiönti az Ő felháborodását az összes nemzetekre, amikor: "hogyan kiöntsem rájuk búsulásomat, haragomnak egész hevét, ... akkor változtatom majd a népek ajkát tisztává (a "népek" kifejezés az "A.R.V." szerint), hogy mind segítségül hívják az Úr nevét, hogy egy akarattal szolgálják Őt." (Sof. 3:8. 9) Erre a nagy napra való előkészületre Isten a szív előkészítésére hívja fel a túlélő maradékot, "akik bíznak az Úr nevében", és "amely nem cselekszik hamisságot". (12. 13. v.) Ő úgy jelöli meg őket, mint akik a "föld alázatosai" és felhívja őket, hogy keressék az Urat és a megigazulást úgy, hogy "talán megoltalmaztatnak az Úr haragjának napján!" (Sof. 2:3) Ez a prófécia határozottan egy lelki, szellemi - nem pedig egy népfajt jelentő - Izraelnek eljövendő királyságára vonatkozik, és azt az egész földet illető tüzes megítélés utánra helyezi.

7. JEREMIÁS BEVEZETI AZ IDŐRE SZÓLÓ PRÓFÉCIÁT. — Jeremiás a királyi tanácsadó, aki éppúgy megjósolta, mint ahogyan személyesen is tanúsította Júdea elbukását, Izrael istentagadását és Júdea bálványimádását ostromozta. Megfűjja a figyelmeztető kürtjelet az északon lévő ellenség ellen,¹⁸⁶ (Jer. 1:14. 1. 4:6. 7. 10:22. 25:9) amely el fogja népteleníteni Júdea városait. Ámbár a könyv főkép-

¹⁸⁵ Lásd a 301-308. oldalakat.

¹⁸⁶ Nem szükségképpen a soythák voltak azok, mint ahogyan némelyek gondolják. Palesztina egy észak-déli irányú folyosót képezett Egyiptom és Szíria között. Kelet felé a terméketlen pusztaság terült el, amelyet a "Termékeny Félhold" vett körül, ahogyan azt Breasted elnevezte. Az északról és keletről betört ellenség mindenkor az északi irányvonalat követte, Szírián lefelé Palesztináig, akár asszírok, káldeusok, médek, macedónok, vagy szeleucidek voltak is azok. Ezért tehát az északi irányból betört ellenségre történő hivatkozás nem vonatkozhatik szükségképp egy távoli északról jövő népre, hanem az éppen úgy jelentheti a káldeusokat is.

pen a fogsággal és a 70 év utáni helyreállítással foglalkozik (Jer. 25:9-12), van benne néhány olyan hely is, amely nyilvánvalóan túlterjed a Messiás országának közvetlen beteljesülésén is. (A 23. 33. fejezetek például.)

Jeremiás a próféciaák feltételes beteljesülésére nézve egy olyan alapelvet fektetett le, amelynek fényt kell derítenie az ősi egyházban uralkodó némely ellentétre, valamint éppúgy a modern időkben is, ama bizonyos anyagi természetű részletekre is, amelyek a száműzetési időket követő Izráel júdaizmusában soha nem teljesedtek be szó szerinti értelemben. Ő így idézi Isten beszédét:

"Hogy ha szólok egy nép ellen és egy ország ellen, hogy kigyomlálom, megrontom és elvesztem, de megtér az a nép az ő gonoszságából, amely ellen szóltam: én is megbánom a gonoszt, amelyet rajta véghezvinni gondoltam. És ha szólok egy nép felől és ország felől, hogy felépítem és beültetem, de az gonoszt cselekszik én előttem és nem hallgat az én szómrá, akkor megbánom a jót, amellyel vele jót tenni akartam." (Jer. 18:7. 10)

Az Isten kapcsolatának az egyén szívével való kapcsolatát illető vallási tanítás (az Új-szövetségben Jer. 31:27-34) minden emberi lélek végső felelősségét hangsúlyozza, amelynek a végleges megjutalmazásra és a büntetésre nézve van jelentősége, azonban a feltámadásról, mint ilyenről itt semmilyen említés nincs téve.

8. EZÉKIEL AZ EGYÉN FELELŐSSÉGÉRŐL ISTENNEL SZEMBEN. — Ezékiel, a pap, maga is egy száműzött volt Babilonban, Jeruzsálem végső bukását megelőző időben. Azon iparkodik, hogy mentse és felbátorítsa száműzetésben lévő társait, és a Júdában lévő honfitársait, a királyságot közvetlenül megelőző napokban. Ez a könyv az ún. "Apokaliptikus" formában készült, azaz szimbolikus - jelképes - látomások formájában, mint pld. ezt az egymásban forgó kerek (Ezék. 1:16, 10:10), az emberi arcot viselő szárnyas teremtmények, az oroszlán, az ökör és egy sas (Ezék. 1:10), az Izrael és Júda hűtlen asszonyként való megszemélyesítése (Ezék. 16) mutatják. A próféta némely üzeneteit szemléltető formákban is bemutatja, mint az ő ábrázolása pld. egy kicsinyített ostromnak egy téglán (Ezék. 4:1. 2), az ő jobb oldalra, majd a másik oldalra való lefekvése, ami oly sok év elmúlását (4-6. v.), és drámai méltatása az ostrom alatti nélkülözéseknek (9-17. v.), és a kivándorlók elutazásának. (Ezék. 12:3. 7) Ezékiel azonban még tovább megy mint Jeremiás a lélek egyéni felelősségének az Istennel szemben való tanítását illetően: "Amely lélek vétkezik, annak kell meghalnia!" És ő még Ésaiás rövid kinyilatkoztatását is túlhaladja a test feltámadását illetően, a száraz csontokra való látomásának képletes ábrázolásánál, amelyek az Úr parancsára újból fel lesznek hússal ruházva, és ismét telítve lesznek az élet leheletével. (Ezék. 37) Ezt éppen úgy lehet alkalmazni az Izráel reményei lelki feltámadására, mint a halottak sírbéli feltámasztására is, amely után az ő hazájukba való visszatérésük kell hogy bekövetkezzék. (Ezék. 37:11-14)

Miután látja a babiloni fogságból való visszatérést látomásban, gondos terveket dolgoz ki a helyreállított templom számára, amelyik a régi Izráel hibája miatt soha nem lett minden részletében kivitelezve a száműzetés utáni időkben. Egyszer, vagy kétszer említi meg ő a jövő királyságot a pásztor alatt, vagy "az én szolgám, Dávid" alatt (Ezék. 34), és ugyanígy az erkölcsi jóvátételt is a hússzívek odaadását a kőszívek helyett (Ezék. 11:9, 36:26), ami egy képletes alakzat a Jeremiás Új-szövetségére nézve. (Jer. 31:33) Azonban úgy tűnik, hogy üzeneteinek legtöbbje mindenekelőtt az ő saját korának száműzöttjei felé irányul.

9. A KÉSŐBBI NAPOK DICSŐSÉGE ÉS SZOMORÚSÁGA. — Zakariás üzenetét a Babilonból való első visszatérés után adja elő. Az Istennek a pogányok felett való ítéleteit néhány szimbolikus látomásban tárja elénk. Zakariás előre tekint a messiási-korszakra, és ő ezekben azt reméli, hogy számos pogányt fognak megtéríteni, akik osztozni fognak a királyság örömeiben (Zak. 2:11), amelyet "nem erővel, sem hatalommal, hanem az én lelkeimmel, azt mondja a Seregeknek Ura!" kell hogy megalapítsanak. (Zak. 4:6) A messiási ország lakóitól erkölcsi derékséget követelnek meg. (Zak. 7:9-14, 8:15-17) A 9. fejezet a Messiás birodalmának gyönyörű leírását tartalmazza és annak lelki egyénisége abban a tényben van kinyilatkoztatva, hogy az Új-Testamentum azt a Krisztusnak Jeru-

zsálembe való győzelmes bevonulására alkalmazza. (Jn. 12:14-15) Így áll elő a szomorúságnak és a dicsőségnek egy vegyítése az utolsó napok számára.

Malakiás megfeddi a papok és a nép gonosz tetteit és kedvezőtlen formában hasonlítja össze azon megfertőztetett áldozatait a pogányok tűzáldozataival. (Mal. 1:7-11) Az az Úr, akit ők keresnek a Szövetség óhajtott Messiása "eljö az Ő templomába", azonban Ő az ítélet napjára jő majd el. "De kicsoda szenvedheti el az Ő eljövételének napját? És kicsoda áll meg az Ő megjelenésekor? Hiszen olyan Ő, mint az ötvösnek tüze." (Mal. 3:1. 2) Az Isten ítélethozatalra érkezik el a gonosztévők és az elnyomókkal szemben, akik a szegényeket üldözik, azonban Ő felajánlja nekik a megbocsátást is, ha ők vissza fognak térni Hozzá és megáldja őket, ha hűségesek lesznek Iránta a tizedekkel. (Mal. 3:5. 7. 10) Az utolsó fejezet élénk színekkel ecseteli az Úrnak eljövendő "nagy és félelmetes napját", amelyik "olyan lángoló, mint a sütő-kemence", megemésztené az összes gonoszokat, mint a pozdorját hamuvá, nem hagyván rajtuk sem gyökeret, sem ágot, azután "feltámad néktek akik félitek az én nevemet az igazságnak napja, és gyógyulás lesz az Ő szárnyai alatt."

Így festenek tehát az "utolsó dolgokra" vonatkozó eschatológiai pillanat-képek, ahogyan azokat a különböző Ó-Testamentumi próféták lefestették. Forduljunk most már a Dániel-féle teljesebb és érthetőbb prófécia felé.

III. Dániel lerakja a prófétai tolmácsolás elveit

A Dániel próféta könyve sokkal többet jelent egy prófécianál. Jelképes próféciaikat, szó szerinti értelemben vett és prófétai magyarázatokat tartalmaz, úgyszintén az események történelmi elbeszélését. Ihletett történelem az, mivel abban olyan részletek foglaltatnak, amelyek kifejezetten hirdetik azon események és korszakok **b e t e l j e s ü l é s é t**, amelyeket előzőleg a prófétai részekben megjövendölt. Úgyszintén benne foglaltatnak olyan részek is, amelyek kifejezetten a Dániel által nyújtott ihletett **t o l m á c s o l á s t** tartalmazzák, megmagyarázva ezekben számos ilyen szimbolikus jelképet, egyszerű és olyan irodalmi nyelvezeten, amelyet nem lehet félreérteni sem. Ezt a hármas csodálatos feljegyzést, sugalmazás alatt írták le, minden elkövetkező idők számára.

E közvetlen beteljesülések néhányát az abban az időkből élő férfiak minden bizonnyal megértették és helyben hagyták. És e könyvnek azok a világos, magyarázó kijelentései, amelyeket az emberek olvastak és amiket az elmélkedők éveken keresztül értelmeztek képezik alapját valamennyi egymást követő beteljesülésnek, amelyeket úgy ismertek fel, ahogy azok beteljesültek. Dániel az összes Ó-Testamentumi prófécia között úgy szerepel, mint amely egyedülálló, úgy azok terjedelme, érthetősége és a nyomatékoság ismétlése és a világosság tekintetében. Dániel alapvető körvonalainak felfogása igen lényeges, az Isten kezének a történelemben való megértéséhez, továbbá az Ő egyháza ügyeit illető ellenőrzéséhez és a nemzetek dolgait tekintő felügyeletéhez.

1. DÁNIEL KÖNYVÉNEK ÖSSZEFOGLALÁSA. — Az 1. fejezettől a 6-ig Dániel személyes kapcsolatainak elbeszélését kapjuk a babiloni udvart illetően. Ezt követik a hosszú távra szóló prófécia. Az Isten jelképes ábrázolásai, amelyeket Dániel prófétán keresztül adott lefestik a nemzeteket és az Isten népét, egymásra következésükben, kapcsolataikban és összeütközéseikben. A fém állókép és a 2. fejezetben feltűnő összezúzó kő, a tengerből kiemelkedő négy vadállat a 7. fejezetben, a kos és a kecskebak, melyek a 8. fejezetben egymással harcolnak az Isten leírását képezik a nemzetek felemelkedésére és elbukására vonatkozólag. Ez az Ő feltérképezése a birodalom menetét illetőleg.

Majd itt vannak a prófétai idők szakai. A 7. és 12. fejezetekben az Isten népének az "ideig, idő-kig és fél időig" való üldöztetése elvezet bennünket az utolsó ítéletnek és az Isten országának idejéhez, a 8. fejezetben a 2300 nap a szentélynek egész titokzatos kitakarításáig terjed el, és a 9. fejezetben a látomásról szóló angyalmagyarázat, mint az **i d ő - p r ó f é c i á k** legismertebbje - a "hetven hét" - a Messiás eljövételének időpontja felé mutat és megjövendöli az Ő halálát, mások üdvéértében.

A 11. fejezetben egy hosszú történelmi próféciaát találunk, amelyik a perzsa királysággal kezdődik és a macedóniai királysággal és annak felosztásával végződik. A 12. fejezet tesz említést az 1290 és az 1335 napról és ama intelmekről, amelyek a könyv lepecsételése vonatkoznak az idők végezetéig, amely időben azt "tudakozzák majd sokat, és nagyobbá lesz a tudás". (4. v.)

Ezekben a fejezetekben a próféta világosan kinyilatkoztatja, hogy leszen majd egy négy világhatalomból álló sorozat az új-babiloni császárságtól kiindulólág. Hozzáteszi ehhez azt, hogy a negyedik világhatalom tíz kisebb országgá fog széttorozedezni, amelyek annak területéből fognak kisarjadni és az egyesített anya-országot fogják kipótolni. Majd kinyilatkoztatja azt is, hogy lesz majdan egy másfajta ország is, amelyik háborúskodni akar az Isten és az Ő szentjei ellen, amelyik be fog tolaodni a megosztott birodalom közé és egy bizonyos meghatározott ideig hódítani és uralkodni fog abban. Azonban Isten ítélete meg fog állni és a nemzetek és egyházak számláit újból ellenőrzés alá fogják venni. Így minden fajta igazságtalanság és visszaélésnek végét fogják szakítani és az Isten országa örökkévalón diadalmaskodni fog.

2. BABILON JELÖLTETIK MEG, MINT LEGELSŐ A BIRODALMAK SOROZATÁBAN. — Dániel könyvének egyes részleteit kortársainak idejében úgy értelmezték, mint ama nagy fémből való szobor két első szakaszát, amelyről a 2. fejezetben esik szó, amelyeknek át kellett fogniuk a korokat világos módon egészen a "végső napokig." (Dn. 2:28) Ebben a próféciaában, amelyik a királyok döntését és a királyok megtételét tárgyalja (21. v.), Dániel elsősorban egy olyan ember álomképét idézi vissza Nabukodonozor emlékezetében, aki a világi ember országát jelképezi, egy olyan képet, amelyik négy különböző és fokozatosan csökkenő fényességű és értékű fémből van összetéve, azonban amelynek erőssége fokozatosan növekszik az ötödik és végső bonctani felosztással együtt, ami az egymással össze nem férő fémmel és agyaggal végződik, és amely legvégül egy olyan kő által leszen szétzúzva, amelyik leüti az állókép lábát és az úgy megnövekedik, hogy betölti az egész világot. (31-35. v.) Dániel ezt követőleg megadja a királynak azt a magyarázatot, amely már a 2. fejezetben meg lett beszélve.¹⁸⁷ Ő az állóképnek négyféle fémjét úgy magyarázza meg, hogy azok Nabukodonozor ragyogó babiloni birodalmát jelképezik a rákövetkező másik három világhatalommal egyetemben, s a negyedik később fel lett osztva egy sokszoros birodalom korszakára (39-45. v.), és végül a pusztító, kő - melynek a mennyország Istenének királyságát kellett jelképeznie - amit "azoknak a királyoknak idejében" támaszt az egek Istene a földön, s amelyik pedig megáll örökké. (44. v.) Lásd a képes ábrázolást a 38. oldalon. (Lásd a "A Nagy Prófétai Dráma" képfeliratot és annak magyarázatát a fordításban)

A próféciaibeli egymást követő világhatalmainak ezt az alapvető körképét mindenkor úgy tekintették, mint az összes bibliai vázlatos próféciaák ábécéjét. Erről a magyarázatról Dániel a következőképp nyilatkozik: "Bizonyos annak értelme". (45. v.) És Dániel a birodalmaknak ezt a nagy vázlatát a jelképeknek egy különböző sorával meg is ismételte.

A négy vázlatról szóló párhuzamos próféciaában (Dn. 7), amelyet ugyancsak mint a négy világhatalomból álló sorozatot magyaráztak meg, s amelyiket a szentek országának kellett követnie, Dániel további felvilágosító részleteket közöl a királyságokra vonatkozólag. A 2. fejezetben már megismertük azt, hogy az első királyt, vagy királyságot - mivel ő a "négy király" utolsóját, a "negyedik országnak" nevezi (Dn. 7:12. 23) - a legtalálóbban egy sasszárnnal bíró oroszán jelképezi, ahogy a Dániel korának történelmi keretében azt a jelképes hasonlatot éppen olyan készségesen megértették, mint Babilonra vonatkozót, mint ahogyan az arany volt az, amelyik az állóképről szóló próféciaában az első országot képviselte volt.¹⁸⁸

3. A SOROZATOT AZ ISTEN ORSZÁGA FEJEZI BE. — E két prófécia egyikében - az állóképre és a négy vadállatra vonatkozókban - sem tesz említést Dániel a második, a harmadik, vagy a negyedik

¹⁸⁷ Lásd a 35. oldal sorait.

¹⁸⁸ Lásd a 41. oldalt.

királyságról, hanem ő az elsőt úgy magyarázza, mint amelyik az ő korabeli új-babiloni birodalom.¹⁸⁹ És ő mindkét sorozatban úgy látja a földi birodalmak egymásra következését, hogy azokat az örökkévaló királyság fogja majd felülmúlni. Dániel ezt a királyságot úgy rajzolja meg, hogy az nem természetes kifejlődés által fog elkövetkezni, hanem a mennyország Istenének közvetlen beavatkozása által. A második próféciaiban ehhez hozzáteszi még, hogy ez az ország az ember Fiának és a szenteknek adatott. (Lásd: Dn. 2:37. 38. 44, 7:17. 18. 27. 13. 14) Ő nem fejezi ki azt a reményét, mintha ennek a végső országnak közvetlenül követnie kellene az utolsó és leghatalmasabb birodalmat a négy közül, hanem majd egy időszak után - miután a negyedik a lábak és lábszárak elegyülve vas és cserép állapota miatt részeire bomlott szét, vagy - a tíz szarvval bíró negyedik vadállat még részletesebb jelképi ábrázolásban a negyedik ország helyett a tíz királynak, avagy a tíz országnak, amelyek közül egy gögös Kis-szarvhatalmasság támad majd fel, amelyik külön lesz mint az előbbieket, megaláztatván három társát és sokat szólván a Felséges ellen és üldözvén a szenteket, azt vélve, hogy megváltoztatja az idöket és a törvényt, és az ő kezébe adatnak "ideig, időig és fél ideig".¹⁹⁰ (Dn. 7:25) Csak ezután történik majd, hogy a Kis-szarv végül is el lesz pusztítva az ítélettel, amely be fogja vezetni az örökkévaló országot. (Képes ábrázolását lásd a mű 46. oldalán a négy nemzet képénél.)

4. BABILONT KÖVETI A MÉD-PERZSA KIRÁLYSÁG. — Igen érdekes megjegyezni azt, hogy a négy világhatalom közül a háromnak egymás utáni következését a könyv más részeiből is meg lehet határozni. Dániel maga volt az, aki kihirdette az átmenetet a babiloni birodalomról a második szakaszra, a Belsazar vészterhes lakomájának ama bizonyos éjszakáján, amikor ő a falon látott írást megmagyarázta volt. Az időskorú "seer" - azaz: "látó" - közölte a remegő káldeus uralkodóval azt, hogy: "Számba vette Isten a te országodat és véget vet annak", valamint azt is, hogy "az ezután adatott a médeknek és a perzsáknak." (Dn. 5:26. 28) És ugyanazon az éjjel Belsazar élete megszakadt uralmával együtt és a babiloni-perzsa utódlás, mint a történelem valósága meg lett alapítva. Ilyenképpen a prófétai sorozatban a második országra vonatkozó azonosság - a Méd-Perzsa birodalom - minden jogos ellenvetésen, vagy félreértésen túl meg van határozva. Azok az egyének, akik ott jelen voltak, felfogták Dániel szavainak világos értelmét és látták azoknak szószerinti értelemben való beteljesedését.

Josephus elbeszéli, mely szerint Czirus, amikor át kellett vennie a királyságot, megértette helyét az isteni próféciaokban és megértéssel igyekezett azon, hogy mint az Istennek az eszköze betöltse az ő sugalmazott megbízatását.

"Mert Ő (Isten) felzaklatá Czirusnak lelkét, és arra indította, hogy ezeket írja meg egész Ázsia számára: "Ezt mondja Czirus Király: Miután a legfenségesebb Isten engem a lakható világnak királyává nevezett ki, bizonyos vagyok abban, hogy Ő az az Isten, akit az Izraelita nemzet imád, mivel Ő megjósolta előre az én nevem a prófétákon keresztül, és hogy nekem templomot kell felépíteni az Ő számára Jeruzsálemben, Júdea országában." Czirus ezeket a dolgokat annak a prófétai könyvnek az olvasásából tudta meg, amelyet Ésaiás hagyott hátra 210 esztendővel korábban."¹⁹¹

¹⁸⁹ Nebuchadnezzar és Dániel korától előre számítva az előző olyan hatalmakat, mint amelyenek: Egyiptom, az ősi Babilon és Asszír, nem vesszük tárgyalás alá, csupán azt, hogy "mik lesznek ez után." (Dn. 2:29) Ugyancsak nem beszél a prófécia arról sem, hogy a jövőben nem lesz más világhatalom a négy birodalomon kívül, hanem az a Dániel saját korától kezdve körvonalazza az egymást követő Birodalmaknak azt a sorozatát, amelyik Nebuchadnezzarral veszi kezdetét, és azt mondja, hogy azoknak a kisebb királyságoknak a csomója, amelyik ezt a sorozatot befejezi, az egész világtörténelmen keresztül fenn fog maradni, azonban sohasem fog sikerülni az, hogy a negyedik birodalom töredékeit újból egy másik birodalomban egyesítsék.

¹⁹⁰ Dániel az "idöket", mint "éveket" határozza meg egy másik fejezetben. A hivatalos Biblia-fordításban (az A.V.-ban) szereplő ez a mondat: "néhány esztendő múlva", a széljegyzetben ez olvasható: "Zsid. az idök végével, sőt évek (múlva)." (Dn. 11:13)

¹⁹¹ Josephus: Antiquities, 11. könyv. 1. fejezet, 1. és 2. szakasz, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban: Josephus, 6. kötet, 215. oldalán.

Jóllehet Josephus elbeszélése nem egyéb mint csak egy fordítás, egyáltalán nem lehet valószínűtlennek tartani, hogy Dániel, akit az új rezsim alatt nagy megtiszteltetésben részesítettek, nem tárgyalta volna meg Czirussal azokat a próféciaikat, amelyeknek az ő uralkodása alatt be kellett teljesedniük. Tudjuk azt, hogy rövidesen Babilon bukása után Dániel a Jeremiás prófécijában foglalt hetven évig tartó fogságra gondolt, és népének hazájába való visszatéréseért és a Templom helyreállításáért imádkozott. (Dn. 9:1. 2. 16-19)

5. A GÖRÖG BIRODALOM KÖVETI A PERZSÁT. — Dániel körvonalmazta az ő prófétai sorozatának legelső birodalmát és ezzel az ő könyve mint valami történelmi elbeszélés adja hírül a perzsa időszak kezdetét. Dániel azonban már - Belsazár uralkodásának harmadik évében - megjósolta Perzsia követőjét, annak a kosnak a látomásában, amely a kecskebakkal hadakozott és amely elbukott, rohamainak gyorsasága és hevesége következtében. Ez a két prófétai vadállat nem szorul arra, hogy őket bővebben azonosítsuk kilétüket illetőleg, mivel ők a próféciaiban kifejezetten úgy vannak megnevezve, mint amelyek a perzsa és a görög birodalmat képviselik. (Dn. 8:20. 21) Ily módon a sorozat első három része - Babilon, Perzsia és Görögország - teljesen világos. Vannak azonban még olyan másféle nyomok is itt, amelyek nagyon érdekes bizonyítékokat szolgáltatnak arra, hogy a prófétai kecskebak egy különösen alkalmas jelképet képezett, tekintettel ennek az állatnak a macedóniai ércpénzekben szokásos használata szempontjából.

6. A KECSKEBAK, MINT GYAKORI MACEDÓNIAI JELKÉP. — A macedóniai ércpénzekre vonatkozó áttekintés nagyon sokatmondó dolog. Barclay V. Haed, az ő nagytekintélyű, képes ércpénz-katalógusában, amely a nagy Brit-múzeum pénzgyűjteményének erre a szakaszára vonatkozik, feltárja előttünk azt, hogy azokat a macedón pénzeket, amelyek különféle változatokban a kecskebak hasonmását viselték magukon, különböző helyeken öntötték¹⁹² - időbelileg kb. 500-146. évig Kr.e.-ig terjedően¹⁹³ - olyan hírneves egyéniségek uralkodása alatt, mint amilyenek I. Sándor, II. Perdiccas és I. Archelaus voltak.¹⁹⁴ A kecskebakot néha álló helyzetben, máskor úgy ábrázolták, amint egyik lábán térdel. Más esetekben viszont a kecskebaknak csak az elülső része jelenik meg, vagy pedig csak egy kecskefej, vagy esetleg az amikor két kecske térdepel rajta, hogy egymással harcol. Ez mély benyomást keltő sorozat. (A pénzek reprodukcióját lásd a mű 130. oldalán.)

6. ábra – Kecse-szimbólumok, mint ismert alakok a görög ércpénzekben

A British Museum szekrényeiben található, személyesen történt megvizsgálása ama régi ércpénzeknek, amelyekről sikerült az itt bemutatott képeken látható gipszlenyomatú másolatokat megszerezni, azzal a mély benyomást keltő ténnyel tölti el az embert, hogy a Dániel 8. fejezetében használt prófétai jelképet - a Görögországot jelképező kecskebakot - azért használta Dániel, mert azt az alakot a macedón korszakban általában alkalmazták, éppen úgy, mint ahogy a kost gyakran használták a perzsa pecséteken úgy, mint azonosító jelvényt. (Lásd a 120. oldalt a könyvben, a képsorozat bemutatásánál.) Ezen ábrázolások különösen alkalmas és hű volta tehát minden kétségen felül meg van állapítva. Azok prófétai megválasztása tehát korántsem volt önkényes, avagy olyan, amelynek nem volt semmi vonatkozása, hanem azt szándékosan úgy választották ki, hogy a második és harmadik világhatalomnak a prófétai jóslatsorozatban való felismerése egyszerűen és világosan megtörténhessék.

Képfeliratok a pénzekben történt jelképes ábrázolás sorozatainál. (Lásd a könyv 129. és 130. oldalát.)

¹⁹² Amphipolis, Aegae, Terone, Thessalonica. Lásd: Barclay V. Head: Catalogus of Greek Coins, Macedonia, Etc. (A görög pénznemek Katalógusa, Macedónia, stb.) a 182. 183. oldalakon.

¹⁹³ Ugyanott a 11. 13. 18. 37. 48. 108. 110. 158. 159. 163. oldalakon.

¹⁹⁴ Ugyanott a 37. 159. 163. oldalakon.

7. ábra – A prófécia a közismert nemzeti jelképeket alkalmazza

Perzsia prófétái ábrázolása a kosnak jelképében nyilvánvalóan arra szolgált, hogy felismerhetővé s nem pedig el-leplezővé tegye annak azonosságát. A prófécia egyszerűen a kos jelvényét használta fel, amelyik gyakran szokott megjelenni a perzsa pecséteken. (Baloldalt) Az olyan ércpénzeket, mint amilyeneket macedóniai Nagy Sándor veretett (jobb oldalon) nem vették közhasználatba egészen Darius Hystaspes idejéig.

A kecskebak-jelkép mindennapi alak a görög ércpénzekben

A kecskebak képe - úgy egészben, mint egyes részeiben - ismételtelen megjelenik azoknak a macedóniai ércpénzeknek hátoldalán, amelyeket a British Museum-ban őriznek. A kecskebak jelképe Görögország számára nyilvánvalóan azért lett az ihletettséggel kiválasztva, mert az a macedón hatalomnak volt a közkeletű jelvénye és ezért a felismerés okából, s nem pedig azért adatott, hogy azzal megfelfejtethetetlen titokzatosságot burkoljanak be.

7. A FELOSZLOTT GÖRÖG BIRODALOM. — Majd - hogy tovább folytassuk a 8. fejezetet - a görög kecskebak nevezetes szarv-királyát a négyes szarvfelosztása múlja felül.

"Az a kétszarvú kos, melyet láttál, médiának és Perzsiának királya. A szőrös kecskebak Görögország királya, a nagy szarv pedig, amely szemek között vala, az az első király. Hogy pedig az letörteték, és négy állá helyébe: négy ország támad abból a nemzetből, de nem annak erejével. És ezek országai után, mikor elfogynak a gonoszok, támad egy kemény orcájú, ravaszságokhoz értő király. És annak nagy ereje lesz, noha nem a maga ereje által, és csudálatosképpen pusztít és jó szerencsével cselekszik és elpusztítja az erőseket és a szenteknek népét." (Dn 8:20-24)

Görögország volt tehát a harmadik Dániel birodalmainak sorozatában és annak négyfelé történt szétesése után¹⁹⁵ támadt fel az a figyelemreméltó Szerv-hatalom, amely rendkívüli nagyságra fejlődött ki és három irányba kiterjedve, sőt még a "Fejedelmek Fejedelme" ellen is támad, és azt addig folytatja, míg az "kéz nélkül rontatja meg". (3-12. 23-26. v.) Egy titokzatos szám is fel lett említve - a 2300 napé - amely a szentély igazságára vonatkozik. (14. v.) Azonban ennek a negyedik "kemény orcájú" királynak személyazonossága ezideig nem lett felderítve. Ez még a jövőben volt és Dániel előtt még ismeretlen volt. Miután felvilágosítást kapott arra nézve, hogy a látomás időbeli vonatkozása "sok napra való" leszen, Dániel azt az utasítást kapta, hogy "pecsételje be e látomást", annak ezt az időre vonatkozó, valamint az utolsó dolgokat illető részét. (26. v.) Mialatt Dániel imádkozott és a megértésre nézve közbenjárásért könyörgött, végül is Gábiel angyal jött el hozzá ezzel az üzenettel: "Dániel, most jöttem ki, hogy értelemre tanítsalak." (22. v.)

8. A HETVEN HÉT MAGA UTÁN VONJA A MESSIÁS KIIRTÁSÁT. — Gábiel kijelenti, hogy e hetven megjövendőlt "hét" azért lett félretéve a zsidók számára, hogy bizonyos emlékezetes, nagy fontosságú események befejeztessenek, és hogy a Dániel-prófécia azonosító idő-kulcsa lepecsételtessék és felkenessék a legszentebb. Ő ezeket sorolja fel: "hét hét, és hatvankét hét", és még "egy hét", melyek összesen hetven hetet tesznek ki, miután pedig a hét és a hatvankét hét elteltek a még megmaradó "egy hét" alatt ő a Messiás kiirtását látja a többi emberek javára és ugyancsak a hét közepén meglátja az áldozati rendszernek - legalább is annak hatásosságát illetően - a végét is. (Dn. 9:24-27)

Mély szomorúsággal eltelve a népére váró szomorúságok láttán Dánielt még egyszer meglátogatja Gábiel, aki részletesen körvonalazza neki az évszázadok valóban megtörténő eseményeit, a legközelebbi jövendőtől elkezdve. Ez a vázlat a perzsa uralom végső szakaszát fogja át, majd a macedón-korszak bevezetését (Dn. 11:2-4), ama bizonyos titokzatos negyedik királyságnak - jóllehet még megnevezés nélküli - eljövételét és végül: a "nyomorúságos időt", amely közvetlenül a vég előtt érkezik el. (Dn. 12:1) A végső napokban fogják majd eltávolítani a titkok pecsétjét ezekről az utóbbi eseményekről. Az emberek majd itt is, ott is kutatni fognak a prófécia valódi értelmé után, és nagyobb lesz majd a tudás. (4. v.) Azonban időközben ezeket a véghez tartozó, titokzatos utolsó

¹⁹⁵ Lásd a 69. oldalt.

eseményeket az angyal kijelentése értelmében be kell zárni és le kell pecsételni a "vég idejéig" a 9. vers szerint.

Ilyen volt tehát az a bámulatos, az évszázadokra szóló isteni körképnek leírása, amelyet Dániel hagyott hátra, az egymásra következő nemzedékekre, bizonyos világos magyarázatokkal, a sokféle rejtett szemléletek között. A világosan megmagyarázott helyek olyanok, mint az izzó fények, amelyek a prófétai misztikum rejtett hátterének sötét árnyékai között vannak elszórva. A közvetlen események világosan felismerhetővé lettek téve, míg a távolban lévő események általános körvonalaiban voltak láthatók, a későbbi napokra vonatkozó azokkal a részletekkel együtt, amelyek le vannak pecsételve mindaddig, amíg azokat a sorsdöntő napokat el nem érjük. Ez tehát a helyzet Dániel szent bevezetésével a vázlatos próféciába és annak magyarázatába. Ez azért adatott, hogy azt megértse az Igének istenfélő tanulója, amikor az fokozatosan teljesedésbe megy, egyik része a másik rész után, s egyik korszak a másik korszak után. Azért adatott ez, hogy tudja ismerni hol van a helye az egyes korok isteni tervében, és az eljövendő események általános menetében.

6. AZ APOSTOLOK IDEJÉBEN ELÉRT PRÓFÉTAI CSÚCSPONT

Az ember egyedül csakis a próféciaát magyarázó apostoli egyház megfelelő megértésén keresztül tudja meglátni azt, hogy miképp fejlődött ki Krisztus és az apostolok tanításaiból az apostolok utáni idők erős, prófétai magyarázat iránti hajlam, és hogyan maradt az meg szívósan évszázadokon keresztül. Meg kell jegyezni azt, mely szerint a főbb szentírási próféciaák mind vagy az első, vagy a második Krisztus-adventre mutatnak előre, vagy mind a kettőre, mint azok tetőpontjára. Az Új-Testamentum telítve van a Krisztus életét és halálát illetően azokkal a kinyilatkoztatott beteljesülésekkel, amelyek az Ó-Testamentumban az Ő első eljövetelére nézve bennfoglaltatnak.¹⁹⁶ És ugyancsak számos olyan jóslatos részletet is tartalmaz, amelyek a fenséges második eljövetel felé, vagy az azzal kapcsolatban lévő vázlatos próféciaakra mutatnak, amelyek ehhez a dicsőséges beteljesüléshez és a vele szorosan összefüggő eseményekhez vezetnek.

Emlékezetünkben kell tartani azt, hogy midőn - talán vagy húsz esztendővel Krisztus mennybemenetele után - elkezdődött az Új-Testamentumi Írások szétküldése, - előbb csak mint levelek és később mint egész gyűjtemények az általános forgalomban - akkor azokat először csak bizonyos meghatározott egyházközségekhez írták, meghatározott helyzetben és azok határozottan egy megelőző, szóbeli tanítás megtörténtét tételezték fel. Ezeket az írásokat kezdeményezőleg az illető egyházközségek közvetlen irányítása és segítése érdekében küldték el. És az azokban foglalt prófétai részüket azokban az időkben sokkal teljesebben megértették, mint azt talán némelyek fel tudták fogni, amint az majd fokozatosan nyilvánvalóvá fog válni.

I. Krisztus az ihletett prófécia kútfeje

Krisztust magát, az Ő kortársai úgy ismerték el, mint prófétát és ugyanennek vallotta Ő saját magát is. A prófétálás isteni ajándékát Ő személyesen is figyelemreméltó módon gyakorolta volt. (Lk. 7:16. 13:33. 24:19. Mt. 13:57. 21:11. Jn. 4:19. 6:14. 7:40. Eféz. 2:20) Ő azonban természetesen végtelenül több volt, mint egy próféta, Ő egyben az Istennek Fia és az ember Fia is volt, az emberek páratlan Megváltója. És az Ő földi élete a prófétálás csodáján keresztül a beteljesedésnek sokszoros fonalával volt átkötve. És valóban, Jézus Krisztus minden idők legnagyobb egyedülálló tanúját képezte az ihletett prófétálás igazának, és pontosságának. Ő nem csupán az Ó-Testamentum prófétáinak volt a Tolmácsolója, - az Ő jövődőlésük Beteljesítője és vallásos üzeneteik Megtestesítője - hanem Ő volt az a Valóság is, amely felé a mély benyomást keltő mózesi-árnyékok és jelképek mutattak.¹⁹⁷ Továbbá Ő volt úgy az isteni Jós, mint az Isten Hírhordozója is, Ő volt az Atya minden gondolatának kinyilatkoztatása, mert Ő volt a testet öltött Isten Igéje.

¹⁹⁶ Ötvennél több lett feljegyezve olyan, amely a Krisztusban és a Krisztussal teljesedésbe ment, mint amilyenek: Egy szűztől való születés. (Ésa. 7:14. Mt. 1:18-23) Születik Betlehemben. (Mik. 5:2. vö. Mt. 2:5. 6) Az Ő születésének ideje. (Gen. 49:10. Dn. 9:24-27) Elhivatik Egyiptomból. (Hós. 11:1. vö. Mt. 2:14. 15) Az ártatlan lemészárlása. (Jer. 31:15. vö. Mt. 2:17. 18) Behelyettesítő, kiengesztelő halál. (Ésa. 53. vö. az Evangélium feljegyzéseivel.) Nem szenved romlást. (Zsolt. 16:10. vö. Acs. 2:25-37. 13:34. 35)

¹⁹⁷ A próféciaának eme tágabb látkörében határozottan el kell ismerni a szentélyi istentiszteletnek azokat a szimbólumait, amelyek Krisztus prófétálására vonatkoztak. A különféle állat-áldozatok mind "az Isten Báránya" felé mutattak, "Aki elveszi a világ bűneit" (Jn. 1:29) És nagyon jól tudjuk, hogy a "mi húsvéti Bárányunk a Krisztus" (I.Kor. 5:7), Akit pontosan annak a zsidó hónapnak a pontos napján öltek meg, amelyikre a Passover esik, és hogy az Ő feltámadása - amelyik a halálnak az első gyümölcsét képezte - azon a napon következett be, amikor az árpa-kévék "hullámanak", és hogy a "hetek ünnepe" ötven nappal később az apostolok tapasztalatában nyert beteljesedést, a Pünkösdkor. (Acs. 2) Az erről szóló további tárgyalásunk a IV. kötetben fog napvilágot látni. A levitai papságnak a zsidó szentélyben történt szolgálata, Krisztusnak a mennyei szentélyben való szolgálatát jövődölte meg (Zsid. 7-10), ami az utolsó "nagy nap" ítéletében éri el a tetőpontját. A zsidókhoz intézett levél, amely a földi és a mennyei szentélyeket hasonlítja össze egymással ehhez a prófétai csúcspontozhoz vezet: "Azonképpen Krisztus is ... másodsor bűn nélkül jelent meg azoknak, akik Őt várják idvességükre." (Zsid. 9:28)

Vegyünk hát most vizsgálat alá néhány olyan Krisztustól eredő kifejezett prófétai tanítást, melyek a mi kutatásunkra vonatkoznak. Ámbár az eschatológia nem képezte az Ő legfőbb gondját, azért az mégis lényeges részét alkotta az Ő küldetésének. Azok az embertömegek, melyek között Ő élt és mozgott azonnali gyógyítást tettek szükségessé a betegségtől és a bűnöktől sokkal inkább, semhogy hittani beszédek igényeltek volna a világ végezetére vonatkozólag. Azonban Jézus nem mulasztotta el, hogy példabeszédekbe, ígéretekbe és próféciaikba bele ne vegyítse a jelenre vonatkozó megváltásnak világos biztosítékát, a Krisztus visszatérésének izzó reménységével és a dicsőségnek eljövendő országával egyetemben. Az Ő eschatológiai tanításai számosak, jól megérthetők és azok mint arany-fonalak futnak keresztül az Ő tanításainak szövedékén.

II. Jézus kihirdeti az Isten országát

Nemsokára az Ő megkeresztelése után és a pusztában eltöltött negyven nap után "elméne Jézus Galileába, prédikálván az Isten országának evangéliumát, és mondván: Betölt az idő és elközelített az Istennek országa, térjete meg és higgyetek az evangéliumban." (Mk. 1:14. 15.) Jézus nemcsak saját maga hordozta ezt az üzenetet, hanem Ő kiküldötte előbb a tizenkettőt, majd a hetvenet, hogy az Isten országának ugyanezen igazságát prédikálják. (Lk. 8:1. 9:1. 2. 10:1. 9)

És miben állott ez az Isten-országa, vagy a mennyei királyság? Ez természetesen nem minden esetben a dicsőség jövődő országa volt az idők végeztével, amelyre a Jézus gondolt, mivel Ő gyakran egész nyilvánvalóan a kegyelemnek arra az országára hivatkozott, amely "tibennetek" lakozik. Azonban Jézus legnyomatékosabb és az országot illető tanításainak nagy része félreérthetetlenül egy jövőbeni állam profétálását tartalmazza.

1. A MÁSODIK ADVENTET A DICSŐSÉG ORSZÁGA KÖVETI. — Jézus kinyilatkoztatja azt, hogy az eljövendő ország "közel" fog lenni a második Advent idejében, nem pedig az elsőhöz (Lk. 21:31), "mikor pedig eljő az embernek Fia a z Ő d i c s ő s é g é b e n és Ő vele mind a szent angyalok, a k k o r beül majd az Ő dicsőségének királyi székébe" És ez majd akkor lesz, amely időben így szól az Úr: "Jertek én Atyámnak áldottai, örököljétek az országot, amely számotokra készítettett a világ megalapítása óta." (Mt. 25:31. 34)

2. A JÖVENDŐ ORSZÁGÁNAK TÉVES FOGALMA. — Ez az eljövendő királyság volt az, amelyet a zsidók tévesen alkalmaztak egy földi, nemzeti Jeruzsálem dicsőséges messiási uralmára, amelyről ők úgy gondolták, hogy ezt olvasták ki az Ó-Testamentum próféciaiból. (Jn. 6:15. Mt. 20:20. 21. Lk. 23:2. Jn. 19:12. Mt. 27:42)

Azért volt az, hogy ők elvetették maguktól az ő szelíd és alázatos Megváltójukat. Ez volt az, amiben még a tanítványok is félreértették Őt, és civakodtak az előlegezett országban betöltendő legmagasabb állások felől és ezért volt az, hogy még a Vele három éven át eltöltött legszorosabb társulás dacára is el tudták veszíteni egy rövid időre az Ő halálának órájában való hitüket (Lk. 24:20. 21), és amiért az Ő feltámadását követőleg olyan vakok tudtak lenni, hogy félbeszakították az Ő búcsú-ígéreteit, az Ő mennybemenetele alkalmával, azt kérdezvén Tőle: "Uram, avagy nem ez időben állítod-e helyre az országot Izráelnek?" (Acs. 1:6) Talán csak az után történhetett, miután a Szentlélek el lett küldve, hogy visszahozza az ő emlékezetükbe Krisztus beszédeit (Jn. 14:26), hogy ők végül is helyes szemszögből tekintsenek erre az országra.

3. AZ ORSZÁG TERMÉSZETE. — Nekik vissza kellett emlékezniük arra, hogyan tette Ő az ő számukra lehetővé, hogy kicsinyített formában láthassák meg ezt az országot, az átváltozás alkalmával (Mk. 9:1-4), és hogyan mondomta volt nekik azt, hogy miként kell elhinni az Ő második eljövetelét, királyi dicsőségben a világ végeztével kapcsolatban a feltámadással, az utolsó ítélettel, a gonoszok megbüntetésével és az igazak megjutalmazásával. (Mt. 13: 39-43. 19:28. 25:31-34) Nekik vissza kellett hogy emlékezzenek az Ő ígéretére, mely szerint Ő együtt fog enni és inni az Ő tanítványaival az országban - abban az örömteli egyesülésben, amely felé az úrvacsora magatartása - "amíg Ő eljő"

(Mt. 26:27-29. Mk. 14:25. Lk. 22:16-18. 29. 30) - előremutat, és amely szerint beülteti őket tizenkét királyi székbe, hogy megítéljék az Izráel tizenkét nemzetségét. (Mt. 19:28. Lk. 22: 29. 30)

4. AZ IGAZ IZRAELITÁK ÖRÖKLIK AZ ORSZÁGOT. — Talán csak akkor történt, amikor a még cse-
csemőkorát élő egyház kezdett kivergődni annak zsidó fészkeből és midőn a Péter és a Kornélius
közti esemény meggyőzte az apostolokat, hogy nekik el kell vinniük az evangéliumot a pogányok-
hoz is, hogy teljesen felfogták Jézus azon tanításait, hogy az eljövendő országban az Izráel tizenkét
törzse valójában nem a szó szerint vett zsidó nemzetet, hanem valamennyi nemzet megigazultjait
jelenti. Ezek, mondá Ő, eljönnek napkeletről és napnyugatról, "és letelepednek Ábrahám, Izsák-
kal és Jákobbal a mennyek országában", és az ország hitetlen fiait ki fogják abból rekeszteni. (Mt.
8:11. 12. Lk. 13:24-30) Mert a példabeszédben szereplő munkások, akik megkövezték az Atya hír-
vivőit, és visszautasították a Fiút azon voltak, hogy elkobozzák azt a szőlőt, amely a gondjaikra lett
bízva (Mt. 21:33-45), és valóban: "elvéteik tőletek az Isten országa és oly népnek adatik, amely
megtermi annak gyümölcsét." (43. v.) A zsidó vezetők nagyon jól tudták, hogy ez a kijózanító kije-
lentés ellenük irányult. (45. v.)

Ábrahámnak igazi gyermekei, ahogyan az a Jézus egyik feleletéből - amit egy más alkalommal
a pátriárka bizonyos dicsekvő leszármazottainak adott - kitűnik, azok az emberek, akik az Ábrahám
munkáit végzik (Jn. 8:39), és azok között a munkák között, amelyek az ország gyermekeit jellem-
zik, Ő megnevezi az igazságosságot (Mt. 13:43. 25:34. 46), az Isten akaratával szembeni engedel-
mességet (Mt. 7: 21-23), alázatosságot (Mt. 20:20-27) és az önfeláldozó szeretetet, amely úgy lel-
készkedik "eggyel emez én legkisebb atyámfiái közül", amint a Mesterrel szemben. (Mt. 25:34-46)

III. Jézus a feltámadásról és a halálról

Ez a kijelentés "Én vagyok a feltámadás és az élet" (Jn. 11:25), nem csupán egy hitvallás, ha-
nem hatalmas valóság is volt, azoknak az embereknek tapasztalatában, akiket Jézus feltámasztott
halottaiból. És látjuk is Őt úgy, ahogyan Ő ezt a hitvallást tanítja, tömören de mégis világosan.
Azoknak, akik nem osztoznak a Krisztusban, nem fog lenni tartós élete, mondja Ő, - azonban azokat
akik ezt megteszik - tehát mindenkit, aki hiszen az Isten Fiában Ő örökkévaló életre fogja feltá-
masztani az utolsó napon. (Jn. 6:40. 44. 53. 54) És "az igazak feltámadásakor" a megigazultakat
meg kell majd jutalmazni. (Lk. 14:14)

Azoknak a sadduceusoknak, akik megkísérelték Őt törbe csalni Jézus azt felelé, hogy a feltá-
madáskor nem leszén házasság, mert a szentek úgy fognak élni, mint az angyalok és mivel így ők
az angyalokhoz lesznek hasonlóak, nem lesznek többé alávetve a halálnak. (Lk. 20:35-38. Lásd még:
Mt. 22:30-33. Mk. 12:24-27) És nem csupán a megváltottakat, hanem v a l a m e n n y i h a l o t -
t a t i s e l ő fogja szólítani sírjából az Isten Fiának szava, hogy az utolsó napon elvegyék az őket
megillető jutalmat, mivel kétféle feltámadás létezik, az igazak feltámadása az életre és a gonoszt
cselekvők a kárhozatra. (Jn. 5: 28. 29)

IV. Jézus tanítása a második adventről

1. A MÁSODIK ADVENT LERAJZOLÁSA. — Az Ő lelkészkesedésének vége felé történt, hogy miu-
tán rábírtta volt Pétert ennek a nagyszerű vallomásnak megtételére: "Te vagy a Krisztus, az élő Is-
tennek Fia", elkezdett beszélni tanítványainak az Ő közelgő megtagadásáról, haláláról. Majd azért,
hogy enyhítse ennek a szívfacsaró hírnek a gyászát, elmondá nekik az Ő dicsőséges második eljövete-
lére vonatkozó prófétai ígéretét.

"Mert az embernek Fia eljő az Ő Atyjának dicsőségében, az ő angyalaival és akkor megfizet
mindenkinek az ő cselekedete szerint." (Mt. 16:27. Lásd még: Mk. 8:38. Lk. 9:26. is)

Majd ezután Ő kinyilatkoztatta azt is, hogy lesznek némelyek a tizenkettő között, akik "meglátják az embernek Fiát eljönni az Ő országában" (Mt. 16:28), és néhány nap múlva Ő magával vitte Pétert, Jakabot és Jánost az átváltozás hegyére. Itt adott aztán nekik egy előzetes látomásban képet az országról, a megdicsőült Krisztusról, Mózással és Illéssel egyetemben, aki egyik képviselője volt azoknak a szenteknek, akik át fognak menni a halálon és a feltámadáson, és a másik, aki azokat ábrázolja, akik még élni fognak az Ő eljövetelkor, és halál nélkül fognak majd átvitetni az országba. (Mt. 16:28. 17:3. Lásd még: Mk. 9:1-4. és Lk. 9:27-32. is)

2. AZ Ő ELJÖVETELÉNEK ÍGÉRETE. — A kereszthalál előtti utolsó héten Jézus beszédének arra irányuló feljegyzését találjuk, amely az Ő második eljövetelének korábbi három mozzanatára vonatkozik. Ezek közül a legelső a "Hegyi Prófécia" (Hegyi Beszéd), amelyet a következő szakaszban fogunk majd szemügyre venni. Majd az utolsó vacsora éjszakáján, amikor Ő megkísérelte előkészíteni a tizenegyet az Ő halálának közvetlen előttük álló gyötrelmeire, elmondá nekik a vigasztalásnak azokat a szavait, amelyek századokon keresztül visszhangoztak azért, hogy bátorítsák a hívők hitét:

"Ne nyugtalankodjék a ti szívetek: higgyetek Istenben és higgyetek Én bennem. Az én Atyámnak házában sok lakóhely van, ha pedig nem volna, meg mondtam volna néktek. Elmegyek, hogy helyet készítsek néktek. És ha majd elmegyek, és helyet készítek néktek, ismét eljövök és magamhoz veszek titeket, hogy ahol én vagyok, ti is ott legyetek." (Jn. 14: 1-3)

Majd ismét ugyanazon az éjszakán a Sanhedrin előtti kihallgatása alatt, amikor Kajafás főpap az élő Istenre való hivatkozással tanúságtételre hívta fel Őt, vajon Ő volna-e a Krisztus, az Isten Fia, megtette az Ő esetére vonatkozó utolsó kijelentését és beleegyezésével összekötötte azokat a szavait, amelyek megpecsételték az Ő bírának ítéletét.

"Mostantól fogva meglátjátok az embernek Fiát ülni az Istennek hatalmas jobbján, és eljönni az égnek felhőiben" (Mt. 26:64. Lásd még: Mk. 14:62. Lk. 22:69. 70)

V. Jézus nagyszerű prófécijája átfogja a keresztény korszakot

1. A KETTŐS PRÓFÉCIA A HEGYEN. — Az úgynevezett "synoptikus Apokalipszisben" (összefoglaló apokalipszis) Jézus oly páratlan próféciát ad számunkra, amely átfogja az egész keresztény korszakot, amely átfogja és kiterjed Jeruzsálem közeledő végpusztulásától kezdve, és a nagy, vallásos üldöztetések kijelölt korszakától egészen az Ő dicsőséges második eljöveteléig és a világ végezetéig bezárólag. A prófécia eme legutolsó, sorsdöntő darabja összefoglaló erővel bizonyítékot bizonyítékra és jelet jelre halmozva, növekvő részletességgel mutatkozik meg előttünk.

Jézus nemsokára az Ő dicsőséges bevonulása után megjövendölte azt, hogy nem marad kő követ sem a templomban, és ekkor a tanítványok ezt kérdeék Tőle: "Mondd meg nekünk, mikor lesznek meg ezek és micsoda jele lesz a Te lejövetelednek és a világ végének?" Le tudjuk rajzolni magunknak Jézust, amint ott ül az Olajfák Hegyén, mélyen elmerülve a tanítványokkal folytatott beszélgetésben. Átnézve a völgyön, az emberekkel zsúfolt városra és a fenséges Templomra, Ő ezt a világosan érthető, kettős próféciát adja feleletül tanítványainak kettős kérdésére. Ő egyként belevegyíti - mint egy mindent átfogó próféciába - azokat az eseményeket, amelyek Jeruzsálem közelgő elpusztulásával kapcsolatosak, és azokat, amelyek az idők végezetéhez és a második adventhez vezetnek.¹⁹⁸¹⁹⁹

2. A SZOMORÚSÁGOK KEZDETE. — Nekik hamis krisztusokat kell várniuk, majd háborúkról és háborús hírekről kell hallaniuk, de még ez nem itt a vég. Üldözésekre kell előkészülniük, nekik nagy sietve kell majd elfutni a hegyekre amikor meglátják a "pusztító utálatosságot" (Mt. 24:15), - vagy amikor látják "Jeruzsálemet hadseregektől körülvéve (Lk. 21:20) - és nekik imádkozniuk kell

¹⁹⁸ Lásd a 145. oldalt.

¹⁹⁹ Lásd a 145. oldalt.

azért, hogy az ő futásuk ne legyen télen, sem szombat-napon.²⁰⁰ Itt van tehát lerajzolva a zsidó nép sorsa, amelyik elbukik a kardtól, amelyet minden nemzetek fogságba fognak vetni, a pogányok sarka alatt nyögő Jeruzsálemmel együtt, "míglen betelik a pogányok ideje". (Lk. 21:24)

3. NAGY MEGPRÓBÁLTATÁSOK. — E jövődölések némelyik része kiváltképp az Ő hallgatóinak a nemzedékére vonatkozik, viszont egyesek határozottan a végső napokat érintik, míg másoknak nyilvánvalóan kettős alkalmazhatóságuk van. Bizonyos elemek, mint a háborúk, üldöztetések és viszontagságok nemcsak olybá tűnnek fel, mint a közelgő válságok jellegzetességei, hanem azokat fokozatos és változó mértékben az egész egyház történetére is alkalmazni lehet, és azok az idők beteljesülése előtt behatóan ismétlődni is fognak. Jézus könnyedén átsiklik a közbeeső évszázadok felett, mert különben a tanítványok mélyen elcsüggedtek volna az előttük feltáruló ama századok láttán, amelyek az ő Uruk dicsőséges országának eljövételét megelőzik, ama századoknál, amelyeket győzelmek és bukások, vér, halálgyötrelem és könnyek jeleznek, sőt amikor "nagy nyomorúság lesz, amilyen nem volt a világ kezdete óta, mind ez ideig, és nem is lesz soha". A nyomorúságok napjait azonban meg kell rövidíteni, és azok, akik egész a végig ki fognak tartani, meg lesznek szabadítva.

4. A VÉG JELEI. — Jézus csak ezt az egy futólagos bepillantást nyújtja a közbeeső időszak körvonalai, jöllehet Ő ebbe belé foglalja azt is, hogy ez nem leszen egy rövid ideig tartó időszak, mert az evangéliumot hirdetni kell majd az egész világon, bizonyosággal minden népnek mielőtt elkövetkeznék a vég. (Mt. 24:14) Azonban éppúgy, mint ahogyan a fügefa rügyfakadása, a nyárnak képezi előhírnökét, ugyanúgy fog majd sok utolsó-napi jel is megjelenni, hogy megmutassák azt, amikor "közel van az Isten országa", sőt az "ajtó előtt", jöllehet senki sem tudja sem a napot, sem az órát. (Lk. 21:29. 31. Mt. 24:32. 33. 36) És újból lesznek majd háborúk és háborús hírek, éhínség, ragályok és hamis próféták jelennek meg az utolsó napokban, s leszen hogy a gonoszság megsokasodik úgy, hogy a szeretet sokakban meghidegül.

Közvetlenül a nagy viszontagságok után, vagy "ama napok nyomorúságai után" a nap és a hold el fognak sötétedni (vö. Jóel 2:31), és bekövetkezik a csillagok hullásának látványa. És akkor "sír a föld minden nemzetsége" és az "emberek elhalnak a félelem miatt" a jövőt illetőleg. Mert az a nap hirtelen fogja meglepni a gondtalanokat és a gonoszokat és az emberek a földön gyászolni fognak és sírni, amikor meglátják Krisztus eljönni a felhőkben. Azonban ekkor az igaz emberek fel fognak nézni és felemelik fejüket, mert elközelgett az ő váltságuk. (Lk. 21:28) Ezek Krisztus páratlan próféciájának a keresztény korszakra vonatkozó részletei.

5. A MÁSODIK ADVENT. — A hamis krisztusok és a hamis próféták sokakat megtévesztenek a kiválasztottak kivételével, de az igazak nem fognak hallgatni azokra az egyénekre, akik a Krisztus helyi eljövételét hirdetik - "a pusztában" - vagy a "titkos szobákban" való eljövételét. "Ne higgyetek", így szól tehát az Ő ünnepélyes intelme, mert az ember Fiának látható és dicsőséges módon kell eljönnie, úgy, "amiképpen a villámlás napkeletről támad és ellátszik egész napnyugatig", Ő a dicsőség ragyogása közepette fog eljönni "az ég felhőiben nagy hatalommal és dicsőséggel. És elküldi az Ő angyalait nagy trombitaszóval és egybegyűjti az Ő választottait a négy szelek felől, az ég egyik

²⁰⁰ Eusebius szerint a jeruzsálemi keresztények tiszteletben tartották ezt az intelmet. "Azonban a jeruzsálemi egyház-község népei parancsolatot kaptak egy kinyilatkoztatáson át, - melyet ott lakó, megbízható emberkehez méltóztatott Istennek intézni a háború kitörése előtt - hogy hagyják el a várost és menjenek el lakni egy bizonyos Perea, vagy Pella nevű városba. És amikor azok az emberek, akik hittek a Krisztusban megérkeztek ide Jeruzsálemből, akkor - úgy mintha a zsidók királyi városában és Júdea egész országában teljesen kihaltak volna már a szent emberek - végül is az Isten ítélete vette át azokat, akik ilyen sérelmeket követtek volt el Krisztus és az Ő apostolai ellen, és teljesen megsemmisíté az istentelen embereknek ezt a nemzedékét." (Eusebius: Church History, 3. könyv, 5. fejezet, 3. szakasz, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet, a 138. oldalon. Epiphanius, (kb. 315-403) a Cyprus-i Contantia püspöke ugyanerről tesz tanúságot a De Mensuris et Ponderibus című művében a 15. fejezetben, Migne-gyűjtemény, PG. 43. kötet, 261. oszlopában.

végétől a másik végéig" (Mt. 24:30. 31), a föld végső határától az ég végső határáig. (Mk. 13:27) Az Ő eljövetele az idők végezetével képezte tetőpontját az Ő valamennyi ígérétének.

Majd tovább folytatja e nagy figyelmet érdemlő leírást azokban a példázatokban, amiket a Mt. 25. fejezete tartalmaz, olyannak jellemezve magát, mint Vőlegény, aki egyformán meglepi úgy az eszes, mint a bolond szüzeket, amint a Tőkepénzes, aki megjutalmazta azokat, akik elszámoltak az Ő talentumaival, amint a Király, aki eljő dicsőségben, "mind a szent angyalokkal" és aki beül az Ő dicsőségének királyi székébe, megítélván a juhokat és kecskéket, és átvén az övéit az országba, hogy örökkévaló élettel megjutalmazza őket.

Jézus ebben a lélegzet elállító hasonlíthatatlan prófécijában a tanítványok szemét a jövőre felel irányítja, a szomorúság, a megpróbáltatások és a végső diadal felé. Azonban ebben a kettős prófécia-ban Ő a közeli és a távolabbi jövőre eseményeit összevegyíti egymással, Jeruzsálem elbukásának idejét és azt az időt, amely közvetlenül a világ végezte előtt telik el. Így felel meg Ő mindkét kérdésükre, azonban arra inti őket, hogy vigyázzanak és várakozzanak, mert nem tudhatják azt az órát, melyben az ő Mesterük el fog jönni, és az Ő követőire bízva azt, hogy ők maguk fejtsék meg annak jelentését. És ez a jelentés kell, hogy a beteljesedésben váljék világossá.

VI. Jézus kihirdeti a vezérelveket

A prófécia fokozatos beteljesülésére vonatkozó korabeli felfogásának alapvető elvét Jézus az utolsó vacsora éjjelén hirdette volt ki, mondván: "Én most mondtam meg néktek, mielőtt meglenne, hogy amikor majd meglesz, higgyetek". (Jn. 14:29) Ezt az alapvető Jézus különféle formákban háromszor ismételte meg, úgy, hogy semmiféle kétség nem foroghat fenn az Ő alapvető szándéka felől. A másik két kinyilatkoztatás így szól: "Most megmondom néktek, mielőtt meglenne, hogy mikor meglesz, higgyetek majd, hogy én vagyok" (Jn 13:19), és "Ezeket pedig azért beszéltem néktek, hogy amikor eljő az az idő, megemlékezzetek róluk, hogy én mondtam néktek." (Jn. 16:4)

A magyarázatnak ez a legfőbb hatása - a b e t e l j e s ü l é s f e l i s m e r é s e , a z o n n a l a b e t e l j e s e d é s i d ő p o n t j á b a n - nyilvánvalóan abból a célból nyilvánult meg, hogy:

a.) bizonyosságot teremtsen a prófécia-nak magának isteni ihletettségére nézve,

b.) bizalmat ébresszen fel a prófécia Szerzőjével szemben, annak végtelen előrevaló-ismerete és végrehajtó hatalma iránt.

c.) Megmutassa az ember saját idejét és helyét a prófécia beteljesedésében és ezáltal megjelölje azt a sajátos kapcsolatot, üzenetet és hangsúlyozást, amely a fejlődésnek minden egyes szakaszában esedékessé válik. Ily módon tehát az á l t a l á n o s f o l y a m a t o t tisztán meg lehet különböztetni a prófétai jóslattól, de nem lehet látni a beteljesülés p o n t o s f o l y a m a t á t .

VII. Krisztus kapcsolata a Dániel Könyvével

Krisztus tanúságtételének a Dániel Könyvét illető jelentősége nem szabad hogy veszendőbe menjen számunkra. Nincs jogunk arra, hogy megfélemedjünk az Ő nézeteiről e tárgyat illetően. Krisztus számára Dániel valóságos személyiség volt, egy Istentől ihletett próféta, kinek jövődöléseit nagy figyelemre kellett méltatni.

Jézus akkor hatolt legelőször bele a prófétai magyarázatok terébe, amikor bevezető kinyilatkoztatást tett röviddel az Ő megkeresztelése után: "Bétölt az idő és elközelített az Istennek országa. Térjete meg és higgyetek az evangéliumban." (Mk. 1:15) Milyen másféle időt érthetett Ő ezalatt, kivén a Dániel próféta ama hatvankilencedik hetének a befejezését, amelynek a "Messiás-fejedelemig" kellett terjednie? Határozott bizonyítékok vannak arra nézve, hogy ezekben az

időkben a zsidók közül sokan voltak olyanok, akik a "Messiás-fejedelem" eljövetelére vártak.²⁰¹ Itt tehát olyan prófécia volt, amelyik az emberek szeme előtt ment teljessébe.

Krisztusnak a hetven-hétre vonatkozó évet-napot számító megerősítésében olyan elvet ismerhetünk meg, amelyet egyszer már részben megtekinthettünk egy pillanatra az eredeti Septuaginta Dániel-féle fordításban,²⁰² és ez most meg van szilárdítva a Jézus ama eljövetelével, hogy beteljesítse a "Messiás-fejedelem"-ről szóló próféciát és hogy a prófétai értelmezésnek egy szélesebb és világosabb körű új korszakát vezesse be, túlmenően az Ó-Testamentum idejének korszakán.

Azonban Krisztus az Ő prófétai kijelentései közül néhányat még határozottabban Dánielre alapozott. Az Ő általa az Olajfák kertjében tartott beszédében három célzást is tesz arra a Könyvre.

Először megemlékeztet arról a "pusztító utálatosságról, amelyről Dániel próféta szólott" és jelentőségteljesen teszi ehhez hozzá, hogy "aki olvassa, értse meg". (Mt. 24:15) Ezzel Ő elrendeli számunkra, hogy az Ő próféciáit értelmes módon tanulmányozzuk, és annak beteljesülésében látja a jelét a Jeruzsálem pusztulásától való megmenekülésüknek. A szentírási hely a kapcsolatos szövegből, - mely kétségtelen a Dániel 9:27 a Septuagintában - amelyet a Krisztus és az apostolok használtak, így szól: "a pusztító utálatosság... ott áll a szent helyen", és ehhez hasonló mondatok ismételten megjelennek a Dániel 11. és 12. fejezetében.²⁰³

Ezt a "pusztító utálatosságot", melynek a szenthelyen kellett állnia a Lukács Könyve úgy magyarázza, hogy az a Jeruzsálemet körülvevő hadseregekre vonatkozik (Lk. 21:20), nyilván azokra a római haderőkre, amelyeknek a várost be kellett venniük. Így tehát Krisztus a Dániel-féle próféciákat itt egyenesen a római birodalomra alkalmazza, amelyik már régtől fogva átvette a világ feletti főhatalmat a macedónoktól, és amelyet a zsidók már úgy ismertek fel, ahogyan azt Dániel próféta látta nekik.²⁰⁴

Soha nem szabad figyelmen kívül hagynunk - amikor a századokon keresztülmenő prófétai magyarázatokat tanulmányozzuk - a Mesternek azt az isteni intelmét, hogy olvassuk és értsük meg Dániel tanúságtételét. Ő nyilvánvalóan nem tekinthette az egész könyvet lepecsételtnek addig a napig, míg "nagyobb lesz a tudás" és amíg ide-oda futkároznak a próféciákban "a végső időig" (Dn. 12:4), mert Neki világosan az volt a szándéka, hogy az Ő Júdea-beli hívei megmeneküljenek Jeruzsálem pusztulásától a beteljesedés ama részének megértése által, amelyik az ő korukra vonatkozott. Ha Krisztus prófétai alapelve a beteljesedés idejekor való fokozatos megértést illetően a Dániel könyvének csupán csak ama részére alkalmaztatott volna, amelyik a végső napokkal foglalkozik, az események az idők végezetéig le lettek volna pecsételve. Ez alapon nekünk remélni lehet, hogy olyan folytatolagos prófétai magyarázatokra találunk, amelyekben felismerjük az egykorú beteljesüléseket. Krisztus idejében, ahogyan azt látni fogjuk a Dániel 2. és 7-ben említett négy ország egymásra való következése például nagy körvonalaiban fel lett fogva és ez évszázadokon keresztül úgy a kereszté-

²⁰¹ Kb. a Krisztus idejében általános várakozás uralkodott az emberekben valamiféle olyan "szabadító" után, akinek nemsokára el kellett érkeznie. Azt, hogy ezt a reménykedést úgy a pogányok, mint a zsidók körében is meg lehetett találni, úgy Tacitus és Suetonius római történetírók, valamint Josephus is megmutatják, Frederic W. Farrar műve szerint: a *The Life of Christ (A Krisztus Élete)* című könyvben, annak 21. oldalán. (lásd még: Johann Lorenz Vob Mosheim: *Institutes of Ecclesiastical History (Az Egyházi Történelem intézményei)* c. művét, az I. századból, 1. rész, 2. fejezet, 5. szakasz, 1. kötet, a 29. és 30. oldalakon, John Flechter Hurst: *History of the Cristian Church*, 1. kötet, 87. oldalon, John Fleetwood: *The Life of Our Blessed Lord and Saviour Jesus Christ (A mi áldott Urunk és Megváltónk Jézus Krisztusnak élete)* c. műve, a 17-20. oldalakon. A zsidóknál ezt a reménykedést a zsidó próféciák jövődőléseire alapozták, amint ezt később ki fogjuk fejteni.

²⁰² A Dániel 9:27. feje. eredeti Septuaginta-fordítása a *The Old Testament in Greek According to the Septuagint (A Görög nyelvű Ó-Testamentum a Septuaginta szerint)* (Swete-kiadás), 3. kötet, 560. oldal, lásd még: a kötet 173. oldalát is.

²⁰³ Dn. 9:27. a korábbi alexandriai Septuagintában úgyszintén a későbbi Theodosius-i fordításban Dn. 11:31 (Theodosius), és Dn. 12:11. (mindkettő), a Septuagintára vonatkozó Swete-féle kiadásban, a 3. kötetnél az 560. 561. 570. 574. oldalakon és 575. Lásd még: Boufflower: idézett művéig is, a 287. oldalon.

²⁰⁴ Lásd a 175. oldalt.

nyek, mint a zsidók közös tulajdonává vált. És "az idő beteljesedett" lett a Jézus lelkészkedésének félre nem érthető, bevezető hangja.

Krisztusnak Dánielre való második hivatkozása az Ő egyszerű prófétáló beszédében nyilvánvalóan a Dániel 12:1. verse nyelvezetét használja arra, hogy leírja az eljövendő nyomorúságokat: "Mert akkor nagy nyomorúság lesz, amilyen nem volt a világ kezdete óta mind ez ideig." (Mt. 24:21. Lásd még: Mk. 13:19) És a harmadik hivatkozást az Ő a második Adventre vonatkozó leírásában találjuk meg: "És meglátják az embernek Fiát eljönni az ég felhőiben nagy hatalommal és dicsőséggel." (Mt. 24:30. Lásd még: Mk. 13:26. Lk. 21:27)

Ezt össze lehet az Ő ama válaszával hasonlítani, amit csaknem ugyanazokkal a szavakkal mondott a főpapnak az Ő vallatásakor: "Mostantól fogva meglátjátok az embernek Fiát ülni az Istennek hatalmas jobbján, és eljönni az égnek felhőiben." (Mt. 26:64. Lásd még: Mk. 14:62) A mondatfűzés világosan kölcsön lett véve az utolsó ítéletnek Dániel által való leírásából.

"Láttam éjszakai látásokban és ímé az égnek felhőiben mint valami Ember-fia jöve és méne az öregkorúhoz, és eleibe vivék Őt. És ada néki hatalmat, dicsőséget és országot és minden nép, nemzet és nyelv Néki szolgálja, az Ő hatalma örökkévaló hatalom, amely el nem múlik, és az Ő országa meg nem rontatik." (Dn. 7:13. 14)

A Dánielre való célzás félreérthetetlen. Itt van nyilván az eredete a Krisztus által maga-választott címének is: "az ember Fiá"-nak. Az a határozott névelő, mely az Új-Testamentumban az elnevezés elé lett téve (az angolban: The Son of Man. A ford. megj.), világosan azt mutatja, hogy Ő Saját Maga az a titokzatos lény, akit Dániel leírt volt. Ő magának követeli azt a jogot, hogy mind azzal a hatalommal és tekintéllyel fel legyen Istentől ruházva, amelyet Dániel látomásában "valami Ember-fiához" hasonlóan ruházva látott (széljegyzet). Úgy a főpap, mint a Sanhedrin tökéletesen értette a Megváltó követelését, mert az ő szemükben a Dániel 7-ben szereplő ama Személy isteni Lény volt.²⁰⁵ Ezért a főpap kijelentette, hogy Jézus, amikor Ő ezt az igény-követelést előadta káromlást beszélt és a sanhedrin metsző gúnnyal azt kérdezé: "Te vagy tehát az Isten Fia?" (Lk. 22:70)

Ennek kiegészítéséül Krisztus hangsúlyozása egy kettős feltámadást illetőleg (Jn. 5:28. 29), párhuzamban van a Dn. 12:2-vel és az Ő, a jövendőt illető leírásával: "Akkor az igazak fénylenek mint a nap az ő Atyjuknak országában" (Mt. 13:43), a Dn. 12:3. körülírásai szerint. Így helyezte rá Krisztus míg a földön járt visszavonhatatlanul az Ő pecsétjét Dániel könyvére, arra a könyvre, melyet későbbi kritikusok egy jámbor zsidó regény színvonalára szerettek volna szíves-örömet lesüllyeszteni, egy olyan "próféciaéra", amelyet az események megtörténte után állítottak össze, s melyet család módra tulajdonítottak egy "Dánielnek", aki a történelemben soha nem létezett!

Azonban Krisztusnak a Dániel könyvét illető tanúságtétele nem szorítkozik csupán az Evangélium lapjaira. A Szentírás utolsó Könyvére, amelyik - mint ezt látni fogjuk - dicsérettel emlékszik meg Dániel Könyvéről, ezt a felírást viseli: "Jézus Krisztus kijelentése, amelyet adott Néki az Isten, hogy megmutassa az Ő szolgálóinak, amiknek meg kell lenniük hamar", "Ő pedig elküldvén azt az Ő anyala által megjelenti az Ő szolgálójának, Jánosnak." (Jel. 1:1) A Jézus tehát az, aki üzeneteket küld a hét egyházközségnek, Aki így beszél a hét gyertyatartó között: "Írd meg amiket láttál és amik vannak és amik ezek után lesznek." (Jel. 1:19) Maga Jézus az, aki egyedül képes felnyitni a lepecsételt könyvet (Jel. 5:5. 6. 6:1. 3), aki le tudja aratni a földet (Jel. 14:14-16), aki vezeti a mennyei seregeket végső pusztításuk küldetésében (Jel. 19:11-15), és aki végül is kijelenti, hogy Ő mindeneket újjá fog tenni (Jel. 21:5), és aki bizonyosságot tesz az egyházban mindezen csodálatos próféciaakra vonatkozólag. (16. v.) Ezért Jézus a próféciaák igazi kútforrása.

²⁰⁵ Az "ember Fiát" illetőleg ami ismeretes isteni megjelölést képez, lásd a 186. oldalon.

VIII. Pünkösdi leleplezi "az idöket és alkalmakat"

Ámbár a tanítványok több mint három éven át voltak Jézus társaságában, s ültek az Ő csodálatos oktatásai alatt, és figyelmesen hallgatták az Olajfák Hegyének emlékeztető alkalmával az Ő századokra szóló hatalmas prófétálást, mely utóbbinak a második adventben és az Ő dicsőséges országa eljövételében kellett elérnie tetőpontját, ők mégis abban a hiszemben voltak, hogy Ő át fogja venni a messiási ország uralmát. Ők nem tudták felfogni az Ő közelgő halálára, eltemetésére és fel-támadására vonatkozó azokat a prófeciákat, melyeket Ő világosan figyelmükbe ajánlott. És azután, hogy ezek a roppant események valóban megtörténtek, a tanítványok újból megkérdézték Jézustól, közvetlenül az Ő mennybemenetele előtt: "Uram, avagy nem ez időben állítod-e helyre az országot Izráelnek?" (Ez időben: ento chrono touto) (Acs. 1:6) Az Ő határozott felelete azokat az utolsó ígéket tartalmazza, amelyeket Ő az Ő mennybemenetele előtt mondott az Ő tanítványainak:

"Nem a ti dolgotok tudni a z i d ö k e t , v a g y a l k a l m a k a t , melyeket az Atya a maga hatalmába helyeztetett. Hanem vesztek erőt, minekutána a Szentlélek eljő reátok és lesztek nékem tanúim úgy Jeruzsálemben, mint az egész Júdeában és Samáriában és a földnek mind végső határá-ig." (7. és 8. versek)

Az az időkre és alkalmakra való hivatkozás, melyekre itt mint az Istentől származókra célzás történt, természetesen a Dániel-féle kifejezett kijelentést illeti, amely egyik részét kellett hogy képezze az ő korábbi tanulmányának és vitabeszédének:

"És Ő (Isten) változtatja meg a z i d ö k e t é s a z i d ö k n e k r é s z e i t , dönt királyokat és tesz királyokat, ad bölcsességet a bölcséknek és tudományt az értelmeseknek. Ő jelenti meg a mély és elrejtett dolgokat, tudja mi van a setéségekben és világosság lakozik Vele." (Dn. 2:21. 22)

Krisztus a még át nem formálódott tanítványokhoz intézett kijelentését azzal a közvetlen kapcsolatban lévő paranccsal intézte hozzájuk, mely szerint nekik Jeruzsálemben kell maradniuk, hogy ott néhány napon belül bevárják a Szentlélek által való megkeresztelést. S amikor majd az az átfarmálódás meg fog történni, akkor elméjük lelki értelemre meg fog nyílni, hogy megérthessék "az idöket és az alkalmakat". Ezenkívül ők akkor és ilyen módon válnak majd ihletett csatornákká, hogy megmagyarázzák az emberi nem számára az idöknek szóló isteni Terv körvonalait, és annak a második Adventben történő beteljesedését. És az apostolok, úgy közelben, mint távolban tanúbizonyságukban kifejezetten törődtek ugyanazokkal az idökkel és alkalmakkal, amelyek a megváltás isteni tervével egybe vannak fűzve.

Ezért a Pünkösdi napján Péter legelső szavait a Jóel-féle prófécia és a Szentlélek kiáradására vonatkozó jövendölések magyarázata képezték, mint amelyek ép ezen a napon érkeztek el beteljesedésük kezdetéhez. És ettől az időponttól kezdődően elkezdte magyarázni azokat a prófeciákat, amelyek az első adventre és a Krisztus keresztfeszítésére vonatkoznak megfelelően, "az Istennek elvégzett tanácsából és rendeléséből." (Acs. 2:23)

Röviddel ezután Péter beszédet intézve a templom előcsarnokában összegyűlt népekhez, újból kijelenti, hogy a Krisztus halála ama jövendölések beteljesülését képezi, "amikről eleve megmondotta minden Ő prófétájának szája" (Acs. 3:18), és ismét nyilatkozatot tesz az Isten "idejét" illetőleg:

"Bánjátok meg azért és térjete meg, hogy eltöröltessenek a ti bűneitek, hogy így eljöjjenek a f e l ü d ü l é s i d e i (kairoit) az Úrnak színétől, és elküldje a Jézus Krisztust, Aki néktek előre hirdettetett, Kit az égnek kell magába fogadnia, m i n d a z i d ö k i g , m í g l e n ú j j á t e r m e t e t n e k m i n d e n e k , amikről szólott az Isten minden Ő szent prófétájának szája által, eleitől fogva." (19-21. v.)

Majd Péter így folytatja magyarázatát: "De a próféták is mindnyájan Sámuelről és a következőktől fogva, akik csak szóltak e napokról jövendöltek." (24. v.) A Péter-féle leveleket, melyek nyilvánvalóan jóval ezután íratnak, később fogjuk megbeszélés tárgyává tenni.

IX. Pál vázolja a jelenlegi korlátozást és az eljövendő istentagadást

Pál, megtérése után s az Athéniekhez intézett szavaiban a földön lakó nemzetekre vonatkozóan ugyancsak azt jelenti ki, hogy Isten "meghatározta eleve elrendelt idejüket és lakásuk határait" (Acs. 17:26), és tovább folytatja egy olyan kijelentéssel, amely az utolsó ítélet eljövendő napjára vonatkozik. (31. v.) Amikor Pál a Thessalonikaiakhoz írta levelét, ő oly alapos oktatást adott e tárgyban az egyházközségnek, hogy ezeket állíthatta:

"Az időkről és időszakokról pedig atyámfiai nem szükséges, hogy írjak néktek, mert igen jól tudjátok ti magatok, hogy az Úrnak napja úgy jó el, mint a tolvaj éjjel." (I.Thess. 5:1-2)

A tudósok általában véve megegyeznek abban, hogy a Thessalonikaiakhoz írt 1. és 2. levél a legkorábbi Pál-féle írások voltak és ugyanezek voltak a legelső Új-Testamentumi írások is, melyeket az I. század közepe táján nyilvánosan is forgalomba hoztak.²⁰⁶ Pál, aki prófétálásának teljességét és körét tekintve csak a második helyre kerül János után, az ő próféciait Róma korabeli uralmával kezdi meg, Babilon és Görögország ekkor már bevonultak a történelembe. Az akkor fennálló "elnéző", vagy korlátozó hatalmat, amelyiktől a "Bűn misztériumának" fejlődése függött, azt a nagy elpártolást, amelyik már akkor kezdetét vette a terjeszkedő keresztény egyházban, úgy magyarázták az ősi egyházban, mint a római birodalmat. Még mielőtt Pál levelet írt volna, ő lapos szóbeli oktatást nyújtott a Thessalonikaiaknak, az események egymásra következésére nézve, és az ő helyzetükre vonatkozólag a prófétai vázlatokban, az akkor fennálló római birodalomtól kezdve, egészen a második Adventig bezárólag.²⁰⁷

Pál a Thessalonikaiakhoz írt első levelében nyomatékosan hangsúlyozza a megigazult holtak feltámadását és az igaz életűek átvitelét Krisztus második eljövetelekor:

"Mert maga az Úr, riadóval és arkangyal szózatával és isteni harsonával leszáll az égből és feltámadnak először akik meghaltak volt a Krisztusban, azután mi, akik élünk, akik megmaradunk, elragadtatunk azokkal együtt a felhőkön az Úr elébe a levegőbe és ekképpen mindenkor az Úrral leszünk." (I.Thess. 4:16. 17)

Majd továbbhalad "az időket és időszakokat" illetőleg (I.Thess. 5:1), megjegyezve az "Úr napja" elérézésének hirtelen voltát, "tolvaj módra", és pusztulást árasztva a sötétség fiaira.

"Mert amikor ezt mondják: Béke és biztonság, akkor hirtelen veszedelem jó rájuk, mint a szülési fájdalom a terhes asszonyra, és semmiképpen meg nem menekednek. De ti atyámfiai nem vagytok sötétségben, hogy az a nap tolvajmódra lephetne meg titeket." (3. 4. v.)

Mivel némely Thessalonikaiak félreértették ezt, nyilvánvalóan azt gondolva, hogy Krisztus az ő idejükben térhet vissza, azért az apostol megírta második levelét, különösképp azokhoz intézve azt, "akik szorongattatok" (II.Thess. 1:7), azért, hogy helyesbítse téves értelmezésüket, a Krisztus második eljövetele idejét illetőleg, az Ő szentjeinek dicsőítésére és a gonoszok elpusztítása végett. (8-10. v.) Nekik nem kellett háborogniuk amiatt a gondolat miatt, "mint ha itt volna már a Krisztusnak ama napja" (II.Thess. 2:2), mivel:

"Mert nem jön el az addig, mígnem bekövetkezik előbb a szakadás, és megjelenik a bűn embere, a veszedelemnek fia: aki ellene veti és fölébe emeli magát mindannak, ami Istennek, vagy istentiszteletre méltónak mondatik, annyira, hogy maga ül be az Isten templomába, Isten gyanánt mutogatván magát." (3. 4. v.)

Jegyezzük meg most mindjárt az ő kifejezett szavait, azt, hogy m i k é p p m o n d t a ő e l e z e k e t a d o l g o k a t é l ő s z ó v a l n e k i, ahogyan mi ezt idéztük, és hogyan v o l t m á r

²⁰⁶ "Az Első Század Körképe" című táblázatot illetőleg, mely az Új-Testamentumra vonatkozó írások megközelítő időszámítási rendjét tünteti fel lásd a 98. és 99. oldalakon. Ez a következőknél segítséget fog nyújtani az Új-Testamentum próféta-magyarázatainak idősorrendi meghatározásához.

²⁰⁷ Lásd a II.Thess. 2:5-8. verseit, a következők miatt működik ugyan már a törvényszegés titkos bűne, a még most visszatartó erő, az akadályozó erő jövőendő eltávolítása, a törvénytaposó megjelenése, és ennek a gonosz hatalomnak végső elpusztítása a második Advent bekövetkeztekor.

t u d o m á s u k nekik azokról a tényekről az akkor fennálló akadályozó hatalmat illetőleg, amely késleltette az eljövendő istentagadás megjelenését:

"Nem emlékeztek-e, hogy megmondtam néktek ezeket, amikor még tinálatok valék?²⁰⁸ És most tudjátok mi tartja vissza, amiért csak a maga idejében fog az megjelenni. Működik ugyan már a törvénszegés titkos bűne: csak hogy annak, aki azt még most visszatartja, félre kell az útból tolatnia. És akkor fog megjelenni a törvénytaposó, akit megemészt az Úr az Ő szájának lehetetével, és megsemmisít az Ő megjelenésének feltűntetésével." (5-8. v.)

Sok olyan kortársa volt Pálnak, akik egy Istennel szembeszálló zsarnokot vártak, aki a szenteket akarja üldözni, ami egy olyan elgondolás volt, amit Dániel könyvének bizonyos részleteiből - mint aminők a 7. és 8. fejezetek - esetleg értelmezni lehetett volna. Azonban Pál ezt az Antikrisztust, amely ezzel a névvel van jelölve: "a bűn embere", úgy teszi felismerhetővé, mint egy v a l l á s i hatalmat, amely istentagadásra csábítja a népet, tehát nem mint politikai zsarnokot, amint azt a zsidónyelvű apokaliptikus irodalom ábrázolta volt. Pálnak az akkor fennálló hatalomra való hivatkozása, amelyet az egyházban végbemenő nagy istentagadásnak és ama megtévesztő hatalom megnyilatkozásának kellett követnie, amelyik egészen a második adventig fog tartani, kellett, hogy emlékeztette volt az ő olvasóit, Dánielnek a korokra nézve megrajzolt prófétai vázlataira, az ő idejüktől kezdődően, a római birodalom, a nagy elpártolás és a második advent egymás után való bekövetkezéséig.

Az Új-Testamentum írott ígéit időben megelőzte az abban később befoglalt vezető próféciaék effajta, s z ó b e l i magyarázata, ahogyan az Krisztustól származott, a Dániel Könyvéről, az apostolokról, a Jelenésekről és a korabeli zsidó tanításokról. Az élőszóval történő tanításnak ez a szakasza minden valószínűség szerint két évtizedig tartott, amikor is Pál ezt írta: "megmondtam néktek ezeket, amikor még tinálatok valék", azaz: amikor a "bűn emberéről" szólt, akinek a megjelenése késleltetni fogja a visszatartó, vagy akadályozó hatalmat. E két erő között folyó álcázott küzdelem köztudomású volt a Thessalonikai egyházban. Ezért tehát azt, amit Pál először élőszóval tanított, most levélben is megerősítette azt, ő még hozzáteszi: "Tartsátok meg a tudományt, amelyre akár beszédünk, akár levelünk által taníttattatok." (II.Thess. 2:15)

A lelki ajándékokat bezárólag a prófétaság adományát. (I.Kor. 12:10-14, Ef. 4:8-13) Pál csak egy kissé később nyilvánítja olyannak, mint amelyek azért adtak, hogy tökéletessé tegyék a szenteket és egységessé tegyék a hitet. Mindezek rész szerint lettek adva mindaddig, mígnem eljő a teljesség, a második adventben (I.Kor. 13:9. 10), amikor meg fogjuk látni a világosságnak és az igazságnak teljességét, amikor már nem leszen szükség a Lélek közbenjáró ügynökségeire. Ezt a dicsőséges napot majd a feltámadás fogja nekünk elhozni, az utolsó trombitaszóval, az adventen keresztül. (I.Kor. 15:23-26. 51-54)

Majd ezután az első Timótheusban Pál hangsúlyozottan kiemeli a hittől való nagy elszakadást, az utolsó időkben (I.Tim. 4:1), és az ő második levelében hasonlóképp figyelmeztet az utolsó napok "látszat-kegyességére" és a lelki tévelygésekre (II.Tim. 3:1-5), és az egészséges tudománytól való elfordulásra, mielőtt bekövetkeznék a vég. (II.Tim. 4:1-4)

Pál újból és ismételten nyomatékosan hangsúlyozza az idő-elemet a próféciaokban, úgy, mint a Galátziabeliekhez írt 4:4. versben: "M i k o r p e d i g e l j ö t t a z i d ő n e k t e l j e s s é g e , k i b o c s á t o t t a I s t e n a z Ő F i á t , a k i a s s z o n y t ó l l e t t , a k i t ö r v é n y a l a t t l e t t . " Majd ismét: "És az egész emberi nemzetséget egy vérből teremtette, hogy lakozzanak a földnek egész színén , m e g h a t á r o z v á n e l e v e r e n d e l t i d e j ű k e t é s l a k á s u k n a k h a t á r a i t . " (Acs. 17:26) És az Efézusbeliekhez ezeket írja: "Az idők teljességének rendjére nézve, hogy ismét egybeszerkeszt magának mindeneket a Krisztusban." Ef. 1:10)

²⁰⁸ W.J. Conybeare és J.S. Howson: a The Life and Epistles of St. Paul (Szt. Pál Élete és Leveli) c. műben, az 1. kötet, 403. oldalán ezt így adja vissza: "Nem emlékeztek-e arra, hogy mikor én még veletek valék, én gyakran megmondtam néktek ezt?"

Pál különösképp keveset mond az Isten dicsőséges jövőendő országáról, ő azonban gyakran hivatkozik a kegyelem országára. Azonban a Thessalonikaiaknak megmondja, hogy ők "az Ő országába és dicsőségébe" vannak elhivatva (I.Thess. 2:12), és máshol is arról az időről beszél, amikor majd Krisztus végleg meg fogja váltani az Atya-Istennek országát, amikor Ő legyőzte a végső ellenséget, a halált. És a II.Tim. 4:1-ben ő az időt is meghatározza, amikor Krisztus "ítélni fog élőket és holtakat az Ő eljövetelekor és az Ő országában." Ugyanaz a fejezet hivatkozik az "Ő mennyei országára" is.

Pál szól az egész teremtés jövőendő helyreállításáról is (Rm. 8:19-23), kapcsolatban "a mi testünknek megváltásával", azonban nem idézi ebben a messiási ország ígéreteit egy földi országlás számára, egy ezer esztendő alatt. Az általa a mennyei Jeruzsálemre tett hivatkozás igen rövid, ő azért használja azt, hogy megmagyarázza (Gal. 4:26) a különbséget, a szószerinti értelemben vett testi Izráel és a hívő Izráel lelkisége között. Ő szilárdan hisz abban, hogy az Ó-Testamentumnak Izráelre vonatkozó próféciai a keresztény egyházra vonatkoznak, mert ő gyakran ismételteti azt a kijelentést, hogy az igazi Izráelt amelyikhez a szövetségek és az ígéreték tartoznak, nem az a nemzet jelenti, amelyik szószerinti Ábrahámától származott, hanem a hittel bíró Ábrahámi magvak, akik a keresztényeket jelentik, egyformán zsidókat és pogányokat. (Lásd. Rm. 4:13. 9:4. 6:8. 2:28. 29. 11:16. Gal. 3:16-19. 29)

X. Jakab, Péter és Júdás levelei

Jakab, aki Pál ideje alatt írta volt ezt, és megelőzte Jánost, megjósolja azokat a súlyos szenvedéseket, amelyek a rosszul szerzett gazdagságra fognak majd következni ezekben az utolsó napokban, és azt az összeütközést is, mely a munkaadók és az alkalmazottak közt fog kitörni, közvetlenül a vég előtt. (Jakab 5:1-8)

Péter azt hangsúlyozza, hogy a prófécia az Istenség adománya, az Isten akaratából, hogy az olyan: "mint sötét helyen világító szövétnek, mely áthatol a homályon." (II.Pt. 1:19) Ő arra inti az evangéliumi pásztorokat, hogy legeltessék az Istennek közöttük lévő nyáját, amíg megjelenik a Főpásztor, az Ő dicsőségének koronájával, az igazak számára. (I.Pt. 5:2-4) Ugyancsak megrajzolja ő az utolsó napok gúnyolódóit, a földnek tűzzel való elpusztítását és a végső helyreállítását is.

"Tudván először azt, hogy az utolsó időben csúfolkodók támadnak, akik saját kívánságaik szerint járnak, és azt mondják: Hol van az Ő eljövetelenek ígérete? Mert amióta az Atyák elhunytak, minden azonképpen marad a teremtés kezdetétől fogva." "Az Úr napja pedig úgy jó majd el, mint éjjeli tolvaj, amikor az egek ropogva elmúlnak, az elemek pedig megégve felbomlanak, és a föld és a rajta lévő dolgok is megégnek... De új eget és új földet várunk az Ő ígérete szerint, amelyekben igazság lakozik." (II.Pt. 3:3. 4. 10-13)

Péter emellett azzal fejezi be az ő első levelét, hogy köszönti őket "a babiloni gyülekezet." (I.Pt. 5:13) Azt, hogy ezt a kifejezést a régi írók gyakran Rómára értették, majd a következőkben fogjuk látni.

És Júdás arra inti a keresztény egyházközséget, hogy: "tusakodjanak a hitért, amely egyszer a szenteknek adatott." (3. vers, A.R.V. lásd még: az "egyszer"-ére nézve: a Totham, WEYMO-UTH, Moffat, Goodspeed és az egyéb fordításokat.) Megjegyzés: Az eredeti angol szövegben eltérőleg a Károli-fordítás "egyszer"-étől az: "once for all", - "egyszer s mindenkorra" - kifejezés foglaltatik, ami az időrendiséget tekintve - amelyet a jelen fejezet tárgyal - jelentős különbség. A ford. megj. Célzásokat tesz Énoknak az Úr visszatérésére vonatkozó prófeciájára, az Ő szentjeivel kapcsolatban, hogy ítéletet tartson az összes istentelenek felett (14. 15. versek), és kijelenti, mely szerint egyedül az Isten hatalma képes arra, hogy megóvjon bennünket az elbukástól, és hogy feddhetetlenül állítson elő minket azon a napon.

XI. János hozzájárulása a prófécia tetőpontjához

Úgy tudjuk, hogy János Evangéliuma az ő Leveleivel és az Apokalipszis, mind az első század utolsó évtizedében íratott meg. Meg kell említeni azt, hogy János az ő Leveleiben a legelső és az egyetlen bibliai író, aki ezt a különleges kifejezést használja "Antikrisztus", az eljövendő hittagadás megjelöléséhez. Ugyanígy cselekszik ő ezekben a jelentőségteljes ígékben is: "M i n t h a l l o t - t á t o k ..., az Antikrisztus eljö." (I.Jn. 2:18) Ez az egyházközségben köztudomású volt, amelyet nemcsak a zsidó egyház írásokból ismertek, hanem a Jézus és Pál apostol tanításain keresztül is. Pál sok esztendővel ezt megelőzőleg ugyancsak emlékeztette a Thessalonikaiakat úgy, hogy "T i (m i n d e n t) ismertek" a "bűn titka felől." Ők, akik a Dánieli próféciáknak tanulmányozói voltak, meg tudták látni azt a lényegileg egyforma értéket, a Pál-féle gonoszlelkű "bűn emberével", "aki el-lene veti és fölébe emeli magát mindannak, ami Istennek, vagy istentiszteletre méltónak mondatik", - a Dániel Kis Szervával a negyedik, vagyis a Római Vadállat fején - "és ennek a szarvnak szemei valának és nagyokat szóló szája," és "sokat szól a Felséges ellen." Ilyen volt tehát az apostoli tanítások egybeesése az Ó-Testamentum Írásaival együtt.

A János Apokalipszise a megkoronázó templom-tornyot képezi a Szentírás hatalmas székes-egyházán. Ez a jövőendő irányának és a keresztény egyház diadalmaskodásának a dicsőséges próféciákban foglalt találó képe, éppúgy, mint egy visszapillantás az egyház évszázadokon keresztül tartó harcaira. Bennfoglaltatik abban az Istennek végső kérése és értelme az emberhez, a mély vallásos tanításnak azzal az aranyfonalával, amely annak minden misztikus szimbolizmusán keresztül halad. Elemezzük hát most ki a Jelenések Könyvének tartalmát. A hét egyházhoz intézett bevezető levelek után (1-3. fejezet), a Jelenések, a mennyei Trónus leírásával folytatódnak (5. 6. fejezet), majd a hét pecsét feltörése következik (6-8. fejezet), a hét kürtszó és annak hadviselése, Krisztusnak az országot illető elfoglalásával zárul (8. 9. fejezet 11:14-19), majd ezt követi a hatalmas angyal és a keserű-édes könyvecske (10. fejezet), és a két tanúbizonyság üldöztetése. (11:1-13) Ezt követőleg vannak megrajzolva a sárkány és a pusztában lévő asszony (12. fejezet), a tíz szarvú és a tengerből feljövő párdac és a két szarvú fenevad, amelyik a földből jött fel. (13. fejezet), majd a tetőpont, mint a mennyország hármass üzenete a világhoz, "akik megtartják az Isten parancsolatait és a Jézus hitét" és az utolsó válságos összeütközés, amelyik a föld learatásával végződik. (14. fejezet) Majd ezt követi a hét utolsó csapás, amelyek végével "a pogányok városai elesének" és "minden szeget elmúlék." (15. 16. fejezet) A következőben van lerajzolva az ítélet az istentagadó asszony ellen, aki a fenevad hátán üle, mint Babilon (17. 18. fejezet), és a mindent betetőző, a Királyok Királyának második Adventje. (19. fejezet) Ezután következik a millennium, - az ezer esztendő - amelyet a megigazultak feltámadása vezet be és amit a gonoszok megítélésének és elpusztításának záró jelenete fejeznek be (20. fejezet), és legvégül az Új Jeruzsálem és az örökkévaló Új Föld. (21. és 22. fejezetek) Mily hatalmas körkép! Csak az Isten tudta ezt eltervezni! Csak az ihlet tudta ezt így megrajzolni!...

XII. Dániel és az Apokalipszis kapcsolata

Ha a Jelenések könyvét szoros vizsgálat alá vesszük, azt találjuk, hogy az elválaszthatatlanul össze van fűzve a Dániel Könyvével.²⁰⁹ A János Új-Testamentumában levő szimbólumok kifejezetten az Ó-Testamentumi Apokalipszis megelőző jelképeire vannak alapítva. Az ő nagyszerű prófétai vázlata párhuzamban van, folytatja és tisztázza Dániel jelképes üzenetét, és elismerését és teljessé tételét képezi ama régebbi próféciáknak. És ezen nem lehet csodálkoznunk, annak világánál, hogy Krisztus Dánielt választotta ki egyedül az ilyen különleges, nyomatékos és határozott hivatkozás végett.

²⁰⁹ Boutflower által felállított párhuzam annyira idetartozik, hogy én ebben a fejezetben szorosan ehhez tartom magam.

A Jelenések e könyvében állandóan visszhangzanak az előbbi prófétától származó gyakori ige-idézetek és gondolatok. Sőt még meglepő párhuzamok is vannak benne. Figyeljünk meg néhányat a hasonló kifejezésekből:

1. A dolgok, amiknek rövidesen meg kell történniük. (Dn. 2:29. 45. vö. Jel. 1:19. 4:1)
2. A világhatalmat jelentő kolosszus összezúzott törmelékeinek szétszóródása úgy, hogy "helyüket sem találják azoknak." (Dn. 2:35. vö. Jel. 20:11)
3. A jelképes vadállatok összetétele. (Dn. 7. vö. Jel. 13)
4. Az emberek kényszerítése, hogy a nagy állóképet imádják. (Dn. 3:5. 6. Jel. 13:16)
5. Az utolsó ítélet jelenetei. (Dn. 7:13. 14. vö. Jel. 14:7)
6. A nagy Babilon. (Dn. 4:30. vö.: Jel. 14:8. 17:5. 18:2. 10. 21)
7. Az aranyból, ezüstből, ércből, vasból, fából és kőből való istenek. (Dn. 5:23. vö. Jel. 9:2)

Dániel előző látomásai a Jelenések világánál válnak könnyen érthetőkké. A Dn. 7:13. versében lévő "Ember Fia" a Jelenésekben is úgy magyaráztatik, hogy az a Krisztus, aki a földön jár és aki ennek is vallotta magát a főpap előtt (Mt. 26:64), mert meg van írva pontosan az, hogy ki fog később majd az egek felhőiben nagy hatalommal és dicsőséggel eljönni. "Ímé (Ő Jézus Krisztus, 5. vers) eljő a felhőkkel és minden szem meglátja Őt." (Jel. 1:7. Mk. 14:62) A megfeszített Jézus az, akinek ismét el kell jönnie. Az Ő keresztfeszítése, halála, feltámadása és mennybemenetele megnyitják az utat az Ő második eljövételének dicsőségéhez. Őt újból úgy ismerjük meg, amint azt, aki egy felhőn ülve jön el, mint az emberi nem Bírója, ahogyan János újra eljönni látta Őt "a felhőn ülni", hogy learassa a föld szétválasztott termését. (Jel. 14:14. 16)

János ugyanúgy olyannak látta Krisztust, mint "hasonlót az ember Fiához", ahogyan Őt Dániel látta volt. Az Ő szemei hasonlóak voltak a tűzlánghoz, lábai az izzófényű tűzhöz, szava pedig olyan, mint "a sok vizek zúgása", és ezek jelölik meg a feltámadt Megváltót, aki úgy jelent meg Jánosnak, mint az a Személy, akit Dániel a Hiddekelnek, azaz a Tigris partján látott. (Vö. Jel. 1:13-15. 14:12. Dn. 7:9. 10:4-6) Ő hasonlóképpen van leírva akkor is, mikor Ő újból kinyilatkoztatja az Ő kilétét, a thyatirai gyülekezethez intézett üzenetben. (Jel. 2:8) A lenyűgöző hatás, amit ez mindkét prófétára gyakorolt ugyanaz volt. (Dn. 10:8. vö. Jel. 1:17) Továbbmenve, a gyorsba öltözött férfiú a Dn. 12:6. 7. versében, aki a folyóvíz felett állott, jobb kezét ünnepélyes esküre emelve az ég felé, az örökké Élőhöz, aki örökké és mindig él - és a kijelölt időt hangoztatva - mindaz meglepően ismételve van a Jel. 10: 5. 6. versében is. Így hát az Ó-Testamentum és az Új-Testamentum látomásai szoros párhuzamban vannak egymással és egymást magyarázni és kiegészíteni igyekeznek.

A Jelenések, a Dániel könyvének számos homályosságát felderítik. Pld. itt van a Dániel negyedik országának az azonosítása. A jel. 13. fejezetének jelképes "vadállatát", melyet annak a Jel. 17. fejezetében szereplő látomásban megjelent "vadállatokkal" lehet egymás mellé állítani. János nem látja az egymásra következő négy vadállatot, amelyek a tengerből támadnak fel, hanem csupán egyet lát közülük, megmutatván ezzel, hogy három közülük már feltámadt és a sorozatban ez az utolsó. A Jelenések 13. fejezetének vadállata és a Dániel 7. fejezetének negyedik vadállata és Kis Szarva úgy jelenik meg, hogy ezek ugyanazt a birodalmat, vagyis a világot uraló hatalmat jelképezik. Ezt nemcsak a tíz szarvra vonatkozó elbeszélésének azonos jellege mutatja (Jel. 13:1. vö. Dn. 7:7. 24), hanem azok egyéni jellemvonásai és cselekedeteik is.

Dániel az ő tíz szarvú vadállatát nem hasonlítja semmilyen meghatározott teremtményhez, kivéve azt, hogy úgy írja le az előbbi, hogy az rendkívül rettenetes vala. (Dn. 7:19) De János az ő összetett tigris-vadját úgy írja le, hogy az a Dániel-féle első három vadállatnak összeolvadása, melynek teste hasonlít a párduchoz, lábai olyanok, mint a medvéé és szája mint az oroszláné. (Jel. 13:2) A hasonlóság a vadállat és az ugyancsak kétfejű tíz szarvval bíró ama vadállat között, amelyen

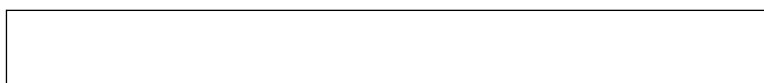
a babiloni asszony lovagol a Jel. 17. fejezete szerint, s amelynek fejei jellegzetesen úgy vannak leírva, hogy azok a hét halmot jelentik, kifejezetten Rómára utaltak, mint az üldöző és istenkáromló fenevadra.

Ezért tehát az egykorú olvasónak nagyon világosan fel kellett ismerni tudni azt, akit János ebben a formában jelölt meg, ahelyett, hogy azt Rómának nevezte volna, amely tény kijelentése oktalanság lett volna, mert az még mindig egy elnyomó hatalmasság volt. Nemcsak számos, a keresztény kor előtt, vagy alatt élő klasszikus író volt, - mint aminő Virgilius, Horatius, Tibullus, Probertius, Ovidius, Silius, Italicus, Statius, Claudius és Martial - akik úgy írtak Rómáról, mint a hét-hatalom városáról,²¹⁰ hanem Vespasiánus császár (67-79.) is 71.-ben Kr.u. az ő arcképét viselő ércpénz hátsó felére Rómának olyan jelképét nyomatta rá, amelyik a hét halmon ülő asszonyt ábrázolta, a hagyományos farkassal, melyből a két árva - Romulus és Rémus - szoptak, s akik mellette voltak ábrázolva, és ami még ezideig is Róma város címerét képezi. Ez alatt a nyomat alatt meg van adva a kifejezett magyarázat is: "Róma".²¹¹ (Lásd: a képet a 160. oldalon.)

8. ábra – A görög kecskebak szétzúzza a perzsa kost

Nyugati Macedónia következik a keleti Perzsia után, a birodalmak egymásutánjában a Dn. 8. szerint, mint amelyek a négy világhatalom sorozatában a második és harmadik helyet foglalják el. Bizonyítékok mutatják, hogy a magyarázók fokozatosan arra a következtetésre jutottak, hogy Dániel leghosszabb időszaka - melyet ebben a fejezetben jegyez fel - Perzsiával kezdődik és hogy ezeket a prófétai jelképeket gyakran összekötötték magukkal a történelmi hatalmakkal és azok határozott kezdőpontjával.

9. ábra – A Palatinus-hegy, egyike a Rómát megszemélyesítő hét halomnak

Rómát a régi klasszikus írók mindig úgy ismertették, mint "a hét halom városát", és így is ábrázolták azt a császárság egyik ércpénzén. (Lásd a képet a 160. oldalon.) Az előtérben a római Fórum egyik része látható, Galigula palotájával a jobb oldalon. Amikor János leírta a hét hegyen ülő jelképes asszonyt, mindenki tudta, hogy ő Rómát értette ezalatt.

10. ábra – A római ércpénzek a római történelmet tükrözik

Autusztus császár pénzének hátoldalán - aki Krisztus születésének idején uralkodott - szintén egy olyan szárnyas vadállat látható, amely a Dániel által használt prófétai jelképhez hasonlít. (Balról fent) Róma meglepő jelképe, amint egy asszony ül a híres hét-halmon, a farkas ismertető jelével, amelyik a két árvát - Romulust és Remust - szoptatja, amint ez a 71. e.-i Vespasiánus-féle ércpénz hátoldalán látható. (Jobbra fent) Egy másik Vespasiánus-féle ércpénz, mely a zsidók fogságát örökíti meg (Júdea capta), rajta egy zsidó lánnyal, aki szomorúan üldögel egy pálmafa alatt. (Balra lent) A szent Napistenhez intézett pénzfelirat. (Jobbra lent)

²¹⁰ Christopher Wordsworth: The New Testament... in ... Greek. (Az Új-Testamentum görögül) c. mű a Jel. 17:1. versét illetőleg lásd még: H. Grattan Guinnee: The City of the Seven Hills (A Hét Halom Városa) c. mű Függelékénél az 1. sz. jegyzetet is.

²¹¹ A "Kr.u. 7. ... Róma az ő hét halmával nyilvánvalóan egy jól ismert leírás volt, amint ezt egy, a Jelenések (sic) XVII. 1-9-hez hasonló szentírási szövegrész is bizonyítja - bizonyosan a "Róma Renascens" - az "Újjászülető Róma" volt. Harold Mattingly: The Coins of the Roman Empire in the British Museum (A római birodalom ércpénzei a British Múzeumban) c. műnél 2. kötet, 1VI. oldalon, lásd még az illusztrációt is a 34. táblán, 5. szám, 187. oldal, 774. szám, ugyanezt tartalmazza a Henry Cohez: Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain. (A római birodalom alatt vert pénzek történelmi leírása) c. mű is az 1. kötet, 398. oldal, 464. száma alatt. (Lásd: a fénykép lenyomatot a 160. oldalon.)

Láttuk volt azt, hogy az apostolok egész evangéliumi üzenete át volt szöve a próféciaának fénylő szálaival. Jézus Messiás-voltának apostoli bizonyágtétele a próféciaán alapult és azzal volt szorosan egybefűzve. Az egész Új-Testamentum egy alapvető prófétai üzenetet tartalmaz, az isteni kegyelem országát, melyet a keresztény korszakban meg kell alapítani és a dicsőség jövőndő országát Jézus visszatértekor. Az apostoli egyház tehát a prófécia tudatában lévő és a prófécia által tanított testület volt, amelyik megértette az idők szavát. Meg lett ismertette a jövőndő prófétai körvonalalaival és tudta azt, hogy milyen helyet foglalt az el Isten menetrendjének az ő korával való viszonyában, mivel ismerték, hogy az évek hetven hetének akkor kell végződnie, miután a Messiás meg lett ölte, és miután a tűz és az ételáldozatokat megszüntették. Róma - a negyedik világhatalom - betöltötte az egész civilizált világot, és azt - amint ezt majd látni fogjuk - rövidesen annak ismerték fel, mint amelyik megjövőndőlt kikényszerítője volt annak a prófétált hitehagyásnak, amelyik a prófétákat aggasztotta és amitől az egyház félt. Azok a történelmi feljegyzések tehát, melyek a próféciaák beteljesülését mutatják, s amelyek most már világosan állnak mielőttünk, az ő számukra mindennapi valóságot jelentettek.

XIII. A próféciaák kinyilatkoztatásai folyamatosak

A próféciaák kinyilatkoztatásai mindig folyamatosak voltak. Az ősi egyház Dánielen keresztül tudta meg az ember Fiának eljövételét, kapcsolatban a Kis Szarv uralmának elpusztításával és Krisztus jövőndő országának megalapításával. Pál apostolon keresztül a Thessalonikai tévedés ki lett javítva, és a Kis Szarvat - a szentek üldözőjét - úgy fejezték ki, mint a Bűn Emberét, aki régtől fogva ott ül az "Isten templomában."

A második Thessalonikaiban meg lett jelentve az, hogy: "Krisztus napja", "ama Gonosz törvénytaposó"-ra (Antikrisztusra) mért csapással fog elkezddődni, akit az Úr "az Ő szájának leheletével emészt meg" és akit "megsemmisít az Ő megjelenésének feltűnésével." (A.R.V. II.Thess. 2:8) Az Új-Testamentumi egyháznak ki lett nyilatkoztatva az, ami azelőtt csupán prófétai jelképekben nyert kifejezést. Ily módon tehát Dániel kezdetbeni látomásai jelentik azt a ragyogó fáklyát, amelyik kivilágítja Pálnak, Jánosnak, sőt a Krisztusnak magának is a második eljövételre vonatkozó tanításait, s amely beragyogja az egész Új-Testamentumot.

Az a tan, mely az Isten dicsőséges, látható országának a második eljövetelekör való megállapításáról szól, kapcsolatban az összes földi olyan országok elenyészésével, amelyek megalapítása a Dániel-féle próféciaákban gyökereznek, a János látomásaiban teljes befejezést nyert. Dániel számára adatott meg az, hogy meghatározza azt a hamis tündöklést, az időtartamot, és az egymásra következő földi országoknak azt a katasztrofális bukását, amelynek végül is helyet kellett hogy adjon annak, hogy romjaiból feltámadjon az Isten országa. Dániel próféciaja az eljövőndő eseményeknek volt a prófétai vázlata, előre vetítve a négy, egymás után következő világhatalom sorozatát, a Kis Szarv folytatásával, mindaddig, amíg véget nem ér az Isten titokzatossága.

Ekkor - több mint 600 évvel a Dániel kora után - a szeretett János kiszélesíti azokat a lépcsőket, amelyek az Új királyság megalapításához vezetnek, úgy, ahogyan ez a második adventben képviselve van. Ezért János prófétai lapjait úgy kell tekinteni, mint egy összefoglalását - azonban jobban részletekbe menően - a történelem ama főbb eseményeinek és eredményeinek, melyek az eljövőndő országgal kapcsolatban vannak. Úgy kellett azt tehát tekinteni, mint a Dániel-féle látomások továbbfejlesztését, amelyik különösképp a sokféle változatban Antikrisztusnak nevezett hittagadás feltámadását és elbukását, a Bűn Emberét és a Kis Szarvat festi le, mert az első három világ-hatalom már elenyészett, és a János idejében már Róma uralkodott volt a világ felett, jóllehet annak végső ledöntése a részekre bomlás következtében akkor már az ajtó előtt állott.

A prófétai vázlat beteljesedése, Babilontól, majd Perzsián át, Görögországon keresztül és most már több mint két századon át haladt előre Rómáig, amely a világ vezető hatalma volt. És az még uralmon volt és ezzel egy "késedelmet", vagy akadályt jelentett az Antikrisztus felbukkanásának.

Azonban ennek az akadálnak el kellett múltnia és az Antikrisztusnak el kellett jönnie. Ez lett elfogadva, mint alapvető tény, általában a római birodalomban élő ős-keresztények között.

XIV. Az apostoli egyház felemelt tekintete

Az apostoli egyház kezdeti magatartása nagyon találó módon van összesűrűsítve azokban a jellemző szavakban, amelyeket az Apostolok Cselekedeteinek bevezető fejezete tartalmaz: "Galileabeli férfiak, mit álltok nézve a mennybe?" Ezt nem dorgálásként, hanem magyarázatként mondták és az az egyház egyszerű feltekintését fejezte ki az ég felé. A Megváltó felment a mennyekbe. A nagy-szerű Főpap eltűnt a szemek elől, eltűnt a felhők között és az angyali szószóló ezt mondá: "Ez a Jézus, aki felviteték tőletek a mennybe, akképpen jő el, amiképpen láttátok Őt felmenni a mennybe". (11. v.) Ez jelenti az evangélium adventi reménység legkorábbi és a mennybemenetel utáni meghirdetését, amelyről legelőször maga az Úr tett nyilatkozatot akkor, midőn ezeket mondta: "És ha majd elmegyek... ismét eljövök." (Jn. 14:3) Most tehát ezt megismételve látjuk az apostolok és a "seer"-ek által, s megerősítve az angyaloktól mindaddig, amíg a Jelenések utolsó oldala kijelenti ezt: "Bizony hamar eljövök." ²¹² (Jel. 22:20)

A második adventben való hit, ami a megváltás befejező eseményét képezi a keresztény hitvallás koronázó cikkelyét képezi. Krisztus bűn nélküli életéhez, ah Ő helyettesítő, kiengesztelő halála és diadalmas feltámadása járult, amelyet a mennyországban az Ő közbenjáró főpapi működése követ. és az Ő ihletett eme kinyilatkoztatásához: "Lévén annakokáért nagy Főpapunk, aki áthatolt az egeken" (Zsid. 4:14), hozzá van adva az elválaszthatatlan igazság: "Másodszor bűn nélkül jelen meg azoknak, akik Őt várják" ("sokak bűneik eltörlése végett") (Zsid. 9:28)

Az apostoli egyház akkor azt vallotta, hogy a megváltás isteni előgondoskodásának az jelenti egyik lényeges részét, hogy Ő belépve a mennyei szentélybe az érdekünkben való közbenjárás céljából el fog majd jönni az utolsó napon azért, hogy - mint a megváltást megkoronázó cselekedetet - összegyűjtse az Ő szentjeit. És a galileabeli férfiak viselkedése jelentette az I. századbéli ősi egyház állandó magatartását: várván "az Ő Fiát az égből." (I. Thess. 1:10) De mialatt az őskeresztények az ő Uruk visszatérésére várokoztak, mégsem ültek tétlenül, meg volt nekik is a "munkaprogramjuk", ahogyan ezt a modern írók mondják.

"Ezek az I. századbéli keresztények az új világban való életmódot gyakoroltak. A mennyek és a föld Ura iránt érzett örömük teljességgel legyőzte bennük az aggodalmat az egyik fajta élet megszűnése, és egy másik megkezdése miatt... Várván azt a véget, amely számukra egy új élet kezdetének tűnt, ők tevékenyen és serényen szolgálták embertársaikat, mindenek fölé helyezve az emberi szükségletet és a legkevesebbre becsülven a magántulajdon értékét." ²¹³

La Tourette ezt az ősi adventi várokozást erőteljesen fejezi ki a következőkben:

"Az ősi tanítványok legtöbbje számára - s talán az elnyomó nagy többségnek - az ő Uruk korai visszatérése képezte lelkesítő reménységüket. Ennek a visszatérésnek kellett jelenteni a Krisztus győzelmét. Ekkor fog az igazság uralkodni és Isten akarata fog mindenben teljesülni. Efelől nekik semmilyen kétségük sem volt. Új mennyország és egy új föld fog majd megjelenni, amelyben a megigazoltak fognak lakozni. Azonban, ha valaki azt sugalmazta volna nekik, hogy ez csak lassú fokozatossággal és anélkül fog megtörténni, hogy az isteni ítékezés hirtelen beavatkoznék, akkor ők

²¹² Ezt az elvet találóan írja le a következő: "Isten ugyanaz az egész örökkévalóságon át, azonban Ő jónak találta, hogy mindig többet és többet nyilatkoztasson ki saját magáról az Ő népének, ahogy ez utóbbi kész volt arra, hogy többet fogadjon be magába Őbelőle. Azt is fel kellett ismerni, hogy a konzervatívok a "fokozatos kinyilatkoztatás" kifejezését hangsúlyozzák, ők nem tartanak többet a Bibliáról, mint egyszerűen az igazság fokozatos feltárásának a feljegyzését." (Cartledge idézett műve a 21. oldalon)

²¹³ Wesner Fallaw: "Atomic Apocalypse" (Az Atom-apokalipszis) a The Christian Century 1946. szept. 25.-i száma (63. kötet 39. szám), az 1146. oldalon.

bizonyára megdöbben csodálkozással tekintettek volna rá az illetőre. A tökéletes rend fokozatos kifejlődése az ő szemükben teljesen idegen gondolat lett volna."²¹⁴

XV. A teljesen kikerekített prófétai megalapozás összefoglalása

Összefoglalva az apostoli korszak tanításait, a következő tömör tényeket és hitelveket találjuk:

1. Az év-nap elve, a hetven hét beteljesülésével van teljesen igazolva.
2. A keresztrefeszítés, a feltámadás és a Pünkösöd beteljesíti a prófétai típusokat és időszakokat.
3. Róma a negyedik birodalmat képezi a világhatalmak prófétai sorrendjében.
4. A Krisztus vázlatos próféciája az egész keresztény korszakot átfogja.
5. A pusztítás gonosztette a római haderővel van megszemélyesítve.
6. Jeruzsálemnek a rómaiak által történő közeli elpusztítása meg lett jósolva.
7. Az Isten által megszabott "korok és korszakok" ismételten meg vannak említve.
8. A római birodalom feltartóztatja az egyházi "elszakadás" bekövetkeztét.
9. A legnagyobb vallásüldözés időszaka fogja követni az akadályozó római birodalom pusztulását.
10. Az égen megjelenő jelek, mint amelyek a második advent előfutárait képezik, részletezve vannak.
11. Társadalmi, politikai, vallási és gazdasági természetű jelek vannak felvázolva.
12. A második advent képezi a prófétai vázlatok tetőpontját.
13. Az evangéliumi korszak végét a mennyei ország evangéliumának a hirdetése követi.
14. A prófécia magában foglalja a prófétált ígéreteket, a példabeszédeket, típusokat és a jelképeket (szimbólumokat).
15. Babilon Rómát személyesíti meg.
16. Az Antikrisztus eljövetelére várakoznak az emberek.
17. A János apostol vázlatos próféciája párhuzamosan halad a Dániel körvonalaival, azonban csupán csak Rómától kezdődően.
18. Pál: "Bűn embere" és a János "Vadállata" párhuzamban áll a Dániel "Kis Szerv"-ával.
19. A millenniumot a második Advent vezeti be és a két feltámadás köti össze őket.
20. Az Istennek országát a második Adventnek kell megalapoznia.
21. Az új föld a bűn uralmának megszűntére fog majd következni.

Így néz ki tehát az a fenséges prófétai alapvetés, melyet Krisztus és az apostolok végeztek el az ősi egyház számára. Ezek a próféciákra vonatkozó tanítások oly világosak, oly erősek voltak, hogy - dacára a későbbi bekövetkező fejlődésnek - ezek az ősrégi prófétai magyarázatok - amint ezt látni fogjuk - századokon keresztül megmaradtak, egészen a római birodalomnak a barbár törzsek által történt felosztásáig. És ezeket az Új-Testamentumbeli próféciákat olyan széles körben terjesztették el úgy nyelvezetben, valamint a keresztény vallási irodalom földrajzi szétesztása tekintetében, hogy

²¹⁴ Kenneth Scott Latourette: The Christian Outlook (A Keresztény Kilátás) c. mű. a 189. oldalon.

azok csakhamar elterjedtek délen Afrikától, északra egész Angliáig, s nyugati Galliától Európán keresztül a keleti Kis Ázsiáig, s egészen Szíriáig és Perzsiáig. És e drága tanítások feljegyzései megmaradtak számunkra latin, görög, szír, etióp és zsidó nyelven is, ahogyan ezt majd a későbbi fejezetekből látni fogjuk.

A bevezető fejezetek (1-4.) után, amelyek a bibliai prófécia nagyszerű könyvének a keretét adják meg - mielőtt az e prófeciákra vonatkozólag az emberi értelmezések áttekintésével kezdenénk foglalkozni - megálltunk egy kissé (az 5. és 6. fejezetekben) azért, hogy ezekben ö s s z e f o g - l a l j u k magunknak a prófeciáknak a t a r t a l m á t a későbbi magyarázatok szentírási forrását. És most, hogy megtekintettük magát az alapvetést, - a Bibliát - íróknak és magának Krisztusnak ihletett tanításait, a következő fejezetben a prófétai m a g y a r á z a t fejlődése felé fogunk fordulni, elkezdve ezt a legrégebbi meglévő kereszténység-előtti időknél az Ó-Testamentumi prófeciákra vonatkozó zsidó magyarázatokkal. Ezek jelentik az embernek azokat a kísérleteit, hogy megértse és megmagyarázza maguknak az Isten prófeciáit, hogy értelmezzék azok szimbolizmusát, miután a prófeciákról azt tartották, hogy az az eljövendő dolgok isteni ábrázolását jelentik az eljövendő dolgok tágabb körvonalait.

7. DÁNIEL KÖNYVE KERESZTÉNYSÉG ELŐTTI MAGYARÁZATAI

Visszahagyva ezúttal a próféciáknak és a prófétai magyarázatnak azt az elsődleges áttekintését, amely magában a Bibliában bennfoglaltatik, vegyük fel azoknak a bibliai magyarázóknak a fonalát, melyek a századokon átvonulnak. Azért, hogy ezt meg tudjuk tenni, nekünk vissza kell térnünk az Ó-Testamentumi próféciáknak a kereszténység előtti zsidó értelmezéshez. A Dániel könyvének eredeti alexandriai Septuaginta fordítása mindazt magában foglalja, ami a legkorábbi olyan kísérleteket jelenti, hogy magyarázatokat nyújtson néhány olyan prófétai kifejezésre vonatkozólag, amelyek a Dániel-féle próféciák egészén átvonulnak. Nekünk azonban kissé meg kell itt állnunk azért, hogy felemlítsünk egy hagyományt, amelyet Josephus tudósít nekünk, a Főpapot illetőleg Nagy Sándor idejében. Egy hagyomány, amelyik - ha igaznak bizonyul - egy még régebbi példát nyújt egy prófétai értelmezésre nézve, amely mint az abban a korban való beteljesülés jelenik meg. Még abban az esetben is, ha ezt a közbeeső dolgot kétségbe vonják is a történettudósok, az abban foglalt prófétai magyarázat nyilvánvalóan a hagyomány keletkezésének idejében való, akkori hitet képviseli, akár korábbi, akár későbbi legyen is az.

I. A hagyomány Sándort a Dániel próféciáival kapcsolja össze

Josephus elbeszélésének megfelelően, Jaddus (avagy: Jaddus) volt a zsidó főpap a Kr.e. 332. évben. Megfigyelve a Nagy Sándornak üstököshöz hasonló feltűnését, azt gyanítják róla, hogy Dániel prófétán keresztül megértette azt, hogy Perzsia - amely abban az időben uralta az egész világot - rövidesen átadja majd helyét Görögországnak, miután ez valóban az átmeneti óráját képezte a prófécia második világhatalmának a harmadikba való beolvadásának. A babiloni monarchia akkor már teljesen elenyészett és a győztes perzsák már megalapították az ő sokkalta nagyobb kiterjedésű birodalmukat. Ők azonban már jóval előbb megéreztek a görögök hatalmát Marathonnál és Salamisnál, és most, miután elszenvedték a Granicus-i és Issus-i vereségeket, azelőtt állottak, hogy megkapják a halálos döfést a Gaugamela-i (vagy Arbela-i) csatában.

Nagy Sándor neki hevülve az ő első, Dárius felett Granicusnál aratott diadala felett, a győztes hadvezér szerepét ölté magára, és segélycsapatokat és utánpótlási anyagokat kért a zsidóktól. Azonban Jaddus azt adta válaszul, mely szerint ő szövetségben van Dariussal és el volt határozva, hogy fenntartja jóhiszeműségét. Sándor, aki ekkor a Tyre-i ostrommal volt elfoglalva, megelégedett azzal, hogy büntetéssel fenyegette meg Jaddust, megfogadva azt, hogy őrajta keresztül meg fogja mutatni a világnak, kivel volt lényeges megtartani egy szerződést. Tyre és Gaza bukása után - úgymond Josephus - Sándor egyenesen Jeruzsálem meghódítására indult.²¹⁵

Jaddus, miután intelmet kapott álmában, feldíszíté a várost, megnyitotta annak kapuit és kiment azon, hogy találkozzék a macedóniai hódítóval, magára öltvén főpapi ruháját és megszentelt püspöki süvegét, papjaival egyetemben és követve az emberek egy olyan sokaságától, amely teljesen fehér ruhába volt öltözve. Ekkor hihetetlen dolog történt. Sándor térdre borult Jaddus előtt, illetve, ahogyan magyarázta az előtt a szent név előtt, amely a főpapi mitrán lévő arany lemezre volt bevésve, mert ő annak a titokzatos személynek az öltözetét vélte felismerni, aki álmában arra tett ígéretet neki, hogy isteni segítséggel fogja leverni a perzsákat. Ezután bevonult a városba és áldozatot ajánlott fel.²¹⁶

Sándornak meg lett mutatva a Dániel próféciájának az a részlete, mely az ő szerepét jelzi Perzsiának legyőzésében, nyilvánvalóan ama nevezetes szarv-király próféciájában, mely arra a görög

²¹⁵ Josephus: Antiquities, a 11. könyv, 8. fejezet, 3. 4. szakasz, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban: Josephus, 6. kötet, 467. 469. 471. oldalakon.

²¹⁶ Ugyanott a 4. 5. szakaszban, a 471. 473. 475. 477. oldalakon.

bakkecskére vonatkozik, amelyik szétzúzta a perzsa kost, úgy, amint azt a Dániel 8:20. 21. tartalmazza. Az így bemutatott prófétai kép természetesen igen kedvező volt Sándor tervei és vágyai számára, és ennek következtében ő nagy kegyet mutatott a zsidósággal szemben. Josephus a főpap és az uralkodó között történ találkozásnak erről a szakaszáról a következőképp írt:

"És amikor a Dániel Könyvét megmutatták neki (Sándornak), amelyben az előbbi nyilatkoztatja ki azt, hogy egy görög férfiú el fogja pusztítani Perzsiát, akkor ő (Sándor) azt hitte magáról, hogy ő az a bizonyos megjelölt egyén, és akkor ő örömeiben elengedé az ottlévő egybegyűjtött sokaságot. Azonban a másik nap ismét újra egybegyűjté őket, és azt mondá nekik, hogy bármilyen ajándékot kérhetnek tőle, amit csak óhajtanak. Amikor a Főpap azt kérte, hogy megtarthassák az ő országuk törvényeit és a hetedik évben felmentést kapjanak a hűbéri adófizetés alól, ő mindezeket megengedé nekik. Majd aztán azt is kérték tőle, hogy adna engedélyt arra is, hogy a Babilonban és Medeában élő zsidók is megtarthassák az ő saját törvényeiket, ő örömet megígérte, hogy úgy fog cselekedni, ahogyan ezt ők kérték."²¹⁷

Kíváncsú megjegyezni azt, mely szerint Jaddus úgy van itt beállítva, mint aki Dániel próféciájának ezt a szakaszát az átmeneti órák ugyanabban a korban való beteljesedésére vonatkoztatja, amely a Méd-Perzsa birodalomtól a Görög császárságra vált át, és azt közvetlenül a nagy hódítóra, Nagy Sándorra értelmezi. Ez párhuzamban áll Dánielnek a Babiloni és Perzsia vezető uralkodóira vonatkozó magyarázatával.

II. Dániel könyvének körülírt Septuaginta fordítása

Most aztán vizsgáljuk meg azt az alexandriai zsidónyelvű prófétai magyarázatot, amit néhány olyan kifejezésben találunk meg, amelyeket a Dániel könyve Septuaginta-fordításába fűztek volt bele akkor, midőn azt a zsidó és arámi nyelvről a görög nyelvre átültették.

1. AZ Ó-TESTAMENTUM FORDÍTÁSA A GÖRÖGÜL BESZÉLŐ ZSIDÓK SZÁMÁRA. — A zsidó fordítás azt mondja, hogy Ptolemeus Philadelphus (285-247. Kr.e.) azt kérte, hogy a zsidónyelvű Szent Írásokat fordítsák le, mint a nagy alexandriai könyvtár szerzeményét, és hogy ezt a fordítást kb. hetven zsidó (pontosan hetvenkettő) tudós végezze el Alexandriában, a király kérésének megfelelően.²¹⁸ Innét vette tehát nevét ez a fordítás, a latin " s e p t u a g i n t a " - hetven - szótól, és annak jelképe lett a LXX. Philo szerint, aki maga is zsidó ember volt, ezt a fordítási művet az ő napjaiban (kb. 40. Kr.u.) minden évben egy ünneppel szokták emlékeztetessé tenni, amit Pharos szigetén ültek meg, amely híres volt világhódító tornyáról, mint amely a régi világban a hét csodának egyike volt.²¹⁹

Azoknak az idézeteknek legtöbbször, amelyeket Krisztus az Ó-Testamentumból használt, - amint az a mi görög nyelvű Új-Testamentumunk szövegéből adódik - a Septuagintából ered. És Philo, Pál, az Apostoli Atyák, és a régi egyházi írók valamennyien sokkal szívesebben idéztek a Septuagintából, semmint a héber Bibliából. A Bagster-féle kiadásban megjelent a fordítás bevezetése, a következőket jegyzi meg:

"A Septuaginta-fordítás kb. háromszáz esztendőn keresztül volt forgalomban, azon időt megelőzően, amikor az Új-Testamentum Könyvei megírtak, ezért tehát egyáltalán nem meglepő, hogy az Apostoloknak azt sokkal gyakrabban kellett használniuk, semmint hogy az Ó-Testamentumból idézzenek. Ők ezt mint egy becsületesen végzett és általánosságban forgalomban lévő fordítást használták fel abban az időben, amikor írtak volt. Ők nem minden alkalommal nyújtanak hiteles

²¹⁷ Ugyanott az 5. szakasz 477. 479. oldalán.

²¹⁸ Ugyanott a 12. könyv 2. fejezeténél, a 7. kötet 31. oldalán. Lásd még: Alexander James Grieve: "Septuagint, The" az Encyclopaedia Britannica 20. kötetét, 335. 336. oldalakon, Henry Barclay Swete: An Introduction to the Old Testament in Greek (Bevezetés a Görög Ó-Testamentumba), a 9-20. oldalakig.

²¹⁹ Philo Judasus: On the Life of Moses, (Mózes Életéről) c. mű, 2. könyv, 7. fejezet, a The Works of Philo Judaeus (Philo Judeus Munkássága), fordította: C. D. Yuhge (Sohn kiadás), a 3. kötet 82. 83. oldalain.

fordítást ú j b ó l az egyes szentírási helyeknél, hanem azt használták fel, ami már ismerősnek hangzott a megtért halló füleknek, amikor az megfelelően alkalmasnak látszott a munkában lévő tárgy számára. Valóban ők ezt ugyanúgy használták fel, mint az ő kortársi zsidó íróik, Philo és Josephus, azonban mégsem azzal a vak határozottsággal, amely az előbbieknél megvolt.²²⁰

Az úgynevezett "Hetven", nem annyira a fordítói, mint inkább hitelesítői voltak ennek a műnek, és ennek előállítása kétségtelenül csak egynéhány olyan egyénnek a munkája volt, amit a csoport elé terjesztettek. A Septuaginta számos helyen jelentős szabadsággal kezeli az eredeti szöveget, megmutatva a fordító érzelmi gondolkodását.

"Amikor a fordítás általános jellegét akarjuk kiértékelni, vissza kell emlékezni arra, hogy a fordítók zsidók voltak, telítve az ő sajátos, hagyományos elgondolásaikkal a Szentírás jelentését illetően, és ilyen módon valóban csak egy csoda tudta volna megakadályozni őket abban, hogy be ne fűzzék a fordításokba azokat a gondolatokat, amelyek őket abban az időben foglalkoztatták. Ők csak úgy tudták lefordítani az egyes szentírási részleteket, amint azokat ők maguk értelmezték. Ez a helyzet azonnal nyilvánvalóvá lesz akkor, amikor művüket vizsgálat alá vesszük.²²¹

A szabados fordításnak ez a gyakorlata kétségtelenül alkalmat adott arra a mondásra, mely szerint ezek a fordítók "nem csupán tolmácsok, hanem írásfejtők és próféták is voltak."²²²

Az egész Ó-Testamentumot nem egyszerre végezték el. Még az a hagyomány is, amelyik ezt a vállalkozást Ptolomeusnak tulajdonítja azt mondja, hogy ő csak a Mózesi öt Könyvet kapta meg a zsidóktól, a Próféta részét csak később fordították le, és az Írásokat talán csak a Kr.e.-i II. és I. században fordították le, mert ezt a fordítást látjuk visszhangozni a Makkabeusok első Könyvében, és a rómaiakra vonatkozó emlegetésekből úgy tűnik, hogy azt azelőtt végezték el, mielőtt hatalmuk összeütközött a zsidósággal.

2. A MAGYARÁZÓ FORDÍTÁS FELFEDI A PRÓFÉTAI TOLMÁCSOLÁST. — Az eredeti alexandriai Septuaginta-fordítást Dániel könyvéből a későbbiek folyamán úgy zsidók, mint a keresztények is elvetették, annak magyarázó jellege miatt, mert az meg nem engedett szabadsággal járt el a szövegrésszel, szavakat iktatva be abba és határozott magyarázatokat szöve beléje. Ezért van az, hogy Dánielnek a szövege úgy, mint az a legtöbb korunkbeli fordításban jelenik meg, ahogyan ezt kifejezetten meg kell jegyeznünk, n e m k é p v i s e l i a Septuaginta eredeti Dániel-féle szövegét. Ez az e r e d e t i fordítás kiesett az általános forgalomból a Kr.e.-i II. században. Ezt a Theodotion-féle fordítás pótolta, annak sokkal irodalmibb és szabadabb körülírásaival, amelyet napjainkig is úgy adnak ki, mint amelyik a szabványos Ó-Testamentumi Septuagintának egyik részét képezi.

Már megjegyeztük azt, hogy az Ó-Testamentumnak ezt a görög nyelvű fordítását Ptolomeus Philadelphus uralkodása alatt kezdték meg, amikor is legelőször a Mózes Öt-Könyvét fordították le előbb és a további részek ezt követték. Később, mikor a palesztinai és az egyiptomi zsidóság egymástól elidegenedett, kétféle szélsőséges irányzat fejlődött ki a Septuagintával szemben. Az egyik csoport kísérletet tett arra, hogy a fordításnak isteni jóváhagyást követeljen. Másrészt azok a veszélyek, melyek a zsidó hitet a görög ideológiák elterjedése miatt fenyegették arra indították a palesztinai ortodox zsidóságot, hogy azt a napot, melyen a Septuaginta megjelent olyannak hirdessék, amelyik ugyanolyan szerencsétlenséget hozott Izráel számára, mint az, amelyen a Hóreb hegyén lévő aranyborjút elkészítették.²²³ Jeromos szerint az egyház, mint egész, később teljesen elvetette Dánielnek ezt az alexandriai fordítását.

"A Dániel próféta Septuaginta-fordítását nem szabad olvasni a mi Urunk és Megváltónk egyházközségeiben. Ezek a Theodotius-féle fordítást használják, azonban azt, ahogyan ez bekövetkezett

²²⁰ The Septuagint Version of the Old Testament With an English translation, (Az Ó-Testamentum Septuaginta változata angol fordításban) c. mű, a IV. oldalon.

²²¹ Ugyanott a III. oldalon.

²²² Philo: On the Life of Moses, a 2. könyv 7. fejezeténél, a "Works" 3. kötetének 82. oldalán.

²²³ Charles H.H. Wright: Daniel and His Prophecies (Dániel és az ő jóslatai) c. mű 59. 60. oldalakon.

nem tudom megmondani ... Egy dolog van, amit meg tudok erősíteni, az, hogy ez (a LXX) lényegesen különbözik az eredetitől, és ezért méltán van mellőzve."²²⁴

"Ennél fogva az egyház-atyák ítélete alapján azoknak a kötetben való kiadása meg lett tagadva, és a Theodotius-féle rendes kiadás lesz felolvasva, úgy, ahogyan ez úgy a héber, mint a más fordítókkal is megegyezik. Ezért van az, hogy Origen, a "S t r o m a t a" kilencedik kötetében ugyan csak azt állítja, hogy ő azokat a dolgokat, amelyek ezt a helyet a Dániel próféta könyvében (4:6) követik, nem a hetven magyarázó értelmezése szerint beszéli meg, - akik sok dologban eltérnek a zsidók igazságától - hanem a Theodotius-féle kiadás szerint."²²⁵

A Septuaginta Dánielben foglalt számos magyarázó körülírás nem csupán teljesen világosan felfedi bizonyos, az akkori korban szokásos prófétai jelképek értelmezését, hanem egyes esetekben jelentőséggel bír a Dániel-féle prófécia hitelességét illetően is. Súlyos érveket hoztak fel az ellen, hogy Dániel könyvét az Antiochus Epiphanes korába helyezzék. Mindenesetre jelentős időszaknak kellett eltelnie a Dániel könyve eredeti megírása és annak görög nyelvű fordítása között is ugyanúgy, mint az olyan szövegrészek hozzáadása között is, mint amilyen a Zsuzsánna története volt, amelyet bevallottan később írtak meg görög nyelven. A Septuaginta Dániel-féle fordítása olyan sokféle változtatást és fordítást tartalmazott, hogy ezeket megmagyarázandó Dr. Pusey úgy okoskodik, mely szerint igen sok időnek kellett eltelnie addig, amíg ez a fordítás elkészült.²²⁶ Az ő okfejtése nagyon érthető.

III. A Dániel 9-hez fűzött változtatások

A Dániel Könyvének eredeti alexandriai fordítása mellőzte azokat a héberizmusokat, amelyeket a rákövetkező Theodotius-féle fordítás egymásután visszaállított, azonban a régebbi fordítás közbevetett magyarázó jegyzeteket tartalmaz a szövegben, és a történelmi részben felhasznált kifejezések azt mutatják, mintha azoknak az lenne a nyilvánvaló szándéka, hogy az elbeszélést az olvasó számára

²²⁴ Jeromos: Előszó a "Dániel"-hez az NPNF-ben 2. sorozat, 6. kötet a 492 oldalon.

"Közismert dolog, hogy Dániel (könyve) a LXX. szövegében csak egy (görög) M.S.-ben (Manuscript-kéziratban a ford. megj.) maradt fenn, mint folyóírás, és nem korábban, mint a IX. század Jeromos kora előtt az egyház beszüntette a Dánielről szóló Septuaginta olvasását, aminek helyét azzal a fordítással töltötték be, melyet Theodosiusnak tulajdonítottak, ... mint amelyik az egyházi Biblia görög szövegű Dánielét képezi." (H.H. Swete: a szerkesztő "Bevezetése" a The Old Testament in Greek According to the Septuagint (A Görög Ó-Testamentum a Septuaginta szerint) c. mű 3. kötete, a p.v. szerint.)

²²⁵ Jeromos fordítása: Commentaria is Danielelem (Dániel Magyarázata) c. mű, amely a Dn. 4:6. magyarázatát tartalmazza a Migne-gyűjteményben. Pl. 25. kötet, 514. oszlopában.

Dániel könyvének LXX-i fordítását olyan alapossággal mellőzte az ősi egyház, hogy abból ezidő szerint csupán egyetlen kódex maradt fenn a római Chigi Könyvtárban, egy folyóírással készült kézirat, (mely a Codex Chisianus nevet viseli), amely az Origen-féle Tetrapla-ból vett néhány prófétát tartalmaz, bezárólag a LXX-t és a Dánielre vonatkozó Theodosius-féle fordításokat, azonban ez a szöveg megerősítést nyer egy szíriai kézirat által, a Hexapla-ból vett fordítások révén. (Lásd: a 314. 315. oldalakat) Ezt a Chisianus-féle Dániel-könyvet először az 1772. évben Rómában adták ki, S. de Magistris útján (?), és később Michaelis, Segnaer, Bugati, Hahn és utoljára egy kritikai kiadás útján, Cozza által, a Kr.u. 1877. évben (Lásd: Swete: An Introduction to the Old Testament in Greek c. művét, a 47. 193. oldalakon, ugyan csak az ő kiadását, a The Old Testament in Greek cím alatt, a 3. kötet, VI. XII. oldalakon. (A Dániel LXX féle szövegére vonatkozólag, - melyet a Theodosius-félével egyidejűleg nyomtattak ki - lásd még a következő tudományos kiadásokat is: Holmes and Parsons (Oxford, 1798-1930.), Tischendorf Leipzig. Az 1850-es és hat későbbi kiadás, amelyek között egy harmadik Nestle-től származó posthumus kiadás is szerepel az 1887. évből, Swete: (Cambridge), 1887-94. 4. kiadás, újranyomva 1925-1930. között és Rahlfs. (Stuttgart, 1935.)

²²⁶ E.B. Pusey: Daniel the Prophet (Dániel a Próféta) c. mű a 376-379. oldalakon. A pótlások és a változtatásokra vonatkozó tárgyalásra nézve lásd az ő megjegyzését az "E" alatt, a 606-619. oldalakon és a 379. 380 oldalakon, a Dn. 9:24-27. versekre vonatkozólag is.

ra elfogadhatóbbá és érthetőbbé tegyék.²²⁷ A Dániel 9. fejezeténél a hetven hétre vonatkozó helynél kísérletek történtek arra, hogy a szövegrészt olyan formában módosítsák, hogy az a korábbi beteljesülés nyilvánvaló látszatát nyújtsák, az Antiochus Epiphanes idejében. Jelentős különbségek állnak fenn itt, a Dániel 9. fejezet e szövegének fogalmazása és a masori zsidó szöveg fogalmazása között, amely a mi angol nyelvű fordításaink alapjait képezi.

Boutflower azt mondja, hogy az első 23 vers híven van visszaadva, azonban a hetven hétre vonatkozó látomás felépítése (24-27. versek) az eredeti szöveg valódi szándékát alig teszi felismerhetővé. A szöveg fordítója nemcsak átfordítja az elmondót, hanem a szöveget magát is megcsonkítja. Azután azt is megkísérli, - meglehetősen eredménytelenül - hogy újból összeilleszse azt, ami egykor egy dicsőséges messze-terjedő prófécia volt.²²⁸ Ennek eredménye: a négy versre terjedő részlet eltorzítása és összezavarása. A 24. versben a "felkent" kifejezést a "megvidámított"-al helyettesítették. A 25. versben a különbségek számosak, egyetlen feltétel sem marad épségben. Az az időpont, amelytől a prófécia annak kezdetét szándékolta, egyszerűen, és csak a Jeruzsálem újjáépítésére vonatkozó kulcs végleg elvész belőle. Ez a körülmény az időt illetőleg mindenféle alkalmazást úgyszólván lehetetlenné tesz. A 26. versben a "háromszor húsz és két hét" időtartam "hét és hetven és hetvenkettőre" van kiterjesztve. A "felkent kiirtása" helyett a felkenésre vonatkozólag kettős cselekedet lett belemagyarázva: a felkenés meg lesz szüntetve és a felkent egyén meg lesz rontva, vagy elpusztíttatik, ugyanúgy, mint a város maga és a szentély is.

A 27. versben a "hét hét és a hatvan és két hét" helyett a "hetvenhét-szer és a 62 év" időmeghatározást találjuk (ez nem vág össze a Károli-fordítás 26. és 27. versének időmeghatározásaival. A ford. megj.), és a jellemző ezt a magyarázó mondatot " é v e k n e k " találjuk beiktatva. Ez - mondja Pusey - az időnek tényleges meghamisítása. Boutflower megmagyarázza, hogy ha elhagyjuk a betűk közti vesszőket, akkor ugyanazok a héber betűk (shb,im) úgy "heteket", mint "hetvenet" jelenthetnek, ami igen könnyűvé teszi az eredeti prófécia céljának összezavarását.²²⁹

A jellemző pontot ennél ez a mondat képezi: "62 éveknek". M i n e k a hatvankét évről van szó? Nyilvánvaló, hogy a hetven-hétre vonatkozó prófécia kísérő szövegéből ez csak az évek hetvenkét hetét jelentheti.²³⁰

Majd a szövetség sokakkal való megerősítésénél "egy héten" át, ezzel lett helyettesítve: "A szövetség sokaknak ad hatalmat", és az "egy hét" kifejezés helyett ez áll benne: "sok hét". Végül a "hét felén" kifejezésből: "a hét végén" kifejezés válik.²³¹ A próféciaának ez a megdöbbentő feldarabolása abban a kísérletben, hogy azt idő előtt alkalmazzák, kikerülhetetlenül megsemmisítene minden próféta alapot az adventi várakozásra vonatkozólag, az első advent idejében, kivéve azt, amelyik a zsidó eredetiben található. Ilyen volt ezen alexandriai fordító kísérletének komoly megítélése, aki bele akart kontárkodni a görög nyelvű Dániel 9:24-27. olvasásába.

²²⁷ Ugyanott a 376. 377. oldalakon.

²²⁸ Boutflower idézett műve a 170-172. oldalakon.

²²⁹ Boutflower idézett műve a 173. 174. oldalakon, Pusey idézett műve a 379. oldalon.

²³⁰ a hatvankettő úgy szerepel mint a görög számjegy, és az "évek" a genitivus-esetben, mint eton. Közlik velünk, hogy a görög nyelvben az időpont kifejezést a helyhatározó esettel jelölik meg (úgy mint "az özönvíznek esztendejében") az időtartamot viszont a tárgyeset (accusativus) fejezi ki, (úgy mint "ő három évig uralkodott") és az idő fajtáját a birtokos eset (genitivus) mutatja (mint: "éjjel lámpára van szüksége"). Így tehát az "évek" kifejezés a megmérhető időfajtát jelöli meg, az évekből álló időszakokat, nem pedig napokat, vagy valamilyen másféle idő-egységet. (Lásd: A.T. Robertson és W. Hersey Davis: A Short Grammar of the Greek Testament (A görög nyelvű Testamentum rövid nyelvtana) c. mű, 227. 236. oldalait.)

²³¹ Pusey idézett műve a 379. oldalon, Charles H.H. Wright hasonlóképp kimerítő megfigyeléseket végez, ezeket a Septuaginta-változtatásokat illetőleg, az ő Daniel and His Prophecies (Dániel és az ő próféciai) c. művében a 201-223. oldalakon.

IV. A négy beleszótt magyarázási elv

Dacára a Septuaginta-fordítók ama tisztességtelen eljárásának, hogy egy fordítási műbe a saját értelmezésüket csúsztassák be, ez az eljárásuk mégis haszonnal járt számunkra, mivel ez fény derít bizonyos prófétai magyarázataikra, miáltal ezzel önkéntelenül is leleplezik annak a korszaknak zsidó prófétai értelmezését, ami éppen az, amit mi kutatunk. Ezen elvek között négy olyan van, amelyek említésre méltók.

1. A DÁNIEL 4:16. ÉS 32-BEN AZ "IDŐKET" ÚGY TEKINTETTÉK, MINT ÉVEKET. — Nabukodonozor megalázkodásánál a "hét idő"-re vonatkozó kifejezést négy alkalommal mint "hét esztendő" fordították le a LXX-ban, jóllehet ez a kifejezés a LXX-nél a 13. 29. és 30. versben fordul elő, mivel ezeket a verseket különbözőképp osztották fel. Ennek az "év-idő" elméletnek további megerősítéseként a LXX. Dn. 11:13. versében megállapítja azt, hogy az északi király egy idő elteltével, "egy év múlva" tér majd vissza. Ez az "idő - egy esztendő - elv," mint kulcs-kifejezés át lesz víve a keresztény időszámítás korában is, és az állandóan megjelenik, amint az a későbbiekből ki fog tűnni.

2. A DÁNIEL 7:17-BEN A "KIRÁLYOKAT" "KIRÁLYSÁGOKNAK" (ORSZÁGOKNAK) ÉRTELMEZIK. — A "négy király" helyett - ahogyan az a zsidó nyelvben áll - a LXX (és ugyancsak a Theodotiusi fordítás is) ezt mondja: "Ezek a nagy állatok (mik négyen voltak), négy királyság, nyilván azzal az igazi jelentéssel, hogy a negyedik vadállatot kifejezetten úgy említi meg, mint amelyik a "negyedik ország".

3. A DÁNIEL 11:30-BAN A "KITTEUS HAJÓK" ALATT A RÓMAIAKAT ÉRTIK. — Továbbá az egy mást követő prófétai birodalmak fejlődési vonalán a negyedik, vagyis a római birodalom itt határozottan meg van különböztetve, jóllehet az még nem vette át az uralmat a görögöktől, a harmadik prófétai birodalomtól. A Dn. 11:30-ban foglalt "kitteus hajók" helyébe a LXX. mindenféle prófétai fenntartást elmellőz és egyszerűen kijelenti: "És a rómaiak visszatérnek, kiűzik őt, és szigorúan megdorgálják őt." Pusey az ily értelmű fordításra nézve a következő idevágó magyarázatot adja:

"Ennek az utóbbi történelmi proféciaának (vö. xi.) a fordítása más szempontból is említésre méltó. A jövendölésnek (Porfirius és az ő iskolái mondják) történelemnek kellett lennie, profécia formájában, mivel az igen pontos. Ebből az egész történelmi profecióból a fordító csak egy részt fogott fel helyesen, csupán azt, amelyet egy zsidónak, aki abban az időben Alexandriában élt, ismernie kellett, vagy azt, ami magában Egyiptomban történt. Ő helyesen írja körül ezt a szöveget: "kitteus hajók jönnek ellene", ezzel, hogy: "és a rómaiak visszatérnek és ki fogják őt űzni, és szigorúan meg fogják őt dorgálni", célzást téve arra az önkényes modorra, amellyel Popilius véget vet Epiphanes kibúvóinak."²³²

4. DÁNIEL 9:25-27-BEN A "HETEK" ALATT "ÉVEK" VANNAK ÉRTVE. — Meglepő és nagyon jellemző a magyarázó "évek" beszövése a hetven hétre vonatkozó prófétai időszámlálásba.²³³ Meg kell jegyezni azt, hogy Dániel könyvének eme legelső magyarázatában - amelyik csupán felvillanó képeket nyújt a Kr.e.-i III. század prófétai értelmezése tekintetében - jelenik meg az időre szóló profeciaának legelső, feljegyzett magyarázata, a "hatvankét év"-et illető alkalmazás, a zsidókra tartozó hetven hétben, ami ha azt egészen végig követték volna, szemtől-szembe állította volna őket az első adventtel és a szenvedő Messiással. Az idő-tényező itt még nem nyilatkozott meg olyan nyomatékkal, hogy az a második advent középpontjába került volna, mivel az első advent képezte a közvetlen gondot. Az "évek"-nek ez a prófétai felfogása arra az "év-idő" elvre mutat rá, amely későbbben állandó és maradandó örökséggé vált a keresztény időszámításnál, és amelyet az egymást követő évszá-

²³² Pusey idézett műve a 377. oldalon.

²³³ Lásd: a 173. oldalt, a Dn. 9:24-29. versek Septuaginta, angol nyelvű fordítását illetőleg lásd: Pusey idézett műve 379. oldalát, a német szöveget illetőleg lásd: Franz Fraidl: Die Exegese der Siebzig Wochen Daniels (Dániel Hetven Hetének Magyarázata) c. művet, a 4-10. oldalakon.

zadok alatt sem a zsidó, sem a keresztény bibliamagyarázók soha nem tévesztettek szem elől, ahogyan ezt kutatásunk fel fogja majd tárni.

V. A "2300" hitelessége a Dn. 8:14-ben vitathatatlanul meg van állapítva

A XIX. század folyamán jelentős viták folytak a prófétai magyarázók között a Dn 8:14. versében foglalt időszak helyes értelmezésére vonatkozóan, amely vers a Theodosius-féle fordításban láttott napvilágot, hogy vajon az helyesen 2400 nap volt-e, amint azt ebben a korban kinyomtatott Septuaginta-kiadások mondták, avagy azt 2300-nak kell-e olvasni, úgy, amint az az alexandriai Kódexben, vagy a többi görög nyelvű kéziratokban jelenik meg, a zsidó nyelvűvel való egyetértésben. A Nagy Britanniában, ennek az évszázadnak első évtizedeiben bekövetkezett adventi újjáébredés alatt James H. Frere (megh. 1866.) és Edward Irving (megh. 1834.) az ezt a korszakot illető magyarázataikat a 2400 évre alapították, azonban William Gunningham (megh. 1849.) és Joshus W. Brooks (megh. 1882.) azt vitatták, hogy a nyomtatott kiadásban szereplő 2400-as szám sajtóhibát jelent és az nem adja híven vissza magának a vatikáni kéziratnak a 2300-as évszámát sem.²³⁴ Ezt a pontot egyáltalán nem lehet csupán technikai, vagy kicsinyes, elhanyagolható kérdésnek tartani, ez a mi jövőendő tanulmányunk lényeges szempontjait érinti és a probléma tömör megállapításának biztosítékát képezi.

A Septuagintának négyféle jelentős nyomtatott kiadása létezik, amelyek mindegyike tartalmazza a Dániel könyvére vonatkozó Theodosiusi fordítást. Ezek a következők:

1. A "Complutensiánus" (1514-17.), amelyet számos kéziratból vezettek le.
2. Az "Aldin"-i (1518. 19.)²³⁵, mely néhány kéziratból származik.
3. A Sixtus-i, vagy a Római (1587), amelyet főképpen a Codex Vaticanus-ra alapoztak, azonban az más kéziratokból származó olvasnivalókat is tartalmaz.
4. Az Oxfordi, vagy a Grabian-i (1707-20), amelyik főleg a Codex Alexandrinus-on alapszik, olyan változatos olvasnivalókkal, melyek más forrásokból származnak és meg vannak különböztetve a szövegtől.

Egyedül csak a Sixtus-ban olvasunk 2400 napról, a többiekben mindenütt 2300 van megadva. Azonban ez a kinyomtatott kiadás volt az, amelyet általában követtek a későbbi kiadásoknál is, amelyek megkísérelték, hogy a vatikáni szöveget utánozzák, még sok idővel azután is, mikor ismeretessé vált, hogy a vatikáni kéziratban magában is a 2300-as szám foglaltatik benn.

A Septuagintának ez a négy legfőbb kiadása mindenütt magában foglalja Dániel könyvének Theodosius-féle fordítását, mert azok a kéziratok, amelyekre azokat alapozták - a valóságban valamennyi Dánielre vonatkozó görög nyelvű kézirat, egynek kivételével - az ősegyháznak ama Bibliáiból erednek, amelyek a Theodosius-féle fordítást fogadták el, az eredeti szöveg helyett. Azonban 1772-ben jelent meg a legelső nyomtatott Septuaginta-Dániel, a Chigi-féle kéziratból. A Dánielre vonatkozó ebből a keresztény szövegből idézett Cuninghame az 1826. évben egy figyelemreméltó megjegyzést tesz, amelyik felhívja a figyelmet a nyomtatott "Vatikán"-ban szereplő téves 2400-as

²³⁴ William Cuninghame: The Scheme of Prophetic Arrangement of the Rev. Edward Irving and Mr. Frere Critically Examined (Tiszt. Edward Irvind és Frere úr prófétai sémáinak elrendezése, a bírálat tükrében) c. mű 76. 77. oldalain, Joshua W. Brooks: szerkesztői cikke a The Investigator, of Monthly Expositor and Register, on Prophecy. (A Próféciára vonatkozó nyomozó, vagy havi magyarázó és feljegyző) c. lap 1832. évi júliusi szám (1. kötet 12. szám) a 441. oldalon. (Lásd: A prophetic Faith /Prófétai Hit/ c. mű III. kötete, a 273. 274. 377-380. oldalait és a továbbit.)

²³⁵ Kr.u. 1519. februárja a mi jelenlegi naptárunk szerint. Ez a Gergely-féle naptár-revizió és 1518. előtt volt, amíg a régi rendszer márciusban be nem végződött. Lásd: III. kötet, a 117. oldal "n"-jét.

számra - azaz a Sixtin-i kiadás - megállapítva egyben azt, hogy a Vatikán kézirataiban a 2300-as számot olvassuk.²³⁶

A kitűnő görög tudós, Samuel P. Tregelles (megh. 1875.) azt a határozott kijelentést tette, hogy az 1845. évben ő személyesen vizsgálta át magát a régi Vatikán-kéziratot és megállapította azt, hogy abban a 2300-as, s nem pedig a 2400-as számot olvassuk. Itt áll Tregelles határozott bizonyágtétel:

"Néhány, a próféciákkal foglalkozó író fejtegetéseiben vagy magyarázataiban, melyek e látomásokra vonatkoznak, a "kétezer és négy száz nap"-ot fogadta el az olvasásánál és ennek bizonyításaképp a LXX. fordítás nyomtatott példányainak tartalmára hivatkozik. Azonban ebben a könyvben a Theodosius-féle fordítás lett régóta behelyettesítve az eredeti LXX. helyett, és továbbá, ámbár a közönséges görög nyelvű nyomtatott példányokban a "kétezer és négy százat" találjuk, ez azonban csupán egy sajtóhiba, amit a Vatikáni kiadás nyomtatásánál követtek el 1586-ban és ami a szokásból kifolyólag lett megörökítve. Én betekintettem (1845-ben), s a Vatikáni kéziratok átnézésénél, amelyeket a római kiadás nyilvánvalóan követni szokott láttam, hogy azok pontosan ugyanúgy olvasandók, mint ahogyan a zsidó nyelvű szöveg, és ugyanúgy kell azt tenni az igazi LXX. Dániel szövegnél is. (Ugyanez a helyzet Mai kardinálisnak a Vatikáni kéziratot tartalmazó kiadásában is, amelyik 1857-ben jelent meg.)²³⁷

Azonban a Septuaginta leginkább kézen forgó kiadásai egész mostanig a 2400-as számot tartalmazzák a Dn. 8:14. versben, amit közvetlenül, vagy közvetve a Sixtin-i szövegből vettek át. Ezekben a kiadásokban gyakran, de nem minden esetben megtaláljuk a 2300-as számot is, mint változatot, abban a széljegyzetben, amelyik a Codex Alexandriusnak tulajdonítható. Az olyan népszerű kiadásokban, mint a Bagster-féle, amit a Bagster Polyglotból vettek át, (kiadva: 1821. 26. 31. 51. 69. 78. és valószínűleg a későbbi időmegjelölés nélküli dátumokon nyomtatva) a szövegben magában a 2400-as számot találjuk, azonban a széljegyzetben 2300-as szám van feltüntetve. Még az Oxfordi kiadások (11848. 1875.) és a Tischendorf-félék is (1850. 56. 60. 69. 75. 80. 87. évről), amelyek úgy a Theodosiusi és a LXX. féle Dániel fordításokat közlik a 2400-ast adják meg, mint a Theodosius-féle fordítást és a 2300-ast, mit a Septuagintát jelölik meg, úgy, mintha ez a két szám annak a különbségnek volna tulajdonítható, ami a két régebbi fordítás között áll fenn.

Azonban mióta az igazi Vatikán-kézirat jobban hozzáférhetővé vált, és mióta azt megbízható másolati formában is kiadták, a modern tudományos kiadások végérvényesen elejtették a 2400-as szám olvasását. Természetesen azok a Septuaginta-Bibliák, amelyek a Codex Alexandrinuson alapoznak - mint amilyenek a Grabian-féle és bizonyos görög-ortodox kiadások is - a 2300-as számot hozzák, és ugyanezt teszik a Codex Vatikánusra alapozott modern kiadások is, amelyek magának a kéziratnak másolati közléséből merítik anyagukat, semmint a Sixtin-i kiadás vegyes tartalmú szövegéből.²³⁸ Pld. a Swete-féle (Cambridge 1887-1894. a legutóbbi kiadás 1925-30.) és a Rahls-féle (Stuttgart, 1935.) kiadások a Dániel könyvének úgy a Theodosiusi, mint a LXX-i fordításaikban egyaránt a 2300-as számot közlik le és még arra sem méltatják, hogy egy jegyzetben tegyenek említést erről a téves 2400-as számról.

²³⁶ Cuninghame: Scheme, a 77. oldalon.

²³⁷ S.P. Tregelles: Remarks on the Prophetic Visions in the Book of Daniel (Megjegyzések a Dániel Könyvének Prófétai Látomásaira Nézve) c. műve a 89. oldalon. (A zárójelben lévő mondat az eredeti szövegben jelenik meg.)

²³⁸ A XIX. század legnagyobb bibliai tudósának nagyon kevés alkalmat nyílott arra, hogy a vatikáni szöveg tekintetében kritikai munkát végezzen, ama féltékenység következtében, amivel a római egyházi hatóságok ezt a kéziratot őrizték, miután helyreállították azt a napóleoni háborúk okozta rongálódásokból. Sem Tregelles 1845-ben sem Tischendorf 1843-ban és 1866-ban nem kaptak engedélyt arra, hogy teljes mértékben megvizsgálhassák ezt a kódexet. Az 1828-38-ban (mely 2300-nak olvasandó) május havában történt kiadást egész 1857-ig nem hozták nyilvánosságra. A Cozza-féle 1881-es facsimile példánya már sokkal pontosabb volt, azonban a vatikáni nyomda csak 1890-ben hozott ki egy valóban megfelelő fényképes úton készült utánpótlást erről a kéziratról. (Swete: An Introduction to the Old Testament in Greek c. mű, 127. oldalán.)

Miután azonban még olyan sok példány van közforgalomban, amelyek a 2400-as szám régi sixtini tévedését tartalmazzák, és mert esetleg ezeket a tényeket és következtetéseket némelyek - akiknek még nem volt alkalmuk személyesen megtekinteniük a szemmel-látható bizonyítékokat - kétségbe vonhatják, álljon itt annak a nagybecsű vatikáni kézirat oldalának fényképes másolata (lásd: a 179. oldal ábráit) úgy, hogy mindazok, akik ezt óhajtják maguk is meggyőződhesse az arról, hogy a vatikáni kéziratot határozottan így kell olvasni: "kétezer és háromszáz". (Dischiliai kai triakosiai görög nyelvű fonetikával)

Ennek következtében tehát a Sixtin-i kiadásban található és a kétezer és négyszázra vonatkozó nyomtatott szám, amit arra alapoznak, **V i l á g o s a n n e m e g y é b , m i n t n y o m d a h i - b a , a v a g y s a j t ó h i b a .**

Így tehát kétségtelen, hogy a 2300-as szám jelenti az eredeti és hiteles számot a zsidó és a görög nyelvű kéziratokban. A Dániel könyvében foglalt (8:14. versben) e próféta szám helytállóságát ezek után tehát, mint megállapított tényt kell tekinteni. Ezt a bizonyos pontot itt némi alapossággal tárgyaltuk, mivel ez a 2300 napos időszak fokozatos fontossággal bíró tényezőt fog majd alkotni e mű II. III. és IV. köteteiben foglalt próféta magyarázatainál.

A Septuaginta időszakát követő évszázadok alatt számos apokaliptikus természetű zsidó nyelvű írásművet állítottak elő, amelyek a messiási próféciák és eschatológiai magyarázatait foglalták magukban. A következő fejezetben az ezen osztályban tartozó régebbi írásműveket fogjuk megtárgyalni a keresztény időszámítás I. századáig és azt beleértve és végezve azt a Dánielre vonatkozó Josephus-féle magyarázattal. Ez fogja végleg befejezni a zsidó magyarázatot, megközelítőleg addig az ideig, amikor az Új-Testamentumi próféta tolmácsolások veszik át a teret.

8. A HÍD A KERESZTÉNY KORSZAKHOZ

I. A kereszténység előtti idők apokaliptikus irodalma

Az az út, mely az Ó-Testamentum utolsó könyvének és az Új-Testamentum első könyvének megírása között van, korántsem volt terméketlen időszak. Ellenkezőleg: ez a zsidó történelemnek egyik legfontosabb szakasza volt. Ezenfelül ez az irodalmi tevékenységnek is egyik gyümölcsöző korszakát jelentette, ami minden bizonnyal a szellemi élet megbízható jele is. Nem csupán általános jellegű történelmi és vallásos művek és dolgozatok készültek akkor, hanem a seer-ek hangjai és a misztériumok sem voltak elfojtva.

1. A MESSIÁSI REMÉNYSÉGEK KÉPLETES KIFEJEZÉST TALÁLNAK. — Ebben az időszakban az Izráel messiási reménységei nagyobb körzetben találtak forgalomra, és ritkán voltak ezek lángolóbban kifejezésre juttatva, mint ahogyan ezt az ebben a korban élő írók nagy száma tette. Általában véve ezek az írók rendkívüli módon szimbolikus nyelvet használtak és reménységeiket gyakran történelmi képeken keresztül fejezték ki. Azonban bármilyenek voltak legyen is az ehhez alkalmazott eszközök, a művek mindegyikében az új korszak magasrendű várása lüktetett. Ezek mind egy eljövendő dicső korszakra céloztak, amelyben az összes meghíúsult remények és a jelen kor minden csalódása egyszer s mindenkorra feledésbe merülnek. Az új időszak eljövételét gyakran oly szemszögből tekintették, mint ami fokozatos változásokkal fog járni. Néha azt hitték, hogy ezt az új kort a szerencsétlenségeknek egy sorozata fogja bevezetni, vagy helyi, vagy világszéles méreteken. És igen sokszor úgy vélekedtek erről, hogy az közvetlen isteni közbelépés által fog majd elkövetkezni.

Az irodalmi anyagnak ezt az egész rétegét apokaliptikusnak hívjuk. Nem egyszerűen csak egy kis örvényt jelentett ez, amelyik tovakavarog a zsidó szellemi élet széles folyamának szélén, a számkivetést követő időszak alatt. Ellenkezőleg, ez az összes társadalmi rétegeket átítatta és létrehozta az úgynevezett magasabb teológiát. Ez volt az, amely a szükséges ellensúlyát képezte a törvény merev tanításának. Ezek az írók egyáltalán nem vették tagadásba a törvény érvényességét, mert általában véve ezt ők nyomatékosan hangsúlyozták is. Azonban ők egy új elemet és új reménységet iktattak abba bele, amelyek levezető utat nyújtottak a lélek számára, új szemléletet tárva ki előttünk és szabadulást jelentettek a törvény merev formalizmusától. Ez nagyon jellegzetes.

2. A RÉGI HŐSÖK NEVEIT HASZNÁLTÁK FEL. — Szükséges számunkra, hogy mi is megértsük azokat a tanításokat, melyek ezeknek az apokaliptikus írásoknak alapjait képezik, mert az ezekben beléfoglalt gondolatok bizonyos tekintetben sok olyan keresztény eszmének képezték előfutárát, amelyek néhány évszázaddal később a keresztény apokaliptikus gondolkodásmódban kifejezésre jutottak. Avagy: ahogyan ezt talán némileg eltérő módon ki lehet fejezni: A keresztény egyház volt az, és ez olyannak is tekintette magát, - s talán nem minden alap nélkül - amely e fogalmak legtöbbszörének beteljesülését képezte.²³⁹

Az ilyen könyvek íróit, akik prófétai nyelvezetet és írásmódot használtak egy olyan korban, amikor a törvény mindeneket uralt és midőn a kánonról már föltették, hogy teljesen be van fejezve, nem lehetett az ő saját nevükön megnevezni. Ezért saját szavukat valamely régi hős szájába adták és a történetet saját koruktól kezdődően gyakran képes beszédekben és példázatokban mesélik el, a prófécia álarca alatt. Ez azokban az időkben nagyobb súlyt kölcsönzött jövődöléseiknek és az eljövendő dicsőségre vonatkozó látomásaiknak. Ilyen módon jöttek létre az Énok, az Énok Titkai, a Tizenkét Pátriarcha Testamentuma, Mózes kijelentése, a Baruch Apokalipszise, stb. című könyvek is. Ezért az ilyen írásokat "ál-epigrafikus" - hamis feliratú - írásoknak nevezik. Összehasonlításuk ide-

²³⁹ W.O.E. Oestry, Introduction (Bevezetés) a the Book of Enoch (Az Énok könyve)-ben. R.H. Charles kiadásában a VII. oldalon.

jét legtöbb esetben könnyű szerrel meg lehet határozni azzal a vonallal, amely ezekben, a kétségtelenül megállapított történelmi eseményeket az általánosabb jövőndölésektől elválasztja.

Gyakorlatilag ezek közül a hamis-feliratú írások közül egyetlen egy sem maradt vissza reánk eredeti nyelvükön, amely a legtöbb esetben a zsidó, vagy az arámi volt. Azonban vannak fordítások birtokainkban, vagy görög, vagy etióp, vagy szlovén nyelven írottak. Ezeket a fordításokat gyakran könyv alakban adták ki és számos esetben a különböző korszakok íróit egyetlen álnév alatt csoportosították, ezért csak a szakértők fáradtságos munkájával lehet e szövegeket, vagy szöveg-törödékeket úgy összehasonlítani, hogy lehetővé váljék az eredeti szövegnek a megbízhatóság valamely fokával való újbóli helyreállítása.

3. E KORSZAK ESCHATOLOGIÁJA. — Mi haszna van hát annak, hogy az ilyen kétes eredetű művekre figyelmet fordítsunk? A válasz az, hogy ezek a munkák rendkívül értékes betekintést nyújtanak nekünk a zsidó gondolkodás egyik legnagyobb, átmeneti korszakába, abba a korszakba, amely alatt számos fogalom formálódott ki. Ezeket a fogalmakat részben elfogadták, részint elvetette azokat a fiatal keresztény egyház és azok egész a mostani időig is állandó befolyást gyakoroltak a teológusok felfogására.

Az egyik leghevesebb vita tárgyát képező probléma ezen és a rákövetkező időszak alatt az eschatológia volt, azaz a holtak állapota, a feltámadás és mindazok a problémák, amelyek ezekkel össze vannak kötve, vagyis az "utolsó dolgok" tanai. Ez még a Pál napjaiban is oly mértékben állott a vitatkozás előterében, hogy neki csak a feltámadás kérdését kellett beledobni a beszédbe és a közfigyelem szinte önműködőleg elfordult őtőle.

Az itt következő fejezetekben kísérletet teszünk arra, hogy néhány mondattal összefoglaljuk e tárgykörre vonatkozóan az átmeneti századok alatt általánosságban elfogadott álláspontot, az Ó és az Új-Testamentumot illetően. Ugyanakkor teljesen tudatában vagyunk annak, mely szerint mindenféle összefoglalás alapján véve nem egyéb a szokásos leegyszerűsítésnél, mivel a szellemi fejlődések és azok irányzatai ritkán szorítkoznak szigorúan meghatározott korszakokra, hanem ez utóbbiakat rendszerint át szokták ugrani. Ezek tehát olyanok, amelyek gyökereikkel a régmúltba kapaszkodnak, néha csak elszórt, véletlen kijelentésekkel bukkanva napvilágra, és másrészt ezek állandóan megőrzik szellemi visszahatásukat, még jóval azután is, hogy legnagyobb hatásosságuk ideje elmúlt.

4. AZ Ó-TESTAMENTUM A TESTRŐL ÉS LÉLEKRŐL. — A kánoni Ó-Testamentum szerint teljességgel világos, hogy a test és a lélek egyetlen egységet képeznek. Genézis 2:7. versben nem azt olvassuk, hogy az ember élő lelket k a p o t t , hanem hogy az ember úgy l ő n élő lélekké, hogy az Isten bele lehelte az ő orrába az élet leheletét. Ezt a szót, hogy "lélek" az Ó-Testamentum gyakran úgy használja, hogy az egy embert, egy egyént, vagy személyiséget jelöl meg. (I.Móz. 12:5. 14:21. 46:27) Semmi olyasmit nem találunk a görög fogalmazású Bibliában, amelyik az embert két, egymástól különböző és különálló részre szakítaná: a halandó teste és a halhatatlan lélekre.²⁴⁰

Ezért nem lehetséges feltalálni az Ó-Testamentumban az örök életre alapozott ezt a reménységet, amely a lélek v e l e s z ü l e t t halhatatlanságán alapszik, hanem inkább azt, amely a feltámadáson nyugszik mint ami a halálból való ugyanazt az újjáébredést jelenti, mint az álomból valót (Dn. 12:2. Jób 7:21. 14:12), a teljes öntudatlanság álmából való ébredést. (Jób 3:17-19. Préd. 9:5. 6)²⁴¹

Az Ó-Testamentum ismeri a " S h e o l " -t a halál árnyának országát, mint az olyan helyet, ahonnan nincs visszatérés. (Jób 10:21. 22) Azonban van néhány olyan tartalmú vers is, amelyek másféle értelmezést engednek meg, mint például a Zsolt. 9:17, amely ezt mondja: " S e o l b a " jut-

²⁴⁰ Az embert életének ideje alatt élő léleknek tekintik, a halál után a lélekben megszűnik az élet. a lélek haldoklása (Tamot naphshi) a IV. Mózes 23:10 versében meg van említve. (vö. Ezékiel 18:4) Az Ó-Testamentum szerint a halál a testet mint a lelket is egyformán eléri

²⁴¹ Hasonlítsd össze Krisztus ama beszédével, amikor Lázár haláláról úgy beszélt, mint aki csak elaludt. (Jn. 11:11)

nak a gonoszok (a pokolba), oda minden nép, amely elfeledkezik Istenről, amiből azt lehet következtetni, hogy a "Seol" a bűnös emberek lakóhelye.

Azonban az Ó-Testamentum legfőbb gondolatát az jelenti, hogy egyedül Istennek van örökkévaló élete, egyedül csak Ő képes életet adni és egyedül Ő az, aki el tudja pusztítani és újjá teremteni az életet. (V.Móz. 32:39. Zsolt. 104:29. 30) Isten az egyedüli, aki a Sheol felett uralkodik (Zsolt. 139:9, a Károli Bibliában a 8. versben foglaltatik. A ford. megj.) Ő tudja megváltoztatni az isteni elrendelést és így fel is tudja az embert támasztani. Az élet minden vonatkozásában az Isten Lelkétől és az Ő lelket adó lehetőségétől függ. (Jób 33:4) Általánosan el van ismervé, hogy a párszi-mondáknak az a perzsa elgondolása - mely szerint a lélek teljes és tudatos életet él azalatt az időszak alatt, amíg a test annak elemeire fel nem bomlik, egészen addig, amíg az ismét a lélek lakhelyévé válik - teljességgel idegen az Ó-Testamentum gondolkodási módjától. A halál utáni élet a feltámadással jön el, az Isten hatalmának eredményeként, az egyetlen más lehetőséget, kivételes esetekben, a földi létből a mennyei állapotba való átvitel jelenti, elhalálozás nélkül, amint ez az Énok és Illés esetében történt. Egyedül a Jehova az, aki a halál felett uralkodik, ahogyan azt az Ésa. 25:8. verse oly nagyszé-
rűen kifejezi. Ő fogja elveszteni a halált győzelmesen és az Úr Isten letörli a könnyhullatást minden orcáról. A jövőendő boldogságra vonatkozó ezen gondolatok lassanként egybe lettek kapcsolva az Izráel valóságos uralmának reménységével, a nekik megígért országban, abban a királyságban, melyben igazságosság, béke és szeretet fognak uralkodni és amelyikhez az összes nemzetek irány-
mutatásért folyamodni fognak. Ez volt az a reménység, amely az ebben a korban élő jámbor emberek szívét élte.

5. A KÖZBEESŐ ÁLLAPOT KÉRDÉSE. — A számkivetést követő időszakban azonban egyes izráeli gondolkodók előtt mindinkább világossá vált az, hogy mindent egybevetve Izráel csak egy kicsinyke részét képezi a széles világnak, ez utóbbi hatalmas birodalmaival egyetemben. Így hát egy földi, nemzeti Messiás alig lenne képes arra, hogy az egész világot átalakítsa. Ezért ezt a reménységet bizonyos helyeken mind jobban és jobban szellemi-vallási értelemben kezdték felfogni. Mert ha az eljövendő ország a megigazultak országa kell hogy legyen, akkor mi van az előbbi korok megigazultjaival?

Az Ó-Testamentumi írások, amelyekben az igazság "fokozatos kinyilatkoztatását" látjuk, mint elfogadott elvet,²⁴² egyidőben az igazak feltámadását, míg később az egész emberi nem feltámadását említették, az igazaknak örök jutalmukra való feltámadását, míg a gonoszoknak az örökké tartó büntetésükre történt felébredését. A feltámadás kérdéseivel kapcsolatban úgyszintén a megjutalmazást és a büntetést illetően - amely kérdések hevesen izgatták az emberek lelkét a Krisztus előtti két utolsó század alatt - az ál-feliratú könyvekben a közbeeső állapot gondolata talált kifejezést.

II. Az "etiópai Énok" a Krisztus előtti zsidó gondolkodást tárja fel

Az első olyan mű, amit fel akarunk említeni az Énok Könyve, amit főképpen egy etiópai fordításból ismerünk, és amit gyakran "Etióp Énok"-nak hívunk. Ezt azonban nem szabad az "Énok Titkai"-val összetéveszteni, mely későbbi eredetű, s amit "Szlovén Énok"-nak is neveznek, sem az Új-Héber Énokkal, vagy a Hanuk Könyvével, amely Kr.e. 200. év körüli időben keletkezett. Littmann szerint az Etióp Énok különböző "rétegekből", vagy szakaszokból áll, melyek közül a legrégebb kb. Kr.e. 200-ból és a legutóbbi kb. Kr.e. 63-ból való. Egyes részeit nyilván egy olyan zsidó írta, aki Észak Palesztinában élt. A könyv többi részeit valószínűleg egy szadduceus írta. Nehéz meggyőződést szerezni afelől, hogy vajon a könyvet eredetileg héber, vagy arám nyelven írták-e meg. Mindenesetre a zsidó nyelvű apokalipszisek között ez a könyv a legteljesebb.²⁴³ Amint ezt Fuchs mondja:

²⁴² Lásd a 161. oldalt.

²⁴³ E. Littmann: "Énok Könyvéről" a "The Jewish Encyclopedia"-ban 5. kötet a 179. 182. oldalakon.

"A legnagyobb szerűbb az összes apokalipszisek között a Jézus idejének apokaliptikus Bibliája. Ez nyújtja a legfontosabb anyagot vallástörténelmi szempontból ama misztikus irányzat tanulmányozására, amely a makkabeusi időkben a zsidók közt uralkodott, s amelyet némelyek már úgy neveznek, hogy az az esseniek irányzata volt már"²⁴⁴

E könyvnek az Új-Testamentum idejére gyakorolt befolyása sokkal nagyobb volt, mint az összes apokrifai és ál-feliratú könyvek befolyása együttvéve. Charles egy egész hatalmas jegyzéket állított össze az Új-Testamentum ama helyeiről, amelyek úgy mondatfűzésük, mint gondolataik tekintetében teljesen megegyeznek az Etiópiai Énok szövegének részeivel.²⁴⁵ A könyv később nagyon jelentős szerepet játszott a keresztény gnoszticizmus kialakulásánál és hasonlóképp különböző módon gyakorolt befolyást a júdaizmusra is. A keresztény egyház Kr.u. 300. év körül kezdte kétségbe vonni a könyv hiteles voltát. És a IX. század után ez a könyv teljesen elveszett mindaddig, amíg egy Bruce nevű utazó 1773-ban fel nem fedezett belőle két kéziratot Abessziniában. Ezúttal nekünk a könyv néhány idézetét kell megemlíteni, tekintet nélkül azok korábbi vagy későbbi idő-megjelöléseire. És mivel azok mind a keresztény korszak előtti időszakhoz tartoznak, így jól szemléltetik a zsidó közgondolkodás általános irányát.

1. AZ "EMBER FIA" KIFEJEZÉS KITERJESZTÉSE. — Az Ó-Testamentumban egyedül csak a Dániel Könyve tartalmazza ezt a kifejezést: "Ember Fia", melyet Jézus saját magára vonatkoztatott, hogy ezzel szemléltesse az Ő világos viszonyát az emberrel és az Istennel szemben. Itt viszont az Énok Könyvében ezt a kifejezést sokkal tágabb értelemben látjuk felhasználva, mint a Dániel Könyvében. Figyeljünk csak meg néhány helyet:

"És abban az órában történt, hogy az Ember Fia nevezeték a Lelkek Urának jelenlétében és az Ő neve volt a Napok Feje előtt. Igen, mielőtt a Nap és a jelek teremtettek, mielőtt az egek csillagai el lettek készítve, az ő neve meg lett nevezve a Lelkek Ura előtt. Ő legyen a megigazultak botja, amelyre ő támaszkodik és ne essék el, és ő legyen a pogányok világossága és azoknak reménysége, akik megszorodtak az ő szíveikben. Mindazoknak, akik a földön lakoznak le kell borulniuk és imádniuk kell őt, és dicsérniük és áldaniuk és ünnepelniük kell énekükkel a Lelkek Urát. És ezekből lett ő kiválasztva és elrejtve ő előtte, a világ teremtése előtt és mind örökké. ... Mert az ő nevében vannak ők megtartva és az ő kedve szerint maradtak ők életben." (Etióp Énok 48:2-7)²⁴⁶

Ugyanabban a fejezetben Őt úgy hívják, hogy "Az Én választottam", és az "Ő Felkentje". Majd a 49. fejezet 2. verse ezt mondja: "Az egy-Választott ott áll a Lelkeknek Ura előtt és az Ő dicsősége mindig és örökké tartó és az Ő hatalma minden nemzedékeké." A 4. versben: "Ő fogja megítélni a titkos dolgokat és senki sem lesz képes egy hazug szót elejteni Ő előtte." És a 46. fejezet 4. versében "És ez az Ember Fia, akit te láttál, fel fogja támasztani a királyokat és a hatalmasokat az ő székeikből és meglazítja az erősek zablját és kitöri a bűnösök fogait." Az Ember Fia ítélethozatalra jó el, és Igazságosnak hívatik. Ily módon:

"És amikor az Igazságos meg fog jelenni az igazai szeme előtt, akiknek választott művei a Lelkek Urának támaszkodnak és a világosság fog szállani a megigazultra és a kiválasztottra, aki a földön lakozik, hol fog majd lenni akkor a bűnösök lakóhelye és hol találnak majd nyugvóhelyet azok, akik megtagadták a Lelkek Urát? Jobb lett volna nekik, ha meg sem születtek volna." (Etióp Énok 38:2)

²⁴⁴ H. Fuchs: "Énok Könyvéről" c. műve a The Universal Jewish Encyclopedia-ban a 4. kötet, 132. oldalán.

²⁴⁵ R.H. Charles: The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testame in English (Az Ó-Testamentum hamisítása az Apokrifában, angol nyelven) c. mű 2. kötete, a 180, 181. oldalakon.

²⁴⁶ Ezekben az idézetekben csak a fejezet és a vers van megjelölve és mindezeket az Etiópiai Énoknak, R.H. Charles-féle fordításából vettük át, úgy ahogyan azt az ő kétkötetes Apocrypha and Pseudepigrapha című munkájában találjuk. Ez az ő kritikai szövege, úgy a görög, mint az etiópiai könyvre támaszkodik. A különféle művekből vett azokat az idézeteket, melyeket ebben a fejezetben tárgyalunk ugyancsak ebből a gyűjteményből vettük át.

2. AZ ÍTÉLET NAPJÁNAK SZOMORÚ JELENETEI LE VANNAK RAJZOLVA. — Erőtéljesek azok a kifejezések, melyek ezeket az eseményeket írják le.

"És a Lelkek Ura ráhelyezte az egy-Választottat a dicsőség trónusára. És Ő fogja megítélni a fent lakozó szentek dolgait a mennyben, és mérleggel fogja megmérni az ő cselekedeteiket" (Etióp Énok 61:8)

"Fájdalom fogja elfogni őket, amikor ők ezt az Ember Fiát a dicsőség trónusán ülni látják. És a királyok és hatalmasok és mindazok, akiknek a föld van birtokában áldani és dicsőíteni és magasztalni fogják Őt, aki uralkodik mindenek felett, ami el volt rejtve." (Etióp Énok 62:5. 6)

"Nem különben ez a Lelkek Ura fogja őket úgy szorongatni, hogy nekik gyorsan el kell tűnniük az Ő jelenvalóságából és az ő arculatuk szégyennel fog megtelni és a sötétség mind mélyebbre száll az ő orcáikon. És Ő szabaddá fogja tenni őket a büntető angyalok számára, hogy bosszút álljanak őrajtuk azért, mert elnyomták az Ő gyermekeit és az Ő választottját. És ők látványossággul lesznek majd az igazak és az Ő választottjai számára: és ők mulatni fognak rajtuk, mert a Lelkek Urának bosszúja nyugszik majd őrajtuk és az Ő kardja meg fog részegülni véruktól." (10. 12. v.)

Másrészt az igazakról ezt mondja:

"És az igazaik és a választott meg léssen váltva azon a napon, és ők attól fogva soha nem fogják többé meglátni a bűnösök és a meg nem igazultak arculatát. És a Lelkek Ura öfelettük fog tartózkodni és ezzel az Ember Fiával fognak együtt enni, velük aludni és felébredni örökké és mindig. ... És ők a dicsőség ruhájába fognak öltözni és ezek a Lelkek Urától való élet-ruhák fognak lenni. És a ti ruháitok soha nem fognak elkopni, sem nem fog elmúlni a ti dicsőségtetek a Lelkek Ura előtt." (13-16. v.)

"Az ő életük napja végtelen fog lenni és a szentek napjai számtalanok." (58:3)

A föld minden igazságtalanságtól és a bűn minden fajta gyalázatosságától és annak büntetésétől meg lesz tisztítva és a megigazultak békében és bőséges áldásokban fognak rajta lakozni.

"És akkor minden igaz meg fog szabadulni és ők addig fognak élni, amíg a gyermekek ezreit nem fogják nemzeni, és fiatalságuk napjait és öregségük korát békességben teljesítik be." (10:17)

"És az emberek valamennyi gyermeke megigazultakká lesznek és minden nemzet imádni és dicsérni fog Engem, és valamennyien tisztelnek Engem" (21. v.)

Ugyanakkor a könyv telve van az utolsó ítélet nagy napjának szomorúbb jeleneteivel. A mennyország könyvei fel fognak nyitni (47:3), amelyekben minden bűn fel van jegyezve, minden egyes napon (98:7. 8), és amidőn az a nap elközeleg a bűnösöket remegés és félelem fogja el (102:1-3), és egy nagy mészárlás kezdődik úgy, hogy a vér a lovak szügyéig fog érni. (100:3)

3. A HALÁL ÁLLAPOTA ÉS A FELTÁMADÁS. — A halálra a halálban való öntudat állapotára és a feltámadás kérdéseire nézve szétágazó és egymásnak ellentmondó gondolatok nyilvánulnak meg. A könyv néha egy általános feltámadásról beszél és más alkalommal csupán csak részlegesről szól. Így pld. az 51. fejezetben annak 1. és 2. versében a feltámadásra vonatkozó világos kijelentéseket találunk:

"És azokban a napokban a föld is vissza fogja adni azt, amit reá bízta, és a Seol is visszaadja amiket ő kapott, és a pokol is visszaadja mindazt amikkel ő tartozik. Mert azokban a napokban az egy-Választott fel fog kelni és ki fogja választani közülük az igazakat és a szenteket: Mert elközelgett az a nap, amikor ők meg lesznek szabadítva."

Egyes versek azt tanítják, hogy a gonoszok meglesznek semmisítve:

"És Én át fogom őket adni az Én választottam kezeibe: és miként a szalma a tűzben, úgy fognak majd ők égni a szentek szemei előtt, és miként az ólom a vízben, úgy fognak ők elsüllyedni az igazak színe előtt, és többé semmi nyomukat nem lehet majd találni nekik." (48:9)

"Azonkívül a bűnösök el lesznek pusztítva a Lelkek Urának színe előtt és ők száműzve lesznek az ő földjének színéről és ők el fognak veszni örökkön-örökké." (53:2)

Azonban a királyoknak és a hatalmasoknak szigorúbb büntetést kell várniuk. Az 54. fejezet 1. versében Énok egy mély völgyet lát, melyben tűz ég, s ahová a királyokat és a hatalmasokat fogják bedobni, majd rettentő súlyos vasláncokat lát, amelyeket az "Azazel seregei" számára készítettek, akiket meg fognak és be fognak dobni a teljes megsemmisülés szakadékába.

4. A BŰN ÉS A MEGRONTÁS EREDETE. — A bűnt és a megrontást a gonosz angyalok okozták. Így áll ez a 10. fejezet 8. versében: "És az egész föld meg lett rontva azon művek által, amiket Azazel tanított: nekik kell tulajdonítani minden bűnt. Ezért ezen angyalok számára nincsen soha megbocsátás. Ti okoztatok nagy pusztítást a földön: És nem leszen nektek békességetek, sem pedig megbocsátás a bűnökért." (12:5)

A 10. fejezet 11. versében és attól kezdve a Semjázának - a hatalmas angyalnak - és az ő munkatársainak hetven nemzedékig szóló megköztötetéséről olvashatunk. Az utolsó ítélet napján őket fogják elsőnek odavezetni a tűz szakadékába a gyötrelmekre és mindörökké rabságra lesznek kárhoztatva.

5. AZ ALVILÁG ÉS AZ ELÁTKOZOTTAK GYÖTRELMEI. — Másrészt Énokban megtaláljuk a Dante: Divina Comedia-jának az előfutárát is. Egy angyal keresztülvezeti őt a mennyországon és az alvilágon és részletes leírást nyújt az Isten hegyeiről és az élet fájáról, valamint az új föld egyéb növényeiről. Betekintést kap a természet titkaiba is. És a mennyországon keresztül végzett eme vándorlásai közben elérkezik a Seolhoz is. Ebben néhány üres hely vagyon, mély, széles és nagyon sima. Ő nem érti, hogy milyen célra készültek azok, amíg meg nem magyarázzák neki, hogy ezeket az emberek gyermekeinek lelkei számára csinálták, akik meghaltak. De ezek a lelkek arra valók, hogy kíséretet képezzenek a mennyei udvarokban. (22:2-6)

Így tehát - Énok szerint - a Seol többé nem azt a helyet jelenti, ahol a halottak öntudatlanságban vannak, és nem tudják azt, hogy mi történik a földön, hanem azt a helyet, ahol teljesen eszméletük-nél vannak és ahol ők zajosan tudják hallatni szavukat, ahogyan Ábel teszi azt az ő Káin bátyjával szemben. Itt ezekben az üres üregekben lesznek a lelkek félretéve, mert az igazak lelkei olyanok, mint a fénylő vízforrás. Az igaztalanok nagy kínokat szenvednek el. Ők az utolsó ítélet nagy napjának elkövetkeztéig vannak félretéve, amikor is majd örökké tartóan sanyargatva és gyötörve lesznek. (9-12. versek)

Ennek a néhány megállapításnak egy 105 fejezetet tartalmazó könyvéből (a Charles-féle kiadás szerint) elégnék kell lennie annak bemutatására, hogy milyen volt az általános irányzata ennek a valóságos irodalmi anyagnak. Bizonyos, hogy ebben jó egy néhány olyan szövegrész található, amely csaknem úgy néz ki, mintha a bennük foglalt gondolatokat az Új-Testamentumból vették volna át. Másrészt viszont észre kell vennünk benne a gyökeres eltérést az Ó-Testamentum eredeti eszméitől, különösképp a halált és a reá következő életet illetőleg. Ezek az újszerű gondolatok, amelyek az Énokban jutottak kifejezésre számos olyan új fogalomnak rakták le alapjait, amiket később a keresztény egyházban találunk meg, s amely számtalan embermilliót tartott varázsa alatt.

III. Az "örömmünnepek" a "pátriarchák" és a "felmenetel" tanúságtételei

Ezzel kapcsolatban egy másik olyan könyv, melyet szemügyre kell hogy vegyünk a "Jubilees" - öröm - vagy emlékünnepek Könyve, vagy ahogyan azt gyakran nevezik: a Kis Genezis Könyve. Ezt Palesztinában írták (kb. 109-105. Kr.e.), valószínűleg inkább héber, mint arámi nyelven és ezt olyan valaki végezte, aki ismereteit nagyrészt előbbi könyvekre, vagy a hagyományokra alapozta volt.²⁴⁷ A szerző, - valószínűleg egy farizeus - a farizeusoknak nagyon sok, a Törvényre vonatkozó szigorú tételét fenntartja és ebben szigorú felhívást intéz az emberekhez a szombat pontosabb megtartására,

²⁴⁷ Charles: The Apocrypha and Pseudepigrapha, c. műve 2. kötet, 2-7. oldalaknál.

mint ami az Izráel számára különleges kiváltságot képez, de ami nem jár ki a pogányok részére. (Jub.Kv. 2:17-33)

Nyomatékosan hangsúlyozza ő azt a törvényt, amelyik eltiltja a vér evését. (Jub.Kv. 6:7-10), és feltétlenül megtiltja a vegyes házasságokat. (Jub.Kv. 20:4. 5) Dacára a könyv erősen törvényszerű irányzatának, egy egész csomó olyan helyet találunk benne, amelyek a Messiásra és a messiási országra hivatkoznak. Egyedül csak a megigazultak fognak részt venni ebben az országban, ahová a Sátán nem fog bebocsátást nyerni. Eszerint:

"És az emberek gyermekei között a napok elkezdenek növekedni és szaporodni mindaddig, amíg az ő napjaik el nem közelítenek az egyezer esztendőhöz. ... És akkor nem leszen majd sem öreg ember, sem olyan, aki be lenne telve a napokkal, mivel ők mindnyájan gyermekek és fiatalok fognak lenni. És mindannyiuk napjai teljessékké fognak válni és ők békességben és örömben fognak élni és nem leszen ott sem Sátán sem semmilyen más gonosz pusztító, mert minden napjuk áldás és gyógyulás leszen nekik." (Jub.Kv. 23:27-29)

Az élet leírása olyannak tűnik, hogy az inkább szellemi természetű, amely el van választva a testtől, mert a 31. versben a szerző megállapítja a következőket: "És az ő csontjaik a földben fognak nyugodni és lelkük sok örömet fog érezni és meg fogják tudni azt, hogy az Úr az, aki végrehajtja az ítéletet és könyörületet fog gyakorolni azoknak a százaknak és ezreknek és mindazoknak, akik Őt szeretik."

Az áldott lelkek halhatatlanságának ez a gondolata a legrégebbi bebizonyított példáját képezi ennek a várakozásnak, a Krisztus első adventjét megelőző két évszázad alatt. ugyancsak különféle kategóriájú angyalt is találunk itt, a szelek angyalait, a tűznek, a víznek az angyalait és így tovább, némileg azon angyalokhoz hasonlóan, akik a Jelenésekben vannak megemlítve. Az egyes emberek őrző angyalai első ízben a Jubilees Kv. 35:17. versben vannak megemlítve, amelyben azt a kijelentést találjuk, hogy a Jákob őrangyala sokkalta hatalmasabb volt és tiszteltebb volt, mint Ézsau őrangyala.

A Jubilees Kv. 31:18. 19. versei szerint a Messiás Júdeából fog eljönni, azonban mielőtt a messiási ország megjelenne a nemzetekre nagy megpróbáltatások, háború és dögvésze fognak rászakadni. Mindenki mindenki ellen fog hadakozni, ők azonban Izráel ellen kivételes dühhel fognak fordulni. A föld - mondja a könyv - nagy kiterjedésben el fog pusztulni és nem leszen belőle szabadság. Ezek után a népek újból el fogják kezdeni a Törvény tanulását, és a dicsőség országa fokozatosan meg fog alapíttatni. (Jub.Kv. 23:13-26)

2. A "TIZENKÉT PÁTRIARCHA" KV. CÉLZÁST TESZ A HETVEN HÉTRE ÉS A PARADICSOMRA. — A "Tizenkét Pátriarcha Testamentuma" (amit Kr.e. 109. és 106 között írtak), magasrendű etikai tanításokat tartalmaz és számos Új-Testamentumbeli gondolatot vet fel jó előre. Hosszú ideig az egyedül elérhető kéziratok görög, örmény és szlovén nyelvűek voltak, azonban különböző biblia-tudós kutatásai következtében nyilvánvalóvá lett az, hogy a könyvet eredetileg egy régies gondolkodású farizeus, héber nyelven írta volt meg. Az illető a Törvénynek és az áldozatoknak volt támogatója, azonban várakozással tekintett a messiási királyság és a test feltámadása felé, és a benne foglalt új élet felé. Van benne még néhány későbbi korból származó zsidó és bizonyos keresztény pótlást tartalmazó részlet is.²⁴⁸

A keresztény korszakban a Könyv használatát sietve megtiltották, amíg azt a Nyugaton újból fel nem fedezte Robert Grosseteste, Lincoln püspöke (a XIII. században). Ő ezt a könyvet legelőször a tizenkét pátriarchától származó eredeti lásnak fogta fel, ezt azonban a Reformáció emberei megcáfolták. Csak a XX. században foglalta el újból a Könyv az őt megillető helyet.

A Könyvben számos ehhez hasonló megállapítás foglaltatik:

²⁴⁸ Ugyanott a 282-292. oldalakon.

"És akkor ha valaki rosszat igyekszik cselekedni nektek, tegyetek jót azzal és imádkozzatok érte, és ti meg lesztek majd váltva az Úr által minden féle bűnöktől." (T. Joseph 18:2) Jóllehet e könyvnek írója ugyanazon időben élt mint a Jubilees Kv. írója, az előbbiben mégis egy teljesen különböző szellemiség tűnik elénk, olyan szellem, mely tág egyetemességet vall oly mértékig, hogy a java pogányokat úgy veszi, hogy azok mérőpalcát képeznek az izráeliták számára: "És Ő meg fogja téríteni Izráelt a pogányok kiválasztottjai által, éppen úgy, mint ahogyan Ő Ézsaut is megfedd a midianiták által, akik megcsalták volt az ő testvéreiket." (T. Benjamin 10:10)

Eschatológiai szempontból nem sok dolgot tudunk találni a Könyvben. Van azonban egy célzás benne a hetven hétre vonatkozólag:

"És én most megtudtam, hogy te hetven hétig fogsz tévútra térni és gúnyolod a papságot és megbecsteleníted az áldozatokat. És érvénytelenné fogod tenni a törvényt és semmibe fogod venni gonosz ferdítések által a próféták ígét. ... És a ti szent helyeiteket a földdel fogják egyenlővé tenni őmiatta. És nem leszen neked egyetlen helyed sem, ami tiszta lesz, de te átok és szétszóródás leszel majd a pogányok között, amíg Ő majd ismét meglátogat téged, és irgalomból fog téged újból befogadni." (T. Lévi 16:1-5)

És a Lévi 17:1. versben a szerző tovább folytatja ezt és így beszél az új papságról:

"És miután ti mást hallottatok a hetven hét felől, hallgassatok a papságot illetőleg is. Minden emlékűnnepen (Jubilee-ben) lesz majd egy pap és a hetedikben valamennyi szent dolog megbecstelenítése tetőfokát fogja elérni. A papok bálványimádókká válnak, törvényszegőkké és kicsapongók-ká." De e rettentő korszak után ismét a Messiásról olvasunk:

"Ekkor az Úr egy új papot támaszt fel, és ő lesz az, akinek az Úr valamennyi ígéje meg fog jelentetni és ő fog majd igazságos ítéletet végrehajtani a földön, számos napon keresztül. És az ő papsága alatt a pogányok meg fognak sokasodni a tudományokban a földön és az Őr kegyelme fogja őket megvilágosítani: és az ő papsága alatt a bűn végéhez fog érkezni. ... És ő ki fogja majd nyitni a Paradicsomnak kapuit és el fogja onnét távolítani az Ádámot fenyegető kardot. És ő fog majd enni adni a szenteknek az életnek fájáról és a jámborság szelleme leszen őrajtuk. És ő meg fogja közölni Béliárdot, és ő fog hatalmat adni az ő gyermekei számára ahhoz, hogy eltapossák a gonosz szellemeket." (T. Lévi 18:2. 8-14)

A "Dan Testamentuma" hasonlóképp azt állítja, hogy a Lévi törzse leszen az, amelyikből az Úr szabadítása fel fog támadni és ő fog háborút indítani a mi ellenségeink felett. És el fogja venni a fogságot a Beliártól és az engedetlen szíveket az Úrhoz fogja fordítani,²⁴⁹ és örök békességet fog adni mindazoknak, akik őt hívják. És a szentek az Édenben fognak pihenni és az Új-Jeruzsálemben az igazak fognak örvendezni és mindez az Isten örökkévaló dicsőségére fog történni. Jeruzsálem nem fog soha többé pusztulást elszenvedni, az Izráelt sem fogják többé foglyul ejteni, mert az Úr leszen ezek között és az Izráel egyetlen Istene fog uralkodni felettük. (T. Dan. 5:1-13)

A feltámadást illetőleg a Testamentum általános testben való feltámadást tanít, először Énok, Noé, Sem, Ábrahám, Izsák és Jákob kell hogy feltámadjanak, majd ezt követőleg a tizenkét pátriarcha, és végezetül valamennyi ember, akár a dicsőségre, akár a gyalázatra. (T. Benjamin 10:6-8)

3. A "FELVITEL" MEGJÖVENDŐLI A MESSIÁS IDEJÉT. — Egy másik kis Könyv, melynek címe: "Mózes Felvitele", különösen érdekes, mivel azt nyilvánvalóan a mi Urunk életének korai szakaszában írták, avagy esetleg egyidejűleg az Ő nyilvános lelkészkeszedeivel. A könyv időmegjelölése Kr.u. 7. és 29. esztendő között van. Ezt zsidónyelven írták meg, azonban csakhamar lefordították azt gö-

²⁴⁹ Beliár, vagy Belia fogalma - amelyik a zsidó apokaliptikus irodalomban mint a Sátán elnevezése közszájon forgott, majd mint akit az utolsó napok zsarnokának és minden jó ellenségének tekintettek - később számos hagyománynak lett a forrása az Antikrisztust illetőleg az öskeresztényi korszak alatt. Az Antikrisztusra vonatkozó e Biblián kívüli hagyományokra nézve, amelyek Dánielnek egy ellenséges és üldöző hatalommal kapcsolatos hivatkozásai alapján lettek kidolgozva lásd a 293-301. oldalakon foglaltakat.

rög nyelvre és később latinra is, amely utóbbiból egy nagyobb terjedelmű töredék-fordítást fedezett fel Ceriani Milánóban, egy VI. századbeli kéziratban.²⁵⁰

Ez a szerző várakozással tekint a tíz néptörzs visszatérése és egy istentisztelő ország megalapítása felé. Ennek azonban nem a fegyverek erejétől kell elérkeznie, hanem az Isten közbelépése által. Ez a könyv egy nagyon érdekes idő-jóslást tartalmaz. Felteszi, hogy Mózes ezt a kijelentést tette: "Mert az én felvitelemtől (halálomtól), az Ő eljöveteléig (adventjéig) CCL idő lesz." (Móz. Assump. 10:12) A kétszáz és ötven idő itt nyilvánvalóan - amint Charles mondja - év-heteket jelent,²⁵¹ ami összesen 1750 évet tenne ki a messiási ország eljöveteléig. Különös dolog felemlíteni, hogy ez a könyv az ország megalapítását Messiás nélkül, de magával az Istennel írja le.

"És akkor az Ő királysága meg fog jelenni az Ő valamennyi teremtményén keresztül és akkor nem lesz többé a Sátán, és minden szomorúság végleg eltűnik övele. És az angyalok keze meg lesz töltve azzal, aki főnökké lett kijelölve, és ő meg fogja őket bosszulni az ő ellenségeiken. ... És a föld reszketni fog és annak határáig fog majd megrázatni, és a magas hegyek alacsonyakká tétetnek, és a halmok megrázatnak és leomolnak. És a nap szarvai le fognak töretni és sötétség fog majd beállni és a hold nem fog többé világosságot adni és az teljesen vérszínűvé fog változni. És a csillagok keringése mg lesz zavarva. ... Mert a magasságos fel fog kelni, az Egyedüli Örökkévaló Isten és Ő meg fog jelenni, hogy megbüntesse a pogányokat, és Ő szét fogja rombolni összes bálványait. És akkor majd oh Izráel boldog fogsz lenni." (1-8. versek)

IV. A "Szlovén Énok", a 7000 éves elmélet és halhatatlanság

Az "Énok Titkai", amelyet Szlovén Énoknak is neveznek - vagy néha mint a 2. Énok-ot jelölnek - amennyire az előttünk ismeretes, csakis szlovén nyelvű fordításban létezik. Ez nem az Etióp Énok egyszerű fordítását képezi, hanem az egy másféle ál-feliratú mű, jóllehet a tárgyat az utóbbihoz hasonló módon kezeli. Énokot végigvezetik a mennyek országán, hogy megismerje a világmindenség titkait azért, hogy kioktathassa gyermekeit és megtaníthassa őket arra, hogy féljék az Istent. E kis mű végső kiadója egy olyan hellén-zsidó volt, aki Egyiptomban élt. A dátumot úgy lehet meghatározni, hogy az a keresztény időszámítás elejére esik, valószínűleg a Kr.u.-i 1. és 50. év közé.

1. A HATEZER ÉVET A MILLENNIUM KÖVETI. — Ennek a könyvnek a legjelentősebb vonását az képezi, - a mi kutatásunk tekintetében - hogy abban első ízben találjuk meg a zsidó irodalomban azt az arányszámítást, melynél a teremtés egy napja a világ történelme egyezer esztendejének felel meg, mely olyan feltevés, ami fontos szerepet játszott úgy a régi, mint a modern chiliasmusban is, és amit - tudatosan vagy tudat alatt - sok olyan bibliamagyarázó elfogadott, aki megkísérelte azt, hogy kiszámítsa a világ végének eljövetelét. Minden bizonnyal igaz az, hogy a régebbi okmányok - különösképpen a perzsa eredetűek - megemlítik az egyezer esztendő időszeit,²⁵² azonban ezekben semmi kapcsolat sincs a teremtés hetével. Ezt a kapcsolatot először a szlovén Énok szerzője alakította ki. Erre nézve a következő megállapításokat találjuk:

"És Én megáldottam a hetedik napot, amely a Szombat napja, amelyen ő (Ádám) megnyugodott az ő munkájától. És én a nyolcadik napot is kijelöltem, hogy a nyolcadik nap legyen az először-teremtett az én művem után és hogy az első hét a hetedik ezer formájában forogjon, és

²⁵⁰ Ugyanott a 407. oldaltól kezdve.

²⁵¹ Ugyanott a 483. oldalon, 10. fejezet, a 12. sz. megjegyzése.

²⁵² Lásd a 304. oldalt.

hogy a hetedik ezer kezdetén ne legyen időszámítás sohasem, sem évekkel sem hónapokkal vagy hetekkel, sem pedig napokkal vagy órákkal." (Slav.Énok 32:2. 35:1. 2)

Ezzel aztán megnyílt a tér a hétezer évig tartó világ-hétre vonatkozó számítások részére, mert hatezer évig tartott a munka, a fáradság a teremtetéstől az utolsó-ítéletig, amit egy ezer-évig tartó - millenniumi - nyugalom, pihenés és áldásosság követett, mielőtt az örökkévalóság kapui meg fog-nak nyílni. Azt látjuk, hogy Iréneus ezt a témát később felkarolta, amint azt egy későbbi fejezetben meg fogjuk beszélni.²⁵³

2. ÖRÖKKÉVALÓ UDVARHÁZAK A HALHATATLAN LELKEKNEK. — Az egyéni élet kérdésében a Szlav Énok azt tanítja, hogy az örökkévalóság minden lelket előkészít, mielőtt azok egy anyagias földi formába költöznének be (Szláv Énok 23:4. 5), és hogy ezek a helyek számukra öröktől fogva el voltak készítve, mielőtt a világ megteremtett. "Sok udvarház lett készítve az emberek számára, jók a jók számára és rosszak a gonoszok részére, és számtalan sok készült. Áldottak azok, akik belépnek a jó házakba, mert a rosszban (ti. házban) nincsen sem békesség, sem visszatérés (ti. számukra). (Szláv Énok 61:2. 3) A Paradicsom a harmadik égben van, a romolhatóság és a romolhatatlanság között. Középen áll az élet fája és abból két forrás buzog ki, amelyekből tej és méz folyik ki és később mint olaj és bor terjednek tovább. (Szláv Énok 8:2-6)

3. A POKOLBAN ÖRÖKKÉ GYÖTRÖDNEK. — A képletes leírás tovább folytatódik: És a harmadik égnek északi végében van a pokol, a kegyetlen sötétség helye, amit csak homályos lángnyelvek világítanak meg. Mindenütt csak tűz és mindenütt csak dér. Kegyetlen és irgalmatlan angyalok retten-tően kínozzák azokat az embereket, akik arra lettek kárhoztatva, hogy örökké abban éljenek, mivel vétkeztek az Isten ellen. (Szláv Énok 10:1) a pokol őrzőinek leírása oly drámai hangú, hogy érdemes azt szószerint idézni:

"Láttam a pokol kulcsinak őrzőjét a kapukkal szemben állni, hasonlóan a nagy kígyókhöz, arca olyan volt, mint a kialudt lámpás, szemei hasonlatosak voltak a sötét lángokhoz és fogai csupaszak voltak, le egészen a melléig." (Szláv Énok 42:1. nem teljes fordítás a "B" oszlopban.)

4. AZ INGADOZÓ TESTAMENTUM-KÖZI IDŐSZAK. — Ezen okmányokon keresztül, amelyek reánk maradtak és számos olyan iratból, amelyeket alig egy század óta újból felfedeztek, most már látjuk, hogy ez az időszak, mely Malakiás és az Új-Testamentum közé esik, korántsem volt szomorú vagy meddő, hanem olyan időköz volt, amelyben szellemi és értelmi tevékenység rezgett át. Azt is kezd-jük megérteni, hogy az Új-Testamentum nem szellemi légüres térben kezdődött el. Az emberek gondolkodását teljesen megtöltötte az igazság és a tévedés egymással harcot vívó eszméje és a féle-lem az eljövendő dolgokkal szemben, amelyek kiküszöbölhetetlenül befolyást gyakoroltak a Krisz-tus és az apostolok tanításainak általuk való megértésére. Különösen az eschatológiában merült fel már akkor is számos elgondolás a közvéleménynél, ezek közül néhány összhangban állott az Ó-Testamentum igazságaival, és Isten alkalmasnak látta azokat bekebelezni az Új-Testamentum ki-nyilatkoztatásába, míg másokat Krisztus helytelenített és küzdött ellenük. Ennek dacára a kezdeti tévedések továbbra is makacsul megmaradtak és később nyílt istentagadássá fejlődtek ki.

Később majd sort fogunk keríteni a keresztény korszak zsidó nyelvű apokaliptikus írásainak többi képviselőire is, azonban ehhez még meg kell várnunk egy másik olyan fejezetet, amelyben azt a kapcsolatot kívánjuk megbeszélés tárgyává tenni, ami a zsidó apokaliptikus írások és a keresztény chiliasmus között áll fenn.²⁵⁴ Egyenlőre, miután áttekintettük a Biblián kívüli zsidó apokalipticiis-mus ama képviselőit, amelyek megelőzték az Új-Testamentumi időszakot, most már Josephushoz fordulunk azért, hogy felvegyük a prófétai magyarázatok fonalait a Dániel-féle vázlatos próféciaakra vonatkozólag.

²⁵³ Lásd a 242-252. oldalakat.

²⁵⁴ Lásd a 13. fejezetet.

V. Josephus megismétli a prófétai magyarázatok elveit

Josephus, aki jeles zsidó főpap és történétíró volt, egy időben élt az apostolok későbbi időkával.²⁵⁵ Az ő írásai - melyekben újra megismétlődtek azok a szabványos zsidó magyarázatok, amelyek a próféciabeli négy világbirodalomról, a perzsa kosról és a görög bakkecskéről és az év-időnek Nabukodonozor-i összezavarásáról szóltak - az apostolok kortársai voltak, azonban valószínűleg azok megelőzték a János által megírt Apokalipszist. Az ő írásait tehát úgy lehet tekinteni, mint valami összekötő kapcsot a zsidó és a keresztény Biblia-magyarázatok között, a zsidóktól a keresztény egyházhoz való áttérés órájában. A Dániel próféciája és annak zsidó kapcsolatát illetően elfoglalt álláspontokról Josephus a következőket írja:

"Az ő (Dániel) emlékezete mindörökké áll. Mer azokat a könyveket, melyeket ő írt, és hagyott hátra nekünk, mi most is olvassuk, és azok által meg vagyunk győződve arról, hogy Dániel az Isten-nel beszélt, mivel ő nemcsak azt szokta meg, hogy az eljövendő dolgokról prófétáljon, ahogyan azt a többi próféták tették, hanem ő azt az időpontot is meghatározta, amikor ezeknek meg kell történniük."²⁵⁶

1. A NÉGY BIRODALOM DN. 2-BEN. — Josephus, miután újból elmondja Dánielnek a fém állóképre vonatkozó, a 2. fejezetben foglalt elbeszélését, a következő világosan körülírt magyarázatot nyújtja nekünk:

"Az aranyból való fej téged jelképez (Nabukodonozort) és a babiloni királyokat, akik te előtted voltak. A két kéz és vállak azt jelképezik, hogy a te birodalmadnak két király fogja végét szakítani. Azonban a te birodalmad elpusztulását egy másik, nyugatról érkező király fogja elvégezni, aki bronzba lesz öltözve és ezt a hatalmat még egy másik fogja megdönteni, amely a vashoz lesz hasonló, s amelyik mindenkor uralkodni fog az ő vas-természeténél fogva, amely mint mondá, keményebb mint az arany, vagy ezüstnek, vagy bronznak a keménysége."²⁵⁷

Figyeljük meg azután, hogy miképp kezeli Josephus azt a képletes leírást. Ő máshol részletesen leírja a "két királyt" akiknek le kellett győzniük a babiloni birodalmat, mint "Cyrust, a perzsák királyát, és Dáriust, Médea királyát".²⁵⁸ Ámbár ő nem tesz említést arról a hatalomról, melynek nyugatról kell jönnie, hogy legyőzze a Méd-Perzsa birodalmat, azonban mégis világos, ahogyan ezt Loeb fordító megjegyzi ezen a helyen, hogy "Josephus-nak ez a pótlása: "Nyugatról" azt mutatja, hogy ő a rabbikhoz hasonlóan a harmadik birodalmat a Sándor császárságával azonosította volt."²⁵⁹ Ő még kevésbé határozottan nyilatkozik a vas-országról, azonban az a tény, hogy az erősebb mint a három előző, és az, hogy róla azt mondják, véget fog vetni a harmadik birodalomnak, egyenesen Róma felé mutat. Josephus-nak maga ez a szükségszerűsége a vas-királyság és a kő tekintetében arra mutat rá, hogy olyan talajon kíván mozogni, ahol el kívánja kerülni a sértődöttséget. A fordító a lábjegyzetben így folytatja:

²⁵⁵ Flavius Josephus (kb. 37.-100.) híres zsidó történétíró, tekintélyes papi leszármazott, aki lelkes csodálója volt Rómának és a római intézményeknek. A zsidó-római háború kitörésekor a Sanhedrin őt bízta meg Galilea kormányzásával, és minőségben részt vett a birodalom ellen viselt sikertelen háborúban. Vespasián által meghivatván Rómába - ahol ő Vespasián és Titus alatt élt - a császárok kegyében sütkérezett és a császári családot utánozva felvette a "Flavius" nevet. Mialatt Rómában tartózkodott írta meg a Wars of the Jews (A zsidóság háborúi) és Antiquities of the Jews (k. Kr.u. 75. ill. kb. 93.-ban) című könyveit. Ezek a művek talán a legmegbízhatóbb forrását képezik a korabeli zsidó történelemnek.

²⁵⁶ Josephus: Antiquities, 10. könyv, 11. fejezet, 7. szakasz, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban, Josephus, 6. kötet, a 305. 307. oldalakon.

²⁵⁷ Ugyanott, 10. fejezet, 4. szakasz, a 273. 275. oldalakon.

²⁵⁸ Ugyanott a 11. fejezet, 2. szakasz, 287. oldalon.

²⁵⁹ Ralph Marcus, a fordító lábjegyzete az Antiquities-ben, 10. könyv, 10. fejezet, 4. szakasz, a 273. oldal. (A ford. megjegyzése: A réz, vagy a bronz szimbólumának találó voltára nézve, lásd: jelen kötet 43. oldalán mondottakat.)

"Josephus kihagyja ezt a szentírási részletet, amelyik a negyedik királyság szétesésére és annak vasból és cserépből történt összetételére vonatkozik, és ezt valószínűleg azért, mert ő, a rabbikhoz hasonlóan, azt Rómával azonosította és nem akarta megsérteni a római olvasókat."²⁶⁰

Josephus napjaiban a zsidók nemcsak meg voltak szokva, hogy úgy tekintsék a Dániel Septuaginta-fordításában megnevezett rómaiakat, mint ahogyan mi azt az előző fejezetben láttuk, hanem azt is látták, hogy a rómaiak hatalma olyan mértékben gyarapodott meg, amely messze meghaladta a macedóniak hatalmát. Az ő számukra ez tévedhetetlen azonosítást jelentett. Ezt követően ők várakozással tekintettek a messiási országra is, s valóban időszámításunk I. évszázadában a messiási várakozás tetőpontjának voltunk tanúi.

2. AZ ELJÖVENDŐ KŐ-ORSZÁG. — Josephus azért írt, hogy igazolja a júdaizmust a rómaiak előtt, akik akkor az egész világot uralták és egyetlen vetélytársat sem tűrtek el. A Róma legyőztetéséről szóló jövődőlés tehát tönkretette volt az egész könyvet. A fordító a kő-országot illető erről a szüksézszerűségről a következőt jegyzi meg:

"Josephus húzódozása a kő jelentésétől, ami a vas-ország elpusztítását képviselte (vö.: 44. v.), annak a ténynek tulajdonítható, hogy az ő idejében szokásban volt zsidó értelmezés szerint azt úgy fogták fel, mint a Messiás, vagy a messiási királyság jelképét, amely véget fog vetni a római birodalomnak."²⁶¹

Figyeljük csak meg Josephus tartózkodó kijelentését:

"És Dániel ugyancsak megjelenté a királynak a kő jelentését, én azonban nem tartottam helyesnek, hogy erről beszámoljak, miután éntőlem azt várják, hogy arról írja, ami a múltban megtörtént, és ne arról, aminek történnie kellett volna, azonban, ha valaki oly erős vágyódást érez a bővebb felvilágosítások megszerzésére, hogy ki akarja nyomozni azokat a dolgokat, amelyek el fognak következni, úgy az illető vegye magának azt a fáradságot, hogy elolvassa a Dániel Könyvét, amelyet meg fog találni a Szent Írások között."²⁶²

3. A "HÉT IDŐT", ÉVEKNEK ÉRTELMEZI. — Josephus-nak, a magyarázathoz való következő hozzájárulását a "hét időről" szóló értekezése képezi. Josephus, miután újból elmondja a Dániel 4. fejezetében Nabukodonozor megalázásáról szóló leírást, követte a LXX. fordítását, mely a "h é t é v e t", hét időnek adja vissza:

"Egy kis idővel ezután a királynak ismét lett egy másik látomása az ő álmában, amely arról szólt, hogy le fog bukni a hatalomról és a barmokkal együtt lesz az ő lakása, és azután, hogy hét esztendőig élt ilyen módon a vadonban, újból vissza fogja szerezni királyi hatalmát."²⁶³

"Egyedül Dániel fejtette azt meg, és ahogyan ő megjövendölte azt neki, ugyanúgy történt az. Mert a király az előbb említett időszakot a vadonban töltötte el, és senki sem merte megkockáztatni azt, hogy e hét esztendő alatt megragadja a kormányzást és miután könyörgött az Istenhez azért, hogy újból visszaszerezze az ő országát, ő újból helyreállítotott abba. Azonban, ne tegyen nekem senki sem szemrehányást azért, hogy én ezen események mindegyikét úgy közöltem volt a könyvemben, mint ahogy azokat a régi könyvekben találtam."²⁶⁴

Whiston, aki Josephus klasszikus fordítója ezt a meggyőző lábjegyzetet csatolja a szöveghez az "idő"-nek, éveket illető jelentéseire nézve, valamint az ezzel párhuzamos kifejezések prófétai jellegét, és a hetven hétnek, a rómaiak idejéig való kiterjesztését illetően:

"Miután Josephus itt a hét prófétai időt, amelynek Nabukodonozor felett el kell telnie, hét esztendőnek értelmezi (Dn. IV:16), ebből mi azt látjuk, hogy ő igen valószínűen azokat a többi páru-

²⁶⁰ Ugyanott, a 274. 275. oldal. K. Jelű megjegyzését.

²⁶¹ Ugyanott, a 275. oldal C. jelű megjegyzését.

²⁶² Josephus: Antiquities, 10. könyv, 10. fejezet, 4. szakasz, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban: Josephus, 6. kötet, a 275. oldalon.

²⁶³ Ugyanaz, a 6. szakasz 277. oldalán.

²⁶⁴ Ugyanott a 279. oldalon.

zamos mondatokat is, mint "ideig, időig és fél időig" (7:25), ugyanannyi prófétai évnek magyarázta volt, jóllehet ezzel tudomásunkra kívánja adni, ama hetven hét magyarázatára vonatkozó célzásával, amely a negyedik monarchiához és Jeruzsálemnek a rómaiak által Josephus napjaiban történő elpusztításához tartozik (uo. ii.7. fejezet), hogy ő ezekről az évekről nem mint pusztá évekről vélekedik, hanem inkább az évek napjaiként, mint amely számítás - és csakis ezen a módon egyedül - lehet a hetven héttel, vagyis négyszáz és kilencven nappal eljutni a Josephus koráig."

4. A PERZSA KOS, A GÖRÖG BAKKECSKE ÉS AZ ELSŐ KIRÁLY. — A babiloni történelemre vonatkozó néhány fejezet leírása után, Josephus elbeszéli a falon látható kézírásokat és előadja Dániel ismeretes erre vonatkozó megfejtését.²⁶⁵ Majd megismétli azt a látomást, amelyik a Perzsiához való történelmi átmenet után bekövetkező állapotra vonatkozik, a perzsa kos és a görög bakkecske esetét, és a görög nagy szarvat, vagyis az "első királyt", a következőképp:

"A kos, mondá ő, a Médek és Perzsák országait jelképezte, és a szarvak azokat, akiknek azokban uralkodniuk kell, és az utolsó szarv jelölte az utolsó királyt, mivel ez a király lészen az, akinek minden előbbenit felül kell múlnia gazdagságban és dicsőségben. A kecskebak, úgymond ő, azt jelképezte, hogy egy bizonyos görög király fog támadni, aki két ízben is meg fog ütközni a perzsák királyával és ez utóbbit le fogja győzni a harcban, és átveszi annak egész birodalmát. A bakkecske homlokán lévő nagy szarv az első királyt mutatja, és a négy szarvnak azután való kinövése, miután az első szarv leesett, és azoknak a világ négy tájéka felé való szétállása, az első király halálát követő utódokat mutatja, valamint az országának ez utóbbiak között történő felosztását jelzi, nem különben azt is, hogy ezek a királyok, akik neki sem gyermekei, sem rokonai nem voltak, számos éven keresztül fognak uralkodni a világon."²⁶⁶

5. A DÁNIEL 8. FEJEZETE KIS-SZARV-JÁRÓL AZT HISZIK, HOGY AZ: ANTIOCHUS. — A Dániel 8. fejezetében említett elnyomó "Kis-Szarv"-ról, amelynek "háborúskodnia kellett a zsidó nemzettel. ... Elhanyagolták az ő szentségének helye (a templom), és elvette tőle a mindennapi áldozatot" három esztendeig, Josephus úgy vélekedik, hogy ez nem más, mint Antiochus Epiphanes.²⁶⁷

6. RÓMÁT ÚGY HÍVJA, MINT AMELY BETELJESÍTI A PRÓFÉCIÁT. — Azonban Josephus túlmegy a Septuagintán, és Antiochus korát követve, most úgy említi fel Rómát, mint azt a hatalmat, mely el fogja pusztítani Júdea országát, éppen úgy, ahogyan az előtte élt Jaddus-ról meg van mondva az, hogy ő a Sándor birodalmát úgy ismerte fel, mint a próféciaiban szereplő h a r m a d i k világhatalmat. Igen jellemző az, hogy Josephus, aki néhány esztendővel azután írt, amidőn Jeruzsálem el lett pusztítva a rómaiak által, erre az eseményre úgy mutat rá, mint a prófécia beteljesedésére.

"Ugyanilyen modorban írt Dániel a rómaiak birodalmáról is, és hogy azok el fogják foglalni Jeruzsálemet és a templomot el fogják pusztítani. Mind ezeket a dolgokat, ahogyan azt Isten ő előtte kinyilatkoztatta, visszahagyta az ő írásaiban, úgy, hogy mindazoknak az embereknek, aki elolvasták azokat, és megfigyelték ahogyan ezek történtek, el kell csodálkozniuk azon, ahogyan Isten Dánielt megtisztelte ezzel."²⁶⁸

7. A JERUZSÁLEMRE SZAKADT SZERENCSETLENSÉG MEG LETT JÖVENDÖLVE. — Josephus azt vallotta, hogy Jeruzsálem elpusztítását és a zsidóságra szakadt szerencsétlenséget a próféták már előre megmutatták, mert ő kijelenti a következőt:

"Vajon ki nem ismeri a régi próféták feljegyzéseit és azt a jóslatot, amelyik ezt a szegény várost fenyegeti és amelyik éppen most válik valóra? Mert ők megjósolták, hogy azt éppen akkor fogják elfoglalni, amikor az ember elkezdi leöldösni az ő saját honfitársait. És vajon nincsen-e az egész

²⁶⁵ Josephus: Antiquities, a 10. könyv, 11. fejezet, 2. és 3. szakasz, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban: Josephus, 6. kötet, 287. 289. 291. 293. 295. oldalakon.

²⁶⁶ Ugyanott, a 7. szakasz, 209. 311. oldalán.

²⁶⁷ Ugyanott a 311. oldalon.

²⁶⁸ Ugyanott.

város, sőt az egész templom is megtöltve a ti hullátokkal? Isten van ebben, maga az Isten, aki a rómaiakkal együtt hozza a tüzet, hogy megtisztítsa az ő templomát és kiirtson egy várost, mely úgy telve van romlottsággal."²⁶⁹

És Josephus ezzel fejezi be az ő elismerését, a próféciák sarkponti helyzetét illetően:

"Ezokból úgy tűnik nekem, azon dolgok világánál, amelyeket Dániel megjövendölt, hogy azok az emberek nagyon messze járnak az igazságtól, akik úgy vélekednek, hogy Isten nem visel gondot az emberek dolgaira. Mert ha az lenne az eset, hogy a világ úgy megyen előre, mint valami magától mozgó, akkor mi nem láthatnánk mindezeket a dolgokat úgy megtörténni, amint az teljes összhangban van az Ő próféciájával."²⁷⁰

Josephusnak azt a megjegyzését, melyet ő a "mindennapi áldozat"-nak Titus alatti beszüntetésére vonatkozólag tesz, elmenőben figyelembe kell vennünk:

"Titus ekkor azoknak a csapatoknak, amelyek övele voltak, elrendelte, hogy tegyék földdel egyenlővé Antonia alapjait, és készítsenek elő könnyű felhágást az egész hadsereg számára. Aztán, miután megtudta, hogy ezen a napon - mert éppen Panemus tizenhetedike volt - az úgynevezett folytonos áldozat felajánlását az Istennek az emberek hiánya miatt be kellett szüntetni és hogy ennek következtében a népek rettenetesen el voltak csüggedve, Josephust hozta elő azzal a rendelkezéssel, hogy ismétlje meg Jánosnak ugyanazt az üzenetét, mint ezelőtt, nevezetesen: "hogy ha ő a harcra irányuló bűnös szenvedéllyel lenne eltelve, úgy neki szabadságában áll az, hogy kijöjjön annyival, amennyit ő csak választ és hogy harcoljon anélkül, hogy ezzel a várost és a szentélyt is belerántaná az ő maga pusztulásába, azonban, hogy neki nem szabad tovább megbecstelenítenie a Szent Helyet, sem vétkezni az Isten ellen."²⁷¹

VI. A rabbinusok Róma után várják a Messiás országát

A Josephus korabeli rabbinusok azt hitték, hogy Rómának kell lennie annak a hatalomnak, amelyet a messiási ország felül kell hogy múljon. Ők ezt a Dániel Könyvéből vezették le, valamint a világ hatodik millenniumára vonatkozó népszerű hagyományokból is, amely szerint az Isten országa, a Messiással együtt, az ötödik millenniumban fog megjelenni. Ez a várakozás az I. század második negyedétől kezdve megnövekedett, s különösen ez volt az eset a Templomnak a Kr.u.-i 70. évben beállott elpusztítása után, és ettől kezdve egészen a II. századig. „Széles körben elterjedt hagyomány volt az, hogy "Róma volt a negyedik és utolsó olyan birodalom, amelyik leigázta a Palesztinát", és hogy "a messiási korszakot az ötödik chiliád, vagy annak tartama fogja bevezetni."²⁷² Két, I. századbéli rabbi van megemlítve abban a dolgozatban, amelyik a későbbi zsidó magyarázatot tartalmazza, a II. kötet, 8. fejezetében.

VII. Összefoglalás, a próféciáknak az Új-Testamentum előtti zsidó értelmezésére nézve.

Az előbbieken kifejtett bizonyítékokat, - melyek korlátozottak ugyan, de elégségesek - a következő pontokban úgy foglalhatjuk össze, mint a zsidó magyarázó kódex leglényegesebb részeit (Josephusig bezárólag):

²⁶⁹ Josephus: Wars of The Jews, a 6. könyv, 2. fejezet, 1. szakasz, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban: Josephus, 3. kötet, a 407. oldalon.

²⁷⁰ Josephus: Antiquities, 10. könyv, 11. fejezet, 7. szakasz, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban, Josephus, 6. kötet, 313. oldalon.

²⁷¹ Josephus: Wars of the Jews, 6. könyv, 2. fejezet, 1. szakasz, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban, Josephus, 3. kötet, 403. oldalon.

²⁷² Josephus Sarachek: The Doctrine of the Messiah in Medieval Jewish Literature (A Messiás Tana a Középkori Zsidó Irodalomban) c. mű 11. 13. oldalai, lásd még: Abba Hiller Silver: A History of Messianic Speculation In Israel (A Messiási Számítgatások Története Izraelben) c. mű. 5. 6. 21-23. oldalait is.

A vázlatos próféciák:

1. Dániel próféciájának négy "királya", országokat jelent.
2. A négy világhatalom Babilont, Perzsiát, Görögországot és Rómát képviseli.
3. Az a kő, amely a négy birodalom után következik, a messiási országot jelenti.
4. A kos és a bakkecske Méd-Perzsiára és a Macedón birodalomra vonatkozik.
5. A bakkecske nagy szarva Nagy Sándort jelképezi.
6. A nagy szarvnak a négy kisebb szarv által való helyettesítése Sándor birodalmának felosztását jelenti az öt követők között és az a Kis Szarv, amely azok egyikéből kiemelkedik nem más, mint Antiochus.
7. Róma jelenti azt a megjövendőlt hatalmat, amely el fogja pusztítani Jeruzsálemet és a Templomot.
8. A Dániel-ben említett "idő" egy esztendőt jelent.
9. A hetven hétben az "éves" időszakok gondolata foglaltatik benn. Ezzel megkezdődik az év-nap elvében alkalmazása.

Mindezek nyilvánvalóan alapvető állítások. Ezért ezekből világosan arra következtethetünk, hogy a négy fémnek zsidó értelmezése úgy, mint a próféciának négy egymást követő birodalma és az év-nap számításnak elve, együttesen annak a magyarázó rendszernek képezik alappilléreit, amelyekre az apostolok, valamint az első századok egymást követő keresztény egyházi írói felépítették az ő, Dánielre és az ezt kiegészítő Pál- és János féle kiterjedtebb magyarázataik épületét.²⁷³

2. AZ ESCHATOLÓGIÁT A BIBLIÁN KÍVÜLÁLLÓ ÍRÁSOK SZÍNESÍTETTÉK MEG. — Azonban ugyancsak megállapítottuk azt, hogy:

1. Ezek váraoztak a messiási királyságnak a földön való megalapítására, s ezzel etikai és testi fogalmakat vegyítettek össze.
2. Hittek egy szóserinti értelemben vett feltámadásban az utolsó napon, és ugyancsak vallották a lélek veleszületett halhatatlanságát, egy tudatos, közbeeső állapot alatt, és a gonoszok tudatos gyötörtetését.
3. Hitték a földnek hatezer esztendeig tartó fennmaradását, és a Messiásnak az ötödik Millennium alatti eljövetelét, ami a keresztény millenária és az Adventra való várakozásnak egyik fajta hasonmását képezi.

²⁷³ A Dániel-féle próféciák magyarázatait illetően, amelyek a keresztény korszakon keresztül Johananben Zakkaitól kezdve az I. században, egészen a XVII. századbeli Nanasseh-ben Israelig tovább folytatódnak, a II. kötetben, később fogjuk megtárgyalni, annak 8-10-ig terjedő fejezeteiben.

9. AZ APOSTOLI ATYÁK II. SZÁZADBELI TANÚBIZONYSÁGA

I. Írásaik háttere és keretei

Fordítsuk most figyelmünket azok felé a töredék írások felé, melyek a kevésbé ismert férfiak ama kis csoportjától származnak, akiket Apostoli Atyáknak neveznek. Ezek voltak azok a keresztény vezető férfiak, akik az apostolok alatti korszakban közvetlenül az utolsó apostolok után éltek. Írásaik némelyike, amiket a régi korban ismertek, veszendőbe ment. Mások egészben, vagy részben fennmaradtak, ez azonban gyakran elrontott alakban történt. És mialatt e meglévő tanulmányok közül soknak nem ismerjük pontosan a szerzőjét, és azok írásának határozott időpontjára nézve sem rendelkezünk megfelelő bizonyítékokkal, ezek mégis meglehetősen hűséggel tükrözik azoknak az időknek közhitét és a ködös időszak tanításainak hangját.²⁷⁴

A keresztény egyház állapota az apostolok korát közvetlenül követőleg nem teszi szükségessé ennek terjedelmesebb leírását. Az emberek fontos változásokat vártak a világban. Az apostolok nagy tekintélynek örvendő tanításai természetesen a népek friss emlékezetében voltak még, és a kereszténység és a pogányság közötti küzdelem még nem öltött túlságosan kiterjedt arányokat. Ez a félhomálynak az időszaka volt, amikor még az ős-egyház vallásbölcselete nem volt kifejlődve. Az ő legelső írásaik nem annyira történelmi magyarázó vagy hitvédelmi jellegűek voltak, mint inkább egyszerű levelek.²⁷⁵ Ezek képezik azonban az összekötő kapcsot az apostolok írásai és a Nicea-előtti atyák írásai között.

Az apostoli atyák eme korszaka általában véve a keresztény időszámítás II. századának első felét foglalja el, amelyik az apostolok idejétől, Jusztin mártír napjáig terjedt. Ez azokat az évtizedeket öleli fel, amelyek az apostoloknak a pogány tartományokba való szétoszlását követték. Ez volt az ideje az evangélium meggyorsított sietséggel való terjesztésének, és a hívek nyerésének,²⁷⁶ miután az ősi keresztény egyházközségek nagy buzgalommal haladtak előre a hit elterjesztésénél. Durván véve, ez az idő az ősi mártírok korszakát öleli fel, akik a rómaiak embertelen kegyetlenségeitől szenvedtek üldözést, Domitianustól kezdődőleg. Ez képviselte azt a hátteret, amellyel szemben az apostoli Atyák és a rájuk következő Nicea-előtti egyházatyák írtak volt. Ezeket a zord időket inkább a hősies cselekedetek, semmint az ékesszóló beszédek jellemezték, a tragikus szenvedések inkább, semmint a terjedelmes írásművek. Azonban az innét visszamaradt feljegyzések, bármily soványak is azok, nagy mértékben leleplezők és azok a legkorábbi tanúbizonyságot képezik az evangélium győzelmes előrehaladására vonatkozólag.

Ezek a II. századbéli írások éles ellentétben állnak az apostolok ihletett írásaival. Ezek az egymást követő írók már határozottan az akkori kor szofizmáinak befolyása alá kerültek, ami az olyan regék besorolására adott alkalmat, mint amelyek a főnix-madárról,²⁷⁷ és más mesékről szóltak. Egyesek felfogását a zsidó elképzelések színesítették meg, másokét viszont a durva túlzások csúfították el. Az ezen írásokból kitűnő egész alsóbbrendűség feljogosít bennünket arra, hogy az apostolok kánoni írásai fensőbbiségének nagyobb értéket tulajdonítsunk, mert ezek a töredékes művek nem

²⁷⁴ Schaff: History, 2. kötet, a 12. és a 634. oldalon.

²⁷⁵ Westcott idézett művében a 19. 20. oldalakon.

²⁷⁶ Lásd: Eusebius Church History művét, a 2. könyvben, a 3. fejezet, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet, a 107. oldalon, Justin Mártír: Dialogue with Trypho (Párbeszéd Tryphoval) c. mű, 17. fejezet, az ANF-ben 1. kötet, 203. oldalán, Irénus: Against Heresies (Az Eretnekségek Ellen) c. mű 1. könyv, 3. fejezet, az ANF-ben 1. kötet, 319. 320. oldalakon, Tertullian: Apology (Hitvédelem), 37. fejezet, az ANF-ben, 3. kötet, 45. oldalán, Origen: Against Celsus (Celsus Ellen) 1. könyv, 37. fejezet és a 3. könyv 24. fejezete, az ANF-ben, 4. kötet a 412. 473. oldalon.

²⁷⁷ Phoenix: Az egyiptomi mitológia szent madara, amelyről a monda azt tartja, hogy ötszáz évig, vagy még tovább is él Arábiában. Ennek az időnek elteltével gallyakból fészket csinált magának, melyben úgy múlt ki, hogy elevenen elégette magát. A hamvaiból azonban egy másik phoenix emelkedett fel, szép és fiatal, ezért a Főnix-madár lett a halhatatlanság és a feltámadás szimbóluma.

voltak egyebek, mint "sóvárgó visszhangjai" - még pedig torzított formában - azoknak az előtük elhangzott létfontosságú üzeneteknek, amiket isteni sugallat alatt írtak.

Róma, a korszakok császárai alatt külső nagyságának tetőpontja felé közeledett és a világuralom felé való lendületének hatása alatt állott. És az ősi egyház állandóan fejlődésben volt, mialatt a római tartomány legtágabb kiterjedését és legfennköltebb tekintélyét érte el. A Pax Romana megnyitotta a könnyű hozzáférhetőség útját a római világ minden tájéka felé. És ez a pogány római birodalom volt a mi időszámításunk első néhány százada alatt az a polgári környezet, amelyben az őskeresztény egyháznak élnie, mozognia és léteznie kellett.

A kereszténységnek - már csak hitparancsai és elvei természetéből folyólag is - az volt a sorsa, hogy szembe találja magát azzal az ellenhatással és üldöztetéssel, melyet neki szegeztek, és hogy teljes súlyát átérze annak a pogány hatalomnak. A Krisztus királyságáról szóló fogalom, és a keresztényi tisztaság szigorú erkölcsössége egyaránt kárhozatosak voltak a pogányok számára. A kereszténység felkelő napja nem tudta elúzni a pogány bálványimádásnak és babonáságnak szunnyadó árnyékait. Egy elkerülhetetlen összeütközésnek kellett keletkezni és mindaddig folytatódni, amíg a rákövetkező két évszázad alatt a pogányság le nem lett győzve, a birodalom legtávolabbi sarkainak a kivételével.

Az apostoli atyák ezen írásai számunkra kisebb értékkel és csökkent hitelességgel bírnak, részint azért is, mert azok kisebb alapossággal lettek hozzánk közvetítve. Azonban ezek, ennek dacára a szükséges átmenetet jelentik az I. évszázad apostolai és a Nicea-előtti egyházatyáknak ezekre következő, kevésbé töredékes és hitelesebb írásai között. Ezért mi most egy rövid pillantást fogunk vetni az ő, a próféciákat és az adventet illető értelmezésükre, mielőtt a következő időszaknak hiteles és világos egyházi írásaira rátérnénk.²⁷⁸

Az ősi egyház a Krisztus második eljövételét melengető várakozásával kifejezetten premillénaris-egyház volt. Állandó reménykedésük tárgyát az Ő eljövetele és a mennyi ország képezte. Az apostoli atyák az eljövendő országot a Megváltó megérkezésével kapcsolatban várták. Ők a prófétai magyarázatok ama alapvető elveire építettek, és azokkal értettek egyet, amelyeket Krisztus és az apostolok kinyilatkoztattak és amelyek ennek következtében a megelőző zsidó magyarázatok alapelvei voltak. Jegyezzük tehát most fel azok tanúbizonyságait.²⁷⁹

II. Kelemen leveleinek tanúbizonysága

Római Kelemen, a kétértelműségbe menekült, azonban nyilvánvalóan ő volt a római egyházközség püspöke, vagyis "felvigyázója". És ebben az átmenti korszakban ez az egyházközség töltött be fontos, azonban nem védelmet nyújtó helyzetet. Kelemen nevével két levél emelkedett ki, azonban csak az első az, melyet általában eredetinek ismernek el.²⁸⁰ Kelemen leveléről azt tartják, hogy az a Domitján-i korban íródott, és amint Westcott mondja, úgy Kr.u.-i 95. év körül. Az ősi egyház-

²⁷⁸ A (jog) érvényes és a hiteles szavakat itt csak ezeknek az írásoknak a szövegére nézve használjuk, nem pedig azok hittani helyességére vonatkoztatva. Ámbár igaz az, hogy - egészében véve - az apostoli időket követő korszak egyháza jelentős mértékben fenntartotta a régi prófétai magyarázatokat, egészen a pogány üldözések korának befejeztéig, sőt, - egészen Jeromosig - mégis számos, kifejezett nézeteltérések voltak közöttük és az Atyák közül számosan eltértek más tekintetben az apostoli felfogástól, semmint a prófétai magyarázatra vonatkozólag. Az Egyházatyák írásai a Szentírás-ellenes tanoknak és gyakorlatnak az egyházba történő beszivárgását tisztán feltárják előttünk. A protestánsok az egyházatyákat nem idézik a hiteles tanokra nézve - akár prófétaiak azok, vagy másfélék is - hanem csak abból a célból, hogy azok fejlődését nyomon követhessék.

²⁷⁹ Az Apostoli Atyák általában egyetlen kötetben vannak összegyűjtve. Számos angol nyelvű fordítás létezik, amelyek elfogadhatunk. Hivatkozni kívánunk néhány olyan gyűjteményre is, melynek címe: The Apostolic Fathers, melyet Lightfoot fordított le, Kirsopp Lake: a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban, ugyanarra a The Ante, Nicene Fathers (ANF), és legújabban a Glimm, Marigue, és Walsh-félére a The Fathers of the Church sorozatra (1947), amelyik egy új római katolikus fordítás.

²⁸⁰ Westcott idézett műve a 23. 24. oldalakon.

ban ez nagy megbecsülésnek örvendett,²⁸¹ és azt nyilvánvalóan Rómából, a Korinthusi egyházközség részére állították össze.²⁸² A következő rövid tartalmi kivonat be fogja mutatni azt az adventi várakozást, amely ezt a tanulmányt jellemzi. Az advent-reménység áll annak központjában.

"Egy igazságból fog az Ő akarata nemsokára és hirtelen beteljesülni, amint azt az Írások is tanúsítják, mondván: "Ő nemsokára eljő és nem fog késni" és "Az Úr hirtelen fog eljönni az Ő Templomába, mint az a Szentséges Egy Isten, akire ti várakoztok."²⁸³

A kétséges Második Levélben is, az Advent az, ami visszhangzik:

"Ezért várakozzunk az Isten országára, óráról-órára, szeretetben és megigazulásban, tudván azt, hogy nem ismerjük az Isten megjelenésének napját."²⁸⁴

III. Ignatius leveleinek tanúbizonysága

Antiokhiai Ignác levelei az első egyház legjobban ismert okmányai közé tartoznak.²⁸⁵ A szerző a legnagyobb valószínűség szerint egy mártír volt Trajánus uralkodása alatt (98-117.), aki Kr.u. 107. körül halhatott meg, amikor - ahogyan ezt a hagyomány állítja - őt a vadállatok elé vetették a római amfiteátrumban. Policarp és Iréneus is hivatkozott rá.²⁸⁶ Ignác az egyház felé közelgő válság tudatában élt.²⁸⁷

"Az utolsó idők elérkeztek hozzánk. Legyünk azért istenfélő lelketűek és féljük a hosszútűrő Istent, hogy azok ne irányuljanak a mi kárhozatunkra."²⁸⁸

"Gondosan fontoljátok meg az idöket. Tekintsetek fel Őrá, Aki minden idők felett áll, örökkévaló és láthatatlan, és aki láthatóvá vált miérettünk".²⁸⁹

"Ne hagyjátok, hogy azok, akik bizalomra érdemesnek látszanak, de akik különös hitelveket tanítanak, félelemmel töltsenek el benneteket. Álljatok meg szilárdan, úgy mint ahogyan azt az üllő teszi, amelyet ütnek. A nemes atlétának a sorsa az, hogy bár megsebesítik, de ő mégis győzedelmeskedik. És különösen nekünk kell elviselni minden dolgokat az Istenért, hogy Ő is elviseljen bennünket, és bevigyen minket az Ő országába. Növeljétek meg mind jobban és jobban a ti buzgóságtokat, fussátok utatokat növekvő energiával, és gondosan fontoljátok meg az idöket. Amíg ti itt vagytok legyetek győzők, mert itt lenn van a pálya és itt vannak a koronák. Keressétek a Krisztust, Istennek Fiát, aki meg volt már az idők előtt: de megjelent az időben, Aki láthatatlan volt természettől fogva, de látható volt testében."²⁹⁰

Annak oka, hogy Ignác miért szomjúhozott a mártíromságra, a feltámadás reménysége volt:

²⁸¹ Lásd: Eusebius: Church History, 3. Könyv, 16. fejezet, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet, a 147. oldalon.

²⁸² Ugyanott, vö.: Francis X. Glimm: a fordító bevezetése, a The Letter of St. Clement of Rome to the Corinthians (Sz. Kelemen Levele a Korinthusiakhoz), a The Apostolic Fathers -ben, (fordították: Glimm, Marigue és Walsh), a 3. 4. oldalakon.

²⁸³ The First Epistle of Clement to the Corinthians (Kelemen Első Levele a Korinthusiakhoz) c. mű 23. fejezete, az ANF-ben 1. kötet, 11. oldalon, vö. a Kirsopp Lake-féle fordítással is a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárból: The Apostolic Fathers, 1. kötet, 51. oldalán, úgyszintén a Glimm-féle fordítás 23. fejezetével, a 29. oldalán.

²⁸⁴ The Second Epistle of Clement to the Corinthians (Kelemen Második Levele a Korinthusiakhoz) c. mű 12. fejezete, Loeb-féle fordítás, 1. kötet, 147. oldal, vö.: a Glimm-féle fordítás 72. oldalával is.

²⁸⁵ Lásd: Eusebius: Church History 3. könyvet, 36. fejezet, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet 166. 169. oldalon.

²⁸⁶ Gerald G. Walsh: Bevezetés a Letters of St. Ignatius of Antioch (Antiochiai Szt. Ignác Levelei) c. mű a The Apostolic Fathers -ben (ford.: Glimm, stb.), a 84. 85. oldalon.

²⁸⁷ Westcott idézett művében a 28-32. oldalakon.

²⁸⁸ The Epistle of Ignatius to the Ephesians (Ignác Levele az Efézusiakhoz) c. mű 11. fejezetében, az ANF-ben 1. kötet, 54. oldal, rövidebb magyarázattal ellátott szöveggel. (vö. Walsh-féle fordítással, a 91. 92. oldalakon.)

²⁸⁹ The Epistle of Ignatius to Polycarp (Ignác Levele Policarphoz) c. mű, 3. fejezet, rövidebb magyarázattal ellátott szöveggel, az ANF-ben 1. kötet, 94. oldalon.

²⁹⁰ Ugyanott a hosszabb magyarázó szöveg.

"Krisztusban felszabadult ember vagyok, és én szabadként fogok felkelni Őbenne."²⁹¹ ²⁹²

IV. Barnabás levelének tanúságtétele

Napjainkban csaknem egyetlen tudós sincsen, aki azt vallaná, hogy e Barnabás - L e v e l e k szerzője Barnabás apostol volna, Pál apostol kiváló társa. Lehetséges, hogy ez egy zsidó-keresztény férfiú volt, aki ugyanazt a nevet viselte, s aki valószínűleg Philo-t tanulmányozta, és aki az Ó-Testamentumot allegorikus módon alkalmazta arra, hogy ezzel a kereszténységet támogassa. A műről azt mondták, hogy stílusa alexandriai és az görög nyelven írták, és megírásának lehetséges határait minden oldalon a Kr.u. 70. év és 150. év közé teszik.²⁹³ azzal a túlnyomó véleménnyel, amely inkább ez utóbbi dátumot, avagy a hozzá közelálló időpontot részesíti előnyben. Nyilvánvaló, hogy ez nem származik el előbbi időpontból.

Néhány kivonat a műből megadja ennek az okmánynak vázlatos tanúságtételét. Először általában véve a prófeciát illetőleg:

"mert az Úr az Ő prófétáin keresztül megismertetett minket az elmúlt idők és a jelen dolgaival, hasonlóképpen ízelítőt adván nekünk az eljövendő első terméseiből. És látván azt, hogy ezen dolgok közül néhány miképpen történi meg, annak megfelelően, amint azt ő mondotta volt, nekünk gazdagabb és magasabb önfelajánlást kell tennünk, hogy Őt féljük. Azonban én - nem mintha én egy tanító volnék, hanem csak mint egy közületek való ember - egy néhány olyan dologra fogok rámutatni, amelyek meg fognak titeket vidámítani a jelenvaló körülmények között."²⁹⁴

Másodszor a Barnabás hivatkozása a tíz királyságra és a Kis Szarvra, a "jelenvaló idővel" kapcsolatban a negyedik vadállatot illetőleg azt a felfogását látszik mutatni, hogy azt, mint az akkoriban fennálló római császárságot látja, és az a felismerése, hogy a tíz királyságot Rómából fogják majd kihasítani, nem egyéb, mint a prófétai vázlat következő lépése, amelyet a három királynak a "kis király" által történő kiirtásának kell követni. Ő a következőképp inti olvasóit:

"Illendő azért hozzánk, hogy alapos vizsgálat alá vegyük a jelenhez tartozókat és hogy kikutasuk a dolgokat, amelyeknek hatalmuk van ahhoz, hogy minket megmentsenek. Fussunk hát azért el mindannyian a törvénytelenység műveitől, mert különben a törvénytelenység művei le fognak győzni bennünket, és kárhoztassuk a jelen idők tévedését, hogy szeretetet találjunk annál, ami eljövendő lesz. ... Az utolsó bűn, amiről az Írás szól közel van, ahogyan azt Énok mondá. És azért a Mester megrövidítette az évszakokat és a nappalokat, hogy az Ő szerettei siethessenek és eljussanak az Ő örökségébe. És a próféta is ezen módon beszél: "Tíz uralkodó fog uralkodni a földön, és utánuk egy kis király fog feltámadni, aki mindhárom királyt le fogja igázni, egy alatt." És ugyanilyen módon beszél Dániel is, ugyanezt illetőleg: "És én látám a negyedik vadállatot, amelyik gonosz volt és erős, és konokabb volt, mint a föld valamennyi többi állata és hogy miképp emelkedék ki belőle a tíz szarv, és ezek közül a kis szarv, egy kinövés, és hogyan fogja ez az egy mind a hármat megalázni a nagy szarvúak közül." Nektek tehát ezt meg kell értenetek."²⁹⁵

²⁹¹ Ignatius: To the Romans (A Rómaiakhoz) c. rész a The Apostolic Fathers -ben (Lightfoot-Harmer kiadás), a 151. oldalon, vö. a Walsh-féle fordítással is, a 110. oldalon.

²⁹² Az itt hivatkozott Lightfoot-féle szöveg, a sinai és a konstantinápolyi kéziratokon alapszik, melyek egy kilenc görög nyelvű kézirat-sorozatot képeznek, latin nyelvű fordításban és az alexandriai Kelemtől származó kivonatokkal együtt.

²⁹³ Sok találgatás történt a pontos dátumra vonatkozólag. Lightfoot püspök egy korábbi dátum felé hajlott. Azonban George K. Jackson a The Apostolic Fathers and the Apologists of the Second Century (Az Apostoli Atyák és a Második Század Hitvédői) c. mű 88. oldalán azt állítja, hogy az "a (II.) század első negyedéből a Kr.u. 119-126-ig terjedő" évek-ből állott, és az ő időszámításai táblázatában ezt az időpontot a 125. év körüli időre teszi. Más tudósok a dátumot a II. század harmadik évtizedére összpontosítják. (Lásd: Bevezetés Barnabáshoz, a Lightfoot-Harmer féle kiadásban, a 239-242. oldalakon, az ANF-ben az 1. kötet 133-135. oldalain és a Glimm-féle fordítással a 187-189. oldalakig.)

²⁹⁴ The Epistle of Barnabas (Barnabás Levele) c. mű, 1. fejezet (Lightfoot-Harmer) a 269. oldalon.

²⁹⁵ Ugyanott a 4. fejezet, 261. oldalán (vö. a Glimm-féle fordítással a 194. 195. oldalakon.)

Harmadszor célzást tesz a "Fekete Ember" eljövételére a törvényteleniségre és az Isten parancsolatainak megtartására:

"Ezért legyünk résen ezekben a végső napokban. Mert hitünkben eltöltött összes időnkől nem lenne nekünk semmi hasznunk, ha mi most, a törvényteleniségnek és a bűnöknek ebben az időszakában nem viselkednénk úgy, amint Isten fiaihoz illik, s ha nem tanúsítanánk ellenállást úgy, hogy a Fekete Ember ne tudjon megkörményékezni minket. Fussunk el mindenféle hiábavalóság elől, s legyünk Istennek tökéletes templomává. És amennyiben ez rajtunk múlik gyakoroljuk magunkat az Istentől való félelemben, igyekezzünk megtartani az Ő parancsolatait, hogy örvendezhessünk az Ő rendelkezéseiben."²⁹⁶

Negyedszer ő hivatkozik a "Törvénytelen Embernek" a végzetkor való elpusztítására, vagy a Fiú második eljövételére és az utolsó ítéletre, a hatodik ezer év befejezésekor, amely utóbbi nem más, mint a zsidó reménykedés átvétele:

"A szombatról Ő a teremtés kezdetekor szólt: "És Isten az Ő kezének műveit hat nap alatt alkotta, és Ő a hetedik napon végzé be, és megnyugodott azon, és Ő megszentelé azt." Tiszteljétek hát gyermekek azért azt, amit ez jelent. Ő h a t n a p a l a t t v é g e z t e a z t b e . Ő ezzel azt mondja, hogy hatezer esztendő után az Úr minden dolgot be fog végezni, mert Őnála minden nap ezer esztendőt jelent, és ezt Ő saját maga tanúsítja nekem mondván: "Ímé az Úrnak napja annyi, mint ezer esztendő." Ezért gyermekeim hat napon belül, azaz hatezer éven belül minden dolog végéhez érkezik. "És Ő megpihent a hetedik napon." Ezzel Ő azt akarja mondani: mikor az Ő Fia el fog jönni és el fogja törölni a Törvénytelen Ember idejét, és meg fogja ítélni az istenteleneket, és meg fogja változtatni a napot, a holdat és a csillagokat, akkor fog Ő igazán megnyugodni a hetedik napon."²⁹⁷

És ötödször, miután kijelentette (a 20. fejezetben), hogy: "A Fekete Ember útja nyomorult és telve van átokkal, mivel az az örökös halálnak az útja, a büntetéssel", a levél írója említést tesz az Isten országáról, a feltámadásról és az Úr napjának közeli voltáról:

"Mert az, aki ezeket a dolgokat el fogja végezni, dicsőítvén lészen az Isten országában, ezzel szemben az, aki ennek ellenkezőjét cselekszi, munkájával együtt el fog veszni. Ezért van tehát a feltámadás, s ezért van a megjutalmazás. Nagyon kérem azért azokat az embereket köztetek, akik magasabb állásokban vannak, ha ti el akartok fogadni tőlem egy jó tanácsot, őrizzétek meg magatok körében azokat, akikkel ti jót tudtok tenni. Ne késlekedjétek. A nap itt van a közelben, amikor minden dolog el lészen pusztítva, a Gonosszal egyetemben. A z Ú r é s a z Ő j u t a l m a i t t v a n a k ö z e l b e n ."²⁹⁸

V. "Hermas pásztorának" bizonyágtétele

"A H e r m a s P á s z t o r a" az úgynevezett látomásoknak volt egy gyűjteménye, parancsolatokkal és példázatokkal együtt, melyeket eredetileg görög nyelven írtak, a montanizmus feltámadása idején. Ezt legelőször a Muratorianus Töredék említi meg. (kb. 170. Kr.u.) Jeruzsálemben a zsidó szertartási rendbe keresztény hittanítást oltottak be, míg Rómában a törvényhez ragaszkodó szellemiség szorgalmasan épített egy pótlékot a mózesi rendszer helyébe. Hermas az egyház külsőséges szertartásaival törődött és ragaszkodott a művek szükségességéhez, jóllehet ezekben a Krisztus volt az, aki a törvényt adta. Az ő értekezése a keresztény erkölcsi szabályok egy olyan rendszerét tartalmazza, amely a papi világ fogalmain alapul. Ajánlást tartalmaz a böjtölésre, az önkéntes szegénységre, az érdemleges munkálkodásra és a mártíromságnak a bűnt megváltó erényére nézve. Nem találunk abban semmilyen közvetlen idézetet, sem az Ó-, sem pedig az Új-Testamentumból,

²⁹⁶ Ugyanott, a 272. oldalon. (vö. a Glimm-féle fordítás 195. 196. oldalával.)

²⁹⁷ Ugyanott a 15. fejezet, 283. 284. oldalán. (vö. a Glimm-féle fordítás 215. 216. oldalával.)

²⁹⁸ Ugyanott a 21. fejezet 287. oldalán.

jóllehet benne gyakori célzások vannak az Új-Testamentumi példabeszédekre és nyelvezetre nézve.²⁹⁹

"A Hermas Pásztor" egyike volt a keresztény egyház legnépszerűbb tanulmányának a II. és a III. században, amit nyilvánvalóan egy világi egyén írt Rómában. Idézeteket vett át belőle Iréneus Galliában, Tertullianus Észak Afrikában és Origen Alexandriában és három alkalommal tesz róla említést Kelemen. A régi korok írói között voltak néhányan, akik azt csaknem úgy tekintették, mint ihletett művet. Görög nyelven volt ez megírva és annak angol fordításait a fennmaradt görög nyelvű kéziratok alapján végezték el, és ugyancsak voltak latin és etiópiai fordításai is. Keletkezésének dátuma bizonytalan, azonban mint Lightfoot mondja a mű általánosan közforgalomban volt, kb. a II. század közepe táján. Van benne néhány idézet az Apokalipsziszből, de az egész mű az apokaliptikus mintát követi, parancsolatokkal és allegorikus beszédekkel tanítván. Ez olyan helyzetet foglalt el, mint Bunyan: "Pilgrims Progress"-ója, vagy Dante: "Divina Comediája". Az egyik kiadás előszava többek között ezeket mondja:

"A Hermas Pásztor apokaliptikus formában jelenik meg. A kinyilatkoztatásoknak egy oly sorozatát tartalmazza az, amelyet az Egyház tett Hermasnak, mely előbbi egy asszony formájában jelenik meg, aki először öreg, majd azután fiatal lesz a pásztor által, vagy a töredelmesség angyala által és ama nagy angyal által, aki a keresztényekre ügyel fel. Minden egyes kinyilatkoztatást egy magyarázat kíséri."³⁰⁰

Öt idézet ki fog elégiteni minket. Az első ez az eljövendő viszontagságra vonatkozó hivatkozás:

"Áldottak vagytok ti mindnyájan azok, akik türelmesen viselitek el majd az eljövendő nagy megpróbáltatásokat, és mindazokat, akik nem tagadják meg az ő életüket. Mert az Úr megesküdött az Ő Fiának arra, hogy azok az emberek, akik megtagadták az ő Urukat, kivetessenek életükből, azonképpen, mint ahogyan azok is, akik azon vannak, hogy megtagadják Őt az eljövendő napokban."³⁰¹

A következő, az egek és a föld elkövetkező eltávolítását tartalmazza, a kiválasztottak számára tett ígéret beteljesítéséről:

"Ő távolítja el az egeket és a hegységeket és a halmokat és a tengereket és minden dolgot a földdel tesz egyenlővé az Ő választottjai számára, hogy Ő beteljesítse számukra azt az ígéretet, melyet Ő nagy dicsőséggel és örömmel ígért meg, ha meg lesz az, hogy meg fogják tartani az Isten rendelveit, melyeket ők kaptak, erős hittel."³⁰²

Ezután az egyház növekedését és tökéletesedését egy olyan torony felépítéséhez hasonlítja, amely a jellem köveiből épül fel. Ezt olvassuk: "Azért tehát, amikor a torony felépítése befejeződik eljő a vég."³⁰³

Negyedszer: lerajzolja a nagy prófétai "vadállat" által bekövetkező üldözést, amelynél az egyházat egy "asszony" ábrázolja:

"A negyedik látomás, melyet én láttam testvéreim, húsz nappal azután történt, miután az előbbi látomás megjelent nekem az előttünk lévő megpróbáltatások formájában. Én éppen a vidékre voltam menőben, a campanai útvonalon. ... És amikor egy kissé előre mentem testvéreim, ímé egy porfelhőt láttam előttem felemelkedni, mely olyan volt, mintha az egekig ért volna fel és én el kezdtem magamban mondani: "Lehetséges volna, hogy egy csorda közeledne, és az verne fel ilyen nagy

²⁹⁹ Westcott idézett műve a 190-199. oldalakon. Lásd még: M. Clintock és Strong idézett művét a 4. kötet, 204. oldalát, a "Hermas"-ra vonatkozó cikket.

³⁰⁰ Bevezetés a The Shepherd of Hermas (Hermas Pásztor) c. művet, a Lake-féle fordításban 2. kötet, 2. oldalán, vö. Joseph. M.-F. Marigue: Bevezetés a The Shepherd of Hermas c. könyvhöz munkát, a The Apostolic Fathers (fordította Glimm stb.)-ben, a 225-232. oldalakon.

³⁰¹ The Shepherd of Hermas, a 2. Látomás, 2. fejezete (Lightfoot-Harmer), a 408. 409. oldalakon. (vö. a Marigue-féle fordítással a 238. oldalon.)

³⁰² Ugyanott az 1. Látomás a 3. fejezetben a 407. oldalon. (vö. Marigue-féle fordítás 236. oldalával.)

³⁰³ Ugyanott a 3. sz. Látomás, a 8. fejezet 416. oldalon.

port?" - mert ez a por egy stádiumnyira volt tőlem. (A "stádium" görög távolsági mértékegység, melyet keleten általában használtak Nagy Sándor idejétől kezdve, a megfelelő kb. egy "furlong"-nak: egy "mértéknek", mely 1/8 angol mérföld s = 201.16 méter hosszú. A ford. megj.) Amikor az előttem lévő porfelhő mind nagyobbra és nagyobbra nőtt, gyanítani kezdtem, hogy ez valami természetfeletti dolog lehet. És ekkor a nap egy kissé előtűnt és ímé én egy óriási vadállatot láttam, mely egy tengeri szörnyeteghez volt hasonló, és amelynek szájából tüzes sáskák törtek elő. És ez a vadállat mintegy száz láb hosszú volt és a feje olyan volt, mintha cserépfazékból lett volna. És ekkor elkezdtem sírni és könyörögtem az Úrhoz, hogy szabadítson meg tőle és én visszaemlékszem azokra az igékre, melyeket akkor hallottam: "Ne kételkedjél elmédben Hermas." Miután így bátorságot vettem az Úrban való hitre és emlékezetembe idéztem azokat a hatalmas igéket, amelyekre Ő tanított meg engem felbátorodtam és rávettem magamat a bestiára. És ekkor a vadállat olyan dühhel rontott előre, hogy egy várost is el tudott volna pusztítani. ...

"Aztán ahogy elhagytam a vadállatot és mintegy harminc lábnyira tovább mentem, ekkor egy szűzzel találkoztam össze, aki olyan öltözetet viselt, mintha most jött volna ki a menyasszony szobájából, mindene tiszta fehér volt, fehér sarui voltak és egészen a homlokáig le volt fátyolozva és az ő fejfedője egy turbánból állott és haja teljesen fehér volt. Én egy előbbi látomásból ráismertem, hogy ő volt az Egyház és én mindjárt vidámabb lettem. Ő üdvözölt engem, azt mondván: "Jó reggelt, én jó emberem", és én ezt követőleg szintén köszöntém őt ezzel: "Asszonyom, jó reggelt" Ő erre felelt nekem és ezt mondá: "Nem találkoztál te semmivel?" Én így válaszoltam neki: "Asszonyom, egy olyan óriási vadállat volt itt, amelyik egy egész csomó embert el tudott volna pusztítani: azonban az Úr nagy hatalma által és az Ő nagy kegyelmével én megmenekültem tőle." "Te jól teved, hogy elmenekültél előle," mondá ő, "mert te az Istennek adtad át a te gondodat és megnyitád szívedet az Úr előtt, azt vallván, hogy te semmi mással nem tudsz megmenekülni, mint csak az Ő nagyszerű és dicsőséges Neve által. Ezért küldé el az Úr az Ő angyalát, aki uralkodik a vadállatok felett, akinek neve Segri és aki bezárá annak száját úgy, hogy ne tudjon téged bántani. Te nagy gyötrelmekből menekültél meg a te hited által, és mivel - ámbár te egy ilyen óriási vadállatot láttál - te mégsem kételkedtél a te elmédben. menj el azért és jelentsd ki az Úr választottai előtt az Ő hatalmas műveit, és mondjad el nekik azt, hogy ez a nagy vadállat azoknak a nagy megpróbáltatásoknak a jelképe, amelyek el fognak következni. Ha tehát ti ezt megelőzőleg előkészítitek magatokat és megbánjátok bűneiteket és oda fordultok az Úrhoz teljes szívetekből, akkor lehetővé válik számotokra, hogy megmeneküljete azoktól, ha szíveteket teljesen tisztává és makula nélkülivé teszitek és ha életek hátralévő napjain keresztül mindenkor feddhetetlenül szolgáljátok az Urat."³⁰⁴

Végezetül a megigazultak számára eljövendő világot rajzolja meg:

"Mert ez az élet, telet jelent a megigazultak számára, és ők nem nyilvánítják ki magukat, mert ők a bűnösökkel együtt lakoznak, mert éppen úgy, mint ahogyan a télen az összes fák, melyek elhullatták leveleiket mind egyformák és nem lehet látni melyek közülük halottak és melyek az elevenek, ugyanúgy ebben a világban sem mutatják ki magukat az igazak, sem a bűnösök, hanem valamennyien egymáshoz hasonlatosak."

"Azok az emberek, mondá ő (a Pásztor), akik bimbóznak, azok a megigazultak, kiknek az eljövendő világban kell élniük, mert az eljövendő világ lészen a nyár az igazaknak és a tél a bűnösöknek számára."³⁰⁵

³⁰⁴ Ugyanott a 4. Látomás 1. 2. fejezet, a 419. 420. oldalon. (vö. Marigue fordításban a 254-256. oldalakkal is.)

³⁰⁵ The Pastor of Hermas, Similitudes (Hasonlóságok) 3. és 4. rész, az ANF-ben 2. kötet, a 33. oldalon.

VI. Polycarp levelének tanúbizonysága

Polycarpnak, Szmirna püspökének egy rövid levele az Új-Testamentum írásából vett több hivatkozással van átszőve, mint bármelyik olyan más munkáé, amely az ő kezdeti korszakában készült. Ő hangsúlyozza az időknek veszedelmeit, és figyelmeztet az Antikrisztusra³⁰⁶ Polycarp tűz által szenvedett mártírhalált, kb. 155-ben Kr.u. Régebben azt gondolták, hogy halála egy kissé későbbben következett be, Marcus Aurélius alatt. Iréneus volt az ő ismert, jeles tanítványa, kiről mi később fogunk beszélni. Polycarpnak a bibliai kifejezésre: "Antikrisztus" vonatkozó hivatkozása tanúbizonyságául elegendő lesz a következő:³⁰⁷

Mert minden olyan egyén, aki nem vallja azt, hogy Jézus Krisztus testben jött el: egy Antikrisztus: és mindenki, aki nem vallja meg a Kereszt tanúságtételét az ördögtől való és mindenki, aki az Úrnak jóslatait a maga kényére fordíti el, és azt hangoztatja, hogy nincsen sem feltámadás, sem pedig utolsó ítélet, az olyan ember a Sátánnak az elsőszülötte."³⁰⁸

VII. Papias tanúbizonysága

Az Apostoli Atyáknak ezt a vázlatos nyomon követését Papiasnak egy olyan nyilatkozatával kívánjuk lezárni, amely arra a millenniumra vonatkozik, amely a halottak feltámadására következik. Papist illetőleg, akinek művei teljes egészükben elvesztek, legfőbb felvilágosításainkat azokból a kivonatokból nyerjük amelyek Iréneus és Eusébius műveiből maradtak ránk. Azt tartják róla hogy ő Hierapolisnak volt a püspöke, Frígiában, egyidejűleg a II. század első felének korában, majd a Kr.u. 163.-ban mártírhalált szenvedett. Jóllehet Iréneus úgy gondolta, hogy Papias János apostolnak volt hallgatója, Eusébius ezt mégis kétségbe vonja és az ő előszavában idézeteket közöl annak bemutatására, hogy ő csupán bizalmas viszonyban volt néhány olyan egyénnel, akik Krisztust és az apostolokat ismerték.³⁰⁹

A figyelem itt különösképp a Krisztus személyes és a földön megalapított uralmának a millennium alatti megfogalmazására irányult:

"Ugyanaz a személy (Papias) ezenfelül egyéb dogákat is leírt, amelyek a meg nem írott hagyományokból értésére jutottak, melyek közt vannak a Megváltóról származó néhány különös példabeszéd és utasítások, és néhány más, jobbadán mesészerű dolog. Ezek közül ő elmondja, hogy egy millennium fog lenni a halálból való feltámadás után, amikor is Krisztus személyes uralkodása fog megalapítani ezen a földön."³¹⁰

Papiasnak a millenniumi leírásra vonatkozó első példaadását Iréneus is idézi így: "A szőlőtőkének tíz-ezer ága fog lenni, minden ágon tíz-ezer gally lesz és minden gally tíz-ezer hajtást fog hozni, s minden hajtáson tíz-ezer szőlőnyaláb fog lenni és minden nyalábon lesz tíz-ezer szőlőfürt és minden szőlőfürt huszonöt mérték bor fog szolgáltatni. Ugyanúgy minden egyes búzaszem tíz-ezer kalászt fog teremni, minden kalász tíz-ezer búzaszemet fog hozni és minden egyes búzaszemből tíz

³⁰⁶ Westcott idézett műve a 36-39. oldalakon, vö. M'Clintock és Strong idézett műveivel a 8. kötet, 360-363. oldalán a "Polycarp"-ra vonatkozó résznél. (Lásd még a Bevezetést is a The Martyrdom of St. Polycarp" (Szt. Polykárp Mártíromsága) című könyvhöz, a Glimm-féle fordításban a 147. oldalon.

³⁰⁷ Polycarp szmírnai püspök Levelének hitelessége teljesen kielégítő módon meg van állapítva, úgy külső tanúbizonyságok (Iréneus, Against Heresies c. műve 3. könyv, 3. fejezetében, Eusebius: Church History 3. könyve, 36. fejezetében, valamint a 4. Könyv. 14. fejezetében), valamint belső tanúságtételek által.

³⁰⁸ The Epistle of Polycarp to the Philippians (Polykárp Levele a Filippibeliekhez) c. könyv 7. fejezetének (Lightfoot-Hamer f. kiadás) 179. oldalán.

³⁰⁹ Eusebius: Church History, 3. könyv 39. fejezet, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet, a 170. 171. oldalakon.

³¹⁰ Fragments of Papias (Papias-féle Töredékek), VI. az ANF-ben 1. kötet, a 154. oldalon, idézet Eusebius: Church History c. művéből a 3. Könyv, 39. fejezetnél. (Lásd még: az NPNF-et, 2. sorozat, 1. kötet, 172. fordítást is, egy más fordításra nézve.)

font finom liszt fog készülni és a többi növények is ugyanilyen arányban fognak termést hozni."³¹¹ Ezt a hagyományt állítólag Krisztustól származtatták az azonban a valóságban a zsidó nyelvű apokaliptikus forrásokból eredt.³¹²

VIII. Az Apostoli Atyák bizonyágtételének összefoglalása

Az Apostoli Atyák hangja - ama férfiaké, akik köztudomásúlag az apostolokhoz legkorábban éltek - tanúbizonyságot tett Krisztus második eljövetelének millennium-előtti elvárta mellett. "Az Ő megjelenése és az Ő országa" egymással össze van kötve. A jövő "parousia" (megjelenés) első sorban az Istenség második Személyére nézve nyert megerősítést, és soha sem a Lélekre, avagy az Atyára nézve, vagy az isteni gondviselésre, vagy a halálra vonatkozólag. Az apostoli atyák számára a megjelenés és a mennyi ország nyilvánvalóan a legfőbb reménységeknek voltak tárgyai a keresztet közvetlenül követőleg, mint amik tanúságtételeikben a legfőbb mozgatói erőt képviselték. Itt állnak azok az általuk széthintett tanúbizonyságok, amiket ebben a félszázadban különböző forrásokból gyűjtöttünk egybe:

1. A második advent képezi a várakozás célját.
2. Az utolsó ítélet össze lett kötve az adventtel.
3. A feltámadás, az igazak számára az adventkor következik be.
4. Az Isten országának megalapítása kell kövesse a feltámadást.
5. A tíz-szarvú királyságoknak kell követniük az akkor fennállott (római) negyedik vadállatot.
6. A kis szarvnak meg kell aláznia a tíz-szarvas országok közül hármat.
7. A fekete Embernek, vagy a törvénytelen egyénnek még el kell jönnie.
8. Nagy megpróbáltatások várnak az egyházra.
9. A hétezredik esztendő jelenti a millenniumi nyugalmat.
10. A megigazultak kell hogy éljenek az eljövendő világban.
11. A pusztulás napja arra való, hogy megsemmisítse a gonosz embert.
12. Az Antikrisztus meg van ugyan említve, de nincs személyileg azonosítva.

Különbség mutatkozott abban a tekintetben, hogy miképp fogják eltölteni a szentek az ezer esztendőt. Néhányan a régi keresztény egyházi írók közül - mialatt ők az advent nagy gondolatát melegengették keblükön - azt a nézetet vallották, mely zsidó felfogással volt átszőve. A chiliasmus, amennyire az Krisztusnak a földön való azt az ezeréves uralmát festette le, melynek a második adventet kellett követnie - az idők múlásával - fokozatosan el lett rontva egy ázsiai elképzelés hevéssége által és annak vakbuzgó különcködése miatt. Ez képezte egyikét azoknak a korán feltámadt helytelen felfogásoknak, amelyek előkészítették az utat a később bekövetkező nagyobb tévedések számára is

11. ábra – A Dániel 8:14-ben olvasható 2300-ra vonatkozó vatikáni kézirat szövegei

Fényképes hasonmás a Vatikáni Kéziratban levő Dn. 1. fejezet kezdő verseiről. "Gr 1209. (Kodex B)" amelyik Dániel ama későbbi Theodotius-féle fordítását tartalmazza, amelyik a Dánielre vonatkozó LXX eredeti alexandriai fordítást helyettesítette. (Bal oszlopban) A Dn. 8:12-18. és 8:6-11. versek, melyek kétségtelenül mutatják, hogy dacára a némely nyomtatott példányban előforduló "2400"-as sajtóhibának az eredeti kéziratban valóság-

³¹¹ Fragments of Papias, IV., az ANF-ben 1. kötet 153. 154. oldalakon, az Iréneusból való idézetre: Against Heresies c. műből az 5. könyvet, a 33. fejezet, 3. 4. szakaszainál. (Lásd: ANF. 1. kötet, 562. 563. oldalakon.)

³¹² Lásd a 303. oldalt a 45. megjegyzést és a 285. oldalon.

ban kétszer háromszáz számot (Triskosiai, 300-at) kell olvasni, ahogyan ezt a képen látható nyíl jelzi. (Közép és a jobb oldali oszlopban)

12. ábra – A colosseum, az őskeresztények mártíromságának színhelye

Az óriási Fláviusz által épített amfiteátrum külső maradványai Rómában. Elkezdték Vespasiánus alatt és befejezték Titus alatt, Kr.u. 80-ban, s kb. 50.000 néző számára nyújtott ülőhelyet. Számtalan őskeresztényt mészároltak itt le hitük miatt. (Felső kép) Belsejének mérete 515 x 610 láb és kb. 160 láb magas. Alant láthatók a földalatti kamrák, amelyekben a ragadozó állatokat őrizték. (Alsó kép)

10. A HITVÉDŐK IDŐSZAKA

I. A Nicea-előtti időszak történelmi kerete

A Nicea-előtti időszak atyáinak időszaka, - amelyet a következő néhány fejezetben fogunk szemügyre venni - ami kb. Kr.e. 150-től, a 325.-ben megtartott legelső általános Nicea-i Zsinatig terjed, a kereszténységnek a római birodalomban való elterjedését foglalja magában, annak harcait a júdaizmussal és a pogánysággal, üldöztetését a római államban az ősi keresztények mártíromságát, a szervezet és a fegyelem kifejlődését az egyházban, a pápaság csíráját és ősi eretnekségét, és a régi katolikus teológia kezdeti fejlődését.

Az I. század második fele látta, ahogyan Róma bálványimádásának jelképeit kitűzték a Szent Város egész területén, - Jeruzsálemben - és látta, hogy állították fel Rómában Titus diadalívét, hogy megörökítsék az ő diadalát. Még császári ércpénzeket is vertek azért, hogy megörökítsék a Júda fogságát. (Másként lásd a 160. oldalon.) Így tehát Jeruzsálem a próféciaának megfelelően el volt pusztítva a papság politikai hatalma meg lett törve, és a zsidó felosztás vagy az időbeni elrendezés véget ért. Ennek helyébe a keresztény egyház kezdett elterjedni az egész római birodalomban mindaddig, míg nem alig lehetett egy valamirevaló olyan városra akadni, melynek ne lett volna meg a saját keresztény gyülekezete. A II. század végével az egyházközségek egész KisÁzsiában, Görögországban, Itáliában, Egyiptomban, Észak Afrikában és a távol eső Brit-szigeteken, sőt valószínűleg Spanyolország területén is szét voltak szóródva.

A római vas-birodalom volt akkor uralmon és a pogányság virágzott. Végül már magukat a császárok képeit is felállították a közhelyeken, hogy azokat imádják. A keresztények visszautasították ezt a hódolatot és a heves ellenszenv a bebörtönzéssel, sőt halálbüntetéssel egyetemben felemelés ellenük súlyos kezeit, az üldöztetések megindulásával. Az esthajnal pírjából még mindig az apostoli napok hite ragyogott elő. Azonban az idők múlásával a helyzet számos egyházközségben rosszabbra fordult és a keresztény hit durva elferdítései kezdtek megnyilvánulni. Szigorú törvényességhez való ragaszkodás és szertartásosság az egyik oldalon, és hamis, misztikus bölcselet a másik részben, intéztek gyászos végű betöréseket. A gnosztikusok dicsekvő bölcselete sokakat eltérített az evangéliumi egyszerűségtől. A görög-római egyházban szekták kezdtek feltámadni, amelyek tagadásba vetették Krisztus istenségét, vagy emberségét, és az Ő halálának a bűnöktől megváltó jellegét. Ezt a korszakot nagyon találóan nevezte el Schaff úgy, hogy az a történelem leggyökeresebb átmeneti időszaka volt.³¹³

A II. század közepe táján a kereszténység ellen úgy a zsidóság, mint a pogányság közvetlen támadásokat intézett. Ezek közül a legjelentősebb a Celsus által (kb. Kr.u. 178.) intézett támadás volt, kinek bölcseleti és kritikai szofizmái - álokoskodásai - megelőzték a későbbi idők legtöbb érveléseit és álbölcseletét. A támadások különösképp a keresztények szent könyvei ellen irányultak. És a gonosz rohamokat nemcsak Krisztus és a kereszténység ellen intézték, - ez utóbbi tényei, hitvallása és állítólagos ellentmondásai ellen - hanem a keresztények, mint egyének ellen.

A viták és rágalmaknak ezek a támadásai voltak azok, amelyek létrehozták az ősi egyházi vezetők terjedelmes keresztény hitvédelmi irodalmát.³¹⁴ Főképp ezek a "védőbeszéd" azok, melyeket gyakran magához a római császárhoz intéztek, amelyekből kiválogatjuk a legjellemzőbb idézeteket a hivatkozás számára, amelyek úgy tárják fel előttünk a prófétai magyarázatok állapotát, mint amelyek középpontjában az adventi reménység és azon idők várakozásai állnak. Ezek az egyházi vezetők az akkori idők kegyetlen kérdéseire az ellenük irányuló alattomos állításokra és a velük szemben felhasznált különleges érvekre a hit világos kinyilvánításával válaszoltak.

³¹³ Schaff: History, a 2. kötet, 7. oldalán.

³¹⁴ Ugyanott a 104. 105. oldalakon.

Figyelembe kell vennünk azt is, hogy ez az idő az ősi mártírok korszaka volt, akiknek dicséretét méltán zengjük. És ez volt ugyancsak a pápaság feltámadása e l ő t t i korszak is, - annak későbbi formája előtt - jöllehet a "gonoszság misztériuma" természetesen már működni kezdett, és az egyházi lemorzsolódás ekkor már valójában elkezdődött.³¹⁵ Ezenkívül ezen írók közül némelyek felemelték szavukat a római püspök túlságos becsvágya ellen, mert a Rómában lévő egyház ősisége és a város politikai túlsúlya összeesküdtek egymással azért, hogy számára az egyházi életben mindenekfeletti elsőbbséget biztosítsanak.³¹⁶ Ez az időszak ezért az ősegyház vezető íróinak véleményét fejezi ki a pápaság kifejlődését megelőző időkben.

Előfordult néha az is, hogy a "hitvallók" (azok, akik életük veszélyeztetésének árán is megvalótlották Krisztus, de akiket nem végeztek ki) és a "mártírok" (azok, akik mindenféle gyalázást kellett hogy elszenvedjenek a halálig bezárólag) között olyan egyének is voltak, akikben a lelkesedés lángja, a vakbuzgóság vad tüzévé fejlődött. Voltak köztük némelyek, akik gyors iramban keresték maguk számára a mártírság koronáját, hogy megérdemelhessék a mennyországot, és a földön mint szenteket imádják őket. Azonban, miután bizonyos engedményeket teszünk az ilyen különckedéseknek, az első három század mártíromsága mégis egyike fog maradni a történelem legnagyobb hősinek látványának. És ezek a mártírok, akiket a pogány Róma a halálba kergetett legnagyobb részben "pre-millenisták" voltak.³¹⁷

Azonban a mártírok nemes önfeláldozásának tisztelete később már a szentek és földi maradványaik imádásáig fajzott el. A mártírok tisztelete, a következőkben érdemleges hatásossággá fejlődött és ezt a tiszteletet át kellett vinni azok földi maradványaira is. Ebben az időben született meg tehát a szentek imádása. A papi rend felmagasztalása ugyancsak szoros kapcsolatba került a különleges papság gondolatával. A világi ügyektől való elválasztást nyomon követi a cölibátus (a nőtlenségi fogadalom). A szertartásokban megnyilvánult pompa kb. a III. század közepétől kezdve az egyházi tisztségviselők megsokszorozódásához vezetett, mint amilyenek voltak az al-deákónusok, olvasók, a pásztorok, az ördögűzők, előénekesek és tolmácsok, majd ehhez jött még az egyeduralkodói püspökség és a patriarcha-rendszer kezdete. Így néz ki az a futólagos körkép az idők keretében, amely foglalatát képezi azon kiemelkedő szószólók tanúságtételének, akiket mi meg akarunk hallgatni. Azonban azt megelőzőleg figyelmünket a Gnoszticizmus betöréseinek kell szentelnünk, annak az eretnekségnek, amelyik - jöllehet ki lett üzve az egyházból - nyomot hagyott és konkolyt hintett el a keresztény gondolkozásban, aminek későbbi gyökeres kiirtása már lehetetlenné vált.

II. Gnosztikus ellentétek bonyolítják az ősegyház helyzetét

A gnoszticizmus, mely messze terjedő vallás-bölcseleti mozgalom volt a II. században lépett előtérbe és terjedt el az egész birodalomban. Ez a mozgalom mintegy másfél évszázadig virágzott, majd azt a hatalmas Manicheus-i bölcselet helyettesítette később, amely aztán évszázadokon keresztül fennállott. A gnoszticizmus összetételében olyan vallási megalkuvást jelentett, amely különféle régebbi vallásokat igyekezett összeolvasztani magában, amelyek akkor támadtak fel az ős-keresztény egyház mellett és azon belül amikor ez utóbbi éppen hitének kikristályosodásával volt elfoglalva.

Amíg az az egyháztól teljesen függetlenül keletkezett, mint gnoszticizmus, teljesen átítatta az egyházat, és annak bizonyos hitelvei hosszú ideig virágoztak annak határai között. Ignatius pld. a gnoszticizmus szóhasználatával él akkor, midőn úgy beszél Krisztusról, mint aki "nem hatol előre a csendességből".³¹⁸ A gnoszticizmusban ilyen nevek fordulnak elő: Saturnius, Tatian, Basilides, Va-

³¹⁵ Ugyanott a 155. oldalon.

³¹⁶ Ugyanott a 156. 157. oldalakon.

³¹⁷ Ugyanott a 76. 77. 614. 615. oldalakon.

³¹⁸ Ignatius: Epistle to the Magnesians (Levél a Magnesianoéhoz), a 8. fejezetnél, rövidített fordításban az ANF-ben 1. kötet, 62. oldalán.

lentinus, és Mercion. Pál apostol, mint arra jól emlékezünk már ezt megelőzőleg figyelmeztette a hamis nevű ismeretnek (gnoszisz) ellenvetéseitől. (I.Tim. 6:20)

A gnoszticizmus a Szentírásnak legnagyobb részét elvetette. Párthívei azt képzelték magukról, hogy ők koruk keresztény értelmiségét alkotják. A gnoszticizmus nem valami eredeti dolog volt, hanem szemlélődéseit a régebbi keleti pogányság köréből merítette, összekötve az alexandriai zsidó bölcsellett és a keresztény forrásokkal egyszerű kombináció formájában. Arra törekedett, hogy a világmindenségnek egy elméletét - egy kosmogoniát - alakítson ki és hogy megmagyarázza, hogy miképp lett eredetileg a világegyetem rendje eltervezve, majd hogyan lett az lerontva. E szerint a teológia szerint az összhang csupán az összes anyagok elpusztítása által állítható helyre.

A gnosztikusok mindennek előtt bölcséleti szemlélődésekkel törődtek. Ők azt hitték, hogy az ő birtokukban egy oly titkos misztikus tudomány van, amelyhez mások nem tudnak hozzáférni. Az övék egy misztikus vallás volt, biztosítékot keresve a Lélek szerencsés sorsára nézve, a halál után. Tanításaik szerint minden embert a sors háromféle osztályba sorolt be, magasabba, vagy alacsonyabba az anyagtól való megszabadulás arányai szerint: 1.) a szellemi, 2.) az anyagi és a 3.) lelki osztályba, amelyek egymástól az istenség elemei szerint, vagy ezen elemek hiánya szerint vannak elválasztva.

A gnosztikusok természetesen az első csoportot képezték, az híven magukról, hogy ők jelentik a legmagasabb szellemi javakkal megajándékozott halandók csoportját, akik állítólag csak a beavatottak előtt ismeretes rendszerre vonatkozó tudásuk által fognak üdvözülni, akiket azonban másféle olyan magatartás is jellemzett, amelyben különös módon ütközött egymással össze az a forma, melyet sem aszkétainak, sem szabadosnak nem lehetett minősíteni. A harmadik csoport teljesen anyagi volt, és azt nem lehetett megmenteni, mert bennük semmiféle isteni szikra nem tanyázott. E kettő között lévő közvetítő osztály azokat a közönséges keresztényeket foglalta magába, akik nem rendelkeztek a magasabb tudománnyal, de akik mégis esetleg megválthatók voltak, jóllehet a keresztény hitet ők olyannak tartották, mint amely mélyen alatta állott a gnosztikus tudománynak.

A gnoszticizmusnak, amelynek gyökerei a pogányságba nyúltak le számos olyan ritmus és formulái voltak, amelyeket részben a babiloni és a perzsa vallás vegyülékéből vezettek le, ráalapozva ezt egy keleti kettősségre. Ez a kettősség a jónak és rossznak, a világosságnak és a sötétségnek, az istennek és az anyagi világnak két külön világát foglalta magába, az anyagi világgal, mint a gonosz székhelyével együtt. Ez a vallás a kisugárzásoknak egy olyan sorozatát tanította, amely a legfőbb Lénytől eredt, - főképp a "Hetektől" - akik félig anygali, félig démoni lények voltak, s akik a bolygórendszer istenségeitől származtak. A Nagy Anyától - vagy az egek istennőjétől - akit már ezelőtt régen egész Ázsiában a legkülönbözőbb alakban és elnevezés alatt imádtak - származott a gnosztikusok fogalma, Sophiáról, vagy a Heodomas anyjáról. Ezt a mozgalmat egyébként a görög platonizmus is erősen befolyásolta.

A keresztény gnoszticizmus bekebelezte magába a történelmi Jézust, ami egy új kristályosodási pontot nyújtott számára. Ezek a gnosztikus eretnekek tudásuk egyik forrásául azt állították, hogy olyan titkos hagyományoknak vannak birtokában, amelyeket Krisztus egy belső körre bízott rá. Azonban azt is állították, hogy olyan más, megfelelő forrásaik is vannak, amelyek a máshol élő felvilágosodott emberektől erednek, a pogány költőket és bölcselőket bezárólag. A "tudománynak" ezek a hódolói ezért helyet követeltek maguknak az egyházban és keservesen panaszkodtak akkor, ha ezt tőlük megtagadták. Ők azt vallották, hogy a kereszténység nem elégséges arra, hogy az embernek a tiszta igazságot nyújtsa. Ők nem annyira a történelmi bizonyágtételre, avagy az ésszerű okoskodásra alapozták, mint inkább a magas szellemi képességgel megáldott elmék ösztönszerű hatalmára. Céljuk az volt, hogy ne csak a megváltásra vonatkozólag állítsanak fel egy elméletet, hanem a teremtésre nézve is egy teóriát készítsenek.

A megváltás gnosztikus eszméjét a léleknek az anyaggal való kapcsolattól történő megszabadítása képezte. Az a nézetük, mely az anyagi világ értéktelenségét vallotta, természetesen mélyen érintette a testi feltámadásról alkotott fogalmukat, mint amelyre - szerintük - semmi szükség nincs, és az

semmiképp nem kívánatos dolog. Az aszkétizmus gyakorlata mindennapos dolog volt közöttük és a házasság és a nemzés gondolatát sem értéktelennek sem gonosznak nem tekintették. Ezeket a gondolatokat később a katolicizmus is átvette. Ágoston, aki jóllehet harcot vívott a Manichaeusok kettőssége ellen, egy csomó dualisztikus eszmét is belevont keresztény hitbölcseletébe.

A gnosztikusokat a miszticizmus hatotta meg. Szerették a jelképeket és támogatták a pompakedvelő rituális istentiszteletet és egyházi szertartásokat. Az apostoli egyház egyszerű rendelvényeit és azok magatartását rossz szemmel nézték, mint amelyeket csupán csak a hit alapján valóknak tételtek fel. A gnoszticizmus mindenek felett a szentségek és a titokzatosságok vallása volt és ebből az következett, hogy ezekből az elemekből igen sok jutott be általában az egyházba is. Ez adott ilyen módon lökést annak az erőteljes katolikus hangsnak, amelyet a vallási formák között történő megváltásra helyeztek.

Nincs semmilyen bizonyíték arra, hogy a gnosztikusok valaha is megkísérelték volna egy egyházi szervezet létesítését. Ellenkezőleg, sok olyan bizonyítékot lehet találni az ortodox egyházakban, melyeken belül azon igyekeztek, hogy iskolákat, vagy társadalmi köröket alakítsanak. Azonban e szembenálló csoportok támadólagos fellépése és különbözősége egymagában elég volt arra, hogy arra ösztönözze az egyházat, hogy egy egységes szervezetet alakítson ki, az egyházi tekintélyt és hagyományt fokozottabban hangsúlyozza abból a célból, hogy megvédelmezze magát az eretnek "gnosis" változatos formáitól. A szervezett papi uralom, a Szentírás elismert kánoni volta, a bűnök megvallásának és a hitnek szabálya, és a hitelvek szigorú fegyelme, mindezekre a gnoszticizmus támadásai adtak ösztönzést.

Így történt tehát az, hogy egy olyan rendszerből, amelyik valószínűleg a keleti mitológiából fejlődött ki mielőtt az a kereszténységgel kapcsolatba került volna, egy keresztény eretnekség származott. A mozgalom a II. század harmadik negyedében érkezett el tetőpontjához, amely után hanyatlani kezdett, és Cyprián kora után (megh. 258.) a gnoszticizmus lényegében elhanyagolható tényezővé vált. Azonban e gnosztikus viszálykodás korszaka alatt következett be az, hogy az ősi egyház egyrésztől meghatározta azokat a katolikus hitszabályokat és az óhitűség próbatételeit, amelyekkel az tüntető módon kizárta a gnosztikusokat a keresztény társulásból, azonban másrésztől néhány olyan gnosztikus eszmét szívott fel magába, amelyek arra vezettek, hogy egybeolvassák a keresztény és pogány gondolkodásmódot és életviszonyokat.³¹⁹

A gnosztikus irodalom legnagyobb része veszendőbe ment, jóllehet némi töredékeik megmaradtak. A gnoszticizmus körmönfonságainak legkiemelkedőbb tanúságtevői voltak: Iréneus, Tertullian, Hippolytus, Origen és Epiphanius, akiket mind tanulmányozni fogunk, ámbar Ignác és Jusztin mártír szintén fényt derítenek annak korábbi szakaszaira nézve. Meg kell mégis jegyezni azt, hogy a prófétai magyarázat ennek és az egyház keblében később bekövetkezett ellentéteknek dacára is tovább fejlődött. Az ősi egyháznak ezek a viszontagságai alakítják ki azt a bántó hangú keretet, amelyben a prófétai írások, mind világosabban és mind teljesebben nyertek magyarázatot. Ez képezi azt a színpadot, amelyen az egyes szereplők az őket illető részt eljátszották.

III. A vezető hitszónokok tükrözik vissza a tanúbizonyságokat

A prófétai magyarázat története nem jelenti a személytelen cselekedetek és események olyan csupasz felsorolását, amelyek elszakadtak volt az emberi tényezőktől. Ellenkezőleg az az egyének és az egyénekből álló csoportok életének vérkeringéséről szóló történelem, telve azoknak eszméivel, kényszerképzeteivel, alkotásaikkal és bukásaikkal, valamint hűségükkel és árulásaikkal. Nem kis mértékben az nem egyéb mint a legjelentősebb keresztény egyházi vezetők életrajzi leírásainak

³¹⁹ A "gnoszticizmusra" vonatkozóan lásd: Sydney Herbert Mellone: "Gnosticism" cikkét az Encyclopaedia Britannica 10. kötetében a 452-455. oldalakon, John Benjamin Rust: "Gnosticism" könyvét, Henry L. Mansel: The Gnostic Heresies of the First and Second Centuries (Az Első és Második Század Gnosztikus Eretnekségei) c. művet, lásd még: a cikket is, M'Clintock and Strong-nál is.

egymásutánja. Néha megdobogtatja a szívünket és gyakorta kiábrándít bennünket, felvidámít és meg is szomorít, úgy ahogyan az emberi erőtlenségek megjelennek a lassan szövődött kelme rajzolatában.

Csakis akkor, midőn bepillantást nyerünk az egyes valódi jellemekbe - és amikor már megtudtunk valamit az ő egyéni életükből, és amikor már elolvastuk szavaikat abban a keretben, amelyet az illető korban uralkodó viszonyok szabtak meg - nyerünk elképzelést azoknak az időknek élénk adventi reménységéről és várakozásáról. Valóban, gyakorlatilag ezek az írások képezik az egyetlen egykorú, reánk maradt feljegyzést, ami erre a tárgyra vonatkozik. Ez képezi tehát az igazolását annak, amiért kifejezettebb hangsúlyt adunk az életrajzi elemeknek, az itt következő tanúságtévkök biznyságtételeinél.

Fordítsuk most már figyelmünket a Nicea-előtti korszakban élt vezető egyház-szónokok felé, - mint Jusztn mártírra, Iréneusra, Tertullianra, Alexandriai Kelemenre, Hippolytusra, Julius Africanusra, Origenre, Cyprianra, Vistoriusra és Metódusra, - akiknek tényleges írásai maradtak reánk vissza. Függetlenül némely állításaik helyességétől, vagy helytelenségétől ezek a férfiak korszakuk prófétai tanításainak visszatükrözői és az utóbbiak leszűrt felfogásainak magyarázói.³²⁰

Helyszűke következtében nem volna lehetséges mindazon okmányyszerű bizonyítható anyagot előtárni, amely bizonyos meghatározott végkövetkeztetésre vezethetne. Ezekhez a következtetésekhez gyakran az írástörödékek tucatjaiból adódó összegezett bizonyítékok útján jutunk el, amelyeket egyetlen önálló idézetben, vagy egyetlen magányos kijelentésben nem tudunk feltalálni. Azonban az összesített tanúságtételek teljes súlya ki van fejezve a folyamatos elbeszélésben.³²¹

A korai hitvédők (kb. 120-170.) terjedelmesebb, pontosabb és hitelesebb irodalmi művei úgy látkörük, mint terjedelmük tekintetében nagyban különböznek az apostoli atyák sovány írásaitól. Előbbiek levelekből, krónikákból, hitvédő iratokból, állítólagos látomások leírásából és elbeszélésekből állnak. Azokkal együtt, aki Athén, vagy Alexandria iskoláiban nevelkedte, megkezdődtek a rendszeres üldözések, megszerveződtek az eretnokségek és kifejlődtek a bölcseleti ellentétek is. A hitvédők olyannak hirdették a kereszténységet, hogy az az isteni feleletet jelenti a pogányság által feltett kérdésekre és a próféták reménységének. Tartózkodtak attól, hogy a pogányokhoz intézett beszédekben idézzék a Szentírást. Először a bölcselet és a történelem érveit vonultatták fel előttük azért, hogy az embereket na vakítsa el a Szentírásból kiáradó hirtelen világosság fénye.³²²

IV. Jusztn Mártír a legelső keresztény hitvédő

Azok a különféle hitvédelmi iratok, amelyek ebben a korai időszakban keletkeztek valamenynyien azonos tartalmúaknak tűnnek fel. Azonban még sincs közöttük egy olyan sem, amelyben ne lenne valami egyénileg különös, valami olyan, mely azt a többitől megkülönbözteti. Ezek a férfiak nem iratmásolók voltak. Tartózkodási helyük, nyelvi különbözőségük és más környezetük mind hozzájárultak egymástól való különbözőségükhöz. Ennek következtében kíváncsú megismernünk

³²⁰ A prófétai magyarázat eme okmányokkal alátámasztott megajzolásához szükséges eredeti összegyűjtött anyaga csak akkor válik általánosságban hozzáférhetővé, ha már elérkeztünk a XIII. századhoz. Ez a XIX. század első évtizedében érte el csúcspontját. Ezeket az idézett régikeletű kivonatokat főképp a szabványos forrás-gyűjteményekből merítettük, mint amilyenek az Ante-Nicene Fathers (A Nicea-előtti Atyák) két sorozat a Nicene and Post-Nicene Fathers (A Niceai - és a Nicea-utáni Atyák) c. művekből és a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárból, mint amely munkát a tudósok megbízható angol nyelvű fordításoknak ismernek el, azonkívül a Migne-féle Patrologia, a latin és görög nyelvű írások tekintetében, az egyéni művekre vonatkozó szabvány kiadások kiegészítéséhez.

³²¹ Az életrajzi adatokat egy csomó szabványos szaktekintélynek számító műből vettük át, mint amilyenek a következők: Schaff: History of the Christisn Church (A Keresztény Egyház Történelme) 2. kötete (Ante-Nicene Christisnity: A Nicea-előtti kereszténység). A mérvadó "Ante-Nicene Fathers" című könyvsorozatában foglalt életrajzi bevezetések az Eusebius-féle Church History-ból, Smith adn Wace: A Dictionary of Christian Biography-jából, Farrar: Lives of the Fathers c. művéből, Harnack, Döllinger, Neander, Mosheim, Cave és sok mások munkáiból.

³²² Westcott idézett művében a 63.-65. oldalakon.

az egyes személyekkel szembenálló problémákat, azok megközelítésének módját úgy, ahogyan ők az egész birodalom területén szét voltak szóródva.³²³

Jusztin Mártír (kb. Kr.u. 100-165.) a II. században élő legkiválóbb keresztény hitvédő Samáriában született, és szabadelvű hellén nevelésben részesült. Szomjúhozván az igazság után végigment a különféle filozófiai rendszerek valamennyi körén, keresve azt a tudományt, amely ki tudná elégíteni lelkének mélyebb vágyakozásait. Egy ideig a platonizmus volt az, amely lenyűgözte őt, s amelyik az igazságra, a szépségre és az emberi jószágra vonatkozó mély benyomást keltő fogalmaival legjobban megfelelt az ő magasabbrendű ösztöneinek. Jusztin korábbi kapcsolatai a kereszténységgel mély benyomást gyakoroltak rája, úgy az Ó-Testamentum elkerülhetetlen igazságaival, mint a keresztényeknek a rájuk váró halállal való félelem nélküli szembenézésük tekintetével. És az igazság utáni kutatásaiban végül is ő a Krisztusban találta meg azt, amit nem tudott felfedezni Plátóban.

1. ÉLETÉT A KERESZTÉNYSÉG VÉDELMEÉNEK SZENTELI. — Kora férfiasságában egy világi keresztény által megtérítve - aki előtte a zsidó próféciaírnok Krisztus megtestesülésére és az isteni kinyilatkoztatásra vonatkozó beteljesülését hangsúlyozta - az az ősi egyházatya egész életét a kereszténység védelmének szentelte, egy olyan időben, amikor azt a leghevesebben ostromolták, s végül is tanúságtételét saját vérével pecsételte meg, amióta is a "mártír" kifejezést csatolták nevéhez. Ő abban a korban élt, amelyben a kereszténység megvallása a római törvények szerint bűn volt, mivel ez akkor még nem képezett törvényesen elismert vallást.

Jusztin, aki járatos volt a történelemben és az evangéliumi tanokban, teljesen a kereszténység elterjesztésének és a hit védelmezésének szentelte magát. Palesztinát elhagyva egyfajta utazó miszionárius tanítónak lett, azonban az egyházban nem töltött be semmilyen rendszeres hivatalt. Filozófus palástját megtérése után is megtartotta, annak jelképéül, hogy megtalálta az egyetlen igazi bölcsességet.³²⁴

Jusztin mártír amikor megkezdte a jeles embereknek azt a sorát, akiket mint korai keresztény hitvédőket ismerünk, olyan keresztény irodalmat kezdeményezett, ami erőszakkal felkeltette a pogány világ figyelmét a keresztény hitigazságokkal szemben, dacára az előbbi mindenfajta ellenségeskedéseinek és az izzó máglyák tüzeinek.³²⁵ Az ő "First Apology" (Első Hitvédő irat) című művét legelőször Antonius Piusnak mutatta be, valószínűleg Kr.u. 147-ben, - ha nem korábban - és az ő "Second Apology" feliratú munkáját valószínűleg Marcus uralkodása alatt terjesztette elő.³²⁶ A filozófusoknak az emberi bölcsesség hiábavalóságáról szónokolt és állandóan magyarázatot tartott az egykorú pogányság erőtlenségét illetően. A hamis bölcselkedést ő annak saját fegyvereivel terítette le, és a pogányság lehetetlenségét és babonáságait fedte fel az emberek előtt ugyanakkor, midőn a saját elfogadott hitét védelmezte előttük.

Vitázó tolla szüntelenül tevékenykedett a zsidók, a pogányok és a keresztény igazságok eretnek ellenségeivel szemben, megvédelmezvén a keresztényeket a pogány rágalmakkal és üldözésekkel szemben, és a tömegek szenvedélye elől a bírói ítélőszékre hivatkozott. Legyőzte Marciont, egy kimagasló gnosztikust, és az ő általa Trypohoz, - kora legjelesebb zsidójához - írt felhívása (melyet valószínűleg a Kr.u. kb. 148. évben szerkesztett), úgy tekintett, mint egy olyan vitának szabadon való előadása, amely valóban megtörtént abban az időben, mikor megkísérelte megnyerni azt a ke-

³²³ Világos megkülönböztetést kell tennünk az "Apostoli Atyák" között - akik a II. évszázad legnagyobb részében működtek - és az ún. "Egyház-Atyák" között, a II. század utolsó évtizedeitől kezdődő időszakban. Ez utóbbiak két csoportra oszlanak: A Nicea-előtti atyákéra, a kb. Kr.u. 155-től, a Niceai Zsinatig (325), és a Nicea-i és a Nicea-utáni atyákéra, a 325. évtől kezdve egészen Gergely koráig, vagy kb. a Kr.u. 600. évig. Ezt zárja be az úgynevezett "Atyák" sorozatát.

³²⁴ A Cleveland Cox: Bevezető megjegyzés a Jusztin: First Apology című művéhez, az ANF-ben, 1. kötet, 160. oldalon.

³²⁵ Frederic W. Farrar: Lives of the Fathers, 1. kötet, 4. fejezet, a 93. oldalon.

³²⁶ Schaff azt állítja, hogy mindkettőt Antoninus Pius alatt írták. (Lásd: Schaff: History c. művét, 2. kötet, a 716. 717. oldalakon.)

resztény hit számára.³²⁷ Ez a "Dialogue" (Párbeszéd) a legrégebbi terjedelmes magyarázatot képezi a Krisztusról, mint az Ó-Testamentum Messiásáról és a legelső rendszerbe foglalt kísérletet jelenti arra, hogy pellengérré állítsa a zsidóságnak a kereszténységet illető hamis felfogását.³²⁸

2. LÁNGOLÓ HÍVE AZ Ó-TESTAMENTUMI PRÓFÉCIÁKNAK. — Jusztin úgy ír, mint aki meggyőződéses híve az Ó-Testamentumban foglalt prófétáknak és az ő írásművei valóságos tárházát képezik a prófétai írások korai magyarázatának. Igen nagyra becsüli ő a Septuagintát. A próféták igazsága, jelenti ki, kikényszeríti a beleegyezést. Jusztin semmi különbséget nem tesz az ó. és Új-Testamentum írásai között, az Ó-Testamentum lévén még mindig az ihletett kalauz és a tanácsadó. Ő a következő szavakat adja annak a keresztény filozófusnak a szájába, aki őt megtérítette:

"Sok idővel ezelőtt már léteztek olyan bizonyos férfiak, akik sokkal régiebbek voltak azoknál az egyéneknél, akik becsült bölcselőknek számítanak, s akik igazak és kedveltek voltak Isten előtt és akik az Istenség Lelke által szóltak, és olyan eseményeket jövendöltek meg, amelyeknek meg kell történniük, és amelyek ezidőszerint teljesedtek be. Ezeket prófétáknak hívták. Egyedül ezek látták és hirdették az embereknek az igazságot, sem nem tisztelve, se nem félve egyetlen embert sem, nem befolyásoltatva a dicsőség utáni vágyakozástól, hanem egyedül csak azokat a dolgokat szólva, amelyeket ők láttak és amiket ők hallottak, el lévén töltve a Szentlélekkel. Az írásaik még megvannak, és az az ember, aki ezeket elolvasta, nagy segítséget kap a dolgok kezdetére és végezetére vonatkozó ismereteihez. ... És mindazok az események, amelyek megtörténtek, és azok, amelyek most történnek kényszerítenek téged arra, hogy egyetértsél azokkal a kijelentésekkel, amiket ők tettek."³²⁹

Majd ezután Jusztin elbeszéli saját tapasztalatait:

"Lelkemben egyenest egy láng gyulladt ki, és a próféták iránti és az olyan emberek iránti szeretet kerített engem hatalmába, akik Krisztus barátai: és mialatt az Ő igéi keringtek fejemben úgy találtam, hogy ez a bölcsesség az egyedüli bizonyos és hasznos."³³⁰

Az Új-Testamentum írásai eddig az ideig természetesen nem lettek kánonná alakítva, azonban Jusztin kifejezetten megemlíti az Apokalipszist nevénél fogva, azt az Írást, melyet ő János apostolnak tulajdonít.³³¹

Amikor elbeszéli ezt a lenyűgöző hatást, melyet a prófécia az ő saját gondolkodására tettek abban a nevezetes "First Apology" című művében, melyet a római császárhoz és másokhoz intézett, arról vitázik, hogy az Isten képes megjósolni az eljövendő eseményeket és ezt meg is teszi, és hogy a zsidó nyelvű prófétai írások gondosan meg lettek őrizve és le vannak fordítva görög nyelvre. Elbeszéli a Messiásra vonatkozó próféciaikat és részleteket mond el az ő életére nézve (31. fejezet). Idézetet mond a Jeruzsálem elpusztulására vonatkozó próféciaik beteljesülésére nézve, mint az utóbbiak megbízhatóságának tanújelét adandó (47. fejezet). Elmondja hogyan vették fel a pogányok a kereszténységet, amint az a próféciaiban meg lett jövendölve (49. fejezet), azt, hogy miképp jövendölte meg Izsák azt, hogy Jézus egy szűztől fog születni (33. fejezet), hogyan említi meg Mikeás Betlehemet úgy, mint az Ő születésének a helyét (34. fejezet) és Sofóniás hogyan jósolta meg az Ő bevonulását Jeruzsálembe, egy fiatal számár-csikón (35. fejezet).

13. ábra – A katakombák a keresztény halottak földalatti kamrái

³²⁷ Schaff: History c. műve, a 2. kötet, 717. 718. oldalakon.

³²⁸ Coxe: Bevezető megjegyzés a Jusztin: First Apology c. művéhez, az ANF-ben 1. kötet, a 198. oldalon.

³²⁹ Jusztin Mártír: Dialogus With Trypho (Párbeszéd Tryphoval) c. műve, a 7. fejezet, az ANF-ben 1. kötet, 198. oldalon.

³³⁰ Ugyanott a 8. fejezetnél.

³³¹ Ugyanott a 81. fejezet 240. oldalán, lásd még: Eusebius: Church History c. művét is, a 4. Könyvben, 18. fejezet, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet, a 197. oldalon.

Az Appia-i országút, amelyik kivezet Rómából és amely mentén vannak az eredeti katakombák, vagyis a földalatti temetők elhelyezve. (A képen fent) Szűk átjárók és a mártír halottak temetkezési fülkéinek sorai. (Balra középen) Folyosó-metszetek, amelyek hátrafelé és előre kanyarognak. (Jobbra középen) Szent Sebastião katakombái, amelyekben az elmúlt üldözések komor maradványai láthatók. (Lenti kép)

14. ábra – Amikor Róma, mint negyedik prófétai hatalom uralkodott

Titus (79-81.), Hadrián (117-138.), Antonius Pius (138-16.) és Marcus Aurélus (161-180.)

3. A MÁSODIK ADVENT VALAMENNYI PRÓFÉCIA TETŐPONTJA. — Jusztin mint rettenthetetlen hívő Krisztus második eljövételében, a szószerint vett feltámadásban és a millenniumban a zsidó Tryphoval és a császár előtt is vitába száll hitének védelmében. Az Apostoli Atyák írásai mindössze csak hézagos és gyakran megbízhatatlan formában és szövegben maradtak vissza ránk. Jusztin jelel a legelső hiteles tanúságtevőt az apostolok elhalálása óta. Az ő "Apology" c. írásában nagy nyomattal vitázik a Krisztus két eljövetele érdekében, amikor is a második minden prófécia tetőpontját fogja képezni.

"Miután azonban mi bebizonyítjuk azt, hogy mindazok a dolgok, amelyek már megtörténtek előre meg lettek jósolva a próféták által, még mielőtt azok beteljesedtek, nekünk szükségképp kell azt, hogy azok a dolgok is, amelyek hasonló módon lettek megjövendőelve, de amelyeknek még csak ezután kell bekövetkezni, minden bizonnyal meg fognak történni. Mert ugyanúgy, mint azok a dolgok, melyek akkor következtek be, amikor azok meg lettek jósolva, és még ha azok ismeretlenek is, úgy fognak megtörténni azok a dolgok, amelyek még hátra vannak, még ha ismeretlenek és nem is hisznek bennük, akkor is be fognak következni. Mert a próféták az ő két adventjét jövendölték meg: az egyiket, amely máris megtörtént, akkor midőn Ő úgy érkezett el, mint egy megbecstelenített és szenvedő Ember, de a másikat úgy, amikor a próféciaának megfelelően Ő el fog jönni a mennyekből dicsőséggel, az Ő angyali seregeinek kíséretében, amikor is Ő fel fogja támasztani mindazon emberek testét, akik éltek, és az érdemeseket közülük a halhatatlansággal fogja felruházni és a gonosz embereket, akik örökkévaló érzékenységet fognak felölteni, a gonosz ördögökkel egyetemben, örökké tartó tűzre küldeni."³³²

Különféle módon és helyen kinyilvánítja a legnagyobb határozottsággal azt, hogy a millenniumot megelőző második adventje Krisztusnak - amelyet a holtak feltámadása fog jelezni - éppen olyan biztonságosan be fog következni, mint ahogyan az Ő első eljövetele, egy történelmi valóságot képezett. (Pld. lásd: First Apology, 52. fejezet, az ANF-ben 1. kötet, 180. oldalon.) Biztosít bennünket arról is, hogy sokan vannak akik a második eljövételre várakoznak:

"Mert az összes nemzetek közül mindazok, akik jámborak és igazak a Krisztus hite által, az Ő jövendő megjelenésére várakoznak."³³³

4. AZ ADVENT A VÁZLATOS PRÓFÉCIÁKBA VAN BELESZÖVE. — Jusztin megjegyzésekkel kíséri azok megrémülését, akik nem készültek elő az adventre.³³⁴ És ő, Krisztus második eljövételét a Dn. =. fejezetében foglalt tetőponttal kapcsolja össze.

"De ha olyan hatalom nyilvánult meg és még mindig megnyilvánul az Ő szenvedéseinek megszünte után, mily nagy fog majd lenni az a hatalom, amelyik az Ő dicsőséges eljövételére fog követ-

³³² Jusztin: First Apology c. műve, 52. fejezet, az ANF-ben 1. kötet, a 180. oldalon. (Lásd még: Dialogue With Trypho c. munkát is, a 81. fejezetnél, az ANF-ben, 1. kötet, 239. 240. oldalon.) Figyeljük meg - esetenként - az ellentétet az itt hivatkozott "örökös gyötrelmek" kifejezés és másutt a "feltételes halhatatlanságra" vonatkozó megállapítása között. (Lásd: a 234. oldalon.) A következtetlenség egyik olyan jellemvonása, melyet az egyházatyáknál gyakran megtalálhatunk.

³³³ Jusztin: Dialogus With Trypho c. munkája, az 52. fejezetben, az ANF-ben 1. kötet, a 221. oldalon.

³³⁴ Jusztin: First Apology c. műve, az 52. fejezetnél, az ANF-ben 1. kötet, a 180. oldalon.

kezni! Mert Ő úgy fog eljönni a felhőkben, mint az Ember Fia, ahogyan azt Dániel megjövendölte, és az Ő angyalai is el fognak jönni Ővele." (Ezt követi a Dn. 7:9-28)³³⁵

Az ő "DIALOGUE WITH TRYPO" (Párbeszéd Tryphoval) című munkájának 31. fejezete ezt a címet viseli: "Ha a Krisztus hatalma most ilyen nagy, mennyivel nagyobbak kell majd annak lennie a második Adventkor!" Hasonló mederben beszél el a próféciáknak a két adventre érvényes beteljesülését is, amelyeket aztán a Dn. 7. fejezetre való hivatkozással követnek.³³⁶ A második dicsőséges Advent idejét Jusztin ezenfelül szorosan az Antikrisztus eljövetele utánra helyezi, akit a "hitehagyás emberének" nevez el.³³⁷ Jusztinnak a próféciák magyarázatára vonatkozó írásai azonban kevésbé világosabbak és nem olyan teljesek, mint azon többi biblíamagyarázókéi, akik ebben a korszakban utána következnek.

A Dániel jóslatában foglalt "ideig, időig és félidőig" Jusztin hite szerint akkor fog beteljesedéshez közeledni, amikor az Antikrisztus fogja káromolni a Magasságos Istent. És ő vitába száll Tryphoval az "ideig és időig" értelmezésére vonatkozólag. Jusztin azt hiszi, hogy ez az időszak nagyon rövid fog lenni, de Trypho fogalmazása igen érdekesen hangzik:

"Az idők befejezésükhöz közelednek, és az egyén, akiről Dániel megjövendöli, hogy egy ideig, időig és félidőig fog uralkodni már csaknem az ajtó előtt van, és azon van, hogy kárhozatos és vakmerő dolgokat mondjon a Magasságos ellen. De neked, akinek nincsen tudomásod arról, hogy meddig fog ő uralkodni más véleményed van, mert te ezt, hogy "ideig" úgy értelmezed, hogy az egy évszázadot jelent. De ha ez így van, akkor a bűn emberének legkevesebb háromszáz és ötven esztendeig kell uralkodnia, azért, hogy mi azt, amelyet Dániel szent mondott "és időig" úgy számíthassuk, mintha az csak k é t "időt" jelentene."³³⁸ (Tehát a számítás e szerint: "ideig" száz esztendő, "időig" két "idő", kétszáz esztendő, és "fél-idő" ötven esztendő, tehát a 3 összesen: 350 esztendő. A ford. megj.)

Úgy az ő, mint az ő korában élők felfogásában téves elképzelések uralkodtak az idő-próféciáknak a második advent eljövételének közelségét illetőleg, mivel ők a vég bekövetkeztét nemsokára remélték. Az "év-nap" elvet úgy, ahogyan az a hosszabb időszakokra alkalmaztatott még nem tudta senki sem világosan megérteni és a világ fennállásának hosszú tartama az ő felfogásukban kegyesen meg lett rövidítve.

5. A KÉT TÉNYLEGES FELTÁMADÁS ÖSSZEKÖTI A MILLENNIUMOT. — Jusztin mártír is hasonlóan a többi őskeresztényekhez és az egyéb mártírokhoz - igen nagy értéket tulajdonított a test feltámadásának. Ő nemcsak azt tanította, hogy a megigazult halottak teste valóban fel fog támadni, hanem ő megkülönböztette ezt a későbbi feltámadástól, amelyet ő mint "a feltámadást" jelölte meg, mint amelyik m e g e l ő z i az ezer évet, vagyis a Millenniumot. Így szól:

"Azonban én és ama mások, akik minden pontba becsületesen gondolkodó keresztények vagyunk, meg vagyunk győződve arról, hogy bekövetkezik a halottak feltámadása és az ezer esztendő Jeruzsálemben, melyet akkor majd fel fognak építeni, fel fognak díszíteni és meg fognak nagyobbítani, ahogyan ezt Ezékiel és Ésaiás és a többi próféták kijelentették."³³⁹

Jusztin ehhez még hozzáteszi, hogy az "általános feltámadás és utolsó ítélet az ezer esztendő végével fog bekövetkezni.

"És továbbá volt egy bizonyos férfiú velünk, akinek neve János vala, egyike Krisztus apostolainak, aki egy neki megjelent látomás alapján azt profétálta, hogy azok az emberek, akik hittek a mi

³³⁵ Jusztin: Dialogus With Trypho c. munkája a 31. fejezetnél, az ANF-ben 1. kötet, a 209. oldalon.

³³⁶ Jusztin: First Apology, az 51. 53. fejezetek, az ANF-ben 1. kötet, a 180. oldalon.

³³⁷ Jusztin: Dialogus With Trypho c. műve, a 110. fejezetben, az ANF-ben 1. kötet, 253. 254. oldalakon.

³³⁸ Ugyanott a 32. fejezetben az ANF-nél. 1. kötet, 210. oldalon.

³³⁹ Jusztin: Dialogue With Typhoa 80. fejezet, az ANF-ben 1. kötet, 293. oldalon. Ha a Fragments of the Lost Work of Justin on the Resurreotion (Töredékek Jusztinnak a Feltámadásra vonatkozó elveszett munkájából) című könyvet (Lásd: a 2. 4. 9. 10. fejezetet az ANF-ben az 1. kötet, 294. 295. 298. 299. oldalait) helyesen Jusztinnak tulajdonítják, és ez valóban eredeti is, abban ő hosszasan bizonygatja a test feltámadását.

Krisztusunkban, egy ezer évig fognak lakni Jeruzsálemben és ezután nem nagy idő múlva az általános örökre szóló feltámadás és az összes emberek megítélése hasonlóképp fognak megtörténni."³⁴⁰

Ő tehát a Jelenések 20. fejezetének Millenniumáról a halottak feltámadásának fényében beszél, és teljességgel arra a korszakra céloz, amely az első feltámadáson túl van, a "felépített, feldíszített és megnagyobbított" Jeruzsálemmel együtt. Még Gibbon is hajlandó volt arra, hogy erre a korai általános hitre nézve a millenniummal kapcsolatban megjegyyezze, mely szerint az benső kapcsolatban lenne a második adventtel, amit Juszti korától kezdve egészen Lactantius-ig, Konstantin fiának oktatójáig általában vallottak.^{341 342}

Jusztin, Polycarp-al közösen azt vallotta, hogy az örök életet Jézus Krisztus által kapjuk, mert Ő a "DIALOGUE" (Párbeszéd) című művében világosan kijelenti, hogy az emberi lélek halhatatlansága nem annak saját erejéből származik.³⁴³ A Krisztus által való halhatatlanság volt az egyszerű keresztényeket éltető reménység és a mártírok célja. Juszti a mennyországi jutalmat a feltámadás időpontjára tette és nem tekintette keresztényeknek. azokat az embereket, akik "azt mondják, hogy nincsen halottakból való feltámadás és hogy lelkük, ha ők meghalnak felvitetik a mennybe"³⁴⁴ Ezen álláspont később bekövetkezett feladása vált azzá a tényezővé, amely hozzájárult az advent-reménység feladásához.

Azonban a személyes második adventben való hit tovább élt az erre következő két század alatt is, jóllehet annak eltorzítása az azt környező és követő események természetét illetően tovább növekedett, ahogyan a hitehagyások előrehaladtak.

A Jusztintól származó néhány megjegyzés arra mutat, mely szerint az egyház már az ő korában is elkezdett engedményeket tenni és változásokat bevezetni az apostoli hitvallást és gyakorlatot illetően. Ő azonban hűséges képviselője volt kora két legfőbb hitének, a millenniumot megelőző adventnek és a halottak egyidejű, tényleges és szószerint vett feltámadásának. Juszti, ki először bizonyos időt Szmírnában töltött nyilvánvalóan Rómában telepedett le, ahol azonban az elvetemült emberek halálára szövetkeztek, és ahol az ő tanúságtételét lefejezéssel történt mártírhalálával pecsételte meg, nyilvánvalóan Marcus Aurélicus uralkodása alatt, kb. a Kr.u.-i 165. évben."³⁴⁵

Jusztin tanításaiban ötféle meghatározó tényezőt találunk, amelyek az adventi reménységet magukban foglalják: a szószerint vett feltámadást, a két feltámadást összekötő Millenniumot, az Anti-krisztus eljövetelét, Dániel és az Apokalipszis próféciait (mely utóbbit ő csak enyhén érinti), és a második advent által megalapított országot. És az ő írásain keresztül ugyancsak bepillantást nyerünk annak a "lemorzsolódásnak" kezdetébe, amelynek korai benyomásai már láthatóvá váltak a még csecsemőkorát élő egyházon.

V. Ptolemeus önkénytelen tanúbizonysága a prófétai vázlat mellett

Helyesnek látszik, ha ehelyütt most egy kis kitérést téve szemügyre veszünk egy másik, II. századbeli író is, egy pogány csillagászt, aki egész biztosan sem a zsidó, sem a keresztény próféciaokban nem volt érdekelve, de aki ennek dacára egy jegyzéket készített a négy világhatalom egymásra következőséről, ami különösképpen emlékeztet minket a négy nagy birodalom Dánieli vázlatának akkori értelmezésére, az új-babiloni birodalom korszakától kezdődőleg. Ez a leghíresebb csillagá-

³⁴⁰ Ugyanott a 80. 81. fejezeteknél, a 239. és 240. oldalakon.

³⁴¹ Gibbon: idézett műve, 2. kötet, 15. fejezet 23. 23. oldalait. Az ősi egyházban a Millenniumra vonatkozólag lásd: a 13. fejezetet.

³⁴² The Epistle of Polycarp to the Philippians, 2. fejezet, az ANF-ben 1. kötet, a 33. oldalon. Eusebius: Church History, a 4. Könyv 15. fejezeténél, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet, a 188, 193. oldalakig.

³⁴³ Jusztin: Dialogus With Trypho c. munkája az 5. 6. fejezetekben, az ANF-ben, 1. kötet, a 197-198. oldalakon.

³⁴⁴ Jusztin: First Apology, 18. 20. fejezetek, az ANF-ben 1. kötet, a 168-170. oldalakon, Dialogue With Trypho, a 80. 81. fejezeteknél az ANF-ben 1. kötet, a 239. 240. oldalakon.

³⁴⁵ Eusebius: Church History, 4. könyv, 16. fejezet, és a szerkesztő 4. számú lábjegyzete, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet, a 193-195. oldalakon.

szati mű, mely a régi korból maradt reánk és amit Jeruzsálemnek Hadrián általi lerombolása után görög nyelven írtak meg és később arab és más nyelvekre is lefordítottak, négy birodalom uralkodóit sorolja fel: Babilonét (ezt ő Asszíriának hívja), Perzsiáét, Macedóniáét és Rómaét, amelyek között ez az utolsó és legnagyobb, abban az időpontban volt hatalmának tetőpontján.

P t o l e m e u s (Claudius Ptolemeus), aki Alexandriában született, mint matematikus, csillagász és földrajztudós a II. századnak kb. a második negyedében volt élete virágában. Ő nemcsak a tudományok terén való közreműködésével tette magát nevezetessé, hanem azáltal is, hogy ő foglalta rendszerbe és magyarázta meg azokat a nagyjelentőségű felfedezéseket, amelyeket az ő elődei Görögországban és Babiloniában tettek. A görög csillagászat, az általa írt "Mathematike Syntaxis"-ában (Matematikai Összeállítás) teljesedett ki, amit - annak arab elnevezéséről - inkább "A l - m a g e s t" néven ismerünk.

A nap- és holdfogyatkozásokra és az egyéb csillagászati tűneményekre vonatkozó számos megfigyeléseit, amelyeket az Almagest-ben jegyzett fel, általában a különböző királyok uralkodásának éveit szerinti dátumozta meg, ezért az uralkodási időtartamoknak egy olyan felsorolására volt szüksége, amely időrendi fokozatot állít fel az egyes megfigyelések közötti időszakok elteltének kiszámítására. A királyoknak ezt a jegyzékét, amely az Almagest-ben foglaltatik általánosan mint Ptolemeus Kánonját ismerjük, amely táblázatos formában sorolja fel minden uralkodó uralmának idejét és az egyiptomi naptárszámításnak valamennyi évét, annak kezdeti pontjától, Nabonassár királyságának legelső esztendejétől kezdve.³⁴⁶

Jóllehet Ptolemeus még nem tudta azt, hogy a föld a nap körül kering, azonban az ő feljegyzései, amelyeket megfigyeléseiről tett, - beleértve tizenkilenc holdfogyatkozást is, amelyek a régi királyok uralkodásával vannak kapcsolatban - olyannyira pontosak, amint azt a modern készülékek az időbeni hiánya miatt egyáltalán el lehetett várni. Tévedései azonban csak percek és órákat tesznek ki és az általa megadott időpontok megegyeznek a mai modern csillagászok számításaival.³⁴⁷

Ptolemeus Kánonjának és a Nabonassár-Korszak kezdőpontjául a csillagászok és az időszámítók általában véve a Kr.e.-i 747. év február 26.-ának delét fogadták el, amely egyértelmű a "Thoth"-nak első napjával, vagyis az egyiptomi Új Év napjával.³⁴⁸ Hozzáfűzve ehhez az elsődleges egyipto-

³⁴⁶ Nabonassar-ról azt tartják, hogy megsemmisítette az ő koráig terjedő, s a babiloni királyokról készült felsorolást azért, hogy egy olyan új sorozatot kezdjen el, amelyik az ő uralkodásával kezdődik. A Kr.e. XIII. században a csillagászat a vizsgálódásnak egy új korszakát indította el Keleten és ennek eredménye volt az, hogy később a nyugati időszámításokkal foglalkozók olyan adatoknak jutottak birtokába, amelyek segítségével az egyes királyok uralkodását meg lehetett számolni és ellenőrizni lehetett. Kétségtelen, hogy ez adott alkalmat a Nabonassar-féle korszak feltámadására, amelyet Ptolemeus az egyiptomi naptár kifejezései szerint számított ki. Lásd: F.X. Kugler: *Ster akunde und Ster dienst in Babel* (Csillagismeret és Csillag-szolgálat Babelben) című művét a 2. könyv, 2. rész, 2. füzet 162-171. oldalakon.

³⁴⁷ A Ptolemeus-féle napfogyatkozási sorozatban, melyen a napok és az órák fel vannak jegyezve minden nehézség nélkül tudjuk számítani minden egyes fogyatkozás időpontját, mert a holdfogyatkozások - amelyek ugyan évente kb. kétszer történhetnek meg - egy bizonyos meghatározott időpontban, csupán sok évvel később ismétlődhetnek meg. A hold időkörei a mi naptárunkban csupán egyszer ismétlődnek meg minden tizenkilencedik esztendőben és csak egyszer minden huszonöt évben, minden olyan időpontra nézve, mely az egyiptomi naptárban volt és amelyet Ptolemeus használt volt. Ezeket az időközöket rajzbelileg is szemléltette Lynn H. Wood, az ő "The Kahun Papyrus and the Date of the Twelfth Dynasty (With A Chart: A Kahun papirus és a Tizenkettedik Dinasztia egy térképpel)" című művében *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* (A Keleti Kutatások Amerikai Iskoláinak Bulletinje) folyóirat 1945. októberi 99. számában a 6. oldalon és egy térképen.

³⁴⁸ Ámbár a Finzel-féle táblázat február 27.-ét jelöli meg az időpontot illetőleg nincsen semmilyen eltérés, mivel ő a megelőző oldalon kifejti azt, hogy ő a c s i l l a g á s z a t i n a p o t használja, amelynél szokványosan a déltől-délig terjedő időt számítjuk, és hogy ő ezalatt a február 26/27. napot érti. A mérvadó időszámítással foglalkozó egyének rendszeresen a február 26.-át jelölik meg, és ezt követőleg végig az egész kánonon (a ptolemeusi időszámítási kánon, vagyis szabályzatot kell itt érteni. A ford. megj.) így jelölve meg a déltől-délig terjedő kettős dátum első elemét, amely történelmi szempontból sokkal logikusabb is. Azt is ki kell fejteni, mely szerint Ptolemeus az összes királyok uralkodásának éveit - bármelyik nemzetséghez tartoztak is azok - az ő saját, egyiptomi naptári évéhez alakította át, amelyben minden uralkodást a "Thoth 1."-el kezdett meg, az egész kánonon keresztül. Azonban a babiloni és a perzsa királyok uralmukat a tavasztól kezdve számították a legközelebbi Nisan 1.-től (az ő hold-számítása Új Évük napjától), amelyik trónralépésü-

mi időponthoz Ptolemeus feljegyzései teljes biztonsággal szegezik le azokat az uralkodási időszakokat, amelyek a babiloni Nabopolassar királyra, a perzsa Cambysses és I. Dárius királyokra, a macedón-egyiptomi Ptolemeus Philometor-ra és a római Hadrián császárra vonatkoznak, amely időpontokat ő - egyéb más dátumokkal együtt - a teljesen hitelesített holdfogyatkozások által állapított meg, s tovább ezt a kánont még azok a régi csillagászati okmányok is mindenben megerősítik, amelyeket napjainkig a babiloni kőtáblák őriztek meg, amelyek feljegyzéseket tartalmaznak Nabukodonozor 37. évétől és Cambysses hetedik évétől kezdve.

Ptolemeus teljes "királyi-jegyzéke" ötvenöt egymásra következő olyan uralmi-korszakot tartalmaz, amely 907 egyiptomi évet magában foglaló időszakot ölel fel, 424 évet Nabonassártól, Nagy Sándoron át, és 483 évet Philip Aridaeustól egészen Antonius Pius-ig bezárólag.³⁴⁹

Ptolemeus Kánonja tehát, melyet a régi nap- és holdfogyatkozások rögzítettek - a babiloni, perzsa, görög és a római korszakokban - egy csillagászati tanúságtételt képez, amelyik - hasonlóan az egyes századok ércpénzeinek és emlékérméinek numizmatikai bizonyoságtételéhez - függeléket jelent a próféciaák tanulmányozásához, mert ezt a Kánont századokon keresztül használták fel arra, hogy ebből a hetven prófétai hétnek - és magának a 2300 napnak is - a kezdetét kiszámítsák.³⁵⁰ És az a megegyezés, amely annak történelmi és időszámításbeli körvonala a Dn. 2-ben foglalt, előbb említett képe között fennáll meglepő azonosságot képez.

ket követte (Lásd: A Függelék, az 1. résznél, a babiloni uralkodók sémáját) és a későbbi kánonbeli királyok különböző rendszer szerint voltak besorolva.

A Thoth 1." a Kr.e. 747-ben február 26.-ra esett, azonban az nem maradt meg ezen a 26.-i dátumon, miután az egyiptomi esztendő - amely mindenkor 365 nappól állott és amelynél nem voltak szökőévek sem - ami időszámításunk szerint minden négy esztendőben egy nappal rövidebb volt a mienknél. Nabuchadnezzar első évében a kánoni év már január 21.-re csúszott vissza, Darius első esztendejét az január 1.-vel kezdte meg, és Xerxes első esztendeje e szerint december 23.-án vette kezdetét.

³⁴⁹ A görög és francia szöveget illetőleg lásd: Claudius Ptolemeus (Mathematike Syntaxis, Composition Mathématique) című művet, az 1. kötet lxx, lxxj. oldalait, a görög szöveget illetőleg, a Kr.e.-i dátumozással lásd: F.K. Ginzel: Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie (A számtani és a technikai idő számítás) című könyv 1. kötetét, a 139. oldalon, az angol nyelvűre lásd: Isaac P. Cory: Ancient Fragments (Ősrégi Töredékek), a 83. oldaltól kezdve, és a szöveg forgó angol kiadást, a The Almagest of Ptolemy című műből, R. Catesby Taliaferro fordításában.

³⁵⁰ Lásd: a Prophetic Faith (Prófétai Hit: 6. című mű II. III. és IV. kötetét).

11. A GALL IRÉNEUS ÉS AZ AFRIKAI TERTULLIÁNUS

A II. század vége jelentős változást tár fel előttünk az egyház jellegét és helyzetét illetőleg. A kereszténység utat talált az egyszerű emberek szívéhez és hivatkozott a bölcsek ítéletére, azonban neki még "meg kellett nyernie az államférfiak tiszteletét". Később aztán a polgári hatalom leigázása kikövezte az egyház megromlásának útját, az anyagi befolyások segítségével. Ebben az időben az egyház benne volt a birodalomban való megszilárdulás korszakában és egy független irányú egyházi irodalom volt feleledőben, amelyik az Új-Testamentum könyveinek legtöbbjét kánoninak ismerte volt el.³⁵¹

I. Az idő megrövidült a korai bibliamagyarázóknak

Ennek az időszaknak az egyháza - bizonyos, ezzel összefüggő korlátozásokkal - erőteljesen "pre-millenista" egyház volt. Azonban nehézségek és félreértések támadtak fel az idő-elem körül a hitből való "nagy lemorzsolódást és az apostoli idők gyakorlatait illetőleg". Egy ilyen fejlődést nem lehetett megérteni mindaddig, amíg ezt a tényleges történelmi kifejlődés menete nem tisztázta. És a megdicsőült szentek uralkodásának jellege a második advent után elkövetkező ezer esztendő alatt az ellentéteknek olyan okozója lett, amely teljességgel hitelét veszttette a pre-millenáris hittételt, úgy, ahogyan azt majd látni fogjuk.³⁵²

Ebben az időszakban azt fogjuk majd látni, hogy a Dániel hetven hetét úgy fogják értelmezni, mint 490 esztendőt, azonban az "év-nap" elvet sehol sem látjuk alkalmazva a hosszabb időszakokra e korszakban élő egyetlen keresztény írónál sem, - sőt, valóban - egészen addig nem, míg el nem ékezőnk a XII. század koráig. Egyedül csakis a hetven hét esetében került ez az elv alkalmazásra teljesen világos formában, és ez nyilvánvalóan azért történt, mivel ezek az írók azokat, mint valóságos múltat és a Krisztus első Adventje által igazoltat ismerték el. Azonban a korai századok alatt egyetlen esetben sem lett ez az elv átvéve és alkalmazva a megjövendölt 1260 napra, annak a Dánielben vagy az Apokalipszisben foglalt különféle számítási módozataira nézve sem.

E korai Biblia-magyarázatok egyikének sem lehetett ekkor még fogalma a magát a századok alatt mélyen elsáncolt hittagadások hosszú uralmáról - amint azt az idő-jelkép meg fogja mutatni - a végső kifejlődést és a Krisztus visszatérését megelőzőleg. Az idő természetesen számukra megrövidült, mert ők az Uruk gyors visszatérését várták. S valóban csakis akkor, amikor a történelem a beteljesülésen keresztül tényleg lepergette a prófétai iratkeercset, lehetett ennek igazi célját megérteni. Az egyes korszakok között elterülő időszakok leplezetlen beszédmódon történő világos megmagyarázása kétségtelenül megrázta vagy elnyomta volna a meggyötört mártír-egyház hitét. Mégis, ha a próféták nem beszéltek volna így, ez megfosztotta volna Istent attól a páratlan jóslati tanúságtételtől és a későbbi emberöltőket szegényebbé tette volna az ilyenféle prófétai nyilatkozatok bizonyosságával.

Amint ezt majd további előhaladásunkban látni fogjuk, a vázlatos prófécia félreértése és helytelen alkalmazása voltak azok, amelyek jórészt arra a vakbuzgóságra vezettek, amely felfogásával elcsúfította a századokat, gyakran gyűlöletet és gyanút árasztva annak az adventnek egészséges hitére, amelynek az isteni rendelkezésben megszabott időpontban be kell hogy következzen légyen.

II. Iréneus az Antikrisztust, a feltámadásokat és a millenniumot hangsúlyozza

Semmi határozott értesülésünk nincsen a Gall-Egyház eredetére vonatkozólag, azonban nagyon valószínű, hogy ennek úttörői Kis-Ázsiából származtak, amely terület sok szállal volt összekötve a Gall-Egyházzal. A keresztényeknek a Kr.u. 177. évben Lyonban és Bécsben történt heves üldözése

³⁵¹ Westcott idézett műve a 331-334. oldalakig.

³⁵² Lásd: a 306. oldalt.

adott alkalmat egy levél megírására, "az Ázsiában és Frígiában lévő" testvérek számára.³⁵³ Ebben az időben Iréneust - az akkori egyházi tanácstagot - úgy látjuk, mint az ő képviselőjüket és levélhordójukat.³⁵⁴

Iréneus (kb. 130-202.), Lyon püspöke a II. század végével Kis-Ázsiában született. Jóllehet görög nevelésben részesült, mégis a Nyugathoz tartozott és egyike volt a leghíresebb és legtanultabb korai egyházatyáknak. Iréneusról idézik azt a mondását, mely szerint ifjúságában ő Polycarpot hallgatta, aki személyes ismeretségben állott "Jánossal és másokkal is, akik még látták az Urat".³⁵⁵

Iréneus kiterjedett misszionáriusi és irodalmi tevékenységet egyesített magában úgy szóval, mint tollal keményen dolgozva Dél-Gallia evangélizálásában és misszionáriusokat küldve ki azokba a más területekbe, melyek a mai Franciaországon kívül feküdtek. Így jutunk tehát mi el az Egyháznak nyugati előőrseihez, amelyek a Rhone folyó partjainál voltak. Iréneus, aki korának egyházi és egyenetlenkedő ügyeiben vezető szerepet vállalt, a régi és igaz hitnek volt a bajnoka a gnosztikus eretnekséggel szemben a II. század utolsó negyedében, és mint közvetítő szerepelt a Kelet és Nyugat között. Mint pre-millenista különösképp védelmezte hitét a platonizáló gnosztikusokkal szemben.³⁵⁶

1. ÉLETÉT AZ ERETNEKSÉG LEKÜZDÉSÉNEK SZENTELTE. — Az Aurélius uralkodása alatt megindult (Kr.u. 177.) rettenetes üldözések alkalmával Rómába küldték el azokkal a levelekkel, melyekben tiltakozások foglaltattak az eretnokség növekvő fenyegetéseivel szemben. Odaérkezve azt találta, hogy Róma püspöke a montanizmus befolyása alatt áll. Ez a helyzet indította Iréneust arra, hogy egész életén keresztül hadat viseljen az eretnokséggel és a különféle szektákkal. Amikor - visszatérése után - az eretnokségek kiküldöttjei elkezdtek kifejteni kicsapongó gyakorlataikat és botor hittanításukat, ő ezeket a csalárdságokat úgy kezdte el tanulmány tárgyává tenni, mint ahogyan az orvos tanulmányozza a betegségeket, osztályozva, leírva azokat és szembeszállva azokkal. Sőt még azt is megkísérelte, hogy Róma érsekét megjavítsa, szemére hányva neki "Eleutherus eretnokségét és a Victor-i Diotrephesnek szellemiségét", aki a soron következő legközelebbi püspök volt.³⁵⁷

Iréneus volt a legelső egyházatyai író, aki teljes mértékben felhasználta az Új-Testamentumot, megmutatva azt, hogy úgy az Ó-, mint az Új-Testamentum ellentétben áll a gnoszticizmussal. ugyancsak ő volt az, aki megkülönböztetést tett a kánoni és az apokrifai írások között.³⁵⁸ Hatalmas méretű munkái között helyet foglal az öt kötetre terjedő "Against Heresies" (Az Eretnokségek Ellen) című értekezése, amelyet úgy jellemeznek, mint "a Nicea-t megelőző korszak teológiai vitatkozásának mesterművét, és mint a gnoszticizmusra vonatkozó felvilágosítások leggazdagabb lelőhelyét és annak a kornak egyháztanítását illető bányáját".³⁵⁹ Ennek az iratnak a célját csak akkor lehet igazán megérteni, ha figyelembe vesszük az írásmű időpontját és körülményeit. Amikor a gnoszticizmus mint valami fertőző ragály söpört végig az egyház nagy területein, Iréneus azon fáradozott, hogy mindenki számára lehetetlenné tegye a gnoszticizmusnak a kereszténységgel való összetévesztését és megakadályozza azt, hogy egy ilyen szörnyű rendszer továbbra is életben maradjon. Kimutatta ezért annak lényegi egységét az ókori mitológiával és a pogány bölcslettel kapcsolatban.

Ámbár az első négy kötet a gnosztikus eretnokség tanainak részletes elemzését és cáfolatát tartalmazza,³⁶⁰ az ötödik könyv a pozitív hitre vonatkozó megállapításokról szól. Iréneus az eretnekek állandóan változó és egymásnak ellentmondó nézeteivel az egyház szilárd hitét állítja szembe. Ez

³⁵³ Westcott idézett műve, a 335. 336. oldalakon.

³⁵⁴ Eusebius: Church History, 5. könyv, az 1-4. fejezetek, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet, 211. 219. oldalakon.

³⁵⁵ Ugyanott: a 20. fejezet, 238. 239. oldalain, idézve Iréneusnak Florinushoz intézett levelét.

³⁵⁶ Schaff: History, 2. kötet, a 448-450. oldalakon.

³⁵⁷ Coxe: Introductory Note (Bevezető megjegyzés) Irenaeus Against Heresies (Iréneus az Eretnokségek Ellen) című műhöz, az ANF-ben 1. kötet, a 309. 310. oldalakon.

³⁵⁸ Richard Adelbert Lipsius: "Iréneus", a William Smith és Henry Wace: "A Dictionary of Christian Biography" című művében, a 3. kötet, a 270. oldalon.

³⁵⁹ Schaff: History, 2. kötet, 753. oldalon.

³⁶⁰ Irenaeus: Against Heresies című mű 5. könyve, Előszó az ANF-ben, 1. kötet, az 526. oldalon.

utóbbi ő a Krisztusról szóló tanra és az apostolokéra helyezi rá, ahogyan ez utóbbiak azt leveleiken keresztül átadták nekünk, és az egyháznak azokra a tanításaira is,³⁶¹ amelyek még csak másfél századnyi korúak. Így láthatjuk tehát azt, hogy hogyan fogamzott meg későbbiekben a hagyomány bevezetése.

2. RÓMA, A FELOSZTANDÓ NEGYEDIK KIRÁLYSÁG. — Iréneus, Jusztinhoz hasonlóan a próféciákra hivatkozik ahhoz, hogy bemutassa a kereszténység megbízhatóságát. Azt a szoros kapcsolatot, amely a Dániel 2. és 7. fejezetek megjósolt eseményei között fennáll, figyelemreméltó világossággal fejezi ki, Rómával együtt, amely a tíz részre történő nagy felosztásnál a negyedik országot képezi.³⁶²

"Még tisztább megvilágításban mutatta be János az Apokalipszisben az Úr tanítványainak azt, hogy mik fognak megtörténni a végső időkben és ama tíz királyt illetőleg is, akiknek akkor majd fel kell támadniuk és akik között fog majd a jelenleg uralkodó birodalom (a föld) felosztatni. Ő megtanít bennünket arra, hogy mit jelent az a tíz szarv, amiket Dániel látott."³⁶³

"Dániel ezt is részletesen elmondja, hogy a negyedik birodalmat annak az állóképek lábai alkotják, amelyet Nabukodonozor látott és amelyekre az emberkéz nélkül kivágott kődarab esett rá, és ő maga azt mondja róla: "Lábai pedig részint vasból, részint cserépből valának. ... amíg egy kő leszakada kéz érintése nélkül és eltöré azt az állóképet vas és cseréplábairól és darabokra zúzá azokat." Majd ezután amikor ezt megmagyarázá ezt mondja: "Hogy pedig lábakat és ujjakat részint cserépből, részint vasból valónak láttál: a birodalom kétfelé oszol, de lesz benne a vasnak erejéből, és mint láttad, hogy a vas elegy volt az agyagcseréppel, és hogy a lába ujjai részint vas, részint cserép". A lábak tíz ujjá tehát ezt a tíz királyt jelentik, akik között ezt a birodalmat fel kell osztani, s akik közül lesznek néhányan erősek és tevékenyek és erélyesek, míg ezzel szemben a többiek lomhák és haszontalanok lesznek és nem fognak megfelelni."³⁶⁴

3. A KŐ SZÉTZÚZZA AZ ORSZÁGOT A FELOSZTÁS UTÁN. — Iréneus rámutat arra, hogy Krisztus a megjövendölt "Kő", - amely kéz érintése nélkül szakad le a hegyről - az állóképet nem Róma felosztása előtt, hanem az után fogja majd szétzúzni.³⁶⁵ Ő végérvényesen megadja az időpontját a mennyekből leszálló Kőnek, amelyik szét fogja zúzni a monarchia-állóképet, az "ujjak" idejében.

4. A "KIS SZARV" ELYNYOM HÁRMAT, RÓMA TÍZRÉSZŰ FELOSZTÁSÁBÓL. — Iréneus azt állítja, hogy a "kis szarv" az, amelyik elnyom hármat Róma tíz részre történő felosztásából.³⁶⁶ A birodalomnak tíz részre történő felosztását ő szintén azonosítja a Dániel 7. fej. "tíz szarvával" és a Jelenések 17. fejezetében a "tíz szarvval". Ezzel tehát ő a Dániel "kis szarvát" a Jelenéseknek még csak jövőbeni "nyolcadik" szarvának teszi meg, amelyik elnyom hármat és leigazza a többieket. És ő az összesnek a második adventkor történő elpusztításával éri el a tetőpontot.

"Még tisztább megvilágításban mutatta be János az Apokalipszisben az Ír tanítványainak azt, hogy mik fognak megtörténni a végső időkben és ama tíz királyt illetőleg is, akiknek akkor majd fel kell támadniuk, és akik között fog majd a jelenleg uralkodó birodalom (a föld) felosztatni. Ő megtanít bennünket arra, hogy mit jelent az a tíz szarv, amiket Dániel látott, elmondván nekünk ekképpen azt, ami az ő számára közölve lett: "A tíz szarv pedig, amelyet láttál, tíz király, olyanok, akik még birodalmat nem kaptak, de hatalmat kapnak mint királyok egy óráig a fenevaddal. ... Ezek a Bárány ellen viaskodnak és a Bárány meggyőzi őket, mert uraknak Ura és királyoknak Királya." Ezért tehát teljesen nyilvánvaló, hogy ezen hatalmasságok egyike az a kinek el kell jönnie, közülük hármat el fog pusztítani és a többi hatalma alá fogja hajtani, és ezzel ő maga fog lenni a nyol-

³⁶¹ Ugyanott.

³⁶² Ugyanott: 25, 26. fejezet, az 553-555. oldalakon.

³⁶³ Ugyanott: a 26. fejezet, 554. oldalán (A fordító zárójelében ritkított betűs rész.)

³⁶⁴ Ugyanott: az 555. oldalon.

³⁶⁵ Ugyanott.

³⁶⁶ Ugyanott: a 25. fejezet, 3. szakasz, 553. és 554. oldalain.

cadik közöttük. És ők el fogják pusztítani Babilont, tűzzel fogják azt megégetni és országukat odaadják a vadállatnak és megfutamítják az Egyházat. Ezután el fognak pusztítani a mi Urunk eljövetele által."³⁶⁷

5. AZ ANTIKRISZTUS: A BŰN EMBERE, A VADÁLLAT ÉS A KIS SZARV. — Iréneus az Antikrisztust úgy tekinti, hogy az csak egy más elnevezése a Pál apostol által említett hitehagyott Bűn Emberének.

"Azon események által, amelyek az Antikrisztus idejében be fognak következni, be van mutatva előttünk az, hogy ő - aki hitetlen és rabló - arra vágyakozik, hogy őt istenként imádják, és hogy - jöllehet ő csak egy rabszolga - azt akarja, hogy önmagát királynak kiáltassa ki. Mivel ő (az Antikrisztus), aki az ördögnek minden hatalmával el van látva nem úgy fog eljönni, mint valami igazságos király, sem mint egy törvény szerint való király (azaz: mint egy olyan) aki alávetette magát az Istennek, hanem úgy, mint egy hitehagyott, egy gonosz és gyilkos, úgy, mint egy istentelen, igazságtalan és törvénytelen király, úgy, mint egy hitehagyott, egy gonosz és gyilkos, úgy mint egy rabló, aki (minden) sátáni elpártolást összpontosít saját magában és félretolja a bálványokat azért, hogy rábeszélje az embereket arra, hogy ő maga az Isten, felemelvén magát úgy, mint egyetlen bálványt, megszemélyesítve magában az összes többi bálvány sokféle bűneit. Ő ezt azért cselekszi, hogy azok az emberek, akik (most) sokféle gyalázatosságon keresztül az ördögöt imádják, őt ezen az egy bálványon keresztül imádják, akiről az apostol imigyen szól a Thessalonikaiakhoz intézett levelében: "Mert nem jön az el addig, mígnem bekövetkezik előbb a szakadás, és megjelenik a Bűn Embere, a veszedelemnek fia, aki ellene veti és fölébe emeli magát mindannak, ami Istennek vagy istentisztelekre méltónak mondatik, annyira, hogy maga ül be mint isten az Isten templomába, Isten gyanánt mutogatván magát."³⁶⁸

Ő véglegesen azonosítja ugyanazt a Bűn Emberét, a Dániel-féle "Kis Szarvval":

"Dániel, amikor előre tekintett az utolsó ország vége felé, azaz: a tíz utolsó királyra, akik között kell majd azon emberek országát felosztani és akikhez a veszedelemnek fia fog majd eljönni, ugyancsak kijelenti azt is, hogy tíz szarv fog támadni a vadállatból és egy kicsiny szarv növekszik ki azok közül, és az előbbi szarvak közül három fog kiszakasztatni annak arcából. ... Akiről Pál apostol midőn az ő második levelében szólt a Thessalonikaiakhoz és midőn ugyancsak meghirdette az ő eljövételének okát, ezeket mondotta: "És akkor fog megjelenni a törvény-taposó, akit megemészt az Úr az ő szájának leheletével, és megsemmisít az Ő megjelenésének feltűnésével. Akinek eljövetele (ti. a Gonosznak) a Sátán ereje által van, a hazugságnak minden hatalmával, jeleivel és csodáival. És a gonoszságnak minden csalárdságával, azok között, akik elvesznek, mivelhogy nem fogadták be az igazságnak szeretetét az ő idvességükre. És azért bocsátja rájuk Isten a tévelygés erejét, hogy higgyenek a hazugságnak. Hogy kárhoztattassanak mindazok, akik nem hittek az igazságnak, hanem gyönyörködtek az igazságtalanságban."³⁶⁹

Az Antikrisztust ő ugyancsak a János Vadállatával azonosítja, amikor a Jelenések 13:2-10. verseit idézi:

"Mert amikor ő (az Antikrisztus) eljő és amikor ő saját elhatározásából kifolyólag saját személyében összpontosítja a hitetlenséget, beleülve az Isten templomába is, úgy, hogy az ő balgái úgy imádják őt, mint a Krisztust, amiért is ő megérdemelten fog majd "bevettetni a tűznek tavába" (és ez az Isten rendelése szerint fog megtörténni) Isten az Ő előzetes ismerete folytán mindezeket előre látva és a megfelelő időben elküldvén egy olyan férfit, "hogy higgyenek a hazugságnak, hogy kárhoztattassanak mindazok, akik nem hittek az igazságnak, hanem gyönyörködtek az igazságtalanságban," és akinek eljövételét János ekképpen írja le az Apokalipszisben: "és az ő lábai, mint a medvéé,

³⁶⁷ Ugyanott: a 26. fejezet, 554. 555. oldalakon. (A fordító zárójelében ritkított betűs rész.)

³⁶⁸ Ugyanott: a 25. fejezet, 1. szakasz, az 553. oldalon (A fordító zárójelében.)

³⁶⁹ Ugyanott: 3. szakasz az 553. oldalakon. (A fordító zárójelében.)

és az ő szája mint az oroszlán szája, és a sárkány adá az ő erejét annak, és az ő királyiszekét és nagy hatalmat."³⁷⁰

Iréneus más kifejezéseket is igyekszik az Antikrisztusra alkalmazni, mint amilyenek: a "pusztító utálatosság" (Mt. 24:15), és a "kemény orcájú ... király" Gábielnek abból a magyarázatából, amit a Dn. 8. fejezetében foglalt "Kis Szarv"-ról adott. Azonban ő nem nyilatkozik határozottan arról, hogy hogyan "vétetik el tőle a mindennapi áldozat" a "fél hét" alatt,³⁷¹ vagyis az Antikrisztusnak három és fél évi uralkodása alatt. Annak felemlítése mellett, hogy az Antikrisztus, mint egyedülálló egyéniség zsidó eredetű lehet, azt képzei, hogy "Dán"-nak a Jeremiás 8:16. versében való megemlézése, valamint ennek a névnek a Jelenések 7. fejezetében foglalt törzsnek felsorolásából történt kihagyása az Antikrisztus törzsére látszik utalni.³⁷² Ez a feltevés lett azután az alapja egy később elkövetkező magyarázat sorozatnak, ami azután fog kitűnni.

6. A HÁROM ÉS FÉL IDŐ: SZÓSZERINT VETT ESZTENDŐK. — Iréneus, hasonlóan a korai egyéb egyház-atyákhoz nem tudta előre látni az egyes korszakok lefolyását, az összes dolgok bevégeződése előtt és a Dániel 7. Kis Szarvánál említett három és fél "időket" úgy értelmezte, hogy azok valóságos három és fél évet jelentenek, mint amelyek közvetlenül meg fogják majd előzni Krisztus második eljövételét és ezt az Antikrisztus törvénytíró uralmával azonosította.

"És sokat szól a Felséges ellen és a magasságos egek szenteit megrontja, és véli, hogy megváltoztatja az időket és törvényt, és az ő kezébe adatnak ideig, időkig és fél időig", a m i a z t j e - l e n t i : h á r o m é v i g é s h a t h ó n a p i g , amely idő alatt, amikor ő eljö uralkodni fog a föld felett. Aki ugyanaz, mint akiről Pál apostol - amikor Thessalonikaiakhoz intézett második levelében beszél és ugyanabban az időben kihirdeti az ő eljövételének okát is - imígyen szólott: "És akkor fog megjelenni a törvénytaposó, akit megemészt az Úr az Ő szájának leheletével, és megsemmisít az Ő megjelenésének feltűnésével."³⁷³

Az Antikrisztus három és fél éven át tartó ülését a templomba, Iréneus közvetlen Krisztus eljövételét megelőző időre helyezi és azt azzal azonosítja, mint ami a Dn. 9. fejezetben foglalt "egy hét"-nek a második fele volna. Ő nem beszél semmit sem a hetven hétre nézve, és mi sem tudjuk, vajon ő ezt az egy hetet a hetven hét végére helyezte volt-e, avagy itt valamely hézag áll fenn. Ő csak azt a fél hetet említi meg, amelyet ő az Antikrisztusnak ad oda.³⁷⁴ Meg kell azonban határozottan jegyeznünk, hogy a három és fél időnek valóságos esztendőként való értelmezése mindennapos dolog volt az ősatyáknál, akik erről a bizonyos időszakról folytattak értekezést.

7. A "666" NEM ÉRZÉKELHETŐ TISZTÁN RÓMA FELOSZTÁSA ELŐTT. — Iréneus is úgy hívja János második - vagy bárányhoz hasonló - fenevadját a Jelenések 13. fejezetében, mint amelyik az első fenevad "fegyverhordozója" és hozzáteszi azt is, hogy ezt János "hamis prófétának" nevezi. Ugyancsak ő a legelső az Atyák között, aki kihangsúlyozza a titokzatos 666-os számot, mely számrejtvény megoldása ettől az időtől fogva állandóan izgatta az egyházi írók képzeletét.³⁷⁵ Iréneus a Vadállat-Antikrisztust úgy tekintette, hogy az valamennyi hittagadás "összefoglalása", amelynek 666-os számában különös jelképiséget fedezett fel Noé korára, és Nabukodonozor arany állóképének nagyságára vonatkozólag.³⁷⁶ Ő azt is elbeszéli, hogy miképp igyekeztek olyan neveket találni, amelyekben ez a szám bennfoglaltatik, azonban mégis figyelmeztet a csalódás veszélyére, és mindenkit várakozásra int, Róma felosztásáig, mielőtt megkísérelné ezt a rejtvényt megfejteni.

³⁷⁰ ?

³⁷¹ Ugyanott: a 25. fejezet, a 2-4. szakasznál az 553. 554. oldalakon.

³⁷² Ugyanott: a 30. fejezet, 559. oldalán.

³⁷³ Ugyanott: a 25. fejezet, 3. szakaszánál, az 554. oldalon. (A fordító zárójelében, ritkított betűs rész.)

³⁷⁴ Ugyanott: 4. szakasz, az 554. oldalon, vö.: a 30. fejezet, 4. szakasz, 560. oldalával is.

³⁷⁵ Ugyanott: 28. fejezet, 2. szakasz, az 557. oldalon.

³⁷⁶ Ugyanott: 29. fejezet, 2. szakasz, az 558. oldalon.

"Azonban ismervén azt a biztos számot, amely a Szentírásban van kinyilatkoztatva, azaz: a hat-száz hatvanhatot, ezért legelőször be kell várniuk az országnak tíz felé való felosztását, aztán ezt követően, amikor már ezek a királyok uralmon vannak, és megkezdtek a dolgukat rendbe tenni, és országaikat előbbre vinni, (akkor tanítsátok meg őket) annak felismerésére, hogy aki azért fog el-jönni, hogy az országot magának követelje, és aki rémületbe fogja ejteni azokat az embereket, akik-ről már előzőleg beszéltünk, és akinek a neve az előbb említett számot tartalmazza, úgy az valóban a "pusztító utálatosság"-ot jelenti."³⁷⁷

Iréneus három olyan nevet idéz, melyeket javasoltak volt: *A v a n t h a s*, *L a t e i n o s*, és *T e i t e n*. Az első illetőleg kétségei voltak neki. A másodikra vonatkozólag (*Lateinos*) azt tartotta, hogy az egy lehetséges megoldást képezhet, mivel az annak a negyedik királyságnak hevétől ered, amelyet Dániel látott.³⁷⁸ Azonban a *Teitan* volt, amelyik a legjobban tetszett neki, mint olyan, amelyik a legértékesebb az egész három között, s mint az az elnevezés, amelyet az "eljövendő férfiúnak" kell viselnie, mégis visszautasította azt, hogy dogmatikussá váljon és jobban szerette bevárni a beteljesülést, a megoldás eléréséhez. A *Lateinos*ra nézve Schaff ezeket mondja: "Ez az értelmezés a legrégebbi azok között, amelyeket ismerünk, és azt már Iréneus megemlíti, aki a legelső volt ama atyák között, akik ezt a problémát vizsgálat alá vették."³⁷⁹

8. AZ ANTIKRISZTUS EL LESZ PUSZTÍTVA AZ ADVENTKOR. — Iréneus kijelenti, hogy az e világ meghódítójának (az Antikrisztusnak) eljövendő három és fél évig tartó uralkodása - amikor az benne fog ülni Jeruzsálem templomában - azzal fog véget érni a második Adventkor, hogy a gonoszok el fognak pusztítani, az igazak ezeresztendős uralkodása mellett.³⁸⁰

9. AZ ELSŐ FELTÁMADÁS AZ ANTIKRISZTUS ELJÖVETELE UTÁN. — Iréneus jól érthetően kijelenti, hogy az "igazak feltámadása" akkor következik be, miután az Antikrisztus megjelent, és ezt fogja majd követni az igazak uralma Krisztussal együtt a földön.

"Mert mindezek és a többi ígék is kétségtelenül az igazaknak ama feltámadásával kapcsolatban lettek elmondva, amely az Antikrisztus eljövetelekor fog bekövetkezni, és mikor az ő uralma alatt álló valamennyi nemzet el fog pusztulni, amely idő alatt (a feltámadás idején) az igazak fognak uralkodni a földön és erőteljesen növekednek az Úr színe előtt."³⁸¹

Ő vitába száll azon emberekkel szemben, akik kétségbe szokták vonni a test tényleges feltámadását, mivel Isten számára sokkal könnyebb azt újra megeleveníteni, semmint eredetiben újra megteremteni azt.³⁸²

10. A FELTÁMASZTOTT IGAZAK URALKODNAK A MILLENNIUM ALATT. — Iréneus azokat, akik a szenteknek közvetlen haláluk utáni megdicsőülését állítják - tehát mielőtt azok feltámadnának - "eretnekeknek" nevezi.³⁸³ Azt bizonyítja, hogy az ezeresztendős ország és a feltámadás valóságokat s nem pedig képletes hasonlatokat képeznek,³⁸⁴ s hogy az első feltámadás azt a megígért királyságot vezeti be, amelyben a feltámadt szentek úgy vannak elírva, hogy ők uralkodnak a megújult föld felett a Millennium alatt, a két feltámadás közötti időszakban.³⁸⁵

³⁷⁷ Ugyanott: a 30. fejezet, 3. szakasz, az 559. oldalon.

³⁷⁸ Ugyanott: a 2. fejezetben.

³⁷⁹ Schaff (History, 1. kötet, 844. oldalán, megjegyzés Latinusról, vagy a Római Birodalomról. (Latinus: a latin forma, ennek görög nyelvű száma a *Lateinos* szó.)

³⁸⁰ Iréneus: *Against Heresies*, 5. Könyv, 30. fejezet, 4. szakasz, az ANF-ben 1. kötet, az 560. oldalon.

³⁸¹ Ugyanott: a 35. fejezet, 1. szakasz, az 565. oldalon. (A fordító zárójelében.)

³⁸² Ugyanott: a 3. fejezet, 2. szakasza, az 529. oldalon.

³⁸³ Ugyanott: a 31. fejezet, az 560. 561. oldalakon.

³⁸⁴ Ugyanott: a 35. fejezetben, az 565. és 566. oldalakon.

³⁸⁵ Ugyanott: a 32-35. fejezetekben, az 561-566. oldalakon.

11. A 6000 ÉVRŐL SZÓLÓ ELMÉLET ZSIDÓ HAGYOMÁNYBÓL SZÁRMAZIK. — Iréneus fenntartja azt a régi zsidó hagyományt, mely szerint a teremtés hetének első hat napja az emberi történelem első hatezer esztendejének a példaképét jelenti, az Antikrisztussal együtt, aki a hatodik időszakban fogja magát kinyilvánítani. És ő azt remélte, hogy a millenniumi országlás Krisztus második eljövetelével úgy fog elkezdődni, hogy a gonoszok el lesznek pusztítva és hogy az Isten országának uralma a megigazultak számára a hetedik ezer év alatt, ünnepélyesen be fogja vezetni a millenniumi Szombatot, úgy, ahogyan azt a teremtés hetének sabbath-ja kijelölte.³⁸⁶ Amint azt már megjegyeztük, sem neki, sem e korai századokban élt egyetlen más írónak sem volt fogalma arról az időről, amelynek el kellett telnie a várva-várt Advent előtt és ők - természetesen - az Antikrisztus uralmának rövid tartamában reménykedtek. Az idő tehát az ő szemükben meg volt rövidülve. Azonban Iréneus nagyon nyomatékosan hangsúlyozza azokat a próféciákat, amelyek az Antikrisztusra, az adventkori feltámadásra és a millenniumra vonatkoznak.³⁸⁷

12. ÖSSZEKUSZÁLJA A HAGYOMÁNYOS ÉS A BIBLIAI FELFOGÁST. — Iréneus számos egyházatyával közösen elmulasztja, hogy különbséget tegyen az újjáteremtett föld és annak örökkévaló fennállása, a Jel. 20. fejezete ezer esztendeje között - amikor a szentek együtt élnek Krisztussal az Ő második eljövetele után - és a messiási országra vonatkozó zsidó hagyományok között. Ezért e földnek a millennium alatti állapotára vonatkozó leírásaiban zavaros bibliai és hagyományos elgondolásokhoz folyamodik, az 5. könyvet befejező valamennyi fejezeten keresztül. A feltámasztott és átvitt szenteknek ezen a földön Krisztussal együtt való és az évezred alatt végbemenő uralkodására vonatkozó felfogás - amit népszerűen "chiliasmusnak" neveztek - annak az időszaknak mind jobban elterjedő hitvallását képezte.³⁸⁸

Ámbár Iréneus át volt itatva a millenniumra vonatkozó zsidó hagyományokkal, mégsem várt egy zsidó ország eljövetelére. Izráelt ő kifejezetten mint a keresztény egyházat értelmezte, amely Ábrahámnak képezi a szellemi magvát.³⁸⁹

Kifejezési módjai gyakran a képzelet birodalmába tartoznak. Beszél például arról, hogy ez a föld csodálatosan termékeny fog válni a millennium alatt, az igazak feltámadása után, "amikor maga a teremtés is, miután újból helyre lett állítva és szabaddá lett téve, az élelmiszerek mindenféle fajtájával nagy bőségben fog gyümölcsözni." Ezzel kapcsolatban ő Jézusnak tulajdonítja az elbeszélést, a tíz-ezer ággal bíró szőlőtőről és a tíz-ezer magot hozó búzakaralásról, és így tovább, amiket ő Papias mondásaiból idéz.³⁹⁰

13. AZ ÁLTALÁNOS FELTÁMADÁS KÖVETI AZ ÚJ-JERUZSÁLEM BEKÖVETKEZÉSÉT. — Iréneus ki jelenti, hogy az általános feltámadás és az utolsó ítélet fogják követni az Új-Jeruzsálem elkövetkezését, a millenniumi ország végeztével.

"János az Apokalipszisben meglátja ezt az új (Jeruzsálemet) leszállni az új földre, mert az ország idejének vége után, úgymond: "Láték egy nagy fehér királyiszéket, és a rajta ülőt, akinek tekintete elől eltűnnek a föld és az ég, és helyük nem találtaték." És ő tovább folytatja, azokkal a dolgokkal is, amelyek az általános feltámadással és az utolsó ítélettel vannak kapcsolatban, megemlítván "a halottakat, nagyokat és kicsinyeket". "És a tenger" úgymond ő "kiadá a halottakat, akik ő benne voltak, és a halál és a pokol is kiadá a halottakat, akik ő náluk voltak, és könyvek nyitattának meg. Majd - úgymond ő - az életnek könyve nyitatték meg, és megítéltének a halottak azokból, amik a könyvekbe voltak írva, az ő cselekedeteik szerint. A pokol pedig és a halál

³⁸⁶ Ugyanott: a 28. fejezetnél, a 3. szakasz, a 30. fejezetnél a 4. szakasz, a 33. fejezetnél, a 2. szakasz, az 557. ill. az 560. és 562 oldalakon.

³⁸⁷ Ugyanott: a 28. 30. fejezeteknél, az 557-559. oldalakon, a 35. fejezetben, az 565. 566. oldalakon.

³⁸⁸ Lásd: a 13. fejezetet.

³⁸⁹ Ugyanott: a 32. fejezetben, a 2. szakasznál az 561. 562. oldalakon.

³⁹⁰ Ugyanott: a 33. fejezetben, a 3. szakasz, az 562. 563. oldalakon. (Lásd még: a jelen munka 216. oldalán foglaltakat is.)

vettetének a tűznek tavába, ez a második halál." Ez az amit mi most Gyeheennának hívunk, amelyet az Úr örökkévaló tűznek mondott. "És ha valaki - úgymond - nem találta beírva az élet könyvébe, a tűznek tavába vették." És azután ő így szól: "Ezután láték új eget és új földet, mert az első ég és az első föld elmúlt vala és a tenger többé nem vala. És én (János) látám a szent Várost, az új Jeruzsálemet, amely az Istentől szálla alá a mennyből, elkészítve, mint egy férje számára felékesített mennyasszony." "És hallék - úgymond - nagy szózatot, amely ezt mondja vala az égből: Ímé az Isten sátora az emberekkel van és velük lakozik, és azok az ő népei lesznek, és maga az Isten lesz velük, az ő Istenük. És az Isten eltöröl minden könnyet az ő szemeikről és a halál nem lesz többé, sem gyász, sem kiáltás, sem fájdalom nem lesz többé, mert az első elmúltak."³⁹¹

Iréneus fejtegetései nem nyújtanak teljes képet. A pecsétekre nézve pld. ő csupán Krisztusra hivatkozik, mint a fehér lovon ülőre.³⁹² Azonban hangsúlyozottan kiemeli - még pedig ezt nagyobb világossággal és nyomatékkal teszi, mint Juszti - az Adventizmus öt meghatározó tényezője: az igazak valóságos feltámadását a második Adventkor, a két feltámadás által összekötött millenniumot, az Antikrisztust, amely nyomon követi Róma letörését, a Dániel és az Apokalipszisi prófécia jelképes voltát s azok kapcsolatait az utolsó időkkel, valamint az Isten országát, amely a második Advent alkalmával fog megalapíttatni. Mindezek azonban olyan kezdetleges eltorzításokkal vannak összevegyítve, ami a közkeletű hagyományok olyan belekeveredésének tulajdonítható, amelyek a chiliasmus szélsőséges formáiban szerepelnek, és amelyek okozták azt a visszahatást, amely a bibliai prófécia korábbi magyarázataival szemben megnyilvánult. Az ő írásművei, Jusztiéival egyetemben kettős tanúságtételt képeznek: először ők jelentik a fokozatosan elhalványuló apostoli igazság fenntartóit, és másodszor ők tárják fel azt a növekvő eltávolodást (az igaz hittől), amelyik végül is az egyház általános vallás-szakadásának formáját öltötte fel, és amely valószínűleg elfordította annak tekintetét a jövő adventi reménységtől és okozójává lett annak, hogy ez az egyház tette meg magát a földön az Isten millenniumi országává.

III. Tertullian megmagyarázta a végső események rendjét

Tertullian (kb. 160-240) Észak-Afrikában, Karthágóban született, amely Róma régi vetélytársa volt. Ő volt talán korának legjelentősebb vallási írója. Mivel szabadelvű görög-római nevelésben volt része, és miután valószínűleg jogi gyakorlatot is végzett, harmincadik vagy negyvenedik életéig pogány vakságban és kicsapongások között élt, jól ismerve azok valamennyiének durvaságait és visszataszító voltát. Erős vonzást gyakorolt rá a mártírok nagy bátorsága és a keresztények jámbor életmódja, mely ellentétben állott az elvetemültek érzékiségével és a bölcselők büszkeségének dölyfösségével.

Felvévén a kereszténységet, azt az érett férfikor minden erejével, és lelkének összes lángoló energiájával felkarolni igyekezett, megvédelmezvén azt a továbbiakban úgy a pogányoktól, mint a zsidóktól és az eretnekektől is. Tertullian, amikor a pogányságból a kereszténységre tért át, azt hitte, hogy a sötétségből a világosságra, a megrontásból a tisztaságra lépett át. Ebből ered az ő hevessege, amelyet a keresztény parancsok vagy gyakorlatok bármely olyan formájával szemben tanúsít, amely alkalmas az ő eszményképeinek legcsekélyebb megrövidítésére s amit ebből kifolyólag könnyen

³⁹¹ Ugyanott: a 35. fejezet, 2. szakaszánál. az 566. oldalon. (A fordító zárójelében ritkított betűs rész.)

Érdekes itt megfigyelni azt, mely szerint Iréneus, aki irtózott a gnosztikusoktól és az egyéb eretnekektől, és aki magáévá tette az anyagnak eredeti gonoszságáról szóló pogány felfogást, mindennemű helytelenítés nélkül - azonban anélkül, hogy azért kezességet vállalna - idéz egy hagyományos véleményt, mely annak a gondolatnak az egyház kebelébe való beszivárgását mutatja, hogy az anyagi föld, - annak még újból helyreállított állapotában is - alsóbbrendű valami. Azt állítja, hogy az öregek közül némelyek azt mondják, hogy a megváltottnak csupán csak az alacsonyabb rendű egyének - akik harmincszorost termeltek - fognak a földön lévő Új Jeruzsálemben lakozni, míg a hatvanszoros, és a százszorosan termelő szentek a Paradicsomban, illetve a mennyek országában fognak tartózkodni. (A Paradicsom helyét nem jelöli meg.) (Ugyanott: a 36. fejezet, 2. szakaszában, az 567. oldalon.)

³⁹² Ugyanott: a 21. fejezet, 3. szakasz, a 493. oldalán.

meg tudunk érteni. Ragyogóan és fordulatos módon, de tüzesen és viharos temperamentummal utasította el magától minden fajta felismert megalkuvást.

1. A LATIN TEOLÓGIA KARTHÁGÓI ISKOLÁJA. — Ez a nagy szellemi képességgel megáldott, egykori pogány jogtudós vált a latin nyelvű teológia atyjává, és a latinul beszélő egyházi nyelvezet megalkotójává. Ő rakta volt le azokat az alapokat, amelyekre Cyprián és Ágoston építettek, jóllehet, egész különös módon, ő a Rómával való ellentét közepette hunyt el. Ő készített utat Jeromos munkálkodása számára, aki a Vulgáta elkészítésével, a nyugati egyházközségeket, a Kelettel való szellemi egyenjogúság színvonalára emelte fel. Tertullián rendkívüli terjedelmű kétnyelvű irodalmi tevékenységet fejtett ki, aminek legtöbbször a III. század első negyedére esett. Leghatalmasabb vitázó írásművei a gnosztikusok ellen irányultak.

Igen lényeges dolog, hogy jól ismerjük Tertullián bizonyágtételének ezt a történelmi hátterét és annak keretét, és kíváncsún látszik annak megjegyzése is, hogy először az a p o s t o l i egyház elvileg zsidó volt, a N i c e a - e l ő t t i egyház nagyjából görög, és a N i c e a - u t á n i kiemelkedően római egyház volt. A római egyház irodalma először túlnyomórészt görög nyelvű volt, és annak legrégebbi írói kizárólag csak görögül írtak.³⁹³ A latin nyelv, a keresztény egyházi irodalomban a II. század vége felé kezdett feltűnni, és ekkor is nem Itáliában, hanem Afrikában, s nem Rómában, hanem Karthágóban, a jogászok és a szónokok beszédeiben, s nem pedig a töprengő bölcselők körében.

Meglehetősen különös dolog az, hogy Róma maga a császárok alatt lényegében véve görög volt, a görög nyelvvel, mint második nyelvezettel. Azokat a szentbeszédeket, melyeket Rómában első ízben tartottak, görögül mondták el, mert a szegényebb lakosság, amely között a kereszténység gyökeret eresztett, túlnyomó részben görögül beszélő volt. Pál apostol görögül írta levelét a római egyházközséghez, és ugyanezt tette Kelemen is és azok a többiek is, akik ezután következtek. A római császárokhoz intézett hitvédelmi írásokat görög nyelven szerkesztették. A Galliában lévő egyházközségek, akiket a Kis-Ázsiából származó misszionáriusok evangélizáltak meg, üldöztetések történetét mind görögül írták meg, és Iréneus fel is használta azt. Másrészt a latin-kereszténység bölcsője Észak-Afrikában ringott. A Bibliának "Vetus Latina" (Régi Latin) - fordítása - nyilvánvalóan Afrikából származott. Karthágó a II. század vége felé virágzó keresztény központtá fejlődött, második Rómává. Ekkor már a görög nyelv nem volt többé a közforgalomban, mivel azt a latin kiszorította.³⁹⁴ Így tehát Tertullián volt a legelső latin egyházatyja, és az ő írásművei jelentik a kezdőpontot a latin szertartású egyház történelmében.

A missziós törekvéseknek egy teljes százada érte le azt a helyet, ahol a misszionáriusi tűz Tertulliánból kitört, és az a III. század közepe táján olyan nagyságot ért már el, hogy Karthágóban számos egyháztanácsot tartottak, amelyek mindegyikén nem kevesebb mint hetven püspök vett részt. Így jött létre az egyház nagy kifejlődése Afrikában. És a latin teológiának ez a karthágói iskolája volt az, amelyik évszázadokon keresztül formálta a keresztény gondolkodást. Ugyancsak valószínűleg Észak-Afrika volt az a terület, amelyik a nyugati egyháznak az első latin nyelvű fordítását adta a Bibliának, - melyet helytelenül I t a l a -nak hívnak - amely J e r o m o s "Vulgata"-jának képezte alapját.³⁹⁵ Róma a III. század vége felé már nem volt több, mint egyik kiemelkedő tagja a keresztény egyházközségek testvéri közösségének és hírneves szaktekintélyek állítják, hogy abban az időben már mintegy tíz-millió keresztény ember élt a Római Birodalom határai között.³⁹⁶

2. A HEVES ÜLDÖZÉSEK MEGTERMIK A VALLÁSSZABADSÁGOT VÉDŐ IRATOT. — Igen lényeges tovább azt is megjegyezni, mely szerint a mártíromság Afrikában a II. században kezdődött el, amikor is az egyházra, amely a birodalom különféle területeit töltötte be az üldöztetéseknek egész viha-

³⁹³ Schaff: History, a 2. kötet, 626. oldalán.

³⁹⁴ Westcott idézett műve, a 244-254. oldalakon.

³⁹⁵ Schaff: History, a 2. kötet, a 27. 28. oldalain, Landon: idézett műve az 1. kötet 117-120. oldalain.

³⁹⁶ Schaff: History, 2. kötet, a 22. oldalon.

ra zúdult rá.³⁹⁷ A vallási vakbuzgóság tüze akkor magasra lángolt fel. Sokakat bebörtönöztek, megkínóztak és ezt a kivégzés követte, és az afrikai egyház is kivette részét a vérkeresztségből. Heves támadásokat intéztek a keresztények ellen, amelyek elpusztították házaikat és istentiszteleteik helyét, kifosztották a megholtak nyugvóhelyeit és megfosztották életlehetőségétől egyházi gyülekezeteiket.

A Septimus Severus uralkodása alatti heves üldözés akkor volt a legtevékenyebb, amidőn Tertullianus életpályájának delelőjén állott. A zsilipeket kinyitották és a szenvedélyek egész áradata söpört végig mindenütt és nagy erővel. Tertullianusnak a római uralkodókhoz intézett "Apology" című írása emléket állít az egyház eme hősi mártír-korszakának amely véres betűkkel írta be magát annak lapjaira. Tertullianus szembeszegült a pogány vakbuzgóság rohamaival, és egyenlő jogokat és vallásszabadságot követelt a keresztények számára. Ő nem kegyelemért, hanem igazságért folyamodott.³⁹⁸ Ezt tehát úgy lehet tekinteni, mint a vallásszabadságot kérő legelső védőíratot, mint amelyik egy olyan elidegeníthetetlen jogot képez, amit éppen a kormányzatnak kötelessége saját jól felfogott érdekében tiszteletben tartani és megvédelmezni. Az ő jogászai képzettségét a jogok eme védelmezésénél mindenütt meg tudjuk figyelni. Jogászai írásmódjában Tertullianus mindenkor a keresztény mártírok névtelen hadseregének marad a védelmezője. "A keresztények vércseppje: a magvetést jelenti", mondá ő.³⁹⁹

3. A FELTÁMADÁS A MÁSODIK ADVENTKOR, S NEM A HALÁLKOR TÖRTÉNIK. — Tertullianus kifejezetten hitt a második Adventben és azt így is tanította:

"Mert a Krisztusnak két eljövetele lett számunkra kinyilatkoztatva: az első, amelyik egy emberi sors szeretetre méltóságában lett beteljesítve, a második, amelyik a világ feje felett lebeg, s amely most már vége felé közeleg, s amit az Istenség minden fenségében leleplezett előttünk, és ők (a zsidók) félremagyarázván az első, azt a következtetést vonták le, hogy a második - amelyikre ők, mint nyilvánvalóbb jövődőlés tárgyára reménységüket alapozták - az egyetlen adventet képezi.⁴⁰⁰

Tertullianus határozott pre-millenista volt és azt állítja, a keresztényektől megszokott módon, hogy könyörög azért, hogy részt vegyen az első feltámadásban, amely valóságos feltámadás az adventkor fog megtörténni, a világ végezetekor és nem pedig a halálkor.⁴⁰¹

4. KRISZTUS AZ A KŐ, AMELYIK SZÉTZÚZZA AZ ÁLLÓKÉPET. — Ő kifejezetten kijelenti azt, hogy Krisztus jelenti a Dániel 2-ben említett azt a követ, amely az Ő második eljövetelkor szét fogja zúzni a Dániel 2. "világi országának" az állóképét.

"Ezért a lealacsonyításnak ezek a jelei teljesen megfelelnek az Ő első eljövetelének, éppúgy, mint ahogyan az Ő fenségének jeleit láthatjuk az Ő második eljövetelkor, amikor Ő többé nem marad "egy botránykő és a sérelem sziklája", hanem amikor az Ő megtagadása után Ő a "legfőbb szegletkövé" válik, elfogadva és felemelve még az Ő egyháza által is a templom legmagasabb helyére, ugyanaz a kő lévén Dánielben, kivágatva a hegyből, amelynek össze kellett zúznia a világi királyság állóképét. Erről az Adventről mondotta volt, ugyanaz a próféta: "És ímé az égnek felhőiben mint valami Ember Fia jöve, és méne az öreg korúhoz, és eleibe vivék őt. És ada néki hatalmat, dicsőséget és országot, és minden nép, nemzet és nyelv néki szolgálja, az Ő hatalma örökkévaló hatalom, amely el nem múlik, és az Ő országa meg nem rontatik."⁴⁰²

³⁹⁷ Ugyanott: a 33. oldalon.

³⁹⁸ Tertullianus: Apology, a 24. fejezetben és a To Scapula c. mű 2. fejezete, az ANF-ben a 3. kötet, 38. 39. oldalain, ill. a 105. oldalon, lásd: Schaff: History c. művének 2. kötetét is, a 35. oldalon.

³⁹⁹ Tertullianus: Apology c. műve az 50. fejezetnél, az ANF-ben a 3. kötet, 55. oldalán.

⁴⁰⁰ Ugyanott: a 21. fejezet, 35. oldalán.

⁴⁰¹ Tertullianus: On the Resurrection of the Flesh (A Test Feltámadásáról) című művének 22. fejezete, az ANF-ben 3. kötet, az 560. 561. oldalakon.

⁴⁰² Tertullianus: Against Marcion (Marcion Ellen) c. mű 7. fejezete, az ANF-ben a 3. kötet, 326. oldalán.

5. A BETELJESEDETT PRÓFÉCIÁK BIZONYÍTJÁK AZ ELJÖVENDŐ ESEMÉNYEKET. — Tertullian volt a legelső latin egyházatyja, aki arra használta fel a próféciaikat, hogy bemutassa a Szentírás felsőbb-ségét, az összes pogány irat-termék felett.

"Felhívjuk figyelmeteket valamire, ami még nagyobb fontossággal bír, a mi Szentírásunk fen-séges voltára mutatunk rá, ha nem annak az ősrégi voltára. Ha ti kétségbe vonjátok annak olyan régi voltát, ahogyan azt mi állítjuk, mi bizonyítékot ajánlunk fel arra, hogy azok isteniek. És ti erről azonnal meg tudtok győződni, anélkül, hogy nagyon messze kellene mennetek. A ti tanítóitok a vi-lág és a korszak és az esemény: mindezek tielőttetek vannak. Minden olyan dolog, ami körülöttetek történik: előre meg volt hirdetve és mindazokat, amelyeket ti most szemetekkel láttok, már előzőleg hallották a fülek".⁴⁰³

Miután kijelenti, hogy mindazok, amelyek akkor megtörténtek, előre meg lettek hirdetve, és hogy a prófétálás igazát a megjövendőlt dolgok beteljesülése jelenti, így folytatja tovább:

"Egy prófécia igazságát úgy gondolom annak bemutatása jelenti, hogy az odafentről való. Ezért van miközöttünk biztos hit az eljövendő dolgokat illetőleg, mivel a dolgok már bebizonyosodtak számunkra, miután azok már meg lettek jövendőelve, mindazokkal együtt, amelyek előttünk nap-ról-napra beteljesedtek. Ezeket ugyanazok a szavak ejtették ki, és ezek ugyanazokban a könyvekben vannak megírva és ugyanaz a Lélek sugalmazza azokat. Minden idő egyet jelent a prófétálásban a jövendő jóslásánál."⁴⁰⁴

6. ANTIKRISZTUS, VADÁLLAT, A BŰN EMBERE KÖZEL VAN. — Tertullian, Iréneushoz hasonlóan az Antikrisztust a Bűn Emberével, és a Vadállattal azonosítja.⁴⁰⁵ Ő egyrésztől sokféle Antikrisztus-ról beszél - ahogyan ezt maga János is teszi - olyan emberekről, akik minden alkalommal feltámad-nak Krisztus ellen, és különösképp említést téstén Marcion-ról és annak követőiről, úgy, mint akik Antikrisztusok.⁴⁰⁶ Azonban másrésztől egy különleges Antikrisztusra várakozik, közvetlenül a fel-támadás előtt, mint aki az Egyház üldözője, aki alatt mártírok második társasága - akiket az ötödik pecsét oltára alatt lévők várnak - meg fog öletni és Énok és Illés is megkapják régóta elhalasztott halálukat.⁴⁰⁷ Azonban Tertullian - ellentétben Iréneussal - nem úgy írja le az Antikrisztust, mint egy olyan zsidót, aki a Jeruzsálemi zsidó Templomban ül. Ehelyett azt mondja, hogy az Isten Temploma az Egyház.⁴⁰⁸ Az Antikrisztust ő nemsokára várja.⁴⁰⁹

7. RÓMA TOVÁBBI FENNÁLLÁSA ELHALASZTJA AZ ANTIKRISZTUS MEGJELENÉSÉT. — Amikor a II.Thess. 2:3-6. versekben foglalt Antikrisztust magyarázza, helyesen jegyzi meg azt, hogy a római állam jelenti azt a visszatartó "akadályt" amelyik azzal, hogy "tíz országra" törnék széjjel utat csi-nálna az Antikrisztus számára, akit végül is el fog majd pusztítani az Advent fényessége.

"Mert nem jön az el addig, mígnem bekövetkezik előbb a szakadás", - amit ő (Pál) valóban hi-szen erről a mostani birodalomról - "és megjelenik a Bűn Embere", azaz az Antikrisztus, a "vesze-delem fia, aki ellene veti és fölébe emeli magát mindannak, ami Istennek, vagy istentiszteletre méltónak mondatik, annyira, hogy maga ül be mint isten az Isten templomába, Isten gyanánt mutogat-

⁴⁰³ Tertullian: Apology c. műve a 20. fejezetben, az ANF-nél 3. kötet, 33. oldalán.

⁴⁰⁴ Ugyanott.

⁴⁰⁵ Tertullian: Against Marcion c. művének 3. könyvében, a 16. fejezetnél, és az On the Resurrection of the Flesh c. műben, a 25. fejezet, az ANF-ben a 3. kötet, a 463. 464. ill. az 563. oldalakon.

⁴⁰⁶ Tertullian: On Prescription Against Heresies (Az Eretnekségek Elleni Orvosságról) c. mű 4. fejezete és Against Marcion 3. könyve a 8. fejezetnél, az ANF-ben, a 245. ill. a 327. oldalakon.

⁴⁰⁷ Tertullian: On the Resurrection c. mű 25. 27. fejezeteinél, és a Scorpice (Bibliai Korbács) c. mű a 12. fejezetben és a Treatise on the Soul (Értekezés a Lélekről) c. mű 50. fejezeténél az ANF-ben a 3. kötet 562. 565. ill. a 646. és a 227. 228. oldalakon.

⁴⁰⁸ Tertullian: Against Marcion, a 3. könyv, 7. 23. és 25. fejezeteinél, és az On the Resurrection c. mű 26. fejezetében, az ANF-nél a 3. kötet 326. 341. 342. ill. az 564. oldalain.

⁴⁰⁹ Tertullian: De Fuga in Persicutione (On Flight in Persecution - Szökésről az Üldözésben) c. mű 12. fejezete, az ANF-ben 4. kötet, a 124. oldalon.

ván magát. Nem emlékeztek-é, hogy megmondtam néktek ezeket, amikor még ti nálatok valék? És most tudjátok, mi tartja vissza, amiért csak a maga idejében fog az megjelenni. Működik ugyan már a törvényszegés titkos bűne, csak hogy annak, aki azt még most visszatartja, félre kell az útból tolatnia." Mi más lenne az akadály, mint a római állam, amelyik elszakadása a tíz országgá történő szétválásával be kell hogy vezesse (saját romjain) az Antikrisztust? "És akkor fog megjelenni a törvénytaposó, akit megemészt az Úr az Ő szájának lehetével, és megsemmisít az Ő megjelenésének feltűnésével. Akinek eljövele a Sátán ereje által van, a hazugságnak minden hatalmával, jeleivel és csodáival és a gonoszságnak minden csalárdságával azok között, akik elvesznek".⁴¹⁰

8. RÓMA KÉPÉBEN BABILONRA ISMERT. — Az Apokalipszisben szereplő "Babilont" Tertullian Róma városra és annak uralkodására alkalmazza.

"Ezért a mi Jánosunkban, Babilon úgy szerepel, mint Róma városának a képe, mint amely éppen olyan nagy és olyan büszke az ő uralmára, mint ahogyan diadalmaskodik a szentek felett."⁴¹¹

Ezzel a véleményével teljesen egybehangzó módon a várost ő olyannak írja le, mint amelyik "meg van részegülve" a mártírhalt szenvedett szentek véréből.⁴¹² Ez volt ennek nyilvánvaló alkalmazása.

9. RÓMA SZÉTSZAKADÁSA A VÉG JELE. — Tertullian kijelenti, hogy azt a hatalmas megrázkódást, mely a világ felett lebeg, egyedül csakis a Római Birodalom további fennmaradása tudja hátráltatni. Róma szétszakadása képezi majd a jelét a végső idők rémületének és ezért ők határozottan Róma fennmaradásáért imádkoztak.

"Még egy másik és nagyobb szükség kívánja meg azt, hogy imákat ajánljunk fel a császárok üdvéért, sőt az egész birodalom szilárd fennmaradásáért, és általában a római érdekekért. Mert mi tudjuk azt, hogy az egész föld felett egy hatalmas megrázkódás lebeg, valóban az összes dolgok oly elmúlása, ami rettentő gyötrelmekkel fenyeget, amelyet csak a római birodalom további fennmaradása által lehet késleltetni. Nem óhajtjuk tehát azt, hogy ezek az irtóztató események ránk törjenek és azzal az imádságunkkal, hogy azok bekövetkezése elhalasztódjék segítséget nyújtunk Róma további fennállásához."⁴¹³

10. FELSOROLJA A VÉGSŐ ESEMÉNYEK SORRENDJÉT. — Tertullian megkísérli, hogy felsorolja az utolsó napok eseményeinek egymás utáni sorrendjét, úgy, amint ez az Apokalipszisben kifejezésre jut: Az utolsó csapásokat a Babilonra szakadt istenítéletet, az Antikrisztusnak a szentek elleni háborúskodását, az ördögnek a feneketlen mélységbe történt taszítását, az Adventet, a szentek feltámadását, az utolsó ítéletet és a második feltámadást, és az aratást a világ végének bekövetkeztekor, aztán a hatodik pecsét, amely a föld és az egek végső feloszlásáig terjed ki és amelybe a csillagok is bennfoglaltatnak.⁴¹⁴

11. A PRÓFÉCIA AZ ELSŐ ÉS A MÁSODIK ADVENTET FOGJA ÁT. — Tertullian a próféciaikat úgy tekintette, mint amely az egyház és a világ főbb eseményeinek és korszakainak jelentőségteli előre vetítését képezi, rendszeres egymásra való bekövetkezéssel, a Krisztus első eljövételétől kezdve az Ő második Adventjéig, és arról biztosít bennünket, hogy a második adventet körülvevő események, mint pld. amilyen a feltámadás is, még nem teljesebbek voltak be.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Tertullian: On The Resurrection of the Flesh című mű 24. fejezete, az ANF-ben 3. kötet, 563. oldalon. (Ritkított betűs rész.)

⁴¹¹ Tertullian: An Answer to the Jews (Válasz a Zsidóknak) c. mű 9. fejezetében, az ANF-nél 3. kötet, 162. oldalon.

⁴¹² Tertullian: Scorpiace című műve 12. fejezete, az ANF-ben, 3. kötet, a 646. oldalon.

⁴¹³ Tertullian: Apology című művében a 32. fejezetnél az ANF-ben 3. kötet a 42. 43. oldalakon. (Ritkított betűs rész.)

⁴¹⁴ Tertullian: On the Resurrection of the Flesh című műve 25. fejezeténél az ANF-ben a 3. kötet 563. oldalán, Against Hermogenes (Hermogenes Ellen) című művében, a 34. fejezet 496. 497. oldalain.

⁴¹⁵ Ugyanott a 22. fejezet, 560. 561. oldalakon.

12. A MILLENNIUM A HOLTAK FELTÁMADÁSÁRA FOG KÖVETKEZNI. — Marcionnal ellentétben - aki legszörnyűbb olyan gnosztikus eretnek volt, aki mindezideig szembeszállott a kinyilatkoztatott igazsággal - Tertullian vitába száll a Júdea helyreállítására vonatkozó zsidó reménységgel és az Izraelnek tett isteni ígéretek vallásos jelentőségének érdekében ő azt állítja, hogy az Apokalipszisben foglalt ezer esztendő a feltámadást fogja követni a földön, melynek kellős közepében leszen az Új Jeruzsálem, és ez meg fogja előzni időben a mennyei örökkévalóságot.

"A mi könyörgésünk arra vonatkozik, amik a mennyek országában ígértettek meg számunkra, s nem a földön. Azonban mi igenis valljuk azt, hogy nekünk egy földi ország lett megígérve, ámbar az még a mennyország előtt van, csak hogy egy másik állapotában a létnek, amint az be fog következni a feltámadás utáni ezer esztendő alatt az Isten által épített Jeruzsálem városában, amely az Istentől "szálla alá a mennyből", és mit az apostol is úgy nevez, hogy az a "mi fentről való édesatyánk" és mialatt kijelenti azt, hogy a mi állampolgárságunk a mennyek országában van, megjövendöli róla azt is, hogy az egy valóságos mennyei város lesz. Ezeket Ezékiel is tudta, és János Apostol is hitt bennük. ..." ⁴¹⁶

"Ezt a várost (az Új Jeruzsálemet) azért szerezte Isten, hogy az befogadja a szenteket az ő feltámadásukkor és hogy felfrissítse őket az összes, valóságos lelki kegyelmi áldásokkal, mint valami jutalmat azon emberek számára, akiket mi a világban vagy megvetettünk, vagy elvesztettünk, mivel egyaránt igazságos és Istenhez méltó dolog az, hogy az ő szolgálók megkapják az ő örömeiket ugyanazon a helyen, ahol ők az Ő nevéért megpróbáltatásokat is elszenvedtek." ⁴¹⁷

Amint azt az alább következő idézet mutatja, Tertullian a szentek feltámadását úgy írja le, mint amely egy egész időszakra terjed ki, amelyben egyesek előbb támadnak fel mint mások.

13. A MILLENNIUM UTÁN A VILÁG ELPUSZTULÁSA ÉS A MENNYORSZÁG KÖVETKEZIK. — Tertullian a továbbiakban kijelenti azt, hogy a világ pusztulása - az utolsó ítélet végrehajtásaképp - az ezer esztendő eltelte után fog bekövetkezni, amely időt a szentek a földön lévő Új Jeruzsálemben fognak majd eltölteni.

"A mennyi országot illetőleg a folyamat a következő. Miután annak ezer esztendeje elmúlik, amely időköz alatt befejeződik a szentek feltámadása, s akik az ő rejtekhelyeiknek megfelelően előbb, vagy később fognak felkelni, elkövetkezik majd a világ pusztulása és az összes dolgok tűzzel való elégetése az utolsó ítéletkor és akkor mi egyetlen pillanat alatt az angyalok lényegévé fogunk átváltozni, és még a romolhatatlan természetet is fel fogjuk venni, és így fogunk felvétetni a mennyekben lévő országba." ⁴¹⁸

14. A HETVEN HÉT AZ ELSŐ ADVENTBEN TELJESEDTEK BE. — Tertullian vitatja azt, hogy a Dániel hetven hétre vonatkozó prófécija úgy Krisztus testté válásának, mint az Ő halálának idejét megjövendölte volna. Ő egy kimerítő időrendi vázlatot ad a hetven "hebdomad"-ról - vagyis az éveknek számító hetekről - elkezdve azt Dárius király uralkodásának első esztendejével, és folytatva azt Jeruzsálemnek a rómaiak által, Titus vezetésével történt lerombolásával. Ennek az időrendi vázlatnak kellett bemutatnia azt, hogy a hetven hét akkor már teljesen be volt teljesedve, a látomás és a prófécia így a Krisztus eljövételével meg lett pecsételve, amit ő a hatvankettedik és fél hét időpontjára helyez. Az ő időrendi ismeretei természetesen nem pontosak, amit az is mutat, hogy Jeruzsálem elpusztításának idejét ő ötvenkét és fél évvel Krisztus születése utánra teszi. ^{419 420}

⁴¹⁶ Jellemző a régi emberek hiszékenységre, hogy Tertullian egy olyan jelentésről tesz említést, mely szerint Júdeában egy délibábos várost láttak és ezt úgy tekintik, mint a mennyei városra vonatkozó előzetes látomást.

⁴¹⁷ Tertullian: Against Marcion című mű 3. könyvének a 25. fejezeténél, az ANF-ben 3. kötet 342. 343. oldalait.

⁴¹⁸ Tertullian: Against Marcion című mű 3. könyvének a 25. fejezeténél az ANF-ben 3. kötet 343. oldalán.

⁴¹⁹ Tertullian: An Answer to the Jews című műve a 8. és 11. fejezetekben, az ANF-nél 3. kötet, 158. 159. 163. oldalakon.

⁴²⁰ Ugyanott a 158-160. 168. oldalakon.

15. ELFOGADTA A MONTANISMUST, TILTAKOZÁSUL A RÓMAI ERKÖLCSTELENSÉG ELLEN. — A montanista mozgalom a II. század közepe után keletkezett. Ez a vallási csoport azt tűzte ki magának célul, hogy mindazt helyreállítsa, amit az eredeti kereszténységnek tartott. A manicheánusok ezzel szemben megkísérelték, hogy újra felépítsék a kereszténységet, és kétségbe vonták a keresztény szentírások valódiságát és hitelességét, valamint azok íróit. Tertullian a III. század kezdete táján csatlakozott a montanizmushoz,⁴²¹ amely erkölcsi szigorúságáról volt ismeretes. Megundorodván a római papság növekvő erkölcstelenségétől és a római egyháznak világias alkalmazkodásától, rendkívüli vonzóerőt gyakorolt rá a montanisták mártírok iránti lelkesedése és chiliastikus hitvallása, akik a millenniumi kérdésben szélsőséges álláspontot foglaltak volt el.⁴²²

A montanisták a végső katasztrófa élénk benyomásai alatt éltek, és vágyakozásaikat a második advent felé és a világ vége felé irányították, azonban az adventi reménységnek az uralkodó egyházban való elsekélyesedése a világiasság megnövekedését hozta magával és elkezdte magát beágyazni a földbe. Ez a választóvonal tehát a világias berendezkedés kérdésében nagyon határozottan úgy kezdett kirajzolódni, hogy az kapcsolatban állott az adventi várakozással.

Tertullian rettenthetetlenül tárta fel a római egyház romlottságát. Támadást intézett a római püspök ama laza körlevele ellen, amelyben az megbocsátást hirdetett a durva testi bűnökkel szemben, s ironikus hangon "Pontifex Maximus"-nak - főpapnak - címezve őt, amely kifejezést abban az időben csak a pogány papság fejével szemben használták, s amely címzés akkoriban csak a római császárokat - mint főpapokat - illetett meg.⁴²³ Hasonlóképpen kikezdte ő a "kulcsok" hatalmasságát is, amelyet a római egyház bitorolt.⁴²⁴

16. A SZOMBAT ÉS A HAGYOMÁNY. — Mielőtt elbúcsúznánk Tertulliantól, előbb még egy rövid bepillantást kell vetnünk a helyzetkép különböző szempontjaira. Tertullian mialatt fenntartotta az adventi reménységet a többséggel való közösségben, ekkor már jelentős mértékben eltávolodott az egyház eredeti tanításaitól és gyakorlatától, olyan természetű - a hagyományokon alapuló - szokásokat hozván be, amelyekről ő maga is megállapítja, hogy - ahogyan azt látni fogjuk - azok nem felelnek meg a Bibliának. A gnosztikus Marcion ellen irányuló írsaiban fenntartja a szombatot, mint a napot, melyet az Atyaisten az ember javára szentelt meg s amelyet Krisztus nem vont vissza, hanem megszentelt az Ő életével és cselekedeteivel.⁴²⁵ A zsidókhoz azonban azt írta volt, hogy a szombatok zsidó napok és időleges természetűek és egy örökké tartó lelki szombatról vitatkozik, éppen úgy, mint ahogyan pálcát tör egy lelki, örökkévaló törvény érdekében is, szemben az időleges törvénnyel és mindkettőről azt állítja, hogy azok az új-szövetséggel kezdődtek el.⁴²⁶

⁴²¹ Montanizmus, amely nevét Montanustól kapta, kb. a Kr.u. 150. évben támadt fel Frigiában. Ez egy reakciós mozgalom volt, mely a gnosztikusok által bevezetett újítások és a pogány befolyások érvényesítése ellen irányult, különösen a Gnosis (a tudomány) ellen, a hit hátrányára. A montanisták különködésre voltak hajlamosak vallási dolgoknál, azonban javukra kell írni azt, hogy a laza erkölcsök és a megromlott fegyelem ellen szálltak síkra. Ők a jámbor életre helyezték a fősúlyt az egyetemesség helyett. Szigorúan aszkétai életet éltek és teljesen elvetették a bor használatát. Azt állították magukról, hogy különös kinyilatkoztatások vannak birtokukban és olyan számításokkal izgatták magukat, amelyek a világ végének közeledtére vonatkoztak. A mozgalom Kis-Ázsia, a proconsuli Afrika és a Kelet erősen spiritualista egyénei között terjedt el. Az a visszahatás, amelyet Zephirinus püspök alatt a római egyházban látható botrányos fegyelmi lazaság váltott ki Tertullianban azt eredményezte, hogy Tertullian végleg a montanisták mellett döntött, akiknek ő lett aztán a legnevezetesebb teológusa. A montanizmus tévedései ebben állnak, hogy eltúlozzák a keresztényi eszméket és követelményeket. Azonban őket mégis úgy kell tekintenünk, mint a IV. és az azt követő századok aszkétai felfogása előfutárait. (Schaff: History, a 2. kötet, 421. oldalán, Albert H. Newman: A Manuel of Church History /Az Egyháztörténelem Kézikönyve/ c. művet, az 1. kötet, 202-206, 258-260. oldalain.)

⁴²² Schaff: History, 2. kötet, a 417-420. 820. 821. oldalakon.

⁴²³ Tertullian: On Modesty (A szerénységről) c. műve, a 7. fejezet, az ANF-ben 4. kötet, a 74. 75. oldalakon.

⁴²⁴ Ugyanott: a 21. fejezet, 99. oldalán.

⁴²⁵ Tertullian: Against Maccion, a 4. könyv. 12. fejezeténél, az ANF-ben a 3. kötet, 362-364. oldalain.

⁴²⁶ Tertullian: An Answer to the Jews című mű 4. 6. fejezeténél, az ANF-ben a 3. kötet, 155-157. oldalain.

Ő erőtlen feleleteket ad abban a vitában, hogy ők hasonlatosak volnának a napisten imádóihoz - mivel azok is kelet felé fordulva imádkoztak és a vasárnapot ünnepelték meg - s egyszerűen azt mondja: "Ti kevesebbet tesztek talán ennél?"⁴²⁷ Ugyancsak veszi magának a fáradtságot ahhoz, hogy tagadja a zsidó szombatnap megülnését.⁴²⁸ Megmagyarázza azt, hogy miért nem fogják a pogányok átvenni a keresztény szokásokat, mert akkor ők keresztényeknek tűnnének fel, azonban ugyanakkor azt is kijelenti, hogy a keresztények viszont nem félnek attól, hogy pogányoknak hívassanak, amikor odacsatlakoznak hozzájuk, amikor azok az ő évenkénti pogány ünnepségeiket rendezik meg.⁴²⁹ Ilyen módon tehát a pogányok hűségesebbeknek tűnnek az ő meggyőződésük alapján való elkülönülésüket illetőleg, mint amilyenek a keresztények.

Amikor arról beszél, hogy a keresztény katonák visszautasítják a babérlevélből font korona viselését, Tertullian a Szentírásnak a hagyományokkal való viszonyát érinti, és azt, hogy vajon el lehet-e azok bármelyikét fogadni, az írásos hagyományok kivételével. Ezzel összefüggésben felfedi azt a határt, ameddig az "egyedül a hagyományokra" alapozott szokások belopódtak az egyházba. Megemlíti a keresztelésnél a háromszoros alámerítést (amelyik túlhaladja a Szentírás megbízását), a halottakért bemutatott áldozatokat, a böjtöktől való tartózkodást, vagy a le nem térdeplést az "Úrnak Napján" végzett istentisztelet alkalmával, vagy ez utóbbi elhagyását Húsvétól egész Pünkösd-hétfőig, a kenyér és a bor helytelen tiszteltét és a kereszt jelének használatát.⁴³⁰ Majd ezt követi egy megdöbbenően őszinte beismerés: "Ha ti az ilyen és más ilyenfajta egyházi szabályokra nézve a Szentírás határozott előírásaihoz kívántok ragaszkodni, akkor semmi ilyent nem fogtok ott találni. A hagyományokat fogják akkor elétek tárni, mint azoknak eredőjét, a megszokást, mint azok megerősítőjét, és a hitet, mint azok megtartóját."⁴³¹

Ennek dacára ebben a korszakban öt olyan az adventi hitvallást meghatározó tényezőt találunk még, amelyek fennállnak: a halottak tényleges feltámadását, a második Adventkor, az adventet követő millenniumi korszakot, az Antikrisztus feltűnését, mely Róma szétszakadásának idejét nyomon fogja követni és a vázlatos próféciák magyarázatában Krisztus első adventjét úgy, hogy ezzel beteljesült a Dániel hetven hétre való jövendölése Rómával, mint azzal a negyedik világhatalommal együtt, melynek tíz részre kell feloszlania, és Krisztus második eljövételével mint a Dániel 2. fejezetben foglalt szétzúzó kővel és az utolsó napok eseményeinek azzal a jelentős hangsúlyozásával, amint azokat az Apokalipszis tárja elének. Így tehát a premillenizmus, dacára bizonyos eltéréseknek, még mindig a főhelyet foglalja el.

IV. Alexandriai Kelemen időrendje a hetven hétre nézve

Amikor a II. század eseménydús végéhez közeledett, a növekvő egyház történelmének új állomásához érkezett. Területe máris születésének helyétől egyik irányban egészen Britanniáig, másik irányban pedig a Gangesig terjedt el, és Szíriában lévő eredeti bölcsőjétől mindenfelé, egészen a Nílus deltájáig. Alexandria nagy könyvtáraival, mint a tudományok székhelye vált híressé. Az alexandriai egyházközség, amely Antióchiának és Rómának lett a vetélytársa, két befolyási áramlatnak volt a középpontja. Mint azt Schaff mondja: "Itt vegyült egymással össze a palesztinai vallásos élet a görögországi kultúrával, és az készítette elő az utat az első teológiai iskola számára, melynek célja a jelenések igazságainak bölcséleti megértése és megvédelmezése."⁴³²

⁴²⁷ Tertullian: Apology című műve, a 16. fejezetnél, és az Ad Nationes (A Nemzethez) című könyve, 1. könyv, 13. fejezet, az ANF-ben 3. kötet, a 31. ill. a 123. oldalakon.

⁴²⁸ Tertullian: On Idolatry (A Bálványimádásról) című műve a 13. 14. fejezeteknél, az ANF-ben a 3. kötet, 68-70. oldalain.

⁴²⁹ Ugyanott a 14. fejezet, 70. oldalán.

⁴³⁰ Tertullian: The Chaplet Or de Corona (A Koszorúról, vagy a fején lévő tekercsről) című mű 1-3. fejezeteinél az ANF-ben 3. kötet, a 93-95. oldalain.

⁴³¹ Ugyanott a 4. fejezet, 95. oldalán. (Ritkított betűs rész.)

⁴³² Schaff: History, a 2. kötet, 778. oldalán.

Alexandria katakizmusi iskolája általánosan ismert volt, a szicíliai Pantaenus-sal, annak egyik korai fejével együtt, Farra, nagyon értékes leírást nyújt Alexandriáról, amit jól tesszük, ha emlékeztünkbe vésünk akkor, midőn alexandriai Kelemennel meg akarunk ismerkedni:

"Azonban Alexandria mindenekfelett a teozófiának volt a hazája, azoknak a tudományoknak székhelye, amelyeknél a júdaizmust és a kelet vallásait mélyen érintette a platonizmussal és a többi görög bölcséleti iskolákkal való érintkezés. A kereszténység - ugyanakkor midőn a hitvallások eme formái között érezhetővé tette önmagát - viszonzásul hatalmas szellemi benyomásokat kapott az akkoriban uralkodó felfogásoktól. Az olyan városban, mint Alexandria - múzeumaival, könyvtáraival, felolvasásaival, bölcséleti iskoláival, ragyogó zsinagógájával, közismert istentagadóival, mélyen gondolkozó keleti misztikusaival együtt - az Evangéliumnak semmi hatalma nem lett volna, ha nem lett volna képes olyan tanítókat felnevelni, akik saját szellemi talajukon tudtak szembeszállni a pogány bölcselőkkel, a zsidó vitázókkal és a keleti eklektikusokkal."⁴³³ (Eklektikus - ebben az értelemben a különféle vallási elveket összevegyítő hittudóst jelenti. A ford. megj.)

Ezen idő alatt történt, hogy Kelemen, ki igen gyorsan a korai keresztény írók egyik legismertebbjévé fejlődött Pantaenus tanítványai közé lépett be. Írásain keresztül a pogányságot olyan színben mutatta be, hogy az egy elavult haszontalan és megvetéssel elhanyagolandó tant jelent, pellengérré állítván az utóbbi sokféle istenségének botorságát és ésszerűtlenségét. Bemutatta azt is, hogy a pogány mitológiák magát az élet levegőjét is megrontják. És amikor ő felvázolta ezt az átalakítást, melyet a kereszténység kényszerített rá a társadalomra, a keresztények etikai bölcsőjévé vált.⁴³⁴

Titus Tlavius Kelemens, vagy alexandriai Kelemen (Kb. 150-220.) - akinek születési helyét nem ismerjük - eredetileg pogány bölcselő volt. Mikor a keresztény egyház belépett, annak legkiválóbb tanítóitól igyekezett oktatást kapni, alaposan beutazva Görögországot, Olaszországot, Egyiptomot és Palesztinát. Így jutott ő el Pantaenushoz, Alexandriában és ott csakhamar híressé vált tudása miatt és az alexandriai egyházközségnek rövidesen egyháztanácsosává lett. Valószínűleg 189. körül a katekizmusi iskolának lett nagytekintélyű vezetője, mesterét Pantaenust követőleg. Tanítványai közé tartozott Origen, aki az ő utóda lett ugyanebben az iskolában. A Septimius Severus alatt megindult szigorú üldözések alatt elhagyta a várost és körülbelül 202. évben Szíriába menekült. Később Palesztinában és Kis-Ázsiában tűnt fel újból.

Kelemen a karthágói Tertullióknak volt kortársa, ő azonban görög nyelven írt. Az Ó-Testamentumból merített idézetei a Septuagintából valók, mivel a Földközi Tenger keleti részében a görög nyelv volt az általánosan használt nyelvezet, és még a nyugati egyházközségek is a világban görög vallásos gyarmatok voltak. Legfőbb munkája egy trilógiát képez: a "The Exhortation to the Haethen" (Intelem a Pogányság számára), (A pogányság aljasságainak kipellengérezése), "The Instructor" (A Tanító, Az Oktató) (A vezérfonal a keresztény jellem kialakítására) és a legnagyobb műve a "Stromata" (Különfélék), ez utóbbi a hitelvi teológiáról folytatott szerves összefüggés nélküli értekezés, vagyis a keresztény bölcsélet, amelyet a gnoszticizmussal szemben írt meg. Ez olyan keverék, ami a régi kor pogány világának szépségeit és szörnyűségeit vegyíti egymással össze és tárja fel előttünk. Időrendi felsorolást, bölcséletet és költészetet tartalmaz ez. Kelemennek az volt a szándéka, hogy bölcséleti szempontból állítsa össze a Bibliát és az elmélkedés felé hajoljon. Az ő számára a görög bölcsélet a keresztény hit előkészítő állomását jelentette. Ez az irányzat mindaddig folytatódott, amíg az az egyház egész hangsúlyát megváltoztatta.

1. A KRISZTUS ELJÖVETELE BENNFOGLALTATIK A HETVEN HÉTBEN. — Egy, az "On Profecy" - A Próféciáról - című műve bennfoglaltatik egyik olyan könyvjegyzékben, amelyről Kelemen úgy nyilatkozik, hogy azok "meg vannak írva, vagy megírás alatt vannak". A Stromata-ban csak elszórtan

⁴³³ Farrar: Lives (Életek) című műve, 1. kötet, a 262. oldalon.

⁴³⁴ Coxe: Bevezető megjegyzés Alexandriai Kelemenhez, az ANF-ben 2. kötet, a 165. oldalon, lásd még: Farrar: Lives c. művéig is, az 1. kötet, 261-290. oldalait, Encyclopedia Britannica, 5. kötetét, a 799. 800. oldalon, az "Alexandriai Kelemen" című cikkben.

találunk megjegyzéseket a próféciára vonatkozólag. Kelemen az elsők közül való, akiről feljegyzéseink vannak arra nézve, hogy történelmi szempontból alkalmazta a hetven hetet. A Stromata-ban Kelemen - miután idézi Dn. 9:24-27. verseit - kijelenti azt, hogy a Templomot a megjövendőlt "hét hét" alatt, vagyis az első időszakban építették fel.⁴³⁵ A "hatvan és két hét" alatt, az egész Júdeában nyugalom uralkodott. Ezután "Krisztus a mi Urunk és a Szentek Szentje" jött el, és beteljesíté a prófétai látomást, felkenetvén az Ő testében az Ő Atyjának Szent Lelke által". Kelemen azt mondja, hogy Krisztus volt az "Úr" az egyik hét alatt. Kelemen úgy gondolta, hogy a "hét első felében" Néró kezében volt az uralkodói pálca és ő helyezte el a gyalázatosságot Jeruzsálem szent városában, és a hét másik felében eltávolították őt, és Otho és Galba valamint Vitellius kerültek uralomra. Ezt követően "Vespasiánus emelkedett a legmagasabb hatalomra és elpusztítá Jeruzsálemet és leromboló a szent helyet", ennek a korszaknak végeztével.⁴³⁶

2. DÁNIEL HOSSZABB IDŐSZAKAIT JERUZSÁLEM PUSZTULÁSÁRA ALKALMAZZA. — Később abban a fejezetben, amelyben a Dániel próféciájában foglalt időszakot fejtegeti, Kelemen jobban belemerül a részletekbe. nemcsak a hetven hetet hasonlítja össze a Jeruzsálem elpusztulása előtti hét esztendővel, hanem az 1290, 1335, és a 2300 napot is:

"Az a véleményem, hogy azok a napok, amelyekre Dániel Jeruzsálem elpusztításától kezdődőleg mutat rá, Vespasián uralkodásának hét esztendejét és hét hónapját jelentik. Mert a két esztendő hozzá van adva az Otho és Galba és Vitellius tizenhét hónapjához és tizennyolc napjához, az eredmény: három esztendő és hat hónap, ami "fél hetet" jelent, amint az Dániel próféta mondá. Mert ő megmondotta volt, hogy kétezer és háromszáz nap fog elmúlni attól az időtől fogva, amikor Néró gyalázatossága bekövetkezett a szent városban, egészen annak elpusztításáig. Mert a kinyilatkoztatás, mely ehhez hozzá van csatolva ezt mondja: "Meddig tart e látomás a mindennapi áldozat és a pusztító vétek felől? S a szent hely és a sereg meddig tapostatik? És monda nékem: Kétezer és háromszáz estvéig és reggelig, azután kiderül a szent hely igazsága."⁴³⁷ (Az eredeti szövegben a Károli Bibliával szemben az utolsó mondatot Kelemen így változtatja meg: "... és a szent hely el fog vétetni". Ezt a 88. sz. lábjegyzet azzal magyarázza, hogy Kelemen ezzel össze akarta hangolni a bibliai igazságot a görög dialektikusokkal). Lásd: ugyanott. A fordító megjegyzése.)

"Ez a kétezer és háromszáz nap tehát hat évet és négy hónapot tesz ki, amelynek fele része alatt Néró volt uralmon, és ez egy fél hétig tartott, és a másik fél hét alatt Vespasián uralkodott Otho-val, Galba-val és Vitellius-sal. Ezért mondja Dániel: "Boldog aki várja és megéri az ezerháromszáz és harmincöt napot". Mert ezektől a napoktól kezdve bekövetkezett a háború és utánuk megszűnt az. És ez az évszám derül ki a következő fejezetből, amelyik következőképp hangzik: "És az időtől fogva, hogy elvétetik a mindennapi áldozat és feltétetik a pusztító utálatosság, ezerkétszáz és kilencven nap lesz. Boldog aki várja és megéri az ezerháromszáz és harmincöt napot."⁴³⁸

Ezt a hetven hétre nézve Kelemen által nagyon tökéletlenül megkísérelt időszámítást közvetlenül utána, Julius Africanus is átvette, akinek ő részben kortársa is volt.⁴³⁹ Kelemen eme értekezésére nézve Maitland a következőt jegyzi meg: "A kísérletet aligha lehet eredményesnek mondani"⁴⁴⁰

⁴³⁵ Kelemen: The Stromata or Miscellanies (A Stromata, vagy a Vegyes Dolgok) c. művét, az 1. könyv, 21. fejezeténél, az ANF-ben 2. kötet, a 329. oldalon.

⁴³⁶ Ugyanott.

⁴³⁷ Kelemen abban a törekvésben, hogy a bibliai igazságokat a görög dialektikus vitázókkal - Philo módszere szerint - egybehangolja, a Dn. 8:14. versben foglaltakat így olvasta: "A szent hely el fog vétetni" azért, hogy hozzáalkalmazza ezt a templomnak a Kr.u. 70. évben történt lerombolásához, ami kétségtelenül helytelen fordítást képez, feltéve, hogy nem olyan szöveget követett, amelyik a Dániel könyvének úgy a Septuaginta-beli, mint a Theodosius-féle fordításainak változataitól különbözött. (Az idézett versszakasz a Károli Bibliában - az angol szövegtől eltérően - a következő: "... aztán kiderül a szenthely igazsága." A ford. megj.)

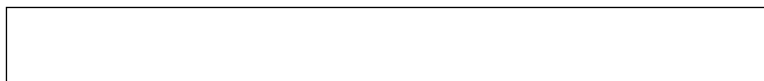
⁴³⁸ Ugyanott a 334. oldalon.

⁴³⁹ Africanusra nézve lásd a 279. oldalt.

⁴⁴⁰ Charlex Maitland: The Apostles, School of Profetic Interpretation (Az Apostolok Iskolája a Prófétai Magyarázatra nézve) című mű 166. oldalán.

Azonban a későbbi bibliamagyarázók helyesbítették és teljesen tisztázták a hetven hetes évek messiási prófécijára vonatkozó ezt a lényegbevágó jövődölést.

15. ábra – A prófétai jelképek párját megtaláljuk a római ércpénzek

A Faustina-ércpénz hátlapján lévő dombormű jelvény az embert arra a bíborba öltözött asszonyra emlékezteti, aki a veres fenevadon lovagol, a Jelenések 17. szerint. (Balra fent) A Garacalla-féle pénz sugarakat mutat, amelyek a vadállat szarvaihoz hasonlatosak, és azt a sokszarvú fogalmat példázza, amit a prófécia használt fel, s amit a rómaiak idejében alkalmaztak. (Jobbra) Maximiánus pénze Herkulest mutatja, amint megsemmisíteni igyekszik a kereszténységet szimbolizáló hidra-fejeket. (Balra lent)

12. HIPPOLYTUS ÉS JULIUS AFRICANUS

I. Hippolytus, a Biblia legelső rendszeres magyarázója

Hippolytus (megh. kb. 236.), akit egyesek Róma püspökének, míg mások Porto, vagy Portus Romanus püspökének hívtak,⁴⁴¹ életének legnagyobb részét kétségkívül Rómában és annak szomszédságában töltötte el. Hippolytus volt vitán felül az egyik legképzettebb tudós és teológus és korának legterjedelmesebb görög nyelvű írója. A III. században Róma, Antiókhia és Alexandria voltak a kereszténység vezető központjai. És Róma volt a Kelet és a Nyugat találkozásának színhelye, az a latin egyházközség, amely az eredeti görög nyelvű egyházközség körül nőtt fel, és ahol a görög nyelv még mindig túlsúlyban volt a III. században. Hippolytus számos munkája terjedt el kelet felé Itáliából és közülük számosat fordítottak le szír, arab, örmény és etióp nyelvre, és volt néhány olyan is, amelyeket különféle álnév alatt adtak ki. Eusébius - Özséb - változatlanul "püspöknek" hívja őt és úgy jelöli őt meg, mint aki Origen-nek volt kortársa és feljegyez néhányat írásai közül is.⁴⁴²

Az 1551. évben egy régi korból származó szobrot találtak, egy tiszteletreméltó alakot, aki egy püspöki széken ült.⁴⁴³ A szék hátában volt bevésve a Hippolytus-féle húsvéti-kör, vagy a "húsvéti tábla", néhány írásművének jegyzékével egyetemben. Ez a jegyzék szolgáltatta a kulcsot néhány fontos műve szerzőségének megállapításához, amelyeket addig nem voltak képesek azonosítani. A későbbi görög írók - mivel nem tettek pontos különbséget Róma városa és az azt környező vidék között - őt gyakran "római püspöknek" hívták, és a római egyház maga iktatta be őt a szentek és mártírok jegyzékébe, alig sejtve még abban az időben azt, hogy bizonyos, tőle származó írások összeférhetetlenek a római egyház tanaival és felfogásával, és hogy azokat később, mint vádakot fogják ellene felhozni.⁴⁴⁴

1. KÉT RÓMAI PÜSPÖKNEK VOLT ELLENFELE. — Hippolytus, kora két római becsvágyó püspökének volt az ellenfele,⁴⁴⁵ akiket téveszmékkel vádolt meg, és akiket dorgálásban részesített helytelen magaviseletük miatt.⁴⁴⁶ Ez nem mutat arra a felfogásra, mintha Róma valamely olyan kimagasló tekintélynek örvendett volna, amely előtt másoknak meg kellett volna hajolniuk és nem tulajdonított semmi olyant a római püspöknek, mintha azok valamiképp csálhatatlanok lettek volna. Ő, Iréneus példamutatását követte, kinek szellemiségét tükrözte vissza azáltal, hogy szembeszállt azokkal a vele egykorú püspökökkel, akik dorgálást érdemeltek téves hittanításuk és bűnös életmódjuk miatt. Amíg Iréneus éles szavakkal fedte meg Victort (190 körül), ama fennhéjázásáért és türelmetlenségéért, amellyel megszakította a testvéri közösséget Kis-Ázsia egyházközségeivel, Hippolytus ennél még tovább ment. Az ő "Refutation of All Heresies" (Az Összes Eretnekségek Cáfolata) című művében egész fejezeteket szentel annak, hogy leszedje a keresztvizet Zephyrinusról és Callistusról, akik a pápai székre vágyakoztak és azzal dicsekedtek, hogy tömegeket tudnak vonzani. Jóllehet mindkettőt méltatlan eszközökkel igyekeztek elérni. Ő feltárta eretnekségüket, kijelentvén róluk,

⁴⁴¹ Porto - régen: Portus Romanus - egy kikötőhely volt, mintegy tizenöt mérföldnyire Rómától, a Tiberis folyó torkolatának északi oldalán. (Schaff: History, a 2. kötet 761. oldalán.)

⁴⁴² Eusebius: Church History, című könyve a 6. könyv, 21. 22. 23. fejezetei az NPNF-ben 2. sorozat 1. kötet, a 268-271. oldalakon.

⁴⁴³ Christopher Wordsworth: St. Hippolytus and the Church of Rome (Szt. Hippolit és a Római Egyház) című műve, a 29-33. oldalakon, Farrar: Lives c. munkája 1. kötet, megjegyzés Szt. Hippolitról a 89. oldalon, lásd még: C.C.J. Bunsentől: Hippolytus and His Age (Hippolyt és Kora) című művet, 1. kötet, Bevezetést a XXII. oldalon, azonkívül a 13. 210. 223. oldalakat is.

⁴⁴⁴ Schaff: History című művét a 2. kötet 759. oldalán, Wordsworth: St. Hippolytus c. könyvet a 254. oldaltól kezdve.

⁴⁴⁵ Schaff: History c. műve a 2. kötet 160. oldalán.

⁴⁴⁶ Hippolyt: The Refutation of All Heresies (Az Összes Eretnekségek Cáfolata) című mű, 9. könyv, 2. fejezete, az ANF-ben 5. kötet, a 125. oldalon.

hogy ravaszkodók, csalárdak, kapzsiak és hajlamosak a megvesztegetésre.⁴⁴⁷ Ezt a könyvet ezidőszereint minden ésszerű vitán felül úgy ismerik, mint Hippolytusnak a művét.⁴⁴⁸

Ezen értekezésnek az előző időkben tapasztalt ritkaságát - amely könyv egyike a Nicea-előtti egyház legtanulságosabb szellemi termékének - igen könnyen meg tudjuk magyarázni azzal a támadó szellemmel, amivel az szembehelyezkedik a római egyház egykorú püspökeivel,⁴⁴⁹ és amivel nagymértékben világosságot áraszt nemcsak az ősi eretnekségre, hanem a római egyház magatartására és helyzetére is a III. század kezdetekor.

2. DÁNIEL (JÓSLATAINAK) FIGYELEMRE MÉLTÓ KORABELI MAGYARÁZATA. — Hippolytus a próféciára vonatkozó néhány könyvet hagyott hátra, amelyek között találjuk az ő magyarázatát "Dánielről" (On Daniel) és az ő nagyjelentőségű "Értekezését Krisztusról és az Antikrisztusról" címmel (Treatise on Christ and Antichrist). Jeromos és mások azt állítják róla, hogy az Apokalipszisről is írt egy vallásos értekezést. Ez azonban nyilvánvalóan nincsen meg, ámbar néhány töredéke fennmaradt. Jóllehet számos prófétával kapcsolatosan írt magyarázatokat, a legnagyobb hangsúlyt mégis Dánielre helyezte és az ő értelmezései elévülhetetlen nyomot hagytak hátra. Az ő "Treatise on Christ and Antichrist" (Tanulmány Krisztusról és az Antikrisztusról) című munkáját a különböző tudósok úgy üdvözlötték, mint amely az eredetiség valamennyi ismervét magán viseli, jóllehet az egyik korabeli római püspök ellen (Callistus) irányuló támadása a mű kiadásának eltiltását eredményezte és az csaknem teljesen eltűnt a föld színéről.⁴⁵⁰ Ez a tanulmány a próféciák korabeli legfontosabb magyarázatait tartalmazza azok között, amelyeket a III. századból, mint feljegyzetteket ránk hagytak. Hippolytus kifejezetten premillenista volt,⁴⁵¹ és a próféciák lapjait olybá tekintette, mint a jövőnek megszentelt naptárát, amely folyamatos egymásutánban sorolja fel az egymást követő pogány birodalmakat, Babilontól kezdve az Isten titkainak befejezéséig. Ő jelentette ki azt, hogy a jövő ama titkait, melyeket a próféták előreláttak volt az Isten szolgálói fogják kinyilatkoztatni. Vessünk tehát egy általános pillantást erre az ő legfőbb vázlatos magyarázatára.

3. PÁRHUZAMBA ÁLLÍTJA A DÁNIEL 1. 2. ÉS 7. FEJEZETET. — Hippolytus, Dánielre vonatkozó magyarázatának töredékes részeiben, valamint az ő hatalmas "Értekezés Krisztusról és az Antikrisztusról" című művében a legfigyelemreméltóbb magyarázattal szolgál számunkra a Dániel 2. 7. és 8. fejezeteiben foglalt próféciák párhuzamos voltára vonatkozólag, amelyekről ő a többi egyházatyákkal közösen - de azoknál határozottabban - megállapítja, hogy azok a babiloniakra, a méd-perzsákra, görögökre és rómaiakra vonatkoznak. Erről az utóbbi hatalomról, amelynek az ő korában kell léteznie, megállapítja azt, hogy a megjövendőlt tíz királysággá való felosztását várja az ő írásának idején, amelyet aztán a rettegett Antikrisztus eljövételének kell követni, aki rettentő üldözést indít majd a szentek ellen. Mindezek aztán a Krisztus dicsőséges, személyes második adventjével fognak bevégezni, amelyet az első feltámadás - tehát az igazak feltámadása - fog kísélni, hogy birtokba vegyék az országot az Antikrisztusnak az ő eljövetelekor történő elpusztítása mellett. Ezt követi majd a gonoszok tűzzel való megégetése és a fellettük megtartandó igazságos ítékezés. Röviden tehát ez volt az ő hite lényegében a prófétai vázlatra vonatkozólag. Nyomatékosan hangsúlyozza ő a második adventet, mely szerint valamennyi prófécia végső célját képezi. Világosan befoglalja ebbe a Krisztus pre-millenáris eljövételét.⁴⁵²

⁴⁴⁷ Ugyanott a 6. 7. fejezeteknél a 128-131. oldalakon. Lásd még: Schaff: History című művét is a 2. kötet 765. oldalán.

⁴⁴⁸ Coxe: Bevezető megjegyzés Hippolytra vonatkozólag, az ANF-ben az 5. kötet, 3-7. oldalain.

⁴⁴⁹ Schaff: History 2. kötet, a 764. 765. oldalakon.

⁴⁵⁰ George Salamon: "Hippolytus Romaus" Smith and Wace: idézett műve a 3. kötet, 97. 98. oldalain.

⁴⁵¹ Hippolytus: Treatise on Christ and Antichrist (Értekezés a Krisztusról és az Antikrisztusról) című műve a 44. szakaszánál, az ANF-ben az 5. kötet 213. oldalán.

⁴⁵² Hippolytus: Fragments From Commentaries (Töredékek a bibliamagyarázatokból) című műve, "On Daniel" (Dánielről) része, 2. sz. Töredék, a 3. 4. fejezetek, az ANF-ben 5. kötet, a 179. oldalon.

Különösen figyelemre méltatva a Dánielre vonatkozó magyarázatának előszavát azt találjuk, hogy megdöbbenő világossággal vázolja fel előttünk az előbb említett négy világhatalmat. Ez annyira meglepő és annyira alapvető jelentőségű, hogy a leggondosabb tanulmányozást érdemli meg.

"1.) Ő (Dániel) amikor a "tengerből feljövő nőstény-oroszlánról" beszél, ezalatt a babiloni királyság feltámadását érti és azt, hogy ez volt "az állókép arany feje" ... Majd a nőstény-oroszlán után második vadállatot látott, amely "hasonló a medvéhez" s amelyik a perzsákat személyesíti meg, mert a babiloniak után a perzsák nyerték el a hatalmat. És azzal a mondásával, hogy: "három oldal-borda vala szájában, fogai között" a három nemzetre - a perzsákra, médekre és babiloniakra - mutatott rá, amelyek az állóképben az arany után következő ezüsttel jutottak kifejezésre. Akkor következik a harmadik vadállat "a párduc", amelyik a görögöket jelenti, mivel a perzsák után, amikor Dárius király legyőzetett Macedóniai Sándor vette át a hatalmat, amely ugyancsak az állóképben lévő réz által van bemutatva. És azzal, hogy ezt mondja erről a vadállatról, hogy annak "négy madár-szárnya vala a hátán és négy feje", a legvilágosabban megmutatja nekünk, hogy miként lett négy részre felosztva Sándor birodalma. Miután azzal, hogy ő négy fejről beszél, ezzel azt a négy királyt értette, akik abból a birodalomból támadtak fel. Mert Sándor amikor haldoklott négy részre osztá fel birodalmát. Majd így folytatja: "A negyedik vadállat rettenetes és iszonyú és rendkívül erős (vala), nagy vasfogai valának és rézből való körmei". (Ez utóbbi jellemzés hiányzik a Károli-féle fordítás 7:7. versében. A fordító megj.) Kit értett volna hát ő ezalatt, ha nem a rómaiakat, akiknek országát - azt az országot amelyik még fennáll - a vas fejezi ki? "Mert" úgymond "annak lábszárai vasból valának".⁴⁵³

Kijelenti azt, hogy a Dániel 2. állóképe és a Dániel 7. fej. négy vadállata jellegüket tekintve azonosak és azok a Dániel 7. fej.-ben csupán ki vannak bővítve. A párhuzamba állítást ezzel folytatja:

"Vizsgáljuk meg gondosabban azt, ami előttünk fekszik és figyeljük meg nyílt szemmel, hogy hogyan is van ez. Az "állókép arany feje" azzal a "nőstény-oroszlánnal" azonos, amelyekkel a babiloniak vannak ábrázolva. Az "arany vállak és az ezüst karok" azonosak azzal a "medvével", amely alatt a perzsákat és a médeket kell érteni. A "rézből való has és oldalak" azt a "párducot" jelentik, amely által azokat a görögöket szándékozik (Dániel) megjelölni, akik Sándortól kezdve voltak uralmon. "A vasból való lábszarak" azt a "rettenetes és iszonyú vadállatot" jelentik, amely alatt azokat a rómaiakat kell érteni, akik ezidőtájt tartják kezükben az uralmat. A "részint vasból, részint cserépből való lábak" azt a "tíz szarvat" jelentik, amelyeknek lenniük kell." És azok közül egyből egy kis szarv "az Antikrisztust" jelenti. Az a Kő, pedig, "mely leüté az állóképet és darabokra zúzá azt" és amely betölté az egész földet, a Krisztus, aki eljő a mennyből és ítéletet hoz a világ felől."⁴⁵⁴

4. A PERZSA KOS ÉS A GÖRÖG BAKKECSKE. — A Dániel 8. fejezetben szereplő "kos" és a "kecskek" úgy lesznek azonosítva, mint Perzsia, illetve mint Görögország, amivel a Dn. 2. 8. és 7. fejezetei egyetlen egésszé foglaltatnak össze.⁴⁵⁵

5. AZ ANTIKRISZTUS, KIS SZARV, RÓMA TÍZES FELOSZTÁSÁBAN. — Hippolytus biztosít bennünket arról, hogy a próféták látomásai világosan és pontosan feltárják a történelem jövő eseményeit, és hogy azok magyarázatainál hűséges pontosságot kell megkövetelni.⁴⁵⁶ Rómából tíz országnak kell támadnia és az Antikrisztusnak kell közöttük megjelennie. Ez a merész kijelentés képezi talán az ő prófétai magyarázatának legterjedelmesebb és legmeglepőbb szakaszát és az a legjelentősebb az ak-

⁴⁵³ Ugyanott az 1. fejezet a 178. oldalon.

⁴⁵⁴ Ugyanott a 3. fejezet, 178. 179. oldalain, lásd még: a 208-210 oldalakat is, bővebb tárgyalására nézve a Treatise on Christ and Antichrist című munkáját is.

⁴⁵⁵ Hippolytus: Fragments From Commentaries című művében az "On Daniel" részt, a 2. sz. Töredéket, a 8. fejezetnél az ANF-ben 5. kötet, a 179. 180. oldalakon.

⁴⁵⁶ Hippolytus: Treatise on Christ and Antichrist című munkát a 2. fejezetnél az ANF-ben az 5. kötet, 204. 205. oldalain.

kori kor valamennyi Biblia-magyarázata között, mert ámbár felismeri az ezzel járó kockázatot, mégis nyíltan kifejezésre juttatja Rómát és annak jövőjét illetőleg mindazt, amiket a próféták titokzatos jelképek alá rejtettek el.

"A vasból való lábszárak és a rettenetes és iszonyú vadállat a rómaiakat fejezte ki, akik ezidő szerint kezükben tartják az uralkodást a láb ujjai amelyek részint cserépből részint vasból valának, és a tíz szarv, azoknak az országoknak jelképei voltak, amelyeknek még ezután kell feltámadniuk, az a másik kis szarv, amelyik az előbbieik közül nőtt ki a közöttük lévő Antikrisztust jelképezi, a Kő pedig, amelyik szétzúzza a földet és ítéletet hozand a világ számára Krisztust jelentette."

"Ezeket a dolgokat szerettem félelemmel, de mégis készséggel közöljük titeletek, a Krisztus iránti szeretet miatt, amelyik mindeneket felülmúl. Mert ha azok az áldott próféták, akik előttünk jártak nem azt választották, hogy ezeket a dolgokat - jöllehet ők ismerték azokat - nyíltan és bátran hirdessék, nehogy ezzel az emberek lelkét nyugtalanítsák, hanem azt, hogy titokzatos példázatokban és homályos beszédekben beszéltek volt el azokat, így szólván: "Ímhol az értelem, melynek bölcsessége van", mennyivel nagyobb kockázatot fogunk mi vállalni azzal, hogy megpróbáljuk nyíltan kijelenteni azokat a dolgokat, amelyeket ők homályos kifejezésekkel mondtak el! Tekintsétek tehát meg azokat a dolgokat amelyek ezzel a tisztátalan szajhával fognak történni a végső napokban és (vegyük figyelembe) hogy mennyi és milyen fajta viszontagságok vannak szánva neki, amelyekkel őt az Isten bosszúja meg fogja látogatni az utolsó ítélet előtt az ő pusztulásának foglalójaként."⁴⁵⁷

6. A TÖRTÉNELEM HITELESÍTI DÁNIEL PRÓFÉTAI VÁZLATÁT. — Ezt követőleg Hippolytus személyes párbeszédet kezd folytatni a prófétákkal és mély benyomást keltően mutatja meg azt, hogy hitelesíti a történelem Dániel prófétai vázlatát.

"Beszélj hát velem óh áldott Dániel. Adjál nekem teljes bizonyosságot, könyörgök neked. Te prófétáltál a babiloni nőtény-oroszánt illetőleg, te hadifogoly is voltál ott. Te feltártad a jövődöt a medvét illetőleg, mert te még a világon voltál és láttad azokat a dolgokat, amelyeknek meg kellett történniük. Aztán te beszélsz nekem a párducról és honnan tudod te azt, hiszen te akkor már nyugalomra tértél? Ki volt az, aki téged arra tanított, hogy meghirdessed ezeket a dolgokat, ha nem Ő, aki téged a te anyád méhében formált? Te azt monád, hogy ez az Isten. Te valóban szólottál és ezt nem hamisan tetted. A párduc felkelt, a bakkecske megérkezett, ő szétzúzta a kost, ő darabokra töré annak szarvait és ő szétaposta azt lábaival. Ő fel lett magasztalva elbukása által, négy szarv támadt fel, ebből az egyből. Örvendezzel áldott Dániel! Te nem követtél el tévedést, mert mindezek a dolgok bekövetkeztek."

"Ezután újból beszéltél nekem a félelmetes és rettentő vadállatról. "Nagy vasfogai valának, falt és zúzott és a maradékot lábaival összetaposta." A vas máris uralkodik, az máris mindent leigáz és mindeneket darabokra tör, és máris szolgaságba hajtja az összes vonakodókat, máris látjuk ezeket a dolgokat mi magunk is. Dicsőítsük hát most az Istent, aki megtanított bennünket te általad."⁴⁵⁸

7. AZ ANTIKRISZTUS ELPUSZTÍTÁSA A MÁSODIK ADVENTKOR. — Az Antikrisztust, annak megérkezését a szentek általa történő félelmetes üldözését, és az ő elpusztítását Hippolytus a második adventtel az igazaknak a világ végezetével történő feltámadásával a szentek országával és a gonoszok megbüntetésével kapcsolatban teszi tanulmány tárgyává. E tanulmánynak ezek alkotják a folytatolagos terhet.

"Helyes dolog, hogy mi magunk vesszük kézbe a Szentírást és igyekszünk azokból megfejtetni azt, hogy vajon milyen formában fog történni az Antikrisztus eljövetele, milyen alkalommal és milyen időben fog majd ez az istentelen egyén megnyilatkozni és honnét és miféle néptörzsből (kell neki eljönnie), és mi az ő neve, amit a Szentírásban foglalt számok mutatnak, és hogyan munkálja ő ki a tévedést a népek között, összegyűjtván őket a világ végeiről és (hogyan) éleszti ő fel a gyötrel-

⁴⁵⁷ Ugyanott a 28. 29. fejezeteknél a 210. oldalon.

⁴⁵⁸ Ugyanott a 32. 33. fejezeteknél.

meket és az üldözést a szentek ellen, és hogyan fogja önmagát Isten gyanánt dicsőíteni és mi lesz az ő vége és hogyan fog az Úr hirtelen megjelenése kinyilatkoztatni a mennyek által, és milyen fog lenni az egész földkerekség megégetése a tűz által, és milyennek kell lennie a szentek dicsőséges és mennyei országának amidőn ők Krisztussal együtt fognak uralkodni és milyen lesz a gonoszok tűzzel való megbüntetése."⁴⁵⁹

Hippolytus ugyanezen csapáson jár az ő "Scholia on Daniel" (Tanulmány Dánielről) c. művében, - amelyet a "Fragments" (Töredékek) megőriztek - azonban ő ezt némileg megváltozott nyelvezettel és gyakran még erősebb hangsúlyozással teszi ebben a tanulmányban, amiben támogató tanúságtételeket is idéz olyan más bibliamagyarázóktól, akik hasonló álláspontot képviselnek.⁴⁶⁰ Ezt követően az Apokalipszishez fordul felvilágosításért a "Babilon" vészterhes végére nézve, amelyet ő Rómával azonosít.⁴⁶¹

8. AZ ANTIKRISZTUST ZSIDÓNAK KÉPZELI EL. — A Kis Szarvat illető magyarázatában Hippolytus az elmélkedések körébe jut el. Nézetét nyilvánvalóan erősen befolyásolták azok a pogány és zsidó elképzelések, amelyek világosan bennfoglaltatnak a 13. fejezetben. Azt sejteti velünk, hogy az Antikrisztusnak, akinek Róma felosztását kell követnie zsidó származásúnak kell lennie, és az akarja majd felállítani a zsidó országot, elszakítván Egyiptomot, Líbiát és Etiópiát, mint a "három szarvat" és amelyet azután az Isten országa le fog győzni.⁴⁶² Azt hitte, hogy az Antikrisztus "ez a zsarnok és király" "ez az ördögnek fia" a Dán törzséből fog származni⁴⁶³ úgy, mint ahogyan Krisztus jött volt el Júda törzséből.

"Mert megtévesztő (Antikrisztus) azon iparkodik, hogy magát minden dologban az Isten Fiához hasonlítsa. Krisztus oroszlán, ezért az Antikrisztus is egy oroszlán, Krisztus Király, tehát az Antikrisztus is egy király. A Megváltó úgy nyilatkozott meg mint Bárány, ezért ő hasonló módon, szintén úgy fog megjelenni mint egy bárány, jóllehet ő belülről farkas. A Megváltó a körülmetélkedésben jött el a világra, és ő is ugyanilyen módon fog elérkezni. Az Úr apostolokat küldött el valamenyny nemzethez és ő ugyanezen módon küld majd szét hamis apostolokat. A Megváltó összegyűjté a nyáját, amelyik szét volt szórva és ő ugyancsak ilyen módon fogja összehozni azokat a népeket, melyek külföldön szét vannak szórva. Az Úr megpecsételte azokat az embereket, akik hittek Őbenne és ő ugyanilyen módon ad majd olyat az embernek. Az Üdvözítő ember képében jelent meg, és ő is az ember formájában fog majd eljönni. A Megváltó feltámadott és az Ő szentséges testét úgy mutatta be, mint hasonlatosat a templomhoz és ő egy kőből való templomot fog emelni Jeruzsálemben."⁴⁶⁴

Az egyéni Antikrisztusnak ez a megfogalmazása a világ végezetével - ezt meg kell jegyeznünk - a római egyház közkeletű magyarázatává vált, ennek következtében ez századokon keresztül megmaradt a köztudatban egészen annak a magyarázatnak a kezdetéig, amely az Antikrisztust egy már kifejlődésben lévő egyházi rendszerrel azonosította.

9. A DÁNIEL 11. FEJEZETBEN AZ ANTIKRISZTUST LÁTJUK. — Hippolytus a Dániel utolsó részében egy nagyon figyelemreméltó magyarázatot is vezet be, amikor a "felfuvalkodott királyt" (Dn. 11:36) az Antikrisztussal azonosítja, akinek Jeruzsálemet kell felépítenie, helyre kell állítania a szentélyt és Krisztus gyanánt kell imádatni magát.⁴⁶⁵

⁴⁵⁹ Ugyanott a 205. oldalon, lásd még: a 65. fejezetet is a 218. oldalon.

⁴⁶⁰ Hippolytus: Fragments From Commentaries című műve a "Scholin on Daniel" (Magyarázó Jegyzetek Dánielről) című része az ANF-ben 5. kötet a 185-191. oldalakon.

⁴⁶¹ Hippolytus: Treatise on Christ and Antichrist című műve a 36-42. fejezeteknél az ANF-ben 5. kötet 211. 212. oldalakon.

⁴⁶² Hippolytus: Fragments From Commentaries című műve "On Daniel" részében a 2. sz. Töredék, a 2. fejezet és a Treatise on Christ and Antichrist című mű 25. 26. fejezetei az ANF-ben 5. kötet, a 178. ill. 209. oldalakon.

⁴⁶³ Hippolytus: Treatise on Christ and Antichrist című műve a 14. 15. fejezetek, az ANF-ben az 5. kötet, 207. oldalán.

⁴⁶⁴ Ugyanott a 6. fejezet 206. oldalán.

⁴⁶⁵ Hippolytus: Fragments From Commentaries, az "On Daniel" résznél 2. Töredék, 39. fejezet az ANF-ben 5. kötet, a 184. oldalon.

10. AZ 1260, 1290, ÉS 1335-ÖT CSAK NAPOKNAK TEKINTI. — Hippolytus az 1260 napot úgy magyarázza, mint a két tanúságtévő prédikálását, az "egy hét" első fele alatt, az 1290 napot úgy, mint az Antikrisztus háborújának - melyet a szentek ellen visel - három és fél esztendejét, a hétnek második feleként. Azok számára, akik negyvenöt nappal túlélnek az 1290 napot - befejezve az 1335 napot ezzel - a mennyek országa jó majd el. Ebben a mondatban: "estétől reggelig" az estét ő úgy értelmezi, mint ennek a korszaknak beteljesülését, és a reggelt mint egy új korszak kezdetét, azaz a feltámadás napját. Az Ezernégyszáz nap - melyre vonatkozólag semmilyen forrást nem ad meg - a szentély kitisztogatásával végződik az ellenség elpusztítása által.⁴⁶⁶

11. AZ ELSŐ FELTÁMADÁS A MÁSODIK ADVENTKOR. — Hippolytus a Dániel befejező eseményeit az Apokalipszis végső történéseivel azonosítja, mindkettőt egyformán a második Adventre alkalmazván, mint amelyet majd a megigazult halottak valóságos feltámadása fog jelezni.⁴⁶⁷

12. AZ EGYHÁZ EL FOG MENEKÜLNI AZ ANTIKRISZTUS URALMA ALATT. — Kijelenti azt, hogy a Jelenések 12. fejezetének asszonya az Egyház, a tizenkét csillag az Apostolokat jelenti, a fiú-gyermek a Krisztust. Amíg az Antikrisztus van uralmon a megpróbáltatások időszaka alatt az egyház elmenekül a pusztába.⁴⁶⁸

13. A KÉT VADÁLLAT A RÓMAI BIRODALOM ÉS AZ ANTIKRISZTUS. — A Jelenésekben szereplő két vadállat közül az első - amint azt ő hitte - a Római Birodalmat jelenti, amelyik ugyanaz lenne mint a Dániel negyedik vadállata. A második vadállat a két bárányszőrű szarvval (Jel. 13:11-18), Az Antikrisztust és annak hamis prófétáját jelképezi. Ez újból életre keltené a régi római birodalom képét, meggyógyítva annak halálos sebeit a római törvények szerint való kormányzás által, ezzel adván belé létet és beszéltetve azt.⁴⁶⁹ Az ilyen értelmű alkalmazás - meg kell jegyezzük - újból és ismételtén előfordul az évszázadok folyamán át, mégpedig nemcsak a korai időszakokban, hanem ugyanúgy a Reformáció idejében is, és sőt még a nagyszerű, a második Adventre vonatkozó újjáébredés-kor is, a XIX. század első évtizedeiben is.

14. A TITOKZATOS 666-OS SZÁMOT LATEINOSTÓL SZÁRMAZTATJA. — Ami a titokzatos 666-os számot illeti Hippolytus az ő mesterének Iréneusnak megoldási módját követi, előszámlálván *L a t e i n o s t*, *E v a t h a s t*, és *T e i t a n t*, azonban mindenféle merev dogmatizmus nélkül azt vallván, hogy az a név valamilyen összeköttetésben áll a latinokkal.⁴⁷⁰

15. A HETVEN PRÓFÉTAI HÉT VALÓSÁGOS ÉVEKET JELENT. — Jóllehet Hippolytus a Dn. 8:14. versét idézi a Templom Antiochus általi elpusztításának 1300 (sic!) napjához, mégis abban, hogy a Dániel hetven hetét úgy magyarázza, hogy azok a hetek valóságos esztendőket jelentenek a régóta begyökeresedett szokást követi. A "negyvenkilenc" esztendőt ő úgy veszi, mint annak az időszaknak legelső szakaszát, a méd Dárius első esztendejétől, Ezráig terjedőleg, a "434" évvel együtt, amely Ezra és a Krisztus születése között terül el.⁴⁷¹ Hippolytus, mint újítást egy tizenhat évből álló ciklust is használt, - amelyik azonban csillagászatilag nem helyes - hogy ezzel megmagyarázza a hetven hetet.⁴⁷²

16. ÖNKÉNYESEN ELVÁLASZTJA AZ UTOLSÓ HETET A 69.-TŐL. — Hippolytus az Antikrisztus megjövendőlt három és fél "ideig", vagyis 1260 napig tartó uralkodását a Dániel hetvenedik hebdomaja - "utolsó hetének" - első felére teszi, amelyet ő egy időszámítási hézaggal önkényesen

⁴⁶⁶ Ugyanott a 39. 40. 44. fejezetek, az ANF-ben 5. kötet, a 184. 185. oldalakon.

⁴⁶⁷ Hippolytus: *Treatise on Christ and Antichrist* című műve a 65. fejezetnél, az ANF-nél 5. kötet, 218. oldalán.

⁴⁶⁸ Ugyanott 2. 60-62. fejezetek, a 217. 218. oldalakon.

⁴⁶⁹ Ugyanott a 48. 49. fejezeteknél a 214. oldalon.

⁴⁷⁰ Ugyanott az 50. fejezetnél a 215. oldalon.

⁴⁷¹ Hippolytus: *Fragments From Commentaries*, az "On Daniel" rész 2. Töredék, a 10-16. fejezetek, az ANF-ben 5. kötet, a 180. 181. oldalakon.

⁴⁷² Salamon: "Hippolytus" és Smith and Wace: idézett műve a 3. kötet 91. 92. oldalán.

elválaszt az azt megelőző hatvankilencedik héttől és azt közvetlenül világ a végezte elé helyezi,⁴⁷³ és felosztja a hetvenedik hetet a két zsákrúhába öltözött tanúságtévő (Énok és Illés), valamint az Antikrisztus között.⁴⁷⁴ Hippolytusról azt hiszik, hogy ő volt a legelső aki egy ilyen elméletet állított fel,⁴⁷⁵ amivel a hatvankilenc hetet úgy terjesztette ki, hogy az a méd Dárius első évétől a Krisztus eljöveteléig érjen el, és amelyben a hetvenedik hét kezdete egy hézaggal van elválasztva, ami közvetlenül megelőzi Krisztus második eljövetelét. A régebbi bibliamagyarázók legtöbbje úgy értelmezi a Dániel-féle heteket, hogy azok Krisztus halálában találták meg teljes beteljesülésüket, vagy Jeruzsálemnek rákövetkező, a római seregek általi elpusztításában, s azoknak semmi kapcsolata sincsen a jövő Antikrisztusával.

17. A 6000 ÉVES VÁRAKOZÁS ÉS A SEPTUAGINTA IDŐSZÁMÍTÁSA. — Ezen felül nyilvánvalóan Hippolyt volt a legelső, aki abba a tévedésbe esett, hogy egy határozott dátumot tűzött ki számításával a második advent idejére nézve, amit ő a Kr.u. 500-ra rögzített le, azon az általánosságban vallott alapon, hogy ezen elmélet szerint a világ hatezer esztendeig fog fennállni.⁴⁷⁶ Ő Iréneushoz, tanítójához hasonlóan azt tételezi fel, hogy miután Isten az Összes dolgokat hat nap alatt teremtette meg, és ezen napoknak mindegyike ezer esztendő jelképez, ezért a teremtéstől számított hatezer esztendő múlva fog elérkezni a világ végezte. Ezt ő határozott formában összekapcsolja úgy Dánielnek, mint az Apokalipszisnek az Antikrisztus illető próféciaival és a megtestesülés dátumát a világ 5500. esztendejére teszi,⁴⁷⁷ ami kb. 250 év múlva fogja elérni a hatezer esztendő végét Hippolyt korán. Ezek a számok nyilvánvalóan a téves és félrevezető Septuaginta időszámításon alapultak, amelyik néhány évszázaddal hosszabb időt ölel fel, mint a zsidó számítás.

Jóllehet néhány pontban sajnálatos tévedéseket követett el, azonban Hippolyt mégis mélységesen hitt Krisztus második személyes eljövetelében, hogy dicsőségben feltámassza a valóságos halottakat, elpusztítsa az eljövendő Antikrisztust és megdicsőítse az Ő szentjeit azok örökös otthonában.⁴⁷⁸ Ő kritikus időpontban élt és nyilvánvalóan azon iparkodott, hogy lecsillapítsa az elméket és megerősítse azoknak az embereknek hitét, akiket felizgattak a szigorú üldözések és akik abban a hitben éltek, hogy a vég már az ajtó előtt áll.

Ő igen figyelemreméltó felfogási képességgel bírt a legfontosabb prófétai jelképeket illetően és ama vázlatos próféciaakra nézve, amelyek az adventben végződnek és ő jelenti az adventi tanúságtétel csúcspontját ama nagy fordulat előtt, amikor mint az öt alapvető tényező elfordítja az egyházat az igazságtól a hamis álláspontnak és várakozásnak hibája felé.

16. ábra – Hippolytus, Portus Romanus püspöke, két római püspök ellenfele, akinek a Dánielre vonatkozó magyarázatai a legjelentősebb betekintést nyújtják a harmadik századbeli prófétai értelmezésekre nézve. A szék hátán, amelyen Hippolytus ül, azoknak a könyveknek a jegyzéke van felsorolva, amelyeknek ő volt a szerzője s ami őt úgy is igazolja, mint az Apokalipsziszról szóló értekezésének írója.

II. Julius Africanus a hetven hetet Krisztussal fejezi be

Az egyiptomi egyházközségek őstörténete nem biztosabb, mint amilyen a gallai egyházközségeké. A II. század vége felé egy teológiai iskolát találunk működésben Alexandriában. Alexandriai

⁴⁷³ Hippolytus: Treatise on Christ and Antichrist című műve a 43. fejezet, az ANF-ben az 5. kötet, 213. oldalán.

⁴⁷⁴ Ugyanott a 43-47. fejezeteknél a 212-213. oldalakon.

⁴⁷⁵ Fraidl idézett műve a 43. 156. oldalakon.

⁴⁷⁶ Schaff: History a 2. kötet, 769. 770. oldalain.

⁴⁷⁷ Hippolytus: Fragments From Commentaries című műve "On Daniel" része a 2. sz. Töredék, a 4-7. fejezetek az ANF-ben az 5. kötet, 179. oldalán. Az Ezer-esztendő elméletére nézve lásd a 303. oldalt is.

⁴⁷⁸ Hippolytus: Treatise on Christ and Antichrist című műve a 66. 67. fejezetek, az ANF-ben az 5. kötet, 219. oldalán.

Kelemen (kb. 150-220.) itt nyerte kiképzését és őt Origen követte, mint a hírneves katekizmusi iskola feje. Amint ezt megjegyeztük Alexandria volt a Nyugat és a Kelet hagyományainak rendes találkozóhelye. Most vegyük figyelembe fiainak egyikét.

Julius Africanus - Afrikai Gyula - (kb. 160-240.) a keresztény utazó és történettudós az alexandriai iskolában Heraclának volt tanítványa, valószínűleg a Kr.u. 228. és a Kr.u. 232. évek között. Később Emmausban (Nicopolis), Palesztinában élt, azonban gyakorlatilag semmilyen életrajzi adat sem maradt fenn utána. Kiterjedt tudással bíró férfiú volt. Özséb és Jeromos, valamint más szerzők is említést tesznek róla. Írásai közül csupán egyes részletek maradtak fenn számunkra, bezárólag az ő "Chronography"-jának (Időszámítás) töredékeit, amelyek a mózesi kozmogóniával kezdődnek, folytatódnak egészen a Krisztus eljöveteleig, majd összefoglalják az ezután történt eseményeket, Marcinus császárig bezárólag. Az egyik szakasz a Dn. 9. fej.-ben foglalt hetven hét kiszámításával foglalkozik, három ízben hangsúlyozván azok kezdetét, Artaxerxes idejétől kezdődőleg. Ez éppoly érdekes, mint értékes korai időpontot jelent. Itt következik az ő általános megállapítása.

1. A HETVEN HÉT ARTAXERXESTŐL A MEGVÁLTÓ IDEJÉIG. — Africanus tanúságtétele a hetven hét időszámítására nézve nagy jelentőséggel bír:

"Dániel hetven hetéről.

1.) Ez a szentírási rész tehát amint az itt áll számos csodálatos dolgot érint. Azonban jelenleg én csak azokról a dolgokról fogok beszélni, amelyeknek az időszámításra és az ezzel összeköttetésben lévő anyagra nézve van jelentőségük. Ez a szentírási rész tehát Krisztus adventjéről szól, akinek Önmagát kellett kinyilatkoztatnia hetven hét után, ami nyilvánvaló. Mert a Megváltó idejében, vagy Tőle számítva a vétkek el lesznek törölve és a bűnöknek vége szakad. És ezenfelül az átruházás által a gonosz cselekedetek a sérelmekkel egyetemben a kiengesztelés következtében ki lesznek törölve és az örökkévaló megigazulás leszen prédikálva, amelyik különbözik attól, mely a törvény által van, és látomások és próféciák (vannak), amíg János és a legszentebb fel vannak kenve. Mert ezek a dolgok a Megváltó eljövetele előtt még nem voltak meg, és ezért azokra csak várakozunk. ...

És a számok kezdetét azaz a hetven hétnek - amelyek 490 évet tesznek ki - kezdetét illetőleg az angyal arra tanít minket, hogy ezt a parancsolat megtartásától és Jeruzsálem építésétől számítsuk. ...

És ettől a ponttól számítva mi hetven hetet állapítunk meg Krisztus idejéig. Mert ha egy másik ponttól kezdjük el a számítást és nem pedig ettől, akkor az időszakok nem fognak összevágni és nagyon sok furcsa eredménnyel találkozánk. ...

Ezért az Artaxerxestől a Krisztus idejéig való számítás az, amelyik kiadja a Hetven hetet a zsidó számozásnak megfelelően."⁴⁷⁹

Abban a törekvésben, hogy az Artaxerxes húszadik évétől kezdődő időszakot Krisztusig terjessze ki szükségesnek látja, hogy a lényeges részletekre nézve helyreállítsa az összhangot a feltételezett zsidó számításban a rómaival.⁴⁸⁰ Ő erre a következtetésre jut:

"Összesen 475 esztendő van, amint azt már megjegyeztük, ami a zsidó számítási rendszer szerint 490 évet jelent, úgy, ahogyan ezt előzőleg megállapítottuk, azaz 70 hetet, mint amely időközzel lett a Krisztus eljövetele ideje megmérve abban a meghirdetésben, melyet Gábiel végzett Dániel számára."⁴⁸¹

2. IDŐSZÁMÍTÁS A KR.E. 444-TŐL A KR.U. 31-IG. — Africanus a hetven hetet Artaxerxes húszadik esztendijével kezdi el, a 83. olympiádban a 4. évvel és az időközt a 202. olympiád 2. esztendijével fejezi be, vagyis összesen 475 naptári évvel bezárólag, amely 490 ki nem igazított hold-évvel

⁴⁷⁹ Julius Africanus: The Extant Fragments of the Five Books of the Chronography of Julius Africanus (Hátramaradt Töredékek Julius Afrikanus Öt Könyvének időszámításából) c. mű 16. töredék, az ANF-ben 5. kötet, a 134. 135. oldalon.

⁴⁸⁰ Ugyanott a 16. 18. Töredék, a 135. 137. oldalakon.

⁴⁸¹ Ugyanott a 18. Töredéknél 3. fejezet, a 137. oldalon.

lenne egyenértékű. A mi számolásunkban ez ugyanaz, mint a Kr. e. 444-től a Kr.u. 31.-ig terjedő időszak.

"Ezért az Artaxerxestől a Krisztus idejéig való számítás az, amelyik kiadja a hetven hetet, a zsidók számozásának megfelelően. Mert Nehémiástól, akit Artaxerxes elküldött hogy felépítse Jeruzsálemet a perzsa birodalom 115. esztendejében és a 83. olympiád 4. esztendejében és magának Artaxerxesnek uralkodása 20. évében egészen addig az időpontig, amelyik a 202. olympiádnak volt második esztendeje és Tibérius Cézár uralkodásának 16. esztendeje, összesen 475 évet számítunk, amely a zsidó számozás szerint 490-et tesz ki, ahogyan ők az éveket a hold járása szerint mérik, így tehát amint azt könnyű bemutatni az ő évük 354 napból áll, amíg a nap-évben 365 és 1/4 nap van. Mert ez az utóbbi a t i z e n k é t hónapos időszakot - a hold járásának megfelelően - 11 és 1/4 nappal múlja felül. Ezért a görögök és a zsidók minden 8 esztendőben három közbeékelte hónapot iktatnak be. Mert 8-szor 11 és 1/4 nap 3 hónapot tesz ki. Ezért 475 esztendőben 59 egyenként 8 éves időszak foglaltatik, és emellett még 3 hónap. Azonban mivel minden 8 évben 3 közbeékelte hónap vagyon, így tehát ezzel mi 15 esztendőt, mínusz egy néhány napot kapunk és ha ezt a 475 évhez hozzáadjuk, akkor ez mindössze 70 hetet ad ki."⁴⁸²

3. KÜLÖNÖS KÍSÉRLET A 2300 NAP MEGFEJTÉSÉRE NÉZVE. — Africanus, miután a "kos" és a "bakkecske" szabványos magyarázatára hivatkozik amelyek Perzsiát és Görögországot személyesítik meg, ezt követőleg furcsa módon arról akar meggyőzni minket, hogy a 2300. napot mint hónapokat számíthatjuk, ami összesen 185 évet adna ki, amely időköz Jeruzsálem elfoglalásától Artaxerxes uralkodásának húszadik esztendejéig terjedne. Úgy látszik, hogy ebben a magyarázatban ő teljesen elszigetelten áll. Ez újból példát szolgáltat arra, hogyan lettek a másféle számítási módok az "év-nap" elvvel összevegyítve, amelyet Africanus használ fel a hetven hét számára.

Eddig a pontig azt láttuk, hogy az első három századot a terjeszkedő keresztény egyház kebelében folyó komoly harcok jellemezték. Csaknem minden egyes fontosabb hittanítás felülvizsgálat alá került és kétségbe lett vonva. Az eretnekségek létrejöttek és ezek az eretnekségek a Szentírás egyes könyveit kiaknázták, s ugyanakkor másokat elvetettek abban az erőfeszítésben, hogy ezzel saját tanításaikat támasszák alá. A gnoszticizmus például a kereszténység és a hitbölcselet valamennyi válfaját kimerítette az aszkéticizmustól az érzékiségig, a racionalizmustól az intellektualizmusig, a ceremónializmustól egészen a júdaizmusig bezárólag. Cerinthus, aki a júdaizáló elemre helyezte a hangsúlyt nyomatékosan foglalkozott néhány kanonizált könyvvel, elvetette azonban Pál apostolt, és chiliastikus megjegyzései szélsőséges jellemet árulnak el.

Az olyan különködés, mint amilyeneket a gnosztikus Cerinthusnál és a montanistáknál látunk a keresztény testületek zöménél a chiliasmussal társultak egybe, és ebből fejlődött ki az egyházban az ellenhatás, a millenarizmus valamennyi árnyalatával szemben, amely kb. a III. század közepén Origennek kezdődik és később különösképpen az alexandriai Dionysiuszal folytatódik. Westcott, aki ésszerű okozati összefüggést figyel meg Cerinthus júdaizálása és az ő chiliastikus nézetei között azt állapítja meg, hogy: "a visszahatás önmagában rendkívül erőssé vált és a képekben való utánzás, mely önmagában lényegileg a Szentírásnak megfelelő és tiszta volt, össze lett tévesztve az a hamis magyarázattal, amellyel azt tolmácsolták,"⁴⁸³ és hogy ennek következményeként a Jelenések könyvére egy ideig bizalmatlanul tekintettek.

Mielőtt azonban Origen és Dionysius megbeszélésére áttérnénk és tárgyalás alá vennénk az egyház magatartásában legutóbb végbement alapvető változást, szükségessé válik, hogy vizsgálat alá vegyük a chiliasmusnak és az adventtel kapcsolatos többi hitvallásnak természetét és hátterét is. A most következő fejezetben fel fogjuk tárni azt a szoros kapcsolatot, amely a chilismus szélsőséges nézetei és az egykorú zsidó apokaliptikus írások között áll fenn.

⁴⁸² Ugyanott a 17. Töredék a 135. oldalon.

⁴⁸³ Westcott idézett műve a 274. 275. oldalakon.

13. NEM KERESZTÉNY BEFOLYÁSOK A KERESZTÉNY TOLMÁCSOLÁSOKRA

A 8. fejezetben a Krisztus-előtti korszak zsidó apokaliptikus írásműveit mutattuk be az első keresztény században, tehát az Új-Testamentum megírását megelőzően. Majd hogy elkerüljünk egy töredék abban az elbeszélésünkben, mely az ősi egyház prófétai magyarázataira vonatkozik a jelen fejezet számára tettünk félre néhány példát a zsidó apokaliptikus írásokra nézve. Ezeket itt azzal kapcsolatban fogjuk szemügyre venni, hogy ezek a zsidó nyelvű apokaliptikus írásművek milyen befolyással voltak a keresztény gondolkodásra s különösen ama szélsőséges és időnként képtelen nézetekre, melyeket némelyek vallottak, amely eljárás segítséget fog nyújtani annak megmagyarázatához, hogy az egyház - ezekben az időkben - miért kezdett ferde szemmel nézni a chiliasmusra.

I. Messiási elmékedések a Baruch Szíriai Apokalipsziséénél

Baruch Szíriai Apokalipszise, melyet a Kr.e.-i I. század második felében írt meg egy összefoglaló mű volt, amely nyilvánvalóan egy csomó egymástól független írást használt fel, melyek a Kr.u. 50. és 90. évek között lévő különböző időpontokhoz, és ilyen módon az kortársa az Új-Testamentum írásainak zömével.⁴⁸⁴ Ez a könyv a júdaizmus igazolása és vádirata, és az világos példát szolgáltat azokra az érvekre és felfogásokra nézve, amelyek a júdaizmusban az I. század második felében uralkodtak.

Ezt a művet görög nyelvből fordították le szíriai nyelvre és az eredeti zsidó kéziratnak csak csekély töredékei maradtak hátra, számos olyan mondattal együtt, melyek a görög fordításból származnak. Azonban a szíriai fordítás teljes egészében fennmaradt az egyik ilyen, VI. századbéli kéziratban. Ez a Baruch-féle Apokalipszis oly lényeges rokonságot mutat a Második Ezdrással, vagy a Negyedik Ezrával, hogy némelyek azok teljes azonosságát fogadták el. Azonban a kifejezett különbségek megcáfolják az ilyen nézetet. Létezik ugyancsak egy Baruch-féle görög Apokalipszis is, amely későbbi eredetű és amelynek szerkesztője nyilvánvalóan keresztény volt. Itt azonban mi csak a szíriai fordítással kívánunk foglalkozni. Ennek főbb jellemző vonásai itt következnek:

1. A HALÁL, A BŰN ÉS A FELTÁMADÁS. — Az író ahhoz a régebbi zsidó felfogáshoz csatlakozik, mely szerint a halottak alusznak. "Mert sok év múlt el azokhoz képest, akik elpusztultak Ábrahám és Izsák és Jákób ideje óta, akik hozzájuk hasonlítanak és akik a földben alusznak." (Apocal. Bar. 21:24)

Az előrelátott feltámadás akkor fog csak bekövetkezni, miután meghatározott személyek éltek volt a földön.

"Mert amikor Ádám vétkezett és a halál lett elrendelve azok ellen, akiknek meg kell majd születniük, akkor azoknak a mennyisége akiknek születniük kell meg lett számlálva és ennek a lét-számnak részére egy hely lett elkészítve, ahol az élők ellakhatnak és a halottakat meg lehet őrizni. Ezért mielőtt az előbb említett szám nincsen beteljesítve a teremtmény nem fog újra élni, és a Seol nem fogja befogadni a halottakat." (Apocal. Bar. 23:4. 5)

A halál, a bűn által következett el, azonban nem az Ádámtól öröklött bűn által, hanem az egyénileg szerzett bűn következtében, hasonlóképpen, mint ahogyan az Ádámnál történt.

"Mindenki magával hozza az életet, vagy a halált. Mert ámbár Ádám vétkezett először és ezzel elhozta mindenkire a korai halált, mégis az ő tőle születettek közül minden egyes saját magának készítette el a maga lelke számára az eljövendő gyötrelmet és ugyancsak minden egyes maga választotta ki magának az eljövendő dicsőségeket." (Apocal. Bar. 54:15)

⁴⁸⁴ Charles: The Apocrypha and Pseudepigrapha, 2. kötet, a 470. oldalon.

"Ádám tehát nem az okozója (ennek), kivéve csakis a saját lelkét, hanem mindegyikünk az ő saját lelkének volt az Ádámja." (19. vers)

2. AZ UTOLSÓ ÍTÉLET SZÍNJÁTÉKÁNAK ÉLÉNK VÁRAKOZÁSA. — Nagyon határozott a Baruch eschatológiai képe, amely magában foglalja az utolsó ítélet (24. fejezet), a szigorú megpróbáltatások miatt az összes feladását (25. fejezet) a tizenkét jajt (27. fejezet), amely végig fog söpörni az egész világon. Ezek a következőkben vannak felsorolva (a hetedik szövege hiányzik): A megrázkódtatások kezdete a nagy emberek elpusztítása, sokak elbukása a halál miatt, a kard elküldése, éhínség, földrengések és rémület, szellemek sokasága és támadása a S h e d i m -től, a tűz lehullása, a fosztogatások és az elnyomások, gonoszságok és erkölcstelenségek, és a tizenkettedik, amelynél az összes előbbieket el vannak vegyülve.

A 28. fejezet 2. versében egy rejtélyes idő-elemet találunk: "Mert annak az időnek mértékére és számítására a hét hét egy hetének két része van." E szövegrészre nézve Charles megjegyzi: "A magyarázat lehetetlennek látszik."⁴⁸⁵

3. MESSIÁSI REMÉNYSÉG ÉS MILLENNIUMI VÁRAKOZÁS. — Azt várják, hogy a gyötrelem és a pusztulás az egész világot fogja érinteni. Isten csak azokat az embereket fogja megoltalmazni, akik ebben az országban élnek, azaz: csak a Szent Földön lévőket. (Apocal. Bar. 20:1. 2) Mikor mind-ezeknek meg kell történniük a Messiás kezd megnyilatkozni. Behemót és Leviathán fel fognak jönni a tengerből és mindazok eledelévé fognak válni, akik meghagyattak. A föld ez alatt az időszak alatt rendkívül termékennyé válik, minden szőlőtőkének ezer ága fog lenni, minden ág ezer szőlőcsomót fog hozni és minden csomóban ezer szőlőfürt leszen. A szelek fűszeres illatokkal fognak megtelni és újból manna fog hullani az egekből.

A 30. fejezetben azt olvassuk, hogy amidőn ez a messiási ország az erre kitűzött időpontban teljessé fog válni, akkor Ő dicsőségben vissza fog térni. Ezután következőleg "mindazok, akik az Ő benne való reménységben elaludtak volt, újból fel fognak támadni". Az igaz lelkek megtartott száma egy adott pillanatban össze lesz gyűjtve, hogy együtt örvendezzenek, nem bánkódván afelett, hogy az egyik embernek hosszabb ideig kellett várakoznia, mint a másoknak az idők végleges beteljesülésére. De a gonoszok lelkei búsulni fognak, hogy az ő gyötrelmük és pusztulásuk ideje elérkezett.

Itt találjuk tehát lényegét tekintve a már teljesen kifejlődött millenarista tanításokat. Az egyetlen hiányzó elem ebben a pontos időmeghatározás, azonban még ezt is pótolni lehet a Szláv Énokkal, annak ezer-esztendősi időszakával.

II. A Második Ezsdrás (vagy: Negyedik Ezra) megkísérli párhuzamba állítani a negyedik vadállatot

A Második Ezsdrás egy olyan kis művet képez, amely bebocsátást nyert a latin Bibliába (a Vulgata-ba), mint annak függeléke és innét jutott el számos protestáns Bibliába is, mint az Apokrifák egy része. A tulajdonképpen "Ezra-Apokalipszis" megfelel a rendes Apokrifák Második Ezsdrásának 3-14. fejezeteinek, vagyis a Vulgata negyedik Ezra-könyvének. A fennmaradt fordításokat latin, szíriai, etióp, arab és örmény nyelveken találjuk meg, amelyek nyilván valamennyien egy elveszett görög fordításból származnak. Charles pseudepigrapha gyűjteménye ezt Negyedik Ezrának hívja.

Ámbár számos elmélet létezik a könyv összeállítását illetőleg, mégis általában azt hiszik, hogy annak jelenlegi formája egy összeállítás több műből, amelyek időpontja kb. Kr.u. 120. és 150. évek között váltakozik. Egyesek azon a véleményen vannak, hogy a könyv kiadója olyan már meglévő anyagot használt fel abban, mint amilyen a zsidó nyelvű "Salathiel Apocalypse" (melynek kiadását a Kr.u.-i 100 év körül sejtik), és ahhoz három független részt vett hozzá, melyek más apokalipszisekből származtak - a Sas Látomásból, az Ember Fiának látomásából és az Ezra Legendából - és való-

⁴⁸⁵ Ugyanott a 2. kötet, 497. oldalán.

színűleg még más forrásokból eredő kivonatokat is vett át hozzá.⁴⁸⁶ A cél az volt, hogy figyelmükbe ajánlja az apokaliptikus irodalmat bizonyos ellenséges érzelmű rabbinusi köröknek, és hogy annak számára állandó helyet biztosítson az ortodox júdaizmuson belül. Ez a könyv szoros kapcsolatban áll a Második Baruch-al, azonban attól teológiájában különbözik. Ebben pld. Ádám úgy van felemlítve mint aki a világban létező összes nyomorúságnak az okozója. (2. Ezsdrás 7:119)

1. ESCHATOLÓGIAI ELMÉLKEDÉSEK ÉRLELŐDNEK MEG. — A második Ezsdrás tele van olyan vallási problémákkal és elmélkedésekkel, amelyek az eschatológiára vonatkoznak. A feltevés az, hogy a jelenvaló világ folyása és annak időtartama meg van határozva és hogy Isten még mindig szereti az Izráelt, minden látszat dacára. Másrészt viszont semmi remény nem áll fenn, hogy a zsidó állam helyreállítatik, vagy hogy Jeruzsálem újjáépül, vagy hogy a föld megújul, azonban fennáll egy jobb világ utáni várakozás, melyet a jelenvaló világ katasztrofális összeomlásának kell követnie. Figyeljük hát meg ennek néhány pontját nagyobb részletességgel.

Az 5. fejezet 1. versében és onnét kezdve azokról a jelekről olvasunk, melyek a véget megelőzik: A föld lakóit nagy rémület fogja eltölteni. Az igazság el fog rejtőzni és a gonoszság minden megelőző szintet meg fog haladni. Az ország, melynek hite elszáradt úttalan pusztasággá fog válni. A nap hirtelen éjszaka is fel fog ragyogni és a hold is kisüt majd nappal. Tűzvészek fognak pusztítani a világ nagy területein és az asszonyok szörnyetegeket fognak szülni.

2. A MESSIÁS ORSZÁGA. — E csapásokat követőleg fog eljönni a Messiás országa:

"És az léssen, hogy ha valaki átélte mindezeket a dolgokat, amiket én néktek megjövendőlttem úgy ő megtartatik és meg fogja látni az én üdvözítésemet és az én világomnak végét." (2. Ezsdrás 6:26)⁴⁸⁷

"És aki megszabadított a megjövendőlt szenvedésektől ugyanaz meg fogja látni az én csodáimat. Mert az én Fiam a Messiás meg fog jelenni mindazokkal együtt, akik övele vannak és megörvendeztetik a hátramaradottakat négyszáz évig. És ezen évek után léssen, hogy az Én Fiam, a Messiás meg fog halni és mindazok is, akikben emberi lehelet létezik. Azután a világ elmerül hét napig az ősi csendességbe, hasonlóan az első kezdethez, úgy, hogy egyetlen ember sem fog megmaradni. És a hét nap után történik majd, hogy az a Kor, amelyik még nem ébredt volt fel, fel lesz költve és az ami romolható el fog enyészni. És a föld helyre fogja állítani azokat, akik őbenne alusznak és azoknak a porát, akik abban nyugosznak. ... És a Magasságos kinyilatkoztatik az utolsó ítélet trónusán." "És ekkor fogja a Magasságos mondani azoknak a nemzeteknek, akik fel lettek támasztva (halottaikból): Nézzetek ide és tekintsetek akit ti megtagadtatok." (2. Ezsdrás 7:27-33. 37)

Itt van hát előttünk egy négyszáz esztendősi időszak, mint a messiási országé, a Messiás héthónapos halálára vonatkozó furcsa tüneménnyel együtt, ami olyan gondolat, mely a mozlim hagyományokban öltött testet Jézusra vonatkozólag, jöllehet abban az Ő halálának időtartama - az Ő földön való második tartózkodása után - nincs hét napra korlátozva. Ámbár az író itt úgy beszél a halottakról, mint akik a porban alusznak, ugyanabban az időben mégis megengedi hogy azoknak lelke az angyalok által őrzött szépséges szobákban lakozzák, vagy amennyiben azok meg nem igazultak, úgy pihenés nélkül körbe vándoroljanak, eltelve aggodalommal az elkerülhetetlenül elkövetkező ítélet miatt. (a 77-101. versek) Az utolsó ítélet napján az igazak nem fognak közbenjárni a meg nem igazultak javára. (a 102-105. versek)

3. KÍSÉRLETEK A DÁNIEL 7-EL VALÓ PÁRHUZAMBA ÁLLÍTÁSRA NÉZVE. — Azonban a legérdekesebb pontot az képezi itt, hogy az író ebben a könyvben összekapcsolni igyekszik saját látomásait a Dn. 7. fejezetében foglaltakkal. Ebből keletkezik az úgynevezett "Sas Látomás".

⁴⁸⁶ W.O.E. Oesterly: An Introduction to the Books of the Apocrypha (Bevezetés az Apokrifák Könyveihez) című mű, a 146. oldaltól kezdődően.

⁴⁸⁷ Az itt felhozott idézeteket a Charles-féle Apocrypha and Pseudepigrapha című könyv 3. kötetéből vettük át, amelyben ezt a művet Negyedik Ezdrának nevezik.

"Halljad tehát te Sas, beszélni fogok Hozzád: A Legmagasabb mondja neked: Vajon nem te vagy-e az, amelyik megmaradt a négy vadállat közül, amelyet Én alkottam, hogy uralkodjanak az én világom felett, hogy általuk elérkezzék az én időmnek vége? (Sas, itt a Dn. 7. fejezetében szereplő negyedik vadállattal van azonosítva.) Te azért a negyedik, aki eljöttél mindazokat a vadállatokat legyőzted, akik elmúltak, te gyakoroltad a hatalmat a világ felett nagy félelemmel és uralkodtál fájdalmas elnyomással az egész lakott föld felett. Te oly sokáig lakoztál a művelt világban hamissággal és ítéleztél a földön hűtlenséggel. ... Ezért neked, oh te Sas el kell tűnnöd. ... És így az egész föld megszabadulván az erőszak alól újból fel fog frissülni és annak reménységéül és annak ítéletéül és könyörületére, aki őt megalkotta." (2. Ezsdrás 11:38. 45. 46)

A Sas határozottan össze van kapcsolva a Dn. 7. fejezetének negyedik vadállatával.

"Az a sas, amelyet te a tengerből feljönni láttál a negyedik királyság, amely a te testvérednek Dánielnek látomásában jelent meg. ... Ímé el fog jönni az a nap, amikor egy ország fog feltámadni a földön és az sokkal rettenetesebb fog lenni, mint az összes országok, melyek ő előtte voltak." (2. Ezsdrás 12:11-14)

Általában el lett fogadva az, hogy a látomásban szereplő sas a római birodalmat képviselte, abban a kísérletében, amely párhuzamot akart vonni a Dn. 7. fejezettel. Ezzel közelítjük meg legjobban az igazi prófétai magyarázatot, amely ebben a kevésbé megértett korban jelenik meg.

III. Az Ál-Sibyllai orákulumok

Az apokaliptikus irodalomnak egy másik - jóllehet ettől teljesen különböző jellegű - gyűjteményét is szemügyre kell vennünk, mivel annak egyes részei a III. századból datálódnak, jóllehet azok származása sokkal korábbi időre, kb. a Kr.e.-i II. századra nyúlik vissza. A Sibyllai orákulumok (jóslatok) olyan írásoknak vegyes halmazát képezik, amelyek néhány évszázadot fognak át és amelyek három általános szakaszra oszlanak: a pogányokra, a zsidóra és a keresztény szakaszra. E két utóbbi osztályba tartozók (az ál-sibyllai írások)⁴⁸⁸ a pogány Sibylla utánzására készültek. A Sybil szó görög jelentése a prófétanők egy bizonyos számának hiteles meghatározását képezi, akik a régi világ egymástól elválasztott részein éltek. Ezek a "Sybyllinák" a többi apokaliptikus írásokhoz hasonlóan nem valamilyen hitelességük, vagy olyan ismert szerzőségük miatt vannak felemlítve, sem azért, hogy mások számára valamelyes megerősítést adjunk, hanem egyedül csak azért, hogy úgy vegyük őket figyelembe, mint amelyek az idők tanításainak egyik formáját tükrözik vissza, ami a mi kutatásunk körét érinti.

Ezek az Ál-Sybyllinák többet jelentenek mint valami régi irodalmi ritkaságokat. Ezek azoknak az ál-epigráfiai írásoknak képezik egyik részét, amelyek a keresztény korszak korai időszakában virágoztak. Furcsa vegyülékei voltak ezek a zsidó és a keresztény vallásos írásoknak s itt-ott volt bennük egy darabka is a régebbi pogány forrásokból. Úgy tűnik, hogy ezek különféle időpontokból származnak a Kr.e.-i II. századtól a Kr.u.-i III. századig és legnagyobb részük a pogány Róma bukásával fejeződik be.⁴⁸⁹ Ezek nyilván egy ravasz fogást képeztek, amit a zsidók és később a kereszté-

⁴⁸⁸ A Sibyllákat a következők említik meg: Josephus: Antiquities 1. könyv, 4. fejezet, 3. szakasz, és a The Shepherd of Hermes (Hermes Pásztor) a 2. látomás, a 4. fejezetben, a The Hortatory Adres to the Greeks (Intő szózat a Görögökhöz) című mű, melyet Justin Mártírnak tulajdonítanak (a 16. 17. fejezetekben), és a latin egyházatyák számos tagja. A régi beszámolók egyik legteljesebbike volt a Lactantius-féle felsorolás, aki a IV. század kezdete körül írt erről az Institutes (1. könyv, 6. fejezetben) című művében, és aki Varrot követte, mint az ő tekintélyét. Ezen írások további elemzésére vonatkozóan lásd a különféle kiadások bevezetéseit is, melyek Whistontól, Terrytől, Batetől, Lanchestertől és másoktól származnak. A szövegek és a fordítások egy könyvismertetését Terry fordításban találhatjuk meg.

⁴⁸⁹ A zsidó és a keresztény részek gyakran össze vannak vegyülve és a szakértőnek munkáját jelenti az, hogy meghatározza melyik csoporthoz tartoznak az egyes szövegrészek és hogy ez utóbbiak melyik évhez illeszthetők hozzá. Ezen a helyen csupán néhány szemelvényt kívánunk adni, a H.C.O. Lanchester által írt elemzésből. Sibylline Orac12". a James Hastings: Encyclopaedia of Religion and Ethics (A Vallás és az Erkölcstan Enciklopédiája) című mű 11. kötet, a 496-500. oldalakon. Az 1. és 2. Könyv: Úgy tekintik, mint zsidó eredetűt, mely egy csomó keresztény közbeszúrást tartal-

nyek is abban a reményben alkalmaztak, hogy ezzel meg tudják majd nyerni hitüknek a pogányokat úgy, hogy lemásolják azt az előadási formát, amit a pogány Sibyllák szoktak használni, a görög hexameter versformát.

A keresztények - kiket pogány ellenségeik erősen szorongattak - ezekben az írásokban a megtorlásnak olyan eszközeit tartották kezükben, amelyet ők nem először alkalmaztak. Nem tudták nyíltan hangoztatni azt, hogy a hatalmas római birodalom - távol attól, hogy örökké fennálljon - pusztulásra van ítélve, sem azt, hogy Róma, a világ városainak királynője meg lesz döntve - ahogyan ezt a Szentírás ihletett írói képletes beszédekben és szimbólumokban elrejtették - mivel ekkor az egyház szükségképpen annak a gyanúnak tették volna ki, hogy az a hazaárulást oltja be az emberekbe. A pogány Sibilla színlelése lett ezzel beleerőltetve a keresztény vallás szolgálatába és a zsidó elemekhez az Apokalipszis fenyegetései lettek hozzácsatolva. Ezeket a hamis orákulumokat azután valamelyik pogány prófétának adták a szájába és egy közismert pogány címfelirat alatt hozták forgalomba. Az olyan címeket, mint amilyen pld. "aki meghagyta", vagy mint a névtelen vadállat volt, most már elhagyták. Rómát, a latin királyságot viszont világosan megnevezték.

A görög költemények azonban, amelyek az Apokalipsziszból vett körülírásokat tartalmazták nem voltak alkalmasak arra, hogy azokat mint valamelyik pogány Sibylla művét tárják oda a pogányság elébe. A II. században Celsus, akit nevetségre késztetett ez a fogás azzal vádolta meg a keresztényeket, hogy a sibyllai könyvekbe közbeszúrásokat iktatnak be.⁴⁹⁰ Lactantius a IV. században azt a megjegyzést teszi, mely szerint némelyek ezeket az írásokat a költők kitalálásainak tartják, nem tudván azt, hogy a költők honnét származtatták azokat.⁴⁹¹

Az egyház számára kedvező dolog volt, hogy a pogányság legnagyobb része mit sem törődött azzal, hogy utána nézzen eme új "Sibyllák" ihletei forrásának és csak csekély figyelmet szentelt ezeknek az ál-sibylláknak, mert nagyon nehéz lett volna kétségbe vonni azt, hogy a hét halommal bíró Rómának asszonyi figuráját, amelyik arannyal volt felékesítve, s aki körül sok szerető udvarolt, s aki bíborba öltözve arra volt szánva, hogy tűzzel égettessék meg, az Apokalipsziszból merítették.

Most néhány olyan legfontosabb kifejezést fogunk felsorolni, amelyek beletartoznak kutatásaink területébe. A 2. könyvben le vannak írva azok a félelmetes jajok, amelyek a "hét-halmú" városra fognak rászakadni, s amiket azok a mészárlások és gyötrelmek követnek, amelyek megelőzik az utolsó ítéletet, az igazak uralkodását és az örökkévalót az Ő trónusán.⁴⁹²

"És akkor, ezek után megjelennek majd a
Tizedik törzshöz tartozó férfiak, amikor
A földetrazó Megvilágító szét fogja zúzni
A bálványok szeretetét, és meg fogja rázni

maz. A 3. Könyv: Sok tekintetben a legfontosabb rész, de ugyanakkor a legtöbb zavartkeltő mű is. Fejezetei közül néhányat zsidó eredetűnek tartanak, míg némelyek valószínűleg keresztényektől származhatnak és egyes részek a pogány Sibyllákból vannak átdolgozva, melyek időpontja a K.r.e. II. századtól a keresztény korszak I. századáig terjed. A 4. Könyv: Sokkal későbbi keletű írás, valószínűleg az I. század vége körül, amelyről régebben azt hitték, hogy keresztény eredetű, míg jelenleg az a vélemény vált általánossá, hogy annak szerzője egy zsidó egyén - talán egy esseni - volt. Az 5. Könyv: Zsidó eredetű, melynek első része valószínűleg Hadrián idejéből származik, a második rész erősen római-ellenes, amelyet a Bar Cochba-féle lázadás után írtak meg, a Kr.u. 132. évben. A 6. Könyv: Zsidóellenes és keresztény eredetű. A 7. Könyv: Keresztény, szilárd eschatológiával, amely talán a III. század első feléből származik. A 8. Könyv: Határozottan keresztény eredetű, melyet a III. századba helyeznek. A megmaradó könyvek: Kisebb jelentőséggel bírnak.

⁴⁹⁰ Origen: Against Celsus című műve a 7. könyv, 56. fejezet, az ANF-ben 4. kötet, a 633. oldalon.

⁴⁹¹ Lactantius: The Divine Institutes (Az Isteni Elrendezések) című mű 7. könyve, a 22. fejezet, az ANF-ben 7. kötet, a 217. oldalon.

⁴⁹² Különféle angol nyelvű fordítások állnak rendelkezésre a Sibylline Oraclesekből ezek: Floyer (London 1713.), Whiston-féle kiadás (London, 1715.), Terry (New York, 1899.), Bate (London, 1918.), Lanchester (Oxford, 1913.) és mások. Az a versmértékben teljesen versbe foglalt fordítás, melyet itt felhasználunk Terry után, a Rzach-szöveget követi. A sibyllinák egyes részeire vonatkozólag lásd még Charles: Apocrypha and Pseudepigrapha című mű 2. kötetét is.

A hét-halmú Rómának népeit, és a nagy vagyonok
El fognak veszni, megégyvén a Vulkánnak tüzes lángjaiban.
És akkor véres jelek fognak leszállani az egekből."⁴⁹³

A 3. Könyvben Róma úgy van jellemezve, mint egy olyan asszony, akinek sok szeretője udvarol.

"Oh szűz, zsenge, kövér gyermeke a Latin Rómának,
Kit, a te sokat emlegetett mennyegzői lakomádon
Borral részegítettek le, neked most már rabszolgának kell lenned
És nem mégy férjhez tisztességes úton."⁴⁹⁴

A 4. könyvben az egymást követő királyságokat találjuk sorrendben felemlítve, azután a föld elpusztulása, a feltámadás, az utolsó ítélet és a megújult földön lévő áldott állapot van lefestve.

"Először az asszírok uralkodnak minden halandó felett,
És hat emberöltőn át tartják hatalmukban az egész világot. ...

Majd a médek lesznek a legyőzők, azonban
A trónon csak két emberöltőn keresztül diadalmaskodnak. ...
A Médek és Perzsák között rettentő küzdelem folyik a harcban,
És a médek elbuknak és a perzsa dárdák alatt
Elmenekülnek a hatalmas Tigris vizén túlra. És
A perzsa hatalom leszen a legnagyobb az egész világon,
És egy emberöltőn át a legnagyobb virágzásban
Fognak majd uralkodni. ...

Azonban amikor a halandó emberek faja elérkezik
A tizedik emberöltőhöz, akkor majd a perzsák
Nyakára is rákerül a szolgaság járma és rémület
Leszen akkor. De mikor majd a macedónok kérkednek
A jogarral, akkor Théba számára egy gonosz harc
Indul majd meg hátulról és Cartans fog lakozni
Tírusban, és a tírusiak elpusztíttatnak. ...

A Macedónok hatalma nem fog tartós lenni,
De nyugatról egy nagy itáliai háború fog kivirágozni,
Mely alatt a világ szolga-jármot fog hordozni és
A taliánokat szolgálja majd. ...
Az egész világot tűz borítja majd el, és nagy
Jelek fognak majd támadni karddal a trombitával
Napkeletet, az egész világ meg fogja hallani
A mennydörgést és a hatalmas hangot. És ő
Meg fogja égetni az egész földet és elpusztítja
Az egész emberi fajt, s az összes városokat,
És a folyókat és a tengert is,
Minden dolgot fel fog égetni és minden sötét porrá leszen.
De amikor már minden dolog porrá változott
És hamuvá lett, és az Isten lecsillapította
Azt a kimondhatatlan tüzet, melyet Ő gyújtott fel,
Akkor Isten maga, újból megformálja az emberek

⁴⁹³ The Sibylline Oracles (Sibylli Jóslatok) című mű, melyet Milton S. Terry fordított, a 2. könyv, 16-21. soraiban.

⁴⁹⁴ Ugyanott a 3. könyv 442-445. oldalain.

Csontjait és hamuit és újból életre ébreszti
A halandókat úgy, ahogy azok ezelőtt voltak.
És ekkor leszen az utolsó ítélet, amikor Isten
Önmaga, mint bíró, újból meg fogja ítélni a világot,
És mindazokat, akik hitetlen szívvel vétkeztek,
És elrejtí őket újra a földnek gyomrába,
(A sötét Tartarusba és a Stygiai Gyehennába).
De azokat, akik jámborok lesznek, újból éltetni
Fogja a földön, (és azok ott öröklík majd)
A halhatatlan, nagy Isten elenyészhetetlen áldásait:
Isten adván számukra lelki életet és örvendezést."⁴⁹⁵

A 8. könyvben Isten haragja van feltárva a világgal szemben. Róma romlása, ami a költemény terhe,⁴⁹⁶ főképpen az Apokalipszisből és az Ó-Testamentum prófétáitól lett lemásolva. Ebből az utóbbiból lett kölcsönözve az a minta, amely szerint Róma úgy lett leírva, mint a régebbi latin Rómának a leánya.

"Egy megérdemelt égi csapás, óh döllyfös Róma,
És te leszel majd az első, aki meghajtod
Nyakadat és a földdel tétetel egyenlővé és
Téged fog majd végleg megemészteni a pusztító tűz. ...
És te akkor majd gyászolni fogsz és
Félreteszed a te parancsolóidnak széles csíkú,
Bíbor ruháik ragyogását, és gyászruhát fogsz
Felöltetni magadra, oh döllyfös Királynő,
Latin Rómának sarjadéka, És ennek a te hivalkodásodnak
Dicsősége nem leszen a tiéd többé és nem fogsz
Te balvégzetű, soha sem feltámadni újból. ...
Mert akkor, a halandók az egész földön megzavarodnak,
Amidőn a Mindenható önmaga jő el az ítélőszékhez,
Hogy ítéletet mondjon az élő lelkek, a halottak,
És az egész világ felett."⁴⁹⁷

Róma elpusztítását a sárkánynak tulajdonítják a Sátán közismert apokaliptikus jelképe alatt.

"Amikor egy sárkány, melynek mindkét szeme
Tűzzel van megtöltve és telt bendőjével megérkezik
A hullámok hegyén, és sanyargatja gyermekeidet,
És amikor éhínség leszen a háborúság a rokonok között
Akkor közel van már egészen a világnak vége,
És az utolsó nap, és a halhatatlan Isten ítélete az ő számukra,
Akiket Ő megerősített és kiválasztott.
És a kérlelhetetlen harag legelőször a rómaiakra

⁴⁹⁵ Ugyanott a 4. könyv 61-245. oldalain.

⁴⁹⁶ Lactantius a következőt jegyzi meg: "A sibillinák nyíltan kimondják, hogy Róma pusztulásra van kárhoztatva és hogy ez valóban az Isten ítéletéből történik, mivel az gyűlöletessé tette az ő nevét, és lévén az az igazságosság ellensége, elpusztítás azt a népet, amely megtartotta az igazságot." (Institutes, 7. Könyv, 15. fejezet, az ANF-ben 7. kötet, a 213. oldalon.)

⁴⁹⁷ The Sibylline Oracles, 8. Könyv, a 48-109. sorig.

Sújt majd le, és eljő a vérivás és az átkozott
Életsornak az ideje."⁴⁹⁸

Egy bizonyos keletről jövő Antikrisztus van összekapcsolva Róma bukásával és Beliár a régebbi sibillai Könyvekben úgy van leírva, hogy annak kifejezéseit egy olyan személyre lehet alkalmazni, aki megcsalja az embereket, és aki el lesz pusztítva a tüzes utolsó ítéletben a világ végezetekor.⁴⁹⁹

Így fest az az ál-sibillai írásokban foglalt furcsa, de mégis a tárgyhoz tartozó tanúságtétel. Ilyennek látjuk az ál-epigrafai és apokaliptikus irodalmat, ebben a két Testamentum-közötti és öskezresztény időszakban, amely telítve volt különös számításokkal és ésszerűtlen állításokkal. Ez utóbbiak legtöbbje éles ellentétben állott az utolsó napokra nézve megrajzolt azzal az egészséges, ésszerű és tömör képpel, melyet az Ó-Testamentum ihletett tollai festettek le és a kánoni Új-Testamentumi írók világos, szilárd és felvilágosító előadásaival.

A korra vonatkozó isteni terv felvázolása az Új-Testamentumban tökéletesen megegyezik - a pótlásokat és a terjedelmet kivéve - az Ó-Testamentum megállapításaival, a végső napokat illetőleg. Azonban a kettő közti ellentét éppen olyan nagy, mint amilyen egy álló tócsából merített pohár homályos víz és egy üdítő, soha el nem apadó forrásból nyert, tiszta és csillogó pohár víz között van. Az emberi számítások botorságai azonban csak még jobban kidomborítják az ihletett írások szépségét és harmóniáját.

IV. Biblián-kívüli befolyások az Antikrisztus fogalmára nézve

Miután röviden körvonalaztuk a legfontosabb pseudepigraphák tartalmát, ezután kövessük nyomon azok befolyását bizonyos meghatározott hittételekre nézve, mint pld. az Antikrisztusra és a chiliasmusra vonatkozólag.

Igen nehéz dolog a Biblián-kívüli apokaliptikus irodalomnak az eredeti Új-Testamentum Apokalipszisére, vagyis a Jelenések könyvére vonatkozó egyházi értelmezésére gyakorolt befolyását megérteni a mai modern korszakban, amelyben a megfigyelés és az okoskodás helyettesítik túlnyomórészt a kinyilatkoztatást és a hitet, amelyek a régebbi időkben a hiszékenységgel voltak összevegyülve.

1. AZ APOKRIFA ÍRÁSOK ELTORZÍTJÁK A BIBLIAI JELKÉPES ALAKOKAT. — Ezenkívül napjainkban csaknem lehetetlen számunkra az, hogy helyesen értékeljük azt a rendkívüli befolyást, amelyet az Apokalipszis eredeti bibliai jelképes alakjai - mint pld. a négy lovas, a vadállat, a bíborba öltözött asszony és a rettegett "Antikrisztus" - gyakoroltak volt az elmúlt korok gondolkodására nézve. Ez nemcsak a tömegek gondolkodásmódját illetőleg volt igaz, hanem különösen igaz volt azokra az egyénekre vonatkozólag is, akiknek alapvető döntéseket kellett hozniuk az emberiség ügyeinek irányítására nézve. Ez a lelki befolyás úgy látszik mindenkor jelen volt, és az legalább a tudat alatt, ha nem egészen nyíltan működött is. És jóllehet a mi korunkban élő tudósok - azután, hogy fáradságos kutatásokat végeztek az évszázadok bizonyító anyagában e nem bibliai könyvek hitelességének megállapítása végett - nem sok értéket tulajdonítanak ezeknek azért, mert híjával vannak bizonyos olyan elemeknek, amelyeket a kánoni írásoktól megkövetelnek, mégis szem előtt kell nekünk tartani azt, hogy azok ama régi korban a közkeletű gondolkodásmód kifejezői voltak és azok csaknem olyan mértékben befolyásolták az ő idejük közfelfogását, mint ahogyan azt az elismert és jóváhagyott Írások tették. Ezenfelül azokat a műveket, amelyeket azóta a gyűlöletes "eretnek" felirattal láttak el azokban az időkben, gyakran elismerték és megbecsülték. Ez az oka annak, hogy azt találjuk, mely szerint sokan voltak az egyház-atyák között - akiket az ősi egyház "ortodox"-ként ismert el -

⁴⁹⁸ Ugyanott, a 113-125. sorig.

⁴⁹⁹ Ugyanott a 187-198. oldalig és a 3. Könyv 76-90. oldalain. (Lásd: a jelen kötet 299. oldalát is.)

olyanok is, akik véleményüket az olyan könyvekből vett idézetekkel támasztották alá, amelyeket azóta már elvetettek, vagy legalább is hitelüktől megfosztottak.

Jusztin Mártír pld. idézeteket közöl Énok könyvéből és nagyra becsüli azt, Tertullian pedig védelmébe veszi azt. Ebben a műben az az állítás foglaltatik, hogy Isten az angyaloknak adta át az emberi nem feletti gondoskodást. Azonban ezek az angyalok áthágva az Ő parancsolatát, összebeszéltek az emberi fajjal, és ebből származtak azok a sarjadékok, akiket démonoknak hívunk.⁵⁰⁰

Alexandriai Kelemen elfogadja és teljesen szabadon idézi az Ó-Testamentumi Apokrifákat és a Tóbiás könyvében elbeszélte csodákat hiteleseknek tekinti. Hasonló magatartást idézhetnénk még számos más egyház-atyá részéről is. Ez azt mutatja, hogy el kell ismernünk azt a hatalmas befolyást, melyet ez a biblián-kívüli szent és félig-szent vallásos irodalom - mely abban az időben fennállott - az illető korszak vallásos felfogásának kialakítására gyakorolt. És ez csak még jobban kihangsúlyozza azt a szempontot, hogy nekünk nem szabad azt a tévedést elkövetni, hogy a mi mostani Bibliánkat úgy tekintjük, mint az ő vallásos gondolkodásuk egyedüli alapját. Egy ilyen elképzelés éppen olyan csalóka lenne, mint az a másik - melyet sokáig melengetek keblükön a keresztény körök - hogy Izráel és annak történelme jelentették azt az egyedüli központot, amely körül a régi idők élete forgott, mert Izráel csupán egyetlen - bár éppenséggel nem jelentéktelen - fogat jelentett az ősi élet hatalmas kerekében.

2. AZ ANTIKRISZTUST ÚGY KÉPZELIK EL, MINT A SÁTÁN MEGTESTESÜLÉSÉT. — Az egyik olyan alak, amelyik azokban az időkben ebben a sorolásban mindenki másnál jobban kimagaslott az Antikrisztus alakja volt. Az elismert egyházatyák írásműveiben éppúgy, mint az úgynevezett pseudepigrafikus és apokrif írásokban az Antikrisztus alakja nagy szerepet játszott. Mi őt különböző ruházatban látjuk felöltözve és számos álnév alatt találjuk elrejtőzve. Iréneus róla a következőképp beszél:

"Ő (az Antikrisztus) miután az ördög valamennyi hatalmával fel lett ruházva, úgy fog eljönni ... mint egy istentagadó, gonosz és gyilkos (egyen), úgy, mint egy rabló, aki magában központosítja az összes sátáni istentagadást és aki félretolja a bálványokat, rábeszélvén az embereket arra, hogy ő maga az Isten és saját magát emelve fel, mint egyetlen bálványt."⁵⁰¹

"Azonban amikor ez az Antikrisztus minden dolgot megsemmisített ezen a világon ... ő be fog ülni a templomba Jeruzsálemben."⁵⁰²

Antikrisztus: nem az ördög, azonban róla azt képzelik, hogy többé-kevésbé az ördög megtestesülése.

Chrysostom, aki jelentős befolyást gyakorolt a Keleti Egyházra, a II.Thess. 2. fejezetéről tartott 3. számú biblíamagyarázatában ezt állapítja meg: "De hát kicsoda ő? Talán a Sátán? Semmi esetre sem, hanem egy olyan ember, akiben annak minden ereje benne van."⁵⁰³ És ezt a gondolatmenetet újból és ismét megtaláljuk egészen a Halberstadt-i Haymo-ig visszamenőleg (kb. a IX. századig). Ugyanezt a gondolatot fejezte volt ki damaskusi János is.⁵⁰⁴ Hippolyt egy zsidót csinál belőle, aki a Dán törzséből származott, egy zsarnokot és királyt, azt az "ördög-fiát" aki utánzata vagy ellentéte fog lenni Krisztusnak.⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ Heinrich Corrodi: Kritische Geschichte Des Chiliasmus (A Chiliasmus kritikai története) című mű 2. kötet, a 73. oldalon.

⁵⁰¹ Iréneus: Against Heresies az 5. Könyv, 25. fejezete, 1. szakasz az ANF-ben 1. kötet 553. oldalán. (A fordító zárójelében lásd a 248. oldalt.)

⁵⁰² Ugyanott a 30. fejezet, 4. szakaszt, az 560. oldalon.

⁵⁰³ Lásd a fordítást az NPNF-ben 1. sorozat, 13. kötet, a 386. oldalon.

⁵⁰⁴ W. Bousset The Antichrist Legend (Az Antikrisztusi Legenda) című mű 139. oldalán.

⁵⁰⁵ Lásd 275. oldalt.

Az ő számára a római birodalom nem az Antikrisztus országát jelenti. Ehelyett az Antikrisztus le fogja igázni Egyiptom, Líbia és Etiópia királyait és az ő legközelebbi hódítása Tírus és Berytus (Beirut) elpusztítása fog lenni.⁵⁰⁶

3. AZ ANTIKRISZTUST ÚGY ÍRJÁK LE, MINT VALAMI ELTORZÍTOTT SZÖRNYETEGET. —

"Mivel a világ Megváltója az emberi nem megváltásának céljával a makula nélküli és szűz Máriától született, ugyanily módon fog létrejönni a vádló is egy tisztátalan asszonytól a földön és egy szűztől fog megszületni törvénytelenül."⁵⁰⁷

Az Antikrisztust gyakran szokták összekapcsolni a Sárkány-szörnyvel is. És róla olyan leírásokat találunk, amelyek a képzelet valamennyi jelét magukon viselik, örömet találva a rettenetesnek, a borzalmasnak leírásában. "A Revelationos Ezra" (Ezra Jelenése) c. művén, amelyet Tischendorff adott ki - amely művet egy ideig úgy tekintettek, mintha egyik részét képezné az Apokrifá Második Ezsdrásának (vagyis Ezra negyedik Könyvének), jóllehet ez a bizonyos mű ez utóbbinak utánzata - ezt a leírást találjuk:

"Az ő megjelenésének külső formája hasonlatos egy vadállathoz, jobb szeme olyan, mint az a csillag, amelyik reggel felkél és a másik, amelyik semmit sem mozog, szája egy rőfnyi, fogai arasznyi hosszúságúak, ujjai a sarlókhöz hasonlóak, lábnyomai két arasznyiak és arcán ez a felirat áll: Antikrisztus."⁵⁰⁸

Ez a különös felfogás, mely szerint az Antikrisztus egy rettentően eltorzított szörnyeteg volt, sok évszázadon keresztül tartotta magát, és nagyon kifejlődött kifejezést talált a Középkor művészetében. Beátus "Illustration of the Apocalypse" (Az Apokalipszis Szemléltetése)-ben egész félelmetes valóságában találkozunk vele.⁵⁰⁹

Az a gondolat, mely szerint az Antikrisztus a Dán törzséből fog eljönni széleskörű megértésre talált az ősi egyházatyák körében. Megtaláljuk ezt Hippolytnál és még kifejezettebb módon Iréneusnál, aki még azt is megkísérli, hogy valamely alátámasztást adjon ennek abból a tényből kifolyólag, hogy az Apokalipszisben nincsen említés téve Dán törzséről.⁵¹⁰ Ezt a felfogást későbbiekben az Ambrus, az Edessa-i Jákób és későbbben a Bede-féle Sibyl-ben is megtaláljuk, úgyszintén Primasius és Ambrosius Autpertus írásaiban is.⁵¹¹

Iréneus nem magyarázza meg nekünk annak okát, hogy miért állítja ezt, hogy az Antikrisztus Dán törzséből fog eljönni. Ha az ősi zsidó hagyományokat alapos vizsgálat alá vesszük, úgy azt találjuk, hogy az öreg Targumim kijelenti, mely szerint Dán-ból sötétség fog szétáradni az egész világra.⁵¹² Északot úgy tekintették, int a sötétség és a gonoszság székhelyét. És mivel Dán törzse Északon lakott, ő volt hivatva arra, hogy az Antikrisztus forrása legyen. Továbbá a Dán törzse volt az első, amelyik megkezdte a bálványok imádását és behódolt a gonosz erőinek. Ezenkívül a törzs jelvényén valóban egy kígyó képét viselte.⁵¹³ Ezt a kígyót mindenki az Antikrisztus jelképének tartotta. A "Pseudo Ephraem"-ben (Hamis Efraim) azt olvassuk, hogy az Antikrisztus idejében rettentő éhínség fog dühöngeni az egész földkerekségen, melynek szigora tovább fog növekedni, mivel - s ezt meg kell jegyeznünk - "et nemo potest venumdare vel emere di frumento caducitatis, nisi qui

⁵⁰⁶ Hippolytus: Treatise on Christ and Antichrist, az 52. fejezet, az ANF-ben 5. kötet, 215. oldalán, lásd még: Bousset idézett művét a 158. oldalon is.

⁵⁰⁷ Pseudo Hippolytus: "Appendix to the Works of Hippolytus" (Függelék Hippolytus Műveihez) című könyv 22. fejezet, az ANF-ben 5. kötet, a 247. 248. oldalakon.

⁵⁰⁸ Revelation of Esdras (Ezdrás-féle Kinyilatkoztatások) című mű az ANF-ben 8. kötet, az 573. oldalon. Lásd még: Bousset idézett művét is, a 156. oldalon is.

⁵⁰⁹ Lásd az 574. oldalt.

⁵¹⁰ Lásd a 275. 247. oldalakat, Hippolytusra ill. Iréneusra vonatkozólag.

⁵¹¹ Bousset: idézett művét a 171. 172. oldalakon.

⁵¹² Midrash Rabbah a Genesis 49:14-17. versre nézve. Freedman-féle fordítás a 2. kötet 963. 964. oldalait, Jeruzsálem Targum a Genesis 49:17. versét.

⁵¹³ Moriz Freidlander: Der Antichrist in den vorchristlichen jüdischen Cuellen (Az Antikrisztus a kereszténység előtti zsidó forrásművekben) című mű 151. oldalán.

serpentinum signum in fronte aut in manu habuerit" (és senki nem fog tudni sem eladni sem vásárolni zsenge búzát, akinek nincs a homlokán vagy a kezén a kígyó jele).

4. ÖSSZE VAN KAPCSOLVA A TEMPLOMMAL ÉS A ZSIDÓK VISSZATÉRÉSÉVEL. — Az a gondolat, hogy az Antikrisztus a jeruzsálemi Templomban meg fog jelenni és ezért a Templomot újból fel kell építeni széleskörű visszhangot váltott ki. Hippolytusnál ezt a kijelentést találjuk:

"A Megváltó feltámadott és megmutatta az Ő szent testét, mint egy templomot és ő (az Antikrisztus) egy kőtemplomot fog emelni Jeruzsálemben."⁵¹⁴

Szoros összeköttetésben állott ezzel az a gondolat, amely a zsidók - különösen pedig a tíz törzs - Jeruzsálembé való visszatérésére vonatkozott. A "Greek Apocalypse of Daniel"-ben ezt olvassuk: "És a zsidók őt (az Antikrisztust) magasztalni fogják és ő abban a Templomban fog lakozni, amelyet a földdel tettek egyenlővé."⁵¹⁵ És az Autun-i Honorius kijelenti: "Az Antikrisztus fogja felépíteni a régi Jeruzsálemet, amelyben ő el fogja rendelni, hogy őt magát Isten gyanánt imádják."⁵¹⁶

5. PERZSA ÉS ZSIDÓ FORRÁSBÓL SZÁRMAZÓ FEJTEGETÉSEK. — Az ilyen és az ehhez hasonló regényes felfogások az Antikrisztust illetőleg évszázadokon keresztül általánosságban el voltak terjedve, sőt azokat részben még manapság is egyes vallási csoportoknál megtaláljuk. Nyilvánvaló, hogy az Antikrisztus képének ilyen jellemvonásai nem alapozhatók azokra a vonatkozásokra, amelyeket az Antikrisztusra nézve a Bibliában találunk. A Biblia szövegrészei sehol sem engedik meg ennek az alaknak ilyen részletes leírását. És ha az Antikrisztus ilyen körülményes jellemzésének kidolgozását csak egyetlen biblíamagyarázónak akarnánk tulajdonítani - akitől azután az összes többiek lemásolták ezt - ez esetben mi túlságosan tág teret engednénk az abban a korszakban élt tudós férfiak hiszékenységének.

Mi volt hát akkor az eredete az Antikrisztust illető eme különcködő elgondolásoknak? Miből sarjadztak hát ki azok? Az az állhatatosság, amivel ezek megjelennek minden bizonnyal azt mutatják, hogy léteztek bizonyos Biblián-kívüli elgondolások az Antikrisztus fogalmát illetőleg, amelyeket az emberek nagyon jól ismertek és amiket az egyház őskorában el is fogadott. Később már aztán nem igen emlékeztek vissza ezekre a külső forrásokra, és az Antikrisztusnak igen körülményesen kidolgozott képe eredeti termék gyanánt talált elfogadásra.

Lehet-e azonban ilyen kívülfekvő forrást találni? Az Antikrisztus tényleges lenevezését első ízben a keresztény vallásos irodalomban találjuk meg. Azonban az e névhez kapcsolódó további elgondolások - különösen az Istennel szembehelyezkedő zsarnok és uralkodó fogalma az utolsó időkben - minden bizonnyal a zsidó apokaliptikus irodalom virágzásának idejére nyúlnak vissza. Ez a következtetés van például levonva a Hastings által írt "Encyclopedia of Religion and Ethics" (A Vallás és Erkölcstan Enciklopédiája) című műnek az Antikrisztust tárgyaló cikkében:

Úgy tűnik, mintha ennek a regényes fogalomnap a perzsa eschatológiában rejlenék az eredete, amelyben az Ahura Mazda - a világosság istene - és Angra Mainyu - a sötétség istene - közötti harc játszsa a főszerepet. És innét talált az utat a zsidók apokaliptikus irodalmába, amelyben az ellentét Isten és ördög között - akit különböző olyan elnevezések alatt találunk ott, mint: Beliár, Satanas, Diabolus, Pneuma-serion - a legfőbb vezető gondolatot képezi a Tizenkét Pátriarcha Testamentumának zsidó elemeiben, amely írásmű kétségtelenül a makkabeusi korszakhoz tartozik. Ebben a könyvben már Beliár úgy jelenik meg, mint az Isten és az Ő népének a végső időkben lévő ellensége. A Messiásra nézve ezeket mondja (T:Levi 18:12): "És Beliárt Ő meg fogja kötözni és Ő hatalmat fog adni az Ő gyermekeinek arra, hogy eltapossák a gonosz szellemeket."⁵¹⁷ Beliár, aki eredetileg nem volt valószínűleg senki más, mint a megtestesült ördög aztán rövidesen - bizonyos törté-

⁵¹⁴ Hippolytus: Treatise on Christ and Antichrist című műve a 6. fejezetben az ANF-ben az 5. kötet, 206. oldalán.

⁵¹⁵ Bousset idézett műve a 63. 66. oldaltól kezdődőleg.

⁵¹⁶ Honorius művéből fordítva: Elucidarium (Magyarázatok Könyve) a 3. Könyv, 10. fejezete a Migne-ben pld. 172. kötet, 1163. oszlopában.

⁵¹⁷ A "Testaments of the Twelve Patriarcha (A Tizenkét Apostol Testamentuma) c. művet illetőleg lásd a 192. oldalon.

nelmi viszonyok befolyása következtében - odáig lett fejlesztve, hogy ő lett az Isten ellenfele a végső időkben.

Beliár, amint azt vitatták, Sebastéból fog eljönni. Meg fogja állítani a tengereket, a nagy és tüzes napot, és a ragyogóan világító holdat. Fel fogja majd támasztani a halottakat és számos jelet és csodát teszen az emberek előtt. Azonban Őbenne nem leszen beteljesülés, csupán elvakult csalódás. Ő sokakat félre fog majd vezetni, még azokat a hithű zsidókat és más olyanokat is, akik törvény nélkül élnek és még nem fogadták be az Isten Igéjét. De abban az időben amikor elközelelg a nagy Isten ítélkezése és a tüzes hatalom le fog szállni a földre az Isten tüzével fogja elpusztítani Beliárt és mindazokat, akik őbenne bíztak.⁵¹⁸ Beliárnak ez a furcsa leírása olyan nagy hasonlóságot mutat az Antikrisztushoz, hogy a tudósok egyik része megkísérelte Sibylnek ezt a részét úgy beállítani, hogy azt a Krisztus kora utáni időben írták volna. Azonban egy másik Sibyl - mely kétségen kívül zsidó eredetű - Beliár működését a következő módon írja le:

"Közel van a romlás, mikor a gonosztevők jönnek
A próféták helyett beszélni a földre.
És Beliár el fog jönni és sok jelet
Csinál az embereknek. És ekkor a jámbor férfiak
S a választottak és a hívek között zavar leszen
Majd, s kifosztják majd őket és a zsidókat."⁵¹⁹

A régi Görögországban és Rómában nagy tiszteletnek örvendett Sibyllok (Sibillinák), messze terjedő befolyással voltak a közvélemény kiformalódására nézve, miután úgy a zsidók, mint a keresztények is úgy fogadták azokat, mint saját hitvallásaik hírverésének hatásos módszerét, különösen az ő eschatológiai reménységük számára, amint azt már láttuk is.

A Sibyllinák 5. könyvében (a II. században Kr.u.) Néró visszatérésének elvárása talál kifejezést. Ennek első részében Néró még mint történelmi alak jelenik meg, azonban a második részben őt már emberfeletti tulajdonságokkal látjuk felruházva. Hasonlóképp tűnik fel a 8. könyvben (a III. században) a "Nero redivivus" (Az újjáéledt Néró) és ugyancsak feltűnik egy asszony uralma is, amely látványlag úgy tekinthető, mint a gonosz megtestesülése.

Hadd jegyezzük itt meg az Antikrisztus személyiségének az első évszázadok alatt történt továbbfejlődését a kor gondolkodásmódjában. Jóllehet a II. Thess. 2. fejezetében az Antikrisztus még koránt sincsen úgy lerajzolva mintha az Istennel szembehelyezkedő zsarnok volna, hanem inkább úgy látjuk ott, mint alattomos hatalmat és félrevezető ügynökséget, amely a rejtkehelyen dolgozik, megkísérelve, hogy az Isten helyét elfoglalja, mégis ez a régebbi elképzelés maradt túlsúlyban a régi kereszténység reménykedésében. Nemsokára Néró halálát követőleg az a suttozás kapott lábra, mely szerint ő nem is halt meg, hanem életben van és nemsokára újból meg fog jelenni az emberek között.⁵²⁰

A csalók saját hasznukra fordították ezt a népszerű reménységet és a misztikus Néró álarcát öltötték fel magukra. Ezt a pogány hitvallást legelőször a zsidó apokaliptikus írók tették magukévá és ez meg is van említve a negyedik és ötödik sibillynában. Innét származik ez a kifejezés is: "Nero redivivus" (újjáéledt), ami a pettaui Victorinus előtt is ismert volt. Ahogy az idő múlt és Néró visszatérése mindinkább valószínűtlenné vált az ő alakja lassanként egy szellemszerű szörny képét kezdte felöltetni. És Commodian "Carmen apologeticum" című művében - a IV. század elején - már

⁵¹⁸ The Sibylline Oracles, 3. Könyv, a 76-90. sorokig.

⁵¹⁹ The Sibylline Oracles, 2. Könyv, a 209-214. sorokig. Lásd: Terry lábjegyzetét, amelyben Beliárt, Beliállal, vagy az Antikrisztussal azonosította. Beliár egy olyan elnevezés, melyet az ördögre alkalmaztak, amit azonban a későbbi forrasmunkák az Antikrisztus megjelölésére használtak. (Lásd: The Martyrdom of Isaiah (Ésaiás Mártíromsága) című művét a 2. fejezetnél a 4. verstől kezdve a Charlex: The Apocrypha and Pseudepigrapha című műnél a 2. kötet, 161. oldalán.)

⁵²⁰ Seutonius: The Lives of the Caesars (A Cézárook Élete) című műben a 6. könyv: Nero, az 57. fejezetben a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban: Tacitus az 1. kötet 173. 175. oldala.

az Antikrisztus és a Néró redivivus két személye egy alakká olvadt össze.⁵²¹ Hasonlóképpen élénk leírást találunk a Sibyllinákban a zsidó fogságból való visszatérésre nézve a perzsa folyón túlról.⁵²² És ez lett összepárosítva a végső napok Antikrisztusának a gondolatával, amit Commodian nagyfontosságú szövegrészeiben találunk meg.

"A zsidó Írásokat kapván vissza tőle (Nérótól) ugyanakkor azt kiáltják fel a Magasságoshoz, hogy megcsalták őket."⁵²³

A későbbi keletű hagyományok még két Messiásról is szólnak - az egyik a Ben József Messiás, aki vissza fogja vezetni a tíz törzset a fogságból Jeruzsálembe, és el fogja majd pusztítani az Antikrisztust, és a másik a Ben Dávid Messiás, aki az igazi Messiás fog lenni⁵²⁴ és aki győzedelmeskedni fog. Ezek és más gondolatok voltak azok, amelyek a zsidó nyelvű "History of Daniel"-ben megírattak és amelyek a perzsa nyelven ránk maradtak. A későbbi szíriai "Apocalypse of Ezra" az Ál-Methódus-on keresztül jutott el a Nyugatra, amely munkák nem kevesebb mint három görög nyelvű ismertetésben, egy latin nyelvű fordításban és számos görög és latin szerkesztésben maradtak fenn. Ezek mind mély benyomást gyakoroltak azokra az ősi időkre és hozzájárultak azoknak a sokrétű elképzeléseknek kifejlődéséhez, amelyek abban az időben forgalomban voltak az Antikrisztust illetően. Az ember valóban feljogosítva érzi magát annak megállapítására, hogy az effajta felfogások sokkalta nagyobb benyomást tettek nyugaton mint keleten és számos, nagyjelentőségű elhatározásra gyakoroltak befolyást. Különös dolog ez, amit azonban az embernek szem előtt kell tartania ahhoz, hogy a korai századok magatartását és gondolkodását meg tudja érteni.

V. Biblián-kívüli befolyások az őskeresztény chiliasmusra

"A Nicea-előtti korszak eschatológiájában a legmeglepőbb pontot - Schaff szerint - "a kiemelkedő chiliasmus, vagyis a millenarizmus képezi."⁵²⁵ Az Ál-Barnabás, Papias Jusztin Mártír, Iréneus, Tertullián, Methodius, Lactantius és mások azt vallották, hogy az ezeresztendős uralkodást Krisztus második, személyes és valóságos eljövételének kell megelőznie, amely az igazak tényleges feltámadásával kell kezdődjen és a második feltámadással, valamint az általános utolsó ítélettel kell végződjen, amit aztán az örökkévaló államnak kell követnie. Azt remélték, hogy a Millennium a hirtelen történő isteni közbelépésnek lesz majd az eredménye, és az nem egy fokozatosan előrehaladó történelmi folyamat fog lenni.

1. Ó-TESTAMENTUMI PRÓFÉCIÁK KOMBINÁCIÓI A JELENÉSEKKEL. — Ez a hit főképpen a Jelenések 20. fejezetében foglalt próféciaikon alapult. Azonban ezen ősi íróknak legtöbbje a földi Királyságot Jeruzsálem központjában képzelte el, még pedig nem az igazi zsidók részére - ahogyan azt a modern pre-millenisták legtöbbje tartja most - hanem a keresztény egyház számára, mint amelyik az igazi lelki Izráelt jelenti.⁵²⁶

A Jelenések 20. fejezete - amely az egyetlen olyan szövegrész a Bibliában, mely erről a különleges időszakról említést tesz - teljesen világos az ezer esztendőre vonatkozó tanítást illetően, mint amelynek az első és a második feltámadás között kell eltelnie, amely idő alatt az "áldott és a szent" emberek uralma fog bekövetkezni, akik az első feltámadásban ébredtek fel új életre. Ez azonban mitsem mond egy olyan földi országról, amelyben akár keresztények, akár zsidók, vagy más meg nem tért nemzetségbeliek uralkodának Jeruzsálemben. Ezekre a pontokra nézve a millenaristák bi-

⁵²¹ A. Harnack: Chronologis der althristlichen Literatur (Az Őskeresztény irodalom időszámítása) című mű 2. kötete, a 433-442. oldalakon.

⁵²² The Sibylline Oracles című mű 2. könyve a 216. 223. sorokig.

⁵²³ Commodian: Instructions (Utasítások) című műve a 41. fejezetnél az ANF-ben 4. kötet, a 211. oldalon.

⁵²⁴ Bousset idézett műve a 104. oldalon.

⁵²⁵ Schaff: History, c. mű 2. kötet, a 614. oldalon. Lásd a Millenarizmus és az ezzel rokon szavak meghatározását a 33. oldalon.

⁵²⁶ Ugyanott a 614. 615. oldalakon.

zonyos Ó-Testamentumi próféciákra hivatkoztak, amelyek azonban egymagukban - szükségképpen - semmilyen célzást sem tesznek arra, mintha azok egy ezeresztendő időszakra vonatkoznának.

2. EZEN ŐSI ELGONDOLÁSOK EREDETE. — Honnét jutottak ezek az ősi millenisták ilyen gondolatokra? A modernisták legtöbbje természetesen az egész millenarista hitet nem-keresztény forrásokra vezetik vissza, mivel a keresztény hitre áttért emberek, akár zsidó, akár pogány háttérrel bírtak is teljesen tisztában voltak egy eljövendő arany kort ígérő azzal a hagyománnyal, amely - sokféle változatban - akkortájt számos régi vallásban forgalomban volt. Azonban nem szabad szükségszerűen feltételezni azt, hogy ezek a Biblián-kívüli elképzelések többet tettek annál, minthogy színessé tették az általuk - a szentírási millenniumra nézve - nyújtott magyarázatokat.

Kétségtelen az, hogy ezek az egykorú Biblián-kívülről elgondolások - hasonlatosan valamely katalizáló közeghez - úgy befolyásolták a Nicea-előtti millenistákat, hogy azok ezeket az Ó-Testamentumi próféciákat összekössék a Jelenések 20. fejezetével, azért, hogy azután ezen a kétős alapon rajzolják meg annak a földi aranykorú országnak minden részletében kidolgozott képét, amelynek meg kell előznie a végső feltámadást. Bizonyos az, hogy azok az apokaliptikus írások, amelyekkel a zsidók áttértek, természetesen teljesen át voltak itatva, közkézen forogtak a keresztény egyházban és hogy azok jóllehet kívül álltak a kánonon, mégis közvetlen befolyást fejtettek ki azáltal, hogy nyomatékosan hangsúlyozták a földi messiási országot Jeruzsálemmel, mint annak központjával.

"Dacára annak a ténynek, hogy az U.T. - az Apokalipszisben foglaltakat kivéve - mitsem beszél a Millenniumról és hogy Krisztus nem fogja összekötni a Parousia-t egy földi királyság megalapításával ez a hit mégis rendkívüli vonzóerőt gyakorolt a keresztény elmékre. Kétségtelen, hogy az Apokalipszis félremagyarázása bizonyos tekintélyt kölcsönzött ennek a hitnek, azonban sokkal inkább a reávonatkozó zsidó előzmények azok, amikkel annak népszerűségét és részleteinek körülményességeit megmagyarázhatjuk."⁵²⁷

Pld. a földön bekövetkező termékenységnek egy ilyen különcködő leírását - a szőlőtőke a tízezer gallyal, a tízezer szőlőfürtöt hordozó csomókkal és a többi - Iréneus úgy vette át, mint apostoli hagyományt és azt Papias magának Krisztusnak tulajdonította, azonban az mégis zsidó forrásból eredt.⁵²⁸

3. A CHILIASTIKUS GONDOLATOK LEGRÉGIBB HORDOZÓI. — AZ "Epistle of Barnabás" (Barnabás Levele) c. mű szerzője, aki a legrégibb létező olyan író volt, aki említést tesz a millenniumi időszakról a világ hat korszakáról beszél, és a nyugalom hetedik évezredéről Krisztus második eljövetelkor. Azonban - és ez nagyon jellemző dolog - ezt a hetedik Millenniumot ő nem azonosítja a Jelenések 20. fejezetének ezer esztendejével.⁵²⁹ Jusztin Mártír azt mondja, hogy az ő korának óhitű keresztényei hittek a test feltámadásában és az ezeréves királyság Jeruzsálemben való felállításában, mely okból Ezékielt és Ésaiazt idézi,⁵³⁰ akik azonban semmi említést nem tesznek az ezer esztendőről. Mások többé-kevésbé részletesen elemzik a királyságnak ezt a korszakát. Egyesek Tertullianhoz hasonlóan a lelki szempontokat hangsúlyozzák,⁵³¹ mialatt mások - amint már említettük is - a legkülönösebb és legszélsőségesebb módon írják le a szentek virágzását, termékenységét és újjá nem alkotott ellenségeik feletti uralkodását.⁵³²

⁵²⁷ J.A. Mac Culoch: "Eschatology" a Hastings idézett művében 5. kötet, a 388. oldalon.

⁵²⁸ "Egy okmányról lemásolva (Talán egy midrashból a Gn. 27. 28-ról (Harris: Exp. 1895. a 449. oldalon, AJTH, 1900. a 499. oldalon) melyet a Bar.Apoc. 29, 5. f-nél és az Én 10 19-nél is felhasználtak. Lásd: Charles Apoc. of Baruch mű 54.-et is." (a fordító zárójelében) lásd a leírást illetőleg a jelen kötet 250. 216. 285. oldalait is.

⁵²⁹ Lásd a 209. oldalt.

⁵³⁰ Lásd a 233. oldalt.

⁵³¹ Lásd a 259. oldalt.

⁵³² Lásd a 258. oldalt.

4. A POGÁNY FELFOGÁSOK BEFOLYÁSA. — Éppen úgy mint ahogyan a zsidókból lett keresztények elődeiktől örökölték ezeket a hagyományos apokaliptikus felfogásokat, ugyanúgy a pogányokból lett keresztények is annál könnyebbnek találták azok elfogadását, mivel bennük is megvolt a régóta általánosan elterjedt hit előző pogány felfogásukból egy eljövendő boldog arany-korra vonatkozólag, aminek boldogság és bőség lesznek majd jellemzői.⁵³³ Sőt a keresztények még az ezeresztendő korszakot is a világ egy állítólagos hatezeréves fennmaradására alapozták, amely nem csupán a zsidó apokalizmusba nyúlt vissza, hanem egészen a pogány eredetig volt nyomon követhető. Az Olaszországban élt etruszkok⁵³⁴ és a perzsa zoroaszterek⁵³⁵ abban a hitben voltak, hogy az emberi faj hatezer esztendeig fog fennmaradni. És egyes tudósok bizonyítékot akartak találni a perzsa befolyásnak a zsidó apokaliptikus és a talmudi írásokra gyakorolt hatását illetőleg,⁵³⁶ amelyekben a világ hat évezrede - amelyet aztán egy korszakalkotó változás kell hogy kövesse - párhuzamba van állítva a teremtés hat napjával és a Szombatnappal, úgy ahogyan ez a Szláv Énoknál történik.⁵³⁷

Ez az elgondolás a zsidóktól átment a keresztények felfogásába is, akik minden bizonnyal semmiféle ilyenfajta felvilágosítást nem tudtak felfedezni az egyszerű bibliai feljegyzésekben. Maga ez a hatezer-esztendő felfogás alkalmat adott arra, hogy a világ végére nézve időszaki kereteket állítsanak fel, amint az Hippolitól kezdve egész a modern időkig a századokat jellemezte is.⁵³⁸

Ilyen módon a Nicea-előtti keresztények Biblián-kívüli háttere segítséget nyújt nekünk arra, hogy miért tudták ők az Ó-Testamentum próféciait - melyek körül egynémelyik Ó-Testamentumi időkről nyilatkozott, míg mások viszont az "új-mennyországról és az új földről" beszéltek - egy átmeneti idejű földi államra alapítani a Jelenések 20. fejezetében foglaltaknak megfelelően, amelyik azonban önmagában semmi ilyen jelentést nem tartalmaz.

5. A ZSIDÓ-POGÁNY FELFOGÁSOK BESZIVÁRGÁSA. — Amikor ezt a folyamatot számba vesszük, akkor néhány tényezőre kell tekintettel lennünk. Soroljuk hát fel ezeket:

a.) Először is a keresztények a zsidó apokaliptikus írók számos írását hozták forgalomba és tartották azokat nagy becsben, amely írók természetesen vonakodtak attól, hogy elismerjék az Izráel jövődő dicsőségére vonatkozó próféciaiknak a feltételektől függő be nem teljesülését.

b.) Továbbá az Ó-Testamentumi próféciaikat a Messiásra vonatkozólag - amelyekben a megghiúsult zsidó nacionalizmus az ő eljövendő földi uralmának és ellenségei felett aratott diadalának képét akarta látni - az üldözött keresztény egyház a maga számára sajátította ki az ő eljövendő megszabadulására és uralmára vonatkozó ama látományaikban, amiket mint az igazi lelki Izráelt fogtak fel, mivel a zsidó-ellenes pogány keresztény egyén - jóllehet át volt itatva a messiási hagyományokkal - abban az időben nem engedhette meg magának a keresztény korszakban a szószerinti zsidó uralomra vonatkozó elképzelést.

c.) Mindezekhez hozzá kell még venni bizonyos, a pogány bölcslethez fakadó elgondolásokat - amelyek az anyagi lét eredendő gonoszságát állították - és amiket nem lehetett az anyagi alapon álló új isteni földdel összeegyeztetni, az ilyen fogalmakat tehát szellemiekké kellett átalakítani.

Ezek az elgondolások, amikor azok az egyházba beszivárogtak azt igyekeztek elérni, hogy azt a hitet erősítsék meg, mely szerint a Szentírásnak minden olyan szövegrésze, amely egy eljövendő korszakban való anyagi létről beszél egy közbeeső jövő időszakra vonatkozik, mert az emberi lény számára szolgáló örökös államnak úgy kellett megfogalmazva lennie, hogy abból semmilyen anyagi

⁵³³ Shirley Jackson Caset: a The Millennial Hope (Az Adventi Reménység) című mű 1-47. oldalain.

⁵³⁴ William Sherwood Fox: Greek and Roman Mythology a 289. oldalon.

⁵³⁵ MacCulloch: idézett művében a 376. oldalon.

⁵³⁶ Ugyanott a 281. oldalon.

⁵³⁷ Lásd a 305. oldalon, ugyancsak a Profetic Faith (Prófétai Hit) című mű II. köteténél a 191. oldalon.

⁵³⁸ Lásd a 329. oldalon.

lét ne tűnjön elő. Ezeknek a zsidó és pogány felfogásoknak tudhatjuk be nagyon könnyen azt a befolyást, amellyel az Ó-Testamentumi zsidó apokaliptika megszínésítette a keresztény chiliasmust.

Ezért - amint az az ősegyházban látszott - ha a messiási próféciaíknak feltétlenül be kellett következniük a földön és ha azoknak nem a Krisztus első adventjekor kellett megvalósulniuk, úgy nekik valamelyik másik jövő időben kellett beteljesedniük. Abban az esetben, ha azokat a próféciaíkat nem lehetett a jelen korban a régi Jeruzsálemre alkalmazni és ha azokat nem lehetett úgy elfogadni, mintha azok az örök évlő létre terjednének ki, amely az általános feltámadás után következik, akkor abból szükségszerűen következnek, hogy azok beteljesedését a két feltámadás között e z e r e s z t e n d ő alatt kell remélni, abban az időközben, mely az evangéliumi kort az örökkévalóságtól elválasztja.

6. ERŐTELJES MILLENIZMUS AZ ŐSI EGYHÁZBAN. — A millenizmus történelmileg igen erőteljes volt az ősi egyházban, legalábbis azon a ponton, amely Krisztus személyes és látható eljövételének pre-millenáris időbeli megszabását illeti, mint aminek meg kellett változtatnia a világ rendjét és fel kellett építenie az Ő országát. Nem minden író határozta meg, vagy írta meg pontosan a milleniumi királyságot, és némelyeknek erről sokkalta inkább szellemi mint anyagi fogalmak voltak, mint más íróknak. A pre-millenisták között mint azt Schaff mondja sok olyant találunk, akik egyszerűen a kereszténységnek egy olyan arany-korában hisznek, amelynek ezután kell eljönnie.⁵³⁹ Kétségtelenül sokan voltak olyanok, akik nem osztották a szélsőséges materialista felfogást és az sem kérdéses, hogy az alkalmazott fantasztikus képletes leírásokat nem vették olyan szószerinti értelemben, mint ahogyan ezt az ellenlábások feltételezték.

7. A HARC ARRA INDÍTTA KELETET, HOGY ELVESSE AZ APOKALIPSZIST. — A gnosztikusok természetesen szembehelyezkedtek a chiliasmussal, mint amely túlságosan materialisztikus. A montanisták, akik az ő saját külön chiliasmusuk számára csináltak hírverést - arra az állítólagos isteni ki nyilatkoztatásra építettek, mely az idők közeli végezetére vonatkoztak - a millenáris ország megalapításával egyetemben, ami az ő Phrygiában létesítendő központjukkal, vakbuzgóságukkal együtt minden hitelüktől megfosztotta őket, mint millenaristákat.⁵⁴⁰ Origen amint az ő kifejezetten görög bölcséleti eszményeit követte megtámadta a millenarizmust a Szentírás magyarázatának allegorizálása és szellemszerűsége miatt. Keleten a chiliasmus ugyanolyan arányban hunyt ki, mint amilyen mértékben a görög filozófiai fogalmak az egyházba beszivárogtak.⁵⁴¹ Itt a chiliasmus elleni harc az Apokalipszisnek a Szentírás kánonjából való időleges kivetését eredményezte, a Nyugat azonban sohasem adta fel a chiliasmust és azt egészen az V. századig megtartotta.

8. A PRE-MILLENIZMUS ELHALVÁNYULÁSA. — Visszatekintve a dolgokra most már beláthatjuk, hogy ha a chilismus hívei álláspontjukat egyedül a Jelenések 20. fejezetében foglaltakra építették volna az ezerévi hitvallásukat illetőleg és nem kapcsolták volna hozzá ahhoz a földi királyságról szóló zsidó apokaliptikus elképzeléseket azokkal a szentekkel, akik leölik, vagy rabszolgákká teszik az ő meg nem váltott ellenségeiket és hihetetlen zsákmányaikkal rendeznek győzelmi lakomákat és ha a hangsúlyt nem az anyagi jólétre és a fantasztikus elemekre helyezték volna - sőt egyes különcködő kijelentéseikben még a keleti átalakulási hit számára is egy jókora adagot engedve meg - a millenarizmus bizonyára nem váltott volna ki ilyen mérvű ellenállást. Az egyetemes egyház soha nem fordított hátat a Krisztus dicsőségben való második eljövételére vonatkozó hitnek, annak, hogy a gonoszok elnyerik büntetésüket és a szentek elnyerik jutalmukat, jóllehet azzal, hogy a chiliasmusból eretnekséget csinált valószínűleg azt célozta, hogy a második advent egész ügyét a szellemi sötétség és kétkedés háttérbe szorítsa. Ez mind világosabbá válik amint tovább fogunk haladni.

⁵³⁹ Schaff: History 2. kötet, a 618. oldalon.

⁵⁴⁰ Adolph Harnack: History of Dogma, a 2. kötet, 106. 107. oldalain.

⁵⁴¹ Ugyanott a 299. 300. oldalakon.

Ezt követőleg legalább bizonyos okát látjuk annak, hogy miért kicsinyelte le Jeromos az ezeresztendő országáról szóló "zsidó álmot"⁵⁴² még abban az esetben is, ha leszámítjuk az ő lehetséges túlzásait. Hasonlóképp azt is láthatjuk, hogy miért változtatta meg Ágoston ennek a hittételnek elfogadását az előbbiekkal szemben még akkor is, ha mi sajnálattal látjuk azt, hogyan vezette ő bele az egyházat - egy vagylagos, kétféle millennium által - abba, hogy a szenteknek a Szent Városban való eljövendő uralkodását átváltoztassa az egyház szentjeinek a jelenben való uralmává.⁵⁴³

A millenarizmusnak az az elhagyása azért vált lehetővé, mert az egyház státusa a világban a IV. században változáson ment át.⁵⁴⁴ Az egyház miután Konstantint követőleg a kereszténységet az üldöztetés szakaszából a népszerűség színvonalára emelték és a pogányságnak nem csupán a tömegei, hanem annak gazdagsága is elkezdett beléáramlani kevesebbet kezdett a Krisztus személyes eljövételével törődni, mint amennyire szíven feküdt az, hogy minél jobban megnövelje befolyását a jelenvaló világban. Ez az irányzat tovább folytatódott és a századok szakán keresztül állandóan növekedett.

"A Nicea-i és a Nicea-előtti keresztény élet egész tömegét tárja fel a világiasságnak az egyház kebelén belül, a chiliasmus teljes ellanyhulását, a Krisztus visszatérése és dicső uralma után való vágyakozásával együtt, valamint annak helyébe a dolgok jelenvaló rendjébe való kényelmes belenyugásával egyetemben."⁵⁴⁵

Ágoston korában a Nyugat - mialatt megtartotta hitét az Apokalipszisben - elhagyta a pre-millenarizmust - átalakítván az ezer esztendő a keresztény korszak meghatározatlan időszakává és az első feltámadást a lélek újjászületésévé, valamint a Krisztus uralmát az egyház uralkodásává - amely olyan felfogást jelent, amelyben az egész Középkor vallási-politikai rendszerének csírája volt elültetve, s amelyet még a megfelelő időben beszéd tárgyává fogunk tenni. Azonban jelenleg Origenre kell rátérnünk, hogy meg tudjuk rajzolni az egyház magatartásában bekövetkezett változás kezdetét.

⁵⁴² Lásd a 335. oldalon.

⁵⁴³ Lásd a 480. oldalon.

⁵⁴⁴ Schaff: History című művet a 2. kötet, 619. oldalon.

⁵⁴⁵ Ugyanott a 3. kötet, 5. oldalán.

14. TÁMADÁSOK AZ ADVENT-REMÉNYSÉG ÉS A PRÓFÉCIÁK ELLEN

Elérkeztünk most már egy fordulóponthoz a gyorsan terjeszkedő egyháznál. Mikor ez utóbbi a sorsdöntő keresztúthoz eljutott, ez utóbbi elkezdett gyökeresen eltérni a prófeciákkal szemben, a második adventet illető eredeti álláspontjától. A folyamatos eltérést döntően meghatározó három lépést az egyház a III., IV. és V. században tette meg, és azok az Origen, Özséb és Ágoston nevekhez fűződnek - mint központokhoz - hozzá, miként azt látni fogjuk.

Ez nem azt akarja mondani, mintha az egyháznak az apostoli hitszabályoktól való elhajlása sok más tekintetben - mint a hittanítást, a politikát és az istentiszteletet illetően - Origennel kezdődött volna és mintha az Ágostonnal érte volna el teljes kifejlődését, sem azt, mintha az egész hitszakadás a prófeciákra vonatkozó legősibb felfogás elhagyásában testesült volna meg, vagy hogy a hittagadás ez utóbbinak kellene tulajdonítani. Különböző erők játéka és közrejátszása okozta az egyházban azt, hogy a prófétai felfogásban előbb is és később is nagyobb változások következtek be. Láttuk azt, hogy hogyan hívta fel Pál apostol a figyelmet a hittagadás korai jeleire már az ő korában is, és megfigyelhettük azt, miképpen szivárogtak be már oly korán a Szentírástól eltérő elemek, hogy Tertullianus azokat a hagyományok alapján igazolta. Másrészt viszont a niceai tanácson elhangzott beszédek közül ki fog derülni az, hogy az egyház és világ egyesülésétől való újabb eltéréseket egykorúaknak lehet tekinteni a második advent régi hittanításával.⁵⁴⁶

Az egész fejlődésben a prófétai magyarázat nem az egyedüli tényező volt ugyan, de egyike volt a legfontosabb tényezőknek. Ezt azonban mégis gyakran alábecsülték, mint olyan erőt, amelyik a hitehagyást befolyásolta és meggyorsította, és amit néha arra is felhasználtak, hogy vele igazolják ezt az elpártolást. Az egyes irányok felé való eltérések nem következtek be gyorsan, sem nem voltak azok teljesek, mert a történelmi folyamatok nem így szoktak működni, azonban az ősi egyház változatos pályáját a megtett útvonalon fellelhető kétségtelen mérőkövekkel tudjuk feltérképezni. És Origen az, aki kimagaslik ama három egyén közül, akiknek az egyház - hamisan - jelentőséget tulajdonít.

I. Origen az allegorizáló bölcsele és tudós egyén

1. ORIGEN ALEXANDRIAI MŰVELTSÉGE. — Igen kíváncsiak vagyunk, hogy jól megértsük a körülményeket és értelmesen megismerjük azt az egyént, aki - sokkal inkább mint bárki más - első ízben hozta mozgásba azokat az erőket, amelyek végeredményben félretolták a második adventre vonatkozó reménységet és várakozást, amely reménység pedig az apostolok idejétől kezdve mindenkor szilárdan fennállott.

"A Nicea-előtti egyházatyák a kereszténységnek a világ felett való diadalát a második Adventkor bekövetkező természetfeletti közbelépéstől várták. Úgy tűnik, hogy Origen volt az egyetlen ember ebben a heves üldözésekkel telt korban azok között, akik azt várták, hogy a kereszténység a világ feletti uralmát állandó gyarapodása által fogja megszerezni."⁵⁴⁷

Ő volt az is, aki a végső egyetemes megváltásban reménykedett. Szembeszállt mindenféle millenarizmussal, mert a feltámadást lelkivé tette és allegorizálta a prófeciákat, csapást mérve ezzel az adventnek két, egymástól elválaszthatatlan függvényére.⁵⁴⁸

A keretet ehhez az egyiptomi Alexandriában kell keresnünk, ahol Origen nevelkedett. A Macedóniában élő, avagy a hellén zsidók ebben az időszakban a "görög bölcsességet" szívták magukba

⁵⁴⁶ Lásd a 150. 255. és 368. oldalakat.

⁵⁴⁷ Schaff: History a 2. kötet 122. oldalán. Lásd Origen: Against Celsus, 8. Könyv, 68. fejezet, az ANF-ben 4. kötet, 666. oldalán.

⁵⁴⁸ Ugyanott a 611. 619. oldalakon.

egész életmódjukban. A város, mely múzeumáról, vagy egyeteméről és nagy könyvtáiról volt nevezetes közismert találkozó helyét képezte a zsidó hagyományoknak az egyiptomi minisztériumokkal, amibe aztán a görög platonisták fecskendezték bele az ő alattomos filozófiájukat. Miután a keresztény egyház vezetői a palesztinai vezetés kezdeti időszakának elmúltá után nagyrészt nem ismerték volt az eredeti zsidó nyelvű Ó-Testamentumot, ezért azok az alexandriai Septuagintát használták, mint közismert bibliai fordítást, dacára a bennfoglalt jól tudott hibáknak. Az alexandriai katechizáló iskolában is ilyen körülmények között esett aztán meg az, hogy az allegorizáló módszer divatossá kezdett válni az ősi egyházban, ama kísérlet folytán, hogy Mózes öt könyvéből kivonják a görög bölcselkedést.⁵⁴⁹

2. ORIGEN KORAI SZOMJA A TUDOMÁNY IRÁNT. — Origen (kb. 185-254.), aki valószínűleg Alexandriában született és feltehetőleg görög szülőktől származott a Szentírás misztikus tolmácsolásának volt a legfőbb képviselője.⁵⁵⁰ Ámbár egyéni jelleme gáncs nélküli volt, mégis kiszámíthatatlan kárt okozott az egyház hitének az ő új-platói miszticizmusának belevegyítésével. Ő egyike volt a történelem legjelentősebb férfiainak igazi lángelméje és tanultsága miatt, és úgy tekintették, mint korának legragyogóbb tudósát. Legnagyobb alkotását a szentírási szöveg kritikai területe képezte, de tudása a bölcsélet, a nyelvészet és a teológia valamennyi ágát magában foglalta, olyan korszakban, amelyben az egyház papi nyelvezte kialakulásban volt és mielőtt a nagy egyháztanácsok meghatározták volna az "orthodoxismus" - az óhitűség - határait.

Origen korának szabályos liberális nevelésében részesült. Tökéletes jártassággal bírt a görög irodalomban éppúgy, mint a Szentírásban is. Kétségtelenül egy csoda-gyermek volt, akiben korai szomjúság volt a tudományok iránt, de aki ebből a képességéből nagyon sokat rosszul használt fel arra, hogy a Szentírást vadul és regényes módon tolmácsolja. Özséb, aki Origen fiatal éveinek és tehetségének körülményeit meséli el⁵⁵¹ azt mondja, hogy már mint kisgyermek, egész szakaszokat tudott kívülről elmondani a Bibliából. Azonban mivel nem volt megelégedve annak egyszerű és nyilvánvaló szövegi jelentésével, oly szívósan kutatót annak "belső jelentése" után, hogy ezzel saját atyját is zavarba hozta, s dorgálásban részesült azért, mert olyan kérdésekkel állott elő, amelyek túlhaladták az ifjú felfogási képességét.⁵⁵²

Origen tizenhét esztendősen korábban az alexandriai katechizáló iskolának volt már a növendéke, a híres Kelemen vezetése alatt, amidőn heves üldöztetések kezdődtek a keresztények között, Septimus Severus alatt, a Kr.u. 202. esztendőben. Origen édesatyját, Leonidest, a mártírok között sorolják fel. Kelemen elmenekülése a katechizáló iskolát vezető nélkül hagyta. Ezért Origen lett hivatva arra, hogy a rendestől eltérő oktatást nyújtson a hitből ebben a keserves időszakban.

3. ÁRTALMAS BEFOLYÁST GYAKOROLT MINT AZ ALEXANDRIAI ISKOLA FEJE. — Működését oly kivételes siker koronázta ott, hogy Demetrius, Alexandria püspöke az iskola vezetőjévé nevezte ki akkor, midőn még csak tizennyolc éves világi egyén volt. Ez a kinevezés végleg meghatározta élete folyását. Eladta a régi írásokból álló gyűjteményét és attól kezdve teljesen a bibliamagyarázatnak, a tanításnak és az alexandriai iskolának szentelte magát, mely utóbbi - abban a korban már mint ki-magasló tanintézet - az ő vezetése alatt új magaslatokra emelkedett, miután sokan sereglettek előadásait meghallgatni. Azt gondolva, hogy tisztségét ezzel még jobban fogja betölteni kora eretnek-ségeinek tanulmányozására szentelte magát mindaddig, amíg rendkívüli tekintéllyé vált a görög filozófiában és az eretnek gnoszticizmus tekintetében.⁵⁵³

⁵⁴⁹ Farrar: History című műve, a 129. oldalakon.

⁵⁵⁰ Mosheim: idézett művében 1. Könyv, III. század, 2. rész 2. fejezet, 1. kötet, 223. oldalán.

⁵⁵¹ Eusebius: Church History 6. Könyv 2. 3. fejezetek, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet, a 249-252. oldalakon.

⁵⁵² Ugyanott a 6. könyv, 2. fejezeténél a 250. oldalon.

⁵⁵³ A gnoszticizmusra vonatkozó tárgyalásra nézve lásd a 222. oldalt.

Ragyogó módon támadta meg és verte vissza a keresztény vallás ellenségeit, akik féltek tőle.⁵⁵⁴ Azonban ő éppen az általa védett vallást sértette meg azáltal, hogy abba számos téves tanítást vegyített, különösképpen allegorikus és metafizikai teológiát. És ahelyett, hogy a pogányok gondolkodását emelte volna fel a keresztény hitszabályok magaslatára, a keresztény igazságot süllyesztette le a pogány filozófia szintjére azáltal, hogy megkísérelte ezt elfogadhatóvá tenni a magasabb osztályok számára,⁵⁵⁵ tragikus módon hozzájárulva ezzel az egyház hitének megrontásához. Alig van a keresztény egyházat sújtó olyan eretnecség, amelyet ez az álmodozó ki ne nyomozott volna.

Miután Origen harminc esztendőn át tanított Alexandriában a Caracalla császár alatt kitört üldözés arra kényszerítette őt, hogy Palesztinába vonuljon vissza. Jóllehet ekkor még mindig világi ember volt, Jeruzsálem és Caesarea püspökei arra kérték őt fel, hogy jelenlétükben nyilvános gyűlésben tartson magyarázatot a Szentírásból. Demetrius, aki súlyosan kifogásolta ezt a még soha nem tapasztalt helyzetet arra kérte őt, hogy térjen vissza Alexandriába. Origen aztán ott megkezdte a Szentírással foglalkozó írott magyarázatait és az ezután következő tizenöt esztendőn keresztül mint tanító és Író fejtett ki munkásságot.

Kr.u. 230. körül, mialatt Görögországban volt útbán, Caesareában egyháztanácsossá szentelték. Erre aztán azonnal megkezdődtek az ellenségeskedések Origennek szemben és ez a megtiszteltetés az ő püspökének kárhoztatását vonta reája. Felszentelését érvénytelenné nyilvánították és a katechizmusi iskolában betöltött vezetői állása ezzel befejeződött. Ez váltotta ki Caesareába történt végleges visszavonulását. Ott azután egy új teológiai iskolát alakított, amely az alexandriai tanítézethez volt hasonló, amelyben néhány legkiválóbb egyházatyát képezett ki. A Decius alatt megindult üldözések Tírusban börtönbe vetették. Később ugyan ismét kiszabadult, azonban néhány esztendővel ezután meghalt az általa elszenvedett fájdalmak következtében.⁵⁵⁶

Filozófiai rendszerének ezekből a hírhedt tévedéseiből - amelyek közé a második advent hitének általa történt tagadása és az ebből szükségképp következő elutasítás vagy annak félremagyarázása tartoznak - támadt fel az az ellenséges érzület, amely eredményesen kényszerítette ki ellene az eretnecség vádját. Azt, hogy ő volt, aki az "ortodox hitet" eltorzította nem lehetett kétségbe vonni. Egy későbbi zsinat, mely halála után ült össze, eretnecség vádját emelte ellene és mint eretneket egyházi átokkal sújtotta.⁵⁵⁷ Tanításai azonban tovább éltek és mély benyomást gyakoroltak az elkövetkező századokra is. Origen korától egészen Chrysostom idejéig bezárólag egyetlen kiváló biblíamagyarázó volt, aki ne merített volna bőségesen az ő munkáiból.⁵⁵⁸

4. IRODALMI TEVÉKENYSÉGEK, ERETNEKSÉG ÉS ANNAK KÁRHOZTATÁSA. — A fáradhatatlan Origen csodálatos irodalmi tevékenységet fejtett ki. Epiphanius ellenlábásainak egyike azt állítja la, hogy hatezer⁵⁵⁹ kisebb-nagyobb munkát írt. Ambrósius - Ambrus - egy gazdag barátja, aki őt talán a Szentírás legnagyobb élő tanítójának és magyarázójának tartotta, vagyonának legnagyobb részét

⁵⁵⁴ Ez a Celsus ellen intézett támadását is magában foglalta. A II. század utolsó felében a kereszténység gyors elterjedése zavart keltett a római bölcselek soraiban, mert a kereszténység eredete túl szégyenletesnek tűnt, túlzottan hűtlennek látszott zsidó elődeivel szemben, túlzottan ellentétesnek tűnt a birodalom követelményeivel szemben ahhoz, hogy megfontolásra lett volna érdemes. Ennek dacára ez mégis gyarapodott. Mialatt a legtöbb keresztény csak az alsóbb rétegekből származott, egyesek ugyanakkor előkelő születésű és neveltségű férfiak voltak. Ezért a bölcselek saját feladatuknak tekintették azt, hogy eltanácsolják a népeket. Ez volt Celsusnak a római jogásznak is az indoka, a Kr.u. kb. 178. évben. (Arthur Lukyn Willias: *Adversus Judaeos* című művének 79. oldalán.)

⁵⁵⁵ Origen tehát az abban az időben népszerű neoplatonizmust használta fel, ami egyszerűen csak leplezett pogányságból állott. Egy kísérletet képezett ez ahhoz, hogy a görög bölcselet a keleti miszticizmussal egy egyetemes vallássá egyesítsék, ami a kereszténységnek lett volna cserepárja. (Schaff: *History*, 2. kötet, a 98. 99. oldalakon.)

⁵⁵⁶ Frederic Crombie idézve az "Introductory Note to the Works of Origen" (Bevezető Megjegyzés Origen Munkáihoz) című műből, az ANF-ben a 4. kötet, 226. 227. 229. oldalain.

⁵⁵⁷ Hefele idézett művéből a 4. kötet 13. könyvében, a 255-257. szakaszoknál a 217-228. oldalakig, és a 14. könyv 2. fejezetének 274. szakaszánál a 336. és 337. oldalakon.

⁵⁵⁸ Farrar: *History* című műve a 188. 189. és 202. oldalakon.

⁵⁵⁹ Crombie idézett művében az ANF-nél a 4. kötet 229. oldalán.

ezeknek az írásoknak lefordítására és kiadására szentelte, megadva ezzel Origennek a lehetőséget arra, hogy terjedelmes irodalmi működést fejtsen ki.⁵⁶⁰ Hajnalhasadástól kezdve késő éjszakáig mindig hét gyorsíró kereste fel őt, akik egymást váltogatva írták le azt, amit nekik tollbamondott, a másolók ugyanilyen száma mellett. Így születtek meg bibliamagyarázatai és értekezései, amelyek bámulatos sokféle körre terjedtek ki, a hitvédelem, a vitairatok és a dogmatika területeire. Szabadon tudta idézni a Szentírást, általában a Septuagintából és a Szentírás szövegét illető tudása valóban egész rendkívüli volt, ha meggondoljuk azt, hogy nem rendelkezett bibliai lexikonnal, ami segítséget nyújthatott volna számára.

Munkásságának koronáját a hatalmas "Hexapla" avagy "hatos Biblia" képezte, amelyet a bevett Septuaginta szövegek javításaként gyűjtött össze. Ez egy bírálatot tartalmazó mű volt, mely az Ó-Testamentumot tartalmazta egymással párhuzamos hat oszlopban, melyből kettő zsidónyelvű, a többi görög nyelvű volt: 1.) a zsidó szöveg, 2.) olyan zsidó szöveg, amelyet a görög ábécé szerint írt át, majd ezt követte 3.) az Aquila (a Sas, a fordító megj.) görög nyelvű fordítása, 4.) a Symmachus, 5.) a Septuaginta, és 6.) a Theodotion. Origen lett a bibliai szövegbírálatnak atyja a bámulatra méltó munkájának következtében, amely huszonnyolc esztendő telt tőle igénybe és amelyik lerakta valamennyi későbbi szövegbírálat alapjait. Ő zsidóul is azért tanult meg, hogy összehasonlíthassa a Septuaginta és az egyéb görög nyelvű fordításokat az Ó-Testamentumi zsidó nyelvezettel. Az oszlopok sorrendjét a szövegek betűszerinti értelmezése határozta meg. A szabvány szövegtől való eltéréseket csillag és kereszt alakú jelekkel szemléltette, melyeket a változások vagy kihagyások megfelelő jelzésére alkalmazott.⁵⁶¹ Gyűjteményekbe foglalta a szövegbeli változatokat, amelyek az ő korában forgalomban voltak.

Origen eme tudományos szövegbeli munkásságának köszönjük a Dániel könyvére vonatkozó eredeti Septuaginta fordításának megőrzését, ez a korábbi görög nyelvű fordítás csupán egyetlen kéziratban maradt fenn rák, az Origen-től származó "Tetrapla" szövegében (a Hexapla négy görög nyelvű oszlopában).⁵⁶² A Hexapla olyan óriási mű volt, hogy azt soha nem másolták le teljes mértékben, azonban az sokáig rendelkezésére állott a tudósoknak, Pamphilusnak Caesareában lévő könyvtárában. A tudósok Origen-t úgy tekintették, mint a régi kor leghíresebb bibliai szövegbíráóját.

II. Origen allegorikus formában kezeli a Szentírást

Némileg fáradságosnak és talán szükségtelennek is tűnik az, hogy nyomunkövezzük az Origen által elkövetett tévedéseket, azonban parancsoló szükséglet képez az, hogy előttünk legyenek mindazok az alapok, amelyeken az allegorikus bibliai magyarázatnak az az egész épülete nyugodott, amelyik eltérítette az egyházat annak a próféciákat illető történelmi álláspontjától. Milner kijelenti, mely szerint "nincsen férfiú, akár álszent, akár egészségtelen gondolkodású volt is az, aki nagyobb sérelmére lett volna Krisztus egyházának, mint Origen "aki" a regényes magyarázatoknak olyan komplikált rendszerét vezette be, amely hosszú időn keresztül "rendkívül elsötétítette a Szentírás világosságát."⁵⁶³ Ő úgy beszéltette a Szentírást, hogy vagy mondjon valamit, vagy semmit sem, az ő szeszélyének megfelelően, gyakran egymással ellentétes véleményeket állítva.⁵⁶⁴

2. A SZÓSZERINTI MAGYARÁZAT NEM ADJA VISSZA A SZENTÍRÁS IGAZI ÉRTELMÉT. — Korábbi századokban a Szentírás szó szerinti értelmét általánosan elfogadták (kivéve természetesen azt az

⁵⁶⁰ Eusebius: Church History című művében a 6. kötet 23. fejezeténél, az NPNF-ben a 2. sorozat 1. köteténél a 271. oldalon.

⁵⁶¹ Schaff: History 2. kötet, 793. 794. oldalain, Swete: An Introduction to the Old Testament in Greek (Bevezetés a Görög nyelvű Testamentumba) című műve az 59-75. oldalakon.

⁵⁶² Lásd a 122. oldalon.

⁵⁶³ Joseph Milner: The History of the Church of Christ (A Krisztusi Egyház Története) című mű 3. szakaszában, a 15. és az 5. fejezet, az 1. kötet 221. és 156. oldalain.

⁵⁶⁴ W.D. Killen: The Ancient Church (Az Ősegyház) című művének 345. 346. oldalain.

esetet, mikor a nyelvezet és a csatlakozó szövegrész azt nyilvánvaló képletes értelművé tette, összhangban a nyelvtani magyarázat helyes elveivel. Azonban Origen azt vitatta, hogy a Szentírásnak nem sok hasznát veszik azok az emberek, akik úgy fogják fel azt, ahogyan az meg van írva. Ez a "szellemesítés", avagy az *analogical*-elv (ami a betűszerinti tartalom túl a magasabb értelmet keresi, azaz: a "több mint a szószerintiség") meghatározta Origen fejtegetéseinek egész rendszerét.⁵⁶⁵

Ő nem vonta kétségbe azt, hogy a prófeciákat megírták volt, hogy történelmi események következtek be, avagy, hogy a Szentírás tanítást ad a feltámadásra, a millenniumra és Krisztus személyes második adventjére vonatkozólag, ha azt betűszerinti értelemben fogjuk fel. Azonban a tényeknek nagy része útjában volt, ezért azoknak teret kell engedniük az igazi és belső értelmezés számára.⁵⁶⁶ Ő tehát oly módon tette szellemivé a Szentírás szimbolikus nyelvezetét, hogy ezzel azokat mindenmű tényleges erejüktől megfosztotta. Azt állította ugyanis - Plátó allegorikus rendszerét követve - hogy a Szentírásnak hármias értelme létezik - a szószerinti, az erkölcsi és a misztikus - és hogy a szószerint vett értelmezést szellemivé kell átformálni.⁵⁶⁷

3. KÉTSÉGBE VONJA A BIBLIAI ELBESZÉLÉSEK BETŰSZERINTI VOLTÁT. — Origen nemcsak az Ó-Testamentumnak a teremtés hetére és az ember bűnbeesésére vonatkozó kijelentéseit vette tagadásba, hanem az evangéliumi elbeszélések néhány jellemző eseteit is kétségbevonta és nagy merészen állítja, hogy a Szentírás néhány történelmi feljegyzése tele van koholmányokkal⁵⁶⁸ azért, hogy ezzel a szorgosabb kutatásra serkentsen és hogy kidomborítsa a misztikus jelentést.⁵⁶⁹ Vegyük pld. az ő 10. könyvének a "Commentary of John" c. mű néhány fejezetének összefoglaló felírását. A 2. fejezet címe ezekkel a szavakkal zárul: "Betűszerint olvasva az elbeszélések nincsenek egymással összhangban: azokat szellemi értelemben kell magyarázni", és a 4. fejezet felirata így hangzik: "A Szentírás számos ellentmondást tartalmaz, és sok olyan kijelentést, melyek szószerint véve nem igazak, szellemi és misztikus értelemben kell olvasni."⁵⁷⁰ A 17. fejezet bevezetése ekként hangzik: "Máté elbeszélése a Jeruzsálemben való bevonulásról. Nehézségek származnak belőle azok számára, akik azt betűszerinti értelemben fogják fel.", majd a 18. fejezet tovább folytatja: "A szamár és a csikó az Ó- és az Új-Testamentumot jelentik. Az elbeszélés számos vonásának szellemi értelmezése van."⁵⁷¹

Origen ebben a szakaszban "ezeknek a dolgoknak valódi igazságáról" példálózik, amit az "igazi műveltség" fogadott el: "Jézus az Istennek az Igéje, amely abba a lélekbe hatol be, melyet Jeruzsálemnek hívnak." Hosszadalmasan allegorizál az "ágakról" és a "sokaságról", valamint a többi kifejezési módokról és újból elismétli elképzelését arra vonatkozólag, hogy: "a szamár és a csikó az ó- és az Új-Testamentumot jelentik, amiken az Isten Igéje lovagol", a Zakariás 9:9. "prófétai kijelentésé-

⁵⁶⁵ Johann Heinrich Kurtz: Church History című művének 1. kötete a 155. oldalon.

⁵⁶⁶ Allan Menzies: "Commentaries of Origen, Introduction" (Origen Magyarázatai: Bevezetés) című műve az ANF-ben 9. kötet, 293. oldalán.

⁵⁶⁷ Schaff: History című műve 2. kötet, az 521. oldalon.

⁵⁶⁸ Origen: De Principiis (A Vallási Alapelvekről) című műve a 4. könyv, 1. fejezetének 16. szakaszánál, az ANF-ben 4. kötet, 365. oldalán, lásd még: Farrar: History című művét is, a 197. 200. oldalakon, K.R. Hagenbach: A History of Christian Doctrines (A Keresztény Hittanítások Története) című mű 1. kötetét, a 125. 126. és a 227. oldalakon.

⁵⁶⁹ Origen különködő miszticizmusának okát nem nehéz megmagyaráznunk. Ez abból a hitéből eredt, amivel ő a Szentírás szabatos igéinek természetfeletti tökéletességet tulajdonított, beleértve ebbe a fordításokat is, sőt még azt is, amikor még a fordítók által elkövetett tévedéseknek is titokzatos jelentést tulajdonított. Minden kis pontnak és jöttának meg volt a maga titka és misztikuma az ő véleménye szerint. És ezek a téves felfogások voltak azok, amelyek az ilyen szélsőségekhez vezettek és amelyek azokat a vészthozó gyümölcsöket termelték ki, amelyek annyira nyilvánvalók az Origen-féle tanításokban. (Lásd Farrar: History of Interpretation (A Bibliamagyarázat Története) című mű 191. oldalát, Farrar: Lives (Életek) az 1. kötet, 322. oldalán, Menzies: idézett művében az ANF-ben a 9. kötet, 292. oldalán.

⁵⁷⁰ Origen: Commentary of John című műve a 10. könyv, 2. 4. fejezeteinél, az ANF-ben a 9. kötet 382. 383. oldalain, lásd még a 13. 24. és 25. fejezeteket is.

⁵⁷¹ Ugyanott a 17. 18. fejezetekben, a 395. és 396. oldalakat.

nek" beteljesülésében a jelenre vonatkozólag, amelyik a Máté 21:2. versében van megírva.⁵⁷² Ezáltal Origen örökös allegorizálása a Szentírásnak még a legvilágosabb és leghatározottabb kijelentéseit is elsekélyesíti.

4. A PRÓFÉCIÁK HOMÁLYOS ÉRTELMŰ MONDÁSOKKAL VANNAK TELE. — Szellemi értelmű magyarázataira további példát adnak Ezékielnek - és a Jelenések 21. Új Jeruzsálemének kapui - mint amelyek azt a változatos módot jelentik, amelyek által a lelkek bejutnak egy jobb világba.⁵⁷³ Origen azzal rója le tiszteletét a prófécia előtt, hogy általánosságban kijelenti róluk azt, mely szerint azok "telve vannak talányokkal és homályos mondásokkal."

"És mi szükség van itt arra, hogy azokról a prófeciákról beszéljünk, amelyekről mindnyájan tudjuk, hogy tele vannak talányokkal és homályos értelmű mondásokkal? ... És ki az az egyén, aki - olvasván a Jánosnak megjelent látomásokat - nem csodálkoznék el az azokban elrejtett kimondhatatlan titokzatosság felett és ami ne lenne még az ő számára is nyilvánvaló és aki meg sem érti azt, ami meg vagy on írván? ... És miután így állnak a dolgok és mivel számtalan egyén esik tévedésbe, ezért nem biztos dolog a (Szentírás) olvasására nézve kijelenteni, hogy az ember könnyűszerrel megérti, ami a tudomány kulcsához szükségeltetik, amelyik a Megváltó kijelentése szerint a törvénytudóknál van."⁵⁷⁴

5. AZ ADVENTET SZÉTVÁLASZTJA A FELTÁMADÁSTÓL ÉS A MILLENNIUMTÓL. — Origen Krisztus két adventjéről beszél,⁵⁷⁵ azonban a második adventet nem kapcsolja össze a feltámadással, vagy a millenniummal és ugyancsak nem ismeri el azt úgy, mint amelyik az emberi történelemnek a próféta-lásban megjövendőlt tetőpontja lenne.⁵⁷⁶ Ehelyett e túlvilági esemény hatásait úgy fogalmazza meg, hogy azok Krisztus végső uralmát jelentik, amely fokozatos folyamatként következik be az egymást követő világokon és a megtisztulás hosszú korszakain keresztül.

"A beteljesüléskor és az összes dolgok helyreállításakor azok, akik fokozatos előhaladást értek el, és akik (megjavulásuk mértéke szerint) felszállnak, kellő mértékben és rendben meg fognak érezni abba az országba és abba a mindennapi életbe, amelyet az tartalmaz, ahol ők előkészülhetnek azon jobb intézmények számára, amelyekhez nem lehet semmi továbbit hozzátenni. Mert az ő ügynökei és szolgálói után az Úr Krisztus, aki mindeneknek Királya önmaga veszi át az országot, azaz a szent erényekben való kiképzés után Ő, sajátmaga fogja azokat kioktatni, akik képesek arra, hogy befogadják Őt, az Ő bölcs lénye tekintetében, mindaddig uralkodván öbennük, míglen elő nem terjesztette őket az Atyának, aki mindeneket Magának vetett alá, azaz hogy amikor ők képessé tettek az Isten befogadására, akkor az Isten legyen nekik mindenük."⁵⁷⁷

6. AZ ADVENTET A "PRÓFÉTAI KÖDDEL" ALLEGORIZÁLTA. — Origen először hagyományos, szó szerinti értelmezésben nyilatkozik a mi Urunk ama ígéretéről, hogy az ég felhőiben fog visszatérni hozzánk hatalommal és nagy dicsőségben, azonban csakhamar elfordul ettől, a prófétai írások allegorikus "prófétai kódéhoz". Gyermekekhez hasonlítja mindazon embereket, akik a szentírási rész betűszerint való, vagy "anyagias" értelmezéséhez ragaszkodnak és kizárólag lelki értelmet hajlandó ennek tulajdonítani a felvilágosult keresztény részéről.

"Azonban sok hatalommal érzékel el naponta valamennyi hívő lelkéhez az Ige második Adventje a prófétai felhőkben, azaz az apostolok és próféták írásaiban, amely kinyilatkoztatja Őt és annak valamennyi igéjében feltárja az Igazság világosságát és olyannak jelenti ki Őt, mint aki azok jelentése szerint jó elő (amelyek) isteniek és meghaladják az emberi természetet. Így tehát azok

⁵⁷² Ugyanott a 18. fejezet 396-399. oldalait.

⁵⁷³ Origen: Against Celsus című műve 6. könyv, 23. fejezete az ANF-ben a 4. kötet 583. oldalán.

⁵⁷⁴ Origen: De Principiis című műve a 4. könyv, 1. fejezeténél, a 10. fejezet, az ANF-nél a 4. kötet 358. oldalán.

⁵⁷⁵ Origen: Against Celsus című műve az 1. könyv, 56. fejezeténél az ANF-ben a 4. kötet 421. oldalán.

⁵⁷⁶ Ugyanott.

⁵⁷⁷ Origen: De Principiis a 3. könyv, 6. fejezete, a 8. szakasz az ANF-ben 4. kötet, a 348. oldalon.

számára akik felismerik a hitelvek kinyilatkoztatóját a prófétákban és apostolokban azt mondjuk, hogy sok dicsőség is meg fog jelenni, amit az Ige második eljövetelekor lehet majd látni."⁵⁷⁸

Arról a kettős adventről beszél, amely a keresztény egyének lelkébe fog eljönni.

"Krisztus második adventje azonban az érett korú férfiakban, akikre vonatkozólag az Ő Igéjének szétosztója ezt mondja: "Mi mindenképpen bölcsességet szólunk a tökéletesek között." Ezenfelül ezek az érett korúak ... az Ige szépségét és kedvességét dicsőítik és ehhez a második adventhez hozzá van csatolva a világ végezete az emberben, aki elérkezik a tökéletességhez, és így szól: "Távol legyen tőlem, hogy mást dicsőítsek, mint a mi Urunk Jézus Krisztusunk keresztyét, amely által a világ megfeszített számomra és én a világ számára." Mert ha a világ meg van feszítve az igaz számára akkor elérkezett az időnek vége azok részére, akik számára a világ megfeszített. Szükségképpen tehát hagyjátok azokat akikben meg van a hit egyenként Krisztushoz járulni, ha ők meg kívánják tanulni a Krisztus adventjének és a világ végezetének jeleit, hogy méltónak mutassák magukat arra, hogy meglássák az Ő második adventjét és a világnak azt a második végét, amelyet nektek tanítottunk."⁵⁷⁹

Ily módon tehát az emberi kor legfőbb eseménye és a megváltás terve csak lelkivé lett átszellemesítve, azzal a megjegyzéssel, hogy a betűszerint való értelmezés csak az együgyű számára való.

7. SZEMBEN ÁLLOTT A MILLENARIZMUS, MERT AZ NEM FÉR ÖSSZE FELFOGÁSAVAL. — Az is nagyon jellemző, hogy Origen soha nem beszélt a millenarizmusról, kivéve akkor, midőn kárhoztatta azt.⁵⁸⁰ Az ő koráig a Krisztus második személyes és a millennium előtt való eljövetele hite általános dolog volt, kapcsolatban a szentek ezeresztendős uralmával Krisztussal egyetemben, miután ők valóságosan feltámadtak halottaikból az advent idején. Legnagyobb részben Origen átalakító befolyásának volt köszönhető az, hogy a millenarizmus hanyatlani kezdett. Azért szállt ő szembe ezzel, mivel ez a tan összeférhetetlen volt dolgainak ezzel a rendszerével.⁵⁸¹

8. EGYSZERRE FÚJ MELEGET ÉS HIDEGET A FELTÁMADÁSRA. — A feltámadást illetően, amely a Szentírásban elválaszthatatlan kapcsolatban van az adventtel Origen kétértelművé lesz, azonban teljesen világos, hogy elhajtja a sulykot. Vitába száll az egyháznak ama óhitű vallása miatt, mely a testnek tényleges feltámadásáról szól, idézve ehhez azokat a szentírási szövegrészeket, melyek az I.Thess. 4:15. 16. és az I.Kor. 15:39-42. versekben foglaltatnak.⁵⁸² Mégis azt tanítja, hogy a feltámasztott lelkes testeknek egy fokozatos - talán az emberi kor határáig terjedő - megtisztuláson kell átesniük a következő világban, vagy talán sokféle világban és nekik lelkibbé és kevésbé anyagivá kell válniuk mindaddig, amíg a szentek el nem érik azt a legmagasabb lelki állapotot, amelyben az "Isten lesz a minden, mindenkben".⁵⁸³ Ámbár másutt ő allegorikus modorban kezeli azt a tárgyat és a lelki halálból való lelki feltámadásról beszél, Origen mégis határozottan két feltámadásról tesz

⁵⁷⁸ Fordítva a "Series Commentariorum Origenis in Mattheum" (Magyarázatok sorozat Mátéről) című műből az 50. fejezet, a Migne-féle gyűjteményben PG. a 13. kötet, az 1678. oszlopban.

⁵⁷⁹ Ugyanott a 32. fejezet 1642. oszlopában.

⁵⁸⁰ Hagenbach idézett művében az 1. kötet 305. 306. oldalain, lásd: Origen: Against Celsus című művét a 2. könyv 11. fejezetének 2. szakaszánál az ANF-ben a 4. kötet, 297. oldalát.

⁵⁸¹ Farrar: History című műve a 196. oldalon.

⁵⁸² Origen: De Principiis című műve a 2. könyv, 10. fejezetének 1-3. szakaszáig és a 3. könyv 6. fejezetének 4-9. szakaszáig az ANF-nél a 4. kötet 293-295. oldalain ill. a 346-348. oldalakon, Origen: Against Celsus című műve a 5. könyv 17-19. 22. 23. fejezeteinél az ANF-ben a 4. kötet 550. oldalain, Selections From the Commentaries and Homilies of Origen (Szemelvények Origen Bibliamagyarázataiból és Szentbeszédeiből) című mű 7. rész, a 88. fejezetben a 232. 233. oldalakon.

⁵⁸³ Origen: De Principiis című műve 3. könyv, 6. fejezete, a 8. 9. szakaszánál, az ANF-ben 4. kötet, a 347. 348. oldalakon. Vö. az 1. könyv 6. fejezetének 260-262. oldalával és azokkal a töredékekkel melyeket Jeromos fordított le, s amelyeknek az 1. könyv függelékét képezik a 267. oldalon.

említést.⁵⁸⁴ Ő azonban mégis teljesen érvénytelenné teszi a két feltámadásra vonatkozó valamennyi pontot, szándékot és megkülönböztetést azzal, hogy azok számára is megjelöli a végleges üdvözülés lehetőségét, akik a második feltámadásban részt vesznek, miután megtisztultak a "tisztító tűzben".⁵⁸⁵ Ezenkívül azt is állítja, hogy mihelyt valaki hisz a lélek halhatatlanságában az illető krisztusba helyezheti reménységét anélkül, hogy vallaná a testben való feltámadást,⁵⁸⁶ és a jelenlegi élet utáni feltámadást ő csak úgy tekinti, mint a lélek testté válásának egy sorozatát, a világoknak egy sorozatában, mert ő hitt abban, hogy a lélek már létezett mielőtt az egyesült az ember testével.⁵⁸⁷ Ezáltal ő jelentőség nélkülivé teszi Krisztus második eljövételét.

9. AZ ANTIKRISZTUST A SÁTÁN FIÁNAK HÍVJA. — Origen nem sokat mond az Antikrisztusról. Tudomásul veszi ugyan Dániel, Jézus és Pál apostol jövődöléseit, azonban az Antikrisztust különösképpen mint az ördög fiát azonosítja, mint a gonoszság megtestesítőjét, és azt azonosnak tartja Pál apostol "Bűn Emberével", a Dániel 8. fejj. "kemény orcájú" királyával, és a gyalázatossággal.⁵⁸⁸ A Mátéra vonatkozó magyarázataiban azonban az Antikrisztust úgy is fejtegeti, mint amely szót hamisan tulajdonítják szentírási igazsághoz tartozónak, semmi eretnokség, semmi hamis igazság, bölcsség, vagy erény nincs ami Krisztussal lenne kapcsolatos.⁵⁸⁹

10. ELVETI ISTENNEK A BŰN PROBLÉMÁJÁRA VONATKOZÓ MEGOLDÁSÁT. — Origennek azokat az alapvető tévedéseit, melyek közvetlenül a bibliai igazságnak általa történt szellemivé tételére vonatkoznak elvileg a következőkben foglalható össze: 1.) az emberi léleknek megelőző létezése, 2.) magának a Krisztus "emberi" lelkének megelőző létezése, 3.) anyagi testünk átalakulása tökéletes éteri lényre a feltámadáskor és 4.) minden embernek, sőt az ördögöknek is végső megváltása.⁵⁹⁰ Bizonyos más tévedései, mint amilyenek a csillagoknak lelkes lényei, sokkal nyilvánvalóbbakká váltak a későbbi időkben, mint az ő tudománytalan korában.⁵⁹¹ Azonban azzal, hogy mereven ragaszkodott az ilyen alapvető csalárdságokhoz a megváltás tervére vonatkozó felfogásában nem tudott mást tenni, minthogy elvetette az advent-reménységet, mint az emberi korszak célját.⁵⁹²

11. A VÉGSŐ HELYREÁLLÍTÁS MINDENK SZÁMÁRA LEHETSÉGES. — Az universalisták teljes joggal vallhatják Origen maguk közé tartozónak. A Szentírással ellentétes hite az összes halandó teremtményeknek Isten kegyéből való végső helyreállításában és merész terve, mely szerint a bűnös lelkileg megtisztul a lelkiismeret tüzeiben, ennek megfelelően lényegében véve kihagyja Krisztust és az Ő kegyelmét a megváltás lebonyolításának művéből. Tanítja a világ végének bekövetkeztét és a végső beteljesülést, amikor az összes dolgok helyreállnak az Istenhez - még a démonokat is beleve-szi ebbe, ahogyan erre korábbi írásaiban célzásokat tesz⁵⁹³ - miután megszámlálhatatlan korszakok múlnak el, s ezzel újabb csapást mér a második adventre. Teljesen semmibe veszi az eljövendő utolsó ítéletet azzal a tanításával, mely szerint az összes szentek, akik ebből az életből eltávoznak azzal

⁵⁸⁴ Origen: Commentary on John című művében az 1. könyv 25. fejezete az ANF-ben 9. kötet 312. oldalán, Selectione From the Commentaries and Homilies of Origen (Szemelvények Origen Magyarázataiból és Szentbeszédeiből) című mű 7. része a 87. fejezet 228. oldalán.

⁵⁸⁵ Origen: De Principiis című műve, 3. könyv, 6. fejezet, 5. szakasza és Against Celsus művének 4. könyve, a 13. fejezet az ANF-ben 4. kötet 346. ill. 502. oldalán.

⁵⁸⁶ Origen: Selections című munkája a 7. rész 89. fejezete a 237. oldalon.

⁵⁸⁷ Origen: Commentary on John című munka 2. könyve, a 24. fejezet az ANF-ben 9. kötet 340. oldalán.

⁵⁸⁸ Origen: Against Celsus című műve a 6. könyv 45. 46. fejezetei az ANF-ben a 4. kötet 593-595. oldalain.

⁵⁸⁹ Series Commentariorum című mű 33. 42. 47. fejezetei a Migne-féle gyűjteményben PG. a 13. kötetben az 1644. 1645. 1660. 1668. 1669. oszlopokban.

⁵⁹⁰ Crombie idézett művében az ANF-ben a 4. kötet 233. oldalán.

⁵⁹¹ Origen: De Principiis című műve az 1. könyv 7. fejezetében a 2. 3. szakaszok az ANF-ben a 4. kötet 263. oldalán.

⁵⁹² Schaff: History című műve a 2. kötet 795. 796. oldalain.

⁵⁹³ Origen: De Principiis című műve az 1. könyv 6. fejezeténél a 2. 3. szakaszok és a 3. könyv 6. fejezetében az ANF-ben a 4. kötet 260. 261. oldalain és a 345-347. oldalakon. Lásd még: Schaff: History című könyvét a 2. kötet 611. oldalán is.)

érik el a végső tökéletességet, hogy a lélek iskolájának tantermén keresztül jutnak el a Paradicsomba és hogy a gonoszok tűz által tisztulnak meg, ami olyan eljárás, mely a tökéletesedés felé irányul.⁵⁹⁴

12. ORIGEN HELYTELEN FELFOGÁSA A LÉLEKRŐL. — Origen valamennyi tévedésének alapját az képezte, hogy kísérletet tett a kereszténységnek az egyiptomi és görög pogány filozófiával való összehétközítésére, különösen pedig a neo-platonizmussal és bölcséletének egyik alapvető elemét az a helytelen felfogása képezte, amely az emberi lélek természetére vonatkozott. A feltételes, vagy adományozott halhatatlanság - amit néha úgy tekintettek, hogy az a gonoszok végső megsemmisülését is magában foglalja - meglehetősen összeférhetetlennek lett vallva Jusztin Mártír, Iréneus és mások által,⁵⁹⁵ azonban a veleszületett halhatatlanságot tehát az egyház általában véve elfogadta Origen idejében. Ennek a tannak, amelynek következőképpen a képek és a szentek imádásához kellett vezetnie mélyen kellett érintenie Origennek az adventre vonatkozó minden hitét.

13. A LÉLEKVÁNDORLÁS EGYIK FAJTÁJÁT TANÍTOTTA. — Amint ezt már megjegyeztük Origen határozottan az emberi lélek egymást követő szakaszokban való létét tanította, azaz a jelenvaló életet megelőző létezését a léleknek, amely a test rabságára van kárhoztatva azért, hogy ezzel levezelje az előző lét alatt elkövetett bűnöket és az azt követő világnak azzal a státusával, amit a jelen világban való életmód határoz meg. Ámbár ő tagadásba vette a lélekvándorlás tanát (metempsychosis-t) mint ahogyan azt némely eretnek vallotta, ennek dacára a lélekvándorlásnak egy másik típusát tanította. Az itt következő kivonatos idézet bemutatja az eretnekség címén később ellene emelt vád helyreállóságát, amit ezen a ponton szemére vetettek neki.

"A lélek, amely természeténél fogva anyagtalan és láthatatlan nem létezhet semmiféle anyagi helyen anélkül, hogy ne lenne birtokában egy olyan test, mely alkalmas egy ilyen hely természetének. Ennek megfelelően az egyszerre csak leveti magáról azt a testet melyre neki azelőtt szüksége volt, de amely ezután már nem megfelelő számára megváltozott állapotában és azt egy másikra váltja fel és egy más alkalommal egy másikat ölt magára az előbbi kiegészítésére, amelyre mint egy olyan jobb burokra szüksége van, amelyik jobban megfelel a mennyei tájak tisztább, éteri tereinek."⁵⁹⁶

Ő azt vallotta, hogy kezdetben teremtette Isten az ésszerű természetet "melyet" a szabad akarat hatalmával ruházott fel, hogy felemelkedjék vagy elbukjék s az elbukás fokát az egyén születése és földi sorsának alakulása határozzán meg. Ő úgy érzi, hogy Jákobot "méltán szerette az Isten az Ő előző életében szerzett érdemei miatt, úgy, hogy megérdemelten lett kedvelve fitestvére előtt."⁵⁹⁷

"Az olyan, aki meg fogja tisztítani magát, amikor ő még ebben az életben létezik elő legyen készítve minden jó dolog számára, amely eljövendő lesz, amíg az, aki nem tisztogatja meg magát - tisztátalanságának mennyisége szerint - a becselenségnek lesz az edénye, azaz érdemtelené válik. Meg lehet ezért érteni azt, hogy voltak azelőtt is ésszerű gondolkodó edények, akik akár megtisztultak, akár nem azaz akik vagy megtisztogatták magukat, akár nem tették azt meg és következésképp minden edény - tisztaságának vagy tisztátalanságának mértéke szerint - egy helyet, vagy körzetet, vagy veleszületett állapotot, vagy egy hivatalt, amit neki ebben a világban be kell töltenie."⁵⁹⁸

14. A 70 HETET 4900 ESZTENDŐNEK SZÁMÍJTJA. — Origen elegendőképp leszáll képzeletének csapongásaiból, hogy a hetven hetet úgy magyarázza, mint egy meghatározott időszakot, jóllehet a heteket furcsa módon nem valóságos napoknak, sem éveknek nem számítja, hanem a napokat é - t i z e d e k n e k véve, összesen 4900 évet vesz fel Ádámtól kezdve addig az időpontig, amikor a

⁵⁹⁴ Ugyanott a 2. könyvben a 10. fejezet 4-6. szakaszainál a 295. 296. oldalakon és a 11. fejezet 6. szakasz 299. oldalán, Against Celsus című munka 4. könyv, 13. fejezetének 502. oldalán.

⁵⁹⁵ Hegenbach idézett művében az 1. kötet 221-223. oldalain, Schaff: History című munkájánál a 2. kötet 610. oldalán.

⁵⁹⁶ Origen: Against Celsus című művében a 7. könyvben a 32. fejezetnél az ANF-ben a 4. kötet 623. oldalán.

⁵⁹⁷ Origen: De Principiis, a 2. könyv 9. fejezeténél a 7. szakasz, az ANF-ben a 4. kötet 392. oldalán.

⁵⁹⁸ Ugyanott a 8. szakasz 293. oldalán, lásd még: a 2. 3. fejezetek 270-272. oldalait is, a 3. könyv 5. fejezetének 4. 5. szakaszainál a 342. 343. oldalakon a 4. könyvnél az 1. fejezet 23. szakaszánál, a 372. 373. oldalakat is.

választott népet Isten elvetette magától, a Templomnak Kr.u. 70. évben bekövetkezett elpusztításáig. Ami ezt az időpontot illeti Phlegonra hivatkozik, aki feljegyezte volt, hogy a templom Tibérius uralkodásának tizenötödik évétől számított negyvenedik esztendőben romboltatott le. Ha ebből levonjuk az Úr prédikálást - csaknem három esztendőt - és a feltámadás utáni időt, akkor azt fogjuk találni, hogy az a prófécia, mely szerint "elvéteik tőle a mindennapi áldozat" - többé-kevésbé - az évtizedek hetének kb. a közepén ment teljesezésbe. Az elpusztításnak egészen a világ végezetéig kell fennmaradnia, ezért Origen mindazokat az embereket kárhoztatja, akik azt mondják, hogy a Templom újból fel fog épülni. Senki más nem fogja felépíteni a Templomot úgymond, hacsak nem a Bűn Embere.⁵⁹⁹

15. ORIGEN KÁRTÉKONY BEFOLYÁSA AZ EGYHÁZRA. — Amikor szemügyre vesszük azt az öt nélkülözhetetlen tényezőt, amelyek az adventtel össze vannak kapcsolva, azt látjuk, hogy Origen teljesen megváltoztatta a feltámadásra, a millenniumra, a vázlatos prófécia tetőpontjára, az Antikrisztus elpusztítására és a királyság megalapítására vonatkozó felfogást. Az ősi egyháznak e pontokra vonatkozó bibliai tanait a feledés homályába söpörte az ilyen spiritualizáló magyarázataival, amelynél a misztikus filozófiai sötétsége helyesbítette a szentírási adventreménység világosságát.

Origen hóbortjai közül abban az időben csak igen kevés talált elfogadásra és valóban a későbbi évek folyamán úgy látszott, hogy Origen saját maga is visszavonulót fűjt néhány szélsőséges elmélkedésétől. Azonban éles ellentétek merültek fel. Bár sokan, akik őt váddal illették arra lettek készítve, hogy teljesen tisztázzák a történelmi prófécia kihirdetésének helyzetét, mégis a Szentírás alattomos spiritualizálása és allegorizálása gyökeret kezdett verni és az abban az időben széles körben el lett fogadva ugyanakkor, amidőn az egyház figyelme az adventről a jelenvaló világ egyházi berendezései felé terelődött el.

Ezeknek az elszomorító, de nagyon jellemző tanúságtévő anyagoknak világánál megcáfolhatatlan dolog az, hogy Origen abban, hogy ez az istentagadás az egyházban meggyorsuljon. A földi egyháznak fokozatos végső győzelméről szóló tana, azok az elméletei amelyekkel a várt Isten-országának alapvető keresztény fogalmait aknáztta volt alá, gúnyolódásai az eljövendő millenniumba vetett egykorú hitvallás felett - melyek mint szélsőségek csak szemelvények - segítettek kikövezni az utat a későbbi Augusztini elgondoláshoz, mint a keresztény kor ezer esztendejét illetőleg és a földi egyháznak, mint Isten országának feltételezésében - ami olyan elgondolás, mely a pápai hierarchia feltámadásához és a középkori katolikus rendszer teljes kivirágzásához vezetett. Így szól a történelem megfellebbezhetetlen ítélete.

III. Közvetlen támadás a prófécia kettős bástyája ellen

Origen allegorikus bibliai magyarázata nem jelentett közvetlen csapást az adventi prófeciára vonatkozó egyházi felfogás számára, hanem az oldalról való megkerülő támadás volt. Origen - bármily fantasztikusak voltak is elképzelései - szilárdan hitt a prófécia ihletett voltában, úgyszintén Dániel és a Jelenések könyvének kánoni voltában.

Azonban Origen követőleg ugyanabban a században másik két közvetlen támadás érte Dániel és az Apokalipszis eme prófeciáit. Ezek a támadások így kezdődtek: 1.) A Jelenések Könyve ellen kb. a Kr.u. 255. évben Dionysius alexandriai püspök részéről, aki szembeszállván a chiliasmus követőivel kétségbevonta az Apokalipszis apostoli szerzőségét, befolyásolni akarván az ezután felmerülő kételyeket, melyek annak kánoniságára vonatkoztak és 2.) Dániel prófeciái ellen, kb. a Kr.u. 270-ben, a római Porphyrius által, aki azt vitatta, mely szerint Dániel könyvét a leírt események után írta meg olyan valaki, aki Antiochus Apiphanes idejében Júdeában élt és aki csalárd módon írásában a jövő időt használta azért, hogy az eljövendő látszatát adja mindannak, ami a valóságban

⁵⁹⁹ Series Commentariorum című mű 40. fejezeténél a Migne-féle gyűjteményben PG. a 13. kötetben az 1656-1658. oszlopokban.

már a múltban megtörtént. E támadások lényeges jövőbeni hatásai miatt fontos dolog, ha tisztába jövünk azok eredetével és céljával.

1. DIONYSIUS TÁMADÁSA AZ APOKALYPSIS ELLEN. — Alexandriai Dionysius, aki pogánynak született (kb. 190-265.), Origen térítette meg a keresztény hitre. Mint szorgalmas tanuló a 231. vagy 232. évben az alexandriai iskolának lett a vezetője. Kb. 247-ben Jeraclas után Alexandria püspöke lett, amely város abban az időben a keresztény hatalom legnagyobb és leghatalmasabb székhelye volt. Püspöki kormányzása telve volt zavarokkal. Decian üldözése elől kénytelen volt a líbiai pusztaságba menekülni, ahonnan 251. évben tért vissza. Valerian üldözése alatt 257-ben Egyiptom prefektusa száműzetésbe küldte. Miután Origen volt a tanítómestere, nem csodálkozhatunk azon, hogy visszautasította a chiliasmus tanait. Ő azonban olyan mértékben haladta túl mesterét, hogy az Apokalipszis apostoli szerzőségét is kétségbevonta, abból a célból, hogy legyőzze a millenaristákat. Úgy látszik, hogy támadásainak alapját a hitvallásbeli ellentétek képezték, ámbar abba bizonyos kritikai alapok is vegyültek, mint amilyen volt egy állítólagos eltérés, amely János evangéliumában és leveleiben a stílust és a beszédmodort illetőleg állott volna fenn. Ő azonban szilárdan meg volt győződve arról, hogy az Apokalipszist egy, az Istentől ihletett férfiú írta. Ő azt a Könyvet főképp annak millenarista tanításai miatt támadta.⁶⁰⁰

Az Apokalipszis ellen már indult egyszer támadás Alogi részéről, a II. században,⁶⁰¹ és Caius részéről a Millennium ellen,⁶⁰² és ugyancsak Origen spiritualizálása ellen a prófétai szimbólumokat illetőleg, amivel utóbbiakat minden hatástól mag akarta fosztani. Kb. a Kr.u. 255-ben történt, hogy Neposnak, egy egyiptomi püspöknek chiliastikus felfogása miatt, melyet ő a "Refutation of Allegorista" (Az Allegorizálók Cáfolata) című könyvében tanított heves vita keletkezett. Dionysiusnak azonban sikerült szóbeli és írásbeli erőfeszítései által megakadályozni ennek az egyiptomi chiliasmusnak újbóli feléledését. Ez nagyon természetes dolog volt, mivel az alexandriai iskola allegorizmusa kezdettől fogva vészes befolyást gyakorolt azzal a céllal, hogy a bibliai igazságot Philo módszere szerint magyarázza és azt a görög dialektikusokkal összhangba hozza.

Nepos püspök az "Allegorizálók Cáfolata" c. könyvében ragaszkodott a Jelenések 20. fejezetének olyan értelmezéséhez, mely szerint az "a testi fényűzés millenniumának" valóságos földi időszakára vonatkozik. Dionysius ezért most azon igyekezett, hogy ezt az álláspontot megcáfolja. Nem állott módjában, hogy az előző ellenlábásokat utánozza, akik az egész Apokalipszist visszautasították, értelmetlen dolognak jelentve ki azt, azonban mégis - bizonyos módosításokkal bár - átvett tőlük néhány érvet. Dionysius ezeket mondta: "Nem tudom megkockáztatni azt, hogy elvessem ezt a Könyvet, mikor azt sok testvér nagy becsben tartja" azonban ő azt mégis egy másik Jánosnak - valamelyik "szent és ihletett férfiúnak" - tulajdonította, nem pedig János apostolnak.⁶⁰³

Dionysius ezért azon fáradozott, hogy a chilismust azáltal győzze le, hogy aláaknázza a bizalmat az Apokalipszis apostoli jellegét illetőleg. Befolyása az Apokalipszis kánoniságára nézve későbbben számos vitára adott alkalmat és ami századokon keresztül lappangott a Keleten. És a millenarizmusra vonatkozó ez a vitatkozás volt az, amely Dionysius arra készítette, hogy kétségbe vonja annak János apostol általi szerzőségét, jöllehet ő azt, mint a Kánonnak megfelelő fogadta el.⁶⁰⁴

⁶⁰⁰ S.D.F. Salmond: a fordító bevezető megjegyzései a Dionysiusához, az ANF-ben a 6. kötet 78. 79. oldalain, Dionysius: Ectant Fragments (Meglévő Töredékek) című műve az 1. rész 1. fejezete "From the Two Books on the Promises" (Az Ígéretek Két Könyvéről) című műve 4. szakaszánál az ANF-ben a 6. kötet 83. oldalán, Elliott: Horae Apocalypticae (Apokalipszis Órája) című műve az 1. kötet 3-8. oldalain.

⁶⁰¹ Eusebius: Church History című műve a 7. könyv 25. fejezeténél az NPNF-ben a 2. sorozatnál az 1. kötet 309. oldalán (Lásd még: Schaff: History című művét is, a 2. kötet 573. oldalán.)

⁶⁰² Ugyanott a 3. könyv 28. fejezeténél a 160. oldalon.

⁶⁰³ Ugyanott a 7. könyv 25. fejezeténél a 309. oldalon.

⁶⁰⁴ A.T. Robertson: Word Pictures in the New Testament (Szóképek az Új-Testamentumban) című mű a 6. kötet 269. oldalán. Lásd a 4. fejezetet és a B. Függelékét is az Apokalipszis kánoniságának tárgyalására vonatkozólag.

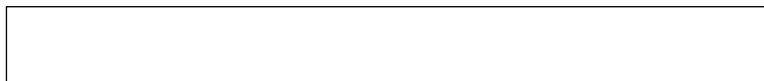

Így történt tehát, hogy bizonyos egyházi vezetők pontosan ugyanolyan arányban kezdtek a millenarizmustól visszavonulni, mint ahogy a vallás-bölcselet kezdett felfelé törni. Ebben az értelemben a millenniumi várakozás későbbi gyökerestől való kiirtása egyike az őskereszténység legjelentősebb tényezőjének. A millenarizmus elvesztésével az emberekben megszűnt az eleven hit Krisztus küszöbön álló visszatérésében és azokban a prófétai Írásokban, amelyek Krisztus uralma felé mutattak olyan módon lévő alkalmazva azok az egyházra, ami messzemenő következményekkel járt.

2. PORPHYRIUS TÁMADÁSA DÁNIEL ELLEN. — Porphyrius (kb. 233-304.) szíriai szofista és neo-plátói filozófus, feltehetőleg Tyrusban született, azonban legnagyobb valószínűséggel a Szíriában fekvő Batanaea-ban és Rómában halt meg. Mint Plotinus egyik tanítványa - aki a neo-plátói rendszert kifejlesztette - Porphyrius a bölcselet tanára lett Rómában. Sok olyan tudós van, akik kétségbe vonják még azt is, hogy ő valaha is keresztény vallású volt, vagy hogy joggal lehet őt a "Szakadár Porphyriusnak" nevezni. Mialatt visszavonulva élt Szicíliában egy értekezést szerkesztett (kb. 270. körül), mely tizenöt könyvből állott és melynek címe ez volt: "Adversus Christianos", azaz "A Keresztények ellen". Számos olyan keresztény hitvédő író ismerünk - Metódíust, Özsébet, Apollinárist, Jeromost és így tovább, számszerint mintegy harmincat - akik arra a műre nagyon találó válaszokat adtak. Valóban mindaz, amit Porphyrius érveiből ismerünk ezekből a cáfolatokból maradt vissza ránk, - főképp a Jeromos által írottakból - mivel Theodosius II. ennek a munkának feltalálható példányait Kr.u. 435-ben nyilvánosan elégette és ezt a könyvírást a Kr.u. 448. évben újból megismételték. Jeromos ezt jelenti ki:

"Azonban ami azokat az ellenvetéseket illeti, melyeket Porphyrius emel ezzel a prófétával szemben, vagy inkább felemlít e könyvvel kapcsolatban úgy Metódíust, Özsébet és Apollinárist lehet mind tanúságtévőket megnevezni, mert ők sok ezer írott sorral feleltek az ő botorságaira."⁶⁰⁵

Porphyrius a kereszténység pogány ellenfeleinek egyik legmegrögzöttebb tagja lett az ő korában, aki azon mesterkedett, hogy visszaszorítsa ennek a vetélytársat jelentő vallásnak növekvő áradatát. Az előző támadások hiábavalóknak bizonyultak, mert az Evangélium természetfeletti eredetű volt. Porphyrius - természetfeletti támogatást igyekezvén szerezni saját pogány vallásának rendszeréhez, egy olyan vegyítékhez, mely a pogányságból a júdaizmusból és némi kereszténységből állott - merész támadásra indult a kereszténységben lévő természetfelettség ellen. Azon fáradozott, hogy a keresztény tanításoknak nem annyira a légyegét, mint inkább azokat az írásos feljegyzéseket tegye kifogás tárgyává, amelyek ezt a lényegét tartalmazzák.⁶⁰⁶ Közbevetőleg szólva az életrajzi adatok megállapítják azt, hogy Porphyrius két ízben vesztette el emlékező tehetségét és a második alkalommal, öregkorában, érzékcsalódások lepték meg.

17. ábra – A prófétai felfogás három nevezetes alakítója

Porphyrius a szíriai szofista, aki először támadta Dániel könyvében hitelességét és aki megtervezte Antiochus Epiphanes elméletét. (Baloldalt) Ambrus, Milanó-i püspök, akinek egyházmegyéjében később a waldensek éltek virágjukat. (Középen) Özséb, egyház-történész, Caesarea püspöke, aki megváltoztatta előbbi, a Dániel 2. és 7. fejezetre vonatkozó magyarázatait azért, hogy védelmébe vegye az ősi egyházat, mint Isten országát, ami nagy lépést jelentett a primitív értelmezések kikapcsolása felé. (Jobboldalt) (Lásd: a 14. 18. és 17. fejezeteket.)

5. PORPHYRIUS ÁLTALÁNOS CÉLJA ÉS KÜLÖNLEGES ÉRVELÉSE. — Jeromos vitatja azt, mely szerint Porphyrius azért volt kénytelen Dániel próféciait megtámadni, mivel a zsidók és a keresztények megegyeztek abban, hogy mindketten úgy mutatnak rá a prófécia történelmi beteljesedésére, ami döntő és meggyőző érvet képez a pogányság álláspontjával szemben. Dánielt azért kellett megcáfol-

⁶⁰⁵ Jeromos: Preface to Daniel (Előszó Dániel Könyvéhez) című műve az NPNF-ben a 2. sorozat 6. köteténél a 493. oldalon.

⁶⁰⁶ McClintock and Strong: idézett művében a 8. kötet, 422. oldalán, a "Porphyry" című cikkénél.

ni, hogy ezzel ki lehessen védeni a Krisztusra vonatkozó jövődölések erejének hatását, különösen azokat, amelyek sorra megnevezik a királyokat és megjelölik az Ő eljövételének idejét, előszámlálván még az éveket is amin nyilvánvalóan célzást képez a hetven hétre. Porphyrius látva ezeknek a dolgoknak a beteljesedését, és képtelen lévén arra, hogy tagadásba vegye azok megtörténését a rágalmazásban keresett menedéket. Ő azt állította, hogy ezeket a próféciákat nem Dániel írta, hanem egy olyan zsidó férfiú, aki Antiochus Epiphanes idejében (Kr.e. 164.-ben megh.) élve összegyűjtötte volt a Dániel életére vonatkozó hagyományokat, és megírta belőlük a közelmúlt eseményeinek történetét, azonban ezt jövő időben szerkesztette meg, csalárd módon visszakelteztvén azokat Dániel korára. Íme Jeromos megjegyzése, Porphyrius szavait idézve:

"Dániel nem annyira a jövődöléseket jósolta meg, mint inkább a múlt történelmeit mesélte el. Végül is amiket ő Antiochusig mondott, az az igaz történetet tartalmazta, ha mást akart sejtetni, ami túlment ezen a ponton, az hamis volt, mert ő nem ismerte a jövőt."⁶⁰⁷

Porphyrius azt is bizonygatni igyekezett, hogy Dániel könyve eredetileg görög nyelven íródott, nem zsidóul és ellenséges érvelését részint az apokrif Zsuzsanna szakaszra alapozta. Jeromos, Özséb és Apollinár erre azt válaszolták, hogy Zsuzsanna története soha nem képezte részét a Dániel eredeti zsidó nyelvű Könyvének, hanem csupán egy hamisított görög nyelvű pótlás volt.⁶⁰⁸ A görög szöveg akkor keletkezett, amikor - ahogy ebben minden régiségkutató megegyezik - Dániel könyvét az eredeti zsidó nyelvről görögre fordították le, kevéssel Krisztus születése előtt és később Theodotius, mely utóbbi fordításra később Porphyrius hivatkozott.⁶⁰⁹

Porphyrius 1. Könyve a Biblia állítólagos fogyatkozásaival foglalkozik. A 4. Könyv a mózesi történelem és a zsidó őskor történelmének kritikáját tartalmazza és a 12. és 13. könyv a Dánieli próféciák megvizsgálásának vannak szentelve. Különösképpen meg kell itt jegyezni azt, hogy Porphyrius lényegében véve ugyanazokat az érveket alkalmazza, amelyeket a modern kor bírálói azóta is használnak. Dániel első része a Dániel 2. fejezetében foglalt álom kivételével történelmi leírás, s nem pedig prófétai látomás. Porphyrius csupán a prófétai részt támadva meg kijelenti, hogy az mindössze az elmúlt események későbbi névtelen szerzőtől eredő elbeszélést képezi, ami a jóval Dániel előtt megjósolt dolgokhoz tartozik. Így tehát Porphyrius véleményét - ami a Dániel ellen intézett legrégibb s egyben leghatalmasabb közvetlen támadást képezi - Dániel próféciáinak feltételezett csalárdságára építette fel.

Abból a célból, hogy megszabaduljon a próféciától Porphyrius bibliamagyarázata a harmadik prófétai birodalmat Sándorra, mint annak személyére korlátozza és a macedón Ptolemust és a Seleucidákat a negyedik birodalom számára tartja fenn. Ezek közül választ ki ő tíz királyt és a tizenegyediket - azt az egyetlent, akin keresztül nagy dolgok szólalnak meg - úgy jelöli meg, hogy az Antiochus Epiphanes. Ezáltal főerejét nagyon ügyesen Dániel könyve ellen veti latba, jól gondolván azt, hogyha a hitnek ez a főpillére megrendül, a próféciák egész épülete meginog, mivel a Dániel könyvében foglalt időpontok és jelképek azok, amelyek az Apokalipszis Új-Testamentumi alapjait képezik. Továbbá azzal az állításával, hogy nem Dániel volt a könyv írója hatalmas föllentést követett el, mert Istennek tulajdonít olyan próféciákat, melyek soha nem lettek kiejtve és olyan csodák megtörténését állítja, amelyek soha nem lettek véghezvive.⁶¹⁰ És ha egyszer be lett bizonyítva, hogy Dániel szerzősége hamisított dolog, akkor Krisztusra magára "Aki a hű Tanúbizonyság" (Jel. 1:5), könnyen rá lehet bizonyítani, hogy Ő egy szélhámos mellett tett tanúságot. (Mt. 24:15)

4. CSUPÁN A KÖZEL-KELETEN FOGADTÁK EL EZEKET AZONNAL. — A zsidók távol tartották magukat Porphyrius csábító érveléseitől, de Jeromos azon siránkozik, hogy azok "néhány nem szakértő

⁶⁰⁷ Jeromos következő munkájából fordítva: *Commentaria in Daniele* című könyv előszavában a Migne-gyűjteményben P.L. a 25. kötet, 491. oszlopban.

⁶⁰⁸ Ugyanott a 492. 493. oszlopokban.

⁶⁰⁹ Charles Maitland idézett művében a 193. és 194. oldalakon.

⁶¹⁰ Pusey idézett művében az 1. oldalon.

embert saját népünk közül" elcsábítottak. És mindössze csak kevés keresztény író tette azokat magáévá és azok is teljesen a Keletre korlátozódtak. Maitland azt mondja, hogy ezek közül négy nevet kell megjegyeznünk:

a.) Nisibisi Jákobot (megh. 338.), egy szíriai író, aki a birodalmaknak ezt az új elrendezését támogatta.

b.) Szíriai Efraimét (Ephrem, vagy Szír Efraim) (megh. 373.), Nisibisi Jákob egyik tanítványát, aki a szíriai egyház legfőbb világossága volt.

c.) Polychronusét, Apamea püspökét (kb. 430.), aki egyike Porphyrius keresztény csodálóinak.

d.) Egy névtelen görög íróét, az V. században (Catena Graeca in Danielelem), aki teljessé teszi Porphyrius régi híveinek listáját.⁶¹¹

Porphyrius olyan jól választotta meg támadásának irányát, hogy az utána következőknek kevés teret hagyott a kijavításra, mert - miután érvei több mint egy évezreden keresztül nagyrészt csak szunnyadtak - azok később ismét előbukkantak, hogy gyötrelmessé tegyék a reformáció állásfoglalását a prófeciákra nézve.⁶¹² Ugyancsak érdekes dolog megfigyelni azt, hogy miképp tette magáévá Porphyrius téziseit a hitetlen Gibbon, az angol istenhívő Collins, és a modernista tudósok legtöbbször.⁶¹³

Ez a fejezet azért lett megnyújtva, hogy belefoglaljuk abba Porphyriust azért, hogy egybekapcsoljuk azt a két III. századbeli egyházi író, akik egyenes támadásokat intéztek Dániel és a Jelenések könyvei ellen, néhány esztendővel azután, hogy Origen oldaltámadást vezetett a régebbi prófétai felfogásokkal szemben. Ezért a legközelebbi fejezetben újból vissza kell térnünk ahhoz, hogy felvesgyük a fonalat Cypriánnal, Origennek egyik kortársával.

⁶¹¹ Charles Maitland idézett művében a 197. 428. oldalakon Efraimra és Polychromiusra vonatkozólag lásd a jelen kötet 405. és 430. oldalán mondottakat.

⁶¹² Kr. u. 1590. körül Hugh Broughton felfedezte Polychromius elveszett művét melyben a régi Porphyrius-féle elmélet foglaltatik és Ben Jonson volt az, aki 1610-ben elkezdte őt ostromozni a *The Alchemist* (Az Alchimista) című könyvében. (Lásd a *Profetic Faith* című mű 2. kötetében az 564-566. oldalakat.

⁶¹³ Buhl: idézett művében a 348. oldalon ? Charles Maitland: idézett művében a 427. oldalon.

15. CIPRIÁN, VICTORIUS ÉS METÓD

I. Ciprián, a vázlatos prófécia kilátásai nélkül

Ciprián (kb. 200-258.) Karthágó püspöke a III. század legjelentékenyebb püspöke hasonlóképpen pre-millenarista volt, jóllehet nem volt egész világos fogalma az advent határozott időpontját illetőleg. A karthágói gazdag nemességből származva kitanulván a szónoklattan és a jogot, magas helyet töltött be a társadalmi életben, ennek dacára határozott hitvallója lett a Krisztusnak. A keresztény hitre térítve egy egyházi tanácsstag által búcsút mondott a világnak s eladta minden birtokát a szegények javára és aszkétai visszavonultságában életét a Szentírás tanulmányozására és az egyházi tanítók kutatására szentelte, különösképp Tertulliánnal kapcsolatban, akinek műveit Ciprián minden nap ezekkel a szavakkal kérte magához: "Adjátok kezembe a mestert!" Mivel kifejezett igazgatási képességekkel bírt, Cipriánt mintegy két esztendővel megtérését követően püspökké nevezték ki, amely állását egészen mártíromságáig megtartotta, amely egy évtizeddel utána következett be. Híres volt az egyház szervezése és rendtartása miatt és szóharcait leginkább a szizmatikusok ellen irányította.

1. SZEMBESZÁLL AZ EGY PÜSPÖK ÉS AZ EGY SZÉKHELY FŐHATALMÁVAL. — Tertullián befolyása Ciprián teológiai felfogását illetően félreérthetetlen. Tertulliánhoz hasonlóan ellenséges érzülettel viseltetett az iránt, hogy Róma magának követelje az egyházi uralmat. Ciprián hitt "a püspökök egyetemes egyenrangúságában és közösségében".⁶¹⁴ Az eretnek keresztelés felett folytatott nézeteltérésben Róma püspökét csupán úgy tekintette, mint egyik kartársát,⁶¹⁵ tisztában volt saját egyenlő méltóságával és tekintélyével és azt vitatta, hogy az eretnekeket semmi körülmények között nem szabad beengedni az egyházba anélkül, hogy előzőleg meg ne lennének tisztítva tévedéseiktől a keresztény kereszttség által.⁶¹⁶ István római püspökhöz intézett levelében⁶¹⁷ idézi Firmilián vádjait a tévedésre és a hatalommal való visszaélésre nézve, és a hagyományt igazság nélkül csak a régi kor tévedésének tartja.

Ámbár Ciprián "Unity of the Church" (Az Egyház Egysége) című művét a római elsőbbség "Magna Chartájának" szokták tekinteni mégis heves vitákat folytatott a független püspöki egyház érdekében. Jóllehet kegyura volt az egyháztanácsosoknak és védelmébe vette a világiakkal való együttműködését - mivel az egyháztanácsos intézmény apostoli szervezet volt és össze volt kapcsolva a püspökökkel - erőteljes kormányzási képessége arra irányult, hogy saját püspöki tekintélyét megnövelje a presbíterek hátrányára. Így építette ő ki az egyházmegyei tanácsok tekintélyét, melyet a pápák szorgos igyekezettel eltörölni akartak. Ő hitt a római püspök elsőbbségének elméletében, azonban szembehelyezkedett annak gyakorlati alkalmazásával. Ez az ellentmondó tényező jellegzetes volt nála. A megszervezett elsőbbségre vonatkozó álláspontját a "dekretizmus"-nak (a pápai rendelet-kibocsátás jogának) gyakorlatilag meg kellett semmisíteni, mielőtt lehetővé vált a legfőbb főpap hivatkozó alakja számára az, hogy kiemelkedjék és leigázza a latin Egyházat az újdonsült "Ecclesia in Papa" (Egyház a Pápában) fogalom számára, Ciprián ellenlábasa volt az elvnek. Ő a képvisleti egyházkormányzásért és a világiak törvényes jogaiért szállott síkra és ebbeli álláspontját azzal a sarkítással jelölte meg, melyet így fejez ki: "Ecclesia in Episcopo" (Az Egyház a Püspökben). A IX. században bekövetkezett nagy egyház-szakadás a latin egyházat világosan a csalárd pápai ren-

⁶¹⁴ Bevezető megjegyzés "Cyprián"-hoz az ANF-ben az 5. kötet 263. oldalán.

⁶¹⁵ Cyprián az 54. Levél "Kornéliushoz", a 14. fejezet a 5. kötet 344. oldalán.

⁶¹⁶ Cyprián: a 70. 71. Levél "Guintushoz" és "Istvánhoz", az ANF-ben az 5. kötet 377-379. oldalain, lásd még: Schaff: History című művét is a 2. kötet 262. oldalán.

⁶¹⁷ Firmilián levele Cypriánhoz: (Belefoglalva a The Epistles of Cyprian című műben, mint a 74. számú Levél) a 16. 17. 23-25. fejezetek az ANF-ben az 5. kötet 394-396. oldalain.

delvények alapjaira helyezte, amely az "első az egyenlők között" gondolatot volt hivatva helyettesíteni, az "egy püspök és egy székhely" isteni fensőbbiségét hirdető csalárd elgondolással szemben.⁶¹⁸

2. ÜLDÖZTETÉS, SZÁMÜZETÉS, MÁRTÍRHALÁL. — Ciprián az üldöztetés légkörében s gyakran a kínzások és a halál közelségében élt. A legnagyobb megvetést érezte úgy a testi szenvedések, mint a világias környezet iránt. Valóban a legbensőbb meggyőződés érzése volt az, ami - általában véve - az akkori idők mártír-szellemiségét jellemezte. Az olyan egyének kitérését, akik nem mertek nyíltan hitvallást tenni Krisztus mellett pellengérre állították azoknak az embereknek a kisiklásával egyetemben, akik visszariadtak a mártíromságtól. Ciprián kijelentette, hogy a mártíromság utáni az a szomjúság, amelyik a keresztények között állott fenn abból a hitből támadt, hogy mindazok, akik Krisztusért szenvedtek meg kapják majd a mártírokat megillető jutalmat.

A Decián alatt a Kr.u. 250-ben kitört üldöztetések arra ösztönözték Cipriánt, hogy egyideig rejtékhelyére vonuljon vissza és valószínűleg ez alatt az időszak alatt írta meg az ő harmincnyolc levelét a papság részére. Decius elhatározta magát, hogy a régi pogány vallást fogja visszaállítani és az egyes tartományok kormányzói számára általános rendeletet bocsátott ki arra nézve, hogy nyomják el a kereszténységet, és mindenkitől követeljék meg azt, hogy a pogány isteneknek áldozzék. Erre elkobzások, száműzetés, kínzások és a halál következtek.⁶¹⁹ Ez a kegyetlen üldöztetés, mely két rákövetkező uralkodói időszak alatt is tovább folytatódott indította Cipriánt arra a hitre, mely szerint a világ végezte a második Advent idején közvetlen közelbe érkezett - az Antikrisztusnak ezt megelőző eljövételével együtt - amely meggyőződését ő nyomatékosan hangsúlyozza.

Később a Valérián alatt bekövetkezett üldözés végét szakította Ciprián tényleges munkásságának. Kb. egy esztendeig volt száműzetésben, mert 257-ben el kellett hagynia az országot és 258-ban vitték vissza Karthágóba, ahol mártírhalált szenvedett. Amikor felolvasták előtte halálos ítéletét ezt mondta: "Szívemből köszönöm a Mindenható Istennek, aki kegyes volt megszabadítani engem a test bilincseitől." Amidőn a kivégzés helyére vezették, így kiáltottak fel az őt sírva kísérő barátai: "Fejezzetek le minket is vele együtt." Majd imádkozva letérdelt, eltakarva kezeivel szemeit és úgy várta be a hóhért, és elrendelte, hogy annak számára egy kb. hat fontnyi összeget fizessenek ki.⁶²⁰

3. A FELTÁMADÁSÉRT ÉS A MENNYEI ORSZÁGÉRT IMÁDKOZIK. — Ciprián az általa írt "On the Lord's Prayer" (Az Úr Imádságáról) című művében azért imádkozott, hogy Krisztus mielőbb jöjjön el az Ő országával és kijelentette, hogy a keresztények mennyire vágyódnak az Ő Adventje után.

"Mi azért könyörgünk, hogy jöjjön el az a mi országunk, melyet Isten ígért meg a mi számunkra s melyet a Krisztus vére és szenvedése szerzett meg nekünk, hogy mi, akik a világban a legelsők vagyunk az Ő alattvalói között, azután Krisztussal együtt uralkodhassunk, amikor Ő átveszi a hatalmat amint azt Ő maga ígéri és mondja nekünk: "Jöjjetek ti az Én Atyámnak áldottai, foglaljátok el az országot, mely számotokra készítettett a világ kezdetétől fogva." Ezért kedves testvéreim, Krisztus Önmaga jelenti az Isten országát, melynek eljövételét mi nap mint nap várjuk és akinek Adventjére vágyakozunk, hogy az mielőbb megnyilatkozzék számunkra. Mert miután Ő saját maga jelenti a Feltámadást, és mivel mi Őbenne támadunk fel újra, ezért az Isten országa alatt is nekünk Őt magát kell értenünk, mert mi Őbenne fogunk uralkodni."⁶²¹

4. AZT VALLJA, HOGY A VÉG KÖZVETLENÜL ELŐTTÜNK ÁLL. — Ő nem nyújt magyarázatot a Dániel és az Apokalipszis próféciainak idejére nézve, sőt még a Dániel 2. és 7. fejezeteiben foglalt szimbólumokra vonatkozólag sem, azonban Ő Krisztusnak ama nagyszerű prófeciáira hivatkozik,

⁶¹⁸ Ernest Wallis: Introduction to Cyprian (Bevezetés Cypriánhoz) című műve az ANF-ben az 5. kötet 263. oldalán. Schaff: History című műve a 2. kötet 161. oldalán.

⁶¹⁹ Schaff: History című műve a 2. kötet 60. 61. oldalain.

⁶²⁰ Milliam Cave: Lives of the ... Fathers of the Church (Az Egyházatyák Élete) című műve az 1. kötet 389. 390. oldalain.

⁶²¹ Cyprian a 4. számú Értekezés: "On the Lords Prayer" című műve, a 13. fejezetnél az ANF-ben az 5. kötet 450. 451. oldalain. (Az Úr Imádságáról)

amelyek a végső napok jeleiről szólnak. Az idő-elem az ő szemében erősen le lett rövidítve, reményeit az advent közeli bekövetkezésébe vetette. Számára összeférhetetlennek látszott az, hogy jelenleg dolgaik hosszabb továbbfolytatását előre lássa és mindenkit arra serkentett, hogy az Úr hirtelen megjelenésére készüljön elő. Egy dögvész alkalmával nyáját az Isten országának kilátásba helyezésével vigasztalta mondván:

"Miután mindazok, amelyek előre meg lettek jövendőlvé megtörténnek, ugyanúgy minden megígért dolgok is be fognak következni, ahogyan azt az Úr maga megígéri, mondván: "Azonképpen ti is mikor mindezeket látjátok, tudjátok meg, hogy közel van az ajtó előtt." Az Isten országa kedves testvéreim kezd elközelegni, az élet jutalma és az örök megváltás örvendezése és az örökkéartó vídamság és annak a paradicsomnak birtoklása, melyet egykor elvesztettünk, most előttünk vannak a világ elmúlásával együtt."⁶²²

Az egyik szentbeszédében, amit a mártíromság érdekében mond el ekként fordul hallgatóságához, kérve őket, legyenek elkészülve:

"Mert nektek tudnotok és hinnetek kell és vegyétek bizonyosra azt, hogy az istencsapások napja elközelgett fejünk fölé és a világ végezete és az Antikrisztus olyan közelre érkeztek hozzánk, hogy készen kell állnunk a harc megvívására és semmi másra ne legyünk tekintettel, mint csak az örök élet koronájára és az Úr megvallásának koronájára és ne tekintsük azokat a dolgokat melyek eljövendők úgy, mintha azok lennének, amelyek már elmúltak. Egy kegyetlenebb és hevesebb harc az mely most fenyeget, amelyre Krisztus katonáinak elő kell készíteniük magukat, meg nem romlott hittel és szilárd bátorsággal."⁶²³

5. AZ ADVENT, MELY LEGYŐZI AZ ANTIKRISZTUST - VADÁLLATOT. — Ciprián kijelentette, hogy a fenyegető Antikrisztus ideje, ahogyan azt az Apokalipszis megjövendölte elközelgett és azt Krisztus mielőbbi eljövetele fogja követni.

"Ne legyen kedves testvéreim senki közöttetek olyan, aki meg hagyja magát rémíteni az eljövendő üldöztetéstől, vagy a fenyegető Antikrisztus eljövetelétől úgy, hogy ne találtassék felfegyverkezve minden dologra az evangéliumi intelmek és parancsolatok valamint a mennyekből jövő figyelmeztetések által. Az Antikrisztus közeleg, de felette eljő a Krisztus is. Az ellenség körülöttünk settenkedik és dühöng, és közvetlenül követi őt az Úr, hogy megbosszulja a mi sebeinket és szenvedéseinket. Az ellenfél tajtézkzik dühében és fenyeget bennünket, de itt van az Egyetlen, aki meg tud minket szabadítani annak kezéből. ... És az Apokalipszisben Ő oktat és előre figyelmeztet bennünket mondván: "Ha valaki imádja a fenevadat és annak képét és bélyegé felveszi vagy homlokára vagy kezére az is iszik az Isten haragjának borából, amely elegyítetlenül töltetett az Ő haragjának poharába és kínoztatik tűzzel és kénkövel a szent angyalok és a Bárány előtt. És az ő kínlódásuknak füstje felmegy örökkön-örökké és nem lesz nyugalomuk éjjel és nappal akik imádják a fenevadat és annak képét, és ha valaki az ő nevének bélyegét felveszi."⁶²⁴

Ciprián, Antiochust írta le úgy, mint aki az eljövendő Antikrisztus megszemélyesítője.⁶²⁵

6. ISTEN ORSZÁGÁNAK MEGALAPÍTÁSA FOGJA KÖVETNI AZ ADVENTET. — Ciprián, aki szilárdan hitte azt, hogy Krisztus második eljövetele le fogja győzni az Antikrisztust az utolsó időkben és Ő meg fogja alapítani az Ő országát, úgy tekintett az örökkévaló országra, hogy az a második adventet

⁶²² Cyprián: a 7. számú Értekezés: "On the Mortality" (A Halandóságról) című műve a 2. fejezet az ANF-ben az 5. kötet 469. oldalán.

⁶²³ Cyprián az 55. számú Levél: "To the People of Thibaris Exhorting to Martyrdom" (Thibaris népéhez intézett intelem a mártíromságra) című mű 1. fejezete, az ANF-ben az 5. kötet 347. oldalán.

⁶²⁴ Ugyanott a 7. fejezet 349. oldalán.

⁶²⁵ Cyprián: a 11. számú Értekezés: "Exhortation to Martyrdom, Addressed to Fortunatus" (Intelem a mártíromságra, Fortunatushoz intézve) című mű 11. fejezete, az ANF-ben az 5. kötet, 504. oldalán.

követni fogja, azonban látszólag semmilyen határozott elképzelése sem volt arról, hogy a feltámadás és a Millennium milyen kapcsolatban állnak ezzel az ő reménykedésével.⁶²⁶

7. HITT ABBAN, HOGY AZ UTOLSÓ ÍTÉLET NAPJA KÖZEL VAN. — Azt állította, hogy azok az előjelek, melyeket Pál apostol a II.Tim. 3:1-9. versekben megjövendölt rövidesen beteljesednek, mivel a hittagadás messze előrehaladt és hogy elérkezett a világ hanyatlása.⁶²⁷ Úgyszintén azt vallotta, hogy az akkoriban fennálló körülmények miatt az utolsó ítélet napja is elközelgett.

"Azt hogy a háborúskodások továbbra is folytatódnak, hogy a halál és az éhség aggódással töltenek el mindenkit, hogy az egészséget a betegségek dühöngése szétrombolja, hogy az emberi nem a ragályok pusztítása miatt elnéptelenedik, tudnotok kell, hogy mindezek meg lettek jövendőelve, hogy a gonoszítottak, a végső időkben megsokszorozódnak és hogy a szerencsétlenségek különféle lesznek és hogy mivel az utolsó ítélet napja most közeleg hozzánk, a haragvó Isten szigora mind jobban felébredt, hogy megfenyítse az emberi nemet."⁶²⁸

8. A VÉGSŐ DOLGOK A JÓSLAT SZERINT FOGNAK BEKÖVETKEZNI. — Ciprián gyakran kijelentette azt, hogy hite szerint Krisztus második eljövetele a végső dolgokkal együtt az isteni jövendölésnek megfelelően fog bekövetkezni.

"Ne engedjétek tehát kedves testvéreim, hogy zavarba jöjjetek ha ezekben a végső időkben akár egy bizonytalan hit meginog, vagy ha a vallás nélkül való istenfélelem megrendül, vagy ha a békeséges egyetértés nem folytatódik tovább. Ezek a dolgok meg lettek jövendőelve úgy, hogy azoknak a világ végezte körül meg kell történniük és az Úrnak szava és az apostolok tanúbizonysága megjósolta azt, hogy amikor most a világ lehanyatlik és az Antikrisztus elközelget minden jó dolognak el kell alélnia, de a gonosz és visszataszító dolgoknak virágozniuk kell."⁶²⁹

A keresztények kell hogy figyelmeztetést kapjanak a világ közeli összeomlására nézve, mely olyan lesz, mint egy elavult ház összeroppanása és felkészülten kell hogy várakozzanak az Úr hirtelen való megjelenésére.^{630 631} Ezek az uralkodó szempontok.

9. AZT HITTE, HOGY A 6000 ÉV MÁR CSAKNEM ELTELT. — Nyilvánvaló, hogy Ciprián követte a többi egyházatyák módszerét abban a számításban, mely szerint a világ fennállásának tartalmát hat-ezer évben jelölték meg, annak végezetéig,⁶³² és a hetedik ezer-évet tette meg olyannak, amellyel minden dolog be fog teljesedni. Azonban a nagyszerű vázlatos próféciaakra vonatkozólag Ciprián csak nagyon keveset írt.

II. Victorinus, a legrégebb rendszeres apokaliptikus magyarázó

Victorinus (megh. 303. vagy 304.) a Felső Pannóniában lévő Pettau püspöke, mely a modern Viennához közel fekszik, valószínűleg Görögországi eredetű volt és előzőleg a hitszónoki és szóno-

⁶²⁶ Cyprián: a 7. számú Értekezés: "On the Mortality" című műve a 2. fejezetnél, az ANF-ben az 5. kötet, 469. oldalán.

⁶²⁷ Cyprián: az 1. számú Értekezés: "On the Unity of the Church" (Az Egyház Egységéről) című műve a 16. szakasz, az ANF-ben az 5. kötet 427. oldalán.

⁶²⁸ Cyprián: az 5. számú Értekezés "An Address to Demetrianus" (Demetriánusnak szóló beszéd) című mű 5. fejezete, az ANF-ben az 5. fejezet 459. oldalán.

⁶²⁹ Cyprián: a 67. számú Levél: "To the Clergy and People Abiding in Spain" (A Spanyolországban élő papsághoz és népekhez) című műve a 7. fejezet, az ANF-ben az 5. kötet 371. oldalán. Lásd még: az ő 62. számú Levelét is: "To Caecilius, on the Sacrament of the Cup of the Lord" (Ceciliushoz az Úr Kelyhének szentségéről) című műve a 18. fejezet, az ANF-ben az 5. kötet 363. oldalán és az 57. Levél: "To Lucius, the Bishop of Rome, Returned From Banishment" (Luciushoz, Róma püspökéhez, aki visszatért a száműzetésből) című műve a 2. fejezet, az ANF-ben az 5. fejezet 352. 353. oldalain.

⁶³⁰ Cyprián: 1. számú Értekezés: "On the Unity of the Church" című műve 27. fejezete, az ANF-ben 5. kötet 429. oldalán.

⁶³¹ Cyprián: 7. számú Értekezése: "On the Mortality" című műve 25. fejezete, az ANF-ben 5. kötet 475. oldalon.

⁶³² Cyprián: 1. számú Értekezése: "Exhortation to Martyrdom, addressed to Fortunatus" című műve 1. 2. fejezetei, az ANF-ben az 5. kötet 496. oldalán.

ki hivatásban működött. Mint aki a kelet és nyugat egymással érintkező határán született jobban ismerte a görög, mint a latin dolgokat. Victorinus magyarázatokat szerkesztett bizonyos Ó-Testamentumi könyvekre és a Máté Evangéliumára, valamint a Jelenések könyvére vonatkozólag. Valamennyi műve eltűnt, kivéve magyarázatainak a Genézisre és az Apokalipszisre vonatkozó töredékeit. Mint a most ismert Apokalipszis legrégibb, folyamatos és következetes magyarázatának szerzője, Diokletianus alatt mint mártír halt meg, Kr.u. 304. körül. Tanulmányát, vagyis a Jelenésekkel foglalkozó magyarázatait Jeromos is különösképpen megemlíti, aki ezekről úgy vélekedett, hogy azok tartalma nagyobb figyelmet érdemel, mint irodalmi stílusuk.⁶³³

Jeromos, Victorinust a millenaristák osztályába sorolja.⁶³⁴ Írásait a Sulpicius Severuséival egyetemben I. Damasus betiltotta, Selasius pápa pedig azokat millenarista tartalmuk miatt az Apokrifákkal egy rangba sorolta.⁶³⁵ Jóllehet a tudósok között heves vitatkozások folytak Victorinusnak az Apokalipszisre vonatkozó értekezése felett, a munkát azonban, mint egészet, eredeti írásnak ismerték el, a 20. fejezet kivételével, mely a millenniumról szól. Schaff és mások elismerték azt, hogy ez az antimillenarista befejező rész egy későbbi kéztől eredő közbeiktatás bizonyosságát jelenti.⁶³⁶

1. AZ EGÉSZ APOKALIPSZIS LEVEZETHETŐ AZ EGYHÁZ ATYÁKTÓL. — Az, hogy az Apokalipszis kimerítő és állandó tanulmányozás tárgyát képezte az ősi egyház részéről abból a tényből válik nyilvánvalóvá jellemző módon, hogy az egész könyvet össze lehet állítani az első három évszázad keresztény íróiból.⁶³⁷ E tény - az Apokalipszisre vonatkozó eme legrégibb, rendszeres magyarázattal együtt - jellemzően mutatja be a keresztény egyháznak erre vonatkozó magatartását.

2. ELSŐ VOLT AKI FELÁLLÍTOTTA AZ ISMÉTLŐDÉS ELVÉT. — Victorinus nyilván a legelső volt, aki felállította az ismétlődés alapvető elvét, azaz azt, hogy az Apokalipszist nem szabad egyetlen folytatólagos és haladó prófécia láncolatnak tekinteni, hanem inkább olyannak, amelyik újból visszatér és ismétlődik.⁶³⁸ Mikor az végére ér, ezt követőleg újból visszafordul és ismét keresztülhalad az emberi korszakokon a végső időig, hogy bizonyos, egymással párhuzamban álló, de mégis különböző módon közelítse meg a tárgya, hogy így töltsen ki a hézagokat és oly további tényeket vagy részleteket pótoljon, amelyek előzőleg nem lettek előadva.

Victorinusnak az apokalipszisre vonatkozó magyarázatait elkerülhetetlenül megszínesítették a befolyásolták azok az idők, amelyekben ő élt. Nem volt képes arra, hogy a jövő történelmének egy olyan hosszú lefolyását előrelássa, amely jelképekben elrejtve nyugodott. Ugyanúgy, mint az az ő korának többi egyéneinél volt, látkörének terjedelme csupán egy viszonylag szűk térre szorítkozott, mert nem tudta és nem is tudhatta a századok folyását felfogni, mielőtt a keresztény korszak be nem futotta pályáját. Nem tudta elképzelni azt a nagy egyház-szakadást sem, amelynek több mint egy évezrednyi időre kellett kiterjednie - és ami még csak alig hogy megkezdődött akkor - sem pedig az igazság dicsőséges újjászületését és a hibából való újjáalakulást, amely annak befejezését kellett

⁶³³ Jeromos: *Lives of Illustrious Men* (Kiváló Férfiak Élete) című műve 74. fejezet, az NPNF-ben 2. sorozat, 3. kötete, 377. oldalán, lásd még: a Schaff: *History* művét is, a 2. kötet 862. oldalán.

⁶³⁴ Ugyanott a 18. fejezet az NPNF-ben a 2. sorozat 3. kötet, 367. oldalán.

⁶³⁵ Léon Clugnet: "Victorinus" a *The Catholi Encyclopedia* című mű 15. kötet 414. oldalán.

⁶³⁶ Schaff: *History* című műve 2. kötete, a 862. 863. oldalakon, Schaff ezt mondja: "Az Apocalypse of John-ra vonatkozó biblia magyarázat szöveges jegyzetei nem minden érdek nélkül valók, e titokzatos könyv értelmezésének történelmére nézve. Azonban az nem nélkülözi az V. vagy VI. századból való későbbi közbeszúrásokat sem. A szerző az Apokalipszist Domitjánus idejére helyezi (s ezzel megegyezik Iréneussal), és váltogatja egymással a magyarázatok történelmi és allegorizáló módszereit. Ugyanő a látomásokat részben úgy tekinti mint amelyek egyidejűleg történtek, nem pedig úgy, hogy azok egymásután következtek. Ő csupán csak a legnehezebb szövegrészekre nyújt magyarázatokat." (Ugyanott a 862. oldalon.)

⁶³⁷ Egy ilyen táblázatot a valóságban H. Grattan Guinness állított fel és az az ő *History Inveiling Prophecy* (A Prófécia Megfejtésének Története) című művében rendelkezésünkre áll, annak 41-46. oldalain, amit az Ante-Nicene Christian Library egyes indexeiből gyűjtött egybe a megadott kötetek és oldalszámok szerint.

⁶³⁸ Elliott idézett művében a 4. kötet 287. 294. oldalain.

hogy kövesse. Az, hogy valaki - az egyháznak olyan korai időszakában - a prófétai "napokat" úgy magyarázza, mint éveket - természetesen - megfoghatatlan volt. Ezek prófétai értelme a történelmi beteljesülésre vonatkozólag csak a Középkorban kezdett derengeni, ahogyan azt később látni fogjuk.

3. A MÁSODIK ADVENT JELENTI A FOLYTATÓLAGOS TÉMÁT. — Ha most már a III. század eme legfigyelemreméltóbb bibliamagyarázata felé fordulunk, úgy Victorinust, amikor a Jelenések 1:7. fejezetét értelmezi olyannak látjuk, mint aki kijelenti, mely szerint Krisztus, aki először megalázkodás közepette érkezett hozzánk rövidesen nagy hatalommal és dicsőséggel fog ismét eljönni, a második advent témája tehát mindig visszatér, mint kísértő dallam.

"Ímé eljő a felhőkkel és minden szem meglátja Őt." Mert Ő, aki először emberi formába elrejtőzve jött el, melyet magára öltött egy kis idő múlva eljő az ítékezésre fenségben és dicsőségben megnyilatkozva."⁶³⁹

4. A HÉT PECSÉT ÁTFOGJA AZ ELSŐ ÉS A MÁSODIK ADVENTET. — Bár Victorinus csak általános szavakban emlékezett meg a tipikus hét egyházközségről, mint amelyek a keresztények hétféle osztályát jelképezik az egyetemes egyházon belül,⁶⁴⁰ ő a 6. és a 8. fejezetekben foglalt hét pecsétnek olyan magyarázatát adja, mint amely egy prófétai előrelátást tartalmazna az evangélium elterjedését illetőleg az első adventet követőleg és azokra a háborúságokra, éhínségekre, dögvészre és az egyház üldözésére vonatkozólag, amelyeket ő Krisztus második eljövételével és a világ végével kapcsolatban elvár.⁶⁴¹ A koronát viselő és a fehér lovon ülő lovast, aki kijöve "győzve, és hogy győzzön" prófétai magyarázatként értelmezi, mint Krisztus egyházát, amely továbbhaladva győzelmes küldetésében a kereszténység diadalmaskodását jelenti a pogányság felett.

"Miután az Úr felszállott a mennyekbe és minden dolgokat megnyitott Ő az Ő Szent Lelkét küldé el, akiknek ígéit a prédikátorok úgy küldték tova, mint nyilakat, amelyek elérik az emberi szívet, hogy azok elgyőzték a hitetlenséget. És a fejen lévő koronát a szent Lélek a prédikátoroknak ígérte oda. ... Ezért a fehér ló azt a kihirdetett ígét jelenti, amely a Szent Lélekkel együtt lett a világba kiküldve, mert az Úr ezt mondja: "Ez az Evangélium hirdettessék az egész világon, tanúbizonyságul minden nemzeteknek, és aztán jő el a vég."⁶⁴²

Ez képezi Victorinus indulási pontját és az egész Apokalipsziszról írott értekezésének a kulcsát, azaz az evangéliumnak Krisztus mennybemenetele utáni előhaladását amelyet az első lovas-ember jelképez.

5. A FEKETE LÓ: ÉHÍNSÉG AZ ANTIKRISZTUS ALATT. — A veres lovat úgy értelmezi mint "eljövendő háborúkat", mint olyan megjövendőlt és lényeges eseményeket, amelyek a véget megelőzik. A fekete ló - Victorinus bizonyítja - az Antikrisztus idejében fellépő "éhínséget" jelzi.

"A fekete ló éhínséget jelképez, mert az Úr így szól: "És lesznek éhínségek különböző helyeken", azonban ez az ige különösképpen az Antikrisztus idejére terjed ki, amikor is nagy éhínség léssen és amikor mindenki meg léssen sebezve. Ezenfelül a kézben tartott mérleg a vizsgáló mérleg-serpenyőt jelenti, amiben ő ki tudja mutatni minden egyén érdemeit."⁶⁴³

A sárgaszínű ló: az "eljövendő pusztulást" jelentette. Az ötödik pecsét a megölt szentekkel és az oltár alatt lévő lelkekkel arra az időre mutat rá, amikor elkövetkezik a "szentek jutalma" és a "gonoszok kárhoztatása", amelyekre az embereknek "várakozniuk" kell.

⁶³⁹ Victorinus: Commentary on the Apocalypse of the Blessed John című művében a "From the First Chapter" rész, 7. verse, az ANF-ben a 7. kötet 344. oldalán. (A fordító zárójelében.)

⁶⁴⁰ Ugyanott az 1-3. fejezetekről a 345-347. oldalakon.

⁶⁴¹ Ugyanott "From the Sixth Chapter" című rész a 350. 351. oldalakon. (Vesd össze a 356. 357. oldalakkal.)

⁶⁴² Ugyanott a 1. 2. versekről.

⁶⁴³ Ugyanott az 5. vers, a 351. oldalon.

6. AZ ÉGI JELEK KÜLÖNÖS ÉRTELMEZÉSE. — A hatodik pecsétben egy nagy földindulás volt, amit Victorinus úgy értelmezett, hogy az "a legutolsó üldözésre" vonatkozik. Azt, hogy a nap olyan feketévé lőn, mint a "szörzsák" úgy értelmezte igen találékonyan, mint ami a hittant elködösíti. A vérré vált hold nála az üldöztetést jelentette, a csillagok lehullása a földre azokat a szenteket személtette meg, akik "Krisztusért bajba kerülnek" és az egeknek tekeresként való összegöngyölődése számára az a jelkép volt, ami az egyház "elmúlását" jelentette. Hitt abban is, hogy a hegyeknek és szigeteknek helyükből való elmozdítása azt kell jelentse, hogy a jók el fognak költözni, hogy elkerüljék az üldöztetéseket.⁶⁴⁴ Így jutunk hát el a nagy beteljesüléshez.

7. AZ ANGYALOK SZÉT ZÚZZÁK AZ ANTIKRISZTUS ORSZÁGÁT ÉS ÖSSZEGYŰJTIK A VÁLASZTOTTA-
TAKAT. — Victorinus a 7. fejezetben, midőn a pecsétet kezében tartó angyal magyarázza kijelenti, hogy az Illést a prófétát szimbolizálja, mint "az Antikrisztus korának előfutárát", amit úgy az Ó-
mint az Új-Testamentum megjósolt. Közvetlenül ezután az Antikrisztus országára hivatkozik, majd a napoknak Márk 13:20. versében foglalt megrövidítésére és végül az angyaloknak aratókként való elküldésére, hogy összezúzzuk az Antikrisztus országát és megszabadítsák a szenteket.⁶⁴⁵

8. A PRÓFÉTAI VONAL AZ EGÉSZ APOKALIPSZISEN KERESZTÜL ISMÉTLŐDIK. — Az angyali trombitálással és azok poharával kapcsolatban történik az, amikor Victorinus teljesen megalapozza a z
i s m é t l é s f o n t o s e l v é t az Apokalipszisben - a prófécia egyik ágának egész a végig való keresztülvitelét, majd annak visszafelé haladó módon történő megfordulását azért, hogy lényegében újból ugyanazt a folyamatot kövesse a további kifejtés a hangsúlyozás és a bizonyosság érdekében - általában párhuzamba állítva azokat és együtt fejezve be azokat, a nagy beteljesedés idejével az adventkor.

"Nekünk nem kell arra a sorrendre néznünk ami meg van mondva, mivel a Szent Lélek amikor már Ő teljesen keresztülhaladt egészen a végső időkhöz gyakran újból vissza szokott térni ugyanolyan módon és kipótolja mindazt, amiket ő m e g e l ő z ő l e g elfelejtett megmondani. Úgyszintén nem szabad tekintettel lennünk a sorrendre az Apokalipszisben sem, hanem azon dolgok jelentését kell követnünk, amelyek prófétálva lettek. Ezért a trombitálások és a poharak éppúgy jelzik a csapások pusztítását, amelyek lesújtottak a földre, mint magának az Antikrisztusnak dühöngését, vagy a népek tönkremenését, vagy a csapások különbözőségét, vagy a szentek országában való reménykedést, vagy az államok romba dőlését, avagy Babilonnak, azaz a római államnak nagy pusztulását."⁶⁴⁶

9. A HETEDIK PECSÉT AZ ÖRÖKKÉVALÓ NYUGALMAT VEZETI BE. — A hetedik pecsét felszakításakor beállott csendről Victorinus világosan kijelenti, hogy az az "örökkévaló nyugalom" előjátéka és az angyal repülése nem egyéb, mint figyelmeztetés arra, hogy a "végső idők csapásainak dühe" közvetlen előttünk áll. Ily módon újból eljutottunk a véghez.

"És mikor felnyitotta a hetedik pecsétet lőn nagy csendesség a mennyben, mintegy fél óráig": Ami által az örökkétartó nyugalom van jelezve, ez azonban meg lett szakítva és ő ezt sorjában megismétli. Mert ha a csend továbbtartott volna, akkor az ő elbeszélése itt megszakadt volna."⁶⁴⁷

10. A TANÚBIZONYÁSÁGOK ÉS AZ ANTIKRISZTUS IDŐSZAKA VALÓSÁGOS IDŐT JELENT. — A 11. fejezetben lévő gyászruhában (az eredeti szöveg szerint "zsákruhába". A fordító megj.) lévő két tanúbizonyosság prófétálásának időszakára vonatkozólag Victorinus a valóságos időt adja meg, mert a jelképes idő "év-nap" elvét akkoriban még nem értették meg. Ő tehát amellet foglalt állást, hogy a két tanúbizonyosság három és fél tényleges esztendeig prédikál és aztán az Antikrisztus országa kö-

⁶⁴⁴ Ugyanott a "From the Seventh Chapter" című rész 2. verse, a 351. 352. oldalakon.

⁶⁴⁵ Ugyanott a 12-14. verseknél.

⁶⁴⁶ Ugyanott a 352. oldalon.

⁶⁴⁷ Ugyanott a "From the Eighth Chapter" című résznél az 1. versben (A fordító zárójelében.)

vetkezik, ugyanilyen időszakon keresztül, vagyis az egész időszak hét esztendőt tesz ki, közvetlenül a "végső idők" előtt.⁶⁴⁸

11. EGY RÓMAI ANTIKRISZTUSRA VÁRAKOZOTT. — Az a vadállat, mely "a mélyből szállott fel", mint Victorinus mondá "a királyságok királyságát, azaz a rómaiakét jelenti" és "ő a császárokéi között volt."

"(Ő) a királyságok királyságában, azaz a rómaiakéban volt. Továbbá ő azt mondja, hogy a szép volt sarjaiban és azt mondja, erős vala seregeiben. A Víznek kell őt - úgymond - táplálni azaz: azt a sok ezer férfiút, akiket ő leigázott magának és a mélység megnövelte őt, azaz: felbőfögte őt magából. Mert még Ésaiás is csaknem ugyanezeket a szavakat mondja, továbbá hogy ő a rómaiak országában volt és hogy ő a császárok között vala. Pál Apostol is tanúbizonyságot teszen, mert ő így szólt a Thessalonikaiakhoz: "És most tudjátok mi tartja vissza. ... csakhogy annak aki azt visszatartja félre kell az útból tolatnia. És akkor fog megjelenni a törvénytaposó ... akinek eljövetele a Sátán ereje által van, a hazugságnak minden hatalmával, jeleivel és csodáival." (A Károli Biblia szövege után. A fordító megj.) És hogy ők felismerhessék, hogy el kell jönnie annak aki akkor fejedelem volt, ezt teszi hozzá: "és a gonoszságnak minden csalárdságával".⁶⁴⁹ (A Károli-fordítás szövege szerint, mely egyezik a R.V.-al. A fordító megj.)

Victorinus midőn a 11. fejezet 8. versét magyarázza kifejti azt, hogy "az Atyának Lelke" amikor "utoljára elment ... újból az előbbieket ismétli el. ... Amit ő egyszer s mindenkorra meg akar tenni azt Ő gyakran úgy fejezi ki, mintha az már el volna végezve. ... Nem az olvasás sorrendje, hanem a beszéd sorrendjét kell felfognunk."⁶⁵⁰

12. A NAPBA ÖLTÖZÖTT ASSZONY AZ EGYHÁZAT JELKÉPEZI. — A Jelenések 12. fejezetének jelképes "asszonya" olyannak van kijelentve, hogy az azt az egyházat jelenti, aki Krisztust a világra hozta.⁶⁵¹

13. AZ ANTIKRISZTUS A RÓMAI FELOSZTÁSBÓL SZÁRMAZIK. — A "nagy veres sárkány", amelynek hét feje volt Rómát jelenti, amelyből az Antikrisztusnak kell erednie a végső időkben a tíz szarv közül.

"Az ő hét feje a rómaiak hét királyát jelentette, akiből való az Antikrisztus is, amint fentebb mondtuk. "És tíz szarva": Ő azt mondja, hogy a legutóbbi idők tíz királya, ugyanazok, mint ezek, amint itt azt bővebben kifejtjük."⁶⁵²

14. A 144.000 ELEVEN A MÁSODIK ADVENTKOR. — A "csillagok" harmadrésze az angyalok, akik lebuknak. Az asszonynak a pusztába való elfutása (ami az egyházat jelenti) és a sas szárnyaitól nyert segítség végül is 144.000 hívőt eredményeznek, - még pedig keresztényeket és nem zsidókat - akik a második adventkor elevenek lesznek, akik megvédetnek az ördögtől három és fél esztendeig. Az Antikrisztus levettetik az égből folyó harcból a földre és Illés prédikálása szerint kiűzetése és az ő földi uralma következik be három és fél esztendeig.⁶⁵³

15. AZ ANTIKRISZTUS: VADÁLLAT ÉS A 666-OS SZÁM. — A Jelenések 13. fejezetében foglalt párducról, mint vadállatról Victorinus azt mondja: "Ez az Antikrisztusnak abban az időben való országát jelenti."⁶⁵⁴ A 18. versben szereplő 666-os szám először a görög "gematria" szerint van számítva, ami a "teitan" és az "antemos" szavakra utal, amelyeknek betűi ugyanazt a mennyiségű számot tartalmazzák. Majd a latin nyelvhez fordulva a "D I C L U X" ellentétes mondatot" javasolja,

⁶⁴⁸ Ugyanott a "From the Eleventh Chapter" című résznél a 3. versben, a 354. oldalon.

⁶⁴⁹ Ugyanott a 7. versnél. Ez a rész nyilván Néróra vonatkozott. Lásd: 301. oldalon.

⁶⁵⁰ Ugyanott a 8. versben a 355. oldalon.

⁶⁵¹ Ugyanott a "From the Twelfth Chapter" című rész, 1. verse, a 355. oldalon.

⁶⁵² Ugyanott a 3. versben (A fordító zárójelében.)

⁶⁵³ Ugyanott a 4. 6. 7-9. versekben a 355-356. oldalakon.

⁶⁵⁴ Ugyanott a "From the Thirteenth Chapter" című rész, 1. verse a 365. oldalon.

mint amelyik az Antikrisztust fejezi ki.⁶⁵⁵ A második vadállat a hamis próféta, aki az Antikrisztus aranyból való állóképét állítja fel a jeruzsálemi Templomban.⁶⁵⁶

16. A MÁSODIK ADVENT AZ ANGYAL SZÓZATA UTÁN KÖVETKEZIK. — A Jelenések 14. fejezetének első és második angyala Victorinus hite szerint a megjövendőlt Illést és Jeremiást jelentik,⁶⁵⁷ akik a második advent és a világ végének bekövetkezése előtt tanúbizonyságot tesznek, s akik mint ajtónállók működnek az örökkévaló országban. Semmi említés nincs téve a harmadik angyalról és ezért semmilyen célzás nem történik azok személyiségére vonatkozólag.

17. BABILON: A HÉT HALMÚ RÓMA. — Majd a Jelenések 15. fejezetében lévő és a "végső napokra" vonatkozó hét utolsó csapás után a Jelenések 17. fejezetének Babilonját mint Rómát személyesíti meg, amelyik a "hét halmon" nyugszik, megrészegegyedve a mártírok véréből.

"Az Apokalipszisben ezt Babilonnak is hívják a zavar miatt és Ésaiásban ugyanígy van. És Ezékiel azt Szodomának nevezi. Végül is ha ti összehasonlítottok egymással azt, ami Sodoma ellen van megírva és amit Ésaiás mond Babilon ellen, és amit az Apokalipszis ír, azt fogjátok látni, hogy azok egymással azonosak."

"A hét fő: a hét hegy, amelyen az asszony ül." azaz: Róma városa.⁶⁵⁸

A héthalmú Róma hét fejről - közvetlenül alkalmazva az Apokalipszis írásával kapcsolatban - azt hitte, hogy az hét császárt jelent, akik közül a hatodik Domitíanus⁶⁵⁹ lenne és a nyolcadik, aki "a hét közül" való nem más mint Néró.

18. DÁNIEL LÁTOMÁSA A JÁNOSÉNAK MÁSOLATA. — Ezután a Dániel 7. fejezetének tíz szarvát az Apokalipszisével azonosítja és Dánielnek azzal a három királyával, akiket az Antikrisztus ölt meg.⁶⁶⁰

19. AZ ÖSSZEGYÜLT NEMZETEK AZ ADVENTKOR ÍTÉLTETNEK MEG. — A 19. fejezet az összes nemzeteket jelenti, akik azért gyűltek egybe, hogy megítéltesse az Úr eljövetelekor.⁶⁶¹

20. A JELENÉSEK 20. FEJEZETÉNEK KÉSŐBBI KÖZBESZÚRÁSA. — A Jelenések 20. fejezetében említett ezer esztendő magyarázatában az értelmezésnek egy ellentmondó forradalmi elve van bevéve, aminek végső kifejtését - nagy bátorsággal - Tichonius és Ágoston eszközölték, ami arra volt szánva, hogy ezzel nagy mértékben befolyásolják az egyház életét a prófétai tolmácsolás alakulását és ezzel kapcsolatban az advent reménység sorsát, amint erről a továbbiakban meg fogunk emlékezni. Azonban ez a közbeiktatás nyilvánvalóan későbbi eredetű, amiben a tudósok mind meg is egyeznek és lehetséges, hogy az Jeromostól származik.⁶⁶² Ebben a beszúrában mag van mondva az, hogy ez az ezer esztendő a Sátán megkötöttségének időszakát foglalja magában és az **Krisztus első adventétől az emberi kor végéig terjed.**⁶⁶³

Ez oly nyilvánvalóan egyezik a későbbi "Ágostoni elmélettel", hogy ezzel a kijelentéssel nem kell tovább foglalkoznunk. Az a lelki feltámadás, amelyre Origennél is találunk célzást itt ugyan csak előtűnik és a közbeszúrást az vitatja, hogy az első feltámadás lelki dolog, lelki természetű, azaz

⁶⁵⁵ Ugyanott a 18. versben.

⁶⁵⁶ Ugyanott a 11. 13. versekben a 356. 357. oldalakon.

⁶⁵⁷ Ugyanott a "From the Fourteenth Chapter" című résznél a 6. 8. verseknél.

⁶⁵⁸ Ugyanott a "From the Seventeenth Chapter" című résznél a 3. 9. versek, a 357. 358. oldalakon. (A fordító zárójelében.)

⁶⁵⁹ Ugyanott a 9-11. verseknél.

⁶⁶⁰ Ugyanott a 11. versben a 358. oldalon.

⁶⁶¹ Ugyanott a "From the Nineteenth Chapter" című résznél a 11. vers.

⁶⁶² Schaff: History című műve a 2. kötet, 862-864. oldalain, J. Haussleiter: "Victorinusef of Pettan", The New Schaff Herzog 12. kötete, a 181. oldalon.

⁶⁶³ Victorinus: Commentary on the Apocalypse című műve a "From the Twentieth Chapter" rész 1-3. versei, az ANF-ben a 7. kötet 358. 359. oldalain.

a lélek hit által való feltámadása, amely azért kel újból fel Krisztussal, hogy megkeresse a felülről jövő dolgokat.⁶⁶⁴

Kis-Ázsia egyházközségeinél a III. században csak igen gyér vallásos irodalmat találunk, azonban ezek a férfiak támadó szellemiségűek voltak. Origen befolyása - amint ezt már megjegyeztük - nem vált uralkodóvá az egész Kis-Ázsiában. Különösen Methodius volt az, aki ellenséges érzületével elkülönítette magát Origen írásaitól. A montanisták is sok idejét vették igénybe és lekötötték érdeklődését. Új próféták elbizakodott állításai igen sok ellenvetést váltottak ki. Azonban tovább kell mennünk a következőre.

III. Method vitatja a feltámadást és a lelki újjáépülést

Metód (kb. 260-311.) püspök, aki Olympus, Lysia, Patara és Tírus számos írójával állott kapcsolatban 311 körül szenvedett mártírhalált, vagy esetleg ezt megelőzőleg a heves Diocletán-féle üldözések alatt. Metódot főképp úgy ismerjük, mint aki Origennek volt ellenlábasa, jóllehet ő határozott befolyása alatt állt Origen allegorikus szentírási magyarázatának. Ugyanő egyike volt azoknak, akik vallották a természetes halhatatlanságot. Hat rövid pontban foglalhatjuk össze az ő nem túl lényeges közreműködését:

- 1.) A Jelenések 12. fejezetének asszonya az Egyházat jelenti, a Gyermekek a szenteket jelképezik.⁶⁶⁵
- 2.) Az 1260 nap megelőzi a dolgok új isteni elrendezését.⁶⁶⁶
- 3.) Az Új Föld következik a mostani föld után.⁶⁶⁷
- 4.) Vitába száll Origennek a feltámadással kapcsolatban.⁶⁶⁸
- 5.) A tűzvész után a világos, dicsőbb állapotok fognak bekövetkezni.⁶⁶⁹
- 6.) A feltámadásból visszakapott emberi testek soha sem fognak meghalni.⁶⁷⁰

IV. Az ősegyház lelkesítő indítékai

Az őskeresztények ama reménye, mely a római birodalom felbomlására vonatkozott az állam-vallás teljes megsemmisülésével együtt nem kis fejtörést okozott a római államférfiaknak, akik Róma örökkévalóságában és a birodalom vég nélküli fennállásában bizakodtak. Csak természetes volt azért az, hogy az ilyen homlokegyenest ellentétes tanításokat minden módon üldözték. Azonban a keresztények meg voltak győződve, hogy a pogány Róma, mely megrészegült a mártírok véréből rövidesen el fog bukni és az ő időleges hatalma nemsokára semmivé fog válni. Ezért vallásos irataikban sok hivatkozás foglaltatik a birodalom várt romba dőlésére. Róma jelentette tehát számukra azt a "késedelmet" vagy "akadályt", amely megakadályozta a "Bűn emberének" megjelenését és a világnak ebből következő végezetét.

És természetesen számos vélekedés is elhangzott az eljövendő Antikrisztusra vonatkozólag, akitől mindenki félt és akit mindenki várt. Azonban a kereszténységnek eme esküdt ellenségét mindinkább növekvő mérvben úgy kezdték tekinteni, mint egy zsidó eredetű egyént, aki a hittől való elszakadást hajítja végre. Az idő nagyon rövidnek tűnt. Ezért abban a hitben, hogy az ő uralkodása rövid életű fog lenni - ami három és fél évre van korlátozva - az Antikrisztus megjelenését úgy kép-

⁶⁶⁴ Ugyanott a 4. 5. versekben, a 359. oldalon. (Lásd a szerkesztő lábjegyzetének 17-es számát a 360. oldalon.)

⁶⁶⁵ Methodius: The Banquet of the Ten Virgins (A Tíz Szűz Lakomája) című műben a 8. számú társalgás az 5-8. fejezeteknél, az ANF-ben a 6. kötet 336-338. oldalain.

⁶⁶⁶ Ugyanott a 11. fejezet 338. 339. oldalain.

⁶⁶⁷ Methodius: From the Discourse on the Resurrection (Beszélgetés a Feltámadásról) című műből 1. rész, 9. fejezete, az ANF-ben a 6. kötet 366. oldalán.

⁶⁶⁸ Ugyanott 1. rész, a 10-13. fejezetek és a 3. rész 1. fejezeténél az 1-4. szakaszok a 366-370. oldalakon.

⁶⁶⁹ Ugyanott az 1. rész 9. fejezeténél a 366. oldalon.

⁶⁷⁰ Ugyanott a 3. részben a 3. fejezetnél a 7. szakasz a 374. 375. oldalakon.

zelték el, hogy az csak kevéssel fogja megelőzni az utolsó ítéletet és a világ végének bekövetkezését.

Mindazonáltal Krisztus személyes, az ezer évet megelőző második adventje - mikor ő fel fogja támasztani a megigazult halottakat és magával viszi az élő szenteket, végét szakítja a bűnnek és az erőszaknak és megalapítja az Ő ezeresztendő, s majdan az Ő örökkévaló országát - szilárd hitét és meggyőződéses várakozását képezte a Konstantin-előtti mártíregyháznak. Ez volt az a lelkesítő indíték és mozgató erő, ami arra ösztönözte őket, hogy mint rettenthetetlen misszionáriusok és az idők félelem nélküli tolmácsolói menjenek szét a világba, dacára minden támadásnak és üldöztetésnek. Ez volt az a prófétai felfogás, amely erőt kölcsönzött számukra a mártírok máglyáin és ami legyőzhetetlenné tette az ősi egyházat a hit érdekében végzett hódításai közepette.

Ezt az izzó reménységüket a próféták és apostolok világos kijelentéseire alapozták és arra a kifejezett prófétai ígéretre, mely az ő feltámadott és mennyekbe szállott Uruktól származott. Ők az igazságosság diadalát várták, a jó és a gonosz között folyamatban lévő nagy küzdelemben, a Királyok Királyának látható uralkodását abban az országban, amely az elpusztult nemzetek romain fog felépülni és olyan terjedelmű lesz, mint a mennyboltozat. Az Ő visszatérése számunkra a világ helyreállításának előfutárát jelentette az Isten egyéniségének és kormányzásának igazolását és az összes dolgoknak Krisztusban való beteljesülését. Ez egyidejűleg nagy reménység, a hit bizonyossága és a biztonságos jövődőlés volt. Ők abban reménykedtek, hogy az Ő jelenvalóságában fognak élni úgy, mint az Ő, a helyreállított Paradicsomban lévő megváltott és megdicsőült diadal-jelvényei, az újjá teremtett földön.

Azonban az ősegyház eme tiszta és dicső hitvallása arra a sorsra jutott, hogy eltorzítsák és eltérítsék a helyes útból. Bizonyos bibliaellenes tanok és gyakorlat voltak azok, amelyek máris be lettek csempészve az egyházba - különféle forrásokból - és ezeket az irányzatokat, - amint azt láttuk - Origen és az ő követői alatt a bibliamagyarázat filozófiai és allegorikus módszerei még jobban meggyorsították a rájuk következő fejleményekkel együtt. Így lett elkészítve az út az ezeréves ország fogalmának későbbi átalakítása számára, azután, hogy Konstantin az egyházat a császári kegy magaslatára emelte, az egyháznak a második advent után elkövetkező jövőbeni megdicsőülésétől az egyház földi uralmáig a római birodalomban. A katolikus egyháznak, mint Krisztus ezeréves országának (Ágostonnál: az "Isten városának") ez a teljesen önkényes fogalma következésképp arra szolgált, hogy elvakítsa az egyház szemét annak az apostoli hitszabályoktól való növekvő világiassága és hittagadása irányában.

Mégis - dacára a növekvő eme eltávolodásnak - a világosabb prófétai tanítások legtöbbjét - főbb körvonalaiban - továbbra is átvették az apostoli századtól, mivel az ősiség szempontja még fenntartotta hatását. Itt következnek ezen alapvető tanítások címfeliratai.

V. A prófétai felfogás összefoglalása a mártírok korában

- 1.) Róma jelenti a negyedik világhatalmat, a visszatartó erőt, amely az Antikrisztus eljövételét késlelteti.
- 2.) Róma a nem nagyon távoli jövőben tíz királyságra lesz felosztandó.
- 3.) Az Antikrisztus a tíz közül fog feltámadni, ami hasonlóképp még a jövőben nyugszik.
- 4.) Dániel tíz szarvval bíró negyedik vadállata azonos a Jelenések 13. fejezetében foglalt tíz-szarvú vadállattal.
- 5.) Dániel "Kis szarva" Pál "Bűnnek Embere" és János "Antikrisztusa" és "Vadállata" egy és ugyanazt a hatalmat jelentik.
- 6.) Az Antikrisztus uralkodása alatt az egyház a pusztaságba menekül el.
- 7.) A hetven hét-év a Krisztus első adventjével áll kapcsolatban.
- 8.) Az év-nap számítás elvét még nem alkalmazták a hosszabb prófétai időszakokra.

- 9.) A második advent - mely személyes, valóságos és az ezer évet megelőző kell legyen - véget fog vetni az Antikrisztus uralkodásának.
- 10.) A két feltámadás: szószerinti értelemben veendő az első, a második adventkor lesz, a második az ezer esztendő végeztével következik be.
- 11.) Az ezer évet az advent fogja bevezetni és azt a két feltámadás köti majd össze.
- 12.) Az új mennyországban és az új földön az igazaknak kell uralkodniuk örökkévaló időig, ami az ezer esztendőre fog majd következni.

Ilyen összesített képet nyújtott tehát ennek az ősi korszaknak prófétai hitvallása.

16. AZ EGYHÁZ ÁTMENETI ÓRÁJA

Origen III. századbeli, a feltámadásra vonatkozó spiritualizálása összevegyítve a prófétai Írások általa végzett allegorizálásával az első sorozatát képezte ama szerencsétlen lépéseknek, amiket az uralmon lévő egyház a régi adventi hittől való eltávolodása felé megtett. Ezek mindegyike Origen, Özséb, illetőleg Ágoston alatt, mintegy egy évszázadnyi időközben következett be. A második lépés - mely Konstantin "megtérését" követte - az Isten országára vonatkozó, ama IV. századbeli forradalmi felfogásban összpontosult, mely az újonnan megalapított földi egyházra vonatkozott. A harmadik lépésnek - ami akkor még a jövőben lebegett - ahogyan az ki fog derülni, az V. századbeli álláspontnak kellett lennie, mely szerint az ördögöt megkötöző ezer esztendő az első adventtel kezdődött el. Ez egy teljesen új tan volt, amely minden megelőző magyarázattal homlokegyenest ellentétben állott, mivel a millenniumot azelőtt mindig úgy tekintették, hogy az a második adventtel fog elkezdődni.

A második lépést megelőzőleg és azt követőleg sok olyasmi történt, amelyben nekünk most kutatást kell végezni. Azoknak az előbbi oldaltámadásoknak, melyeket az advent reménységgel kapcsolatos öt legfőbb elhatározó tényező ellen intéztek - a feltámadás, a millennium, a vázlatos próféciák, az Antikrisztus és az Isten országa ellen - közvetlen hatása abban mutatkozott, hogy számos bátor egyéniséget állított csatasorba e tényezők különleges megvédelmezése érdekében. És a próféciák ellen végrehajtott arctámadás még csak jobban kihangsúlyozta ennek a felsorakozásnak mozzanatát. Ezáltal ugyanis a Szentírást szerető férfiak arra lettek készítetve, hogy további tanulmányokat folytassanak a Próféciaakra és azok megváltására vonatkozólag. Időközben az ellenlábas csoportnál tovább folytatódott az az irányzat, mely a hittagadásra és az elszakadás felé haladt. Ezek a felfogásbeli irányzatok egymásnak kölcsönösen ellenlábasai voltak: az egyik párhuzamosan haladt a másikkal és mindegyikük visszahatott a másikra. Nem volt lehetséges, hogy azok a végtelenségig együtt haladjanak egymással. Az egyik felfogásnak szükségképp alul kellett maradnia és ez volt az, ami végül is történt a próféciaikon alapuló adventi reménységgel a VI. század körül.

Most aztán tekintsük át az ősi egyházban a prófétai magyarázat legutóbbi állását, mielőtt azok a változások, amelyeket a Konstantin-korszak eredményezett, megmásították az egyház egész nézőpontját.

Ragyogó képességű, tudós férfiak, egymástól földrajzilag messze elválasztva sorakoztak fel arra, hogy felismerjék és hirdessék a prófécia beteljesedésének következő, nagyobb korszakát, Róma valóságos felosztásának régóta várt időszakát a IV. és V. században, amely meg kellett hogy előzze a rettegett Antikrisztus eljövételét. A premillenaris advent reménység védelmét szolgáló tanúságtevők most tárták elő bizonyosságaikat. Egyesek közülük a Nyugathoz, mások a Kelethez tartoznak. Egyesek mély benyomást keltőn világosak és józan ítéletűek, mások kiábrándítóan kódorékok voltak a fontos hitelvek tekintetében. És mindkét csoport képét gyakran torzították el a helytelen felfogások, vagy az Írástól való eltérések, mivel az egyház a III. század végével már az apostoli hit számos pontját illető szomorú megalkuvásokba volt már belebonyolódva. A Nicea-előtti egyház, mely hősies, gyarapodó volt és amely az üldöztetéseket egyedül erkölcsi erejével győzte le mindazonáltal meg lett változtatva azáltal a világ által, amelyben élete folyt, jóllehet az üldöztetés azt még viszonylag tisztán megőrizte.

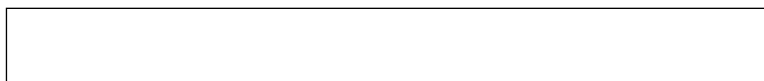
"Az apostolok ideje és Konstantin megtérése közt a keresztény államközösség megváltoztatta külső arculatát. ... Olyan egyházi szokások és szertartások, amelyekről sem Pál, sem Péter soha semmit sem hallott lopóztak a gyakorlatba és tartottak igényt az isteni rendelkezések rangjára."⁶⁷¹

A Decius alatti első - az egész birodalomra kiterjedő - üldöztetés után a keresztények számára a nyugalomnak és a virágzásnak korszaka virradt fel, ami Gallienussal (260-268.) kezdődött el. Ezután következett az utolsó, legkegyetlenebb tisztogatás, Diocletian alatt (284-305. között). Őt 303-

⁶⁷¹ W.D. Killen: The Ancient Church (Az Ősi Egyház) című műve, Előszó a XV. XVI. oldalaknál.

ban vették rá tanácsadói, hogy indítson üldözést a keresztények ellen. Elrendelte a templomok teljes lerombolását és a Szentírás elégetését, mert a Biblia írásainak értéke már annyira ismeretessé vált, hogy célul tűzte ki a Szentírás valamennyi példányának ugyanolyan megsemmisítését, mint ahogyan az előbbi üldözések is azon igyekeztek, hogy megfosszák az egyházat annak tanítóitól. Az üldözés első eredményének rémületet és zavart kellett okoznia az egyházban. Majd erre következett a Kr.u. 304. évben egy másik császári rendelet, amely halálbüntetéssel fenyegette meg azt, aki nem hajlandó áldozatot bemutatni a pogány isteneknek.⁶⁷² A viszonyok akkor váltak legfeszültebbé, amikor Diocletian egymásután kiadott rendeletei abban a császári parancsban kulmináltak, amely meghagyta azt, hogy könyörtelenül kell eljárni, tekintet nélkül az illető nemére, korára, vagy állására és az üldözés az egész birodalom területén dühöngeni kezdett. (Figyeljük meg a 345. oldalon látható képeket.)

18. ábra – Diocletian szülővárosának romjai

A nagy amfiteátrum romjai a dalmáciai Salona-ben, ahol Diocletianus, lemondása utáni időben élt. Valószínűleg itt történt az, ahol a keresztényeket Diocletian alatt a pogány Róma legkegyetlenebb mártírságának vetették alá.

19. ábra – Diocletian fürdői Rómában, melyeket valószínűleg keresztény rabszolgák építettek

Különböző látképek Diocletian óriási fürdőinek romjairól, amelyben egyidejűleg több mint 3.200 személy számára volt hely. ezeket a fürdőket a legenda szerint Diocletian a Maximian alatt, 40.000 keresztény rabszolga építette, ostromsápások között. Ezek visszavezetnek bennünket a pogányság utolsó megvallásához és a pogány üldözések legkegyetlenebbjéhez (303-313.), amelyik Diocletian alatt kezdődött el. Az üldözések röviddel ezután megszűntek, Konstantin kereszténységének felvételét követően. A fürdőket Alarik és az ő gójtjai rombolták szét 409-ben. A romok egyik részében ezidőszereint egy nemzeti múzeum és egy katolikus templom van elhelyezve.

I. Lactantius, a millenarista szóvivő az átmeneti órában

Ez volt az a korszak, amidőn Lactantius (kb. 250-330.) született pogány szülőktől Afrikában és aki férfikorában tért át a keresztény hitre. Hosszú élete három korszakot ölel fel: az egyház aggodalommal teli nyugalmát, a pogány Róma mindent betetőző üldözését és a kereszténység előtérbe állítását a Konstantini időszak alatt - mert Konstantinnak a kereszténységgel való frigyre lépése egyetlen emberöltő leforgása alatt a legfigyelemreméltóbb átalakulást eredményezte egy olyan birodalom gondolkodásában, törvényeiben és szokásaiban, amelyet a régi történelem feljegyzett. Következésképp az ő története párhuzamban halad Özséb történetével, mert mindketten tanúságtévői voltak először az üldözések gyötrelmeinek, majd ezt követően a kereszténység császári védelemre való felemelkedésének - amikor Lactantius latin nyelven, Özséb pedig görögül írt.

Lactantius Arnobiusnak volt tanítványa, aki hírneves afrikai szónok és a kereszténység ékesszóló védelmezője volt. Azonban Lactantius hírneve csakhamar túlszárnyalta saját mesteréét és az eljutott Diocletian füléhez is, aki meghívta a pogány Lactantiust, hogy jöjjön el és tanítsa a latin nyelvet. Előbbre helyezvén Nicodémiát Rómával szemben, udvarát az előbbiben rendezte be és a várost jeles tanítókkal és a tudomány palotáival szépítette meg. Azonban a latin nyelv nem nagy visszhangra talált ebben a görög városban. Miután kevés tanítványa volt, Lactantius szűkölködésre jutott és írásnak szentelte magát.

⁶⁷² Schaff: History című műve, 2. kötet a 63-66. oldalakig.

A kereszténységet a pogány bölcsélet tartotta ostrom alatt. Porphyryus és Hierocles arra használták tollukat, hogy életben tartsák a kereszténység gáncsolását és a Szentírást nevetségessé tegyék, mint olyasvalamit, ami a következetlenség és az ellentmondások vegyülékét képezi. Csúfolódó elemfuttatások jelentek meg Krisztusra vonatkozólag és Lactantius elhatározta magát arra, hogy beveti tollát ebbe a harcba. Kétségtelen, hogy a kereszténységnek általa történt védelmezése volt az, amely arra indította, hogy az igaz hitre térjen át 301. körül, ha nem Diocletian üldözésének ideje alatt.

1. RENDELETEKET ÍRT, MIALATT KONSTANTIN FIÁT TANÍTOTTA. — Konstantinról azt állítják, hogy Lactantiust ő a Nicodémiában lévő udvarban találta meg, ahol az előbbi mint tanító már nagy hírnevet szerzett és felhívta őt - mint már keresztény vallásút - 312. körül arra, hogy jöjjön el az ő Galliában lévő udvarába, hogy ott legidősebb fiát, Crispust, mint annak nevelője különösen a latin nyelvben oktassa. Kétségtelen, hogy ez a dolog befolyással volt a császárnak a kereszténységgel megkötött frigyére.⁶⁷³ Legnevezetesebb műve: "The Divine Institutes" (Az Isteni Rendelkezések), mely hét könyvből áll, nagy részben még azelőtt készült, mielőtt Diocletianus üldözései lezárultak volna, 321. év körül, kibővítette, megjavította,⁶⁷⁴ és Konstantinnak ajánlotta azt, beléjük iktatván a próféciákról szóló fejezetet, abban a reményben cselekedve ezt, hogy meg tudja nyerni a császárt - aki ebben az időben még "szívében pogány volt" - az isteni igazság iránti mélyebb és tisztább meggyőződés számára.

"Mi tehát ezt a munkát a te neved vezetése alatt kezdjük meg, óh hatalmas Konstantin császár, aki első voltál a római fejedelmek között, aki visszautasítád a tévedéseket és elismered és tisztelettel vagy az egyetlen és igaz Isten fensége iránt."⁶⁷⁵

A "Rendelkezések", amelyek arra voltak szánva, hogy nélkülözhetővé tegyék Tertullian és Ciprian kevésbé teljes értekezéseit éppen olyan rendszerezések, mint amilyen mértékben védelembe veszik a hitet. Kimutatván a pogány babonák hiábavalóságát és hamisságát és a pogány bölcsélet ürességét a könyv azon iparkodik, hogy bebizonyítsa a kereszténység ésszerű voltát. Ezek az írások - valóban - a legelső latin nyelvű kísérletet jelentik a rendszeres keresztény teológia irányában és az írásmód előkelő stílusa Lactantius számára a "Keresztény Ciceró" elnevezést nyerte el.⁶⁷⁶ Több mint száz kiadás jelent meg ezekből, úgyszintén számos fordítás is. Egy "Epitome" - feliratok gyűjteménye - amelyet később felkérésre maga Lactantius készített foglalja össze a nagyobb terjedelmű értekezés anyagát.

2. A SZENTEK EZER-ESZTENDŐS URALMA KÖVETI AZ ADVENTET. — A 7. számú könyv a halhatatlansággal foglalkozik a világ végével, a Krisztus visszatérésével és azokkal a jelekkel és jelenségekkel, amelyek az Ő adventjét megelőzik. Lactantius, mint buzgó és gyakran rajongó chiliasta a feltámasztott szentek földi uralmában reménykedett Krisztussal egyetemben az Ő második adventjének bekövetkezése után, ama ezer esztendő alatt, amely - szerinte - megelőzi az általános utolsó ítéletet. Ugyancsak kitér - szigorúan időrendi körvonalakban - a millennium-előtti adventre, a két feltámadásra, a millenniumi időszakra és a szenteknek Krisztussal egyetemben való uralkodására is.

"E dolgok után Isten újjáteremti a világot és a megigazultakat az angyalok képére fogja átalakítani azért, hogy megajándékozva a halhatatlanság öltözkéivel mindörökké az Istennek szolgáljanak és ez leszen az Isten országa, amelynek soha nem leszen vége. Majd ezután a gonoszok is újból feltámadnak de nem az életre, hanem a bűnhődésre, mert Isten őket is fel fogja támasztani amikor a

⁶⁷³ Henry Hart Milman: The History of Christianity című műve a 3. könyv, 2. fejezete, a 2. kötet, 315. oldalán.

⁶⁷⁴ Schaff: History című műve, 3. kötet, a 957. 958. oldalon.

⁶⁷⁵ Lactantius: The Divine Institutes című mű, 1. könyv, 1. fejezet, az ANF-ben 7. kötet, a 10. oldalon.

⁶⁷⁶ Kurtz idézett művében az 1. kötet, 164. oldalán.

második feltámadás bekövetkezik, hogy örökös gyötrelmre kárhoztatva és az örök tűzre vettetve elszenvedjék azt a büntetést, melyet bűneikért megérdemelnek."⁶⁷⁷

Ámbár csupán világi egyén és szónok volt, ő mégis meglepő alapossággal hatolt bele ezekbe a szövevényes témakörökbe, visszatükrözvén a korszak meg nem állapodott hittanítását.

3. AZ ÜLDÖZÉSEK MEGSZŰNÉSE MEGZAVARJA ŐT. — Egy másik művében, melynek címe: "Of the Manner in Which the Persecutors Died" (Hogyan haltak meg az üldözők) Lactantius nyomon követi a keresztények elnyomását a pogányság alatt, bezárólag Diocletianus kegyetlen üldözéséig. Elbeszéli azt a rettentő büntetést, mely Diocletianusra és társaira szakadt és azt a sikert és győzelmet, amelyek Konstantinra várnak amiért felmagasztalja azokat az igazságokat, amiket a hatalmasok évszázadokon keresztül megvetettek és ostromoltak. Lactantius szabadságot követel valamennyi vallás számára ami a Konstantin-féle türelmi rendeletek átmeneti nézőpontjait tárja fel.

És most a világ helyzete egyszerre csak visszajára fordult.⁶⁷⁸ A keresztényeket többé már nem üldözték. Ellenfeleik meg lettek semmisítve és mindenütt nyugalom uralkodott. A világ szeretete sokkal inkább mint annak gyűlölete válik az egyház veszedelmévé. A sokaság özőnlík az egyházba, mert ez most már divattá lesz és az egyház, mely sokáig az üldöztetéshez volt szokva és a mártírhálálra várakozott világiassá változott. Mint ennek ellenhatása a buzgóbb keresztények az aszkétiz-mushoz fordulnak, hogy ezzel alátámasszák az izzó mártír szellemiséget. A remeteség és később a szerzetesség lesznek azok, amik magukhoz vonzzák az istenfélőket. Új tévedések vegyülnek össze a régiekkel és az igazsággal. Az egyházi férfiak azon kezdenek gondolkozni, hogy Krisztus - ahelyett, hogy az üldözött keresztényeket szabadítaná meg az Ő dicsőséges eljövetelével - e nem várt módon küldi el segítségét. Nagy lépést tettek akkor a sötétség és az eltorzítás felé, amelynek nemsokára körül kellett vennie azt az egyházat, amelyik már komolyan kezdte elveszíteni jelentőségét.

4. VILÁGOS TANÚSÁGTÉTEL A KÉT ADVENT MELLETT. — Abban az egyházban, amelyik most kezd örvendezni harcainak megszűnte miatt, Lactantius elkezd elmélkedni a megjövendölt "végső idők" sötétsége és viharossága felett. Körvonaláiban a megváltás tervével a bűn eredetével, a terem-téssel, az Édenkerti próbatétellel, az ember bukásával és Krisztus megtestesülésével foglalkozik.⁶⁷⁹ Miután megvallja szilárd hitét a próféták egybehangzó jövendöléseiben⁶⁸⁰ egy terjedelmes érteke-zést készít az első adventre vonatkozólag, amelyet az Ó-Testamentumra és annak beteljesülésére alapoz, azaz a Krisztus földi életére, halálára, feltámadására és mennybemenetelére.⁶⁸¹ Tanúságtéte-le a két adventet illetőleg világos és éles, mivel következtetéseit főképpen Dánielre alapította.⁶⁸² Ugyancsak hivatkozik itt a Sybillák jövendőmondásaira és a hasonló írásokra is.⁶⁸³

⁶⁷⁷ Lactantius: The Epitome of the Divine Institutes (Az Isteni Rendelkezések Rövid Foglalatja) című mű 72. fejezete, az ANF-ben 7. kötet a 255. oldalon.

⁶⁷⁸ Coxe: Introductory Notice to Lactantius (Bevezető Megjegyzés Lactantiushoz) című műve, az ANF-ben a 7. kötet 3. oldalán.

⁶⁷⁹ Lactantius: Epitoma című műve a 43. 44. fejezetek, az ANF-ben a 7. kötet, 239. oldalán.

⁶⁸⁰ Lactantius: Institutes című műve az 1. könyv, 4. fejezete, az ANF-ben a 7. kötet 13. oldalán.

⁶⁸¹ Ugyanott a 4. könyv, 8-21. fejezeteinél a 106-123. oldalakon.

⁶⁸² Ugyanott a 7. könyv, 16. fejezetében, a 213. oldalon.

⁶⁸³ Ugyanott a 18. fejezetnél a 123. oldalon. Igen kíváncsok, hogy megismerjük azt, hogy Lactantius miért hivatkozik esetenként a sibillínál tanúságtételére. Bevallott célja neki ezzel az volt, hogy a kereszténységet jobban ismertté tegye a kulturáltabb nem-keresztények között. Ezért ő a "világi drámát" részben a Dániel-féle próféciaokban, részben a sibillínák kijelentéseiben keresztül rajzolja meg, amiket ő bevallottan azon osztályok miatt használ fel, amelyekkel neki dolga volt. (Coxe: Introductory Note to Lactantius, az ANF-ben 7. kötet, 4. pont.) Lactantiushoz a pogány intellektuelekhez intézett felhívása ennek következtében kétféle volt: Először "miután mindezek a dolgok igazak és bizonyosak, és összhangban vannak a próféták által megjövendölt kijelentésekkel" és másodsor "Mivel Trismegistus és Hystaspes és a Sibillák ... ugyanezeket a dolgokat megjósolták, nem lehet kételkedni afelől, hogy az élet minden reménysége és a megváltás egyedül az Isten vallásába van behelyezve." (Epitome, 73. fejezet, az ANF-ben a 7. kötet, 275. oldalán.) Azonban ebben volt elrejtve az a veszélyes zavar, amely elől ő sem tudott elmenekülni. A Sibillínák és az egyéb, ehhez hasonló írárok általa történt felhasználása világosan meg van magyarázva: "Hogy ezek a dolgok így fognak megtörténni, (ezt) az összes pró-

5. A GONOSZSÁG ELŐNYOMULÁSA JELZI A VILÁG VÉGÉT. — Lactantius kijelenti, hogy "amint a világnak vége közeleg, az emberi dolgok állapotának változáson kell átesnie és a gonoszság előnyomulása következtében a helyzet rosszabbá válik."⁶⁸⁴ Ezt ő nagy terjengősséggel magyarázza és sok képzelt részleteket is fűz hozzá, megemlítvén a földrengéseket, az éhínséget, a dögvészt és az égi tűneményeket is.⁶⁸⁵

6. RÓMÁNAK TÍZ KIRÁLYSÁGRA KELL FELOSZLANIA. — Ami Róma sorsát az elközelgő világ végével kapcsolatban illeti, Lactantius bátran kijelenti azt, hogy a dolgok beteljesedésének nagy előjátékát a római birodalom bukása, vagy szétesése fogja képezni.⁶⁸⁶ Azt fejtegeti, hogy a római világ tíz, egykorú királysággá fog felosztatni, ami a vészterhes idők kezdetét fogja jelenteni. Ez egy oly kijelentés volt, amelyet csak a Konstantin "megtérését" megelőző legsúlyosabb veszedelem idejében lehetett megkockáztatni.

"Először az ország (Róma) fog megnagyobbodni és a fő hatalom, amely sok más között fog szétszóródni és megoszlan meg fog kisebbedni. Majd a polgári egyenetlenség magvai fognak elvetetni és ugyancsak nem lesz nyugalom a halálos háborúktól sem, amíg a tíz király fel nem támad ugyanabban az időben, akik fel fogják osztani a világot nem azért, hogy kormányozzák, hanem megemésszék azt."⁶⁸⁷

Abból a célból, hogy a római uralom állandóságát biztosítsák, államférfiai a főhatalomból csaknem hitvallást csináltak. Szerintük ugyanis Róma "invicta et aeterna" (Győzhetetlen és örökkévaló) volt. A keresztény biblíamagyarázók azonban visszautasították ennek az elvnek - az állandóságnak - elismerését, ők jól tudták, hogy Róma szét fog morzsolódni. És Róma rombadőlte után - jelentették ki ők - az Antikrisztus meg fog jelenni és azután a szentek fogják átvenni az országot. Jóllehet ezt a hitet nagyon gyakran titokban tartották a pogányok előtt, Lactantius, aki Diocletianus üldözésének idejében kezdett el írni azt mondá, hogy őket azért tették nevetség és gúnytárgyává, mert ők ezeket a dolgokat nem állították a nyilvánosság előtt, hanem - az Isten iránt való engedelmesség okából - elrejtve tartották az Ő titkait az emberek előtt.

7. A HATALMAS ÉSZAKI ELLENSÉG MEGSEMMISÍT HÁROM KIRÁLYSÁGOT. — Egy nagyhatalmi északi ellenség, a tíz ország közül három királyságot szét fog rombolni - ami egy olyan fogalmazást jelent, ami nyilvánvalóan a Dániel-féle próféciaikból lett kölcsönvéve - amely ellenség aztán meg fogja gyötörni a világot, meg fogja változtatni a törvényeket, átveszi a kormányzatot és türelmetlenül fog uralkodni, elnyomván az emberi nemet.⁶⁸⁸

8. AZ ANTIKRISZTUS 42 HÓNAPOS ZSARNOKI URALMA. — A 17-19. fejezetekből egészen világos az, hogy Lactantius a hamis prófétát, a Jelenésekben említett vadállatot, az Antikrisztust úgy tekinti, hogy azok egy és ugyanazon gonosz hatalom megszemélyesítőit jelentik. Ez a hatalmasság léssen az, aki azt is el fogja rombolni, amit az "előbbi gonosz" még meghagyott, és hogy az a zsarnoki uralom még "negyvenkét hónapon" keresztül fog fennmaradni - amint ő ezt kijelenti - és ezzel nyilvánvalóan ő ezt a fogalmazást a Jelenések 13. fejezetének időszakából vette volt át.

"És hatalom fog adatni neki arra, hogy negyvenkét hónapon keresztül uralkodjék és pusztítsa a földet. Ez léssen majd az időszak, amikor az igazakat ki fogják taszítani és midőn az ártatlanságot gyűlölni fogják, amikor a gonoszok úgy fognak a jókra vadászatot rendezni, mint valami ellenségre, sem a törvényt, sem a közrendet, sem a katonai fegyelmet nem fogják többé megtartani. Nem léssen

féták kijelentették az isteni sugalmazásból és a jövőmondók is a démonon ösztönzésére." (Lactantius: Institutes, 7. könyv, 18. fejezet, az ANF-ben a 7. kötet, a 215. oldalon.)

⁶⁸⁴ Lactantius: Institutes, 7. könyv, a 15. fejezetnél, az ANF-ben a 7. kötet 212. oldalán, lásd még: az Epitom-ot is, a 71. fejezetben, az ANF-ben. 7. kötete, 253. oldalán.

⁶⁸⁵ Lactantius: Institutes című műve a 7. könyv, 16. fejezet, az ANF-ben a 7. kötet, 213. 214. oldalakon.

⁶⁸⁶ Ugyanott a 15. fejezet 212. 213. oldalain.

⁶⁸⁷ Ugyanott a 16. fejezet 213. oldalán.

⁶⁸⁸ Ugyanott. Lásd még: az Epitom-ot is a 71. fejezetnél, az ANF-ben a 7. kötet, 253. 254. oldalainál.

senki, aki tisztelni fogja az ősz hajfűrtöket, s nem fogja elismerni, hogy kötelessége van a jámbor embernek, és nem fog irgalmat gyakorolni sem a gyöngébb nemmel, sem a csecsemővel szemben, az összes dolgok meg lesznek átkozva és össze lesznek keverve egymással, szembeszállva a jóval és helyessel és szembefordulva a természet törvényeivel. Ily módon tehát a föld a pusztasággal lesz egyenlővé téve úgy, mintha azt valami utolsó rabló kifosztotta volna. Midőn mindeme dolgok be fognak következni, akkor az igazak és az ő követőik az igazságban el fogják különíteni magukat a gonoszoktól és el fognak menekülni a magányba."⁶⁸⁹

9. AZ ANTIKRISZTUS URALMÁT A JELENÉSEK 13. FEJEZETE SZERINT RAJZOLJA LE. — A csodálatos hatalmak megjelenését az "állóképet" és a megjövendőlt "bélyeget" oly tömören jellemzi, ahogyan az Antikrisztus rémuralma meg lett jövendőlvé, s amit a dicsőséges megszabadulás fog majd követni.⁶⁹⁰ Így néznek ki tehát azok az első kísérletek, melyek azon igyekeznek, hogy kifürkésszék az Apokalipszis titokzatosságait és hogy párhuzamba hozzák azokat Dániel vázlatos próféciaival úgy, hogy aztán mindketten az adventben jussanak el csúcspontjukra.

10. AZ IGAZAK EZERÉVES URALMA FOGJA KÖVETNI AZ ADVENTET. — Nem volt még senki az atyák között, aki mindezt ennyire kimerítően foglalkozott volna az ezeréves királyság tárgyával, mint ahogyan azt Lactantius tette volt, vagy aki nálánál részletesebben írta volna le az azt megelőző és az azt követő időket és eseményeket, bezárólag a Szent Város ellen intézett támadást és a gonoszok elpusztítását ennek az évezrednek végétével. Azonban ő ezekbe az írásokba belevegyíti az ő helytelen elképzeléseit, amiket kétségen kívül a keresztény hagyományokból vezet le, jóllehet ezekben az időkben - a IV. század kezdetén - ezek a hagyományok már úgy be voltak ágyazva a millenarista gondolkodásmódba, hogy azok eredetét valószínűleg már fel sem tudták ismerni. Ő - ennek dacára - mégis ragaszkodik ahhoz az eredeti alapvető apostoli hitvalláshoz, hogy a millenáris időszak a Krisztus második eljövetelének korával kezdődik és ez fogja jelezni a gonoszok megsemmisítését, az ördög megkötözését és a megigazult halottak újbóli feltámadását.

11. A FELTÁMASZTOTT SZENTEK FOGNAK URALKODNI A TÚLÉLŐ IGAZAK FELETT. — Ő az, aki lefesti, hogyan fog Krisztus uralkodni ezen a földön a feltámasztott igazakkal együtt a hetedik évezreden keresztül, amely az általános utolsó ítéletet meg fogja előzni, amely szerint a feltámasztott szentek fogják kormányozni azokat a még meg nem dicsőült igaz embereket, akik egészen a végső időkig életben maradnak és amikor ezek a meg nem váltott nemzetek fennmaradt részeit rabszolgáikká fogják tenni. Ő látja azt, hogy a nap és hold ragyogóbb fényességet fog majd árasztani, a hegyekből mézfolyók csörgedeznek alá, a folyókban bor és tej áramlik tova és a vadállatok mindnyájan békésen fognak majd együtt legelészni.⁶⁹¹

12. A MILLENNIUM VÉGEZTÉVEL AZ ÖRDÖGÖT FELOLDJÁK KÖTELÉKITŐL. — A vég bekövetkeztekor az ördögöt - amely az ezer esztendő alatt béklyóba volt verve - feloldozzák kötelékeitől. a szentek fel fognak lázadni az igazak ellen, akik a föld alá fognak rejtőzni mindaddig, amíg azokat a seregeket, amelyek megtámadták a Szent Várost kénköves tűzzel és kölcsönös mérszárlással meg nem semmisítették és amíg őket mindannyiukat egy földrengés teljességgel el nem temette a föld alá, ami ugyan egészbe véve teljesen feleslegesnek tűnik előttünk, mivel ezt követőleg a gonoszok ismét fel lesznek támasztva azért, hogy őket az örökké tartó büntetésre küldjék el.⁶⁹²

⁶⁸⁹ Lactantius: Institutes című műve a 7. könyv, 17. fejezeténél az ANF-ben a 7. kötet 214. oldalán.

⁶⁹⁰ Ugyanott hasonlítsd össze az ő Eпитomját a 71. fejezetben az ANF-ben a 7. kötet, 254. oldalán is.

⁶⁹¹ Lactantius: Epítome című műve a 72. fejezetnél, az ANF-ben a 7. kötet 254. oldalán, ugyancsak az Institutes című műnél a 7. könyvben a 24. 26. fejezetekben a 219. 220. oldalakon.

⁶⁹² Ugyanott a 219. 220. 255. oldalakon.

13. A GONOSZOK BÜNTETÉST KAPNAK ÉS A FÖLD MEGÚJÍTTATIK. — Ezt követőleg Isten újjáteremti majd a földet, miután büntetéssel sújtotta a gonoszokat és ettől az időtől kezdve az Urat úgy fogják imádni az újjáépített földön, mint az örökkévaló országban.

"Azonban akkor, amidőn az ezer esztendő elmúlik, Isten újjá fogja teremteni a világot és az ég kárpitjai újból össze fognak hajolni és az egész föld meg fog változni, és akkor Isten az embereket az angyalok képmására fogja átformálni és azok olyan fehérek lőnek majd, mint a hó és ők mindig a Mindenható Isten színe előtt fognak szolgálni és áldozati felajánlásokat tesznek majd az ő Urukak és mindörökké csak Őt fogják szolgálni. Ugyanezen időben fog megtörténni majd az összes emberek második és utolsó feltámasztása is, amely alkalommal az igazság nélkül valók az örökkétartó büntetésre lesznek feltámasztva. Ezek olyanok lesznek, akik saját kezük művét imádták, és akik vagy nem akarták megismerni, vagy meg akarták tagadni az Urat és a világ Szülőatyját. De az ilyenek fejedelmét annak szolgálóival egyetemben el fogják fogni és őket büntetésre fogják ítélni, akikkel együtt aztán a gonoszok minden csoportját - megfelelően az általuk elkövetett cselekedeteknek - az örökkétartó tűzre fogják vetni az angyalok és az igaz emberek szeme láttára."⁶⁹³

Kijelenti egyben ő, hogy ezek képezik a prófétáknak azokat a tanításait, amelyeket az ő korabeli keresztények követnek.

"Ez képezi a szent prófétáknak azt a hitvallását, amelyet mi keresztények követünk, ez jelenti a mi bölcsességünket, amit azok az egyének, akik gyarló tárgyakat imádnak, vagy akik üres bölcselkedést üznek, nevetség tárgyává tesznek, mint balgaságot és hiábavalóságot, miután mi nem vagyunk hozzászokva ahhoz, hogy azt a nyilvánosság előtt védelmezzük meg, vagy bizonygassuk előttük, miután Isten úgy rendelkezett számunkra, hogy nyugalomban és csöndességben rejtjük el az Ő titkát és nem igyekszünk makacs vitatkozásokkal harcolni azok ellen az emberek ellen, akik mit sem tudnak az igazságról és akik állandó támadásokat intéznek Isten és az Ő vallása ellen, nem a megismerés és a tudás céljából, hanem azért, hogy gáncsoskodjanak és gúnyolódjanak felettünk."⁶⁹⁴

14. ÉVEZREDES NYUGALOM A HETEDIK ÉVEZRED ALATT. — Ami az utolsó idők elközelítését és a második Advent nagyszerű beteljesedését illeti Lactantius az akkor divatban lévő - jóllehet teljességgel bibliai Írásellenes - zsidó, hatezer-esztendőről szóló teóriát követi. A teremtés hetének hat napját véve alapul a világ történelmének jelképes voltára, ő ezeket a nyugalom egy hetedik évezredével zárja be, amely a gonoszságok előző hatezer esztendéjére következnek, ugyanő igen nyomatékosan tagadásba veszi azt a görög-kaldeus elméletet, mely a föld történelmének száz-ezer évére vonatkozik, kijelentve ennél azt, hogy egyedül a Szentírás az, amely felfedi előttünk a világ életkorát s amelyről ő ismételtelen azt állítja, hogy közeleg annak hatezer-esztendő határa felé.⁶⁹⁵ Eme előzmények világánál hangsúlyozottan kijelenti a világ közelgő végezetét.⁶⁹⁶ A Septuaginta meghosszabbított számítási módját követve - amely egy évezreddel hosszabb időt tartalmaz mint a zsidók időszámítási sorrendje - az első advent idejét a világ 5500-as esztendéjére teszi. Hippolytushoz hasonlóan ő eszerint kalkulálja ki a világ végezetét és a második Advent idejét, az Úrnak 500 éve körül, tehát mintegy kétszáz évvel az ő korát meghaladó időre, ami az ő állítása szerint nem lesz korábban, mint amikor már Róma városa elbukott.⁶⁹⁷ E mindinkább elterjedő elmélet csúcspontját a későbbiekben fogjuk felvázolni.

⁶⁹³ Lactantius: Institutes című műve a 7. könyv, a 26. fejezeténél, az ANF-ben 7. kötet, 221. oldalán.

⁶⁹⁴ Ugyanott.

⁶⁹⁵ Ugyanott a 14. fejezet 211. oldalán.

⁶⁹⁶ Ugyanott a 211. 212. oldalakon.

⁶⁹⁷ Ugyanott a 25. fejezet 220. oldalán, Hippolytusra nézve vö. az ANF-ben 5. kötet 172. oldalával.

II. Eusébius - Özséb - Eredeti álláspontja, amelyet később megváltoztatott

Eusébius Pamphilius (kb. 260-340.) Cezarea püspöke és aki mint az "Egyháztörténelem Atyja" vált híressé, valószínűleg Palesztinában, vagy Szíriában született, mivel éppen olyan jól tudott úgy szíriul, mint görögül és Antiokhiában, valamint Cesareában részesült szabadelvű nevelésben. Bizalmas barátságot tartott fenn Pamphiliussal, aki egy hittudományi iskolát vezetett Cesareában, amelyben maga Özséb is tanítószkodott, pappá történt felszentelése után. Pamphilius hatalmas - bibliai könyvekből és az egyéb egyház-atyai írásokból álló - könyvtára nemcsak a tudósoknak volt találkozóhelye, hanem az a központ is volt, melyben a Szentírás másolatait készítették és így természetesen az Origen-féle írásokat is. Ez volt tehát a környezet, melyben Eusébius férfi korának első éveit töltötte. Mint aki mindenekfelett az irodalommal foglalkozott ezt a hajlamát egész életén át megőrizte. Úgy tekintettek rá, mint széles műveltségű férfúra és mint különösképpen tekintélyes íróra. Munkái - melyek közül néhány veszendőbe ment - terjedelmes könyvjegyzéket tesznek ki.⁶⁹⁸

A 303. évben a félelmetes Diokleciánus-i üldözés szakadt rájuk a keresztényekre, hasonlóan a derült égből jövő villámcsapásokhoz, ami az egész egyházban nagy rémületet keltett. Pamphilius maga ennek az üldözési hadjáratnak hetedik esztendejében mártírhalt szenvedett, miután ezt megelőzőleg két esztendeig fogságban tartották. Özsébet röviddel a vallási türelem kihirdetését követően Cezarea püspökének választották meg, a 313. esztendőben és ő ezt az állást egészen a kb. 340-ben bekövetkezett haláláig tartotta meg.

Özséb igen fontos szerepet játszott az első ecumenikus tanácsban, amit Niceában 325-ben tartottak meg, amelyen ő nagyjelentőségű szónoklatokat mondott. Némely régebbi forrás úgy emlékezik meg róla, hogy övele töltötték be valószínűleg azt a megtisztelő helyet, mely a zsinaton elnöklő császár jobboldalán volt, mely utóbbinak ő teljes bizalmát is élvezte. Mivel álláspontja közismert volt s mivel Konstantinnal bizalmas viszonyban állott, őt szemelték ki arra, hogy ennél a tanácskozásnál a bevezető szónoklatot elmondja. Ő később ismételtén eltért a hitvallásnak eme részét illetően, saját hitétől ama helyekre vonatkozólag, amelyek a Krisztus természetére vonatkoznak, mivel a jelek azt mutatják, hogy ő kissé az árja felfogás felé hajlott ebben a kérdésben.⁶⁹⁹ "Egyháztörténelem" kb. 325. táján jelent meg a nyilvánosság előtt. Életének későbbi éveiben barátságtalanul viseltette a millenarizmussal szemben, követvén ezzel Origen allegorikus hasonlatokból álló módszerét és kétségét fejezve ki az Apokalipszis hitelességét illetően. (Lásd a könyv 327. oldalán lévő képet is.)

20. ábra – Konstantin alapvetően megváltoztatta a történelem menetét

Nagy Konstantin közismert szobra, akinek a keresztény hittel való bevallott egybekelése megváltoztatta a birodalom magatartását az Egyházzal szemben és akinek az a cselekedete, amivel a fővárost Rómából Konstantinápolyba helyezte át azt a lehetőséget adta volt a római püspököknek, hogy ők tegyen szert a legnagyobb befolyásra a régi fővárosban.

III. A vázlatos próféciák Nicea-előtti magyarázata

Özséb püspököt - akit teljes joggal emlegetnek úgy, mint híres egyháztörténészt - rendesen nem azért a munkájáért ismerik, amit ő a prófétai magyarázatokhoz való hozzájárulása terén végzett. Ennek dacára ő - még mielőtt a római birodalomnak a kereszténységgel szembeni forradalmi jellegű magatartásbeli változása bekövetkezett volna - figyelemreméltó tisztánlátással írt a második adventről, a Dániel könyvében 2. és 7. fejezetben foglalt nagyszerű vázlatos próféciákról, és a Dániel 9.

⁶⁹⁸ Eusebius későbbi magyarázataira nézve lásd a következő fejezetet.

⁶⁹⁹ Hefele idézett műve az 1. kötet 288-290. oldalain. Arthur Cushman McGiffert: Prolegomena (Előzetes Megjegyzések) to Eusebius Church History című művéhez, az ANF-ben a 2. sorozat 1. kötet, 12. oldalán.

fejezete 70 prófétai hetéről úgy, mint amelyek 490 tényleges évet jelentenek, Perzsiától kezdve egészen Krisztusig. Ezt tárja fel előttünk az ő "Demonstratio Evangelica" (angol fordítás szerint: "The Proof of the Gospel" "Az Evangélium Bizonyossága") című írásművében, amelyik eredetileg húsz "könyvet" azaz fejezetet tartalmazott. Mindebből napjainkig csupán csak az első tíz könyv és a tizenötödiknek néhány töredéke maradt fenn, azonban ezek még így is felbecsülhetetlen értékűek. Ez a hitvédelmi írás - melyet szerzője feleletnek szánt a zsidó és a görög gáncsoskodók számára - az elgondolások szerint kb. a Kr.u. 314. és 318. évek között keletkezett,⁷⁰⁰ korábban tehát, mint az általa írt "History" (Történelem), amelyet általában véve a híressé vált Nicea-i zsinat idejében keletkezettnek tartanak.

1. KRISZTUS KÉT ADVENTJÉT VILÁGOSAN ÍRJA LE. — Azt találjuk, hogy Özséb - miután bizonyos olyan Ó-Testamentumi próféciaikat említ meg, amelyek az első Adventre vonatkoznak - annak körülményeit, helyét és idejét tekintve ő éles különbséget tesz a két Advent között,⁷⁰¹ és megmagyarázza a zsidóság kebelében uralkodó zavarodottságot, világosan megmutatva azt, hogy miért jelent az lehetlenséget, hogy Krisztus csak egyetlen adventben érkezzék el, megalázott formában, egy számár hátán ülve és ugyanakkor úgy, hogy eljő hozzánk az egek felhőinek dicsőségében is.⁷⁰² Ugyanezt vitatja ő ismételtelen egy másik helyen, amikor újból szembeszáll azzal, hogy Krisztus egy és ugyanazon időben jön el Magát megalázva és ugyanakkor nagy hatalommal és dicsőséggel is. Azt állítja, hogy a Krisztusra vonatkozó próféciaikat két csoportba kell osztani, amelyek a két, egymással szembenálló Adventre vonatkoznak.

"Mivel lehetetlen az, hogy Őrá egy és ugyanazon időben úgy tekintsünk, mint aki dicsőséges és dicsőség nélkül való, tisztelettel övezett és királyi jellegű, majd mint minden alak és szépség nélkül való és mint olyan, aki jobban meg van becstelenítve mint az emberek fiai, úgyszintén az sem lehetséges, hogy mint az Izráel Megváltóját és Szabadítóját, mialatt ők ellene összeesküdtek és Őt mint valami juhot a vágóhidra vitték, bűneikkel szolgáltatassák ki Őt a halálnak. Ezért a Krisztusra vonatkozó próféciaikat olyan módon kell két csoportra osztani, amint azt a tényekre vonatkozó megállapításaink követelik: az első azok, amelyek emberibbek és szomorúságot keltőbbek s amelyekre nézve egyetértünk abban, hogy azoknak már be kellett teljesedni az Ő első eljövetelekor, s második rész dicsőségesebb és istenibb, amely még most is várakozik az Ő második eljövetelére ahhoz, hogy ezek teljesedésbe menjenek."⁷⁰³

2. VILÁGOSAN KÖRVONALAZZA A DÁNIEL-FÉLE NÉGY BIRODALMAT. — A vázlatos próféciaik területén, melyek a második adventben érik el csúcspontjukat, valóban nagy figyelmet érdemelnek a "Demonstratio" 15. Könyvének megmaradt töredékei, amelyek párhuzamot vonnak és magyarázzák a Dániel 2. és 7. fejezetében foglalt vázlatos próféciaikat. Alig lehetne ennél egy világosabb leírást és egyben nagyobb hasonlóságot találni a kétféle próféciaira nézve, a jól ismert négy világhatalom - Asszírria, Perzsia, Macedónia és Róma - erőteljes körvonalazásának itteni kereténél.

"Én vallom ezt, (a Dániel 2. feje. királyi álmát) s hogy ez semmiben sem különbözik a prófétai látomásától (a Dániel 7. fejezetétől), mert a próféta ugyanúgy egy nagy tengert látott, mint ahogyan a király látott egy hatalmas állóképet, majd a próféta négy vadállatot látott, amelyeket ő úgy magyarázott, hogy azok négy birodalmat jelentenek, éppen úgy ahogyan a király az aranyból, ezüstből, rézből és a vashoz - jelképes értelemben véve - négy birodalomra ismert rá és ami még ennél is több, amidőn a próféta a legkisebb vadállat tíz szarvának megoszlását látta, mikor ezek közül az egyik a másik hármát elpusztította, ugyanúgy a király is azt látta, hogy az állókép egyes végtagjai részben vashoz, részben cserépből valának. És ezenfelül amikor a próféta a négy királyra vonatkozó látomá-

⁷⁰⁰ W.J. Farrar: a fordító bevezetése az Eusebius által írt The Proof of the Gospel (Az Evangélium Bizonyossága) című műhöz az 1. kötet IX. XIII. oldalain.

⁷⁰¹ Eusebius: The Proof of the Gospel című műve a 4. könyv, 16. fejezet, 1. kötetében a 212. oldalon.

⁷⁰² Ugyanott a 9. könyvben a 17. fejezet, 2. kötet, 186. oldalán.

⁷⁰³ Ugyanott a 4. könyv, 16. fejezeténél az 1. kötet 212. oldalán.

sa után azt látta, hogy az Ember Fia kap majd egyetemes uralmat, hatalmat és országot, ugyanúgy a király is azt vette észre, hogy egy olyan követ látott, amelyik elpusztítja az egész állóképet és amelyikből olyan magas hegy fog válni, amely betölti az egész tengert. És ezek magyarázata nagyon egyszerű.

Mert a legelső - vagyis az asszír-birodalom - után, amelyet az arany jelképezett a perzsa birodalomnak kellett következnie, mely utóbbit az ezüst jelentette és harmadszorra következett Macedónia, amit a bronzsal lehetett leírni, és ezután kellett a negyediknek, a római birodalomnak jönnie, amely hatalmasabb kellett legyen az azt megelőző összes többi birodalomnál és ezekből azt a vas-hoz kellett hasonlítani. Mert meg vagyon írva ez utóbbról: "A negyedik birodalom pedig erős lesz mint a vas, mert miként a vas széttör és összezúz mindeneket", ugyanúgy fog Róma is mindent széttörni és összezúzni. És e négy birodalom után az Istennek az országa lett bemutatva egy olyan Kő formájában, mint amelyik összezúzta az egész állóképet. És a próféta egyetért mindezekkel abban, hogy mindaddig nem látja a mindenség Istene országának végső diadalmaskodását, mielőtt le nem írta volt a négy világhatalom sorsának folyását, a négy vadállat egymáshoz való hasonlóságának alapját. Ezért úgy a király, mint a próféták látomásaira nézve azt kell mondanom, hogy itt mindössze csupán négy birodalom kell hogy szerepeljen és nem több és ezt az is kell hogy bizonyítsa, hogy a zsidó nemzet mindezeknek alá lett vetve, attól az időtől kezdve, amikor ezt a próféta leírta."⁷⁰⁴

Özséb tisztán látta azt, hogy az Isten országa nemcsak Róma után fog elkövetkezni, hanem az az isteni közbelépés következtében fog elérkezni, Krisztus második eljövetele alkalmával.⁷⁰⁵ Ez volt tehát az ő véleménye a Konstantin megtérését megelőző időben és a keresztény egyház folytatólagos császári támogatása később megváltoztatta véleményét úgy, ahogyan ezt majd a következő fejezetben látni is fogjuk.

3. A HETVEN HÉT PERZSIÁTÓL KEZDVE 490 ESZTENDŐT JELEZ. — Egy másik olyan világos értelmezés és kijelentés, amelyik a Dániel 9. fejezetének 70 próféta hetére vonatkozik általa határozottan úgy magyaráztatik, hogy ez szószerint vett 490 esztendőt jelent.

Egészen világos az, hogy a hétszer-hét - években számítva - 490 esztendőt tesz ki. Ez volt tehát az az időszak, amelyik Dániel népe számára ki lett szabva.⁷⁰⁶

Ez az a próféta időszak, amelyet ő későbbi egyháztörténelmében ugyancsak megemlít.

"Mert a Szentírás a Dániel Könyvében - miután kifejezetten megemlít egy bizonyos számú hetet a Krisztus eljövételének idejéig - melyet mi más könyvekben részletesen tárgyalunk, a lehető legvilágosabban megjövendőli azt, hogy ezeknek a heteknek az elmúltá után a zsidók közötti felkenés teljes egészében meg fog majd szünni, és ez - ahogyan az világosan be is lett mutatva - valóban be is teljesedett a mi Megváltó Jézus Krisztusunk születésének idejében."⁷⁰⁷

Özséb az ő "Proof the Gospel" (Az Evangélium Bizonyossága) című művében megbeszélés tárgyává teszi és gyakorlatilag is alkalmazza a próféciában szereplő különböző kifejezéseket és több ízben tesz javaslatot arra, hogy miképpen lehet az egyes idősorrendi időközöket kiszámítani. Ezt a kifejezést: "te azonban pecsételd be a látomást" (Dn. 8:25) ő furcsa módon úgy értelmezi, mint ami teljességgel végét szakítaná a valóságos látomásoknak a zsidóság között. "A Legszentebbet felkenni" (a Krisztusra való vonatkozásban) kifejezést úgy magyarázza, hogy az megszüntetné a zsidó főpapok felkenését, ezzel jelezvén "a próféták és a papok megszűnését."⁷⁰⁸

4. AZ EGYES EGYÜTTHATÓ IDŐSZAKOK KÖZÉ HÉZAGOKAT IKTAT BE. — Özséb, miután ellenséges modorban idézi és tárgyalja a Julius Africanus "Chronography" című művét, amelyik a hetven-hét időszakát Artaxerxes uralmának húszadik esztendejétől számítja, "megfelelően a zsidó idő-

⁷⁰⁴ Eusebius The Proof of the Gospel című műve (töredékek) a 15. könyvből a 2. kötet 236. 237. oldalain.

⁷⁰⁵ Ugyanott a 4. könyv 16. fejezeténél az 1. kötet 212. oldalán.

⁷⁰⁶ Ugyanott a 8. könyv, 6. fejezeténél a 2. kötet 118. oldalán.

⁷⁰⁷ Eusebius: Church History című műve az 1. könyv, 6. fejezete, az NPNF-ben a 2. sorozat, 1. kötet, 90. oldalán.

⁷⁰⁸ Eusebius: The Proof of the Gospel című műve a 8. könyv, 2. fejezete a 2. kötet, 122. 123. oldalán.

számításnak",⁷⁰⁹ mindehhez két, teljesen egyéni magyarázatot nyújt. Ő szétválasztja egymástól az éveket jelentő egyes hétszámokat - a hetet, a hatvankettőt és az egyet - és az esztendő első csoportját (az 55. olimpiád legelső esztendejét) Cyrus uralkodásával kezdi meg. Cyrustól kezdve a római birodalomig - amikor Pompey Jeruzsálemet Róma adófizető vazallusává tette - 483 évnek kellett eltelnie.⁷¹⁰ A "hét-hetes éveket" ő Cyrustól kezdve a Templom befejezéséig terjeszti ki - negyvenhat esztendőt Dárius uralmának hatodik évéig hozzáadva még ehhez további hármat a külső épületek befejezéséig - és a fennmaradó hatvankét hetet Dárius uralmától Alexander főpap haláláig számítva, amivel számításait az olimpiád idejére alapítja.⁷¹¹ Egy másik ilyen kiszámításában a 483 évet Dárius Hystaspes uralmának második esztendejétől Cézár Augustus és Heródes uralkodásáig terjeszti ki, amely esztendőben Krisztus született meg (tehát a 66. Olimpiádtól a 186-ig), ezzel egy időrendi hézagot hagyva meg a befejező "egy hét" előtt.⁷¹²

Özséb szokatlan magyarázatot ad nekünk erre a kifejezésre nézve: "Krisztus a fejedelem" (az angol A.V. Bibliában: "A Messiás herceg"). Ha a görög nyelvi "CHRISTOS" szót annak eredeti használata szerint vesszük, úgy ő ezt így alkalmazza: "a felkent fejedelem". Ő ezzel végét szakítja a hatvankét hétnek, a zsidók felkent főpapjainak megszüntetése által, és így a "felkenés", vagy a "felavatás" kifejezést ezután az időszak után megszünnék.⁷¹³

5. A KERESZTFESZÍTÉST Ő A HETVENEDIK HÉT KÖZEPÉRE TESZI. — Miután ő a hatvankét hét és a végső hét között egy hézagot létesített, vagyis elválasztotta a végső hetet, mint a hetvenedik "esztendő-hetet" ez utóbbitól, ezzel ő a keresztfeszítés idejét a hetvenedik hét közepére helyezte, azonban úgy gondolja, hogy Krisztus valószínűleg még egy ugyanilyen hosszú időszakot töltött el tanítványai körében az ő feltámadását követőleg is.

Így tehát midőn a hét és a hatvankét hét közé eső valamennyi dolog be fog fejeződni a Szentírás ezt teszi hozzá: "És egy héten át sokakkal megerősíti a szövetséget", de a hét felén vége fog szakadni a véres áldozatnak és az ételáldozatnak és a Szent Helyre az enyészet gyalázata fog rászakadni és az a pusztulás az idők minden teljességéig fog eltartani. Vegyük hát szemügyre azt, hogy miképp teljesedtek be ezek.

"Most már úgy mondják, hogy a mi Megváltónk tanításának és csodatévő munkásságának időtartama három és fél évre terjedt ki, ami egy fél hetet képez. János az Evangélista azt az ő evangéliumában világosan kifejezi a figyelmes olvasó előtt. Ezért egy egész "év-hét"-nek kell lenni annak, amely magában kell foglalja az ő teljes együttlétének időszakát az apostolokkal úgy az Ő szenvedése előtti időt, mint az Ő feltámadása utáni időszakot is. Mert meg vagyunk írva az, hogy az Ő szenvedése előtt három és fél évi időszakon át mutatá be magát az Ő tanítványai előtt, úgyszintén azon emberek előtt is, akik nem voltak az Ő tanítványai, mely idő alatt Ő az Ő istenségének hatalmát tanításaival és csodatételeivel nyilvánította ki, minden ember előtt egyformán, lettek legyen azok akár zsidók, akár görögök. Azonban igen valószínű az, hogy Ő az Ő feltámadása után egy ugyanilyen időszakon keresztül volt együtt az Ő tanítványaival, amikor az esztendő negyven napján át mutatkozott előttük, velük együtt étkezvén és beszélve nekik mindazon dolgokról, amelyek az Isten országához tartoznak, úgy, ahogyan ezt nekünk az Apostolok Cselekedetei elmondják. Ezért tehát ennek egy prófétai "év-hét-nek" kellett lennie, amely idő alatt Ő "sokakkal megerősíté a szövetséget", ami-ben a "megerősítés" azt jelenti, hogy Ő az evangélium prédikálásának új szövetségét erősítene meg."⁷¹⁴

⁷⁰⁹ Ugyanott a 2. fejezet 124. 125. oldalain.

⁷¹⁰ Ugyanott a 126. oldalon.

⁷¹¹ Ugyanott a 127-129. oldalakon.

⁷¹² Ugyanott a 129-131. oldalakon.

⁷¹³ Ugyanott a 126. 129. 131. oldalakon.

⁷¹⁴ Ugyanott a 135. 136. oldalakon.

Özséb az "utálatosság pusztulását" a zsidóság folytatólagos, azonban most már hiábavaló élő áldozataival kapcsolja össze.⁷¹⁵ Ugyancsak további magyarázatok tűnnek fel az "utálatosságra" nézve az általa később megírt történelmi munkájában is.⁷¹⁶

Most egyenlőre itt búcsút veszünk Özsébtől. Mi láttuk őt úgy, ahogyan olyan értelmezéseket adott a próféciáknak, melyek lépést tartottak a bibliai magyarázattal s egészben véve a korábbi értelmezésekkel is. Azonban ezeket az ő írásos műveiben mint általánosan elfogadottakat még mint a niceai zsinat előtti időből valókat találjuk meg. A konstantini forradalomnak az a lendülete, amelyet ez az egyház gondolkodásmódjára gyakorolt bizonyos fokban igen jól tükröződik vissza az Özséb magatartásánál bekövetkezett változásban. A császár kegye és az utóbbival fennálló szoros személyi kapcsolat Özsébet Konstantin szélsőséges imádójává tették és a császárról készített dicshimnuszoktól hemzseggő életrajzi leírásában ő visszahagyott nekünk több olyan feljegyzést, amelyek néhány próféciára vonatkozóan az ő újabb - megváltozott - szemléletéről tanúskodnak. Özsébet - éppúgy, mint az egyház egészét is - teljesen elvakította a császári kegynek és pártfogásnak a szokatlan csillogása, ami annál inkább bekövetkezett, mert ez olyan váratlanul s úgyszólván a legkegyetlenebb üldöztetések közvetlen nyomában nyilvánult meg. A Niceai Zsinat által hozott határozatok azok konzervatív jellege folytán ebbe a fejezetbe tartoznak, azonban a legközelebbi fejezetben a Konstantin idejében beállott változásokat foglaljuk össze és ezzel teljessé tesszük az Özséb-féle bibliamagyarázatot.

IV. A Niceai Zsinatnak az Adventre vonatkozó feljegyzése

Az a legelső általános egyházi zsinat, amelyet a Kr.u.-i 325. évben Niceában tartottak meg kétségtelenül úgy van elismerve, mint amely a IV. század legkiemelkedőbb eseményét képezte. A zsinatot maga Konstantin hívta össze, aki azon személyesen vett részt és azon Athanasius szerint legalább 318 püspök volt jelen,⁷¹⁷ és abból úgy a világi egyéneket, mint az alsóbb papságot kizárták. Ez minden bizonnyal egy igen figyelemreméltó gyülekezet volt. Nem sok évvel ezelőtt ugyanezek a püspökök voltak azok, akik az üldöztetés hevesességétől szenvedtek. A római császár volt az ő legádázabb ellenségük, jelképezve ezzel a nagy ellenfelet az Istennel és az Ő népével szemben. És most viszont a római császár volt az, aki meghívta őket palotájába azért, hogy megtárgyalja velük azokat az eszközöket és módokat, melyek az egyház fejlesztését hivatottak szolgálni azért, hogy azt az egység helyreállításával tegye erőssé. Köztük sokan voltak olyanok, akik a börtönökben senyvedtek és még a kínvallatások sebhelyeit hordozták testükben, de akik most megtiszteltetésül a főhelyekre lettek ültetve és akiket arra hívtak fel, hogy olyan hitszabályokat fektessenek le, amelyek meg fogják kapni a császári jóváhagyást és amelyeket az egész birodalom területén úgy fognak kihirdetni, mint alapvető szabályokat az egyház számára. Mily csodálatos változása az időknek! Tűnhetett-e ez másnak, mint olyannak az emberek előtt, hogy itt az Isten maga hajtott végre egy olyan csodatételt? És valóban az azon résztvevő egyének igazán csodálatos munkát végeztek. A Niceai Hitvallás vált az egész kereszténység számára alapvető hittanítássá, úgy a Kelet, mint a Nyugat részére, s úgy a protestánsok mint a katolikusok számára egyaránt. Az egyetlen szeplő, amely ezt a képet számunkra elrontja az volt, hogy ugyanezek az atyák, akik maguk is a legkegyetlenebb üldözéseken mentek keresztül nem tanulták meg azt, hogy türelemmel viseltessenek azokkal az emberekkel szemben, akik nem egyeztek meg velük az egyházi szabályok szövegezésének formájában, hanem ez utóbbiakat egyházi átokkal igyekeztek sújtani, s ezzel vezető szerepet vállaltak az összes szakadár csoportok kegyetlen üldözésénél.

⁷¹⁵ Ugyanott a 126-139. oldalakon.

⁷¹⁶ Eusebius: Church History című műve a 3. könyvben az 5. fejezetnél, az NPNF-ben a 2. sorozatnál 1. kötet, 138. oldalán.

⁷¹⁷ Schaff: History című műve a 3. kötet 623. oldalán.

Az ekumenikus, vagyis az általános zsinatok rendkívüli gyülekezetek voltak, melyeket gyakran az idők nagy teológiai problémái, vagy azok ellentétei tettek szükségessé és a Vatikáni Zsinat kezdetéig e gyülekezetek döntéseit úgy tekintették, mint az egyház legmagasabb és végleges érvényű kifejezéseit.⁷¹⁸ Ennél a legelső zsinatnál a görög egyház volt az, amely a vezető szerepet töltötte be, amelyet - s ezt itt különösen meg kell jegyeznünk - Konstantin császár maga hívott egybe a római püspök előzetes beleegyezése nélkül, mint ahogyan ezt Schaff is megemlíti.⁷¹⁹ És a Niceai Hitvallás abban a kibővített formájában, amelyet az a második ekumenikus zsinat után kapott, azt az egyetlen hitvallási kinyilatkoztatást képezi, amelyet úgy a görög, a latin, valamint az evangéliumi egyházak egyaránt elismertek.⁷²⁰ Mi itt természetesen ennek a hitvallásnak az eredeti formáját fogjuk majd megbeszélés tárgyává tenni, amely a 325. Kr.u. esztendőől datálódik.

1. A VALÓSÁGOS MÁSODIK ADVENT MÉG MINDIG AZ ÁLTALÁNOS VÁRAKOZÁS TÁRGYÁT KÉPEZI. — Hivatkozással a második adventre és az ezzel elválaszthatatlanul összefüggő feltámadásra, az utolsó hitszabályban ezt olvassuk:

"Ő (Krisztus) halált szenvedett és a harmadik napon Ő ismét feltámadott, felemelkedett a mennybe, onnét leszen majd Ő eljövendő megítélni az eleveneket és a holtakat."⁷²¹

Ennek a hitvallási kifejezésnek jellemző vonását az képezi, hogy az megcáfолhatatlan bizonygátételét nyújtja annak, ami akkor még az általános hitet képezte, több mint egy fél évszázaddal az Origen és a Dionysius-féle allegorizáló ellenzések után. Ez kézzelfogható bizonyítékát adja annak, hogy az emberiség túlnyomó többsége - legalább is szóban, vagy elméletben - még mindig ragaszkodott a második adventre vonatkozó ősi, szószerinti értelemben vett bibliai magyarázathoz. Azonban ennek dacára ez a hittanítás mit sem szól a Millennium felől.

2. AZ ÚJ-FÖLDI KIRÁLYSÁG A MÁSODIK ADVENTTEL FOG MEGALAPÍTTATNI. — Azonban még sokkal kifejezőbb, mint maga a hitvallás fogalmazása az a kilenc dogmai alkotmány között a legutolsó, amelyet Gelasius szerint - aki görög történettudós volt - ugyanezen a zsinaton fogalmaztak meg az egyházatyák. Gelasius (kb. 475.) a zsinatra vonatkozólag egy beszámolót készített el, mely az általánosságban elfogadott hitvalláson, a szinódusi rendeleteken és a húsz kánonon kívül egyéb adatokat és anyagot is tartalmazott. Azonban az azóta feltárt források alapján végzett tanulmányok, amelyeket a századforduló táján folytattak úgylátszik helyreállítottak Gelasiusnak - akit azelőtt "szánalmas böngészőnek" tartottak - a tekintélyét úgy, hogy ezentúl neki helyet biztosítottak a komoly keresztény történetírók között, amiktől őt azelőtt méltánytalanul megfosztottak, és a tanulmányok nyomatékot adtak annak a mindmostanáig visszautasító gondolkodásnak is, hogy valóban létezett egy olyan hivatalos Jegyzőkönyv, amely a Niceai Zsinatról szól és továbbá hogy ez volt az a Jegyzőkönyv, amelyből ez a kilenc annak előtte visszautasított egyházi rendeletet levezették.⁷²²

Nagyon érdekes volna annak kiderítése, hogy vajon ezeket az eredeti feljegyzéseket csupán azért tévesztették-e szem elől, mert az árja viszályok következtében zavarok keletkeztek, avagy mert az egyházban uralkodó chiliasmus-ellenes irányzat befolyása volt az, ami befolyással volt annak a megállapításnak feledésbemerülésére, ami az Isten eljövendő országára vonatkozott. A "De Diatyposis ecclesiae sticis" című fejezet utolsó cikkelye világosan kihangsúlyozza a szószerinti feltámadást az új mennyországot és az új földet a Dániel 7. fejez. próféciainak beteljesüléseképp, a

⁷¹⁸ Hefele idézett művében az I. kötet Bevezetés c. rész a 3. 5. oldalakon.

⁷¹⁹ Schaff: History című műve a 3. kötet 335. oldalán.

⁷²⁰ Ugyanott a 631. oldalon.

⁷²¹ Schaff: The Creeds of Christendom (A Kereszténység Hitvallásai) című műve az 1. kötet 29. oldalán.

⁷²² Edward Nyres: "Gelasius of Cyzicus" című műve a The Catholic Encyclopedia 6. kötetében a 6. kötet 407. oldalán. A régebbi nézetre vonatkozólag lásd: William Bright: The Canons of The First Four General Councils (A Négy Első Egyetemes Zsinat Kánonjai) című művet a 88. 89. oldalakon. Hefele idézett művében a 23. 41. szakaszoknál az 1. kötet 264. 265. 372. oldalait.

Krisztus második eljövételének időpontjában, ami talán ennek a kornak a legnagyobb jelentőségű megállapítása:

"Az isteni gondviselést és a világot illetőleg:

Ez a csekélyebb világ a gondviselés által lett megteremtve, mert az Isten előre látta azt, hogy az ember bűnbe fog esni. Ezokból reménykedünk mi az új mennyországban és egy megújult világban, megfelelően a Szent Írásoknak, amikor is a Nagy Isten Jelenése és az Ország, valamint a mi Megváltó Jézus Krisztusunk fognak mindeneket beragyogni. És ekkor - ahogyan azt Dániel próféta mondja - a Magasságos Isten szentjei fogják átvenni a világot. És az egész föld tiszta fog lenni, mint amivel kapcsolatban Dávid előrelátván ezt az ő hívő szemeivel így kiálta fel: "Hiszem, hogy meg fogom látni az Úr jóságát az élők országában", e szelídek és az alázatos szívűek országában. Mert "Boldogok" - úgymond - "a szelíd lelkűek, mert ők fogják betölteni a földet". És a próféta így szól: "A magasságos egeknek szentjei veszik majd az országot." (Dn. 7:18) Ezeket a dolgokat pedig, melyek csak kevesek a sokak közül ebben a magyarázatban írtuk le, mint olyanokat, melyek az egyházi rendeletek közül valók, s melyeket a mi szent Atyáink dolgoztak ki."⁷²³

Ha tehát ez a kijelentés - amint az most már nagyon valószínű - eredeti megállapítás, sőt ha az csak egy olyan későbbi véleményt fejez ki, amelyet Niceának kell tulajdonítani, ez megmutatja azt, hogy milyen erőteljesen maradt meg az eljövendő országra vonatkozó hittanítás, beágyazva az Adventbe, függetlenül ama hosszú évekre terjedő ellenállástól, melyet e tekintetben az alexandriai iskola és az egyház bölcselkedő irányzatai kifejtettek volt.

21. ábra – Szemléltető táblázatok a prófétai magyarázat folytatólagos fejlődésére vonatkozóan

A Prófétai magyarázat folytatólagos fejlődése. A prófétai magyarázat áttekintő táblázata az évszázadokon keresztül a Kr.e. IV. századtól kezdve egészen a Kr.u. XIX. századig. (Fenti táblázat)

A "Prófétai Hit" I. kötetében foglalt "Második Rész" nagyítása a Kr.u. 400-tól 1400. évig. A további megállapítások a későbbi oldalakon jelennek meg. (Lenti)

A lenti táblázat megnagyított formában a felső és az egész területet átfogó áttekintés középső részét foglalja magában. A római birodalom összeomlása után és az V. században a korábbi történelmi magyarázatok bekövetkezett elhomályosulása után eljutunk a római püspök főhatóságának császári elismeréséhez. Később bekövetkezik a pápai államnak és a Szent Római Birodalomnak megalapítása. A három vízszintes párhuzamos vonal a következőket mutatja: 1.) A zsidó bibliamagyarázók. 2.) A római egyházon kívül álló tanúságtevők. 3.) A római hitközösségen belül mindjobban erősödő hangok kórusát, amely az Antikrisztus egyéniségét hangoztatja. A XII. és XIII. században a bibliamagyarázat nagy előbbre haladást mutat, amikor is a pápaság legmagasabb pontját éri el. Az ősi egyház elvesztett hatalmi állását visszaszerzendő a legjobb úton halad előre. Az erre a táblázatra és a vele kapcsolatos többi táblázatra való gyakori hivatkozások jó segítséget jelentenek ahhoz, hogy meg tudjuk érteni a fejlődések menetét és azok kapcsolatait. (Az első fejezetnél lásd a könyv 238. 239. oldalait, az utolsó szakasz a II. kötetben a 96. és 97. oldalon jelenik meg.)

⁷²³ Gelasius of Cyzicus: Commentarius Actorum Concillii Niceeni (A Niceai Zsinat Jegyzőkönyvének Magyarázata) című műve a 2. könyvben a 30. fejezet (9. szakasz) a Mansi-féle idézett mű 2. kötetének 889. oszlopában.

17. A PRÓFÉTAI TOLMÁCSOLÁS NICEA UTÁNI MEGVÁLTOZTATÁSA

I. Az egyház felemelkedése alapvető változásoknak válik okozójává

Amidőn a hatalmas Konstantini forradalom megvetette lábát, amelyet a császárnak a keresztény hitre való áttérése kísért és amikor ő törvényesnek ismerte volt el a keresztény egyházat ugyanúgy, mint a pogányságot is, mint amelyek az állam védelmét élvezték, - és amely előbbi az állam a valóságban mindenütt előnyben részesített - ekkor egy teljesen újszerű módszer kapott lábra a Szentírás prófeciáinak ama értelmezésére nézve, amelyek a Krisztus országára és uralkodására vonatkoznak és amelyeket az emberek azelőtt aligha lettek volna képesek felfogni. Az ugyan, hogy Konstantin mikor lett "megtérítve", vagy hogy ő a valóságban ténylegesen megtért-e nem képezi jelen értekezésünk pontját. A mi érdeklődésünk köre az e forradalomnak a prófétai értelmezésre gyakorolt hatására terjed ki, mint ami az emberiség dolgainak folyását minden azelőtti csatornáiból kiforgatta volt.

Ez a rendkívüli állapot - a római birodalom magatartásának az egyházzal szembeni megváltozása - szükségképpen azt eredményezte, hogy az adventet illető prófeciák értelmezése mélyreható módon változáson ment keresztül. Így fejlődött ki tehát az az elgondolás, mely szerint ez a föld - annak mostani állapotában - tehát nem olyan módon megújítva a Krisztus Adventje után, amint az ezzel járó elpusztítás és megtisztítást követően fog történni - maga a megjövendőlt ország területét képezi, hogy a jelen függőben lévő várakozás ezen ország megvalósulásának az ideje, és hogy a földi egyháznak emberi kéz alkotta megalapítása képezi a beteljesedés módozatát. Így történt tehát, hogy az emberek azt hitték, hogy az egyház papi uralma a valóságban is a Krisztus megjövendőlt földi királyságát testesíti meg.

1. A BIRODALMI EGYHÁZ LÉPETT A MÁRTÍR-EGYHÁZ HELYÉBE. — A IV. században bekövetkezett Konstantin-féle forradalmasító politikai egyházi diadallal és a kereszténységnek a római birodalomban a pogányság felett időlegesen kivívott győzelmével - melyet az eddigi halálos ellenfele felett aratott - egy teljességgel új korszakba lépünk be.⁷²⁴ Ennek a változásnak - amelyik a IV. és V. évszázad folyamán következett be - határozott jelentősége van a második Adventre vonatkozó hitvallást illetően. A keresztények, akiknek lélekszáma a IV. század kezdetén az egész birodalom lakosságának egy tizedét, vagy legfeljebb egy tizenketted részét tették ki.⁷²⁵ Földrajzi értelemben meghatározva a színtér középpontja még mindig a görög-római világban állott fenn, azaz azokban az országokban, amelyek a Földközi Tenger partjain terültek volt el, azonban azt fokozatosan úgy terjesztették ki, hogy határai a germán barbárok területeit érintették.⁷²⁶

Az egyháznak hatalomra és tekintélyre történt felemelése, párosulva annak társadalmi és politikai súlyával, alapvető és maradandó változást hozott abban létre, ami azonban a legsúlyosabb veszedelemmel járt együtt, amidőn a Konstantin-előtti mártír-egyház felemelkedett a katakombákból és a Konstantin kora utáni birodalmi egyházzá változott át.⁷²⁷ Azok a megtisztító erővel ható üldözések, melyeket az egyháznak a pogány világtól kellett elszenvednie, késleltették a prófeciákban említett "szakadás" bekövetkeztét. (II.Thess. 2:3-8) Azonban amidőn Konstantin állítólagos megtérése után a kereszténységet a birodalmi vallásnak legkegyeltebb rangjára emelte az egyéb vallásokkal szemben, akkor az összes világi és pogány befolyások - amelyek már több mint egy évszázad óta

⁷²⁴ Schaff: History, a 2. kötet 72. 73. oldalán.

⁷²⁵ Ugyanott a 22. oldalon.

⁷²⁶ A "barbár" kifejezést a görögök korában arra használták, hogy azzal a nem hellén eredetű népeket jelöljék meg, éppúgy, mint ahogyan a zsidók használták a "pogány" kifejezést arra, hogy azzal a nem zsidó egyéneket jelöljék meg. Amikor aztán a rómaiak uralkodtak egész Európában, ők ezt a kifejezést a nem-római népek megnevezésére használták fel.

⁷²⁷ F.W. Farrar: Kives, az I. kötet 353. 354. oldalain. Lásd még: Alexander Céarence Flick művét a The Rise of the Medieval Church (A Középkori Egyház felemelkedése) című művét is, annak 160-163. és 180. oldalain.

kezdték beszivárogni az egyház belsejébe - egyszerre olyan erővel igyekeztek betörni abba, amely annak az áradatnak felduzzasztott vizéhez volt hasonló, amely áttörte az őt feltartóztató korlátokat.

Ezer esztendő telt el úgy, hogy Rómában egy hivatalos pogányság virágzott. Ennek a pogányságnak számtalan temploma volt. Az állami istentiszteletet és a papságot megalapozták és azokat a római kormányzat minden szükségességgel ellátta. Azonban a IV. században Konstantin alatt ezt a rendszert halálos csapás érte. A kereszténység - amely még csak most szabadult fel az üldözések alól - a császár legelső vallásává vált és ezt követőleg - kb. negyven esztendővel annak halála után II. Theodósius uralkodásának idejével - a birodalomnak egyetlen elismert vallásává lépett elő. Azonban a császárok továbbra is maguk gyakorolták a legfőbb igazságszolgáltatást a felett az új egyházi rend felett. Miután ezt a pogányság hivatalos elnyomása nyomon követte, az addig tartott, amíg a IV. században a kormányzat pogánysága gyakorlati értelemben megszűnt és az egészében is eltűnt a rákövetkező V. és VI. század időszakában.⁷²⁸ Gibbon azt mondja erről: "A római világ templomai Konstantin megtérését követő hatvan esztendő után már mind el voltak pusztítva."⁷²⁹

2. A KONSTANTIN-FÉLE FORRADALOM. — A IV. évszázad kezdetén a római birodalom felett négy uralkodó végezte a kormányzást: két Augustus (Diocletianus és Maximian) és a nekik alárendelt cészárok: Konstantius Chlorus és Galerius. Galerius, aki a kereszténység halálos ellensége volt arra vette rá Diocletiant, hogy a keresztények ellen kiadja félelmetes rendeleteit. Ez eredményezte aztán azt a kegyetlen üldöztetést, amely váltakozó hevességgel Kr.u. 303-tól egészen 313-ig tartott, amikor is Konstantinnal elkövetkezett a vallási türelem időszaka.⁷³⁰ És a keresztény egyháznak ezt követő feltörése a császári kegyre és a hatalomra olyan jelentőséget képez, amely egyike a legfigyelemreméltóbb politikai és társadalmi forradalomnak, amit a világ valaha is látott.⁷³¹

E Konstantini forradalomnak kezdeti eseményei gyorsan haladtak tovább Diocletianusnak a Kr.u. 305-ben bekövetkezett halála után és azután, hogy Constantius - Konstantin édesatyja - 306-ban elhunyt. Az államigazgatásnak Diocletianus által elrendelt négy részre történt felosztása az egész birodalomban teljes zűrzavart idézett elő, amelyben egy és ugyanazon időben nem kevesebb mint hat személy versengett egymással a hatalomért. Konstantin a gall prefekturát kormányozta, bezárólag Britanniával és Spanyolországgal, édesatyja elhalálozását követőleg és a Milviani Hídnál a Kr.u. 312-ben Maxentius felett aratott győzelmével a teljes hatalmat szerezte meg az egész Nyugat felett, ami olyan diadal volt, melyet ő a Keresztény Isten segítségének tulajdonított, akihez ő akkor folyamodott, miután neki egy állítólagos látomás jelent meg az égen, kereszt formájában. Ezután a 313. évben - keleti, Licinius nevű uralkodó-társával összefogva - kibocsátotta azt a rendeletét, amit általában véve "Milánói Edictum"-nak hívnak, teljes vallási szabadságot adván ezzel minden számára és különösen felemlítve azzal kapcsolatban a keresztényeket. Ettől az időtől kezdődően ő a kereszténységet részesítette előnyben és annak tekintélyét emelte, anélkül azonban, hogy ezzel megtiltotta volna, vagy üldözte volna a pogányságot. Ilyen módon tehát a Nyugat teljes vallási türelmet élvezett, jóllehet Licinius a Kelet egyes területeiben ismét megindította az üldözéseket, amelyek csak akkor szűntek újból meg, amikor Konstantin őt a harcban legyőzte, aki ezzel aztán az egyedüli császári trón birtokosává vált, a Kr.u. 323. vagy 324. esztendőben. Ebben az időben történt, hogy Konstantin személyesen is csatlakozott a kereszténységhez és ezt nyilvánosan is pártfogásba vette, és ez időtájt látjuk eltűnni a nap-istent és a többi pogány szimbólumokat az ő általa kiadott ércpénzekről is; ennek dacára ő soha nem kereszteltette meg magát, csak közvetlenül akkor, midőn halála 337. évben bekövetkezett. Ugyancsak ő soha nem tette meg az állam hivatalos vallásává a kereszténysé-

⁷²⁸ Schaff: History című műve, a 3. kötet 63-68. oldalain.

⁷²⁹ Gibbon idézett művében a 28. fejezet 1. része, a 3. kötet 189. oldalán.

⁷³⁰ A kiadott császári rendeleteket illetőleg lásd a következő művet: Translations and Reprints From the Original Sources of European History (Fordítások és új Kiadások az Európai Történelem Eredeti Forrásműveiből) a 4. kötet 1. száma alatt a 26-30. oldalakon.

⁷³¹ Schaff: History című műve a 2. kötet 73. 74. oldalain.

get, jóllehet életének vége felé olyan hajlamokat mutatott, melyek a pogányság elnyomására irányultak.⁷³²

A Konstantini törvényhozás már kezdetben igyekezett kimutatni kegyét a keresztényekkel szemben. A papságot már a 313. évben mentesítették a polgári adófizetéstől és 315-ben azokat a különféle szokásokat és rendeleteket is eltörölte, amelyek a keresztényeket sújtották. Ez volt kb. az az időpont is, amikor megkönnyítette a keresztény rabszolgák felszabadulását is. A Kr.u. 321. évben törvényileg engedte meg a katolikus egyházak számára szóló hagyományozásokat és kiadta híressé vált "Vasárnapi törvényét" jóllehet ez utóbbinak keresztényi jellege nagyon kétségesé vált azáltal, hogy ennél a "Day of the Sun" - A "Napisten napja" - kifejezést használta, nem pedig az "Úr Napja" kifejezést, úgyszintén azáltal is, hogy az egyik korabeli rendeletében intézkedik a pogány "haruspexek" - jövendőmondók - rendszeres megkérdezése érdekében. Az e korabeli kereszténység természetesen a 325-ben megtartott Niceai Zsinat császári meghatalmazásával érte el tetőpontját és azzal, hogy annak hitvallását polgári törvénnyel is életbe léptették.⁷³³ Az ezután végrehajtott törvényhozások tovább szabályozták és megnövelték az egyház hatalmát az állam keretén belül.

3. A KERESZTÉNYSÉG VÁLIK AZ ÖSSZETARTÓ KÖTELEKKÉ. — A pogány Róma valamennyi olyan független államot, amelyet légioival el tudott érni, egyetlen birodalom igájába igyekezett hajtani, azonban sohasem tudta azokat egyetlen vallás kötelékébe bekebelezni. Dacára a helyi istenségek egész tömegének, hiányzott nála a központosító az a kötelék, amelyik a lakosság imádásának általános tárgya lehetett volna. Ezt követőleg érkezett el a császár-imádat a Kelet felől. Mivel ugyanis a császár volt a birodalom legelső alakja nem volt benne semmi természetellenes, hogy annak arcképét összekötötték az ő "genius"-ával, vagyis annak őrző szellemével, amit aztán úgy kezdtek imádni, mint a hazafiasság bizonyítékát. Így építették aztán fel a templomok tömegét és áldozatokat mutattak be Cézárnak, ez utóbbi imádásának jeleként, ami az egyetlen közös eljárási mód volt, amelyhez a különféle istent és bálványokat imádók ragaszkodni tudtak.⁷³⁴ A keresztény korszak kezdetén az egész földközi-tengeri világ a kaldeusi csillagjósolás bűvkörében élt és számos istenséget alakítottak át a nap megnyilvánulásainak megfelelően. Így történt, hogy a keleti pantheista (azaz: olyan hittanítás, mely az Istent és a vallást egymással azonosítja. A ford. megj.) nap imádat és "Mithraizmus" formáiban terjedt el a római birodalomban és a III. században a "Sol Invictus"-nak (A győzhetetlen Napnak), mint a legfőbb istenségnek imádata vált a hivatalos vallási kultusz tárgyává a császárral magával, aki ennél magát a "győzhetetlen Napot" személyesítette meg.⁷³⁵

Időközben a Jézus történelmi élete és reákövetkezőleg a kereszténység elterjedése megkezdte helyettesíteni a lehanyatlóban lévő pogány orákulumokat és a keleti miszticizmus szertartásait, kielégítve ezzel az emberi szív lelkiismeretének szükségleteit. Az emberi szem sóvárogva szegezte tekintetét a fennkölt hitre. Előhaladása elé azonban nem a pogány istenségek, hanem a césárok gördítették volt a legnagyobb akadályt. A régi bálványimádások halóban voltak ugyan, azonban a césári oltárok a pogányság rendszerét mégis az egymással egyenetlenkedő babonások politikai egyesítése útján emésztették meg. A kereszténység azáltal, hogy elutasították maguktól azt, hogy tömjénezzenek Cézár előtt, meghúzták a határozott vonalat az Isten dolgai és a césárok ügyei között. Ezért volt aztán, hogy azok a császárok, akik megtúrták birodalmukban a vallások egyéb formáit oly könnyörtelenséggel viseltettek a kereszténységgel szemben.

Most azonban - a minden keresztényre kiterjedő, s minden addigit felülmúló üldözések után - maga Konstantin volt az, aki legalábbis külsőleg frigyre lépett a kereszténységgel és ezzel megvál-

⁷³² Konstantin életének főbb tényeit illetőleg lásd: Schaff: History című művét a 3. kötet 12-37. oldalakon. Lásd még: Flick idézett művét is, a 113-124. oldalakon és az A.E.R. Boak: A History of Rome (ma történelme) című művét is a Kr.u. 565-ig szól, a 347-350. oldalakon.

⁷³³ Schaff: History című művét a 3. kötet 31. 32. oldalain.

⁷³⁴ Leopold Ranke: The History of the Popes (A Pápák története) című műve az 1. kötet 4. oldalától kezdődőleg.

⁷³⁵ Franz Cumont: "The Provinces of the East" (A Kelet Határtartományai), The Cambridge Ancient History (A Cambridge-i Östörténet) 11. kötet 643. 646. 647. oldalain. Lásd még: Astrology and Religion Among the Greek and Romans (Csillagászat és Vallás a Görögöknél és Rómaiaknál) című műve 90. 91. 95. 98. oldalain. Lásd még: Boak idézett művét is a 274. 280. 332. oldalon.

toztatta az egész színteret. Ő volt az, aki ráeszmélt arra, hogy a kereszténység válhat azzá a mindenkire egyesítő kötelékké, amely képes lesz arra, hogy ezeket az egyébként széttagolt államszerkezeteket szilárdan összetartsa. Ezért ő tehát azt igyekezett mohón megragadni és sürgősen szolgálatába állítani.

Konstantin - aki eredetileg Apolló nap-istennek volt a hűséges követője - mint császár, már a dinasztia "Sol Invictus" (Győzhetetlen Nap) istenségét fogadta el, mint a "le nem győzött napét". Lehetséges, hogy talán azt gondolta, hogy az egyistenséget jelentő nap imádásának van valamelyes rokonsága az ugyancsak egy Istent imádó kereszténységgel.⁷³⁶ Mindenesetre az általa kiadott ércpénzekon ő még sokkal az általa kereszténységgel létesített kezdeti kapcsolatok után is megtartotta az ő napistenének a képét - mint az ő legyőzhetetlen vezérének és pártfogójának jelét - gyakran összehasonlítva azt a kereszténység jelképeivel is.⁷³⁷

4. A VASÁRNAP (A "NAPISTEN NAPJA") VÁLIK AZ EGYESÜLÉS PECSÉTJÉVÉ. — Ugyanezt a keresztény-pogány kombinációt látjuk az általa 321-ben kiadott híressé vált törvényénél is, amely elrendeli a "Nap (Isten) tiszteletreméltó napjának" a megünneplését, amely egy olyan fogalmazású mondat volt, amelyet éppen úgy nem lehetett kifogásolniuk az Apollót és Mithrast bálványozó pogányoknak, mint az őt megértő keresztényeknek sem.⁷³⁸

"Egyesítésre törekedvén ebben a bajokkal küzdő birodalomban Konstantin a vasárnap (a napisten napjának) megülésében egy olyan intézményt vélt látni nyilvánvalóan, amelyet ő az egységesítés központjává tudott tenni. A keresztények máris megtartották a vasárnapot. Ugyancsak megünnepték ezt a napot a Mithrast imádók is. Konstantin tehát egyesítette mindkét népszerű kultuszt imádásának gyakorlatát. Törvénye nem tesz említést semmilyen istenről sem, hanem csak az "isteni gondviselésre" hivatkozik.⁷³⁹

Így tették tehát a vasárnapot (a "Sunday"-t, a Napisten napját) a kereszténység és a pogányság eme új egyesítésének pecsétjévé.

"A világosság istenéhez való ez az ősrégi és szívós ragaszkodás már a mi időnkig is szilárdan megtartotta nyomait a keresztény intézmények egyik legszentebb és legáltalánosabb fajtájánál. A "Dies Solis", vagy az (angol "Sunday") ősi pogány kori elnevezések megtartása a keresztények heti ünnepnapja egyesülésnek köszönhető, amit Konstantin a hét első napjaként ajánlott ugyanúgy az ő pogány, valamint keresztény alattvalóinak, s amelyet úgy nevezett, hogy az "A Nap/Isten tiszteletreméltó napja". Ezt az ő egyházi törvényét, amely ennek a napnak a megülését szabályozta méltán nevezik egy "új korszaknak az Úr Napja történelmében". Ennek az volt a szerepe, hogy harmonikus módon foglalja egybe egyetlen közös intézmény keretében a birodalomnak egymással vetélkedő valóságait."⁷⁴⁰

Ennek a törvénynek - amely semmilyen szentírási alappal nem rendelkezett és amely ennél fogva teljesen az emberi erőre volt utalva ahhoz, hogy érvénye fenntartassék és számára a közösség egységesítő támogatása biztosíttassék - úgy a polgári - mint az egyházi törvényhozások egyesített erőfeszítésére volt szükség ahhoz, hogy ezzel annak hatályban tartását az évek folyamán lehetővé tegyék.

5. KONSTANTIN ÉS A KERESZTÉNY ISTEN-URALOM (THEOKRÁCIA)— Kezdetben és eredetileg a keresztény egyház természetesen az államtól való teljes függetlenségben állott fenn és gyakorolta

⁷³⁶ H.M. Gwatkin: "Constantine and His Citi" (Konstantin és városa) cikk a The Cambridge Medieval History (A Cambridge-i Középkori Történelem) című mű I. kötete a 4. és 91. oldalakon.

⁷³⁷ Ugyanott a 10. oldalon.

⁷³⁸ Ugyanott a Vasárnapi törvény szövegét illetőleg lásd a Justinián-féle törvénykönyvet a 3. könyv 12. címét, a 3. fejezetben, amelyet Schaff fordított le a History című művében a 3. kötet 380. oldalán "megjegyzés" rovatában.

⁷³⁹ Alvin W. Johnson and Frank H. Yost: Separation of Church and State in the United States (Az Egyház és Állam Szétválasztása az Egyesült Államokban) című művében a 219. oldalon. A Mithras féle vasárnapot illetőleg lásd a Franz Cumont: The Mysteries of Mithra (Mithra titkai) című művét a 191. oldalon.

⁷⁴⁰ Arthur Penrhyn Stanley: Lectures on the History of the Eastern Church (Előadások a Keleti Egyház Történetéről) című művének 184. oldalán.

hívását, azonban - midőn a kormányzat irányában barátságot kezdett mutatni - az egyház az állammal egyesülést hajtott végre.

"Az egyháznak az államtól való különválása a keresztény egyház első éveiben az uralkodó állapot volt úgy hitelvi szempontból, mint a szükség követelménye miatt. A kormányzat ellenséges érületű volt. Azonban az egyház azon igyekezett, hogy egy, a számára ellenséges hajlamú társadalom dacára is beteljesíti mindazt, amit az isteni küldetésnek fogott fel."

"Csak Konstantin idejében történt az, hogy az egyház és az állam egyesültek egymással és ezt az egyesülést nagyjában ők csaknem tizenhat évszázadon át folytatták. Az egyház és az állam eme egyesülését a keresztény országok legtöbbségében úgy tekintették, mint normális kapcsolatot, és ugyanezt tartotta a népek legnagyobb része is."⁷⁴¹

Konstantin - amint ezt Flick megjegyzi - "annak az elméleti keresztényi istenuralomnak volt legelső képviselője, amelyik kétoldalúvá tette az Istennek a földi uralmát az egyház és az állam irányában", s amely felfogást éppen az ő követői munkáltak volt ki tovább.⁷⁴² E hitvallásnak a Niceai Zsinaton történt érvényesítésével kapcsolatban Schaff a következőket mondja:

"Ez képezi az első példáját annak, hogy a katolikus hittanítástól való mindenféle eltérést a polgári igazgatás hosszas üldözésben részesíti. Az egyháznak az állammal való egyesülését megelőző időkben az egyházi átok kimondása képezte a legmagasabb büntetést. Most azonban már ehhez a számkivetés, sőt tovább menőleg még a halálbüntetés is járult, mivel az egyház ellen irányuló mindenfajta sérelmet úgy tekintették, hogy az egyidejűleg az állam és a polgári társadalom ellen való bűnt is jelenti."⁷⁴³

Az Állam az Egyház gyermekévé vált és az Egyházból az Állam gyermeke lett. A császár prédikációt mondott és zsinatokat hívott egybe és saját magát - ámbár jórészt csak tréfából - "püspöknek" nevezte el és a püspökök az államnak lettek tisztviselői, akik - hasonlóan a birodalom legfőbb méltóságaihoz - a császári futárszolgálat igénybevételével végezték utazásaikat és tettek látogatásokat a Konstantinápolyban épült paloták előszobáiban. Az Állam teljes hatalmát arra vették igénybe, hogy ezzel propagandát csináljanak az egyház számára és annak viszonzásaként az Egyházat bevonták az állam szolgálatába is. Már ebben az időben is találkozunk olyan zsinati határozatokkal, amelyek a polgári természetű sérelmeket egyházi büntetésekkel fenyegetik meg, és - másrészt - ahol a püspökök a polgári igazságszolgáltatás végrehajtásában jelentékeny hatáskörrel lettek felruházva."⁷⁴⁴

Az egyháztörténelemnek ezt az időszakát fokozottabb mértékben a "dogma" - becikkelyezések, az egyházi törvények alkotásai - jellemezték, ez volt az első nagyszabású egyházi zsinatok korszaka. Az "ortodoxizmus-nak" - az igazhitűségnek - határvonalai élesen meg lettek rajzolva a kutatás szabadsága meg lett szorítva és a hitbeli eltérések ágazatai a polgári büntetésekkel találták szembe magukat az állam és az egyház "keresztényi" egyesülése alatt.⁷⁴⁵ Özsébnek, Konstantinnak Mózesrel történt összehasonlítása a jelek szerint megerősíteni látszott a keresztény istenuralomra vonatkozó és máris begyökerezett felfogást, - a mózesi istenuralom utánzata gyanánt - amelyik az egyház kormányzását illetőleg az emberi, püspöki hatáskörökre volt alapozva a császár közreműködésével kapcsolatban a polgári ügyek tekintetében.⁷⁴⁶ Özséb a Konstantinra vonatkozó dicshimnuszban így nyilatkozik:

⁷⁴¹ Jonson and Yost idézett művénél a 256. oldalon.

⁷⁴² Flick idézett művénél a 126. oldalon.

⁷⁴³ Schaff: History a 3. kötet 630. oldalán. Lásd még a 334. 335. oldalakat is.

⁷⁴⁴ Uhlhorn: The Conflict of Christianity With Heathenism (Kereszténység Viszálya a Pogánysággal című művében a 3. könyv 3. fejezetében a 449-450. oldalakon.

⁷⁴⁵ Schaff: History című művében a 3. kötet 630. oldalán.

⁷⁴⁶ Eusebius: The Life of Constantine (Konstantin Élete) című műve az 1. könyv 38. fejezeténél, az NPNF-ben 2. sorozat 1. kötet, a 493. oldalon. Lásd még a 12. fejezet 485. oldalán is. Neander General History of the Christian Religion and Church (A Keresztény Vallás és az Egyház Általános Története) című műve a 2. kötet 132. oldalán.

"Oly módon felruházva a mennyei uralkodás hasonlóságával, amint azt nála látjuk, szemeit ő az ég felé irányítja és a földi kormányzását az igaz Istenség mintája szerint végzi, erőt merítvén ahhoz, annak az isteni uralomhoz való teljes hasonlatosságából."⁷⁴⁷

Konstantin és az őt követő keresztény vallású császárok uralma alatt új és díszes templom-épületek lettek emelve, amelyek valahogyan a mózesi mintakép után készültek, egy külső udvarral a be nem avatottak számára, a tulajdonképpeni templommal magával, a világiak részére és rácsokkal ellátott karzati emelvénnel, s az oltárral együtt, kizárólag csak a papság számára. Özséb (kb. 315-ben) a Tírusban épült új bazilikát úgy írta le, mint egy templomot, amelynél az oszlopos folyosót külső udvarnak és az oltárt a szentek szentjének nevezi.⁷⁴⁸ Nyugaton a bazilika, avagy az igazság csarnoka - amelyet a keresztény istenimádásnak szenteltek volt - a pogány templomnak lett vetélytársává. És számos városban nagyszerű templomokat létesítettek ebben az időben.⁷⁴⁹

6. KONSTANTIN KERESZTÉNYSÉGE. — Konstantinnak saját maga által gyakorolt személyes kereszténységének természetét és annak terjedelmét illetőleg számos vitaanyag merült fel, mégis néhány tényre fel kell hívni a figyelmet: A kereszténységgel ő nem annak tanításai végett lépett frigyre. Első lépése abban állott, hogy magáévá tett egy álomlátásból álló, mágikusnak tűnő jelképet, amely a Krisztus kézjegyét jelentette, amelynek ő a Maxentiuson aratott győzelmét tulajdonította. Ő kétségtől abban a hiszemben volt, hogy a keresztény ügyben vívott bajnoksága néhány évvel később a Licinius felett aratott győzelemben kapta meg jutalmát, amely diadal aztán az egész birodalom felett való uralmat szerezte meg számára. Egy ilyen babonáságokkal teli korszakban az ilyen magatartás egészen természetes dolog volt, minden ember mohón kereste a bűbájosságot azért, hogy biztosítsa magának a boldogságot a későbbi életére és még a keresztények is - úgy ahogyan ezt Lactantius tanítja nekünk - úgy tekintették a keresztet, mint olyan bűvös jelképet, amely elől a gonosz szellemek megfutamodnak.⁷⁵⁰

Valószínű - mondja Coleman - hogy Konstantin a kereszténységre nézve leginkább abban a meggyőződésben élt, hogy az egy olyan kultuszt jelent, amelynek imádságai és külső jelképei biztosítják számára egy legfelsőbb mennyei hatalom segítségét az ő katonai összecsapásai és politikai válságai közepette és amelynek szertartásai kezeskednek a majdani örökkévaló áldások elnyeréséért. A kereszténység benső, lelki tapasztalatairól és a vallás igazi hitelveiről - a legtágabb egy Istenimádás tanításától eltekintve - vajmi kevés fogalommal látszott bírni⁷⁵¹ Konstantinnak ez a magatartása nagyon könnyűvé, sőt divatossá tette azoknak a pogányoknak a számára, akiket az ő egy Istent imádó hajlandóságuk szintén e felé az általános irányzat felé hajtott azt, hogy elfogadják a maguk számára is a kereszténységnek ugyanazokat a külsőleges formáit, amelyeket a császári udvar oly magas rangra léptetett elő.

Ennek a torz kereszténységben néhány példáját látjuk azoknak a pogány elemeknek leírásában, amelyek azokban a nagyszerű szertartásokban testesülnek meg, amelyeket Konstantin új fővárosának Konstantinápolynak felavatási ünnepeinél alatt rendeztek és abban az Apolló szoborban, amit ebben a városban állítottak fel, és amelyről az a hír járja, hogy azon Konstantin feje magasabban nyúlt fel, mint magának az istenségnek a feje és amelyik olyan sugár-koronával volt körülvéve, amelyeket az igazi kereszt szögeiből készítettek volt.⁷⁵² Ez a szobor annak a módnak képezi találó szimbólumát, amelyben a tömegek bele tudták foglalni az általuk imádott legfőbb lényüket a kereszt-

⁷⁴⁷ Eusebius: *Oration in Praise of the Emperor Constantine* (Konstantin császárt dicsőítő szónoklat) című műve a 3. fejezetben a NPNF-ben 2. sorozat I. kötet 584. oldalán.

⁷⁴⁸ Neander idézett művében a 2. sorozat 3. szakaszánál a 284. 285. oldalakon, Eusebius: *Church History* című műve a 10. könyv 4. fejezeténél, az NPNF-ben a 2. sorozat 1. kötet 375. oldalán.

⁷⁴⁹ Milmen: *History of Christianity (A Kereszténység Történelme)* című művében a 2. kötet 342-344. oldalain.

⁷⁵⁰ Christopher B. Coleman: *Constantine the Great and Christianity* (Nagy Konstantin és a Kereszténység) című műve a 79-82. oldalakon.

⁷⁵¹ Ugyanott a 82. oldalon.

⁷⁵² Milan: *History of Christianity (A Kereszténység Történelme)* című műve a 3. könyv 3. fejezetében a 2. kötet 334-337. oldalain. J.W. Draper: *History of the Intellectual Development of Europe* (Európa Értelmi Fejlődésének Történelme) című műve az 1. kötet 280. oldalán.

tények Istenével, és ami által könnyűszerrel olybá tekinthették Jézust és a "Sol Invictus-t" mint az Istenségnek egymással egyenértékű jelképeit."⁷⁵³

7. A FELEMELKEDÉS ELFAJZÁST VON MAGA UTÁN. — Amikor Konstantin divatossá tette a keresztény egyházat, ennek az lett az eredménye, hogy az egyház kötelező szabályait olyan arányban szállították le, amely a taglétszám-növekedéssel állott összhangban. Schaff ezeket mondja:

"A kereszténységnek olyan felemelése, amely azt az államvallás rangjára léptette elő, szemlélődéseink számára az ezzel ellentétes oldalt is bemutatja. Ebben igen nagy kockázat rejlett az egyház elkorcsosulása tekintetében. ... Az állam elkeresztényesedése így nagymértékben az egyház elpogányosodására és világiassá tételéhez vezetett. ... A római birodalom tömegeit csupán vízzel keresztelték meg, s nem pedig a Lélekkel és az Evangéliumnak tüzével és ezzel csupán csak a pogány szokásokat és gyakorlatot csempészték be egy új elnevezés alatt a templom szentélyébe."⁷⁵⁴

Newman kardinális elmondja nekünk, hogy miképp vezetett be Konstantin sok olyan dolgot, amelyek kifejezetten és köztudomásulag pogány származásúak voltak:

"Eusébiusz számos alkalommal elmondja nekünk azt, hogy Konstantin abból az okból, hogy az új vallás felvételét ajánlatossá tegye a pogányok számára, átvette abba azokat a külsőleges díszítéseket, amelyekhez azok az ő vallásuknál szokva voltak. Nincs arra szükség, hogy egy olyan tárgyba merüljünk el, amelyikkel legtöbbször egyes protestáns írók iparkodása ismertetett meg. A templomok használati módja és azoknak bizonyos szentek részére történt felajánlásai, valamint azoknak némely alkalmakkor faágukkal való feldíszítése, a tömjénezések, a lámpák és a gyertyák, a fogadalmi felajánlások a betegségekből való felépülés megemlékezéseként, a szenteltvíz használata, a szegényházak vagy menedékházak, az ünnepnapok és az évszakok, a naptárak használata, az egyházi körmenetek, a termőföldek megáldása, az áldozópapok ruházatai, a tonzúra viselése, az eljegyzéseknél használatos gyűrű, a Kelet felé való fordulás, a későbbi időpontban bevezetett képhasználat, talán maga az egyházi énekkórus is és a Kyrie Eleison, valamennyi pogány eredetre vezethető vissza és mindezek szentesítést nyertek az egyházi életben való használatuk által."⁷⁵⁵

Sajnálatos módon a pogány elemeknek ez az átvételi folyamata - mely eredetileg már Konstantin úgynevezett "megtérése" előtt megkezdődött - meg is gyorsította azt és a megtérés után is sokáig folytatódott. A kereszténység fokozatosan egy olyan különös vegyülékké alakult át, amelyben az eredeti őskeresztény evangéliumi elemek egész addig a pontig változtak meg, hogy azokban valóban nem lehetett ráismerni a középkori egyházra. A töredelmes bűnbánatból idővel önsanyargatás lett, a keresztséget egy újjáalakító szertartássá változtatták és az alámerítést a vízzel való meghintéssel helyettesítették. Az Úrvacsora lassanként megváltó áldozattá lett átváltoztatva, amit a misén keresztül egy földi pap ajánlott fel állandóan, s aminek olyan közbenjáró értéket tulajdonítottak, amelyik úgy az elevenek, mint a holtak számára hasznos volt. A kereszt jele, a halottakért végzett imádság és a mártírok vallásos tisztelete⁷⁵⁶ - amely dolgok mind kifejezetten ellentétben állnak a Szentírással - tovább lettek fejlesztve keresztfákká, a purgatóriumra és úgy a szentek, mint a képek imáadására.

II. Özséb új prófétai magyarázata

Az egyháznak Konstantin megtérését követőleg megváltozott kilátásait maga Özséb példázza nekünk a legdöntőbb módon, aki Nicea után ugyan még mindig hivatkozik a próféciaikra, azonban azt gyökeresen megváltoztatott alkalmazásban teszi, hogy azok meg tudjanak felelni az eddig még

⁷⁵³ Gwatkin "Constantine and His City" a The Cambridge Medieval History című mű 1. kötet 9. oldalán.

⁷⁵⁴ Schaff: History című műve a 3. kötet 93. oldalán.

⁷⁵⁵ J.N. Newman: An Essay on the Development of Christian Doctrine (Értekezés a Keresztény Hittan Fejlődéséről) című művében a 359. 360. oldalakon.

⁷⁵⁶ Lásd: Augustus Neander: General History of the Christian Religion and Church (A Keresztény Vallás és Egyház Általános Történelme) című művének 1. köteténél a 2. fejezet 194. oldalán a 3. szakasz 293. 323-335. oldalain és a 654. oldalon lévő Függelékben a 2. kötet 4. szakaszánál a 670-675. oldalakon a 3. kötetben a 3. szakaszánál a 135. 136. oldalakon.

soha nem tapasztalt fejlődésnek is. Az Ésaías 35. fejezetének próféciait és a 46. Zsoltárt - az utolsó napokat illetően - ő az új korszak új egyházaira alkalmazza.

1. A POMPÁS KERESZTÉNY TEMPLOMOK BETELJESÍTIK ÉSAIÁS 35. FEJEZETÉT. — Eusébius "Történelmének" 10. könyve - melyet ő "az egyházak helyreállításának dicsőítésére" szentelt - a Föníciában lévő Tyrus-i Paulinus püspök címére van intézve az ott létesített nagyszerű keresztény templom építésének befejezése alkalmából. Ez a szélsőséges hangú dicshimnusz akkor készült el, mikor Özséb azt látta, hogy "mindenütt templomok" (egyházak) vannak, amelyek alapjaikból ismét hatalmas magasságokba nyulak fel, és amelyek sokkalta nagyobb fényben tündököltek mint azok a régi templomok, amelyeket már szétromboltak volt.⁷⁵⁷ Özséb oly messze megy a Tyrus-i püspök dicsőítésében annak alkotását illetően, hogy ez utóbbi új templomát "egy új és sokkalta jobb Jeruzsálemhez" hasonlítja és azokat az örömekeket, melyek ezeket az újabb templomokat betöltik olyannak jellemzi, hogy azok az Új Jeruzsálem győzelmi zsoltárai és azok képezik az Ésaías 35. fejezetében foglalt prófécia beteljesülését is.⁷⁵⁸

2. AZ ÚJBÓL HELYREÁLLÍTOTT JERUZSÁLEM ESETLEG AZ ÚJ JERUZSÁLEMET JELENTI. — Ezt követően ő azt igyekszik bizonygatni, mely szerint az a nagyszerű templom, amelyet Konstantin császár az ősi Jeruzsálemben építtetett talán ugyanaz az Új Jeruzsálem, mint amelyet a próféták jövendöltek meg.

"Ugyanazon a helyen, amelyik a Megváltó szenvedéseinek volt tanúja egy új Jeruzsálem lett felépítve a fölé, amely egykoron olyan híres volt - azóta, hogy azt az Úrnak gyilkosai szennyes aranyból való foltokkal vonták volt be - meg kellett hogy tapasztalja a legvégső pusztulást, mint az Istenség ítéletének hatását az Ő istentagadó népe felett. Ezzel a várossal szemben volt az a hely, ahol a császár ezidő szerint egy emlékművet kezdett emelni a Megváltónak a halál felett aratott győzelme jeléül, gazdag és pazar nagyszerűséggel. És lehetséges, hogy ez jelentette azt a második és új Jeruzsálemet, amelyről a próféták jövendöléseiben szó van. (Lábjegyzet: Amely valószínűleg - mint azt Valesius mondja - a Jel. 21:2-re vonatkozik: "És én János látám a szent várost az új Jeruzsálemet, amely az Istentől szálla alá a mennyből" ami a Szentírásnak egy rendkívüli, sőt meglepő alkalmazását képezi és ami talán jellemző a szerző korára nézve. - Bag.) és amire vonatkozólag oly bőséges tanúságtétel foglaltatik az Istentől ihletett feljegyzésekben."⁷⁵⁹

És valóban - Socrates egyháztörténész szerint - Konstantin édesanyja ezt "ÚJ JERUZSÁLEMNEK" nevezte el,⁷⁶⁰ és a Tyrus-i zsinatra összegyűlt püspököket a császár arra utasította, hogy sürgősen keressék fel az "Új Jeruzsálemet", ahol aztán ők egy ünnepi szertartást rendeztek a helyszín beszántásával kapcsolatban.⁷⁶¹

22. ábra – Nagy Konstantin uralja a IV. századot

A Rómában felállított óriási méretű Konstantin szobor állítólag valóságosan hasonlít ehhez a hatalmas egyéniséghez. (Kép-betét) A Saxa Rubra-i, vagy a Milivan-Bridge melletti döntő ütközetet ábrázoló faliszőnyeg, amely Maxentius vereségével végződött és amelynek hatásaként a Milanó-i ediktum adatott ki, amely teljes polgárjogot és szabadságot biztosított a keresztényeknek az egész birodalom határai között. (Fent) A Szent Sír újkori temploma Jeruzsálemben, amely annak a templomnak az utóda, melyet Konstantin alatt építettek és amelyet a kortársak úgy tekintettek, hogy az az "Új Jeruzsálemnek" volna egyik része. (Alant)

⁷⁵⁷ Eusebius: History című művében a 10. könyv 2. fejezeténél, az NPNF-ben a 2. sorozat 1. köteténél a 370. oldalon.

⁷⁵⁸ Ugyanott a 4. fejezet 370. 371. 374. oldalak.

⁷⁵⁹ Eusebius: The Life of Constantine (Konstantin Élete) című műben a 3. könyv 33. fejezeténél, az NPNF-ben a 2. sorozat 1. köteténél az 529. oldalon.

⁷⁶⁰ Socrates: The Ecclesiastical History (Az egyházi történelem) című mű 1. könyvében a 17. fejezet az NPNF-ben a sorozat 2. kötet 21. oldalon.

⁷⁶¹ Ugyanott a 33. fejezet 32. oldalán.

3. A PÜSPÖKÖK SZÁMÁRA RENDEZETT LAKOMÁJA A KRISZTUS KIRÁLYSÁGÁT KÍVÁNJA JELKÉPEZNI. — Özséb olyan messzire ment el a Konstantin dicsőítését illető túlzásaiban, hogy azt a lakomáját, melyet a Niceai Zsinat után a püspökökkel együtt tartott uralkodása húszadik esztendejének alkalmából úgy jellemezte, hogy az a Krisztus királyságához hasonlít.^{762 763}

4. AZ ÚJ JERUZSÁLEMET ILLETŐ PRÓFÉCIÁKAT AZ EGYHÁZ DICSŐÍTÉSÉRE ALKALMAZZÁK. — Azokat a bizonyos szentírási próféciaikat, amelyeket azelőtti időkben az utolsó napokra és a Jelenések 21. fejezetében foglalt Új Jeruzsálem jóslataira alkalmaztak ő most már annak az egyháznak dicsőítésére használja, amelyet Konstantin alapozott meg. És a sárkánynak a Jelenések 12. fejezetében foglalt legyőzésére nézve ő azt a kijelentést teszi, hogy annak a pogány uralom ama megdöntésének kell lennie, amelyet Konstantin hajtott végre. Hihetetlenül hangzott volna akkor neki, vagy a többi vele kapcsolatos személyek számára az, hogy a kereszténységnek a birodalomba történt - császári kezektől eredő - bevonására egykor majd úgy fogunk visszatekinteni, mint arra az alapozásra, amelyre később a megjövendőlt Antikrisztusi egyházi birodalom építményét építik fel a római világ egész területén.

A mindezekből kiáradó fény és ragyogás volt az, amely őt elvakította,⁷⁶⁴ ez az egyház olybá tűnt számára, mint a Krisztus országának valóságos képe és ő azt képzelte, hogy az előbbre helyezett Millennium az, amelyik már megkezdődött. Ily módon tehát a kereszténység felmagasztalása az állam hivatalos vallásává a lelki életnek nem csupán siralmas lehanyatlásához vezetett, hanem - úgy amint ezt majd látni fogjuk - az egyház magatartásának durva megváltozásához is az Úr eljövetelét illetően.

5. KONSTANTIN AZZAL DICSEKSZIK, HOGY LEGYŐZTE A POGÁNYSÁG SÁRKÁNYÁT. — Különösen jellemző ezzel kapcsolatban Konstantinnak az a félreérthetetlen magatartása, amivel saját magáról azt állítja, hogy ő győzte volt le a "sárkányt", vagy a "kígyóját" a római birodalomban folyó üldözéseknek. Özséb leírja Konstantinnak azt a képét, amely a császári palota homlokzata felett volt elhelyezve, ami felett egy kereszt magaslott ki és alatta a sárkány látszik, amint azt a mélységbe vonszolják le.

"És emellett ő (Konstantin) ezt is létrehozta, hogy magáról egy fennkölt képet festetett, amelyet palotájának homlokzati csarnoka felett függesztetett ki oly módon, hogy az mindenki számára látható legyen az üdvösség jelének oly ábrázolásával, mely feje felett lett elhelyezve és alatta volt az emberi nemnek az a gyűlölt és vad ellensége, amelyik az istentagadók felett gyakorolt zsarnokságával pusztította az Istennek Egyházát, amelyik aztán - egy sárkány képében - letaszíttatik a pusztulás mélységébe. Mert azok a szent jóslatok, melyek az Isten prófétáinak könyveiben vannak úgy írták volt őt le, mint valami sárkányt és mint egy összezsavarodott kígyót, és ezért volt az, hogy a császár nyilvánosan egy sárkányhoz hasonló állapotot helyezett el a saját és az ő gyermekeinek lábai alá, átszúrva azt egy dárdával és teljes egészében bedobván azt a tengerek mélységeibe."

"Ezzel a móddal neki az volt a szándéka, hogy így ábrázolja előttünk az emberi nem titkos ellenségét és ezzel bemutassa nekünk azt, hogy ez az ellenség a pusztulás szakadékára van ítélve ama üdvösséget nyújtó győzelmi jelvény segítségével, mely az ő feje felett van elhelyezve. Ezt a képbe öltöztetett példázatot ilyenképp - a színek segítségével - egy festmények keresztül közölte az emberekkel és az én lelkemet teljességgel betölti a csodálat, a császár észbeli nagyságát illetőleg, aki ezzel - mint valami isteni sugallat hatása alatt - ily módon kívánta kifejezni azt, amiket a próféták ezzel a szörnnyel kapcsolatban megjövendőlték, mondván, hogy : "Isten ki fogja venni az ő hatalmas, erős és rettenetes kardját a sárkány ellen a repülő kígyóval szemben és el fogja pusztítani a sárkányt, mely a tengerben vala." Ez volt tehát az, amelyre nézve a császár egy valódi és hű ábrázolást nyújtott nekünk a fentiekben leírt képben."⁷⁶⁵

⁷⁶² Schaff: History című műve a 3. kötet 877. oldalán.

⁷⁶³ Eusebius: The Life of Constantine (Konstantin Élete) című műve a 3. könyv 15. fejezeténél az NPNF-ben 2. sorozat 1. kötet 523. 524. oldalakon.

⁷⁶⁴ Uhlhorn idézett művénél a 3. könyv, 3. fejezet, a 449. oldalon.

⁷⁶⁵ Eusebius: The Life of Constantine, 3. könyv, 3. fejezetnél, az NPNF-ben a 2. sorozat 1. kötet 520. oldalán.

A császárság későbbi éveiben a sárkány egyike volt a római katonaság jelvényeinek.⁷⁶⁶ És úgy látszik, hogy Konstantin ebben a képen valóságban felismerte, hogy János apostol úgy írta volt le a Rómában uralkodó pogányságot, mint annak a sárkánynak az eszközét, amelyik a mélységbe volt vetendő. Özsébhez és a többi püspökökhöz írott ama leveleiben amelyekben őket a templomok kijavításának és építésének gyorsabb végrehajtására buzdítja az egyes tartományok kormányzóinak segítségével, Konstantin félreérthetetlen módon kinyilvánította azt, hogy az ő saját közreműködésével lett a "sárkány" - melyet az egyik utóbbi vallásüldöző feltehetőleg Licinius személyesített meg - kiűzve az államügyek viteléből.⁷⁶⁷

Ugyancsak intézkedett arról is, hogy olyan ércpénzeket verjenek, amelyekben ez az esemény a keresztény jelképek hasonmásai alatt a legyőzött sárkány képében van ábrázolva,⁷⁶⁸ s amely pénzeknek egyes példányait a British Múzeumban és az egyéb gyűjteményekben őrizték meg. Eusébiusz - amint ezt már említettük - teljesen világossá teszi előttünk azt, hogy Konstantin keresztény vallású kortársai a császárt olybá tekintették, mint aki a pogány sárkánynak volt a legyőzője.

6. A ROKONSÁG KINEVEZÉSE "BETELJESÍTI" DÁNIEL PRÓFÉCIÁJÁT. — Végül Konstantin császári uralmának harmincadik évének elmúltával - mivel azt a szokást vezette be, hogy minden tizedik évben egy-egy fiát előléptette arra, hogy megossa vele a császári hatalmi jogkört - egyik öccsét nevezte ki erre a méltóságra. És ez a cselekedete volt az, amely Özsébet arra indította, hogy olyan kijelentést tegyen, mely szerint ezekkel a kinevezésekkel Konstantin beteljesíti Dániel prófétának következő jövendölését (7:18): "De a magasságos egeknek szentei veszik majd az országot ..." ⁷⁶⁹

A Konstantin által a nyilvánosság előtt, valamint magánúton kifejtett ügybuzgalma volt az, amelyik hatalmas lelki befolyást gyakorolt a görög egyházra, mert a görög Bibliából az ő parancsára készült ötven fordítás, melyeket az ő fővárosában lévő templomok használatára rendelt volt, az egyházi használatnak zsinórmértékévé vált. ennek hatása nemsokára meg is mutatkozott. És azok alatt a viszályok alatt, melyek az ő uralkodásának egész idején az egyházat megrázták Konstantin mindenkor ragaszkodott a Szentírás hitelességéhez. Akkor amidőn ő a zsinatot egybehívta a Szentírás lett hitszabályként elfogadva, mint az olyan tekintély, amely mind a két fél számára arra szolgált, hogy azzal megerősítsék saját álláspontjukat.

Mily különös rendellenesség mutatkozik meg ezért akkor, amikor Konstantin alakját látjuk, amint az evangéliumot prédikálja, önmagát a püspökök püspökének nevezi és abban reménykedik, hogy a kereszténységet a birodalom államvallásává alapozza meg és amikor összehívja az egyház legelső egyetemes zsinatját akkor, amikor ő maga még csak megkeresztelve sem volt, és még az egyház tagságát nem szerezte meg egészen halálos ágyáig, vagyis mintegy húsz esztendeig, attól az időponttól kezdve, amikor elkezdett keresztényi gyakorlatot folytatni!⁷⁷⁰

⁷⁶⁶ Ammianus Marcellinus: *Rerum Gestarum* című műve a 16. könyv 10. fejezetében a 7. szakasz, 20. könyv, 4. fejezet, a 18. szakasznál a The Loeb Classical Libraryben: Ammianus Marcellinus című mű 1. kötete, a 245. oldalon, a 2. kötet 27. oldalán. Claudian: "Panegyric on the Third Consulship of the Emperor Honorius" (Dicsőítő Ének Honorius Császár Harmadik Konzulságáról) című műben a 138-141. oldalakon, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban Claudian című részlet az 1. kötet 281. oldalán, Trebellius Pollio: *The Two Gallieni* című mű 8. fejezeténél, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban: a *Scriptores Historiae Augustae* című mű 3. kötete, a 32. 33. oldalakon.

⁷⁶⁷ Idézve Theodoret *Ecclesiastical History* című művében az 1. könyv 14. fejezeténél, az NPNF-ben a 2. sorozat 3. kötet 53. oldalán, Eusebius *The Life of Constantine* című mű 3. kötetében a 3. fejezet, az NPNF-ben a 2. sorozat 1. kötete, az 520. oldalon, ugyancsak idézte Socrates is (Liciniust megnevezve) az *Ecclesiastical History* című művében az 1. könyv 9. fejezeténél, az NPNF-ben a 2. sorozat, 2. kötet 16. oldalán.

⁷⁶⁸ Jules Maurice: *Numismatique Constantinienne* (Konstantin Korabeli Pénzgyűjtemények) című műve a 2. kötet 506. 507. oldalain és a XV. táblázat 7. száma alatt. Lásd még Elliot idézett művét is, a 3. kötetben a 31. oldalon, Ranke: *The History of the Popes* (A Pápák Története) című műnél az 1. kötet 6. oldalán is.

⁷⁶⁹ *The Oration of Eusebius Pamphilus* (Eusebius P. szónoklata) című műnél a Konstantin császár Dicsérete című résznél a 3. fejezet, az NPNF-ben 2. sorozat, 1. kötet 584. oldalán.

⁷⁷⁰ Stanley: *History of the Eastern Church* (A Keleti Egyház története) című mű 210. oldalán. Schaff: *History* 3. kötet 35. oldalán.

23. ábra – A pogányság leverése megörökítést nyert a római ércpénzeken

Konstantin ércpénze, mely felmagasztalva mutatja be a keresztény jelvényeket, vagyis annak szimbólumait úgy, hogy ezek ama pogány sárkány felett vannak elhelyezve, amely most már le van győzve. (Baloldalt) Az egyik későbbi császár, aki lábát a pogányságot jelentő, immár legyőzött sárkány felett tartja, amely testtartás egyébként is jellegzetes a keresztény császárok által veretett egyéb ércpénzek alakjaira nézve is. (Jobboldalt)

III. Athanasius és az Arianus viszályok

Athanasius (kb. 297-373.) Alexandria érseke és korának kimagasló hittudósa volt, akit az "ortodoxizmus atyja" címmel jelöltem meg azért a köztudomású harcos kiállásáért, melyet éppúgy a Krisztus örökkévaló istensége érdekében, mint az Arianizmus ellen folytatott. Gyermekkora azt a rettentő üldözések korszakát fogta át, amelyik Kr.u. 303-313. terjedt. Mint aki a jelek szerint Alexandriában élő gazdag szülőktől született, szabadelvű görög nevelésben részesült. Abba a híres alexandriai kérdés-feleletben tanító egyházi iskolába járván, amelyben még fel lehetett találni az Origen-féle neo-platonizmus lelki befolyását. Athanasius csakhamar megismerkedett a különféle bölcseleti iskolák változatos elméleteivel. Ugyancsak jól ismertek voltak előtte a júdaizmus vallási tételei is. Mint aki negyvenhat esztendőn keresztül töltötte be a püspöki széket, ő éppúgy központjává lett az egyházi tudományoknak, mint amilyen Konstantin volt a politikai szintéren, mindketten "a Nagy" megkülönböztető címet hordozván.⁷⁷¹

A niceai zsinatot mintegy néhány esztendőt megelőzőleg hitviszályok kezdtek kitörni Egyiptomban. A Libya-i ARIUS (megh. 336.) Alexandriában telepedett le, vita tárgyává tette püspökének, Alexandernek néhány hitbeli felfogását és a Krisztus istenségére vonatkozólag a saját álláspontjának elismerése mellett fejtett ki tevékenységet.⁷⁷² Abban az időben talán Alexandria volt az egész keresztény egyház legfontosabb székhelye és ez volt az a hely, amelynek püspökét legelőször "pápa"-nak, vagy Alexandria pápájának neveztek el⁷⁷³ éppen úgy, mint ahogyan később a római püspököt római pápának hívták volt. Ariust, az általa hangoztatott nézetek miatt az Alexandriában 321. évben megtartott tartományi zsinaton letették tisztségéről. Azonban ő ennek dacára néhány püspök tevékeny rokonszenvét élvezte továbbra is, amelyekhez a nicomediai Eusébius is tartozott (akit nem szabad összetévesztenünk a cósarvai Eusébius egyháztörténeti íróval), s aki teljes befolyását latba vetette az Arius által hangoztatott felfogás javára, összehíván egy zsinatot Bithyniában (nagy valószínűleg Nicomediában), amelyik aztán Arius mellett foglalt állást. Másrészt viszont az alexandriai Alexander püspök - aki azon igyekezett, hogy óva intse a püspököket az arianizmussal szemben - hathatós támogatóra talált Athanasioszban, aki abban az időben érseki helynek volt.⁷⁷⁴

1. AZ ARIUS-FÉLE VISZÁLY VOLT AZ, AMI A NICEAI-ZSINAT ÖSSZEHÍVÁSÁRA VEZETETT. — Hosius a spanyolországi Cordova püspöke egy Konstantintól származó levelet vitt el Alexanderhez és Ariushoz, melyben ő sikertelenül kérte mindkét féltől azt, hogy kössenek békét egymással. Az ügyeknek ez az állapota vezetett tehát arra, hogy a császár egybehívta a legelső ecumenicus, vagyis egyetemes zsinatot Niceában a Kr.u. 325. évben, ami egy olyan esemény volt - amint azt láttuk - aminek rendkívüli jelentősége volt. Ennek az általános zsinatnak ezért tehát - miután azon számos nemzetiség volt képviselve - az egyház felfogásának legfőbb kifejezését kellett tükröznie és az egy-

⁷⁷¹ Stanley: History of the Eastern Church című mű 7. leckéje, a 234. oldalon. Schaff: History 3. kötet a 884-893. oldalakon. Az Athanasioszra vonatkozó forrásmunkákat illetőleg lásd: Sozomen, Socrates, Theodoret, Eusebius, Gregory Nazianzennél, a szaktekintélyeket illetőleg lásd: Gwatkin, Stanley, Cavet, Schaff, Smith és Wace-t, Milman, Neander, Harnack és Archibald Robertson.

⁷⁷² Lásd a 395. oldalon a 73. számú jegyzetet.

⁷⁷³ Stanley: History of the Eastern Church című művének a 7. leckéje a 216. 217. oldalon, az 1. leckénél a 14. oldalt. Farrar: Lives című munkáját az 1. kötet 370. oldalán. Az elnevezés görög eredetű volt, nem pedig latin.

⁷⁷⁴ Schaff: History című műve a 3. kötet 620. 621. 886. oldalain. H.M. Gwatkin: The Arian Controversy (Az Arianus Viszály) című mű 15. oldalán.

ház hitvallását annak olyan pozitív formában kellett megfogalmaznia, amelyet minden eretnekséget eleve kizárt. A püspökök elnyomó többsége Arius ellen foglalt állást és - kettő kivételével - valamennyien aláírták az arianizmus elleni hitvallást. A császár, akit a valóságnál sokkal jobban érdekelt az elhatározás egyhangúsága, mint maga a teológiai egységesség, nagy örömmel üdvözölte ezt a döntést, amit az Isten elméje megnyilatkozásának tartott. Arius erre csakhamar száműzetésbe lett küldve egyéb barátaival egyetemben.⁷⁷⁵

Athanasiusnak ezen a niceai zsinaton megnyilvánult és a Krisztus igazi istenségére irányuló határozott védelmét a 328. évben az Alexandria püspökévé történt beiktatása követte. Ő lett ezzel egész Egyiptom, Líbia és Pentapolis metropolitája, amelynek valamennyi püspöke is az ő fennhatósága alá tartozott, amivel így Arius honát is bekebelezte körzetébe. Azonban az az ügybuzgalma, amivel ő a niceai zsinaton megcáfolta az arianizmus tételeit, az ariánusok gyűlöletét vonta maga után és ez jelentette kezdetét ama viharokkal teli életpályájának, amely nyugalmas időszakok és az őt egymást követő száműzetés között váltakozott.⁷⁷⁶

2. A NICEA ELLENI VISSZAHATÁS ISMÉT VISSZAHOZZA ARIUST. — A visszahatás csakhamar bekövetkezett, amidőn az arianizmus veresége és megalázása korán megmutatkozott. A Keletnek még azokban a tartományaiban is, amelyek a Niceában aratott győzelem számszerű többségét alkották, számosan voltak olyanok, akik ferde szemmel nézték annak döntéseit és itt állandóan meg lehetett állapítani az ariánusi érzület további növekedését, függetlenül a lezajlott zsinattól és annak tekintélyétől. Az a Nicea ellenes konzervatív jellegű visszahatás, amelyet Eusébiusz, Nikomédia püspöke intrikáival eredményesen felszított végül is megnyerte a császárnak magának támogatását is,⁷⁷⁷ amelynek eredménye a 331. évben kiadott császári rendelet lett, amely szerint Ariust vissza kellett helyezni az Alexandriai-egyházközösségbe. Ezt azonban nem lehetett végrehajtani Athanasius kiűzése nélkül, aki nem volt hajlandó arra, hogy Ariust és a többi meggyőződéses eretneket befogadja az ecumenikus tanácsba. Ez a magatartás volt az, amely miatt Konstantin császár Athanasius elmozdítással és száműzetéssel fenyegette meg és amely végül is okozója lett annak, hogy őt a Tírusban megtartott zsinat elítélte és Konstantin a Kr.u. 336. évben száműzetésbe küldte.⁷⁷⁸

Arius akkor nyilatkozatot tett álláspontja felől, amelyben ő kitérni igyekezett a viszályra alkalmat nyújtó pontok elöl. Ez kielégítette úgy a császárt, mint azokat a Jeruzsálemben összegyűlt püspököket is, ami az ő ortodoxizmusát illette, annak lényegére nézve, a niceai hitvallással való viszonyában. Miután Athanasius Galliába vonult száműzetésbe az idő elérkezettnek látszott arra, hogy Ariust nyilvánosan is visszaiktassák a konstantinápolyi egyház-közösségbe. Nicodémiai Eusébiusz, a 336. év egyik szombatján (sabbathján) - amint azt Athanasius elmondja - azzal fenyegetet, hogy az alexandriai püspök valamennyi ellenvetését meg fogja cáfolni és ki fogja erőszakolni, hogy a következő napi úrvacsoránál Arius is részt vegyen. A viszály közepette azonban Arius hirtelen elhalálozott.⁷⁷⁹ Az Athanasius pártján lévők ezt mint Isten közvetlen ítéletét tekintették.

3. CONSTANTIUS ARIANIZMUSÁRA ROSSZALLÓLAG TEKINTENEK. — Konstantin, aki megkeresztelkedését egészen halálos ágyáig halasztgatta, a keresztséget az egyik arianista püspök kezéből kapta meg és a 337. évben bekövetkezett halála után - azaz egy esztendővel Arius elhunytát követőleg - az egész birodalom az ő három fia között lett felosztva.⁷⁸⁰ II. Konstantin és Konstans is, valamennyien buzgó katolikusok voltak, Konstantius viszont az arianizmussal rokonszenvezett. II. Konstantin lehetővé tette Athanasius visszatérését, azonban ugyanekkor a vallási mesterkedések azon igye-

⁷⁷⁵ Socrates idézett művénél az 1. könyv 7-9. fejezeteinél az NPNF-ben a 2. sorozat 2. kötet 6-14. oldaláig, William Bright "Athanasius", Smith and Wace idézett művében az 1. kötet 183. oldalán.

⁷⁷⁶ Schaff: History című művében a 886. 887. oldalakon.

⁷⁷⁷ Ugyanott a 663. oldalon, Gwatkin: The Arian Controversy című mű 39-42. oldalain.

⁷⁷⁸ Socrates idézett művében 1. könyv 25-32. fejezeteknél az NPNF-ben a 2. sorozat 2. kötetében a 28-31. oldalakon, lásd még: Sozomen: Ecclesiastical History című művét a 2. könyvben a 16. fejezettől kezdve, ugyanezen kötetben a 268. oldaltól kezdődőleg.

⁷⁷⁹ Athanasius a Serapion-hoz írt 54. számú levélben, az NPNF-ben a 2. sorozat, 4. kötet 565. oldalán.

⁷⁸⁰ Schaff: History, a 3. kötet 36. 633-635. oldalakon, Gwatkin: The Arian Controversy című műnél a 61-64. 73. oldalakon.

keztek, hogy a császárok között emiatt előállott nézeteltéréseket a maguk érdekében kihasználják úgy, hogy az ezt követő hosszas háborúskodás végül is kikényszerítette azt, hogy Athanasziust másodízben is száműzetésbe küldjék, ami 346-ig tartott.

4. AZ ARIÁNUS ÜLDÖZÉS KORSZAKA KITÖR. — Az Athanasius második és harmadik számkivétel között beállott nyugalom - amely időszak alatt az előbbi könyvet írt az arianizmusról - gyakran az "arany évtizednek" hívják némelyek, azonban az "sokkal inkább a várakozásnak, semmint a békességnek volt az ideje". Konstantius mind jobban és jobban belemerült az egyházi ügyek intézésébe. A harc csak lappangott, mint a hamu alatti tűz mindaddig, amíg egyszerre csak - ennek az időszaknak a végével - egy valóságos üldözési láz tört ki és az ortodox hitűek panaszkodása betöltötte a birodalmat.⁷⁸¹ Athanasius templomát csapatok rohanták meg, mire ő kénytelen volt elmenekülni, valószínűleg a pusztába.⁷⁸² Erre a császárhoz fellebbezést intézett, amikor is egy terjedelmes védőiratot írt meg. Azonban Konstantius feljelentette őt az alexandriaiak előtt és egy másik püspököt javasolt számukra. Ezzel az arianizmus még ortodoxabbá vált mint maga az athanásiánizmus. Heves üldözés kezdődött meg ezután, ami a püspökök, a papok és a világi egyének ellen egyformán irányult, de Athanasius minden felkutatása eredménytelen maradt. Mindenkitől elrejtőzve - kivéve az iránta hűséggel viseltető emberek szemét - a Keleten ugyanúgy, mint azt Nyugaton Hilarius tette volt az Ő "Invective Agaiast Constantius" (Védirat Konstantius ellen) című művében. A Kr.u. 362. évben - miután Constantius meghalt - őt újból visszahívták a számkivételéből, azonban ezt követően még két ízben küldték száműzetésbe Juánus és Valens császár alatt, azonban végül is békességben halálozott el. Így nézett ki a küzdelmekkel teli háttere Athanasius ama kijelentéseinek, amiket ő az Antikrisztus ellen tett, és amiket ő harmadízben száműzetésének ideje alatt írt meg, miután elhagyta volt őt az a császár, aki védelmet ígért előzőleg számára.

5. VITATJA AZT, HOGY KONSTANTIUS MAGA KÉSZÍTI ELŐ AZ ANTIKRISZTUS ÚTJÁT. — Nagyon heves hangúak voltak azok a jelzők és vádak, amelyeket Athanasius Konstantiussal szemben használt,⁷⁸³ s akit ezekkel a kifejezésekkel jellemeztek: "a legvallástalanabb",⁷⁸⁴ az "eretnység császára" és "a modern Akháb". Azt állította, hogy a császár erőszakos ama cselekedetei, melyeket az ortodox püspökök ellen vétett - ide számítva a római Liberius és az agg Hosius püspököt is, aki a niceai zsinaton a hitvallást megírta - nem egyebek, mint "e g y e l ő j á t é k az Antikrisztus eljövételéhez."

Elmondta a Hosiusra mért büntetést is, melyet nevezett azért kapott, mivel ő nem volt hajlandó aláírását adni Athanasiuskal szemben, hanem mivel a többieknek megírta azt, hogy inkább szenvedjék el a halált, semmint hogy árulóivá legyenek az igazságnak.

"Amidőn az istentelenségnek ez a védnöke, ez eretnységnek ez a császára, Konstantius mindezekről tudomást szerzett, Hosiusért küldött ... és őt egy egész esztendőn keresztül Sirmiumban tartotta fogva. ... Ő (a császár) még annak magas korára sem volt tekintettel, mivel (Hosius) már elérte a századik életévét is, azonban ez a modern Akháb, a mai időknek ez a második számú Belahazzárja mindezeket semmibe sem vette az istentelenség érdekében ... Felkelése, lázadása volt ez az istentelenségnek a jámborság ellen, buzgólkodása volt ez az eretnység érdekében és előjáték az Antikrisztus eljövételéhez, akinek a számára Konstantius ilyen módon készítette elő az utat."⁷⁸⁵

Sőt, mi több ennél, Athanasius Konstantiusról azt állította, hogy ő "az Antikrisztus képmása", kijelentvén, hogy ő az, aki magán hordozza az Antikrisztus valamennyi ismertetőjelét és aki beteljesítette a Dániel "kis szarvára" vonatkozó valamennyi prófétai meghatározást, háborúságot kezdve el

⁷⁸¹ Farrar: Lives című művének az 1. kötet 403. 404. oldalakon.

⁷⁸² Archibald Robertson: Prolegomena to the Writings of Athanasius (Előzetes Megjegyzések Athanasius Írásaihoz) című művében a 7. 8. szakaszok, az NPNF-ben a 2. sorozat 4. kötetében az 50. 51. 53. 57. oldalakon, Gwatkin: The Arian Controversy című mű 86. 87. 114. 127. 129. 142. oldalain.

⁷⁸³ Farrar: Lives című műve az I. kötet 407. oldalán.

⁷⁸⁴ Athanasius: Councils of Ariminum and Seleucia című művében az 1. rész 11. szakaszában a 2. rész 25. szakaszában, a 3. rész 56. szakaszában, az NPNF-ben 2. sorozat 4. kötet, a 456. 462. 479. oldalakon.

⁷⁸⁵ Athanasius: History of the Arians (Az Ariánusok Története) című műnél a 6. rész 45. szakaszában, az NPNF-ben a 2. sorozat 4. köteténél a 287. oldalon.

a szentekkel, megaláztatva három királyt és felemelvén szavát a legmagasabb Istennel szemben, és megváltoztatva az időket és a törvényeket is, azt azonban ennek dacára nem állította volt, hogy Konstantius a saját személyében maga lenne az Antikrisztus, hanem csupán azt jelentette ki, hogy amikor az Antikrisztus el fog érkezni, az ilyen módon előkészítve fogja találni az utat.⁷⁸⁶ Ezenkívül Athanásius azt is megtette, hogy Konstantiust nevezte meg, mint olyat, aki személy szerint a Dániel féle próféciaokban foglalt "pusztító utálatosság" és aki a Pál apostol által említett "törvénytaposó fia" és a megjövendőlt "elszakadás",⁷⁸⁷ és hogy az arianizmus az, ami az eretnekségnek a "szálláscsinálója", amelyik ki akarja erőszakolni az Antikrisztus behatolását az egyház kebelébe.⁷⁸⁸ Ez a gondolat, mely az Antikrisztus "útjának előkészítését" hangsúlyozza, olyan gyakran fordul elő, hogy semmiféle kétség nem foroghat fel abban a tekintetben, mely szerint Athanásius nem tekintette Konstantiust a valószínű Antikrisztusnak, hanem egyszerűen csak ez utóbbi előfutárának, vagy előharcosának. Itt következik erre vonatkozóan két további jellemző megállapítása:

"Mert - ímé - ők nem kímélték a Te szolgálodat, hanem készítik elő az utat az Antikrisztus számára." "Konstantius üzelmei előjátékát képezik az Antikrisztus eljövételének."⁷⁸⁹

6. A MÁSODIK ADVENT AZ AMELYIK FEL KELL TÁMASSZA A HALOTTAKAT ÉS MEGALAPÍJTJA AZ ORSZÁGOT. — Athanásius elmondja Krisztusnak az egek felhőiben elkövetkező eljövételét és felkéri olvasóit arra, hogy azok tartsák magukat készen arra a napra, amikor Ő majd a dicsőség közepette fog eljönni azért, hogy feltámassza a halottakat és ítéletet tartson a föld felett, megalapítván ezáltal az Ő királyságát és kitesztvén a gonoszokat.

"És ti ugyancsak hallani fogtok majd az Ő dicsőséges második és valóban isteni megjelenéséről a mi számunkra, amidőn Ő többé nem megaláztatva, hanem az Ő legsajátabb dicsőségében - tehát többé nem a szerénység álarcájában, hanem az Ő egész fenségében - kell hogy eljöjjön hozzánk, nem azért, hogy újból szenvedjen, hanem, hogy ettől az időtől kezdve átadja nekünk az Ő saját keresztségének minden lelki gyümölcsét, azaz: mindenki számára a feltámadást és a romolhatatlanságot, és nem azért többé, hogy Ő megítéltessék, hanem, hogy Ő ítéljen meg mindeneket azon keresztül, amit minden egyes ember testében cselekedett, légyen az akár jóság, akár gonoszság, s ahol aztán a jók számára a mennyek országa tétetik félre, azonban azok részére, akik gonoszságot követtek el, az örökkétartó tűz és a külső sötétség várokozzanak."⁷⁹⁰

7. A HETVEN HÉT BETELJESÜLÉSE VITÁN FELÜL ÁLL. — Athanásius - miután megbeszélés tárgyává teszi a Krisztus első Adventjére vonatkozó bibliai próféciaikat, azaz: az Ő születését, az Egyiptomba történt elmenekülést, a keresztet és az ezekkel kapcsolatos egyéb dolgokat⁷⁹¹ - megtárgyalja, hogy az Ő földi tartózkodásának ama pontos dátumát és időszakát is, amelyeket a Dániel hetven hete kétségtelenül megjövendőlt volt.

"Ezt a bizonyos pontot illetőleg mindenek felett ők mindannyian meg vannak cáfolva, nem is annyira a mi részünkről, mint inkább a legbölcsebb Dániel kezei által, aki éppenúgy megjelöli a pontos időpontját, mint a Megváltó isteni földön-tartózkodásának időszakát is, ezeket mondván: "Hetven hét szabatott a te népedre és szent városodra, hogy vége szakadjon a gonoszságnak és bepecsételtessék a bűn és hogy eltöröltessék a hamisság és elhozzassék az örök igazság és bepecsételtessék a látomás és a próféták és felkenetessék a Szentek Szentje. Tudj meg azért és vedd eszedbe: A Jeruzsálem újjáépítettése felől való szózat keletkezésétől a Messiás fejedelemség hét hét és hatvankét hét van. ..." Lehetséges, hogy az egyéb bibliai próféciaik értelmezésére nézve esetleg találhatnak valamilyen más kibúvókat és egy későbbi időkre igyekeznek elhalasztani azokat, amelyek

⁷⁸⁶ Ugyanott a 8. résznél a 74. 76. szakaszoknál a 297. 298. oldalakon.

⁷⁸⁷ Ugyanott a 77. szakasznál a 299. oldalon.

⁷⁸⁸ Athanasius: Four Discourses Against the Arians című mű (Négy Beszéd az Ariánusok ellen), az 1. Beszédnél az 1. fejezet, 1. szakasznál, az NPNF-ben a 2. sorozat, 4. kötetében a 306. oldalon.

⁷⁸⁹ Athanasius: History of the Arians című mű 8. részében a 79. 80. szakaszoknál, az NPNF-ben a 2. sorozat 4. köteténél a 300. oldalon.

⁷⁹⁰ Athanasius: On the Incarnation of the Word (Az Ige Megtestesüléséről) című műben az 56. fejezetnél, az NPNF-ben a 2. sorozatban a 4. kötet 66. oldalán.

⁷⁹¹ Ugyanott a 33-38. szakaszoknál, az 54-57. oldalakon.

meg vannak írva. De mit tudnak szólni erre nézve, vagy hogyan tudnak mindezekkel szemben állást foglalni? Ott, ahol nemcsak egyszerű hivatkozás történik a Krisztusra, hanem ahol Ő, aki felkenetik, nem csupán mint egyszerű ember van megemlítve, hanem úgy, mint Aki a Szentek Szentje, és ahol Jeruzsálemnek az Ő eljöveteleig fenn kell állnia, és ezt követőleg aztán a próféták és a látomások meg fognak szűnni Izráelben."⁷⁹²

Más helyeken azonban ő a Krisztusra és az egyházra vonatkozó próféciákat és jelképeket illetőleg oly módon bocsátkozik találgatásokba, amelyek megfelelnek az alexandriai iskola allegorizáló módszereinek.⁷⁹³

IV. Forradalom a biblíamagyarázatban az egyház megalapításával

A Konstantin-féle győzelem gyökeresen megváltoztatta a prófétai magyarázatok menetét a második adventre és az ezzel kapcsolatos hitvallásokra vonatkozólag. Az egyház, mint egész, végezetül odáig jutott, hogy a saját jelenlegi megalapozottságát az Isten országának megjövendőlt valóságos beteljesedéseképp fogta fel és következképp megszűnt várakozni Krisztus második eljöveteleire, kivéve azt, hogy azt, mint valami nagyon távol fekvő s meglehetősen ködös homályba burkolt eseményt tekintette.⁷⁹⁴ Az egyház előbb ócsárolta, majd eltorzította s végül is megtagadni kezdte a hitet, amely az Isten országának valóságos jövendő bekövetkezésére vonatkozik s amelyet a ténylegesen megtörtént első feltámadásnak és Krisztus teljes dicsőségében leendő, látható eljövetelenek kell bevezetnie. És - a sorsdöntő, kritikus időszak végén - az egyház már maga volt az, amely önmagáról azt állította, hogy ő a mennyei ország ezen a földön, és amely ezzel visszavonhatatlanul letért az ősi evangéliumi egyháznak égi fénnel bevilágított útjáról arra a homályos mellékösvényre, amelyik a világiasság, a tévedések és a kifejlődő istentagadás felé vezet. Ilyen formán az egykor egyeduralkodó egyház nem csupán az abban az időben uralkodó - egymással szembenálló - említett két szélsőséges nézetet utasította vissza, hanem a mennyei országot illető igazságot magát is, megtevéstve a millenáris országnak valamely testi torzképétől és beteljesülést találva egy olyan túlságosan is földi egyházban, amely az anyagelvűség és a bálványimádások színvonalára süllyedt volt.

1. AZ ADVENT REMÉNYSÉG SZERENCSETLEN ÉS ÁLTALÁNOS ELNYOMÁSA. — A keresztény korszak első háromszáz esztendeje alatt ugyanis éppen az advent-reménység képezte a fenntartó erejét a mártír-egyháznak. Az Úr visszatérésére vonatkozó mélységes hit volt uralkodó benne, amely megerősítést talált az ő saját ígéreteiben és az idevágó ama vázlatos próféciákban, amelyek arra képesítették őt, hogy bátran szálljon szembe az ellenséges érzelmű pogány állam részéről indított kegyetlen, heves üldözésekkel. Ez volt az a kényszerítő meggyőződés, amelyik támogatást nyújtott számára a tűz és a kard ellen is és akkor is, midőn "harcolva és hódítva" menetelt előre - dacára az őt ért viszontagságoknak - egyes egyedül, csupán erkölcsi erejére támaszkodva.

A IV. században, amikor már az üldöztetést a császári kegy váltotta fel, a keresztény egyház - melyet megmérgezett a saját időleges fellendülése és ragyogása - az eljövendő világ iránt vágyakozását azzal óhajtotta lehűteni, hogy növekvő önelégültséget érzett a saját jelenlegi eredményei és birtokállományai felett. Már a III. század közepén megfigyelhető volt, hogy milyen módon szorult háttérbe a Krisztus gyors visszatérésére vonatkozó reménység a nagy szellemi gócpontok gondolkodásában, a bölcselkedő allegorizálás hatása következtében, annak dacára, hogy az kitartóan továbbállt a Keletnek bizonyos távolabb fekvő kerületeiben, de különösképpen a Nyugat térségeiben.⁷⁹⁵ A niceai és a Nicea-utáni idők voltak azok, amikor is az advent-reménység utáni vágyakozás kezdett teljesen eltűnni, kivéve a mindinkább megfogyatkozó kevesek szíveit, ezzel párhuzamban haladt az önző önelégültség, a kormányzati támogatásnak eme újszerű és nagyon csábító állapotával szemben.

⁷⁹² Ugyanott a 39. szakasz 57. oldalán.

⁷⁹³ Schaff: History című műve a 3. kötet 892. 893. oldalain.

⁷⁹⁴ Ugyanott a 2. kötet 619. oldalán.

⁷⁹⁵ McGiffert a fordító megjegyzése az Eusebius: Church History című művében a 7. könyv 24. fejezeténél az NPNF-ben a 2. sorozat 1. kötet 308. oldalon az 1. sz. megjegyzésben.

2. A KONSTANTIN UTÁNI IDŐSZAK FELBORÍTJA A MILLENNIUMRA VONATKOZÓ MAGYARÁZATOT. — Egy évszázaddal Konstantin után a millenniumra vonatkozólag egy teljesen új elmélet kezdett kibontakozni. Ágostonnak az "Isten Városával" kapcsolatban hangoztatott fogalmában, amely az egyház földi uralmára a Millenniumra, mint jelenvaló tényre vonatkozott, azonban Krisztus megelőző eljövetele és a szenteknek ezzel egyidejűleg való feltámasztása nélkül. Dániel jóslatainak és János látomásainak azokat a részleteit, amelyeket azok előtt a második Adventre vonatkoztattak mostantól kezdve már az első adventre kezdték alkalmazni. Az Ó-Testamentumban a lelki Izraelt illető próféciait úgy állították be, mint amelyek a megalapozott jelenlegi egyházra vonatkoznak és az Új Jeruzsálemről csak azt hitték, hogy az majd csak a ködös sejtések szerint fog legfeljebb bekövetkezni. Azonban az arianizmus és az⁷⁹⁶ egyéb természetű nehézségek elterjedése a próféciaik ilyen értelmezésének alkalmazását igen megnehezítették és máris bekövetkezett egy magatartásbeli határozott változás az Apokalipszis irányában, ami annak egy időben való teljes elvetésére vezetett. Dániel ugyancsak az ellenséges tűznek lett a céltáblája.

4. TELJESEN HELYTELEN ÉRTELMEZÉSEK A KIRÁLYSÁGOT ILLETŐLEG. — Úgy az egyházban, mint az államban a megjövendőlt Isten országára vonatkozólag elfoglalt álláspontnak bekövetkezett teljes megváltozása - úgy az időpontra, annak módjára, megalapításának jellegére és további folyamatára nézve - képezi azt a kulcsot, amely nélkül teljesen megmagyarázhatatlanná tenné a kereszténységnek azt a magatartását, melyet az századokon keresztül követett. Ez nyújt nekünk segítséget ahhoz, hogy meg tudjuk magunknak magyarázni azokat a furcsán ható reménységeket, cselekedeteket és küzdelmeket, melyek rányomták bélyegüket a tovasuhanó századokra. Itt rejlik a titka valamennyi szerencsétlen félreértésnek és szenvedésnek a kérkedő egyházi ambícióknak és az aljas intrikáknak, a hadászatilag kedvezőbb helyzetet elérni akaró mesterkedéseknek és ellensakkhúzásoknak, a harcoknak és a vérengzéseknek, a kereszténység álarca alatt elkövetett üldözéseknek és cselszövéseknek, amelyek elcsúfították és sebekkel tüzdelték tele a századok képét.

5. RÓMA EREDMÉNYES HARCOKAT VÍV A FŐHATALOM MEGSZERZÉSÉÉRT. — Az egyház politikájában változások következtek be, amikor is a püspöki rendszert a metropolita és pátriárka fogalmakkal bővítették ki. Ebben az időszakban négy egymással vetélkedő aspiráns létezett - a római, a konstantinápolyi, az antiókhiai és az alexandriai püspök - akik közül mint a legjelentősebb vetélytársak, a római és a konstantinápolyi püspök emelkedtek ki, és akik között Róma volt az, amely elhatározó harcot folytatott az első hely birtokáért.

Emellett az advent-reménység teljesen eltűnt, mégpedig éppen olyan arányban, mint ahogyan az az elsőségért folyó küzdelem előrehaladt, miután az egyházban a papi önfelmagasztalásnak ez a "bűn-misztériuma" kezdett végleges formát ölteni. A kormányzati székhelynek a Kr.u. 330-ban Konstantinápolyba történt áthelyezése olyan további tényezőt képezett a római püspök elsőbbségi rangjának megalapozásához, ami őt úgy hagyta hátra, mint a Nyugat fővárosának vezető egyéniségét.⁷⁹⁷

"A birodalom fővárosának Rómából Konstantinápolyba történt átköltöztetése a Kr.u. 330. évben a nyugati Egyházat gyakorlatilag teljesen függetlennek hagyta hátra a császári hatalomtól, hogy

⁷⁹⁶ Arius (megh. 336.) alexandriai presbiter és az arianizmus megalapítója, aki szembehelyezkedett azzal az allegorikus bibliamagyarázattal, amely abban az időben Alexandriában uralkodott. A szentháromságról vallott nézetei miatt emelkedett jelentőségre, azt tanítván, hogy ha az Isten Fia valóban egy fiú volt, úgy kellett lenni egy olyan időnek is, amikor Ő nem létezett. Ami azt jelenti, hogy Ő csupán csak egy véges lény volt a legelső teremtetett lények között és így nem volt Isten, mindazonáltal olyan Lény volt, akin keresztül lett az egész világmindenség teremtvé és igazgatva. Nézeteit egy a Kr.u. 321-ben megtartott száz egyiptomi és líbiai püspökből álló zsinat elítélte. A nézetellentét azonban tovább folytatódott úgy, hogy az az egész egyházban elterjedt, amíg az Konstantin figyelmét is magára vonta, aki aztán Kr.u. 325-ben összehívta a Niceai Zsinatot azért, hogy azon ezt a vitát elrendezze. Ezen a zsinaton kárhoztatták nézeteit és Arius írásait nyilvánosan elégették és azokat egyházi átok alá helyezték. Azonban a későbbi évszázadok alatt ezek az írások politikai és katonai jelentőségre emelkedtek, amint ez a gótokkal kitört összeütközéseknél kitűnt. (Albert H. Newman idézett művénél az 1. kötet 326-331. oldalain, M'Clintock and Strong idézett művében, a 391. 393. oldalakon, az "Arianizmus" című cikkénél.) Az arianusi viszálykodásra vonatkozólag lásd Athanasius beszédét a következő fejezetben.

⁷⁹⁷ Lásd a 20. fejezetnél.

így az előbbi kifejleszthesse önmaga szervezetének formáit. Ekkor tehát a római püspök a cészárok székhelyén a Nyugat legtekintélyesebb egyéniségévé lett és csakhamar arra kényszerült (midőn a barbárok megrohanták a birodalmat), hogy úgy a politikai, mint a lelki főhatalom fejévé váljék.⁷⁹⁸

Egy másik tényezőt jelentett a barbárok megjelenése. A nyugatiaknak az a császársági, papi uralma - úgy ahogyan ezt Konstantin bevezette és amint azt II. Theodósius megalapította - azonnal bajba jutott, mihelyt zsákmányul esett a barbárok "eretnkségének", mivel úgy a gótok, mint a vandálok és a herulok nagyobbára ariánusok voltak. Amidőn a nyugati császárság elbukott, a római püspök azoknak az ariánus királyoknak vált alattvalójává, akik - mint azt az ostrogótok Theodósius királyának esete is mutatja - a pápai trónért vetélkedő riválisok között is a döntőbíró szerepét játszották.⁷⁹⁹ Azonban Salion Frank megtérése, aki a legelső volt a teuton törzsek között a nyugati katolicizmus ortodox átvétele tekintetében előkészítette az utat ahhoz, hogy az arianizmus a többi germán nemzetiség között teljesen letörjön és megszerezte a pápaság számára a végső győzelmet a germán birodalom számára Nagy Károly alatt. Amidőn Clovis megkereszteltetett, a püspök így kiáltott fel: "Íme az új Konstantin!", úgy hogy ő aztán a pápaságnak lett a védnöke és mindenkor pártfogója.

"A barbárok betörései egészben véve minden esetben megerősítették a Szentszéknek úgy az időleges, mint lelki fennhatóságát. Ők azok, akik halálos csapást mértek a Rómában uralkodó pogányságra. A germánok - amikor már áttértek a kereszténységre - rettenthetetlen támogatóivá lettek a pápai főpapi uralomnak és lehetővé tették a pápának azt, hogy magának kivételes előjogokat harcoljon ki a Nyugaton. A pápa - akit ezek a hatalmas termetű teutonok támogattak - a kereszténység körében a leghatalmasabb egyéniséggé fejlődött."⁸⁰⁰

Így történt tehát, hogy a megoszlott birodalomnak kellett megcsinálnia az utat az új pápai birodalom számára, amely azután több mit ezer esztendőn keresztül uralkodhatott egész Európán. A megoszlott Rómának eme barbár királyságai között támadt fel aztán az új rendelkezés Rómával, mint annak középpontjával, egy újfajta egyházi uralom képében, amelyik a keresztény katolikus egyház és a római polgári kormányzat egyesülése volt. És amint ezt Flick mondja: "a politikai Róma romjai közül támadt életre a nagy erkölcsi birodalom, a római egyház óriásira nőtt alakjában".⁸⁰¹

6. AZ EGYHÁZ BIRODALOMMÁ VÁLIK. — A kereszténységnek a római birodalomban Konstantin által történt elismerése újból szentesítette a birodalom fennállását és a császár trónjának szilárdságát. A birodalom - amelyet már egy egyetlen politikai társasággá forrasztottak össze - még szilárdabban lett összefűzve a keresztény vallás új kötelékeivel. A birodalom tehát egyesült az egyházzal úgy, hogy ha az, mint császárság meg is szűnne létezni, még mindig fennálljon az egyház formájában. Másrészről az egyház ugyanezen egyesülés következtében bebiztosította magát arra, hogy nem fog elveszni az elkövetkezendő évszázadok alatt.

"Nem az Egyház nem lesz az, amelyik sírba fog hanyatlani. ... A végén majd egy második birodalom fog feltámadni és ennek a birodalomnak a Pápa fog lenni a legfőbb ura, - sőt mi több - ő lesz az is, aki egész Európának az atyja lesz. Ő lesz az, aki diktálni fogja majd rendeleteit a királyok számára és akik neki engedelmeskedni fognak."⁸⁰²

Ily módon törte előre az utját a római egyház a római birodalom helyébe és a pápa a "Pontifex Maximus" (a Főpap) vált a cészárok követőivé.⁸⁰³

"Az egyetlen egyház, egyetlen államban" volt az az új fogalom, amit az egyház azzal gyámolított, hogy saját hatalmát és szervezetét állandósítani igyekezett. Ez az egyház volt az, amelyiknek régi pogány szertartásokat kellett átvennie, s így hát a világi államnak számos szervezeti formáit is átvette, mint a jellemző vonásokat. A pápa később a "Pontifex Maximus" címet is felvette, amit

⁷⁹⁸ Flick idézett művénél a 168. oldalon.

⁷⁹⁹ Ugyanott a 296. oldalon.

⁸⁰⁰ Ugyanott a 180. oldalon.

⁸⁰¹ Ugyanott a 150. oldalon.

⁸⁰² André Gagarde: (Joseph Turmel álneve) *The Latin Church in the Middle Ages* (A Latin Egyház a Középkorban) című műve az "Előszónál" a 6. oldalon.

⁸⁰³ Adolf Harnack: *What Is Christianity?* (Mi a Kereszténység?) című műve a 269. és 270. oldalakon.

Cratian császár eldobott magától és így évszázadokon keresztül saját magát tette meg az egyház uralkodójának. Az egyház hivatalait és területi beosztását a birodalom császári mintájára szervezték meg és még az olyan egyházi szervezetei elnevezések is, mint amilyenek a "vikarius" és az "egyházmegeye" nem egyebek, mint a régi Rómától átvett szellemi örökség.

Az egykori Konstantin-alapítvány, amelyik durva hamisítványt jelent abban a tekintetben, ahogyan az Konstantint úgy ábrázolja, amint ez átadja Sylvester pápának a császári palotát és az uralkodói jelvényeket, valamint a papság részére a császári hadsereg díszleteit, ettől függetlenül mégis egy történelmi valóságot fejez ki a hatalomátadás tekintetében.⁸⁰⁴ Valóban a Konstantin uralkodása képezte azt a fordulópontot, amikor is a szervezett kereszténység levetkőzte a "zarándok és idegen" jellegét és szilárdan megvetette lábát a föld legnagyobb hatalmasságai között. És ez az állítólagos alapítványi hagyaték volt az, amelyikre a későbbi középkori - kivált máshitűek, mint amilyenek az albigensek és waldensek - rámutattak akkor, amidőn azt a vádat emelték, mely szerint az igazhitet megtagadott egyház megszűnt mint "ártatlan menyasszony" létezni, aki az ő Urának érkezésére várakozik, s ezzel ellentétben az végül is lelki "szajhává" változott át - az Apokalipszis szavaival élve - aki az ő törvénytelen egyesülését a föld királyaival nyíltan fitogtatja.

A római császári kereszténység attól az időponttól kezdve töltötte be kimagasló szerepét, amely a Konstantin úgynevezett megtérését közvetlenül követte és ezalatt lelki befolyását fokozatosan kiterjesztette az egész istentagadó keresztény birodalomra. Később ez a romanizált katolicizmus - amelyet a Justinián császár által kibocsátott rendelet törvénybe is iktatott - teljesen begyökeresedett ott és a gótoknak Rómából történt kiűzetésével meggyarapodva végezetül sikerrel keresztülvitte egyedüli és főhatalmának elismerését és a középkorban fokozatosan mindjobban elérkezett főhatóságának tetőpontjára.

24. ábra – Profétai bibliamagyarázók a birodalom határterületein

Dánielre vonatkozó magyarázat, Aphrahat perzsa tudós részéről, mely szír nyelven lett írva, angolra fordított borítéklappal, közbeékelve a szövegben. (Fent) Hasonló magyarázatok Dánielből a "Sargis d,Aberga"-ban, francia nyelvű fordításban. (Balra lenn) Ugyanilyen magyarázat a szíriai Efraimtól. (Jobbra lenn) Lásd még a 406. és 407. oldalakat.

⁸⁰⁴ Lásd az 530-533. oldalakon.

18. VÁLTOZÓ HANGOK KÜLÖNBÖZŐ HELYEKEN

Számos szír nemzetiségű hitvédőről van tudomásunk. Az arámiai nyelv ebben az időben a föld jelentős területén volt uralkodó, Palesztinától és Egyiptomtól kezdve nyugat felé és Perzsiától kelet felé. Az arámiai nyelv egyik tájszólását a szír nyelvjárás képezte, amit Észak-Mezopotámiában általában beszéltek. Aphrahatnak és Efraimnak - akiről most itt szó lesz - nem sok közös vonása van egymással. Az Efraim-féle írások nem egyebek, mint lángoló nyelvezettel megírt verses-költemények, melyek főleg az igazhitű (ortodox) kereszténység értelmi képességeivel foglalkozik, szembeállítva azokat az eretnekek felfogásával. Aphrahat maga a megtestesült egyszerűség. Prózai írásai stílusukkal közvetlenül hatnak és figyelmeztetést tartalmaznak a kísértésekkel és az élet tévedéseivel szemben.⁸⁰⁵ Aphrahat a kereszténység hitvallásának rendszeres magyarázatát adja közre, melynél esetenként felhívásokat intéz a zsidókhoz is. A 12. számú bibliai szentbeszéde a "Passover-rel" foglalkozik s a 13. sz. magyarázatának a szombat képezi tárgyát. Másrészt viszont Efraim azon igyekszik, hogy súlyos érvekkel gyűrje le az eretnekeket.⁸⁰⁶

I. Aphrahat a perzsa tanúbizonyság Rómára, a feltámadásra és a mennyei királyságra nézve

Jacob Aphrahat, vagy Aphrastes (kb. 290-350) a perzsa nemzetiségű tudós, valószínűleg pogány szülőktől származott. Mint perzsa eredetű egyén, s mint aki írásait a perzsa királyok uralkodásának időszaka szerint dátumozta, abban a korban élt, amidőn a zoroastrianizmus (tűzimádás, ford. megj.) képezte az államvallást. A keresztény hitre való áttérés után a papi rendbe lépett be. Azt mondják róla, hogy a Mosul melletti Mar Mathai-nak volt a püspöke, vagy talán apátja, amiből úgy látszik, hogy abban az időben egy csomó keresztény élt Mezopotámiában. Nagyon népszerű egyéniség volt az örmény egyház kebelében. Ilyen módon tehát a Nyugat latinságát és a keleti Földközi-tenger területének görög nyelvét jól kiegészítette a szír nyelv, még tovább Kelet felé.

Aphrahat az ő "Demonstrations" (Bizonyítások) című munkáját, melyet kb. Konstantin elhalálásakor szerkesztett meg, szír nyelven írta volt meg és azt nemsokára örmény nyelvre is lefordították. (A 20. sz. Bizonyítás elveszett.) Ezek lelki intelmeket tartalmazó szónoklatok voltak, nyugodt nyelvezettel, amelyek sem napi problémákkal, sem pedig hitbeli vitákkal nem foglalkoztak. A második Adventre és az azzal kapcsolatban álló körülményekre nézve úgyszintén a Dániel-féle próféciákat illetően, Aphrahat ugyanolyan tanúbizonyságokat hoz fel, mint amilyeneket az ő európai társaival lehet összehasonlítani úgy, mint ez az itt következő kivonatokból ki fog tűnni.

1. A MÁSODIK ADVENT IDEJÉN VALÓSÁGOS FELTÁMADÁS KÖVETKEZIK BE. — A feltámadást világosan összekapcsolja azzal az idővel, "amikor a mi Megváltónk el fog jönni".

"És Ő, Aki feltámasztja a halottakat, a mennyekben lakozik. Tehát, amikor a mi Megváltónk el fog jönni, kiket fog Ő feltámasztani a földből? És mi okból írja ő ezt a mi számunkra? "Az óra el fog jönni és ekkor a halottak is meg fogják hallani az Ember Fiának szavát és ők újból élni fognak és előjönnek sírjaikból?"⁸⁰⁷

A 8. sz. Bizonyítás, amely "A halottak feltámadásáról" szól, ugyancsak nyomatékosan hangsúlyozza "a feltámadás reménységét és a halottak megelevenítését". Ez a valóságos feltámadás - amint azt Aphrahat állítja - a következőképp fog lefolyni:

"Mert az Ő általa kimondott egyetlen felszólító hangot a világ valamennyi táján meg fogják hallani és akkor mindazok, akiket lefektettek volt (a sírba) fel fognak ugrani és fel fognak támadni."⁸⁰⁸

⁸⁰⁵ Arthur Lukyn Williams idézett művénél a 93-95. oldalakon.

⁸⁰⁶ Ugyanott a 95-97. 103. oldalakon.

⁸⁰⁷ Aphrahat a 8. számú Bizonyításból: "Of the Resurrection of the Dead" (A Halottak Feltámadásáról) című műben a 3. szakaszban, az NPNF-ben a 2. sorozatnál, a 13. kötet 376. oldalán.

⁸⁰⁸ Ugyanott a 15. szakasz 380. oldalán.

2. A MÁSODIK ADVENTKOR LÉSZEN MEGALAPOZVA AZ ÖRÖKKÉVALÓ KIRÁLYSÁG. — Aphrahat úgy véli, hogy Krisztus királysága mindaddig nem lesz megalapítva, amíg el nem érkezik a második Advent ideje.

"Mert amikor Ő, Aki az Országot jelenti meg fog érkezni az Ő második eljövetelekor, mindeket el fog vinni Magával, amiket csak Ő valamikor is nekünk adott. És Ő, saját maga lesz majd a Király mindenkor és örökké fogva. És az Ő országa soha nem fog elmúlni, mert az örökkévaló Királyság."⁸⁰⁹

3. A PRÓFÉTAI KIRÁLYSÁGRÓL SZÓLÓ KÖRVONALAZÁST A MÁSODIK ADVENT ZÁRJA BE. —

"Mert a bakkecske volt az, amelyik eltörte volt a kosnak szarvát. Ezzel tehát a bakkecske lett a hatalmas vadállat. Mert midőn Japhet gyermekei birtokolták a királyságot, ezután megölték Dáriust, Perzsia királyát. Ekkor a negyedik vadállat volt az, amely elnyelé a harmadikat. Ez az az utóbbi harmadik (vadállat) Japhet gyermekeiből áll és a negyedik pedig a Shem gyermekeiből, mivel ők voltak az Ézsau gyermekei. Mivel, amikor Dániel a négy vadállatot megpillantotta látomásában, ekkor legelőször is Hem gyermekeit látta ott, Nimród ivadékait, akik most is babiloniak és másodszer a perzsákat és a médek (látta) akik Japhet gyermekei és harmadszor a görögöket látta, akik a médeknek testvérei és negyedszer s Shem gyermekeit, akik Ézsaunak gyermekei. ... Azonban akkor, amidőn a Shem gyermekeinek földi uralkodása be fog teljesedni, akkor az Uralkodó - aki Júda gyermekeiből származott - meg fogja kapni az országot, amikor is Ő, az Ő második Adventjekor el fog jönni hozzánk."⁸¹⁰

Aphrahat más alkalommal minden félreértést kizáró módon meghatározza, hogy az "Ézsau gyermekei" azonosak a rómaiakkal.

"Ezért szőlőskert lett alakítva, szőlőskert helyett. És a továbbiakban Ő az Ő eljövetelekor átadta az országot a rómaiaknak, akiket Ézsau gyermekeinek hívnak. És Ézsau ezek a gyermekei fogják megtartani az országot az ő alkotójuk számára."⁸¹¹

4. A NEGYEDIK VADÁLLAT A RÓMAI BIRODALMAT JELKÉPEZI. — Az, hogy ő az "Ézsau gyermekei" kifejezés alatt a cészárok birodalmát értette teljesen nyilvánvaló. Az első vadállat Babilont jelenti, a második Médet és Perzsiát, a harmadik Nagy Sándor macedóniai birodalmát és a négy fej a Sándor négy utódát jelenti.⁸¹² A negyedik - úgy látszik - mid Sándornak, mind pedig a római császároknak az utódait is magában foglalja, jöllehet a harmadik és a negyedik vadállat rokoni kapcsolata nem egészen világos. (Lásd a könyv 400. oldalán lévő képet.)

"A negyedik vadállatról ő azt mondá, hogy ez rendkívüli módon rettenetes, erős és hatalmas vala, mely mindent felfalt, elnyomott és lábaival széttaposott, ami csak megmaradt. Ez az Ézsau gyermekeinek az országa. Mivel a macedóniai Sándor ezt követőleg király lett, a görögök királysága lett megalapítva, miután Sándor is egy volt, közülük való volt, sőt maga is görög volt. Azonban a harmadik vadállatra vonatkozó látomás őbenne teljesedett be, mivel a harmadik és a negyedik (vadállat) egyek valának. Ettől kezdve Sándor húsz esztendőn át uralkodott. És Sándor után a görögök királyai támadtak fel, lévén nekik tizenhét királyuk és az ő uralmuknak évei kétszáz és hatvankilenc esztendőt számlálnak, Seleucus Nicanortól egészen Ptolemeusig. És a cészárok, Augustustól Philip cézárig, tizenhét királyt jelentenek."⁸¹³

Ő tehát azt csinálta, hogy a tíz szarvat, a Nagy Sándort követő seleucida királyokra alkalmazta, le egészen Antiochusig, mely utóbbiban ő a "Kis-szarvat" látja. E kifejezést "időig, időig és fél időig", ő mindössze egy egész és félidőre csökkenti le, vagyis tíz és fél esztendőre, az Antiochus zsidó-

⁸⁰⁹ Aphrahat az 5. sz. Bizonyításból: "Of Wars" (A háborúról), a 23. szakasz, az NPNF-ben a 2. sorozat 13. kötete, a 361. oldalon.

⁸¹⁰ Ugyanott a 10. szakasz 356. oldalán.

⁸¹¹ Ugyanott a 22. szakasz 360. oldalán.

⁸¹² Ugyanott a 18. szakasz 358. oldalán.

⁸¹³ Ugyanott a 19. szakaszánál.

üldözéseinek az időszakára.⁸¹⁴ Azonban az általános körvonalat illetően ő párhuzamosan halad a Nyugatnak bibliamagyarázóival.

5. A MESSIÁSI KÖBŐL VALÓ ORSZÁG SZÉTZÚZZA MAJD AZ ÖSSZES NEMZETEKET. — Az, hogy Dániel 2. fejezetének prófétai állóképe, amely párhuzamban áll a 7. fejezetben megjelölt négy vadállattal igenis Babilon, Médeát, Nagy Sándor országát és az "Ézsau gyermekeit" (azaz Rómát) jelképezi⁸¹⁵ és hogy a Dániel 2. fejezetében leírt zúzókö még a jövőben létezőnek van leírva és hogy ez mutatja a Krisztus örökkévaló királyságát, amelynek mindörökké be kell töltenie a földet és uralkodnia kell azon, egész világosan kitűnik az itt következő kifejezésekből:

"Az egész állókép a világot jelenti. Annak feje Nabuhadnezzarra vonatkozik, mellrésze és karjai Médea és Perzsia királyságát jelentik, annak gyomra és hasa a görög királyokat jelképezik, láb-szárai és lábai az Ézsau gyermekeit mutatják, az a Kő, amely rászakadt volt az állóképre és azt szétzúzta és amely azután be kell, hogy töltsen az egész földet a Messiás Királyt jelenti, Aki meg fogja semmisíteni ennek a világnak az országát, és Ő fog majd uralkodni mindörökkön örökké."

"Majd halljátok ismét arra a négy vadállatra vonatkozó látomást illetően, amelyeket Dániel a tengerből feljöni látott és amelyek közül mindegyik különbözött a másiktól. ... Nos az a nagy tenger, melyet Dániel látott maga a világ és ez a négy vadállat nem más, mint az a négy ország, melyet fentebb megjelöltünk."⁸¹⁶

Ekképp hangzik Aphrahatnak a IV. századbéli perzsa bölcsnek tanúságtétele.

II. Ephraim az Antikrisztus feltámadását várja Róma letörése után

A Szíriai Efraim, Ephrem Syrus (kb. 306-373), később Edessa dékánja a Mezopotámiában lévő Nisibis-ben született. Az ő állítólagos pogány szülőit és az ő ebből folyó megtérését a keresztény vallásra, az ezzel kapcsolatos egész elbeszélést, minden habozás nélkül kétségbe vonják. Mindezeket semmiképp nem lehet összhangba hozni azokkal, amiket ő önmagáról saját szavaival mondott el. "Én az igazsághoz vezető úton születtem, s ámbár az én gyermekkorom még nem volt képes teljesen felfogni ennek a kincsnek egész nagyságát, de ezt megismertem akkor, amikor elérkeztem a próbatételhez."⁸¹⁷ Fiatalabb éveiben Szent Jakab volt az ő patrónusa és védelmezője - Nisibis püspöke - akit ő - mint amelyről néhány forrásmunka meg is emlékezik - a 325-ben megtartott niceai zsinatra is elkísért. A birodalom és Perzsia között kitört háborúskodások alatt Nisibis városa három ízben lett megostromolva és azt a Kr.u. 363. évben át kellett adni a perzsák birtokába. Ezt követően Efraim - több más kereszténnyel együtt - elköltözött a városból és végül az Edessában telepedett le. Efraim életének legnagyobb részét írással és prédikálással töltötte. Nagyon termékeny volt a szentbeszéd, bibliamagyarázatok és a zsoltárok írásában, amelyek közül azonban nagyon sok elveszett. Bibliamagyarázatainak legtöbbje életének későbbi szakából származott, azután, hogy kivándorolt Edessába. Zsoltárai közül sokat Nisibis ostromai alatt alkotott és azokat a szíriai egyházközségek sok évszázadon keresztül általánosságban énekelték. Ez utóbbiak mély lelki benyomást gyakoroltak a keleti kereszténységre.

Az Antikrisztus eljövételének kilátásai nyomasztólag hatottak lelkiületére, amint ezt az "Antikrisztusról" című nevezetes prédikációja is mutatja.⁸¹⁸ Ezt a sárkánynak kellett volna nyomon követnie, hogy üldözze az asszonyt, azaz az egyházat. Efraim kevés különbséget tett a sárkány és a vadállatok között és azt vitatta, hogy ez utóbbi az, amelyik a tényleges hatalmat gyakorolja és amelyik tulajdonképp az előbbinek trónját betölti. Ő azt vallotta, hogy elközelített már a világ vége és

⁸¹⁴ Ugyanott a 20. szakasznál.

⁸¹⁵ Ugyanott a 11-13. szakaszoknál a 356-357. oldalakon.

⁸¹⁶ Ugyanott a 14. 15. szakaszoknál a 357. oldalon.

⁸¹⁷ John Gwynn: Introductory Dissertation (Bevezető Értekezés), a Selections Translated Into English From ... Ephraim the Syrian and ... Aphrahat the Persian Sage (Angol nyelvű szemelvények fordításai a szíriai Efraimból és a perzsa bölcselő Apharathból) című műben az 1. rész 8. szakaszában az NPNF-ben a 2. sorozatban a 13. kötet 138-146. oldalak.

⁸¹⁸ Ephraim the Syrian: Sermo in Adventum Domini et de Consummatione Seculi et in Adventum Antiochristi című rész az Opera Omnia című műben a görög-latin kiadásnál, a 2. kötet 222-230. oldalain.

megszámolta az ezt megelőző jelek beteljesülését, kivéve a római birodalom bukását. Efraim - hasonlóan az ő korában élt sok máshoz - nyomatékosan hangsúlyozta az aszkétizmust, az ereklyéket és az ezekhez hasonló dolgokat.

1. AZ ANTIKRISZTUS MEGJELENÉSÉNEK KELL RÓMA ELBUKÁSÁT KÖVETNI. — Efraim abban a véleményben volt, hogy az Antikrisztus majd csak Róma elbukása után fog megjelenni.

"Mert azok a dolgok, amelyek meg lettek írva, most már teljesedésbe mentek és azok a jelek, amelyek meg lettek jövendőlvé elérkeztek befejezésükhöz, így hát már semmi más nem maradt hátra, mint az, hogy megjelenjék a mi ellenségünk az Antikrisztus (vagy hogy az kinyilatkoztassék). Mivel amikor a rómaiak birodalma végéhez érkezik (amikor az valóban megszűnik létezni), akkor az összes dolgok szükségképpen meg fognak szűnni."⁸¹⁹

Ezt a végkövetkeztetést ő nyilvánvalóan Pál apostolnak a Thessalonikaiakhoz írt második leveléből merítette és nem pedig a Dániel 7. fejezetéből, mivel Efraim nem egészen világosan nyilatkozik erről az utóbbiról. (A 400. oldalon lévő képben közölve.)

2. PORFIRIUS HAMISÍTÁSÁT KÖVETI A "KIS SZARV" AZT ILLETŐLEG. — Efraim egyike volt ama négy szíriai írónak, akik - eltérőleg az abban az időben élt többi bibliamagyarázótól - a szofista Porfiriust követték abban, hogy a Dániel 7. fejezetében foglalt Kis Szarvat úgyszintén a Dániel 8. fejezetében foglaltat is úgy állították be, hogy ezek jelentik a történelmi Antiochus Epiphanest.⁸²⁰ Ez az elmélet azonban sok évszázadon át csak szunnyadt és nem lett Szíriában megörökítve.

III. Növekvő aggodalmak az Antikrisztus közelség következtében

Az adventi reménységnek ebben a nyomon követésében úgy, ahogyan erre nézve az öt kulcskérdést jelentő tényezővel kapcsolatos hitvallások változásai rámutatnak - a feltámadást, a milleniumot, a vázlatos próféciákat, az Antikrisztust és az Isten országát illetően - mi mindig megjegyeztük azt, hogy a próféciák területén Hippolitus és a többiek is mind a Dániel fejezetének negyedik vadállatát mindenkor világosan úgy értelmezték, hogy az Rómára vonatkozik. Még a zsidók is felismerték ezt és azt ki is jelentették. Greetz így említi fel Jochanen ber Nepachs-t (Kr.u. 199-279-ben).

"Ő a Dániel látomásában a négy világhatalommal kapcsolatban szereplő negyedik vadállatot úgy tekinti, mint amelyik a római birodalomnak a jelképét jelenti, s mint amely a bibliai értelmezésnek egy soha ki nem meríthető, örökös kincsesbányáját képezi és amit a keresztények még szorgalmasabban igyekeztek kikutatni, mint ahogyan azt a zsidók tették. Az a kis szarv, amely a negyedik vadállatból nőtt ki - az ő magyarázata szerint - azt a gonosz Rómát jelképezi, amely az összes megelőző birodalmakat megsemmisítette volt."⁸²¹

Iréneus és mások is ugyancsak ehhez hasonlóan értelmezték a Dániel 7. fej. és a Jelenések 13. fejezetének tíz szarvval bíró vadállatát, mint amelyek ugyanezt a hatalmat jelképezik. Ők azt vallották, hogy Róma sorsa a felosztás fog lenni és ekkor kell majd megjelennie az Antikrisztusnak, a birodalom elközelgő széthullásának idején. Rómát Tertullius és más egyének is határozottan úgy értelmezték, hogy az jelenti a visszahúzó erőt - az "akadályt", vagyis a gátlást - amelyik visszatartja a félelmetes Antikrisztus eljövételét. Innét erednek a Tertullian és mások által elmondott imádságok Róma további fennmaradásának érdekében.⁸²²

⁸¹⁹ Ephraim the Syrian: Sermo Asceticus az Opera Omnia című részben görög-latin kiadásban az 1. kötet 44. oldalán, amely lapszámozás a Sermo de Virtutibus, et Vittis résszel kezdődik.

⁸²⁰ Ephraim the Syrian: In Daniele Prophetam, Opera Omnia című műben, a szír és latin kiadásban, a 2. kötet 216. 217. oldalain.

⁸²¹ Heinrich Graetz: History of the Jews című művében a 2. kötet 294. 295. oldalain.

⁸²² A tanúságtevőknek egy hatásos sorozata, mely néhány évszázadra terjed ki, tesz tanúbizonyságot a római "késedelem" vagy akadályozás mellett, bezárólag Iréneust, Tertulliant, Cyrilt, Chrysostomot, Jeromost, Theodoret-et és talán Ágostont magát is a széttagolás előtti és alatti időszakban. Tény az, hogy így hitte ezt az egyházatyák legnagyobb része. (Lásd W.H. Fremantle, a 7. sz. megjegyzésnél, a 123. levélben a 16. szakasznál, az NPNF-ben a 2. sorozatnál, a 6. kötet 236. oldalán.)

Az Antikrisztusra vonatkozóan adott azt a hármas fényképet, amit Dániel, Pál és János rajzoltak volt meg, úgy kellett értelmezni, hogy az egy és ugyanazon hatalomra vonatkozik, - Dániel ennél nyilvánvalóan a politikai - vagyis a szarvat jelentő hatalmat hangsúlyozván, míg Pál az egyházi nézőpontokat domborítja ki és János a kettőnek szerencsétlenséget hozó kombinációját világítja meg. Ettől kezdve tehát az emberek úgy írtak az Antikrisztusról, mint egy olyan, a jövőben felmerülő egyéniségről, akinek eljövetele nyomon fogja követni Róma letörését. Most viszont megjelennek azok a magyarázók, akik ennek az azonnali bekövetkeztét kezdik hangsúlyozni és kísérletet tesznek arra, hogy meghatározzák annak előfutárát is, és ezt még Róma felosztását megelőzőleg teszik. A IV. és az V. század táján, a megnövekedett hitehagyások sokakat arra indítottak, hogy azt a nézetüket hangoztassák, mely szerint az Antikrisztus a hitvalló egyházban magában fog megjelenni, akit azonban mégis a birodalom határai között levőnek képzeltek volt el.

Az olyan férfiak, mint az alexandriai Athanásius és a Franciaországban lévő Poitiers-i Hilárius, különösen szívósan és nyomatékosan tanították azt, hogy Konstantius - aki a római birodalom új Szentháromság-ellenes uralkodója volt - jelentette az Antikrisztus előfutárát. Hilárius, amint az eretnek vezetőkre hivatkozott még arról is beszélt, hogy az Antikrisztus a Sátánhoz hasonlóan úgy fog átalakulni, mint a világosság valamelyik angyala.⁸²³ Ezért ők már korán kezdték keresgélni azt, hogy hol van az Antikrisztus maga. És valóban - az eljövendő Antikrisztus, annak kiléte, ideje és helye - úgy a Nyugat, mint a Kelet számára a növekvő aggodásoknak gyűjtőpontjává változott. Ennek eljövételétől féltek és ettől aggódtak azért, mert attól tartottak, amiket az el fog követni.

IV. Hilárius a legelső, aki a lelkészséget összekapcsolja az Antikrisztussal

Poitiers-i Hilarius (kb. 300-368) egyike volt a nyugati egyházatyák legnagyobb, jóllehet kevésbé tanult egyéniségének. Galliában született nemesi, de pogány szülőktől és korának legjobb római nevelésében részesült. Gondolkodásmódját végleges formában a neo-platonizmus alakította ki és arra Origen írásai is nagy befolyást gyakoroltak. Egy ilyen méretű neveléssel felvértezve, érett fejjel közeledett a keresztény valláshoz, és a Szentírásnak teljesen független módon történt tanulmányozása meggyőzte volt őt annak igazságai felől. Eljött tehát a hithez ő, - ahogyan Ágoston írta - megrakódva "Egyiptom" aranyával, ezüstjével és annak öltözkéivel és egész természetesen az volt a vágya, hogy egy keresztény szellemű alkalmazást találjon annak a bölcséletnek gyakorlása végett, melyet Egyiptomból magával hozott.⁸²⁴

Kr.u. 350 körül Poitier püspökévé szentelték fel és nemsokára ezután ő is belekeveredett a nagy Athanásius-Arius féle viszálykodásokba, Szilárdan állást foglalva Athanásius oldalán. Konstantius császár őt Frigiába küldte számkivetésbe, mivel előbbi az arianusnak volt a híve. Itt Frigiában fejezte be aztán Hilárius az ő legjelentősebb művét, melynek címe: "De Trinitate" azaz: "A Szentháromságról". Ez az írásmű valóban remek úttörő munka volt, mert ebben az időben a Nyugaton egyetlen elődje sem volt neki, akitől ő ilyen tekintetben bármit is meríteni tudott volna.

Gondolatai egészen eredetiek voltak és azokat gyakran eredeti módon is fejezte ki úgy, hogy az ő írásai jelentették "azt a jó bányát, ahonnan Ambrus és Leo legszebb gondolataikat kifejtették".⁸²⁵ Bármennyire kiváló és sikerrel munkálkodók voltak is ez utóbbi egyének, őket azonban mégsem lehet Hilárius-al egy sorba állítani kizárólag az értelembeli képességük tekintetében. És az ember önkéntelenül is elgondolkozik azon, hogy hogyan lettek volna képesek ők következtetéseik legtöbbjét levonni akkor, ha nem lett volna módjuk arra, hogy ezek előzményeit számukra Hilárius írásai nyújtsák. Különös megtiszteltetést jelent számára az, hogy még Ágoston páratlan lángesze is mélységesen lekötelezve érezte magát vele szemben.⁸²⁶

⁸²³ Lásd a 409. oldalon.

⁸²⁴ E.W. Eatson: Introduction to Saint Hilari of Poitiers (Bevezetés a poitiersi szent Hiláriushoz) c. műnél az NPNF-ben a 2. sorozatnál, a 9. kötet 5. oldalán (az első oldalszámozás).

⁸²⁵ Ugyanott a 44. oldalon.

⁸²⁶ Hilary: De Trinitate (A Szentháromságról) a 6. könyv 46. fejezetnél, az NPNF-ben a 2. sorozat 9. kötet 115. oldalán.

1. HARCOL AZ ORTODOXIZMUSÉRT. — Hilárus a Szentháromságnak volt rettenthetetlen védelmezője úgy, ahogyan azt a Nyugati egyház tanította és ezért ő a megjövendőlt Antikrisztust azokban az emberekben látta, akik tagadásba vették a Fiú istenségét és akik Őbenne csupán egy teremtet Lényt véltek látni. "Ezért tehát mindazoknál, akik tagadják azt, hogy Krisztus az Istennek Fia, kell legyen egy Antikrisztus is, az Ő Krisztusuk számára", ilyen módon fejezvé ki véleményét erről.⁸²⁷ A Wetson által írott klasszikus bevezetésben, melyet Hilárus műveihez írt a következő összefoglaló megállapítást olvassuk:

"Ő (Hilárus) azzal kezdi, hogy a békesség áldásairól beszél, aminek az abban a korban élő keresztények sem örvendezni nem tudnak, sem azt nem képesek előmozdítani, mivel úgyszólván megvannak szállva az Antikrisztus előfutárai által. ... Ők nem úgy viselkednek, mint Krisztus püspökei, hanem úgy, mint az Antikrisztus papjai. Ez azonban nem holmi találomra odavetett rágalmazás, hanem a tényeknek oly világos és józan felismerése, amelyek szerint Szent János megállapította, hogy sokan vannak az Antikrisztusok. Mert ezek a férfiak a jámborság palástját öltik fel magukra és azt állítják, hogy ők az evangéliumot prédikálják, azzal az egyetlen céllal azonban, hogy másokat a Krisztus megtagadására indítsanak. Ama kor nyomorúsága és örülete a hibás azért, hogy az emberek azon igyekeztek, hogy az Isten dolgait emberi eszközökkel vigyék előbbre és ehhez a külvilág kegyét keressék. Hilárus megkérdezi azoktól a püspököktől, akik hisznek hivatásukban, hogy vajon kaptak-e az apostolok világi támogatást akkor, amikor ők prédikálásukkal az emberi nem nagyobb részét megtérítették a keresztény hitre. ..."

"Az Egyház világi támogatásért eseng, és akkor amidőn ezt teszi, megsérti a Krisztust annak feltételezésével, mintha az Ő támogatása nem lenne kielégítő. Ugyanakkor az egyház továbbra is megmarad a számkivetés és a bebörtönzések fenyegetése mellett. Az ezek mellett való kitartásának köszönheti, hogy embereket tudott vonzani magához, most viszont az ő hitvallását erőszakkal kényszeríti rá a népekre. Azoknak a kezeiből koldul magának kegyet, akiket az Úrvacsorában részesít, míg valaha az jelentette felszentelését, hogy bátran dacolt az üldözések fenyegetéseivel. A számkivetésben élő püspökök terjesztették a hitet tovább, most azonban az egyház az, amelyik száműzésbe küldi a püspököket. Ő azzal kérkedik, hogy szereti őt a külvilág, míg egykor a világ gyűlölete volt tanúbizonysága annak, hogy Ő a Krisztus egyháza volt. ... Az Antikrisztus ideje - amely a világosságot angyalának álöltöztetést vette fel magára - elérkezett. Az igazi keresztény csaknem minden elméből és szívből eltűnt már. Az Antikrisztus az, amely mosdó elsötétíti az igazságot azért, hogy azután érvényt szerezzen a hamisságnak."⁸²⁸

2. AZ ANTIKRISZTUST FELÜLTETIK A TEMPLOMOKBAN. — Hilárus az ortodoxizmus érdekében vívott harcaiban és miután Auxentius, Milánó püspöke vereséget mért rája, nyílt levelet intézett a "szeretett testvérekhez", amelyben arra intette őket, hogy legyenek elővigyázatosak az Antikrisztus csalárdságainak alattomos eszközeivel szemben. Gyakorlatilag ezek voltak az ő legutolsó nyilvános kijelentései:

Egy dolog van, amitől titeket óvlak: őrizzétek az Antikrisztustól. Mert a falak szeretetének gonoszsága az, ami rabul ejtett benneteket. Ti hamis módon tisztelitek az Isten Egyházát, épületek és tetők formájában, ezekben ti tévesen akarjátok feltalálni a békesség nevét. Lehet-e nekünk kétségünk afelől, hogy ezek azok a helyek, ahol felültették az Antikrisztust? Az én számomra a hegyek, az erdők és a tavak, és a fogházak és a tátongó mélységek azok, amelyek biztonságosabbak. Mert azok a próféták, akik vagy ezekben lakoztak, vagy akiket ezekben sülyesztettek volt el az Isten lelkéből prófétáltak."⁸²⁹

⁸²⁷ Ugyanott.

⁸²⁸ E.W. Watson: Introduction to Hilary of Poitiers című műnél az NPNF-ben a 2. sorozatnál a 9. kötet 52-53. oldalakon.

⁸²⁹ Hilarius Liber contra ... Auxentium (Könyv Auxentius ellen) című művéből fordítva annak 1. könyvéből a 12. fejezetnél a Migne-sorozatban a 10. kötet 616. oszlopában. Egy másik angol nyelvű fordítás jelent meg a W.S. Gilly: Waldensian Researches (Waldensi Kutatások) című művében a 63. oldalon.

V. Cyrill nyomatékosan hangsúlyozza a fennálló szakadást és a fenyegető Antikrisztust

Cyrrill (kb. 315-386.) Jeruzsálem püspöke, keresztény szülőktől származott, valószínűleg Jeruzsálemben, vagy annak környékén, röviddel azelőtt, ahogy az arianizmus kitört, a Kr.u. 318. évben és még megérte azt, hogy tanúja lehessen annak Theodósius által Kr.u. 380-ban történt teljes elnyomásnak is. Cyrill ezért egész közéleti működése alatt mélyen bele volt keveredve ebbe a viszályba. Miután - talán 335. körül - dékánná nevezték ki, Maximus, az ő elődje szentelte pappá Kr.u. 345. körül, akinek (kb. 351.) elhalálása után Cyrill csakhamar követte őt Jeruzsálem püspöki székében.

Püspökségének első néhány esztendeje egybeesik az ariánusi viszályok kiváltotta ellenségeskedések felfüggesztésével, az úgynevezett "arany évtizeddel", ami azonban Cyrill számára - amint ezt majd látni fogjuk - viharos időket jelentett. Cyrill, aki "Valamennyi Egyház Édesanyja" felett viselte az elnöki tisztséget maga számára kivételt követelt Cesarea egyházi törvényhozása alól. Azonban ezzel ő csakhamar vitába keveredett Cesareának Acacius nevű ariánus püspökével, aki keresztül vitte a püspökségről való letételét Kr.u. 357-ben. Az egyik ariánus zsinaton, amelyet 360-ban Konstantinápolyban tartottak meg, Cyrill letételét meg is erősítették.⁸³⁰

Azonban Juliánus császár trónra lépésének esztendejében (361) Cyrillt újból beiktatták a püspöki székbe, több más száműzetésben lévő püspökkel egyetemben, de csak azért, hogy harmadszor is kiűzzék onnét és hogy a többi összes ortodox püspökkel együtt újból száműzetésbe küldjék a keleti ariánus Valens császár rendelete alapján, amikor is neki a keleti egyházakat ariánus kézben kellett visszahagynia. Ez a száműzetés addig az időpontig tartott, amíg be nem következett Valens legyőzése és megöletése abban a csatában, melyet ez a gótok ellen Adrianopolnál vívott (378-ban), ami végül némi nyugalomhoz juttatta a niceai hitvallás védelmezőit. Később Theodósiusnak a Kr.u. 379-ben történt trónra lépése alkalmával Cyrillnek ismét megengedték, hogy visszatérjen Jeruzsálembé, hogy ott aztán nyugalomban eltölthesse életének utolsó nyolc esztendejét.⁸³¹

Kr.u. 381-ben Theodósius ismét összehívta a keleti egyház püspökeit, egy Konstantinápolyban megtartandó második ökumenikus zsinatra, hogy azon azokat a heves vitákat véglegesen rendezze, amelyek régóta széthúzást szítottak a birodalomban és hogy biztosítsa ezzel a niceai hitvallás győzelmét az arianizmus felett. Cyrill is jelen volt ezen a zsinaton és egyenlő rangban állott azon Alexandria és Antiochus ottlévő püspökeivel.

Ahogy azt már jeleztük Cyrillnek Jeruzsálemben betöltött egyházi hivatali tisztsége Juliánus rövid uralkodása alatt is tartott, aki a bíborpalástot azonban csupán egy és fél esztendőn keresztül viselte (361-363). Juliánus, aki Konstantinnak volt unokaöccse, haragudott a keresztényekre, akik égő vágyakozással várták az Isten országának eljövetelét és aki megkísérelte azt, hogy a görög-római pogányságot abba a hajdani hatalmába és dicsőségébe állítsa vissza, amelyet az egykor a birodalomban élvezett,⁸³² ezt képzelvén a pogányság visszahatását a törvényesített kereszténységgel szemben.

Cyrrill hivatali működése alatt történt az, hogy Juliánusnak megghiúsult az a terve, amivel közadók beszédésével akarta ismét felépíttetni a jeruzsálemi templomot. Az a hír járja, hogy ezzel neki az volt a szándéka, hogy ilyen módon próbálja meg érvényteleníteni azt a keresztények által erősen hangoztatott evangéliumi érvelést, amely szerint ők szilárd biztosítékot kaptak arra, hogy az egész mózesi rendszer örökkévaló pusztulásra van ítélve,⁸³³ és hogy Juliánus végül is arra kényszerült, hogy így kiáltson fel: "Győztél Galilei", ezzel téve önkéntelenül is tanúbizonyságot Jézus történelmi voltáról és a Testamentumban foglalt próféciák hitelessége mellett, ezenkívül, hogy Cyrill előre

⁸³⁰ Edward Hamilton Gifford: Introduction to The Catechetical Lectures of S. Cyril (Hittani Leckék Szt. Cyrillről) című művében az NPNF-ben a 2. sorozatban a 7. kötet 5-8. oldalakon.

⁸³¹ Edmund Vensables: "Cyrillus" rész, a Smith and Wace idézett művében az 1. kötet 762. oldalán.

⁸³² Juliánus, mint pogány rövid ideig ismét felvette a Pontifex Maximus címet. (Lásd Johann J. Ignatz von Döllinger: History of the Church című művét a 2. kötet 4. oldalán.)

⁸³³ Lásd Gibbon idézett művében a 2. kötet 23. fejezeténél a 456-460. oldalakat. (Lásd még Bury 79. számú megjegyzését is.) Socrates idézett művében a 3. sz. könyvben a 20. fejezetet az NPNF-ben a 2. sorozatnál a 2. kötet 89-90. oldalain.

megjövendölte volt Juliánus vállalkozásának teljes csődjét, alapozva ezt a jóslatot a Dánielre és a Krisztusra vonatkozó próféciákra.⁸³⁴

Cyrril "Katekizmusi Leckék" műve, amely a hittan egyes fejezeteiről szól az Apostoli Hitvallás formáját követi úgy, amint az abban az időben a palesztinai egyházközségeknél szokásban volt és amelyik megközelítette a niceai-hitvallás alakját. Ebben a műben a különböző vallási tételeket a Szentírásból vett idézeteket kívánja alátámasztani és megvédelmezni azokat az eretnekek által végzett torzításokkal szemben. Az ő "Katechizmus" jelenti a legelső népszerű vallási összefoglalást, amely általánosan forgalomba került.⁸³⁵

Ezek közt a kérdés-felelet formába öltött beszélgetések között van az a tizenötödik cikkely, e befejező részt illetőleg, mely ekképpen szól: "És lészen eljövendő dicsőségben, hogy megítélje az eleveneket és a holtakat, akiknek országa soha nem ér véget." Hogy Cyrril felemlíti ennél a Dániel 7-et, az I.Thess. 4-et, a II.Thess. 2-t, a Mt. 24-et és az ezekkel kapcsolatos egyéb szövegrészeket, hangsúlyozván ezzel mindazon különböző tényezőket, amelyeknek középpontjában a második Advent foglal helyet. Itt következnek ezek a kulcsjellegű kivonatok ebből az ő mély benyomást keltő és meglehetősen terjedelmes tanúságtételéből.

1. A MÁSODIK ADVENTET AZ ELSŐVEL ÁLLÍTJA SZEMBE. — Krisztus két egymással szembenálló Adventjét ő teljes világosan felismerte.

"Mi Krisztusnak nemcsak egyetlen Adventjét prédikáljuk, hanem egy másodikat is hirdetünk, amely sokkalta dicsőbb lészen, mint az első volt. Mert az első az Ő végtelen türelmét mutatta, azonban ez az utóbbi a mennyei királyság koronáját hozza el magával. ... Az Ő első Adventjekor Ő pólyába csavarva feküdt a jászolban, az Ő második eljövetelekor ő úgy fogja Magát felövezni a világossággal, mint egy öltözéssel. Az Ő első megérkezésekor Magára vette a keresztet, megvetve a szégyenérzetet, az Ő második eljövetelekor azonban Ő úgy jő el, hogy az angyalok egész serege fogja kísélni Őt és dicsőséget fog aratni. Mi tehát nem nyugodhatunk meg az Ő első Adventjén csupán, hanem várakoznunk kell a Másodikra is."⁸³⁶

2. A MÁSODIK ADVENT A VILÁG VÉGÉVEL KÖVETKEZIK BE. — A második Advent idejét Ő az utolsó napra helyezi.

"Mi hiszünk Őbenne, Aki felszállott az egekbe és ül az Atyának jobb kezénél, és Aki el fog jöni dicsőségben, megítélni az eleveneket és a holtakat, akinek országa soha nem ér véget."

"Akkor majd a mi Urunk Jézus Krisztus le fog szállani az egeből és Ő dicsőséggel fog eljönni ennek a világnak végével az utolsó napon. Mert ennek a világnak egyszer vége kell szakadjon és ezt a teremtett világot ismét újjá kell majd alkotni."⁸³⁷

Kijelenti azt is, hogy ez a vég akkor fog elérkezni, amikor az egész világon hirdetik az evangéliumot,⁸³⁸ és a dicsőséges Adventet az angyalok milliárdjai fogják kísélni.⁸³⁹

3. A FELTÁMADÁS A MÁSODIK ADVENT TARTOZÉKA. — A feltámadásnak eme második jellemző vonása hasonlóképp egészen világos előtte:

"Bárcsak rendíthetetlenül és változatlanul fenn tudná Ő tartani tibennetek a reménységet Őbenne, Aki ismét feltámadott. Támadjatok tehát fel ti is Ővele együtt a ti halálos bűneitekből az Ő mennyei adományára, számítsátok ti is önmagatokat azokhoz, akik méltók arra, hogy felvitessenek a felhőkbe, hogy találkozzatok az Úrral a levegőben, a Neki alkalmas időben és mindaddig, amíg ennek az Ő dicsőséges második Adventjének ideje el nem érkezik. Írjátok be valamennyien neveteket

⁸³⁴ Socrates idézett művében a 3. könyvnél a 20. fejezetben az NPNF-ben a 2. sorozatban a 2. kötet 89. oldalán. Schaff: History című művében a 3. kötet 924. oldalán. Venables: "Cyrillus"-ra vonatkozó része a Smith and Wace idézett művében az 1. kötet 762. oldalán.

⁸³⁵ W.A. Curtis: History of Creeds and Confessions of Faith (A Hittanok és Hitvallások Története) c. műve 58. oldalán. Schaff: History című műve a 3. kötet 924. 925. oldalain.

⁸³⁶ The Catechetical Lectures of S. Cyril című műve a 15. lecke az 1. szakasz az NPNF-ben a 2. sorozat 7. kötet 104. oldalán.

⁸³⁷ Ugyanott a 2. 3. szakaszokban a 104-105. oldalakon.

⁸³⁸ Ugyanott a 8. szakasz 106. oldalán.

⁸³⁹ Ugyanott a 10. szakasz 107. oldalán.

az Élők Könyvébe és beírván azokat soha ne töröljétek őket ki abból (mert sok olyan ember nevét, akik elszakadtak, kitörölik abból).⁸⁴⁰

Cyrrill, midőn nyomatékkal hangsúlyozza a próféciákat és a feltámadást, arra inti hallgatóságát, hogy: "szilárdan álljanak meg a Feltámadásban való hit szikláján" és soha "ne szóljanak gonoszul a Feltámadásról."⁸⁴¹

4. DÁNIEL NÉGY VADÁLLATÁNAK JELENTÉSÉT MAGYARÁZZA. — Cyrrill felsorolja a Dániel 7. fejezetében foglalt négy prófétai országot:

"A negyedik vadállat leszén a negyedik ország a földön, amelyik az összes országokat felül fogja múlni. És az egyházi biblíamagyarázóktól származó hagyomány azt tartja, hogy ez a királyság a rómaiak országa leszén. Mert ahogyan az első királyság, melynek nagy hírneve volt, az asszírok országa volt és a második, melyet a médek és a perzsák együtt alkottak és ezek után a macedónok országa lévén a harmadik királyság, ugyanúgy most a rómaiak országa jelenti a negyedik királyságot."⁸⁴²

5. A KIS-SZARV LEIGÁZ HÁRMAT A TÍZ ORSZÁG KÖZÜL. — A Kis Szarv - úgymond Cyrrill - lesz majd az a tizenegyedik király, aki - miután tíz közül hármat kiirtott volt - maga válik majd a nyolcadik királlyá.

"És ő sokat fog majd szólni a Felséges ellen. Káromló és törvénytípró leszén ez a férfiú, aki nem az ő atyáitól kapta volt a királyságot, hanem csak bitorolja a hatalmat a boszorkányság eszközeivel."⁸⁴³

6. AZ ANTIKRISZTUS RÓMA FELOSZTÁSA UTÁN FOG MEGJELENNI. — Az Antikrisztusnak - akit a Kis Szarv személyesít meg - rövidesen meg kell érkeznie:

"Azonban az előbb említett Antikrisztusnak akkor kell megérkeznie, amidőn a római birodalom ideje beteljesedik és most már a világ vége is csakhamar elközeleg. A rómaiak közül tíz király fog majd feltámadni, akik talán a birodalom más részeiben fognak uralkodni, azonban mindnyájan egyazon időben lesznek, s ezután lesz majd egy tizenegyedik, az Antikrisztus, aki az ő varázsló mesterkedései által fogja majd megszerezni a hatalmat Róma felett, és azok közül a királyok közül, akik őelőtte voltak uralmon, hárman lesznek, akiket ő meg fog alázni és a fennmaradó hetet leigázva fogja tartani maga alatt."⁸⁴⁴

7. AZ ADVENT FOGJA VÉGÉ SZAKÍTANI AZ ANTIKRISZTUS SZÁMÁRA KIMÉRT URALOMNAK. — Cyrrill - aki a tényleges három és fél esztendőre számít, miután ezek a régi férfiak a prófétai időket még szó szerinti értelemben számították volt - kijelenti azt, hogy az Antikrisztus a dicsőséges második Advent által meg fog ölelni úgy, hogy azt az Úr szájának lehelete fogja megcsapni.⁸⁴⁵

8. A BŰN EMBERÉT AZONOSÍTJA AZ ANTIKRISZTUSSAL ÉS A KIS SZARVVAL. — Cyrrill idézvén a II. Thess. levélben szereplő Bűn Emberét, aki maga akar beülni az Isten templomába, azt az Antikrisztussal és a Dániel-féle Kis Szarvval azonosítja.⁸⁴⁶ És az Antikrisztus úgy a zsidókat, mint a pogányokat is egyformán meg fogja tévesztetni.⁸⁴⁷

9. AZ ANTIKRISZTUS IDEJÉNEK SZAKASZÁT PONTOSAN MEGHATÁROZZA. — A Dániel-féle három és fél időt, vagyis a három és fél esztendőt világosan az Antikrisztus uralkodásának tartamára alkalmazza. Cyrrill megjegyzi azt, hogy némelyek az 1290 és az 1335 napot is ugyancsak az Antikrisztusnak erre az uralmára alkalmazták volt.⁸⁴⁸

⁸⁴⁰ Ugyanott a 14. leckénél a 30. szakaszban a 102. oldalon.

⁸⁴¹ Ugyanott a 21. szakasznál a 99. oldalon.

⁸⁴² Ugyanott a 15. leckénél a 13. szakaszban a 108. oldalon.

⁸⁴³ Ugyanott.

⁸⁴⁴ Ugyanott a 12. szakasz 107. oldalán.

⁸⁴⁵ Ugyanott a 107. 108. oldalakon.

⁸⁴⁶ Ugyanott a 15. szakasz 108-109. oldalain.

⁸⁴⁷ Ugyanott a 11. szakasz, a 107. oldalon.

⁸⁴⁸ Ugyanott a 16. szakasz 109. oldalán.

10. A "BŰN-MISZTÉRIUMA" MÁRIS MUNKÁBAN VAN. — Rendkívül mély benyomást kelt Cyrill félelme a háborúktól és az egyházszakadástól, amelyeket ő már úgy tekint, mint a bűn misztériumát, amely máris munkálkodni kezdett a közelgő Antikrisztus szálláscsinálójaként.

"Azonban elég ebből a tárgyból. Csupán csak Isten tiltja meg azt, hogy az be ne következzen a mi időnkben. Ennek dacára álljunk ellene mindnyájan őrségen. És ennyi talán elégséges az Antikrisztust illetően."⁸⁴⁹

11. A SZAKADÁS MÁRIS JELENVALÓ VALÓSÁG LETT. — Kijelentvén azt, hogy az eretnekek saját magukat kinyilvánítják a templomokban, ő alárendeli hallgatóinak, hogy tegyenek előkészületeket az Antikrisztus lehetséges közeli eljövetele ellenében.

"Így írta meg Pál (itt van idézve a II.Thess. 2:3-10.) teljes terjedelemben) és most itt van a szakadás. Mert az emberek elszakadtak az igaz hittől és egyesek arról prédikálnak, hogy a Fiú azonos lenne az Atyával, és mások azt is ki merik mondani, hogy a Krisztus a semmiből lett megteremtve. És azelőtt az eretnekek nyilvánosan mutatkoztak, most azonban már az egész Egyház meg van tömve eretnekekkel, akik álarcot hordanak. Mivel az emberek elszakadtak az igazságtól és azoknak h e g y e s f ü l e i k v a n n a k . (Bizonyára az ördögre célozva. A ford. megj.)

... Ezért van tehát a szakadás, és nemsokára keresni fogják majd az ellenséget és ezalatt ő egyrészt már meg is kezdte azt, hogy szétküldözi saját előfutárait, hogy azután ő maga jöjjön el, előkészülve a prédáért. Ügyeljete tehát ezért önmagatokra, óh emberek és biztosítsátok meg a ti lelketeket. Az Egyház ezennel elrendeli nektek azt az Élő Isten előtt, ő kijelenti nektek ezeket a dolgokat az Antikrisztust illetően mielőtt azok elérkeznének. Azt, hogy vajon mindezek a ti időtökben fognak-e megtörténni, mi nem tudjuk, s azt, hogy vajon ezek ti utánatok következnek-e be, mi ugyan csak nem tudjuk, azonban nagyon helyes az, ha ismervén minden dolgokat ti saját magatokat bebiztosítjátok ezek ellen ezeket megelőzőleg."⁸⁵⁰

12. AZ ÖRÖKKÉVALÓ ORSZÁG KÖVETI A FÖLDI ORSZÁGOT. — Az a kőből való királyság, amelyiknek felül kell múlnia a földi országokat még nem lett megalapítva, amint ezt Cyrill mondja és a Krisztus eljövendő királysága soha nem fog véget érni.

"Elmondván és tolmácsolván Nebuchadnezzár számára az állókép szobrát, ő ugyancsak részletesen elbeszéli az erre vonatkozó egész látományt, és hogy egy olyan kő, amely emberi kéz érintése nélkül szakadt le egy hegyből, ami azt jelenti, hogy azt nem emberi kigondolás hajtotta végre, be kell hogy töltsen az egész világot, és ő a lehető legvilágosabban fejezi ki ennél magát: És azoknak a királyoknak idejében támaszt az egek Istene birodalmat, mely soha örökké meg nem romol (és ez a birodalom más népre nem száll át, hanem szétzúzza és elrontja mindazokat a birodalmakat), maga pedig megáll örökké."⁸⁵¹

13. A 69. "ÉVES-HÉT" AZ ELSŐ ADVENTIG. — Cyrill az "év-nap" elvet világosan alkalmazza a Dániel 9. fejezetében foglalt hatvankilenc hétre is. Ezt az időszakot ő - ugyanúgy mint Eusébiusz - az olimpiádokon keresztül számítja, amelyek a templomnak Dárius hatodik évében történő újbóli helyreállításától egészen Heródes uralmának idejéig terjednek, mint akinek uralkodása alatt Krisztus megszületett.⁸⁵²

14. A MILLENNIUMRA SEMMIFÉLE HIVATKOZÁS NEM TÖRTÉNIK RÉSZÉRŐL. — Jellemző dolog Cyrillre, hogy mindenféle hivatkozást elmulaszt a Millenniumra vonatkozólag, különösen pedig az, hogy az Apokalipszist is kihagyja a kánoni felsorolásból az ő negyedik leckéjében.⁸⁵³ A fordító ezt a pontot különösen erősen hangsúlyozza a 15. leckéhez tartozó 4. lábjegyzetben a 16. fejezetnél, mivel Iréneusz és Hippolitus - akiknek Cyrill volt a követője - együttesen tesznek tanúbizonyságot az Apokalipszisre nézve a Dániel általi tanúságtétellel egyetemben.

⁸⁴⁹ Ugyanott a 18. szakasz 110. oldalán.

⁸⁵⁰ Ugyanott a 9. szakasz 107. oldalán.

⁸⁵¹ Ugyanott a 12. leckénél a 18. szakasz 76-77. oldalain.

⁸⁵² Ugyanott a 12. leckénél a 19. szakasz 77. oldalánál.

⁸⁵³ Ugyanott a 4. leckénél a 36. szakaszban a 27-28. oldalakon.

VI. Milánói Ambrus hatalmas befolyása

Ambrus (kb. 340-397.), aki huszonhárom éven át volt Milánó püspöke, Trierben keresztény vallású szülőktől származott. Ő a gallok ama pretoriánus prefektusának volt a fia, aki a birodalom egyik legfőbb politikai környezetének volt a feje, amely magában foglalta úgy Franciaországot, Spanyolországot, Portugáliát és ugyancsak Angliát is. Ambrus, aki a római törvényszék jogászáként nevelkedett, alapos kiképzésben részesült magas polgári tisztségének betöltése érdekében és ezután a kormányzat szolgálatába lépett. Kb. Kr.u. 370-ben nevezték ki konzuli prefektusnak, vagyis az Észak Itáliában fekvő Emilia-Liguriu tartomány kormányzójának, mely területnek Milánó volt a fővárosa, amelyik, mint Európa tíz legnagyobb városainak egyike abban az időben a nyugati birodalomnak volt a székvárosa. Milánó, amint ezt hangsúlyozták is még Rómát megelőzőleg vált keresztény várossá és itt történt az, ahol Konstantin és Licinius megegyeztek egymással abban, hogy kiadják Kr.u. 313-ban az azóta híressé vált vallási "Türelmi Rendeletüket".

Kr.u. 373-ban Auxentiusnak, Milánó ariánus püspökének elhunytá után az ortodox és az ariánus pártok heves harcokba keveredtek egymással az utódlást illetőleg. Ambrus, mint kormányzó, csapatokkal vonult be a templomba azért, hogy ezáltal megakadályozza a két egymással vetélkedő csoport harcát jelöltjei felett és egy megnyugtató beszéd kíséretében békességet és megfontolt cselekvést tanácsolt az ottlétőknek. Beszéde olyan mély hatást váltott ki, hogy közfelkiáltással őt magát választották meg püspöknek, ezt kiáltva: "Ambrus a püspök." Mivel még nem volt megkeresztelkedve, szeretett volna megszabadulni ettől a tisztségtől, azonban az ő népszerű megválasztását Valentiniánus császár is jóváhagyta és a keresztiséget csak nyolc nappal azelőtt vette fel, mielőtt őt harmincnégy esztendőskorában püspökké szentelték fel.⁸⁵⁴ Ezt az eseményt úgy tekintették, mint amely világosan mutatja, hogy még abban az időben is a püspöki hivatalt olyannak tekintették, mint amely magasabban áll úgy méltóságban, mint hatalomban a kormányzói állásnál. Mindenesetre az egyház hatalma és befolyása ekkor igen kiterjedt volt.

1. AZ EGYHÁZ DOKTORA, PÜSPÖKE ÉS MINT ÁLLAMFÉRFIÚ. — Ambrus életét teljesen az egyháznak szentelte és e tisztségében a legmagasabb helyre emelkedett. Úgy ismerték őt, hogy egyike "az egyház doktorainak". Ebben az időszakban a milánói püspök egyúttal az itáliai egyházmegyének is metropolitája volt Észak Itáliában. A félsziget maga, amelyhez Szicília, Szardínia és Korzika tartozott a pápa saját egyházmegyéjét alkotta - a római püspökséget - szemben Ravennától kezdve északra, egészen a felső Dunáig, és Illyricustól keletre egészen a nyugatig húzódó tengerparti Alpokig, az itáliai egyházmegye terült el, melynek székhelye Milánóban volt.⁸⁵⁵

Ambrus nagy hatalmat és befolyást gyakorolt, még talán nagyobbat mint a római püspök és a milánói püspökök, teljes függetlenséget élveztek Rómától, amelynek felettük gyakorolt befolyása alig érdemelt említést.⁸⁵⁶ (Lásd a hasonlatot a könyv 327. oldalán.)

Az olyan püspök, mint Ambrus, aki a nyugati császár székhelyén tartózkodott, veleszületett egyéniségével és képességeivel nagy befolyást tudott gyakorolni császári híveinek lelkiületére és

⁸⁵⁴ F. Homes Dudden: *The Life and Time of St. Ambrose* (Szt. Ambrus élete és kora) című mű 1. kötet 66-68. oldalain. Lásd még: Thomas Hodgkin: *Italy and Her Invaders* (Itália és Hódítói) az 1. kötet 387. oldalán.

⁸⁵⁵ Dudden idézett művében az 1. kötet 64. oldalán és az 1. sz. megjegyzésnél. Karl Heussi and Hermann Mulert: *Atlas zur Kirchengeschichte* (Térkép az Egyháztörténelemhez) című művének az 1. számú térkép.

A ravennai és az aquelai egyházmegyéket egy kissé később alakították meg, ennek a területnek délkeleti és északkeleti részeiből. Ez utóbbi - Milánóhoz hasonlóan - hosszú ideig igényt tartott a Rómától való függetlenségre. (Schaff: *History*, a 3. kötet 293. old.)

⁸⁵⁶ "A századforduló idején (Kr.u. 400.) ... Milánóban volt a nyugati császárság székhelye, ennek volt csaknem mindenható püspöke Ambrus, és ezért volt az, hogy a milánói egyházi szertartás egészen függetlenül fejlődött ki a római szertartástól." (Charles W. Jones: "Development of the Latin Ecclesiastical Calendar" (A Latin Egyházi Naptár Fejlődése) című mű 35. oldalán a *Bedae Opera de Temporibus* című kiadványban.)

"Mint egyházi államférfiú, ő (Ambrus) volt az, aki Milánót veszélyes versenytárrá tette Rómával szemben és aki arra kényszerítette a római császárokat, hogy tisztelettel viseltessenek az egyházi hatalmával szemben, annak saját hatáskörében." (James W. Thompson and E.N. Jonson: *An Introduction to Medieval Europe, 300-1550*. (Bevezetés a Kr.u. 300-1500. közötti Középkori Európába) című mű 60. 61. oldalain.)

gyakran előfordult, hogy Ambrus maga rejlett a császári trónus mögött, jóllehet semmilyen egyéni vágyódást nem érzett ahhoz, hogy politikai hatalmat gyakoroljon. Ő úgy az ariánusoknak, mint a pogányoknak egyaránt ellenfele volt. Az volt a köztudatban, hogy Ambrus volt az, aki Gratián császárt a Kr.u. 382-ben rábeszélte arra, hogy azokat az összes győzelmi oltárokat, amelyeken a pogányok le szokták tenni esküjüket, távolítsa el Rómából, aki mellett a szenátus ismételten hiába kísérelte meg azok visszaállítását kieszközőlni és nagy részben Ambrus befolyásának lehetett betudni azt is, hogy Gratián visszautasította a Pontifex Maximus-i méltóság elfogadását.⁸⁵⁷ Az ariánus valóság Justina császárnő, aki II. Valentiniusz volt az édesanyja, abban a próbálkozásában, hogy az ariánus istentiszteletet vezesse be kísérletet tett arra is, hogy fegyveres erők felvonultatásával félemlítse meg őt, azonban Ambrus, akit a lakosság teljes erővel támogatott két ízben is bebizonyította a császárnőnek, hogy kettőjük között ő az erősebb. Figyelemreméltó hűségét és bátorságát nagyon jól bizonyítja az a cselekedete, amivel a hatalmas Theodósius császárral szemben eljár, aki hétezer embert ölt meg a thessalonikaiak ellen rendezett vérfürdő alkalmával (kb. 390-ben). Ambrus a legélesebb szavakkal fedtte meg nyilvánosan a császárt, annak kegyetlenségei miatt és őt mindaddig eltiltotta az Úrvacsora osztástól, amíg bocsánatért nem esedezett.⁸⁵⁸

Ambrus volt az atyja a nyugati zsoltár-énekléseknek. Szorgalmas tanuló volt ugyan, de sokkal jobban törődött a gyakorlati, mint a dogmatikai dolgokkal. Írásai az Ó és Új-Testamentumokra vonatkozó szentbeszédek foglaltak magukban és magyarázatait gyakran elcsúfította az, hogy azoknál az Origen-féle allegorizáló módszert használta.⁸⁵⁹ A próféciaakra vonatkozólag keveset írt, jóllehet Hippolytusnak - a próféták bibliamagyarázójának - volt a tanítványa.⁸⁶⁰

2. A TEOLÓGIA EVANGÉLIUMI ELEMekkel VEGYÜL ÖSSZE. — Ambrus teológiája - bizonyos szempontokat illetően - rokonságban volt az evangéliumi meghatározásokkal. A Bibliát olyannak tartotta, hogy az képezi az ő hitének zsinórmértékét, valamint azt is, hogy a Krisztus volt az egyház megalapítója.⁸⁶¹ Azt tanította, hogy a hit által váltattunk meg, s ez volt az, amelyet ő úgy határozott meg, hogy az egy eleven személyes kapcsolatot jelent Krisztussal a bűnök megbocsátásával egyetemben, amely azonban nem emberi érdemek által, hanem a keresztnak kiengesztelő áldozata következtében jön létre.⁸⁶² Vallásos tárgyú értekezése, melynek címe: "On the Mysteries" (A Titkokról) - görög nyelven "A szentségekről" - összesen csak két szentségről tesz említést: a Keresztségről és az Úrvacsoráról.⁸⁶³ És prédikációin keresztül - amely Ágostont is megtérítették - nagy mértékben ő képezte azt a lelki forrást, amelyből a bűnre és az isteni kegyelemre vonatkozó Ágostoni nézetek fakadtak, és amelyből aztán később maga Luther is ihletet merített.⁸⁶⁴

Ezért tehát elismeréssel kell hogy adózzunk Ambrusnak, mert az ő általa hangoztatott hittételek sokkal értékesebbek voltak, mint az a számos középkori katolikus hittanítás, amelyeknek a Nyugat számára való bevezetésénél éppen ő működött közre, vagy amelyeknek kifejlődésére nézve az ő befolyása volt a döntő. Az általa hangoztatott álláspontot a munkára, a jóvátételre, az áthelyezhető lelki érdemekre, a bűnbánatra, az eucharistára, a halottakért mondott imádságra, a tisztítótüzre, a szentek tiszteletére és a nőtlenségi fogadalomra⁸⁶⁵ nézve, az egyház később sokkalta jobban kiterjesztette, mint ahogyan ő annakidején azokat kezdeményezte. A szüzességet magasztalta ugyan, de nem is ellenezte a házasságkötést,⁸⁶⁶ lelkesen pártolta a mártírok és a szűz Mária tiszteletét, azonban azt

⁸⁵⁷ Schaff: History a 3. kötet 62. oldal.

⁸⁵⁸ Ugyanott a 359. 963. 964. oldalakon. Dudden idézett művében a 2. kötet 381-392. oldalakon, Ambrusnak Theodósiushoz írt levelét illetően lásd az NPNF-ben a 2. sorozatot a 10. kötet 450-453. oldalain.

⁸⁵⁹ Farrar: History című műve a 205. 328. oldalakon.

⁸⁶⁰ James G. Loughlin: "Ambrose, Saint", a The Catholic Encyclopedia című műben az 1. kötet 387. oldalán. Hippolytusra vonatkozólag lásd a 268-279. oldalt.

⁸⁶¹ Dudden idézett művében a 2. kötetben az 504. 639. 640. oldal.

⁸⁶² Ugyanott a 627. 628. 631. oldalakon.

⁸⁶³ Az NPNF-ben a 2. sorozat 10. köteténél a 315-325. oldalakon.

⁸⁶⁴ Dudden idézett művében a 2. kötet 674-675. oldalain.

⁸⁶⁵ Ugyanott a 674-675. oldalakon az 1. kötet 316. 147. oldalain.

⁸⁶⁶ Ugyanott az 1. kötet 159. oldalán.

hangoztatta, hogy Máriát nem szabad imádni.⁸⁶⁷ Tőle származik azt a hitvallást, amely azt tartja, hogy az Eucharisztia elemeiből (amelyeket ő mindkét formájában szokott kiszolgáltatni) a Krisztusnak valóóságos teste és vére válik, olyannak tekintette, mint azt a kezdőpontot, amelyből később az úgynevezett "átlényegülésnek" (Transsubstantiatio) dogmája fejlődött ki, azonban ennek dacára gondosan óvakodott az anyagelvűségi szempontoktól, nyomatékosan hangoztatván azt, hogy az Eucharisztia a lélek táplálékát képezi.⁸⁶⁸ Ő a túlárado lelki érdemek hitvallását tanította, azonban kiállott ama evangéliumi alapelv mellett, hogy az emberek nem képesek semmiféle érdemeket szerezni az Isten segítségét és kegyelmét kivéve.⁸⁶⁹

3. FENNTARTJA MILÁNÓ TELJES FÜGGETLENSÉGÉT RÓMÁTÓL. — Ambrus határozottan fenntartotta Rómától való függetlenségét, soha nem fogadván el Róma püspökének fennhatóságát,⁸⁷⁰ és Milánónak ez a függetlensége sok évszázadon keresztül fennmaradt. Ennek az észak-itáliai egyház-kormányzati függetlenségnek egyik eredménye volt azután az, hogy a milánói püspökség sok olyan egyházi romlottságtól meg tudta magát őrizni, amelyeknek Rómában volt a forrása, és egy további eredmény volt az is, hogy a lelki-függetlenségnek szellemisége a távolabb fekvő területekben⁸⁷¹ - sokkalta erőteljesebben, mint az magában Milánóban történt - arra képesítette az evangéliumi világosságot, hogy néhány századon keresztül tovább ragyogjék azután, hogy a lelki sötétség elkezdte beborítani a félsziget déli részeit. Ez olyan jelentőségteljes tény, amelyet mindig eszünkben kell tartani, miután az befolyással volt a további fejlődésre.

4. A PRÓFÉCIÁKBAN HÉZAGOS, AZONBAN A VÉGSŐ NAPOKAT ILLETŐEN HATÁROZOTT. — Dacára annak, hogy Ambrus előszeretettel viseltetett az allegorizáló biblia-magyarázattal szemben, és hajlamos volt arra, hogy a prófétai üzenetet alárendelje azoknak az erkölcsi és lelki tanításoknak, melyeket ő a bibliai szövegből vezetett volt, mégis világosan kifejezésre jutatta, hogy teljes mértékben hiszen a tényleges második Adventben, az utolsó ítéletben és a test feltámadásában. A Lk. 21. fejezetével foglalkozó egyik tanulmányában éppen úgy nyújtott eschatológiai, mint spirituális magyarázatokat. A "háborúk és a háborús hírek" őt a korábban folyamatban lévő fegyveres viszályokra emlékeztették.

"A mennyei írásokból nálunknál senki sem képes jobban tanúsítani azt, hogy ki lesz az, akire rá fog szakadni a világ végezte. Mert mennyi sok háborúban és mennyi háborús hírben volt már nekünk részünk! A hunnok felkeltek az alánok ellen, az alánok a gótok ellen, a gótok a tayfoliakkal szemben, és a szarmaták ellen. ... És a vég még nem érkezett el eddig."⁸⁷²

⁸⁶⁷ Ugyanott a 316. oldalon a 2. kötetben a 600. 601. oldalakon.

⁸⁶⁸ Ugyanott a 2. kötet 647. oldalán.

⁸⁶⁹ Ugyanott a 631. oldalon.

⁸⁷⁰ Schaff: History című művének a 3. kötetben a 304. oldalon, Dudden idézett művében a 2. kötet 642. oldalán. Flick idézett művében a 170. oldal.

⁸⁷¹ A hagyományos függetlenségnek egyik részét képezték Észak-Itáliában fekvő és az anya-egyháztól elszakadt sorozatos töredékek, amelyek a távolfekvő kerületekben voltak feltalálhatók, különösen az ország északnyugati részében, amelyek túlságosan gyakoriak voltak ahhoz, hogy ezt véletlennek lehetne tekinteni. Ambrus maga, amikor a saját egyházmegegyének papságához fordult, panasz tárgyává tette azt, hogy egyes elzártabb országrészekben némely papjai állást foglaltak a nőtlenség tilalmával szemben, hivatkozva ennél a régebbi jogszokásokra. (Ambrose: On the Duties of the Clergy (A Papság Kötelmeiről) című művében az 1. könyv 50. fejezeténél, az NPNF-ben a 2. sorozat 10. kötet 41. oldalán.) És ő volt az, aki kiűzte Milánóból Joviniánus követőit, akit ő "korának Protestánsaként" jellemzett, aki azt tanította, hogy az ember semmilyen további érdemet nem tud szerezni magának az askétizmus, vagy a szüzességi fogadalom letétele által. Igen valószínű ezért, - úgy mond A.H. Newmann - hogy a joviniánusok az Alpok völgyeiben találtak menedéket maguknak. Ennek az evangéliumi befolyása nemcsak Vigilantiusnál kellett megmutatkozzon (akinek neve, legalábbis időlegesen, a Góti-alapokkal kapcsolódott össze), hanem a későbbi évszázadokban feltámadott erőteljes szakadármozgalmakban is, mint amilyenek voltak az arnoldisták, a petrobrusiánok, henrikesek és mások. (Albert H. Newmann: idézett művében az 1. kötet 376. oldalán.) És az is közismert dolog, hogy ebben a területben a waldensek olyan szilárd gyökeret vertek, hogy annak maradványai mind a mai napig is fennállnak, sok idővel azután, hogy őket Európa más részeiben kiirtották, vagy ott felszívódtak. Lásd a 34. fejezetet.

⁸⁷² Ambrus művéből fordítva: Expositio in Lucam (Lukács Evangéliumának Magyarázata), a 10. könyvben a Lukácsra vonatkozó rész, a 21:9. versről a Migne-féle sorozatban. Pl. a 15. kötet, 1898. és 1899. oszlopokban.

Tekintetével, amelyekkel előrenézett a jövő időkbe úgy látta korának a pogányok számára történő evangéliumi prédikálását, mint az elkövetkező végső idők világos és szükséges előjátékát.

"Az evangélium hirdettetni fog, hogy elrombaltassék ez a világ. Mert éppenúgy, mint ahogyan az evangélium prédikálása az egész világban előre fog haladni (Mt. 24:14), amelyet már a gótok és az örmények is hittek, azért lesz, hogy meg fogjuk látni majd a világ végezetét."⁸⁷³

5. AZ ÍTÉLET NAPJÁNAK JELEI. — Ambrus úgy idézte Jézus nagy próféciját, mint amelyik az eljövendő utolsó ítélet különleges jeleit képviseli, amilyenek: a hamis krisztusok, földrengések, Jeruzsálem eleste, és az ezekhez hasonló, azonban nem határozza meg annak pontos idejét azért, hogy bennünket állandó öröködésre késztesen ezzel.⁸⁷⁴

A pusztító utálatosság - ahogyan ezt a zsidók gondolták - az volt, hogy a római hadseregek körülvelték Jeruzsálemet, s ugyancsak ez volt az Antikrisztus eljövetele, aki beült a templomba és - lelki vonatkozásban - megtelepedett a szívekben. Ekkor majd sokan el fognak pártolni az igaz hittől és a Bűn Embere (az Antikrisztus) meg fog nyilatkozni, azonban a szomorúság eme napjai véget fognak érni a választottak javára. Ezután jönnek majd a hamis próféták, az éhínség és a különféle zavarok, míg végül is az igazak a pusztákba menekülnek és a gonoszok uralma fog megkezdődni.⁸⁷⁵

Az Antikrisztusra vonatkozó egyik szónoklata szerint képletes módon szólott a gyermekét vivő asszonyról és a menekülés alkalmával elmondott imádságról télvíz idején, vagy a szombati napon, a nap elsötétedéséről, mint amely elhomályosítja az emberek szeme előtt az igaz hitet a hitetlenség felhőivel, és a hold elsötétedéséről, mint ami az egyházban uralkodó fogyatkozást jelenti akkor, amidőn a földi bűnök árnyéka tönkreteszi a Krisztus világosságának sugarait, és a Krisztus eljöveteléről a felhőkben, valamint a próféták megérkezését is, visszaemlékezvén Origenre.⁸⁷⁶

Ambrus számára a "fügefák és az összes fák" zsendülése az Adventnek és az utolsó ítéletnek kettős jelképét jelentette, amiket ő különféle módon szokott magyarázni: 1.) Úgy, hogy minden nép - a zsidókat is beleértve - megvallja az Istent. 2.) A Bűn Embere a zsinagóga sarjadéka (az Antikrisztus), aki saját magát öltözteti fel dicsekvéseinek ruházatába, hasonlóképp beszél a vadon tenyésző erdőről és a bűnök bőséges elburjánzásáról, avagy a hit gyümölcseiről és a gonoszságról is.⁸⁷⁷ Az Antikrisztus végül is el fog pusztítani Krisztus által, "az Ő szájának Lelkületével."⁸⁷⁸

6. A HÁROM ANTIKRISZTUS. — Ambrus három Antikrisztusról tesz említést: 1.) Az eljövendő Bűn Emberéről, aki be fog ülni a zsidók templomába. 2.) Az előbbinek gazdájáról a Sátánról, aki megkísérelti azt, hogy birtokába vegye "az én Jeruzsálememet, az én lelkemet". 3.) Ariust, vagy Sabelliust, avagy mindenkit, aki bennünket el akar szédíteni az ő helytelen magyarázataival.⁸⁷⁹

Iréneushoz hasonlóan ő is úgy tekintett az eljövendő Krisztusra, mint aki a Dan törzsből fog megérkezni (hivatkozván a I.Móz. 49:16-17-re), s ahogyan ezt a zsidók hitték, olyan módon foglalva helyet a templomban, mint valami gonosz és kegyetlen ítélőbíró és mint akinek a homlokára egy

⁸⁷³ Ugyanott az 1900. oszlopban Az egykorú magyarázatnak egy szokatlan darabkáját képezi az az általa a császár győzelmét illetőleg adott bizonyossága is, amelyet ő arra alapított, hogy a gótokat Góggal azonosította az Ezékiel 38:14. versétől kezdődő módon. (Ambrus: *On the Christian Faith* (A Keresztény Hitről) című művében a 3. könyv 16. fejezetében a 136-138. szakaszoknál, az NPNF-ben a 2. sorozat 10. kötet 241. oldal.)

⁸⁷⁴ Ambrose: *On the Christian Faith* az 5. könyv, a 16. 17. fejezetekben, a 202-210. szakasznál, az NPNF-ben a 2. sorozatban, a 10. kötetben a 310. 311. oldalon.

⁸⁷⁵ Ambrose: *Exposition in Lucam*, a 10. könyvben, a Lukács 21:20. versből, a Migne-sorozatban. a PL. 15. kötet, az 1900. 1901. oszlopokban.

⁸⁷⁶ Ugyanott a 23. 25. versekről, az 1902-1960. oszlopokban. (Lásd Dudden idézett művében az 1. kötet 17. oldalon, Ambrus tudományos ismereteit illetőleg.)

⁸⁷⁷ Ugyanott a 29. 30. versekre nézve a Migne-sorozatban a PL. a 15. kötetben az 1906. 1907. oszlop.

⁸⁷⁸ Ambrose: *Of the Holy Spirit* (A Szentlélekről) a 3. könyv, 7. fejezet, az NPNF-ben a 2. sorozat, a 10. kötet, a 141. oldalon.

⁸⁷⁹ Ambrose: *Expositio in Lucam*, a 10. könyvben a Lukács 21:20. verséről, a Migne-gyűjteményben PL. a 15. kötet 1900. 1901. oszlopokban. Az eretnek Antikrisztusokra vonatkozólag lásd még az *On the Christian Faith* című munkáját is, a 2. könyv 15. fejezeténél a 135. szakaszt, az NPNF-ben a 2. sorozat 10. kötetében a 241. oldalon.

megkülönböztető jel van bevésve.⁸⁸⁰ Ő tehát az Antikrisztust nem csupán a Bűn Emberével azonosította - úgy, ahogyan ezt már láttuk is - hanem annak a feneketlen mélységnek a vadállatával is, amely Énokkal és Illéssel viselt hadat (sőt bizonyos kéziratok szerint magával Jánossal is), és a Jel. 13. fejezetének vadállatával, amelynek nagy szokat beszélő szája volt.⁸⁸¹

7. TÉNYLEGES FELTÁMADÁS LÉSZEN A VILÁG VÉGEZETÉVEL. — Ambrus a halált háromféleképpen értelmezte: 1.) A bűn halálát látta abban, amely az örvendezés tárgya. 2.) A természetes halált, amelyiktől az embernek nem kell félnie, mivel az nem büntetést jelent, hanem megszabadulást a halandó életviszontagságaitól, ami az ember elbukása miatti büntetést képezi. 3.) Ami a lélek halálát jelenti akkor, amikor az "meghal az Úr számára, nem a természet gyöngesége, hanem a bűnösség következtében."⁸⁸² A test halálát a test feltámadásának kell követnie éppúgy, mint ahogyan a sarjak kizöldülnek a magvak elvetése után. "Miért is kételkednénk abban, hogy test fog feltámadni újból a testből?" - kérdezte őt.⁸⁸³

"És valóban megfelel az igazságnak az a csodálatos dolog, hogy a halottak sírjai meg fognak nyílni az Úr parancsszavára akkor, midőn az egész föld annak legszélsőbb határáig meg fog rendülni egyetlen mennydörgés hangja által, s amikor a tengerek kilépnek gátjaikból, majd ismét lemérséklik hullámaik tovaterjedését? És végül az az ember, aki hitt abban, hogy a halottak ismét fel fognak támadni, "egy pillanat alatt, egyetlen szemvillanásban az utolsó trombitaszóra (mert a trombita fog majd szólani), fel fog ragadtatni az első között a felhőkbe, hogy találkozzék ott a levegőben Krisztussal", az viszont, aki ebben nem hitt, vissza léssen hagyva és ezzel saját magát veti alá az önmaga hitetlenségéből eredő megítélésnek."⁸⁸⁴

Azt vallotta, hogy a feltámadásnak a világ végezetekor kell bekövetkeznie⁸⁸⁵ és ezt követőleg az ország átmegyen az Atya-Isten tulajdonába és ekkor megkezdődik a tökéletesség korszaka.⁸⁸⁶

8. KÉT FELTÁMADÁS, HÁROM OSZTÁLYOZÁS. — Ambrus érdekes magyarázatát adta a Zsolt. 1:5. versének, amelyet ő így idézett: "A gonosz nem támadhat fel ismét az ítéletben, sem a bűnösök nem támadnak fel az igazak gyülekezetében."⁸⁸⁷ Ő mindenkit úgy sorolt be, mint "igazakat", mint "gonoszokat", ezek akik soha nem hittek a Krisztusban és mint "bűnösöket", akik hittek ugyan, de akiket legyőztek ennek a földi életnek a kísértései. Miután idézi Dánielt, Jézust és Jánost a két feltámadásra vonatkozólag, a következő magyarázatot adja:

"Boldog (és szent), akinek része van az első feltámadásban" (Jel. 20:6), mivel ők megkapják az isteni kegyelmet az ítélet nélkül, azok azonban, akik nem jutnak el az első feltámadásra, hanem akik a második (feltámadásra) tétetnek félre, azok mindaddig fognak égni, amíg ők be nem teljesítik az időket az első és a második feltámadás között, vagy ha ők még nem teljesítették be azokat, úgy továbbra is megmaradnak a büntetésben."⁸⁸⁸

⁸⁸⁰ Ambrose: Liber de Benedictionibus Patriarcharum (A pátriárkák áldásának könyve) című műve, a 7. fejezet 32. szakaszában és az Unnaratio in Psalmum XL. (Elmélkedés a XL. Zsoltárban), a 10. verséről és a De Interpellatione Job et Dávid (Jób és Dávid felszólalásairól) a 2. könyv 7. fejezetében, a 27. szakasznál, a Migne-gyűjteményben PL. a 14. kötet 717. 1131. oszlopainál, illetve a 861. oszlopban.

⁸⁸¹ Ambrose: Enarratio in Psalmum című műnél a 4. versről való elmélkedés, a Migne-gyűjteményben a PL. 14. kötetnél az 1193. oszlopban.

⁸⁸² Ambrose: On the decease of His Brother Satyrus (Az Satyrs testvérének elhunytáról) című mű 2. könyvben (A Feltámadásban való hitről) a 36. 37. fejezetek, az NPNF-ben a 2. sorozat 10. kötetének 179. oldalán.

⁸⁸³ Ugyanott az 54. fejezet 182. oldalán.

⁸⁸⁴ Ugyanott a 76. fejezet 186. oldalán.

⁸⁸⁵ Ugyanott a 62. fejezet 184. oldalán.

⁸⁸⁶ Ambrose: On the Duties of the Clergy című művében az 1. könyv 48. fejezeténél, a 247. szakasznál, az NPNF-ben a 2. sorozat 10. kötetének 39. oldalán.

⁸⁸⁷ Ez nem jelenti helytelen fordítását a Zsolt. 1:5. verséből, hanem ezt a Septuagintából vette át, és a Douay-Biblia ugyanennek a szövegnek az olvasását tartotta meg a mai napig is. A hiteles bibliai fordítás ezt mondja (A magyar nyelvű Károli-Biblia szerint): "Azért nem állhatnak meg a gonoszok az ítéletben, sem a bűnösök az igazak gyülekezetében", és számos modern fordítás is ugyanannak a magállásról szól.

⁸⁸⁸ Ambrus munkájából fordítva: az Enarratio in Psalmum I. című mű 5. verséből az 54. fejezetben, a Migne-féle gyűjteményben, PL. 14. köteténél a 995. oszlopban.

"Ez képezi tehát a kétféle rendet. Marad még a harmadik (rend), a gonoszok osztálya, akik - mivel ők nem voltak hívők - máris meg lettek ítélve és ebből az okból ők nem fognak újból feltámadni az ítéletben, hanem csak a büntetésre: "mert inkább szerették a sötétséget, mint a világosságot" (Jn. 3:19), és ezért az ő ítéletük a büntetés lesz, és talán a sötétség büntetése."⁸⁸⁹

9. A MEG NEM HATÁROZOTT ÉS ÖSSZEFÜGGÉSTELEN IDŐ-ELMÉLETEK. — Ambrus arról beszélt, hogy bevégeződött a föld hetedik korszaka és a nyolcadikat a keresztény-korszak képezi, s hogy az Ó-Testamentum hetes száma az Új-Testamentum nyolcas számát képezi.⁸⁹⁰ Azonban ő az eljövendő nyugalmat a hetedik trombitaszóval kapcsolja össze, mint amelyik az Isten és a Krisztus örökkéartó uralmát hirdetné szerte-szét, a szombat-nappal együtt - amiket nemcsak a napokkal, az évekkel és az időszakokkal számítanak, hanem "századokkal" és "ezredekkel" - úgy mint "ennek a világnak napjait, hónapjait és éveit."⁸⁹¹ Arról beszélt, hogy a legendák főnixé számára a feltámadás idejét az ötszázadik esztendő jelenti, ami számunkra azonban az ezredik esztendő.⁸⁹² Mégis akkor, midőn ezt a hat napot allegorizálta, amelyek az átváltozással kapcsolatban vannak megemlítve, azt jegyezte meg, hogy "több mint hatezer esztendő lett számlálva",⁸⁹³ és ő ezt előszeretettel tekintette úgy, mint a teremtés hat napját. Majd a világ fennállását a teremtés hetének hat napjában jelölte meg, amelyeket egyetlen nappá vont össze, felosztván azt is tizenkét órára, vagyis korszakokra, aminek tizenegyedik órájában kellene Krisztus adventjének bekövetkeznie!⁸⁹⁴

10. VÁRJA A VALÓSÁGOS ADVENTET. — Ennek dacára Ambrus, allegorizálásával ellentétben a második adventről nem képletes leírás alakjában tesz említést:

"Mert ezt mondja az Úr: Ha valaki így szól majd hozzátok: Ímé itt van a Krisztus, vagy ímé nézzétek, ne higgyetek neki. Mert hamis Krisztusok és hamis próféták fognak feltámadni és ők nagy jeleket és csodákat tesznek úgy, hogy ezzel titeket tévedésbe tudjanak ejteni, sőt még ha lehetséges, magukat a kiválasztottakat is. És azokból, nehogy a választottak csatlakozzanak, az Úr figyelmeztet minket azokra, amiket követnünk kell, hogy ne ámisztanak el bennünket a hamis próféták beszédei, sem az ő valamelyik csodálatos tetteik meg ne téveessenek minket. Hanem, hogy higgyünk abban, hogy Krisztus útban van hozzánk, amikor a teljes igazságnak napja elkezd majd kisütni reánk. Mert a Krisztus meg fog majd nekünk nyilatkozni az Ő fenségének teljes világosságában és éppenúgy fogja majd az Embernek Fia - aki az ő angyalainak kíséretében érkezik el - kivilágosítani ezt a világot, azért, hogy minden ember higgyen és minden test meg legyen váltva. Ezért hát ne higgyetek az Antikrisztusnak, akivel kapcsolatban a hamis próféták így fognak szólni hozzátok: "Ímé a Krisztus", mert a hitetlenségnek napjai lesznek az Antikrisztusnak napjai. Ne higgyetek az olyanoknak, akik azt fogják mondani nektek: "Krisztus a pusztában van, Krisztus a titkos helyeken vagyon", mert Krisztussal máris minden telve van, ahová Ő csak el kezdett közelíteni. Azonban amikor mindazokat beteljesedni látjuk, amiket Krisztus az Ő evangéliumában nekünk megígért volt, akkor higgyünk az Ő Adventjében, mert különben azalatt, amíg mi az igazi világosságot keressük, a hitetlenség sötét árnyékába esünk bele."⁸⁹⁵

11. AMBRUS MINT VALAMI LÁTSZÓLAGOS ELLENTMONDÁS. — Ambrust olyannak látjuk, mint aki ellentmondásos egyéniség, ezt jelképezi kezdettől fogva az ő hirtelen átváltozása egy polgári tisztviselőből a vallási vezetővé.

⁸⁸⁹ Ugyanott az 56. fejezet 996. oszlopában.

⁸⁹⁰ Ambrose: a 44. Levél Horonatiushoz, a 16. 6. szakaszoknál, a Migne-gyűjteményben, PL. a 16. kötetben az 1189. 1190. 1186. oszlopokban.

⁸⁹¹ Ambrose: On the Decease of His Brother Satyrus című művében a 2. könyvnél ("On the Belief in the Resurrection") A 105. 108. fejezeteknél, az NPNF-ben a 2. sorozatban a 10. kötet 191. 192. oldalain.

⁸⁹² Ugyanott az 59. fejezetnél, a 183. oldalon és az 1. számú lábjegyzetben.

⁸⁹³ Ambrose: Expositio in Lucam című művében a 7. könyvnél a 9:28. vers magyarázatáról, a Migne-gyűjteményben a PL. a 15. kötetnél, az 1788. oszlopban.

⁸⁹⁴ Ugyanott a Lukács 15:17. verséről, az 1849. oszlopban.

⁸⁹⁵ Ambrose: Enarratio in Psalmum XLIII. című művéből a 7. fejezetnél, a Migne-sorozatban, PL. a 14. kötet 1144. oszlopában.

"Egyéniségének talán a legszembetűnőbb vonása volt a gyakorlati tetterőt mutató, jellemző, római módszere. Ő hangsúlyozottan a tetteknek volt az embere. Az is való, hogy ő ugyanakkor egy gondolkodó fő is volt.

"Végül Ambrus, bensőségesen vallásos egyén volt. Tevékenységét az Istenben való szilárd hit lelkesítette, egy oly égető vágyakozás mellett, hogy hasznossá tegye magát Isten szolgálatában. ..."

"E négyféle tulajdonságának - a fékezhetetlen tettevágyásnak, az erkölcsi buzgóságnak, a lekötő szívélyességnek és a lángoló vallásosságnak - az eredményét egy különleges méltóságteli és emelkedett szellemű egyéniség képezte. Ez a jelleme volt az, amely Ambrus számára páratlan helyet biztosított kortársai között. Korának ő volt a kimagasló egyénisége."⁸⁹⁶

Szilárdan szembeszállott az ellenséges hadseregek rohamaival és bűnbánatot követelt meg egy császártól, mielőtt azt a pápák valaha is megkövetelték volna. Tisztelettel viseltetett ugyan Péter székével szemben, mint az Apostoli Hitvallás őrzője iránt, azonban tagadta annak egyházi törvényhozását. Azzal, hogy saját püspöki székét teljes függetlenségben tartotta Rómától, ezzel megerősítette az észak-olaszországi egyházat abban, hogy az ne vesse magát alá Rómának, amely segítséget jelentett annak a lehetőségnek a megteremtésénél, hogy kifejlődhessék a nem-római mintájú istentiszteletnek formája. Elkerülhetetlen összefüggés forog fenn a milánói püspökség hosszas egyházi függetlensége és az anyaegyházról elpártolt ismételt kisarjadása között, ami észak-nyugat Itália és délkeleti Franciaország távolabb fekvő vidékein terjedt el az azt követő évszázadok alatt. Ő volt az, aki az allegorizáló teológiának a magyarázója lett a Keletről, a Nyugat számára, és számos olyan magvat ültetett el, vagy öntözgetett, amelyek a későbbiekben szerencsétlen gyümölcsöket hozta, mindazonáltal ő volt az, aki beléplántálta Ágoston lelkébe az isteni kegyelemnek ama fogalmát, amely azután Lutherben kellett, hogy alkalmilag kivirágozzék. Ezért nekünk ezt a férfit annak a korszaknak a szemszögéből kell megítélnünk, amelyben ő élt és ama segítség alapján, amelyet ő nyújtott.

VII. Chrysostom - Róma, mint az egyetemes Antikrisztus visszatartója

Chrysostom János (kb. 347-407.), Konstantinápoly patriarchája és a görög-egyház leghíresebb tanítója - mert Chrysostomot az aranyszájúnak hívták ékesszóló beszédei miatt - Antióchiában, Szíria fővárosában született. Édesatyja - aki előkelő katonatiszt volt - és édesanyja - ki korának egyik legkimagaslóbb istenfélő asszonya volt - egy csodálatosan klasszikus nevelést nyújtottak számára. Irodalmi kiképzését a szónok Libaniustól és a bölcsész Andragathiustól kapta és így vált szónokká és ügyvéddé. Nem lévén azonban megelégedve ilyen életorssal, három éven keresztül keresztény nevelés alá vetette magát és huszonhárom esztendő korában Meletius püspök kezéből felvette a keresztséget.

Édesanyjának elhunytá után szerzetesi magányba vonult vissza. Azonban a túlságos mértékben végzett önsanyargatás aláasta egészségét és Kr.u. 380. körül újból visszatért Antiochiába. Kr.u. 381-ben avatták fel diakónussá és 386-ban pappá szentelték. Az Antiochiában eltöltött ezután következő évek alatt történt, hogy prédikációi legnagyobb részét a "Homilies" (Szentbeszéd) c. művében foglalta össze, amelyik - a hozzájuk fűzött bibliamagyarázatokkal együtt - mintegy hatszáz darab beszédet ölel fel. A Kr.u. 398-ban Arcadius császár első miniszterének unszolására konstantinápolyi pátriárkává választották meg. Azonban az ő szakadatlan szentbeszédei - amiket a papság lelki átforgatásának kísérleteképp mondott - Eudoxia császárnő haragját váltották ki és ez jó alkalmat szolgáltatott vetélytársának, a becsvágyó Theophilusnak arra, hogy lehetővé tegye a fővárosból a Kr.u. 403-ban történt száműzetését. Bár ismét csakhamar visszahívták, azonban újból száműzetésbe lett küldve 404-ben, Cucusus-ba, amelyik egy kis falucska volt Cilicia és Örményország határán, és csaknem valamennyi máig fennmaradt levele ennek a száműzetésnek idejéből datálódna. Ezek a levelek a távollévő nyája számára szolgáló intelmekről azon buzdításokig terjednek, melyeket a Perzsiában és Scythiában lévő missziók részére küldött. Még száműzetésben volt, amikor 407-ben elhunyt, miután elérte a "háromszor húsz" éves életkort.

⁸⁹⁶ Dudden idézett művében a 2. kötetben a 492. 494. 495. oldalakon.

Chrysostom mélyen belebonyolódott az Origen-féle hitviszályokba. Miután gondolkodásmódjától mindennemű számítgatás távol állott, nem volt hajlandó osztani Origennek misztikus magyarázatait. Ő a Szentírásnak egyszerű, józan, nyelvtörténelmi magyarázatához ragaszkodott, szemben az alexandriai iskolának önkényes, allegorizáló, titokzatosságokat hajhászó módszerével. Úgyszintén mentes maradt mindenkor az ésszerűsítésre törekvő irányzatokkal szemben.⁸⁹⁷ Chrysostom kijelentette, mely szerint a Szentírásban foglalt próféciaik sokkal nagyobb erőt jelentenek, mint maguk a csodák,⁸⁹⁸ és azt is hangoztatta, hogy a próféciaik nemcsak azért vannak, hogy a jelenvaló dolgokat megmutassák, hanem, hogy kijelentéseket tegyenek az elkövetkezendő eseményekre vonatkozólag.⁸⁹⁹ Ezért most az ő prófétai magyarázataira térünk át.

1. AZ ANGYALOK ÖSSZEGYŰJTIK A FELTÁMADT SZENTEKET. — Chrysostom amikor az I.Thess. 4:15-17. versekről beszél - amelyekben a Krisztus eljövételéről van szó az utolsó trombitaszónál, hogy így feltámadjanak a halottak és átvitessenek az élő emberek - világos tanítást nyújt a halottak valóságos feltámadásáról és azoknak az adventkor angyalok által való összegyűjtéséről.

"Azok, akik meg vannak halva, először támasztatnak fel, és ilyen módon összetalálkozásuk (az életben lévőkkel) együtt fog megtörténni. Ábel, aki mindannyiunk előtt halt meg, akkor fog majd összetalálkozni Övele, azon emberekkel egyetemben, akik életben maradtak. Úgy tehát, hogy azok ilyen tekintetben nem fognak semmilyen előnyt sem élvezni, hanem az, aki megromlott vala és aki már annyi sok éve volt a földön, azokkal együtt fog Övele találkozni és ez lesz az eset a többiekkel is. Mert ha ők megvártak volna bennünket, amíg mi is meg fogunk koronáztatni - úgy, ahogyan ő ezt különben is mondja az egyik levelében, "mivel Isten mifelőlünk valami jobbról gondoskodott, hogy nálunk nélkül tökéletességre ne jussanak" (Zsid. 11:40) - akkor annál tovább kellett volna nekünk is várakozni rájuk, vagy inkább ők valóban megvártak volna minket, de mi ezt egyáltalán nem tettük volna. Mert a feltámadás "egy perc alatt, egy szempillantás alatt" fog végbemenni."⁹⁰⁰

2. AZ ANTIKRISZTUS MEGJELENÉSE AZ ADVENT JELE. — Érintve az Úr napja eljövételének hirtelen voltát és azt, hogy milyen váratlanul fog az beköszönteni az elő nem készült világra - "mint a szülési fájdalom a terhes asszonyra" (I.Thess. 5:3) - Chrysostom olyannak mutatja be nekünk az Antikrisztus és Illés eljövetelét, mint amelyek egy jelét képezik az eljövendő Krisztusnak.

"Talán érdemes megkérdeznünk aztán, hogy ha az Antikrisztus eljő és Illés is megérkezik, hogyan van az, "amikor ők azt mondják: béke és biztonság", hogy ugyanakkor hirtelen pusztulás fog rájuk szakadni? Mert ezek a dolgok teszik lehetővé azt, hogy ez a nap észrevétlenül lepje meg őket, mivel ezek ama nap eljövételének a jeleit képezik. Azonban ő ezt nem úgy vélte, hogy az az Antikrisztusnak kell legyen az ideje, vagyis az egész napja, mivel léssen majd ez a jele a Krisztus eljövételének. Neki magának azonban nem léssen egy jele, mert hirtelen és váratlanul fog majd elérkezni."⁹⁰¹

Továbbhaladva a II.Thess. Levélhez, Pál klasszikus szövegét az Antikrisztust illetőleg, Chrysostom itt sokkalta részletesebben foglalkozik az Antikrisztus megjelenésével úgy, mint "az idők kimagasló jelével" az evangéliumnak az összes nemzetek számára való prédikálása mellett, az adventet megelőzőleg, és az Illés eljövételével kapcsolatban.⁹⁰²

⁸⁹⁷ Schaff: History című művében a 3. kötet 937. oldalán.

⁸⁹⁸ Chrysostom: A Commentary on the Acts of the Apostles (Magyarázat az Apostolok Cselekedeteiről) című művének az 5. sz. szentbeszéd, (az Acs. 2:14. versről), az NPNF-ben az 1. sorozatban a 11. kötet, 33. oldalán.

⁸⁹⁹ Chrysostom: Homilies on First Timothy (Szentbeszéd az Első Timótheus-i Levélről) című művében (az I.Tim. 1:18-19. versekről), az NPNF-ben az 1. sorozatban a 13. kötet 423. oldalán.

⁹⁰⁰ Chrysostom: Homilies on First Thessalonians (Szentbeszéd az I.Thess. Levélről) című művében a 8. sz. szentbeszéd, az NPNF-ben az 1. sorozatban a 13. kötet 356. oldalán.

⁹⁰¹ Ugyanott a 9. sz. szentbeszédben a 362. oldalon.

⁹⁰² Chrysostom: Homilies on Second Thessalonians (Szentbeszéd a II.Thess. Levélről) című művében az 1. sz. Szentbeszédnél, az "Argument" (Érvek) című résznél, az NPNF-ben az 1. sorozatban a 13. kötet 378. oldalán.

3. AZ ANTIKRISZTUS ÖNMAGÁT FELMAGASZTALVA FOG MEGJELENNI. — Hivatkozással az Antikrisztusra vonatkozó közkeletű felfogásra, Chrysostom kijelenti azt, hogy ő saját magának felmagasztalásában fog megjelenni, nem pedig alázatos modorban.⁹⁰³

4. AZ ANTIKRISZTUSNAK MINDEN TEMPLOMBAN MEG KELL JELENNIE. — Elérkezve a II.Thess. 2:3-4. versekben foglalt pontos szövegrészekhez - amelyek szerint a "Bűn Embere" az "Isten Templomában" fog megnyilatkozni (úgy mint a keresztények templomában, s nem csupán a zsidó templomban), Istennek adva ki magát - Chrysostom úgy jelöli meg az Antikrisztust, mint amely nem egyéb "a hitehagyásnál". És különös figyelembe kell hogy részesítsük Chrysostomnak azt a kijelentését, amely szerint ez a keresztényi hitehagyás nem csupán Jeruzsálemben fog megnyilatkozni - úgy ahogyan ezt néhányan gondolták - "hanem minden egyes egyházban is", mint amelyek az Isten ellenfeleivé fognak válni.

"Itt (a II.Thess. 2:3-4) ő az Antikrisztusra vonatkozólag szól és nagy titkokat fed fel előttünk. Mi is hát a "szakadás"? (Lábjegyzet: "Azt a görög szót, amelyet mi "szakadás"-nak fordítunk le, azaz kölcsönözzük ki, hogy az az istentagadást jelenti. J.A.B.) Ő ezt istentagadásnak hívja, mint amely útban van, hogy sokakat elpusztítson és őket elszakítsa (az egyháztól). Úgy, hogyha ez lehetséges volna - mondja ő - még maga a Kiválasztott is meg legyen támadva. (Mt. 24:24) És ő ezt úgy hívja, hogy a "Bűn Embere". Mert ő számtalan gonosztettet fog elkövetni és rávesz másokat is ezek elkövetésére. Azonban ő "a pusztulás fiának" hívja őt, mert ő is az, aki el fog pusztíttatni. De hát kicsoda ő? Ő lenne talán a Sátán? Semmi esetre sem, hanem egy olyan ember, aki beleegyezik egészében abba, hogy ő (a Sátán) munkálkodjék az ő bensejében. Mert ő egy férfiú. És ő "aki ellene veti és fölébe emeli magát mindannak, ami Istennek, vagy istentiszteletre méltónak mondatik." Mert ő nem fogja bevezetni a bálványimádást, hanem ő az Istennek leszen majd ellenfele, el fogja törölni az összes isteneket és el fogja rendelni az embereknek azt, hogy Isten helyett őt imádják és ő maga fog beülni az Isten templomába és nem csupán a jeruzsálemi templomba, hanem minden egyes Egyházba is. Ezt mondja: "mutogatván magát". Ő nem azt mondja, hogy ezt fogja mondani, hanem igyekszik magát mutogatni. Mert ő nagy tetteket fog véghezvinni és csodálatos jeleket fog bemutatni."⁹⁰⁴

5. A DÁNIEL-FÉLE NÉGY BIRODALOMRÓL SZÓLÓ VÁZLAT AZ ANTIKRISZTUST IS MAGÁBAN FOGLALJA. — Még jellemzőbb Chrysostomnak az a kijelentése, hogy a Dániel-féle, és a négy világhatalomra vonatkozó vázlatos prófécia egymásutánja - Rómával, mint a fékező negyedik hatalommal együtt - legelőször is az Antikrisztus országa felé halad és onnét indul el végül a Krisztus királyságához. Ezt - amint kijelenti - a próféta tárta fel, még pedig "teljesen világosan."

"Csak egy van, aki most visszatart addig, amíg az el nem vitetik az útból", ami annyit tesz, hogy amidőn a római birodalom eltávolíttatik az útból, akkor fog ő eljönni. És ez természetes. Mert mindaddig, amíg ettől a birodalomtól való félelem fennmarad, senki sem fogja saját magát önként felmagasztalni, azonban akkor, ha az már feloszlott, meg fogja támadni a teljes fejtelenséget és azon igyekszik, hogy úgy az emberek, mint az Isten feletti hatalmat kezeibe kaparintsa. Mert ahogyan az azelőtt való országok el lettek pusztítva, mint pld. a médek országa a babiloniak által, s a babiloniaké a perzsák által, s a perzsák országa a macedónok által és a macedónok királysága a rómaiak által, és ezt majd a Krisztus fogja elpusztítani, s ez tovább nem fog fennmaradni. És ezeket a dolgokat Dániel nekünk teljesen világosan feltárta."⁹⁰⁵

6. A RÓMAI BIRODALOM JELENTI A VISSZATARTÓ ERŐT. — Ezt követőleg Chrysostom áttér Rómának az egyéniségére, mint amelyik szerinte azt a visszatartó erőt jelenti, amely már eddig is megakadályozta az Antikrisztus megnyilatkozását és megjelöli azt a nyilvánvaló okot is, aminek következtében az apostol nem nevezte meg nyíltan is a birodalom nevét.

⁹⁰³ Ugyanott.

⁹⁰⁴ Ugyanott a 3. sz. Szentbeszédben, 386. oldal.

⁹⁰⁵ Ugyanott a 4. sz. Szentbeszédben a 389. oldal.

"Az ember természetesen azt kérdezheti, hogy mi az, amelyik visszatart, és ezután azt is szeretnénk tudni, hogy miért fejezi ki magát ezzel kapcsolatban Pál olyan homályos módon. (II.Thess. 2:6-9) Kicsoda tehát az, aki azt visszatartja, azaz aki őt megakadályozza abban, hogy megnyilatkozzék? Egyesek valóban azt mondják, hogy ez a Lélek kegyelmi ajándéka, azonban mások szerint ez a római birodalom, s ez az, amihez jómagam is leginkább ragaszkodom. Miért? Azért, mert ha ő ezt a Lélekre nézve értette volna, akkor bizonyára nem beszélt volna erről olyan homályosan, hanem világosan és érthetően kimondta volna, hogy most a Lélek kegyelme, azaz ennek ajándékai azok, amelyek őt visszatartják. És máskülönben is neki már most el kellett volna érkeznie, ha neki akkor kellene eljönnie, amikor az isteni ajándékok megszűntek, azonban, miután ő ezt a római birodalomra értette, így ő természetesen csak rákacsintott erre, és csak burkoltan és homályosan szól erről. Mivel nem áll szándékában az, hogy felesleges ellenségeskedést zúdítson a fejére és haszontalan veszélyekbe döntse magát. Mert ha ő azt jelentette volna ki, hogy a római birodalom nemsokára szerte fog hullani, akkor ők azonnal rárohantak volna, mint valami ragályos személyre és az összes hívet, valamint az élőket is elpusztították volna."⁹⁰⁶

Néróra nézve alkalomadtán úgy emlékezik meg, mint aki az Antikrisztusnak volt a mintaképe.⁹⁰⁷

7. A FÉLELEM RÓMA MEGNEVEZÉSÉTŐL. — A kereszténység annak fogantatásától kezdve nyílt összeütközésbe került a római birodalom érdekeivel. Pilátus lehetetlennek találta, hogy barátságot kössön Krisztussal és mégis továbbra is megmaradt a cézár barátjának. Ugyanez az érzület volt az, amelyik a zsidókat az ő legnagyobb istentagadó cselekményük elkövetésére ösztönözte. Az emberek általában mély hallgatásba burkolóztak a próféciaikkal kapcsolatban a római név felemlítése tekintetében. Chrysostom azt mondja erről:

"És ő (Dániel) azt mondja: hogy a negyedik (ország) a rómaiaknak az országa. Ő azonban semmilyen nevet nem említ és miért? Azért, mert ha ő túlságosan érthetővé tette volna beszámolóját, sokan elpusztították volna a Bibliát."⁹⁰⁸

Ugyanezt a tartózkodást tanúsították az ősi, rabbinusi írók is, akik a rómaiakat egyszerűen úgy hívták, hogy "a gonosz ország". És a Konstantius előtt élt keresztény írók ugyancsak diszkrétek voltak, s lehalkították hangjukat akkor, ha a birodalomról esett köztük szó, nehogy meghallják őket. Konstantin után ez a tartózkodás már kevésbé volt szükséges, és ezért azt is elhagyták. Ennek dacára az V. században, midőn Jeromos azt a megjegyzést tette, hogy a cserép és a vas össze vannak ve gyűlve, ezt úgy tekintették, mint hazaáruló vonatkoztatást Silicho-ra, a római vandál generálisra, és csak az utóbbinak bekövetkezett halála mentette meg Jeromost attól, hogy ezért felelősségre vonják.⁹⁰⁹ Ismét az óvatosság.

Jeromos tehát ezzel magyarázza meg a félelmet attól, hogy az állam örökkévalósága ellen szólnak. Nem azt választja, hogy nyilvánosan beszéljen a Római Birodalom pusztulásáról, amelyről annak uralkodói azt gondolják, hogy örökéletű fog lenni. Ennél a pontnál ütközött össze a kereszténység hite a császárság római hitvallásával.

Ámbár Chrysostom tanúságtétele főképp az Antikrisztussal és a feltámadással foglalkozik, mint amely tényezőknek nagy szerepük van az Adventnél, mégis az előbbi elválaszthatatlan kapcsolatban áll Rómával a vázlatos próféciaák tekintetében. A valóságban ő mélyen hallgat a Millenniummal kapcsolatban, ami jellemző fényt vet az egykorú fejlődésekre nézve.

⁹⁰⁶ Ugyanott a 388. 389. oldalakon.

⁹⁰⁷ Ugyanott a 389. oldalon.

⁹⁰⁸ Chrysostom-ból fordítva az Interpretatio in Daniele Prophetam (Magyarázatok Dániel Prófétából) című műből, a Migne-sorozatban, a PG. 56. kötetben a 208. oszlopban, a Dániel 2:40. versére nézve.

⁹⁰⁹ Lásd Farrarnál is: a Lives c. műben a 2. kötet 284. oldalán.

VIII. Polychronius Porphyryus "Antiochusi" elméletének követője

Polychronius (kb. 374-430.), a szíriai Apameának a püspöke, Porfíriusnak volt a csodálója, követvén ez utóbbi "Antiochus Epiphanes"-i elméletét a negyedik vadállatra nézve, aminek elfogadása abban az időben csak néhány Szíriában élő íróra korlátozódott.⁹¹⁰ Életéről és lelki befolyásáról, önmegtagadásáról és szemlélődő életmódjáról volt ismeretes. Szabadelvű nevelésben részesült és tudott görögül és zsidóul. Ragaszkodott a szent Könyvekben foglalt valamennyi kánonhoz. Írásaiból értékes töredékek maradtak fenn ránk az ő "Catena", vagy "Gyűjtemény" (görögül "lánc") című művében a Jób könyvéből, melyet Junius adott ki és ugyancsak megmaradt egy töredék Dániel könyvéből, az egyik vatikáni kéziratban, amely több ősrégi egyházi írótól származik Polychroniusig bezárólag.

A Dániel könyvére vonatkozó magyarázatában ő eltért az ősi egyházi történelmi álláspontjától azért, hogy nagy mértékben a pogány Porfíriust kövesse. Ilyen módon nyilvánul meg az az eltérő irányzat, amelyik már előzőleg is megtámadta a kereszténységet, s ami most már eredményes munkát végzett az egyházban azért, hogy későbbi időkben aztán még tovább fejlődhessenek.

1. A VAS-BIRODALMAT NAGY SÁNDOR UTÓDAIRA KORLÁTOZZA. — Polychronius a Dániel fejezetére vonatkozó magyarázataiban minden félreértést kizárólag megállapítja, hogy az első három királyság Babilont, Perzsiát és Sándor birodalmát jelenti, a negyediket ő a Sándor utódaira alkalmazza és a kőből-való országot az egyháznak tartja.⁹¹¹

2. A KÜLÖNBÖZŐ SOROZATOKAT A 7. FEJEZETBEN ANTIOCHUSSAL FEJEZI BE. — A Dn. 7. fejezeténél a sorozat némileg különböző: a négy vadállatot Babilon, Médea, Perzsia és Nagy Sándor birodalma jelentik és a kis szarv maga Antiochus.⁹¹²

"Íme egy másik kis szarv támadt fel a többiek közepéből. Ő a híres Antiochusról beszél nekünk, aki a tizenegyedik volt Sándortól. ..."

"Az első három szarv ki lett szakítva. Ő az ura a három megmaradó királynak. Mivel amikor ő Ázsia felett uralkodott, ugyanakkor hatalommal bírt a perzsák, úgyszintén az egyiptomiak és a zsidók felett is. És az egyik (szarv) követte őket egész Seleucusig, Ázsia királyáig. A makkabeusok könyve teszen bizonyosságot ezekről a dolgokról. Ezért nagyon csodálkozom azon, hogy - ellentétben a világos történelmi eseménnyel - miért kísérli meg Apolinárius azt, hogy eltorzítsa ezeket az írásokat az Antikrisztus eljövetelét illetően."⁹¹³

3. A HÁROM ÉS FÉL IDŐ EGYENLŐVÉ LESZ TÉVE ANTIOCHUS 2300 NAPJÁVAL. — Polychronius ezt a számításbeli részletezést az Antiochus-féle zsidóüldözésre és ezek törvényeinek megváltoztatására alkalmazza,⁹¹⁴ és a három és fél időt három esztendőnek és hat hónapnak számítja a zsidó időjelölés szerint, ami 2300 estével és reggelrel lévén egyenlő, egészbenvéve úgy számítandó mint 1150 teljes nap. Ez az ő furcsa számítási módja azonban - eltekintve attól, hogy három és egy negyed évet csúsztat be a három és fél esztendő helyébe - eltorzíttja a zsidó időszámítást, mert a zsidó év nem mindenkor 354 napból szokott állni, egy szökő-hónap lévén azért, hogy ezzel a hold-éve megközelítő módon lépést tudjon tartani a nap évével.

4. A KOS ÉS A BAKKECSKE PERZSIÁT ÉS GÖRÖGORSZÁGOT JELENTIK. — A Kos két szarva Médeával és Perzsiával egyenlő, és a szőrös Kecskék Nagy Sándort jelenti.⁹¹⁵

⁹¹⁰ Lásd a 326. oldalon.

⁹¹¹ Polychronius: In Danielelem című művében és Angelo Mai: Scriptorum Veterum Nova Collectio című művében az 1. kötet második lapszámozás a 111. oldalon.

⁹¹² Ugyanott: a 125. 126. oldalon.

⁹¹³ Ugyanott: a 126. oldalon. A cateha szerzője ezt a mondatot iktatta hozzá: "Azonban Eudoxius azt mondja, hogy a te magyarázatod is, Polychronius, a botor, Porphyriustól lett kölcsönözve." (Ugyanott: a 126. 127. oldalakon és a 8. számú megjegyzésben.)

⁹¹⁴ Ugyanott: a 129. oldalon a Dániel 7:25. versére nézve, és a 133. oldalon, a Dn. 8:14. versre vonatkozólag.

⁹¹⁵ Ugyanott: a 134. oldalon a Dn. 8:20. 21. versekre nézve.

5. A 70. HÉT 490 ÉVET JELENT A KRISZTUS SZÜLETÉSÉIG. — Polychronius egész világosan alkalmazza az év-nap elvet a hetven hétnek három összetartozó tényezőjére. A hetedik hetet magyarázva Polychronius azt mondja, hogy az a negyvenkilenc esztendő, amely a médek Dáriusának első évétől, Dárius (Hystaspes) hatodik évéig terjed, magában foglalta a templom építését és a prófétai hatvankét hetet - amelyik egy hézaggal kezdődik - és ami I. Artaxerxes harminckettedik évétől Heródes uralmának harminckettedik évéig terjedt, vagyis 483. évig, a város falainak megépítésétől kezdve egészen a Krisztus születéséig.⁹¹⁶ Ekkor kezdődik az első hét és Krisztus a fél hétben erősíti meg a Szövetséget.⁹¹⁷

6. A HALOTTAK FELTÁMADÁSA (Dn. 12.) SZELLEMSZERŰEN VAN ÁBRÁZOLVA. — Polychronius eltérő magyarázatot ad Dánielnek a feltámadást illetőleg hangoztatott közismert véleményétől.

"És sokan azok közül, akik alusznak a föld porában, felserkennek. (Az eredeti angol szöveg a könyvben szószerint így lenne lefordítható: "... akik a föld mélyedéseiben alusznak, feltámasztanak." A ford. megj.) Én valóban sokaktól hallottam azt, hogy ezek az igék a feltámadásra vonatkoztatva magyarázandók. Azonban nem könnyű dolog egyetérteni a közkeletű véleménnyel, hanem az igazságra vonatkozó tekintetet mindenkor figyelembe kell venni. Mert az írásban a halottakat gyakran olyan embereknek hívják, akik a foglyul esettek állapotában vannak."⁹¹⁸

IX. Isidore Rómát vallja a negyedik országnak

A Peluseumi Isidor (kb. 370-450.) plébános volt, az egyik a Nílus keleti torkolatánál fekvő monostorban. Amikor leírta a negyedik vadállatot kijelentette azt, hogy az "teljesen érthetően jelöli meg a rómaiak országát",⁹¹⁹ ami újból arra mutat, hogy ebben az időben Porphyriusnak a görögökre vonatkozó elméletét még nem fogadták el mindenütt.

⁹¹⁶ Ugyanott: a 138-140. oldalakon, a Dn. 9:25. versről.

⁹¹⁷ Ugyanott: a 141. oldalon a Dn. 9:27. versre vonatkozólag.

⁹¹⁸ Ugyanott: a 156. oldalon a Dn. 12:2. versre vonatkozólag.

⁹¹⁹ Isidore of Pelusium: Epistolarum Libri Quinque (Az Ötödik Könyv Levelei) című műben, az 1. könyv a 218. levél, a Migne-gyűjteményben, PG. a 78. kötet 320. oszlopában.

19. AZ ÚJ BETELJESÜLÉS HÍRNÖKEI

I. A fokozatos beteljesülés kortársi elismerése

A 6. sz. fejezetben már megjegyeztük azt, mely szerint Jézus félre nem érthető kifejezésekkel kijelentette a prófécia fokozatos beteljesülését illetően a korabeli felfogás alapvető elveit: "És most mondtam meg néktek, mielőtt meglesse, hogy amikor majd meglesz, higgyetek." (Jn. 14:29) És Ő ugyanezt mondá másféle formában: "Ezeket pedig azért beszéltem néktek, hogy amikor eljő az az idő, megemlékezzetek róluk, hogy Én mondtam néktek." (Jn. 16:4)

Arra is felhívtuk a figyelmet, hogy milyen módon alkalmazták ezt az elvet az ősi zsidó keresztények esetében, vagy hogyan működött az náluk, akiknek beteljesedését a jeruzsálemi ostrom alkalmával és elmeneküléssel mentették meg magukat attól. Hasonlóképp a IV. és V. század alatt olyan régi és bevett gyakorlat volt, hogy azt úgy hívták, mint: "az egyházi bibliamagyarázók hagyományát."⁹²⁰ Ezt nem csupán egy vagy két egyén hangoztatta, hanem egy egész énekkar hirdette, melynek tagjai széles körben voltak szétszóródva. Hippolitus igen érthető nyelven szólott a negyedik királyságról, úgy mint amely azonos a "rómaiakkal, akik jelenleg az uralmat bírják" és hivatkozott Dániel e mondására: "A vas máris uralkodik, az máris mindeneket szétör és összezúz, és ezeket a dolgokat már mi magunk is látjuk. Ezért most dicsérjük Istent, aki teáltalad megtanított bennünket."⁹²¹

És végig, az egész kereszténység történelmén át, mindig találkozunk egymást követő, a prófeciát tolmácsoló csoportokkal, különböző helyeken, akik a különféle prófécia akkoriban történt beteljesedésének voltak hirdetői. Cyrill, állandóan zaklatva az eretnekségek által, tanúságot tett az "elszakadás" vagyis az istentagadás mellett az egyházban, amit befejezett tényként említ meg abban az időben.⁹²² És sok olyan magyarázó volt, akik Rómában látva azt a gátló hatalmat, amelynek mindaddig meg kell akadályoznia az Antikrisztus teljes megnyilvánulását, amíg a birodalom fennmarad, aggodalommal teli módon jósolgatta a negyedik ország elkövetkező leomlását.

Azonban ebben a fejezetben különböző helyeken élő olyan férfiakat fogunk találni, akik kijelentették, hogy a prófécia következő lépcsője az ő saját korukban kellett, hogy beteljesült legyen. Ezek tanúi voltak a barbárok beözönlésének és felismerték azt a tényt, mely szerint Róma szét lett zúzva, és ők azt hirdették, hogy az emberek érkeztek a vasból és agyagból álló lábak korszakához, abban a teljes meggyőződésben, hogy ők maguk is teljes résztvevői ennek az ő korukban lezajló drámának, a beteljesedő prófécia közepette. Jóllehet ők is osztóztak koruk zavaros és kellemetlen eseményeiben, azonban - ellentétben a nagy tömegekkel - ők nem csodálkoztak azon a hihetetlen látványon, amikor is az Örök Város a barbárok zsákmányává bukkott el, mivel ők elő voltak készülve erre a próféciaiban való erős hitük által, és az emberi dolgok Isten által való előre történt ismeretével és vezérlésével. "A római világ a bukás szélén van - mondá Jeromos - azonban mi ennek dacára fennen hordjuk fejünket, ahelyett, hogy meghajtanánk azt."⁹²³ Most tehát meg fogjuk közelebbről vizsgálni ezt a további fejlődést az egykorú egyének ismeretei szerint.

II. Sulpicius Severus a cserép és a vas összevegyülésének hírnöke

Sulpicius Severus (Kb. 363-420.), aki egyháztörténész volt, Aquitániában született. A jogi tudományokban azt a legjobb nevelést kapta meg, amit az akkori időkben csak nyújtani lehetett és mint jogász és ügyvéd kimagasló tekintélynek örvendett pályatársai körében. Feleségének - aki egy dúsgazdag konzulnak volt a leánya - korán bekövetkezett halála teljesen megváltoztatta életsorát és a Tours-i Martinhoz folyamodott tanácsért. Elhagyván előbbi életmódját (kb. 393. körül), életének

⁹²⁰ Lásd a 413. oldalt.

⁹²¹ Lásd a 274. oldalon.

⁹²² Lásd a 414. oldalon.

⁹²³ Lásd a 445. oldalon.

hátralévő napjait Toulouse-ban Aquitániában szerzetesi visszavonultságban töltötte el. Ebben a minőségben - dacolva édesatyjának haragjával és barátai csúfolódásával - Tours-i Martinnak lett a tanítványa.

Severus nemzedékében magas rangot töltött be úgyis mint tudós és mint író is, és a dél-franciaországi kultúrának volt a képviselője. Az ő "Chronicle", vagy a "Sacred History" (Krónika, vagy a Szent Történelem) című műve (Kb. 403. Kr.u.) egy kísérletet képez arra, hogy a világ tömör történelmét adja a teremtéstől kezdve egészen a Kr.u. 400. évig. Ennek első része a valóságban nem volt más, mint a Szentírási elbeszélések rövid vázlata. Elérkezve a babiloni fogság idejéhez, Severus érdekes magyarázatát nyújtja Nebuchadnezzár álmának az egyes birodalmak sorrendjét illető részére nézve. A Krisztus eljövételére vonatkozó hamis tanítások Severusnak az Antikrisztusról szóló magyarázatait tanúsítják.⁹²⁴

1. RÓMA FELOSZTÁSA A BETELJESEDÉS TÉNYLEGES FOLYAMATÁT KÉPEZI. — Miután leírta a fémről való állóképet, Severus nemcsak a prófécia négy világhatalmát rajzolja meg úgy, mint ahogyan azokat a négyféle fém jelképezi, hanem kijelenti azt is, hogy annak a végleges felosztásnak a korszakát - ami a cserép és vas összevegyülésével van jelezve - a jelenleg folyamatban lévő beteljesülés mutatja.

"A vasból való lábszárak egy negyedik hatalomra mutatnak, amely alatt a római birodalmat kell érteni, amelyik a leghatalmasabb ama összes országok közül, amelyek azelőtt voltak. Azonban az a tény, hogy a lábak részint vasból, részint cserépből valók valának azt mutatja, hogy a római birodalmat fel kell oszlatni úgy, hogy az többé soha ne egyesülhessen. Ez is az, ami már teljessébe ment, miután a római állam felett nem egyetlen császár, hanem több császár uralkodik és ezek állandóan hadakoznak egymás között, vagy valóságos háborúskodással, vagy csalárságok által."⁹²⁵

Ez a hang, amit itt meg kell jegyezni, teljességgel újszerű, mivel az az egykorú nemzedék világos elismerését és alkalmazását jelenti egy új lépésnek, ama prófétai teljességet illetőleg, ami a nagy prófétai vázlatban foglaltatik. Ez ugyanolyan jellegzetességet képez, mint amilyen Rómának előző azonosítása volt a negyedik világhatalommal.

2. A CSERÉP MÁRIS ÖSSZEVEGYÜL A VASSAL. — Amikor további megbeszélés tárgyává teszi azon idegen nemzeteknek vegyülését, de azok egymással való nem-egyesülését, akik elkezdtek birtokba venni Róma területeit, azt a megjegyzést kockáztatja meg, hogy a világ "az utolsó idők" szakaszába lépett.

"Végül azzal, hogy a cserép és a vas elkezdenek összevegyülni egymással - anélkül azonban, hogy azok lényege egymással teljesen egyesülnék - az emberi nemnek azok a jövőendő vegyületei vetik előre árnyékaikat, amelyek nem tudnak egymással megegyezni, jóllehet egymással össze vannak kötve. Mert nyilvánvaló, hogy a római földet idegen nemzetségek, avagy lázadók vették birtokukba, avagy azt olyanok kezébe adták át, akik magukat egy béke látszata alatt megadták az ellenségnek. És az is nyilvánvalóvá lett, hogy ezek a barbár nemzetségek és különösképpen a zsidók, összevegyültek a mi hadseregeinkkel, városainkkal és tartományainkkal, és ily módon mi látjuk őket, amint közöttünk élnek, azonban semmi esetre sem úgy, hogy magukévá tennék a mi szokásainkat. S a próféták kijelentik azt, hogy ezek képezik a végső időket."⁹²⁶

3. A KŐ-ORSZÁGNAK KELL KISZORÍTANIA A FÖLDI ORSZÁGOKAT. — Kijelentve azt, hogy a romboló Kő, Krisztust és az ő még megalapítandó örökös királyságának előremutatását jelképezi, Severus azt állítja, hogy ez egy olyan pontot képez, amelyen megbotlanak mindazok az emberek, akik egyetértenek a múlttal, de nem a jövőendővel.

"Azonban abban a Kőben, amely a hegyről kés érintése nélkül leszakadt volt és amely szétzúzta darabokra az aranyat, ezüstöt, rezet, vasat és a cserepet, a Krisztus képe tűnik fel. Mivel Ő, aki nem

⁹²⁴ Terrot Reaveley Glover: Life and Letters in the Fourth Century (Élet és Levelek a Negyedik században) című művében a 295-298. oldalakon.

⁹²⁵ Sulpicius Severus: Sacred History (A Szent Történelem) című művében a 2. könyv, 3. fejezetében, az NPNF-ben a 2. sorozatban a 11. kötet 98. oldalán.

⁹²⁶ Ugyanott.

emberi körülmények között született (miután Ő nem az ember akaratából, hanem az Isten akaratából született meg) semmivé fogja tenni azt a világot, amelyben az emberi országok léteznek, és egy másik királyságot fog majd alapítani, egy romolhatatlant és egy örökkévalót, azaz: egy eljövendő világot, amely a szentek számára készített. Ezt a pontot illetőleg némelyek hite még nagyon ingadozó csak azért, mert ők nem hisznek azokban a dolgokban, amelyek még eljövendők, jóllehet ők már meggyőződést szereztek azokról a dolgokról, amelyek elmúltak."⁹²⁷

Így szól tehát Sulpicius Severus világos véleménye és tanúságtétele. Most azután forduljunk Jeromos felé.

III. Jeromos az utolsó értelmes tanúságtevő az elsötétítés előtt

Jeromos (kb. 340-420.) a latin egyház nyilvánvaló doktora úgy Nyugatra, mint a Keletre elvezet bennünket. Az ő életpályáját olyannyira át meg átszövik a nagyjelentőségű idők, amelyeket akkortájt a világ keresztülment, hogy nélkülözhetetlen dolog az ő életéről egy körképet adni abból a célból, hogy jobban fel tudjuk fogni az ő prófétai magyarázatainak jelentőségét, mivel ez utóbbiak azokból az időkből és eseményekből fakadnak, amelyek újjáalakították a világot és az egyházat. Jeromos, aki a Pannoniában fekvő Stridoban, gazdag keresztény szülőktől származott, mint még ifjú utazgatott Rómába, hogy ott befejezze klasszikus tanulmányait. Vasárnaponként a többi keresztény ifjú társaságában látogatást szokott tenni a mártírok sírjainál, a katakombákban, ami mély benyomást gyakorolt rája. Liberius pápa keresztelte őt meg kb. a Kr.u. 360. évben.

Miután néhány esztendeig Rómában tartózkodott, a keleti Galliában tett utazást, ahol - a hírek szerint - teológiai tanulmányokkal kezdett foglalkozni. Ezután egy több hónapos vagy talán több éves aquilesi tartózkodás következett, ahol számos keresztény egyéniséggel tartott fenn kapcsolatot. Kr.u. 373-ban Jeromos a keresztény barátai közül néhányal együtt egy utazáson vett részt Trácián és Közép Ázsián keresztül Észak-Szíriába.

Miután meglátogatta Pál apostol körutazásainak színhelyét és miután kilábalta egy veszedelmes betegségből, a pogány klasszikusoktól határozottan elfordult a Szentírás felé és az Antiochia közelében fekvő Chalcis pusztaságába vonult vissza, hogy ott öt esztendőt töltsön a legszigorúbb tanulmányok között (374-379.), ami a zsidó nyelv megtanulását is magában foglalta, egy megtért zsidó férfiú oktatásával. A 379. évben Antiochiában presbiterré szentelték, ahonnan aztán Konstantinápolyba ment, és a görög nyelvben igyekezett magát tökéletesíteni. Tovább folytatta emellett fordítói és más természetű irodalmi munkásságát is. 382-ben Jeromost Rómába hívták és mint tanult férfiú segítségére volt Damasus pápának egy nyomozásban, amely egy Antiochiában kifejlődött hitvita körül indult meg.

Ezt követőleg Jeromos - Damasus sugalmazására - megkezdte a Biblia "régi latin-nyelvű" fordításának a revízióját. Legelőbb az evangéliumokat fordította le, majd ezt követőleg az Új-Testamentum többi, hátramaradt könyveit, azután következtek a Zsoltárok, majd a többi történelmi, prófétai és költői Könyvek. Mindezek aztán azt eredményezték, hogy elkészült a Szentírásnak az a latin-nyelvű fordítása, amelyet később Vulgata-nak neveztek el, és amely Kr.u. 382. és 404. között lett teljesen befejezve. Az egyes könyvekhez írott bevezetései bizonyos esetekben valóban igen értékesek. Jeromos a történelemben elfoglalt kimagasló helyét elsősorban a Biblia revíziójának és fordításainak köszöni.

Mivel kitűnősége és tanultsága miatt soka csodálták és körüludvarolták őt, Damasus elhunytá után - megundorodva - otthagyta Rómát, hogy szigorúan szerzetesi életnek szentelje magát Palesztinában. Itt kezdte el megírni a Szentírás könyveire vonatkozó magyarázatait, amikor is éjjeli oktatási órákat vett egy megtért zsidó férfiútól. Körülutazta egész Palesztinát, meglátogatta Jeruzsálemet, Betlehemet és Galilea valamennyi megszentelt helységét. Mivel az ezt követő harmincnégy éven keresztül Betlehemben ültette fel sátorfáját - Kr.u. 386-420.) itt számos zárdát és monostort alapított. Betlehemben, amelyik legkiterjedtebb tevékenységének lett a színhelye írta volt meg legtöbb bibliamagyarázatát. Ezek a magyarázatok kiterjednek a Genezisre, a kisebb és nagyobb prófétákra, a

⁹²⁷ Ugyanott.

Prédikátorokra, Jóbra, a Zsoltárok bizonyos részére és a Galátziabeliekhez írott levélre, az Efézusiakéra, a Tituséra és a Filemonéra is. Éveken keresztül valósággal a "tollal a kézben" élt, éjjel-nappal az olvasásnak és az írásnak szentelvén magát.⁹²⁸

Mivel Jeromos hírneve napról-napra növekedett, a világ minden részéből sokan látogatták meg őt, akik között ott volt Sulpicius Severus is, akinek a próféciaakra vonatkozó nézetei valószínűleg nagy befolyást gyakoroltak rája. Majd ezután következett a gótokhoz történt kirándulása és heves viszályai az origenizmussal kapcsolatban.

Ezután következett Itáliának a gótok által történt előzőnlése, Rómának Alarik részéről megsarcolásával a Kr.u. 410. évben. Jeromos ebben az időben Betlehemben tartózkodott, ahol ő csak nemrég fejezte be a Dánielre vonatkozó magyarázatait és éppen az Ésaiás és Jeremiás könyveinek ugyanilyen munkáján dolgozott. Megdöbbenve a birodalom sorsára vonatkozóan hozzá eljutott hírek által, az Ezékiel könyvéhez írt "Előszavában", úgyszintén a Marcellát illető emlékbeszéd vázlatában, bensejében teljességgel elzárkózott az akkori idők forgatagától.⁹²⁹ És mindazokat betetőzte azután az, hogy a hunok előzőnlötték Szíriát. Ilyenek voltak az állapotok, amelyekben elkészítette az Ezékiel könyvében magyarázatát. Testileg teljesen leromolva, Jeromost egy lázas betegség vitte el 420-ban. Először Jeruzsálemben temették el, de később maradványait Rómába vitték át.

25. ábra – Jeromos utolsó az ősi prófétai magyarázók között

Fénykép tanulmány Jeromosról, a Dánielre vonatkozó utolsó nagy magyarázatok írója az V. században, mielőtt Ágoston forradalmasító nézetei végig nem söpörtek ezen a területen. Legjobban arról ismerik, hogy ő volt a latin Vulgata fordítója, ami rendkívül mély benyomást gyakorolt a keresztény egyházra, annak katolikus formájára nézve. Az általa kifejtett befolyás olyan volt, amelyet nem lehet elmellőzni és azt nem szabad alábecsülni sem.

1. JEROMOS KORSZAKÁNAK JELENTŐSÉGE. — (Kr.u. 340-420) Jeromos élete öt császár uralkodásának idejére terjedt ki, Róma első elbukásának korszakában, amelyben Róma megsarcolása képezte a válságos időszak tetőpontját. Ezek a császárok a következők voltak: Juliánus (361-363.), Valens (364-378.), I. Valentiniánus (364-375.), Gratiánus (373-383) és Theodósius (379-395), valamint ennek fiai, amely időszak felöleli az "ortodox" kereszténységnek a birodalomban való megalapozásának korát. Jeromos a nyugati világban egyike volt annak, aki már kezdetben népszerűsíteni igyekezett az aszkétizmust és a monostorba való zárkózást. Az általa írt Latin Vulgata volt a nyugati civilizáció Bibliája egészen a Reformációig és ezt jelentették ki a római egyház úgynevezett "szabványbibliájának", a Trenti Zsinaton hozott rendelettel,⁹³⁰ amely ma is érvényben van. Ámbár a Bibliát Jeromos annak próféciaival együtt nagy számban terjesztette el a latin nyelven, azt azonban később ennek megfelelően félretolták az emberek kezéből, amikor a latin megszűnt az egyszerű népek nyelvezetté lenni. És ezzel az eljárással a hagyományok kezdtek fokozatosan előtérbe nyomulni. Ezért tehát a katolikus egyháznak az az igyekezete, amivel a Latin Vulgátát akarja megtartani úgy, amint a Bibliának egyetlen hiteles fordítását, nem nagy becsületére válik Jeromosnak, mivel ez a törekvés szemben áll a fordítónak a szándékával, amely abban állott, hogy a Bibliát annak a korszaknak tájnyelvi szövegezésében mutassa be.

Mivel azokban a bajokkal terhes időkben született, melyek Konstantin Kr.u. 337-ben bekövetkezett halála után szakadtak az emberekre, Jeromos szorgalmasan végezte tanulmányait Juliánus császár uralkodásának korszaka alatt. Későbbi, Jeruzsálemben lefolyt (386-420.) élete tanúja volt először a birodalom feloszlásának Theodósius fiai között és ezután látta a barbárok által annak részeire történt feldarabolását is, jóllehet a nyugati császárság végleges eltörlése csak egy fél évszázaddal ezután következett még be.

⁹²⁸ Encyclopaedia Britannica című mű 13. kötetében a 2. 3. oldalakon a "Szt. Jeromos" című cikknél. Schaff: History című mű, a 3. kötet 976. oldalán, Farrar: Lives című műve a 2. kötet 230. oldalán.

⁹²⁹ Jerome a 127. sz. Levélben (Principiához írva), az NPNF-ben a 2. sorozat 6. kötetének 257. oldalán.

⁹³⁰ Canons and Decrees of the Council of Trent (A Trenti Zsinat Kánonjai és Rendeletei) című mű, J. Waterworth fordításban a 19. oldalon.

Jeromos "Commentary on Daniel" (Magyarázatok Dánielről) c. műve, amelyet 407-ben ajánlott fel, kifejezetten azért íródott, hogy ezzel ellensúlyozza Porfirius kritikai munkáját (231-301.),⁹³¹ aki azt állította, hogy a Dániel-féle prófécia az Antiochus Epiphanes és a maccabeusok idejére vonatkoznak és azokat megközelítőleg ez utóbbiak idejében írták - ámbár nyelvezetük jövő-időben lett szerkesztve - és így annak olyan színezete van, ami veszélyeztetni alkalmas a kereszténység egyik legfőbb támasztékát. Jeromos különbséget tett a Dániel könyvében eredeti Septuaginta fordítása és Theodotionnak későbbi helyettesítése között is.⁹³² Jeromosnak a Dániel könyvére vonatkozó magyarázata, mint "felülmúlhatatlant" emlegették, azt akarván ezzel kifejezni, hogy ő már semmi egyebet nem hagyott hátra utódainak, mint hogy magyarázzák az ő bibliamagyarázatát. A Dánielre vonatkozó értelmezéseit későbbben a Welefrid Strabo által írott "Glosse Ordinaria"-ba kebeleztek be, amely a középkori latin-nyelvű Bibliák szabvány széljegyzeteit tartalmazza.

Jóllehet Jeromos idejében már az egyházban dúló nagyméretű hitehagyás nagy léptekkel haladt előre, a prófécia egyes, régebbi keletű magyarázatai még mindig mélyen szunnyadtak. Az a tény, hogy Hippolitos és Iréneus művei voltak kedvenc társai könyvtári magányában,⁹³³ jellemző világot vet Jeromosnak a próféciaikat illető magyarázatára. Világosan kijelentette azt, hogy a próféciaíróknak egy egészen új fázisa az, amely az ő beteg szemei előtt lejátszódik, azaz Róma lehanyatlása.⁹³⁴

Ennek dacára az Apokalipszis az ő számára titokzatosságoknak volt a könyve és óva intett a képzelőerő meg nem engedett csapongásai ellen. Jeromos harcok kiállású ellenfele volt a milenarizmusnak, az az anyag, vagy azok az egykorú nézetek, melyek mellett néhányan síkraszállottak, alkalmat szolgáltatott neki azok nevetségessé tételére. Azt is beszélik, mely szerint Jeromos terjedelmes munkáiban lehet beágyazva megtalálni valóságosan az összes pápai részről elkövetett tévedések magját, a szentek és a mártírok imádatát, az ereklyék tiszteletét, a bűnbocsánatot, a római püspök főhatóságának elsőbbségét és így tovább. Ő azonban szembehelyezkedett Origen tanítását a feltámadással, a lelkek állapotával és az ördög megbánó töredelmével kapcsolatban, éppen abban az időpontban, amikor a pápaság, mint a szentek lelki uralkodását úgy kezdte el magyarázni, mint az egyháznak az uralmát.

Szerencsétlen dolog az, hogy Jeromosnak Origennek való ellentéte egy olyan mélyreható és acsarkodó viszály volt kapcsolatos, amelyik az Origen által írott "First Principles" (Alapvető hitelvek) című munka fordítására összpontosult. És ez a nagy sietség, amivel Jeromos ide-oda futkossott segítség után és az az elkeseredett modor, amivel azokat az egyéneket támadta meg, akik - mint Rufinus és Vigilantius⁹³⁵ - felhívták a figyelmet Origennek arra a befolyására, mely az ő előző kije-

⁹³¹ Fremantle: megjegyzés, Jeromosnak Dániel könyvére vonatkozó magyarázatához, az NPNF-ben a 2. sorozat 6. kötet 500. oldalán. Porphyryust illetőleg lásd a 326. oldalt.

⁹³² Jeromos: Előszó a Dániel Könyvéhez című művében az NPNF-ben a 2. sorozat 6. kötetének 492. oldalán.

⁹³³ Farrar: Lives című művében a 2. kötetben a 229. oldalon.

⁹³⁴ Jeromos: az 53. Levélben (Paulinushoz írva) az NPNF-ben a 2. sorozat 6. kötetének 102. oldalán.

⁹³⁵ Aquileai Rufinus egy szerzetes volt, aki harminc esztendőn keresztül tartózkodott keleten, ahol Origen írásai közzismertek voltak, s akit arra kértek fel, hogy a Nyugati olvasók számára fordítsa át latin nyelvre a First Principles című munkát. Rufinusnak ez a fordítása jelenti ennek a műnek egyetlen elérhető forrását, mivel a görög nyelvű eredetije elkalódott. Rufinus fordítási módszere az Origen tanulmányozó modern ember számára sok kívánnivalót hagy maga után, mivel erősen letompította az eretnekségeket tartalmazó pontokat abban azért, hogy az anyagot kevésbé támadólagossá tegye az óhitűek számára. Azok az utalásai, melyeket Origennek Jeromos által történt felhasználására vonatkozóan tett egy áldatlan viszálykodás hullámain kavarta fel, amelyben mindkét ellenlábás azon igyekezett, hogy a másik fél hátrányára önmagát tisztára mossa mindenféle gyanúsítástól. Rufinus javára meg kell állapítani azt, hogy ő volt az első, aki beszüntette a civakodást, és aki szelídebbnek tűnt a két fél között. Rufinus saját jogánál fogva kiemelkedő egyéniség volt, mint az egyháztörténelem és a teológia írója. A hittanra vonatkozó kommentárjai igen értékesek, mivel azok az aquileai egyházközség hitvallását szemléltetik azokban az időkben, mielőtt még a katolikus teológia kifejlődése teljesen végbement volna. Pld. a bűnbánatra vonatkozó értekezésében egyáltalán nem tesz említést a lelkész által való feloldozásról. (A hittanra vonatkozó ezt a művet lásd: Rufinus: A Commentary on the Apostles Creed (Az Apostoli Hitvallás Magyarázata) című műnél az NPNF-ben a 2. sorozat 3. kötet 541-563. oldalakon).

Az aquitaniai Vigilantius, a galliai presbiter és Sulpicius Servius pártfogoltja, egy másik kortársa és része volt ennek az Origenre vonatkozó viszálykodásnak. Később Jeromos haragját még jobban felkeltette maga ellen azzal, hogy tiltakozott a nótlenség kényszere, a monasticizmus, az anchoritizmus (a remetesség), az ereklyék imádása, a szentek segítségül hívása, a virrasztások, a gyertyaégetés ellen és az ellen, hogy az ereklyéknek csodatévő erőt tulajdonítsanak. Jero-

lentéseiből kitűnik, méltatlannak bizonyultak egy olyan emberhez, mint aki az övéhez hasonló magas állást töltött be.

Így történt, hogy Jeromos hangja - dacára a hittagadás előhaladásának és a próféciák megértésére vonatkozó fokozatos visszaesésnek - még mindig élesen csengett a próféta vázlat történelmi alapjain, mint ami az utolsó megértő tanúságtételt jelentette, annak a korábbi próféta magyarázatot mellett való szilárd kiállás érdekében, ami az apostolok korából származott. Ilyen tehát az a hely, amit Jeromos a próféta magyarázatok történelmében betölt. Térjünk most már rá az ő magyarázataira.

2. RÓMA JELENTI A NEGYEDIK ORSZÁGOT A PRÓFÉTAI LÁNCOLATBAN. — Jeromos, amikor újból világosan megismétli és határozottan hangsúlyozza a kereszt óta eltelt négy évszázad tanúbizonyságát, a négypróféta királyságot, amelyek a Dániel 2. fejezetében foglaltatnak - Rómával mint a negyedik országgal - úgy jelöli meg, mint amivel megcáfolja a Porfirius által ellene indított frontális támadást.

Ő (Dániel) azt mondja: "Oh király, te vagy az arany fej." És ezzel először is azt mutatja be, hogy Babilónia országa hasonlatos a legdrágább aranyhoz."

"És utánad más birodalom támad, alábbvaló mint te, ezüsthöz való, nevezetesen a médek és a perzsák (országa), amelyik hasonlatos lészen az ezüsthöz, kisebb lévén mint az azt megelőző, de nagyobb, mint a rákövetkező ország fog lenni."

"És egy harmadik birodalom, rézből való, amely az egész földön uralkodik, Sándort jelképezi és a macedónok országát és a Sándor utódainak birodalmát, amelyiket találóan hívnak úgy, hogy az rézből való, mivel az összes fémek között a bronz az, amelyik a legjobban visszhangzik, és annak hangja a legérthetőbben cseng, és hangja elhallatszik a messzi távolba is. ..."

"A negyedik birodalom pedig erős lesz, mint a vas, mert miként a vas széttör és összezúz mindent, bizony mint a vas pusztít, mindamazokat szétfűzza és elpusztítja, stb. Minekután a negyedik ország, amely köztudomásúlag a rómaiakhoz tartozik, azt a vasat jelenti, amelyik mindeneket széttör és hatalma alá hajt. Azonban annak lábai és sarkai részint vasból, részint cserépből vannak, amiről ebben a mostani korban világosan tanúságot tehetünk."⁹³⁶

Hasonlóan van ez a Dániel 7. fejezeténél, ahol a négy vadállatot ugyancsak úgy azonosítja, mint a négy királyságot, amelyeknél a harmadik birodalom négy országra szakad szét, azaz: a macedónok birodalma, mint a Ptolomeus, Seleucus, Fülöp és Antigonus császárok országára oszlik fel. Ezután Jeromos a következőket írja:

"A negyedik (királyság), amely az egész világ fővárosát tartja fenn a rómaiaknak a birodalmát képezi. ... Ő a római országot nem hasonlítaná semmilyen (különleges) vadállathoz, hacsak talán ez a szó nem maradt kimondatlanul abból az okból, hogy ezzel még félelmesebb színben tüntesse fel ezt a vadállatot, úgy hogy amikor a legvadabb állatra gondolunk az állatok között, akkor ezt a római vadállatra értjük."⁹³⁷

3. A CSERÉPNEK A VASSAL VALÓ ELVEGYÜLÉSE A JELENKOR FEJLŐDÉSÉT KÉPEZI. — Jeromos összes kijelentései közül, amelyek a római lábnak töredékekké való részre bomlására vonatkoznak a

mos védelmébe vette az ereklyék tiszteletét, azonban tagadta azt, mintha imádta volna azokat. Vigilantius a jelek szerint a Pireneusok lábánál élt, és vagy ott élt, vagy gyakran felkereste a Cotti-Alpok, Lombardiának síkságaival együtt, "az Adria-tenger hullámai és Cottius Király Alpesei között". Az ő püspöke - valószínűleg a Toulouse-i Exuperius - rokon-szenvezett tanaival. Ő nem csupán utazásokat tett a gall egyházközségek körzetében, hanem írástudókat és másolókat is alkalmazott és nagy mennyiségű vallásos iratot bocsátott közre. Jeromos, akinek gúnyolódó támadásai képezik egyetlen forrásmunkánkat Vigilantiusra vonatkozó felvilágosításaink számára, Jovinián-nal hozza őt kapcsolatba. (Duddon idézett művében az 1. kötet 315. 316. oldalán, a forrásmunkákat illetőleg lásd Jeromosnak azokat a leveleit, melyeket Vigilantiushoz írt, valamint amelyeket Ripariushoz intézett Vigilantiusra vonatkozólag, és azt a munkáját, melynek címe Against Vigilantius (Vigilantius ellen) az NPNF-ben a 2. sorozat 6. kötetében a 131-133. a 212-214. 417-423. oldalakon. Lásd még: W.S. Gillyl művét is, melynek címe: Vigilantius és Kora (Vigilantius and His Time.)

⁹³⁶ Fordítása Commentaria in Daniele című művéből a 2. fejezet 38-40. verseiből, a Migne-sorozatban, PL. a 25. kötet 503-504. oszlopaiban.

⁹³⁷ Ugyanott a 7. fejezet 7. versében az 530. oszlop.

legjellemzőbb az, amelyik ezt a tényt, "mint a legnyilvánvalóbban elismertet" említi meg éppen abban az időben! Ilyen módon a prófétai beteljesülésnek egy új korszakát jelentette ő be. És a folyamatban lévő ennek a beteljesülésnek kihirdetése terén - amint azt már megjegyeztük - Jeromos nem állott egyedül.

"Hasonlóképpen a negyedik ország, amelyik köztudomásúlag a rómaiakhoz tartozik, azt a vasat jelenti, amelyik mindent darabokra zúz össze és maga alá hajt. Azonban annak lábai és sarkai részint vasból, részint cserépből vannak, amelyet mi ebben az időben világosan bebizonyítva látunk. Mert épen úgy, ahogyan annak kezdetekor semmi sem volt erősebb és hajthatatlanabb, mint a Római Birodalom, épen úgy, annak végeztével nincsen semmi, ami gyengébb volna annál."⁹³⁸

A Dánielre vonatkozó értelmezésnek ez a részlete úgy látszik Jeromost a nyilvános közvád veszélyének tette ki, mivel azt a Vandál Stilicho mint valami hazaáruló kijelentést fogta fel, de akinek meggyilkolása még azelőtt következett be, mielőtt ezt az ügyet eljárás tárgyává lehetett volna tenni.⁹³⁹

4. KRISZTUS AZ A KŐ, AMELYNEK BE KELL TÖLTENIE A FÖLDET. — Visszaautasítva Porfiriusnak azt az állítását, mely szerint a Dániel 2. fejezetében foglalt kő lenne a szószerint vett Izrael, Jeromos ezt a Krisztusra magára alkalmazta azután, hogy ezek az összes birodalmak el lettek pusztítva.

"Miután, ahogy ezeknek az összes országoknak vége szakadt, melyek aranyból, ezüsből, bronzból és vasból valának, egy Kő szakadt le - az Úr és a Megváltó - emberi kéz nélkül, ami azt jelenti, hogy együttválás és emberi mag nélkül egy szűznek a méhéből és miután az összes országok el lettek pusztítva, ebből a kőből egy nagy hegy támadt, és betöltötte az egész földet."⁹⁴⁰

5. A PRÓFÉTÁLT ANTIKRISZTUS KÖZEL VAN. — Jeromos úgy látja, hogy az Antikrisztusnak a közel jövőben kell megérkeznie. Ehhez megjegyzi ezt:

"De mi az, amit cselekszem? Ami alatt én a rakomány érdekében szónokolok, a jármű maga elszülled. Az, aki vissza tudná tartani őt eltételek az útból és mi mégsem ébredünk rá arra, hogy az Antikrisztus itt van a közelben. Igen, az Antikrisztus közel van, akit azonban az Úr Jézus Krisztus az Ő szájának leheletével fog majd megsemmisíteni."⁹⁴¹

Jeromos világosan kijelenti: "Most van az, amikor a bűn misztériuma működik,"⁹⁴² jöllehet ő határozottan szemet hunyt előtte, hogy saját maga kifejezetten elpártolt a saját fogalmainak és gyakorlatának középpontjától.

6. NEM JELENHETIK MEG ADDIG, AMÍG RÓMA EL NINCS PUSZTÍTVA. — Azután, hogy a meg nem osztott Rómára hivatkozik olyan módon, amint az Pál apostolnak a Thessalonikabeliekhez intézett figyelmeztetésének tárgyát képezi, abban az előszóban tartott magyarázattal, mely az eljövendő Antikrisztus visszatartóját említi, Jeromos így folytatja:

"Ő (Pál) kimutatja azt, hogy az, amelyik visszatartja a római birodalom, mert csak akkor, ha azt elrombolták és azt kivették közülük - megfelelően Dániel prófétának - fog majd elérkezni az Antikrisztus, és nem előbb. Akkor, ha ezt ő világosan értésünkre adta volna, úgy ezzel ő botor módon egy üldözési dührohamot indított volna el a keresztények ellen, és ezt követőleg a gyarapodó egyház ellen is."⁹⁴³

Jeromos más helyütt azt is megmagyarázza, hogy miért nincsen Róma világosan felemlítve a próféciában:

⁹³⁸ Ugyanott a 2. fejezet 40. versében az 504. oszlopban.

⁹³⁹ Farrar: *Lives* című műve, a 2. kötet 284. oldalán, lásd még a szerkesztő megjegyzését is Jeromos előszavához az Ésaíasra vonatkozó kommentárját illetően, a 11. könyvben, az NPNF-ben a 2. sorozatban, a 6. kötet 498. oldalán.

⁹⁴⁰ Fordítás Jeromos: *Commentaria in Daniele* című műből a 2. fejezet 40. versében, a Migne-sorozatban, PL. a 25. kötet 504. oszlopában.

⁹⁴¹ Jeromos: 123. sz. Levele (Ageruchia-hoz írva) az NPNF-ben a 2. sorozat, 6. kötete, a 236. oldalon és a 7. sz. megjegyzésben.

⁹⁴² Jeromos: 133. sz. Levele (Ctesiphonhoz írva) az NPNF-ben a sorozatnál a 6. kötet a 275. oldalon.

⁹⁴³ Jeromos *Commentaria in Jeremiam* (Jeremiás Magyarázata) című műve az 5. könyv 25. fejezeténél a Migne-féle gyűjteményben, PL. a 24. kötet 1020 oszlopában.

"És most hogy ti már tudjátok, hogy ki az, aki visszatart, ismeritek azt is, hogy ő az ő idejében meg fog nyilatkozni, azaz ti már nagyon jól tudjátok, hogy mi az oka, amiért az Antikrisztus nem jó el azonnal. Ő (Pál) sem kívánja nyíltan kimondani azt, hogy a római birodalmat el kell pusztítani, mivel azok, akik azt kormányozzák örökkévalónak hiszik azt. Ennélfogva - megfelelően a János Apokalipszisének - a bíborba öltözött szajha homlokára az istenkáromlásnak egy neve van felírva, mely úgy szól, hogy az örök Róma. Mert ha ő ezt nyilvánosan és bátran kimondotta volna, hogy az "Antikrisztus nem fog eljönni, hacsak előzőleg a római birodalom el nem lészen rombolva", akkor az üldözések megindulásának igazságos és jogos oka támadhatott volna fel az ősi egyház ellen."⁹⁴⁴

7. AZ EGYHÁZBAN JELENIK MEG A MÁSODIK ADVENTET MEGELŐZŐEN. — Miután feltárja ama saját nézetét, mely szerint a "templom" név, amelyben az Antikrisztus helyet kell foglaljon, nem a zsidó templomot, hanem a (keresztény) egyházat jelenti, Jeromos kijelenti azt, hogy az Advent nem fog bekövetkezni mindaddig, amíg az Antikrisztus el nem érkezett, és az ő felbukkanása csupán követni fogja a birodalom széthullását.

"És lehet, hogy (az Antikrisztus) beül majd az Isten templomába, vagy Jeruzsálemben (ahogyan azt egyesek gondolják), avagy az egyházba (ahogyan ezt mi helyesebben hisszük), úgy mutatván be önmagát, mintha ő lenne a Krisztus és az Istennek a Fia. Addig - úgymond ő - amíg a római birodalom előzőleg el nem lészen pusztítva és az Antikrisztus ezt meg nem előzi, a Krisztus nem fog megérkezni, Aki tehát úgy fog eljönni, hogy elpusztíthassa az Antikrisztust. Ti tudjátok azt - úgymond ő - hogy amikor még tiveletek valék, a száj szavaival ugyanazokat a dolgokat mondtam volt el nektek, mint amiket én most egy levél formájában írok le számotokra, és én elmondtam volt nektek azt, hogy Krisztus mindaddig nem fog elérkezni, amíg el nem jött előzőleg az Antikrisztus."⁹⁴⁵

"És miután az megjelent - folytatja tovább Jeromos - az Antikrisztus uralma el lesz vágva és meg leszen semmisítve a dicsőséges második Advent által éppúgy, "mint ahogy a nap felkelte megfutamítja a sötétséget."⁹⁴⁶

8. A RÓMAI VILÁG FELBOMLÁSÁNAK TERJEDELME. — Róma letörése a legnagyobb mértékben aggasztotta Jeromost.

"Remegés fog el, amikor meggondolom a mi időnket fenyegető szerencsétlenségeket (396.). Mert húsz esztendőn, sőt több időn keresztül öntötték vérüket a rómaiak mindennap Konstantinápoly és a Juli Alpok, Soythia, Trácia, Macedónia, Dardania, Dácia, Thessália, Achaia, Eóirus, Dalmácia és Pannónia határai között, amelyek mindegyike és összessége meg lett sarcolva, ki lett fosztva és ki lett zsákmányolva a gótok, a szarmaták, quádok, és az alánok, hunok és a vandálok és a morvák által. Mennyi sok tisztas matrónája és szüze az Istennek, megannyi erényes és nemes hölgy lett áldozatul odadobva ezeknek a műveletlen és kegyetlen hordáknak! Püspökök lettek foglyul ejtve, papok és a kisebb rendű emberekhez tartozók lettek halálra ítélve. Templomok lettek lerombolva és lovakat szállásoltak be a Krisztus oltárai mellé és a mártírok ereklyéit ásták ki a földből. ... A római világ hanyatlóban van és mi mégis fennen hordjuk fejünket, helyett, hogy meghajtanánk azokat."⁹⁴⁷

9. RÓMA ELBUKÁSA A BIRODALOM "LEFEJEZÉSÉT" JELENTI. — Jeromos ama bánata, melyet ő a Birodalom fő- és székvárosának elbukása felett érez, szemléltető módon van elbeszélve.

"Róma ostroma és sok testvérem és nővérem elhunytá lett számomra tudtul adva. Ezen a napon én úgy meg voltam döbbenve és oly rossz érzés fogott el, hogy éjjel-nappal egyébre sem tudtam gondolni, mint a közösség jólétére, úgy tűnt nekem, mintha én is osztóztam volna a szentek fogságában és nem tudtam szóra sem nyitni ajkaimat mindaddig, amíg valami biztosabbat nem tudtam (róluk), és az egész idő alatt egészen eltelve aggodalommal csak a reménység és a kétségbeesés között hanykolódtam és önmagamát marcangoltam a más embereket ért szerencsétlenségekkel. Azon-

⁹⁴⁴ Jeromos 121. sz. Levele (Algasiahoz írva), a Migne-sorozatban, a PL. 2. kötetnél az 1037. oszlopban.

⁹⁴⁵ Fordítva Jeromos 121. sz. Leveléből (Algasiahoz írva), a Migne-gyűjteményben, PL. a 22. kötetben, az 1037. oszlopban.

⁹⁴⁶ Ugyanott.

⁹⁴⁷ Jeromos a 60. sz. Levél (Heliodorushoz írva) az NPNF-ben a 2. sorozat 6. kötetében a 130. oldalon.

ban amikor az egész világon az összes fények ki lettek oltva, vagy jobban mondva, helyesebben fejezzem ki magam, amikor az egész világ elveszett egyetlen városon keresztül, némává váltam és megaláztam magamat." ⁹⁴⁸

10. RÓMA BARBÁR FELOSZTÓIT MEGNEVEZI. — Jeromos felsorolja azok nevét, akik abban az időszakban felosztották Rómát és korlátozza aggodását az Antikrisztus közeli eljövetelét illetőleg.

"Azt, aki visszatartja elvették az útból és mi mégsem gondoljuk meg, hogy az Antikrisztus itt van a közelben. Igen, az Antikrisztus közel van, akit majd az Úr Jézus Krisztus fog megsemmisíteni az Ő szájának leheletével." Számtalan vad törzs özönlött el Gallia minden részét. Az egész országot, amely az Alpok, Pireneusok között és a Rajna meg az Óceán között terül el, pusztasággá változtatták a quádok, vandálok, szarmaták, elánok, gepidák, herulok, szászok, burgundok, allemenok hordái és - ami sajnos a közügy számára - még a pannonok is. Mert "Assur is csatlakozott hozzánk". Az egyetlen nemes Meguntacius (jelenleg Mainz) városát ugyancsak elfoglalták és lerombolták. Templomában sok ezer embert mészároltak le. Vangiusnak (a mostani Wormsnak) lakosságát - miután egy hosszú ostrommal szembeszálltak - teljesen kiirtották. Rheims, az Ambiani, az Altrebatae, a belgák hatalmas városai, amelyek a világ peremén fekszenek Tournai, Spayer és Strasburg, Germániához kerültek, mialatt Aquitániának és a kilenc nemzetiségnek tartományai és Lyon és Narbonne provinciái - egy néhány város kivételével - a pusztulás egyetemes képét nyújtják." ⁹⁴⁹

11. A "KIS SZARV" ANTIKRISZTUS, NEM ANTIOCHUS. — Jeromos bátran visszautasítva Porfirius ama állítását, mellyel a Kis Szarvat Antiochusra alkalmazza, figyelemreméltó bizonyítékát adja annak, hogy "az összes egyházi írók" az elmúlt időkben mind megegyeztek abban, hogy Rómának tíz országgá való felosztását az előtt várják, mielőtt a Kis Szarv fel tud tűnni. Ő a három kiszakított szarvat Afrikába helyezi.

"Porfirius ezt a két utóbbi vadállatot, amelynek a macedónokat és a rómaiakat jelképezik, a macedónok egyetlen országába helyezi el, és azt osztja fel részeire. Ő azt kívánja, hogy a párducot úgy fogják fel, mintha az maga Sándor volna, s hogy az a vadállat, amelyik különbözik a többi nagy állattól Sándor négy utódának tekintessék és ezek után ő előszámlálja nekünk a tíz királyt, sőt még Antiochus is, akit Epiphanes melléknévvel jelölnek meg. ... Porfirius hiába töpreng azon, hogy az a kis szarv, amelyik a tíz szarv után emelkedett ki, nem más mint Antiochus Epiphanes, és hogy a tíz szarv közül a következő három sarjadt ki: hetedik Ptolemeus, aki Philometor melléknevet viselte, Ptolemeus Kurgetotes a hetedik, valamint Artaxerxes, Örményország királya, akiknek elődeik sokkal azelőtt haltak meg, mielőtt Antiochus megszületett. Mi határozottan tudjuk azt, hogy Antiochus ténylegesen hadat viselt Artaxerxes ellen, azonban ez utóbbi megmaradt előbbi országában. Ezekből mi azt mondjuk, amit az összes egyházi írók is hátrahagytak az utókor számára, hogy a világ végezetekor, amikor a rómaiak országának el kell pusztulnia, tíz király fog lenni, akik maguk között fogják felosztani a római világot, és tizenegyedik fel fog támadni egy kicsiny király, aki le fog győzni három királyt a tíz király közül, azaz az egyiptomiak, Afrika és Etiópia népeinek királyait úgy, amint ezt majd világosabban ki fogjuk fejteni azokban, amelyek ezután következnek." ⁹⁵⁰

12. AZ UTOLSÓ ÍTÉLET A KIS SZARV URALMÁT FOGJA KÖVETNI. — Jeromos, miután meglehetősen részletességgel leírja a Dn. 7:9. versében és a vele kapcsolatos szövegrészekben foglalt ítéleti jele-

⁹⁴⁸ Jeromos: Előszó az Ezékielre vonatkozó Kommentárjának 1. sz. könyvében, az NPNF-ben a 2. sorozat 6. kötete, a 499. 500. oldalakon. Lásd még: Farrar Lives című művét is, a 2. kötet 286-288. oldalakon.

⁹⁴⁹ Jeromos 123. Levele (Ageruchia-hoz írva) az NPNF-ben a 2. sorozat 6. kötetének 236. 237. oldalain. Érdekes megjegyezni azt, ahogyan ő tíz néptörzset sorol fel, jóllehet nem tesz kísérletet arra, hogy közölje a Dániel 7. fejezetében foglalt negyedik birodalom tíz részre történő felosztását. Tudott dolog az, hogy több mint tíz olyan népi törzs volt, amelyek első ízben megtámadták a nyugati Rómát, ezek azonban mindig felszívódtak és változtatták helyüket, amíg országokká letelepültek. Azok a prófétai magyarázók, akik a későbbi időkben különféle módon sorolták fel ezt a tíz népfajt, látszólag megnevezték a tízféle országot is, amelyeket ők úgy tekintettek, mint amelyek jellemzőek arra, hogy miképp telepedtek le ezek a Nyugat Római Birodalom területein, lerakván ezzel az alapokat Európa később kialakuló nemzetei számára.

⁹⁵⁰ Fordítva Jeromos: Commentaria in Daniele című művéből a 7. fejezet 7. 8. verseiben, a Migne-gyűjteményben a PL. a 25. kötet 530. 531. oszlopainál.

netet, párhuzamot von az Apokalipszisben és Ezékielnél található hasonló jelenetek között, Istennel, mint bíróval együtt és az ítéletnek ezekhez tartozó könyveivel együtt.⁹⁵¹

13. AZ ÍTÉLETET A MÁSODIK ADVENT FOGJA KÖVETNI. — Jeromos úgy látja, hogy az ítélet azért lett ránk küldve, mert az Antikrisztus dicsekvő és istenkáromló, s mert a "római királyság azért létszen elpusztítva, mivel az a szarv nagy dolgokat szólott vala". "Abban az egyetlen római birodalomban - úgymond ő - ez összes országoknak egészen egyazon időben kell elpusztulniuk. Ő azt várja, hogy ez leszen majd az advent előhírnöke, mivel akkor soha nem leszen egy földi királyság, hanem a szentekkel való összetársulás, és az Isten Fiának győzedelmes eljövetele az egek felhőiben." Az adventet illetőleg ő azt a követ idézi, amely Nebuchadnezzár álmában és a Jelenések 1:9-11. versében foglaltatik.⁹⁵²

14. AZ ANTIKRISZTUS HÁROM ÉS FÉL ESZTENDEIG FOG HÁBORÚSKODNI. — Az "ideig, időig és fél időig" meghatározást úgy értelmezi, hogy ez az Antikrisztus uralmának idejét jelenti, és ezt az időszakot valóságos esztendőknek tekinti. A jövő az ő lelki szemei előtt még mindig meg van rövidülve, mivel nem képes a világ végét olyannak tekinteni, hogy az csak sok évszázaddal később fog bekövetkezni, azt várja azért, hogy az Antikrisztus hamarosan el fog érkezni és a végső események közvetlenül ezután fognak bekövetkezni.

"... És a magasságos egek szenteit megrontja és véli, hogy megváltoztatja az időket és a törvényt." Mert az Antikrisztus háborút fog viselni a szentek ellen és legyőzi majd őket és ő olyan magasra fogja magát felemelni dőlyfösségében, hogy kísérletet fog tenni az Isten törvényeinek és a szent szertartásoknak megváltoztatására és saját magát felmagasztalja minden isten felett és az istennek Istene ellen is vakmerően szól, minden vallást leigázván az ő hatalma alá."

"És az ő kezébe adatnak ideig, időig és fél időig. Egy "idő" egy esztendőt jelent. Az "idők", a zsidó közmondás furcsaságainak megfelelően, akiknek maguknak is kettős számaik vannak, két esztendőre mutatnak előre. Ezenkívül a "fél idő" hat hónapot jelent, amely ideig a szenteket át kell majd adni az Antikrisztus hatalmába."⁹⁵³

15. A SZENTEKNEK NINCSEN ORSZÁGUK EZEN A FÖLDÖN. — A chiliastikus Jeromossal szemben éles vitába bonyolódik:

"Az a négy ország, amelyekről fentebb beszéltünk, földi királyságok voltak. Mivel minden, ami a földből van, vissza kell, hogy térjen a földbe. Azonban a szenteknek soha nem leszen földi országuk, hanem mennyei királyságuk. Ezért szakadjon vége aztán az ezerévről szóló történetnek."⁹⁵⁴

16. ELLENE VAN A MILLENNIUMNAK, AZONBAN FENNTARTJA A HATEZER ESZTENDŐS ELMÉLETET. — Jeromosnak a millenniumról vallott felfogása némileg képletes jellegű volt, és nem lett kifejezetten meghatározva. Több ízben beszélt a "körülmetélkedés és a mi júdaizálóink" millenári "áldozásai" ellen, semmint az ő erre a pontra vonatkozó véleményéről. Lehet, hogy az ő tartózkodását az itt következő jellemző megjegyzése lesz képes megmagyarázni:

"Ha szószerint elfogadjuk (az Apokalipszist), akkor azt (nekünk) júdaizálnunk kell, ha azt olyan lelki értelemben kezeljük, mint ahogyan az megíratott, ez esetben úgy tűnik, mintha szembe helyezkednénk sok elődünk véleményével: a latinokéval, Tertulliánnal, Victorianussal, Lactantiussal és a görögökével, s hogy ne is beszéljek a többiekről, csak az Iréneusét akarom még megemlíteni."⁹⁵⁵

⁹⁵¹ Ugyanott a 9-27. versekben, az 531-534. oszlopoknál.

⁹⁵² Ugyanott a 11, 13. versekben, az 533. oszlopnál.

⁹⁵³ Ugyanott a 25. versben, az 534. oszlopnál.

⁹⁵⁴ Ugyanott.

⁹⁵⁵ Fordítva Jeromos: *Commentaria in Isaiam* című művéből, az "Előszó a 18. könyvhöz" részből, a Migne-sorozatban, PL. a 24. kötet a 627. oszlopban.

Ennél a szövegrésznél mindazokat a főbb pontokat felsorolja, amelyeket a chiliasmusnál kifogásolni kell, "az arannyal és ékkövekkel feldíszített földi Jeruzsálemet, a templom magalapítását, az eleven áldozatok véré, a szombatnapi pihenést, a körülmetélés sérelmét, az esküvői szertartást, a születéseket, a gyermekek felnevelését, az ünnepnapok gyönyöreit, az összes nemzetek rabszolgaságát, az ismételt háborúságokat, a hadseregeket és győzelmi diadalokat, a legyő-

Jeromos fenntartja azt a régi elgondolást, amely a világ hatezer-éves fennállására vonatkozik. Azt várja, hogy ezt az időt még egy hetedik évezred is fogja követni, amely alatt újból be fogják vezetni "az igazi szombatnap megtartását és a körülmetélés tisztaságát", amit valószínűleg lelkileg fogott fel, de magyarázat nélkül hagyott. a hetedik után következnek a nyolcadik ezer esztendő, amelynek folyama alatt az áldottak meg fogják kapni jutalmukat jó cselekedeteikért.⁹⁵⁶

17. A PERZSA KOS, A GÖRÖG BAKKECSKE ÉS A NAGY SZARV. — Jeromos a perzsa Cyrust úgy magyarázza, mint aki a magasabb annál a két szarvnál, amelyik a Dn. 8:3. versben említett Méd-Perzsa Kos fején van, és a szőrös kecskebakot annak a Görögországnak tartja, amelyik szétzúzza Perzsiát.⁹⁵⁷ Nagy Sándort jelenti a Nagy Szarv. Majd ezután felemlíti Sándor féltestvérének Fülöpnek és annak három hadvezérének a nevét, akik a Sándor birodalmának képezik majd a négy utódkirályát.⁹⁵⁸

18. A DÁNIEL 11. FEJEZETE AZ UTOLSÓ IDŐK ANTIKRISZTUSÁT RAJZOLJA MEG. — Megcáfolva Porfiriusnak azt a kísérletét, hogy Antiochus Epiphanest, a Dn. 11. fejezet utolsó részletével azonosítsa, Jeromos saját álláspontját tárja elé. Amíg egyetért azzal, hogy Antiochust úgy lehet tekinteni, mint az Antikrisztus mintaképét, ő így vitatkozik: "Azonban a mi (népünk) azt gondolja, hogy mindezek a dolgok arról az Antikrisztusról lettek megjövendölve, aki az utolsó időkben fog feltűnni."⁹⁵⁹ Jeromos - másokkal egyetemben - azt sejtí, hogy az Antikrisztus a zsidók közül fog majd fel-támadni, és Babilonból fog majd megérkezni és említést tesz "sokaknak közülünk" ama hitéről is, hogy ő fog lenni Néró.⁹⁶⁰

19. BABILONT MINT RÓMÁT FOGJA FEL. — Mivel - úgymond - a Septuaginta szerint meg vagy írva, hogy az a "Babilonnak a lánya", ezért megengedhető az, hogy "Ők azt ne mint a valóságos Babilont magát értelmezzék, hanem a római Várost, amelyet a János Apokalipszise és Péter levele kifejezetten mint Babilon említenek meg, és mindazok a dolgok, amelyek a Babilonnal kapcsolatosan vannak kijelentve, azt igazolják, hogy azok mind annak pusztulására vonatkoznak, amely ellen az Isten egy jelét és igazságosságát kell lekönyörögni, úgy hogy Sion után, azaz az Egyház után, amely meg lett váltva, az örökké el legyen pusztítva."⁹⁶¹

Ő a Rómában való tartózkodásról beszél és ehhez a következőket teszi még hozzá:

"Mikor én Babilonban tartózkodtam és a bíborba öltözött szajhának valék lakosa, és a quirisek szokásainak megfelelően éltem, valamit el akartam mondani a Szent Lélek felől, és azt akartam, hogy az általam megkezdett kis munkát a város főpapjának ajánljam fel."⁹⁶²

20. A KÉT ADVENT SZEMBEÁLLÍTÁSA: AZ ELSŐ A SZERETETRE MÉLTÓSÁGBAN, A MÁSODIK A DICSŐSÉGBEN. — Jeromos tanításai az adventre vonatkozólag világosak és egyszerűek:

"Ezenkívül az, hogy Megváltó Urunknak két eljövetele van, amint úgy a próféták könyvei, mint az evangélisták hite tanítják, hogy Ő legelőször a szeretetreméltóságban jó el és ezután Ő dicsőségben fog elérkezni, s az Úr maga az, aki tanúbizonyságot teszen amellett, hogy azok a dolgok, amelyeknek be kell következniük a világ végezte előtt kell, hogy elérkezzenek."⁹⁶³

zöttek lemészárlását, és a százesztendőös bűnös halálát." Ugyanabban a kötetben lásd még a 290. 351. 377. 522. oszlopokat is, és a 25. kötetben a 837. 982. 986. oszlopokban foglaltakat is, a hasonló megjegyzésekre nézve.

⁹⁵⁶ Jeromos: *Lötter to Cyprian the Presbyter* (Levél Cyprian presbiterhez) című művének, a Migne-gyűjteményben, PL. a 22. kötet az 1172. oszlopban.

⁹⁵⁷ Jeromos *Commentaria in Daniele* című művében, a Migne-sorozatban, PL. a 25. kötet 535. oszlopában.

⁹⁵⁸ Ugyanott az 536. oszlopban.

⁹⁵⁹ Ugyanott a Dániel 11:21. versétől kezdve az 565. oszlopban.

⁹⁶⁰ Ugyanott a 25-30. versekre vonatkozólag az 567. 568. oszlopokban.

⁹⁶¹ Jeromos: *Commentaria In Isaiam*, a 13. könyvben a 47. fejezetnél, a Migne-sorozatban a PL. a 24. kötet 454. oszlopában.

⁹⁶² Fordítva Jeromos "Előszavából", melyet ő Didymus: "A Szentlélekről" című könyvének fordításához írt, a Migne-sorozatban, PL. a 23. kötet 107. oszlopában.

⁹⁶³ Fordítva a 121. Levélből Algasiához, a Migne-sorozatban a PL. 22. kötetének 1036. oszlopában.

21. AZ "ÉV-NAP" ELVET LÁTJA MEG EZÉKIELBEN. — Fel kell hívni a figyelmet egy fontos időterv elvre, - azaz arra, amelyik az évet napnak számítja - amelyet Jeromos használt, amit azonban nem alkalmazott más időszakok meghatározására. Az ő Ezékiel 4:6-ra vonatkozó bibliamagyarázatában kísérletet tesz arra, hogy körvonalazza a zsidók fogságának 390 esztendejét, amit úgy jelképezett, hogy Ezékiel (könyve) fekszik a baloldalon, kezdve Pekah-al és végezve Artaxerxes Mnemon negyedik esztendejével, akiről ő azt tettelezi fel, hogy az Esthernek az Ahasvérusa. Ő azt a negyven napot, ameddig Ezékielnek az ő jobb oldalán kell feküdnie úgy veszi, hogy az negyven esztendőt jelent, ami Jechoiak első évével kezdődik és Cyrus perzsa király uralkodásának első esztendejével végződik.⁹⁶⁴

Jeromos nyilván egyetért azzal, hogy az "Év-nap" időszámítási elv a hetven hétre is alkalmaztassék úgy, ahogyan azt mások is teszik, akiket ő hosszadalmasan felsorolni igyekszik, ő maga azonban tartózkodik attól, hogy a hetven hétre vonatkozólag magyarázattal szolgáljon, mivel "veszélyes dolog ítéletet mondani az egyház mestereinek véleménye felett."⁹⁶⁵ Ezt követőleg aztán fel-említi azokat a magyarázatokat, amiket Africanus, Eusébius, Hippolitus, Apollináris Laodiceából, Alexandriai Kelemen, Origen, Tertullian és a "héberék" nyújtottak, hogy így maga az olvasó tudjon választani köztük.

Így fest az ős-egyházi Történelmi Iskola tolmácsolásának utolsó nagy magyarázójától származó tanúságtétel figyelemreméltó képe. Jeromost követőleg elkövetkezik a nagy összeomlás, ahogyan azt mások elnevezték, ők azok, akik majd teljessé teszik a képet.

IV. Theodoret az adventkori ország előhírnöke

Theodoret (kb. 386-457) görög teológus, történettudós és írás-magyarázó, Antióchiában született. Húsz esztendőt töltött el a Szent Euprespius-ról nevezett monostorban teológiai tanulmányokkal valószínűleg Nestoriussal, mint tanuló-társsal együtt, és mit Cyrus püspökét, Szíria északi részében 423 körül szentelték fel. Az alexandriai Cyrillel egy viszályba bonyolódott bele a nestorianizmus felett, amikor is hiábavaló kísérletet tett arra, hogy közvetítsen a két párt között. Efészusban Kr.u. 431-ben elítélték és a "Robbers-féle zsinat" (a rablók zsinata) által hivatalából elmozdítva a Kr.u. 449. évben újra hivatalába helyezték a Kr. u. 451-ben Chalcedon-ban megtartott Egyetemes Zsinat határozatával. Bibliamagyarázatot írt, s ezenfelül elkészítette Özséb történelmének egy folytatását a 325. évtől 429. évig bezárólag.⁹⁶⁶

Dánielre vonatkozó művét barátainak felkérésére kezdte el azzal a szándékkal, hogy mindazokat feljegyezze abban, amiket ő - akit már gyermekkorától fogva tanítottak a Szentírásra - megtanult az egyházatyák tanulmányozása következtében.⁹⁶⁷ Világosan látható nála, hogy ő szilárdan ragaszkodott a prófétai vázlatok magyarázatát illetőleg az előző iskolákhoz, s különösképp ami a kőből való országot illeti, melyet a második advent elérkezésekor kell majd megalapítani.

1. A VAS EREJE MEGGYÖNGÜL A CSERÉPPÉL VALÓ ÖSSZEVEGYÍTÉS ÁLTAL. — Theodoret tanúságtétele a következőkép szól. Miután a Dn. 2. fejezetének négy világbirodalmát azonosítja és Rómát határozottan úgy említi meg, mint a vashoz való országot, ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy a cseréppel való összevegyítés Róma állapotának egy másik fázisát jelenti, annak meggyöngyült és szétdarabolt állapotát, hasonlóképp teljes figyelmen kívül hagyva ezzel Porfiriusnak ezzel ellentétes magyarázatát.

⁹⁶⁴ Jeromos: *Commentaria in Ezechielem*, a Migne-sorozatban, PL. a 25. kötet 45. 46. oszlopánál. Ennél a pontnál Elliott azt jegyzi meg, hogy Jeromos egyes esetekben támogatja azt a régi protestáns nézetet, amely a Szentírásban előzményt talál az év-nap elmélet számára. (Elliott idézett művében, a 4. kötet, 322. oldalán.)

⁹⁶⁵ Lefordítva Jeromos: *Commentaria in Danielelem* című művéből a 9. fejezetnél, a Migne-sorozatban, PL. a 25. kötet 542. oszlopában.

⁹⁶⁶ Theodoret egyike volt azoknak az egyház-történészeknek, akiknek iskolája azt az időszakot fogta át, mely Constantine-től kezdve a VI. század végéig terjedt, s amelyhez tartoztak még: Eusebius, Socrates, Sozomen, Theodoret, Evagrius, Theodosius, Lector és Cassiodorus is.

⁹⁶⁷ Edmund Vonables: "Theodoretus" című műve a Smith and Wace idézett művében, a 4. kötet 917. oldalán.

"Ő a vasat nevezé a római birodalomnak és ez az ország az, amelyik a macedónokat követte. És ennek részére jelölte ő meg a lábakat annál is inkább, mivel azok az egész test végén foglalnak helyet, és képesek arra, hogy az egész testet hordozzák magukon. És a lábaknak magának az alapjai ugyancsak vasból vannak, de el vannak vegyülve égetett agyaggal. Ebből következőleg ez nem egy más, különálló országot akar jelenteni, hanem egy és ugyanazt, amelyik gyengébbé lett és amelyik össze van vegyítve az égetett cserép gyöngeségével. azonban ő különbséget teszen az anyagok között, amely nem az értéknél, hanem az erőnél fennálló különbséget mutatja meg."⁹⁶⁸

Róma tovább fennáll, a lábszárak és a lábak meggyöngültek felosztott időszakában.

2. KRISZTUS JELENTI A KÖVET, AMELYET A TESTTÉ VÁLÁS SZAKÍTOTT KI. — Az az ötszörös tanúságtétel a kő személyiségének azonosítását illetőleg, amit Theodoret foglal össze nagy fontossággal bír. Ő Ésaia, Dávidot, Jézust, Pétert és Pált idézi annak bemutatása végett, hogy Krisztus maga jelenti a Követ.

"Ez a vége az álomnak. Ezenkívül ez megtanít minket arra is, hogy megkezdjük magyarázatunkat az utolsó dolgokra nézve is, és ezért legelőször is azt a kérdést kell feltennünk, hogy vajon ki is lehet az, akit mi kőnek nevezünk, és amely kezdetben kicsinynek látszik, azután igen nagygyá lesz és be fogja tölteni az egész föld területét. ..."

"Ezért úgy az Ó- mint az Új-Testamentum arra tanít minket, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus van úgy megjelölve, mint a Kő. Mivel Őt egy hegyből vágták ki, emberi kéz érintése nélkül, egy szűztől születén, mindenféle házassági kapcsolat nélkül, és az istenes írások minden alkalommal úgy szokták őt nevezni, mint olyant, aki születését az emberi természettel ellentétben lévőben köszöni, mint egy kívágott kő."⁹⁶⁹

3. A KŐ SZÉTZÚZZA A NEMZETEKET A MÁSODIK ADVENTKOR. — Theodoret teljességgel visszatartja Eusébiusnak a kőről szóló azt a fogalmazását, amely szerint az az első Adventkor zúdult le az erre következő kőből való ország megalapításával egyetemben és mély benyomást keltőleg újból megismétli korábbi magyarázatát, közvetlen kapcsolatba hozván azt a Követ a második Adventtel.

"Mert az (Isten országa) - úgymond ő - soha nem lesz elpusztítva és az Ő Királysága nem fog átadatni más emberek számára, és az fogja a többi összes országot darabokra törni és megsemmisíteni és ő maga mindörökké meg fog állani. ... Azonban, ha ők azt fogják állítani, hogy ezek az ígék az Úrnak első eljövételét jelentik, mutassák meg nekik azt, hogy a rómaiak birodalma ugyanabban az időben múlt el, amikor a Megváltó megjelent. Mert az összes dolgok, amelyek ezzel ellentétesnek találtak, erősen megállottak és nem múltak el a Megváltó születésekor."

"Ezért ha az Úr első eljövele nem borította fel a rómaiak birodalmát, világosan csak az marad hátra számunkra, hogy (ezalatt) az Ő második eljövételét kell értenünk. Mert annak a Kőnek, amelyik emberi kéz érintése nélkül lett kivájva és amelyik egy nagy hegyre nőtt meg és beborítá az egész világot, a második adventkor össze kell zúzni az állóképnek cserépből való lábait. Ez annyit jelent, hogy Ő épen a vasból való ország végeztével fog eljönni, amely máris el lett gyöngítve, és miután az összes országok el lettek pusztítva, Ő fogja azokat feledésbe borítani és az érdeemeseket meg fogja ajándékozni az Ő saját, örökkévaló országával."⁹⁷⁰

4. A NEGYEDIK VADÁLLAT A RÓMAI KIRÁLYSÁGOT JELKÉPEZI. — Theodoret egészen biztos abban, hogy melyik hatalomra vonatkozik a negyedik vadállat.

"A negyedik vadállatot a rómaiak országának hívjuk és ugyancsak nem illethető azt semmilyen névvel sem, mivel a római állam, amely számos nemzetiségből tevődik össze, az egész világ mestérévé lett. ... És ugyanúgy, ahogyan (a második fejezetben) a vas jelentette a negyedik anyagot és leigázott mindeneket, és ahogyan a vas képes mindent összezúzni és elpusztítani, ugyanúgy fog az minden dolgokat összezúzni és elpusztítani és ehhez hasonlólag úgymond a vadállat fogai vasból

⁹⁶⁸ Lefordítva Theodoret: *Commentarius in Visiones Danielis Prophetaecia* a Migne-sorozatnál, PG. a 81. kötet 1297. oszlopában.

⁹⁶⁹ Ugyanott az 1300. 1301. oszlopokban.

⁹⁷⁰ Ugyanott az 1309. 1310. oszlopokban.

vannak és ebből világosan kitűnik, hogy úgy itt, mint amott is egy és ugyanaz az ország van jelezve."⁹⁷¹

5. A TÍZ ORSZÁG EGYAZON KORBAN ÁLL FENN. — És aztán, hogy megállapította azt a tényt, hogy a negyedik vadállat a római birodalmat jelképezi, érdeklődésének központját a tíz szarvra irányítja, amelyre nézve azt állítja, hogy a tíz király egyidejűleg fog feltámadni a vég eljövetelekor. Ha nem ez lenne az eset, - mondja ő - úgy a Kis Szarv (az Antikrisztus) nem lenne képes arra, hogy közülük hármat egy és ugyanazon időben leigázzon.⁹⁷²

6. A KIS SZARV PÁL "VESZEDELEMNEK FIÁT" JELENTI. — A Kis Szarvban, amely ki fog emelkedni a tíz közül és közülük hármat gyökerestől ki fog szakítani, ő világos utalást lát az Antikrisztusra, aki ezeket a királyokat le fogja majd győzni. A szarvat kicsinynek hívják, ami azt mutatja, hogy az a zsidók egy kicsin törzséből fog majd megszületni. Azonban ez nagy jelentőségű léssen, mivel annak szemén keresztül az előrelátás és a ravaszság van jelezve, amelyeken keresztül az tévedésbe fogja ejteni a sokaságot. És a nagy szókat mondó száj beképzeltséget és dölyfösséget árul el. És éppen ez a hely az, amellyel ő "a nagy szavakat szóló száját" összekapcsolja Pálnak tanításával, a szakadásra nézve, ami először fog bekövetkezni és "megjelenik a Bűn Embere, a veszedelemnek fia, aki ellene veti és fölébe emeli magát mindannak, ami Istennek, vagy istentiszteletre-méltónak mondatik" annyira, hogy maga ül be mint Isten, az Isten templomába, mintha ő maga volna az Isten.
...⁹⁷³

7. AZ "ANTIKRISZTUS" IDŐSZAKA HÁROM ÉS FÉL ESZTENDŐ. — Ő az "időt, az időket és a fél időket" úgy veszi, az "egyszer kétszáz és kilencven nappal" együtt, hogy azok "három és fél esztendőt jelentenek, amely alatt a nagy dolgokat szóló Szarv fogja gyakorolni az uralmat."⁹⁷⁴

8. A HETVEN HÉT EGYENLŐ 480. ÉVVEL. — Theodoret világosan felhasználja az "év-nap" elvet a hetven hétig tartó időszak kiszámítására.

"és így az áldott Dániel próféta azt tanítja, hogy a négyszáz és kilencven esztendőt jelentő időt, ami nyilvánvalóan Istentől ered, Jeruzsálemnek magának kell beszámítani, amíg azt a bizonyos gonosz és rettenetes cselekedet elkövetkezését nem merészték. Itt a keresztről beszélek az Üdvözítő ellenében."⁹⁷⁵

Az ember alig tudja magát visszatartani attól, hogy ne tépelődjék ama előny, sőt azon szükségesség felett, ami azzal állott elő, hogy voltak történettudósok, akik a sorsdöntő korszakokban és a történelmi időkben képesek voltak megismerni az Isten felfogását és azok okainak Általa történt értékelését, hatásait és egymással való kapcsolatait, amelyek az ihletett próféciaokban nyilatkoztak meg, mint vezérlő világosság, az emberi feljegyzéseknek gyakorta homályos zűrzavarában, és hogy tisztán tudták tartani annak látókörét. A nyomatékos beszédben mily nagy változást tudtunk volna gyakran észrevenni akkor, ha ez minden alkalommal így történt volna!

V. Különféle hangok zárják be ezt a korszakot

Az erre a korszakra vonatkozó élenjáró tanúságtételek felsorolása ezzel még nem merült ki. Voltak elszórtan másfajta megnyilatkozások is, jóllehet ezeket nem a pillanat szülte, miután azok főként azoknak a kiemelkedő kijelentéseknek képezték a visszhangját, amelyek a római birodalom világában elterjedtek. Ezek némelyike világos, másika homályos volt és ismét mások burkoltak voltak. Itt következik ezekből még nyolc kiegészítő név: Apollináris (megh. 390.), akinek a Millenniumra vonatkozó művét már Jeromos ismerte, Gregory Nazianzen (kb. 329-389.), aki az Antikrisztust vadállatnak írta le, Rufinus (megh. 410.), Gaudentius, (aki valószínűleg röviddel 410. után halt

⁹⁷¹ Ugyanott az 1420. oszlopban.

⁹⁷² Ugyanott az 1429. 1432. oszlopokban.

⁹⁷³ Theodoret: In Visiones Danielis Prophetæ Commentarius (Róma az 1562. évi kiadás), a 81. 82. oldalakon.

⁹⁷⁴ Theodoret: Commentarius in Visiones Danielis Prophetæ című művében, a Migne-féle sorozatban, PG. a 81. kötet 1432. oszlopában.

⁹⁷⁵ Ugyanott az 1473. oszlopban.

meg), Prudentius (szül 348.), a Gallia-i Evagrius (kb. 420.) és Cyzicus-i Gelasius (aki kb. 475. körül írt).⁹⁷⁶

A galliai Evagrius a toursi Szent Mártonnak volt tanítványa, és azt hiszik róla, hogy ő volt annak az állítólagos párbeszédnek is a szerzője, amely Zacchaeus - egy keresztény férfi - és Appolónius, a bölcselő között ment végbe. Az utolsó időkre vonatkozó jelek között - amelyek számára egy egész csomó oldalt szentel - felemlíti a római cészárok legyőztetését, a földrengéseket, és az égen látható jeleket, ezután kell Illésnek következnie, majd erre jön a három és fél esztendő és az Antikrisztus, s ezt követi majd a Krisztus eljövetele.⁹⁷⁷

Jeromos ama magyarázatának állandó használata, amelyik a vas és a cserép vegyületének állapotát úgy veszi, mint Róma elgyengülésének korát, jól szemlélteti egy olyan kérdés-felelet formában írt sorozat, a Dániel könyvére vonatkozóan, amelyet Petrus Archidiaconusnak tulajdonítanak.

Az első felelet, mely a Dániel 2. fejezet négy világbirodalmát tárgyalja, szóról-szóra követi Jeromos világos felismerését az új fejlődésre nézve - az új korszak elkövetkezett és ezért az jelenti a beteljesedésnek egy új, következő fázisát - "amelyet ebben az időben a legvilágosabban fel kell ismerni."⁹⁷⁸ A Jeromos-fele magyarázatnak ez a népszerű volta képezi annak bizonyosságát, hogy a megfelelő prófétai hangsúlyt mindazok az egyének széles körben felismerték, akik abban érdekeltek voltak és egészségesen magyarázták meg a próféciaikat.

VI. Összefoglaló az ősegyház próféciaikra vonatkozó tanításairól

Atyáink Prófétai Hitének ebben az első kötetében az alaphangot az ősi századok prófétai magyarázatának első az az időszaka adja meg, amelyik határozottan rányomta bélyegét a keresztény egyház hittanítására és magatartására, mivel e korszak prófétai magyarázatának fogalmazása és annak további fejlődése úgyszintén azok a változások, amelyek a rákövetkező évszázadokban következett be, alapvető jelentőséggel bírnak a középkori és a későbbi időszakok megértéséhez.

A második kötet annak a korszaknak kifejezett aggodalmai köré összpontosul, amelyek a prófeciák vezérelveire irányulnak, a Reformáció és a Reformáció-utáni korszak ideje alatt. A nagy protestáns egyházi mozgalom ebben az időben volt kialakulóban és igyekezett átalakítani követőinek hitét, megszabadítván azt mindama tévelygéstől és eltorzítástól, amelyek abban uralkodóvá váltak a Középkor ideje alatt, amikor a pápaság hatalmának tetőpontja felé törekedett. A harmadik időszak a XIX. századot és az ettől kezdődő időket öleli fel, kapcsolatban az advent-várákozással egyszerű, világosszéles méretű újjáéledésével, amelynek alapját az összes bibliai próféciaiknak ama tetőpontja képezi, amelyet a századokon keresztül olyannak ismertek fel, mint ami a fokozatos beteljesülés folyamatát jelenti. Ezt a harmadik időszakot ennek a műnek a III. és IV. köteteiben rajzoljuk meg.

Az I. kötet első felét a három lényeges korszak közül a legelső számára szántuk. Az ezt kísérő táblázatos kimutatásokat (a könyv 456-459. oldaláig) az ide az I. kötet felébe illesztettük bele, ami rendszeres táblázatba foglalja az ősi egyház prófétai magyarázatait. (A fordító megjegyzése: A táblázat technikai okokból a jelen formátumban nem állítható be. Beiktatása tehát a nyomdai munkára vár. A táblázatok magyarázata azonban e fordításban bennfoglaltatik.)

Az a szívósság és általános egyformaság, amellyel bizonyos álláspontok fenn lettek tartva - mindaddig, amíg az ősi magyarázatok változása az V. században élt Jeromos után be nem következett - teljességgel nyilvánvaló. Ezért a kimutatásból bizonyos kézenfekvő következtetéseket is le lehet vonni.

1. AZ ŐSKERESZTÉNYEK ÁLLÁSPONTJA DÁNIELRE VONATKOZÓLAG. — A prófétai szimbolizmus eschatológiai magyarázata magával Dániellel kezdődik és ezért ez az ihletettség páratlan hitelessé-

⁹⁷⁶ "Evagra: Pretre et Disciple de St. Martin" (Evagra a pap és Szt. Márton tanítványa) című rész, a Histoire littéraire de la France (A Francia Irodalomtörténet) című műben a 2. kötet 121. oldalán.

⁹⁷⁷ R. Travers Smith: "Evagrius (14)" című mű, a Smith and Wace idézett művében, a 2. kötet 423. oldalán.

⁹⁷⁸ Petrus Archidiaconus: Quaestiones in Daniele (Kérdések Dániel Könyvében), a Migne-sorozatban, PL. a 96. kötetben az 1347. oszlopában. Az előszóban úgy van megsemmisítve, mint aki valószínűleg azonos Petrus Diaconussal, I. Gergely kortársával, a Kr.u. 606. körül.

gének ismertető jelét viseli magán, amelynél a sorozat első három világbirodalmát - röviden összefoglalva - mint Babilóniát, Perzsiát és Görögországot ismerjük fel, és a negyediknek - melynek nincs neve - azt amelyik valamennyi között a leghatalmasabb. A negyedik birodalmat a császárságnak tíz részre való felosztása követ, amelyet a "Kő" szorít ki, azaz az Istennek örökkévaló országa, a négy "vadállat", nyilvánvalóan nem más, mint ugyanaz a négy világhatalom. A negyedik vadállat tíz szarva a megosztás tíz királyságát jelenti, a Kis szarv nem más, mint egy hencegő, önkényes és üldöző hatalom, és a szentek, akik az országot mindörökké fogják bírni ezután következnek. A hetven hét kezdete ugyancsak attól a parancstól számítódik, amely szerint Jeruzsálemet helyre kell állítani és újjá kell építeni, a Messiás Fejedelemeig. Ezek azok, amelyek az alapvető foglalatot, vagyis a keretet kialakítják, amelybe az összes többi szempontot bele kell illeszteni.

**26. ábra – Az Ős-egyházi korszak: Dániel főbb magyarázóinak – vezető – álláspontjai
(A Jelenésekre nézve lásd a következő oldalakat)**

E táblázatos kimutatásnak négyszeres célja van: Először az, hogy összefoglalja és kiegyensúlyozott formában, egyetlen két oldalra terjedő kisméretben szemünk elé tárja a Dániel vezető tolmácsolói által hangoztatott legfőbb prófétai magyarázatokat, a keresztény időszámításnak első ötszáz éves korszaka alatt, ezzel egy megbízható madártávlati képet, vagyis áttekintő leírást nyújtva számunkra. (Ugyanez áll fen az Apokalipszisre nézve is a következő oldalakon is.) Másodszor, hogy lehetőséget nyújtson az összehasonlításra, bármelyik adott tolmácsoló magyarázatát illetően, bárkinek, vagy az összesnek, a próféciák valamelyik különleges vonalát, vagy jellegét érintő magyarázatával kapcsolatban. Harmadszor, hogy elének tárja a prófétai tolmácsolás általános előhaladását, vagy fejlődését valamennyi ágban a három nagyszerű korszak első részén keresztül, amikor a bibliai prófécia életbevágóan fontos tényezőt képezett az emberek reménységeiben és várakozásaiban. És negyedszer, hogy arra képesítsük az olvasót, hogy önmaga vesse össze és értékelje ki a maga számára az egyes források biztonságait és ilyen módon saját maga vonja le személyes következtetéseit és hogy ez utóbbiakat azokkal az összefoglalásokkal és levezetésekkel ellenőrizze, amelyeket a jelen munka nyomozója készített el.

A táblázatos formának boncolgató kivitele megadja a lehetőséget a keresztény egyház ősi századaiban megjelent legfontosabb prófétai magyarázatok kiértékeléséhez, néhány kimagasló zsidó bibliamagyarázóval (úgy a megelőző idők, mint a kortársakéval), mint háttérrel együtt és az összehasonlítások céljából. A magyarázók időrendisége úgy következik egymásután, ahogyan azok az egyes fejezetek részleteinél felmerültek. És az összes magyarázatokra vonatkozó oldalszámozást (a könyv szerint) - amelyek az előző oldalakon szétszórva vannak - a negyedik oszlopban adtuk meg, részint hivatkozás, részint további ellenőrzés céljából.

A rövidítések egészen egyszerűek: pl. "B-P-G-R": Babilont, Perzsiát, Görögországot, és Rómát jelentik, "Mess" = Messiással, "Chr" = Keresztény, "Egy" = Egyház, "Id" = időszak, "Üld" = üldözés. A táblázatban foglalt egyéb rövidítések olyan nyilvánvalóak, amelyek semmilyen magyarázatra nem szorulnak.

E két vezető prófétai könyvre vonatkozó magyarázatok terjedelme, amelyet itt mi megrajzolunk, ily módon válik valósággá. Vegyük pld. a Dn. 2. fejezetét, ahol a négy jelképes fém jelentősége - az aranyból való fej, az ezüsből való mell és karok, a bronz has és lágyék, a vasból való lábszárak és lábak, valamint a vas és cserép lábak és sarkak - táblázatosan van feltüntetve e kő jelentőségével és a leszakadás időpontjának meghatározásával egyetemben. Ugyanez van megadva a Dn. 7. fejezetében foglal négy - vadállati - országgal kapcsolatban is mind a négy azonosítást illetően, a tíz szarv a gyökeréből kitépott élő fa, a Kis Szarv, a három és fél idő és végezetül az utolsó ítélet jelenetének és az Isten országának jelentőségét illetően is. Ilyen módon találjuk itt felsorolva a különböző jelképeket a vázlatos próféciákat és az időszakokat, valamint az ezekkel kapcsolatban álló, itt felsorolt Páltól és Pétertől származó prófétai szimbólumokat is, azokkal a véleményekkel egyetemben, amiket ezek a bibliamagyarázók az adventre és a vele összefüggő feltámadásra vonatkozólag vallottak.

A vízszintes irányban történő olvasásnál a felsorolt bármely író főbb magyarázatát folytatólagosan tudjuk követni és egyetlen pillantással át tudjuk tekinteni az illetőnek a próféciát illetően adott lényeges tanításainak ésszerű értelmét. És az illető magyarázó véleményét itt könnyűszerrel össze tudjuk hasonlítani azoknak a tolmácsolóknak véleményével, akik őt megelőzik, vagy követik a sorban. Kényelmes alapot szolgáltat ez az elrendezés az összehasonlító tanulmányok számára.

Ezután lefelé haladva a függőleges irányú oszlopon bármely adott pontra vonatkozólag megtalálhatjuk az odavágó bizonyítékok összefoglalását a leggyorsabb módon és módunkban áll, hogy az irányzatokat, a fejlődéseket vagy a visszaeséseket könnyűszerrel nyomunkövéssük. A tanúskodásnak ez a gyűjteménye éppenúgy mély benyomást keltő, mint jellemző dolog úgy, ahogyan azt pld. az azonos négy világhatalom esetében látjuk, ahol a Dn. 2. fejezetében leírt nagy kolosszus szimbolizálja, és a Dn. 7. fejezetben foglalt négy vadállati országnak ezzel való párhuzamba állításánál, vagy a tíz szarvra vonatkozó értelmezésnél, a Dn. 9. fejezetben hetven heténél, a

második adventre vonatkozó különleges látomásnál, a feltámadásnál - amelyik elválaszthatatlan kapcsolatban áll az Adventtel - és a bűn Emberének, az Antikrisztussal való azonosításánál.

A prófétai tolmácsolás elemi alapelveit - úgy ahogyan azok a Dániel könyvében le lettek fektetve, a kereszténységet megelőző zsidó magyarázatok származtatták át a keresztény korszak és az egyház számára. Megerősítve Krisztus tanításaival és különösképpen Pál és János apostolok tanításai által ezek lettek a prófétai magyarázatok alapelveivé a keresztények között. Mert pld. az olyan egyszerű elemekre, mint amilyenek a próféciaák négy világhatalom, amelyek Babilonnal kezdődnek, az "év-nap" számítás elve, ahogyan ezt legelőször a hetven hétre alkalmazták, a "király" elnevezésnek a királyságra - az országra - történt átvitele, és az "idő", amelyik egy év helyett áll, a keresztény egyház elkezdte ráépíteni az ő saját, mindinkább kiterjeszkedő magyarázatának rendszerét.

1.) Ezt illetőleg a valóságban a hitvallásnak teljes azonossága állott fenn a Dn. 2. és 7. fejezetek négy prófétai világhatalmának azonosságát illetőleg, úgy mint Babilonra, Perzsiára, Görögországra és Rómára nézve. Ez az értelmezés, melyet kétségen kívül legelőször Dániel indított útjára - saját maga - előbb a zsidó vallásos írók között tartotta fenn magát, majd ezt követőleg a keresztény öskornak néhány vezető tudósán keresztül maradt meg olyanoknál, akik eme ősi századok alatt szét voltak szóródva a világon.

2.) A barbárok betörésének korszakában nyilvánvalólag az a hit uralkodott, amely azt tartotta, hogy Dn. 2. fej. állóképében szereplő lábak és lábfejek, és a Dn. 7. fejezetében ezeknek megfelelő negyedik vadállat kis szarva a negyedik világhatalomnak - Rómának - szétbomlását képviseli. E szervaknak olyanféle letörését, amint az a IV. és V. században bekövetkezett, ugyanazokban az időkben az emberek úgy ismerték el, és arról olyan módon tudósítottak, ami a beteljesülést jelentette.

3.) Általános az a várakozás az emberekben, hogy az Antikrisztus a római birodalom nyomában fel fog tűnni, mivel ez utóbbi volt az, amelyik késleltette annak megjelenését.

4.) Nagyvonalú valamennyi prófécia tetőpontjának azon eseményeket tekintették, amelyek a következőket foglalták magukba: az utolsó ítéletet, a második adventet és az Isten országának megalapítását az istenség közreműködésével az idők végeztével.

5.) A Dn. 7. fej. Kis Szarvát, az eljövendő Antikrisztussal hozták összefüggésbe, ámbár még nem úgy, mintha a kettő azonos lenne egymással, hanem úgy, hogy annak a Róma elbukása után kell majd elkövetkeznie.

6.) A vélemények összhangja állott fenn a tekintetben, mely szerint a pogány Róma jelentette ugyancsak a Pál által említett "akadályozó", vagy visszatartó azt a hatalmat, amelyik késleltette az Antikrisztus megjelenését, amelyet különféle elnevezéssel a Bűn Emberének, a Gonoszság Titokzatosságának és a Veszedelem Fiának jelöltek meg.

7.) Természetesen általános jelenség volt a perzsa kosnak a görög bakkecskével való - a Dn. 8. fejezetében foglalt - azonosítása is, amit Dániel kifejezetten így is magyarázott meg, és Nagy Sándort tekintették akkor úgy, hogy ő jelentette a macedón kecskebak nevezetes első szarvát.

8.) A hetven hétről azt tartották, hogy az - az "év-nap" elv szerint - egyenlő 490 esztendővel, amely a perzsáktól egészen a Messiásig terjedt, vagy kb. eddig az ideig, és ami különösképpen a zsidókra vonatkozik.

9.) Az összes többi "idő-próféciaák" még mindig a tényleges időtartamokhoz voltak leszűkítve, az idő, idők és a fél idők, vagy az 1260 nap, és az 1290, 1335 és a 2300 napok megjelölése.

10.) Az egyháznak a Krisztus dicsőségében való eljövetele képezte reménységét és várakozását, amit majdan a valóságos feltámadásnak kell kísérnie az Advent bekövetkeztekor.

11.) A prófétai beteljesedés egymást követő és folyamatos megtörténte volt az egykorú felismerésnek és az egybehangzó, nyomatékos kijelentésnek a tárgya. Pld. amikor Róma volt uralmon úgy, mint a negyedik és utolsó világbirodalom, akkor az emberek éppúgy keleten, mint nyugaton, s ugyanúgy északon és délen, egyformán felismerték és hirdették azt, hogy melyik hely az, ahol ők vannak most, az istenség által körvonalazott évszázadok során. S amikor aztán a birodalom megjövendőlt felosztása a valóságban is bekövetkezett, az emberek újból világosan felismerték azt, hogy melyik pontra érkeztek el a próféciaák beteljesülése során, és ennek megfelelően hagyták hátra is erre

vonatkozó feljegyzéseiket. És most az V. században a legmélyebb aggodással várták a bekövetkező legközelebbi lépést, az Antikrisztus megjelenését, bárki legyen is majd az. És ők abban a hitben éltek, hogy az Antikrisztus félelmetes uralkodása be fog majd fejeződni és a földi országok vége el fog következni a Krisztus második eljövetele által és ezt követőleg az Ő országának a megalapításával egyetemben.

2. MEGJEGYZÉSEK AZ APOKALIPSZISRE VONATKOZÓ RÉGI ÁLLÁSPONTOKAT ILLETŐLEG. — Miuután az Apokalipszis kánoni voltának általános szétoztása és annak Fokozatos elismerése négy vagy öt évszázad időszakát vette igénybe, a reája vonatkozó prófétai szimbólumok tanulmányozása és azok megértése természetesen és elkerülhetetlenül csak lassan és fokozatosan történhetett meg ezekben az ősi időkben. Tertullian (kb. 240.) volt az, aki elől haladt az úttörésben azzal a magyarázatával, amely azt mondja, hogy a Jel. 12. feje. asszonya azonos az egyházzal, a fiúgyermek a Krisztussal, a sárkány Rómával és a Jel. 3. fejezetben foglalt vadállat nem más, mint az eljövendő Antikrisztus.

Ezután következik Victorinus (kb. 304.), aki kihirdeti azt, ami később az ismétlődés kulcsjelentőségű hitelvéné vált - mint amilyenek a trombitaszó, a poharakba való töltés és így tovább, amelyek bizonyos időkben ismétlődnek - és ami az egymásra következő időszakok eseményeit fogja át azonos vonatkozásokban az emberi kor végezetéig. Ő ugyanazt az álláspontot vallotta, mint Tertullian, az asszony, a gyermek, a sárkány és a vadállat jelentését illetően.

A Jelenések könyve kevésbé rendszeresen lett fedezve a különleges magyarázatok eszközeivel, mint ahogyan a Dániel könyvében történt, azonban az egyháznak ebben az ősi korszakában a következő pontok kerültek kihirdetésre:

1.) A hét egyházat úgy fogták fel, hogy az az egyetemes egyházat jelenti, vagy a keresztények hét osztályát.

2.) A pecsétek az egész keresztényi korszakot fogják át, az első Krisztust és az ősi egyházat jelképezve, míg az utolsó az utolsó ítéletet és az örökké tartó nyugalmat jelentve.

3.) Az ismétlés elvét Victorinus felismerte ugyan, azonban a trombitaszó és a poharak megtöltése nem volt meghatározva.

4.) A Két Tanút általában véve úgy tekintették, mint egyéneket, mint Énokot és Illést, vagy Illést és Jeremiást. A Tanúk három és fél napját úgy magyarázták, mintha azok évek lennének.

5.) A Jelenésekben szereplő asszonyt egész általánosságban úgy ismerték fel, mint amelyik az egyházat jelenti, a fiú-gyermekeket mint a Krisztust és a sárkányt mint Rómát.

6.) A három és fél időt, vagyis a 42. hónapot általában annak vették, hogy azok valóságos éveket jelentenek, ámbár Methodius az 1260 napot misztikusnak tartotta, mint ami megelőzi az új elrendezést.

7.) A legteljesebb mértékben elfogadott az a szimbólum - a Jel. 13. fejezetének első vadállata - az eljövendő Antikrisztus volt, ámbár Hippolitus azt úgy fogta fel, mint a római birodalmat: a második vadállatot úgy jelölték meg, hogy az vagy az Antikrisztust, vagy a hamis prófétákat jelképezi és a 666-os számnak egy elnevezés számbeli értékét tulajdonították úgy, mint a Lateinos vagy Teitan neveknél.

8.) Az Antikrisztus személyére nézve azt várták, hogy az három és fél évig fog uralkodni és azt különböző formában: vagy mint egy zsidót, vagy mint egy szakadár hittagadót, vagy mint Sátánnak egy fiát igyekeztek feltüntetni.

9.) A Jelenések 17. fejezetében foglalt babiloni asszonyt Rómával azonosították, a vadállat tíz szarva pedig a tíz országnak volt a jelképe.

10.) Az őskeresztény korszak íróinak legtöbbje a Millenniumot a második advent idejére tette, amit a két feltámadás határolt, jóllehet Origen, Eusébius és Jeromos is antimillenaristák voltak.

A test valóságos feltámadásában való hit szilárdan meg volt rögzítve, csupán Origen volt az, aki az igazi feltámadás mellett még egy másik - lelki értelemben vett - újjáébredésnek alkalmazására is tett célzást.

11.) Az Új Jeruzsálem elnevezést általában véve az örök királyságra, vagy a Millenniumra értették.

3. ELTÉRŐ VÉLEMÉNYEK. — Csak néhány egymással élesen szembenálló és hamisan csengő véleményt lehetett ekkor hallani. Origen - aki az allegorizáló új-plátói bölcselője volt az alexandriai iskolának - már jóval Ágoston előtt tett célzásokat egy első - spiritualizált - feltámadásra, és ugyanő a Szentírást olyan nagy mértékben allegorizálta, hogy azzal a próféciaák mindenféle valóságos vagy a történelemben bekövetkező teljesülését hatálytalanná igyekezett tenni. Majd ezt követően Porfirius a szofista, és néhány követője igyekeztek azon, hogy szembeszálljanak a kereszténység felfogásával és lerombolják az egyháznak ezt a prófétai könyvének prófétai jellegét. Ők azt vitatták, hogy ez a könyv mindössze csak egy - a későbbi időkben megírt - s a makkabeusok idejéből származó történelem volt, olyan színlelt próféciaakkal, melyeknek megtévesztés volt a célja, és a harmadik világhatalmat Sándornak Macedóniában gyakorolt személyes uralmára korlátozták, a negyedik hatalommal együtt úgy, amely az ő ptolemeusi és seleucida utódait jelentette, és a Kis Szarvval, amelyet úgy tekintettek, mint Antiochus Epiphanest.

Özséb későbbi megfogalmazása a dologba egy forradalmi elemet vitt belé - azután, hogy Konstantin a kereszténységet kezdte gyakorolni, amikor az üldözések megszűntek, és az egyház kezdett felemelkedni és anyagilag is gyarapodni - amely felfogás azt vallotta, hogy az "ország" kifejezés alatt az egyházat kell érteni, mivel az a földön éppúgy politikai kedvezésekkel, mint lelki eszközökkel is szilárdan meg lett alapítva, és ami azzal az ebből eredő következménnyel kellett hogy járjon, hogy a nemzeteket a keresztény hitnek való behódolásra kell rákényszeríteni.

Mivel a millenarizmus csakhamar egy nagyon sok tüskével bíró és hevesen vitatott kérdéssé vált, a chiliasták szélsőséges felfogása következtében - a túlsó vélemények ellen megnyilvánuló ellenhatás végül is arra az útra vezetett, amelyik először tért el nagymértékben az ősrégi, premillenarista nézetektől - tehát egyeseknek az Apokalipszist illetően időleges megnyilvánuló tagadásához. Való az, hogy a "chiliasták" között voltak néhányan, akiknek ésszerű és körülhatárolt nézeteik voltak a bibliai millenniumra vonatkozólag, azonban idővel az történt, hogy ez az elnevezés egy bizonyos különködés és anyagiasság mellékizét kapta meg, azoknak a túlsó elemeknek következményeként, amelyeket a nem-keresztényi forrásokból vittek oda be. Néhány antimillenarista valószínűleg magáévá tette volna azt a felfogást, amelyik a Krisztus ezeresztendő s a második adventet követő uralmára vonatkozott, akkor, ha ez a vélemény nem lett volna azonos a zsidókéval, és azon pogány nézetekkel, amelyek abban bennfoglaltattak. Tény az, hogy az egész millenizmus elvesztette hitelét a tömegek előtt. Másrészt viszont az Antikrisztusra vonatkozó nem-keresztény felfogások - amelyek némelyike éppen olyan idétlen, mint szélsőséges véleményeket képviseltek - továbbéltek sok évszázadon keresztül az egyházban.

4. VÉGKÖVETKEZTETÉS. — Szemünk előtt kell tartani azt a tényt, mely szerint az ős-egyház irodalmára vonatkozó jelenlegi ismereteink hiányosak. Ahol sikerült egyes kimagasló egyházi vezetők írásait megőrizni, ott bizonyára voltak olyanok is, akiknek írásai nem maradtak fenn ránk az évszázadok folyama alatt. És ezenkívül ott, ahol valamelyik rátermett vallási tanító írásban fejtette ki hitbéli meggyőződését, ugyanakkor valószínűleg tucatszámra voltak olyanok - a százsámra előforduló kisebb jelentőségű felvilágosítók mellett - emberek is, akik csupán csak szóbeli alakban magyarázták a Szentírást, követve koruk kimagasló vallási oktatóik tényleges tanait, akiknek magyarázatait már itt fel is soroltuk. Mi azonban a nagy többség magatartását azon vallási vezetőkön keresztül tudjuk csak megítélni, akiknek írásai birtokunkban vannak. És ugyancsak figyelembe kell vennünk ezeknek a prófétai tolmácsolóknak egyénisége mellett azt is, hogy ők földrajzilag és nyelvi tekintetben milyen széles körre voltak felosztva. Mindenkor számos egykorú tanúságtevő akadt, akik illetékességgel bírtak arra, hogy igazolják az éppen akkor beteljesülő prófétai jóslatokat, mert Isten soha nem bízta reá önmagát egyetlen tanúságtevő bizonyosságára, bármilyen kiváló egyén volt is egyébként az illető.

Annak a nagyszerű prófétai vázlatnak az általános képe, amelyek az ősi egyház írói megfogalmaztak, ilyenformán alakult: Dánielben megtalálták a négy világhatalmat, ami Babilonnal kezdődött és Rómával végződött, ezt követte Róma elbukása, majd felmerül az Antikrisztus és végül az Antikrisztus elpusztítása Krisztus által az Ő második Adventjének bekövetkezésekor, az azt nyomon kíséző utolsó ítéleti jelenetekkel. a szentek valóságos feltámadásával és az Isten örökkévaló orszá-

gának megalapításával. Amíg az őskeresztényi századok alatt a prófétai magyarázatok szükségképpen leginkább a Dániel könyve köré összpontosultak, azok még világosabbá váltak a Jelenések könyve által: az asszony véglegesen az egyháznak vált jelképévé, a sárkányt határozottan Rómával kapcsolták egybe, és a vadállatot vagy az Antikrisztusnak, vagy Rómának fogták fel - úgy, hogy az előbbinek mielőbb el kell érkeznie - amivel ezek a vázlatos próféciaák egészen a második adventig terjedtek ki, jóllehet az egész képet ezek még nem töltötték ki. Az akkori emberek korában annyi minden esetre a nyilvánvaló jövőre tartozott, hogy ők először nem is várták, s kísérletet sem tettek arra, hogy annak sok részletét teljes határozottsággal megértsék mindaddig, amíg az tényleg "be nem következett", vagy amíg az történelmileg be nem teljesedett. A teljes megértés és magyarázat kellett, hogy a későbbi századokban következzen be. Azonkívül ezt a közkeletű elnevezést: "Antikrisztus" az emberek úgy vették általánosságban számításba, mint amelyik azt a hármast tetté végre, amelyet a Dániel 7. fejezete a Kis Szarvról, a II. Thess. Levél a Pál apostol "Bűn Emberéről", és a Jel. 13. fej. a János-féle vadállatról mondott el. Az ősi egyház számára ez képezte nyilvánvalóan az emberi kor isteni elrendezésének tervét. Ezek alkották az ő történelmi körvonalait és bölcseléseiket. És e körül a folytatólagosan előrehaladó sorrend körül csoportosultak az ő összes terveik és váraik is. Voltak ugyan bizonyos kisebb részletek, melyek tekintetében véleményeltérés állott fenn közöttük, azonban az emberi kornak eme legfőbb körvonalát illetőleg figyelemreméltó összhang uralkodott náluk.

Ennek dacára a próféciaoknak Origen által hangoztatott allegorizálása és az Isten országának Özséb általi anyagiasság értelmezése - jóllehet ezeket abban az időszakban a tömegek legnagyobb része elvetette és állandóan harcolt is ellenük. - mégis belülről kezdett elterjedni és az idővel tért nyerni. Az itt következő fejezetben fogjuk majd látni, hogy hogyan következett be a prófétai magyarázatnál az a harmadik nagy lépés, amely eltávolodást jelentett a múlttól Tichonius és Ágoston alatt, és amely teljességgel forradalmasította az emberek gondolkodásmódját az első feltámadást és a millenniumot illetően. Ágostonnak az ezer esztendőre vonatkozó forradalmasító bölcselése, ami az egyháznak a jelenkorban való uralmára vonatkozott, csakhamar keresztülszántott az egész római katolikus egyházra, és az egész elkövetkező ezer éven át teljességgel uralta a keresztények felfogását, amelyet végül is a protestánsok elutasítottak maguktól, ami azonban csak akkor történt, amikor a Reformáció már erőteljesen közelíteni kezdett.

20. A MILLENNIUM FORRADALMI FOGALMA MEGJELENIK

Most aztán ahhoz a korszakhoz érkeztünk el, amelyben az egyház a maga egyetemességében teljesen elhagyja az apostoli időszak prófétai nyomvonalát és teljesen függetleníti magát az Úr második adventjére vonatkozó várakozástól, mint amelynek a millenniumot be kellene vezetnie. A tradicionalizmus válik ama tényezővé, amelyik állandóan megnyomorítja a Szentírást. Az Írás allegorizálása mélyen benyomul az egyházba, ahogyan erről az abban az időben élt Eucherius, Treves püspöke is beszámol nekünk. (kb. 450.)⁹⁷⁹

Az újfajta millenáris elmélet népszerűsítője, a latin teológiának megalapítója, Ágoston volt, azonban nekünk mindenekelőtt még Tichoniusnak írásait kell szemügyre vennünk, aki ugyan kevésbé ismert személyiség volt, azonban amelyek mégis a millenniumra vonatkozó számos Ágostoni tanításnak képezte forrását, és úgyszintén alapját is azoknak a későbbi számos prófétai magyarázatnak is, amelyek ezt az új történelmi és prófétai hitbölcseletet nyomon követték.

1. Tichonius szabályai évszázadokra kialakítják a bibliai magyarázatot

1. A "DONASTIKUS" HÁTTÉR. — Tichonius a IV. század késői éveinek volt az írója, akiről azonban keveset ismerünk, de aki mégis oly mély benyomást gyakorolt a középkorban a prófétai magyarázatokra és különösképp az Apokalipszis értelmezésére, hogy meglehetősen hosszasan kell időzzünk annál a pontnál, ami megérteti velünk az ő álláspontjának lényegét. Mint afrikai születésű férfiú, A Donatista-csoporthoz tartozott, - azaz egy szizmatikus - szakadár-reform párthoz, amelyik nagy súlyt helyezett egy erőteljes egyházi fegyelemre, a személyes bűnbánatra és a tiszta templomi istentiszteletre. Mint akik a Diocletianus üldözését követő időkben támadtak fel, elnevezésüket Donatustól kapták, aki a szigorú párt egyik kimagasló vezetője volt, és aki vonakodott attól, hogy azokat az egyéneket újból felvegye az egyház kebelébe, akik az üldöztetésnek ideje alatt keresztényekhez nem méltó magatartást tanúsítottak és ők azt vallották, hogy azok a szentségek, melyeket az ilyen emberek kezei szolgáltattak ki, érvénytelenek. Mivel híján voltak mindenféle világi támogatásnak, szembeszálltak az államnak mindenféle, a vallási dolgokat érintő beavatkozásával és különös ellenszenvvel tekintettek arra a szoros egyházi-állami kapcsolatokra, amelyek a Konstantini idők óta lábra kaptak. Ők ezt, mint az ördögnek művét ítélték meg, és az egyetemes egyházzal kapcsolatban mindenféle összeköttetés elől elzárkóztak. Ebben rejlik Tichonius vallási háttere.⁹⁸⁰

2. TICHONIUS FORRADALMI "HÉTSZABÁLYA". — Tichonius, aki nagymértékben művelt és sok eredetiséggel bíró férfiú volt, legelőször valószínűleg az a keleti történelem-bölcsele volt, aki elképzeléseit minden bizonnyal a Szentírás isteni sugallataira alapozta, s aki ebben a Jelenések Könyvét tette meg az ő egyháztörténelmi bölcseleteinek egyéni alapjául.

Egyéb művei között írt egy magyarázatot is az Apokalipsziszról, amelyet ő teljességgel lelki értelemben fogott fel, s bizonyos fokban az Origenhez hasonlóan alakította ki. Ebben a munkában ő azt állította, hogy az Apokalipszis nem annyira az elkövetkezendő eseményekről beszél, mint inkább azokat a lelki összeütközéseket festi le, amelyek az Isten országát érintik.⁹⁸¹

Bibliai magyarázatainak teljes szövege azóta elveszett, azonban Ágoston, Primasius, Bede és különösképp Bestus elégséges idézetet közölnek belőle ahhoz, hogy ezekből helyre tudjuk állítani annak leglényegesebb részeit.⁹⁸² Magyarázatainak velejét az a 19 szentbeszéd őrizte meg számunkra, amelyek az Ágostoni Páris-Benedictin-kiadás függelékeként jelentek meg.⁹⁸³ Azonban e munka

⁹⁷⁹ Farrar: History című művében a 24. oldalon.

⁹⁸⁰ Traugott Hahn: Tychonius-Studien (Tichonius Tanulmányok) című művében, a 100. old. A Donatistákat illetőleg lásd: Albert H. Newman idézett művét az 1. kötet 208-210. oldalain.

⁹⁸¹ Wilhelm Neuse: Die Apokalypse des Hl Johannes in der altspanischen und altchristlichen Bibel Illustration (Szt. János Apokalipszise az ó-spanyol és ó-keresztény biblia-illusztrációkban) című művében, az 1. kötet 27. oldalán.

⁹⁸² F.G. Burkitt: The Book of Rules of Tychonius (Tichonius Szabályainak Könyve) című műve, a "Bevezetés" című rész 11. 12. oldalain.

⁹⁸³ Elliott idézett művében a 4. kötet 326. oldalán.

messzire kiható befolyása indokoltta teszi számunkra, hogy annak leglényegesebb állásfoglalásaival megismerkedjünk a jelenkori időben.

Körvonalazni akarván általános elképzeléseit, a sokszor idézett "Hét Szabályát" fektette le, ami manapság kissé furcsa olvasmányt jelent számunkra, de amely mégis hatalmas befolyást gyakorolt az emberekre évszázadokon keresztül. Fel kell tehát nekünk is figyelni rájuk, mivel ezek váltak irányadó elvekké évszázadokon át, csaknem az összes bibliamagyarázók számára.

1.) De domino et corpore ejus, azaz: "Az Úrról és az Ő testéről" vagyis az egyházzal.

2.) De domini corpore bipartitio, vagyis: "Az Úrnak kettős testéről".

3.) De promissis et lege, azaz: "Az ígéretekről és a törvényről."

4.) De specie et genere, azaz: "A fejeket és a nemeket illetőleg", ami annyit tesz, hogy meg van engedve az, hogy az ember elfogadjon "egyfajta" szöveget a Szentírásból és ezzel azt a "nemet" értse, amelyikhez az tartozik, hogy ezzel elérjen az elvont gondolathoz, mely a konkrét leírásból származik. (Ez térítette el aztán az embereket a valóságtól, a képzeletbeli, szimbolikus és a misztikus magyarázatok felé.)

5.) De temporibus, vagyis "Az idők vonatkozólag" - ami - az ő véleménye szerint a Bibliában foglalt idők titokzatos mértékét tárja fel előttünk, amikor az időnek csak egyik része áll az egész helyett, úgy mint pld. az a három napnál volt, amely Krisztus halála és feltámadása között telt el, vagy amit a számok titokzatos értékelésénél látunk, különösképp a 7, 10 és 12-es számoknál.

6.) De recapitulatione, vagyis "az ismétlésekről", ami például megállapítja azt, hogy a Jelenések könyvében foglalt elbeszélés nem folyamatosan történik, hanem az önmagát megismétli és az új és különböző szimbólumok felhasználása mellett áthalad az egy és ugyanazon alap felett. (Ez a végletekig vitt elv lett az okozója, hogy az csakhamar az augustinizmus teljes gondolköréhez vezetett el.)

7.) De diabolo et ejus corpore, azaz: "A Sátánról és az ő testéről", ami Krisztus és az Ő testének pontos hasonmását akarja leírni. Úgy, ahogyan a Krisztus van ugyanis ábrázolva az Ő egyházában, mint annak képviselője, mint a választott, vagy a megigazult, ugyanúgy van képviselve a Sátán is a corpus melorum-ban, mint aki a gonosztevő, vagy mint aki a kitagadott testében él.⁹⁸⁴

Ezeket keresztül tárta fel tehát ő azokat a szerszámokat, amelyeket az elkövetkezendő századok alatt a magyarázók felhasználtak az Apokalipszisre vonatkozó tolmácsolásaik számára. A történelem teológiai fogalmát hosszú ideig a Tichonius-féle tradíciókra alapozták, amelyek következtében a világnak éles - a jóra és a rosszra való - kettéoszlása állott elő. Íme az egymással szembenálló elméletek:

Az Isten:

Krisztus

Angyalok

Civitas Dei (Isten országa)

Az egyház (a láthatatlan Jeruzsálem)

Apostolok, próféták, tudós férfiak, prédikátorok és szüzek

A jóság

A megszenteltek és igazak

A megváltottak

A hívők

A Sátán:

Antikrisztus

Démonok és gonosz lelkek

Civitas diaboli (Ördög országa)

A gonoszok összessége, Babilon

A gonoszok királyai és fejedelmei

A gonoszság

Az istentelenek

A kárhozottak

Az eretnekek, a szizmatikusok, a képmutatók, a hamis keresztények, a pogányok és a zsidók.⁹⁸⁵

⁹⁸⁴ Ezek a szabályok feltűnnek Ágoston: On Christian Doctrine (A Keresztény Hitvallásról) című művében a 3. könyv 30-37. fejezeteinél, az NPNF-ben az 1. sorozat, 2. kötet 568-573. oldalain. Az erről szóló legjobb értekezést F.C. Burkitt művében találjuk meg, melynek címe: The Book of Rules of Tychonius.

⁹⁸⁵ W. Kamlah: Apokalypsis und Geschichts theologie (Apokalipszis és Történelmi Teológia) című művében az 57-58. oldalon.

Ezek a fogalmak - amelyek nagyrészt csak általánosításnak tekinthetők - térítették el az Apokalipszis történelmi magyarázatától. Tichonius az ő értekezéseinél nem annyira arra törekedett, hogy a történelmi eseményeknek leírását nyújtsa nekünk, hanem inkább arra, hogy az ördögi hatalmak támadásainak eszközeit és módját rajzolja meg az emberek előtt, tehát nem azt, hogy "hogyan történt", vagy "hogyan fog az bekövetkezni", hanem azt, hogy "mi a helyzet egy adott időpontban". Ő azt tartotta, hogy az olvasónak - amikor az Apokalipszist elolvassa - annak a Sátán elleni védelmének az erejét kell inkább éreznie, semmint annak az arra vonatkozó részletes időmeghatározását.⁹⁸⁶

3. AZ ADVENT IDEJÉT A KR.U. 381. ÉVRE TŰZI KI. — Dacára annak, hogy Tichonius lefektette ezeket az általánosító szabályokat, azért mégis meg volt győződve, hogy a Krisztus visszatérte már egészen a közelben van és valójában azt hitte, hogy ez a nagyszerű nap a Kr.u. 381. esztendőben fog elkövetkezni.⁹⁸⁷

4. AZ EGYHÁZAT ÚGY ÍRJA LE, MINT AMELY A KRISZTUSNAK AZ "ÁRNYKÉPE". — A Jelenések 12. és 13. fejezeteivel kapcsolatban megjegyzi, hogy a feneketlen mélységből felbukkanó vadállat teljes egészében a "corpus diaboli-t" (azaz az ördög testét) jelenti a pogányok és a keresztények között. És miután a Sátán - a Krisztus közbelépésével - megbukott abban a törekvésében, hogy kioltsa az igaz egyház életét (amit a Jelenések 12. fejezetben a holdon álló asszony jelent), ő megtévesztésnek mesterművét állítja elé azzal, hogy a hét fejhez még egy nyolcadikat is hozzátesz. Tichonius a Jelenések 17. fejezetének az asszonyáról azt véli, hogy az a világ-egyházat jelenti, miután az nem egyéb, mint egy "simulacrum Christi", - a Krisztus hasonmása - a Krisztusnak egy árnyképe, amelyik kívülről az igazi képmáshoz hasonlít ugyan, de a valóságban ez csak megtéveszti a népeket Ővele kapcsolatban. Ez azért van, mivel ő nem követeli meg a tökéletes töredelmes bűnbánatot, ami - természetesen - nagyon kedvére van a sokaságnak. A Sátánnak ezt a megtévesztését a hamis papok és próféták hajtják végre, akiket a két szarvval bíró vadállat jelképezett. Ámbár a dogma maga önmagában teljesen helyes lehet, - úgymond - azonban abban az esetben, ha az nem képes bűnbánatra indítani bennünket, úgy a mögött az ördögöt kell keresni, aki ott ellenünk munkálkodik.⁹⁸⁸

5. AZ EGYHÁZNAK KELL SZÉTVÁLASZTANI AZ IGAZAKAT A GONOSZOKTÓL. — Ő azt tartotta, hogy eljöttek az utolsó idők, és felhívást intézett az észak-afrikai egyházhoz azért, hogy ébressze fel az alvó világot azzal a hatalmas prédikációval, amely el fogja választani az igazakat a gonoszoktól, a hitetleneket átadja az Isten ítéletének és az üldözést a gonoszok kezeibe teszi le. Az isteni kegyelemnek napja még velünk van ugyan, azonban azután ahogy az ördög kezébe veszi az általa választott szerszámokat, az Antikrisztust magát, senkinek sem nyílik többé lehetősége az ellene való védekezésre.⁹⁸⁹

Mihelyt a szentek egész teljessége egybe lett gyűjtve, eme utolsó prédikáció hatásaként - így folytatja tovább Tichonius - a Sátán, aki addig munkájában csak a gonoszokra volt korlátozva, fel lesz szabadítva és az emberi szív döllye az, ami meg fog nyilvánulni. Az ember gátlások nélkül fog bűnözni. Rettenetes üldöztetések kezdődnek akkor, amelyben - hacsak annak ideje a választottak érdekében nem léssen lerövidítve - azok mindnyájan el fognak pusztulni. Végezetül Isten visszahúzza az Ő kezét és az embert önmagára és az ördög kényére hagyja. A templom a legnagyobb pusztulás képét fogja mutatni. Tichonius felhívja az egyházat arra, hogy kezdje meg ezt a nagy munkát abból a célból, hogy siettesse annak a magasztos napnak elérkeztét, amikor a végleges választás megtörténhetik.⁹⁹⁰

6. AZ ELSŐ FELTÁMADÁST SPIRITUÁLISAN FOGJA FEL. — Tichonius ellenfele volt a chiliasmusnak, amely hevesen lángolt a keresztények között az első századok alatt. Ennek dacára az általa felállított szabályok segítségével magyarázataiban mégis könnyűszerrel túl tudta tenni magát ezen a

⁹⁸⁶ Ugyanott a 64. oldalon.

⁹⁸⁷ Alois Dampf: Sacrum Imperium (A Szent Birodalom) című mű 121. 122. oldalain.

⁹⁸⁸ Hahn idézett művének a 75. oldalon.

⁹⁸⁹ Ugyanott a 89-90. oldalakon.

⁹⁹⁰ Ugyanott a 91. 94. 99. oldalakon.

nehézségen. Tichonius a két valóságos feltámadás helyett az első feltámadást spirituálissá tette, azaz a lélek feltámadásává, úgy, amint arra Origen is célzott, és a második feltámadásra mondta, hogy az a testisége, azaz a test feltámadása. Az első azoknak az embereknek a tulajdona, akik a megkeresztesítés által felébredtek a halálos bűnből az örökkévaló életre, és a második az általános és a testiség összességének valódi feltámadása. Következésképp tagadásba veszi a ténylegesen feltámasztott szentek ezer esztendeig tartó uralkodását a második adventet követőleg. (Jel. 20. fej.) Ilyen módon Tichonius a feltámadást spiritualizálja és világivá teszi a millenniumot. Ez a változás olyannyira lényegbevágó dolog, hogy Gennadiusnak - aki az V. században élt - ezzel kapcsolatos megállapítását itt közölnünk kell:

"Ő (Tichonius) ugyancsak magyarázta a János Apokalipszisének is, amelyben semmit sem értelmezett testi szempontból, hanem mindent lelki értelemben fogott fel. Ebben a magyarázatában ő az angyali természetről azt állította, hogy az testi természetű valami, azonkívül azt is kétségbe vonja, hogy be fog következni az igazaknak ezer esztendeig tartó uralma a földön a feltámadás után, valamint azt is, hogy a meghaltaknál két feltámadása a testnek fog bekövetkezni, az egyik a megigazultaké, a második a meg nem igazultaké, azonban mégis azt állítja, hogy valamennyi számára egyetlen, egyidejű feltámadás fog bekövetkezni, amely alkalommal az elvetéltek és a megcsónkítottak is újra életre fognak ébredni, mert különben azok az élő emberi lények, amelyek valamilyen módon elformátlanodtak, el lennének veszve. Kétségtelen, hogy ő ezért teszen ilyen különbséget a két feltámadás között, hogy az elsőt - amelyiket ő a megigazultak apokalipszisének nevez - úgy állíthassa be, mint amelyik majd az egyház gyarapodásának idejében fog megtörténni, amikor is azok az egyének - megigazulván hit által - fel fognak támasztatni az ő vétkeikben meghalt testükből a keresztség által, az örökkévaló élet szolgálatára, míg a második minden embernek a testben való általános feltámadását fogja jelenteni.⁹⁹¹

7. A MILLENNIUMOT VISSZAFELÉ SZÁMÍJTJA AZ ELSŐ ADVENTTŐL. — Tichonius az ismétlés alapelveinek megfelelően - ami az általa felállított szabálysorozatban a hatodikat jelenti - nagy találékonysággal helyezi vissza az ezer esztendőt az egész keresztényi időfelosztás vonala felett, és azt a Krisztus első adventjének időpontjától fogva kezdi számítani. Ezzel ő a végtől kezdetet, s a kezdetből véget csinál. Ezenkívül ő ezt a millenáris időszakot 1000 esztendőről 350 évre rövidíti le, mivel Krisztusnak a sírban eltöltött három és fél napját azzal kurtította meg, hogy az első és a harmadik napoknak csak egyes részeit vette számításba. Ez a módszer egyik részét képezi az ő "ötödik szabályának", amelyik a részt helyettesíti be az egész alatt.⁹⁹² Mivel ennél valószínűleg azt a zsidó feltevést kívánta újból életre hívni, mely azt tartja, hogy az "idő" valószínűleg egy évszázadot akar jelenteni.⁹⁹³ Tichonius azt állítja, hogy minden egyes prófétai "idő" egyenlő 100 esztendővel ami - ilyen módon számítva a három és fél időt - kb. 350 esztendőnek felel meg. Mivel ő ezt az időszakot a Krisztus feltámadásának időpontjával kezdi el, így ez az időkhöz már csaknem a végéhez érkezett volna. Ezért ő saját korát úgy jelöli meg, mint amelyik a prófétai idő bevégezését képezné.

8. AZ ÚJ JERUZSÁLEM A JELENVALÓ IGAZ EGYHÁZAT KÉPEZI. — Tichonius az Istent és az ördögöt úgy tekinti, mint oly két hatalmat, amelyek a föld meghódításáért vívnak egymással harcot éppúgy, mint ahogyan az összeütközést is látja a misztikus Jeruzsálem és a misztikus Babilon között. Azonban a Jelenések 12. fejezetében szereplő Új Jeruzsálemet ő elvileg úgy tekinti, hogy az a jelenlegi állapotában lévő egyházat jelenti, mint amelyik - amit azt ő vitatja - a Krisztus halálától kezdődően a mai napig fennáll.⁹⁹⁴ És a Jel. 12. fejezetének az asszonya nem volt más, mint az igaz-egyház,⁹⁹⁵ amely állandóan Krisztust szül az ő tagjaiban és amelyet ezer esztendőn keresztül (de

⁹⁹¹ Jeromos és Gennadius: *Lives of Illustrions Men* (Kiváló Férfiak Élete) című művében, a 3. résznél, a 18. fejezetben, az NPNF-ben a 2. sorozat, 3. kötet 389. oldalán.

⁹⁹² Ágoston: *On Christian Doctrine* című művében a 3. kötet 35. fejezeténél, az NPNF-ben az 1. sorozat 2. kötet 571. oldalán.

⁹⁹³ Elliott idézett művében a 4. kötet 333. oldalán.

⁹⁹⁴ Ugyanott a 335. oldalon. (Ugyancsak Tichonius V. szabálya).

⁹⁹⁵ Ugyanott a 333. 334. oldalakon.

megrövidítve a 350 évre) számkivetésbe küldtek azért, hogy a gonosz emberek között folytassa életét.

9. AZ "ÉV-NAP" ELV ELŐRE VAN VETÍTVE A TANÚBIZONYSÁGOT TEVŐK HÁROM ÉS FÉL NAPJÁHOZ. — A két tanúbizonyosság megöletésének (Jel. 11:11) három és fél napját ő úgy magyarázza, hogy az három és fél esztendőt teszen ki.⁹⁹⁶ Ezzel Tichonius kb. a legelső olyan magyarázó lett, aki az "év-nap" elvet a hetven-hét körén kívül is alkalmazza, függetlenül attól a magyarázattól, melyet ő az eseményekkel kapcsolatban nyújt. Ezt a módszert aztán később következő magyarázók tovább bővítették.

10. BABILONT ELŐSZÖR Ő ALKALMAZTA AZ ELVILÁGIASODOTT RÓMA JELKÉPEKÉNT. — Amidőn a római császárok a világi hatalmat arra használták fel, hogy azzal kierőszakolják az egyház egységességét, a donatisták hevesen tiltakoztak a polgári hatalomnak a vallási dolgokba történő beavatkozása ellen, ugyanők üldözőiket a "babilon" névvel illették, s magukat tekintették a maradék (egyháznak), meg lévén győződve afelől is, hogy a vég már nincsen nagyon távol tőlük. Valóban Tichonius megírta az ő magyarázatát az Apokalipsziszról és annak beteljesülését a donatisták üldöztetésének fényénél rajzolta meg, mint ami a gyötrelmek végső napjainak a típusát képezte. Így tehát, amíg bizonyos keresztények az Antikrisztust vagy annak előfutárait az ariánus császárokban és az egyház püspökeiben vélték látni, addig a donatista Tichonius a Jelenések 13. és 17. fejezetében foglaltakat a római egyházra és az elvilágiasodott püspökökre kezdte alkalmazni, mint akikkel szemben neki határozottan állást kellett foglalnia.⁹⁹⁷

11. ÁGOSTON VOLT ENNEK NÉPSZERŰSÍTŐJE. — Egész rendkívüli jelenségnek tűnhetik az, hogy a katolikus világ elfogadjon "egy szimatikus művet" úgy, hogy az a "bibliai fejtegetések kézikönyvé" válhassék, azonban mégis ez volt az eset a Tichonius-féle "szabályokkal" és az általa hangoztatott alapvető prófétai magyarázatokkal.⁹⁹⁸ Ennek nyilván az volt az oka, hogy azok határozottan mellőzték a chiliasmust és eredményes tanfolyamot jelentettek a pápai egyház hittudósai számára.⁹⁹⁹

Ágostont nagymértékben befolyásolta Tichonius, ő maga az, aki ezen alapelvek elfogadásáról a következőképpen beszél:

"Egy Tichonius volt az, aki - jóllehet maga donatista volt - győzelmesen írt a donatisták ellen (és ő ebben a legkövetkezetlenebb hajlamot mutatott, mert hisz mégis vonakodott attól, hogy azt teljesen feladja) és egy olyan könyvet írt, amelyet ő a Szabályok Könyvének nevezett el, mivel ő ebben hét szabályt fektetett le, amelyek - állítólag - azokat a kulcsokat jelentik, amelyekkel fel lehet nyitnunk a Szentírás "titkait".¹⁰⁰⁰

Azonban mégis figyelemmel lévén arra, hogy az általa az utolsó ítélet órájára kitűzött időpont már elmúlt, Tichonius arra törekedett, hogy az Apokalipsziszban megnyilvánuló különféle látományokat még jobban spiritualizálja, és hogy az abban lerajzolt rettenetes küzdelmet úgy magyarázza meg, mint ha az az egyház kebelében folyó szellemi küzdelmet jelentené, amely a világosságnak és a világnak az erői között fénylik - lévén ezek a gonoszok erői - azért az Isten országáért, amelyet majd a győzedelmes egyháznak kell megalapítania. Tichonius szabályai Ágostonnak mindent beárnyékoló tekintélye következtében lettek népszerűsítve és megalapozva és ugyanez történt az Apokalipsziszre vonatkozó magyarázatokkal is, amelyek a korai középkoron keresztül csupán csak azt visszhangozták, amiket Tichonius már előbb megállapított, és amely minden buzgóságot nélkülözött az Úr eljövételének várakozásában és az Új Jeruzsálem megjelenésének körében.

A könyv 545. oldalán látható diagrammal szemléltető segítséget fog nyújtani annak a mérhetetlen befolyásnak az értékelésében, melyet a Tichonius-féle "Szabályok" és az ő spiritualizáló magyarázatai gyakoroltak. A középkori értelmezéseknek ez a csoportja képezi az összekötő kapcsot az ös-

⁹⁹⁶ Ugyanott a 332. oldalon.

⁹⁹⁷ Hahn idézett művében a 100. oldalon.

⁹⁹⁸ Burkitt idézett művében, a "Bevezetés" című részben a 13. oldalon.

⁹⁹⁹ Neuss idézett művében az 1. kötet 271. oldalán.

¹⁰⁰⁰ Ágoston: On Christian Doctrine című művében a 3. könyv, 30. fejezeténél, az NPNF-ben az 1. sorozat, 2. kötet 568. oldalán.

egyház bibliamagyarázatai és a későbbi kor protestantizmusának és katolicizmusának értelmezései között.

II. Ágoston a millenáris felfogás megváltoztatója

Ágoston (Aurelius Augustinus) (354-430) a latin egyházatyák legkiválóbbika, az észak-afrikai Numidiában született, kinek atyja még pogány volt, de édesanyja már felvette a keresztséget. Miután Maderaban és Carthagóban elvégezte iskoláit az ékesszólásnak lett a tanára, amikor is a hivatását Rómában és Milánóban kezdte el gyakorolni. Édesanyjának keresztény befolyása volt az, ami őt szabados kicsapongásokkal teli életén keresztül és azután is követte, egészen a plátói idealizmusig és a "manicheizmus" túlzó szertelenségeihez bezárólag is. (Lásd a "Manicheizmus" magyarázatát a következő oldalon. A ford. megj.) Nem talált lelki kielégülést sem az akadémikus kételkedésben, az ember eredetére és a gonoszság keletkezésére vonatkozó elmélkedésekben, amíg végül is a Szentírásához fordult azért, hogy lássa annak a többiekhez való hasonlatosságát.

Ezt az utolsó lépést ő akkor tette meg, amikor Kr.u. 384-ben Milánóban az ékesszólás professzorává választották, röviddel azután, hogy a vizigótok átkeltek a Dunán és megkezdtek elárasztani a római földet.

Ágoston Milánóban elment, hogy meghallgassa Ambrus püspök prédikációit. A 387. esztendőben - miután heves szellemi harcokat vívott saját elgondolásával és miután sorra kipróbálta a különböző gondolkodó-iskolákat - kimondottan a Szentírás üzenetein keresztül tért meg a kereszténységre és - mint egy megváltozott nézetekkel bíró, megváltozott férfiú - harminchárom esztendő korában lett megkeresztelve Milánóban Ambrus püspök által. Ezután gyökeresen szakított a világgal és elhagyta szép kilátásokkal kecsegtető hivatását, mint az ékesszólás tanítója. Majd egy időszakot Rómában töltött, ahonnan ezután visszatért Észak-Afrikába, ahol három esztendeig elmélkedő tanulmányokba merült. A 391. évben akarata ellenére presbiternek választották meg és 395-ben - Theodósius halálának évében - Hippo püspökévé választották, amely tisztséget harmincöt esztendőn át töltött be. Az egyházi életet a szerzeteseivel kapcsolván össze, "öntudatlanul is az augusztinus-rend alapítójává vált", amelyből később Luther is származott.¹⁰⁰¹

Az Ágostoni püspöki uralom közepette történt, hogy Róma részeire kezdett szakadozni és a városnak a gótok által történt bekebelezése a Kr.u. 410-ben már bekövetkezett, s mindez tizenegy dicsőséges évszázad fejlődése után akkor, amidőn sok keresztény abban a hitben élt, hogy a világnak rövidesen vége kell hogy szakadjon. Ágoston élete tehát a történelem folyásának egy olyan medrében zajlott le, amikor a régi római civilizáció eltűnőben volt, mielőtt a barbárok mindeneket elsöprő áradata be tudta volna teljesen fejezni a pusztítást és mielőtt a dolgok új rendje kialakulhatott volna. Ágoston életének alkonya előtt közvetlenül Gensarik, a vandálok királya Spanyolországból Észak-Afrikába tört előre, Ágoston a Kr.u. 430. évben - Hippo ostroma alatti időben - hunyt el, a vandálok előzőnlésének kellős közepén. Röviddel ezután egész Afrika elveszett a rómaiak számára és néhány évtizeden belül az egész nyugati birodalom teljességgel felmorzsolódott.

1. ÚJ TÖRTÉNELEM-FILOZÓFIÁT ALKOT. — Ágoston számos harcot vívott a pelágiánusokkal, a manicheánusokkal és a donatistákkal,¹⁰⁰² "ortodoxizmus" bajvívója. Ez a tény volt az, ami kialakí-

¹⁰⁰¹ Schaff. History című művében a 3. kötet 990-994. oldalakon.

¹⁰⁰² A pelagianizmus, egy V. századbeli eretnek mozgalom volt, amelyet Pelagius - egy tudós szerzetes - segített elő és aki valószínűleg brit születésű volt. abban az igyekezetükben, hogy megvédelmezzék az emberi szabadságot és kötelességeket, Pelagius követői tagadták az eredendő bűnt, a megigazuló isteni kegyelmet a megbocsátás fogalmára korlátozták és azt állították, hogy az emberi akarat - az Isten minden különösebb segítsége nélkül - képes arra, hogy lelkében jó legyen, és hogy Ádám elbukása csak őt magát érintette. Pelagius közvetlen ellentétbe került Ágostonnal és úgy őt, mint az általa hirdetett tanokat számos zsinat kiátkozta. (Lásd: Albert H. Newman idézett művében az 1. kötet 362-369. oldalakat, Schaff: History című műve 3. kötet, a 785-815. oldalakat.)

Manicheizmus, a gnoszticizmus egyik formája, egy keleti, dualisztikus és pantheista vallásbölcselet volt, amely Mani, vagy Manicheus-sal vette kezdetét és amely a III. századtól kezdve a VII. századig virágzott és valószínűleg egészen a XIII. századig tartotta magát. A világosság és a jóság - melyeket az Isten személyesített meg - úgy lettek beállítva ennél, mint amelyek elkeseredett harcban állnak a káosszal és a gonosszal. Így tehát az ember lelke olyannak lett ábrá-

totta kapcsolatait Tichoniussal, akinek a bibliamagyarázatokra vonatkozó szabályait ő is magáévá tette a későbbiek folyamán. "Őbenne (Ágostonban) volt összpontosulva a korabeli kereszténység egész vitatkozó ereje, amely az eretnokség és a sizma ellen irányult."¹⁰⁰³ Mint aki Észak-Afrikának és a nyugati egyháznak vitathatatlan szellemi vezetője volt, Ágoston kiterjedt írásbeli munkásságot folytatott, amely a Migne-gyűjteményben tizenhat kötetet tölt meg.

27. ábra – Ágoston, Hippo püspöke, a kimagasló latin egyházatya

Ágoston írásainak mély benyomása volt az egyházra, különösen áll ez az ő "City of God" "Isten Városa" című művére. Mert ezer esztendőn keresztül ez volt az, amely uralta a keresztény gondolkodásmódot." (Lásd a könyv 473. 490. oldalait.)

Kimagaslik ezek között Ágostonnak az isteni igazság igazolását hirdető és történelem bölcséleti nagy műve a "De Civitate Dei" Az Isten Városáról. Ez a kifejezés azonban: "Város" alig adja vissza nekünk a latin "civitas" kifejezés jelentését, amelyik egy olyan közösséget nevez meg, amelyiknek a polgárai államot alkotnak. Így tehát az "Isten Városa" egy az Istentől való államközösséget, vagyis országot jelentett, amelyik a külvilági államközösségektől úgy alkotmányban és rendeltetésben is meg volt különböztetve, és amelyiknél polgárainak ezen a világon való kapcsolata a földi vándorokéval és az idegenekével volt egyenlő.¹⁰⁰⁴ Ezt a munkát ő a Kr.u. 413. évben kezdte el, röviddel azután, hogy Alarik elfoglalta Rómát. A pogányok Róma összeomlását a pogány istentiszteletek eltörlésének tulajdonították. Ágoston azért írt, hogy ezzel feleletet adjon az ő szemrehányásaikra és hogy a történelemnek egy újfajta fogalmazását alkossa meg - a két egymással szembenálló kormányzatát, az Isten uralmának körét, valamint az ördögét - megtestesítve ezzel a prófécia új szerű tolmácsolását azért, hogy ezzel megmagyarázza az Isten történelmét, valamint az e világon lévő egyházét is.

Ez a figyelemreméltó tanulmány - amelyik az "e világ országának" dolgát beszéli meg, mint amelyik pusztulásra van ítélve és azért az "Isten országáét", amelynek örökkévaló időig fenn kell maradnia - elkészültéig tizenhárom esztendőt vett igénybe, tehát életének legértetesebb időszakát ölelte fel.

E tanulmány kihatásait alig lehet felbecsülni. Ez egy egészen új szerű korszakra vetett fényt, a prófétai magyarázatra való előremutatásban. E mű népszerűségére vonatkozólag a reformációt megelőző időkben némi fényt vet az a tény, hogy 1467. és 1500 között nem kevesebb, mint húsz kiadásban lett közreadva.¹⁰⁰⁵ Ez volt az a történelem-bölcsélet, melyet a középkorban egész Európában elfogadtak, és amelyet a katolikus írók is magukévá tettek és felhasználtak műveiknél és amelyet aztán XIII. Leó pápa hivatalosan is engedélyezett.

zolva, mint amely a világosságot jelenti a sötétség testiségében. A keresztény elemeket a legkisebb mértékre korlátozták, és Zoroastert, a régi babilonit és az egyéb keleti elemeket a legmagasabb fokban felemelték. A használatban lévő keresztény elnevezések már alig tartották meg eredeti jelentésük töredékét is. Úgy hiszik, hogy a keresztelés és az úrvacsora szertartásait nagy pompával szokták elvégezni. A választottak alkották a papi osztályt. A manicheizmusnak az egyház egészére gyakorolt hatása abban állott, hogy az aszkétai szellem erősen feléledt a házasság intézményének egyidejű lealacsonyításával, a pompás szertartási ceremóniák bevezetésével együtt, az egyházi doktrínák rendszeresítésével, a papi különállás kifejlesztésével, (ami azt a hitet jelenti, hogy a vallás papjai közbenjárókat képeznek az Isten és az ember között, és különleges hatalomnak vannak birtokában), és a türelmesség doktrínájának következetes bevezetésével. Manicheizmus, ami népszerűségnek örvendett Észak-Afrikában és Itáliában, a IV. és V. században, egy időben vetélytársa lett a katolicizmusnak. Ágostonnak szoros kapcsolata volt a manicheusokkal, akik lényeges módon befolyásolták gondolkodásának menetét. (Lásd Albert H. Newman idézett művében az 1. kötet 194-197. oldalakon.)

A Donatistákat illetőleg lásd a 464. 465. oldalakon is.

¹⁰⁰³ Schaff: History című művében, a 3. kötet 994. oldalán.

¹⁰⁰⁴ Elliott idézett művében az 1. kötet 309. 310. oldalán.

¹⁰⁰⁵ Marcus Dods: A "Fordító előszava" a The City of God (Az Isten Városa) című műhöz, az NPNF-hez, az 1. sorozat 2. kötetében, a 13. oldalon, David S. Schaff: The Middle Ages (A Középkor) című művében (Philip Schaff: History of the Christian Church műve 5. kötete), az 1. rész 28. oldalán az 1. sz. megjegyzésben.

2. ERŐS ELLENTÉTEK KÜLÖNÖS ÖSSZEHAZASÍTÁSA. — Ágostonban az erős ellentétek különös módon voltak összekeveredve. Munkájában a lángésznek igen figyelemreméltó felvillanásait látjuk megnyilatkozni, amelyet azonban kiáltó gyarlóságok és gyermekes elképzelések rontanak el. A bűnre és az isteni kegyelemre vonatkozó világos álláspontjában ő volt az, aki a legközelebbre került az evangéliumi protestantizmushoz csaknem valamennyi egyházatya között, azok reformereihez, különösképp Lutherhez, aki nagymértékben az ő befolyása alatt állott.¹⁰⁰⁶ És az ő befolyásának tudható be az, hogy a Szentírás kánonja jegyzékbe lett véve Hippoban (393.) és Karthágóban (397.) megtartott egyházi zsinatokon.¹⁰⁰⁷

Jóllehet legelőször védelmezője volt a vallás szabadságának és annak az elvnek, hogy a tévedésekkel csak tisztán lelki eszközökkel szabad szembeszállni, később Ágoston mégis lándzsát tört az erőszakot kényszerítésnek vészhozó elve mellett, és nevének egész súlyával támogatta a polgári vallásüldözéseket, ami a középkorban hozta aztán meg gyümölcseit a véres aratásban, amikor is az ő írásai váltak az "inkvizíció Bibliájává."¹⁰⁰⁸ Ő volt talán a legelső, aki az élvonalban hadakozott a vallásüldözés és a türelmetlenség ügyéért, visszaélve ennél ama igékkel: "Kényszerítések őket arra, hogy bejöjjenek", sürgetvén ezzel a világi hatalmat arra, hogy nyomja el a donatistákat.¹⁰⁰⁹ Így hát ő volt, aki sötét fátyollal takarta be az egyházat, miután türelmetlensége főképen abból táplálkozott, hogy eltorzított véleményei voltak a Szentírás magyarázatát illetőleg. Az ő művét használták fel később arra, hogy igazolják Servetus Mihály meggyilkolását, és hogy szentesítsék ezzel a Szent Bertalan éjszakája véres tömegmészárlását, úgyszintén a Nantes-i Edictum visszaszívását.¹⁰¹⁰

Visszariadva attól, hogy a Szentírást szó szerinti értelemben magyarázza, Ágoston kapva-kapott azután a Philo-i és rabbinusi szabály után, amely azt hirdette, hogy mindazt a dolgot, amelyik nem tűnik ortodoxnak, misztikus értelemben kell magyarázni. És a Tichonius-féle szabályok általa törént elfogadása őt arra indította, hogy a sokféle magyarázatot lehetővé tévő olyan módszert tegyen magáévá, amely teljesen kiforgatta értelméből az eredeti szöveget. Ágoston tehát olyan módon mérített Tichoniusztól és úgy kölcsönözte ki annak érvelését, hogy írásainak egyes részletei a Tichonius által írt "Szabályok Könyve" visszhangjának tűnnek fel, amely szabályok "éppolyan alap nélkül valók, mint a Philo-éi, sőt még annál is alaptalanabbak, mint a Hillel-féle szabályok."¹⁰¹¹

Ágoston alatt az allegorizáló módszer olyan eszközzé korcsosult, amelynek az volt a célja, hogy ötletességet mutasson és támogatást nyújtson az ecclesiasticismus számára. Ha aztán egyszer ezt az alapelvet az emberek elfogadták, akkor az egyik bibliai szöveg alatt az egyiket és a másikat is lehetett érteni. Ezzel a Biblia meg lett fosztva jelentőségétől és az olvasót is teljesen az azt magyarázó kényére-kedvére szolgáltatták ki. Sajnálatos módon az allegorizmus Ágoston alatt teljes diadalt aratott.¹⁰¹² Ami azonban még ennél is komolyabb dolog, úgy ő volt az, aki lefektette azt a sötét szabályt, mely szerint a Bibliát úgy kell magyarázni, amely kapcsolatban van az egyházi ortodoxizmussal.¹⁰¹³ Ágostonnak tulajdonítják "az egyház különködő felmagasztalását", ahogyan azt egy parancsolgató egyházi hierarchia képviseli úgy, hogy maga helyettesítette az uralkodó egyházat, és egy parancsuralmi egyházi hatalom helyettesítette a mindig jelenvaló Krisztust.¹⁰¹⁴

¹⁰⁰⁶ Philip Schaff: History című művénél a 3. kötet 1021. oldalán.

¹⁰⁰⁷ Ugyanott az 1017. oldalon, lásd még a 106. oldalt is a jelen kötetben. Ágostonnak a kánoni könyvekre vonatkozó felsorolása, amelyben az apokrif könyvek is fel vannak tüntetve, az On Christian Doctrine című könyvében jelenik meg, a 2. könyv 8. fejezeténél, az NPNF-ben az 1. sorozat 2. kötetének 538. 539. oldalain.

¹⁰⁰⁸ Schaff: History című művében, a 3. kötet 1021. oldalán, Farrar: History című művénél a 235. oldalon.

¹⁰⁰⁹ Ágoston 93. Levele, az NPNF-ben az 1. sorozatnál, az 1. kötet 383. oldalán, lásd még Farrar: Lives című művét is a 2. kötet 403. 402. oldalain.

¹⁰¹⁰ Farrar: History című művében a 235. 236. oldalakon.

¹⁰¹¹ Farrar: History című művében a 24. oldalon. Tichonius Szabályaira nézve lásd a 467. oldalt.

¹⁰¹² Ugyanott a 237-239. oldalakon.

¹⁰¹³ Lásd: Ágoston: On Christian Doctrine című művét a 3. könyv 10. fejezetének 15. szakaszában, és Against the Epistle of Manichaeus (Manicheus Levele Ellen) című művét, az 5. fejezetben, az NPNF-ben 1. sorozat 2. kötet 561. oldalán és a 4. kötet 131. oldalán is.

¹⁰¹⁴ Farrar: History című művét a 235. oldalon.

Kétségtelenül Ágoston volt az, aki a legdöntőbb, maradandóbb és legkiterjedtebb benyomást gyakorolta valamennyi egyházi író között az apostoli idők óta.¹⁰¹⁵ Ő volt az, aki az utána következő nemzedékek gondolkodásmódját az ő egyéni elképzelései szerint alakította ki, és azok legelsőbbrendű tanítójává és kiformalójává vált az általa felállított s az egyház természetére vonatkozó fogalmat illetőleg.¹⁰¹⁶

3. ELŐZETES ÁTTEKINTÉS AZ Ő LÉNYEGES TANTÉTELEIRE VONATKOZÓLAG. — Mielőtt alaposabban szemügyre vennénk az Ágoston által hangoztatott különféle tantételeket - a próféciaakra, a feltámadásra, a Millenniumra és az országra vonatkozólag - jártassuk körül tekintetünket az Ágostoni rendszernek egész területén, hogy ezzel annál könnyebben meg tudjuk különböztetni az egyik résznek a másik részhez való kapcsolatát, az általános és összes képhez viszonyítva.

A Millenniumnak egy teljesen új elképzelése az, amelyik itt élénk táruul, amelyik a Jel. 20. fejezetével együtt, mint jelenvaló tény van bizonyítva és amelyik az első adventre vesz irányt a második advent helyett. El van fogadva a Tichonius-féle szabályzat és annak lényegi magyarázata is, az ezer esztendő az ismétlések eszközével visszacsúszott a keresztényi elrendeződés korának kezdetéhez, és annak kezdő időpontját a Krisztus lelkészkedésétől fogva számítják. Az első feltámadást teljesen szellemivé tették, amelyik ebben az életben fog megtörténni, a második viszont a test feltámadását jelenti a világ végezetekor. A Jel. 20. fejezetében foglalt azt a leírást, amely a Sátánt megkötözve és úgy ábrázolja, mint akit letaszítottak a feneketlen mélységbe (a szakadékba), a 12. fejezetben szereplő sárkány ledobásával azonosították és azt úgy tekintették, mint ami már teljesezésbe is ment. A "mélység" a "nem keresztény nemzeteket" jelenti. Az utolsó ítélet trónusai alatt a jelenkori egyházi székhelyeket értették. Ezáltal a hangsúly vissza lett helyezve az első adventhez a másodiktól eltérően, mely utóbbi ezzel növekvő mértékben háttérbe került.

A harcos egyházból diadalmas egyház fejlődött ki. A szentek táborát a Krisztus egyháza jelenti, amely az egész világra kiterjesztette uralmát. A 144.000-es szám az egyházat, vagy a szenteket, illetve az Isten városát jelentette és a zsidókat mindenütt meg kell téríteni. A császári katolikus egyház az a Kő, amely szétzúzza az összes földi országokat mindaddig, amíg az be nem tölti az egész földkerekséget. Az Ó-Testamentum próféciait az új egyházi birodalom céljaira magyarázzák és veszik igénybe. Ő egyetért ugyan a Dániel-féle négy szabályszerű világbirodalommal, azonban azt állítja, hogy az Antikrisztus - ennek dacára - mégis csak az ezer esztendő v é g é v e l fog elérkezni. Ilyen módon tehát az egyház és az állam egyesülése a millenniumi országnak csupán torzképévé válik, még mielőtt annak ideje elérkeznék. Ezzel a prófétai magyarázatoknak egy új korszaka kezdődik, és ez a kifejezetten Ágostontól származó és a Millenniumra vonatkozó elmélet - amit ő egy jelenvaló politikai-vallási tényben vált szellemivé - mintegy tizenhárom évszázadon keresztül kolonc-ként csüng rajta az egyházon. Figyeljük meg erre nézve a következő lényegbevágó tanúságtételek részleteit.

4. ÁGOSTON A MÁSODIK ADVENTRŐL. — Miután megbeszélés tárgyává teszi Krisztusnak az utolsó ítéletkor történő eljövételét, arra hivatkozik, hogy vannak "bizonyos kétértelmű" bibliai szövegek, amelyek látszólag az utolsó ítéletre vonatkoznak, azonban azok éppúgy vonatkozhatnak "a Megváltónak arra az eljövételére, amelyik állandóan folyamatban van az Ő egyházában, azaz az Ő tagjaiban, amelyekben Ő apródonként jó el, darabkánként, miután az egész Egyház az Ő testét képezi."¹⁰¹⁷

5. AZ ELSŐ FELTÁMADÁS A LELKIÉ, A MÁSODIK A TESTIÉ. — Ágoston felépítményének alapozását az az elmélet képezi, amely a lelki, allegorikus első feltámadást tartalmazza, a meghalt lelkeknek a halálos bűnből való feltámadását a megigazultak életére. Miután megbeszéli az első és a második

¹⁰¹⁵ Milman: History of Christianity (A Kereszténység Története) című művében a 3. könyv, 10. fejezeténél, a 3. kötet 170. oldalán.

¹⁰¹⁶ Johannes Huber idézve Schaff: History című művének a 2. kötet 1003. oldalán.

¹⁰¹⁷ Ágoston: The City of God című művének a 20. könyv 5. fejezetében, az NPNF-ben az 1. sorozat 2. kötet 424. oldalán.

feltámadás természetét, Ágoston a Mt. 8:22-re épít tovább, mely ezt mondja: "Hagyd, hogy a halottak temessék el az ő halottaikat", s amit ő a következőképp értelmez:

"Ő nem beszél semmit sem a második feltámadásról, azon a testnek a feltámadásáról, amely a végkor fog bekövetkezni, hanem csak az elsőről, amely most vagyon. E megkülönböztetés okából van az, hogy Ő így szól: "Eljött az óra és itt van." Nos hát ez a feltámadás nem a testet, hanem a lelket érinti. ... Hagyjátok ezért, hogy azok, akik lelkükben meg vannak halva, eltemessék azokat, akik meg vannak halva testükben. ... Ezekről a halottakról - tehát az istentelenek és a gonoszok halottairól - beszél Ő, amikor így szól: "Eljött az óra és itt van, amikor a halott meghallja az Isten Fiának szózatát, és azok, akik hallják, élni fognak."¹⁰¹⁸

"Így tehát két feltámadás van: az egyik az első és lelki feltámadás, amelynek itt van a helye ebben az életben és ami megőriz bennünket attól, hogy beleessünk a második halálba, a másik, amelyik nem most következik be, hanem majd csak a világ végeztével, és amelyik a testnek s nem pedig a léleknek feltámadása, és amelyik - az utolsó ítéletnél fogva - némelyeket a második halálba fog taszítani, míg másokat abba az életbe küld el, amelyben nincs halál."¹⁰¹⁹

Így tehát - Ágoston szerint - csak egyetlen, egyidejű feltámadás létezik az összes emberek számára az utolsó napon a szószerint vett, valóságos első és második feltámadás helyett. Amikor tehát ezt a tantételt elfogadták, akkor - természetesen - a történelmi millenarizmusnak el kellett tűnnie.

6. A KÉT FELTÁMADÁS ÉS AZ EZER ESZTENDŐ. — Ágoston, miután arról beszél, hogy milyen viszonyban vannak a feltámadások az ezer esztendővel, a némelyek által hangoztatott félreértésekről szól az első feltámadást illetően, majd - hivatkozással a Jel. 20:1-6. versekre - ezeket mondja:

"Azok az emberek, akik ennek a (szentírási) helynek erejével fogva azt gyanították, hogy az első feltámadás a jövőben és testileg fog történni és akik egyéb dolgok között az ezer esztendő szám következtében arra a gondolatra indítottak, mely szerint megállapított dolog volna az, hogy a szentek ez alatt az időszak alatt egyfajta szombatnyugalomnak fognak örülni, tehát egy szent szabadságnak ama hatezer esztendő munkálkodás után, amely azóta telt el, hogy az ember meg lett teremtvé, és amióta őt az ő nagy bűne miatt a paradicsom áldásosságából ennek a halandó életnek a szomorúságai közé kiűzték, úgy, hogy amint ez meg vagyon írva ekképp: "hogy egy nap az Úrnál olyan, mint ezer esztendő és ezer esztendő mint egy nap" (II.Pt. 3:8), s így a hatezer esztendőre, mint hat napra, annak befejezése után egyfajta hetednapi szombat fog következni a rákövetkező ezer éven keresztül, és ez az oka annak, hogy a szentek feltámadnak, azért ugyanis, hogy megünnepeljék ezt a szombatot."

"És ez a vélemény nem lenne elvetendő akkor, ha az emberek azt hinnék, hogy a szenteknek a szombatban való öröme lelki fog lenni és az Isten jelenvalósága miatt következik be, mert egykor én magam is ebben a meggyőződésben éltem. Azonban, miután ők azt állítják, hogy azok az emberek, akik annakidején fel fognak támadni ismét, szertelen testi lakomának fognak örülni, egy csomó olyan étellel és itallal együtt, ami a mértékleteseknek nemcsak az érzületét sérti meg, hanem ami még magának a hiszékenységeknek a mértékét is messze túlhaladja, ezért az ilyen állításokat csakis a testileg gondolkodó ember tudja elhinni. Azokat, akik az ilyeneket elhiszik, spiritualista chiliastáknak nevezik, amelyet mi szószerint a millenarista elnevezéssel tudunk megjeleníteni magunknak."¹⁰²⁰

Meg kell itt azt is jegyeznünk, hogy ezelőtt maga Ágoston is chiliasta volt, azonban ő azért fordult szembe a chiliasmussal, mivel néhány követője "testi" álláspontot foglalt el. Bizonyos egyének túlzó felfogása volt mindenkor az egyház szerencsétlensége.

7. AZ EZER ESZTENDŐ VÁLTOZATOS MAGYARÁZATA. — Ágostonnak az ezer esztendőre vonatkozó véleménye ezekben a szavakban van elrejtve, amikor ő a Tichonius-féle Ötödik Szabályt idézi:

"Most tehát az ezer esztendőt kétféleképp lehet értelmeznünk, úgy, ahogyan az nekem feltűnik, vagy úgy, hogy ezek a dolgok a hatodik évezrednek hatodik-ezer esztendejében történnek (amelynek

¹⁰¹⁸ Ugyanott a 6. fejezet 425. oldalán.

¹⁰¹⁹ Ugyanott a 426. oldalán.

¹⁰²⁰ Ugyanott a 7. fejezetben.

utolsó része éppen most telik el), mintha az a hatodik napon lenne, amelyet az a szombat kell hogy kövessen, amelyik soha nem fog bealkonyulni - mint a szenteknek végtelen pihenője - úgy, hogy ő - amikor e részről beszél az egész neve alatt, ezt a millennium utolsó részének hívja - azaz annak a résznek, amelynek mostanig el kell telnie a világ végezetéig, azaz ezer esztendőnek, úgy, hogy ő az ezer évet úgy fogta fel, mint ami e világ egész fennállásának egyenértékét képezi, arra használva fel a tökéletesség számát, hogy azzal az idők beteljesülését jelezze."¹⁰²¹

Szem előtt kell tartanunk azt, hogy Ágoston, aki Tichonius nyomdokában az ezer esztendőt úgy tekintette, mint egy képletes, számszerű kifejezőmódot, annak az egész korszaknak a megjelölésére, amelyik a Krisztus földi lelkészkedése és a világ vége között telik el, egy kerek számnak, amelyik egy meghatározatlan időre vonatkozik, mivel némelyek azt mondták, hogy "négy száz, vagy mások szerint ötszáz, s ismét mások szerint ezer esztendő kell, hogy betelje az Úr mennybemenetelétől kezdve az Ő végleges eljöveteleig."¹⁰²² Jó ismerni azt is, hogy Ágoston a Septuaginta-féle időszámítást követte, ő abban a hitben volt, hogy a hatodik évezrednek már több mint a fele eltelt, és ezért csak természetes dolog, hogy ő a végsőket ezer esztendőnél kevesebb idő alatt kellett hogy várja.¹⁰²³ Ennek dacára az ezer-esztendő elgondolás később ismét előtérbe nyomult.

8. EZER ESZTENDŐ FOGJA ÁT A KÉT ADVENTET. — Ágoston magyarázatának nehezen érthető részét az az érv képezi, hogy a Sátán megkötözésének ezer esztendeje a Krisztus első Adventétől az Ő második eljövetele idejéig tart.

"A Krisztus első eljövetele a világ végezetéig, amikor Ő majd másodszor leszen eljövendő, ... és az időköz, amelyet úgy szoktak emlegetni, mint az ezer esztendőt, nem szabad, hogy félrevezesse az Egyházat."¹⁰²⁴

Ennek folytán tehát a millennium többé már nem képezett egy "desiderátum"-ot (egy kíváncsi dolgot), hanem az most egy befejezett tényt jelentett. Ágoston a millenarizmusnak "szellemét" olyan hatásosan fektette kétvállra, hogy az gyakorlatilag az ezután következő évszázadok számára már lezárt kérdéssé vált.¹⁰²⁵

9. AZ ÖRDÖG MOST MÁR EGÉSZEN A VÉGIG MEG LESZ KÖTÖZVE. — "Most tehát már az ördög ezzel nemcsak akkor lett megkötözve, amikor az egyház mind jobban és jobban kezdett széles körben terjeszkedni a nemzetek között, Júdea határain túlra, hanem az most is és egészen addig meg van kötözve, amíg el nem jő a világ végezte, amikor is őt el kell majd oldozni."¹⁰²⁶

Jegyezzük meg Ágoston részletes meghatározását a mélységre vonatkozólag és a Sátán megkötözésére nézve, azért, hogy kiűzzék a hívek szívéből.

"Ez alatt, hogy m é l y s é g , ama gonoszok megszámlálhatatlan sokaságát értjük, akiknek szívei kifürkészhetetlen mélységű rosszindulattal vannak eltelve az Istennek egyházával szemben, mintha az ördög azelőtt nem lett volna benne, hanem - amint meg van mondva - azért kellett őt oda bedobni, mert ha megakadályozzuk őt abban, hogy ártalmára legyen a híveknek, ő még jobban hatalmába fogja keríteni az istenteleneket. ..."

"Veté őt a mélységbe és bezárta azt, azaz megtilta neki azt, hogy kimenjen és olyasmit cselekedjen, ami meg van tiltva. És az a pótlás, mely így szól: "bepecsételé ő felette", az én felfogásom szerint azt látszik mondani, hogy titokként szándékozott megőrizni azt, hogy kik azok, akik az ördöghöz tartoznak és kik azok, akik nem álltak az ördög pártján. Mert ezen a világon ez titkot képez, mivel mi nem tudjuk megmondani, hogy vajon az olyan ember, aki hitében szilárdan megállni látszik, nem fog-e elbukni, sem azt, hogy az, aki feküdni látszik újra fel fog-e még támadni. Azonban ennek

¹⁰²¹ Ugyanott a 427. oldalon.

¹⁰²² Ugyanott a 18. könyv 53. fejezeténél, az NPNF-ben az 1. sorozat 2. kötetének 394. oldalán.

¹⁰²³ Ugyanott a 20. könyv 7. fejezeténél a 427. oldalon, Elliott idézett művénél az 1. kötet 395. 397. oldalain, a 4. kötet 137. oldalán, a 3. szám megjegyzés a 325. oldalon.

¹⁰²⁴ Ágoston: The City of God című művében a 20. könyv 8. fejezeténél, az NPNF-ben az 1. sorozat 2. kötet 428. oldalán.

¹⁰²⁵ Shirley Jackson Case: The Millennial Hope (A Millenárius Reménység) című művénél a 179. oldalon.

¹⁰²⁶ Ágoston: The City of God című művénél a 20. könyv 8. fejezeténél, az NPNF-ben az 1. sorozat, 2. kötet 428. oldalán.

a tilalomnak a láncai és fogháza következtében az ördög el van tiltva attól és meg van akadályozva abban, hogy félrevezesse azokat a nemzeteket, amelyek Krisztushoz tartoznak, de akiket ő előzőleg tévútra vezetett, vagy akiket leigázva tartott hatalmában."¹⁰²⁷

10. AZ ÖRDÖG A VÉGSŐ IDŐKBEN HÁROM ÉS FÉL ESZTENDEIG FEL LESZ OLDOZVA. — Azonban a Sátánt a vég bekövetkeztekor, rövid időre fel kell oldozni.

"Mert ő három éven és hat hónapon keresztül teljes erejével és angyalainak erejével is kidühöngi magát, és azoknak az embereknek, akikkel ő háborúskodni fog, meg lesz minden erejük arra, hogy ellen tudjanak állni az ő minden erőszakosságának és cselvetésének. ... És ő (a Mindenható) a végső időkben fel fogja őt oldozni azért, hogy az Isten városának módjában legyen látni azt, hogy az mily hatalmas ellenséget tudott legyőzni az ő Megváltójának, Segítőjének és Szabadítójának dicsőségére."¹⁰²⁸

Ezt szorosan nyomon követve Ágoston azt a bizonytalan kifejezést teszi, vajon lesz-e majd ez alatt a három és fél esztendő alatt bármilyen megtérés a hitre, majd utólag kijelenti azt, hogy az ördög megkötözése "az Ő első eljövételének idején" kezdődött meg.¹⁰²⁹ Ugyanakkor felteszi azt a kérdést is, hogy vajon az Antikrisztus által megindított utolsó üldöztetés, amelyik három és fél évig tart, benne foglaltatik-e az ezer esztendőben és azt a következtetést vonja le, hogy ezt sem a Sátán bebörtönzésének egész idejéből nem lehet leszámítani, sem pedig nem lehet azt hozzáadni a szentek földi uralkodásának teljes időtartamához sem.¹⁰³⁰

11. A JELENVALÓ EGYHÁZ KÉPEZI A KRISZTUS ORSZÁGÁT. — Ő azt vitatja, hogy a mennyei országot a jelenlegi földi ország képezi.

"Ezért a mostan meglévő Egyház a Krisztus országa és a mennyei királyság. Ennek megfelelően az Ő szentjei most uralkodnak együtt Ővele."¹⁰³¹

"Azonban mialatt az ördög meg van kötözve, a szentek Krisztussal együtt uralkodnak ugyanazon ezer esztendőn keresztül, ugyanolyan módon értve ezt, azaz az Ő első eljövételétől kezdődőleg."¹⁰³²

12. AZ EGYHÁZ MOSTANI URALKODÓI ÜLNEK RAJTA AZ ÍTÉLŐSZÉKEN. — Ágoston ezt a bibliai szöveget, mely így szól: "és láték királyi székeket, és leülének azokra és adaték nékik ítélettétel", azokra az egyénekre alkalmazza, akik ezidő szerint az egyház felett uralkodnak, mert a Biblia ezt mondja: "És amit megkötsz a földön, a mennyekben is megkötve leszén és amit megoldasz a földön, a mennyekben is oldva leszén."¹⁰³³

13. A "VADÁLLAT" A VILÁG ISTENTELENEINEK VÁROSÁT JELENTI. — Hogy ez a vadállat miben áll, ez sokkalta behatóbb vizsgálatot igényel. Ez az istentelen város a hitetlenek közössége, amelyik az Isten városával és az igazakkal száll szembe.

"A fenevad képe" az én számomra az ő alakoskodását látszik jelenteni az olyan embereknel, akik azt állítják, hogy ők hiszik a vallást, de mégis úgy élnek, mint a hitetlenek. Mert ők azt állítják, hogy olyanok, mint amilyeneknek lenniük kellene, és keresztényeknek hivatnak, de nem az igazi hasonlóság miatt, hanem egy megtévesztő kép következtében. Mivel ehhez a vadállathoz nem csupán a Krisztus nevének és az Ő legdicsőbb várományosának bevallott ellenségei tartoznak, hanem mindez a konkoly is, amelyet az Ő országából, az Egyházból kell összegyűjteni a világ végezetekor."¹⁰³⁴

¹⁰²⁷ Ugyanott a 7. fejezet 427. oldalán.

¹⁰²⁸ Ugyanott a 8. fejezet 428. oldalán.

¹⁰²⁹ Ugyanott a 8. 9. fejezetek a 429. oldalon.

¹⁰³⁰ Ugyanott a 13. fejezet 433. 434. oldalain.

¹⁰³¹ Ugyanott a 9. fejezet 430. oldalán.

¹⁰³² Ugyanott a 429. oldalon.

¹⁰³³ Ugyanott a 430. oldalon.

¹⁰³⁴ Ugyanott a 431. oldalon.

"Mi már megmondottuk azt, hogy a vadállatot helyesen úgy kell érteni, mint ami a gonosz várost jelenti. Az ő hamis prófétája azért vagy az Antikrisztus, vagy az a kép, vagy annak a hamis elképzelése, amiről mi már ugyanezen a helyen szóltunk."¹⁰³⁵

A homlokon vagy a kézen lévő jelet, amelyről Ágoston beszél úgy kell értelmezni, mint ami szabadulást jelent a külvilág romlottságaitól."¹⁰³⁶

14. GÓG ÉS MAGÓG AZ ÖRDÖG FAJZATAI. — Gógot és Magógot - mondja Ágoston - nekünk nem úgy kell értelmeznünk, mint "barbár nemzeteket a világnak valamelyik részében, ... sem úgy, mint a római kormányzat alattiakat", hanem úgy, mint akik "az egész földkerekségen" szét vannak szórva.¹⁰³⁷ Ők a meglévő valóságot jelentik és a jövőben támadást fognak intézni az egyház ellen.

15. A "Szentek Tábora" Maga az Egyház. — Az Ágostontól eredő itt következő állítás jelentőségét nem szabad szem elől téveszteni:

"Ez a tábor semmi mást nem jelent, mint hogy a Krisztus egyháza az egész földre ki fog terjedni. És ebből következőleg bárhol is fog lenni az egyház - és az ott fog lenni minden nemzetségben úgy, ahogyan ezt "az egész földkerekség" kifejezetten jelzi - ugyanott lesznek majd a szentek tábora és a szeretett város is, és az körül lesznek fogva összes ellenségeinek kegyetlen üldözésétől."¹⁰³⁸

Amikor a Tichonius-féle "Szabályok" lényeges részeit idézi, akkor Ágoston az Ötödik Szabállyal kapcsolatban arról a furcsa elvről emlékezik meg, amely a számokat megsokszorozza azért, hogy eljuthasson az "általános időhöz", mondván: "Egyszáz és negyvennégy (ezer), amely utóbbi évszámot az Apokalipszisben úgy használnak, hogy azzal a szentek egész testületét jelöljék meg."¹⁰³⁹ Ágoston a zsidókat is beszámítja azok közé, akik meg fognak téríteni.¹⁰⁴⁰

16. AZ EMÉSZTŐ TŰZ ÉGŐ BUZGÓSÁGOT JELENT. — "A mennyből leszálló tűz", amely megemészt a gonoszokat, a szenteknek ama határozott visszautasítását jelenti, amivel ők megtagadják az engedelmességet azon embereknek, akik őket az Antikrisztus pártjára akarják vonni.

"Ez az a tűz, amely meg fogja őket emésztetni, és ez "az Istentől" származik, mert az isteni kegyelem által történik az, hogy a szentek legyőzhetetlenné válnak és gyötörni fogják az ő ellenségeiket. Mert úgy, ahogyan jó értelemben ez van megmondva: "A te házadhoz való féltő szeretet emészt engem" (Zsolt. 69:9), éppen így rossz értelemben meg vagy mondva az is, hogy "Buzgóság kerítette hatalmába a tudatlan népeket és most a tűz fogja megemésztetni az ellenséget."¹⁰⁴¹

17. AZ "ÚJ JERUZSÁLEM" AZ EGYHÁZ JELENLEGI DICSŐSÉGÉT JELENTI. — Nem lehet félreérteni Ágostonnak azt a kijelentését, mely szerint az Új Jeruzsálem "valóban a mennyekből szállott alá, annak kezdetétől fogva, mivel annak polgárai a világ folyása alatt az isteni kegyelem következtében meggyarapodtak, ami felülről szállott alá reánk, a Szentlélekben való megújulásnak mosdótála által, amely a mennyekből küldetett a földre is."¹⁰⁴²

18. A MISZTIKUS BABILON TÓMÁRA ALKALMAZZA. — Másrészt Ágoston a "Babilon" kifejezést világosan Rómára alkalmazza, mint a "nyugati Babilonra" és a "misztikus Babilonra" ekképpen:

"Babilon úgy, mint valami első Róma együtt haladt az Isten városával. ... Róma maga egy második Babilonhoz hasonlít."¹⁰⁴³

¹⁰³⁵ Ugyanott a 14. fejezet 434. oldalán.

¹⁰³⁶ Ugyanott a 10. fejezet 431. oldalán.

¹⁰³⁷ Ugyanott a 11. fejezet 432. oldalán.

¹⁰³⁸ Ugyanott.

¹⁰³⁹ Ágoston: In Christian Doctrine című művében a 3. könyv 35. fejezeténél, az NPNF-ben az 1. sorozat 2. kötetének 571. 572. oldalain.

¹⁰⁴⁰ Ágoston: The City of God című művében a 20. könyvben a 39. fejezetnél, az NPNF-ben az 1. sorozat, 2. kötet, 448. oldalán.

¹⁰⁴¹ Ugyanott a 12. fejezet 432. 433. oldalain.

¹⁰⁴² Ugyanott a 17. fejezet 436. oldalán.

¹⁰⁴³ Ugyanott a 18. könyvben a 2. fejezet 362. oldalán. Lásd még a 22. fejezet 372. oldalán.

"Egy ilyen város nem volt alkalmas arra, hogy a misztikus Babilon elnevezést kapja meg. Mert Babilon összevisszaságot jelent és zavart, úgy, ahogyan mi emlékezetünk szerint már meg is magyaráztuk."¹⁰⁴⁴

"Róma városa úgy lett megalapítva, mint egy második Babilon, és úgy, mint az az előbbi Babilonnak lenne a leánya, amely által Istennek úgy tetszett, hogy meghódítsa az egész világot és leigázza azt szélteben-hosszában azzal, hogy azt a kormányzat és a törvény egyetlen testvéri közösségévé tette."¹⁰⁴⁵

19. BIZONYTALANNÁ VÁLIK, VAJON AZ ANTIKRISZTUS BENN ÜL-E A TEMPLOMBAN. — Ágoston, amikor tovább taglalja a különféle nézeteket, melyeket az Antikrisztus személyére nézve vallanak, vagy amelyek az istentagadó Bűn Emberére és arra a templomra vonatkoznak, amelyben ez utóbbi helyet fog foglalni, afelé a vélemény felé hajlik, mely azt tartja, hogy az azt az istentagadó testületet kell jelentse, amelyik az egyházban jelenik meg.

"Egészen bizonytalan az, hogy melyik templomban fog ő majd ülni, vajon annak a templomnak a romjaiban-e, melyet Salamon építtetett, avagy az Egyházban, mert az apostol nem szokta az Isten templomának hívni egyetlen bálványnak vagy démonnak a templomát sem. És ebből az okból vannak némelyek, akik azt gondolják, hogy az ezen szövegrészben előforduló Antikrisztus nem csupán egyedül magát a fejedelmet jelenti, hanem annak egész testületét, azaz mindama egyének tömegét, akik őhöz ragaszkodnak, együtt az ő fejedelmükkel, és ők azt is gondolják, hogy sokkal helyesebben tennénk, ha mi pontosabban fordítanánk le a görög szöveget, úgy, hogy nem azt olvasnánk "az Isten templomában", hanem úgy, hogy "mint az Isten templomának" vagy "mint az Isten temploma", azaz úgy, mintha ő maga lenne az Istennek a temploma, az Egyház."¹⁰⁴⁶

20. VALÓSZÍNŰLEG A RÓMAI BIRODALOM KÉPEZI A VISSZATARTÓ ERŐT. — Ágoston tartózkodott attól, hogy határozott kijelentést tegyen a II.Thess. Levélben említett visszatartó erőre vonatkozólag, miután - mint ő magát kifejezte - "nekünk nincs meg a tudásunk" azokra nézve, amiket Pál apostol a Thessalonikaiaknak mondott. Ezért ő ezeket mondja:

"Én őszintén megvallom azt, hogy nem tudom azt, hogy ő kit ért ezalatt. Ennek dacára meg akarom említeni az olyan sejtéseket, amelyekről hallottam, vagy olvastam."

"Némelyek azt gondolják, hogy Pál apostol itt a római birodalomra célzott, és hogy ő szándékosan nem kívánt világosabb nyelvezetet használni ennél, mert különben az a veszély fenyegette volna, hogy rosszindulatú vádnak tette volna ki magát, mintha ő gonosz kívánságot hangoztatott volna ama birodalommal szemben, amelyről mindenki azt remélte, hogy örökké fog tartani. ... Ezért tehát nem képtelenség azt hinni, hogy az apostolnak ezek az igéi: "Csakhogy annak, aki azt még most visszatartja, félre kell az útból tolatnia", a római birodalomra vonatkoznak, mintha ezt akarná mondani: "Csakhogy azt, aki most uralkodik, hagyjátok uralkodni mindaddig, amíg azt félre nem tolják az útból." "És akkor fog megjelenni a törvénytaposó", senki sem kételkedik afelől, hogy ez az Antikrisztust jelenti."¹⁰⁴⁷

21. A NÉGY PRÓFÉTAI BIRODALMAT AZ ANTIKRISZTUS KÖVETI. — A négy szabályszerű prófétai világbirodalmat illetőleg Ágoston nem megy tovább annál, minthogy megállapítja: "Némelyek megmagyarázták", és Jeromos magyarázatának olvasását ajánlja.

"Ő (Dániel) prófétai látomásában négy vadállatot látott és a negyedik közülük egy bizonyos király által lett legyőzve, akit mint Antikrisztust ismertek fel, és ezután jött az ember Fiának az örökévaló országa, azaz a Krisztus országa. ... Némelyek úgy magyarázták ezt a négy országot, mint amelyek az asszírok, a perzsák, a macedónok és a rómaiak birodalmát jelentik. Azok az emberek, akik meg akarják érteni eme magyarázatnak helyességét, elolvashatják Jeromosnak a Dániel könyvére vonatkozó magyarázatát, amelyik teljes gonddal és megfelelő tanulással lett megírva."¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴⁴ Ugyanott a 41. fejezet 385. oldalán.

¹⁰⁴⁵ Ugyanott a 22. fejezet 372. oldalán.

¹⁰⁴⁶ Ugyanott a 20. könyv 19. fejezetének 437. oldalán.

¹⁰⁴⁷ Ugyanott a 437. 438. oldalakon.

¹⁰⁴⁸ Ugyanott a 23. fejezet 443. oldalán.

22. BIZONYTALANSÁG A TÍZ KIRÁLYT ILLETŐLEG. — Ágoston a tíz király tekintetében is határozatlan volt, s kétségbevonta azt, hogy vajon azokat meg fogják-e egyidejűleg találni a római világban amikor az Antikrisztus meg fog érkezni, és azt a véleményét fejezte ki, hogy a "tíz" kifejezés mindössze csak az összességet akarja szimbolizálni.¹⁰⁴⁹

23. AZ ANTIKRISZTUS ROHAMÁNAK IDŐTARTAMA MEG VAN HATÁROZVA. — Ágoston úgy hiszi, hogy az Antikrisztus három és fél esztendeig fog uralkodni.

"Azonban az az ember, aki ezt a szentírási részt elolvassa - még ha az illető félálomban lenne is - nem mellőzheti el annak hatását, hogy az Antikrisztus országa heves - jóllehet rövid ideig tartó - rohamot fog indítani az egyház ellen, még mielőtt az Isten utolsó ítélete bevezetné a szentek örökkévaló uralkodását. Mert teljességgel kézenfekvő a kísérszövegből az, hogy az "idő az idők és a félidő" egy esztendőt, és két fél évet teszen ki. A Szentírás ugyanezt a dolgot gyakorta hónapokkal szokta kifejezni. Mert ámbár az "idők" kifejezés itt látszólag a latin nyelv végtelenségének értelmében használva, ez azonban csak azért van így, mivel a latinoknak nincsen erre olyan kettős kifejezésük, mint amilyen a görögöknél van és mint amilyenről azt mondják, hogy a zsidóknál is megvan. Az "időket" ezért itt kétszeres értelemben használják."¹⁰⁵⁰

24. A TEREMTÉS NAPJAIT A VILÁGI KORSZAKOKKAL ÁLLÍTTA PÁRHUZAMBÁ. — Ágoston a teremtés hat napját nem szó szerinti értelemben tekinti, hanem úgy, mint a teremtés művének fokozatos, lépésről-lépésre történő kinyilatkoztatását annak egyes szakaszait illetően az angyalok számára, mint ami a valóságban egyszerre történt meg.¹⁰⁵¹ De ő a hat napon át történt eseményeket a világi korszakok által szimbolizálja. E korszakoknak általa történt elsorolását a későbbiekben úgy a középkori egyházi írók, mint azokon túl a mai modern idők írói is átvették tőle, ezeket - bizonyos csekély módosítással - Ussher is felhasználta, és azokat a különféle bibliai időszámításokba be is kebelezte. Ezek az Ágoston által felállított időszakok a következők: 1.) Ádám-tól Noéig, 2.) Noé-tól Ábrahámig, 3.) Ábrahám-tól Dávidig, 4.) Dávid-tól a fogságig, 5.) a fogságtól Krisztusig, 6.) Krisztustól a világ végéig, 7.) a második Advent és az örökké tartó nyugalom.¹⁰⁵²

Ez a "világ-hét"-re vonatkozó elmélet ugyan az előző forrásokra lett alapozva, azonban "Ágoston, aki a neoplatonizmus és a pythagoreanizmusnak lejtőjére csúszott át, a valóságban előírta ezzel a Középkor vallási tanítását."¹⁰⁵³ Ő volt az, aki sokkalta nagyobb lelki befolyást gyakorolt az egyházra, mint bárki az előző régi egyházi írók közül.

25. A DÁNIEL ÁLTAL MEGJÓSOLT KÍNSZENVEDÉS PONTOS DÁTUMA. — Igen érdekes megjegyezni azt, hogy Ágoston nyilvánvalóan úgy fogta fel a hetven hetet, mint amely az év-nap elv gyakorlati alkalmazását jelenti, mivel ő ezt az időszakot egészen a Krisztus haláláig terjesztette ki. ...

"Dániel még azt az időt is meghatározta, amikor a Krisztusnak el kellett jönnie és amidőn a pontos dátum szerint kínszenvedésének meg kellett kezdődnie. Túl hosszú időt venne igénybe, ha ezt a számítási módot ki akarnánk mutatni, és ezt már gyakran megtették mások is mielőttünk."¹⁰⁵⁴

Hesychius, Salona püspöke ezeket az időszakokat a második adventtel végezteti be, amelyről ő azt hitte, hogy közvetlenül előtte áll.¹⁰⁵⁵ Ágoston elítélte az ilyen véleményt, kijelentvén a következőket:

"Mert - tekintettel a Dániel-féle hetekre - én azt gondolom, hogy ezt kifejezetten arra az időre kell nekünk értelmezni, amelyik már elmúlt idő szerint, mivel én nem veszem magamnak azt a bátorságot, hogy elszámoljam az éveket (az időket), amelyek a Megváltó eljövetelére vonatkoznak

¹⁰⁴⁹ Ugyanott a 23. fejezetben.

¹⁰⁵⁰ Ugyanott.

¹⁰⁵¹ Ágoston: De Genesi ad Litteram (A Genezistől a Levélig) című művében a 4. könyv 35. fejezeténél, az 56. szakaszánál, és az 5. könyv 3. fejezetének 5. szakaszánál, a Migne-gyűjteményben PL. a 34. kötet 320. 322. oszlopaiban.

¹⁰⁵² Ágoston: De Genesi Contra Manichaeos című művében, az 1. könyv 23. fejezeténél, a Migne-gyűjteményben, PL. 34. kötet 190-193. oszlopaiban. Nem számít minden egyes korszakot pontosan ezer esztendővel.

¹⁰⁵³ Jones: A szerkesztő megjegyzése a Beadae Opera de Temporibus művének 345. oldalán.

¹⁰⁵⁴ Ugyanott a 18. könyv 34. fejezetének 380. oldalán.

¹⁰⁵⁵ Charles Maitland idézett művében a 252-254. oldalakon.

Akit a végső időkben elvárunk, és ugyanúgy nem gondolnám, hogy bármelyik próféta előre meghatározta volna azoknak az éveknek a számát, amelyek erre a dologra vonatkoznak, hanem sokkal inkább az áll az előtérben, mit erről az Úr Önmaga jelent ki: "Nem a ti dolgotok tudni az idöket vagy alkalmakat, melyeket az Atya a maga hatalmába helyeztetett." (Acs. 1:7)¹⁰⁵⁶

Ezután Ágoston magyarázatokat fűz a Szentírásnak általánosan elfogadott ama részéhez, mely a második adventre vonatkozik és hamis elméletnek tünteti fel azt az elképzelést, mely szerint a Dániel féle hetek erre az eseményre vonatkoznának.

26. AZ EGYHÁZAT SZÉTZÚZÓ KŐ BETÖLTI AZ EGÉSZ VILÁGOT. — Ágoston amikor a donatista Petilianust megcáfolja, Krisztus megjövendőlt örökkévaló uralkodását a római egyház jelenlegi uralkodásának idejére alkalmazza és azt vitatja, hogy a kő máris hegymagasságot ért el és jelenleg betölti az egész föld kerekességét.

"De ti hajlandók vagytok arra, hogy becsukott szemmel rohanjatok neki annak a hegynek, amelyik egy kicsiny kőből fejlődött ki a Dániel próféciáinak megfelelően, és amely betöltötte az egész földet, hogy ti a valóságban azt közlitek velünk, hogy mi egyrésről félreléptünk és egészünkben nem vagyunk azok között, akiknek az áldozása az egész földön el van terjedve."¹⁰⁵⁷

Ennek a forradalmi álláspontnak a jelentőségét - amely a Tichonius-féle szabályokon alapult, alig lehet elég nyomatékosan hangsúlyozni. Ennek alkalmazása által az emberek szemeit visszafelé fordították a második adventtől az elsőre, azaz arra az időre, amikor az állókép kezdeti összezúzása történt. A kőből való országnak ilyen módon történő magyarázata egyenes kihívást jelentett az első négy évszázad keresztény hittudósai által hangoztatott bibliamagyarázattal szemben.

Hasonlóképpen nyilatkozik Ágoston az egyik, a János evangéliumáról szóló értekezésében is, a zsidóknak Krisztusra vonatkozó megbotráncozásáról, mint egy olyan "kicsiny kőről", amelyet máris "kivágtak" a zsidó nemzetség "hegységéből", ami mellett Dániel 2. fejezetét idézi. Azonban ezidőszert - bizonyítja ő - a keresztény egyház máris az egész világot betöltő hegygé vált az ő napjaiban. Erről ezeket mondja:

"A kő azért lett onnét kivágva, mivel az Úr onnét kellett, hogy megszülessék az Ő eljövételére, az emberek közé. És miért történt ez emberi kéz érintése nélkül, a zsidóság szeme előtt, de ez csak egy szerény (kő) volt. És nem ok nélkül volt ez, mert ez a kő addig nem növekedett és nem tölté be az egész világot, amíg Ő be nem mutatta az Ő országát, amelyik az egyházat jelenti, amelyikkel Ő betölté az egész föld arculatát."¹⁰⁵⁸ Ágoston akkor, amidőn ő erősen mentegeti a zsidókat azok botráncozásának kisebb eseteiért, és azért, mert meg lettek törve, egyben nyomatékkal hangsúlyozza annak a komolyságát, hogy megtagadják a hegy-egyházat, amelyik betölti a földet és amelyik az embereket porrá fogja zúzni akkor, amikor Krisztus "meg fog jelenni az Ő felmagasztalásában." Ő tehát így vonja le a következtetést a befejezéskor:

"Azonban a zsidóknak meg kell hogy bocsássunk, amiért ők megbotlottak egy olyan kőben, amelyik még nem növekedett meg. Milyen fajta személyek azok az emberek, akik magában a hegyben botlanak meg? Ti már tudjátok is, hogy kik azok, akikről szólok. Ezek azok, akik megtagadják az egyház szétáramlását az egész széles világon, és akik nem botlanak meg a szeretett kőben, hanem magában a hegyben: mert azzá nőtt meg az a kő, amikor az kifejlődött. Az elvakult zsidók nem látták meg a kedves kövecskét: de mily nagy vakságot jelent meg nem látni a hegyet magát!"¹⁰⁵⁹

III. Az ősi advent reménység nagyrészt el lett feledve

Ágoston az ő korszakalkotó vallási tanulmányát, amely az "Isten Városa" címet viseli, e szavakkal kezdi:

¹⁰⁵⁶ Fordítva Ágoston 197. Leveléből (Hesychushoz írva), a Migne-gyűjteményben, PL. a 33. kötet 899. oszlopában.

¹⁰⁵⁷ Fordítva: Ágoston Contra Litteras Petilianian Donatistae című művéből a 2. könyv 38. fejezeténél a 91. szakaszból, a Migne-gyűjteményben, PL. a 43. kötet 292. oszlopában.

¹⁰⁵⁸ Ágoston: a Tractate 4 on the Gospel of John (4. sz. Értekezés a János Evangéliumáról) című művében a 4. szakasz-nál az NPNF-ben, az 1. sorozat 7. kötete 26. oldalánál.

¹⁰⁵⁹ Ugyanott a 26. 27. oldalakon.

"Az én témámat az Istennek dicső Városa képezi ... egy olyan város, amelyik mindeneket fölmúlóan dicsőséges, akár úgy tekintünk mi arra, mint amelyik még létezik a hit által, az időknek ebben a röpke folyásában és amikor mi idegenek módjára tartózkodunk az istentelenek között, akár úgy, mint amelyiknek fenn kell maradnia örökkévaló székének lerögzített állandóságában, amelyre az most türelmesen várakozik mindaddig remélve, amíg "az igazságosság visszatér az ítélethez", és amíg az - kiválóságának erejénél fogva - el nem nyeri a végső győzelmet és a tökéletes békességet."¹⁰⁶⁰

Isten országának az ilyen fajta elképzelése, amely a földön uralkodó egyházat jelentette egy mindent elsőprő és pompás látomás volt, ez azonban Biblia-ellenes, ésszerűtlen és félrevezető elgondolást jelentett. És ez volt az, amely az egyházat más vizek felé kormányozta el, annak régi történelmi menetirányától. Csakis addig a pontig, ameddig el lett ismerve az a hatalmas tény, hogy egyedül csak a második advent - amelyik egyszer s mindenkorra végez majd a jelenvaló világ rendjével, elpusztítván az összes nemzeteket és megmozgatván helyükből a feltámadás és az átvitel által az összes igazakat - léssen a bevezetője az Isten látható országának, csakis addig a pontig maradt meg az adventi reménység a keresztényi várakozások és megváltás gyújtópontjának. Mindez azonban a háttérbe lett szorítva akkor, amidőn Ágoston rosszul felfogott vallási ábrándja elfogadásra talált, az az álom, amelyik a jelenvaló lelki feltámadásra és egy olyan világos millenniumra vonatkozik, amely az első adventtel lett bevezetve a próféciaák spiritualizálásával egyetemben és az Új Jeruzsálemmel együtt, amelynek ehhez a képhez hozzá kellett illeszkednie, és amelyeknél azok együtt jártak az események prófétai folyamatára vonatkozó korábbi felfogások megtagadásával.

Ágoston az ő "Isteni Városában" "többet tett, mint az összes többi egyházatyák azért, hogy Rómát úgy idealizálja, mint a keresztény Ziont."¹⁰⁶¹ Való igaz az, hogy ő nem látta előre semmiképpen azt a rendszert, amelyet erre a fogalomra egyszer fel fognak majd építeni, és ugyanúgy nem képesek napjaink terjengős írói arra, hogy ezen előzményekből levonják az összes végkövetkeztetéseket. Ő volt azonban az, aki mindazt az anyagot szállította, amelyekből a későbbi időkben felépítették a vallási-politikai állami egyház középkori elméletét és annak politikáját is.

Mennyire másként alakult volna az egyház története akkor, ha az tiszteletben tartotta volna azt a hangsúlyt, amit Ágoston - megfelelően az ő felvilágosultságának - a hitre és az isteni kegyelemre helyezett és a Krisztussal való ama benső lelki közösségre, amely által a szentségeknek és a szertartásoknak semmilyen értéke sincsen. Azonban ez a középkori egyház ezeket a tanításokat Luther számára hagyta hátra, az Ágostonrendbeli szerzetes részére, hogy átvigye azokat a Reformációba, és ezek helyett rátette a kezét az Ágoston-féle millenárius elméletre és az ő világ-egyházi eszményképére, amelyet az ezután könnyűszerrel változtatott át a lelkiből egy vallási-politikai birodalomra.

Nem kell nekünk feltételeznünk azt, amely szerint a második adventre magára vonatkozó hitvallást teljesen elhagyták, vagy sprituálissá tették volna azokban az időkben, amelyek Ágostonra következtek. Az egyház mindenkor kiállt az Apostoli Hitvallás mellett, annak határozott hitbeli nyilvánításával, amely a Krisztus visszatérésére vonatkozik, hogy "megítélje az eleveneket és a holtakat" és a testnek feltámadásáért a szentek egységéért és az örökkévaló életért. Mindezeket el lehet mondani mindama egyházi írókról is, amelyeket eddig idéztünk. Azonban ezek elhagyják annak a millenniumnak a gondolatát, amelyik elválasztja egymástól a két valóságos feltámadást, és az eljövendő, általános feltámadást és a második adventkor bekövetkező utolsó ítéletet kiszorították a sorból, túl az "ezer esztendőnek" határozatlan időtartamán is.

Így történt tehát az, hogy az Ágoston által felállított ezeresztendő elmélet az egyház tekintetét úgy szegezte oda az Isten országára, mint amelyik nem más, mint a jelenkorban a földön fennálló valóságos tény. Ennek eredménye lett aztán egy olyan szomorú és szerencsétlen rövidlátás, amelyik teljesen elvakította az egyház tisztánlátását az eljövendő krisztusi országot illetőleg, amelynek a második adventkor kellett megvalósulnia.

¹⁰⁶⁰ Ágoston The City of God című művében, az 1. könyvben az Előszónál, az NPNF-ben az 1. sorozat 2. kötet 1. oldalán.

¹⁰⁶¹ Flick idézett művénél a 170. oldalon.

21. A PÁPAI HATALOM FOKOZATOS NÖVEKEDÉSE

Ágoston szemtanúja volt a császári Róma fokozatos összezsugorodása kezdetének, azonban az ő "Isten Városa" fogalom olyan volt, mint amelyik előre vetítette árnyékát a régi Róma egyházi cse-re-párjára, amelyik az ezután következő évszázadok alatt egy nagyméretű lelki birodalommal kellett hogy kifejlődjék. Ezért itt van a megfelelő helye annak, hogy megrajzoljuk az egykori szerény római püspököknek fokozatos megnövekedését, - egy a pápai trónuson ülő büszke főpappá - aki mint a katolikus egyház feje uralkodott a római birodalomnak ugyanazon a székhelyén.

A világ pogány fővárosának a keresztény egyház papi fővárosává történt átalakulása hosszadalmas folyamatot képezett, azonban ennek az új felépítménynek a sarkkövét - ami egy, a vallásra alapozott birodalmat jelentett - a pápának törvényes beiktatásánál láthatjuk meg úgy, mint aki "az összes szent egyháznak a feje" és aki az eretnekek kijelölt megjavítója. A később következő fejezetek fel fogják fedni azokat a további szakaszokat is, amelyek e hatalmas vallás-politikai épület fokozatos megnövekedésére vonatkoznak, amíg a középkori pápaság el nem éri felemelkedésének tetőpontját. Itt azonban fel kívánjuk vázolni egész röviden a Justinianusi időszak megalapozásának körvonalait és a sarokkő letételének tanúságtételeit.

I. A világi előhaladás a lelki hanyatlással párosult

1. RÓMÁNAK, MINT VÁROSNAK EGYEDÜLÁLLÓ MELLÉK-ÉRTELMEZÉSEI. — A régi Róma városának, amelyet a hagyományok szerint a Kr.e. VIII. évszázad körül alapítottak, sok száz éven keresztül csak egy helyi és kisebb jelentőséget tulajdonítottak. Azonban a Kr.e. II. században már ez a város elérkezett a földközi-tengeri világot uraló hatalmának a küszöbére, és az ezt követő öt évszázadon keresztül ez lett a nagy, megjövendőlt prófétai világbirodalom utolsó és leghatalmasabb tagjának vetélytárs nélküli fővárosa, kormányának székhelye és az abban az időben ismert egész világnak a lelke. A pogány korszakban Rómáról úgy emlékeztek meg, mint amelyik örökkévaló lesz és az "Örök Város" büszke címmel illették azt. Ez az elgondolás egészen a keresztény császárok koráig fennmaradt és az V. század végével szűnt csak meg. Ammianus Marcellinus (395) történetíró erről így írt: "Ő egészen addig fog élni, amíg emberek fognak létezni."¹⁰⁶²

A Róma Aeterna - az "Örök Róma", saját nevét kikölcsonozta ama tágas földrészek számára is, amelyek fölé az ő hírneves fiai kiterjesztették jogaruk hatalmát az ott leigázott népek iránt, lettek legyen azok akár az Eufrátes folyó mocsaras vizeinél, a teutonok sötét és komor erdőinél, avagy Britanniának hegyes vidékeinél és ingoványainál. És amidőn Róma már többé nem tudott kiváló képességekkel bíró férfiakat adni azokon kívül, akik idegenből származtak oda, akkor Bizáncnak, majd későbbben Germániának császárai büszkén illesztették oda Róma nevét címeik felsorolásának az élére.

Azonban volt még egy másik hatalom is, amelyik ugyan más természetű volt, de amelyik mégis sokkalta jellemzőbb volt, s amelyik abban az időben kezdett a legfőbb hatalom csúcsára felemelkedni, amely korszak alatt Róma gazdagsága annak legmélyebb szintje felé kezdett lesüllyedni. És ez az utóbbi hatalom a Róma nevet egy másik uralmi körzetbe vitte bele, új jelentőséget kölcsönözve annak és új magaslatokra és világhírré emelve fel azt. Ez a hatalom a kicsiny római egyházközség volt, amelyikhez Pál apostol levelet intézett és amelyiknek az idők folyamán egy hatalmas egyházi birodalom székhelyévé kellett válnia.

2. KONSTANTIN URALKODÁSA JELENTI AZ EGYHÁZ ÉLETÉNEK FORDULÓPONTJÁT. — Természetes, hogy az ősi idők római egyháza a pogány üldöztetések korszakában soha nem is álmodhatott arról, hogy valamikor ilyen magas helyet tud majd kivívni magának, azonban a császári magatartásnak egy csodálatos változása volt az, amely a kereszténységgel szemben általában és a fejlődés római katolicizmus megnyilvánulásával szemben különösképp megnyilatkozott, amely esemény

¹⁰⁶² Ammianus Marcellinus: History című művében a 14. könyv 6. fejezeténél a 3. szakaszban, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban az Ammianus Marcellinus című könyv 1. kötetének 37. oldalán.

Konstantin kora- a IV. században - és Justinián uralkodása - a VI. században - következett be. A Konstantin által a Kr.u. 313-ban kiadott türelmi rendeletet megelőző időkben a keresztények - különböző időszakok alatt - a legkegyetlenebb üldöztetéseknek voltak kitéve a pogány rendeletek következményeként. Azonban a IV. és a VI. század közötti idő alatt egymást követőleg jelentek meg olyan törvények, amelyek nemcsak elismerték a kereszténységet és kedvezményekben részesítették azt, hanem azt államvallás színvonalára emelve törvényes támogatást is nyújtottak az egyházi főhatalom mindinkább követelő formában való megszerzése tárgyában, a római püspök javára.

Konstantin trónra lépte a kereszténységet mint kitagadottat és üldözöttet találta. Konstantin impozáns diadalíve, melyet a császár a Maxentius felett aratott győzelmének megemlékezésül építtetett, még napjainkban is néma tanúbizonyságot jelent a IV. századból, mint amelyik fordulópontot képezett Konstantin felemelkedése és a keresztény egyház szerencséje tekintetében. Az a két évszázad, amely erre a csaknem hihetetlen átalakulásra következett, elegendő volt arra, hogy a keresztény katolikusság szilárdan elsáncolja magát a birodalom törvényei közé és Justiniánus idejében a római egyházi főhatóság már olyan szilárdan meg volt alapozva, hogy az egyházra következő évszázadok alatt a római püspök a lelki vezetéstől és az időleges kormányzástól a párját ritkító pápai hatalmaság felé haladt előre. Most kell nekünk áttekinteni azokat a bevezető lépéseket, amelyek segítségével ez a cél elérhetővé vált azért, hogy megkapjuk a megfelelő keretet a pápai hatalomnak ilyen fel-emelkedéséhez.

28. ábra – Konstantin diadalíve és bírósági bazilikája

Ezt a nemes vonalú diadalívet Konstantin a római Fórum bejáratánál állíttatta fel, emlékül a Maxentius felett aratott győzelmének, a Saxs Rubra-i vagy a Milivan Hídnál vívott csatában, ami röviddel ezután véget vetett a keresztények üldöztetésének, mint tanúbizonyság arra nézve, hogy miként lett a pogány Róma üldöző hatalma és uralkodása leküzdve. (Fent) Konstantin bazilikája. (Lent)

3. A KELET ÉS NYUGAT KÖLCSONÖS KAPCSOLATA. — A határok megvédésének követelményei régtől fogva a bajokkal küzdő Kelet felé irányították a birodalom figyelmét. Diocletian a Kelet és a Nyugat kormányzásának gondját egy társ-uralkodóval osztotta meg. Majd Konstantin volt az, - aki csak néha tett látogatást Rómában - aki 330-ban egy "Új Rómában" rendezett be fővárost, a Boszporus mellett fekvő Byzantiumban, amelyet ő akkor újjáépíttetett és Konstantinápolynak nevezett el. Ez a város lett aztán annak a területnek új központja, amelyik egy második keleti birodalomnak tűnt, akkor különösen, amikor a két-császár rendszer újból életbe lépett, amint ez Arcadius és Honorius alatt történt, amikor is a nyugati birodalmi fővárost Ravennába helyezték át. Az egykorú írók természetesen keleti és nyugati császárságról emlékeztek meg, azonban - gyakorlati értelemben - ez az elnevezés nem állja meg a helyét. A birodalomnak egynek és osztatatlannak kellett lennie és annak is kellett továbbra is maradnia.

Jóllehet két császár volt uralmon, azonban ennek dacára csak egy birodalom állott fenn, tehát két személy volt ugyan, de csak egyetlen hatalom. Ez a megjegyzés szükségszerű ama idők fejleményeinek a megértéséhez, amelyet mi lerajzolni igyekeztünk jelenleg.

"A birodalom fővárosának Rómából Konstantinápolyba való áthelyezése a Kr.u. 330. évben a nyugati egyházat gyakorlatilag megszabadította a császári hatalomtól, amelynek így módjában volt az, hogy kifejlessze saját szervezetének formáját. Ekkor vált Róma püspöke, aki a Cézárook székében foglalt helyet a nyugati világ legnagyobb emberévé és rövidesen arra kényszerült, hogy úgy a politikai, mint a lelki vezetést magához ragadja."¹⁰⁶³

Gyakran megtörtén az, hogy úgy a polgári, mint a vallási vitákat a római püspök elé terjesztették elintézés végett. És a keleten uralkodó császárok mind inkább növekvő mértékben ismerték el

¹⁰⁶³ Flick idézett művében a 168. 169. oldalakon, lásd még: M. Creghton: A History of the Papacy című művét is, az 1. kötet 7. 8. oldalán. Henry Edward Manning: The Temporal Power of the Vicar of Jesus Christ (Jézus Krisztus Földi Helytartójának Hatalma) című művében a 28. 29. oldalakon, Dollinger: The Church and the Churches (Az Egyház és a Templomok) című műve a 42. 43. oldalakon.

annak magas hivatását azért, hogy így az ő támogatását biztosíthassák a maguk számára. Ilyen módon alakult tehát ki a főhatalomnak az az elve, amelyik végül is a középkori pápaságot létrehozta. A folyamat ilyen volt. A római egyház, amely mindinkább parancsolóvá változott kezdte elveszteni ősi tisztaságát és egyszerűségét. Püspökei mindjobban vágytak az uralomra és kormányzásuk rendszere mindinkább átvette a római mintát. A teljes egyházi hatalom lett azzá, ami mohó becsvágyuk tárgyát képezte. A papságra a jólét korszaka köszöntött be. És az a szellemi felsőbbtség, amivel a beözönlő barbárokkal szemben rendelkeztek, még tovább növelte fölényes befolyásukat. Abban a kellő időben, amidőn a nevelés ügye lehanyatlott, ugyancsak ők lettek a tanulás és a tanítás őrzői is, akik valósi értekezéseket készítettek és olvastak fel, és állam-okmányokat szerkesztettek, ami mellett nem feledkeztek meg arról sem, hogy ebből maguk számára tőkét kovácsoljanak.

4. A PÜSPÖKÖK POLITIKAI HATALMAT IS GYAKOROLTAK. — Konstantin és az ő utódai nem elégedtek meg azzal, hogy kedvezményes törvények hozatala által támogassák a kereszténységet, hanem ők azzal is igyekeztek annak lelki tekintélyét megnövelni, hogy a politikai hatalom fényét is rávetítették azáltal, hogy a püspököket felhívták arra, hogy vegyenek részt a polgári ügyek igazgatásában, és azzal is, hogy az ő gondjaikra bízta mindazon érdekeltségeket, amelyek a közrenddel és a jóléttel kapcsolatban voltak. És a római császárok eme nagylelkűségét elhomályosították azoknak az új monarchiáknak uralkodói, amelyek a régi birodalom romjaiból támadtak életre. A papi előjogok és hatalmi tényezők egy újabb sorozatos felfelé ívelése következett be. Ők voltak azok, akiket meghívtak a királyok tanácsaiba és politikai gyülekezeteihez. Számukra a legnagyobb megtiszteltetést jelentő rangot adományozták és ők a polgári kormányzat valamennyi ágazatában nagy befolyással rendelkeztek. Ennek az új, korlátlan hatalmi uralomnak befolyása úgy közelben, mint távolban érezhetővé vált. És a korszak rendellenességei közepette az egyház volt az, amelyik az egymással úgy jellegükben, mint érdekeikben szembenálló nemzetek között az egységnek egy olyan kötelékét hozta létre, amely csakhamar az emberi közösség gyülekezési pontjává fejlődött.

A hanyatló birodalom gyöngesége még csak jobban megnövelte a becsvágyó egyház világiaskodó erejét. Amint arról a történetírók állandóan megemlékeztek, a haldokló birodalom az egyházra hagyta örökségképp úgy az ő lelkületét, mint a hatalmát és átadta számára módszereit és szervezetét is, amíg végül is mindkettő megdőbbentő hasonlatossággal újból meg nem jelenik a pápai Rómában.

5. A CSÁSZÁR VÁROS MÉLTÓSÁGA FELMAGASZTALJA A RÓMAI PÜSPÖKÖT. — A barbárok az elvilágiasodott egyházban azt a hitet szemlélték, amelyet ők maguk is gyakoroltak, és ugyanannak a birodalomnak látták benne a képviselőt, amellyel szemben ők még ugyan tisztelettel viseltettek, azonban ugyanakkor azt már elpusztítani igyekeztek. Ennek a világi intézménynek a hatalma a földi pompája voltak azok, amelyek rájuk benyomást gyakoroltak. A püspökök - egy megrendült és kerge világ közepette - úgyszólván naponta gyarapították lelki befolyásukat, és csak természetes, hogy a római püspök - az ő metropolitai jogállásából folyólag - mindinkább vezető szerepre tett szert.

Amidőn Róma polgári hatalma a barbár betolakodók előtt halványulni kezdett, ez a keresztény püspökség tűnt annak, mint amelyik egyedül fogja túlélni a régi intézményeket. És ez meg is maradt, mialatt a többiek mind elbuktak. Ez lett fokozatosan a nemzetek között azzá a tartós hatalommá, amely körül a régi római birodalom megmeredt töredékei gyorsan kikristályosodtak.¹⁰⁶⁴ Ezeknek az újabban evangélizált népeknek számára természetesen a római egyház jelentette az anyae gyházat, és a római püspök volt számukra valamennyi keresztény püspöknek a feje is. Így történt, hogy a latin szertartású püspökség, a régi római metropolisban foglalta el trónusát.

¹⁰⁶⁴ Joseph Cullen Ayer: A Source Book for Ancient Church History (Az Ősegyház Történetének Forrás-könyve) című művében a 476. oldalon.

II. I. Leó kísérletei az Ágostoni országra való igények megtestesítésére

1. KINYILVÁNÍTJA JOGÁT A MEGÜRESEDETT RÓMAI TRÓNUSRA. — A nyugati birodalom a belső gyöngeség és a barbárok behatolása következtében ment tönkre. A nemzeti balsors és a császári kegy képezték azt a kettős okot, hogy az egyházi Róma ilyen korán tudott sikeresen előrehaladni.

A gót Alarik vonakodott attól, hogy megkezdje Róma ostromát, amelyik a barbárok szemében az egyetemes hatalomnak és a régi erőszakosságoknak vált örökös megtestesülésévé. Azonban - amint ezt ő kinyilvánította - mégis kényszerítve érezte magát arra, hogy valamely rejtett és ellenállhatatlan ösztöntől üztelve mégis elindítsa ezt a vállalkozást, ami nagyon jellemző dolog.¹⁰⁶⁵ Amikor a város a Kr.u. 410. évben végül elesett, nem volt ott egyetlen császári hadvezér sem, aki azt védelmébe vette volna, mivel a nyugati birodalom trónuság Ravennába helyezték át. Azonban a valóságban nem volt egyetlen olyan barbár vezér sem, aki a császári szerep átvételére vágyakozott volna.

A 425. évben Róma ismét remegett, de ez alkalommal a hunok közeledte miatt, Attila vezetése alatt. Azonban az akkori római püspök I. vagy Nagy Leó (440-461.) rábírta őt arra, hogy vonuljon ki Itáliából.¹⁰⁶⁶ És három esztendővel később, amikor Genseric, a vandálok hadvezére lett a város ura, újból csak Leó közbenjárása volt az, amelyik számos rómainak életét mentette meg. Így történt, hogy ezt a püspököt úgy ismerték, mint aki hatalmas védnököt, tehetséges és erélyes közbenjárót jelentett. ...

Ezek a barbár főnökök nem kívánták megkockáztatni azt, hogy saját magukat tegyék meg a római császárokhoz hasonlókká és azt, hogy így töltsék meg "ez impériumnak megüresedett oltárát." És Leó megérezte, hogy elérkezett az idő arra, hogy megtestesítse Ágostonnak igényeit a Krisztus időleges ezeréves országát illetőleg, és azzal az általa bevallott hatalommal, amelyik őt az oldással és a megkötéssel ruházta fel, nyíltan kijelentette jogosultságát a megüresedett trónusra, mint amelyik az egyedüli alkalmas székhelyét jelenti a Krisztus egyetemes országának. Ily módon a római egyház volt az, amelyik utat tört magának a nyugati birodalom helyébe, amelyikről ő azt tartotta, hogy ez jelenti "annak valóságos folytatását."¹⁰⁶⁷ Így tehát a birodalom nem semmisült meg, hanem az csupán az alakját változtatta meg. A pápa lett a Cézár utóda. Ez viszont nagy lépést jelentett előre.

2. AZ EGYHÁZI FŐHATÓSÁG A PÉTERNEK ADOTT HATALOM IGÉNYEIN ALAPSZIK. — A IV. század kezdetekor a római püspök elsőbbségi rangja az egyenlők között - amelyet számára régebben nyújtottak - egy olyan új alapon nyugodott, amelyet időről-időre újból megismételtek mindaddig, amíg a római püspök el nem nyerte az egyházi uralom főhatalmát.¹⁰⁶⁸ A Konstantinápolyban (381.) megtartott második Egyetemes Zsinaton, a 2. kánonban a különböző metropolitai tisztségek megerősítést nyertek - mint pld. az alexandriai, az antiochiai és az efézusi metropolitáké - az őket megillető hatáskörökre vonatkozólag.¹⁰⁶⁹ Ez a zsinat azonban azt is kijelentette (a 3. sz. kánonban), hogy "a konstantinápolyi püspöknek kell az első rangot kapnia a római püspök után."¹⁰⁷⁰

I. Innosent (megh. 417.) azt állította, mely szerint Krisztus volt az, Aki a.) a legfőbb hatalmat Péterre ruházta át, és b.) aki Őt Róma püspökévé tette, és hogy ő, mint Péternek utóda jogosult Péter jogainak és kiváltságainak gyakorlására, és I. Bonifác (megh. 422.) ehhez hasonló kijelentéseket tett.¹⁰⁷¹ Az Efézusban Kr.u. 431-ben megtartott zsinaton, Celestin pápa követte az egész kereszténység előtt nyilvánosan is kijelentette a következőt:

¹⁰⁶⁵ Sozomen idézett művében a 9. könyv 6. fejezetének az NPNF-ben a 2. sorozat 2. kötet 423. oldalán.

¹⁰⁶⁶ Ayer idézett művében a 476. oldalon.

¹⁰⁶⁷ Adolf Harnack: *What Is Christianity?* (Mi a Kereszténység?) című művében a 269. 270. oldalakon.

¹⁰⁶⁸ Robert Hussey: *The Rise of the Papal Power* (A Pápai Hatalom Felemelkedése) című művében az 1. oldalon.

¹⁰⁶⁹ Hefele idézett művében a 2. kötet 355. oldalán.

¹⁰⁷⁰ Ugyanott a 357. oldalon. Egy másik fordításban (NPNF. 2. sorozat 14. kötet 148. oldal) a 3. sz. kánont ekképp olvassuk: "A Konstantinápolyi püspöknek azonban a tisztelet előjoga leszen meg a római püspök után." Ez az értelmezés nem nyújt sem besorolást, sem hatáskört, csupán csak megtiszteltetést.

¹⁰⁷¹ Flick idézett művében, a 181. 182. oldalakon. Elliott idézett művében a 3. kötet 154. oldalán.

"Nincsen semmi kétség afelől, és azt mindenki tudja is, hogy az áldott és szent Péter a vezetője és a feje az apostoloknak, aki a hitnek pillére és a keresztény Egyház alapzata, és hogy ő az, aki a mi Urunk Jézus Krisztustól - az emberi nem Megváltójától - megkapta az uralmat jelentő azokat a kulcsokat, amelyekkel együtt hatalmat is kapott arra, hogy feloldozza és megkösse a bűnösöket, aki (Péter) egészen a mi időnkig és mindörökké él és aki ítéletet gyakorol az ő utódaiban."¹⁰⁷²

Mintegy húsz esztendővel később Leó már látta azt az erőt, amelyik ebben az igényben benne foglaltatott és szilárdan elsáncolta magát emögött. Ő volt a legelső, aki világosan körvonalazta a középkori pápaság által emelt igények legvégső határát, amelyek az egyház egyetemes uralmára vonatkoztak. Ezzel a római egyház elindult a kereszténység lelki diktátorságához vezető úton. Leó volt az, aki - talán jobban, mint bárki nála - lerakta az alapokat ahhoz az impozáns építményhez, amelyik a nemzetek között több mint ezer esztendőn keresztül kimagaslott és amidőn a császári dekrétumok helyett a pápai bullák kezdtek uralkodni a világ felett.¹⁰⁷³

3. LEÓ A VILÁGI VEZETŐ SZEREPRE TÖR. — Leó szándékai igen jól tükröződnek a 82. sz. szentbeszédben, melynek címe: "A Péter és Pál apostolok lakomája" és amit ő a római gyülekezet előtt mondott el. Amidőn hangsúlyozta azt, hogy ezek voltak azok a férfiak, akiken keresztül a világosság először ragyogott le az evangéliummal Rómára, ezeket jelentette ki:

"Őt azok a férfiak, akik titeket erre a dicsőségre emeltek, hogy egy szent nemzetet, egy választott népet és királyi államot csináltak belőletek, és az áldott Péter szent Székén keresztül uralván a világot, ti. nagyobb uralomra tettetek szert az Isten imádása által, mint bármelyik földi kormányzat. Most ámbár ti számos győzelem által meggyarapodtatok és uralmatokat szárazon és vízen ki tudtatok terjeszteni, azonban mindaz, amit a ti eszközeitek a háborúkban le tudtak igazni, sokkalta kisebb annál, mint amiket a Krisztusnak a békéje meg tudott hódítani."¹⁰⁷⁴

Amellett kardoskodva, hogy a római birodalom lelki terjeszkedése képezte a Rómára vonatkozó isteni eltervezés kivitelezését, mint amely a "világ feje" kell hogy legyen, tovább folytatja a következőkben:

"Mert az Istenség által eltervezett Mű különösképpen megkívánta azt, hogy számos országot egyetlen birodalommá kapcsoljanak egybe úgy, hogy az Ige prédikálása gyorsabban el tudjon jutni valamennyi néphez akkor, ha ők egyetlen állam uralma alatt állnak. Egy másik latin szöveg itteni fordítását a következőképp lehet visszaadni: "Az újjászületés prédikálása." És mégis ez az állam - semmibe véve az ő megnövelésének Szerzőjét, aki által az csaknem minden állam népe felett uralkodik - valamennyinek hibájából le lett igazva és úgy látszott, hogy saját maga hathatósan támogatja a vallást, mivel nem utasította el a hamisságot. És ezért történt, hogy annak a Krisztus által való fel szabadítása annál csodálatosabb volt, mert azt oly szilárdan megkötözve tartotta a Sátán."¹⁰⁷⁵

És a következőkben ez a szentbeszéd képezte azt a szöveget, amelyet aztán az ő utódai annyira szerettek kiterjesztőleg értelmezni, felmagasztalván a lerakott szilárd alapokat és az Új Jeruzsálemnek azt a valóságos megalapítását, ami a mennyekből származott alá. És ez olyan megalapozás volt, amely századokon át élt tovább.

Leónak az az elgondolása, amivel ő a héthalom városát akarta a keresztény világ középpontjává tenni, abból a császári engedélyből is kiviláglik, amelyet III. Valentiniánus a Kr.u. 445. évben biztosított, ez előbbi nyugati főhatalom számára.

"Miután annak a Sz. Péternek az érdeme, aki a legelső a püspökök koronájában, és a Róma városának méltóságában, valamint a szent szinódus hatóságában, hogy megalapította az Apostoli Szék elsőbrendűségét, ezért ne kíséreljete meg elkövetni semmilyen vakmerőséget arra, hogy bármit is elkövessetek ennek a széknak a tekintélye ellen. ... Ennek az örökkévaló szentesítésnek

¹⁰⁷² Fordítva az Efézusi Zsinat 3. számú Jegyzőkönyvéből a Jean Hardouin: Acta conciliorum című művében az 1. kötet 1477. oszlopában.

¹⁰⁷³ Flick idézett művében a 182-185. oldalakon. Lásd Még: az Archibald Bower: The History of the Popes (A Pápák Története) című művét is, az 1. kötet 247. 248. oldalain.

¹⁰⁷⁴ Leo the Great: Sermon 82. (Nagy Leó: 82. Szentbeszéde) 1. fejezeténél az NPNF-ben a 2. sorozat 12. kötet 195. oldalán.

¹⁰⁷⁵ Ugyanott a 2. fejezet 195. oldalán.

erejénél fogva elrendeljük, hogy egyetlen gall püspöknek, vagy egyetlen tartomány püspökének se legyen megengedve az, hogy bármit is cselekedjék a régi szokások ellen, az örök város tiszteletreméltó férfiújának, a pápának jóváhagyása nélkül, úgy ha a püspökök közül bárki is megidézttetik a törvény elébe az ő római feljebbvalója által és az illető elmulasztja az odajárulást, akkor az illetőt a megfelelő tartományi felügyelő útján kell a megjelenésre kényszeríteni."¹⁰⁷⁶

4. LEÓ TILTAKOZIK KONSTANTINÁPOLY EGYENLŐVÉ TÉTELE ELLEN. — Amidőn azonban a Chalcedon-i Egyetemes zsinat (451-ben) a 28. Kánonban azt a határozatot hozta, mely szerint a konstantinápolyi Szék úgy méltóságban, mint egyéb előjogaiban teljesen egyenlő a római Székel,¹⁰⁷⁷ akkor Leó az ellen felháborodottan tiltakozott, levelekkel árasztván el a császárt, ugyanúgy, mint más személyeket is, kijelentve azt, hogy az eltévelyedést jelent a Nicea-i zsinat kánonjaitól.¹⁰⁷⁸ A Chalcedonban egybegyűlt püspököknek pedig azt írta, hogy Róma érseke az a személy, aki "a hivatalos őrzője úgy a katolikus hitnek, mint az egyházatyák hagyományainak",¹⁰⁷⁹ ezzel állítván azt, hogy övé az örököség úgy az íratlan, mint az írásos hitszabályok betartása felett. Azonban annak az ideje, hogy Róma teljes felsőbbsege az összes egyházak felett feltétlen elismerést nyerjen, még nem érkezett el.

Leó idejében már találkoztunk is a Theodósius és Valentiniánus által kiadott egy-egy dekrétumban a pápa legfőbb törvényhozó-hatalmát hivatalosan is szentesítő rendelkezéssel. Volt ugyanakkor ezt megelőzőleg még egy másik fontos ediktum is, amelyet Gratián és II. Valentinián császárok adtak ki a Kr.u. 378. vagy 379. évben. Tegyük tehát most vizsgálat tárgyává azokat az egymást követő lépéseket, amelyek a pápai főhatalomnak a császári ediktumokban megnyilvánuló törvényes elismerésére vonatkoznak.

III. A római primásság törvényes szentesítésének elnyerése

A kereszténység Konstantin uralkodása alatt a császárnak lett a vallása, Theodósius alatt viszont hatvan esztendővel később az már az egész birodalomnak a vallásává változott, azonban a pápai elsőségnek - a primásságnak - igényét illetőleg a törvényes szentesítését még csak ezt követőleg kellett biztosítani.

1. AZ EGYMÁST KÖVETŐ CSÁSZÁRI EDIKTUMOK MEGÁLLAPÍTJÁK A VEZÉRSZEREPEKET. — Négy különböző - az egymást követő egyes császárok által kiadott - ediktum volt - mivel ebben az időben a császári ediktumok voltak a birodalom törvényei - amelyekben a pápaság növekvő előjogai annak sérthetetlensége és általános tekintélye nyertek megállapítást, avagy megerősítést mindaddig, amíg végül is a római püspök vált az összes egyházaknak valóságos és vitathatatlan fejévé. E négy ediktum a következő volt:

- a.) A Gratián és II. Valentinián által a Kr.u. 378. vagy 379-ben kiadott ediktum.
- b.) II. Theodósius és III. Valentinián ediktuma, a Kr.u. 445. évből.
- c.) Justiniánus császár levele az 533. évben, amely azonban csak az 538. évben lépett hatályba.
- d.) Phocas ediktuma a 606. esztendőben.

2. GRÁTIÁN JOGOT AD A FELLEBBEZÉSEK ELINTÉZÉSÉRE. — Az a.) alatti ediktumot illetően a római primásság azzal kezdődött el, hogy a Gratián és a II. Valentinián császárok által a 378. vagy 379. évben kibocsátott ediktumok, bizonyos korlátozott mérvben elismerték ezt az elsőbbséget. (Megjegyezve emellett, hogy Gratián császár lemondott az egykori pogány "Pontifex Maximus"-i méltóságról.) Ez a császári rendelet, amely minden valószínűség szerint az egyik római zsinat ké-

¹⁰⁷⁶ Fordítva: Valentinián III. Novellae című művéből a 16. címből, a Codex Theodosianus-ban: A Novellae Constitutionis imperatorum Theodosii II. Valentianum III. című művében (G. Haenel kiadásban) a 173-176. oszlopokban. (Egy másik szöveg-változat szerint ezt így olvassuk: "Ne merészeljete megkísérelni semmiféle törvénytelen dolgot.")

¹⁰⁷⁷ Hefele idézett művében a 3. kötet 411. 412. oldalain.

¹⁰⁷⁸ Ugyanott a 435-438. oldalakon. Ezek a 104-106. számú Levelek, az NPNF-ben a 2. sorozat 12. köteténél a 74-79. oldalakon.

¹⁰⁷⁹ Leo: Levél a Chalcedon-i püspökökhöz Hardouin idézett művében a 2. kötet 688. oszlopában.

relmére lett kiadva nem csak Damasiust erősítette meg (megh. 384-ben) úgy, mint római püspököt - azonban az egyik számkivetésbe küldött vetélytársával - hanem egyben azt is elrendelte, hogy a Nyugat egyházai egyes esetekben a pápához, vagy a püspökök tanácsához kell hogy forduljanak kéréseikkel, vagy fellebbezéseikkel.¹⁰⁸⁰

Ez a rendelet adott alkalmat a Nyugati területeken szétszórta élő különböző püspököknek arra, hogy az egymással szembenálló vita-pontokkal kapcsolatban a római püspökök döntését kérjék ki írásos formában, amely levelekre aztán előbbiek, dekrétumszerű levelekkel, egyházi megbízásokkal és határozatokkal válaszoltak. E dekrétumok legrégebbjei közül van még egy, amely napjainkig is fennmaradt, az a levél, amelyet Siricius pápa intézett a Tarragona-i Himoriushoz a Kr.u. 385. esztendőben.¹⁰⁸¹

Ezáltal a római püspöknek tekintélye sokkalta nagyobb lett annál, mint amelyet a Nicea-i zsinaton hozott (325) hatodik kánon tartalmazott és amelyikben az akkori időkben vezető szerepet betöltő római, alexandriai, antiochiai és az efézusi pátriárkák részére egyenlő jogkör és tekintély lett elismerve.^{1082 1083}

A Kr.u. 380. vagy 381-ből származó egyik olyan ediktum, amit Gratián, Valentinián és I. Theodósius adtak ki, az eretnekek ellen, tovább növelte a Péteri elméletnek császári elismerését, mint amelyikre a római püspökök azt az igényüket alapozták, amely szerint ők lettek a keresztény hitvallás ítélő-bírái, jóllehet a római püspököt nem ismerték el úgy, mint a hitnek egyedüli bíróját, mivel Damásiussal kapcsolatban az alexandriai püspököt is név szerint felemlítették.

"Gratián, Valentinián és Theodósius császárok Konstantinápoly városának népéhez:

Mi azt akarjuk, hogy a mi áldott birodalmunk alá tartozó összes népeink ugyanazon vallás szerint éljenek, amelyet az isteni Péter, az Apostol adott a rómaiaknak, és amelyről az előbb említett vallás kimondja, hogy azt ő maga vezette be, és amelyikről közismert az, hogy az a Damasus főpapot és Pétert, Alexandria püspökét foglalja magában, aki olyan férfiú, akit az apostol megszentelt, ami annyit tesz, hogy nekünk - teljes egyetértésben az apostoli fegyelem szabályaival és az evangéliumi hittanításokkal - hinnünk kell azt, mely szerint az Atya, a Fiú és a Szentlélek egyetlen Istenséget képeznek, akik egyenlő fenséggel vannak felruházva és vannak egyesítve a Szent Háromságban."¹⁰⁸⁴

3. A NYUGATI PAPSÁGOT A RÓMAI PÜSPÖKNEK RENDELTÉK ALÁ. — A b.) pont szerint - mely III: Valentinián nyugati császár által a Kr.u. 445-ben kiadott emlékeztető ediktumra vonatkozik - a nyugati papságnak a római püspök fennhatósága alá történt alárendelése lett elismerve úgy, mint ami a Péter érdemén alapult.¹⁰⁸⁵ Azt hiszik, hogy ezt az intézkedést Leó római püspök kezdeményezte. Ez a rendelkezés fenntartja a szent szék hatalmát az egyik galliai püspökkel szemben és megállapítja azt, hogy az egyházak békéjét azzal lehet fenntartani, ha mindegyikük elismeri azok uralkodóját. A kísérő szövegből kiderül az, hogy ez a Nyugatra vonatkozik, mivel ez a vita egy nyugati alárendelt egyén miatt folyt, amint ezt a kifejezések: "Nyugati egyházak" és "mindkét Gallia"

¹⁰⁸⁰ William K. Boyd: The Ecclesiastical Edicts of the Theodosian Code (A Theodosius-i Törvénykönyv Egyházi Ediktumai) című műben a 67. 68. oldalakon, Caesar Baronikus: Annales Ecclesiastici (Egyházi Évkönyvek) c. műnél a 381. évre vonatkozó bejegyzésben, a 6. szakasznál, a 4. kötet 453. oszlopában, J.G.L. Gieseler: Text Book of Church History (Egyháztörténelmi Tankönyv) című mű, 1. kötete a 380. oldalon, lásd még a fordítást is, Isaac Newton: Observations Upon the Prophecies of Daniel (Megjegyzések a Dániel-féle próféciákhoz) című művének 95. 96. oldalain, a latin nyelvű szövegre vonatkozólag lásd: Manai idézett művét a 3. kötet 627-629. oszlopok.

¹⁰⁸¹ C.H. Turner: The Organisation of the Church (Az Egyházszerkezet) A Cambridge Medieval History című műben az 1. kötet 151. oldalán.

¹⁰⁸² Ugyanott a 182. oldalon.

¹⁰⁸³ Lásd: Hefele idézett művének az 1. kötet 388-404. oldalain.

¹⁰⁸⁴ The Code of Justinian (Justinian Törvénykönyve) című mű 1. könyv 1. cím, 1. bekezdése. Ezt a fordítást a Scott-féle angol kiadásból vettük át, melynek címe: The Civil Law (A Polgári Törvény) Lásd még: Ayer idézett művét is a 367. oldalon.

¹⁰⁸⁵ Lásd az 500. oldalt. Az ediktum teljes fordítását teljes egészében megtaláljuk Isaac Newton idézett művében a 123-135. oldalakon.

mutatják is. Azonban ebben a római püspök számára nyújtott támogatásban már ott nyugodott az eljövendő terjeszkedések alapja is. Ezért mondja Ranke a következőket:

"Ettől az időtől kezdve tehát a római püspökök hatalma magának a császárnak a védelme alatt növekedett tovább, azonban ebben a politikai összeköttetésben mégis egy korlátozó erő is nyugodott, akkor ugyanis, ha csupán csak egyetlen császár lett volna, úgy valószínűleg akkor csak egyetemes primásság alapozta volna meg önmagát, ezt azonban a birodalom részekre való szétforgácsolása megakadályozta."¹⁰⁸⁶

4. JUSTINIÁN AZ ÖSSZES EGYHÁZAK SZÁMÁRA MEGALAPÍTTA A VEZETŐ SZEREPET. — Ami a c.) pontbeli illeti - a Kr.u. 533-ban Justinian által kiadott dekrétumra nézve - a nyugati császárság részre bomlása után történt meg az, hogy Justinianus győzelmes haderői következtében a Nyugatnak jelentős területei ismerték el őt főuruknak. Ez volt az az időszak, amikor is a római érseknek, mint az összes egyházak fejének - amelyhez akkor már a Kelet is bele lett foglalva - törvényes elismerése befejezett tényé vált. Majd ezt követőleg a barbár hódítók hulláma söpört végig egész Itálián, eltörölve a császári uralomnak nyomait, és a Nyugatot állandóan a barbár főurak kezei között hagyva, átengedték a pápának ama lelki egyeduralkodó és hatalom gyakorlását is, amelyeket számára a Justinian alatt hozott törvény tett lehetővé. Mindezt még majd bővebben is tárgyalni fogjuk a fejezetnek 4. szakaszánál, azonban előzőleg még hivatkoznunk kell arra, amit ediktum-sorozatunk negyedik pontja tartalmaz.

A d.) alattiban - amely a 606. évi Phocas-féle ediktumról szól csupán meg van ismételve és meg van erősítve a római püspök főhatósága az ő vetélytársát képező konstantinápolyi püspökkel szemben. Azonban Phocas uralma és hatásköre sokkal inkább a Kelet ügyeire volt korlátozva, semmint a Nyugat dolgaira.

IV. Justinian, mint a pápai főhatalom törvényesítője

I. Justinian (527-565.), aki a Kelet-római Birodalom uralkodóinak legjelentősebbje volt, születésénél fogva barbár volt ugyan, de kitűnő nevelésben részesült Konstantinápolyban. A Kr.u. 523. évben a híres színésznőt - Theodorát - vette feleségül. Harmincnyolc esztendőn keresztül irányította a Római Birodalom sorsát és nyolcvanhárom esztendőskorában hunyt el. Justinianust azzal a becenévvel illették, hogy ő "az a császár, aki soha nem aluszik", mivel hihetetlenül tevékeny és rendkívüli módon munkabíró volt, hivatali óráit tekintve. Azt tartva önmagáról, hogy ő mint teológus is felette áll a korabeli egyház valamennyi prelátusának, állandóan hosszú órákat töltött az egyházatyák írásait tartalmazó terjedelmes kötetek felett, azokban elmélyedve. Azonban őt az utókor talán mégis legjobban mint törvényhozó és mint a törvények szerkesztőjét ismeri a történelemből. Nem volt egyetlen uralom, amelyik annyira tele lett volna zsúfolva a legfontosabb és a legváltozatosabb eseményekkel, mint amelyik vállalkozásait megírta, Procopius, aki Belisáriusnak volt a titkára és Bizáncnak a történetírója.

A VI. századot méltán nevezik Justinian korának, mert az ő uralkodása - hasonlatosan egy választóvonalhoz - a régi világ végét jelezte. Őt egy óriási Jánus-archoz hasonlítják, aki az átmeneti úton lépked előre a régi és a középkori vallás között. Az ő kora az átmenetnek és az újításnak volt a korszaka, ami az egész kereszténység jövőjét nagyban befolyásolta. És hogy ez a kor egy új korszaknak lett a valóságos kezdete, ezt számos író is elismerte.¹⁰⁸⁷

1. A HÓDÍTÁSOK A PÁPÁT MEGHAGYJÁK VITATHATATLAN VEZETŐ SZEREPÉBEN. — Justinianusnak legelső gondja az volt, hogy teljes mértékben visszaszerezze azt a dicsőséget, amelytől a barbárok a megosztott birodalmat megfosztották és hogy visszaállítsa mindazokat a jogokat a Nyugat felé, amelyeket elődei birtokoltak. Ezt ő nagymértékben meg is valósította Afrikában, Itáliában és Spanyolországban végrehajtott hódításai által. Ennek eredményeként Justinian lett azoknak a barbár

¹⁰⁸⁶ Ranke: The History of the Popes (A Pápák Története) című művében az 1. kötet 8. oldalán.

¹⁰⁸⁷ Lásd az 528. oldalon.

királyoknak elismert és törvényes urai, akik befészkeltek magukat a római területeken.¹⁰⁸⁸ Ő nem csupán a múlt tekintélyének örökségével volt felruházva - mint aki az egyedüli megmaradt császárt jelentette a római világból - hanem most már a katonai főhatalomnak is birtokosává lett a Nyugaton végzett újabb hódításai következtében.

Hőstettei mélyen érintették egész Európa jövőjének fejlődését és az ő közbelépése teljességgel megváltoztatta a római püspök egész helyzetét. Győzelmeit olyan népek felett aratta, akik igen nagy mértékben Arius tanításaihoz ragaszkodtak. Miután őket a kard hódította meg, ünnepélyesen lemondtak az arianizmusról és Athanásius tanainak követőivé váltak, ezzel aztán még jobban megnövelték a római püspök hatalmát, mivel így úgyszólván önműködőleg ez utóbbinak hatásköre alá kerültek. És ezek a népek úgy találták, hogy saját jól felfogott érdekükben áll az, ha behódolnak a római főpap egyházi vezetése előtt. Ilyen módon az akkori idők szerencsétlen körülményei - jóllehet azok mások számára csak bajt jelentettek - minden tekintetben kedvezők voltak a pápai becsvágy számára.

2. JUSTINIÁN HÍRES "POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVÉNEK" HATÁSA. — Justinian második és sokkal fontosabb teljesítményét a nagyterjedelmű és összekuszálódott római jog tömegének törvénykönyvbe való becikkelyezése képezi. Ezt a munkát ő a Kr.u. 529. évben végezte el, aminek eredményét aztán a Törvénykönyv, a Kódex, a Törvénygyűjtemény (Digest) vagyis a római Jog Gyűjteményes összeállítása (Pandects) és az úgynevezett "Rendszabályok" képezték, amelyek együttvéve a Corpus Juris Civilis-t (a Polgári Jogok Testét) képezték. És "nem volt egyetlen olyan teste sem a jognak, amelyik írásban lefektetve nagyobb befolyást gyakorolt volna a világ történelmére, mint ez."¹⁰⁸⁹

Ez a Törvénykönyv, vagy Kódex a császári alkotmányi jogszabályoknak volt a gyűjteménye, Hadrián császár idejétől (megh. 138.) egészen Justinian koráig bezárólag. A Kr.u. 528. évben elkezdve ez a Törvénykönyv az 529. év április 7-én nyert császári megerősítést. Azonban ez az első Kódex még nem volt tökéletes mű. A második vagyis a javított kiadású Kódex már megfelelőképpen ki lett egészítve és 529. decemberében ez lett aztán teljes eltörlésével egyetemben. A "Novellae" elnevezésű - jogi - póttörvénytár azokat az újabb alkotmány-cikkelyeket, újabb törvényeket, vagy törvényt módosításokat tartalmazta, amelyeknek az volt a céljuk, hogy időről-időre pótolják a Kódex hiányosságait. Ezeket az utóbbiakat Justinian egész élete alatt mindig hozzátartoztatták a Kódexhez és néhány közülük Justinian utódaitól származik. A "Pandects" avagy a "Digest" elnevezésű gyűjtemény a régi, egykorú jogászok legkitűnőbb jogalkotásait foglalja magában, mint olyan jogszabályokat, amelyeket hallatlan gyorsasággal gyűjtöttek össze és tettek teljessé, s amely könyv az 529-as év december 16-ának dátumát viseli. Az "Institutes" azaz a "Rendszabályok Gyűjteménye" a polgári jogoknak volt egy kézikönyve, a joghallgatók számára szolgáló elrendezésben, amelyik Gaius magyarázataira volt alapozva, és amelyik a végső jóváhagyást a Kr.u. 529. évnek decemberében nyerte el. Ezt a "Gyűjteményt", melyet az írástudók kézírassal sokszorosítottak több példányban Európa, Ázsia és Afrika magisztrátusai számára küldtek meg. A Kr.u. 529. évben ezeket már általánosságban mint törvényeket ismerték el.¹⁰⁹⁰ Gibbon ezt mondja erről:

"A Kódex, a Pandects és az Institutes úgy lettek megjelölve, hogy azok képezik a polgári jogszolgáltatás törvényes rendszerét, egyedül csak ezek voltak bebocsátva a bíróságokban és csak ezeket tanították Róma, Konstantinápoly és Berytus akadémiáin."¹⁰⁹¹

¹⁰⁸⁸ Charles Diehl: Justinian, The Imperial Restoration in the West (Justinian, A császárság helyreállítása a Nyugaton) című műben a 2. kötet 4-20. oldalain.

¹⁰⁸⁹ Ayer idézett művében az 541. oldalon, lásd még Diehl: Justinian című munkáját is, a The Cambridge Medieval History című munka 2. köteténél az 1. fejezetben, George Finlay: Greece Under the Romans (Görögország a rómaiak alatt) című művében a 3. fejezet 6. szakasz 290. oldalától kezdődőleg.

A Corpus Juris Civilis (A Polgári Jog Teste) a következőkből állott: 1.) a Törvénykönyvből, vagyis a Kódexből. 2.) a Pandects-ből vagy Törvénygyűjteményből, 3.) az Institutes-ből, vagyis Rendelkezősekből és 4.) a Novels-ekből, vagyis a Novellákból, azaz a jogi póttörvények gyűjteményéből.

¹⁰⁹⁰ T.C. Sanders: Institutes of Justinian (Justinian Rendelkezősei) című mű 33. oldalán.

¹⁰⁹¹ Gibbon idézett művében a 44. fejezet 4. kötet 465. oldalán.

3. JUSTINIÁN SZERZI MEG A TÖRVÉNYESSÉG ALAPJÁT. — Justinián harmadik nagy teljesítményét az egyházi és a teológiai ügyek rendszabályozása képezi, amelyet az a császári "Dekrétumi Levél" koronázott meg, amely Róma püspökét az egyházban úgy helyezi el, mint aki "az összes szent egyházaknak a Feje", amivel lerakta a törvényszerű alapokat a pápaság egyházi főhatalma számára.

Justinián uralmának ezt az utóbbi nagy tettet nem kizárólag az ő saját akaratából és nem dekrétumai által vitte véghez, hanem olyan körülmények következtében, amelyeknek egész természetesen és okszerűleg kellett ehhez a fejleményhez vezetniük. Justinián birodalma nyugati része számára Ravennában rendezte be a kormány székhelyét, amivel az "örök várost" lényegében véve visszahagyta püspökének igazságszolgáltatása számára. Ezenkívül a konzuli tisztség csöndben történt megszüntetése - amely méltóságot viszont úgy a rómaiak, mint a barbárok is mindig nagy becsben tartottak - s a amelyet ő uralkodásának tizenharmadik esztendejében hajtott végre, hasonlóképpen ugyanazt az irányzatot szolgálta, azaz azt, hogy ezzel megszilárdítsa Róma püspökének befolyását. Ilyen módon tehát Justiniánus egész magatartása, politikája és hőstette nála - aki a történelemnek ily jelentős korszakában volt uralmon - az egyházat illetőleg csupán egyetlen pontban tömörültek: nevezetesen abban, hogy elősegítse a római székhely fejlődését. Ezért helyesen mondják, hogy az ő nevét Konstantinnal, Theodósiussal és Nagy Károllyal együtt úgy kell megemlíteni, mint aki egyike volt a pápai egyház legnagyobb előrelendítőjének.

4. A PÁPASÁG TÖRVÉNYES MEGALAPOZÁSA. — Amikor a pápaság teljes és törvényes megalapozásáról kívánunk szólni Justinián cselekedeteivel és uralkodásával kapcsolatban, akkor szilárd és tartós alapokkal rendelkezünk, amelyeken megvethetjük lábunkat. Ahogyan ezt már megállapítottuk, a feladatok egyik legelsőbbike, amelynek megoldását Justinián a maga számára kitűzte aztán, hogy a Kr.u. 527. évben elfoglalta a trónt, az volt, hogy átalakítsa az egész birodalom jogszolgáltatását. Erre nézve Gibbon a következőket mondja nekünk:

"Justinián győzelmeinek mulandó címeit porrá változtatta az idő, azonban a törvényhozó neve örökre be van vésve egy szép és soha el nem múló emlékműben. Uralkodása alatt és az ő gondosságának következtében a polgári jogszolgáltatás szabályai a Kódex, a Pandects és az Institutes című halhatatlan művekben lettek összegyűjtve, a rómaiak közgondolkodása hallgatólagosan vagy tudatosan behatolt Európa belső intézményeibe, és Justiniánus törvényei még ma is azok, amelyek a független nemzetek tiszteletét és engedelmességét még napjainkban is kiváltják."¹⁰⁹²

Azonban ennek a teljesítménynek az igazi jelentőségére nézve - mint amelynek ama kutatásunknál, mely a pápai főhatalom feltámadására vonatkozik, nagy szerepe van - Gibbon még további megjegyzésekkel szolgál nekünk:

"Justiniánt már volt alkalmunk különböző megvilágításban látni: úgy mint uralkodót, mint győztes hódítót és mint törvényhozót, azonban még hátra van a teológus képe, és ez a tény azt a kedvezőtlen előítéletet vetíti elénk, amely szerint az ő teológiája, arcképének igen jelentős vonását tette ki. Az uralkodó ugyanis nagyban rokonszenvezett alattvalóival, azoknak ama babonás tiszteletében, amivel utóbbiak az élő és a megholt szentekkel szemben viseltettek: az általa kiadott Kódex és különösképpen az ő "Novellái" (Pót-törvények Gyűjteménye), megerősítették és kiszélesítették a papság kiváltságait."¹⁰⁹³

E megállapítás mélyebb jelentőségét nem szabad szemünk elől téveszteni. Justinián Kódexében az előbbi császárok mindama ediktumai is bennfoglaltatnak, amelyek a római egyház javát szolgálták, és a híressé vált "Novellák", vagyis az új törvények gyűjteménye az előző egyetemes zsinatokon hozott mindazon kánonokat is tartalmazza, amelyeket később az egész birodalom számára állandó törvénné tettek.¹⁰⁹⁴

Ezzel a cselekedettel Justinián még tovább fejlesztette azt az előnyt, amit számára Itáliának újbóli meghódítása jelentett ama célkitűzésének elérése érdekében, hogy a vallási dolgokban teljes egyetemes azonosságot létesítsen, mint amelynek teljesen ki kellett zárni a mindenféle eretnekséget

¹⁰⁹² Ugyanott a 441. oldalon.

¹⁰⁹³ Ugyanott a 47. fejezet 5. kötet 132. oldalán.

¹⁰⁹⁴ J.E.A. Gosselin: The Power of the Pope (A Pápa Hatalma) című művében az 1. kötet 79-84. oldalain.

és szakadást, és aminek ugyanakkor tovább kellett erősítenie az ő saját tekintélyét és főhatóságát a nyugati királyságokkal szemben. Az volt a szándéka, hogy az egyháznak egy olyan egysége hozzon létre, amelyik úgy a Nyugatot, mint a Keletet is magában foglalja. Az volt ennél a véleménye, mely szerint ahhoz, hogy valamennyit egyetlen vallás kebelében tömörítse, nem volt biztosabb eszköz annál, minthogy tovább növelje az egyházi Róma tekintélyét és hatáskörét és hogy ennek az egyháznak a fejét olyannak ismerje el, mint aki ennek az egységnek az előmozdítója lehet közöttünk, és mint akinek a dolga abból kell hogy álljon, hogy az emberek lelkiismeretét megfélemlítse az egyházi átok segítségével, és hogy kierőszakolja tőlük a törvény által megszabott súlyos bírságok megfizetését. A Kr.u. 539. év körüli időkben a már egyeduralkodó főpap és a pátriárkák már egy valóságos hivatalnoki karral rendelkeztek ahhoz, hogy kierőszakolják dekrétumaik betartását, ugyanakkor a polgári büntetések kimondása is kezdett beszivárogni a saját maguk által felállított törvényszékek gyakorlatába.¹⁰⁹⁵

Justinián természetesen nagyon jól felismerte azt, hogy egy ilyen nagyméretű változást nem lehet csupán együttműködés alapján végrehajtani, hanem ehhez bizonyos mértékű kényszerre is szükség van. A vallásszabadság eszméje ettől a kortól még teljesen távol állott. Ezért látjuk aztán, hogy Justinián újból hatályba léptette azokat a türelmetlenséget eláruló törvényeket, amelyeket az elődök hoztak, és be is vette azokat Kódexének törvényei közé, így pld. Konstantin, Konstantius és Constansnak azt a törvényét, amelyik a következőket állapította meg:

"A vallási szempontok mérlegelése szerint nyújtott kiváltságokat csak azok az egyének élvezhetik, akik a katolikus hit szabályait megtartják. Mi ugyan nem kívánjuk, hogy az eretnekeke teljesen ki legyenek zárva ezekből a kiváltságokból, hanem csupán azt akarjuk, hogy ezekből ők korlátoztassanak, és kényszerüljenek az olyan alkalmazások elfogadására, amelyekről az említett előjogok élvezői ki vannak téve."¹⁰⁹⁶

Majd itt van ezután az a még ennél is szigorúbb törvény a Kr.u. 396. évből, amelyet Arcadius és Honorius császárok hoztak, mely a következőket jelenti ki:

"Adjátok minden eretneknek határozottan tudomására, hogy gyülekezeteik helyiségeit el kell venni tőlük, akár úgy jelölik meg azokat, mint templomokat, akár diakonátusnak, vagy dékánátusnak nevezik is azokat, vagy akár magán házakban tartanak ilyenfajta gyülekezeteket, mert az összes ilyen magánhelyekre vagy épületekre a katolikus egyház jelenti be igényét."¹⁰⁹⁷

Olyan arányban, ahogyan a kereszténység kezdett a pogányság romjain megszilárdulni, a császárok nem csupán védelmükbe vették a keresztény istentisztelet nyilvános gyakorlását, hanem ezt még az egyház hitét illető olyan törvények kibocsátásával is alátámasztották, amelyek a hitvallásra, az erkölcsökre és az egyházi fegyelemre vonatkoztak. Ilyen módon lett pld. a Niceai Zsinat megerősítve Konstantin által a Konstantinápolyi Zsinat I. vagy Nagy Theodósius által, az Efézusi Zsinat II. Theodósius (a fiatalabbik) részéről és a Chalcedoni Zsinat Marcián által.¹⁰⁹⁸

Más ediktumok viszont megerősítették a Szent Széket és a vasárnap és az ünnepnapok megünnepelését, együttesen azokkal a kánoni büntetésekkel, amelyeket az egyház hozott törvényeiként ez utóbbiak áthágásának büntetéseképpen úgy, hogy alig lehetett találni a hitéletnek olyan jelentősebb szakaszát, vagy fegyelmi részét, amely nem nyert volna császári dekrétumban megerősítést.¹⁰⁹⁹ Időleges büntetéseket mértek ki az eretnekekre, amelynél a Theodósius által hozott törvények különösen szigorúak és sokfélék voltak. És Justinián ezeket a törvényeket nemcsak beiktatta az ő Kódexébe, hanem ezt még másokkal ki is egészítette. Ugyanabban a törvényben, amelyikben a négy első egyetemes Zsinat által hozott kánonokat beiktatta a birodalom számára szolgáló polgári törvények közé, elrendelte azt is, hogy minden olyan személy, aki valamely magánházban próbál templomi istentiszteletet tartani, elveszti ingatlanát, és kiűzhető a tartomány területéről, s továbbá egyetlen eretneknek

¹⁰⁹⁵ Ugyanitt a 159-160. oldalakon.

¹⁰⁹⁶ Justinián Törvénykönyve az 1. könyv 5. cím 1. pont. (Scott-féle fordításban) A latin szöveg így szól: "Mi nemcsak nem kívánunk eretnekeket ...".

¹⁰⁹⁷ Ugyanott az 5. cím 3. pontja.

¹⁰⁹⁸ Gosselin idézett művében az 1. kötet 60. oldalán.

¹⁰⁹⁹ Ugyanott a 60. 61. oldalon.

sem lehet joga arra, hogy magának földbirtokot szerezzen, ami az ingatlan elkobzásának büntetésével lett megtiltva, a visszaadásnak minden reménye nélkül.¹¹⁰⁰

29. ábra – Justinian korszakalkotó törvény-gyűjteménye és a császár arcképének mása

A Justinian-féle "Corpus Juris Civilis" híres Gothofredus-kiadás címlapja, amelyik az ő Kódexét tartalmazza. (Jobb oldalt) Mozaikból készült képmása annak a híres bizánci császárnak, aki Róma püspökét "az összes szent egyházak Fejének" ismerte el. A császárnak ez a mozaikból készült arcképe amelyet a Kr.u. 547. esztendőben Ravennában a San Raffello falán helyeztek el, még a mai nap is fennáll.

V. A megbízatás megerősítése véglegesen le lett rögzítve a Kódexben

1. A PÁPAI URALOMRA VONATKOZÓ ELHATÁROZÁSHOZ VEZETŐ KÖRÜLMÉNYEK. — Igen lényeges dolog, hogy teljesen megértsük annak a császári levélnek pontos keletkezését és a körülményeket, amelyek végül is Róma püspökét olyannak ismerték el, mint aki az összes egyháznak a feje úgy Keleten, mint Nyugaton. Justinian éppen azon volt, hogy megindítsa hadjáratait a vandálok ellen, és azon igyekezett, hogy ezt megelőzőleg rendet teremtsen székvárosának vallási vitái között. A nestoriánusi viszálykodás máris sok zavarnak lett a forrása. Justinian - aki személyes hajlammal bírt a teológiai kérdések iránt - belemerült ebbe a viszályba úgy, hogy ennél az üldözéseket ismét felújította, hogy ezzel is növelje ellenérveit.^{1101 1102}

A nestoriánusokat császári dekrétummal, lelki átokkal sújtották. Egyesek ezek közül az egyházi átokkal terheltek közül gyötrelmükben Rómához fellebbeztek. A császár ekkor két keleti főpapot - Hypatius efézusi püspököt és Demetriust, Philippi püspökét - küldte el követként Rómába azért, hogy a vitás esetet János pápa elé terjessze. A császári levélben, amit ezek a követek magukkal vittek Justinian jogérvényesen és döntően megállapítja a római püspök elsőbbségét, vagyis primasságát, amelyet a konstantinápolyi püspök azóta is állandóan vita tárgyává igyekezett tenni, amióta a főváros erre a székhelyre lett áttelepítve. Justinian a császári hatáskörénél fogva a legteljesebb és kétségszűrt formák között elismerte, fenntartotta és megerősítette a római püspököt úgy, mint aki a birodalom egész egyházi testületének a fejét képezi.¹¹⁰³

A császári levél részleteiben elemzi a nestoriánus szerzetesek "eretnkségeit" és egy válaszirat megküldését kéri Rómától Epiphaniushoz, Konstantinápoly pátriárkájához, valamint magához a császárhoz, hogy abban pápai szentesítés foglaltassék ama ítélettel kapcsolatban, amit a császár mondott ki az eretnkség felett. Justinian egyben azt a kívánságát is kinyilvánította, hogy a Rómában székelő "Őszentségének" mindazokat az ügyeket előterjessze, amelyek az egyház egészére vonatkoznak. Justinian ugyanakkor azt is megállapítja, hogy a konstantinápolyi pátriárka hasonlóképp azt írta meg a pápának, hogy előbbinek szándékában van az, hogy az összes dolgokat illetőleg követni fogja a római püspök apostoli rendelkezéseit.

És Justinian attól a céltól vezérelve, hogy megőrizze az Apostoli Szék egységét, kijelenti azt is, hogy nagy erőt fejtett ki saját maga is abban, hogy a keleti egyház valamennyi papját egybefogja és alávesse őket a római püspöknek, és hogy semmi olyant, ami valamiképp is az egyházi államhoz tartozik egyszerűen nem enged eltitkolni "Őszentsége előtt", "miután Ön a Fej az összes szent egyházaknak."¹¹⁰⁴ Ő (a római püspök) természetesen máris a Nyugat feje volt. Justinian azzal a kije-

¹¹⁰⁰ Justinian a 131. Novellában: a 8. fejezet 14. pontja. Lásd még a "C" Függelékét a 933. oldalon.

¹¹⁰¹ Nestorius, a szíriai püspök, aki a Kr.u. 428-ban volt konstantinápolyi pátriarcha, tiltakozott az ellen, hogy Szűz Máriának az "Isten Anyja" elnevezést is megadják és ez volt az a pont, amely - még egyébbel együtt - mély szakadásra vezetett a Keleti Egyházban. (Lásd: Albert Newman idézett művét az 1. kötet 337. oldaltól kezdve.)

¹¹⁰² W.G. Holmas: The Age of Justinian and Theodora (Justinian és Theodora kora) című művében a 2. kötet 702. 703. oldalain.

¹¹⁰³ A Kódex szövegének ama részeit, melyek ezzel a tárggyal kapcsolatban vannak - bezárólag ezt a császári levelet is - lásd a "C" függelékben.

¹¹⁰⁴ Ez a Scott-féle fordítása a The Cici Law című műből, abból a szakaszból, melyet ő mint 1. könyv 1. cím, 4. szakasz, vagy fejezettel jelölt meg. Azonban a Corpus Juris Civilis című műben a szabvány számozás így hangzik: 1. 1. 8. (Úgy,

lentéssel zárja szavait, mely szerint annak a hitvallásnak, melyet a római püspök tart, kell az egész keresztény világban a hit legfőbb szabályának és az egység forrásának lennie.

Annak a levélnek, melyet a császár János pápához intézett, a Kr.u. 533. év márc. 26. előtti időből egyik levélben, melyet¹¹⁰⁵ ő Epiphaniushoz, Konstantinápoly püspökéhez írt, Justinián úgy beszél a Jánoshoz intézett levélről, mint amelyet már régebben elküldött és az utóbbiban megismétli Epiphaniussal szemben azt az elhatározását, mely szerint mindazon ügyeket, amelyek az egyházat érintik a régi Róma püspöke elé kell terjeszteni, miután "ő az, aki Isten legszentebb papjainak a Feje", és ehhez még hozzát teszi azt is, hogy "az ő tiszteletreméltó székének döntésével és igazságos ítéletével lesznek ők (az eretnekek) féken tartva."¹¹⁰⁶

2. A CSÁSZÁRI JÓVÁHAGYÁS BEKERÜLT A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVBÉ (KÓDEXBE) IS. — János pápának Justiniánhoz intézett válasza, amely a Kódexben szerepel¹¹⁰⁷ jelenti nekünk ennek a császári levélnek a forrását, mivel az ezt az utóbbit teljtartalmulag közli, ismételve szószerint a császár szóhasználatát, és aki hódolatát fejezi ki a Szent Széknek, elismervén annak címét - "az összes egyházak Fejét" - amit e császári megbízás juttatott számára, és magasztalván Justiniánnak a "Római Szék" iránt kinyilvánított tiszteletét, amivel ő "az összes dolgokat alárendelte" a pápa hatáskörének. János megemlékezik arról, hogy Justinián egy "pót-ediktumot" is bocsátott ki az eretnekek ellen, amelyet "a mi hatóságunk is megerősített". Ilyenképpen tehát az egész ügylet teljesen le lett bonyolítva úgy a pápa, mint a császár részéről.

Justiniánnak II. János püspökhöz intézett nagyjelentőségű okmánya nem lett a királyi levéltárak bizonytalan sorsára hagyva. Ezt az okmányt ugyanis - János pápa válaszával és az Epiphaneshez intézett császári levélváltással egyetemben - belefoglalták a Kódexbe, és azokat kifejezetten törvény formájába öltöztették. Ezzel azok a közhatósági tekintélyt is elnyerték, mint a birodalom törvényei. És a pápának ilyen módon történő elnevezése, mely őt, mint az egyházak legfőbb fejét jelöli meg, számos alkalommal fordul elő a Polgári Törvénykönyv szövegében. E körülmény hitelességét a kilelencedik "Novella" - Póttörvény - előszava is alátámasztja, amely a következőképp hangzik:

"Az ősi Rómának nem csupán a törvények eredete képezi osztályrészét, hanem nincsen egyetlen olyan ember sem, aki kételkedik abban, hogy abban van a legmagasabb főpapság csúcspontja."¹¹⁰⁸

És a 131. Novella ezt állapítja meg:

"Ennélfogva teljes egyetértésben e zsinatokon hozott intézkedésekkel elrendeljük azt, hogy a régi Róma legszentebb pápája legyen a legmagasabb rangú az összes főpapok között, azonban Konstantinápolynak, vagyis az új Rómának áldott érseke a második helyet töltsse be a régi Róma Apostoli Széke után, mint amelynek az összes többi székhelyeket meg kell előznie."¹¹⁰⁹

Így tehát a pápának az egész keresztény világ feletti főhatalom elnyerte azt a legteljesebb szentesítést, amit a római világ földi ura csak nyújthatott számára. Ezért tehát ettől az időtől fogva kell

mint ez a Krueger-féle kiadásban található). A latin szöveg szószerint így szól: "Vestrae ... sanctitai ecclesiarum" (Öszentségének, mivel az Öszentsége az összes egyházaknak feje). Egyéb fordításokra vonatkozólag lásd: William Cuninghame: A Dissertation on the Seals and Trumpets of the Apocalypse (Értekezés az Apokalipszis Pecsétjei és Trombitái Felől) című műben a 185. 186. oldalakat is, George Grolyt The Apocalypse of St. John című könyvében, a 168-169. oldalakon, lásd még: Richard Frederick Littledale: The Petrine Claims (A Péter féle igények) című mű 293. oldalán.

¹¹⁰⁵ Hivatkozva a Baronius idézett művénél az 533. évre vonatkozó feljegyzésben.

¹¹⁰⁶ Justinián Törvénykönyve (1. könyv, 1. 7. címe knél, a Corpus Juris Civilis című műben, (A Krueger-féle kiadásban, tehát nem a Scott-féle fordításnál) lásd még: Croly idézett művénél a 170. oldalon is. E levél kezdetének fordítására vonatkozólag lásd: a "C" Függelék 932. oldalát.

¹¹⁰⁷ Egyesek kétségbe vonták ezeknek a leveleknek hitelességét, azonban hírneves tekintélyek felhasználják azokat. (Flick idézett művénél a 179-180. oldalak) Az a tény, hogy mind a két levelet megtaláljuk a Corpus Juris Civilis szabványosnak elismert kritikai kiadásaiban - melyek Memmsentől és Kruegertől származnak - bőséges bizonyítékot képez arra, hogy a legjobb korunkbeli tudományos világ azokat mint eredetieket ismeri el.

¹¹⁰⁸ A 9. számú Novellából fordítva (a 2. gyűjtemény 4. sz. címele), a Justinián-féle Corpus Juris Civilis című műben (Krueger-kiadás) a Scott-féle fordításban, mely sokkal inkább egy szabadon való fordításnak tűnik, mint egy szószerinti, kötött fordításnak, ez nem hangzik kielégítően.

¹¹⁰⁹ Justinián 131. számú Novellája a 9. sz. Gyűjteményből, a 6. címlet alatt, a 2. fejezet. (Az itt idézett Scott féle fordításnál ezt, mint a 14. címlet 2. bekezdését számozták meg.)

számítanunk a pápaság ama igényei elismerésére vonatkozó időpontot, amely az egyházi elsőbbségre irányul és ami általánosságban a Kr.u. 538. évben vált hatásossá, azaz abban az időpontban, amikor Róma felszabadult az ostrogótok ostroma alól.

Így történt tehát, hogy Justinian magához váltotta Róma befolyását. Bármilyen volt is ennek az indoka, a cselekedet el lett követve. És ez a tény okmányokkal hitelesített és kétségre nem vonható volt, amit az állami formák is szentesítettek, s amit soha el nem töröltek, tehát a világ legelső uralkodójának volt a cselekedete.¹¹¹⁰ Így tehát ugyanaz a toll, amelyik azt a bizonyos császári levelet megírta, szentesítést adott egy másik Rómának, amelynek az volt a célja, hogy a lelki főhatalmat még sokkalta hosszabb ideig gyakorolja, mint a császári Róma, és amelyiknek az volt a célja, hogy később felkapaszkodjék úgy a polgári, mint a vallási egyeduralom legmagasabb csúcsára.¹¹¹¹

3. AZ ÜGYLET TÖRVÉNYESSÉGE TELJES ÉS KÖTELEZŐ ÉRVÉNYŰ. — A pápának az egyházi főhatalomra vonatkozó jogcíme az egyházban később vita tárgyává lett téve Keleten a konstantinápolyi pátriárka által, Justinian halála után, azonban ezt a jogot Phocas, a Kr.u. 606. esztendőben ismét megerősítette, úgy amint azt a 22. fejezetben foglaltakból látjuk. Justiniannak a címet adományozó ediktuma azonban soha nem lett hatályon kívül helyezve. Justinian Kódexének ebben a tanulmányban foglalt fontossága nem annyira polgári jogszolgáltatási rendszernek abban foglalt nagyszerű felépítésében rejlik, mint inkább abban, hogy ebben a Törvénykönyvben tisztára egyházi természetű rendeletek és előírások foglaltatnak benn és hogy ennek eredményeként azok császári és politikai szentesítést is nyertek el. És ahogyan ennek a Justinian-féle Törvénykönyvnek a befolyását számos európai nemzet törvényalkotásánál nyomon lehet követnünk, a vallási és a politikai hatalomnak ez a törvényesített egybefonódása aztán gyakorlatilag egészen a francia forradalom idejéig szakadatlanul fennmaradt, amikor is aztán ezt Európában trónjáról ledöntötték, és amidőn néhány évvel később a "Code of Napoleon" - Napóleon Törvénykönyve - határozott formában választóvonalat húzott az egyházi és a világi hatáskörök közé.

Justinian kora tehát félreérthetetlenül azt az időt jelenti, amelyben a pápaság egyházi főhatalmának korszaka kezdődik. A pápához intézett levélnek egy polgári törvénybe való beöltöztetése - amivel a pápa elsőbbségét a törvénybe bekebelezték - nagyon figyelemreméltó - és valójában megátámadhatatlan - eszközét képezte a pápa hitelesítésének és annak, hogy ezzel az ő újabb hatalmát és méltóságát kidomborítsák.

Nyomatékosan kell hangsúlyozni azt, mely szerint Justiniannak ez az ügylete a teljességnek, a hitelességnek és a nyilvánosságának valamennyi követelményeit kielégítette. Az egyházi főhatalom uralma ezzel nem csupán a nyugati egyház, hanem a keleti egyház felett is el lett ismerve, - ez volt az a két nagy felosztás, amelyik elméleti értelemben magába foglalta a régi római birodalom területét - és ezt a főuralmat mindaddig ki is lehetett erőszakolni, ameddig Justinian határára terjedt, mivel annak számára mindazok a büntető szankciók rendelkezésére álltak, amelyeket a császári akarat csak nyújtani volt képes, s meg voltak nála mindazok az alakosságok is, amik a császári törvényekhez tartoztak, úgyszintén rendelkezett minden olyan tekintéllyel, ami a császári fennhatósággal velejár.

4. A GÓTOK AKADÁLYÁNAK ELTÁVOLÍTÁSA KR.U. 538.-BAN. — A római püspök egyházi főhatalmának kezdetét az összes egyházak felett - mint korszakot - nem jelezte valamiféle lenyűgöző eseménye a pápai előretörésnek, és ugyancsak nem váltotta azt ki a legfőbb egyházi ellenőrzés valamely megkezdése sem, abban az időben ugyanis a pápát erősen gátolta az a tény, hogy az ariánus gótok voltak uralmon Itáliában. Ezzel szemben csak az ostrogót uralom akadályának eltávolítása - amikor már ennek ostromló haderőit megtisztították Róma alól - nyújtott alkalmat, hogy a római Főpap szabad kezét kapjon arra, hogy gyakorolhassa azt az igazságszolgáltatást, amelyet számára a császári Justinian-féle törvénykönyv immár törvényesen is megadott. Ebben az időben Justiniannak második erősítést vívó hadserege volt az, amelyik megtörte a gótok római ostromzárát, felszabadítva ennél a körülzárt Belizáriust, és ettől kezdődőleg nem hagyott ott vissza a pápaságon kívül egyet-

¹¹¹⁰ Croly idézett művében a 340-342. oldalakon.

¹¹¹¹ Lásd a 398. 399. oldalakat és a 27. fejezetben.

len más, olyan hatalmat sem, amelyikről el lehetne azt mondani, hogy az uralkodó hatalommá vált volna sok évszázadon keresztül az Örök Város hét hatalma között.

Rómának a gótok által történt ostroma egy esztendeig és kilenc hónapig tartott és az a Kr.u. 538. év márciusában ért véget.¹¹¹² Így tehát a birodalom régi székhelye a pápaság számára lett megőrizve, mert jóllehet Totila a gótok királya azt határozta el, hogy Rómából - amely "minden más várost felülmúlt", "marhalegelőt fog csinálni", Belisárius által írásban erről is lett beszélve és így tartózkodott annak leromlásától.¹¹¹³ A háború a gótok ellen azonban tovább folytatódott, mert Ravenna még nem esett el közvetlenül ezután, s öt vagy hat évnek kellett még elteltie addig, amíg a gótok birodalma össze nem omlott,¹¹¹⁴ azonban az ostrogót monarchiának sírját Itáliában mégis csak ez a sikertelen ostrom ásta meg,¹¹¹⁵ és a még ezután megmaradó ellenállás csak Kr.u. 554-ben omlott véglet össze.¹¹¹⁶ És - amint ezt a Finlay mondja - ez a sikertelen ostrom volt az, "amivel a Középkor történelme kezdetét veszi."¹¹¹⁷

Silverius, Róma püspöke (kb. 536-538.) a gótok befolyására lett megválasztva és mialatt Belisáriust a gótok Rómában ostromzár alatt tartotta Witiges (Witigis, vagy Vitiges), Silveriust azzal vádolták meg, hogy ő a gótoknak kedvezett.¹¹¹⁸ Ezért a Kr.u. 537. évben Belisarius száműzetésbe küldte Silveriust, és ezt követőleg Vigilius dékánt - aki Theodórának volt a kegyeltje - választották meg pápának.¹¹¹⁹

Ebből nem lehet arra következtetni, mintha Vigilius tisztségének elfoglalása után nagyobb befolyással rendelkezett volna hivatalában, mint amilyennel elődei bírtak. Az az idő, amikor a római főpapok, mint időleges olyan fejedelmek, akik hatalmi politikát folytattak Európa uralkodói között és amikor a királyoktól hűséget és alattvalói hódolatot követeltek, még a messzi jövőben nyugodott és addig még a pápaságnak magának is meg voltak a maga rossz és jó napjai. A Kr.u. 538. évben a pápaság tekintélye a mélypontra hanyatlott alá Justinián mindent uraló szellemisége alatt.¹¹²⁰ Nagyon valószínű, hogy Justinián soha nem is tartott sokkalta többet Vigiliusról, mint aki nem egyéb egy tanulókönyv főnél, az ő császári kormányzatának egyik "vallási osztályában" és vele az volt a szándéka, hogy a gyeplőket még szorosabban markába tartsa azzal, hogy az egész egyházat alárendelje egy udvari kegyencének törvénykezése alá.

Azonban a római főpapnak az első rangra vonatkozólag kinyilvánított igénye annak császári elismerése után - ami egyébként már jórészt úgy is el volt Nyugaton ismerve - az összes vetélytársak igény-bejelentéseit semmissé tette, és annak hivatalos státust biztosított. Így tehát Vigilius, aki főpapi hivatalát a császári befolyásnak köszönte, s akit a pápai egyház főhatalomnak ez az újabb, törvényes elismertetése még jobban alátámasztott jelenti kezdetét egy hosszú és a politikai hatalomért megindított kapaszkodásnak, ami az olyan pápák uralkodásában érte el tetőpontját, mint VII. Gergely, III. Innocent és VIII. Bonifác. A Justinián által végrehajtott, s a Kelet és Nyugat egyesítését célzó művelet ideiglenes természete és az ezt követő nagy hanyatlás, ami a bizánci császároknál a

¹¹¹² Procopius: History of the Wars (A Háborúk Története) című művében az 5. könyv XXIV. fejezete, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban, "Procopius" című mű, a 3. kötet 235-237. oldalain, Diehl "Justinian" a Cambridge Medieval History c. mű 2. kötetében az 1. fejezet 15. oldalán, Gibbon? idézett művében a 41. fejezet 4. kötet 323-325. oldalain, George Trevor: Rome, From the Fall of the Western Empire (Róma, a Nyugati Birodalom Bukásától Kezdvé) című művében az 53. oldalon.

¹¹¹³ Horace K. Mann: The Lives of the Popes in the Early Middle Ages (A Pápák Élete a Középkor Kezdetén) című műben az 1. kötet 1. rész, 17-18. oldalain.

¹¹¹⁴ Diehl: "Justinian", a The Cambridge Medieval History című művében a 2. kötet 18. oldalán.

¹¹¹⁵ Hodgkin idézett művében a 4. kötet 251-252. oldalain, Gibbon idézett művében a 41. fejezet 4. kötet 323. 324. oldalain.

¹¹¹⁶ Diehl: "Justinian" a The Cambridge Medieval History című műben a 2. kötet 18-19. oldalain.

¹¹¹⁷ Finlay: Greece Under the Romans című művében a 295. oldalon.

¹¹¹⁸ James C. Robertson: History of the Christian Church, a 2. kötet 296-297. oldalain.

¹¹¹⁹ Hussey idézett művében a 146. oldalon, Schaff: History című munkája a 3. kötet 327. oldal. Charles Diehl: "Justinian's Government in the East" (Justinian Kormányzása Keleten) című műve a The Cambridge Medieval History című művében a 2. kötet 46. oldalán.

¹¹²⁰ Diehl: "Justinian's Government", a The Cambridge Medieval History című mű, 2. kötet 2. fejezetének 46, 47. oldalain.

nyugati vallási ügyekkel való törődésnél bekövetkezett, csak még szabadabb kezet hagytak a pápának ahhoz, hogy kifejlessze ezt a politikai hatalmát. A pápaság jellegében Vigilius óta bekövetkezett ez a változás és e változás végső eredménye igen találóan van jellemezve a következőkben: "Ettől az időponttól kezdve a pápák - akik mind jobban és mind mélyebben belebonyolódnak a világi eseményekbe - többé már nem tartoznak kizárólag az egyház kebelébe, ők ezentúl már államférfiakká válnak, és mint ilyenek, uralkodói az államnak."¹¹²¹

Ez az ügylet új energiákat ébresztett fel Rómában. Amint a pápaság mindinkább politikai jellegű kezdett felölteni, és egy olyan ösvényre lépett rá, amely időleges földi uralkodáshoz vezetett, a római püspök szava új tekintélyre tett szert az egész kereszténységben. Ezzel kezdetét vette annak az ellenállhatatlan zsarnokságnak gyarapodása, amely elől Európának oly gyakran meg kellett fejeit hajtania a rákövetkező ezer esztendő alatt. Justinián azzal, hogy a császári törvényekben a pápa által régóta áhított elsőségnek emelt oltárt, letette az alapkövét annak a feltornyosuló egyházi építménynek, amelynek az elkövetkező századok alatt egész Európát be kellett árnyékolnia, és amely azon igyekezett, hogy elállja az útját a Szentírás kalauzoló világosságának, azoknak a gondosan kidolgozott szertartásoknak a segítségével, amelyek telítve voltak a régi pogányság ragyogásával - emellett teletűzdelvén az egyházi naptárt az alig elleplezhető pogány ünnepnapokkal, azok zarándoklataival, szentek imádásával és a szűz tiszteletével - és a Róma iránt való engedelmesség követelésével, mint amely az élet legfőbb kötelességét kellett hogy jelentse a hívek számára.

¹¹²¹ Charles Bémont and G. Monod: *Medieval Europe* (A Középkori Európa) című műve a 121. oldalon.

22. EGYHÁZI FÉRFIAK MEGBÉLYEGZIK AZ ANTIKRISZTUSI ELVET

Ritkán következnek be nagyszabású változások egyetlen durva cselekedet következtében. S valóban nagyon gyakran - s csaknem mindig - ezek a változások azáltal következnek be, hogy az emberek lassanként térnek el az eredeti útiránytól, amelyet azok az elhatározások váltanak ki, amikhez el kellett jutni és amikkel kapcsolatban még nem fordultak elő megelőző példák. Azonban ezek a lépések - ha egyszer már megtettük azokat - általában és egészen értelemszerűen további lépésekre vezetnek. Az eltérés az eredeti mintától tágabbá válik, azonban azt még védelembe lehet venni és az nyilván igazolható is lesz. Azonban az rendes körülmények között a helytelen irány felé való elhatározásokat váltja ki. Ezzel az az eredeti iránytól való eltérés nagy jelentőséget nyer és végül is egy olyan irányt veszünk, és egy olyan cél felé haladunk, amelyik messzemenően eltér attól, amelyiket előzőleg elérni szándékoztunk. És a valóságban igen gyakran ez az irány éppen a szöges ellentéte annak, mint amelyik felé az illető egyén haladni akart. Szerencsétlenségre pontosan ez a fejlődés következett be a keresztény egyház vonalánál is. E gyászos fejlődés egyik jellemző és fontos mérföldkövét I. Gergely pápa életében és uralkodásában szemlélhetjük.

"Ha Leó megrajzolta a középkori pápaság körvonalait, úgy Gergely tette azt eleven hatalommá. Ő volt az, aki kiadta a legelső függetlenségi nyilatkozatot és aki tényleges törvényhozói hatalmat gyakorolt az egész nyugati egyház felett."¹¹²²

Azt látjuk, hogy Gergely Antikrisztusi elvként bélyegezte meg egy férfiúnak - a konstantinápolyi vetélytárs-pátriárkának - azt a követelését, hogy ez utóbbi legyen az "Egyetemes püspök". Ennek dacára az ő erőteljes politikai tevékenysége azt a célt követte, hogy a pápaság épületét éppen ennek az elvnek érvényesítésére építse fel. És a megfelelő időben a Rómában székelő "egyetemes püspökök" - ahogy Gergely utódai nem haboztak magukat elnevezni - ideiglenes uralkodókká lettek, akik királyokat emeltek trónra és tettek le arról. Az augustini eszménykép, mely az egyház ezeresztendős országglását hirdette rövidesen uralkodóvá lett, azaz a Civitas Dei - az "Isten városa" - amelyik a római pápa vezetése alatt az egész világot uralta, és olyan világi kormányzókkal együtt, akik az Isten egyetlen földi országának csak ideiglenes ügyvivői voltak. Gergelynek az a tiltakozása, melyet a dölyf és a haszontalanság ellen adott ki, csakhamar feledésbe merült.

Azonban néhány évszázad múltán - amikor már a IX. és X. században a romlottság és a megvesztegetés annyira nyilvánvalóvá lettek, hogy ez ráirányította a közfigyelmet is ama ellentétre, amely a pápaság magasrendű követelményei és annak tényleges gyakorlata között állott fenn - akkor újból visszhangzani hallhatjuk a Gergely által használt kifejezéseket. Egyes elszigetelt hangok kezdtek szétszórtan kiáltani azt, hogy az Antikrisztus - minden valószínűség szerint - éppen annak az egy férfiúnak a székében leplezi le magát, aki azt hirdette magáról, hogy ő a Krisztus helytartója ezen a földön. Avagy - még kifejezettebben mondván - hogy az ilyen fajta igények valószínűleg mindannak a beteljesülését jelentik, amiket Pál apostol jósolt volt meg a Thessalonikaiakhoz intézett Második Levelében. Vegyük tehát ezért szemügyre I. Gergelyt és aztán vázoljunk fel néhányat ama fejlemények közül, amelyek a Rheimsi Zsinaton elhangzott tiltakozásokhoz vezettek.

I. I. Gergely, mint az Antikrisztus közeli voltának hirdetője

I. Gergely (kb. 540-604.), aki patriciusi születésű volt, már mint tanuló kitűnt ragyogó képességei miatt. A Kr.u. 573. év táján Justinian őt Róma prefektusává nevezte ki. Ő azonban csakhamar szakított a világi élettel és apáti rangban, gazdagságát arra használta fel, hogy Szicíliában hat és Rómában egy kolostort alapított. Amikor II. Pelagius pápa a Kr.u. 579-ben személyes képviselőjeként Konstantinápolyba küldte, ott hosszadalmas és elkeseredett vitákat folytatott a bizánci pátriarchával. A keleti pátriarchák ugyanis a valóságban soha nem hódoltak be a pápáknak, és ezidő-

¹¹²² Flick idézett művében a 185. oldalon.

szerint nyílt harcban állottak Rómával, mert az elsőbbségér folyó küzdelem akkor még javában dült közöttük.¹¹²³

Gergely főpapságának időszaka úgy politikai, mint egyházi síkon általában bajoknak volt a korszaka, jöllehet egy időben ideiglenesen szünetelt alatta az arianizmus feletti viszálykodás, ugyanúgy mint a nestorianizmus és az egyéb teológiai kérdések feletti nézeteltérés. Gergely kiváló szervező volt és mint ilyen, jól értett ahhoz, hogy miképp kell felépíteni a pápaság növekvő hatalmának és méltóságának alapjait. Az ő idejében Itáliának csupán egyes részeit kormányozták a keleti császár nevében, egy helytartó által, aki Ravennában székelte. Észak-Itáliának legnagyobb részét ebben az időben a lombardok árasztották el, akik ismételtelen megfenyegették Rómát. Gergely nagy találékonysággal megmentette Rómát is.¹¹²⁴ Kétségtelen az, hogy ő volt korának legkiemelkedőbb és legbefolyásosabb alakja. Széleskörű érdeklődése és misszionáriusi buzgósága jól tükröződik abban a tényben, hogy saját akaratából kívánt elutazni azért, hogy az angolszászokat a római hitre megtérítse és azt követően, hogy a pápaságot elnyerte, minden lehetőt elkövetett annak érdekében, hogy tovább terjessze a kereszténységet, és azt az akkor ismert egész világra kitágítsa.

1. ÁGOSTONT KÖVETI A MILLENNIUMRA ÉS A FELTÁMADÁSRA NÉZVE. — Gergelynek kedvenc írója és kalauza a Hippo-i Ágoston volt. És ama korszak egyházi férfjaival összhangban,¹¹²⁵ ő is azt az allegorizáló, vagyis szellemi nézetet vallotta és hirdette másoknak, amelyek a jelenvaló millenniumra és a világot betöltő Kőre vonatkozott. erre nagyon jellemzően a következőket mondja:

"Az a kis kő, amely emberi kéz érintése nélkül szakadt le a hegyről, az egész földet betöltötte (Dn. 2:35), és amelyik ebből a célból mindenütt szétterjeszti önmagát, hogy az egységbe forrasztott emberi nemből kitökéletesedjék az egész Egyháznak a teste."¹¹²⁶

Gergely többek között egy olyan terjedelmes értekezést is írt, mint amely a "Moralia" címet viseli, s amit úgy is ismernek, mint "Moralia of the Book of Jakob" (Jákob Könyvének Erkölcstana), vagy mint "Magna Moralia". Ebben a könyvben azon igyekszik, hogy a Dániel és az Apokalipszis könyveiből vett Szentírási helyeket a Jób Könyve Behemótjával, mint Sátánnal kösse össze, mely utóbbiak mint Antikrisztusnak a farka, ezidőszert "meg van kötözve ... az isteni hatalom rendeltetése által." Ebben a művében azt vitatja, hogy a Jelenések 20:4. versében foglaltak teljesedésbe mentek:

"Ő (a Sátán) úgy van feltüntetve, mint aki meg van kötözve és ténylegesen a mélységre van kárhoztatva, mivel elrejtőzködve a gonoszok szívébe ő láncra van verve az isteni hatalom rendelkezésénél fogva, mert különben oly mértékben lenne szabadjára engedve, amivel másoknak ártani tudna, s így tehát jöllehet ő titokban dühöng is rajtuk keresztül, de mégsem tud szabadon kitörni, hogy döllyfösen és erőszakosan zsákmányoljon. Azonban bizalmasan értésünkre adatott, hogy miképp leszen ő majd eloldozva kötelékeitől a világ végeztével, amikor is meg van mondva: "És amikor eltelik az 1000 esztendő, a Sátán eloldatik az ő fogságából. ..." Mert az 1000-s szám a szent egyháznak az egész korszakát jelölte meg, annak tökéletesítéséig, bármilyen sok idő lenne is az."¹¹²⁷

Gergely miután Ágostonnak volt a követője csak egyetlen feltámadásról vesz tudomást. A testen való feltámadás úgy az igazak, mint a gonoszok számára csak a világ végeztével érkezik majd

¹¹²³ Hussay idézett művében a 151. oldalon

¹¹²⁴ James Bermy: Prolegomens (Előzetes Megjegyzés) a The Book of Pastoral Rule, and Selected Epistles, of Gregory the Great (A Lelkipásztori Viselkedés Könyve és Nagy Gergely válogatott levelei) című műben a VI-IX. oldalakon az NPNF-ben a 2. sorozat 12. köteténél, lásd még: Ault idézett művét is a 143. oldalon, Schaff: History című művében a 4. kötet 215. oldalán.

¹¹²⁵ Gergely tolmácsolta Ágostont a Középkor számára, és mint teológus, hozzá képest csak másodrangú volt. (Ayer idézett művében az 590. oldalon.)

¹¹²⁶ Nagy Gergely : Epistles (Levelek) című művében az 5. könyv 43. levele (Eulogiushoz és Anastasiushoz) a 179. oldalon az NPNF-ben a 2. sorozat 12. oldalán.

¹¹²⁷ Gergely "Moralia" című művéből fordítva a 32. könyv, 15. fejezetéből, a Migne-gyűjteményben PL. a 76. kötet 649. oszlopában.

el. Ez az, amiről ő hosszasan értekezik,¹¹²⁸ és az utolsó ítélet - amint ő állítja - annak az országnak képezi a kapuját, ahová a kiválasztottak mint az ő mennyei otthonukba be fognak lépni.¹¹²⁹

2. AZ ÖRÖKKÉVALÓ ORSZÁG A MÁSODIK ADVENTKOR. — Úgy látszik, hogy Gergely kedvét leli abban, hogy leírja a második adventet és szembeállítja azt az elsővel.¹¹³⁰

"Akkor, amikor a mennyek országa megnyílik, az Őt szolgáló angyalokkal és az Ővele együttműködő apostolokkal a Krisztus meg fog jelenni az Ő hatalmának teljességében és mindenki - úgy a kiválasztottak, mint az istentelenek is - egyformán meg fogják látni Őt úgy, hogy az igazak végtelenül örüljenek a nekik adott jutalom ajándékának és a gonoszok a bosszúálló büntetésben mindörökké siránkozzanak."¹¹³¹

3. GERGELY A LUKÁCS 21-RŐL PRÉDIKÁL. — Gergelynek ama egyházi szentbeszédei, melyeket a Lk. 21:1-19. verseiről tartott, számos jó tanácsot szőnek bele a híveknek adott azokba a magyarázatokban, amelyek a világ végére figyelmeztető jelekről szólnak. Elmondja ezekben azt, hogy Isten közölte velünk azokat a gyötrelmeket, melyek a világ végét meg fogják előzni úgy, hogy előre ismeretében lévén az idők bekövetkeztének így lelkileg megerősödve, még bátrabban tudjuk elviselni a világ nyavalyáit. Azokat a "háborúkat és zendüléseket" amiktől óva int bennünket ő úgy magyarázza, mint az ellenségtől és a testvérektől származó "belső és külső bajokat". Azonban ekkor még nem léssen itt a vég, mert később "a nemzet nemzet ellen támad és ország ország ellen", amelyet földrengések, éhség és döghalál követnek, és rettegetések és nagy jelek lesznek az égből. A végső megpróbáltatást még számos bajnak kell megelőznie azért, hogy ezek előre hirdessék a véget nem érő megpróbáltatást. Ezek a dolgok azért következnek be majd, mert az ember mindazt rosszra fordította, amit ő életében felhasználásra kapott. azonban mielőtt ezek a dolgok meg fognak történni, még üldöztetések következnek, mivel "előbb az emberek szíve és ezt követőleg az elemek fognak megzavarodni."¹¹³²

4. AZ ANTIKRISZTUST DANTÓL VÁRJA. — Gergely figyelmeztetései az Antikrisztus közeli eljövételét is magukban foglalják, amit - ugyancsak az Ágostoni alapokon - az ördög megkötözése ezer esztendejének elteltével vár. Az erre következő feloldozást a kötelek alól Gergely az Antikrisztus megjelenésével kapcsolja egybe, valamint a Mt. 24. fejezetében leírt azzal a nagy megpróbáltatással, amelyet meg kell rövidíteni.¹¹³³ Az Antikrisztust - akinek Antiochus lesz az előfutára - a Dániel Kis Szervával és Pál apostol "Bűn Emberével" azonosítja, amely előbbi - Gergely szerint - máris életben van az ő egyházának tagjaiban.¹¹³⁴ Ő azonban egy eljövendő, személyes Antikrisztusra vár, egy Dantól való férfira, akit megszállott az ördög,¹¹³⁵ és aki uralkodik a zsidók felett, és aki nemcsak az egyházat, hanem a megtért zsidókat is üldözni fogja, akik közül sokakat meg fognak nyerni az egyház számára a Két Tanúbizonyosság, Énok és Illésről szóló prédikáció által.¹¹³⁶ Az Antikrisztus önmagát fogja felmagasztalni, és csodákat viszen majd véghez, és a véget közvetlenül megelőzőleg a csillagok egyharmadát az Ő Második Adventjének bekövetkeztekor el fogja pusztítani.¹¹³⁷

¹¹²⁸ Ugyanott a 14. könyvben az 55-59. fejezeteknél a 75. kötet 1075-1082. oszlopaiban.

¹¹²⁹ Ugyanott a 6. könyv 7. fejezeténél a 9. szakasz 734. oszlopában.

¹¹³⁰ Ugyanott a 18. könyvben a 33. fejezetnél a 76. kötet 37. 28. oszlopaiban és a 10. könyv 31. fejezeténél az 53. 54. szakaszokban, a 75. kötet 951-952. oszlopaiban.

¹¹³¹ Gergely: *Homiliae in Evangelia* című művéből (Szentbeszéd az Evangéliumról) fordítva, az 1. könyv 20. sz. szentbeszéde a 7. fejezetben a Migne-gyűjteményben PL. a 76. kötet 1163. oszlopában.

¹¹³² Ugyanott a 2. könyvben a 35. sz. szentbeszédnél, 1. 2. szakaszban az 1259. 1260. oszlopoknál.

¹¹³³ Gergely: *"Moralia"* című művéből a 32. könyv 14. fejezetében a 22. 23. szakaszok, a Migne-gyűjteményben PL. a 76. kötet 649. 650. oszlopaiban.

¹¹³⁴ Ugyanott a 26. 27. szakaszoknál, a 651-653. oszlopokban és a 28. könyv 7. fejezeténél a 15. szakasz 484. 485. oszlopaiban.

¹¹³⁵ Ugyanott a 31. könyvben a 23. fejezet 43. szakaszánál, az 595. oszlopban és a 15. könyvben az 58. fejezet 69. szakaszában, a 75. kötet 1117. oszlopánál.

¹¹³⁶ Gergely: *Homiliae in Ezechielem*, az 1. könyv 12. sz. szentbeszéde a 6-9. szakaszoknál, a Migne-gyűjteményben PL. a 76. kötetben a 920-922. oszlopokban.

¹¹³⁷ Gergely: *Moralia* című művében a 32. könyvnél, a 15. fejezetben, a 25-27. szakaszokban, a 76. kötet 651-653. oszlopaiban.

5. A HETEDNAPI SZOMBATOT ÖSSZEKAPCSOLJA AZ ANTIKRISZTUSSAL. — Gergely az egyik a Kr.u. 602/3-ban keltezett levelében - amit 604. évet megelőző abban az esztendőben írt, amikor főpapsága megszűnt - furcsamódon kapcsolja össze a hetednapi szombat és a vasárnap kötelező megünneplését az Antikrisztus végső cselekedeteivel.

"Hírek jutottak el fülemhez arról, hogy némely kicsavart lelkű férfiak olyan dolgok magvát hintették el köztetek, amelyek gonoszok és ellentétben állnak a szent hittel úgy, amely szerint mindenféle dolog elvégzését meg kell tiltani a szombati napon. Hogyan tudnám én másként hívni ezeket az embereket, mint úgy, hogy ők az Antikrisztus hirdetői, akik amikor majd el fog érkezni, alkalmat fog adni arra, hogy a szombat napot úgyszintén az Úrnak napját is, minden munkától mentesítsék. Most mivel ő azt állítja, hogy meghal és újból feltámad, azt kívánja, hogy az Úrnak a napját tiszteletben tartsák, és mivel ő júdaizálásra akarja a népet kényszeríteni, hogy ő visszahozhassa a törvény külsőséges szertartását, és maga alá akarja gyűrni a zsidók álnokságát, azért azt kívánja, hogy a szombatot megtartsák."¹¹³⁸

Gergely megbélyegzi mindkét napnak olyatán való megtartását, mint amilyent a negyedik parancsolat szombatja, jóllehet maga is előírja, hogy vasárnap tartózkodni kell a munkától és ájtatos imákat kell mondani. Ő úgy értelmezi a spiritualizáló felfogást, amelyet a szombatra vonatkozóan gyakran megtalálunk némely egyházatyáknál is, mint ami megakadályozza a keresztényeket abban, hogy bűnt kövessenek el:

"Mi azért elfogadjuk szellemileg és azt valljuk szellemileg, ami a szombatra nézve meg vagy on írva. ... Azonban az igazi Szombatot a mi számunkra maga a mi Megváltónk, az Úr Jézus Krisztus jelenti. ... Mi azért semmi terhet nem viszünk át a szombat nap küszöbén akkor, ha a bűn súlyát nem hárítjuk át a lélekre a test érzékein keresztül."¹¹³⁹

Ily módon tehát Gergely a szombat kényszerű megülését az Antikrisztus hirdetőivel kapcsolja egybe és ezzel világossá teszi előttünk azt, hogy egyesek a Kr.u. 603. évben Rómában még mind a két napot megünnepelelték.

Az ehhez hasonló megállapításokat annál készségesebben fogadhatjuk el, mert Gergely a teológiai tudományok más területein is nagyszerű tanítónak bizonyult. Farrar idetartozólag azt jegyzi meg: "Ővele (Gergellyel) évszázadokra nézve megszűnt a teológiai eredetiség korszaka."¹¹⁴⁰ Gergely azzal, hogy az Antikrisztusra vonatkozó próféciákat ilyen modorban magyarázza, elvakította a hívek tisztánlátását ama Antikrisztust illetőleg, amelyik az ő saját szemük előtt fejlődött ki igazán, és saját maga olyan elvakult volt, hogy abban a hitben volt, amely szerint ő az, aki beteljesítve láthatja az ő zavaros korában a Krisztus ezerosztendős uralmát, a megkötözött Sátánnal egyetemben.

6. AZ Ő NAPJAI UTÁNI IDŐKBEN VÁRJA A VÉGET. — Gergely jóslatai az utolsó napok közelségét illetőleg - amint azt megjegyeztük - mind az Ágostoni előzményeken alapultak. És ezt a hitet a jelenvaló világ végének közelségére és az utolsó ítéletre nézve ő mindenfelé elhinteni igyekezett abban a levelezéseiben, melyet császárokkal, királyokkal, királynőkkel és más egyházi és világi méltóságokkal folytatott. Ezeknek a levelezéseknek igen nagy súlya volt az egész kereszténységben. Különösen találó példa erre az Ethelberthez, az angolok királyához intézett figyelmeztetése. Ebben ő "a jelenvaló világ elközelgő végére" figyelmeztet, valamint az idők jeleire és az eljövendő Bíróra. Ezeket ő nemsokára várja, de ez nem lesz még "a mi időnkben".

"A Mindenható Úristen Igéiből a Szentírásban azt tanuljuk, hogy a jelenvaló világ végezte már a közelben van, és a szentek uralma jó majd el, amelynek nem lesz vége. És most, hogy a világnak ez a végezte elközelgett, sok olyan dolog jutott egész közel hozzánk, amelyek azelőtt nem léteztek, tudniillik: a levegő változása, ellentétben az idők szokott rendjével, háborúságok, éhínség, dögvészek és földrengések különböző helyeken. Azonban ezek a dolgok még nem a mi időnkben fognak elérkezni, hanem ezek mind a mai napjaink után fognak sorjában bekövetkezni. Neked ezért,

¹¹³⁸ Gergely: Epistles című művében a 13. könyv 1. sz. Levelénél (a római polgárokhoz intézte) az NPNF-ben a 2. sorozat 13. kötetének 92. oldalán.

¹¹³⁹ Ugyanott.

¹¹⁴⁰ Farrar: History című művének 245. oldalán.

amikor e dolgok valamelyikének megtörténtét figyeled a te országodnak, ne háborodjék a lelked, mivel a világ végezetének ezek a jelei azért lettek jó előre küldve, hogy mi gondot viseljünk a mi lelkünkre, figyelemmel lévén a halál órájára, és arra, hogy a mi jócselekedeteinkkel készen találtsunk az eljövendő Bíró számára.¹¹⁴¹

És ismét a Vanantius és Italica nevű patríciusokhoz intézett írásában Gergely ismételten azt állítja, hogy "a világ végezte közelünkbe érkezett".¹¹⁴² Mivel tehát az utolsó ítélet közel van - *judicio appropinquante*¹¹⁴³ - ezért mindenki félje Őt, akinek dicsősége és fensége már elközelgett, mert hisz ki tudna elrejtőzni Ő előle, Aki mindenütt jelen van?¹¹⁴⁴

7. TILTAKOZIK AZ "EGYETEMES PÜSPÖKI CÍM" KONSTANTINÁPOLYI HASZNÁLATA ELLEN. — Figyelemreméltó vita kerekedett Gergely - Róma püspöke - és a konstantinápolyi és egyéb főpapi központok metropolitái közt. A bizánci pátriarcha - a "Böjtölő" János, akit vallási sanyargatásai miatt neveztek így el - a Kr.u. 587. körüli időben egy zsinatot hívott egybe és felvette magának az "egyetemes püspöki" címet. Ennek következtében II. Pelágus pápa kifogást emelt a zsinat határozata ellen. Utóda Gergely - aki nagy féltékenységgel figyelte keleti vetélytársa bármily felemelkedését, amit nemcsak azért tett, mivel a konstantinápolyi székhelyet nem egy apostol alapította meg, hanem azért is, mert ez a székhely a császári fővárosban feküdt - elődjének a példáját követte és egy "kifejezetten parancsoló magatartást" öltött fel, kijelentve azt, mely szerint semmisnek és érvénytelennek nyilvánítja azt a zsinatot, amely a fenti címet a konstantinápolyi pátriarcha számára kívánt biztosítani.¹¹⁴⁵ Nagymértékben felingerelve, ő minden idegszálát megfeszítette azért, hogy kierőszakolja a császártól annak a címnek a visszavonását.¹¹⁴⁶

Heves tiltakozásait a Kr.u. 594. év körül kezdte el és egész életén keresztül folytatta azt úgy, hogy állandóan gúnyolódott az "ecumenikus" (vagyis az egyetemes) püspöki címnek a konstantinápolyi pátriarcha által való felvétele felett.¹¹⁴⁷ Ezt a viszályt Gergelynek az az elhatározása hozta létre, amivel eltökélte, hogy végrehajtja elképzeléseit Péter jogai és kötelességei felől. Természetesen ő is Rómát tekintette Péter székhelyének és azt a rangban legelsőnek, azonban ő azt az elméletet is hangoztatta, hogy Róma, Antiochia és Alexandria az egyetlen apostoli szék három részét képezi, amelynek meg kell fekeznie Konstantinápoly követelőzéseit.¹¹⁴⁸

8. A CÍMET HASZNÁLÓK AZ ANTIKRISZTUS ELŐFUTÁRAIVÁ VÁLNAK. — Gergely öt tiltakozó levelet küldött szét - magának a pátriarchának, Sabiniánusnak, saját konstantinápolyi pápai követének, Mauricius (vagy Maurice) császárnak és Konstantina császárnőnek részére. Mivel célját nem tudta ezzel elérni, azon igyekezett, hogy felkeltse az Alexandriai és az Antiochiai pátriarchák ellenállását is.¹¹⁴⁹ Ezekben a levelekben erről a címről úgy emlékezik meg, mint amelyik "kárhozatos", "erőszakos", "arcátlan", "szerénytelen" és "dölyfös". Kijelentette ezzel kapcsolatban azt is, hogy az a valaki, aki azt használja nem más, mint "az Antikrisztusnak az előfutára".¹¹⁵⁰

Ezeknek a kijelentéseknek a fontossága igazoltta tesz néhány idézetet a János püspökhöz intézett pápai levél bevezető részéből:

¹¹⁴¹ Gergely: Epistles című művében a 11. sz. könyv 66. Levelében, az NPNF-ben a 2. sorozat 13. kötetének 82. oldalán.

¹¹⁴² Ugyanott a 9. könyv 123. sz. Levelében a 37. oldalon.

¹¹⁴³ Gergely: Moralia című művében a 7. könyv 27. fejezeténél a 33. szakaszban, a Migne-sorozatban PL. a 75. kötet 783. oszlopában.

¹¹⁴⁴ Ugyanott a 31. könyvnél a 27. fejezet 54. szakaszánál, a 76. kötet 603. oszlopában.

¹¹⁴⁵ Barmby idézett művében a 13. 22. oldalakon, az NPNF-ben a 2. sorozat 12. kötetében, lásd még Gergely, Epistles című művében is, az 5. könyvben a 18. sz. Levelet. (János konstantinápolyi püspökhöz intézve) és a 21. sz. Levelet (a császárnéhoz intézve), a 166-169. illetve a 171-173. oldalakon.

¹¹⁴⁶ Schaff: History című művében a 4. kötet 220. oldalán.

¹¹⁴⁷ Barmby szerint (idézett művében a 22. oldalon) azelőtt általában véve ezt a címet adták esetenként a pátriarcháknak.

¹¹⁴⁸ Ez azért történt, mert azt hitték, hogy Péter Antióchiában volt püspök, mielőtt elment Rómába és hogy az ő Márk tanítványa alapította meg Alexandriában az egyházközséget. (Lásd Barmby idézett művében a 11. 12. oldalakat.)

¹¹⁴⁹ Gergely: Epistles című művében az 5. könyvben a 18. 19. 20. 21. és 43. Leveleket, a 166-173. 178. 179. oldalakon, az NPNF-ben a 2. sorozat 12. köteténél.

¹¹⁵⁰ Ugyanott a 20. Levélben (Mauricius császárhoz intézve) a 169. oldalon.

"Nem tudom, hogy mily merészséggel, vagy dölyfnek milyen felfuvalkodásával kísérelted te meg azt, hogy egy új nevet vegyél fel magadnak, amivel a te összes testvéreid szívét valószínűleg sérelemnek tetted ki. Én rendkívül csodálkozom ezen. ..."

"Mit fogsz te majd mondani Krisztusnak, Aki az Egyetemes Egyháznak a Feje az utolsó ítélet vizsgálata idején, amiért kísérletet tettél arra, hogy az Ő híveinek összességét, az "egyetemes" elnevezéssel magad alá rendelj? Ki az - kérdem én - aki utánozni szándékozná ezt a helytelen címet, mint az, aki - megvetvén az angyaloknak ama légióit amelyek övele egybe vannak társulva - kísérletet tett arra, hogy az elsőbbségnek olyan különleges magasságára emelkedjék, hogy olyannak tűnjék, aki nem tartozik senki alá és saját maga uralkodik mindenki felett? (Ésa. 14:13)"¹¹⁵¹

Az itt következő utolsó kivonatot - amelyik az utolsó órát hangsúlyozza a prófécia beteljesedésével és a dölyf királyának olyan eljövételével, amivel az a papok egész hadseregét akarja majd saját igája alá hajtani - különösen jól kell megjegyeznünk. Ezzel még újból fogunk találkozni.

"A régi idők igazságát hirdette János apostol, "Fiacskáim itt az utolsó óra" (I.Jn. 2:18), annak megfelelően, ahogy az Igazság meg lett jövendölve. És most a dögvész és a kard szántják végig az egész világot, nemzetek kelnek fel más nemzetek ellen, a földgömb megrendül és a szétnyíló föld elnyeli annak lakosait. Mert mindazok, amelyek meg lettek jövendölve be fognak következni. A dölyf királya a közelben van és (borzalmas ezt kimondani) a papoknak egy egész serege áll készenlétben az ő számára, mivel mindazok, akik hivatva lettek arra, hogy az alázatosságban vezetők legyenek, önként besorolják magukat a dölyfös nyak alá."¹¹⁵²

Ezt a levelet Jánoshoz, Gergelynek Sabinianus nevű követe nyújtotta át azzal a kijelentéssel egyetemben, hogy csakis a Mauricius császárra való tekintetből írta ő azt meg ilyen enyhe fogalmazásban. És a császárnak, aki kegyeibe fogadta Jánost, ezeket írta: "János az én lelkész-társam, megkísérli azt, hogy egyetemes püspöknek hívják őt. Ezért kénytelen vagyok felkiáltani és azt mondani: "Ó tempora, Ó mores!" (Oh idők, oh erkölcsök!)"¹¹⁵³

9. AZ ILYEN DÖLYFÖSSÉG AZ ANTIKRISZTUS KÖZELSÉGÉT JELENTI. — A császárnőhöz intézett levélben ő hasonlóképp sajnálkozik a püspök-társ követelései felett:

"Nagy gyötrelmet jelent nekem és nagyon nehéz türelmesen elviselni azt, hogy az előbb említett testvérem és püspök-társam mindenki mással dacolva megkísérelte azt, hogy egyedüli püspöknek nevezzék őt. Azonban mi mást is jelenthetne ez az önhittség, mint hogy az Antikrisztus ideje már közvetlen közelünkbe érkezett?"¹¹⁵⁴

10. EZ A MAGATARTÁS AZ ANTIKRISZTUSHOZ TARTOZIK. — A Kr.u. 595. évben János pátriarcha elhunyt és őt Cyriacus követte. Gergely őt hasonlóképp arra sürgette, hogy "forduljon el eme istentelen név dölyfétől" és utasítsa el magától a "nem jámbor megszólítást".¹¹⁵⁵ Ez az intelem a jelek szerint nem váltott ki viszontválaszt, mivel egy később megírt levél megismétli ugyanezt a tanácsot, és annak okát a következő gondolkodásra készítő szavakban jelöli meg:

"Miután az Antikrisztus az Isten ellensége közvetlen közelben van, és alaposan megfontolva kívánom, hogy ő semmi olyant ne találjon elő, ami saját magához tartoznék sem a papok modorában, de még azok címeiben sem."¹¹⁵⁶

Ő ezzel arra kívánt célozni, hogy az ilyen magatartás az Antikrisztussal áll kapcsolatban. És a császár vonakodását az ilyen súrlódásoktól figyelembe véve Gergely "bizalmas formában" újból megismétli azt a vádat, mely szerint "bárki, aki magát egyetemes püspöknek hívja, vagy ezt kívánja, az az ő önhittségében az Antikrisztusnak az előfutára, mivel az illető önmagát dölyfösségével mindenki más fölé kívánja helyezni."¹¹⁵⁷ Ezért ő az Antikrisztus dölyfösségével hasonlítja össze, aki azt

¹¹⁵¹ Ugyanott a 18. Levélben a 166. oldalon.

¹¹⁵² Ugyanott a 167. oldalon.

¹¹⁵³ Ugyanott a 20. Levélben a 170. oldalon.

¹¹⁵⁴ Ugyanott a 21. sz. Levélben a 172. oldalon.

¹¹⁵⁵ Ugyanott a 7. könyv 4. sz. Levelében (Cyrianushoz intézve) a 212. oldalon.

¹¹⁵⁶ Ugyanott a 31. sz. Levélben (Cyrianushoz intézve) a 224. oldalon.

¹¹⁵⁷ Ugyanott a 33. sz. Levélben (Mauriciushoz intézve), a 226. oldalon.

akarja, hogy Isten gyanánt jelenjék meg az emberek előtt. Azonban kövessük ezt a fonalat tovább, mivel ez olyan döntő szempontot képez, amelyre vonatkozólag elhatározásunk, hogy azt később ismét tárgyaljuk majd.

További levelek következtek erre, miután Gergely azon fáradozott, hogy Alexandriai és Antiochia ősi székhelyeinek támogatását biztosítsa magának. A levélben, melyet Eulogiushoz, Alexandria püspökéhez, majd egy másikban, amit az antiochiai Anastasiushoz intézett arra a nézeteltérésre tett célzást, amely közte és a konstantinápolyi Cyriacus között áll fenn, "egy istentelen elnevezést képező cím" miatt.¹¹⁵⁸ Úgy látszik, hogy Eulogius válaszában lemondott az ilyen "dölyfös címek használatáról" és Gergely úgy szólítja meg, hogy ezt mondja: "Ahogyan azt te parancsoltad" és őt "egyetemes pápának" nevezi. Gergely erre azt felelte, hogy ő nem parancsolt és arra kérte őt, ne használjon ilyen különködő címzéseket, mivel egyetlen férfiúnak sincsen joga arra, hogy így hívassa magát.¹¹⁵⁹

11. A VISZÁLY PHOCASNAK RÓMA JAVÁRA SZÓLÓ DÖNTÉSÉVEL ÉR VÉGET. — Öt esztendővel később újból azt találjuk, amint Gergely kérést intéz Cyriacushoz azért, hogy "Sürgősen igyekezzék az egyház kebeléből eltávolítani a korcs és dölyfös címzés használatának a sérelmét", hozzátéve még, hogy "mert különben téged megosztva találnánk a mi békességes társaságunkkal."¹¹⁶⁰ Ez az utóbbi Cyriacushoz intézett levél abból az időből származik, amikor a Kr.u. 603. évben a trónbitorló Phocas azzal biztosította a maga számára a keleti trónt, hogy meggyilkolta Mauriciust.¹¹⁶¹ A római főpapa erre szerencsekívánó leveleket küldött Phocasnak, amelyek telve voltak hízelkedéssel, s amelyek egyike így kezdődött:

"Dicsőség az Istennek a magasságban, aki úgy, ahogy ez meg vagy írva megváltoztatja az idők járását és áthelyezi az országokat, látván azt, hogy Ő mindenki számára ki akarja nyilatkoztatni azt, amit az Ő prófétáján keresztül kijelenteni kegyeskedett, "hogy a felséges Isten uralkodik az emberek birodalmán és akinek akarja, annak adja azt." (Dn. 4:14) (Az angol szövegrész szerint az idézet a Dn. 4:17-ből való, aki a Károli-Bibliától eltér. A ford. megj.)"¹¹⁶²

Gergely hízelkedést tartalmazó levele halála után valószínűleg kifizetődött azáltal, hogy az új császár a következő pápa oldala mellé állott, a konstantinápolyi pátriarchával szemben. Phocas titkos nehezteléssel viseltetett a Konstantinápolyi főpappal szemben, és trónjának bizonytalansága arra indította őt, hogy szentesítést keressen a Nyugat hatalmas püspökénél. Ezért Phocas a keleti császár (Kr.u. 606. év körül) csakhamar újból megerősítette a római püspök egyedüli jogát - az akkori III. Bonifác pápát - az "összes egyházak feje" cím viselését illetően.¹¹⁶³ Justinian már elismerte ezt abban a több mint hetven esztendővel előbb kimondott elvben, amikor ő a római püspököt "az összes szent egyházak fejévé" tette úgy, mint azt már megjegyeztük. ez volt az a korszak, amelyben a pápaság törvényesített hatalma elkezdődött a valóságban, azonban a Phocas által kiadott dekrétum ennek újbóli megerősítését jelentette. Rómában még most is áll egy emlékoszlop, melyet a Kr.u. 608-ban állítottak fel, s amelyik Phocasnak ezt a cselekedetét örökíti meg.¹¹⁶⁴

¹¹⁵⁸ Ugyanott a 34. sz. Levélben (Eulogiushoz intézve), a 226. oldalon, lásd még a 27. sz. Levelet is (Anastasiushoz intézve).

¹¹⁵⁹ Ugyanott a 8. könyvnél a 30. sz. Levélben (Eulogiushoz intézve) a 241. oldalon.

¹¹⁶⁰ Ugyanott a 13. könyvnél a 40. számú Levélben a 13. kötet 101. oldalán.

¹¹⁶¹ Pennington: Epochs of the Papacy (A Pápaság Korszaka) című művében a 16. oldalon, Ayer idézett művében az 595. oldalon, Gibbon idézett művében az 5. kötet 64. oldalán.

¹¹⁶² Gergely: Epistles című művében a 13. könyvnél, a 31. sz. Levélben (Phocashoz intézve) az NPNF-ben a 2. sorozat 13. kötetében, a 99. oldalon.

¹¹⁶³ Baronius idézett művében a 606. esztendőre vonatkozó bejegyzésnél a 8. kötet 225. oszlopában. Paulus Diaconus és Anastasius - azok az eredeti történészek, akik feljegyezték ezt a pápai edictumot - megállapították, mely szerint Phocas megerősítette ezt a címet. Azonban az eredeti időpont nem maradt fenn ránk. Gordon ezt a 606. évvel, Muratori a 607. évvel adja meg. (Elliott idézett művében a 3. kötet 162. 163. 302. oldalain.) Lásd még Thomas Oestreich: "Boniface III-VII. Popes" című cikkét a The Catholic Encyclopedia című műnél a 2. kötet 660. oldalán is.

¹¹⁶⁴ Ezek a görög márványból készített és korinthusi módon vésett oszlopok egy tizenegy lépcsőből készült piramison állottak a római Fórumon. Az alapzatánál végzett ásatás egy felírást hozott napfényre, mely megadja annak történetét is, mert a szöveg így szól: "Phocas Oszlopa" (Elliott idézett művében a 3. kötet 303. 304. oldalain.)

Azonban mindebben az volt az ironia, hogy röviddel Gergely halála után "azt, amit ő keleti hitestvéreinél keresztény felfuvalkodottság gyanánt kárhoztatott, a későbbi pápák viszont úgy tekintették, mint megfelelő kifejezést az ő ama hivatalos állásuknak, amelyet ők az egyetemes egyházban betöltöttek."¹¹⁶⁵

12. MEGBÉLYEGZI A DÖLYFÖT, DE ELŐMOZDÍTJA A PÁPAI HATALMAT. — Amint azt Schaff nagyon érthetően kimutatja Gergely, akiről azt állítják, hogy ő használta először "az alázattal teli büszke címet" - "Isten szolgáinak szolgája" - a valóságban soha nem vonta vissza I. Leó álláspontját, csupán csak kevesebbre tartott igényt, mialatt az előbbi úgy merészségben, mint energiában túlhaladta. Flick azt jegyzi meg, hogy ámbár Gergely személye szerint vonakodott a hivatal viselésétől és kitartó módon szegült ellene az egyetemes püspöki cím használatától, ő ennek dacára mégis fenntartotta és kiterjesztette a legvégső határig a Péter-féle elméletet, és az ő ügyes kezelése alatt "a pápai hatalom teljesen megszilárdult és a legmagasabb fokra hágott Nyugat Európában."¹¹⁶⁶

Ilyen módon tehát ugyanaz a pápa, aki egyes korabeli szombattartó prédikátort nem átalított az Antikrisztus hirdetőjeként megbélyegezni, hanem aki az ő pátriarcha-testvérét is úgy pellengérezte ki, mint aki az Antikrisztusi lelkeséget tükrözi azért, mert az a saját részére követelte az egyetemes püspök büszke címezését, mindenki másnál többet tett azért, hogy az ő korában felépítse a valláspolitikai birodalomnak azt az alapvető építményét, amelynek ugyanazt az Antikrisztusi felmagasztalást kellett a gyakorlatban átültetnie, olyan mértékben, amit ő soha nem tudott volna előrelátni.

A felfogás pontosságának különössége azt látni, hogy az egyetemes püspökség iránti követelésnek magában kell foglalnia az összes földi hatóságoknak földre borulását ölelte, és a Krisztus iránti alattvalói hűség átvitelét az Antikrisztushoz! És különös vakságot jelent nem belátni azt, hogy a római elsőbbségért vívott küzdelemben ő ugyanazt az Antikrisztusi elvet építette be a római egyházba, amelyet saját maga kárhoztatott, és hogy ennek művelője ugyanaz a papi uralom volt! Amidőn Gergely befejezte jelentőségteli életpályáját, ekkor a Középkor pápasága már meg is született, és az külalakjában megdöbbenően hasonlított magához a császársághoz. "Ő volt az, aki lényegét tekintve eggyé forrasztotta a római császár és a keresztény püspök tisztségét, és ezzel valóságos megalapítójává lett a középkori pápaságnak."¹¹⁶⁷

II. A saracén fenyegetés hatásai

1. A PÁPA ÉS MARTEL KÁROLY. — Fordítsunk hát most el néhány lapot a történelem könyvében azért, hogy követni tudjuk az egyház további fejlődésének menetét. Alig heverte még ki az egyház azokat a heves megrázkódtatásokat, amelyeket az északról betört barbárok kivonulása okozta, amikor egy másik, az előbbinél még veszedelmesebb csapás fenyegette azt délkelet felől. Az izlám Arábiából kiindulva megkezdte győzelmes előnyomulását. Keresztültörve Észak-Afrikán és Spanyolországon, Ázsiából kiindulva megkezdte a földközi-tengeri terület bekerítését és veszélyeztette a nyugati kereszténységet.¹¹⁶⁸ A pápa ekkor arra kényszerült, hogy minden elérhető katonai segélyforrást igénybe vegyen azért, hogy megvédelmezze a hitet az arab próféta követőitől, akik addig oly eredményesen intéztek rohamot Bizánc császársága ellen. A pápát nem volt szabad védelem nélkül hagyni. Őneki nem lehetett kelet felé néznie segítségért, de azt megkapta északi irányból. Martel Károly, Papin atyja volt az, aki a frankokat vezette Galliában, amikor a Kr.u. 732. évben legyőzték a saracénokat a Tours melletti csatában, amely megmentette a kereszténységet az izlámtól.¹¹⁶⁹ Halálból III. Gergely pápa a "Szent Péter hitvallásának kulcsait" küldte el számára.¹¹⁷⁰

¹¹⁶⁵ Schaff: History című művében a 3. kötet 329. oldalán.

¹¹⁶⁶ Flick idézett művében a 188. 189. oldalakon.

¹¹⁶⁷ Ugyanott a 188. oldalon.

¹¹⁶⁸ Pennington: Epoche című művében a 20. 21. oldalakon.

¹¹⁶⁹ Gibbon idézett művében az 52. fejezet 6. kötet 15-17. oldalain.

¹¹⁷⁰ Christian Pfister: "Gaul Under the Merovingian Franks" (Gallia a Morovingi Frankok Alatt) című cikke a The Cambridge Medieval History című műben a 2. kötet 130. oldalán.

2. A SZARACÉNOK HÓDÍTÁSAI ELŐMOZDÍTJÁK A PRÓFÉCIÁK TANULMÁNYOZÁSÁT. — A szaracénoknak a kereszténység ellen irányuló betörései lényegesen meggyöngítették a Kelet vetélkedő pátriarcháinak helyzetét, akik vita tárgyává igyekeztek tenni a római püspök elsőbbségét, s akik bemutatták az egység fontosságát egy központi tekintély alatt. Még egy másik eredmény volt - ami kutatásunk szempontjából jelentőséggel bír - hogy a szaracénok elnyomó győzelmeik hatásaként az Antikrisztusra vonatkozó próféciaikat a szerzetesek és a lelkészek újból tanulmányozni kezdték,¹¹⁷¹ s tették ezt abban a reményben, hogy talán valamilyen útmutatást fognak nyerni arra, hogy Mohamed és az ő harcos követői értendők ama Szentírási helyek alatt, amelyek az Antikrisztusra vonatkoznak.

III. A meghamisított "adományozást" arra használják fel, hogy igazolják vele az időleges uralmat

A római püspök egyházi fennhatósága, amit Justinian a VI. században ismert el, Phocas által nyert újbóli megerősítést a VII. században. A pápának az időleges uralom utáni igyekezete ezért az ésszerűség sorrendjében a VIII. században következett be.

Mostantól kezdve a pápai rendszer egy szilárd zsarnokságot alakított ki az emberek értelme felett, amely messze túlterjedt Róma határain. Az igazságot kitartható módon úgy számították, mint amely éppúgy ered a hagyományokból, mint magából a Szentírásból, a pápával, mint mindkettő hivatott tolmácsával egyetemben. Mindenütt nemzeti, társadalmi és politikai zűrzavarral találkozunk. A nevelésügy az egyház dolga lett, és a jámborság a monostorokhoz tartozott, az áldozópapi tekintéllyel, mint felsőbbiséggel együtt.^{1172 1173}

1. PEPIN A PÁPABÓL IDŐLEGESEN URALKODÓT CSINÁL. — Mikor a lombardok elfoglalták Ravennát, elpusztították Itáliát és Rómát fenyegették, akkor II. István pápa (752-757.) Pepinnek a Frankok királyának segítségét kérte ahhoz, hogy "helyreállítsák" Szent Péter birodalmát. Pepin visszaűzte a lombardokat, de ezek csakhamar ismét visszatértek. István akkor új hadicselt alkalmazott, amelyben Szent Péter és az "Isten szent anyjának" nevében arra figyelmeztette Pepint, hogy ne váljon meg az "Isten országától", hanem mentse meg Rómát és hosszú életet, s a mennyekben dicsőséges hajlékot ígért számára. Pepin hálálkodva felelt neki, akit István rábeszél arra, hogy a pápa részére biztosítsa az "exarchátust", elvevén azt a longobárdoktól, Ravennával, mint fővárossal, valamint más húsz várossal Emilia, Flaminia és Pentapolis területéből, azaz a tengerpartnak ama háromszögletű részéből, amely Bologna, Comacchio és Ancona között fekszik.¹¹⁷⁴ Ilyen módon a pápai állam a Kr.u. 755. évben meg lett alapítva és a pápa időlegesen világi uralkodóvá vált.

Ez a terület tehát az evangélium áldásainak felajánlásával és az örök kárhozattal való fenyegetéssel lett megszerezve. Erről Schaff a következőket jegyzi fel:

"A pápaság ekkorra már a kárhozatos önfelmagasztalásnak olyan magaslatára hágott fel, hogy önmagát a Krisztus országával azonosította, és azt hirdette magáról, hogy ő az elosztója a földi jólétnek és az örök megváltásnak. ... Azonban egy idegen hódítónak eme ajándéka által ő (a pápa) időleges uralkodóvá vált Itáliának nagy része felett, mialatt azt követelte magának, hogy ő legyen annak a Péternek az utóda, akinek nem volt sem ezüstje, sem aranya és aki mint a Krisztus helytartója azt mondá: "Az én országom nem e világból való". Az ideiglenes földi uralkodás hatalma a pápaságot teljesen függetlenné tette igazságszolgáltatásának gyakorlatában, ez azonban csak annak lelki hátrányával történhetett meg."¹¹⁷⁵

¹¹⁷¹ Harnack: History of Dogma (A Dogma Története) című műben a 3. kötet 187. oldalán, Charles Maitland idézett művében a 430. 431. oldalon.

¹¹⁷² Farrar: History című művében a 246. 247. oldalakon.

¹¹⁷³ A valóságban III. István azonban mivel az ő elődje mindössze négy napig élt megválasztásának időpontja után, ezért közönségesen őt hívták úgy, hogy II. István.

¹¹⁷⁴ Johann J. Ignatz von Döllinger: The Pope and the Council (A Pápa és a Zsinat) című művében a 133-135. oldalakon, G.L. Burr, "The Carolingian Revolution and Frankish Intervention in Italy" (A Karolingiai Forradalom és a Frank Beavatkozás Itáliában) című művében megjelent a The Cambridge Medieval History című munkában a 2. kötet 587. oldalán.

¹¹⁷⁵ Schaff: History című művében a 4. kötet 234. 235. oldalain.

2. KONSTANTIN KOHOLT ADOMÁNYOZÁSA. — Hogy ezt a szerzeményt, mint valamiféle visszatérítést tüntesse fel, István nyilvánvalóan a "Konstantin adományozásáról" szóló azt a legendát is felhasználta, amelyről felteszik, hogy az már bizonyos ideig azelőtt is forgalomban volt, mielőtt a koholt okmány megjelent.¹¹⁷⁶ Az európai történelemnek ezt a leghíresebb hamisítását minden valószínűség szerint röviddel a VIII. század közepe után fektették le írásban, és az általánosságban akkor vált ismertté, amikor azt az Ál-Izidor-i dekrétumokba (kb. 847-853.) bekebelezték. Ennek egyes részeit a kánoni törvényeket tartalmazó bizonyos középkori gyűjteményekbe is bekebelezték, így pld. a Gratián-féleben, azt a "Paleae"-k közé - vagyis a jogosítványokba - fogják később belefoglalni.¹¹⁷⁷

A hamisítások - a koholt okmányok és csalások - lettek ilyen módon azok a legfőbb eszközök, melyeket az akkori idők uralkodóinak befolyásolására használtak fel és arra is, hogy így erősítsék és állandósítsák a pápai uralom magas-építményét.¹¹⁷⁸ És tényleg, az ezt követő legközelebbi terjeszkedést főleg erre a mesterségesen előállított Konstantin-féle adományozásra alapozták. A tudatlanság ebben az időben olyannyira általános és uralkodó volt, hogy Róma biztonságosan építhetett az ő lelki alattvalóinak hiszékenységre.¹¹⁷⁹ Az ember azt gondolná, hogy az egyház felül szokott állni az ilyenfajta lealacsonyító praktikákon, mint amilyen a hamisítások, különösen ha tekintetbe vesszük azt a tényt, hogy a hatalom olyan mértékben játszott mindig a kezére az egyháznak, hogy a valóságban semmilyen szüksége nem forgott fenn annak, hogy igényeit holmi törvénytelen trükkökkel igyekezzék alátámasztani. Azonban mindezek dacára az történt, hogy az egyház évszázadokon keresztül úgy emlékezett meg erről a hamisított okmányról, mint amely feljogosítja azt a lelki és időleges uralkodásra mindaddig, amíg ezt Lorenzó Valla és mások le nem leplezték a XV. században. Erről a csalásról Gibbon a következőket mondja:

"Ezekben az időkben a tudatlanság és hiszékenység olyan mély volt, hogy az emberek a legképtelenebb meséket is befogadták, mégpedig egyforma tisztelettel Görögországban és Franciaországban, és azok még ma is be vannak sorolva a kánoni törvények dekrétumai közé. A császárok és a rómaiak képtelenek voltak arra, hogy felfedezzenek egy olyan hamisítást, mely felforgatta jogaikat és szabadságukat."^{1180 1181}

3. AZ ADOMÁNYOZÁS KÜLÖNCKÖDŐ MEGHATÁROZÁSAI. — Ebben az adománylevélben Róma városát és a ravennai exarchátust Konstantin I. Sylvester pápának (314-335.) és az ő utódainak adományozta - állítólag - és a jelek szerint akkor, amikor előbbi kijelentette szándékát, hogy kormányzati székhelyét Konstantinápolyba helyezi át. Ez a képzeletbeli okmány kinyilatkoztatta és elrendelte azt, hogy Róma püspöke - akire Konstantin ráhagyta állítólag a leteráni palotát, a tiarát, valamint az összes császári öltözetet és felség-jelvényeket, éppúgy, mint "Itáliának valamennyi tartományát, kerületét és Itália nyugati részének városait" - hordozza a lelki főhatalmat Antiochia, Jeruzsálem, Alexandria és Konstantinápoly négy patriarchátusi székhelye felett (mely utóbbi székhely

¹¹⁷⁶ Warren O. Ault: *Europa in the Middle Ages* (Európa a Középkorban) című művében a 166. oldalon.

¹¹⁷⁷ Christopher B. Coleman: *The Treatise of Lorenzo Valla on the donation of Constantine* (Lorenzó Valla értekezése Konstantin adományleveléről) című művében 1. oldalán, a Van Hove: "Corpus Juris Canonici" című cikke a *The Catholic Encyclopedia* című munkában a 4. kötet 392. oldalán.

¹¹⁷⁸ Lásd: Döllinger: *The Pope and the Councils* című művét a 94-150. oldalakon az egész hamisítási terv közérthető és megbízható leírására nézve.

¹¹⁷⁹ Pennington: *Epochs* című művében az 52-58. oldalakon, Gibbon idézett művében a 49. fejezeteknél az 5. kötet 273. 274. oldalain.

¹¹⁸⁰ Valla (megh. 1457.) pápai titkár és a római Szt. János Latoránnak volt a kanonoka. Meg nem rettenve a pápai hatalomtól 1440-ben, mikor Alfonznak, Aragónia, Szicília és Nápoly királyának volt a titkára, feladata a Konstantin-féle Donáció csalárd mivoltát. Ennek a munkának a legelső nyomtatott példánya a Kr.u. 1517. évből való. Lásd a *The Treatise of Lorenzo Valla on the Donation of Constantine* című mű szövegét, Coleman fordításával. Nicolas (Krebs) of Cusa és felfogta ennek megtévesztő jellegét, ahogyan azt Reginald Pecock is tette. Lásd Johann J. Ignatz von Döllinger: *Fables Respecting the Popes of the Middle Ages* (Legendák a Középkor Pápáiról) című művet is a 107-178. oldalakon, Far-
rar: *History* című művében a 313. oldalon. Azután, hogy Baronius is egyetértett annak csalárd voltaival a további védelem megszünt.

¹¹⁸¹ Gibbon idézett művében a 49. fejezet 5. kötet 274. oldalán.

abban az időben még meg sem volt alapítva!) úgyszintén "az Isten valamennyi, az egész világon lévő egyháza" felett.¹¹⁸²

Az okmány a Szentháromság nevével kezdődik és úgy végződik, hogy mindazon egyéneket a pokolra kívánja küldeni, akik kétségbe vonják annak rendelkezéseit.¹¹⁸³ Konstantinról azt állítják, hogy a következőket mondta volna akkor:

"És az áldott Péter iránt való tiszteletből, mi magunk vagyunk azok, akik tartjuk az ő lovának zabláját úgy, ahogy tartjuk az ő kengyelvasa tartójának hivatalát, és mi elrendeljük, hogy az ő valamennyi utóda ugyanazt a mitrát (un. püspöksüveget) viselje körmeneteik alatt a birodalom utánzásaként, és hogy a pápai korona soha nem legyen lekisebbitve, hanem felmagasztaltassék a földi birodalom koronájával szemben, ímé mi nem csupán a mi palotánkat adjuk oda és ajándékozzuk el úgy, amint előbb mondtuk, hanem Róma városát is, és Itália valamennyi tartományát, palotáját és városát, nemkülönben a nyugati vidékek ugyanezen részeit is odaadjuk a mi előbb nevezett áldott főpapunknak és egyetemes pápánknak."¹¹⁸⁴

IV. Nagy Károly megkísérelti bevezetni a keresztény istenuralmat az Ágoston-féle minta alapján

Pepinnek elhalálózása után (768.) Itáliában egy lombard lázadás tört ki. Megfelelően a pápa felkérésének Pepin fia, Nagy Károly (742-814.) csakhamar leverte azt, és megalapította uralmát a lombardok felett. Nagy Károly - akit valószínűleg nagyban befolyásolt az a mondaszerű adományozás, amelyikre Hadrián pápa¹¹⁸⁵ célzott egyik levelében - a Kr.u. 774-ben további területgyarapodással növelte meg a Pepin által tett ajándékozást, amiért előbbi a Nyugat koronájával lett megjutalmazva. Nagy Károly számos alkalommal látogatta meg Rómát. Azonban a király negyedik és utolsó zarándoklata alatt III. Leó egy általa régóta eltervezett szándékát valósította meg, a Keletről való függetlenségének érvényesítését, amely terület régóta megszűnt neki védelmet nyújtani.¹¹⁸⁶

1. A PÁPA EGY SORBA KERÜL A SZENT RÓMAI BIRODALOMMAL. — A Kr.u. 800. évnek karácson-napján III. Leó pápa felült a Rómában lévő nagyszerű templomnak trónusára, körülvéve az ő papságának tagjaitól. Nagy Károly ekkor az oltár előtt letérdelt. A pápa egyszerre felemelkedett, felkené őt olajjal és kivette tőle a koronázási esküt, amelyben Nagy Károly kötelezettséget vállalt arra, hogy megvédi a hitet és az egyház összes kiváltságait és aztán feltevé utóbbi fejére a birodalmi koronát, mint aki a rómaiaknak a királya.¹¹⁸⁷ Ezt a területet - mely Itáliát és azokat az országokat foglalta magában, amelyek a germán uralkodó főhatóságát elismerték - későbbiekben a Szent Római Birodalom elnevezés alatt ismerték az emberek. Nagy Károly saját magát tekintette a császárok utódjának és Augustusnak hívatta magát. Azonban Nagy Károly gyöngé utódai alatt ez a birodalom mindössze csak a névleges fennállásra zsugorodott össze. Ezt azonban később a Kr.u. 962-ben I. Ottó germán király újból életre keltette, amely aztán - az idők minden megrázkódtatásai és változásai dacára - továbbra is fennállott, egészen a Kr.u. 1806. évig.¹¹⁸⁸

¹¹⁸² Azt is figyelembe kell tartani ennél, hogy ez a főpapi címzés: "Vicarius Filii Dei" (Az Isten Fiának Helytartója) legelőször ebben a Donatióban látott napvilágot és ez folytatódólagosan megjelenik az okmány ezt követő többi magyarázataiban, a Gratián-féle Dekrétum különbözőkiadásaiiban is, amelyek az 1591. 1612. 1687. 1695. 1705. 1717. 1897. évek kiadásaiiban is látható.

¹¹⁸³ Pennington: Epoche című művében az 53-56. oldalakon, J.P. Kirsch: "Donation of Constantine" című cikke a The Catholice Encyclopedia 5. kötet 118-121. oldalain.

¹¹⁸⁴ Translation - fordítása - az E.F. Henderson: Select Historical Documents of the Middle Ages (Válogatott Történelmi Okmányok a középkorból) című művéből a 319-329. oldalakon, egyes részeiben közölve Pennington: Epochs című művében is az 53-57. oldalakon. Lásd még: Gibbon idézett művének a 49. fejezetét is az 5. kötet 373-376. oldalán.

¹¹⁸⁵ I. Hadrian: L. sz. Levél Nagy Károlyhoz, a Mansi idézett művében a 12. kötet 819-821. oszlopaiban, Döllinger: The Pope and the Council című művében a 132. 133. oldalán, Schaff: History című művének a 4. kötetben a 250. oldaltól kezdve.

¹¹⁸⁶ Pennington: Epoche című műve a 25. oldalon, Manning idézett művében a 14-16. oldalon, Gibbon idézett művében a 49. fejezet 5. kötet, a 280. oldaltól kezdődőleg.

¹¹⁸⁷ Baronius idézett művében a 800. évre vonatkozó bejegyzésben a 9. kötet 533. 534. oszlopában.

¹¹⁸⁸ Schaff: History című művében a 4. kötetnél a 251-257. 261-265. oldalakon, Ernest Barkir: "Empire" című résznél az Encyclopaedia Britannica című műben a 8. kötet 404-406. 409. oldalain.

2. SZAKADATLAN KÜZDELEM KEZDŐDIK A LEGMAGASABB HELYÉRT. — A Nyugati császárságnak ez a megkísérelt visszaállítása csak egyikét jelentette annak a cselszövési sorozatnak, amelynek segítségével a főpapok a maguk számára igyekeztek biztosítani a nyugati világ támogatását. A megkoronázás joga - természetszerűleg - a koronától való megfosztás jogát is magábanfoglalta.¹¹⁸⁹ Ettől az időtől kezdve tehát a pápa és a császár érdekei szorosan egybefonódtak. Ennek eredménye egy-szerre megmutatkozott a pápai hatalom megnövekedésében, mivel ily módon a pápa egy olyan lelki birodalom felett kapta meg az elismerést, amelyik a Nagy Károly világi birodalmával volt egyen-lő.¹¹⁹⁰ A király és a pápa állottak mostantól fogva együtt a birodalom csúcsán. És itt kezdődött el a legfőbb helyért folytatott az a szakadatlan küzdelem, amely évszázadokon át folytatódott és ame-lyik tetőpontját a pápaságnak a császári hatalom fölé való felmagasztalásában érte el.¹¹⁹¹ Csakis a reformáció kezdetével jött el egy új korszak jelentkezése.

3. KÍSÉRLETEK ÁGOSTON "ISTEN VÁROSÁNAK" MEGVALÓSÍTÁSÁRA. — Nagy Károlynak az volt legfőbb becsvágya, hogy a teuton és a latin népfajt a saját, időleges frank jogara alatt megszilárdítsa azáltal, hogy azokat a pápa lelki uralmával szorosan egybefűzze. Ezért azon igyekezett, hogy egyfaj-ta keresztény istenuralmat állítson fel, mait abból a fogalomból vezetett le, amelyet Ágostonnak az "Isten Városa" című könyve foglalt magában, amely könyvet ő nagy gyönyörűséggel olvasott és ta-nulmányozott.¹¹⁹² Ez magyarázza meg az egyház kifejlesztésében megmutatkozó rendkívüli buzgó-ságát. Ilyen módon kellett tehát megvalósítani Ágoston álmát - amely ez volt: "egy Isten, egy csá-szár, egy pápa, Istennek egyetlen Városa" - azaz: a Krisztus ezeréves uralkodása.

"Károly úgy tekintett az ő birodalmára, mint az Istenség államára. Úgy érezte, hogy Isten őt je-lölte ki a keresztények földi fejének. Nagyon szerette és gyakran olvasta Ágostonnak a "De Civitate Dei" (Az Isten Városáról) című könyvét. Ő abban a hitben volt, hogy ő alapította meg a Civitas Dei-t, - az Isten Városát - annak második császári értelmezésében, amelyet Ágoston úgy helyezett a Ci-vitas Dei mellé, mint az összes szenteknek Isten kegyelme alatt álló egyesülését, és mint valami ha-talmas földi szervezetet, a mindennapi földi szükségletek ellátására az Istennek tetsző módon, és mint értékes előkészületet az eljövendő világ jobb élete számára. Ágoston - ezt meg kell hagyni - a Civitas Dei császári megnyilatkozását az egyetemes katolikus egyházban látta, Károly viszont ebben nem látott ellentmondást. Az ő számára az egyházi és a világi testület egy és ugyanaz volt. Ő volt annak a feje. És míg Ágoston a római birodalmat negyedikként sorolta be a világbirodalmak rendjé-be és azt - az Isten Országával ellentétben - nevezte el, a "Civitas Terrena"-nak - földi városnak - Károly számára nem létezett ilyenfajta kettőség többé, mert az ő Imperium Romanum-ja (Római birodalom) nem azonos semmilyen Civitas Terrena-val (Földi Várossal). Ez az egyház ama földi részével azonos, melyet Krisztus alapított meg."¹¹⁹³

Azonban a pápák legközelebbi céljukként azt tűzték ki, hogy kivívják a császárok feletti főha-talmat, hogy ezzel saját legfelsőbb uralmukat biztosítsák. A középkori egyház - eredetétől kezdve - teljesen felszívta magába a római világbirodalmat úgy, mint egy elgondolást és mint hatóerőt, mivel a világi erők azok, amelyek mindenkor világuralomra törekszenek. Az egyház azért csakhamar ki-fejlesztette magában a támadólagos jellemvonásokat, megfelelően annak a mintaképnek, melyet Nagy Károly nyújtott arra, hogy a Vicarius Christi-nek (az Isten földi helytartójának) hogyan kell a földön uralkodnia.

¹¹⁸⁹ Schaff: History című műben a 4. kötet 253. oldalán.

¹¹⁹⁰ Thomas M. Lindsay: A History of the Reformation (A Reformáció Története) című művének az 1. kötet 31. 32. ol-dalain, Guinnes? History című művében a 65. oldalon.

¹¹⁹¹ Flick idézett művében a 307. oldaltól.

¹¹⁹² Frederic Austin Ogg: Source Book of Medieval History (A Középkori Történelem Forrásműve) című munkájában a 111. oldalon.

¹¹⁹³ Gerhard Seelinger: "Conquests and Imperial Coronation of Charles the Great" (Nagy Károly hódításai és császárrá koronázása) című cikke a The Cambridge Medieval History című művében a 2. kötet 628. oldalán.

30. ábra – Nagy Károly megkoronázása III. Leó által

Nagy Károlynak a Kr.u. 800. évben Rómában III. Leó által történt megkoronázása a "Római Birodalom" császárjaként messze ható fejlődés és összeütközéseknek vetette meg az alapját. A bekeretezett rész egy fényképet képvisel arról az ékkövekkel kirakott koronáról, amelyről azt mondják, hogy ezt használta a pápa Nagy Károly megkoronázásához.

V. Koholt "Dekrétumi Levelek" biztosítják a főhatalmat királyok felett

Ettől az időtől kezdve a pápai becsvágy arra irányult, hogy megalapítsa az egyházi főhatalmat. Azonban a IX. és X. században - mint azt már megjegyeztük - ez a törekvés továbbterjeszkedett azért, hogy újabb uralmi területeket hódítson meg magának. Pepin és Nagy Károly által máris gázdagon megajándékozva a pápaság és a birodalom rettentő harcot kezdett a főhatalom birtoklásáért. Legelőször a pápák, akik alá lettek vetve a császár hatóságának, a kiátkozást használták fel rendesen fegyverként abban a harcukban, amelyet a világ nagy egyeduralkodóival szemben vívtak. Gibbon nagyon találóan jegyzi meg erről: "Szent Péter főpapi monarchiája alatt a nemzetek azt a gyakorlatot kezdték folytatni, hogy királyaikat, törvényeiket és sorsuk jóslását a Tiberis partján keresték."¹¹⁹⁴

1. A PÁPAI FŐHATALMAT (PÁPAI) RENDELVÉNYEK ÖSSZETÁKOLÁSÁRA ÉPÍTETTÉK FEL. — Azonban Róma megnövekedett igényeinek legmerészebbike a hamisított pápai Rendelvényekben, vagyis a Pseudo-Isidore-féle Dekrétumban találta meg alapját, amely utóbbi a bűnös mamisítások másodikát képezi. (Az első természetesen a Konstantin-féle "adománylevél" volt.) Ezeknek a koholmányoknak a hatása rendkívüli módon nagy volt abban, hogy előmozdította a pápák időleges uralmának és egyházi főhatalmának gyakorlását, a Konstantin-féle "adomány" nyújtván számukra az elsőt és a Hamis Rendelvények a másodikat.¹¹⁹⁵ Két szaktekintély Rómával kapcsolatban kielégítő fog lenni számunkra.

"A VIII. sz. vége előtt egy bizonyos apostoli írástudó - talán a rosszhírű Isidore - megszerkesztette a Dekrétumokat és a Konstantin-féle "adománylevelet" ezt a két varázslatos pillért, melyeken a pápai lelki és időleges monarchia nyugodott."¹¹⁹⁶

"Ezekre a meghamisított dekrétumokra lett felépítve a pápai főhatalom egész terjedelmes szövedéke, mely beborította a különböző nemzeti egyházakat, az a szövedék, amely még azután is fennállott, amikor már a hozzátartozó alapozás rég összeomlott, mert egyetlen olyan ember sem akadt, aki tagadta volna azt a két utóbbi évszázad folyamán, hogy ez a csalárdság még a legtudatlanabb korszak számára is túlságosan kézenfekvő ahhoz, hogy azt lehessen hinni."¹¹⁹⁷

A múlt idők valóságos történéseire vonatkozó tudatlanságot ezekkel a gondosan kitervelt, költött dolgokkal támasztották alá. A Konstantin-féle adománylevél - hamisított formájában - végül is olybá lett véve, mint amit kétségbe sem lehet vonni, mert a Niceai zsinat kánonjai és a mesterségesen összetákolts Isidore-féle dekrétumok voltak azok, amelyek a pápai törvények mindegyikének alapját képezték.¹¹⁹⁸

A Hamis Dekrétumokat a Kr.u. 850. év táján hozta a felszínre egy olyan írásgyűjtő egyén, aki Isidór Mercator álnevet használt. Ezek az iratgyűjtemények királyi válaszleveleket, vagy dekrétumokat tartalmaztak, amelyekben minden bennfoglaltatott, ami szükséges volt a pápák teljes lelki egyeduralmának a megalapozásához a kereszténység világi uralkodói felett. Valószínűleg nem volt még egyetlen olyan, valaha is nyilvánosságra hozott írásköteg, amelyik ennél ártalmasabb befolyás-

¹¹⁹⁴ Gibbon idézett művében az 5. kötet 49. fejezetében, a 268. oldalon.

¹¹⁹⁵ Lásd a Migne-féle gyűjteményt, PL. a 130. kötetben, valamint a *Decretales Pseudo-Isidorianae* (Az Ál-Isidore-i dekrétumok) című műben, Hinachius kiadásában.

¹¹⁹⁶ Gibbon idézett művében az 5. kötet 49. fejezeténél a 273. 274. oldalakon.

¹¹⁹⁷ Henry Hallam: *View of the State of Europe During the Middle Ages* (Európa Állapotának Áttekintése a Középkor alatt) című művében a 2. kötet 164. oldalán.

¹¹⁹⁸ Charles Beard: *The Reformation of the Sixteenth Century* (A XVI. század reformációja) című művében a 4. oldalon.

sal lett volna úgy az egyházra, mint az államra nézve. A Hamis Dekrétumok az első korszakok pápáinak állítólagos egyházi jogi döntvényei voltak - bevallottan az I. évszázadtól kezdve töretlen egymásutánban - amelyek választ adtak a különféle - eléjük terjesztett - ügyekre nézve. Ezekben Róma úgy volt odaállítva, mint valami fellebbviteli bíróság, amelynek meg kellett oltalmaznia a püspököket a metropoliták, vagy a polgári hatóságok zsarnokságával szemben. Ezek a koholt dekrétumok voltak azok, amelyek a pápák számára azokat az eszközöket szolgáltatták, aminek segítségével meg tudták alapozni Róma legfelsőbb igazságszolgáltatását, valamint saját tekintélyüket a kereszténység hitvallása és gyakorlata felett.¹¹⁹⁹

2. A FELMAGASZTALT PÁPA, LEALÁZOTT EGYEDURALKODÓK ÉS FELOLDOZOTT ALATTVALÓIK. — Az iratkötet szerzője, vagy szerzői ismeretlenek, azonban annak összeállításában tökéletes hozzáértés mutatkozik meg, mivel hét darab, eredeti pápai bulla tartalma foglaltatik abban, ami éppenséggel elég arra, hogy a hitelesség látszatát kölcsönözze az azokat körülvevő többi hatvanöt hamisítványnak.¹²⁰⁰ Az első három évszázadban élt pápák lettek felhasználva arra, hogy olyan okmányokból idézzenek, amelyek csak a IV. és az V. században láttak napvilágot és a VI. századbeli pápák hivatkoznak azokban olyan okmányokra, amelyek a VII., VIII., sőt a IX. század elejéhez tartoznak.¹²⁰¹

Ezt a koholmányt első ízben Miklós (az I.) pápa vette ténylegesen használatba (858-867.), aki a római egyházi főhatalom ügyét egészen az abszolút monarchia pontjáig erőszakolta keresztül.¹²⁰² És ez a pápa volt az, aki ezekről a dekrétumi levelekről azt jelentette ki, hogy azok egyenértékűek a Szentírással.¹²⁰³ Ennek a főhatalomnak a gyakorlásában a pápát fel kellett magasztalni, vagy meg kellett alázni az uralkodókat, és az alattvalókat fel kellett oldozni hűségük alól. Amint Gergely és a Kr.u. 1080-ban megtartott Római Zsinat kijelentette: "Mi meg akarjuk mutatni a világnak, hogy mi akarunk szerint adhatunk oda, vagy vehetünk el országokat, hercegségeket, grófságokat, egy szóval minden olyan birtokot, mely az embereké, mert mi tudunk megkötni és feloldani."¹²⁰⁴

3. EZEK A DEKRÉTUMOK KÉPEZIK A GERGELY-FÉLE ÉPÍTMÉNY LEGFŐBB PILLÉREIT. — A Dekrétumi Levelek tekintélye egészen a Reformációig megtámadhatatlan és legfőbb volt, amikor is aztán azokat kutató bírálóknak vetették alá. Ekkor történt a csalás felismerése a reformált egyházak tanult, szent emberei részéről, Jewwel püspökig bezárólag, éppúgy, mint az őelőtte élt tudós férfiak által. Egy ideig tartott az, hogy a katolikus vitázó ellenfelek azért harcoltak, hogy azok hitelességét fenntarthassák. Azonban az ellenük felhozott tanúbizonyság ereje annyira lenyűgöző volt, hogy végül is kénytelenek voltak beismerni azok meghamisításának tényét, sőt ezt a csalást a Kr.u. 1789. évben még maga VI. Pius is bevallotta. Így tehát ezek a kereszténység egyetemes szavával nyertek ítéleti megbélyegzést.

Mindazonáltal ez a csalárd dekrétumi alapokon történt az, hogy VII. Gergely (1073-1085.) - aki a legelső volt, aki a maga számára követelte azt a jogot, hogy megdöntse a királyokat, mint ami a pápa hatáskörébe tartozott - elkezdte felépíteni főhatalmának magasépítményét, azon igyekezve, hogy egész Európa államait egyetlen papi birodalommal forrassza egybe, amelynek ő kell legyen a feje, aki majd mindenki felett uralkodni fog.¹²⁰⁵ Döllinger odáig megyen, hogy a következőket mondja erről: "Az Ál-Izidora nélkül nem lett volna semmilyen VII. Gergely."¹²⁰⁶

¹¹⁹⁹ Pennington: Epochs című művében a 607. oldaltól kezdődőleg, Salmon: The Infallibility of the Church (Az Egyház csallhatatlansága) című művében a 447. oldaltól kezdődőleg.

¹²⁰⁰ Pennington: Epochs című művében a 64. oldalon.

¹²⁰¹ Louis Saltet: „False Decretals” (Hamis Dekrétumok) című művében a The Catholic Encyclopedia című műben az 5. kötet 773. oldalán.

¹²⁰² Salmon: Infallibility című művében a 449. 450. oldalakon.

¹²⁰³ Pennington: Epochs című művében a 60. oldalon.

¹²⁰⁴ Mansi idézett művében a 20. kötet 535. oszlopában, az "Anno 1080" résznél, meglehetősen szabadon fordítva Döllinger által, a The Pope and the Council című művében a 110. oldalon.

¹²⁰⁵ Döllinger: The Pope and the Council című művében a 109. oldalon. Azonban VII. Gergely nyilvánvalóan soha nem hivatkozott a Konstantin Adománylevéltre a világi hatalom elnyeréséért vívott harcaiban, jóllehet ezt tette IX. Leó csakúgy, mint II. Urbán pápa is, 1091. évben. Lásd: Coleman: Constantine the Great and Christianity (Nagy Konstantin és a

A fegyvereket soha nem azért kovácsolták, hogy azok az arzenálokban rozsdásodjanak, a kísértés túlságosan nagy ahhoz, hogy azok hatásosságát ki ne próbálják. Ilyen módon a pápák megkezdtek ezeknek a IX. században gyártott Pseudo-Isidore-féle dekrétumoknak olytán való felhasználását, hogy azok segítségével mind merészebb igényeket támasszanak, megerősítve követeléseiket abból az állítólagos joghatóságukból eredő fenyegetésekkel, amelyekről az emberek feltételezték, hogy azok ezekből a dekrétumokból származnak. Azonban ők időnként túlságosan messzire kalandoztak el, és átlépték a számukra megszabott határokat, ami számos bátor ember tiltakozását váltotta ki az egyházon belül, és ami számunkra olyan jelzők használatát hozta meg, amelyek az ihletett Írásokban foglaltatnak, mielőtt az emberek kezdték felismerni ennek a hatalomnak a valódi természetét. Így áll elő egy klasszikus korszak a X. században.

VI. Az Antikrisztust látják a pápai trónon ülve

1. A RHEIMS-I ZSINATON EMELT VÁD. — XV. János (985-986.) főpapságának ideje alatt, Arnulf, Rheims érseke felségárulással lett megvádolva Hugh Capet francia királlyal szemben. A király a Kr.u. 991. évben egy zsinatot hívott egybe a Rheims mellett fekvő Szt. Basel templomában, hogy ott határozzon az előbbi bűnössége tárgyában. A király értesítést küldött a pápának a zsinat egybehívásáról, azonban semmilyen választ nem kapott. A püspökök és érsekek egy csoportja volt ott jelen, és néhány apát-kanonok, Siguin-nal (Sevuinus-al), Sons püspökével, mint elnökkel, és Gerbert tudóssal, mint a zsinat titkárával.¹²⁰⁷ Szerencse, hogy a zsinatra vonatkozó jegyzőkönyvek meg lettek őrizve.

Arnulfot a zsinat elé vitték és felsorakoztatták ellene a tanúbizonyságokat, hogy igazolják bűnösségét. Védekezésének céljaira akkor az Izidore-i dekrétumokat hozta fel néhány, nagy tekintélynek örvendő egyházi férfiú, annak bemutatására, hogy a zsinatnak semmilyen joga sincs egy püspök felett ítéletet mondani, egyedül csak a pápa teheti ezt meg.¹²⁰⁸ Azonban a dekrétumok dacára, és anélkül, hogy arra nézve a pápa választ bevérték volna, Arnulfot, Rheims érsekét elmozdították tisztségéből. A vádbeszéd alkalmával egy másik Arnulf - Orleans tudós püspöke - volt az, aki mint a zsinat vezető elméje, csodálatos őszinteséggel kelt ki Rómának a törvénykezésre vonatkozó igényei ellen. Súlyos és ékesszóló érveket sorakoztatott fel, és a zsinati kánonok és a pápai írások egész sorozatát használta fel arra, hogy bebizonyítsa, mely szerint a helyi jellegű ügyekben való ítélelhoztalhoz elegendő a tartományi egyházi zsinat határozata. Mint aki szilárdan védelmébe vette volt az egyházi szabadságot, kétségbevonta azt, hogy a római főpapnak joga lenne arra, hogy felforgassa az egyház ősi törvényeit.¹²⁰⁹

2. AZ ORLEANSI PÜSPÖK "ANTIKRISZTUSNAK" NEVEZI A PÁPÁT. — Miután először kiteregette az egyháznak a IX. és X. században bekövetkezett lealacsonyodását és megvesztegetéseit, és különösképp a legutóbb uralkodott pápák szertelenségeit, Orleans püspöke így kiáltott fel: "Oh, átkozott Róma! aki miután megvilágosítottad a mi őseinket a szent egyházatyák világosságával, a mi korunkra ráárasztottad a sötétségnek azokat a fellegeit, amelyek gyalázzá válnak a késői utókor számára!"¹²¹⁰ Miután felsorolta a múlt idők nagy pápáinak világosságait, szembeállítja azokat ama félelmetes nyomorúságokkal, "amelyek alatt mi jelenleg nyögünk". Ő nagy bátorsággal emelte fel tiltakozását ezekkel a pápai romlottságokkal szemben:

kereszténység) című művét a 178. oldalon, Döllinger: Fables című művét a 134. 135. oldalakon, Ferdinánd Gregorovius: History Ages (Róma Város Története a középkorban) című művének az 1. rész 4. kötetében, a 175. oldaltól kezdve, Kirch idézett művében a 121. oldalon.

¹²⁰⁶ Döllinger: The Pope and the Council című művében a 105. oldalon.

¹²⁰⁷ Abel Francois Villemain: Life of Gregory the Seventh (Hetedik Gergely élete) című művében az I. kötet 172. oldalától kezdődőleg, J.C. Robertson idézett művében a 4. kötet 32-34. oldalain, Schaff: History című művében a 4. kötet 290-292. oldalain, Gieseler idézett művében a 2. kötet 132. 133. oldalain.

¹²⁰⁸ Landon idézett művében a 2. kötet 70. oldalán, J.C. Robertson idézett művében a 4. kötet 32. oldalán, Gieseler idézett művében a 2. kötet 133. oldalán a 21. sz. jegyzetben.

¹²⁰⁹ J.C. Robertson idézett művében a 4. kötet 33. oldalán.

¹²¹⁰ Villemain idézett művének az 1. kötet 174. oldalán.

"Amikor rátekintünk a pápaság mai állapotára, mi az, amit látunk? János (XII.), akit Octavián-nak hívnak, s aki a piszkos bujálkodás disznóólában hentereg, összeesküvést szöve az ellen az uralkodó ellen, akit ő maga nemrég megkoronázott, majd Leó (VIII.), a neofita - az újonc - akit ez az Oktavián üzött el a városból és ez a szörny maga, aki annyi gyilkosságra és kegyetlenségre adott megbízatást, szintén egy gyilkos keze által nyerte el halálát."¹²¹¹

Sajnálkozást fejezve ki ama tény felett, hogy a fénylő világosságot eltakarhatta a sötétség, Arnulf ezután felteszi a kérdést, hogy vajon "az egész világon élő, s az Úr lelkeszeinek szabad-e törvényeket elfogadniuk az olyan bűnös szörnyetegektől, mint amilyenek ezek (VII. János, és VII. Bonifác)." És ez az Orleani püspök a zsinat kellős közepében a pápai hivatal ellen a prostitúció merész vádját hangoztatja, és a pápát az Antikrisztus kifejezéssel illeti ezekben a valóban korszakalkotó szavakban:

"Mit szóljunk tehát mi, tisztelendő atyák? Mily gyalázatnak kell, hogy tulajdonítsuk azt a tényt, hogy az Isten egyházainak legelsőbbike - amelyik egykor oly magasra emelkedett és amelyet dicsőség és tisztesség koronázott meg - oly mélyre lett lesüllyesztve és szégyennel és gyalázzal lett megrontva? Ha mi komolyan elvárjuk a magatartás méltóságát, az élet tisztaságát, amelyek a szent és a világi tanultsággal együtt járnak, minden olyan férfúnál, aki fel lett szentelve a püspöki egyházmegegyében, miért nem kell ezeket megkövetelni az olyan egyén esetében, aki arra vágyik, hogy minden püspöknek tanítója legyen. Hogyan van az tehát, hogy olyan embereket emeltek a legmagasabb Szék birtokába, akik még arra sem méltók, hogy a lelkeszség körében a legkisebb helyet betöltsék? Mi hát a ti szemetekben tisztelendő atyák az ilyen főpap, aki ott ül egy trónuson és aki bíborban és aranyban van öltözve? Ha nincsen benne kegyesség, és ha csak tanultsága teszi őt felfuvalkodottá, akkor ő az az Antikrisztus, aki ott ül az Isten templomában, úgy viselvén magát, mintha Isten lenne, ő annak a templomnak egy szobrához hasonlatos és egy néma bálványképhez hasonlít, és az, hogy tőle feleletet kérjünk annyit tesz, mintha egy kőbálványhoz beszélénk."¹²¹²

Bámulatos kifejezések ezek egy katolikus püspök ajkáról,¹²¹³ melyek egy ünnepélyes zsinati gyülekezetben hangoztak el a távollévő római pápát illetőleg! A pápaság felismerésének - a pápával, mint annak fejével - egy teljesen új korszakát jelenti ez a prófétai magyarázatokban, amely már végleg elindult útjára. Antikrisztus, vadállat, Babylon. Bűn embere és végül: Kis Szarv voltak azok a kifejezések, amelyeket a mindinkább erősödő kórus szava hangoztatott.

3. KIJELENTI, HOGY "A TÖRVÉNYSZEGÉS TITKOS BŰNE MÁR MEGKEZDŐDÖTT. — Arnulf püspök hangoztatván azt, hogy az egyház "nincsen alárendelve egy gonosz pápának így folytatja beszédét: "Utánozzuk tehát mi is az afrikai nagy egyházat, amelyik azzal felelve a római főpap követelődzéseire, hogy megfoghatatlannak tűnik előtte, hogy az Úr egyetlen személyre ruházta volna át az ítélelhozatalnak kizárólag csak őt megillető előjogát és hogy ezt a kiváltságot megtagadta volna az ő papjainak ama nagy gyülekezeteitől, melyek a világ különböző részeiben zsinatra összegyülekeztek."¹²¹⁴

Majd ezután következik az a bámulatos megállapítás, amelyik Pál apostol II.Thess. 2. fejezetének próféciaját idézi:

"Van egy szakadás az apostol szavai szerint, nemcsak a nemzetek, hanem az egyházak között is, mert az Antikrisztus ideje közeleg, és - amint ezt ugyanez az apostol mondja - a törvényszegés titkos bűne már megkezdődött. Nyilvánvaló tehát az, hogy a római hatalom elkorhadásával és a val-

¹²¹¹ Idézve Schaff: History című művében a 4. kötet 290. oldalán.

¹²¹² Ez az angol nyelvű fordítás Villemain idézett művéből származik, annak 1. kötete 175. 176. oldaláról. Különböző fordítások léteznek még, mint pl. Schaff: History című művében, a 4. kötet 290-292. oldalak, Neander idézett művében a 3. kötet 369. 370. oldalain és másoknál. Az eredeti szöveget lásd: Mansi idézett művében a 19. kötetben az "Anno 991"-re vonatkozó résznél a 132. oszlopban.

¹²¹³ Schaff: History című munkája szerint - a 4. kötet 292. oldalán - Gerbert a későbbi II. Szilveszter pápa volt valószínűleg ennek a beszédnek a tervezője. Baronius, aki nem tudja a dolgot eldönteni, megosztja a felelősséget azzal, hogy az ő Annales (Évkönyvek) című munkájában (a 992. évre vonatkozó és a 877. oldalon található feljegyzésben) a széljegyzeten ezt írja: "Rettentő istenkáromlása Gerbertnek, vagy Arnulfnak." Azonban a bizonyítékok egybehangzósága Arnulfra mutat. (Lásd: J.C. Robertson idézett művében a 4. kötet 33. oldalán lévő megjegyzést is.)

¹²¹⁴ Idézve Schaff: History -jában, a 4. kötet 291. oldalán.

lás lealacsonyításával az Istennek nevét ezek az egyének gyalázták meg büntetlenül, akik esküszegőkké váltak, és hogy az ő szent vallásának megtartását maguk a főpapok tagadták meg."¹²¹⁵

E forradalmi ízű szónoklat eredményeképpen a rheimsi Arnulf bevallotta bűnösségét, és a zsinat határozatával azt követelte tőle, hogy adja át az ő földi uralmának jelvényeit, úgyszintén lelki hatalmának jelképeit is, és arra kényszerítette őt, hogy egy lemondó okiratot olvasson fel.¹²¹⁶ A hivataláról letett érseket ezután Orleansban börtönbe vetették és helyébe Gerbertet választották meg érseknek. XV. János pápa erre a rheimsi zsinat határozatait semmisnek és érvénytelennek nyilvánította, de a francia püspökök szilárdan helytálltak. Utóda, V. Gergely Franciaországot egyházi átokkal fenyegette meg arra az esetre, ha Arnulfot újból vissza nem helyezik. Gerbert kényszerítve lett, hogy engedjen és Arnulfot végül ismét beiktatták Rheimsben.¹²¹⁷ Ily módon tehát a Pseudo-Isidore dekrétumaiban foglalt igények újból győzelmet arattak.

A Rheimsi Zsinatnak a prófétai magyarázatokat illető jelentősége abban áll, hogy itt visszhangozni halljuk Gergelynek az Antikrisztusi dölyf elleni felkiáltását, amely most azonban magának a pápaságnak elbizakodott dölyfössége ellen irányul. És ez a visszhang más hangoknak képezi az előfutárát, amelyek a pápaságot az Antikrisztussal azonosítják, olyan hangoknak, amelyek végül is a Reformáció hatalmas kórusának krescendójában végződtek, és amelyek ettől kezdve állandóan megsokasodni láthatók. A jelen időben - miután ily módon megrajzoltuk az egyházi fejlődésnek egyik fázisát egy bizonyos korszak alatt - vissza kell térnünk arra, hogy megvizsgáljuk a prófétai magyarázat Tichonius-Ágoston-féle iskolájának kifejlődését és annak végső visszafordítását ennek azon fogalmával együtt, mely az egyházi millenniumra vonatkozik.

¹²¹⁵ Villemain idézett művében az 1. kötet 176. oldalán.

¹²¹⁶ Landon idézett művében a 2. kötet 70, 71. oldalain, J.C. Robertson idézett művében a 4. kötet 33. 34. oldalain, Wilhelm Möller: History of the Christian Church (A Keresztény Egyház Történelme) című művében a 2. rész 2. kötet 181. oldalán.

¹²¹⁷ Schaff: History című művében a 4. kötet 292. oldalán, Gieseler idézett művében a 2. kötet 133. 134. oldalain, J.C. Robertson idézett művében a 4. kötet 39. oldalán, Neander idézett művében a 3. kötet 371-374. oldalain.

23. A TICHONIUS-FÉLE HAGYOMÁNY FOKOZATOS MEGDÖNTÉSE

Tichonius, amint arra még jól visszaemlékszünk a prófétai bibliamagyarázatnak egy új irányt igyekezett szabni az általa felállított "Hét Szabály" által, amelyek Ágoston tantételére is befolyást gyakoroltak, a keresztény korszak Millenniumára vonatkozólag. Tichoniusnak ez a felfogása, - nem csupán a millenniumot illetőleg, hanem az Apokalipszis nem történelmi alapon való megközelítésére nézve - ami annak próféciaiban csupán olyan elvont elveket akart találni, amelyeknek az egyházra való alkalmazásánál semmilyen tekintettel sem volt sem az időkre, sem a helyre, lett a forrása a középkorban uralkodó bibliamagyarázatoknak. Mi ezen a helyen azokat az egymást követő írókat kívánjuk nyomon követni, akik e befolyás alá kerültek mindaddig, amíg a történelmi valóságok ereje fel nem borította ezt az elméletet. Azzal, hogy azt mondjuk, mely szerint a Tichonius-féle hagyomány volt az uralkodó az Apokalipszis minden egyéb történelmi szemléletének teljes kizárása mellett, mindazonáltal nem azt kívánjuk mondani, hogy a Dániel könyve történelmi alapon való magyarázata egészen el lett hagyva, a Dániel könyvében szereplő négy birodalom nem igényelt semmilyen vitatkozást, mivel azokat mindenki bizonyosnak vette. Ennek okából mi talán elmellőzhetjük a Dániel könyvére vonatkozó hivatkozásokat és figyelmünket a Jelenéseknek ezen Tichonius-féle magyarázók által történt kezelésére fordítjuk.

A 548. oldalon található elemző grafikon lényeges segítséget fog nekünk nyújtani a Középkor valamennyi főbb bibliamagyarázóinak egymásutánjára, fejlődésére és irányzatára, amelyeket most áttekinteni óhajtunk. Ez a rajz egyúttal ezeknek az irányzatoknak a végső eredményét is megmutatja, mivel ezek a bibliamagyarázó-iskolákat különálló és egymással viszályban lévő aktájába torkolnak, egyrészt a fölényben lévő protestáns magyarázat, másrészt a római katolikus magyarázat iskolájába. Az olvasó igen jól teszi, ha - az egyik magyarázótól a másikig haladva - gyakran fordul felvilágosításért ezeket a kapcsolatokat illetőleg ehhez a grafikonhoz. Ennél a legelső fontos egyéniség Primasius, aki az alapító Tichonius azzal tette tiszteletreméltóvá, hogy kiküszöbölt bizonyos eretnek-elemeket és ezáltal az ő elméletét népszerűvé tette a római egyház kebelében.

A Tichonius-féle "Szabályok" formálják ki a prófétai magyarázatot a középkorban

Jeromos kora után elhagyják az ősegyház történelmi hangsúlyát a magyarázatokban.

400			TICHONIUS Cqwwián	
	Liber de Promissio- nibus			ÁGOSTON De Civitate Dei
500				
	Johannes Diaconus	Cassiodorus	PRIMASIUS (Kiküszöböli a Donatista szempontot)	
600				
700				Isidore a Sevilla-i
	BEATUS	Autoertus Alouin	BEDE	Kivonat a Spioilegium Solesmenseből
800				
		Hraban Walafrid Strabo (Glosse Ordinarie?) Haymo (Magyarázatok)		Rheimsi Hingmar
900				
1000	Befolyások spanyol és Délfrancia-			

országban			
1100	Deutz-i RUPERT Segni (Új Gondola- tok) Bruno	Laoni Iskola Laoni Anselm	(Glossa Literatura)
1200	FLORISI JOACHIM	HAVELSBERGI ANSELM	St. Victori Richard
	Tichoniusi hagyo- mány megdöntése	Lyrar Miklós	Történelmi magyará- zat újjáéledése
	LUTHER	FRANCISKÁNUS SPIRITUÁLÉK (Oli- vi, Ubertino, Villano- vai Arnold, stb.)	
	Protestáns bibliama- gyarázók		Katolikus biblia- magyarázók

Grafikont tervezte: Erich Bethmann, 1949.

A Tichoniusi hét évszázados behatás térképe

Ennek a grafikonnak az a célja, hogy szemléltesse előttünk Tichonius kialakító befolyását és a bibliamagyarázatnak általa alkotott azokat a "Szabályait", amelyek hét évszázadon keresztül voltak hatályban. Ő volt az, aki az Apokalipszissal kapcsolatban egy tisztára misztikus, vagy szellemszerű magyarázatot vezetett be, kiküszöbölve ezzel annak alkalmazását a világ anyagi természetű történelmi eseményeire. Kb. hét évszázadra volt szükség ahhoz, hogy a történelmi hangsúly, vagyis a Bibliamagyarázat Iskolája újból bebocsátást kapjon a római egyház soraiba. Ennek első nyomait a Deutz-i Rupernél és a Havelsberg-i Anselmnél tudjuk megtalálni és a Floris-is Joachimon és az ő követőiken keresztül lett újból helyreállítva az Apokalipszis szimbólumainak történelmi jellegű magyarázata.

I. A Középkor elején élt egyházi írók Tichoniust követik

1. PRIMASIUS NÉPSZERŰVÉ TESZI TICHONIUS TANÍTÁSAIT. — Hadrumentun-i Primasius (megh. 560.) az észak-afrikai Byzacene prímása, hírnevét elsősorban az Apokalipszisre vonatkozó biblia-magyarázatának köszöni.¹²¹⁸ Ez a műve nagy fontossággal bír, mert az az ősafrikai egyháznak az Apokalipszisre vonatkozó, Cyprián előtti időből való latin szövegét tartalmazza, és ez nagy segítséget nyújt ahhoz, hogy össze tudjuk állítani Tichonius nagy befolyással bíró magyarázatait. Ezenkívül Primasius egyikét jelenti az Apokalipszist magyarázó egyének láncában annak az összekötő szemnek, aki nagy befolyást gyakorolt Autpertusra, Aleuinra és a későbbi évszázadok Haymo-féle magyarázataira is. (Lásd a 548. 549. oldalon lévő diagrammát.)

A meglévő magyarázatok szempontját tekintve Primesiusnak ezekhez való hozzájárulását nem mondhatjuk kiemelkedőnek. Ő kiterjedt módon másolta Tichoniust, és ő ez utóbbinak munkáját egyenesen mint valami kincsesbányát tekintette írásaiban. Tichonius Donatista volt és ezért az ő szemében, mint eretnek tűnt fel. Ennek következtében Tichonius kommentárjaiból aztán ő minden donatista elemet kitisztogatott és azt egy teljesen ortodox egyházi öltözetben mutatta be.

Primasius magáévá teszi az ismétlődésnek az elvét, és Ágostont is követi a Jel. 20. fejezetének magyarázatában. Azonban bizonyos dolgokban eltér Tichoniustól és néhány történelmi magyarázat

¹²¹⁸ Primasius: Commentaria super Apocalypsim B. Joannis című műben, a Migne-gyűjteménynél, PL. a 68. kötet 794-936. oszlopoknál. ezt a munkáját először az 1535. évben nyomtatták ki a kölni Eucharius Cervicornusnál, azonban létezik abból egy sokkal jobb és teljesebb kiadás is, melyet a Kr.u. 1544. évben Bázelen készitettek.

nála újból megjelenik. Így pld. a Jel. 11:3-ban foglalt két tanúbizonyságot úgy tekinti, hogy azok Illést és Énokon jelentik, akik bűnbánatot prédikálnak a zsidók között. Az Antikrisztus Dánieltől ered nála.¹²¹⁹ És a 13. fejezetre vonatkozó magyarázatban azt találjuk, hogy ő egy személyesen megjelenő Antikrisztusra várakozik.¹²²⁰ A Jel. 13. fejezetében szereplő második vadállatról azt tartja, hogy az Simon Magnusra vonatkozik és a vadállat száma Primasius szerint ama napok számára céloz, amely alatt az Antikrisztus üldözni fogja majd az egyházat. A számításnak valamiféle különös módján ennél elérkezik az 1225. naphoz.¹²²¹ Ezért Primasius nagy fontossággal bír, mivel ő képviseli az összekötő kapcsot Tichonius és a középkornak egy csomó későbbi bibliamagyarázója között.

2. AUTPERTUS ÖSSZEGYÜJTI AZ ELŐBBI IDŐK MAGYARÁZATAIT. — Ambrósius Autpertus - akit néha Anspertusnak, vagy Ansbertnek is hívtak - (megh. kb. 778.) a Benedek-rendnek volt tiszteletreméltó szerzetese, aki Dél-Franciaországban született és Dél-Itáliában hunyt el. Ő egy terjedelmes könyvet írt az Apokalipsziszról¹²²² I. Pál (757-767.) főpapságának ideje alatt, jöllehet ezt a művet IV. István pápának dedikálta, aki őt tanulmányaiban bátorította. Ő ismeri Victorinust, annak Jeromost kritikailag magyarázó jegyzeteivel együtt, és szoros kapcsolatban van Tichoniussal, akinek általános írásmódját átvette magának. Azonban a lényegét illetőleg ő csak másolja Primasiust. Ez annyit jelent, hogy nem hatol túl az egyház által helyesnek elfogadott magyarázatokon. Ennek dacára magyarázatait számos párbeszéddel és kérdéssel gazdagította. Ugyancsak jól ismeri Bede-t is.¹²²³

Munkájában semmilyen eredeti gondolattal nem nyújt hozzájárulást. Vallásos értekezése sokkal inkább azoknak gyűjteménye, amiket eddig az ideig mások írtak meg erről a tárgyköréről. Másrészt ez az, ami az ő magyarázatát értékesé és nagyjelentőségűvé teszi, és az összekötő láncszemet jelent az Apokalipszist magyarázók ama láncában, amelyik átfogja a Középkort és segítséget nyújt számunkra ahhoz, hogy ellenőrizhessük azokat az előbbi munkákat, amelyek csak töredékekben maradtak fenn néha.

3. ALCUIN EGY TÁMOGATÓ, DE NEM EREDETI ÍRÓ. — Autpertus fontossága tovább növekedik Alcuin által - néha Ealwine, vagy Alkine néven ismerik - (kb. 735-804.), aki a Karolin-i időszak legbefolyásosabb tanítója és nevelője és aki gyakorlatilag Autpertust minden pontra nézve híven követi. Alcuin, aki régi nemesi családból származik az angolországi Northumbriában született. A legjobb nevelést kapta, amit az a korszak csak nyújtani tudott és a York-i érsek kalauzolása alatt állott. Nemsokára kitüntette magát és így arra szemelték ki, hogy nagy tiszteletnek örvendő tanítóját elkísérje Rómába. Angolországba visszatérve a hírneves York-i iskola rektorává választják meg, amelyben egykor ő maga is tanult. Második Rómában való tartózkodása alatt találkozott Nagy Károllyal és ez utóbbi meghívta őt, hogy jöjjön el Németországba, hogy ott segítségére legyen a császárnak nevelési tervei megvalósításánál. Ő ezt elfogadta és a karolingiai reformoknak lett a szervezője.

A Kr.u. 796-ban megkapta a Tours-i apátságot, amely az egész királyságban a vallásos és a szabadelvű nevelésnek lett a bölcsője. Nagy szakértője volt annak, hogy miként kell magaköré ragyogó

¹²¹⁹ Primasius: *Commentaria super Apocalypsim* című művében, a Migne-gyűjteménynél, PL. a 68. kötetben, a 867. oszlopban. (Miatán az itt idézett egyházi írók - akiknek erre a korszakra szóló munkáit itt röviden felemlítettük - valószínűleg csupán a Migne-féle gyűjteményben válnak hozzáférhetőkké, az itt megadott megjegyzések csupán ennek a kiadásnak oldal- és oszlopszámait tartalmazzák.)

¹²²⁰ Ugyanott a 878-879. oszlopaiban.

¹²²¹ Ugyanott a 884. oszloptól kezdődőleg, lásd még: W Bousset: *Die Offenbarung Johanna* (János kinyilatkoztatása) című mű 66. oldalát is.

¹²²² A teljes magyarázatot a La Bigne-féle *Maxima Bibliotheca Veterum Patrum* című műben találjuk meg, a 13. kötet 403-657. oldalain. A Migne-gyűjtemény kiadója az Autpertus által a Jelenésekre nézve írt magyarázattal kapcsolatban tíz könyvről tesz említést (Migne, PL. 89. kötet az 1365. 1266. oszlopokban), azonban nem látszik egészen tisztában lenni Autpertus szerzőségével (ugyanott az 1277. 1278. oszlopokban) és a 17. kötethez utasít bennünket. Itt azonban Szt. Ambrus műveit követve az Apokalipsziszre vonatkozó magyarázatot Berengaudusnak tulajdonítja. (Migne PL. a 17. kötet 843-1058. oszlopaik bezárólag.)

¹²²³ Bousset: *Die Offenbarung Johannis* című művében 68. oldalán. - Bedát az angol írókra vonatkozó fejezetekben fogjuk tárgyalni. (Lásd a 609. oldalon), azonban az általa kifejtett benyomást a fejezet egészen keresztül szemünk előtt kell hogy tartsuk.

tehetségű fiatalembereket összegyűjteni. És ha az elkövetkező emberöltők sorában valahol irodalmi tevékenységre bukkanunk, mindig biztosak lehetünk abban, hogy ott Alcuinnak valamelyik tanítványát fogjuk megtalálni. Ez utóbbiak közé tartoznak pld. az olyan férfiak, mint Arno salzburgi érsek, Theodulph, Orleans püspöke, Eusald a Yorki érsek és végezetül, de nem utolsósorban Hraban, vagy Rabanus Maurus aki Alcuin munkásságának lett folytatója a híres Fulda-i iskolában. Alcuin Nagy Károlynak volt a tanácsadója minden olyan dologban, ami az előbbinek nevelésügyi reformjaival állott összefüggésben és amelyek érintették magát az egyházat. Ugyancsak hasonló érdeklődést mutatott Róma tekintélyének előmozdításában, valamint a nagykárolyi korszak papsága ezirányú fel-emelésében is. Haláláig megmaradt a császár tanácsadójának.

Alcuin egyik legmesszebbreható újításainak az egyházatyai tekintély elvének bevezetését tartják. Bede - miután minden tiszteletet megadott az Egyházatyák írásainak - lefektette a saját véleményét, amellyel kapcsolatban elvárta, hogy azt ugyanilyen értékeléssel tiszteljék meg, mert neki nem olyan egyházzól alkotott fogalmai voltak, amelynek dogmatikai tekintélye csak egy könyvgyűjteményben nyugodott, azaz nem egyedül az Egyházatyák írásain. Viszont Alcuin egy ettől teljesen különböző magatartást igyekezett kifejleszteni. Ő az egyházatyai örökséget úgy tekintette, mint amely kényszerítő és kötelező erejű. Azonban, hogy a magatartásbeli változásának melyek voltak az indokai, azt nehezen lehet meghatározni. Talán az az óhaj vezette ennél, hogy az új birodalomban a papság nevelésének céljaira egy uniformizált, tárgyilagos és elegendőképp kényszerítő alapot hozzon létre. Bizonyos emellett, hogy ő maga még nem látta előre ennek későbbi, messze kiható eredményeit.¹²²⁴

Ha mi azt a háttérrel figyelembe vesszük, úgy jobban felkészülünk arra, hogy helyesen értékelni tudjuk Alcuin írásainak mérhetetlen befolyását, még ha azok nem is tesznek mást, mint csupán alátámasztják ama véleményeket és magyarázatokat, amiket a kevésbé hírneves személyiségek fejtettek ki. Különösképp vonatkozik ez az Apokalipszist illető kommentárjára. Ez a magyarázat - úgy ahogyan azt Migne-ben megtaláljuk¹²²⁵ - sajnálatos módon nem teljes, a tizenkettedik fejezettel és annak tizenkettedik versével végződik. Alcuin - amint ezt már az előbbieken is említettük - a lényegre tekintve főképp Autpertust követte, és ezt gyakran szószerint tette, anélkül azonban hogy ezzel belemerült volna az utóbbinak körülményesen leírt és aprólékos részleteibe. Másrészt itt is, ott is Bede-től származó anyagot fűz írásaihoz. Ez tehát azt jelenti, hogy az allegorizáló bibliamagyarázat - azaz az olyan magyarázat, amely a sokféle jelkép mélyebb "lelki" értelmét kísérel meg megfejteni - immár szilárdan gyökeret eresztett. Alcuinból ily módon tehát az elkövetkező évszázadok egyik vezércsillaga lett.

4. RABANUS A MISZTIKUST ÉS NEM A TÖRTÉNELMIT HANGSÚLYOZZA. — Rabanus Maurus, vagy Hraban (776-865) - ahogy magát gyakran nevezni szokta - Mainzban született és nemes francia családfához tartozott. A Kr.u. 801-ben lett deákonus, és 814-ben szentelték fel pappá. A Kr.u. 822-842. évig Fuldában teljesített szolgálatot, mint apát. Azon igyekezett, hogy elkerülje a politizálást, ami nem volt éppen könnyű dolog abban az állásban, melyet ő töltött be. Amikor ez többé már nem volt lehetséges, leköszönt tisztségéről és egész idejét az irodalmi tevékenységnek szentelte. Azonban a Kr.u. 847. évben úgy a nép, mint a papság egyhangúlag megválasztotta őt Mainz érsekévé - amely hivatalt ő csak vonakodva fogadott el - s amit egészen haláláig töltött be. Nagyon jellemző reá az, hogy legelső zsinati ülészakának - Kr.u. 847-ben - idejétől kezdve azt hangsúlyozta, hogy mily fontossága van a lakosság nyelvén - nem latinul - történő prédikálásnak.

Fulda őalatta a tudományoknak lett a székhelye és saját maga óriási terjedelmű irodalmi munkásságot fejtett ki. Legbehatóbb gondját az képezte, hogy ne csupán az Ige történelmi, hanem annak "Misztikus" jelentését is meg tudja érteni és hogy megmutassa azt az utat, amely a betűtől a "lélekhez" vezet. Egyéb művei mellett az összes Bibliai könyvekhez is kommentárt írt. Sajnálatos módon a Jelenésekkel foglalkozó magyarázatai elvesztek. Az ő művei a Migne-féle gyűjteményben hat köte-

¹²²⁴ H. Glunz: History of the Vulgate in England (A Vulgata története Angliában) című mű 79-81. oldalán.

¹²²⁵ Alcuin: Commentaria in Apocalypsim, a Migne-gyűjteményben PL. a 100. kötet 1085-1156. oszlopaiban.

tet tesznek ki. Nem emel igényt az eredetiségre és szokványosan azoknak a férfiaknak ad igazat, akiknek munkáiból idézett.

A II. Thessalonikai Levélre vonatkozó megjegyzéseinél teljesen szószerint követi Jeromos véleményét, azonban mégis kihagyja ezek közül Nérónak, mint a leggonoszabb császárnak a megemléztetését és csak általánosságban beszél a gonosz császárokról.¹²²⁶ Ennek oka nyilvánvalóan az volt, hogy ebben az időben már a "Néró redivivus" - az Újból feléledt Néró - gondolatra - amelyet egy előbbi korszakban olyan széles körben melengettek az emberek - teljességgel elvesztette hitelét. Ugyanebben a fejezetben további fejezeteket közöl Ágostontól, Nagy Gergelytől és Ambrósius Autpertustól is.

5. WALAFRID A RÓMAI EGYHÁZAT BELEFOGLALJA A II.THESS. 2. VERSÉBE. — Rabanus tanítványaival, Walafrid Straboval (807-849.) elérkezünk a középkori "glossa" irodalom (Hamis szómagyarázat. a ford. megj.) időszakához.¹²²⁷ Walafrid kancsal szemű volt és ezért "Strabo"-nak nevezték. Szülei szegények voltak és ifjúkori nevelését csak nagy megpróbáltatások árán tudta megszerezni a Reichenau-i monostorban. Ezért amikor alkalom nyílt számára ahhoz, hogy Rabanus tanítványa lehessen, Fuldába ment, ahol csakhamar kitüntette magát pontos munkájával, amely azzal a képességével párosult, hogy teljes hibátlansággal tudott latinul írni. Mint kegyelt egyén csakhamar felemelkedett és a császár egyik hercegi gyermekének lett a nevelője. Később meghívták a reichenau apátúri tisztségre.¹²²⁸

Neki tulajdonítják a "Glossa Ordinaria" szerzőségét, jóllehet némelyek azt egy későbbi időpontra teszik. A "glosse" magyarázó jegyzetet jelent, vagyis egy összefüggés nélküli gördülő kommentárt. Ezt az írásmódot széles körben használták a Középkorban. A margón és a sorok között feljegyzett "glossákat" egyik írótól a másikig lekopírozták - gyakorta a legkisebb részletekig menő gondossággal - és ezért azok nem nyújtanak számunkra semmilyen újszerű felvilágosítást. Azonban azok befolyása, megállapításaik rövideége és tömörsége miatt igen jelentős volt.

Walafrid azonban igen sok tekintetben egészen eredeti egyéniség volt megjegyzéseiben. Pld. a II.Thess. 2. versében ő nemcsak a római birodalmat foglalja bele, hanem azt, mint egy változatát mutatja be a római egyház lelki birodalmának. Úgy látszik, hogy ez volt a legelső alkalom, amikor a római egyházzal említést tettek ilyen összefüggésben.

A "Glossa" Pál apostol eme szavait okként magyarázza:

"3. vers. "Mert nem jön az el addig (a szakadás)". Ő itt rejtett módon beszél a római birodalom pusztulásáért, azért, nehogy őket az egyház üldözésére ingerelje ezzel, vagy ő ezt a római Egyház lelki birodalmára vonatkozólag mondja, avagy a hittől való elpártolást illetőleg. "Hanem előbb egy szökevény jő el." (Ez a mondat a Károli-Bibliában és az angol oxfordi R.V. bibliafordításban hiányzik. A ford. megj.) Így áll ez némely kéziratban. Senki sem kételkedik abban, hogy ő itt az Antikrisztusról beszél, akit szökevénynek nevez, bizonyára szökevény az az Istentől. Mert ha megérdemelt módon lehet ezt mondani minden gonosz emberről, mennyivel inkább el lehet ezt mondani Róla! "A veszedelemnek fia nem a valódi Antikrisztus, hanem annak utánzása."¹²²⁹

Ez az utóbbi mondat bizonyos magyarázatot igényel. Sokan azt tartották, hogy az Antikrisztus az ördögnek lesz a természetes leszármazottja. Azonban Walafrid nem osztja ezt a véleményt. Ő az egyetlen, aki utánzás által látja azt ilyennek.

Az Apokalipszisre vonatkozó Glossájában a Könyvet - Bedéhez hasonlóan - hét látomásra osztja fel, azonban még ennél tovább megy, és a szövegen keresztül bemutatja ezt a felosztást is. A hét egyházat ő lelki értelemben bármely egyház tagjaira alkalmazza, azt kivéve - Bedéhez hasonlóan -

¹²²⁶ Rabanus Maurus: Enarrationes in Epistolas Pauli című könyvében (Elbeszélések a Pál Apostol Leveléiben), a 12. könyv (a II.Thess.-re vonatkozólag), a Migne-gyűjteményben, PL. a 112. kötet 571. 572. oszlopaiban, hasonlítsd össze a Jeromos 121. Levelével a Migne-gyűjteményben, Pl. 22. kötet 1037. oszlopban.

¹²²⁷ Farrar: History című művében a 251. oldalon, a tudósoknak egy része vonakodik attól, hogy a glossza-irodalmat ilyen korai időre helyezze, s annak keletkezését a Laon-i iskola idejére teszi. Lásd az 557. oldalon is.

¹²²⁸ Allgemeine Deutsche Biographie (Általános Német életrajz) című mű 40. kötetét a 639. 640. oldalakon.

¹²²⁹ Walafrid Strabo: Glossa Ordinaria című mű, a II.Thess. levélről, a Migne-gyűjteményben PL. a 114. kötet 622. oszlopában.

hogy a hatodikat az Antikrisztus idejében folyó üldöztetésre vonatkoztatja, hasonlóképp látja ő a 7 pecsétekben: 1.) az egyházat, amely keresztelési fehér ruhában van öltözve (az ősi egyház?), 2.) a nyílt üldöztetést, 3.) a titkos üldözést az eretnekek által, 4.) a hamis "fráterek" általi nyílt és titkos üldözést, akik eltorzítják a hitet a vallás öltözéke alatt, 5.) a jövőbeni győzelem biztosítását az igazak számára, 6.) az igazi világosság elsötétítését az Antikrisztus ideje alatt, 7.) a hét trombitaszó bevezetését.¹²³⁰

Azonban a trombitaszókban egy bizonyos történelmi folyamat válik láthatóvá. A téma a gonoszok elkárhozása ama prédikációk következtében, amelyeket azok visszautasítanak. A négy első (trombitaszó) a múltban hangzott el: 1.) a zsidók elvakultsága, 2.) az apostolok a pogányok felé való fordulása, 3.) az eretnekek, 4.) a hitüket megtagadott egyháztagok. A három utolsó a jövőre vonatkozik, a véget illetően, és azokat a jelenlegi emberöltő vigasztalásaként fogjuk megkapni: 5.) a lehulló csillag a Sátánt jelenti, aki felnyitja az eretnekek szakadékát, amelyből az Antikrisztusi hit füstje gomolyog felfelé, a sáskák: az eretnekek tanítványait képezik és a nagy kemence: maga az Antikrisztus, hogy megtisztítsa a jót és hamuvá változtassa a gonoszt. 6.) az Eufrátesz, Babilon folyója a külvilági ama uralkodókat jelenti, akiken keresztül a Sátán működik, és 7.) a prédikálásnak a végét az Antikrisztus idejében a szentek titokzatos megjutalmazása követi az örökké tartó szombat az egyház háborúskodásának hat korszaka után.¹²³¹

A 15. versben megadott időelemeket - az órát, a napot, a hónapot és az évet - ő úgy számítja, hogy azok három és fél esztendőt jelentenek, mint azt az időszakot, amely alatt az Antikrisztus üldözése tart.¹²³² Ugyanerre az időközre fogunk mi majd gyakran akadni a későbbi biblíamagyarázóknál is, mint amely időt ők az Antikrisztus uralmának szántak. Az Antikrisztus és az ő földi cselekedeteinek három és fél esztendejét Walafrid kifejezetten párhuzamba állítja a Krisztus földi lelkészkedésének három és fél éves időszakával. Ez világossá válik akkor, midőn a Jel. 12:6. versében foglalt 1260 napot - amely időre az asszony elfutott a pusztába - hasonlóképp a Krisztus prédikálásának három és fél esztendejével azonosítja.¹²³³ Ez a Krisztus és az Antikrisztus egymással történő párhuzamba állítása számos más alkalommal is nyomatékosan van hangsúlyozva: Krisztus az Istentől egy szűz által született és ugyanilyen gyermek fog születni a Sátántól is egy romlott asszony által. Krisztus Izraelből való volt, az Antikrisztus hasonlóképp Izraelből fog származni, mégpedig a Dan törzsből. És ezért van az, hogy mindkettőjük tevékenységének megfelelő időszaka egy és ugyanazon ideig tart.

Kis idő múlva azt is meg fogjuk tudni, hogy Walafrid a Jel. 13. fejezetének első vadállatában a halált színlelő Antikrisztust látta meg, azonban három nap után őt a démonok felvitték a levegőbe és így az ő halálos sebei meg lettek gyógyítva. És a második vadállatban Walafrid az Antikrisztus apostolait látja, akiket ez utóbbi az egész világ területén szétszór éppúgy, mint ahogyan Krisztusnak apostolai kimentek az egész világba.¹²³⁴

A Jel. 20. fejezetére nézve többé-kevésbé az Ágostoni elméletet alkalmazza, azonban nem tesz különösképp említést az ezer-esztendő időszakról.¹²³⁵ Walafrid után a glossza-irodalmat a Ferrières-i, az Auxerre-i és a Leon-i iskolák fejlesztették tovább. Így vált ez évszázadokon keresztül szabványmódszerré a középkorban.

II. Haymo a biblíamagyarázat bevett vonalát követi

A Helberstadt-i Haymo életéről, aki a Kr.u. 840-853-ig volt püspök nem sokat tudunk. Ő Hrabannek volt tudóstársa és a "De Universe" (A Világegyetemről) című munkáját is neki ajánlotta. Kr.u. 840-ben Haymo elnyerte a Halberstadt-i püspökséget, amely abban az időben misszionáriusi

¹²³⁰ Ugyanott az Apokalipszisre nézve a 716. 721-723. 725. oszlopokban (Lásd még: Bousset: Die Offenbarung Johannis című művet is a 70. oldalon.)

¹²³¹ Ugyanott a 725-729. 731. oszlopokban.

¹²³² Ugyanott a 728. oszlopnál.

¹²³³ Ugyanott a 732. oszlopban.

¹²³⁴ Ugyanott a 733. 734. oszlopokban.

¹²³⁵ Ugyanott a 744. 745. oszlopokban.

kerület volt a közeli szomszédságban feküdt pogány lakosságnak. Tény, hogy saját egyházközségi tagsága is még csak a legutóbbi időkben tért meg a keresztény hitre. Az ilyen kerület lelki vezetésének ellátása igen sok és szorgalmas munkásságot követelt.

Haymo - dacára annak a sokféle tehernek, mely vállaira nehezedett - mégis időt talált arra, hogy kiterjedt írói tevékenységet folytasson és írásai, valamint a Biblia számos könyvére vonatkozó kommentárjai nagy tudásról és tisztánlátásról tanúskodnak. Tény az is, hogy ezek igen mély benyomást gyakoroltak az Igének évszázadokon keresztül folyt magyarázataira. Ámbár azóta már bebizonyosodott az, hogy egy csomó neki tulajdonított kommentárt minden valószínűség szerint egyik tanítványa - az Auxerre-i Heiric, vagy esetleg egy másik személyiség - írta meg, azokat mégis a "Haymo-féle Kommentárok" név alatt ismerik, és mi azokat úgy fogjuk elemezni, hogy nem kíséreljük meg eldönteni a szerzősség kérdését.¹²³⁶

Haymo Autpertust veszi alapul az Apokalipszisre vonatkozó magyarázataiban és a részleteket illetőleg segítséget talál a Tiszteletreméltó Bedénél.¹²³⁷ Arra törekszik, hogy pontos taglalást adjon a Jelenések Könyvének felépítésére nézve. Ennél Bede példáját követi abban, hogy a Könyvet hét főbb fejezetre osztja fel, míg Autpertusnál az tíz fejezetet tett ki. Nem csupán lemásolta elődei írását, hanem azt is megkísérelte, hogy levonja saját független végkövetkeztetéseit. azonban általában véve ő nem nagyon tért el a bibliamagyarázatnak akkori mindenütt elfogadott vonalától, jöllehet - a részleteknél - érdekes útjelző fényeket találunk.

Pld. a hét egyházközség elnevezését a következő modorban magyarázza: Efézus és én akaratom és tanácsom, Szmirna az ő énekük, Pergamos a szarvak felosztása, Thyatira a kivilágosított, azaz az egyetemes egyház, Sardis a szépség kezdete, Philadelphia testvéri szeretet és Laodicea az Úr kedvelt törzse.¹²³⁸ Ez egy elszigetelt példát képez.

1. A PECSÉTEKRE NÉZVE KÖVETI A BEVETT MAGYARÁZATOKAT. — A hatodik pecsétnél szereplő földrengést ő úgy magyarázza, mint amelyik a legutolsó nagy megpróbáltatást jelenti, amelyik a földre fog szakadni. Krisztus az igazságosság fénylő napja, teljesen el fog sötétülni, a hold - amely alatt az egyházat kell érteni - vörös színre fog változni a mártírok e rettentő időszak alatt kiomlott véréből, amely patakokban fog folyni és a csillagok, amik le fognak hullani, jelentik azokat az igazakat, akik nem lesznek képesek arra, hogy kiállják hitüknek ezt a szigorú próbatételét az utolsó idők nagy üldöztetései alatt.¹²³⁹

2. ANTIKRISZTUS ÉS A KÉT TANÚBIZONYSÁG. — Az ötödik trombitaszóban Haymo hasonlóan sok más egyénhez az Antikrisztus eljövételét látja.¹²⁴⁰ Sokkal részletesebb és az Antikrisztust jobban leíró magyarázatot találunk tőle a II.Thess. 2. fejezetre vonatkozó kommentárjában. Ebben megállapítja azt, hogy az Antikrisztus a Dan törzséből fog eljönni, de ő Babilonban fog megszületni, 1260 napig fog majd uralkodni a földön, legyilkolja a Két Tanúbizonyyságot (Énokot és Illést), és ezt követően ő maga léssen az, aki meg fog öletni a Krisztus által, vagy a Mihály kezétől, a Krisztus parancsa szerint. Az Antikrisztus halála után negyvenöt nap (Dániel szerint) - azaz ennyi a különbség az 1290 és az 1335 nap között - adatik majd a választottaknak arra, hogy bűnbánatot tartsanak.¹²⁴¹ A kegyelemnek ez az időszaka valószínűleg azért adatik, hogy azok az emberek, akik az üldöztetések rettentő idején gyöngéknek bizonyultak, alkalmat kapjanak arra, hogy megvallják bűneiket és töredelmes bűnbánatot tartsanak.

Megjegyzéseiben, melyeket a Jel. 11. fejezeténél a Két Tanúbizonyyság halálára vonatkozólag tesz a Mal. 4:5. versét a következő módon idézi: "Ecce ego mittam vobis Enoch et Eliam, ut convertant corda patrum ad filios." (Ímé én el fogom küldeni nektek Énokot és Illést, hogy az atyák szívét

¹²³⁶ Kamlah idézett művében a 14. oldalon.

¹²³⁷ Bedét az angol írókkal kapcsolatban a 25. fejezetben fogjuk tárgyalni.

¹²³⁸ Haymo of Halberstadt: Expositio in Apocalypsim című művében a Migne-gyűjteménynél PL. a 117. kötet 962. 970. 972. 985. 989. 993. oszlopainál.

¹²³⁹ Ugyanott az 1030. 1031. oszlopokban.

¹²⁴⁰ Ugyanott az 1051. oszlopban.

¹²⁴¹ Ugyanott a 779-781. oszlopban.

a gyermekekhez fordítsák.)¹²⁴² Ezen idézetnek megfelelően úgy látszik, hogy Haymo előtt ott feküdt egy Malakiás könyvére vonatkozó fordítás - vagy hogy legalább is ő tudott egy ilyen létezéséről - amelyben mind a két név előfordult. Amennyiben tényleg ez lett volna az eset - ámbár egy ilyen fordítás a mai napig ismeretlen előttünk - úgy ez magyarázatot adna arra, hogy milyen okból szokta számos ősegyházi író a két Tanúbizonyyságot Énokkal és Illéssel azonosítani. Tertullian már kapcsolatba hozta őket az Antikrisztussal. Ő azt a gondolatot igyekezett népszerűsíteni, mely szerint az ő haláluk ideje csupán el lett halasztva átváltoztatásuk időpontjáig, mert: "Ők a halál szenvedéseire tétettek félre azért, hogy vérükkel eltörölhessék az Antikrisztust."¹²⁴³

3. PÁRHUZAMOT VON KRISZTUS ÉS ANTIKRISZTUS KÖZÖTT. — Haymo ugyanúgy mint Walafrid párhuzamot von Krisztus és az Antikrisztus működésének időszaka között. Mivel az Antikrisztus 1260 napig fog szerinte uralkodni - ugyanúgy Krisztus is 1260 napig prédikált - azaz három és fél esztendőn keresztül.¹²⁴⁴ És Haymo-nak a Jelenések 13. fejezetét illető magyarázatának tartalma teljesen azonos a Walafridéval, annak kivételével, hogy a titokzatos 666-os szám dolgában különbözik ez utóbbitól. Ő ezt Teitan-ra, vagy Genserikos-ra vonatkoztatja, vagy latinul: Dic Lux-ra¹²⁴⁵

4. AZ EZER ÉV MEGHOZZA A TÖKÉLETESSEGET. — Az ezeresztendő időszakra nézve Haymo a következő érdekes megjegyzést teszi: Az 1000-s szám tökéletességet jelez. Ezért az azt az időszakot fogja át, amely alatt minden dolog eljut a tökéletességhez. Magában foglalja ez az egész időközt a Krisztus halálától kezdve egész az Antikrisztus elérékéig, függetlenül a valóságos évek számától. Ezen időszak alatt az ördög meg van kötözve a szakadékban, azaz a hűtlenek és az összes romlott emberek szívében. Ott gyakorolja aztán ő az egész hatalmat. Góg és Magóg meg fog jelenni. És - Haymo szerint - ezek a géták és a massagéták, vagy pedig még az a huszonnégy nemzetség, amelyeket - az Alexander-féle monda szerint - kizártak túl a Kaukázus hegyvidékein.¹²⁴⁶

Ez tehát röviden az áttekintése Haymo tanításainak ama pontokat illetően, amelyek számunkra ebben a tanulmányban a legnagyobb érdekességgel bírnak. Haymo kommentárjai és Walafrid "Glossa"-ja voltak azok, amelyek a bibliamagyarázat irányvonalát lefektették az eljövendő hosszú időre.

Abból a célból, hogy nyomon tudjuk követni a Tichonius-féle iskola bibliai tolmácsolásának fejlődését és megfordítását, egészen addig az ideig, amikor az Apokalipszisre vonatkozó próféciaikat ismét a történelmi eseményeken keresztül kezdik magyarázni a következő fejezetig háttérbe fogjuk szorítani azokat az egyéb korábban élt írókat, akik a sorozaton kívül állnak, és továbbhaladunk a glossza-irodalom vonalával.

III. A Laon-i iskola népszerűsíti a "Glossa-típusú" bibliamagyarázatot

A IX. századbéli karolingi időszak után - amelynek képviselőiként a bibliamagyarázat területén mi eddig Alcuinnak, Hrabannal és Walafriddal úgyszintén a Haymo-féle kommentárokkal találkozunk - most már a teológiai tudományok újbóli feléledésével kerülünk szembe a Franciaországban fekvő Bec normandiai monostorának iskolájában. Úgy Lanfranc, mint Anselm Bec-ben tanítottak és mindketten az Angol-egyháznak lettek a vezetői. A gondolkodás eme iskolájának folytatását és kiteljesedését a Laon-i iskolában találjuk meg, a XII. sz. folyamán.

Az a férfiú, aki ezt az intézményt híressé tette a Laon-i Anselm volt (megh. 1117.). Laonban született és Bec-ben végezte tanulmányait, később azonban visszatért szülővárosába, hogy ott elfoglalja a székesegyházi iskolában az oktatói tiszteletet. Az ő tanításának kezdetéig a fiatal papnövendékeknek éppen csak annyit tanítottak, ami képessé tette őket arra, hogy a misét elmondják és elénekeljenek, elhalálzásának idején viszont az ő növendékei már számosan ott ültek a püspöki székek-

¹²⁴² Ugyanott az 1070. oszlopban.

¹²⁴³ Tertullian: A Treatise on the Soul (Értekezés a Lélekről) című művében az 50. fejezet, az ANF-ben a 3. kötet 227. 228. oldalain.

¹²⁴⁴ Haymo: Expositio című művében a Migne-gyűjteménynél, PL. a 117. kötet az 1084. 1085. oszlop.

¹²⁴⁵ Ugyanott a 1103. oszlopban.

¹²⁴⁶ Ugyanott az 1187. oszlopban.

ben és mint egyetemi tanárok töltötték be hivatást az egész nyugati világban. Anselmből nemzetközi hírnévvel bíró hittudós lett és az ő legfőbb tárgyköre a Biblia magyarázata volt.¹²⁴⁷

1. A "TICHONIANIZMUS" ALAKÍTJA A "GLOSSA"-IRODALMAT SZÁZADOKON KERESZTÜL. — Az irodalom "Glossa" típusa, vagyis a Szentírási szövegnek jegyzetekkel való ellátása képezte Leon különleges vonását. Némelyek azt tartják, hogy a kommentálásnak ez a fajtája Anselmmel keletkezett. A glossáknak két különböző faja volt: a széljegyzetes és a sorközi glossza. Ezek aztán annyira népszerűvé váltak, hogy ahhoz, hogy valaki igen járatos legyen a glosszában, az azt jelentette, hogy az illető igen magas tudói teljesítményt tudott elérni. És valóban a glossza volt az, amely megvetette alapját a tanulás scholastikus (iskolai bölcsekedő) rendszerének. (Fordítható lenne szabadban a "szobatudósi" szóval is. A ford. megj.)

Ebben a bizonyos irodalomban az Apokalipszisre vonatkozólag is találunk megjegyzéseket. Ez utóbbiak általában Haymo iránymutatását követik és Bede erős befolyását mutatják fel. E két szaktekintélyen keresztül vált a Tichonius-féle hagyomány aztán végleg lerögzítetté egy újabb hosszú időszakon keresztül, mert ők mindketten rendíthetetlen hirdetői voltak ennek az elméletnek. Van még egy olyan név, amelyet alkalomadtán fel szoktak említeni a Laon-i iskolával kapcsolatban és ez a Menegaudus neve. Ő egy kommentárt szerkesztett az Apokalipszisre vonatkozóan, amelyik - annak első fejezeteiben meglehetősen körülményesen és terjengősen íródott - azonban a későbbiekbenél mindinkább rövidebb és tömörebbé válik. Ő a glosszáknak a követője és semmilyen eredeti gondolatot nem vet fel.

2. A ST. VICTOR-I RICHARD KEZD ETTŐL ELTÉRNI. — A gondolkodás e franciaországi iskolájának az Apokalipszis magyarázatára vonatkozó legkiemelkedőbb képviselője mindazonáltal a St. Victor-i Richard volt (megh. 1173.). Születésére nézve Skóciából származott, jöllehet születésének helye és ideje ismeretlen. Mint aki a nagy misztikus St. Victor-i Hugo-nak a tanítványa, egész életét gyakorlatilag a St. Victor-i apátság falai között töltötte el, amelynek későbbi években ő lett az apátja is. Richard tisztán teológus volt, és eltérőleg tanítómesterétől, semmi érdeklődéssel nem viseltetett a bölcselettan iránt. A világi tudományos kutatást úgy tekintette, mint ami önmagában véve minden haszon nélkül való, azonban hajlandó volt mégis azokkal a következtető és levelező módszerekkel foglalkozni, amikor Abelard tanított. Írásművei közt találunk egy művet a Szentháromságról, majd két könyvet a misztikus elmélkedések köréből és egy kommentárt a Jelenésekről "In Apocalypsim Joannis" címmel, hét könyvi terjedelemmel.¹²⁴⁸

Ez az utóbbi mű a Kr.u. 1150. év előtt lett megírva. Ebben ő gyakorta idézi a glosszákat egészen szó szerint, de ezeket olyan jól tudja művébe belevegyíteni, hogy azok az ő saját, egyéni gondolatainak válnak eszközévé.¹²⁴⁹ Nagyon kedveli a dogmatikai problémák felett való értekezéseket, amelyeket ő - közbeszúrások formájában - meglehetősen terjedelmesen ad elő. Stílusa és írásainak összeállítása egyébként kristálytisza és minden egyes látomás végén egy-egy tanulságos összefoglalást nyújt. Az ő véleménye szerint az egyház születésétől az idők végéig terjedő időszak öt alkalommal ismétlődik, nevezetesen először a hét egyházközségre vonatkozó látomásban, ami azonban nem játszik kimagasló szerepet az ő eltervezésében, másodszor a hét pecsét látomásában, harmadszor a hét angyali kürtző jelentésében, negyedszer az asszony, a sárkány és a vadállatok tekintetében és ötödször a hét pohár látomásában.

Ezen öt látomás mindegyikének van egy közös pontja: valamennyien ennek az ideiglenes világunk dolgaival foglalkoznak, azonban a két utolsó látomás már az örökkévalósággal is kapcsolatban áll. A hatodik látomás az "aeterna damnatio malorum"-ot (a gonoszok örök kárhozatát) rajzolja le, a hetedik az "Aeterna beatitudo bonorum"-ot (a jók örökkévaló áldását) festi meg.

Ezeket a látomásokat aztán ő még egy másik módon is rendezi és a második, a harmadik és negyedik látomást a jóknak, míg az ötödiket és a hatodikat a gonoszoknak tulajdonítja. Az ötödikben - szerinte - azok időleges büntetése van leírva, és a hatodik azok örökkévaló, vagyis állandó büntetése.

¹²⁴⁷ Kamlah idézett művében a 27. oldaltól.

¹²⁴⁸ A Migne-gyűjteményben PL. a 196. kötetben a 683. 888. oszlopokban.

¹²⁴⁹ Kamlah idézett művében a 42. oldalakon.

sét tartalmazza.¹²⁵⁰ Ezenkívül azt is megkísérli, hogy feleletet találjon arra, hogy mely okból van ugyanaz az időszak ilyen sokszor megismételve, és végül arra a következtetésre jut, mely szerint a hét pecsét különösképpen az egyház doktorai és tanítói számára adattak, míg a hét trombitász inkább a hallgatóság és a világi laikusok részére vannak szánva.¹²⁵¹ Ebben állott az ő elgondolásának terve.

Általában véve Richard szilárdan ragaszkodik a lelki tartalmú bibliamagyarázathoz, nem pedig a történelmi alapon nyugvó értelmezéshez. Ennek dacára nála már meg lehet figyelni egy enyhe elhajlást a Tichonius-féle hagyományoktól is. Példának okáért az első trombita hangját ő úgy értelmezi, mintha ez a zsidóknak szóló prédikálást jelentené,¹²⁵² és a második pecsétet úgy tekinti, hogy az az üldözések ideje, amely Néróval kezdődik és Konstantinnal végződik és amely tetőpontját Diocletian uralma alatt éri el.¹²⁵³ Van itt még egy másik olyan érdekes megjegyzés is, amelyik a hatodik pecsét égi tüneményével áll kapcsolatban. Miután leírta ennek szimbolikus értékét, azt állapítja meg, hogy azt magával a szószerinti értelemmel is meg lehet magyarázni és azon iparkodik, hogy összekösse ezt a Mt. 24. fejezetében említett égi jelekkel.¹²⁵⁴

3. KÜZDELMET FOLYTAT A TÖRTÉNELMI FELFOGÁS ÉRDEKÉBEN. — Richard a Jelenések 12. fejezetének jelképes asszonyában magát az egyházat látja. A nap maga Krisztus és a hold jelenti a világot. A fiúgyermek szintén Krisztus, aki az egyháztól született és az asszonynak a pusztába való visszavonulása a lelki élet titkát jelenti.¹²⁵⁵ A vadállatról - amelyik a Jelenések 13. fejezete szerint a tengerből merül fel - azt tartja, hogy az a pogányok fejedelemségét jelenti, amelynek egyik vezető feje az Antikrisztus. Másrészt az a véleménye, hogy a második vadállat nem a pogányok közül, hanem a hamis testvérek köréből fog feltámadni, akik azonban annak dacára megmaradnak az egy Istenben való hitük mellett.¹²⁵⁶ Az ezer-esztendő időszak tekintetében Richard nem nyilatkozik világosan, mert annak éppúgy tulajdonít lelki, mint szószerinti értelemben vett jelentőséget. Ha ez utóbbi helyes volna, úgy az ezer esztendőnek már el kellett volna telnie. Mégis azt tartja, hogy mi nem tudhatjuk azt, mikor jön el az Antikrisztus megjelenésének pontos ideje, vagy hogy mikor lesz majd a Sátán valójában feloldozva kötelékeitől.¹²⁵⁷

IV. Bruno felölti a "vissza a Bibliához" magatartást

Segni Bruno (kb. 1049-1123.) Segni püspöke, (akit néha az "Asti-i Brunonak" hívtak) nemesi származású szülőktől származott, a Piedmont-ban fekvő Soleroból. Megelőző nevelést az egyik benediktánus monostorban kapta meg, majd tudását Bolognában tökéletesítette és Sienna-nak lett a kanonokja. Ezt követően Rómába hívták meg, ahol aztán négy pápának lett a tanácsadója. Személyes barátság fűzte őt VII. Gergelyhez, és bátor védelmezője volt a pápaság követeléseinek a császárral szemben a hübériség felett megindult vitában. A Római Zsinaton (1079) ő kezdeményezte a Tours-i Berengar visszavonulását. A Kr.u. 1080-ban Segni püspöke lett, és 1095-ben II. Urbán pápát kísérte el a Clermonti Zsinatra, amelyen az első keresztes háborút kiáltották ki.¹²⁵⁸

A Kr.u. 1102-ben Brunó a híres Monta Cassino-i kolostorba lépett be, mint szerzetes és 1107-ben annak apátja lett. Azonban miután komoly dorgálásban részesítette Paschal pápát az V. Henrik íránt tanúsított elnézése miatt - amellyel ez utóbbinak megengedte annak a jognak használatát, ami-

¹²⁵⁰ Richard of St. Victor: In Apocalypsim Johannis című művében, a Migne-gyűjteménynél, PL. az 196. kötet 819. oszlopában.

¹²⁵¹ Ugyanott a 798. oszlopban.

¹²⁵² Ugyanott a 778. oszlopban.

¹²⁵³ Ugyanott a 763. 764. oszlopokban.

¹²⁵⁴ Ugyanott a 769. oszlopban.

¹²⁵⁵ Ugyanott a 800. oszlopban.

¹²⁵⁶ Ugyanott a 806. oszlopban.

¹²⁵⁷ Ugyanott a 853. 854. oszlopokban.

¹²⁵⁸ J.A. Birkhauser: "Bruno, Saint Bishop of Segni" (Bruno a Segni-i Szent püspök) című rész a Catholic Encyclopedia című műben a 3. kötet 14. oldalán.

vel a püspököknek és az apátoknak gyűrűt és pásztorbotot adományozhat - felkérték őt az apátságról való leköszönésre és arra, hogy térjen vissza a Segni-i egyházmegyéjébe.

Brunó azonban nemcsak politikus volt, hanem éppen ilyen jó bibliamagyarázó is. A Bibliával és annak magyarázatával való foglalkozását úgy tekintette, mint az összes hittudományok közép-pontját. Kimondott ellensége volt valamennyi dialektikusnak, és a bölcseleket és az eretnekeket ugyanazzal a hevességgel bélyegezte meg.¹²⁵⁹ A Biblia különböző Könyveire vonatkozó kommentárjain kívül egy magyarázatot is írt az Apokalipsziszról, amely a részletek tekintetében jelentős eredetiséget árul el, jóllehet még nem nagyon tér el azokban annak a kornak általánosan bevett bibliamagyarázatától. Bruno tudta azt, hogy neki az Apokalipsziszre vonatkozó művét csak "post multos alios" (sok más egyén után) kellett megkezdeni.¹²⁶⁰

Brunó jól ismeri Haymot és elfogadja őt mint alapot, ugyanakkor Bedét használja fel a helyesbítések és a pótlások céljaira. Azonban ő gyakorta annyira eredeti, hogy kútforrásait alig lehet felismerni.¹²⁶¹ Sőt mi több a könyvben egy eltérő szerkezeti elemzését is elkészítette. Ő az Apokalipszist - a hét fő látomásnak megfelelően - hét Könyvre osztotta fel. Ezek közül hét Krisztus egyházának sorsával foglalkozik, a feltámadástól kezdve egészen Krisztus visszatéréséig. És a hatodikat úgy jelöli meg, hogy az a "sabatismus populo Dei" (Az Isten népének nyugalma).¹²⁶² Figyeljük csak meg ezeket a felosztásokat:

1:1	-	3:22	A hét egyház.
4:1	-	8:11	A hét pecsét.
8:2	-	11:18	A hét trombitászó és a Két Tanúbizonyosság.
11:19	-	14:13	Az asszony és a vadállat.
14:14	-	19:10	A hét üveg pohár és a babiloni szajha.
19:11	-	21:8	Krisztus és az utolsó ítélet.
21:9	-	22:21	Az új Jeruzsálem

Némely részlet ugyancsak figyelmet igényel.

1. A HÉT PECSÉT TÁRGYKÖRE. — Miután az első öt pecsétet akként magyarázza, hogy azok az egyház fokozatos és növekvő leromlásához tartoznak, a hatodikban az utolsó megpróbáltatás jelét látja, amit az Antikrisztus megjelenése okoz és amely alatt sokan elhullanak a Krisztustól, úgy mint a fügék, amelyeket a vihar ver le a fáról. Majd ezt követőleg egyszerre csak megjelenik Krisztus és az emberiség Őt színről-színre meg fogja látni.¹²⁶³

2. A KÉT "TANÚBIZONYSÁG" A KÉT TESTAMENTUMOT JELENTI. — A Jel. 11. fejezetében említett két Tanúbizonyosságra nézve Brunónak meg van a saját magyarázata. Természetesen ő azt is mondja, hogy szószerinti értelemben véve azokat Énoknak és Illésnek kell tekinteni, azonban lelki értelemben ők az egyháznak azok a tudós doktorai, akik az által a két Testamentum által kaptak megerősítést, amelyeket ő az Úr Tanúbizonyosságainak nevez. E doktorokat az Úr a prófétálás szolgálatával ruházza fel, hogy ők 1260 napon keresztül tudjanak prédikálni, mivel az Úr maga is ugyanennyi napon keresztül hirdette az Igét, és ők semmi mást nem fognak prédikálni, csupán azokat a dolgokat, amiket Krisztus hirdetett az ő földi lelkészkedése alatt. Zsákruhába fognak öltözni azért, hogy ezzel is felélesszék a töredelmes bűnbánat szellemét. Ők jelentik azt a két olajfát, akikben soha nem hiányzik az irgalmasság cselekedete. Az ő hevületük az emberszeretet tüze és azok az emberek, akiket az ilyen tűz lángja megérint és elhamvaszt, ellenségből barátokká fognak változni. Azonban még azt is hozzáteszi ehhez, hogy azt a tüzet úgy is lehet felfogni, mint az isteni átok

¹²⁵⁹ Bruno of Segni: Expositio in Apocalypsim című művében a Migne-gyűjteménynél PL. a 165. kötet 648. oszlopában.

¹²⁶⁰ Ugyanott a 603-736. oszlopokban.

¹²⁶¹ Kamlah idézett művében a 17. 18. oldalakon.

¹²⁶² Bruno: Expositio című művében a Migne-gyűjteményben, a PL. a 165. kötet 638. oszlopában.

¹²⁶³ Ugyanott a 165. kötet 638. 639. oszlopokban.

bosszúját.¹²⁶⁴ A Két Tanúbizonyásnak ilyenentén való magyarázata kihangsúlyozza az ő "Vissza a Bibliához" álláspontját.

3. AZ "ASSZONYT" A SZENTÍRÁS IS ALÁTÁMASZTJA. — A Jelenések 12. fejezetére nézve megjegyzi azt, hogy az "asszony" az egyházat jelenti, aki a naphoz hasonlóan szépségbe és ragyogásba van felöltözve, míg a hold - fogyatékos és változékony állapotában - arra a világra vonatkozik, amely az ő lábai alatt terül el. A fiúgyermek az egyház gyermekeit szimbolizálja. Őbennük nincsen semmiféle asszonyi gyöngeség, csak szilárdság és erő. Az ilyenek azok, akik le fogják győzni a bűnt és a gonosz szellemeket, és meg fogják tanítani az Isten népét egy erőteljes és felülmúlhatatlan uralmon keresztül. S amikor az asszony elfut egy magányos helyre, ez alatt az idő alatt ki más fogja tudni támogatni őt, ha nem a Szentírás megszentelt kötelei? Olvassátok Ésaiást - úgymond Ő - és táplálékot fogtok abban találni, olvassátok a többi prófétát és zöld legelőt fogtok ott találni. Az a föld, amelyik segítséget nyújt az asszony számára a krisztus kegyességére vonatkozik.¹²⁶⁵

Ezek mindenesetre lelki felfrissülést jelentő szavakat jelentenek a pápák egyik tanácsadójának tollából a XIX. század lelki homályának közepette. Ezek a szavak megmutatják nekünk azt a mély benyomást, melyet az Apokalipszis az egyes korszakokon keresztül valamennyi társadalmi körre gyakorolt még ebben az időszakban is. Ez semmi esetre sem volt egy olyan könyv, amelyet komolyan lehetett volna venni - kivéve a műveletlen, vagy a szertelenségre hajló egyéneket - azonban annak mégis határozott része volt a vallásos gondolkodás fő irányvonala kialakításában és sok olyan - a legmagasabb élethivatást betöltő - egyénre gyakorolt befolyást, akik az emberek dolgait felsőfokon intézték. A Jel. 13. fejezetére nézve Bruno követi Haymot.

4. BRUNÓ TÁMOGATJA AZ "ÉV-NAP" ELVET. — Brunó igazolja annak helyességét is, hogy egy esztendő egy napnak számít az Ezékiel 4:6 verse szerint, amelyet ő a Két Tanúbizonyás megőlésével kapcsolatosan említ fel és azzal, hogy azok három és fél napon keresztül feküdtek az utcán.¹²⁶⁶

V. Anselm előkészíti a talajt a tichonianizmus visszautasítása számára

A havelbergi Anselmre (megh. 1158.) vonatkozó életrajzi adatok igen soványak. Feltehető, hogy ő Lorraine-ből származott, ámbár némelyek abban a véleményben vannak, hogy Felső-Itáliából költözött át. Norbert, Magdeburg érseke volt az ő barátja és pártfogója, aki előbbi a Havelberg-i püspökséggel jutalmazott meg, amelyik az Elbe folyó északkeleti partján terült el. Ezt az egyházmegyét a Kr.u. 1129-1155-ig tartotta meg. Azonban - igen jellemző módon - mielőtt székhelyét el tudta volna foglalni, előbb azt biztosítania kellett a szlávokkal szemben. Ez az egyházmegye tehát határozottan egy harcfrontbeli állomáshely volt a keletre nyúló germán határvidéken. Kétszer lett az teljesen elpusztítva és ő két ízben építette azt ismét fel. Egy misszionáriusi előőrs volt az, a szónak szó szerinti és legridegebb értelmében.

Sőt még ezen felül Anselm mély tudással bíró férfiú is volt és nyilvánvalóan szokatlan diplomáciai ügyességgel rendelkezett. A császár őt küldte Konstantinápolyba, mint rendkívüli nagykövetet. És ugyanebben az időben kapott megbízást arra is, hogy Rómát képviselje ama véleményeltérések feletti vitában, amely a görög Ortodox Egyház fejeivel kapcsolatban merült fel. A Micetas-sal (Nechites-el), Nicomedia érsekével folytatott vitatkozását későbbben III. Eugenius kívánságára közre is adták, s a "Dialogi" (Párbeszéddek) című három könyvre terjedő beszédei híressé tették őt és azokat sokáig úgy tekintették, mint a legjobbkat erre a tárgyra vonatkozólag.

Anselm miután ily módon kapcsolatba került a kereszténység más formáival is, azzal a problémával küzdött, hogy milyen módon lehetne megmagyarázni ezeket a különbözőségeket és változatokat. Ezt írta ő meg abban a párbeszédében, melynek címe: "De Unitate Fidei et Multiformitate Vi-

¹²⁶⁴ Ugyanott a 662. 663. oszlopokban

¹²⁶⁵ Ugyanott a 667. oszloptól kezdődőleg.

¹²⁶⁶ Ugyanott a 663. 664. oszlopokban.

vendi ab Abel Iusto Usque ad Novissimum Electum"¹²⁶⁷ (A hit egységét és az élet sokféle kifejezési formáit illetően az igaz Ábeltől az utolsó Kiválasztottig), és amelyben arra a végső következtetésre jut, hogy ezeknek a különbözőségeknek az emberi gyarlóság az okozója, azonban az Isten ezt arra használja fel, hogy az Ő nagyszerű eltervezésében ezzel megfiatalítsa az egyházat. Ezekre annál inkább nagy szükség van, mert a hit-igazságok felismerésében történő előhaladás csupán ezen eszközök által lehetséges.

1. A BIBLIAMAGYARÁZATOKNÁL ÚJ ELVET VEZET BE. — Anselmmel az értelmezéseknél egy új módszer kezd megnyilvánulni, vagy inkább ez a régi módszernek a visszatérése. Párhuzamosság vagy összetalálkozása volt ez a prófécia követelményeinek, a történelmi fejlődés előrendiségével és annak folyamatosságával.

Anselm három nagy haladó lépést lát meg az egyes korszakokban, amelyek mindegyikét egy-egy forradalmasító katasztrófa vezetett be. A legelső a Sinai-hegyi földrengés volt, amely meghozta a Törvényt és az Ó-Testamentum példaadásszerű elrendelését, legyőzve ezzel a pogányságnak bálványimádó elképzeléseit. A második katasztrófa a Golgotán következett be, amely kinyilvánította az Isten szeretetét és az ő határtalan kegyelmi ajándékát. És a harmadik korszakot majd egy másik olyan katasztrófának kell bevezetnie, amely el fogja hozni nekünk Istennek teljes és örökké tartó látomását.¹²⁶⁸

A fokozatos kinyilatkoztatásra vonatkozó ez az új és merész fogalmazása gyökeres elfordulást jelentett az Ágostoni korszak "Seculum senescens"¹²⁶⁹ (az elöregedő világ) és a "Lex aeterna"¹²⁷⁰ (az örök törvény) elméleteitől és azok tanításaitól.

2. TÖRTÉNELMIVÉ TESZI A "PECSÉTET". — Ezt legelőször a "pecsétekre" alkalmazta. Közös megállapodás állott fenn eddig arra nézve, hogy ez első és a hatodik és hetedik pecsétnek mi a jelentése. Az első az evangélium diadalait jelentette, a harmadik az utolsó ítélet előfutárát és a hetedik az örökké tartó nyugalmat, annak kezdetét. Azonban a közbeeső fejezeteket üresen hagyták a magyarázók olyan értelemben, ami azok bármilyen történelmi következményeit érintették. Ekkor találta meg Anselm az ő történelmében a hiányzó négyet is.

Párbeszédeinek az első könyve - jóllehet az nem képezi az Apokalipszis valamennyi magyarázatát - átveszi azt a hét pecsétet a Walafrid-féle "Glossa Ordinaria"-nak megfelelően és hússal meg vérrel borítja be a hét korszak csupasz vázát. Elkezd bemutatni azt, hogy hol és mikor lehetséges beleilleszteni ezeket az időszakokat az egyház történelmébe. Az első pecsétben világosan meglátja az egyház legelső, kezdeti állapotát, annak tisztaságában és erényes voltában, Krisztussal a Diadalmassal egyetemben. A második pecsétben, amely egészen Diocletianus idejéig a mártíromság vére-től piroslik, azokat a mártírokat látja, akiknek István vértanú volt az előfutárak, s akit aztán Péter és Pál, az Achaia-i Endre, az Indiai Bartholomész és sokan mások követtek. A Krisztus keresztye, melyet egykor kicsúfoltak és amelyre úgy tekintettek, mint valami botránykőre fel lett magasztalva, meg lett tisztelve és imádva lett. Nagyszerű templomok épültek és püspökök és presbiterek lettek száműzetésükből visszahíva, hogy azokban szolgáljanak.¹²⁷¹

3. ERETNESÉG, KÉPMUTATÁS ÉS A MÁRTÍROK JUTALMA. — A harmadik pecsét időszakát úgy látja, hogy abban az egyházat az eretnekség sötétíti el, miután Arius, Sabellius, Nestorius és Etyches megjelennek és hamis tanokat hirdetnek. Azonban másrésről a legnagyobb fontosságú niceai, antiochiai, efézusi és chalcedoni zsinatot - amelyekről azt állítja, hogy azok alapították meg az egyház

¹²⁶⁷ Anselm of Havelberg: Dialogi (Párbeszéd) című művének a Migne-gyűjteményben PL. a 188. kötet 1141. oszlopától kezdve.

¹²⁶⁸ Dempf idézett művében a 241. 242. oldalak.

¹²⁶⁹ A földnek elöregedett kora. Ennek a világnak élettartamát az ember élettartamával hasonlították össze és azt a föld gyermekkorára, serdülőkorára, ifjúkorára, érett férfi korára és öregkorára osztották fel.

¹²⁷⁰ A lex-aeterna fogalom azt az elméletet foglalja magában, mely szerint az Isten véglegesen meghatározta az áldott országában a szent lelkek számát, úgy, hogy a valóságban a választottak képezik azokat az egyéneket, akik a bukott lelkeket pótolni fogják. A történelmi folyamat alá van rendelve ennek az eleve elhatározott, örökkévaló törvényszerűségnek.

¹²⁷¹ Anselm: Dialogi című művében a Migne-gyűjteménynél PL. a 188. kötet 1149. 1150. oszlopában.

igazi tanait - a harmadik pecsét korára esnek. A negyedik pecsét - amelyik el van halványulva a képmutatás és álszenteskedés behatása miatt - az egyház minden fennkölt eszményképének lealacsonyodását jelképezi, annak a sok egyénnek a dőlyfe miatt, akik a kárhozatos álszent viseletükkel megbecsztelenítették annak tiszta nevét. szerencsére találhatók voltak mások - olyanok, mint Ágoston, a Burgundiai Rufus, Magdeburgi Norbert, Clairvauxi Bernard és a Nursiai Benedek - akik el-lensúlyozták ezt a siralmas állapotot. Ugyanilyen egyéniségű férfiakat talált a keleti egyházban is, akik közül Nagy Bazilt nevezi meg.

Az ötödik pecsét azokra illik rá, akik az Isten ügyének érdekében harcoltak és szenvedtek. És a hatodik arra a világra vonatkozik, amely az Antikrisztus uralma alatt görcsökben vonaglik és amely a leghevesebb üldözés korát éli át, amely valaha is erre a világra szakadt rá, az Antikrisztus idejében. A hetedik pecsétnél az egyház a végtelen isteni áldásban nyugszik, a mennyek országának mély csöndességében.¹²⁷²

4. LERAKJA AZ ALAPOZÁSI MUNKÁT FLORISI JOACHIM SZÁMÁRA. — A havelbergi Anselmnek ez a tanítása mindenestre eltávolodást jelent mindattól, amelyeket mi ezeknél a középkori egyház-atyáknál fel szoktunk találni. Ez többé már nem az a homályos, Tichonius-féle tanítás a corpus diaboli-ról (a Sátán testéről), sem nem csupán csak regényszerű megkülönböztetése a hét korszaknak, vagy rendszereknek, hanem a rendszerek most már időrend szerint vannak átalakítva.¹²⁷³

Az az új elem, melynek kialakításához Anselm hozzájárult, a határozott cserepárok történelmi értelmezésének a bevezetése. Az Apokalipszis bibliamagyarázata ő alatta az egyháztörténelem magyarázatának szakaszába lépett át. Ezzel aztán a talaj elő lett készítve a Tichonius-féle hagyomány esetleges megdöntése számára. Ámbár úgy látszik, hogy Anselm működése nem gyakorolt valami túl nagy befolyást Germániára, azonban bizonyos, hogy benyomással volt a forradalmasító Florisi Joachimra, akin keresztül aztán a Tichonius-i hagyományok megdöntése befejezett ténnyé vált.

VI. Deutzi Rupert különböző magyarázatokat vezet be

A deutzi Ruperttel egy olyan teológushoz érkeztünk el, aki elismerte és megvallotta azt, mely szerint a Szent Biblia képezi az egész keresztény élet középpontját és ezért annak az összes hittudományok legfőbb forrásának kell lennie. Sem Platot, sem Aristotelest nem tekinti méltó tankönyvnek egy keresztény hittudós számára, hanem sokkal inkább a Biblia jelenti azt. És nem a dialektikának, hanem a Szent Lélek segítségének kell annak a kulcsnak lennie, amelynek segítségével megértjük az Írásokat. Krisztus ismerete nélkül a léleknek nincs semmilyen helye, ahová is tudná horgonyozni magát és a Szentírás tanulmányozása nélkül lehetetlen az, hogy megértsük és megismerjük a Krisztust. Ezek nagyon merészen hangzó szavak voltak abban az időben, amikor a scholastika, annak mindent beárnyékoló magasságára emelkedett fel.¹²⁷⁴

Deutzi Rupert (a XI. sz. elején élt) Germániában született, valószínűleg frank földön, a XI. század második felében. A Kr.u. 1101-ben lett pappá szentelve és 1120-ban lett deutzi apáttá. Halálának esztendejét különbözőképp jelölik meg, 1129-ban, 1130-ban, vagy 1135-ben. Legnagyobb munkája Commentarius de Opreibus Sancte Trinitatis (A Szentháromság működésére vonatkozó Kommentár), amely a történelmet három fő szakaszra osztja fel megfelelően az Istenség Három Személyének. Ebben párhuzamosan halad Florisi Joachimmal, aki Itáliában élt, amint ezt nemsokára látni is fogjuk. Mellesleg megjegyezve jellemző ránézve, hogy Ruppert nem fogadja el minden további nélkül az átlényegülés /Transsubstantiatio) tanát, hanem azt tanítja, mely szerint csak azok az emberek válnak Krisztus részeivé és azok nyerik el az Ő kegyelmi áldásait, akik hittel veszik magukhoz az oltáriszentséget, míg azok az egyének, akikben nincs meg a hit, semmi mást nem

¹²⁷² Ugyanott az 1152-1157. oszlopokban.

¹²⁷³ Kamlah idézett művében a 67-69. oldalak.

¹²⁷⁴ Mangold: "Rupert von Deutz" című művében Johann Jacob, a Herzog-féle Real Encyclopedie für protestantische Theologia und Kirche (Teljes Encyclopedia a Protestáns Teológia és Egyház számára) című műben, (1. kiadás) a 13. kötet 176. 177. oldalain.

vesznek magukhoz, mint egy kis darabka valóságos kenyeret és egy korty bort.¹²⁷⁵ Bellarmine később - ámbár nem kárhoztatta Deutzi Rupertet intoto (teljesen) - mégis úgy ítélte el az Úrvacsorára vonatkozó tanítását, hogy az nem egyéb, mint eretnokség.

1. AZ APOKALIPSZIST Ő VISSZAFEJLESZTI AZ Ó-TESTAMENTUMI IDŐKBE. — azonban Rupert azért bír különös érdekességgel számunkra, mert a Kr.u. 1120. körül egy kommentárt írt az Apokalipsziszről, amikor Deutz-nak volt az apátja. Ez jelenti az egyetlen fennmaradt teljes szövegű kommentárt Germániában a XII. századból. Határozottan kijelenti azt, hogy az a szándéka, hogy egy jobb magyarázatnak találja meg a módját.¹²⁷⁶ Ezért van aztán, hogy könyvében új gondolatokat találunk s nem csupán olyanokat, amelyek az előbbi bibliamagyarázók álláspontját visszhangozzák. Ámbár ő minden bizonnyal jó ismerte és felhasználta Haymot, Bedét és Jeromost, mégsem volt azoknak egyszerű másolója. Az Apokalipszisnek újszerű kezelését javasolta. Főleg abban a tanításban különbözik a többitől, hogy azok a látomások, amelyek egy magyarázatot tesznek szükségessé - szerinte - csak a 4. fejezettel kezdődnek. A 2. és 3. fejezeteket csak olyanoknak tekinti, mint amelyek egyfajta előszót jelentenek a Mindenhatónak az egyházhoz intézett mondanivalójához. Ezek tehát csak dicta-k (mondások), míg ezzel szemben a többi fejezetek a facta-t (tényt) adják meg nekünk.¹²⁷⁷

Miután a Történelmi Iskola kommentátorainak legnagyobb része azzal kezdi meg magyarázatait, hogy a keresztény korszak eseményeire mutat rá, Ruppert visszafejleszti a próféciaikat az időben és pld. a trombitaszókból látja a történelmi jelentéseket az Isten népét illetőleg az összes korok idején. Az első trombitaszó - állítja - Szodoma és Gomora pusztulását jelképezi. A második az egyiptomiak pusztulását tartalmazza a Vörös-tengerben. A harmadik Izrael segélykiáltása a Kánaánbeliek ellen és így tovább. A 10. fejezettel végül is elérkezik a Krisztus idejéhez.¹²⁷⁸ Megpróbálja, hogy ebből a korszakból olyan sokat helyezzen bele az őskeresztény századokba, amennyire ez csak lehetséges, azonban a későbbi időszakokat illetőleg már komolyan összekuszálja azokat. A sárkány hét fejében a következő királyságokat látja megfelelő típusokkal egyetemben:

Ország	Antikrisztus típusa:	Szimbólum:
Egyiptom	Fáraó	Sárkány
Izrael	Jeroboám	Aranyborjú
Babilon	Nabukodonozor	Oroszlán
Perzsia	Hámán	Medve
Görögország	Antiochus	Leonárd
Róma	Pilátus, Néró	Vadállat
Corpus Diaboli (ördög teste)	Antikrisztus	Ember

Ország	Bűn	Krisztus típusa
Egyiptom	Boszorkányság	Mózes

¹²⁷⁵ Ugyanott lásd még: F. Doyen: Die Eucharistielehre Ruperts v. Deutz (R.V.D. Eucharista Tana, 1889.)

¹²⁷⁶ Kamlah idézett művében a 89. oldalon.

¹²⁷⁷ Ugyanott a 84. oldalon.

¹²⁷⁸ Ugyanott a 90. 91. oldalakon.

Izrael	Bálványimádás	Illés
Babilon	Dölyfösség	Dániel
Perzsia	Testiség	Cyrus
Görögország	Ingatagság	Makkabeusok
Róma	Vadság	Krisztus első eljövetele
Corpus Diaboli (ördög teste)	Rémület	Krisztus második eljövetele ¹²⁷⁹

2. A SÁRKÁNY AZ ASSZONY ÉS AZ ÜVEGPOHARAK. — A vizet lövellő sárkányban és abban a földben, amely elnyeli az általa az "asszonyra" kibocsátott vizet ő Arius eretnokségét látja, az asszonynak a Niceai Zsinat által történt megszabadításával egyetemben.¹²⁸⁰ A poharak kiöntése az evangélium prédikálóját jelképezi, akik az utolsó ítéletet hirdetik.

3. DÁNIEL VADÁLLATAINAK SZABVÁNYSZERŰ MAGYARÁZATA. — Hasonlóan a többi írókhoz a fejezetre vonatkozólag Rupert is nagyobb érdeklődést tanúsított az Apokalipszis iránt, azonban a Szentlélek működésével kapcsolatban úgy emlékezik meg a Dániel könyvének 7. fejezetében foglalt négy vadállatról, mint Babilonról, Perzsiáról, Görögországról és Rómáról.¹²⁸¹

4. BIBLIÁN-KÍVÜLI FORRÁSOKBÓL IS MERÍT. — Rupert sok tekintetben szokatlan egyéniség. Mások öelötté azért hivatkoztak idézeteikben az Ó-Testamentumra, mert abban azokat a témákat látták, amelyek az Apokalipszissal voltak kapcsolatban. Azonban Rupert az Apokalipszis bizonyos alakjait úgy magyarázza, mint akik már beteljesedtek az Ó-Testamentumban.¹²⁸² Tichonius azt mondja, hogy az ismétlődések Krisztussal kezdődnek. Rupert azokat viszont az Ó-Testamentum történetének kezdetével indítja el. Ugyanakkor úgy tűnik fel előttünk, mint aki a legelső olyan egyén, aki teljességgel szembenáll Tichonius hagyományaival - amelyekről szoltunk - és amelyik mindenféle hivatkozást elmellőzött a történelem bizonyos eseményeivel kapcsolatban. Rupert az egyes meghatározott történetekre olyan módon mutat rá, mint amelyek az apokaliptikus képek által vannak jelentésüket illetőleg megmagyarázva.

Ugyancsak ő az első, aki bibliamagyarázataiban a Biblián kívül álló, vagy a Bibliai források utáni kútfőket is felhasznál az olyan események számára, melyek a próféciák beteljesedésének bizonyítására szolgálnak. Florisi Joachim hasonlóképp felhasználta ezt a módszert és ő rajta keresztül vált az későbbben közhasználatúvá.¹²⁸³ A Rupert-féle kommentár kétségtelenül a legeredetibb a XII. századból, amely semmiféle hasonlatosságot nem mutat a francia eredetű művekkel, amelyek a glosszáktól függenek.¹²⁸⁴ Az ő könyvét széles körben olvasták, a Reichersberg-i Gerhon tele van Rupert dicséretével. Őt később aztán Cochlaeus újból felfedezte.

¹²⁷⁹ Dampf idézett művében a 238. oldalon.

¹²⁸⁰ Kamlah idézett művében a 94. oldalon, Rupert od Deutz: In Apocalypsim Joannis Apostoli Commentaris (János apostol kommentára az Apokalipsziszról) című műnél a Migne-gyűjteményben PL. a 169. kötetnél az 1059. 1060. oszlopok.

¹²⁸¹ Rupert of Deutz: De Glórficatiene Trinitatis et Processione Sancti. (A Szentháromság dicsőítése és a Szentek körmenete) című műben, a Migne-gyűjteményben PL. a 169. kötetben a 166. 167. oszlopokban.

¹²⁸² Kamlah idézett művében a 96. oldalon.

¹²⁸³ Ugyanott a 101. oldalon.

¹²⁸⁴ Ugyanott a 104. oldalon.

24. AZ ANTIKRISZTUS SZÍNESSÉ TESZI A KÖZÉPKORI GONDOLKODÁST

A megelőző fejezetben a bibliai tolmácsolás egy bizonyos iskolájának a fejlődését beszéltük meg és azt a XII. századig folytattuk azért, hogy nyomunkövezzük annak messze kiható befolyását ama századokra, amelyek utána következnek. A jelen fejezet tehát most visszatér a VII. századhoz, hogy összegyűjtse azokat a különböző hangokat - úgy keletről, mint nyugatról - amelyek az Apokalipszissal foglalkoznak, függetlenül azok hitétől vagy attól, hogy milyen mértékben tartoznak a biblia-magyarázatnak valamelyik különleges iskolájához.

I. Cesarei András erőteljesen történelmi

A görög egyházatyák között a Jelenések iránt való érdeklődés kevésbé volt kifejezett modorú. Ez az oka, hogy az Apokalipsziszról kevesebb általuk írt kommentárra bukkanunk, mint a nyugati egyház atyáival kapcsolatban. Azonban van még egy meglehetősen kiemelkedő magyarázat mégis, amelyet a VII. századbeli Andreas (vagy Endre) a cappadociai Caesareának az érseke írt, valamint az is, amelyet bizonyos Aretas szerkesztett, aki ugyancsak annak a városnak volt az érseke. Andreas életének pontos dátumát igen nehéz meghatározni. Különbözőképpen az V. és a IX. század közé szokták azt tenni. Azonban nyilvánvaló az, hogy neki a perzsa üldözések után kellett élnie, és azután a viszály után, amelyik az ariánusok és az ortodox udvar között tört ki. Másrészt művében ő semmi említést nem tesz az izlámról, sem a szaracénokról, úgy hogy azt a kommentárt minden valószínűség szerint a Kr.u. 632. év előtt írták meg.

1. KUTATJA A TÖRTÉNELEM KERESZTÉNY MAGYARÁZATÁT. — Andreas magyarázata - jóllehet erősen hangsúlyozza az Apokalipszis képeinek és szimbólumainak lelki és jelképi értékeit - mindazonáltal nem téveszti szeme elől azok történelmi jelentőségét. Andreas komoly kísérletet tesz arra, hogy elérkezzék a történelemnek egy keresztényi magyarázatához, ami világosan mutatja azt, hogy őrá semmi hatást sem gyakorolt a Nyugat Tichonius-féle iskolája. Ezt az irányzatot látjuk megnyilvánulni a pecsétekről szóló különleges fejtegetésében, amelynél az elsőben az apostoli egyház diadalát véli látni, a démonok és a tüzes sárkány felett, a másodikban azt a harcot és háborúságot írja meg, amit az egyház léte váltott ki, mivel Krisztus nem azért jött el, hogy békét hozzon, hanem kardot és a harmadikban a szomorúságot látja az igaz hittől elpártoló sokaság miatt, azok állhatatlansága és gondolkodásuk ingatag volta következtében.

A negyedik pecsétben szószerint vett beteljesedését látja annak a szörnyű istencsapásnak, amelyik Maximilián császár idején söpört végig az egész birodalmon, és amelyről Eusébiusz is megemlékezett, az ötödik pecsét idején a mártírokat hallja, amint azok bosszúért kiáltanak és Ábrahám kebelén nyugszanak mindaddig, amíg számuk teljesen be nem telik, a hatodik pecsét ahhoz a rendkívüli veszedelem időpontjához visz el minket, amikor Isten engedélyt ad az Antikrisztusnak arra, hogy elvégezze romboló munkáját, amikor azonban az egek kárpitjai visszagördülnek szemünk elé tárván azokat a jó dolgokat, amelyek az áldottak részére lettek ott félretéve.¹²⁸⁵

2. AZ ANTIKRISZTUS A LEOPÁRD VADÁLLAT. — Az Antikrisztust illetőleg Andreas egészen különlegesen ír. Azt hiszi, hogy a sárkány alatt a Sátánt kell érteni és az első vadállat, amelyik felemelkedik a tengerből maga az Antikrisztus, a második hamis próféta.¹²⁸⁶ Az Antikrisztus sokféle elnevezése között - a 666-os szám követelményeinek megfelelően - még azt is hozzáfűzi, hogy a

¹²⁸⁵ Andreas of Caesares: In ... Apocalypsin Commentarius című művénel a Migne-gyűjteményben, PG. a 106. kötet 264-276. oszlopaiban.

¹²⁸⁶ Ugyanott a 336. oszlopban.

"vétkes bárány".¹²⁸⁷ Úgy hiszi, hogy az Antikrisztus az Eufrátes vidékéről fog eljönni,¹²⁸⁸ és az meg fogja ölni a Két Tanúbizonyságot Jeruzsálemben,¹²⁸⁹ és meg fogja támadni az egyházat.

3. A VADÁLLATOK A NÉGY VILÁGBIRODALMAT JELKÉPEZIK. — A 13. fejezet 2. versével kapcsolatban Andreas azt mondja, hogy a leopárd Görögországra, a medve Perzsiára és az oroszán Babilonra vonatkozik, azonban hogy az Antikrisztus mind ezt a hármat el fogja foglalni és fel fogja ékesíteni magát a Rómaiak királyi címével, különösen akkor, amidőn majd meg fogja dönteni a cseréből való országokat, amelyeket az öldöklő belső harcok gyöngítenek meg, téve ezt azért, hogy azokat újból eggyé forrassza össze.¹²⁹⁰ Ugyancsak az Antikrisztust látja ő abban a vadállatban is, amelyik a Jelenések 17:11. verse szerint volt vala, van és nincs.¹²⁹¹ A Jelenések 17. fejezetében szereplő asszonyt a régi Rómához hasonlítja, amely a hét halmon épült fel, és a fenevad hét feje - szerinte - a hét császár felé mutat - akik Domitiánnal kezdődnek és Diocletiánnal végződnek - s akik az egyházat a legvadabb módon üldözték.¹²⁹² A Jelenések 17:9. versével összefüggésben Andreas úgy beszél a hét fejről, mint amelyek hét hegységet jelentenek, amelyek országokra vonatkoznak:

"Az első - példának okáért - az asszírok országa lehet, amelyik Ninivével kezdődött, a második a médeké, Ecbatana-ban, Arbaces uralma alatt. ... Mivel ezt az országot Nagy Sándor alatt eltörölték, a macedónok országa következett utána. Majd ezek után a rómaiak jutottak hatalomra a régi Rómában, amely hatalom ugyanilyen módon tovább növekedett mindaddig, amíg Augustus császár alatt - első királyait és konzuljait követőleg - elnyerte az abszolút uralmat, amely megszakítás nélkül folytatódott a gonosz uralkodók alatt, míg végül elérkezett a Nagy Konstantin. Ő azután ahogy ezek az összes zsarnokok el lettek pusztítva, a keresztény ország díszítményeit az Új Rómába helyezte át."¹²⁹³

Ezután azonban azzal foglalja össze mondanivalóit, hogy ezek alatt a következőket kell érteni: az asszírokat, a médeket Arbaces alatt, a babiloniakat Nabukodonozor alatt, a perzsákat Cyrus alatt, a macedónokat és a görögöket Sándor alatt, a rómaiakat Augustus Cézár alatt és az Új Rómát, vagyis Konstantinápolyt Konstantin alatt.¹²⁹⁴

Azonban ugyancsak meg kell figyelni az ő számos másodlagos alkalmazásainak misztikus jellegét is. A sárkány hét fejét úgy állítja elénk, mint azt a hét bűnt, amelyek szemben állnak a lelki hatalmakkal és azok működésével. A sárkány tíz szarva ugyanakkor tíz olyan bűnt jelent, amelyek ellentétesek a Tízparancsolattal. És a Jelenések 17. fejezetének vadállata maga a Sátán.¹²⁹⁵

4. BIZONYTALAN A MILLENNIUMRA VONATKOZÓAN. — Az ezer év tárgyára nézve különféle véleményt hangoztat, így pld. azt, hogy abban az evangélium prédikálásának egész ideje bennfoglaltatik, kezdve a Krisztus feltámadásától egészen az Antikrisztus megjelenéséig, jóllehet ez nem tesz ki szükségképp egészen ezer esztendő, hanem csak egy megközelítő hosszúságú időszakot. Majd hozzászól ehhez, hogy csupán csak az Isten tudja, hogy ez az időszak valójában mit jelent.¹²⁹⁶ Andreasnak ez a magyarázata figyelemreméltó azért, mert az világosan mutatja, hogy a keleti egyház a biblíamagyarázatból az ő egyéni vonalát követte, másrészt a hasonlóságok számos pontja - vagy azok tökéletes azonossága - azt bizonyítja, hogy az Apokalipszis tanításait és célját általánosságban mindenütt nagyon jól megértették.

¹²⁸⁷ Ugyanott a 340. oszlopban.

¹²⁸⁸ Ugyanott a 311. oszlopban.

¹²⁸⁹ Ugyanott a 316. oszlopban.

¹²⁹⁰ Ugyanott a 333. oszlopban.

¹²⁹¹ Ugyanott a 384. oszlopban.

¹²⁹² Ugyanott a 373. 376. oszlopokban.

¹²⁹³ Ugyanott a 380. 381. oszlopokban (lefordítva).

¹²⁹⁴ Ugyanott a 381. oszlopban.

¹²⁹⁵ Ugyanott a 321. oszlopban.

¹²⁹⁶ Ugyanott a 409. oszlopban.

II. Arethas nagymértékben követi Anrdreast

A második kiemelkedő hittudós a görög öldalom Arethas (szül. 860.) volt, aki a Kr.u. 912-ben lett Caesarea (Kappadocia) érseke. Mint az ortodoxizmus védelmezője és a tudományok hatalmas pártfogója nagy befolyást gyakorolt a bizánci udvarra és az egyházi vezetők körére.

Az Apokalipsziszről írt kommentárjában - amely főképp egy írásgyűjtemény - a lényegét illetően Andreast követi. Az Apokalipszist úgy tekinti, hogy az túlvilágról szóló kinyilatkoztatás, és minden kiemelkedő igében lehetőséget talál arra, hogy hivatkozzék úgy a múlt, mint a jövő történetére. Ennek dacára mégis azt jelenti ki, hogy azokat a Szentírás többi részével és a tiszta keresztényi gondolkodással kell igazolni.

A Két Tanúbizonyyságról, Illésről és Énokról Arethas azt jegyzi meg, hogy semmilyen Szentírási bizonyítékkal nem rendelkezünk Énok eljövételére nézve, azonban egy általánosan elfogadott hagyomány szól amellett, miután Énok úgy ment fel a mennyekbe, hogy nem ízlelé meg a halált. És a feneketlen mélységből feljövő vadállat (Jel. 11:7) lesz majd az Antikrisztus. A Jel. 13:2) versében szereplő leopárdra vonatkozó magyarázatában a babiloni uralomra hivatkozik, amelyet ezidőszerint kétségtelenül a szaracénoké követ, akik ebben találják fel hatalmuk székét és aki felett az Antikrisztus fog uralkodni, jóllehet ő leszen majd a rómaiak császára.¹²⁹⁷ Ezeket aztán kellett, hogy írják, amiután megalapították Bagdadot, mint az izlám birodalom székhelyét. Sok tekintetben azonban ő mégis Andreasnak volt a követője.

III. A mozlím hit Jézusban és az utolsó ítéletben

A keresztény és zsidó bibliamagyarázatok kiegészítéseképp a VII. században azt találjuk, hogy a Krisztus visszatérésének a gondolata - amelyet az Antikrisztus fog megelőzni - utat talált a mohamedán gondolkodásmódban is. Baydavi-nak a Koránra vonatkozó kommentárja úgy foglalja ezt össze, hogy Isa (Jézus) le fog majd szállani a Szent Földön lévő hegyekből, s egy dárdát tart, amellyel meg fogja ölni az "al dajal"-t (nagy csalót), az Antikrisztust. Ezután ő be fog menni a szent mecsetbe és ott imádkozni fog. Ezután Isa negyven esztendeig fog uralkodni és végül meg fog halni és Medinában lesz eltemetve, Mohamed és Abu Bakr közelében. Ezenkívül az eljövendő utolsó ítélet napjának várása is kimagasló szerepet játszott abban az üzenetben, amelyet Mohamed az arabokhoz intézett. Mert számos éven keresztül ez volt az ő fő témája is.¹²⁹⁸

IV. A "Sargis d' Aberga" a négy birodalom és a hetven hét

Ez a valóságban az Etiópiában széles körben forgalomban lévő kéziratnak a címe, semmint egy személynek a neve. Sylvain Grébaut volt az, aki azt kiadta és lefordította francia nyelvre. Annak eredetijét úgy fedezték fel, mint egy VII. században görög nyelven írt művet, a Didascale-t, Já-kóbtól. Annak megírására a zsidók kényszerű megtérítése szolgáltatott okot, Phocas és Heraclius alatt, és azt egy olyan megtért zsidó nevében írták meg, aki elkezdte a kereszténység állításait tanulmányozni és aki később teljesen meggyőződött a tételekről az Ó-Testamentumból merített bizonyítékok útján és aki most arra tesz kísérletet, hogy testvéreit is meggyőzze ennek a vallásos értekezésnek a segítségével. A mű párbeszéd formájában lett szerkesztve, és azt szláv és arab nyelvre, úgyszintén itió nyelvre is lefordították.¹²⁹⁹

Az etiópiai fordításban a szövegeket az Etióp Biblia szövegével helyettesítették, amely gyakran különbözik a görögétől. Ezenkívül abban minden a fogság alatt kapott engedmény egy erőteljes és heves vérmérsékletű afrikai és karthágói kormányzónak lesz tulajdonítva, akit Sargis d' Aberga-nak hívtak, de akiről semmilyen említés nincs téve a görög szövegben. A kutatás kiderítette azt, hogy

¹²⁹⁷ Arethas: In ... Apocalypsin c. művében a Migne-gyűjteménynél, PG. a 106. kötet 649. 672. oszlopaiban.

¹²⁹⁸ E.W. Bethmann: Bridge to Islam (Híd az Izlamhoz) című műve a 69. 70. 26. oldalakon. Mohamed tanításaira vonatkozólag lásd a Koránt, a Sura 81:1-14. 88:1-16, 82:1-7. 75: 1-14. 20-25. 69:13. 18-at.

¹²⁹⁹ La didascale de Jacob Texte Grec című művében (eredetije a Sargis d' Aberga-ban, F. Nau kiadásában), a Patrologia Orientalis című múnél a 8. kötet 714. oldal.

Justinián uralkodása alatt a Kr.u. 543. körül létezett egy karthágói kormányzó, akit Sergiusnak hívtak, aki nagymértékben önhitt és gőgös egyén volt, és aki szüntelenül visszaélt hatalmával.¹³⁰⁰ A görög nyelvű mű a 640. évből van dátumozva, és az etiópiai fordítás a 740. évből, ami azonban valószínűleg tévedést jelent.

Ez a kis mű csupán azért bír számunkra érdekességgel, mivel az megmutatja, hogy milyen világosan és milyen széles körben értették meg abban az időben Dánielnek a négy világbirodalmat illető próféciáit és hogy azt, mint kapcsolatos bizonyítékot idézték arra, hogy leszögezzék annak az állításnak a helyességét, mely szerint Jézus volt a Messiás. A mű egyben összeköti a Krisztus eljövetelet a hatvankilenc hét elmúlásával is. Kijelenti a következőket:

"A Dániel négy vadállata, melyek Dániel könyvében említve vannak, a világ négy birodalmát képezik. Majd a tíz szarv, majd a kis szarv, amelyik a hamis Messiást jelenti. Ezután az Ember Fia el fog jönni az egek felhőiben, hogy megítéljen eleveneket és holtakat. ... Az aranyfej a káldeusok országa, az ezüstből való mellkas a médek és perzsák királysága, a bronz a görögök országa, azaz a Sándor birodalma, a vasból való lábszárak a rómaiakat jelentik. Elmúlt-e hát vajon a hatvankilenc hét, és eljött-e vajon Krisztus, igen vagy nem? És Justus a zsidó is hozzá kellett hogy tegye ehhez azt, hogy: "Igen, ennek így kellett történnie."¹³⁰¹

És számos más meggyőző érv előadása után Justus a következő végső beismerést teszi: "Én hiszek a Krisztusban, aki Máriától a szűztől született Betlehemben, Júdeában 69 héttel a templom újjáépítése után a Bábeli fogságból való visszatérést követőleg."¹³⁰²

V. Beatus képes kommentárja az Apokalipszistről

Egy figyelemreméltó olyan hozzájárulást, amely az Apokalipszis sokféle témakörét elevenen tartani segített nyújtott Beatus, spanyol lelkész és valószínűleg szerzetes, aki a VIII. század második felében élt. Az egyháztörténelem őt arról ismeri, hogy kifejezetten állást foglalt a toledói Elipandus érsekkel szemben, aki bizonyos eretnek nézeteket igyekezett elterjeszteni Krisztusra vonatkozólag, azt állítva, hogy Krisztus csak örökbefogadás útján lett az Isten Fiává. Azonban Beatus hírneve nem annyira az ortodox felfogás védelmében keresendő, mint inkább az Apokalipsziszre vonatkozó kommentárjában. Ez korántsem volt valami eredeti munka, hanem az inkább az elmúlt idők magyarázatainak volt a feljegyzése.

A munka állott: a.) a könyv ajánlásából az osmai Etherius püspök számára, b.) egy előszóból, melyet Szt. Jeromosnak tulajdonítottak és amelyik a valóságban Priscillané volt, c.) egy másik előszóból, ami egy levélből áll, melyet Jeromos intézett Anatoliushoz, bevezetvén ezzel Jeromosnak az Apokalipsziszre vonatkozó kommentárja újból történt kiadását, a pettaui Victorinus által és d.) egy igen fontos és nagyterjedelmű kivonatból a Tichonius által írott Kommentárból.¹³⁰³ Tény az, hogy az eredeti Tichonius-féle anyag legnagyobb részét újból össze lehet állítani a Beatus által megírt kommentár segítségével. Beatus kézíratainak legnagyobb részében szintén megtaláljuk Jeromos ama magyarázatát, amelyik a Dániel Könyvére vonatkozik.

1. A KÜLÖNFÉLE PRÓFÉTAI SZIMBÓLUMOK RAJZOS ÁBRÁZOLÁSAI. — Azonban mindez nem lett volna elegendő arra, hogy megnövelje Beatus hírnevét, sem nem nyújtott volna segítséget ahhoz, hogy túlélje az évszázadok elkoptatását. Az ő kommentárjának - kiegészítésképp - volt egy olyan vonása, amelyik annak kiemelkedő helyet biztosított, bőséges képanyaggal volt ellátva. Az egész Apokalipsziszre vonatkozó képsorozata valószínűleg a legelső nagy vállalkozást jelenti ebben a fajban, legalább is ami a nyugat-európai térséget jelenti. Az ő képeivel életet vitt bele a Jelenések Könyvének sokirányú alakjaiba és jelképeibe és befolyásolta ezzel az eljövendő emberöltők képzelőerejét is. Lehet, hogy a mi számunkra ezek között sok olyan van, amely talán kissé

¹³⁰⁰ Ugyanott a 716. oldalon.

¹³⁰¹ Sargis d'Aberga Controverse Judeo-Chretienne (A Zsidó-keresztény viszály) című művében az etióp szöveg kiadva és lefordítva Sylvain Grébaut által, a Patrologia Orientalis című műben a 13. kötet 45, 46. oldalán.

¹³⁰² Ugyanott a 92. oldalon.

¹³⁰³ Neuss idézett művében az 1. kötet 6. 7. oldal.

nyersnek tűnik előttünk, azonban azokban sokszor drámai erő nyilvánul meg. Ezenkívül a modern könyv-illusztrátorok sem állíthatják azt, hogy valami különös haladást tettek volna azóta abban az irányban, hogy ezeknél lényegesen találóbban rajzolják meg János Apokalipszisének látomásait.

Beatus képsorozatai a hétfejű vadállat és a tízszarvú szörnynek félelmetes harcait festik meg az egyház ellen, úgyszintén a skorpió-farkú oroszlánok és az ijesztően nagy sáskák háborúságát az emberi nem ellen. Az Antikrisztus olyannak van bemutatva, mint aki megöli a Két Tanúbizonyyságot és az ő harca a Szent Város ellen le van rajzolva ugyanúgy, mint a hét utolsó csapás poharainak kiöntése és a Sátán megkötözése. Ugyancsak le van abban rajzolva a trónon ülő Bárány, a négy szél megtartása, és Krisztusnak a felhőkben való visszatérése, tehát az Apokalipszis csaknem valamennyi szemlélete.

E képsorozatok stílusukat tekintve a mozarabic művészethez tartoznak, amelynél a világos zöld, sárga, piros és a sötét kék színek az uralkodók. E színek egymással való keverése és ügyes kombinációja az árnyalatok és színhatásoknak olyan sokaságát eredményezte, amely a színeknek rendkívüli gazdagságához és egymással harmonizáló szimfóniájához vezetett.¹³⁰⁴

2. SZOKATLAN MÉRTÉKBEN REALISZTIKUS VOLT. — A "Beatus Kommentár" annak képsorozatával együtt újból és ismételten le lett másolva a századok folyamán. Jelenleg huszonöt ilyen kézirat létezését ismerjük, amelyek legtöbbje a X. és a XI. századból származik, jóllehet van néhány olyan is, amelyek már a XVI. század végére tehetők.¹³⁰⁵ A legszebb kéziratok egyike a Szt. Sever-i Gergely kézírata (a XIV. századból), mely jelenleg a Párisi Nemzeti Könyvtárban (Bibliothèque Nationale) őriztetik.¹³⁰⁶

Mivel ezeket a képsorozatokat számos művész másolta, ezért ugyanannál a témánál számos változatot találunk az egyes kéziratokban. Ezeknél gyakran teljesen új beállításokra bukkanunk úgy, hogy az egyik fordítás változatának különlegességét a többi másolatokban nem tudjuk feltalálni. Pld. az egyikben az Antikrisztus úgy van ábrázolva, mint egy lovag, aki megöli a Két Tanúbizonyyságot, Énokot és Illést.¹³⁰⁷ Egy másik kéziratban az Antikrisztust úgy festették le, mint egy egyszemű óriást, aki papi ruhába van öltözve, egy mitrához hasonlóan dísszel a fején, amint a Szent Város előtt állva háborúságot akar kezdeni azzal az ezer esztendő alatt, miután a Sátán meg lett kötözve.¹³⁰⁸ Egy másik képen a Sátán megkötözését látjuk, bilincsbevert kezekkel és lábakkal és a kígyó alakú sárkányt, amelyet egy olyan angyal kötöz meg, aki egyik kezében a mélységnek a kulcsát tartja.¹³⁰⁹ Ezeknek a képeknek legtöbbje rendkívüli módon realisztikus ábrázolású.

Neuss azzal a gondolattal zárja szavait, mely szerint az Apokalipszis borzalmait egyedül csak a Régi Spanyol Apokalipszisben kelnek valóban életre. Ebben a pokolnak ijesztő alakjai meggyőző félelmetességgel harcolnak és a vadállatok és a szörnyek itt lesznek legyőzve egy valóságoszerű küzdelem után. Ezek a képek tesznek tanúbizonyyságot egy olyan időről, amelyet a Jelenések Könyve, mint feltétlen valóságot jelöl meg, olyan időt, amikor az emberek azt érezték, hogy ők életre-halálra szóló harcba bonyolódtak bele a gonosz hatalmakkal, s amikor a Sátán és az Antikrisztus olyan gyűlöletesek voltak, hogy a rajzolóknak olyan haraggal tudták azokat az alakokat lefesteni, hogy a későbbi szemlélők nem egyszer érezték magukat arra indítva, hogy - egyik vagy másik képen - saját kezükkel kaparják ki a Sátán szeméit.¹³¹⁰ Ez a körülmény a vallásos érzületnek olyan bensőségét tárja elénk, amelyet a mi korunkban alig tudunk fel is fogni.

3. A TÖBBI KÉPES KOMMENTÁR IS ÉRDEKLŐDÉST MUTAT. — Beatusnak eme képes munkája mellett jócskán volt még egy csomó illusztrált kommentár az Apokalipsziszre vonatkozólag, amelyek teljesen függetlenek voltak ettől a régi, spanyol fordítástól. Napjainkig is fennmaradt a Bambergi

¹³⁰⁴ Neuss idézett műve az 1. kötet 11. oldal.

¹³⁰⁵ Ugyanott az 58. oldalon.

¹³⁰⁶ Ugyanott a 34. oldalon. Ezen az oldalakon lévő képeket ezekből a párisi kéziratgyűjteményekből szereztük meg.

¹³⁰⁷ Ugyanott a 2. kötet 150. 151. tábla a 104. oldal.

¹³⁰⁸ Ugyanott a 189. tábla a 131. oldalon.

¹³⁰⁹ Ugyanott a 185. tábla a 128. oldalon.

¹³¹⁰ Ugyanott az 1. kötet 267. oldalán.

Apokalipszis, egy igen szép munka, amelynek időpontját a Kr.u. 1000 évre teszik.¹³¹¹ Van ezenkívül egy Párizsból származó kézirat az Apokalipsziszról és egy másik Valenciennes-ből. Ezek mind-egyikét látszólag a IX. vagy a X. században írták. És a Camorai-i Apokalipszis-kéziratban - amely a X. században fel van említve a cambrai-i székesegyház könyvtárának katalógusában - negyvenhat miniatűr rajzot találunk. Még egy olyan kézirat van, melyet Trier-ben őriznek, amelynek eredete a jelen szerint Észak-Franciaországban van,¹³¹² hasonlóképpen a X. századból. Mindezek azt igazolják, hogy az Apokalipszis iránti érdeklődés soha nem lanyhult le, és annak látomásai és jelképei sokkalta mélyebb befolyást gyakoroltak az idők gondolkodására, semmint azt általában véve gondoltuk.

31. ábra – Válogatott rajzok Beatus munkájából

"A perzsa kos, melynek két szarvát letörte a fűrge görög bakkecske (balra fent). A Jelenések 9. fejezetére vonatkozó különleges prófétai szimbólumok (jobbra fent). Az asszony fehérben és az asszony bíborban, amint a vadállaton lovagol (középen balról és jobbról). A Jel. 13. fejezetének kétszarvú vadállata és a sárkány, melyet a Jel. 20. fejezetének angyala a mélységbe taszított le (alant balra és jobbra).

VI. Berengaud, a "Tíz Szarv" földrajzi meghatározása

Elhagyva most már a művészet birodalmát, Berengaud kommentárjához érkezünk el (valószínűleg a késői IX. században), melyet - hasonlóan a többihez ebben a korban - a Tichonius-féle hagyományok befolyásoltak. Ennek dacára ez bizonyos kifejezetten eredeti gondolatokat tartalmaz. Keveset tudunk ennek a műnek az írójáról, kivéve azt, hogy az illető a Benedek-rendnek volt egyik szerzetese. Az "Expositio Super Septem Visiones Libri Apocalypsis"-e (A Jelenések Könyve hét látomásának magyarázata) a Migne-féle gyűjteményben található meg, mint a milánói Ambrus művének egyik függeléke.¹³¹³ Migne ezt Ambrósius művei mellé helyezi el, mivel előbbi egy olyan kiadást nyomtat ki újból, amely azokat a munkákat foglalja magába, amelyeket éppúgy Ambrusnak tulajdonítanak, mint ahogyan eredeti műnek. Berengaud bizonyára sokkal későbbi keletű, mivel a szaracénokat úgy említi meg, amint azok elárasztották Ázsiát és a lombardokat úgy, hogy azok letelepedtek Itáliában.¹³¹⁴ Magyarázatait sok eredetiség jellemzi egy rendszerbe foglalt egymással összefüggő, idősorrendi tervvel együtt. A munka a gyakorta használatos hetes felosztásra van alapozva.

1. MEGADJA A TÍZ SZARV HELYÉNEK MEGHATÁROZÁSÁT. — A lombardokra vonatkozó ezzel a kijelentésével együtt jelenik meg rendkívül érdekes meghatározása is a Jelenések 17:12. versében foglalt tíz szarvat illetőleg. Ezeket az országokat - igen jellemző módon - ő a Dániel 7. fejezetével kapcsolja össze, majd a következő felsorolást és helyhatározást adja meg: A szaracénok leigázzák Ázsiát, a vandálok Afrikát, a gótok Spanyolországot, a lombardok Itáliát, a burgundok Galliát, a frankok Germániát, a hunok Pannóniát, és az alánok és suevik számos helység lakóit pusztították el.¹³¹⁵ Berengaud nyilvánvalóan egyike azoknak a legrégebbi bibliamagyarázóknak, akik határozott történelmi megjelölést kísérelnek adni a tíz szarvra vonatkozóan úgy, mint amelyek a római birodalom felosztását jelentik.

2. A PECSÉTEKET A TEREMTÉSSEL KEZDI EL. — Miután megmagyarázza a két egyházközséghez intézett apostoli levelet, mint olyanokat, amelyek az általános egyházhoz intézett figyelmeztető és oktató tanításokat jelentik, Berengaud a hét pecsét felé fordul. Legkülönösebb eltérése ennél az, amikor a pecséteket és a trombitaszókat magával a teremtéssel kezdi el. Ezt megelőzőleg a legtöbb egyházi író az első pecsétre nézve azt a magyarázatot adta, hogy az az evangélium egykori diadalait jelenti. Berengaud a következő elrendezést nyújtja:

¹³¹¹ Ugyanott Lásd az 591-593. oldalakon.

¹³¹² Ugyanott az 1. kötet a 247-249. oldalakon.

¹³¹³ A Migne-gyűjteményben, PL. a 17. kötetben, a 841-1058. oszlopokban.

¹³¹⁴ Berengaud: Expositio (Magyarázat) című művének, a Migne-gyűjteményben PL. a 17. kötet 1000 oszlopában.

¹³¹⁵ Ugyanott.

- a.) Fehér ló - a Vízözön előtt
- b.) Veres ló - a Vízözöntől Mózesig
- c.) Fekete ló - Mózesről a Krisztus első eljöveteleig.¹³¹⁶

d.) Sárgaszínű ló - A próféták, akik az éhségre, kardra és a pusztulásra vonatkozó prédikációikkal sápadttá tették a népeket, és az a lovas, akinek a neve halál a Jézus Krisztust jelenti. Ez még magának Berengaudnak is különösnek tűnik, azonban ő ezt úgy magyarázza, hogy Krisztus nemcsak a választottak számára jelenti az életet, hanem a halált is jelenti valamennyi bűnös embernek, és ezért az Órula készült ilyen jellemzés is megállja a helyét.¹³¹⁷

e.) Az oltár alatt lévő lelkek, ezek a mártírok, akik az egyház életének legelső szakaszában az Új-Testamentum korának kezdetén léteztek.

f.) A hatodik pecsét jelenti a zsidók visszautasítását, Jeruzsálem elpusztítását és a pogányok beáradását.¹³¹⁸

3. AZ ANGYALOK TROMBITÁI PÁRHUZAMBAN VANNAK A PECSÉTEKKEL. — A pecsételésre vonatkozó üzenet négy angyalát úgy magyarázza, mint a négy világbirodalmat, amelyek a rómaiakkal érik el tetőpontjukat. Majd elérkezik a hét trombitáló angyalhoz, kiket az Istenség tanított meg prédikálni, a pátriárkákhöz, amikor is Mózes és a törvény doktorai, a próféták, magának Krisztusnak a kora, az egyház ősi tanítómesterei, a pogány Róma alatt élt mártírok és prédikátorok, mind a világ végezetéig életben vannak.¹³¹⁹

4. A TANÚBIZONYSÁGOK LELKÉSZEK, BABILON AZ ELVETEMÜLT ISTENTELÉN. — A Tanúbizonyosságokat az Isten templomának megmérését és az abban imádkozókat ő úgy tekinti, hogy azok keresztény szolgálatot végző lelkészek. Babilon egészben véve elvetemült istentelen, és a három és fél nap három és fél esztendőt jelent.¹³²⁰ Az Antikrisztus a Tanúbizonyosságok gyilkosa. És a vajdó aszszony az egyházat képviseli Krisztussal, mint gyermekkel.¹³²¹

5. A LEOPÁRD VADÁLLAT AZ ANTIKRISZTUS, A MÁSODIK VADÁLLAT ANNAK PRÉDIKÁTORAI. — A Sátán rohamot intéz az asszonymak a világ végezetéig fennmaradó magva ellen, a Jel. 13. fejezetében említett vadállaton, azaz az Antikrisztuson keresztül. Ez a vadállat - az ő értelmezése szerint - egy személy, egy nyílt hitetlen, a szabadosságnak egy agyafúrt védelmezője. A második vadállat - ő úgy magyarázza - hogy az az Antikrisztust prédikálókat jelenti, a két szarv jelentené emellett a zsidó és a pogány istenteleneket. Berengaud tagadja azt, hogy ismerné a 666-os szám jelentését.¹³²²

6. A HÁROM ANGYAL A PRÉDIKÁTOROK EGY CSOPORTJÁT JELENTI. — A 144.000 a Földön lévő választottak száma. A Jel. 14. fejezetében foglalt három angyali üzenet elsejéit Berengaud Krisztusra az Ő apostolaira és prédikátoraira alkalmazza az utolsó ítélet megkezdése előtt. A második angyal - folytatja ő - egészen különleges módon az egyház doktoraira vonatkozik, akik az egyházat a legutolsó üldöztetések ideje alatt irányítják. Babilon itt úgy van feltüntetve, hogy az ördög "városa", ami azt jelenti, hogy az összes gonoszoké. A harmadik angyal alatt Berengaud mindazokat az Antikrisztus korában élő hűséges és derék prédikátorokat érti, akik nem fognak az előbbinek fejet hajtani.¹³²³

7. A BÍBORBA ÖLTÖZÖTT ASSZONY RÓMÁT JELENTI. A HETEDIK FEJ AZ ANTIKRISZTUS. — A fe-nevadon ülő parázna asszonyt ő úgy magyarázza, hogy az nem csupán az ördög városát - azaz a gonosztevők egész tömegét - jelenti, hanem különösen a pogány Rómát.¹³²⁴ A vadállat hét feje - szerrinte - a sátáni erőket jelenti, amelyek az összes korokban működnek, s amelyek a gonosztevőkben

¹³¹⁶ Ugyanott a 905. oszlopban.

¹³¹⁷ Ugyanott a 920. oszlopban.

¹³¹⁸ Ugyanott a 921-923. oszlopokban (Vö. Elliott idézett művével a 4. kötet 373-375. oldalain.)

¹³¹⁹ Ugyanott a 934-943. 956. oszlopokban.

¹³²⁰ Egyesek ilyen módon már arra terjesztették ki az "év-nap" elvet, hogy belefoglalják a Két Tanúbizonyosság három és fél napját is úgy, hogy ez három és fél esztendőt tegyen ki. Ezek voltak: Tichonius, Primasius és most Berengaud.

¹³²¹ Berengaud: Expositio című művében a Migne-gyűjteménynél, PL. a 17. kötet 950-960 oszlopai.

¹³²² Ugyanott a 965-972. oszlopokban.

¹³²³ Ugyanott a 977-979. oszlopokban.

¹³²⁴ Ugyanott a 996. oszlopban.

már a Vízözön előtt megnyilvánultak az olyan emberekben, akik ellenszegültek Mózesnek, valamint a hamis prófétákban. A hatodik fej azokat a pogányokat jelképezi, akik az egyházat üldözték és még ma is üldözik. A hetedik maga az Antikrisztus. Ez a hét fej csupán csak eszközt jelent a Sátán kezében,¹³²⁵ a nyolcadik azonban magát az ördögöt jelképezi annak gonosz szellemével együtt.¹³²⁶

Az ezer esztendőről teljesen Ágoston befolyása alatt marad,¹³²⁷ megtartván az "ezer év jelenvalóságát a földön" hit elvét, mint fogalmat. Jóllehet Berengaud egészen eredeti gondolatokat hangoztatott, mégis talán éppen ezen eredeti elgondolások miatt nem gyakorolt kifejezett, vagy említésre méltó szellemi befolyást az Apokalipszis bibliai magyarázatára a Középkor alatt.

VII. Az ál-Methodius messzeterjedő befolyása

A Középkor egyik legnagyobb befolyással bíró könyve - amely még ezen a koron is túlnőtt - s amelyik az eljövendő dolgokat illetően az emberek gondolkodásmódjának kialakítására hatott, a "Methodius, Olympus és Tyrus püspöke" írói álnév alatt jelent meg, melynek tulajdonosa Diocletian alatt mártírhalált szenvedett. Ezt a kisterjedelmű értekezést legelőször 1498-ban Bázisban nyomtatták ki. Ugyanabban az évben jelent meg Memmingenben egy germán-nyelvű fordítása is, amelyet a XVI. században aztán különféle latin és németnyelvű kiadások követtek, egészen a XVI. századig terjedőleg is.¹³²⁸

Jóval azelőtt az idő előtt, amikor a nyomtatás művészetét feltalálták volna ez az ál-Methodius rendkívüli befolyást gyakorolt. Amikor a Kr.u. 1241. évben a tatárok megrohanták Európát, a Spoletoi Tamás öbennük ismerte fel Methodius izmaelitáit. Megtaláljuk a "Methodius" nyomait a régi keleti vallásos irodalomban is, az örmény és a szír forrásmunkákban, pld, a Basra-i Salamon "Book of the Bee" (A Méh Könyve) című munkájában is, a 853. év táján.¹³²⁹ Teljes joggal kérdezhetjük mi volt az oka annak, hogy ez a kis művecske annyi évszázadon át le tudta kötni az emberek érdeklődését? A felelet erre az, hogy ez a könyv megjósolta a kereszténység diadalát az izlám felett és abban egybe van foglalva az akkori idők legtömörebben megírt története, Ádámtól kezdve egész végig, Dániel könyvének főbb próféciaival és egy részletes eschatológiával egyetemben.

Ezt a kis művet nyilvánvalóan azoknak az élénk lelki benyomásoknak hatása alatt szerkesztették, melyeket az izlámnak a Keleti Róma civilizált világa elleni rohamai váltottak ki. A könyv görög nyelven íródott, azonban annak szerzője valószínűleg egy szíriai volt.¹³³⁰ A megírás időpontja valószínűleg Kr.u. 676-678-ra, esetleg 682-686-ra tehető.¹³³¹ A könyvet valószínűleg szíriai kereskedők hozták el Nyugatra röviddel annak a Keleten történt megjelenése után, mivel arról régi fordításaink is vannak, gall nyelven írva.¹³³² Ugyanezen időben volt még egy ál-Ephremiti szentbeszéd is, mely a világ végével foglalkozott - részben a Methodius-féle latin-nyelvű fordításra alapozva - amely széles körben forgott kézen Galliában.

1. GÓG ÉS MAGÓG TARTÓZKODÁSI HELYE. — Most térjünk rá az ő elgondolásaira. Miután részletes időrendi leírását adja a Vízözön előtt történeteknek - amelyben párhuzamban halad egy másik szíriai forrásművel, melyet "The Treasure Cave"-nek¹³³³ (A Kincses Barlang) hívnak - magévá teszi a Dániel-féle nagy világbirodalmat, amelyek közül ez utolsó (a római birodalom) szerinte egész végig meg fog maradni. Az utolsó napokban a Zsolt. 68:31-nek megfelelően Etiópia kinyújtja kezét és

¹³²⁵ Ugyanott.

¹³²⁶ Ugyanott a 999. oszlopban.

¹³²⁷ Ugyanott a 1015. oszloptól kezdődőleg.

¹³²⁸ E. Sackur: Sibyllinische Texte und Forschungen (Sibillai Szövegek és kutatások című műben a 4-5. oldalakon).

¹³²⁹ Salamon, Sasra püspöke: The Book of the Bee (A Méhecske Könyve) című műnél, fordította E.A. Wallis Budge, az Anecdote Oxoniensis című műnél, a sémita sorozatban az 1. kötet 2. részében, lásd még A. Vassiliev: Anecdota Graeco Byzantina című művében az 1. kötetben a 33. oldaltól kezdődőleg.

¹³³⁰ Sackur idézett művében az 54. oldalon.

¹³³¹ Ugyanott a 49. oldalon, lásd még: Bousset: The Antichrist Legend (Az Antikrisztus legenda) című műnél az 50. oldaltól kezdődőleg.

¹³³² Sackur idézett művében az 56. oldalon.

¹³³³ Die Schatzhöhle (A Kincses barlang) című művében kiadta a német fordítással: Carl Bezold.

a Pseudo-Methodiusnak igazán nagy fáradságába kerül annak bebizonyítása, hogy az ezt hogyan tudta megtenni. Bevonja ő ebbe az Alexander-féle mondát is, amely elbeszéli azt, hogy - abból a célból, hogy feltartóztassa az északi irányban beözönlő vad törzseket (amelyek Góg és Magóg népeit jelentik) - miképpen épített fel hatalmas vaskapukat a Kaukázus egyik szűk völgyének elzárására. Azt állítja, hogy az idők végeztével ezeket a kapukat be fogják majd törni és Góg és Magóg hordái be fognak rajtuk özönlenni.

2. AZ ANTIKRISZTUS JELLEMZŐ VONÁSAI. — Miután a perzsa birodalom elenyészett az izraeliták ki fognak törni Yathrib-ból (azaz az Izlámából) és mindent el fognak árasztani. Azonban, amikor a szerencsétlenség útjára indult és a megpróbáltatások végükre érkeztek, akkor a görög vagy római császár fel fog ébredni kábultságából és le fogja rázni a betolakodók bilincseit. Ismét a béke fog majd uralkodni. A kis és nagy városokat újból fel fogják építeni és azok virágozni fognak. Azonban ekkor meg fog jelenni az Antikrisztus. Ő Chorazin-ban fog megszületni, Bethsaidában fog nevelkedni és Capernaumban fog majd uralkodni.¹³³⁴ Ez a gondolat egy ízben már kifejezésre jutott - valami ehhez hasonló nyelvezetben - a Péter-féle Arab-Etióp Apokalipszisben is. Azért jutottak erre a következtetésre, mert ezek voltak azok a városok, amelyek egykor már hallották a Jézus igéit, látták az Ő jeleit és elvetették Őt. És Friedländer azt is közli velünk, hogy ugyanezek a helységek képezték a Minim vagy a Manuth erősségét - az összeférhetetlenségi, azaz "el a törvénytől" - mozgalmat a Galileában élő zsidóság közt, ami olyan mozgalom volt, amely a mózesi júdaizmus valamennyi parancsolatát igyekezett aláásni.¹³³⁵ Nem csoda tehát, hogy ezeket a helységeket még a zsidó gondolkodás is úgy tekintette, mint az igazi tenyésztalajt egy olyan kárhozattá számára, mint amilyen a nagy Megtévesztő volt.

Gógot és Magógot szabadjára fogják engedni Sándor vaskapui mögül - ahogy azt nekünk mondják - és ők egész közel jönnek Joppa-hoz (Jaffa). Ekkor fog majd Isten beavatkozni és elküldi az Ő egyik angyali fejedelmét, aki azokat mindörökre szét fogja zúzni. A Pseudo-Methodiusban találjuk meg ugyancsak azt a gondolatot, mely szerint a császár leteszi koronáját a Golgotán, amely a Középkorban tág körben talál elfogadásra. Bárhol vesszük is szemügyre az eschatológiai eszmék befolyását a Középkor népeire, és a vallásos gondolkodásmód fejlődését az ő életükkel kapcsolatban, nekünk soha nem szabad megfeledkeznünk Pseudo-Methodiusról.¹³³⁶

32. ábra – Meglévő, legrégibb eredeti rajzok a prófétai jelképekről

"Beatus, a VIII. században élt spanyol lelkész hagyta ránk a legrégibb - ma is meglévő - azt a kísérletet, amelynek segítségével lerajzolja a Dániel-féle és az Apokalipszis jelképeit a próféciaikhoz. Olyan színekkel készítve, melyek még alig halványultak meg, ezek a rajzok meglepő bizonyosságai a régi idők fogalmainak. (Lentebb) Beatus kéziratának bevezető oldala, amely a rajzokat tartalmazza. (Felső rész)

VIII. Adso, aki az eljövendő Antikrisztus pályáját rajzolja meg

A Montier-en-Der-i Adso Franciaországból (megh. 992.) lett az Antikrisztusi hagyományok vezető tanítója a Középkor alatt. Őt Kr.u. 960-ban nevezték ki a Montier-en-Der-ben lévő Cluniaci monostor apátjává, miután kiváló nevelésben részesült a Luxeuil-i apátságban és egy ideig mint a papság oktatója is működött. Nemesi családból született és barátja volt II. Sylvester pápának, valamint kora számos befolyásos személyiségének. Csodálatosan termékeny író volt. Írásai közül azonban csak a "Libellus de Antichristo" (Könyvecske az Antikrisztusról) című műve az, amivel ebben a tanulmányunkban foglalkozunk.¹³³⁷

A könyvet Gerberga francia királynő kérésére írta meg, aki felvilágosítást akart kapni erről az Antikrisztusról szóló furcsa hittanításról és az 1000 esztendőre vonatkozó várakozások helyessége

¹³³⁴ Sackur idézett művében a 41. oldalon.

¹³³⁵ Friedländer idézett művében a 189. oldal.

¹³³⁶ Sackur idézett művében a 42. 43. oldalak, lásd még a latin szöveget is Sackurnál.

¹³³⁷ A Migne-gyűjteményben, PL. a 101. kötet 1289-1298. oszlopainál.

felől. Adso - aki abban az időben az ő udvari káplánja volt - minden anyagot összegyűjtött amit csak tudott, és azt az előbb említett alakban nyújtotta át neki. Feltehető, hogy Adso az ő Libellus-át Kr.u. 954. év körül írta meg. Oly tág körben került az forgalomba, hogy miután azt más művek gyér pergament oldalára átmásolták, igen gyakran - de mégis tévesen - azt Ágostonnak, Alcuinnak és Rabanus Maurusnak tulajdonították.^{1338 1339}

1. ÖSSZEGEZI AZ AKKOR URALKODÓ HITET AZ ANTIKRISZTUSRA NÉZVE. — Adso rövid értekezésben az Antikrisztust jellemző összes főbb vonásokat összegezi, úgyszintén mindazon különböző tanításokat is ezzel a titokzatos alakkal kapcsolatban, amelyek az ő korában előtérben voltak. Kis műve sok tekintetben hasonlóságot mutat a Pseudo-Methodius-sal és mindazokat a szempontokat is megtestesíti, amelyek - amint ezt az előzőkben megjegyeztük - júdeai forrásból erednek.

Most jegyezzük fel ezeket: Az Antikrisztus Krisztusnak valóságos ellentétét képezi. A Krisztus azért jött, hogy felemelje a szelídeket és a szeretetreméltókat és megigazulttá tegye a bűnösöket. A Krisztus alázas volt, az Antikrisztus dicsekvő fog lenni. Az Antikrisztus azért fog eljönni, hogy felmagasztalja az igaztalanokat. Krisztus eljött, hogy tanítsa az erényt, az Antikrisztus azért jön, hogy a bűnt tanítsa. Sok olyan egyén van, akikben az Antikrisztus szelleme már megnyilvánul - pld. Antiochusban, Néróban és Domitiánban - azonban az Antikrisztus maga Babilonban fog megszületni a Dan törzséből. Bűnben fog fogantatni és bűnben fog megszületni.

Chorazinban és Bethsaidában fog nevelkedni és ott fogja működését kifejteni. Majd ezután Jeruzsálemben fog megjelenni, ahol fölébe fogja magát helyezni valamennyi Istennek és üldözni fogja a keresztényeket, valamint a választottakat három és fél esztendeig. Ez az üldözés oly félelmetes fog lenni, hogy ha ezeket a napokat meg nem rövidítik, akkor még maguk a kiválasztottak is el fognak veszni.

Azonban az Antikrisztus nem fog mindaddig megjelenni, amíg a római birodalom nem fog romokban heverni. A frankok utolsó nagy királyságának még ezután kell eljönnie, aki leteszi majd a jogart és a koronát a szent sírra. Az Izraelt meg fogják téríteni a Góg és Magóg el fognak szabadulni a kaukázusi hegyek mögül. Ez azt a huszonkét népet (más kéziratok szerint tizenkettő van írva) jelenti, akiket Sándor bezárt. Énok és Illés eljönnek majd azért, hogy valóságos tanúbizonyságok legyenek, amíg őket meg nem öli az Antikrisztus rémuralmának három és fél évre terjedő időszaka alatt. Az Antikrisztus vagy a zsidó templomban, vagy a keresztény templomban fog helyet foglalni és végül meg fog öletni Krisztus által, vagy Mihály arkangyal által, Krisztus parancsára.¹³⁴⁰

2. AZ ANTIKRISZTUS MINTÁJA MEG LETT ALKOTVA. — Ezzel az Antikrisztusnak a teljes mintaképe fel lett állítva, amelyik az eljövendő évszázadok számára a szabványos felfogást jelentette.

IX. Az Antikrisztus játéka

Az Antikrisztus megjelenésének egy olyan gondolata, mely szerint az egy személy, aki Jeruzsálemben fog majd uralkodni, és amely elképzelés teljesen uralta a középkori elméket, nem csupán a teológiai tárgyú művekben talál kifejezésre, hanem a költői és a színházi formákban is. A XII. század közepénél pld. Dél-Germániában egy színdarabot írtak, melynek címe: "Ludus de Antichristo" (Színdarab az Antikrisztusról) volt, amelyben a nyugat császáraját úgy festik le, hogy az a francia, görög és a babiloni királyok valamint Jeruzsálem hódolatát fogadja. Mivel ennek a kornak az ideje beteljesedett, a császár leteszi az ő birodalmi koronáját az Isten oltárára Jeruzsálemben, azonban az Antikrisztus hívei - az előbbi vezetése alatt - magának az Antikrisztusnak a hatalmát bitorolják és annak hamis csodatételeit kezdik utánozni és ezzel megnyerik maguknak a pogányokat, a zsidókat és a birodalmat. Ebben a kiélezett helyzetben senki sem tud segíteni, csupán csak az Isten. Ő az, aki elküldi a Két Tanúbizonyságot, Énokot és Illést, azonban az Antikrisztus megöli őket. Majd éppen

¹³³⁸ IV. Lakos (d'Outremer) felesége, és a germán Nagy Ottónak nővére.

¹³³⁹ Charles Maitland idézett művében a 301. oldalon. A Migne-gyűjteményben találjuk ezt megemlítve Alcuin munkája után, mint: Adsonis ... Libellus de Antichristo (Adso által írt gúnyirat az Antikrisztusra vonatkozólag) című művében, azonban egy jobb ismertetést találhatunk Sackurnak idézett művében a 104-113. oldalakon.

¹³⁴⁰ Adso: Libellus de Antichristo című művében a Migne-gyűjteményben PL. a 101. kötet 1294. 1295. oszlopaiban.

abban a pillanatban, amikor az Antikrisztus arra készül, hogy kihirdesse azt a békét, amely ezentúl fog uralkodni a földön, és amikor ez a két kellemetlen tanúságtévő örök időkre el van hallgattatva, egy villám csap be, amely feltehetőleg szétzúzza az Antikrisztus fejét. Krisztus az Úr pusztította el őt.¹³⁴¹

Ez az elgondolás - mely szerint az egész világ egyesítettet fog, egyetlen császár alatt, mielőtt az Antikrisztus megjelenne - semmi újat nem jelent. Ezt vissza lehet vezetni egészen a Triburtin-i Sibyllinákig.¹³⁴² Ezt a régi Triburtinát számos kiadásban és kritikai magyarázatban fel lehet találni, azonban az eredeti okmány keletkezésének időpontja a IV. századig megy vissza és Constans császárt úgy ünnepli, mint az utolsó római uralkodót. Itt van tehát legelőször megemlítve az az elgondolás, hogy a császár az egész világ felett el fogja nyerni az uralmat, és hogy ennek az ő uralkodásának végezetével be fog vonulni Jeruzsálem szent városába, hogy ott letegye a koronáját a Golgotán.

X. A Kr.u. 1000. esztendő a világ végének valószínű bekövetkezése

A Rheimsi Zsinat ideje táján, amikor is az a figyelmeztetés hangzott el, hogy az Antikrisztus fog esetleg a pápai trónra ültetni, az utolsó ítélet napjára sokan váraakoztak a világ végeztével. Ez a váraakozás talán az Ágoston-féle ezeréves időszak meghatározatlan kiszámításán alapult, amely az ördög megkötözését a Krisztus első Adventjére értette. És a véletlen úgy hozta, hogy ugyanaz a Gerbert, a Rheimsi Zsinat titkára volt az a férfiú, aki mint II. Sylvester¹³⁴³ elfoglalta a főpapi széket ennek a sorsterhes Kr.u. 1000 esztendőnek érkeztek. Maga az a név: II. Sylvester, visszaidézi gondolatainkat I. Sylvesterre és a földi hatalom római megszerzésére, amelyet a pápaság a Konstantin-féle hamisított Adománylevelét útján nyert el I. Sylvester alatt.

Ha a Millenniumot az Úr megtestesülésétől számítjuk, úgy az Antikrisztus annak befejezésekor történő megjelenését, mint ilyet a Kr.u. 1000. esztendőre lehetett - látszólag - meghatározni. Baronius azt állítja, mely szerint ennek a valószínűségét "Galliában hozták nyilvánosságra, legelőször Párizsban prédikálták ki, majd ezután az bejárta az egész világot sok ember által vallott módon és a valóságban tisztelettel elfogadva a legegyszerűbbek által, de elutasítva azt a tanultabbak részéről."¹³⁴⁴

Ágoston az ezersztendős időszak befejezésének idejét némileg határozatlanul jelölte meg s az ezer-év korát mint egy kerek számot tekintették, vagyis úgy, mint jelképét a keresztény korszaknak. Ezt az időközt némelyek Krisztus születésétől, mások viszont az Ő halálától számították,¹³⁴⁵ azonban a Kr.u. 1000. esztendő volt - nagyjából számítva - az a végső határidő, amelyet el kellett fogadni, ha egy meghatározott időszakról beszéltek. Röviddel ennek az időszaknak a befejezése után azok a hírek, melyek a Kr.u. 1009-ben Jeruzsálemnek a törökök által való elfoglalásáról szóltak, már féltelmet és rémült fejvesztést váltottak ki azon sokaknál, akik abban a feltevésben voltak, hogy elkövetkezett rájuk a vég. Hasonlóképp volt ez a Kr.u. 1033. évi rettentő éhínséggel, amelyet úgy tekintettek, hogy annak időpontja megközelítőleg megfelel az ezer évnek a Krisztus halála után. E két dátum között - az 1000. és az 1033. év közt - nagy feszültség uralkodott és a vallási tevékenység egész szokatlanul élénk volt. És a többség nagymértékben felszabadulva érezte magát akkor, amikor ez az idő eseménytelenül telt el felette.

Amint ezt Baronius megjegyezte, az 1000. esztendő közeledte az egyszerű lelkeknek nagy aggodalmat és kétségbeesést váltott ki. Összekapcsolható volt ez talán azzal a helytelen elképzeléssel, amelyik a Krisztus ezeréves uralkodására vonatkozó Ágostoni elgondolásból sarjadt ki, amely uralom - ahogyan azt ők elképzelték - a Kr.u. 1000. év körül fog befejeződni. Avagy - éppily lehetséges módon - ez abból a felfogásból is származhatott, hogy a világ hatezer esztendeig fog fennállni. Ez a

¹³⁴¹ Dempf idézett művében a 256-258. oldalakon.

¹³⁴² Sackur idézett művében a 114. oldaltól.

¹³⁴³ Gerbert of Aurillac, a pápi rendbe lépett be és tanulmányait Spanyolországban, Rómában és Franciaországban végezte. Egy időben ő volt a rheimsi székesegyházi iskola tanítómestere is. Bobbie-i apát, érsek, majd végül is pápa lett, (II. Sylvester néven) a 999-1004. években. (Ault idézett művében az 509-510. oldalakon.)

¹³⁴⁴ Baronius idézett művében az 1001. évre nézve a 11. kötet 2. oszlopában.

¹³⁴⁵ Frederic Duval: Les tereurs delan mille (Az Ezredik év borzalmai) című művében a 71. old.

gondolat széles körben terjedt el, mert azt a régi perzsák sok idővel ezelőtt tanították. Majd ezután az beférkőzött a zsidó Apokrifába is, és később a kabalisztikus irodalomban is. Ezt aztán átvették a millenaristák és az egyéb régi keresztény vallású csoportok is. Az ilyen feljegyzéseket aztán nem felejtették el a népek akkor, amidőn az emberek egy ilyen vészes időponthoz közeledtek. És a borzalmat keltő kiáltások valószínűleg mind a kétféle elgondolásnak voltak a vegyülékei.

1. A NYUGTALANSÁG KÖZPONTJAI FRANCIAORSZÁGBAN. — Fleury-i Abbo kijelenti azt, hogy ifjúkorában egy prédikátort hallgatott meg, aki Párizsban az Antikrisztus eljövételéről beszélt a Kr.u. 1000. év táján,¹³⁴⁶ és megemlítette ezzel kapcsolatban azokat a félelmes időket, amelyek azzal együtt fognak járni. Baronius idézi Fleury apátnak Róbert francia királyhoz írt tanúbizonyságát, mely így szól:

"Amidőn az én ifjúságomban egy szentbeszédet hallgattam meg a templomban Párizs népei előtt a világ végezetéről. Ebben a szentbeszédben el lett mondva, hogy röviddel az 1000. év elmúlta után az Antikrisztus fog eljönni és nemsokára ezt követőleg be fog teljesedni az általános utolsó ítélet. Én minden tölem telhető örömmel szembeszálltam ezzel a prédikációval az evangéliumok, az Apokalipszis és a Dániel Könyvéből. ... A híresztelés csaknem az egész földet betöltötte."¹³⁴⁷

A Kr.u. 960-ban bizonyos remete, kinek Thuringiai Bernát volt a neve megjelent az egyik nemesekből és fejedelmekből álló gyülekezet előtt Würzburgban, hogy figyelmeztesse őket a rövidesen bekövetkező világ-végére.¹³⁴⁸ Ezenkívül tudomásunk van egy olyan zsoltárról, melyet a X. század végén énekeltek, s amely a harag napjának elközelgését hangsúlyozta.¹³⁴⁹ Tudjuk még emellett, hogy a Lorraine-i tartományban abban az időben - azaz egy évtizeddel, vagy e körüli idővel ezen eseménydús esztendő előtt - nagyméretű vallásos izgalom uralkodott, mert azt gyanították, hogy Gyümölcsoltó Boldogasszony napja Nagy Péntekre fog esni, ami olyan feltevés volt, mely sokakat arra a meggondolásra vezetett, hogy a világ vége közvetlen közel van,¹³⁵⁰ azonban ennek az eseménynek már a Kr.u. 992. évben be kellett következnie.

E várakozást illetően annak az időnek koronatanúja egy idős szerzetes, Raoul Glaber volt. A későbbi történetírók ismételten is újból csak út idézték, jóllehet nagyon fogékony volt a pletykák iránti hiszékenységre és az általa írott krónika csak azokra az eseményekre céloz, amelyek helyi természetűek.¹³⁵¹ Korának azok között a zavarai között, amelyekről ő megemlékszik a következő kijelentést találjuk a negyedik könyvében: "A népek azt hitték, hogy az évszakoknak a rendje és a természet ama törvényei, amelyek eddig az ideig a világot kormányozták, mindörökké egy vég nélküli káoszba merültek el, és attól féltek, hogy elérkezett az emberiség vége."¹³⁵² Ez azonban a Kr.u. 1033. évi nagy éhínségre vonatkozik, amely olyan komoly volt, hogy a legvadabb félelemre adott alkalmat. Így azt látjuk, hogy ezeknek az évtizedeknek folyama alatt az emberi elmék itt is, ott is heves izgalomban és gyötrődésben voltak. Tisztán látszik azonban, hogy mégsem uralkodott mindenütt olyan vad félelem - amely az egész Franciaországot magában foglalta, de kevésbé tartotta az egész kereszténységet hatalmában - amelyet a két utóbbi század egyházi írói közül némelyek lerajzolni iparkodtak. Pld. Hagenbach hivatkozik "arra a csaknem általános várakozásra a világ végének közeledését illetőleg, melynek az 1000. esztendő körül kell bekövetkeznie." Ilyen formán idéz Lücke-től:

"Az 1000. esztendő közeledtével az a hír kezdett elterjedni a keresztény világban, hogy a szentírásnak megfelelően a millenniumi országnak vége fog szakadni a Krisztus utáni évezred első idő-

¹³⁴⁶ J.J. Ampere: *Histoire litteraire de la France* (Francia irodalomtörténet) című művében a 3. kötet 275. oldalán.

¹³⁴⁷ Baronius idézett művében az 1001. esztendőre nézve a 11. kötetben a 3. oszlop 4. szakaszánál lásd még Mann idézett művét is az 5. kötet 64. 65. oldala.

¹³⁴⁸ Ch. Pfister: *Etudessur le regne de Robert Pieux* (Tanulmányok Jámor Róbert uralkodásáról) című műben a (996-1031. esztendőről) a 332. oldalon.

¹³⁴⁹ Emile Gebhardt: *Moinaes et Papes* című művében (Szerzetesek és pápák) a e. oldalon.

¹³⁵⁰ G.L. Burr: "The Year 1000 and the Antecedents of the Crusades" (Az 1000 év és a keresztes hadjáratok előzményei) című rész a *The American Historical Review*-ben (AZ Amerikai Történelmi Szemle), a 6. kötetben, 1900. októbertől 1901. júliusig, a 432. oldalon.

¹³⁵¹ Gebhardt: *Moinaes et Papes* című művében a 5. oldalon.

¹³⁵² Ugyanott a 3. oldalon.

szakának beteljesülésekor, hogy továbbá az Antikrisztus akkor fog megjelenni és a világ vége fog bekövetkezni."¹³⁵³

Milmen és Mosheim gyakorlatilag ugyanezt jelentik ki. Ugyanaz az eset Luden-nél is Germániában, mint ami Michelet-nél és Lausser-nél a franciában.

3. AZ EGYHÁZI MÉLTÓSÁGOK NEM TÁMOGATTÁK EZT A FELFOGÁST. — Azonban az akkori idők hivatalos egyháza nem volt az, amely hangot adott ennek a riasztásnak, s ugyanúgy nem fektetett az le semmilyen általános tervet, amely olyképp lett volna összeállítva, hogy azt nemsokára elközelgő történelmi csúcspont gondolata sugalmazta volna. Némelyek azzal érvelte, hogy a Kr.u. 909. évben részt vett egyházi méltóságok meg voltak győződve az elközelgő világ végétől, mivel az erről készített jegyzőkönyvek ezzel a bevezetéssel kezdődnek: "Appropinquante mundi termino" (miután a világvége közeledik). Azonban könnyen meg lehet állapítani azt, hogy ez a kifejezés a Marculf-féle gyűjtemény régi formulájához - szóhasználatához - tartozik, és az régen is - egészen a VI. és VII. századig visszamenőleg - szokásban volt, és ezt a formulát akkor is folytatólagosan használták, amikor már az 1000. esztendő régen elmúlt.¹³⁵⁴ Ezt azonban egyedül csak Franciaországban használták, nem pedig Itáliában vagy Germániában.¹³⁵⁵

Van azonban további bizonyíték is, mely szerint a Római Zsinat, melyet a Kr.u. 998-ban tartottak, Róbertre, a francia királyra hét évig tartó egyházi büntetést szabott ki.¹³⁵⁶ Bizonyos, hogy ők nem reménykedtek abban, hogy ezt az időt majd meg fogja rövidíteni a csakhamar bekövetkező utolsó ítélet napja. Sem II. Sylvester - az előbbi Gerbert rheimsi érsek - sem a fiatal III. Ottó császár lelkületét nem zavarta fel túlságosan a várt istenítéletnek ez az éve. Ellenkezőleg mindketten hosszú távú terveket kovácsoltak a régi római császárság újjáépítésére nézve.¹³⁵⁷

Arra a végkövetkeztetésre kell tehát ebből jutnunk, hogy az eljövendő Antikrisztust a Sátán feloldozását és az utolsó ítélet bekövetkezését illetőleg - amelyek az 1000. esztendővel vagy akörüli időponttal voltak kapcsolatban - sem az egyházi főhatóságok, sem a hittudományok doktorai nem nyújtottak semmiféle támogatást azok valószínűségére nézve, hanem az főképp a laikusok kisebb vagy nagyobb csoportjánál talált kifejezésre, különösképpen Franciaországban. Felesleges talán megjegyezni, hogy az 1000. év minden említésre méltó esemény nélkül telt el.

3. INDOKOLATLAN ÉS PRÓFÉCIAELLENES FÉLELEM. — Az égbolt nem gördült szét tekercs módjára és a sírok is bezárva maradtak. A millenniumi 1000. év minden félelmes világ-katasztrófa nélkül múlt el, a Sátánnak minden nyilvánvaló feloldozása, vagy az Antikrisztus minden látványos megnyilatkozása nélkül, amint ezeket a népi közvélemény elvárta. Ez aztán szintén olyan irányban hatott, amely minden bizodalmat megingatott a korabeli egyházi millennium elméletét illetőleg, Később a XII. század elmúltá megnyitotta az alkalmat a bibliai magyarázók előtt arra, hogy az "évnap" elvet az Antikrisztus-uralom megjövendőlt három és fél idejére alkalmazzák úgy, mint a 1260 prófétai nappal, vagyis ugyanennyi valószínűs évvel történt anélkül, hogy a második Advent idejét a távoli jövőbe helyezték volna.¹³⁵⁸ És valóban a Kr.u. 1260. év körül sokkal nagyobb várakozást látunk az Úr eljövételére és egy új kor bekövetkeztére vonatkozólag, mint amilyent az 1000. évben találunk. ezzel a fontos időponttal annak helyén még részletesebben fogunk majd foglalkozni.

XI. A Bambergi képes Apokalipszis

Ebben a fejezetben már foglalkoztunk a VIII. században élt spanyol szerzetessel - Beatus-sal - akinek az Apokalipszisre vonatkozó képsorozata olyan mély befolyással volt az egymást követő emberöltőkre a Középkor idősza alatt. Azonban sem Beatus, sem az utána kifejlődött iskola nem voltak egyedüliek ezen a téren. Dél-Germániában a Reichenau-i monostorban szintén kultiválták ezt

¹³⁵³ Hagenbach idézett művében a 2. kötet 378. 379. oldalain.

¹³⁵⁴ Burr idézett művében a 433. oldalon, Pfister: Etudes című művében a 323. oldalon.

¹³⁵⁵ Duval idézett művében a 48. oldalon.

¹³⁵⁶ Pfister idézett művében a 322. 323. oldalak.

¹³⁵⁷ Mann idézett művében az 5. kötet 66. 67. old.

¹³⁵⁸ Elliott idézett művében a 4. kötet 381. oldal.

a művészetet és annál egy sajátos, különleges stílust hoztak létre. szép fajtáját jelenti ennek az az illusztrált Apokalipszis, amelyet valószínűleg az 1000. év körül - talán 1005-ben vagy 1007-ben - fejeztek be, és amelyik híressé tette ezt az iskolát. Ezt a művet úgy ismerik, mint a Bambergi Apokalipszist, mert azt II. Henrik császár, a bambergi Szent István templomnak adományozta a Kr.u. 1020. évben. Az Apokalipsziszre vonatkozó ötvennyolc képével ez a mű egy nagyobb munkának képezi egyik részét.¹³⁵⁹

A Bambergi Apokalipszis képsorozata a Beatus-i csoportéival összehasonlítva általában véve kevesebb részletet tartalmaz. Ennek dacára főalakjai legtöbbször jó arányokkal bírnak és a mozdulatok olyan összhangját mutatják, amelyek valódi művészi kézre vallanak. A lényegtelen dolgok csak néhány jellemző vonással vannak ábrázolva. Pld. a tengert hullámvonalak jelzik s a földet egy egyenes vonal érzékelteti. ez azt a határozott benyomást kelti, hogy az eltérni szándékolt hatás nem más, minthogy kihangsúlyozza az egész képsorozat szimbolikus természetét, ami olyan szempont, amelynek figyelembevételét a modern könyvábrázolók igen gyakran elmulasztják.

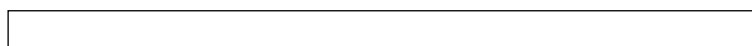
33. ábra – A Bambergi képes Apokalipszis a XI. századból

Az ötödik trombitaszó harcoló sáskákkal, melyek a kútból merülnek fel (balra fent). A Sátán megtámadja az asszonyt, aki éppen akkor ad életet a fiúgyermeknek (középen). Az asszony, aki elfut a sárkány vízőzönétől (jobbra fent). A Jelenések 13. fejezete tigris-vadállata (balra lent). Jelenések 13. fejezete kétszarvú vadállata (jobbra lent).

Az ember azután, hogy hozzászokott a középkori rajzoknál a távlati ábrázolás hiányához, azonnal észreveszi, hogy mily gondossággal komponálta meg a művész ezeket a képeket. Pld. a hétfejű sárkánynak az ellen az asszony ellen intézett közvetlen rohamánál, aki éppen akkor adott életet a fiúgyermeknek - az egyik képen - és a vízsugárnak utána történő kilövellésénél, mikor az asszony elmenekül - a másik képen - a sárkány máris védekező módon van bemutatva. Azoknál a képeknél, amelyek a Jel. 13. fej. tigris-vadállatát és ugyanezen fejezet kétszarvú vadállatát mutatják be, minkét vadállat sárkányjellege van határozottan hangsúlyozva. Az előbbinél azt is meg kell jegyeznünk, hogy az egyik feje a sárkánynak le van konyulva, ami annak halálos sebesülésére mutat.

Abban a képben, mely a hét csapás kiöntését ábrázolja a különböző angyalok hasonló testtartása feladataik hasonlóságát jelképezi. Azonban a megkülönböztetés azzal van szemléltetve, hogy az angyalok különféleképp tartják kezükben a poharakat. Valóban egészen különösen hat a Sátán megköltözése és annak feloldozása. Ő a sárkánnyal együtt van megköltözve és a tüzes kemence úgy gördül be a képbe, mint valami óriási labda. Ez az embert valahogy a modern szimbolikus illusztrációkra emlékezteti. Az összes festmények homályos - át nem látszó - színekkel készültek, főként három alapszínben, sok közbeeső árnyalattal. A mű mindenestre annak a kornak egyik kiemelkedő, bár névtelen művésztől származik.

Megválasztott téma azt a kifejezett befolyást mutatja, amelyet János apokaliptikus látomásai gyakoroltak a népek gondolkodására, királyokra, papokra és a világi egyénekre egyaránt. Ezt különösen meggyőzően illusztrálja az a tény, hogy ezt a művet a szent római császár adományozta oda az egyik bajorországi hírneves templom számára. Mindezek világosan szemléltetik azt, hogy az Apokalipszis abban az évszázadban sokkal tágabb teret foglalt el a népek gondolkodásában és képzeletében, mint azt napjainkban látjuk.

34. ábra – További képek a Bambergi Apokalipsziszból

A három első csapás (baloldalt). A nagy szajha, aki a lovon ül (középen). A Sátán megköltözése, majd feloldása (jobbról).

¹³⁵⁹ Heinrich Wölflin: Die Bamberger Apokalypse című művében a 8. oldalon.

25. A BRIT BIBLIAMAGYARÁZÓK NAGYOBB FÜGGETLENSÉGET MUTATNAK

Kíváncsún látszott az, hogy előbb végezzünk a XIV. századbeli bibliamagyarázók egymásutánjával és azután térjünk át a brit prófétai magyarázókra, Bedától elkezdve egy teljesen önálló fejezetben, mivel előbbieket nagyobb függetlenséget mutattak. És miután a brit kereszténység kezdeti szakaszának - amelyről általában véve nagyon keveset tudnak - nagy jelentősége van a függetlenségi szellem ilyen kialakulására, célszerűnek látszik, hogy visszapillantást vesszünk a Britanniában lévő egyház történelmi fejlődésére és annak kapcsolataira az első hét évszázad alatt, mint amely Bedének és az ő utána következő többi bibliamagyarázónak háttérül szolgált.

I. A kereszténység kezdete Britanniában

Attól az időtől kezdve, ahogy Julius Cézár kikötött a Kr. előtti 54. évben Britannia partjain egészen a Kr.u. 410. évig, amikor a római zsoldosokat visszavonták ezekről a szigetekről, Britannia történelmét - annak világi részét - egész folyamatosságában rendesen lehet nyomon követni. Azonban az ezt követő mintegy 150 éven át egy törés áll be az elbeszélések láncolatában, egy bizonyos "sötét korszak" ez. Arra az átmeneti időszakra nézve, amely alatt Honorius (megh. 423.) császár brit tartománya, Ethelbert (megh. 616.) és Ethelfrid (vagy Aethelfrith) angol-szász Britanniájává változott át, csak kevés biztos ismerettel rendelkezünk.

Ugyancsak a bizonytalanság homálya borítja be a kereszténységnek a brit szigetekre történő egykori behatolását is. A pontos időpontját ennek nem lehet meghatározni és ugyanígy ismeretlen előttünk az a mód és út is, amelyek segítségével a keresztény vallás először hatolt be ezekre a szigetekre. Sokat írtak össze ezzel kapcsolatban és sokféle állítás hangzott erről el, azonban a bizonytalanság továbbra is fennáll még. Valóságban lehetetlennek látszik az, hogy az ember el tudja választani az igazság fonalát az egymással vetélkedő legendák bonyolult gomolyagától. Milman kijelenti: "Semmi kétség nem foroghat fenn a tekintetben, hogy a meghódított és félig civilizált Britannia - hasonlatosan a római birodalom többi részéhez - a II. és III. század alatt fokozatosan fogadta el a Krisztus hitét."¹³⁶⁰

Neander azt állítja, hogy a bizonyítékok az ellen szólnak, hogy ez Róma felől következett be és azzal végzi következtetését, hogy ez inkább Gallián keresztül Kis-Ázsiától származott be, minthogy ez utóbbiak szertartása leginkább megközelíti az előbbiét.¹³⁶¹

1. A II. SZÁZADTÓL KEZDVE VAN MÁR EGYHÁZKÖZSÉG. — Amint azt megjegyeztük, nem lehet bizonyossággal megállapítani azt, hogy a kereszténységet mikor vezették be Britanniában. Egyes tudósok állítása szerint ez az I. század alatt történt. Ha ez azonban a kereszténység Galliába való behatolását követte, úgy annak valószínűleg a II. század vége felé kellett történnie, mert Galliában a legelső egyházközseket Kr.u. 150. körül alapították. És ez látszik bizonyítani a gall kereszténység befolyását is, amely egyenesen a Keletről áramlott be. Tertullian a Kr.u. 202. körüli írásaiban magasztalólag említi meg a brit egyházakat, hivatkozva a "tritonok tanyáira, amelyek elérhetetlenek a rómaiak számára, és amelyek le lettek igazva a Krisztus számára."¹³⁶²

¹³⁶⁰ Milman: *Latin Christianity* (Latin Kereszténység) című művében a 4. könyv 3. fejezete a 2. kötet 226. oldalán. az ősi brit egyháztörténelemre nézve lásd: William E. Collins: *The Beginnings of English Christianity* (Az angol kereszténység kezdete) című művet, John H. Green: *The Making of England* (Anglia megteremtése) című művet, Arthur W. Haddan és William Stubbs: *Councils and Ecclesiastical* című munkát, Arthur J. Mason szerkesztő: *The Mission of St. Augustine to England According to the Original Documents* (Szent Ágoston küldetése Angliába az eredeti okmányok alapján) című művet, Joseph B. Lightfoot: *Lea ders in the Northern Church* (AZ Északi Egyház Vezetői) című művet Joseph Stevenson fordító: *The Historical Works of the Venerable Bede* (A tiszteletreméltó Bede történelmi művei) *A Church Historians of England* (Angol Egyháztörténészek) című munkában az 1. kötet 2. részénél.

¹³⁶¹ Neander idézett művében az 1. kötet 85. 86. oldalain.

¹³⁶² Tertullian: *An Answer to the Jews* (Válasz a Zsidóságnak) című művében a 7. fejezetnél. az ANF-ben a 3. kötet 158. oldalán, Collins idézett művében a 27. oldalon.

Origen is említést tesz egy ott már létező egyházzal a III. században.¹³⁶³ A IV. században a cesareai Özséb is hasonló célzást tesz arra, mely szerint az evangélium bahatolt Britanniába,¹³⁶⁴ Athanásius pedig levelezésben állott a brit keresztényekkel.¹³⁶⁵ Hilárius, Politiers püspöke üdvözlét küld a brit püspöknek és sajnálatát fejezi ki azon, hogy a távolság nem engedi meg a gyakoribb személyes érintkezést egymással.¹³⁶⁶ Úgy Chrysostom, mint Jeromos is célzásokat tesznek a keresztény hitre a brit szigetekkel kapcsolatban.¹³⁶⁷ És Cyrusi Theodoret a XV. században írt egyháztörténelmében a brit keresztényekről is említést tesz.¹³⁶⁸ Itt van tehát a régi egykorúaktól származó bizonyíték a folytatolagosságot és állandóságot illetően.

Már a Kr.u. 314. évben három brit püspök jelent meg mint képviselő a Galliában megrendezett Arles-i Zsinaton.¹³⁶⁹ És a Kr.u. 359-ben Romániában az Ariminum-i (Ariminium-i) Zsinaton Sulpicius Severus további három brit püspököt jegyzett fel.¹³⁷⁰ Nincs azonban egyetlen bizonyíték sem arra, hogy közülük egyetlen is rész vett volna a Nicea-i Egyetemes Zsinaton, a Kr.u. 325. évben. És miután a római haderőt Britanniából visszavonták a Kr.u. 410. esztendőben, ezt követő egy ideig csak nagyon csekély érintkezés állott fenn a brit keresztények és a római befolyás alatt lévő hívek között.¹³⁷¹

2. A GERMÁN BETÖRÉS ALATT VISSZASZORULNAK. — A Kr.u. 449-ben az angolok, szászok és a jutok, a kontinensről kiindulva elkezdik előzőlni Britanniát. Ilyen módon aztán a brit keresztények arra lesznek kényszerülve, hogy fokozatosan visszahúzódjanak a Wales-i terület nyugati hegyvidéki erődítményeibe, ahol ők aztán "félkolostori" formában zárt közösségekben éltek. Minden közösség élén egy apát állott, mint főnök, valószínűleg megörökítendő a régi kelta törzsi rendszert. Az erre következő századot illető felvilágosítások rendkívül gyérek. Azonban amidőn a VI. század vége táján erőfeszítések történnek arra, hogy őket a római hódoltságnak vessék alá, a briteknél rendkívüli szívósságot tapasztalunk hitvallásukat és gyakorlatukat illetően. Szorgalmas tanulmányozói voltak a Bibliának és mélységesen missziós-gondolkodásuk voltak, evangélizáltak az északi piktek között, valamint Franciaországban és Germániában. És meg kell jegyeznünk azt is, hogy az ír-skót kelták voltak azok, akik oly erősen missziós módra gondolkodtak.¹³⁷²

Britannia a világi dolgokat illetően még alaposan romanizálva volt, amikor a germán törzseknek a Rajna felől való az a betörése az V. században folyamatban volt. Britanniában akkor már szép épületek, nyilvános fürdők és jó utak voltak. A latin nyelvet a városokban általánosságban beszélték. Azonban ez a betörés gyökeresen megváltoztatta ezt a képet. A barbárok keresztül söpörtek az egész dekadens római birodalom felett és óriási ék gyanánt fészkeltek be magukat az egész Közép Európában, amivel lényegében el is szigetelték Britanniát. A római légiókat visszavonták Britanniából és a piktek és skótok megkezdték pusztítani az ország északi területeit. A nyugatról jött tengeri rablók kifosztották a városokat. A Jütlandból való jutok elfoglalták Kelet-Kentet, majd ezt követően

¹³⁶³ Origen: 4. sz. Szentbeszéd Ezékielről a Migne-gyűjteményben PG. a 13. kötet 698. oszlopában.

¹³⁶⁴ Eusebius: *The Proof of the Gospel* (Az Evangélium Bizonyossága) című művében a 3. könyv 5. fejezet, 1. kötet 130. oldalán.

¹³⁶⁵ Athanasius: *Letters* (Levelek), az 56. sz. Levélnél (Jovián császárhoz intézve) az NPNF-hez a 2. sorozatban, a 4. kötet 568. oldalán.

¹³⁶⁶ Hilárius: *On the Councils* (A Zsinatokról) című művében, az NPNF-ben 2. sorozat 9. kötet 4. oldalán.

¹³⁶⁷ Joseph Stevenson a fordító bevezetése a *The Historical Works of the Venerable Bede* című műben a *Church Historians of England* című műben, az 1. kötet 2. részénél, a 28. oldalon, lásd még: Jeromos 46. sz. Levelében (Marcellához intézve), az NPNF-ben a 2. sorozat 6. kötet, 64. oldalán.

¹³⁶⁸ Theodoret: *Ecclesiastical History* című műben az 5. kötet 9. fejezetében az NPNF-ben a 2. sorozat 3. kötet 137. oldalán.

¹³⁶⁹ Landon idézett művében az 1. kötet 44. oldalán, Sir Charles W. Oman: *History of England Before the Norman Conquest* (Angolország története a Norman hódítás előtt) című művében a 180. oldalon, John Williams: *The Ecclesiastical Antiquities of the Cynry: or the Ancient British Church* (Cymrynek vagy az Ősi Brit Egyháznak papi régiségei) című mű 81. oldalán, Collins idézett művének a 33-34. oldalak.

¹³⁷⁰ Sulpicius Severus idézett művében a 2. könyv 41. fejezeténél az NPNF-ben a 2. sorozat 11. kötet 116. oldalán, Oman idézett művében a 181. oldalon. Lásd még Landon idézett művét is az 1. kötet 41. oldalon.

¹³⁷¹ Albert H. Newman idézett művének az 1. kötet 409. oldalán.

¹³⁷² Ugyanott a 409-411. oldalakon.

leg az ország megmaradt nagyobbik részét. Szász nemzetiségű harcos bandák következtek ezután a germán partokról, amelyek kifosztották a déli tengerpart területét, mialatt az angol törzsek partra szálltak a Temze északi oldalán és a keleti tengerpart vidékein.¹³⁷³

A városok és az utak csakhamar pusztulásnak indultak, mert a germán betolakodók paraszti földműves népek voltak. A keresztény keltákat tehát visszaűzték és a pogány isteneket - Wotan-t (Woden-t) és Thor-t imádták. A latin nyelv eltűnt a használatból és azt egy germán dialektus kezdte helyettesíteni. Tény az, hogy a rómaiak által kiépített civilizáció nagy vonalaiban megsemmisült.¹³⁷⁴ A germán erdők barbarizmusa vált uralkodóvá. A különböző területrészeket kiskirályok tartották birtokukban, akik felett aztán az erősebb kiskirályok gyakorolták a főhatalmat. Így történt, hogy az angol-szász dialektus lépett a latin nyelv helyébe és a kereszténység nagyrészt ki lett űzve Britanniának jelentős területéről.

3. IONA LESZ A NYUGATI VILÁG VILÁGOSSÁGA. — Ennek dacára az V. század táján Írország kereszténnyé válik, főképp Patrick (kb. 396-469.) erőfeszítéseinek következtében.¹³⁷⁵ Írország nagy missziós buzgalmat kezdett kifejteni, azonban csekély mértékben állott érintkezésben a kontinens egyházközségeivel. Kr.u. 570. körül Columba (kb. 520-597.), egy ír evangélista tizenhét társával együtt elment Iona szigetére, Skócia délnyugati tengerpartjára és ott egy monostort alapított. És a skót piktek - amely területet abban az időben Kaledóniának hívtak - meg lettek térítve a keresztény vallásra Észak Angolország jelentős részével egyetemben.¹³⁷⁶

Meg kell jegyezni azt, hogy ezekben a napokban a monostorok voltak a tudománynak és a tanulásnak legfőbb létesítményei. Itt ringatták a bölcsőjét az ősz angol irodalomnak, a legrégebbi költők innét merítették az ihletet. És még ezt megelőzőleg itt történt, hogy Hilda (megh. 680.) Hartlepool és Whitby apátnője lett a Northumbrian-i egyház legfőbb nevelője. Ő vitte az elnökséget egy nagy vallásos ház felett, amely a papságnak volt a kiképző iskolája. Növendékei közül nem kevesebb, mint öten lettek püspökök.¹³⁷⁷ Ezek a Britanniai monostorok számos neves tudóst neveltek fel, akik között a leghíresebb a tiszteletreméltó Bede volt, (673-735.) Yarrow-ból, aki csakhamar feltűnt és akinek hatszáz szerzetes tanítványa volt.

A Kr.u. 586-ban a vezető brit püspökök Walesbe menekültek el. Ezek nagy része Llandowí Brefi-ben gyűlt össze, ahol az egyházat újjászervezték, és különböző helységeken központokat alapítottak. Azt a néhány templomot Angolországban, amelyek megmenekültek a szászok fáklyáitól pogány templomokká alakították át és azok oltárait pogány áldozatokkal mocskolták be. Ez a számkivetett brit egyház most hát missziós erőfeszítéseit Közép Európa pogányai felé irányította, akiket még alig érintett meg a római egyház szelleme. az Iona-i monostor vette tehát át a vezetést és néhány századon keresztül az ír-brit egyház képezte Európában a nagy missziós erőt. Iona úgy vált ismertté, hogy az jelenti "a nyugati világ Világosságát". Annak legelső, tizenkét tagból álló evangéli-

¹³⁷³ Lásd Oliver J. Thatcher és Ferdinand Schwill: Europe in the Middle Age (Európa a Középkorban) című művében a 60. oldalt.

¹³⁷⁴ Thatcher and Schwill idézett művében a 66. 67. oldalon.

¹³⁷⁵ Patricknak az a buzgalma, melyet az írek megnyerésénél kifejtett, Írország megtérítését eredményezte. Patrick, Columba és Columban elvetették a római főpapi uralmat és a "Mariolatry"-t (Mária imádását) és semmilyen külső tekintélyt nem voltak hajlandók elismerni a Szentírásen kívül. Azonban nagymértékben askézai gondolkodásúak voltak és nagy hangsúlyt helyeztek a szerzetesi szabályokra. (Albert H. Newman idézett művében az 1. kötet 412-415. oldalain.

¹³⁷⁶ Columba, aki királyi sarj volt, az írországi Donegal-ban született. Patricknak volt a tanítványa. Mint felszentelt lelkész Dublin mellett tanított és számos monostort alapított. Végül személyére Ionban (vagy Hy-ben) telepedett le 565. évben, ahol megalapította a törzs monostorát. Evangélizálta a pogány pikteket, tanította a skótokat, akik nemsokára elfogadták a kereszténységet. Bede: Ecclesiastical History of the English Nation (Az Angol Nemzet Egyháztörténelme) című művében a 3. könyv 4. fejezeténél és az 5. könyv 9. és 24. fejezeteiben, a Loeb féle Klasszikus Könyvtárban: Bedae Opera Historica című művében az 1. kötet 341. oldalán, illetve a 2. kötet 237. 377. oldalain, Adamnan: Life of St. Columba (Szt. Columba Élete) című műve a The Historians of Scotland (Skócia Történetírói) című cikkben, a 6. kötetnél, William Revers kiadásában, Charles Montalembert: The Monks of the West (A Nyugat Szerzetesei) című művében a 3. kötet 9. könyv 3-168. oldalakon.

¹³⁷⁷ Lightfoot idézett művében a 66. 204. 205. oldalakon és a 46. sz. megjegyzésnél.

záló társasága Columban vezetésével¹³⁷⁸ Kr.u. 585-ben indultak útnak és Franciaország déli részén telepedett le.

Ez alatt az időszak alatt történt, hogy a brit egyház első ízben került viszályba az egyházi Rómával. Ezt azok a különbségek váltották ki, amelyek a brit misszionáriusok és Róma tanításai és gyakorlatai között állottak fenn, ezenkívül az, hogy a britek vonakodtak a pápa elsőbbségét elismerni. Egy összeesküvést szöttek ellenük, hogy kiűzzék őket, és Columban valamint mások Svájcba költöztek át, ahol ők a suevik és az alemannok között kezdtek működni. Egy idő múlva ismét is elűzték őket, amikor is Észak Itáliában találtak menedéket, ahol Bobbio-ban megalapították a monostort, mely az Appeninek között feküdt. Más brit misszionáriusok ezalatt elvitték az evangéliumot Germániába, Bajorországba és Tübingiába. Majd vallási központokat létesítettek Németalföldön és másokat Franciaországban. Green, a Brit Egyháznak erről a lendületéről, amellyel Közép és Nyugat Európára hatott a következőket mondja nekünk:

"Egy ideig úgy látszott, mintha a világtörténelem folyása meg kellett hogy változzék, amint az a régi kelta népfaj, amelyik a rómaiakat és a germánokat maga előtt űzte megfordult, hogy erkölcsi győzelmet arasson az őt legyőzők felett úgy, mintha a kelta és nem latin kereszténységnek lenne a hivatása az, hogy kialakítsa a Nyugat egyházainak sorsát."¹³⁷⁹

A Northumbrian-i egyháznak ez a kelta időszaka tele van mozgalmas érdekességgel. Columba, aki Iona-ból indította el beható missziós munkáját, harminc esztendőn át fáradozott azon, és éppen akkor hunyt el, miután Ágoston kikötött Kent tengerpartján. Az ő műve teljesen független volt Rómától. Másrészt a római hitvallás befolyása nagymértékben a birodalom kiterjesztésétől volt függővé téve, miután a kelta kereszténység hazai talajban nőtt fel.¹³⁸⁰ Így történt tehát, hogy Iona képezte abban az időben a kereszténység világosságát és az evangélizálás középpontját.

II. Ágoston megkísérli romanizálni Britanniát

1. GERGELY ÁGOSTONT KÜLDI EL A BRIT MISSZIÓVAL. — Azonban a missziós tevékenység egy másik folyama - melynek gyökerei Rómában voltak - is elkezdett áradni a Nyugat felé. A Britanniában lévő saxon település és a kelták misszionáriusi hitbuzgalma, amivel az evangéliumot a kontinensre igyekeztek elvinni arra indították I. Gergely pápát (a "Nagyot"), hogy figyelmét Britanniára irányítsa. Főpappá történt felemelkedése előtt már saját maga foglalkozott azzal a gondolattal, hogy elmegy Britanniába és ott meg fogja téríteni a saxonokat. Most maga helyett Ágostont, a benedekrendi szerzetest küldi el (megh. 604.), a Délkelet-Britanniában fekvő Kent-be, mintegy harminc lelkét számláló egyéb misszionáriussal és tolmáccsal együtt. Ők Kr.u. 579-ben kötöttek ki a Thanet szigeten. A kis csapat ezután Canterbury-be ment, ahol fedelet találtak és biztos védelmet nyújtottak számukra.¹³⁸¹

Ethelbert, a saxonok királya, Bertha-t vette nőül, aki a frankok Charibert nevű királyának volt keresztény vallású leánya. Ez utóbbi egy katolikus püspököt vitt magával és Ethelbert egy romokban lévő brit-keresztény templomot adományozott neki, amelyben istentiszteletet tarthattak. És egy esztendő leforgása alatt ő és alattvalói közül tízezren felvették a katolikus hitet és meg lettek keresztelve a Swale-ban.¹³⁸² Döntő órák voltak ezek, amelyeknek az volt a rendeltetése, hogy meghatároz-

¹³⁷⁸ Columban, Columbanus vagy Columcilla (543-615) az írországi Lainsterben született s ő volt a Franciaországba, Svájcba és Itáliába kiküldött misszionárius. Megalapította a Luxauil-i (Vogos) monostort, 590. körül, ugyancsak ezt tette az itáliai Bobbio-ban is, ahol meghalt. (Albert H. Newman idézett művében az 1. kötet 413. oldalán, Montalembert idézett művében a 2. kötetnél a 7. könyv 241-362. oldalain.)

¹³⁷⁹ John R. Green: *History of the English People* (Az angol nép története) című műben az 1. kötet 56. 57. oldalain.

¹³⁸⁰ Lighfoot idézett művében a 7. oldalon. Az írországi kereszténység lényegében teljesen független maradt a római uralomtól, egészen a XII. századig, amikor is az angol hódítás következtében a római diktátum igáját szorosra fűzték az ősi írországi egyház nyakán. (Ugyanott a 7. 194. 195. oldalakon.) Lásd még: Milton *Latin Christianity* című művét is, a 4. könyv 3. fejezetében, Stevenson: bevezetés a "The Historical Works of the Venerable Bede" című művéhez a *Church Historians of England* című munkában az 1. kötet 2. rész 35. oldalán.

¹³⁸¹ Collins idézett művében a 61-64. oldalak.

¹³⁸² Ugyanott az 57. 58. 68. oldalakon.

zák az egész jövődő brit történelmet. Ezek az idők szoros kapcsolatba hozták Angliát a kontinenssel és különösen a római püspökkel. A kereszténységnek ez a római formája aztán Canterbury-ből, mint annak főhadiszállásából kiindulva Kent-től kezdve északi irányban, lassanként mindjobban előrenyomult. A két hitvallást - a keltát és a rómaid - egymástól elválasztó határvonal közelebb került azokhoz. A két vallás közt aztán élet-halálharcra került sor akkor, amikor egymással Northumbriában szembe kellett hogy álljanak.¹³⁸³

A katolikus missziók nagy elhatározással szentelték magukat annak a nehéz feladatnak, hogy a brit katolikusokat behódoltassák Róma számára, jóllehet ez utóbbiak igen nehezen kezelhetőek voltak. amikor minden más eszköz hiábavalónak bizonyult, a saxon király még fegyveres erőszakot is alkalmazott ellenük.¹³⁸⁴ Zárójelben meg kell azt is jegyeznünk, hogy az ellenállásnak ez a szelleme évszázadokon keresztül mindig megnyilatkozott. Tény az, hogy a római uralom későbbi és hosszú évszázadokra terjedő időszaka alatt talán egyedül csak az Angol Egyház volt a legkevésbé szolgálkú az összes egyházak között. Állandóan hangoztatták is tiltakozásukat az idegen támadásokkal szemben, amíg végül az az iga lekerült vállukról az angol Reformáció segítségével.¹³⁸⁵

2. A KÖZELEDÉSEKET FELHÁBORODVA UTASÍTOTTÁK VISSZA. — Az északi barbárok előtt ennek a szónak "Róma" varázslatos hangzása volt. ez az ő szemükben nem annyira magát a pápaságot jelentette, avagy Róma városát, mint inkább a római civilizációt. Ezt a két kifejezést ők úgy tekintették, mint amelyeknek - lényegükben - azonos a jelentése.¹³⁸⁶ Amikor a római állam megbukott, akkor a keresztény egyház maradt meg, mint egyedüli hatalom a Nyugaton és befejezte a pogány népek megtérítésére irányuló munkáját a rákövetkező káosz és nyomorúságok évei alatt.¹³⁸⁷ Azonban a kelta-brit egyház kivonta magát az egyetemes egyházzal - és különösképp a Rómával - való érintkezés alól. És - amit külön meg kell jegyeznünk - az Ágoston által a Kr.u. 597-ben Angliába vezetett misszió csupán csak egyikét képezte annak a számos vállalkozásnak, melyeket Gergely pápa végrehajtott azzal a szándékkal, hogy a helyzeten javítson. A középkori pápaság e megalapítójának tevékenységei azok messzemenő céljait tekintve valóban bámulatosak voltak.¹³⁸⁸

Mivel a Brit Egyház csak csekély rokonságban állott a többi keresztény vallású testületekkel - kivéven Írországot - a kelták nem sok értelmét látták annak, hogy Ágostont, az idegent, főurukként elfogadják maguknak. Utóbbi azért csak rövid ideig tartózkodott Britanniában, és csak azokban a kerületekben tudott megtérteket szerezni, amelyek az övétől távol feküdtek. Ilyenképp azok visszautasították, hogy önkormányzatukat átadják neki. Nem voltak ugyanis hajlandók arra, hogy vallási dolgokban elismerjék az emberi illetékességet, és a Gergely által a Kr.u. 597-ben tett erőfeszítést, amellyel őket a pápának akarta volna alávetni, egyszerűen visszautasították. Sértve érezték magukat a római misszionáriusok által kifejtett pompa és világiasság által, amely nagyon lényegesen megkülönböztette őket a húsvéti időszak alatti szertartások és ezt követőleg a keresztelésnek keleti módzatai tekintetében. A hasadás tehát igen széles volt.

Ágoston azzal a kifejezett céllal érkezett Britanniába, hogy az ottani pogány szászokat megtéríti a Krisztus számára. Őt a római püspöki rendbe azzal a kifejezett címmel vették fel, amely őt "az angolok püspöke" elnevezéssel ruházta fel, és a pápa őt valamennyi bennszülött prelátus feletti hatalommal indította útjára. Ennek az elismerését követelte ő Dunawd-tól, a legtekintélyesebb kelte hit-tudóstól, aki azonban éppen ellenkezőleg azt állította, hogy az ő földije senki másnak nem hajlandók magukat alárendelni, csupán a saját püspöküknek, és ezt az állítását a Szentírással is támogat-ta.¹³⁸⁹ Kritikus időszak volt ez.

¹³⁸³ Thatcher and Schwill idézett művében a 69. 70. oldalakon, Albert H. Newman idézett művében az 1. kötet 410. old.

¹³⁸⁴ Lásd a 604. oldalon.

¹³⁸⁵ Lightfoot idézett művében az 52. 53. oldalak.

¹³⁸⁶ Collins idézett művében az 54. oldalon.

¹³⁸⁷ Oman idézett művében a 185. oldalon.

¹³⁸⁸ Frank M. Stenton: Angle-Saxon England (Angol-szász Anglia) című művében a 103. 104. oldalakon.

¹³⁸⁹ Bede: Ecclesiastical History című művében a 2. könyv 2. fejezetében a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban: Beadaa Opera Historica című művében az 1. kötet 205. 207. oldalain, John Williams idézett művében a 141. oldalon.

3. A RÓMAI MISSZIÓ KUDARCA. — Ágoston módszerei nagymértékben különböztek a Brit Egyház misszionáriusaitól. Ágostont kioktatta a pápa arra, hogy tartsa érvényben a pogányok szokásait, a bálványtemplomait egyszerűen mint keresztény templomokat kellett újra felavatni és a pogány ünnepeket át kellett keresztelni úgy, mint a keresztény szentek napjait. Azokat az állatokat, amelyeket azelőtt a pogány isteneknek szoktak feláldozni, mostantól fogva az Istennek való hálaadás ünnepségei számára ölték le.¹³⁹⁰

Ágoston hamarosan kísérletet tett, hogy leigázza a bennszülött Brit Egyházat. Két gyűlést is tartottak - mindkettőt Ágoston vezetésével - a Kr.u. 603. évben, utóbbi követeléseivel kapcsolatban. Az első semmire sem vezetett, mert a britek visszautasították, hogy követeléseinek eleget tegyenek. Ágoston azt a javaslatot tette nekik, hogy a pápát vallási fejükként ismerjék el és vessék alá magukat neki, mint aki az Ő képviselője. Ezt a kívánságot a megdöbbsent brit püspökök felháborodva utasították vissza s ezt a következő emlékeztető szavakkal tették:

"Tudja meg, és ne legyen önnek semmi kétsége sem, hogy mi valamennyien, és közülünk minden egyes, engedelmes alattvalói vagyunk az Isten egyházának és a római pápának és valamennyi istenfélő kereszténynek azért, hogy mindenkit szeressünk az ő fokozata szerint tökéletes kegyességgel, és hogy közülünk mindenkinek segítséget nyújtsunk szóval és cselekedettel ahhoz, hogy Isten gyermekei legyenek és én ezenkívül semmi más engedmességet nem ismerek, amivel én annak az embernek tartoznék, akit ön pápának nevez, vagyis az atyák atyjának, s amit tőlünk kérnek vagy követelnek, és mi készek vagyunk arra, hogy ezt az engedmességet megadjuk és megfizetjük úgy neki, mint folytatólagosan minden kereszténynek is, amellet mi a Caerleon-upon-Usk püspöknek a kormányzása alatt állunk, akinek a kötelessége, hogy Isten alatt örködjön felettünk, hogy segítsen ezzel nekünk a vallásos utat betartani."¹³⁹¹

A tapintatlan Ágoston erőltetni igyekezett a dolgát, azonban a brit püspökök hajthatatlanok maradtak. Ekkor Ágoston módosította követeléseit, és csupán három dolgot kért tőlük: 1.) Engedmességet a húsvéti idők szertartásaiban. 2.) A keresztelésnek a római forma szerinti gyakorlását. 3.) Együttes igyekezetet az angoloknak való prédikálásban. Azonban a brit püspökök ezeket is visszautasították, mondván: "Mi ezek közül egyetlen dolgot sem akarunk megtenni és éppúgy nem kívánjuk önt a mi érsekünknek."¹³⁹²

A második konferencia sem járt több eredménnyel. Hét brit püspök a Caerleon-i érsekkel és számos tudós férfiúval együtt találkozott Ágostonnal. Az ő feleletük Bede szerint attól függött, hogy milyen magatartást tanúsít Ágoston akkor, amikor őket üdvözölni fogja. Ha ő felkel és elibük megy, hogy találkozzék velük, akkor ők engednek neki. Azonban ha dölyfösen ülve marad, akkor ők nem fognak eleget tenni követeléseinek. Ágoston ülve maradt. Így hát visszautasították, hogy behódoljanak neki, vagy hogy őt, mint püspöküket fogadják.¹³⁹³ Ágoston dühös volt és kijelentette:

"Ha önök nem hajlandók elfogadni a békességet a testvérektől, akkor önöknek majd a háborút fog kelleni elfogadni az ellenségektől. És ha önök nem akarják az élet útját prédikálni az angolok nemzetségének, akkor az ő kezükből fogják önök elszenvedni a halálbüntetést."¹³⁹⁴

Ez volt tehát a nyitánya a kelta és római egyházat között kitört leplezetlen viszálynak.¹³⁹⁵ Nem sokkal ezután a Northumbria-beli Ethelfrid alatt ezerkétszáz brit szerzetest mészároltak le egy rettentő vérfürdőben. Ágoston visszavonult Kent-be és őt Laurentius követte, aki hasonlóképp kudarcot vallott a brit és az ír püspökökkel történt alkudozásainál. Ennek dacára sikerült Northumbria

¹³⁹⁰ Bede: Ecclesiastical History című művében az 1. könyv 30. fejezeténél a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban : Bedae Opera Historica című művében az 1. kötet 163. oldal.

¹³⁹¹ Idézve John Williams idézett művében a 143. oldalon.

¹³⁹² Bede: Ecclesiastical History című művében a 2. könyv 2. fejezetében a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban, Bede: Opera Historica című művében az 1. kötet 205. 206. old.

¹³⁹³ Sir Henry H. Howorth: Saint Augustine of Canterbury (A Canterbury-i Szent Ágoston) című művében a 164. 165. oldalakon.

¹³⁹⁴ Ugyanott a 163-165. oldalakig, John Williams idézett művében a 144. oldalon.

¹³⁹⁵ Green The Making of England című művében a 228. 229. oldalakon.

északi részét megnyerniük a római hit számára egy alkalommal. Ez azonban rövid lélegzetű dolog volt. Az Ágoston alatt álló római misszió tehát egyenlőre megghiúsult.¹³⁹⁶

Stevenson abban a tudományos bevezetésben, melyet ő a Bede-féle "Ecclesiastical History" (Egyháztörténelem) című fordításához írt, igen sok bizonyítékot sorol fel ahhoz, hogy bebizonyítsa a "független kelta egyház" létének elsőbbségét, amely "nem római eredetű", amikor ő megbeszélés tárgyává teszi a "kelta egyházat, annak származását, küldetését és jogszolgáltatását."¹³⁹⁷

III. A romanizmus diadalmaskodik 664-ben Whitby-ben

1. IONAI AIDAN VISSZASZERZI ANGLIÁT A POGÁNYSÁGTÓL. — Paulinus - egy másik római misszionárius, akit Gergely pápa Kr.u. 601-ben azért küldött el, hogy gyarapítsa Ágoston misszióját - észak felé haladt előre. Azonban miután nehézségekre bukkant, felhagyott a feladattal és a pogányság éjszakája ismét ráfeküdt az országnak erre a részére. A római kudarc a britek számára jó alkalomul kínálkozott. A northumbriai zavargások után Ethelfrid fiai Iona-ban találtak menedéket és a Columbánokat arra hívták fel, hogy küldjenek egy tanítót, aki oktatni fogja a népüket. Így tehát - megfelelően Osway (Oswald) northumbriai király felkérésének - az Ionai Aidant (meg. 651.), a northumbriai egyház megalapítóját küldték ki azzal a feladattal, hogy evangélizálja a király népét.¹³⁹⁸ Aidan segítőtársával együtt Kr.u. 635-ben lépett partra Lindisfarne-ban egy szigeten, amely messze van a northumbriai tengerparttól, Berwick-ben, Tweed közelében. Ott egy templomot és egy iskolát emelt és ebből a vallási központból ment ő aztán el, hogy tanítson és prédikáljon és hogy más egyházakat és iskolákat alapítson. A hitnek nagy tömeget sikerült megnyerni. Mostantól kezdve Lindisfarne lett azzá az anyakolostorrá, amelyik a misszionáriusokat szétküldte. És ezek a misszionáriusok harminc esztendőn keresztül jártak szét és Anglia nagy részét nyerték meg Krisztus számára. Ezért van az, hogy Lightfoot is kénytelen volt kijelenteni: "Nem Ágoston, hanem Aidan az igazi apostola Angliának."¹³⁹⁹

Lindisfarne-ból a misszionáriusok elmentek Angliának más részeibe is, és ezeket az erőfeszítéseket az Írországi misszionáriusok is támogatták. A keresztény Anglia nagyobb része lett így bevonva a Skót Egyházba. Wessex-i Wina személyes érintkezésben állott a brit püspökökkel, és Kr.u. 664-ben csupán Kent és Kelet-Anglia tartottak fenn teljes közösséget Rómával és Canterburyvel.¹⁴⁰⁰

2. ÁGOSTON MISSZIÓJA CSAK EGY VÉLETLEN ESET. — Különösnek tűnik az, hogy a római katolikusok állhatatosan azt állítják, mely szerint az angol kereszténység Kr.u. 597. évi esettel - Ágoston missziójával - vette kezdetét, amikor nevezettet mint misszionáriust I. Gergely pápa elküldte. Nyilvánvaló viszont, hogy Ágoston küldetése csak egy véletlen eset volt abban a történelmi folyamatban, amelyik már évszázadokkal előbb kezdődött el. Britannia vallási szelleme, öröksége egész világosan a brit egyházaktól ered.¹⁴⁰¹ Ezenfelül a Gergely korabeli népesség természete nagymértékben különbözött a későbbi évszázadok pápaságától. A később támasztott igények elképzelhetetlenek

¹³⁹⁶ John Williams idézett művében a 144. oldalon, Bede: Ecclesiastical History című művében a 2. könyv 2. fejezete, a Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban Baedae Opera Historica című művében az 1. kötet 213. oldalán.

¹³⁹⁷ Joseph Stevenson idézett művében a 29. a 33. és 35. oldalakon.

¹³⁹⁸ Lightfoot idézett művében a 42. 43. oldalakon.

¹³⁹⁹ Ugyanott a 9-11. 41-49. és 195. 196. oldalakon, J.C. Robertson: idézett művében a 2. kötet 63. oldalán, V.C. Mantel: idézett művében a 3. kötet 11. könyv 293-298. oldalain. Lightfoot-nak ezt a megállapítását Colina kétségbe vonja: idézett művének 77. és 111. oldalain, azonban utóbbi azt mondja, hogy jelentős szakadék állott fenn a római egyház és a brit egyház közötti közlekedésben a Kr.u. 455-597-ig terjedő időszak alatt. (Ugyanott a 22. oldalon, a 2. számú megjegyzésnél.)

¹⁴⁰⁰ Wina, Wine, vagy Wini (megh. 675.) Winchesteri püspök, aki abban az időben az egyetlen püspök volt Wessexben. (Collins idézett művében a 79. 80. oldalakon.)

¹⁴⁰¹ William Bright: The Roman See in the Early Church (A Római Szék az Ősi Egyházban) című művében a 357-367. oldalakon, John William Willis Bund: The Celtic Church of Wales (A Welszi Kelta egyház) című művében az 1-48. oldalakon F. Haverfield: "Early British Christianity" című cikke a The English Historical Review nevű folyóirat 1896. júliusi számában a 11. kötet 43. számában a 417-430. oldalain, Stenton idézett művében.

lettek volna a Gergely-féle előző korszak alatt. Rendkívül nagy szakadék áll fenn tehát a VI. századbeli I. Gergelynek, a Nyugat pátriarchájának állításai és a XI. század VII. Gergelyének és a XII. századbeli III. Innocent pápának vakmerő követelései között.¹⁴⁰²

Amint azt a huszonkettedik fejezetben megjegyeztük - jóllehet Gergely komolyan kitágította a pátriarchai szék jogkörét, ő ennek dacára mégis megbélyegezte az "Egyetemes Püspök" címet, amikor ezt a vele vetélkedő konstantinápolyi patriarcha vette használatba - mint egy dölyfös és ragályos kórt jelentő állítást, mint egy megvetendő cselekedetet, mint gonoszságot az egész papsággal szemben, a Sátán utánzását, aki magát az ő angyal testvérei ellen felmagasztalja és mint jelét az Antikrisztus közeli eljövételének. Azonban olyan mértékben, ahogy a pápaság követelőzéseiben megnövekedett, úgy terjedt szét annak befolyása is - mind jobban táguló körökkel - Angliában, amíg aztán az uralkodóvá lett.

Gergely ama kísérlete, hogy a római egyház uralmát az ő követén, Ágostonon keresztül kiterjessze, végül is eredménnyel járt. Néhány éven belül egy olyan, jól megszervezett állam-egyház lett kifejlesztve Britannia saxongyarmatain, amely Rómának fogadott hűséget. A kolostorok nagy számar alapultak és a VIII. és IX. század folyamán a római katolicizmus sehol sem volt annyira virágzó, mint éppen ezeken a szigeteken. A kocka Kr.u. 664-ben Whity-ben lett elvetve.¹⁴⁰³

3. A VÉGSŐ BEHÓDOLÁS A RÓMAI EGYHÁZ ELŐTT. — A dagadó áramlat kezdett megfordulni, amikor Oswy király kiterjesztette uralmát Northumberland és Marcia felé. Ő Ingoberga-t vette feleségül, egy kenti hercegnőt, aki egy római lelkészt - Romulust - hozott magával York-ba. Wilfrid apát,¹⁴⁰⁴ a későbbi York-i püspök visszatért egy Rómában tett látogatásából (kb. 653.) és egészen el volt szédülve a római főhatalom fogalmától. Az így a két hitvallás - a kelte és a római katolikus - között kifejlődött küzdelem mélyrehatóvá vált. Alcfind herceg, akit a romanizmusnak megnyertek, rábeszélte Oswyt, hogy egy egyházi gyűlést hívjon egybe Whitby-be,¹⁴⁰⁵ hogy azon határozatot hozzanak az ügyre vonatkozólag. Colman püspök jelent ott meg a hazai egyháztól és Wilfrid képviselte azon a rómaiakat. Miután a király szemében Szent Péter tekintélye súlyosabbnak tűnt fel, mint a Szt. Columbáé, Oswy azt a határozatot hozta, hogy ő Róma hitét és álláspontját fogja követni. Ezt aztán el is kezdte ráerőszakolni népére. A skótok küldöttsége hazament, azonban mégsem fogadta el a római véleményt.¹⁴⁰⁶

A szakadárak jogaira vonatkozólag biztosítékokat adtak. Azonban a tudós Tarsusi Theodor (kb. 602-690.), akit Rómában mint Cantebury érseket szenteltek fel Kr.u. 669-ben, nemsokára megérkezett Angliába, mint a római résznek a feje. Ő szervezte meg eredményesen az egyházat Canterburyvel együtt, mint annak központjával, és valamennyi részét alávetette Rómának.¹⁴⁰⁷ Nagyon szép templomok lettek felépítve. Gazdag misemondó ruhákat és képeket hoztak Rómából, és különleges tanító is megérkezett, hogy énekelni tanítsa a kórusokat. Iskolák alapítottak azért, hogy elvessek azokkal a római befolyás magvait, amelyek aztán gyorsan elterjedtek.

¹⁴⁰² Lightfoot idézett művében az 51. oldalon.

¹⁴⁰³ Landon: idézett művében a 2. kötet 356. oldalán.

¹⁴⁰⁴ Wilfrid (kb. 632-709.) York-i katolikus püspök, aki Northumbria-i származású volt, tizenkilenc esztendő korában Rómába zárandokolt el, ahonnan öt évi távollét után visszatérve védelmébe vette a húsvéti ünnepségre vonatkozó időszámítást és annak szertartásait Római számítás és szokás szerint. A Whitby-i Zsinaton résztvevők el voltak ragadtatva az általa kifejtett érvektől és a király a Róma-pártiak javára döntött. A Kr.u. 688. évben yorki püspökké nevezték ki, azonban később a király elmozdította ebből a tisztségéből és a Kr.u. 703. évben ismét visszatért Rómába. (Lightfoot idézett művében a 11. oldalon, Montalembert idézett művében a 4. kötet 12. könyvének a 3-70. oldalakon.)

¹⁴⁰⁵ Ezt a Whitby-i Zsinatot (Strenaschalch) azért tartották meg, hogy rendezzék ezeket az ellentéteket, jelen voltak rajta: Colman, a Lindisforne-i püspök, Hilda, a Whitby-i benedekrendi apátság apátnője és Cedd, Kelet Saxonia püspöke, aki a kelte szokásokat képviselte. Wilfrid a keresztény felfogást adta elő. A megbeszélésre vonatkozó beszámolót láthatjuk: Lightfoot idézett művének 197. 198. oldalain. Lásd még: Herbert Thurston: "Whitby Synod of" (A Whitby-i Zsinatról) című művében, megjelent The Catholic Encyclopedia című mű 15. kötetében a 610. oldalon, Haddan and Stubbs: idézett művében a 3. kötet 100-106. oldalain, Stenton idézett művének 129. oldalán.

¹⁴⁰⁶ Hefeledéztett művéből a 4. kötet 481. oldalán. Thatcher and Schwill idézett művében 70. oldalán.

¹⁴⁰⁷ Thatcher and Schwill idézett művének 70. oldalán.

Ezután egy pán-anglikán (anglikán-barát) zsinatot hívtak egybe Kr.u. 673-ban Hertfordban.¹⁴⁰⁸ A romanizmussal szembeni ellenállás csakhamar elolvadt az aranszájú ékesszóló Theodor mellett, és az egyház behódolt neki, elismerve őt, mint fejét. A külsőleg egyesített angol-szász egyház tehát mostantól kezdve alaposan meg lett szervezve, a vidéket egyházmegyékre osztották fel, Canterbury-val, mint az érsekség állandó székhelyével együtt. Időről-időre megnyilvánult a kelta újjáéledés, azonban a római ellenőrzés ekkor már túlságosan erős volt ahhoz, hogy azt le tudták volna győzni. Adamnan, Iona apátja,¹⁴⁰⁹ akit újbóli pápaszentelésnek vetettek alá, csakhamar el lett mozdítva tisztségéből saját szerzetesei által, ezen ok miatt. A VIII. század kezdetén ez a kolostor két egymással vetélkedő részre lett felosztva: a romanistákra és a britekre, amikor is a vetélytárs apátok Kr.u. 772-ig kormányoztak, amikor is az egész kolostor "konfirmált" (átért az anglikán vallásra).

Sommerset és Devon a VIII. század elején adták meg magukat és Észak és Dél Wales következtek erre. A Corn-i (Cornwall-i? ford. megj.) püspökök egészen a X. századig kitartottak. És Skócia egyes részeiben a kelta vallásgyakorlat egészen a XI. századig fennmaradt, amikor is elnyomták azt. Írország egyes részeit egészen a XII. századig sem igázták le. Nathaniel Bacon, amikor elmondja, hogyan közölték a britek Ágostonnal azt, hogy nem hajlandók magukat neki alávetni és azt sem akarják neki megengedni, hogy megváltoztassa egyházuk ősi törvényeit, a következőket jelenti ki:

"Ez volt a britek elhatározása és ők oly szilárdak voltak, mint amilyen a szavuk volt, mert ők ezután az idő után is még ötszáz esztendőn keresztül fenntartották egyházuk szabadságát, és ők voltak az utolsók az összes európai egyházak közt, amelyek átadták hatalmukat a római vadállatnak."¹⁴¹⁰

Ily módon Whitby jelezte a fordulópontot és véghezvitte a kelta befolyás lehanyatlását. A Róma és Iona közötti vetélkedés akkor érte el tetőpontját. Jóllehet a vitatkozás külsőleg csak jelentéktelen dolgok körül mozgott - főképp a tonzúra formája és a Húsvét időszaka¹⁴¹¹ - a tulajdonképpeni alapvető kérdést a valóságban az képezte, hogy vajon Rómának avagy Ionának hódoljanak be. Azonban Oswy-nak - a királynak - parancsoló szava győzedelmeskedett. Ionat legyőzték és a Lindisfarne-i kelta testvériség felmorzsolódott.¹⁴¹² Ilyen módon a római egyház kapta meg a vezető szerepet. Az ezt követő évszázadok alatt a kelte egyházak templomai fából készült falaikkal és zsúptetejükkel helyt kellett adni a római stílusban, kőből létesített építményeknek. Mindezek a szilárdság érzését, vagy legalább is az egyház látszólagos külső egységét eredményezték. És az egyháznak ez az egysége volt az első lépés, mely az államegység felé vezetett. Ezért volt az, hogy Bede és mások beleegyeztek a Rómának való behódolásba.¹⁴¹³

Most tehát készen állunk a tiszteletreméltó Bede fontos tanúságtételére.

¹⁴⁰⁸ Haddan and Stubbs idézett művében a 3. kötet 121. oldalán, Hefele idézett művében a 4. kötet 485. 486. oldalán. Stenton idézett művében a 133. 134. oldalakon.

¹⁴⁰⁹ Adamnan (625-784) a *Life of Saint Columba* című mű író származású szerzője, aki huszonnyolc esztendősen csatlakozott az Iona-ban lévő Columban-féle testvériséghez, ahol 678-ban lett apát. Később felkarolta a húsvéti megünneplésére és annak idejére vonatkozó katolikus felfogást és a tonzúrának római formáját. (Lightfoot idézett művében Bevezetés a *Life of Saint Columba* című munkához a CXLIX. CXLIX. CXLXI. oldalaknál.)

¹⁴¹⁰ Nathaniel Bacon: *An Historical and Political Discourse of the Laws & Government of England From the First Times to the End of the Reign of Queen Elizabeth* (Történelmi és Politikai értekezés az Angol törvényekről és kormányzásról az első időktől Erzsébet királynő uralkodásának végéig) című mű 13. oldalán.

¹⁴¹¹ Nem volt semmilyen vita a hét napjait illetően. Azonban a kelta egyházak időszámításukra nézve a régi "Paschal" naptárt használták, mely szerint Húsvét napja a hold tizenegyedik napjára esett, míg a római egyház nem engedte meg, hogy az a tizenötödik nap előttré essék. (Lightfoot idézett művében a 197. oldalon.) Amikor Rómában a Kr.u. 527. évben elfogadták a Dionysius Exiguus-féle időköri számítást a britek erről mit sem tudtak és tovább folytatták a régi időkörről való számítást. Így merült fel a Paschal-ellentét, a húsvét idejének kérdése felett. (Collins idézett művében a 22. oldalon, a 2. sz. jegyzet.)

¹⁴¹² Lightfoot idézett művében a 13. 197. oldalakon, Howorth idézett művében a 160. oldalon.

¹⁴¹³ Lightfoot idézett művében a 15. 200. 201. oldalakon.

IV. A Tiszteletreméltó Bede a biblíamagyarázat mezejére lép

Bede vagy Beda (kb. 673-735.), akit köznyelven a "Tiszteletreméltó"-nak, vagy "az angol történelem atyjának" szoktak nevezni, kétségtelenül korának legjellegzetesebb egyénisége volt. Hírnevét írásainak ritka kiválósága és alapossága tették ismertté.¹⁴¹⁴ Bede Yarrow városában, Durhamban született. Már hét esztendősen beadták a Szt. Péterbe, amely egy northumbriai monostor volt Weartmouthban. Itt nevelkedett fel a benedekrendi klastrom szigorú fegyelme alatt. Bedét aztán át-helyezték a Yarrow-i Szt. Péter védelme alatt álló egyházközösségbe, ahol tovább folytatta tanulmányait Goelfrith vezetése alatt.¹⁴¹⁵ ezt követően egész élete a valóságban erre az egyetlen intézményre korlátozódott, mert hatvanhárom esztendeig maradt Yarrow-ban, azaz egészen élete végéig. Mint adákonost, tizenkilenc éves korában avatták fel és huszonkilenc éves korában szentelték pap-pá, amikor is egész életét a tanításnak és az írásnak ajánlotta fel. Azt mondják róla, hogy valameny-nyi korabeli tudománynak a mestere volt. Abban az időben volt ez, amikor úgy Wearmouth, mint Yarrow az új gregoriánus énekekre specializálták magukat, ami az egyházi zene római stílusát képe-zi.¹⁴¹⁶

Úgy látszott azonban, hogy Bedénél össze van vegyítve a kelta misszionáriusok evangélizáló szenvedélye a benedekrendi katolikus vallású szerzetes fegyelmezettebb önfelajánlásával. Angol tudós volt, kelta műveltséggel és széles rokonszenvvel az egyházi ügyekkel szemben. Neve szoro-san egybe van fűzve az angol Biblia történetével és rajongója volt a biblíatanulmányoknak is.¹⁴¹⁷ Azonban mindenekfelett a legelsősorban szerzetes volt, a monostori élet tette abban az időben szí-nessé egész Európát és Bedének egész életfolyása fémjelezte azt a korszakot, amelyben ő élt. Rend-kívül termékeny író volt és azt tartják, hogy az általa kiadott könyvek száma talán 150 mű. 36 olyan kötet van, amely előttünk ismeretes, s amelyeket 78 könyvben hozott nyilvánosságra. Ő vitán felül a legkiemelkedőbb nyugati tudós volt, s ő volt a legrégebb és legnagyobb angolszász történész is. Ta-nulmányai átfogják a teológiát, a próféciát, a természettudományt és a nyelveket a görögöt és a latint éppúgy, mint a zsidó nyelvet. Bede volt az első krónikás, aki időszámítását a Krisztus születésétől kezdte el, bevezetve ezzel a dionisiusi időszakot Nyugat-Európa használatába.

"Az időszámításnál" - mondja Charles Plummer - "Bedenek óriási érdemét képezi az, hogy ő volt az első olyan krónikás, aki meghatározta Krisztus születésének dátumát a világi évekhez való hozzáadásban, és ezzel bevezette a dionisosi időszámítást Nyugat-Európában való felhasználás-ra."¹⁴¹⁸

A Kr.u. 691. és 703. közötti időben Bede a teológiának szentelte írásait. Kr.u. 703. körül készí-tette el a "De Temporibus" (Az Időt illetőleg) című művét, amelyik fejezeteket tartalmaz az idő fel-osztásáról és a Húsvét idejének számításáról és a világ hat korszakának leírásával végződik.¹⁴¹⁹ Kb. Kr.u. 716. táján írta meg az Apokalipszisre vonatkozó magyarázatát. Legismertebb tudományos munkája volt természetesen "Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum" (Az angol nép egyháztörté-nelme) című könyve, melyet 59 éves korában fejezett be, és 5 nagy kötetből áll, mindegyike a bizo-nyítékok gyűjteményes szemelvényével igazolva és taglalva.¹⁴²⁰ Köztekintélyére vonatkozólag A.L. Maycock ezeket állapítja meg róla:

"Nagy Károly idejében az ő művei voltak azok, amelyeket ott lehetett találni Nyugat-Európa va-lamennyi székesegyházának és kolostori könyvtárainak polcain. A történettudósok és a teológusok kifejezetten hivatkoztak rá, és írásaiból hosszú fejezeteket iktattak be saját műveikbe. ... Mint bib-

¹⁴¹⁴ Montague Rhodes James: "Latin Writings in England to the Time of Alfred" (Latin Íratok Angliában. Alfréd idejé-ig) című cikke, a The Cambridge History of English Literature című műben az 1. kötet 87. oldalán.

¹⁴¹⁵ A Hamilton Thompson: Bede, His Life, Times and Writings (Bede élete, kora és írásai) az 5. oldalon.

¹⁴¹⁶ Henry M. Gillett: Saint Bede the Venerable (Szent Bede a Tisztelendő) című mű 41. oldala.

¹⁴¹⁷ A.H. Thompson idézett művében a 13. 16. oldalon, Henry Morley: English Writers (Angol írók) című mű 1. kötete, a 349. 350. oldalakon.

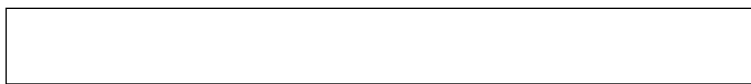
¹⁴¹⁸ James idézett művében a 89. oldalon.

¹⁴¹⁹ A.H. Thompson idézett művében a 15. 112. oldalakon, Morley idézett művében a 352. 353. oldalakon.

¹⁴²⁰ Gillett idézett művében a 72. oldalon.

liamagyarázónak olyan nagy tekintélye volt, amit csupán a Nyugati Egyház négy Atyjának tekintélye múlt felül."¹⁴²¹

Ehhez azt is hozzáteszi, hogy Bede műveit Európa legtöbb nagy könyvtárában fel lehet találni.¹⁴²²

35. ábra – A Tiszteletreméltó Bede íródeákjának diktál

Ő írta meg századának legnevezetesebb prófétai magyarázatát, amely a világosabb megértés felé mutatja az utat.

1. AZ APOKALIPSZIS TEKINTETÉBEN TICHONIUS ÉS ÁGOSTON BEFOLYÁSA ALATT ÁLL. — Bede "Explanatio Apokalypsis" (Az Apokalipszis Magyarázata) című műve a legrégebbi brit magyarázata a Jelenések Könyvének, melyet eddig ismerünk (kb. 716-ból).¹⁴²³ A munkát egy előszó vezeti be, egy Eusebiushoz intézett levél formájában - aki akkor Yarrow-i apát volt - akinek sürgetésére ő ezt a könyvet megírta. Bede a Jelenések hét látomását úgy fogja fel, hogy azok nem egymásután, hanem egyidejűleg történtek. Elöljáróban idézi Tichonius "szabályait", amelyeket helyesel, két ízben hangsúlyozza az ismétlődést, és nyíltan úgy állítja elénk a Millenniumot, mint azt a vallásos véleményt, amelyet Ágoston elfogadásra javasolt.¹⁴²⁴ Bede az Apokalipszis értelmét úgy fogja fel, hogy annak az egyház viszályait és győzelmeit kell feltárnia.¹⁴²⁵ A könyvet néhány természetes fejezetre osztja fel: 1.) a hat egyházra a végső napokban az Úr eljövételével, 2.) a hét pecséterre, ami a jövőbeni összeütközéseket és megpróbáltatásokat jelenti, 3.) a hét trombitaszóra, különféle eseményekkel együtt, 4.) az asszonyéra, amely az egyházat jelképezi, 5.) a hét utolsó csapásra, 6.) a nagy szajháéra, vagy az istentelen városéra és 7.) a Bárány feleségére, az Új Jeruzsálemre, amely az Istentől, a mennyek országából száll alá.¹⁴²⁶

2. A HÉT EGYHÁZ, A PECSÉTEK ÉS A TROMBITA-HANGOK RÉSZBEN TÖRTÉNELMIEK. — Bede azt vallotta, hogy János, akit Domitján alatt Patmos szigetére küldtek száműzetésbe, olyan üzeneteket küldött az ázsiai hét egyházközségnek, "amelyek az egész hétszeres egyházat jelképezik", mert "a hetes számban az egész teljesség bennfoglaltatik".¹⁴²⁷ Ebben azonban van egy bizonyos történelmi jellegű célzás is, mert a hatodik egyházközséget - a sardisit - úgy veszi, mint amelyik az Antikrisztus idejére vonatkozik és a hetediket - a laodiceabelit - úgy tekinti, mint amelyben a hit csak gyéren van meg a második advent idejében.¹⁴²⁸

A hét pecsétről ezeket mondja:

"Az első pecsétben tehát az ősi egyház szépségét látja, a következő háromban a háromszoros háborúságot maga (az egyház) ellen (az üldözőket, a hamis testvéreket, illetőleg az eretnekeket), az ötödikben azokat, akik ebben a háborúban győzelmet arattak és a hatodikban ama dolgokat, amelyeknek az Antikrisztus idején el kell jönniük, ... a hetedikben az örökké tartó nyugalom kezdetét."¹⁴²⁹

Bede az első öt angyali trombitaszót úgy jellemzi, mint 1.) a gonoszok elpusztítását jégeső és tűz által, 2.) az ördögöt, melyet az egyházból a világ tengerébe dobtak ki, 3.) az eretnekek szakadá-

¹⁴²¹ A.L. Maycock: "Bede and Alcuin", Hibbert Journál, 1935. áprilisi számában, a 33. kötet 3. számában a 403. 404. old.

¹⁴²² Ugyanott.

¹⁴²³ Bede: The Explanation of the Apocalypse by Venerable Bede (Tisztelendő Bede magyarázata az Apokalipszistről), fordította: Edward Marshall, melyet az 1844. évi Giles-féle szövegre alapozott.

¹⁴²⁴ Bede: Explanatio Apokalypsis című művében a "Praeface" (Előszó)-ban, a Migne-gyűjteményben PL. a 93. kötet 129-134. oszlopokban.

¹⁴²⁵ Ugyanott.

¹⁴²⁶ Ugyanott a 130. 131. oszlopokban.

¹⁴²⁷ Bede: Explanatio Apokalypsis című művéből fordítva a Migne gyűjteményben, PL. 93. kötetben a 135. oszlopban, lásd még a 134. 137. oszlopokat is.

¹⁴²⁸ Ugyanott a 129. 130. 141. 142. oszlopokban.

¹⁴²⁹ Ugyanott a 146. oszlopban, lásd még a 147. 149. 154. oszlopokat is.

sát, 4.) a hamis testvérek elpártolását,¹⁴³⁰ 5.) a mennyekből lezuhant ördögöt, aki felnyitja az eretnekek szívét az ő kárhozatos tanításával és vallásával, kioktatván őket arra, hogy miként a füst, úgy emelkedjenek fel gonoszságuk magas helyen történő elmondására, és hogy a sárkány tagjaiként, mint a sáskák sokasodjanak, amelyek aztán gyötrik az embereket. Hasonlatosan az utolsó napok üldözéseivel, ez a szerencsétlenség a múlté. A két utolsó csapás a jövőben, az Antikrisztus és az utolsó ítélet idején következik be,¹⁴³¹ 6.) mint az ősi ellenséget és annak csatlósait, akik Krisztus halála óta a gonoszok szívében vannak megkötözve, és akiket a négy angyal fel fog majd oldozni, és akik engedélyt kapnak arra, hogy az egyházat minden pillanatban üldözés alá vegyék, az Eufrátes, Babilon folyója lévén a földi ország üldöző hatalma, és 7.) az ígehirdetés akkor lesz befejezve, amikor úgy a jók, mint a gonoszok elnyerik majd jutalmukat, s a hetedik trombitász az örök szombatot és az Isten országát adja hírül, mialatt az első hat trombitász - a világ jelenlegi állapotával összehasonlítva - az egyház háborúságait adja hírül.¹⁴³²

3. MEGNEVEZI A NÉGY VILÁGBIRODALMAT, A HÁROM ÉS FÉL IDŐT SZÓSZERINT VESZI. — Bede a négy angyalt (7:1.) úgy veszi, hogy azok a négy főbb országokat jelentik, nevezetesen: Asszíriát, Perzsiát, Görögországot és a rómaiak országát.¹⁴³³

Az ő szemében a három és fél idő valóságos éveket jelentettek. Ez a Krisztus egyházának diadala kell, "hogy kövesse az Antikrisztus uralkodását". Ezután Bede hivatkozik a Dn. 7. fejezetére és a négy vadállatra, melyek a tengerből jöttek fel. Az Antikrisztus után nyugalom következik az egyházra - miután elmúlt a Dániel 1335 napja - vagyis 45 nap az 1290-en túlmenően - amikor is a mi Megváltónknak el kell jönnie "az Ő fenségében", az Antikrisztus megsemmisítése után.¹⁴³⁴

4. AZ "ASSZONY" AZ EGYHÁZ, A SÁRKÁNY AZ ÖRDÖG, A TÍZ SZARV AZ ORSZÁGOK. — a 12. fejezet asszonya nála az egyházat jelenti, a sárkány az ördögöt és a tíz szarv "az összes országokat". Az "idő" - ismételten állítja - egy évet jelent, ezért a három és fél idő egyenlő három és fél esztendővel.¹⁴³⁵ A "nőstényoroszlán" Chaldeát jelképezi, a "medve" Perzsia és a "tigris" a macedónokat jelenti, a Dániel 7. fejezetének az Apokalipszis összetett vadállataira való alkalmazásánál.¹⁴³⁶ A 666. számot "Teitan"-ra (görögül van mondva) alkalmazza, amely vészhozó elnevezés.¹⁴³⁷

5. ÁGOSTON NÉZETE A MILLENNIUMRÓL ÉS A KÉT VÁROSRÓL. — Bede a 144.000-es számot úgy írja le, mint egy véges számot egy végtelen szám helyett, mint amely azokat az embereket jelenti, akik magukat teljesen Istennek szentelték.¹⁴³⁸ Nemcsak a Szent Várost fogják letaposni az Antikrisztus idején, hanem ugyanezt fogja a gonoszok egész testülete is tenni.¹⁴³⁹ A tigris-vadállat ugyancsak a "Corpus diaboli" (az ördög teste) azaz a gonoszok, akik a földi országok élén állnak, a Bűn Embere, a II.Thess. 2. fejezetéből, a megsebesült fej úgy tűnik mint az Antikrisztus, a vadállat képe azokat a népeket képviseli, akik a vadállatot imádják és utánozzák az ő Antikrisztusi korukban.¹⁴⁴⁰ A Jelenések 17. fejezeténél a parázna nő - az elveszettek országa - a vadállaton ül, amelynek fejei a világ királyait jelentik és amelynek a nyolcadik feje maga az Antikrisztus, aki a kor végéig fog majd uralkodni.¹⁴⁴¹ A tíz király azok az uralkodók, akik fel fogják egymás között osztani a

¹⁴³⁰ Bede: The Explanation of the Apocalypse (Marshall-féle fordítás) a 2. könyvnél a 8. fejezetben, 2. kötet, 56. oldalon, a latin szöveget illetőleg lásd a Migne-gyűjteményt a 153. 154. oszlopoknál.

¹⁴³¹ Ugyanott a 9. fejezetben a 1-12. verseknél a 61-65. oldalakon. (Migne 157-159. oszlopoknál.)

¹⁴³² Ugyanott a 13-31. versekben, a 10. fejezet 7. versénél a 11. fejezet 15. versét a 65. oldaltól kezdve. (Migne-gyűjtemény 159-161. 165. oszlopokban.)

¹⁴³³ Ugyanott a 7. fejezet 1. verse a 44. oldalon. (Migne-gyűjteményben a 149. oszlopnál.)

¹⁴³⁴ Ugyanott a 8. fejezet 1. verse az 55. oldalon (Migne-gyűjteményben a 154. oszlopnál.)

¹⁴³⁵ Ugyanott a 12. fejezet 1. 3. 14. verse a 80. 81. 85. oldalon (Migne-gyűjteményben a 165. 166. 168. oszlopnál.)

¹⁴³⁶ Ugyanott a 13. fejezet 2. verse a 88. oldalon (Migne-gyűjteményben a 169. oszlopnál.)

¹⁴³⁷ Ugyanott a 18. versben a 93. 94. oldalon (Migne-gyűjteményben a 172. oszlopnál.)

¹⁴³⁸ Ugyanott a 14. fejezet 1. verse a 95. oldalon (Migne-gyűjteményben a 173. oszlopnál.)

¹⁴³⁹ Migne-gyűjtemény a 11. fejezet 162. oszlop.

¹⁴⁴⁰ Bede: Explanation (Marshall-féle fordításban) a 13. fejezet 1-3. 14. verseiben, a 87. 88. és 92. oldalakon. (Migne-gyűjtemény 169. oszlopában.)

¹⁴⁴¹ Ugyanott a 3. könyvben 17. fejezet 1-11. verse a 117-119. oldalon (Migne-gyűjteményben a 182-184. oszlopnál.)

világot, akik közül hármat az Antikrisztus fog megölni, feltámadván Babilonból, s akit ő a Dániel 7. fejezet Kis Szarvával azonosít.¹⁴⁴² Bede ugyancsak előadja az Ágostoni felfogást a két városról, melyek közül az egyik a mennyekből a másik a mélységből való.¹⁴⁴³ Bede azt tartotta, hogy a Jel. 20. fejezetében foglalt ezer év Ágostoni értelmezése a hatezer év-nap időszaknak azt a végső részét képezi, amelyben Krisztus született s amely alatt az egyház uralkodik és ítélkezik az emberek felett a kötözés és feloldás hatalmával a jelenvaló időkben.¹⁴⁴⁴ Az első feltámadást úgy tekinti, hogy az a megkeresztelés által jön létre.¹⁴⁴⁵ A Jel. 21. fejezetében szereplő "Új Jeruzsálemet" a mennyei kegyelem alapítja majd meg.¹⁴⁴⁶ Babilon rombadölte után a Szent Várost egy hegy tetejére fogják helyezni, mert a hegyből kiszakadt Kő darabokra zúzta "a világi dicsőség állóképét" (Dn. 2.) és olyan nagy hegységgé lett, amelyik betölti az egész földet.¹⁴⁴⁷ Bede őszintén megállapítja előszavában azt, hogy ő Tichoniusból és Ágostonból merített és hogy itt megbeszélés tárgyává teszi Tichonius "Hét Szabályát". Azonban Bede - jóllehet még ragaszkodik a múlthoz - már messze előljár kortársai előtt.

6. A HETVEN HETET "MEGRÖVIDÍTETT" ÉVEKNEK TEKINTI. — Bede a hetven hetet Africanushoz hasonlóan számíttatja úgy, hogy azok 490 "nem helyesbített" vagy "megrövidített" holdéveket jelentenek (tizenkét hold-hónap, vagy 354 nap egyenként), ami egyenértékű lenne 475 naprendszeri évvel. Ezt az időszakot ő Artaxerxes 20. esztendejétől kezdve Krisztusig számítja. A megkeresztelkedést ő Tibérius uralmának 15. évére teszi - az utolsó hét közepére - amely János és Jézus lelkészkedését fogja át és azt "Tibérius 17. vagy 18. évével" végzi be. Ezt az utóbbi dátumot illetőleg inkább Eusébiust követi, semmint Africanust.¹⁴⁴⁸

7. A VILÁG HÉT KORSZAKA PÁRHUZAMOS A TEREMTÉS NAPJAIVAL. — Bede, aki nagy lelkesedéssel ír a világ hét korszakáról, ezen a ponton valószínűleg Ágoston felfogását vallja. Párhuzamba állítja a teremtés hat napjának eseményeit a világ korszakaival, amelyeket a következőképp oszt fel:

- 1.) Ádámtól Noéig,
- 2.) Noétól Ábrahámig,
- 3.) Ábrahámától Dávidig,
- 4.) Dávidtól és Salamontól a babiloni fogságig,
- 5.) A babiloni fogságtól Krisztusig,
- 6.) Krisztustól a világ végezetéig, az Antikrisztus üldözésével ennek a kornak alkonyán,
- 7.) Az áldott lelkek nyugalma, amely Ábellel kezdődik és a jövőendő áldásos állapot örökös szombatjaival végződik.¹⁴⁴⁹

Bede a Középkor kezdeténél áll és az Apokalipszisre vonatkozó tanulmányában ugyanazt a munkát végzi el, mint amelyet Primasius teljesített 150 esztendővel korábban. Ezért találjuk ismét elfogadva itt Tichoniuszt. Bede azonban kb. a legelső olyan egyén, aki felfedezi, hogy a hetes szám az, amelyikre az Apokalipszis egész építménye alapozva van. Az ő szellemi befolyása messze terjedő, mert ő lett a mértékadó szaktekintély egészen a XII. századig bezárólag.¹⁴⁵⁰

¹⁴⁴² Ugyanott a 12. versben a 119-120. oldalon (Migne-gyűjteményben a 184. oszlopnál.)

¹⁴⁴³ Ugyanott a 18. verse a 122. oldalon (Migne-gyűjteményben a 185. oszlopnál.)

¹⁴⁴⁴ Ugyanott a 20. fejezet 2. 4. verse a 135-137. oldalon (Migne-gyűjteményben a 191-192. oszlopnál.)

¹⁴⁴⁵ Ugyanott a 5. versben a 137. oldalon (Migne-gyűjteményben a 192. oszlopnál.)

¹⁴⁴⁶ Ugyanott a 21. fejezet 2. verse a 143. oldalon (Migne-gyűjteményben a 194. oszlopnál.)

¹⁴⁴⁷ Ugyanott a 10. versben a 145. oldalon (Migne-gyűjteményben a 195. oszlopnál.)

¹⁴⁴⁸ Bede: De Temporum Ratione című rész 9. fejezeténél, az Opera de Temperibus című művének, Charles W. Jones kiadásában a 198-201. oldalakon, és ugyancsak a lábjegyzetben a 344. oldalon.

¹⁴⁴⁹ Ugyanott a 10. fejezet a 201. 202. oldalakon és a megjegyzés a 345. oldalon, lásd még a De Temporibus című művét is ugyanezen a kötet 303. oldalán, a 16. fejezetben.

¹⁴⁵⁰ Kamlah idézett művében a 21. 22. oldalakon.

V. Cynewulf "ítéletnapja" csillagot jelent az éjszakában

Még mindig megoszlanak a vélemények a tudósok között ama idő tekintetében, hogy mikor is élt Cynewulf (valószínűleg a VIII. században) és hogy Angolországnak melyik részéről jött el.¹⁴⁵¹ Némelyek úgy rajzolják őt meg, mint egy püspököt, mások mint vándor dalnokot. A modern kori tudósok egybehangzó megállapítása azonban úgy szól, hogy ő northumariai poéta volt. Nem rendelkezünk meggyőző bizonyítékokkal arra nézve, hogy milyen állást töltött be az egyházon belül, azonban hivatásos egyházi férfiúnak kellett lennie, amit liturgiai ismeretei és egyházi jellegű írásai, valamint az a nyomatékos hangsúlya bizonyítottak be, amit ő arra a keresztény hittanításra helyezett, amelyet a nyugati egyház terjesztett el.¹⁴⁵² Úgy ismerik őt, mint a szerzőjét ama legalább négy darab szép költeménynek, amelyek ebből a korszakból maradtak ránk, különféle más olyannal együtt, amelyeket változó valószínűséggel ugyancsak neki tulajdonítanak. A "Christ" című költemény egész rendkívüli mértékű emelkedett fenségességet és erőt sugároz, amelyet a régi angol-szász verskölteszetben senki nem múlt felül.¹⁴⁵³ Ezeket a költeményeket - természetesen - nem lehet Dante-val, vagy Milton-nal egy sorba állítani. Azonban életerő, reménykedés, szeretet és gyöngédségét tekintve azokat ugyanabba a rendbe kell sorolnunk.¹⁴⁵⁴ Cynewulf tudós volt, aki jól tudott latinul és szakértoje volt a vers-mértéknek is.¹⁴⁵⁵

Így tehát el lehet mondani, hogy nincs egyetlen olyan lángész az angol nyelvű régi irodalomban, aki kevésbé lenne ismert, mint ő, mert életéről sokkal kevesebbet tudunk, mint egyéniségéről.¹⁴⁵⁶ A keresztény hit meghatotta őt és az egész életének folyását megváltoztatta. Irving M. Glen megállapítja, hogy ettől kezdve ő "énekeinek folyását komolyabb irányok felé fordította, és a Szentírási témák, valamint az egyházi hagyományok kötötték le érdeklődését".¹⁴⁵⁷ Nála a bűn érzékelése és a végső megítéltetéstől való félelem rendíthetetlen hittel vannak összekötve az Isten tökéletes igazságosságát illetően. Ámbár a szakértők véleménye megoszlik arra nézve, hogy valójában hány más olyan írása van, amelynek ő a szerzője, azonban abban mindannyian megegyeznek, hogy "Juliana, Elene, Christ és a The Fateef the Apostoles" (Az Apostolok sorsa) címűek - amelyek mindegyikébe beleszótta az ő rovátkás névalírását - kétségtelenné teszik Cynewulf szerzőségét.¹⁴⁵⁸

Cynewulf "Christ"-je ritka erejű és szépségű költemény.¹⁴⁵⁹ Három fejezetre oszlik: A "Születésre", a "Mennybemenetelre" és az "Utolsó Ítéletre" vagy az "Ítéletnapjára". Amikor az "Utolsó Ítéletről" írt, amely 798 sorra terjed, mélység és drámai erő az, amelyek előtűnnek. Igazi lángok azok, amelyek megemésztik a földet, amiket úgy rajzol meg, hogy azok "elpusztítják a világot és tüzes fürdőjét képezik a kárhozottaknak".¹⁴⁶⁰ Érzelmeinek mélységét aligha múlja felül Dante is e nagy-

¹⁴⁵¹ A régebbi kutatók, mint amilyenek Kemble, Grimm és Thorp voltak, azt tartották, hogy ő volt Peterbere apátja és Winchester püspöke (992-1008). Később Trautmann, Leo, Dietrich, Grein és Rieger abban a hitben voltak, hogy ő Northumbria-i származású volt és Lindisfarne-nek volt a püspöke (738-780.). Lásd: Marguerite-Marie Dubeis: *Las éléments latins dans la poésie religieuse de Cynewulf* (Latin elemek Cynewulf vallásos költészetében).

¹⁴⁵² Charles W. Kennedy: *The Earliest English Poetry a Critical Survey of the Poetry Written Before the Norman Conquest* (A legrégebbi angol költészet kritikai áttekintése a normann hódítások előtt írt költészetnek) 199, 205. oldalak.

¹⁴⁵³ Charles W. Stubbs: *The Christ of English Poetry* (Az Angol költészet Krisztusa) a 15. oldalon.

¹⁴⁵⁴ Ugyanott a 27. oldalon.

¹⁴⁵⁵ "Cynewulf" *Encyclopaedia Britannica* 6. kötet 926. oldalon, lásd Kenneth Sinamtól a *Cynewulf and His Poetry* (Cynewulf és az ő költészete) című művet a 24. oldalon.

¹⁴⁵⁶ Stubbs idézett művében a 12. oldalon, Kennedy idézett művének a 198. oldalán.

¹⁴⁵⁷ Irving Mackay Glen: *Beowulf Cynewulf and His Geatest Poem* (Beowulf Cynewulf és legnagyobb költeménye) a 24. oldalon, Kennedy idézett művének 199. oldalán.

¹⁴⁵⁸ Kennedy idézett művének 198. oldalán. Ezek közül egyeseket megtalálunk az úgynevezett "Exeter Book"-ban (Exeter Könyvben), mely egy kötetben különféle dolgokat tárgyal, másokat viszont a Vercelli-kéziratban. Az Exeter Könyv Leofricnek, Exeter első püspökének az 1071-ben Kr.u. bekövetkezett halála után vált ismeretessé, amikor is a 60 kötetből álló könyvtárt Exeterbe helyezték át, ahol az még mai nap is az Exeter-i katedrális őrzetében áll. (Stubbs idézett művének a 36. 37. oldalain, Albert Stanborough Cook szerkesztő: *The Christ of Cynewulf* című művében a 13. 14. oldalakon.)

¹⁴⁵⁹ Glen idézett művében a 25. oldalon, Cook idézett művében a "Bevezetés" c. résznél a 14. oldalon.

¹⁴⁶⁰ Cynewulf: *Christ* című műve, melyet Kennedy idéz, a már említett művének 229. oldalán.

szerű bírói tárgyalás áttekintésében és ragyogásában. Örvénylő verssorok ezek, melyek telve vannak képzelőerővel. Itt következik egy néhány sora Stubbs kitűnő fordításának:

"Ímé a tűz-katlan, mely messze lobog, tüzesen
és éhesen mint valami kard,
Amely beborítja magával az egész világot. Majd
minden emberre rátapad a halálos láng!
És minden szárnyasra és vadra, tüztől barnult, vagy
Dühös harcosra, rátör a tűzvész,
Az egész föld kerekén."¹⁴⁶¹

Dr. Glen úgy értékeli ezt, hogy "az erőteljes hit, az imádságos szellem, a mélységes, mindent átható tisztelet azt mutatja, hogy az angol-szász Angliában - valahogy - a kereszténységnek ez a két százada bámulatos lelki gyarapodásnak volt az időszaka."¹⁴⁶²

Cynewulf nagyszerű költeményének - a "Krisztus"-nak - (Az Ítélet Napja) harmadik fejezete, Cook szerint nagy körvonalaiban megrajzolva az ítéletre hívó trombitaszót és a halottak feltámadását foglalja magában, ezenkívül a bíró megérkezését, a világegyetem elpusztulását, a jókat és a gonoszokat, akik az ítélet helyére vonulnak, az Ember Fiának a jelét minden ember szemeláttára, a megváltottak egybegyűjtését a jobboldalra, a gonoszokét viszont a baloldalra, a jóknak a mennyek országában való üdvözlését és a gonoszoknak a pokolra való kárhoztatását."¹⁴⁶³

Cynewulfnak ez a felvilágosító költeménye a pokol végleges bezárásával és a mennyországnak az igazak részére történő megnyitásával végződik, nemkülönben a Tökéletes Ország itt következő leírásával:

"Itt van az angyalok éneke, az áldottak boldogsága,
Itt van az Örök Atyának drága arculata
Az áldottak számára, mely fényesebb mint a nap minden ragyogása,
Itt van a szeretteink szeretete, az élet, mely soha nem végződik halállal,
A vidám férfiak sokasága, a fiatalság, mely örökké tart,
Az isteni lovagiasság dicsősége, az egészség, mely nem ismeri a fájdalmat,
Itt a nyugalom az igazat tévő számára, a nyugalom, mely nem ismeri a nehéz munkát,
A nappal, mely soha nem sötétedik be,
A boldogság, melyet nem árnyékol be a búbánat,
A békeség, mely a barátok közt uralkodik,
A béke, ahol nincsen féltékenység,
A szeretet, mely nem ismer irigységet, a szentek egységességében,
Mert a Mennyország áldottai nem éreznek sem éhséget, sem szomjúságot,
Sem álmodást, sem betegséget, sem a napnak hőségét,
Sem hideget, sem gondot, csak a boldog társaságot.
És minden seregek legszebbike örökké élvezi majd
Uralkodójának kegyét és Királyának dicsőségét."¹⁴⁶⁴

Így zeng hát ennek a VIII. századbéli bárdnak az éneke, aki ennek a korszaknak volt ragyogó csillaga. A költemény magán viseli az evangéliumi jelleget.

VI. Yorki Gerard az angol reformáció előfutára

Yorki Gerard (megh. 1108.) norman nemesi ősöktől származott. A Rounei katedrálisnak lett az előéneke és az angol királynak volt a tanácsosa és nagykövete. Gerard volt a fő támogatója I. Vil-

¹⁴⁶¹ Stubbs idézett művében a 23. 24. oldalakon.

¹⁴⁶² Glen idézett művének 25. oldalán.

¹⁴⁶³ Cook idézett művében az "Előszó" 145. 146. oldalain.

¹⁴⁶⁴ Stubbs-nál az idézett műve 26. oldalán.

mos, II. Vilmos és I. Henrik angol királyoknak abban a viszályukban, melyet a hűbéresség kérdésében ezek a pápasággal folytattak.¹⁴⁶⁵ A Kr.u. 1101-ben York-i érsekké lett kinevezve, amely széket egészen Kr.u. 1108-ig töltött be. A korona jogainak harcos védelme elkeseredett harcokba bonyolította Canterbury Anselm-jével, amelynél végül is ő marad a vesztes és így kénytelen volt alávetni magát a primásság követeléseinek. Egyike volt kora nagy alakjainak és - legalább is ami szellemi képességeit illeti - egyenrangban állott Canterbury Anselm-el. Azonban az ő egyénisége sem volt hibáktól mentes. Ebből az okból és a királyi hatalomnak a főpapi hatáskörrel szembeni erőteljes tárogatása következtében nekünk aligha lehet felette elfogulatlan ítéletet mondani, miután az őt illető ismereteink főképp mint egyháztörténet-tudósra vonatkoznak. Ugyanerre a végső következtetésre jut vele kapcsolatban életrajzírója a Dictionary of National Biography-ban (Nemzeti Életrajzi Gyűjtemény) is.

Létezik egy nagyon érdekes könyvecske, melyet Tractatus Eboracenses-nek (York Dolgozatai) hívnak, amelyet egy "Névtelen York"-nak tulajdonítanak, s akit Alois Dempf, a középkori történelem-tudós, a York-i Gerard-al azonosított.¹⁴⁶⁶ Ez a kis könyv azokat az időket tekintve számos forradalmasító elgondolást tartalmaz, és nem lehet csodálkoznunk azon, hogy azt kedvezőtlenül fogadták és nemsokára el is tűnik a nyilvánosság elől. A könyv írója az időt három korszakra osztja fel. Az első azok között az Ó-Testamentum kora, egy olyan hivatásos papsággal, melynek tipikus jelentősége van, s amelyik Ádámmal kezdődik és elvezet egész Krisztusig. Ezután következik a második korszak, az Új-Testamentumé, amelyik Krisztus első Adventjétől a második Adventig tart az igazi és egyetemes papsággal. És végül jön a harmadik korszak az örökkévaló Jeruzsálem kora, amelyben semmilyen papság nem szerepel.

Az ördög uralmát ez a könyv teljességgel különválasztja ennek a világnak bármiféle meghatározott létesítményétől és azt az erkölcstelen és bűnös életet, amely az emberek tudatalatti és az Isten pozitív létre vonatkozó rétegei között fekszik úgy állítja be, mint amely létrehozza az Isten országát. Az Isten kegyelmi ajándéka, amely minket az Istentől való újjászületéshez vezet és a Szentlélek azok, amelyek ugyanakkor az Isten gyermekeivé tesznek bennünket. Élő kövekké válunk így a mennyei országban, mely utóbbi messze túlszárnyalja az összes kövekből megépített székesegyházakat is.¹⁴⁶⁷

1. A VILÁGIAK EGYETEMES PAPSÁGA. — Istennek ebben a templomában, melyet a szent hitnek emeltek, a szív képezi az oltárt. Nekünk úgy kell odavinni hitünket, mint valami Istennek tetsző szent áldozatot, hogy egy testté válhassunk Ővele. Az összes híveknek - s nem csupán a papi rendnek - ez az egyetemes lelkészkedése a lelkészség legmagasabb fajtáját jelenti, mert "Corpus Christi quod est ecclesia in quo omnis membre divino ordine disposita sunt" (A Krisztus teste, amelyik azt az egyházat képezi, amelyben az összes tagok az isteni végzés szerint vannak elrendelve), jelenti az egyház szemét és arculatát, és mert a keresztelés öltözete, melyben mi Krisztussal fel vagyunk ruházva, összehasonlíthatatlanul magasabbrendű, mint a papság stólája. Meghallgatni magát az Isten Igéjét oly módon, hogy az az örök életté váljék, sokkalta értékesebb dolog, mint a prédikáció meghallgatása. Krisztus testének az Eucharostában való magunkhoz vétele sokkal nagyobb, mintha magunkat annak szenteljük. Ilyen módon válunk mi nem csupán az isteni kegyelem részeseivé, hanem az Isten természetének birtokosaivá is.¹⁴⁶⁸

Mi hát a lelkészkedés értéke? Ez nem legelsősorban a tanításon nyugszik. Ha a pápát csak azért ültették volna trónra, hogy tanítson minket, úgy ez felesleges lenne, mert nekünk meg vannak a prófétáink, meg vannak az evangéliumaink és az apostolok írásai, amelyekben Istennek összes parancsolatai bennfoglaltatnak. És ennek felismerése mibennünk sokkal jobban el van terjedve, mint ahogyan az önála van. A pápának el lehet mennie a pogányokhoz, hogy tanítsa azokat. Egyetlen püspök sincs alárendelve a római egyháznak. Ő egyedül csak az egyetemes egyháznak tartozik felelősség-

¹⁴⁶⁵ Edmund Venables: "Gerard vagy Gerard" című rész, a Dictionary of National Biography (Nemzeti Életrajzi Szótár) című mű, 7. köteténél az 1087-1089. oldalakon.

¹⁴⁶⁶ Dempf idézett művében a 199. oldalon.

¹⁴⁶⁷ Ugyanott a 202. oldalon.

¹⁴⁶⁸ Ugyanott a 204. oldalon.

gel. Azonkívül - a mennyei országban elfoglalt rangsornak és állásnak megfelelően, és (Lk. 22:24) Péternek magának a tanításai szerint - a pápa minden emberi teremtménynek alá van rendelve. Rómának és Rouen-nek az egyházai "egy egyedüli Pétert" képeznek, ami annyit tesz, hogy Róma nem feljebbvaló mint Rouen.

2. A RÓMAI PRÍMÁSSÁG CSAK EGYEDÜL AZ EMBERTŐL ERED. — Róma csakis "per potentiam romani imparil et propter urbis exsellentiam que caput est totius orbis" (A római birodalom hatalma által és annak a városnak kiválósága által, ... amelyik az egész világnak feje), vált az összes egyház fejévé. Azonban az ősi egyháznál nem ez volt az eset. Akkor Jeruzsálem képezte az összes egyházak édesanyját. Zion (Sion), a mennyei Jeruzsálem az, amelynek a megtiszteltetés és az anyai titok a birtokában vannak. Zion jelenti a Krisztus székhelyét. Ő maga annak főpapja, az apostolok az ő papjai és István az Ő deákonusa. Zionból lett a Törvény kihirdetve. A római egyház mostani kiváltságát csupán az emberektől kapta, nem pedig Krisztustól és az Ő apostolaitól.

A jelenlegi lelkészség ezért lett létrehozva, hogy egy különleges szükséglet fedezzen. Az ördög felbiztatása következtében számos repedés keletkezett és minden pap saját egyházának tagjait úgy kezdte tekinteni, mint a maga vagyontárgyait, és nem mint a Krisztus tulajdonát, azért kellett egy papot megválasztani, aki valamennyi fölött áll, hogy ezzel elkerüljék a szakadást és az egyenetlenséget, azonban eredetileg az egyházat a presbiterekből álló egyetemes zsinat vezette (Communi presbiterorum consilio).¹⁴⁶⁹ Ezeket tanította ő.

Gerard az ő idejét tekintve koraérett egyéniség volt. Az Anonimus York maradt ugyan, de őt minden bizonnyal a Reformáció előfutárának kell tekintenünk. Nagyon valószínű, hogy Wicliff Oxfordban akadt rá Gerard tanulmányaira és nagy megbecsüléssel adózott neki. A Reformáció valamennyi főbb pontja itt világosan ki van fejtve, mint pld. az egyetemes lelkészség, a Szentírás, mint a vallás tanításának alapja, az ős-egyház presbiteri rendszere, és az a tény, mely szerint a szentségek - az Úrvacsora kivételével - csak pusztá szimbólumok.

VII. Robert Grosseteste ismételten úgy jelöli meg a pápaságot, mint amely az Antikrisztus

Robert Grosseteste, vagy a "Greathead" (a Nagy Fej) (kb. 1175-1253.) a leghíresebb középkori angol egyházi férfiú és Lincoln tehetséges püspöke (1235-1253.), Suffolk-i bennszülött volt. Mint egyszerű származású egyén, Oxfordban, valamint Párizsban is végzett iskolákat, és már korán azonosította magát a Francia Kánus-Renddel. Úgy tekintették, mint aki korának legképzettebb férfiúja egész Európában.¹⁴⁷⁰ Sokféle képessége volt és egyformán kitüntette magát a jogi tudományokban, a gyógyászatban, a teológiában, irodalomban, a zenében és a természettudományokban éppúgy, mint ahogy mesterien uralta a nyelveket, a latint, a görögöt, a zsidót és a francia nyelvet.¹⁴⁷¹ Grosseteste nagyon mély befolyást gyakorolt még évszázadokkal halála után is az angol gondolkodásmódra és életformákra. Roger Bacon magasztalólag emlékezett meg tudománnyal kapcsolatos ismereteiről és Matthew Paris nagy kegyelettel beszélt róla, akit mint a pápa cáfolóját idézett. Az uralkodó egyháznak egy romlott időszakában ő volt a "nagy reformátor" a XIII. században a legfennköltebb elveket valló "protestánsa".¹⁴⁷² Úgy hitt a Bibliában, mint amelyik minden vallástudományi oktatásnak az alapja és a hozzá intézett kérdésekre a következő válaszokat adta:

¹⁴⁶⁹ Ugyanott a 205. oldalon.

¹⁴⁷⁰ Ben C. Boulter: Robert Grosseteste the Defender of Our Church and Our liberties (H. Grosset Egyházunk és szabadságjogaink védelmezője) című művének 5. oldalán, T.F. Tout: "Grosseteste", Dictionary of English History című művének 546. oldalán, J.E. Sandys: "English Scholars of Paris and Franciscans of Oxford" c. művében a Cambridg History of English Literature (Az Angol Irodalom Cambridgei Története) című mű 226. 227. oldalain, Samuel Pegge: The Life of Robert Grosseteste (R.G. élete) című műve, a 10-19. oldalakon.

¹⁴⁷¹ Matthew Paris: English History című művében az 1. kötet 38. 39. oldalain, H.C. Maxwell Lyte: A History of the University of Oxford, From the Earliest Time to the Year 1530. (Az Oxfordi egyetem története a legelső időktől kezdve az 1530. évig) című mű 29. oldalán.

¹⁴⁷² Roger Bacon: The Opus Majus of Roger Bacon (Roger Bacon Főműve) című könyvének 1. kötetében a 76. 126. oldalakon, Henry William C. Davis: England Under the Normans and Angevins (Anglia a Normanok és az Angevinek

"Ő azt felelte, hogy éppúgy, mint ahogyan a szakértő építők az alapok lerakásánál a legnagyobb gonddal választják ki azokat a köveket, amelyek képesek a felépítmény hordozására, a hittudományok uralkodó mestereinek az Ó- és Új-Testamentumot úgy kell venniük, mint amelyek tanításaik egyetlen biztos alapját képezik és azokat kell tegyék valamennyi reggeli leckeolvasásuk tárgyává, megfelelően annak a gyakorlatnak, mely Párizsban uralkodik."¹⁴⁷³

Grosseteste, rector scholarum (iskola-igazgató) vagyis a franciskánusok első kancellárja, akik fontos szerepet játszottak az európai ügyekben a Grosseteste alatt nyert képzettségük és jó hírnevük következtében. A Kr.u. 1214. és 1231. évek közt egymásután kapta meg a Chester-i, ma Northampton-i és a Leicester-i érsekségi egyházmegyék kormányzását. A Kr.u. 1224-ben avatták fel a hittudományok doktorává. Azonban 1232-ben minden jövedelméről és előjogáról lemondott Lincoln kivételével. Azt tervezte, hogy egész hátralévő életét az elmélkedő tanulásnak fogja szentelni. Azonban a Kr.u. 1235-ben a nagykiterjedésű Lincoln-i egyházmegye püspökévé nevezték ki.¹⁴⁷⁴ Ez további széles működési teret nyújtott neki, azonban továbbra is szoros kapcsolatot tartott fenn az egyetemmel.

Grosseteste mélységes hittel volt eltelve az egyház isteni küldetésére vonatkozólag. A jámborságra irányuló buzgósága volt az, amely kényszerítően befolyásolta életét. Püspökké történt megbízatásának ideje alatt elkezdte a visszaéléseket megreformálni az egész egyházmegye területén, és megtisztogatta a kolostorokat az oda nem való illetéktelen egyénektől. Magatartási szabályzatokat szerkesztett, megtiltva bizonyos helytelen gyakorlatokat.¹⁴⁷⁵ Ez elkerülhetetlenül összeütközésbe hozta őt a kiváltságos csoportok embereivel. Még azzal a sikertelen kísérlettel is megpróbálkoztak, hogy megmérgezzék őt, azonban még ez az ellenzékieskedés sem volt képes őt megfélemlíteni. Tanúja volt a Magna Charta Kr.u. 1231-ben történt ünnepélyes kihirdetésének és részt vett a Kr.u. 1237-ben megtartott Londoni Zsinaton is.¹⁴⁷⁶ A Kr.u. 1239-ben kezdődött el az a viszály, mely a püspök és a Lincoln-i főkáptalan között tört ki, és amely hosszúra nyúlt harcnak csak a pápa személyes közbelépése vetett véget.¹⁴⁷⁷ Grosseteste élete telve volt összeütközésekkel.

1. AZ IGAZI VALLÁSSZABADSÁG BAJNOKA Ő. — Grosseteste minden igazi szabadság elszánt bajvívója volt. Amikor a nemzeti egyház vallási szabadsága összeütközésbe került Róma követeléseivel, akkor ő honfitársai mellé állott. A Kr.u. 1247. évben két pápai követ is érkezett Angliába azért, hogy a pápa számára pénzt szerezzen. Ez a betolakodás felháborodott lázadásra adott okot és a Kr.u. 1248. év május 13.-án elmondta az ő papi segédlettel megtartott híres szentbeszédét a pápai udvar visszaélései és ama botrányok ellen, amelyek abban az időben a pap körökben uralkodtak.¹⁴⁷⁸ Az 1252. évben megakadályozta egy dézsmának, vagyis tizednek összegyűjtését, amelyet III. Henrik kényszerített rá a pápaságra. Amidőn a pápa megkísérelte azt, hogy unokaöccsét erőszakkal iktassa be a dús jövedelmet biztosító székesegyházi javadalomba, kijelentvén, hogy amennyiben ő nem adja ehhez hozzájárulását, akkor ki fogja közösíteni az egyházból Grossetestet, a püspök ennek dacára visszautasítja a kérést.¹⁴⁷⁹ IV. Innocent bíróságától a Krisztus ítélőszékéhez fellebbezett és tovább ügyet sem vetett a pápai dekrétumra.¹⁴⁸⁰

alatt című mű 426. oldalán, Lyte idézett művének 38. 39. oldalain. Egyéniségét illető tanúságtételek, Pegge idézett művének 245. oldalától kezdődő részében jelentek meg.

¹⁴⁷³ Lyte idézett művében a 346. oldalon.

¹⁴⁷⁴ George F. Holmes: "Grosseteste" c. résznél, M'Clintock and Strong idézett művében az 1014. oldalon, Boulter idézett művében a 12. 13. 18. 35. 43. oldalakon, Francis S. Stevenson: Robert Grosseteste, Bishop of Lincoln (R.G. a Lincoln-i püspök) című művének 29. oldalán: Encyclopaedia Britannica a 10. kötet 906. oldalán, a "Grosseteste Robert"-re vonatkozó cikknél.

¹⁴⁷⁵ Ugyanott a 60-62. oldalakon. Lásd még: Lee Max Friedman: Robert Grosseteste and the Jews (R.G. és a zsidók) című művét is, annak 6. és 7. oldalain.

¹⁴⁷⁶ Friedmann idézett művében a 9. oldalon.

¹⁴⁷⁷ Boulter idézett művében a 79. oldalon, Davis idézett művében a 487. oldalon.

¹⁴⁷⁸ H.R. Luard: "Grosseteste Robert" című művében a Dictionary of National Biography-nál, annak 8. kötetében, a 720. old. Boulter: idézett művében a 106-109. oldaláig terjedő részben.

¹⁴⁷⁹ Foxe: Acts and Monuments (Cselekedetek és Emlékművek) című könyvben az 1. kötet 364-366. oldalig.

¹⁴⁸⁰ Thomas Newton: Dissertations the Profecies (Értekezések a próféciákról) című műnél a 459. oldalon.

Visszaautasítását tartalmazó levelében Grosseteste ezeket mondá: "Én ... visszaautasítom az engedelmességet, és szembehelyezkedem és ellenállok az előbb említett levélben foglalt rendelkezéseknek."¹⁴⁸¹ Ezt megelőzőleg a következő világos kijelentést teszi:

"Miután Lucifer bűne óta - amelyik azonos lesz azon idők beteljesedésével, a veszedelem fiának az Antikrisztusnak bűnével, akit az Úr az Ő szájának leheletével fog megölni - egyetlen másfajta bűn sem lehet annyira visszataszító és ellentétes az apostolok tanításaival, valamint az Evangélium hitvallásával és ugyanakkor olyan gyűlöletes, megvetendő és kárhozatos a mi Urunk Jézus Krisztus előtt, mint a lelkek sanyargatása és szétrombolása azáltal, hogy elsikkasztjuk előlük az ő lelkipásztoraik hivatalait és lelkészkedését."¹⁴⁸²

A pápa dühödten ezt kérdezte:

"Kicsoda ez a dühöngő öregember, ez a süket és örült vén bolond, aki vakmerőségében és megfontolatlanságában ítéletet mond cselekedeteim felett? Péterre és Pálra, ha nem tartana vissza engem velemszületett nagylelkűségem, akkor én a szégyen és zavar olyan mélységébe üzném őt, hogy az egész világon beszélnének róla és a bámulat és borzalom tárgyává válnék. Vajon az angol király nem tartozik-e hűbéresünk közé, vagy jobban mondva nem rabszolgánk-e ő nekünk? És vajon ő nem tudja-e kedve szerint bebörtönözni vagy csúffá tenni ezt az öreg prelátust?"¹⁴⁸³

Ilyen módon szegült ellen a papságban mutatkozó romlottságnak, a király igazságtalanságainak, sőt annak is, hogy a pápa az egyházi javadalmakat aranyért elárusítsa. Tény, hogy az alatt a húsz esztendő alatt, amíg püspök volt, alig volt olyan időszak, amikor ne lett volna harcban a királlyal, vagy a pápával.¹⁴⁸⁴

2. A PÁPAI RENDSZERT ANTIKRISZTUSINAK JELENTETTE KI. — Grossetesteszen az a meggyőződés vert gyökeret, hogy a pápai rendszer Antikrisztusi rendszert képez. A pápának az a gyakorlata, amivel egyházi főhatalmát gonosz módon használja fel, felháborította őt és lelkét tiltakozásra készítette. A IV. Innocent pápához intézett egyik híressé vált emlékiratában, amely a "Propositio Roberti Grossthead de Visitatione Diocesis Suse" (Robert Grossthead előterjesztése egyházmegyéjének meglátogatásáról) címet viseli, Grosseteste a pápai udvart állítja pellengérre. És abban a korszakalkotó szentbeszédében, melyet a Kr.u. 1250. május 13.-án a Lyon-i Zsinaton egybegyűlt pápa és a kardinálisok előtt tartott,¹⁴⁸⁵ azzal vádolta meg a pápaságot, hogy az "telítve van bujassággal, paráználkodókkal, házasságtörőkkel, vérfertőzőkkel, torkoskodókkal" és - egy szóval kifejezve - a bűnök és aljasságok valamennyi fajtájával van az beszennyezve. Azzal is megvádolta őket, hogy ők "a tévedések tanítói". Majd azt követőleg ünnepélyes formában azt a vádat emelte, hogy mindezeknek forrása a római udvar.¹⁴⁸⁶ Azt állítják, mely szerint Grosseteste mintegy kétszáz írásműnek volt a szerzője, amelyek legtöbbje nem került nyilvánosság elé. A kinyomtatott könyvjegyzék erről sok oldalra terjed.¹⁴⁸⁷

3. AZ "ANTIKRISZTUS" JELZŐT A PÁPÁRA ALKALMAZZA. — Végül Kr.u. 1253-ban, amikor már komolyan megbetegedve Buckden-ben feküdt, a lincolni püspök azt mondta a St. Giles-i János mesternek, hogy "Ő jól tudja - mintegy isteni sugalmazása révén - azt, hogy az egyházra rövid időn belül olyan megpróbáltatások fognak zúdulni, amelyek kivédésére semmilyen intézkedéseket nem tettek." Majd az "eretnekség" pontos meghatározását kérte, amelyre nézve János vonakodott feleletet adni. Így hát a püspök saját maga tette ezt meg. "Az eretnekség az emberi érzületek által kiváltott olyan (vallási) felfogás, amely ellentétes a Szentírással, amelyet nyíltan tanítanak és makacsul vé-

¹⁴⁸¹ Matthew Paris idézett művében az 1. kötet 37. oldalán.

¹⁴⁸² Ugyanott a 36. oldalon.

¹⁴⁸³ Ugyanott a 38. oldalon.

¹⁴⁸⁴ George F. Holmas idézett művében M'Clintock és Strong idézett művében a 3. kötet 1014. 1015. oldalain.

¹⁴⁸⁵ Pegge idézett művében a 178. oldalon.

¹⁴⁸⁶ Edward Brown: Appendix and Fasciculus Rerum Ecpetendarum Fugiendarum (Függelék a várandó és tovatűnő dolgok iratgyűjteményéhez) című művében a 2. kötet 250-251. oldalán.

¹⁴⁸⁷ Grosseteste műveinek katalógusi felsorolása a Pegge idézett művének 263. oldalával kezdődően jelenik meg. S. Harriman Thomson, a Kolorádói Egyetemen a középkori történelem professzora, az előbbi műveiről egy technikai tanulmányt írt, a The Writings of Robert Grosseteste (R.G. Írásművei) címmel.

delmeznek." És ebből az elvből kiindulva dorgálásban részesítette a római prelátusokat és oly megszire ment, hogy kijelentette, mely szerint a pápát magát kellene eretnekség miatt felelősségre vonni.¹⁴⁸⁸ Amikor aztán betegsége válságosra fordult, munkatársaiért küldött, akik előtt figyelemreméltó beszédet mondott, amelyben a következő mély benyomást keltő szavak fordulnak elő:

"Krisztus azért jött el a világra, hogy lelkeket szerezzen, azért, ha valaki nem fél attól, hogy szétrombolja a lelkeket, vajon nem érdemli-e meg az ilyen az Antikrisztus címet? Az Úr az egész világot hat nap alatt teremtette, azonban azért, hogy az emberi hibákat kijavítsa, több mint harminc esztendőn keresztül munkálkodott, nem kell-e tehát a lelkek pusztítóját úgy tekinteni, mint az Ige ellenségét, és mint valami Antikrisztust? Ezzel a mondatrészszel, hogy "Mindazonáltal" stb. a pápa arcpirulás nélkül hatályon kívül helyezi az ő elődeinek, a szent római főpapoknak kiváltságait, ami nem hajtható végre anélkül, hogy ezzel őket előítéletnek és sérelemnek ne tenné ki, miután az ilyen cselekedetével ő mindazt semmivé teszi és szétrombolja, amelynek felépítéséhez annyi sok nagy szent munkája volt szükséges, ímé őt megvetik a szentek."¹⁴⁸⁹

VIII. Matthew Paris a római udvart "szajhához" hasonlítja

Matthew Paris, vagy Matthieu (kb. 1200-1259.) úgy van elismervé, mint a legnagyobb középkori angolországi krónikás, aki a St. Albans-i apátságnak volt benedekrendi szerzetese. Mint diplomata, matematikus, költő és teológus, a St. Alban-i vidéken született. "Parisienis"-nek - párizsinak - nevezték egyszerűen azért, mert magasabb fokú kiképzését Párizsban kapta. 17 éves korában megszerkesztette a St. Albans-i vallási szokások gyűjteményét.¹⁴⁹⁰ Jelentős tevékenységet kifejtő férfiú volt, és kivételt képezett abban is, hogy mint szerzetes, a történelem számára nem hagyott hátra semmiféle teológiai vagy magyarázó munkát, mint olyant. Életét főképp St. Albansban töltötte el, ámbár Kr.u. 1238. évben IX. Lajos őt küldte el Norvégiába egy üzenettel VI. Heakon királyhoz.¹⁴⁹¹ Ő volt III. Henrik udvari történetírója is.

Matthew életét ilyenformán teljesen a történelmi feljegyzéseknek szentelte, annak a történelemnek, amikor Anglia túlnyomó részben katolikus vallású volt. A Kr.u. 1200. évvel a régi kolostorok legszebb napjai már letűntek. A kolduló barátok megérkezése és az egyetemek feltámadása erős kihívást jelentettek a szerzetesek számára. Majd a Kr.u. 1200. év után a St. Albans-i történelmi iskola alakult meg, és ez csaknem három évszázadon keresztül állott fenn. Amikor Matthew a St. Albans-i intézethez került, annak akkor már volt egy írástudója - Roger Wendover - aki már röviddel 1215. után kezdett el írni. Így fejlődött ki egy Angolországra vonatkozó Krónika.¹⁴⁹² Matthew szorgalmas volt és szakértő "okmány-íróvá" - "scriptor" - fejlődött ki. Amikor Wendover elhunyt, helyét Matthew töltötte be, amikor is - Kr.u. 1235. esztendőben - elkezdett írni. Éber figyelő volt és tekintetét rajta tartotta a közügyeken is. Felvilágosításainak legtöbb részét kimagasló személyiségekkel folytatott levelezéséből, a résztvevőkkel való beszélgetéseiből és a főbb szemtanúktól nyerte. Meglátogatott királyokat is és a legmagasabb állásokat betöltő férfiak is készségesen elmondták neki az általuk végzeteket. St. Albana régi falainak töredékei még ma is fennállnak és egy később létesített építmény részei gyanánt vannak beiktatva.

Azokban az időkben az angol politikai viszonyok igen bonyolultak és nagyon unalmasak voltak. Azonban Matthew mindig erőteljes kifejezéseket használ olyan bátran és frissen írva azokban az időkben, ami élénkítőleg hatott. 24 éven keresztül írta a Krónikákat és őt hívták a legnagyobb

¹⁴⁸⁸ Matthew Paris idézett művében a 3. kötet 44. 45. oldalain. (Lásd még: Foxe-nél is idézett művének 2. kötetét az 529. oldalon.)

¹⁴⁸⁹ Ugyanott a 46. oldalon. A beszéd teljes szövege a 46-49. oldalig terjedően jelenik meg. (Lásd még Foxe idézett művét is, az 1. kötet 363-368. oldalain.)

¹⁴⁹⁰ William Hunt: "Paris Matthew" című részt, a Dictionary of National Biography című könyvben a 15. kötetben, a 207. oldaltól kezdve.

¹⁴⁹¹ Encyclopedia Britannica című gyűjteménynél a 15. kötetben lévő 97. oldalon a Matthew of Paris című cikket.

¹⁴⁹² Lásd: Vivian Hunter Galbraith: Roger Wendover and Matthew Paris című könyvében az 5. 9. oldalakon. M'Clintock and Strong idézett művének az 5. kötetben, a 897. 898. oldalakat, a "Matthew of Paris" című cikkét, Legarde idézett művének az 582. oldalon is.

történetírónak a brit történelemnek ebben a nagy évszázadában. Szorgalmas, fáradhatatlan volt, kíváncsiságát kielégíteni nem lehetett és teljesítménye egészen rendkívüli mértékű. Mint történetírónak, legfigyelemreméltóbb munkája a "Chronica Majora", vagy "Historia Major"-ja volt. Ez a mű a Kr.u. 1235-től kezdve a Wendover-féle "Flores Historiarum"-nak (Történelmi Virágok) volt a folytatása. Azonban a Kr.u. 1235-től 1250-ig terjedő időben az ezalatt előfordult eseményeket Matthew kizárólag eredeti forrásokból gyűjtötte össze. Ugyancsak írt egy "Historia Anglorum" című "Historia Minor" felíratú művet is, amelyik a Kr.u. 1067-1253. évig terjed.¹⁴⁹³

Matthew csípős magyarázatairól és ragyogó fejléceiről volt nevezetes.¹⁴⁹⁴ Feltétlenül ő volt a középkori angol krónikások legnagyobbika és csak kevés vetélytársa volt a kontinensen. Azt állította magáról, hogy ő az angol nép hivatott tolmácsa. Figyelmet érdemel nála az a merészség, amivel a római udvar visszaéléseit támadja meg. Teljes egészében angol érzéseiben és kedvelője a szabadságnak. Igen ingerültté válik akkor, amidőn azt látja, hogy idegeneket léptetnek elő az egyház magas tisztségére, és amikor az angol pénzeket arra költik, hogy azokat az embereket tegyék gazdaggá, akik semmi hasznot nem hajtanak az országnak. Az ilyen esetekben nem kímélte sem a királyt, sem a kardinálist, sem a királyi, sem a pápai kegyencet. Felháborodott nyelvezetében éles kifejezésekkel ostromozta a pápai kúria megvesztegethetőségét, és az angol egyháznak az egymást követő pápák által történt elnyomását. A római udvart "szajhának" nevezte el, mert azt pénzzel meg lehetett vesztegetni.¹⁴⁹⁵ Vele befejezzük a brit egyházi írókra vonatkozó szemlénket.

36. ábra – Matthew Paris angliai krónikás, aki bátran intézett támadást a római udvar romlottságai ellen

¹⁴⁹³ J.A. Giles: Előszó a Matthew Paris által írt English History 1853. évi kiadásához (ami a Historia Major egy fordítását képezi), a 6. oldalon, G.C. Coulton: a Mediaeval Garner (Egy középkori magtár) című műben a 280. oldalon, Galbraith idézett művében a 15. 45. oldalakon.

¹⁴⁹⁴ Galbraith idézett művében a 17. oldalon.

¹⁴⁹⁵ Matthew Paris idézett művének az 1. kötetben a 332. oldalon, lásd még: Legarde idézett művét is, az 582. 583. oldalakon.

26. KÉT MOZGALOM ERŐSÍTI A PÁPAI HATALMAT

Abból a célból, hogy a brit egyházi írókat mind egyszerre tehessük megbeszélés tárgyává az előző fejezetet kiterjesztettük Matthew Parisra is. Azonban ezt az időt megelőzően Európában már nagy megmozdulások kaptak lábra, amelyeknek eredményei nem csupán a hitvallás terén mutatkoztak, hanem az egyház és az állam egymás közti kapcsolatait is érintették. Ebben a fejezetben tehát a monostorok reformjait és a scholasticismus és az egyetemek felemelkedését fogjuk tárgyalni.

I. A középkori monostori szellem uralkodó erővé válik

A VI. és a X. század közötti időszakban a latin egyház a hanyatlás kifejezett korát élte át, amit aztán a hatalomnak egy újabb határozott újjáéledése követett. A barbár népeknek az V. században bekövetkezett déli és nyugati irányú nagy vándorlása után a nyugati egyház komoly rázkódtatásokon ment keresztül, és újból fel kellett kelnie földre sújtott állapotából. A sötétség elborította Galliát, Itáliát és Spanyolországot, és a közbiztonságot és a közrendet bizonyos mértékben előbb újra helyre kellett állítani, mielőtt bármilyen alátámasztott vallási és kulturális tevékenység kifejlődhetett volna. Ez a helyreállítás Nagy Károly alatt kezdődött, amikor számos helyen iskolákat alapítottak, mégpedig nem csupán a papok, hanem a fiatal nemes ifjak számára is.

Sok monostor létesült ekkor. A szerzetesek sok helységben gyökeret tudtak verni, melyek eddig fel nem tárt területen feküdtek, erdőket irtottak és ott új településeket alapítottak. Ezek a klastromok voltak gyakran az előőrsek, még pedig nemcsak egy tekintetben, és azok váltak a középkori tudományok középpontjaivá. Ezekben művelték szorgalmasan az írás- és olvasás tudományát és ezek voltak a központok, amelyekből a fejedelmek és királyok udvarai írástudókkal és tudós férfiakkal látták el magukat. És - egész természetesen - azok az állampolgárok, akik az ilyen kolostorokban kapták műveltségüket, mindenekfelett vallásos gondolkodásúakká váltak.

Jelen megbeszélésünk időszaka alá tartozó korban három nagy monasticus mozgalmat találunk, a Cluny-i Reform-mozgalmat majd azt a szigorúbb szabályzatot, melyet Clairvaux-i Bernát kényszerített ki a ciszterviák között, és végül a franciskánus és dominikánus barátok teljesen új megindulását.

A monasticianus volt a középkori életnek egyik kiemelkedő jellemvonása. Azonban amíg a Keleten az elmélkedés képezte a szerzetesek központi foglalkozását, addig a Nyugaton - az imádkozás mellett - a tevékenységre is nagy súlyt helyeztek. És a monostorokat - általánosságban - a Benedek által a VI. században hozott szabályok szerint igazgatták, amelyek annak lakóitól szegénységet, szüzességet, engedelmisséget, jámborságot és kézimunkát követeltek. Ezt a szigorú fegyelmet azonban gyakran fellazították és ekkor - elnézés - restség és bűn jártak annak nyomában. Bahtolt a világiasság, a nevelésügyet elhanyagolták és a vallásos szolgálat gyakorlása sokszor csak üres formasággá alacsonyodott. És ez a rossz hírnév mely ezekből származott lett az első indítéka az úgynevezett "Cluny mozgalomnak", mint reformtörekvéseknek.

1. A CLUNY-I MOZGALOM VILÁGURALOMRA VÁGYAKOZIK. — A Cluny-i monostort, mely Auitania és Burgundia határán feküdt a Kr.u. 910. évben alapították. Alapító levele kimondja azt, hogy annak apátját a szerzetesek közül minden külső befolyástól menten kell megválasztani és ez az intézmény csakhamar egyik legfőbb központjává vált a tudományoknak. Új rendházakat építettek fel és ebből keletkezett a "Cluny Kongregáció". A XII. század táján már több mint háromszáz monostor létesült, melyek Franciaországban, Germániában és Angliában voltak szétszórva és a XV. század felé már 825-öt számláltak. Ezek valamennyien az anyaintézmény apátjának irányítása alá tartoztak.

A hírneves Cluny-i monostornak apátjai - a kiket az Ágoston-féle "Isten Városa" elv vezérelt - azt a célt tűzték ki maguknak, hogy meg fogják reformálni úgy a szerzetesi rendházak és a papság összességét, mint a szerzetesek hatalmas hadseregének kiképzését. Sőt mi több az is céljuk volt, hogy kezükbe kapják a pápai szék ellenőrzését, hogy ezzel megvalósítsák az ezeréves ország Ágoston-i fogalmát, az egyetemes egyházi gyarmatbirodalom alakjában. valóban a vágyakozás Cluny-i

szellemisége volt az, amelyik háttérét képezte Hildebrand becsvágyó álmodozásainak, a világuralomra és az ő nagyszabású terveinek a keresztes hadjáratra nézve.¹⁴⁹⁶ Cluny Kr.u. 1122. és 1156. között érkezett el hatalmának tetőpontjára, mint Rómához képest a második fő központja a katolikus világnak. Azok a Cluny-ból kikerült szerzetesek, akik beültek a pápai székbe a következők voltak:

VII. Gergely, II. Urbán, II. Paschal és V. Urbán.¹⁴⁹⁷ Harnack a Hildebrand vagy VII. Gergely alatt bekövetkezett eredményeket a világi uralkodókhoz való kapcsolatokat és az erre következő forradalmi változást a következőkben írja le:

"A X. században alapított Cluny Monostor lett a középpontja annak a nagyszabású reformnak, amelyen a Nyugati Egyház a XI. század folyamán keresztülment. Ezt a monostort, melyet szerzetesek fejlesztettek intézménnyé először az elvilágiasodott monarchizmus, lelkészség (és püspökség) és pápaság ellen támogatták az istenfélő és okos fejedelmek és püspökök, de mindenkinek felett maga a császár, az Isten földi képviselője, amíg a nagy Hildebrand rá nem tette kezét arra és - mint kardinális és Péternek utóda - szembe nem állította azt a fejedelmekkel, az elvilágiasodott papsággal és a császárral."¹⁴⁹⁸

2. A MONASZTIKUS SZELLEMŰ PÁPÁK TÖKÉT KOVÁCSOLNAK BELŐLE A RÓMAI EGYEDURALOMHOZ. — Ezt a hatalmas erőt a monasztikus pápák aztán csakhamar a világuralom biztosításának céljára fordították vissza.

"Mi volt a célkitűzése ennek az új mozgalomnak, amelyik a XI. század második felében az egész egyházat hatalmába kerítette? Legelőször is és főképpen a "rég" fegyelemnek magukban a monastorokban való visszaállítása, ami a világ igazi megtagadására és a jámborságra vonatkozott, majd azt követőleg először az egész világi papság szerzetesi nevelése, másodsor a monasztikus szellemenben nevelt papság főhatalma a laikus világ felett, a fejedelmek és nemzetek felett, harmadszor a nemzeti egyházak számának csökkentése, dolyfűkkel és világiasságukkal egyetemben Róma egységes főhatalmának javára."¹⁴⁹⁹

És ami nagyon jellemző dolog, hogy ennek a becsvágnak még akkor is a világ uralma volt a célja, amikor erről már lemondott, amint ezt Harnack megjegyzi:

"Így tehát a világról való lemondás tervéből és abból a földöntúli világból, amelynek ezt a jelenvaló világot kellett áthatnia, az Isten városának Ágostoni elgondolásából és az egyetlen Római világbirodalom gondolatából - amely elképzelés soha sem sünt meg létezni - s amelyik a pápai főhatalomban érte el megdicsőülését, magától kifejlődött a világ feletti uralom követelése, jöllehet ennek a megvalósítása számos szerzetes egyén romlásával volt egybekötve. Sok olyan szerzetes volt, akiknek egyetlen becsvágyát csak az képezte, hogy keressék az Istent, meggyalázott lelkiismerettel és megtört becsvággal vetették alá magukat a nagy monasztikus pápák terveinek, és utóbbiak céljainak váltak kiszolgálóivá. És azok az emberek, akiket ők a monastorokból való visszavonulásra köteleztek, voltak éppen azok az egyének, akik a legkevesebbet akartak gondolni a külvilággal. Ezek nagyon jól tudták azt, hogy egyedül csak a szerzetes volt az, aki elmenekült a világtól és akik attól meg akartak szabadulni, hogy ezzel segítsék leigázni a világot. A világról való lemondás a világot uraló egyház szolgálatában uralkodás a világ felett, a világról való lemondás szolgálatában, ez képezte a Középkor problémáját és annak eszményképét!"¹⁵⁰⁰

Nem mondunk túl sokat, amikor kijelentjük, mely szerint Cluny reformátori és erősítő befolyása nélkül az elkorcsosult római egyház nem lett volna képes felhalmozni azt az erőt, amelyre szükség volt ahhoz, hogy a hatalomnak arra a csúcspontjára felkapaszkodjék, ami arra képesítette, hogy uralkodjék a világ felett, és királyokat meg fejedelmeket kényszerítsen arra, hogy fejet hajtsanak parancsolataik előtt. Azonban - ami elég különös dolog - ugyanabban az időben, amikor a római egy-

¹⁴⁹⁶ George Waddington: A History of the Church (Az Egyház története) című művének 380. oldalán.

¹⁴⁹⁷ G.C. Alston: "Cluny" című cikk, a The Catholic Encyclopedia című könyvgyűjteményben a 4. kötetnél a 73. 74. oldalakon.

¹⁴⁹⁸ Harnack: History of Dogma (A dogma történelme) c. könyv 6. kötet a 3. 4. oldalon.

¹⁴⁹⁹ Ugyanott a 4. oldalon.

¹⁵⁰⁰ Ugyanott a 6. oldalon.

ház világi dicsőségének tetőpontjára ért, senki más, csak egy Cluny szerzetes volt az, aki az egyház külsőségekre menő látványosságában az igazi vallásosság tökéletes hiányát pillantotta meg és aki vette magának azt a merészséget, amivel kihirdette, hogy senki más, csak az Antikrisztus az, aki birtokba vette az egyházat, és saját magát ültette annak trónusára. Ez a szerzetes a Morlan-i Bernard volt.

3. CLUNY BERNÁT: "RÓMA EGY BABILON." — Cluny (avagy Morlaix-i) Bernát, latin elnevezéssel Bernardus Morlanensis, azonban gyakran Morlan-i vagy Morval-i Bernát (életének virága Kr.u. 1120-1150.) azzal a verses munkájával lett híressé, melynek címe: "De Contemtu Mundi" (A Világ Megvetése). Ebben kinyilvánítja azt, hogy a római főpap "e gyűlöletes Babilonnak lett a királya, saját magát igyekeztetve Istenként imádatolni. Ezt a keserű gúnyiratot, mely e korszak félelmetes romlottságát festette meg, újból és újból közreadták a nyilvánosság előtt. Ezt a szatírárt arra a témára építették fel, amely Krisztusnak az utolsó ítéletre való eljövételéről szól. Az volt a szándéka, hogy az embereket arra sugalmazza, hogy az Isten dolgait igyekezzenek keresni. Lerajzolta előttük a bűn rettentő voltát, az erényes élet bájait, a rossz lelkiismeret gyötrődéseit, és az istenfélő életmód gyönyörűségét.

Thomas J. Shahan ezekben a szavakban fejezi ki véleményét: "Ez az előkelő, erőteljes és bőséges latinsággal rendelkező mester nem képes eléggé erős szavakat találni a prófétai felháborodásának közlésére, emberöltőjének erkölcsi hitehagyottságára nézve, amelyben talán egyetlen egyet sem talál, aki vallási szempontból egészséges volna. Az ifjú, az egyházi hivatalokkal kalmárkodó püspököket, az egyházi testületek tolazkodó ügynökeit, a pápai Kúria tisztviselőit, a pápai követeket és a pápát magát, nem kevesebb szigorúsággal kezeli, mint az Danténál, vagy a középkori székesegyházak képfaragásaiban látjuk. Egyedül azok az emberek, akik nem ismerik egyes középkori moralisták teljes őszinteségét, találják botrányosnak az ő verseit."¹⁵⁰¹

Itt van egy példa Bernát Rómára vonatkozó, sértőhangú kárhoztatására:

"Róma mindent odaad mindenkinek, akik mindenüket odaadják Rómának, de ennek ára van, mivel ez ott az igazság útja, és mindenféle igazság meg van halva. Ő úgy tántorog, mint egy gördülő kerék, azért Rómát keréknek kell hívni, amely megszokta, hogy a tömjénhez hasonlóan gazdag dicshimnuszokat égessenek előtte. ... Azt a békességet, amit a bölcsesség nem tud nektek mondani, megszerzi a pénz számotokra. A pénz csinálja a megállapodásokat és visszatartja a fenyegetőt. ... Ha pénzt adtál, akkor a főpapi kegy melletted áll, de ha nem adtál, akkor az messze távozik tőled. Ez az a törvény és ez a tanítás, amit itt kapsz."¹⁵⁰²

És néhány sorral odébb a következőképp panaszkozik:

"Jogom van hozzá, hogy elmondjam és leírjam: "Róma te nem vagy többé". Te eltemetve fekszel falaid és erkölcsaid alatt. Te elbuktál híres város s oly mélyre süllyedtél, mint amely magasan voltál azelőtt és minél magasabban voltál, annál jobban szét vagy zúzva és le vagy rombolva. Jogom van hozzá, hogy elmondjam és leírjam: "Róma te elvesztél." Falaid ezt kiáltják: "Róma te elbuktál." Te, aki a fej voltál, a fark lettél, te a magasságos ott fekszel földre sújtva a Mindenható előtt."¹⁵⁰³

Az erőteljes nyelvezete azonnal ráeszméltet minket a Jel. 18. fejezetének látomására.

¹⁵⁰¹ Thomas J. Shahan: "Bernard of Cluny" című cikke a The Catholic Encyclopedia című gyűjtemény 2. köteténél az 502. oldalon.

¹⁵⁰² Bernard of Cluny: De Contemptum Mundi (A világ megvetéséről) című könyvében a 3. kötetben a 601. sortól kezdődőleg. (A latin nyelvű kiadásban, mely H.C. Hoskier-től származik a 91. oldalon található.) A fordítás Henry Preble-től, melynek címe: "The Source of Jerusalem the Golden" (Az Arany-Jeruzsálem forrása), S.M. Jackson kiadásában jelent meg, a 164. 165. oldalakon.

¹⁵⁰³ Ugyanott a 168. oldal. 737-743. sorokban.

II. Clairvauxi Bernát és a Cisterek. Az Antikrisztus lelkészségének egyházi rangszervezete

A második indító erő egy új életre - egy olyan életre, mely a monostorok régi szigorán alapult - ezt követőleg Clairvauxi Bernáttól eredt, aki egyike volt a XII. század legnagyobb alakjainak. (Arcképét illetőleg lásd a könyv 685. oldalát.) Ő a cisteriták monostorába lépett be, azonban csakhamar egy új fiókrendházat alapított.

A cisterci rendet, amely a Kr.u. 1098. évben sarjadt ki a Benedek-rendből, a Franciaországban fekvő Cisterciumban (citeaux) szervezték meg, mint kísérletet arra, hogy visszatérjenek a Benedek-rend eredeti szigorú rendi szabályaihoz. Ez a rend szigorú egyszerűségéről és a kézi munkára helyezett hangsúlyáról volt nevezetes, jóllehet azzal is híressé lett, hogy kéziratokat gyűjtött és másolt le. A rendnek messzeterjedő befolyása még Bernát idejéből származott, aki mélységes vallásos lelkületével, lángoló buzgóságával és szándékának tisztaságával, valamint rendkívülien ékesszóló nyelvezetével csakhamar nagyszámú követőt gyűjtött maga köré. És az is megadatott neki, hogy még életében tanúja lehetett annak, hogy támadnak egymásután olyan nagyszámú leányintézetek, amelyekben ugyanazok a fennkölt szabályok voltak érvényben, mint amelyeket ő állított fel és tartott kötelezőnek. És 50 évvel halála után ez a mozgalom úgy ki volt fejlődve, hogy kötelékébe 530 apátság és 650 leányintézmény tartozott.

Ezek a cisterciták a legvadabb és legkevésbé megközelíthető vidékeket vették kultúra alá. El-lentétben a Cluny-akkal - akik összes igazgatási jogkört a Cluny-i apátságban összpontosították - ők azt az álláspontot képviselték, hogy minden egyes monostor egy-egy független apátságot képez, azonban mindegyiküket a pápának tett és a közvetlen engedelmességet fogadó esküjük köti össze egymással. Ezzel a lépéssel a szerzetes Róma csatlósává lett, mert szervezetének felügyelete a pápa személyében összpontosult. Ez azonban a valóságban azt jelentette, hogy feladták a régi monostori eszményt, amely a világtól való teljes elvonulást és egyedül csak az Istennel való kapcsolatot jelen-tette.¹⁵⁰⁴

1. ÚJ MONOSTORT ALAPÍT CLAIRVAUXBAN. — Clairvauxi Bernát (1090-1153.), akitől királyok reszkettek és aki megfontolásra késztette a pápákat, Burgundia-beli volt és Franciaországban fekvő Dijon mellett, a Fontaines-i hűbérúri kastélyban született, amely akkor Tescelin lovagnak, az ő gazdag édesatyjának volt a tulajdona. Bernát fiatalkori nevelését a Chatillon-sur-Seine melletti Szt. Márton-ról elnevezett székesegyházi iskolában szerezte. Ebben az iskolában főképp a latin költés-zetre fektették a súlyt, - és pedig úgy a világra, mint a vallásra - ami mellett a vitatkozási mód-szertant és a zenét is kihangsúlyozták. Az utóbbiban szerzett ez a gyakorlata később Bernát fennma-radt zsoltáraiban is újból előtűnik.

Bernát a harcosok osztályából származott. Zavaros és háborúskodó világ közepette élt és eredeti-leg a hadseregnek szánták. Azonban minden hajlama a tanulás felé és az Istennek tetsző jámborság felé vonzotta. Úgy tűnt előtte, hogy klastrom harangjának ezüstös csengésében Krisztus eme hívó szavát hallja: "Jöjjetek Énhozzá", és a Kr.u. 1112-ben 22 esztendő korában egy 19 nemes ifjúból és más, tanult főkből álló csoport élén kopogtatott a Citeaux-i apátságnak kapuján, amelyet akkor Harding István angol apát kormányozott, és amely a Benedek Rendnek megreformált cisterci cso-portjához tartozott.¹⁵⁰⁵ Itt - ahol a szerzetesek már hajnali két órakor felkeltek és ahol csak egyszer napjában ettek valami sovány eledelt - Bernát rendkívül szigorú életmódot kezdett folytatni. A na-gyon szigorú böjtök melyek kézimunkával párosultak, kapcsolatban a kevés pihenési időszakkal, csaknem megtörte egészségét.

Ezalatt az időszak alatt Citeaux igen gyorsan gyarapodott és több apátságot is alapított. István apát Bernátot választotta ki egy 12 szerzetesből álló csoport vezetőjeként, hogy egy másik apátságot alapítson a Kr.u. 1115. évben. Bernát, aki alig várta, hogy feltörje az új talajt, egy mély völgyet vá-lasztott ki az Aube folyó partján - a Szajna egyik mellékfolyójánál - amit a "Keserűség Völgyének"

¹⁵⁰⁴ Herbert B. Workman: The Evolution of Monastic Ideal (A szerzetesi eszménykép fejlődése) című művé-nél a 242-245. oldalakon, G.G. Coulton: Five Centuries of Religion (A vallás öt évszázada) című mű-nél az 1. kötet 280-282. olda-lak.

¹⁵⁰⁵ Coulton: Five Centuries (Öt Évszázad) című mű az 1. kötet 288. oldalán.

neveztek. Ő ezt "Claire Valle"-nek, vagy Clairveux-nak keresztelte át. A küzdelem és a nélkülözés keserves évei köszöntöttek az új apátságra. Itt szerkesztette meg Bernát első szentbeszédét. Fel volt háborodva az egyházban tapasztalt törvénytelenések miatt és megindította az a látvány, hogy a pompa ragyogó falai között rosszul táplált és nyomorúságosan öltözött gyermekeket talált. Megtámadta a papság eltévelyedéseit, és borzalommal töltötte el a látvány, amikor egyidejűleg két pápa állott szembe egymással.

2. GYÁMOLÍTTA A JÁMBORSÁGOT ÉS KIPELLENGÉREZI A GONOSZSÁGOT. — Bernát az új életre ébresztés embere volt. Ámbár először süket fülekre talált, csakhamar erőteljes prédikátorra és rábeszélő erejű hitszónokká fejlődött, amint ezt a Salamon Énekeiről szóló csodálatos beszéd-sorozatból is látjuk. Bernát fenntartás nélkül elkötelezte lelkét Krisztus megbocsátó kegyelmének, jóllehet azon igyekezett, hogy Őt az egyházon keresztül és az aszkétai életmódon át ragadja meg, melyeket ő a legjobb módszernek tartott. Egy egész csomó könyvet és erőteljes költeményt írt, és befolyása igen messzire terjedt. Még Luther és Kálvin is nagy dicsérettel emlékezett meg róla.

Bernát a kornak ama mindjobban növekvő scholasticizmusa ellen mennydörgött, mely az ésszerű igazság feltárását célozta, mialatt az ő aszkétizmusát támogatta, amely a szent élet elérésére törekedett. Salamon Énekére vonatkozó nyolcvanhat szentbeszéde jól tükrözik ezt az igyekezetét. Világos lelki szemléletét és gyakorlatát vetíti vissza abban a hosszú költeményben, amelyből két nagy zsoltár maradt vissza ránk az évszázadok folyamán: "Jézus Te vagy a szerető szívek öröme" és "Jézus, maga a Rád való gondolat", melyek most valamennyi keresztény testület közös örökségét képezik.¹⁵⁰⁶

Ámbár Origen írásai jól ismertek voltak előtte, ugyanúgy mint az Ambrus, Jeromos, Ágoston és Gergely könyvei, Bernát mégis csak egyetlen Könyvnek volt igazán embere, az a Vulgata-Biblia volt, melynek tartalmát elejétől-végig betéve tudta.

A férfiak úgy jöttek Bernát kolostorába, hogy ott menedéket találnak a világ ridegsége elől, hogy ott egymás mellett felmelegedjenek egy tisztább hit által, és ama sok szentbeszédjén keresztül, amelyeknek egyetlen uralkodó témája volt, a gonosz világ és az egyházban uralkodó gonoszság.¹⁵⁰⁷ Bernát olyan gyakran tartott prédikációt, ahányszor csak erre alkalma nyílt. Szentbeszédeit jegyzetei segítségével a testvérek kétségtelenül le is másolták.¹⁵⁰⁸ Azokban az időkben az ilyen szentbeszédtek tartása nem volt szokványos dolog. Azt állítják, hogy e korszakban a prédikátor szentbeszédeit és intelmeit gyakran félbeszakította a hallgatóság és azok a viszontválaszok, amiket a prédikátor a kérdezőnek adott.

Az időnek megfelelően a monasticizmus volt a menedékhelye a képzett nagy fegyelmezett férfiak legtöbbszörének. Bernát tudós férfi volt, különösen jól uralta a latin nyelvet és mestere volt a szatírának, amint ezt levelei itt is, ott is mutatják.¹⁵⁰⁹ Úgy törekedett a visszavonultság után, mint ahogy más emberek szoktak a társadalmi kiemelkedés után törekedni, azonban őt állandóan előhúzták elzárkózásából azok a férfiak, akiknek reá szükségük volt. Az igazi Bernát a kolostor férfia volt és neki az volt a véleménye, hogy igazi életműve csak csorbát szenvedett azáltal, ha közügyekben szerepet vállalt - amint a kötelesség hívásának eleget téve az ő szemszögéből - pápákat emelt trónra, vagy dorgált meg, haláláig vitatkozott Abelárral, vagy keresztes hadjáratot prédikált.¹⁵¹⁰

¹⁵⁰⁶ Ugyanott a 301. oldalon. Azt vallotta, hogy a zenének jónak, de egyszerűnek kell lennie és sohasem olyannak, amelyik elvonja a figyelmet az Igéről. Bernát néhány érdekes irányelvet hangoztat az egyházi zenét illetően. Ebben a zenében nem szabad "semmilyen újdonságnak vagy könnyedségnek lennie", hanem annak "hitelesnek és komolynak, összes régiségtől illatozónak, amelyik egyformán távol áll úgy a falusi parasztságtól, mint a ledér édelgéstől is." Azonban annak mégis olyan édesnek kell lennie, amely megindítsa a szívet mindaddig, amíg az nem válik "jelentéktelenné". Az Igék vallásos jelentéseit nem szabad elködösíteniük, sem "az énekek könnyedsége" által, sem pedig az énekhangok kirakatba helyezése által. Bernard: Letters című levélgyűjteményében a 398. sz. Levélben, melyet Guy-hez, Montier-Ramey apátjához írt, és ami a Life and Works of Saint Bernard (Szent Bernát élete és munkái) című könyvében található Samuel J. Eales által fordítva a 3. kötetben, a 97. 98. oldalakon.)

¹⁵⁰⁷ Coulton: Five Centuries című művében az 1. kötet 304. 311. oldalain.

¹⁵⁰⁸ Ugyanott a 302. oldalon.

¹⁵⁰⁹ Ugyanott a 292. oldalon.

¹⁵¹⁰ Ugyanott a 284. oldalon.

Nagy bátorsággal emelte fel hangját az egyházban magát elsáncolt visszaélések ellen. Tiltakozott II. Eugenius pápánál az ellen, hogy "a római udvar" "a veszekedések és az igazságtalan felhívások moslékos-vödre" lett, és VII. Lajoshoz ugyanilyen világosan beszélt.¹⁵¹¹ Nem szabad elfelednünk azt, hogy abban a korban élt, amikor a római egyház mindeneket magához ölelő uralkodásának tetőpontjához érkezett egyetlen vetélytárs nélkül, mivel az nem tűrt meg vetélytársat maga mellett. Nyilvánosan tiltakozott a zsidók lemészárlása miatt és semmi kísérletet nem tett olyan irányban, hogy a lakosság hangulatát az eretnekek megégetése érdekében felizgassa.¹⁵¹² Bernát legnagyobb művének számító egyik könyvében, a "De Consideratione" (A Megfontolásról) címűben - annak előszavában - nyíltan és őszintén tanácsokat ad III. Eugenius pápának, aki azelőtt egyik tanítványa volt.¹⁵¹³

3. BERNÁT NÉZETEI A MÁSODIK ADVENTRE VONATKOZÓLAG. — Bernát írásai - amelyek főképp a jámbor élettel foglalkoztak - keveset tudnak mondani az eschatológiára nézve.

Említést tesz egy kettős adventről, az elsőről úgy, mint amelyben Krisztus azért jő el, hogy megváltsa az elveszett embereket és a másodiktól, amelyben ő "el fog jönni és magával viszen bennünket".¹⁵¹⁴ Azonban egy háromszoros adventről is tesz említést egy helyen, ezek: amikor Ő eljő "az emberekhez, az emberek belsejébe és az emberek ellen."¹⁵¹⁵ A középső eljövétel alatt ő nyilvánvalóan a Krisztus bevonulását érti az emberek szívébe.¹⁵¹⁶

4. FELTÁMADÁS A MÁSODIK ADVENT IDEJÉN. — Bernát azt vallja, mely szerint Krisztus dicsőségben való Második Adventjének idején fog elérkezni a testek feltámadása.¹⁵¹⁷ Az Isten Műve mindaddig tökéletlen fog maradni, "amíg" a végső időkben "az Egyház be nem teljeseedik" és amíg úgy az alacsonyabb teremtmények, mint a régi pátriarchák és próféták be nem várják az egyháznak a Völegény általi tökéletessé tételét,¹⁵¹⁸ mint akinek visszatérését olyan sóvárogva várja a Mennyszeszony, és aki mindennap így imádkozik: "Jöjjön el a Te országod".¹⁵¹⁹ Bernát azt várja, hogy Krisztus az utolsó ítéletre emberi alakban (forma humana) fog megérkezni, hasonlóan ahhoz, hogy Ő felment a Mennyebe, hogy megváltást hozzon a zsidók számára, hogy ítéletet mondjon a világ felett és felállítsa a földitől eltérő örökkévaló országot, amelynek alattvalói nem a szószerint vett Izraelnek, hanem a lelki Izraelnek a lakóit jelentik.¹⁵²⁰ Bernát gyakorta tesz célzást más próféciákra is anélkül, hogy ezekre határozott prófétai magyarázatot adna.

5. A LELKI FELFOGÁS KÜLÖNBÖZŐ TANÍTÁSOKAT ALAKÍT KI. — A szerzetesek eme gyülekezete előtt Bernát azt az eszményképet állította fel, amely az Úr visszatérésére való öröklődésre vonatkozott - felövezett derékkal és égő szövétnekkel - törtéjék ez akár az első örállás alkalmával (ez úgy van magyarázva, hogy ez a szigorú monostori szabályzattal szembeni engedelmességet jelenti), vagy a második őrsegen (a szándékok tisztaságát értve ezalatt), vagy a harmadik örálláson (azaz az egymás között való egység megőrzése mellett).¹⁵²¹

Azonban azoknak az időknek szellemi vagyis misztikus hangsúlya, amelyekben ő könyveit megírta - amint ez elvárható is volt - teljesen át is hatotta írásait, pld. "Az Úr holnap eljő és reggel

¹⁵¹¹ Ugyanott a 289. 290. oldalon.

¹⁵¹² Ugyanott a 294. oldalon.

¹⁵¹³ Ugyanott a 295. oldalon.

¹⁵¹⁴ Clairvaux-i Bernát: Sermons for the Ecclesiastical Year (Szentbeszéd az Egyházi Évre) című mű 4. szentbeszéde (4. sz. prédikáció az advent idejére), 1. szakasz, a Life and Works of St. Bernard című műben a 3. kötet 273. oldal.

¹⁵¹⁵ Ugyanott a 3. sz. szentbeszédben a 4. szakasz, 268. oldalán. (Dőlt betűvel szedett rész.)

¹⁵¹⁶ Ugyanott a 5. sz. szentbeszédnél, az 1. szakasz 279. oldalán.

¹⁵¹⁷ Ugyanott a 4. sz. szentbeszédben a 3. 4. szakaszoknál a 275. oldalon.

¹⁵¹⁸ Bernard: Sermons on the Song of Songs (Szentbeszéd az Énekek-Énekéről), a 68. sz. szentbeszédben a 4. szakaszánál, a Life and Works című műben a 4. kötet 418. oldalán.

¹⁵¹⁹ Ugyanott a 73. sz. szentbeszédben a 3. szakaszban a 450. oldalon.

¹⁵²⁰ Ugyanott a 4. 5. szakaszoknál a 450. 451. oldalon, és a 79. sz. szentbeszédben az 5. szakaszánál a 486. oldalon, Sermons For the Ecclesiastical Year című műben a 11. szentbeszédben (Prédikáció a "Missusest" - elküldetésről) a 2. fejezetnél a Life and Works c. könyv 3. kötetében a 332. 333. oldalakon.

¹⁵²¹ Bernard: Sermons for the Ecclesiastical Year című műben a 41. sz. szentbeszédnél (a 3. sz. szentbeszéd a születés előestéjére), a 6. szakaszánál, a Life and Works című könyvben a 3. kötet 368. oldalán.

mi meg fogjuk látni az Ő dicsőségét." (Ex. 16:6-7) (A Károli-Biblia ezt így fordítja le: "Estve meg tudjátok, hogy az Úr hozott ki titeket, ... reggel pedig meglátjátok az Úr dicsőségét." Ford. megj.)

"Ezeknek az ígéknek valóban meg van a saját első beteljesülésük arra a helyre és időpontra nézve, amint azt a Szentírás feljegyezte, azonban a mi Anya-egyházunk egész találóan alkalmazta azokat a mi Urunk testben való eljövételének "vigíliájára" - örökösre - ... mikor tehát az (egyház) a Szentírás Igéit áthelyezi, vagy variálja, ennek az átvitelnek éppen annyi súlya van, mint az eredeti értelemnek, mivel az igazság többet jelent a képletesnél."¹⁵²²

Magyarázatai pld.: "megelevenít minket két nap múlva, a harmadik napon feltámaszt minket" (Hóseás 6:2) (az eredeti angol szövegben 6:3. vers van idézve. Ford. megj.), ami "három korszakot" akarnak jelenteni: az egyiket "Ádám alatt, a másodikat a Krisztusban és a harmadikat Krisztussal", azonban ő ezt az ígét lelki értelemben is alkalmazza az egészre, úgy mint a "bűn napjaira", a Krisztusban való jelenlegi életre és a "holnapi időkre", amikor mi el fogunk majd távozni a testtől, hogy Krisztussal együtt legyünk.¹⁵²³

6. A JELENÉSEK 12. FEJEZETÉBEN SZÜZ MÁRIÁT LÁTJA. — Bernát a Jel. 12:1. versében említett asszonyról különös és nyilvánvalóan eredeti magyarázatot állít fel abban a vasárnapi szentbeszédében, melyet a Szűz Mária megünneplésére, Nagy Boldogasszony napjának nyolcadán mondott el:

"Azt gondoljátok, hogy ő az az Asszony, aki a napba volt öltözve? Azonban lássuk be, hogy a prófétai látomásoknak egész sorozata azt mutatja, hogy ezt a jelenvaló egyházra kell érteni, azonban világosan látszik az is, hogy ezt alkalmasint Máriának is lehet tulajdonítani. Valószínűleg ő az, aki úgy néz ki, mintha egy másik napba lenne felöltözve. Mert éppen úgy, mint ahogyan ő egyformán feltámad úgy az igazak, mint az istentelenek számára, ugyanúgy ő is megközelíthetőnek mutatja magát minden ember imádságára nézve."¹⁵²⁴

7. A HOLDAT ÚGY FEJTEGETI, HOGY AZ AZ EGYHÁZAT JELENTI. — Semmi túlzás nincs abban - mondja Bernát - amikor azt mondjuk, hogy a hold (azaz minden gyarló hiba, vagy romlottság), annak az asszonynak a lábai alatt van, akit olyannak kell elfogadni, mint aki az összes angyalok felett van magasztalva. A hold ugyanis - folytatja - a bevett szokások szerint a balga gondolkodást jelképezi, "annak gyarlóságai miatt", és néha képviseli a jelenvaló egyházat is, az általa visszavert világosság miatt.¹⁵²⁵

Mária - mondja tovább - kétségtelen "azt az asszonyt jelenti, akit az Isten egykor azzal ígért meg, hogy erényeinek lábaival szétzúzza az ősi kígyónak fejét." Végül is a sárkány - Heródes útján - lesben állva várakozik arra, hogy elpusztítsa az asszony Gyermekeit az Ő születésekor. ...¹⁵²⁶

Eztán folytatja azt a dicsőítő áradatot Máriára, mint közbenjáróra vonatkozóan, amely jellemző azokra az időkre nézve:

"Bizony, hogy a puha gyapjasság a közvetítő közeg a harmat és a talaj között, az asszony a nap és a hold között, máris lett elhelyezve Krisztus és az Egyház között."¹⁵²⁷

Pál apostol így szól: "Öltözzétek fel az Őr Jézus Krisztust" (Rm. 13:14) hasonlóképen, ahogyan a Krisztus, a mi Napunk bennmarad Máriában, ugyanúgy öltözik ő fel Őbenne és öltöztetik fel Ő általa.¹⁵²⁸

8. A NAP ÉS A TIZENKÉT CSILLAG MAGYARÁZÓ FEJTEGETÉSE. — "Meghaladja az emberi tudást", hogy megmagyarázzuk magunknak a tizenkét csillaggal bíró korona értelmét, "azonban talán

¹⁵²² Ugyanott az 1. 2. szakasznál, a 362, 363. oldalon.

¹⁵²³ Ugyanott a 13. sz. szentbeszédben a 2. 3. szakaszoknál a 355-357. terjedő oldalakon.

¹⁵²⁴ Fordítva a Bernát által írt Dominica Infra Octavan Assumptionis B.V. Mariae, Sermo című művéből a 3. szakaszból a Migne-féle gyűjteményben, PL. a 183. kötet 430. oszlop.

¹⁵²⁵ Ugyanott a 431. oszlopban.

¹⁵²⁶ Ugyanott a 4. szakaszban. (A Genesis 3:15-re történő hivatkozás, természetesen a Vulgata alapján történik, amely az asszonnyal, - nem pedig a Maggal - zúztatja szét a kígyót.

¹⁵²⁷ Ugyanott az 5. szakasznál a 432. oszlopban.

¹⁵²⁸ Ugyanott a 6. szakasznál.

nem fogunk helytelenül cselekvőnek tűnni, ha ezt a tizenkét csillagot úgy értelmezzük, mint azt a tizenkét kegyelmi kiváltságot, amivel Mária egyedülálló módon fel van ékesítve."¹⁵²⁹

9. A KÖVETELŐZŐ PÁPÁT ANTIKRISZTUSNAK NEVEZI. — Bernátnak az Antikrisztust illető kezelési módja érdekes példát szolgáltat számunkra ama eszközre nézve, amivel egy prédikátor - akinek az a törekvése, hogy hallgatóságát a helyes életmódra vonatkozólag inkább lelki megindítással, semmint a rendszeres teológia pontokba foglalt szabályaival vegye rá - mondanivalóját néha különböző szempontból és különböző időben kívánja megközelíteni. A Kr.u. 1128-ban ott találjuk őt, amint nézeteltérése keletkezik Norberttel, Magdeburg püspökével, akinek az volt a meggyőződése, hogy az Antikrisztus nemkülönben az egyház általános üldözése, az ő emberöltője alatt fog bekövetkezni.¹⁵³⁰

Azonban a Kr.u. 1130-ban II. Honorius pápa elhunytakor, amikor Bernát védelmező előharcosa volt Gergely (II. Innocent) ügyének, egy pápai trónt követelő vetélytárs, Peter Leonis (Anacletus) ellen - aki magához ragadta a hatalmat Rómában - a prófétai jellemzést ő erre a másik igénylőre alkalmazta.

"Ímé Innocent, az Úrnak ez a Felkentje, az aki vettetett sokaknak elestére és feltámadására (Lk. 2:34). Azok az emberek, akik Istentől vannak, örömet csatlakoznak ő hozzá, azonban az, aki az ellenkező oldalon áll, az vagy az Antikrisztustól való, vagy maga az Antikrisztus. Látjuk az utálatosságot állani a szent helyen, és ahhoz, hogy ő ez utóbbit megragadja, egy lánghoz hasonlóan elégeti az Istennek személyét."¹⁵³¹

"Azok (akik azt állítják, hogy "az egész Egyház azt a tanácsot kapta, hogy Peter Leonist ismerje el"), mind hazug emberek, akiket az Antikrisztussal, mint az ő fejükkel együtt az Igazság fog majd elpusztítani az Ő szájának leheletével."¹⁵³²

10. AZ APOKALIPSZIS "VADÁLLATÁT" AZ ELLEN-PÁPÁRA ALKALMAZZA. — Ezzel kapcsolatban az ellen-pápára nézve a következőket írta róla:

"Az Apokalipszis vadállata (Aoc. XIII. 5-7), akinek káromló száj adatott, mely a szentekkel akar háborúskodni, ott ül a Szent Péter trónusán, hasonlatosan a prédájára leső oroszlánhoz."¹⁵³³

Az "Antikrisztus" kifejezést még egy olyan püspökre is alkalmazza, aki Innocent ügye elől a szizmatikus hadakozó pártjára állt át.

"De bárki, aki kísérletet tesz azoknak az embereknek megosztására, akiket Krisztus az ő megváltására összekötött, olyannak bizonyul, aki nem keresztény, hanem Antikrisztus, és aki bűnös a keresztben és a Krisztus halálában."¹⁵³⁴

11. KÉSŐBB ÚGY LÁTJA AZ ANTIKRISZTUST, MINT A SÁTÁN ELJÖVENDŐ HÍRNÖKÉT. — A Salamon Énekével foglalkozó szentbeszédekben - amelyeket néhány évvel a pápai szizmat tárgyaló levelei után írt meg - Bernát néhány alkalommal célzásokat tesz az Antikrisztusra anélkül, hogy ezt különösképpen és személy szerint is megjelölné. Ez utóbbi nyilvánvalóan nála azonos Pál apostol "Bűn Emberével", mert ő meg fog majd öletni "az Ő szájának leheletével", azonban őt úgy is megje-

¹⁵²⁹ Ugyanott a 7. szakaszban a 433. oszlopnál. A Cistercita Rend hasonlóan a későbbi szerzetesi reformmozgalmakhoz, a Szűz különleges pártfogásával dicsekedett és Bernát maga, nevezetesen tisztelője és bajnoka volt Máriának. Ennek dacára - jöllehet azt vallotta, hogy ő bűn nélkül született és bűn nélkül élt - nem akarta elhinni azt, hogy bűn nélkül fogantatott volna. Az az ellenállása, melyet a Szeplőtlen fogatás új tanításával szemben kifejtett a legerősebb befolyást gyakorolta arra, hogy századokra nézve késleltesse ennek a dogmának hivatalos elfogadását. Lásd: Coulton: *Five Centuries* című művének az 1. kötet 142. 368. 293. oldalait, valamint Bernát 174. Levelét is, amelyet Lyon város kanonokjaihoz intézett a *Life and Works* című könyv szerint, ennek 2. kötetében, az 512-518. terjedő oldalakon.

¹⁵³⁰ Bernard: *Litters* című gyűjteményében az 56. sz. Levél (Geoffrey-hez, Chartres püspökéhez írva), a *Life and Works* című könyvben az 1. kötet 235-237. oldalain.

¹⁵³¹ Bernard: *Letters* című gyűjteményében a 124. sz. levélbe (Hilderberthez: Tours érsekéhez írva), kb. 1131. körül, a *Life and Works* című könyvben az 1. kötet 397. oldalán.

¹⁵³² Ugyanott a 127. sz. Levélben (Williamhoz, Poitou grófjához intézve) a 417. oldalon.

¹⁵³³ Ugyanott a 125. sz. Levélben (a Loretto-i Geoffreyhez írva), a 399. oldalon, egy hasonló hivatkozást illetőleg lásd a 126. sz. levelet is (Aquitaine püspökeihez intézve), a 408. oldalon.

¹⁵³⁴ Ugyanott a 126. sz. Levélben (Aquitainai püspökeihez intézve) a 407. oldalon.

löli, mint az "éjszakát" amelyik "az ördögöt, a Sátán angyalát jelenti", aki magát a világosság angyalává változtatja át.¹⁵³⁵ Egy másik szentbeszédében őt úgy írja le, mint a déli nap démonát, aki csak tetteti a déli napfényt azért, hogy megtévesszen, és aki magát mindazok fölé emeli, akiket imádnak."¹⁵³⁶

Bernát a 91. zsoltárt idézve azt mondja, hogy "az éjszakai ijesztés ... mely a homályban jár", az ősegyház üldözését jelentette, a "nappal repülő nyíl" az eretnekek tanítása volt az egyház felemelkedésének korszakában, és most az ő korában - miután az egyház e mindkét gonoszságtól megszabadult - még mindig meg van fertőzve "a dögvészről, mely a homályban jár", azaz az egyházban lévő képmutató emberek alattomos romlottságától, "Krisztusnak ama szolgáitól", akik "az Antikrisztusnak szolgálnak". Ezt a jelenvaló gonosz, a homályban való járás korszakát követnie kell annak a megsemmisítésnek "mely délben pusztít", az Antikrisztus megjelenésének, aki máris sokakat félrevezetett az egyház legnagyobbjai közül is.¹⁵³⁷

"Csupán egyetlen dolog marad hátra, az hogy a nap démonja megjelenjék, hogy elcsábítsa azokat az embereket, akik még csöndben és egyszerűségben megmaradnak a Krisztusban. (Mint amelyek Őbenne vannak) Ő vitán felül elnyelé a tudósok patakjait és azoknak az embereknek zuhatagát, akik hatalmasok és (amint az Írás mondja) Ő biztosít, hogy fel tudja szívni a Jordánt az ő szájába (Jób 11:23), ami annyit jelent, hogy azokat az egyszerű és alázatos egyéneket, akik az egyházban vannak. (Jób könyvének itt idézett verse a Károli Bibliában hiányzik. A fejezetnek csak 20 verse van. A ford. megj.) Mert ő az az Antikrisztus, aki nemcsak a nappalt hamisítja meg, hanem a déli nap világosságát is, aki fölébe emeli magát mindannak, ami Istennek, vagy istentiszteletre méltónak mondatik, akit az Úr Jézus meg fog emészteni az Ő szájának leheletével, és megsemmisít az Ő megjelenésének feltűnésével (II.Thess. 2:4. 8), mert Ő az igazi és az örökkévaló nappali Világosság, a Völegény, az Egyház Védelmezője, Aki mindenek fölött van, Akit az Isten örökre magáldott, Ámen."¹⁵³⁸

12. KRISZTUS LELKÉSZEI "AZ ANTIKRISZTUS RABSZOLGÁI". — Bernát jóllehet rendkívüli buzgalommal ragaszkodott az egyházhoz a "dögvészben, mely a homályban jár" mégis az egyházi főméltóságok romlottságát és dölyfös beképzeltségét látta, amelyek ekkorára már olyan nagyra nőttek, hogy azokat nem lehetett többé eltitkolni. Súlyosan érintették őt az Antikrisztus szellemiségének azok a kétségtelen jelei, amelyeket a római Egyházban látott és ő bátran alkalmazta ékesszólásának összes mennyköveit annak kinyilatkoztatására, hogy a papság "az Antikrisztusnak lett a rabszolgája". A férfiú kiváltósága az ő kijelentéseit annál figyelemreméltóbbakká tette, és a későbbiek folyamán valószínűleg befolyást gyakoroltak arra a mindjobban kifejlődő irányzatra, mely az egyházban és a Pápaságban kívánta megtalálni a megjövendőlt Antikrisztust.

Figyeljük meg az éppen most idézett szentbeszédben Bernát metszően éles dorgatóriumát a papságra vonatkozólag, mint amelyik jelenti azt a pusztulást, mely a napvilágnál dühöng:

"Ők mindnyájan (az egyház) barátai és mindnyájan (az egyház) ellenségei, mindnyájan az ő bizalmasai és mindnyájan az ő ellenfelei, ők mindnyájan az ő saját háztartásához tartoznak és közülük senki nincs kibékülve vele (az egyházzal), ők mindnyájan a legközelebbi rokonságban vannak vele és ők mégis csak saját egyéni érdekeiket tekintik. Ők a Krisztus lelkészei és mégis az Antikrisztust szolgálják (serviunt, azaz annak a rabszolgái). Őket azért léptették elő, hogy ezzel megtiszteljék az Úrnak javait, és ők egyáltalán nem tisztelik meg az Urat. Ebből származik az a buja ragyogás, azok

¹⁵³⁵ Bernard: Sermons on the Song of Songs a 72. sz. szentbeszédben, az 5. szakasznál a Life and Works c. műnél a 4. kötet 445. old.

¹⁵³⁶ Ugyanott a 33. sz. Szentbeszédben, a 9. szakasz 220. oldalán.

¹⁵³⁷ Ugyanott a 14-16. szakaszban 222-224. old.

¹⁵³⁸ Ugyanott a 16. szakaszban a 224. oldal. Bernard később megismétli az egyház korszakaira vonatkozó azt a biblia-magyarázatát, mely a második, harmadik, és negyedik pecsétre vonatkozik, s amelyek arra emlékeztetnének, hogy azok a mártírok, az eretnekek és a képmutatók lennének (lásd az 551. oldalt) ő ezt az időszakot mint a "délidő démonját", a Bán Emberét emlegeti. Lásd a 6. sz. Szentbeszédét, a szentbeszéd-sorozatban a 90. Zsoltárra vonatkozólag. (A.V. Bibliában a 91. Zsoltárnál.) Qui Habitat (aki lakozik) a 6. 7. szakasznál a Migne-féle gyűjteményben, PL. 183. kötet, 199-200. oszlopokban.

a komédiához illő szokások, az a csaknem királyi pompa, amit ti minden nap láthattok. Ezért van az, hogy aranyat láthattok lovaiknak zabláján, nyergükön, sőt magukon a sarkantyúikon is, igen sarkantyúik fényesebben tündökölnék, mint az ő oltáraik. Ezért láthatjátok náluk a szép asztalokat, melyek pompás étkészletekkel vannak megterhelve metszett serlegekkel együtt, és ennek megfelelően mindenféle drága ennivalóval, majd ezt követik aztán a vidám tréfálkozások és lerészegedések, a gitár, a líra és a fuvola. Ebből erednek aztán a nyögdécselő borsajtók és azok a raktárak, amelyek mindenféle földi jóval roskadásig meg vannak tömve. Innét származnak az erős illatszereket tartalmazó vázák, és a hallatlan kincseket tartalmazó ládák. Az ilyen tárgyak megszerzése képezi az ő legfőbb gondjukat, akár prépostjai ők az egyháznak, akár esperesek, főesperesek, püspökök, vagy érsekek is ők. Mert ezek az egyházi méltóságok nem érdem szerint adatnak, hanem azokkal az aljas kereskedést üzik, amely a homályban járkal." ¹⁵³⁹

A cisterciek eschatológiája "gyakorlatilag azonos volt az ősi tanítványokéval, szorgalmas várakozás a Második adventre azzal a meggyőződéssel párosulva, hogy az Antikrisztus megjelenésének a legrövidebb idő alatt be kell következnie és hogy az utolsó idők harca - látszólag - máris ténylegesen elkezdődött. Nemzetek keltek fel egymás ellen, Kr.u. 1222-es év pusztító földrengése - a jelek szerint - Krisztus próféciájának világos beteljesülését képezte." ¹⁵⁴⁰ Mint akik feltétlen hűséggel viseltettek a pápa iránt, és mint akik a legtevékenyebb részt vállalták az albigeni keresztes hadjáratban, elkerülhetetlenül belesodródtak a külvilág dolgaiba és eltántorodtak a Benedek-rend eredeti szabályainak szigorú betartásától. Azonban ebben az időtájtban egy új tényező kezdte magát éreztetni.

III. A barátok megdöntik a régi kolostori eszményképet

És most, a XIII. század kezdeti éveiben, Cluny és a ciszterek kolostori reformjai után a monasztikus eszményképnek egy teljesen újszerű kifejezése jelent meg, a barátok különböző rendjének formájában, ami valóban a régi monasticus eszménykép teljes megdöntését jelentette. "Élj" - úgymond a szerzetes - "Úgy, mintha csak mások üdvéért lennél a világon. „Fogalmaik, amit a monasticismus lényegéről alkottak maguknak oly végtelenül különböztek egymástól, hogy a barátoknak meg volt tiltva az, hogy a kolostorok küszöbét átlépjék." ¹⁵⁴¹ A régebbi szerzetes rendek a külvilági élettől való visszavonulást hangsúlyozták a személyes megváltásra való előkészülettel a monostori életmód csöndes szigorúságával. Az új szerzetes rendek viszont teljes határozottsággal beleplántálták magukat a szorgos emberi hajlékok kellős közepébe, és azon iparkodtak, hogy nélkülözhetetlenné tegyék magukat az emberiség számára. ¹⁵⁴² Lényegében véve tehát ők szociális munkások voltak.

A ferences barátok rendje természetesen az Itáliai Assisi Ferenctől származik, aki Kr.u. 1181. vagy 1182-ben született. Kr. u. 1208. évben lelki szükségét érezte arra, hogy el menjen prédikálni és betegeket gyógyítani úgy, ahogyan ezt Jézus cselekedte. Ő, valamint néhány társa minden kapcsolatot megszakított a külvilággal és elmentek mezítláb, hogy énekeljenek, prédikáljanak és hogy az emberi nem megvetettjei közt tartózkodjanak. Csakhamar sokan követték őket, mindazok, akik az ilyen életmódban látták az egyedüli orvosságot a világ romlottsága ellen. Ez a szerzetesrend aztán rendkívüli módon megnövekedett. Majd aztán az alapjait képező eszményképet megváltoztatták és nagyszerű templomokat kezdtek építeni, különösképp Itáliában, hogy helyet tudjanak biztosítani azoknak a nagy tömegeknek, amelyek a most már nagy népszerűségnek örvendő franciskánus barátokat, vagy "minoritákat" - amint néha magukat nevezték - jöttek el meghallgatni, amint prédikálnak. ¹⁵⁴³

¹⁵³⁹ Bernard: Sermons in the Song of Songs című művének a 33. szentbeszédében a 15. szakaszban a Life and Works című műben a 4. kötet 223. 224. oldalain.

¹⁵⁴⁰ Coulton: Five Centuries című művében az 1. kötetben a 367. oldalon.

¹⁵⁴¹ Workman idézett művében a 271. 272. oldal.

¹⁵⁴² Ault idézett művében a 489. oldalakon.

¹⁵⁴³ Ugyanott a 489-491. oldalakon.

Egy másik csoport a Dominikánus Rend, amelyet III. Honorius pápa ismert el Kr.u. 1216. évben volt az amelyet Castilliai Domonkos alapított (kb. 1170.). Feladatává tette azt, hogy a hamisítatlan hitvallást prédikálja, hogy megalapozza az igaz hitet, és hogy minden eretnekséget kitöröljön Krisztus országából. A dominikánusok, vagyis a prédikáló barátok az egyéniség kidomborítására helyezték a fősúlyt a műveltségben. Tökéletesen bírták a latin nyelvet és teljes jártasságuk volt a teológiában és a kánoni törvényekben. Különösen nagy tevékenységet fejtettek ki az egyetemi városokban. Egyesek közülük csakhamar neves tudósokká fejlődtek, és egyetemi tanári tisztséget nyertek el Párizsban, Oxfordban, Montpellier-ben, Bolognában és Toulouse-ben. Aquinói Tamás volt egyik legnagyobb világosságuk.¹⁵⁴⁴ Amíg a dominikánusoknak könyvtáraik képezték legnagyobb büszkeségüket, addig a fanciskánusok betegápoló intézményeikre tekintettek büszkeséggel. Ez az talán, ami legjobban jellemzi a két szerzetes-rend közt fennálló különbséget.¹⁵⁴⁵

Kr.u. 1233. évben IX. Gergely Pápa elsősorban a dominikánus rendet tette felelőssé az Inkvizíció Művének végrehajtásáért. Mint inkvizítorok egy egész különálló törzssé fejlődtek, ami azonban teljesen elválasztotta őket a lélekgyógyászat lelkipásztori tevékenységétől. Még a papok, sőt a püspökök felett is hatalmat gyakoroltak és ítéletük ellen egyedül csak a pápai udvarhoz lehetett fellebbezni.¹⁵⁴⁶

Mindkét szerzetesrend tehát abban az időszakban jelenik meg a színen, amikor a pápai hatalom elérkezik tetőpontjához, ami azonban a lelki tevékenység jelentős elkorcsosulásával jár együtt. Ezek a szerzetesrendek - jóllehet készséges eszközül szolgálnak a pápaság kezében - mégis nyomatékosan kiemelik a vallásos élet lelki oldalát, ezáltal némileg ellensúlyt keresve és valahogy meggyengítve annak az egyházi hatalomnak gonosz hatásait, amelyik olyan messzire eltávolodott már az egyszerű krisztusi hitszabályoktól.

IV. A scholasticismus hozzájárulása a pápai hatalomhoz.

Miután az előző szakaszokban megrajzoltuk azokat a körvonalakat, amelyek szerint a monasticizmus óriási befolyással volt a pápai hatalom szárba szökkenésére, most már egy újabb befolyási ágat kell hogy figyelemre méltassunk, mint amelyik segítséget nyújtott a római katolicizmus szorosra fűzött szövedékének kialakításához.

1. SZÉKESEGYHÁZI ISKOLÁK ÉS EGYETEMEK KELETKEZÉSE. — A városok növekedésével egyidejűleg hatalmas templomok és székesegyházakat kezdtek létesíteni, amely munkához a szakértő mesterek egész emberöltőkön keresztül a legjobb tudásukkal és minden erejükkel járultak hozzá. Majd ezt követően ezekhez a székesegyházakhoz iskolákat is csatoltak, melyek gyakran túlszárnyalták a tisztán monasztikus iskolákat. Tours, Orleans, Rheims, Chartres és Párizs csakhamar híressé váltak iskoláik nevelésére nézve, annak a kornak legnagyobb tudósai éppen ezekből a székesegyházi iskolákból kerültek ki.

És ebben a korszakban az intézményeknek egy másik típusa is teljessé teszi a képet, ezek az egyetemek. Ezek az iskolák ugyan a székesegyházak talajából nőttek ki, azonban a későbbiekben önállóan fejlődtek tovább. Szervezetüket tekintve leginkább a céhek rendje szerint voltak felépítve. Ezek - a valóságban - irodalmi céhek voltak, amelyek mindegyike a szellemi munkások egy-egy közösségének volt a képviselője. Legelőször a ragyogó képességgel bíró és lelkes tanítók körül csoportosultak, mint szellemi központ körül. A Salerno-i nagy hírű orvostudományi iskola, talán a legelső olyan típus volt az európai talajon, amely a későbbi egyetemek szervezetéhez hasonlított. És a XI. században a joghallgatónak egy csoportja Bolognában egy olyan társulást szervezett meg és alakított ki, amelyből később a bolognai Egyetem fejlődött ki.¹⁵⁴⁷

Hasonló intézetet alapítottak Párizsban is, amelyik rövidesen a teológiai tudományoknak lett a központja, de amelyik azonban rövidesen az egyház ellenőrzése alá került. Oxford, Cambridge,

¹⁵⁴⁴ Joseph R. Strayer and Dana Carleton Munre: The Middle Ages (A Középkor), a 312. oldalon.

¹⁵⁴⁵ Ault idézett művében a 492. oldalon.

¹⁵⁴⁶ David S. Schaff idézett művében az 1. rész 523. oldalán.

¹⁵⁴⁷ Strayer and Munre idézett művében a 261. oldalon.

Toulouse, Valencia, Nápoly, Salamance és mások következtek erre. A Középkor vége felé már Párizs lett a legfontosabb nevelésügyi központ egész Európában, úgy, hogy a XIII. században a következő mondás járta: "Itáliának meg van a pápasága, a germánoknak meg van az ő birodalmuk, de a franciáknak meg van az ő egyetemük."¹⁵⁴⁸ Majd Prágában, Bécsben és Heidelbergben létesítettek egyetemeket az illető fejedelmek. Ily módon a XIV. század táját Európában már negyvenöt különálló egyetem működött.

A tudományok eme központjaiban a tanfolyamok az úgynevezett hét "szabad-művészetre" voltak alapítva. Azonban abban a korban ez a kifejezés, hogy "művészetek" még nem bírt azzal a jelentőséggel, mint amilyenben azt mi manapság használjuk. A "művészetek" kifejezés alatt mindössze csak azokat a különféle tudományágakat értették, amelyeket ezekben az intézményekben tanítottak. Ezek a tudományok két csoportra oszlottak: Először jött az ún. "trivium" amely a nyelvtant, a szónoklatot és az okoskodás tárgykörét foglalta magában, más szóval azokat, amelyek a nyelvtudományra, az ékesszólásra és a logikára vonatkoztak. A "quadrivium" képezte a második csoportot, amely állott: a számtanból, a geometriából, asztronómiából és a zenéből. A tanulmányi időszak hét-től kilenc évig terjedt. Ahhoz, hogy valaki a "Baccalaureus Artium" (rövidítése B.A.) fokozatot elérje, négytől öt évig terjedő időre, és a "Magister Artium" (rövidítése M.A.) fokozat megszerzéséhez még további három-négy évi tanulmányra volt szükség.

Ahhoz, hogy valaki a "Magister"-i - "Mester" - fokozatot megkaphassa, ismernie kellett az arisztotelesi filozófia legnagyobb részét, tehát az etikát, azaz erkölcsant, a metafizikát és a politikai tudományt. Miután a hallgató megszerezte a mesteri fokozatot, tovább juthatott a magasabb tudomány-szakok maghallgatására, mint amilyenek voltak a teológia, a jogi vagy az orvostudományi szakok. A párizsi egyetem teológiai tanszakán a hallgatónak legalább nyolc esztendőn keresztül kellett tanulnia, mielőtt ott a teológiai "doktor"-i fokozatot elnyerte volna.¹⁵⁴⁹ Azonban a papság legnagyobb részét nem érintették lényeges mérvben az egyetemek. A vidéki lelkészek és a városi papok nagy része ugyancsak nem igen keresték fel ezeket az intézményeket.

2. A BÖLCSELKEDÉS VÁLIK A VALLÁS MESTERÉVÉ, (IGAZI URÁVÁ). — A székesegyházi iskolákban - valamint később az egyetemeken is - a dialektika tudománya mélyen behatolt a vallási térre és nagy erőfeszítések történtek oly irányban, hogy a dogmatikai tanokat ésszerűsített fogalmakká alakítsák át éppúgy, mint a kinyilatkoztatásokat bölcselletté formálják át. Ez azt jelentette, mely szerint kísérletet tettek arra, hogy az összes vallási igazságokat a bölcselleti okoskodások segítségével értelmezzék és ugyancsak azokkal tolmácsolják. A scholasticismus a valóságban azzal az összeütközéssel kezdődött el, amely a tradicionalizmus és a szabad kutatás között alakult ki. A bölcselleti tudományt legelőször úgy tekintették, mint a vallás segédeszközét, azonban ez csakhamar annak urává, mesterévé lett, amely rányomta egyéni bélyegét az összes dogmákra és valamennyi hitelv tolmácsolója lett.

Ahhoz, hogy valamely hittételt meghatározzanak és egy vitás kérdést el tudjanak dönteni, igen gyakran Aristotelest és az ő metafizikáját vonták be legfőbb tekintély gyanánt a perbe, semmint magát a Bibliát. A scholasticismust tehát úgy alapozták meg, mint egy filozófiai-teológiai olyan rendszert, amelynek az a szerep jutott, hogy igyekezzék újból feléleszteni a letűnt dogmatikus tudományt. Rendkívüli serénységgel tanulmányozták az okoskodások különféle változatait abból a célból, hogy könnyedségre tegyenek szert a dogmák felett való uralkodó vitatkozásban. Azonban a scholasticismus megtartotta egyeduralkodói helyzetét.¹⁵⁵⁰

A scholasticismusnak ezt a korszakát gyakran három időszakra szokták felosztani: annak gyermekkorára a XI. századtól a XIII. század kezdetéig, annak érett korára a XIII. század elejétől a XV.-ig, amikor is a nagy egyetemek és a vallásos szerzetesrendek virágjukat élték, és a hanyatlás korára, mely a XV. századtól a XVI. század végéig tartott.¹⁵⁵¹ Az első időszak nagy nevei közt olyanokat

¹⁵⁴⁸ Ugyanott a 262. oldalon.

¹⁵⁴⁹ Ault idézett művében az 506. 507. oldalon.

¹⁵⁵⁰ Lagarde idézett művében az 538. 539. oldalon.

¹⁵⁵¹ Farrar: History című művében a 467. oldalon.

találunk, mint Anselm, Abelard és Péter Lombard. A második korszak a következőket fogja át: Hales-i Sándor, Albertus Magnus, Aquinói Tamás, Bonaventura, Roger Bacon és Duns Scotus, míg a harmadikhoz William of Occam tartozik.¹⁵⁵²

3. MINDENFAJTA KÜLÖNCSÉGET A SZENTÍRÁSSAL AKARNAK BIZONYÍTATNI. — A Bibliát úgy tekintették, mint amely mély, misztikus jelentést tartalmaz, és annak legegyszerűbb és közérthető verseit olyan mértékben igyekeztek allegorizálni, hogy semmi sem maradt meg az Ige egyszerűségéből. A teológia mindinkább a szellemi tornagyakorlatok rendszerévé fajult és a semmi gyakorlati jelentőséggel nem bíró tárgyakat egész hihetetlen terjedő formában tették megbeszélés alapjává. Azon igyekeztek pld., hogy megállapítsák pontosan azt az órát, amelyben Ádám vétkezett, vagy azt, hogy vajon valamely angyal képes-e egy és ugyanazon időpontban több helyen tartózkodni és így tovább. Durva eltorzítások lettek ezek eredményei. A pápai követek lábbal taposták a császárok által kiadott rendeleteket azon az alapon, mely azt mondja: "Legeltesd juhaimat". A "kulcsok" szót, mint többes számot úgy magyarázták, mint annak bizonyítékát, hogy a pápának éppúgy rendelkeznie kell a királyi, mint a főpapi hatalommal. A Konstantin-féle hamisított "Adomány-levelet" csupán mint igazságos visszatérítést vették tekintetbe. És az Inkvizíciót ezekkel az igékkel igyekeztek megvédeni: "Ők csomóba kötik őket és megégetik őket".¹⁵⁵³

Az ortodox scholasticismus a Szentírás betűjét úgy tekintette - annak még legközérthetőbb részeiben is - mint valamiféle talányt, ami lerombolta az Ó-Testamentum jelentőségét abban a kísérletben, hogy azt beszéltesse az egyház hagyományainak a nyelvén. Haszontalan és teljesen lényegtelen párhuzamba-állítások voltak ennek eredményei, szójátékok az Igével és minden értelem nélküli zsidó egyénnel. Farrar, a Szentírás magyarázásának ezt a módszerét úgy jellemzi, mint ami "nemcsak a középkori kommentároknak volt haszontalan segédeszköze, hanem amely olyan képtelenség is volt, amelyhez az ő rendszeres allegorizálásuk jutatta el őket".¹⁵⁵⁴ Ez a mód természetesen a próféciák mindenféle megértését semmissé tette. A Scholasticismus alatt a Szentírás minden részét sokszoros magyarázatoknak vetették alá, amiket a Zsidók Talmudjából és a Kabalizmusból vettek kölcsön, vagy visszavezették azokat egészen Origenig, vagy azok hármas értelmezéséig, amelyeket most már a tudósok négyszeresre, vagy ötszörösre terjesztettek ki. Ilyen módon tehát a Szentírásból a mélységes titokzatosságoknak egy könyvét alakították ki, olyan pecsétekkel rajta, melyeket egyedül csak a papok és a szerzetesek képesek feltörni, és ezzel kivették azt a sokaság kezei közül.

Bizony igaz az, hogy a scholasticismus véget nem érő módon szövögette hálóját. Határt nem ismerő szószaporítással dolgoztak és súlyos kötetekre menő művekkel tették beteggé korukat. A szóáradatok tömegével, a hajszaútasogatással, a zsarnoki dogmatizmussal és szóharcokkal - melyeket valósággal semmiért folytattak - úgyszólván meg voltak verve, mint ahogy pld. azon vitáztak, hogy hány angyal tud táncolni egy gombostű hegyén, vagy hogy az ember a feltámadáskor vissza fogja-e kapni azt az oldalbordáját, amelyet az Édenkertben elvesztett, vagy hogy mi történik az olyan egérrel, amelyik a szent ostyának egy morzsáját megette?¹⁵⁵⁵ Semmi más, csupán egy forradalmi reformáció tudta ledönteni egy ilyen építmény várfalait és lett képes arra, hogy megszabadítsa a Szentírást az évszázadok óta tartó, s a helytelen használatot jelentő visszaéléstől.

4. HARC A "NOMINALIZMUS" ÉS A "REALIZMUS" KÖZÖTT. — Ezek a végtelenbenyúló és haszontalan vitatkozások súlyos ártalmára váltak a scholasticismus tekintélyének és ez méltányos is volt. A döntő harc azonban a valóságban mégis egy más pont körül zajlott le. Ezt a csatát akörül a filozófiai fogalom-csoport körül vívták meg, amelyet "nominalizmusnak" és "realizmusnak" hívtak. Ahhoz, hogy ezeknek a kifejezéseknek igazi benső értelmét felfoghassuk, tisztában kell lennünk azzal, hogy a "nominalizmus" azt a feltételezést vette védelmébe, mely szerint azok az általános fogalmak, melyekhez eljutunk - azaz az "egyetemeségek" ahogyan azokat a középkori nyelvezetben nevezték - csupán pusztá neveket jelentenek, és a valóságban vagy tárgyilagosan nézve őket, nem léteznek. Ez

¹⁵⁵² David S. Schaff idézett művében az 1. rész 592. 593. oldalán.

¹⁵⁵³ Farrar: History című művében a 298. oldal.

¹⁵⁵⁴ Ugyanott a 269. oldalon.

¹⁵⁵⁵ David S. Schaff idézett művében az 1. rész az 594. oldalon.

a szemlélet azt jelentette, hogy pld. a fának általános fogalma csupán csak az ember elméjében él, és így nem áll fenn ezzel kapcsolatban semmilyen valóság, amely alátámasztaná ezt a fogalmat. Ugyanezt az elvet alkalmazták az esztétikai és az erkölcsi fogalmakra is. Pld. a szépség és a csúnyaság nem egyebek, mint az emberi elme egyszerű fogalmai, melyek azon tárgyaknak megfigyeléseiből származtak, amiket vagy szépnek vagy csúnyának találtunk. Azonban sem a szépség, sem a csúnyaság mint ilyen, önmagukban nem léteznek. Ez a tan abban a megállapításban nyert kifejezést, mely azt tartotta, hogy: "universalis post rem," azaz, hogy az elvont dolog csak a tényleges, a valóságos után válik ismeretessé.

A másik oldalt az úgynevezett "realizmus" képviselte. Ez a tétel annak eredeti, nem módosított alakjában azt állapította meg, hogy az "egyetemességek"-ről alkotott fogalmaink a valóságban is tényleg léteznek, és hogy azok igazában alkotó természetűek, azaz azok az isteni elmének a példaképei, ... mint amelyből a tényleges típusok különbözőségei származnak. Más szavakkal meghatározva a fa a valóságban létezik, meg nem határozott alakban, és a fának valamennyi többi típusa - mint a nyír, a bükk, vagy a tölgyfa - csupán sarjadékait képezik a fáról alkotott eredeti eme fogalomnak. Ez a mintegy sarkigazság ebben a kifejezésben testesült meg: "universalis ante rem", ami annyit tesz, hogy az egyetemességek, az egyéni a konkrét tárgyakat megelőzően léteznek.

Ez a különbség a két irányzat között, a mi korunkban talán csekély jelentőségűnek tűnik, azonban helytelen lenne alábecsülni annak befolyását napjainkban a fundamentalistákra, akiket így nevezhetünk meg, mint olyanokat, akik hajlandók védelmükbe venni a lelki igazságra vonatkozó valóságot. A nominalisták voltak a "racionalisták", akik csak akkor fogadták el a valóságot, ha azt érzelkeikkel fel tudták fogni. A mai modern idők szólásmódját használva azt kellene mondanunk, hogy ez az elvi hit és a tudomány bizonyosága közötti harcot jelenti.

V. Berengarius harca az átlényegüléssel szemben. Rómát a "Sátán székhelyének" jelöli meg

Még mielőtt a két scholastikus iskola közötti ellentét lángra lobbant volna, mindig találkoztak olyan férfiak, akik nem voltak hajlandók bizonyos olyan hittételeket magukévá tenni, amelyeket az egyház hírverésre terjesztette és amelyeket főleg a csodálatos mivoltára alapoztak. Ehelyett ők azt az álláspontot vették védelmükbe, hogy az értelem kell hogy elfoglalja az őt joggal megillető helyet a vallásos gondolkodásmód kifejlesztésében.

Ezeknek a férfiaknak egyike volt Berengarius (Berengar) vagy a Tours-i Berenger (kb. 998-1088) a Tours-i székesegyház kanonokja, és később ugyanennek az iskolának az igazgatója. Ezt követően a franciaországi Angers-ben folt főesperes. Ő nyilvánvalóan és teljes határozottsággal fenntartotta azt a véleményét, hogy az Úrvacsorának csupán lelki jellege van. Mint aki alapos tudományos műveltséggel rendelkezett, arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy az átlényegülésnek közismert módon való tanítása teljesen téves, miután a kenyér és a bor nem változnak át, és a Krisztusnak az Eucharistban való jelenléte csupán lelki értelemben, nem pedig valóságos anyagi módon áll fenn.¹⁵⁵⁶ Az átlényegülés tanát ezideig a katolikus egyház ugyan még nem mondta ki nyilvánosan, azonban hallgatólagosan azt már úgy tekintették, mint amelyik a helyes álláspontot jelenti.

Nézetei, amelyeket tanítványai előtt ezzel kapcsolatban hangoztatott, nagy feltűnést keltettek, amelynek az lett az eredménye, hogy számos intelmet és felhívást intéztek Berengarhoz, mivel ez a felfogás kezdte "megrontani" a franciákat, az olaszokat és az angolokat is.¹⁵⁵⁷ Legsúlyosabb volt az összeütközése, mely Normandy Lanfranc-al kapcsolatban robbant ki, aki később Canterbury érseke lett Kr.u. 1070-1089-ig terjedő időben. Ennek a hosszadalmas nézeteltérésnek változó hullámvérése harminc esztendőn keresztül tartott - nyolc különböző pápa uralma alatt - vagyis Kr.u. 1080-ig, amikor is Berengarius visszavonult, hogy magányos életet éljen egész Kr.u. 1088-ban bekövetkezett haláláig, ami kb. 90 éves életkorára esik.

¹⁵⁵⁶ Schaff: History című művében a 4. kötetnél az 554. oldaltól kezdve, J.C. Robertson idézett művében a 4. kötetben, a 354. oldaltól kezdve, Waddington idézett művében a 292-294. o.

¹⁵⁵⁷ Thomas Newton idézett művében a 451. oldal.

1. A RÓMAI SZÉKHELYET A "SÁTÁN SZÉKÉNEK" NEVEZI EL. — A vezető főpappal vívott ebben a csatározásban - s különösen a Kr.u. 1059-ben megtartott Római Zsinatot követőleg - Berengárius az egykori pápát, valamint a római egyházat a legélesebb nyelven bélyegezte meg. Valóban ő oly messzire ment ebben a viszályban, hogy a római egyházat úgy nevezte meg, mint amelyik: "Vanitatis concilium et ecclesiam malignantium, ... non apostolicam, sed sedem Satanae" (a hiúságok gyülekezete és a Sátánnak a széke).¹⁵⁵⁸ Egy, a Kr.u. 1088-ban, Berengárius halálának esztendejében élt egyházi író egy olyan beszámolót hagyott hátra a különféle kárhóztatások és visszahívásokra nézve, amelyben az itt következő rövid, de nagyon jellemző szakasz fordul elő:

"Azonban Berengárius, szokásához híven egyáltalán nem félt attól, hogy visszatérjen a saját "hányadéka"hoz", és az összes eretnekeken túlmenően bátorságot vett arra, hogy ócsárolja a római főpapot, és a szent római egyházat úgy szavaival, mint írásaival. A jelenlegi szent Leó pápát ő nem "Pontifex"-nek, hanem "Pompifex"-nek és "Pulpifex"-nek nevezte el (az angol nyelvű szójáték latinos értelmezése magyarban kb. így lenne lefordítható: "Pompacsináló", "Lekvárcsináló", vagy "Puhagerincű". A ford. megj.), és a római szent egyházat a hiúságok gyülekezetének és a gonoszlelkűek egyházának mondja, és attól sem riad vissza, hogy úgy szóval mint tollal azt hirdesse, hogy a római székhely (a pápai Szék) nem apostoli, hanem a Sátánnak a széke."¹⁵⁵⁹

2. KIJELENTÉSEINEK VISSZAVONÁSÁRA KÉNYSZERÜLT, VISSZATÉR MEGGYŐZŐDÉSÉHEZ. — Az a célzás, mely "a saját hányadéka"hoz való visszatérésre" vonatkozik, kijelentéseinek ama számos visszavonását illeti, amelyekre a pápai nyomás következtében ismételten kényszerült, de amiket aztán újból visszavonásainak érvénytelenné nyilvánítása követett. Jóllehet magát megadni kényszerült, azonban ismét és újólág visszatért meggyőződéséhez. Az erre való eme utalás teljes erejét talán legjobban úgy tudjuk megérteni, ha felsoroljuk itt és megjegyezzük azt a négy pápa alatt megtartott kilenc zsinatot, amelyek elé őt odarendelték - akár személy szerint, akár "in absentia" (távollétében) - hogy ott dorgálásban részesítsék, vagy fegyelmi eljárás alá vonják.

1.) Róma (1050. április), IX. Leó pápa alatt, Berengárius nem volt jelen, Lanfranc-hoz írt levelét olvasták fel, Berengariust felfüggesztették az egyházi áldozástól és elítélték.

2.) Vercelli (1050. szeptember). Berengárius visszautasította, hogy azon megjelenjék, itt másodszor is elítélték minden kihallgatás nélkül, ugyanakkor egy John Scotus által az Eucharista-ról írt könyvét szintén kárhóztatónak ítélték.

3.) Párizs (1050.). A Berengárius ellen az előbbiek szerint hozott ítéletet megerősítették. Berengariust halálbüntetéssel fenyegették meg arra az esetre, ha kijelentéseit nem vonja vissza, ugyanakkor megfosztották földi javadalmainak jövedelmétől.

4.) Tours (1054.), azelőtt ezt 1055-re tették. Berengárius ezen a zsinaton vonta először vissza kijelentéseit, amelyeket azonban hamar visszaszívott. Az ítélet elől a pápai követnek, Hildebrandnak segítségével tudott csak megmenekülni, aki megelégedett annak az elfogadásával, mely szerint a szentelt kenyér és a bor Krisztus testét és vérének képezik.

5.) Róma (1059.) II. Miklós pápa alatt. Itt 113 püspök volt jelen. Berengárius egy hitvallást írt alá, mely az eucharistára vonatkozik, azonban csakhamar visszatért eredeti felfogásához.

6.) Pítoers (1075. vagy 1076.) VII. Gergely alatt. Berengárius innét alig tudott ép bőrrel megszabadulni.

7.) Róma (1078.). Berengárius nyilvános hitvallást tesz. VII. Gergely maga békében kívánta őt hagyni, azonban kardinálisai a kijelentéseknek vagy teljes visszavonását, vagy halálbüntetést követeltek.

8.) Róma (1079.). Itt 150 püspök volt jelen, Berengariust arra kényszerítették, hogy egy nyilatkozatot írjon alá, amit ő azonban röviddel Franciaországba való hazatérése után visszautasított.

¹⁵⁵⁸ J.C. Robertson idézett művében a 4. kötet 362. oldal.

¹⁵⁵⁹ Fordítás a De Berengarii Haeresiachae Damnatione Multiplici műből, melyet Berdanldusnak tulajdonítanak, a Migne-gyűjteményben, PL. a 148. kötet 1456. oszlopában, Lásd még: Hardouin idézett művét is, a 6. kötet 1. részének 1014. 1015. oszlopában.

9.) Bordeaux (1080.) Az itteni zsinat előtt ismét egy végső hitvallást tett.¹⁵⁶⁰

Meg kell azonban jegyeznünk azt, hogy a hosszúra nyúlt csatározás folyama alatt történt, hogy Berengárius megtette azokat a nevezetes kijelentéseit, amelyek az Antikrisztusra vonatkoznak. Ingadozásai felett érzett bánata következtében hunyt el.¹⁵⁶¹

VI. Harc a scholasticismus kebelében

Canterbury-i Anselm (1033-1109.), aki Piedmont szülőtte volt, Franciaországba ment és ott szerzetessé lett. A híres Lanfranc vezetése alatt végezte tanulmányait, és később ennek lett utóda, mint apát, a Bec-i monostor élén, majd ezt követőleg, mint Canterbury érseke is, ami által egyben az Angolországi Egyháznak lett a feje. Szelídlelkű és alázatos szívű férfiú volt, feddhetetlen jellemmel bírt. Ugyanakkor azonban hangos szóval kelt védelmére az egyház jogainak, szemben a korona jogaival. A legelsősorban tudós volt, azonban a teológia történelme róla úgy emlékszik meg, mint az ortodox scholasticismus atyjáról.

A szélsőséges irányú "realizmusnak" volt jellegzetes képviselője azért, hogy szembeszálljon korának nominalisztikus irányzatával. A dogmát - szerinte - nem az okoskodással kell bizonyítani és az értelmet alá kell rendelnünk a hagyománynak, amely utóbbi - az ő számára - egyenlő volt a kinyilatkoztatással. Nézete szerint a scholastikus teológiának az a feladata, hogy bemutassa az egyházi hitelvek logikus kifejlődését úgy, ahogyan azokat az egyházatyáktól átvették, és hogy azokra nézve dialektikus magyarázatot adjon.¹⁵⁶² Végül is ez lett a római egyházban valamennyi ortodox teológia elfogadott normája.

Petrus Abelard (Pierre de palais, vagy Petrus Paletinus, 1079-1142.), az emberi értelmet a hagyomány tekintélye fölé helyezte. A Franciaországi Nantes mellett születvén úgy kell róla megemlékeznünk, mint aki egyike volt a középkor legbátrabb gondolkodóinak, s aki arra törekedett, hogy lerombolja a hagyományok tekintélyét és az Egyházatyák imádatát.¹⁵⁶³ Már huszonhárom éves korában professzor volt és mint ilyen segített kifejleszteni a vizsgálódás fáradhatatlan szellemiségét, majd a dialektikának lett a mestere, aminél ezt a jelszót választotta a maga számára: "A kételkedéssel érkezünk el az igazsághoz."¹⁵⁶⁴

Ő volt a legelső nagy kritikus. Azt tartotta, hogy a próféták nem mindenkor az Isten Lelkéből szóltak. Még maga Péter is többször tévedett. Miért ne tévedhettek volna hát az Egyházatyák is? Az

¹⁵⁶⁰ 1.) Landon idézett művében a 2. kötet 103. oldalán, Hardouin idézett művének 6. kötetében, az 1. rész 1015. 1016. oszlopaiban.

2.) Landon idézett művében, a 2. kötet 264. oldalán, Hardouin idézett művének 6. kötetében az 1. rész 1017, 1018. oszlopaiban.

3.) Landon idézett művében a 2. kötet 23. oldalán, Hardouin idézett művének 6. kötetében, 1. rész 1021-1026. oszlopaiban.

4.) Landon idézett művében a 2. kötet 176. oldalán. Hardouin idézett művének 6. kötetében, az 1. rész 1041. 1042. oszlopaiban, Schaff: History c. művének a 4. kötetben az 556. 557. oldalakon.

5.) Landon idézett művében a 2. kötet 103. 104. oldalain, Hardouin idézett művében a 6. kötet 1. részénél az 1064. oszlopban.

6.) Landon idézett művében a 2. kötet 57. old. Hardouin idézett művében a 6. kötet 1. részénél az 1551. 1553. oszlopokban.

7.) Landon idézett művének a 2. kötet 106. oldalán.

8.) Landon idézett művében a 2. kötet 107. oldalán. Hardouin idézett művében a 6. kötet 1. részénél az 1585. oszlopban.

9.) Landon idézett művében az 1. kötet 100. oldal, Hardouin idézett művében a 6. kötet 1. részénél az 1587. 1588. oszlopokban. Az egyes zsinatok tevékenységeire vonatkozó vázlatos leírásokat illetőleg lásd Lagarde idézett művének a 434. 435. oldalt.

¹⁵⁶¹ Mosheim idézett művében a 11. századot a 2. rész 3. fejezetét, a 17. szakasznál az n. 2. kötet 382. 383. oldalakon.

¹⁵⁶² C.A. Beckwith: "Anselm, Saint, of Canterbury" című cikket, a The New Schaff-Herzog" műben az 1. kötet 188-190. oldalait.

¹⁵⁶³ Farrar: History című művét a 259. oldalon, Lagarde idézett művét az 570. 573. oldalakon.

¹⁵⁶⁴ Farrar: History c. művében a 261. oldalon.

ő "Sicet Non" (Igen és Nem) című könyvében előtárta az Egyházatyák egymásnak ellentmondó felfogásait, és megnyitotta az utat az egyházatyai szövegek kritikai méltatása előtt.

A tanítási képesség volt itt az uralkodó. Ha az ilyen elvi kijelentéseket, mint "az értelem segíti a hitet" és "a hit segíti az értelmet" úgy kell venni, mint scholastikus teológia sugalmazásait, akkor Abelard hajlandó volt arra, hogy az előbbi hangsúlyozza.

Abelard belevitte a kutató logikát a korabeli teológiának egész mezejébe, és szembeszállott a régies fogalmakkal. Lelki befolyása mintegy ötezer tanítványára terjedt ki, akik közül nem egy később püspöki tisztséget töltött be, sőt egyikük még a pápaságot is elérte (II. Celestin). Ez a felfogása gyakran összeütközésbe sodorta őt a nálánál ortodoxabbakkal, és a legerősebb ellenfeleinek egyike Clairvaux-i Bernát volt. Mindkét férfiú meglehetősen tisztán látta, hogy mi forog kockán az elveknek ebben az összeütközésében. Ha a Bernát-féle alapelv győzedelmeskedik, úgy egyedül csak a tekintély képezné a keresztény lelkiismeret egyetlen kalauzát és akkor a történelmi tényekre való pusztá hivatkozás is felségsértést és eretnekséget jelentene. Ha az Abelard-féle hitelv maradna a győztes, úgy annak kétségtelenül a modernista nézetekhez kellene vezetnie, és olyan tanok kifejlődése következne be, amelyek teljességgel összeférhetetlenek volnának a tekintélyelv álláspontjával. Már itt - a XII. században - megtaláljuk annak a küzdelemnek kezdeti szakaszát, melyet az Ultramontanizmus a Modernizmussal vívott meg.¹⁵⁶⁵ Abelardot mint eretneket vizsgálat alá helyezték és Kr.u. 1141-ben megtartott Sens-i Zsinaton bűnösnek mondták ki, amikor is hallgatásra és egy kólostorba való visszavonulásra ítélték.

1. PETER LOMBARD - A RENDSZERES TEOLÓGIA ATYJA. — A következőkben egy olyan férfiúhoz érkezünk el, aki kiválóságát nem annyira eredeti nézeteinek, mint inkább annak a szorgalmának köszöni, amivel az összes elérhető teológiai ismereteket sikerült egybegyűjtenie, amivel figyelemreméltó szolgálatokat tett az egyháznak. Ez a férfiú Peter Lombard (kb. 1100-1164.), aki az itáliai Novarában született és tanulmányait Bolognában, Párizsban és Rheimsben végezte. Clairvauxi Bernát volt a gyámolítója. Buzgó olvasója volt Abelardnak, de nem volt annyira hajlamos a vitatkozásra, hogy ezzel kapcsolatban állást foglalt volna. Érdeklődését inkább az kötötte le, hogy átfogta a teológia egész területét. Rendszeres vizsgálat alá vette a dogmatika egész talaját és úgy tekintik, mint a rendszeres teológia atyját a katolikus egyházban. Az ő négy könyvét kitevő "Sentences" (Tantételek) című műve lett a legnépszerűbb teológiai tankönyv, és ezeket éppen olyan nagy becsben tartották, mint amilyenben később a Kálvin által írt "Institutes" című munkát részesítették a református egyházban. A Lombard-féle "Tantételeket" és Aquinói Tamás "Summa" című művét alaposabban tanulmányozták és többet magyarázták, mint magát a Szentírást.¹⁵⁶⁶

Péter Lombard befolyásának nagyságát jellemzően mutatja az is, ha megjegyezzük, mely szerint a dominikánusok nem kevesebb mint 152 magyarázatot, és a franciskánusok kb. ugyanennyit fűztek munkáihoz.

2. PETER COMESTOR A VALÓSÁGOS TÖRTÉNELMI BIBLIAMAGYARÁZATOT HANGSÚLYOZZA. — Peter Comestort (megh. kb. 1178.) a pápa előtt úgy magasztalták, hogy egyike a Franciaországban élő három legtanultabb férfiúnak. Művei az evangéliumokra vonatkozó magyarázatokat, valamint egy bibliai történelmi könyvet foglalnak magukban - Comestornak a Dn. 2. fejezetére vonatkozó magyarázat az abban szereplő aranyat, ezüstöt, bronzot és vasat úgy értelmezi, mint Babilont, Perzsiát, Görögországot és Rómát - megszokott alakjukban. A később bekövetkező felosztásra és a még későbbi jövőben megalapítandó Isten országára nézve Josephusra hivatkozik, mondván, hogy a zsidók abban a hitben voltak, mely szerint e Kő az ő jövőendő országukat jelenti.¹⁵⁶⁷

A Dániel 7. fejezetben szereplő vadállatok jelképeit ő a világbirodalmaknak ugyanerre a sorozatára alkalmazza, a tíz szarvat a római birodalom végével történő tíz felé való felosztásra, és a Kis Szarvat úgy tekinti, mint az Antikrisztust (a Dan törzséből, aki Babilonban született), és aki három

¹⁵⁶⁵ Coulton: Five Centuries című munkájában az 1. kötet 296. 297. oldalain.

¹⁵⁶⁶ Farrar: History című műve a 263. oldalon, Lagarde idézett művében az 577. oldalon.

¹⁵⁶⁷ Peter Comestor: Historia Scholastica, c. műben a Historia Libri Danielis (Dániel Könyvének Történelme) című részénél a 2. fejezet, a Migne-gyűjteményben, PL. 198. kötet, az 1449. oszlopban.

királyt írt ki és megöli a Két Tanúbizonyságot, Énokot és Illést, és a három és fél esztendeig fog uralkodni a földön.¹⁵⁶⁸

VII. A scholastizmus tetőpontjához ér Albertus Magnus alatt

Az ezután következő és figyelmet érdemlő két egyén olyan, akik elhatározó befolyást gyakoroltak a katolikus dogmatikai tanításokra és akik mindketten dominikánus szerzetesek voltak, Albertus Magnus és az ő még híresebb tanítványa, Aquinói Tamás.

Albertus Magnus korának szellemi-óriása volt (1193. vagy 1206-1280.). A sváb-földön született és Kölnben tanított teológiát és bölcészetet, majd ugyanezt tett Párizsban is egy rövid ideig, aztán Ratisban-i püspökké nevezték ki, azonban röviddel ezután lemondott tisztségéről azért, hogy ismét elfoglalhassa professzori állását Kölnben.

Éles tanulmányozója volt a természetnek, és igen sikeres műveket írt a botanikáról, az állattanról, a meteorológiáról és a csillagászatról. Ismeretei néha fogyatékosak voltak ugyan, ennek dacára egyes megállapításai prófétai értelemmel szóltak a modern felfedezések tekintetében. Tág körre terjedő tudománya következtében őt Doctor Universalis-nak hívták (Mindentudó Doktor? A ford. megj.) Arra törekedett, hogy az Aristoteles-i filozófiát összhangba hozza az egyház dogmaival. Mindazonáltal a teológiát tartotta a legigazibb tudománynak - sőt többnek, mint minden tudományt - mint bölcsességnek. Egész csomó bibliamagyarázatot írt, ezek között találunk kettőt a Dániel könyvéről és egyet az Apokalipsziszról.

Kommentárjai versről-versre haladó magyarázatokat képeznek, amelyeknél a "glossza" módszereit követte, s ahol nem annyira saját véleményének és magyarázatainak ad hangot, mint inkább az összes lehetséges magyarázatokat felsorolja. Pld. az a "tíz nap", amely a szmirnai egyházközséggel kapcsolatban van megemlítve, szerinte az ember jelenvaló életét is képezheti, mint amelynek a fejlődés tíz fokozatán kell keresztülmennie, vagy az jelentheti azokat a római uralkodókat is, akik a vadállat tíz szarvával vannak jelképesen szemléltetve (s akik Néróval kezdődnek és Diocletióval végződnek), avagy jelentheti azokat a római uralkodókat is, akik a vadállat tíz szarvával vannak jelképesen szemléltetve (s akik Néróval kezdődnek és Diocletióval végződnek), avagy jelentheti a megpróbáltatásoknak azokat a formáit, amelyeken az egyháznak keresztül kell haladnia - és miután felsorol hét különböző fajú megpróbáltatást, ezekhez még hozzáad három olyat, amelyek általános természetűek - nevezetesen a világét, a testét és az ördögét.¹⁵⁶⁹ Gyakran követi Bede, vagy Maymo és mások nézeteit. Sokszor érdekes mellékutakat is nyit meg, mint pld. Jezabelnél, aki a Thyatira-i egyházközségnél van megemlítve, és akiben ő Mohamed eretnokségét véli látni.¹⁵⁷⁰

Hasonlóképp az ötödik angyali trombitaszóra vonatkozó magyarázatában azt a megjegyzést teszi, hogy a mélységből felemelkedő füst az Antikrisztusi tanításokat jelenti, és a sáskák nem mások, mint az Antikrisztus előhírnökei.¹⁵⁷¹ A Jelenések 11. fejezetében említett negyvenkét hét szerinte az Antikrisztus uralmának idejére, vagy annak korszakára vonatkozik.¹⁵⁷² A napban lévő asszonyt úgy tekinti, hogy az a Sátán ellen harcban álló egyházat jelképezi.¹⁵⁷³ Az asszony fején tündöklő tizenkét csillag Jézus tizenkét apostolának a jelképe. Azonban egy másik magyarázattal is szolgál, amelyik Szűz Máriára vonatkozik és ezzel kapcsolatban megemlíti Bernátnak Máriával kapcsolatos tanát is (a "Mariológiát").¹⁵⁷⁴ Látjuk ezekből tehát azt, hogy magyarázatai nem eredetiek, hanem inkább a mások véleményének kompendiumszerű összegyűjtését jelentik.

¹⁵⁶⁸ Ugyanott a 6. fejezeteknél az 1453. 1454. oszlopokban.

¹⁵⁶⁹ Albertus Magnus: In Apocalypsim B. Joanis Apostoli (Boldog János Apostol apokalipszisében) című munkájánál, az Opera Omnia résznél, a 38. kötet 511. 512. oldalain.

¹⁵⁷⁰ Ugyanott az 520. oldalon.

¹⁵⁷¹ Ugyanott a 614. 615. oldalon.

¹⁵⁷² Ugyanott a 639. oldalon.

¹⁵⁷³ Ugyanott a 652. oldalon.

¹⁵⁷⁴ Ugyanott a 654. oldalon.

A Jelenések 13. fejezetében foglalt tigris-vadállatnál az Antikrisztust véli látni és a második - a báránéhoz hasonló - vadállatot úgy fogja fel, hogy az Antikrisztust prédikálókat jelképezi.¹⁵⁷⁵ Az "ezer Esztendő" ügyére nézve Maymo felfogását követi, aki azt mondta, hogy ez az egész időt magában foglalja, amely Krisztus kinszenvedésétől - Passiójától - kezdve egészen ennek asaeculumnak - évszázadnak - végéig telt el,¹⁵⁷⁶ mialatt a hívek a Krisztusban való hitben élnek ezen az időszakon keresztül.¹⁵⁷⁷ Ez természetesen azt a régi Ágostoni felfogást tükrözi, amely ebben az időben még általánosan uralkodó volt. Nincs tehát itt szó a prófétai magyarázatnál való semmiféle fejlődésről, vagy előhaladásról, hanem csupán annak az általánosságban elfogadott felfogásnak újbóli megismétlődéséről, amelyik a Középkorban uralkodó volt. A prófétai kutató tevékenység megfiatalodása kétségkívül el fog következni, azonban nem a teológia és a bölcsélet tudós módszereinek közreműködése által, hanem az olyan egyéniségeken keresztül, akik fel voltak háborodva koruk kicsapongásai miatt és akik állandóan kutattak egy olyan reménység után, amely bátorságot tud adni nekik ahhoz, hogy tovább tudják folytatni útjukat ebben a szenvedésekkel teli világban.

VIII. Aquinói Tamás a teológia becikkelyezője. (Kodifikátora)

Albertus Magnus a vizsgálódások számára út területeket tárt fel és a tudásnak óriási mennyiségét gyűjtötte egybe. Azonban egy szervező lángészre volt szükség ahhoz, hogy ezt az anyagot az egész egyház számára általánosságban hozzáférhetővé lehessen tenni. Ez a lángész Aquinói Tamásnak - az ő tanítványának - személyében lépett színre (1225-1274.). Nápoly közelében született Kr.u. 1225. táján, majd Monta Cassinóba ment és később a nápolyi egyetemen tanult, és Kr.u. 1243-ban belépett a Dominikánus Rendbe. Itt letelepedett Albertus Magnus lábaihoz, aki csakhamar felismerte benne az eljövendő idők nagyságát. Tamás későbbi életfolyama alatt a latin egyház legkiválóbb szentjévé vált Ágoston mellett.

Tanításaiban különösen a Summa Theologica című művében - kevés kivétellel - megtaláljuk a latin egyház összes hitelvi tantételeit, azok legtökéletesebb kifejtésével ugyanúgy, mint azokat később ott látjuk a Trenti Zsinat határozataiban, mint azok legvégső szövegezésében. Tamást a katolikus egyházban úgy tisztelték, mint Doctor Angelicust.

Éppen úgy, mint ahogyan a monasticizmus gyökeres változáson ment keresztül ez alatt az időszak alatt, és mindinkább eszközzé vált az egyházi főméltóságok kezében, ugyanúgy a scholasticizmus is kitermelte magából azokat a szobatudósokat, akik segítségére voltak az egyháznak abban, hogy utóbbi kikristályosítsa tantételeit és lerakhassa annak alapjait. Ugyanekkor említést érdemel az is, hogy ezek a tudósok a legnagyobb részükben az új szerzetes rendek soraiból, a dominikánusokból és a franciskánusok közül kerültek ki.

Aquinói Tamás, mint prófétai magyarázó nem volt kiemelkedő egyéniség, a Dániel könyvére vonatkozó magyarázata nem mutat fel különleges eredetiséget, ámbár az egyik közbevetett részlete egyéni felfogásának jelét viseli magán. Az Apokalipszist illető fejtegetéseinek legnagyobb részét az ő "Summa Theologica" című művébe illesztette be - különösen a harmadik részhez tartozó "Melléklet"-ben - amelyet halála után egyik előző munkájából szedtek össze. Ami őt a jelentős egyének sorába emeli, az az a tény, hogy a Summa-t még ma is úgy tekintik, mint amely a katolikus hittanításnak legkiválóbb becikkelyezése, és azt napjainkban is mindenütt használják a katolikus iskolákban és kollégiumokban. Ez természetesen nem azt akarja jelenteni, mintha annak minden mondatát - mely a középkori nézeteit fektette le írásos formában - kötelezőnek, vagy hitelesnek kellene elismerni, viszont azonban annak teológiai elvei még manapság is érvényben vannak.¹⁵⁷⁸

¹⁵⁷⁵ Ugyanott a 680. oldalon.

¹⁵⁷⁶ Ugyanott a 755. oldalon.

¹⁵⁷⁷ Ugyanott a 756. oldalon.

¹⁵⁷⁸ Lásd a különféle tudományos értekezéseket a Summa felhasználást illetőleg Aquinói Tamás vallásos nevelő munkáiban, a Summa Theologicay, mű "Függelékében", amely a 3. kötet "Pótlását" követi a teljes amerikai kiadásban. Ezekben ők ezt a pótlást a többivel hasonló értelemben idézik, ennek eredetét illetőleg. Lásd a megjegyzést a Pótlásnál, a 3. kötet 2573. oldalon.

A Dániel Könyvét illető fejtegetései a régi, jól ismert magyarázatokat tartalmazzák, amelyekre nézve Jeromost, Ágostont és másokat idéz, azonban az ő scholastikus módszerében teljességgel nyilvánvaló, hogy az anyagot csak formai szempontból tárgyalja. Minden fejezetnél úgy rendezi el a megbeszélést, hogy olyan albeosztásokat képez, mint amelyek ilyenféle és ezekhez hasonló címeket viselnek: "az eredendő ok", az "anyagi ok", a "formai ok", "az érvek", a "kétes vélemények", az "erkölcsi vélemények", stb.

1. FENNTARTJA A NÉGY VILÁGBIRODALOMRA VONATKOZÓ TÖRTÉNELMI ÁLLÁSPONTOT. — A Dániel könyvének 7. fejezetét bezárólag a tartalom - az ő véleménye szerint - a Krisztus első eljövetelére vonatkozik, azonban ez ettől a fejezettől kezdve már a Második Adventtel foglalkozik az Antikrisztus idejéig bezárólag, aki nem más, mint a Kis Szarv, amely a hét szarv felett uralkodik.¹⁵⁷⁹ Dániel 2. és 7. fejezeteiben szereplő négy királyság a szokásos Babilont, Perzsiát, Görögországot és Rómát jelenti, és a "Kő" nem egyéb, mint a Krisztus országa, amely az összes emberöltőkön keresztül fenn fog állni.¹⁵⁸⁰ A tíz szarv az Antikrisztus korában elkövetkező tíz királyt példázza: Egyiptomot, Etiópiát és Afrikát ki fogják irtani. Az idő, idők és fél-idő az Antikrisztus országlásának három és fél esztendejét jelképezi. És az egyetlen római birodalomban - az Antikrisztus dőlyfős szavai következtében - valamennyi ország szétrombolása fog bekövetkezni. Majd ezután az Ember Fiának eljövetelekor a szentek felmagasztaltatnak, az egész föld kereksege alá lészen vetve az egyházi hatalomnak és talán az összes prelátusok, valamint a szerzetes rendek tagjai olyan szerzetesek fognak lenni, mint Krisztus apostolai.¹⁵⁸¹

Kétségbe vonja Perfiriusnak azt az elméletét, mely szerint Antiochus jelentené a 7. fejezetben szereplő Kis Szarv jelképét.¹⁵⁸² Azonban Antiochust teszi meg a 8. fejezetben előforduló Kis Szarvnak, amelyik a Sándor birodalmának seleucius felosztásából támad fel a 2300 nappal együtt, mint amely idő Jeruzsálemnek általa történő elpusztítását jelentené. Ez a szarv ugyancsak az Antikrisztust jelképezné és ez utóbbinak három és fél esztendeig tartó üldözését az 1290 nappal veszi egyenlőnek.¹⁵⁸³

2. A HETVEN HÉT A KRISZTUSIG TERJEDŐ HOLD-ÉVEKET JELENTI. — A 70 hét 490 "megrövidített" azaz hold-évet jelent, Artaxerxes 20. esztendejétől számítva. A hét hét a Nehémiás alatti építkezés, az utolsó héten Krisztus három és fél esztendő után megkeresztelkedik, és annak vége felé keresztre feszítik (az év második felében). Amikor Jeromost és Bedét idézi, akkor a 490 hold évet, vagyis a 475 nap-évet úgy számítja ki, hogy az Tibérius uralkodásának 18. esztendejéig terjed ki.¹⁵⁸⁴

3. AZ ANTIKRISZTUSNÁL ÁGOSTONT KÖVETI. — A 11. fejezetnél Aquinói Antiochusban találja meg az Antikrisztus példaképét. Idézi Jeromost úgy, mint Babilonból származó zsidó Antikrisztust. Ez jelenti a Bűn Emberét, aki fel fog állni a templomban és önmagát teszi meg Istennek, azt állítva, hogy ő a Messiás, de aki titokban az ördögöt fogja imádni. Üldözni fogja a szenteket, és a szarvak közül hármát le fog törni, azonban meg fog öletni akkor, amikor fel fog mászni az Olajfák Hegyére.¹⁵⁸⁵

A "Summa" című művében elszórtan hivatkozik az Antikrisztusra. Ő jelenti a "Bűn Emberét" a gonoszságok teljesedését, akinek emberi voltában a Sátán beleplántálja az ő minden gonoszságát, sugalmazása által, s nem pedig személyes egyesülése vagy benntartózkodása következtében. Az Antikrisztus az ördögnek "egyik tagja", azonban a gonoszoknak a "feje".¹⁵⁸⁶ Énokra és Illésre vonatko-

¹⁵⁷⁹ Aquinói Tamás: Expositio in Daniele (Dániel magyarázata) című mű 7. fejezeténél a 32. oldalon, az Operac munkában a 18. kötetben.

¹⁵⁸⁰ Ugyanott a 2. fejezetben a 15. oldalon, a 7. fejezetnél a 33. 34. oldalakon.

¹⁵⁸¹ Ugyanott a 35. 36. oldalakon.

¹⁵⁸² Ugyanott a 7. fejezet 36. oldalán.

¹⁵⁸³ Ugyanott a 8. 12. fejezetekben a 38. és 40. ill. 58. old.

¹⁵⁸⁴ Ugyanott a 9. fejezet 43-45. oldalain.

¹⁵⁸⁵ Ugyanott a 11. fejezet 53-55. oldalain.

¹⁵⁸⁶ Thomas Aquinas: Summa Theologica c. művében a 3. résznél, a 8. kérdésben. a 8. sz. cikkely, a 2. kötet 2081. oldalán.

zólág azt hiszi, hogy őket elvitték a földi paradicsomba, az atmoszféra mennyországába, ahol Ádám lakott, ahol ők mindaddig fognak tartózkodni, amíg az Antikrisztus el nem érkezik.¹⁵⁸⁷

4. AQUINÓI NÉZETEI AZ "UTOLSÓ DOLGOKRA" VONATKOZÓLAG. — A nevezett halála után kiadásra került "Pótlék"-ban az utolsó dolgokra vonatkozó fejezetek vannak belefoglalva. Az idők végeztével eljő majd a Második Advent azzal a tisztító tűzzel együtt, amelyik mindenki testét hamuvá fogja égetni, úgy a jókét, mint a rosszakét, és meg fogja tisztítani a földet, amit aztán valamennyi feltámadása követ majd a szentek megdicsőülésével egyetemben és az utolsó ítélet után lesznek majd a gonoszok tűzbe dobva az örökkévalóságig.¹⁵⁸⁸

Az utolsó ítélet helye valószínűleg az Olajfák Hegyén fog lenni, hogy a Megváltó ugyanazon a helyen fog ismét visszatérni a földre, ahonnan ő a mennyekbe felszállott.¹⁵⁸⁹ Az az ígéret, mely a tizenkét trónuson való ülésre vonatkozik, mindazokat az embereket magában foglalja, akik az apostolokhoz hasonlóan mindent elvetettek maguktól azért, hogy követhessék Krisztust a "tökéletes életre", ami különösképpen a szegénység fogadalmára vonatkozik. És "tizenkét törzs", az összes többi nemzeteket jelenti, miután őket a Krisztus azért hívta el, hogy betöltsék a tizenkét törzsnek a helyét.¹⁵⁹⁰ Krisztus az utolsó ítéletre az Ő megdicsőült testében fog megérkezni, az "Ember Fiának Jele" nem más, mint a kereszt jelvénye.¹⁵⁹¹

Miután elhangzott a hét trombitaszó, bekövetkezik a feltámadás, majd ezután az égitestek mozgása meg fog szűnni, azonban azok fényesebben fognak ragyogni és a világ meg fog dicsőülni. Nem marad majd azon vissza semmilyen romlásnak alávetett test sem (állatok, növények, ásványok és vegyes anyagú testek), csupán csak az elemek, az égitestek és az ember maradnak meg továbbra is.¹⁵⁹² Az áldottak személyesen fogják látni Istent, de ez lelkileg nem pedig a testi szemek által fog megtörténni és az ő "sok udvarházuk" megfelel az ő áldottságuk különböző fokozatának.¹⁵⁹³

Az utolsó ítélet és a világ végezetének időpontja az Isten számára vannak fenntartva. A jelek bizonytalanok, mert - mint ezt Ágoston mondja - ezek az evangéliumokban említett jele, Jeruzsálem elestére is vonatkoznak és a Krisztus mindennapi lelki eljövetelére is az Ő egyházához. Lehetetlen dolog az, hogy előre meg lehessen szabni az időt akár évre, évszázadra, vagy évezredre nézve, az ilyen kifejezések, mint "az utolsó óra", és ehhez hasonlóak nem mutatják meg a pontos időt, hanem csupán a világ utolsó állapotát jelentik, amely viszont meghatározhatatlan.¹⁵⁹⁴ Meglehet, hogy a nap, a hold és a csillagok el fognak sötétedni, előzetes figyelmeztetésként, azonban az utolsó-ítéletre szóló jelek, annak az időszaknak tartamán belül fognak megmutatkozni, amelyek alatt az ítélet lezajlik, azaz az Antikrisztus halála után és Krisztus eljövetelét megelőzően.¹⁵⁹⁵

Az Ágoston-féle ezer esztendő - szerinte - a jelenvaló korszakot képezi, amelyben most a szentek együtt uralkodnak Krisztussal, az ő első feltámadásuk akkor történt meg, amikor saját lelkük támadt fel, és az ő testi feltámadásuk a jövőben fog bekövetkezni. azok az előbbi számítások, amelyeket Ágoston sorolt fel - a négyszáz, az ötszáz, vagy az ezer esztendő Krisztus születésétől fogva - valamennyien hamisak, az 1260 nap meghatározatlan tartamú, ami az egyház fennállását kívánja jellemezni, ugyanolyan formában, mint ahogyan ez a Krisztus három és fél esztendei lelkészkedésével történik.¹⁵⁹⁶

Ezek szerint tehát azt látjuk, hogy Aquinói Tamás szintén a régi bibliamagyarázatot követi a Dániel-féle világbirodalmakra vonatkozóan, kivéve azt az Ágostoni felfogást, amely az Apokalip-

¹⁵⁸⁷ Ugyanott a 49. kérdésnél az 5. cikkelyben a 229. oldalon, és az 1. részben a 102. kérdésnél a 2. cikkelyben az 1. kötet 501. oldalán.

¹⁵⁸⁸ Ugyanott a Függeléknél a 74. kérdésben a 8. és 9. cikkelynél és a 70. kérdésben a 8. cikkelynél, a 3. kötet 2872-2874. terjedő oldalakon és a 2880. old.

¹⁵⁸⁹ Ugyanott a 83. kérdésnél a 4. cikk 2938. oldal.

¹⁵⁹⁰ Ugyanott a 89. kérdésnél az 1. 2. 5. cikkely 2939. 2940. 2943. oldalain.

¹⁵⁹¹ Ugyanott a 90. kérdésnél a 2. cikkelyben a 2947. old.

¹⁵⁹² Ugyanott a 91. kérdésnél a 2. 3. 5. cikkelyben a 2951. 2954. 2957. oldalakon.

¹⁵⁹³ Ugyanott a 92. kérdésnél a 2. cikkely, és 93. kérdés, 2. cikkely 2965. 2970. oldalakon.

¹⁵⁹⁴ Ugyanott a 88. kérdésnél a 3. cikkelyben a 2937. oldalon.

¹⁵⁹⁵ Ugyanott a 73. kérdésnél az 1. és 2. cikkelyben a 2863. 2864. oldalakon.

¹⁵⁹⁶ Ugyanott a 77. kérdésnél az 1. 2. cikkely 2883. 2884. old.

szisről szól. Dacára annak a ténynek, mely szerint ezt az eschatológiát az olyan régi forrásmunkák-ból gyűjtötték össze, mint amilyenek az egyházatyák írásai és a glosszák, mégis az a Summá-ban találta meg azt az alakot, amelyben ezek a tanok napjainkban közkézen forognak a katolikus egyház köreiben.

IX. A scholasticismus átmeneti ideje: Roger Bacon és Occami Vilmos

A scholasticismus befolyásának tetőpontját Aquinói Tamással érte el. Ezt követőleg Roger Bacon-nal és Occami Vilmostal kezdődőleg - ámbár mindkettő nagy jártassággal bírt a scholasticismus módszereiben és mint ilyenek még ehhez a korszakhoz tartoztak - mégis már egy egészen újszerű elem felemelkedését figyelhetjük meg, amely a valóságos igazság utáni heves vágyat jelenti, az eddigi szemlélődő bölcselkedések helyett. Ez végül is scholastikus irányzat megdöntésére kellett, hogy vezessen, és segítséget nyújtott arra, hogy egy új korszakba léphessünk be. Következésképp mind a két férfiú - és különösen Roger Bacon - jóval előtte jártak koruknak, és így nem kapták meg azt a tekintélyt és tiszteletet, ami kijárt volna számukra.

1. Roger Bacon Megostromolja a Szemlélődő Bölcselkedést. — Roger Bacon, aki az angolországi Ilchesterben, vagy amellet élő vagyonos szülőknek volt a gyermeke (kb. 1214-1274.), mint ottani születésű, Oxfordban és Párizsban végezte tanulmányait. Jelentősen befolyásolta őt Grosseteste, a hírneves bibliamagyarázó és Lincoln püspöke,¹⁵⁹⁷ valamint Adam Marah is. Híres egyetemi tanár lett és belépett a Franciskánus Rendbe. Az ő korát tekintve csodálatos tehetséggel hatolt be a természettudományba, amely vizsgálódásainak egyik legfontosabb területét képezte. Mivel gyakran félreértették őt, ezért számos nehézséggel kellett megküzdenie. A későbbi időkben még fogságban is tartották az egyik monostorban.

A Kr.u. 1266. évben IV. Kelemen pápa kérésére az "Opus Majus" című munkáját elküldte Rómába, amit rövidesen az "Opus Minus" és az "Opus Tertium" elnevezésű művek követtek. Az Opus Majus könyvében őszinte bírálatot gyakorolt az akkori kor tanulmányi módszerei felett. Ez utóbbiak között a szemlélődő bölcselkedés túltengését is felsorolja. Az a véleménye, hogy a teológia isteni tudomány, és nem szabad annak magát ködös bölcséleti megkülönböztetésekkel kimerítenie. Gúnyos hangon foglal állást a teológusoknak az eredeti nyelvekkel szembeni tudatlansága ellen és az ellen, hogy azok milyen nagy becsben tartják Peter Lombard-nak "A Szentenciák Könyve" című munkáját, ami mellett teljesen elhanyagolják magát a Szentírást. A Biblia képezi az igazság kimeríthetetlen forrását, amelyből az összes humánus bölcselők - sőt még maguk a pogányok is - tudásukat merítették, akár közvetlenül, akár közvetve történt is az, ezért egyetlen tudomány sem nevezhető igaznak, ha az ellentétben áll a Szent Írásokkal.¹⁵⁹⁸

Azonban főképp a természettudomány mezeje az a terület, amelyben Bacon világossága tündökölt, azonban az értekezésekben, melyek a fénytán elemeiről, az égitestekről és azoknak egymástól való távolságáról szólnak. Ezzel összefüggésben azt is bebizonyítja, hogy a Juliánféle naptár pontatlan és sürgeti annak revízió alá vételét. Ezenkívül kiszámítja azt is, hogy a keresztfeszítés rég elfogadott dátuma a hold-járások táblázatai szerint a Kr.u. 33. évre esik, ugyanakkor állítja azt, hogy a későbbi rabbinusi zsidó naptár szerint, mely visszafelé Krisztus idejében volt érvényben a holdév számítása szerint Passover (zsidó húsvét) dátuma, csillagászatilag a Nisen hónap 14. napjának péntekére esik.¹⁵⁹⁹

Ezt a dátumot a későbbi bibliamagyarázók a hetven hetet illetően, mint sarkpontot használták fel - miután néhány évszázaddal később történ az, hogy a rabbinusi számítás alkalmazhatóságát kétségbe vonták¹⁶⁰⁰ - azonban Bacon ezt nem kapcsolja össze a próféciával. Azonban nyilvánvalóan a hetven hétre hivatkozik akkor, amidőn a következőket mondja: "A Dániel-féle próféciák az évek kiszámítását illetően nyilvánvalóan egész Krisztusig terjednek, mert ő ezután az idő után jött

¹⁵⁹⁷ Lásd a 621. oldalt.

¹⁵⁹⁸ Theophilus Witzel: "Roger Bacon" című cikke, a The Catholic Encyclopedia című műben a 13. kötet 114. oldalán.

¹⁵⁹⁹ Roger Bacon: Opus Majus című művét (fordította Burke), az 1. kötet 231. oldalát és a táblázatot is.

¹⁶⁰⁰ A zsidó kalendáriumra vonatkozó problémát a könyv IV. kötetében tesszük megbeszélés tárgyává.

el.¹⁶⁰¹ Idézi még az Ezsd. 7:28-29. verseit is, arra a négyszáz évre vonatkozólag, amely Ezrától Krisztusig telt el.¹⁶⁰²

Azonban Bacon prófétai magyarázatai leginkább csak közbevetőlegések, természettudományokkal szembeni érdeklődésével összehasonlítva, mint az ilyenfajta megjegyzései, hogy "az elemeknek az egyenlősége" a feltámadott testekben "mindörökre kizárja a megromolhatást".¹⁶⁰³ Amikor hallgatóiba bele akarja vésni azt, hogy milyen fontos dolog az egyház vezetői számára a kísérleti tudományok előmozdítása, ugyanis mint a hit segédlete és mint védekező fegyver a hit ellenségeivel szemben,¹⁶⁰⁴ akkor a következőket mondja nekik:

"Az egyháznak fontolóra kell vennie ezeknek a találmányoknak felhasználását a hitetlenek és a lázadók ellen abból a célból, hogy ezáltal keresztény vért takarítsunk meg, és különösképpen így kell cselekednünk az Antikrisztus idejének eljövendő veszedelmei ellen, amelyeket az Isten kegyelmével könnyű dolog lesz számunkra legyőzni, ha a prelátusok és a fejedelmek is előmozdították a tanulmányokat és ha kifürkészték a természetnek és a művészetnek a titkait."¹⁶⁰⁵

Erre nagy szükség van - állítja - miután az Antikrisztus hasonlóan a tatárokhoz és a szaracénokhoz felfogják használni ellenünk a csillagászatot és a tudományokat, ha a pápa ezeket az eszközöket úgy fogja hasznosítani, hogy azokkal megakadályozza a kereszténység megbetegedését, úgy ebből kegyelmi áldások fognak fakadni és az emberi élet meg fog hosszabbodni.¹⁶⁰⁶

Az időszámítást úgy ajánlja, mint amelyik szükséges a világ történelmének nyomon követésére, a Krisztus korának meghatározása és hogy elkerüljük a zsidók, a szaracénok és azon emberek tévedéseit, akik az Antikrisztust akarják követni, és kijelenti, mely szerint "az összes bölcs férfiak hiszik azt, hogy nem vagyunk nagyon messze az Antikrisztus korától,"¹⁶⁰⁷ azonban ez a tárgykör még további tanulmányozást igényel.

"Ha az egyház hajlandónak mutatkozik arra, hogy megfontolja a szent írásszöveget és a próféciákat, valamint a Sybil-féle, a Merlin, Aquila, Seston és Joachim féle és a másoktól származó próféciákat, nemkülönben a történelemkönyveket és a bölcsészek műveit, és ha elrendeli a csillagászat ösvényeinek tanulmányozását, akkor az nagyobb biztonsággal fog tudni némi fogalmat alkotni magának az Antikrisztus idejére vonatkozólag."¹⁶⁰⁸

Bacon az Antikrisztust a régi hagyományoknak megfelelő szöveggel írja le, a Góg és Magóg ivadékaira vonatkozólag, északról kezdve, a Fekete-tenger körül, és azokat, akik onnét ki fognak majd törni és el fogják pusztítani az egész világot és akik az istenek-isteneként fognak felmagasztalni "egy vezért (az Antikrisztust), aki egy hamis és varázslatos törvénnyel fog eljöni" - amely a következő törvény leszén Mohamed törvénye után - és aki "le fogja rombolni a többi törvényeket" és egy rövid ideig uralkodni fog rajtuk.¹⁶⁰⁹

2. OCCAMI VILMOS TAGADJA A PÁPASÁG SZÜKSÉGESSÉGÉT. — Az a második férfiú - ugyancsak egy angol ember - aki mély benyomást gyakorolt kortársaira, és akinek befolyása még azután évszázadok múlva is érezhető volt - William Ofoccam, vagy Ockham volt (kb. 1280-1349.) - Surrey-ben született és Oxfordban végezte tanulmányait, majd Bacon-hoz hasonlóan a kolduló barátok (Frisra Minor) közé lépett be, és úgy Oxfordban, mint Párizsban professzori állást töltött be. Mint bölcsésznek és filozófusnak hírneve oly magasra emelkedett, hogy őt "Győzhetetlen Doktor"-nak nevezték el, és abban a civakodásban, mely a minoriták és a római kúria között a szegénység kérdésében tört ki, másokkal együtt a pápával szemben foglalt állást. Kr.u. 1323. évben az Avignonban székelő pápai bíróság elé idézték és ott több mint négy esztendőn át fogságban tartották. Röviddel

¹⁶⁰¹ The Opus Majus of Roger Bacon c. műben a 2. kötet 808. 809. oldalain.

¹⁶⁰² Ugyanott a 809. oldalon.

¹⁶⁰³ Ugyanott a 624. oldalon.

¹⁶⁰⁴ Ugyanott a 632. 633. oldalakon.

¹⁶⁰⁵ Ugyanott a 634. oldalon.

¹⁶⁰⁶ Ugyanott az 1. kötet 417. oldalán és a 2. kötet 633. oldalán.

¹⁶⁰⁷ Ugyanott a 208. és 417. oldalon.

¹⁶⁰⁸ Ugyanott a 290. oldalon.

¹⁶⁰⁹ Ugyanott az 1. kötet 289. oldalán és a 2. kötet 644. 645. oldalán.

azelőtt, hogy XXII. János pápa, Kr.u. 1328-ban kihirdette volna kiátkozásának megszüntetését, néhány más vezető elmével egyetemben Itáliába menekült és Bajor Lajosnál talált védelmet, aki megszakította az összeköttetést az avignoni hatóságokkal. Mint Lajos tanácsadója, ugyanazt a gondolatot igyekezett továbbfejleszteni, amit már Párizsban is hangoztatott.

Occam a vallási és a világi hatóságok közötti világos szétválás mellett tört lándzsát és megkísérelte annak bebizonyítását, hogy a pápaság politikai hatalmi igényei teljesen ellentétben állnak Krisztus akaratával. Azt is állította, hogy maga a pápaság - annak római és egyeduralmi formájában - egyáltalán nem szükséges az egyház számára, mint amelyet éppen olyan jól lehet kormányozni kollektív egyházi hatóság útján is.¹⁶¹⁰ Célja az volt, hogy visszaállítsa a nominalizmus szigorúan vett alakját, amely azt tartotta, hogy az emberi elmén kívül nincs semmi "egyetemesség", amely anyagi alkotórészt képezne. Ugyanakkor azt is kijelentette, hogy a dogmának tudományos alapon való bizonyítása lehetetlenség. A tekintély az ész és a tapasztalat azok, amelyek a vallási ismeretek forrását alkotják. Bizonyos tekintetben Luthernek volt az előhírnöke, és maga Luther is nagy elismeréssel nyilatkozott felőle, "drága tanítómnak nevezvén őt", és kijelentvén azt, hogy mindezek a mozgalmak szükségesek voltak abból a célból, hogy előkészítsék az utat egy újszerű megközelítés számára és hogy lehetővé tegyék a Reformációnak végzetszerű és megfelelő időben való bekövetkezését.¹⁶¹¹

¹⁶¹⁰ Lagarde idézett művénél az 583. 584. oldal.

¹⁶¹¹ David S. Schaff idézett művében a 2 résznél a 123. oldalon.

27. A PÁPAI HATALOM CSÚCSPONTJÁHOZ ÉRKEZIK

I. A pápaság sorsának három középkori építője

A megelőző fejezetben fő figyelmünket arra a két legfontosabb tényezőre összpontosítottuk, amelyek a középkori életet kialakították, a monasticizmusra és a scholasticizmusra. Ugyanakkor azt is megértettük, hogy - dacára a bennrejlő eltérő irányzatnak és belső harcaiknak - mindkét tényező arra lett felhasználva, hogy a pápai egyház kikristályosodó építményét megerősítse. Most aztán kifejezetten az "ekleziasticizmus felé (az egyházi uralom rendszere) fordulunk és a középkori pápaság épületének három nagy építőmestere felé és következésképp a római katolikus egyház növekvő hatalma irányába is. Ezek az egyének VII. Gergely (1073-1085.), III. Innocent (1198-1216.), és VIII. Bonifác (1294-1303.) pápák.

Dacára a zavarokkal teli időknek ez a három pápa, akiknek főpapi tisztsége több mint két évszázadnyi időszakra oszlik el - és amely időszakokat egymástól mintegy évszázadnyi távolság választott el - sikeresen munkálkodott azon, hogy a római egyház számára egy olyan időtálló, tartós épületet emeljen, mint ahogyan az még napjainkban is fennáll. Igaz emellett az is, hogy a római egyház meg volt már VII. Gergely előtt is, azonban annak azokban az időkben lényegesen különböző arculata volt. Gergelyen keresztül változott meg annak egész lénye és vált az a Római Egyházzá, a világi hatalommá. Gergely kitörülhetetlenül rajta hagyta azon saját bélyegét.

1. **ÓRIÁSI ÁTALAKULÁSOK IDEJE EURÓPÁBAN.** — Ennek a két évszázadnak időszakát a legnagyobb horderejű események töltötték ki. A mélységes vallásos buzgalomnak volt ez az ideje, a keresztes hadjáratoknak korszakai, és az az időszak, melyben a latin királyság Konstantinápolyban meg lett alapítva. A nagyhatalmú királyok és császároknak volt ez a kora, mint amilyenek voltak: Hódító Vilmos, Barbarossa Frigyes, Oroszlánszívű Richárd, és II. Frigyes. Ez volt a nacionalizmus legelső felébredésének a korszaka is. A franciaországi Szép Fülöp ennek egyik főképviselője, és ez a kor jelenti a városok felemelkedésének idejét csakúgy, mint a lovagok és a hűbéres bárók korának lehanyaglását is.

Ez azt az időszakot jelentette, amikor a rosszemlékű egyház hatalmi hamisításokhoz folyamodtak, azonban ez volt egyben az az idő is, amikor - sokan, akik elégedetlenek voltak a fennálló intézményekkel - a Krisztus utánzásaként (*Imitatio Christi*), kolduló barátokként indultak útra. Ez volt az ideje egy új vallási feléledésnek Joachim alatt, a világ végére vonatkozó igen valóságoszerű várakozásnak a Kr. u. 1260 év körül és annak a félelemmel teli aggodalomnak, amely az Antikrisztus eljövételének és a Sátán feloldozásának várható rettenetes korából fakadt. Egy különleges vakbuzgóságnak volt ez az időszaka, amely hirtelen lángolt fel, amikor a töredelmes bűnösök a városokon keresztül vonulva ostorcsapásokkal és láncokkal verve csupasz hátukat, sanyargatták magukat. Erőteljes világi mozgalmak indultak meg, amelyek megkísérelték az apostoli egyszerűséghez való visszatérést, de amelyek néha téves felfogások útjára léptek, hasonlóan azokhoz, amiket az albigensek-nél tapasztaltunk.

Az az időszak volt ez, amelyben az inkuizíció - mely a legelső megszervezett kémrendszert és emberi hajtóvadászatot jelentette - elkezdődött a Krisztus neve alatt. Az az időszak volt ez, amikor számos esetben csapással látogatták meg egész Európát, megtizedelve annak lakosságát, mialatt az éhínség az országot pusztította ki. E két évszázad az, amelyek alatt három olyan férfiú kapaszkodott fel Péter trónusára, akik teljes mértékben képesek voltak arra, hogy szembeszálljanak koruk követelményeivel, hogy úrrá legyenek a körülményeken, kialakítsák az egyház jövődjének helyzetét az egész nyugati világ számára, az elkövetkező évszázadot alatt, ennek az egyháznak javára vagy kárára.

2. **GERGELY NAGYSZERŰ EGYHÁZI ELGONDOLÁSA.** — Amint ezt megjegyeztük, először VII. Gergely - akit Hildebrand néven ismertek - a Cluny-i szerzetes volt az, aki pápát emelt a trónra, és aki az igazi hatalmat jelentette a pápaság mögött már sokkal azelőtt is, amikor saját maga vette ke-

zébe az egyház gyepelőit. Firenze mellett született és azt mondják róla, hogy szülei egyszerű emberek voltak, majd egy időre Cluny-ba ment a monostorba, és ott tett szert arra a fáradhatatlan szellemiségre, amelynek minden vágyát az egyház megreformálása képezte. Itt a sötét erdőségek magányában és a kolostori zárkózottság ideje alatt álmodta meg azt az álmot, melyben az egyház a Krisztus Király mennyasszonya és az egyben az isteni akaratnak is végrehajtója, Isten látható képviselője ezen a földön. Ezért kell - szerinte - az egyházat olyannak elismerni, mint amely a világon a legmagasabb társadalmi rendet képezi, mint amely sokkalta magasabban áll, mint a fejedelmek és a hercegek, magasabban, mint a királyok, sőt magasabban még a császároknál is. Röviden szólva az egyháznak kell uralkodnia az egész világ felett.

3. A NÖTLENSÉG VOLT AZ ELSŐ A HÁROM GYÖKERES REFORMJA KÖZÜL. — Azonban Hildebrand nemcsak az álmoképeknek volt az embere, gyakorlati építő is volt. szigorú és rideg volt, életmódjában mértékletes, azonban hajthatatlan energiával rendelkezett, s amikor célkitűzése benne megérlelődött, semmilyen akadály nem volt képes eltéríteni őt a cél elérésétől. akkor, ha az egyháznak valaha is be kell töltenie hivatását, úgy - az ő okoskodása szerint - annak átalakításra van szüksége. Egyetlen zárt testületnek kell annak lennie, olyan tisztségviselőkkel, akik teljesen méltók magas hivatásukra. "Ecclesia militans"-nak harcos egyháznak - kell annak lennie. Hadsereggé kell annak válnia, amelyben minden egyes katonának meg kell szabadulnia a hétköznapi élet minden gátló terhetől.

Ezért - mihelyt Gergelyt a Péter székének méltóságára emelték - azonnal megindította három nagyszabású reformját. A Kr.u. 1074-ben, március hóban, a Rómában megtartott Zsinat alkalmával megnyitotta az ütközetet. Pápai rendelettel szigorúan megtiltotta a papok nősülését, eltiltott mindenféle jövőbeni áldozópapi házasságkötést és azt követelte, hogy a nős papok vagy küldjék el feleségeiket, vagy szüntessék be a mise olvasását, és azt is elrendelte, mely szerint az ilyen papok által tartott istentiszteleteket világi egyének nem látogathatják.¹⁶¹² A nőtlenség kierőszoakolása természetesen Bibliaellenes dolog, azonban a nőtlenséget ősidőktől fogva magasabbnak és dicséretreméltóbbnak tartották, mint a házasságot.

Gergelynek az volt a célja, hogy a papságot még tökéletesebben szétválassa a külvilágtól, hogy visszavonja azt a családi élet béklyóiból és a vitatkozó légkörből, s hogy eltérítse a püspököket a magánúton folytatott háborúskodásoktól, és hogy az egyház valamennyi szolgáját minden földi kötelektől elkülönítse úgy, hogy azok engedelmességüket egyedül és kizárólag csak annak az egyetlen vallási testületnek, az egyháznak szentelhessék. Amikor ez a pápai rendelet napvilágot látott, az egész nyugati világban példátlan vihar tört ki egész Európában. Germániában Gergelyt eretneknek kiáltották ki és ugyanakkor örültek is. Franciaországban követeit megverték és nyilvánosan leköpdösték. Spanyolországban is igen erős ellenállásra talált, és még magában Rómában is csak a legnagyobb nehézségek árán volt képes érvényt szerezni ennek a rendeletének.¹⁶¹³ Azonban Gergely nem hagyta magát zavarba hozni. Amikor a fejedelmek és a püspökök nem voltak hajlandók annak érvényt szerezni, fellázította a világiakat a nős papság ellen mindaddig, amíg azokat ki nem üzték parókiajükből, sokszor megkínözva és megcsonkítva őket, és amíg törvényes feleségeiket szajháknak nem bélyegezték meg és míg gyermekeiket korcsoknak nem nyilvánították.¹⁶¹⁴

4. MEGTÁMADJA A HIVATALLAL VALÓ KALMÁRKODÁST ÉS A VILÁGI HÜBÉRI RENDSZERT. — Második reformját a hivatalokkal való üzérkedés gonosz gyakorlata ellen irányította, azaz ama szokása ellen, amikor az egyházi tisztségeket a legtöbbet ígérőknek adták el, amely olyan gyakorlat volt, ami ellen több pápa hiába harcolt. Ezzel szoros összefüggésben állott Gergely harmadik reformja, a világi hübéri rendszer eltörlése. Ezen az úton akarta Gergely elérni azt, hogy a hivatalokkal való kalmárkodást egyszer s mindenkorra eltörli és ugyanakkor felszabadítja az egyházat a világi hatalmasságok kötelékeiből.

¹⁶¹² David S. Schaff idézett művében az 1. rész 40. oldalán.

¹⁶¹³ Flick idézett művében a 453. 454. oldalak.

¹⁶¹⁴ David S. Schaff idézett művében az 1. rész 42. oldalán.

A feudális rendszernek megfelelően - amely a földbirtokokkal kapcsolatos jobbágyságon és a földesúr és a hűbéres kölcsönös kötelezettségén épült fel - az egyház, amely gyakran jelentős földbirtokok tulajdonosa volt - köteles volt azokat a terheket viselni, amelyeket az ilyen hűbéri birtok magával hozott. A királyok és a világi nemesek az egyház védnökeinek tekintették magukat, és maguk számára követelték azt a jogot, hogy annak tisztségviselőit kinevezzék és hivatalaikba beiktassák. Ily módon a püspök a nemes úrnak lett a vazallusa, akinek hűséget kellett esküdnie, akinek udvarában szolgálni volt köteles és csapatokat kellett kiállítania az ország védelmére.

Az ilyenfajta kinevezéseknél a királyt gyakran politikai, pénzügyi és családi szempontok befolyásolták. És gyakran megtörtént, hogy olyan férfiakat tettek meg apátnak és püspöknek, akik egyáltalán nem voltak alkalmasak a papi hivatás betöltésére. Gergelyt megelőzően számos olyan egyházi férfiú akadt, akik a dolgoknak ily állapotát siralmasnak tekintették, de Gergelynek volt fenntartva az, hogy szétörje ezeket a bilincseket és megszabadítsa az egyházat az állammal szembeni megköötöttségétől, hogy a püspököket és a papságot kizárólag csakis a pápának való hűségének vesse alá, és a püspökségekhez tartozó birtokrészeket az egyházi tulajdon számára vegye igénybe. Innét kezdve aztán már csak egy lépés kellett ahhoz, hogy kijelentse azt, mely szerint a föld az Isten tulajdona és így Istennek földi helytartója kell legyen az, aki a Királyokat és a császárokat Istentől-valóvá kiáltásáikkal felruházza.

II. A pápai fennhéjázás klasszikus példája

A polgári hűbérességnek ez a kérdése volt az, amely egész természetesen nyílt összeütközésre vezetett Gergely és a császár között. Azonban Gergely erre már elő volt készülve. Valamennyien jól ismerjük, hogy mi következett arra. Germánia IV. Henrikje kereken visszautasította, hogy elismerje ezt a pápai követelést. A császár Kr. u. 1076-ban megtartott Wormai Zsinaton kinyilvánította Gergely a pápaságról való letételét. Ennek dacára neki még nem volt elég hatalma arra, hogy érvényt szerezzenek a fenyegetésnek, mert a pápa őt magát sújtotta az egyházból való kiközösítéssel és valamennyi alattvalója fölloldozást kapott a neki fogadott hűségeskü alól. Íme a Krisztus helytartójától származó büszke szavak:

"Én ezennel kinyilatkoztatom a Mindenható Istennek, az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében, hogy Henrik- Henrik császárnak a fia - meg van fosztva az ő germániai és itáliai országoitól. És ezt a ti tekintélyetek védelmében és a ti egyházatok becsületének érdekében teszem, mivel ő fellázadt az ellen. Az az egyén, aki kísérletet teszen, hogy lerombolja az egyház tisztességét, meg kell hogy fosztassék minden megtiszteltetéstől, amely egykor kijárt számára. Ő visszautasította azt, hogy úgy engedelmeskedjék, ahogyan azt egy kereszténynek kell tennie, nem tért meg az Istenhez, akitől elvándorolt, tárgyalásokat folytatott olyan személyekkel, akik ki lettek átkozva az egyházból, számtalan vétet követett el, és semmibe vette azokat az intelmeket, amelyeket - amint ti ennek tanúi vagytok - én neki küldtem az ő megváltása érdekében, elszakította saját magát a ti egyházatoktól és megkísérelte, hogy azt kettéválassza, ezért a ti jogotokból én egyházi átok alá helyezem őt. A ti nevetekben történik az, hogy én megátkozom őt, hogy minden nép megtudja azt, hogy te vagy Péter, és hogy a te sziklád az, amelyre az élő Isten Fia felépítette az Ő Egyházát, és a pokol kapui sem vesznek erőt rajta."¹⁶¹⁵

Amikor a germán diéta - országgyűlés - kimondta a trónvesztésre vonatkozó határozatot arra az esetre, ha Henrik nem tudja magát az 1077. évi februárjáig tisztára mosni, Henrik kénytelen volt megadni magát. Amikor meghallotta azt, hogy Gergely éppen útban van Germánia felé, azért, hogy kierőszakolja a döntést, Henrik felesége és kiskorú gyermekének kíséretében sietve átkelt a hegyeken az egyik leghidegebb téli időben, és egy ellenséges érzületű ország közepette, három napon keresztül, fedetlen fővel és mezítláb várakozott az itáliai Toskánában fekvő Canossa falai alatt addig,

¹⁶¹⁵ Ogg idézett művében a 273. oldalon, a szövegrész Michael Doeberl: Monumenta Germaniae Selecta (Válogatott Germán Emlékművek) c. könyvében a 3. kötet 26. oldalán, lásd még: Hardouin idézett művét is a 6. kötetnél az 1566. oszlopban, valamint a Migne-gyűjteményt, a PL. 148. kötetnél a 74. 75. oszlopokat is.

amíg meg nem kapta a feloldozást. Gergely ezután visszavonta a kiátkozási átkot és Henrik egy esküt tett, amelyben teljesen elismerte a pápa követeléseit.¹⁶¹⁶

Gergely maradt tehát a győztes, azonban ő is túllépte hatalmának körét. Lázadás támadt ellene, a királyok és a bárók elfordultak tőle, és ő is kényszerülve volt elmenekülni az "örök Rómájából". Egy ellenpápát kiáltottak ki és Gergely számkivetésben hunyt el, mint egy elkeseredett férfiú. Azonban dacára személyét ért balsorsának, az a gondolat amelyért harcolt és amelyet állandóan hirdetett többé nem enyészett el, az maradt mindörökké vezérsillaga a római egyháznak.

III. A "Dictatus Papae"-ben kifejezett feltételezések

Gergely elképzelését a pápai hatalom természetét illetőleg, és a pápaságnak az istenség által kijelölt helyét tekintve, a Dictatus Papae, vagy a Hildebrand-féle Dictatumok című mű fejezi ki legjobban. Ez arra a feltételezésre lett alapozva, mely szerint ha a földi államok túlságosan gyöngék lennének ahhoz, hogy igazságot szolgáltatassanak, úgy az egyháznak kell átvennie a polgári kormányzat gyakorlását azzal a joggal együtt, hogy kényszeríthesse, vagy trónjáról le is tehesse az országok uralkodóit.¹⁶¹⁷ Ezeket a követeléseket tartalmazó pontokat nem maga Gergely írta le, miután azok dátumát - megbízható módon - a Kr.u. 1087-ben állapították azonban - ezek dacára a szerző tekintében uralkodó bizonytalanságok - olyan pontosan fedik magának Gergelynek nézeteit, mintha azokat ő saját kezével írta volna meg. Itt következnek néhány követelése és feltételezései:

- 1.) "Hogy a római egyházat az Isten egyedül alapította meg.
- 2.) Hogy egyedül a római püspököt lehet helyesen "egyetemesnek" nevezni.
- 3.) Hogy csak egyedül neki van joga arra, hogy letegye a püspököket és őket újból vissza helyezze tisztségükbe.
- 4.) Hogy az ő követé - jóllehet az rangban alacsonyabb lehet - a zsinatokban az összes püspök-nél előbbre való, és döntő ítéletet hozhat ellenük letételüket illetőleg.
- 5.) Hogy a pápának meg van a hatalma arra, hogy letehesse őket (a püspököket) azok távollétében is.
- 6.) Hogy nekünk még egy fedél alatt sem szabad tartózkodni azokkal az egyénnel, akiket ő kiátkozott az egyházból. ...
- 8.) Hogy egyedül csak ő jogosult a császári hatalom jelvényeinek viselésére.
- 9.) Hogy a pápa asz egyetlen olyan személy, akinek a lábát az összes fejedelmek megcsókolják.
- ...
- 10.) Hogy az az elnevezés, melyet ő visel, egyedül csak őt illeti meg.
- 12.) Hogy neki van hatalma arra, hogy letegye trónjáról a császárokat.
- 13.) Hogyha ennek szüksége felmerül, a püspököket egyik székhelyről áthelyezhesse a másikba.
- ...
- 16.) Egyetlen egyetemes Zsinatot sem lehet összehívni az ő beleegyezése nélkül.
- 17.) Hogy egyetlen zsinati határozat, vagy könyv sem tekinthető a kánonnak megfelelőnek az ő jóváhagyása nélkül.
- 18.) Hogy az ő (papai) rendeleteit senki sem hatálytalaníthatja, és hogy egyedül ő jogosult bárki rendeletét semmisnek kimondani.
- 19.) Hogy őt senki emberfia meg nem ítélni.
- 20.) Hogy senkinek sem szabad egy személyt elítélni, aki a pápai székhez fellebbez. ...
- 22.) Hogy a római egyház soha nem tévedett, sem pedig a Szentírás tanúságtétele szerint nem fog tévedni, örökkévaló időig. ...

¹⁶¹⁶ Ennek az epizódnak Gergelytől magától származó leírását, melyet angolra fordítottak le, a Henderson-féle Selected Historical Documents of the Middle Ages (A középkor válogatott történelmi okmányai) című műben találjuk, annak 385-388. oldalain. Ogg idézett művében a 275-278. oldalak. Lásd még Draper idézett művében is a 2. kötet 18-20. oldalakat.

¹⁶¹⁷ Ogg idézett művében a 261. 262. oldalakon.

- 26.) Hogy egyetlen embert sem lehet katolikusnak tekinteni, aki nem egyezik a római egyházzal.
27.) Hogy neki (a pápának) van meg a hatalma arra, hogy az igazságtalan uralkodók alattvalóit feloldozza a nekik tett hűségeskü alól."¹⁶¹⁸

IV. III. Innocent a kereszténység nagymestere

Egy egész évszázadnak kellett elmúlnia addig, amíg egy másik, VII. Gergellyel azonos képesű pápa elfoglalhatta a pápai trónust. Az illető még egész fiatal férfiú volt - alig harminchét esztendőskorral - aki a Segni grófok családjából származott és akit Lothariónak hívtak. Ő volt hivatalban arra, hogy belőle III. Innocent váljék, az a pápa, aki a leghatalmasabb volt az összes főpapok között, és aki megvalósította az egész világra kiterjedő papi uralomnak azt a merész célját, amelyet VII. Gergely tűzött ki maga elé. Ő alatta a pápaság hatalmának tetőpontjára érkezett, az ellenőrző hatalomnak csúcsára. Őt csupán egyetlen nappal azelőtt szentelték pappá, ahogy a pápai hármaskorona fejére tették, miután előzőleg mint kardinális, főesperes és a pápa legfőbb tanácsadója teljesített szolgálatot.

III: Innocent Kr.u. 1198-1216-ig uralkodott. A jogot Párizsban és Bolognában tanulta, és nem csupán kétségtelen képesű tudós volt, hanem olyan férfiú is, aki uralkodásra született. Azt tartják, hogy VII. Gergely olyan volt, mint Julius Cézár, azonban III. Innocent a pápai birodalom Augustusa volt. Azt a becsvágyó tervet, melyet VII. Gergely eszelt ki, Innocent ténylegesen átültette a valóságba. Tény, hogy ami a kifejezett merészséget illeti, ő még Gergelyen is túltett. Őalatta Péter székhelye lett az egész világ trónusa, és kancelláriájából úgyszólván minden nap mentek levele szerzetesét királyokhoz, uralkodókhoz, kardinálisokhoz és püspökökhöz. Ő volt az, aki egész Európát lábai alá gyűrte.

"Rend, rendszeresség, megingathatatlan elhatározási képesség, kérlelhetetlen eltökéltség, rettenthetetlen önbizalom, türelmesség, éberség és ravaszság voltak mindazok, amelyek együttműködtek egy egyetlen, jól meghatározott cél elérésénél - és ez a cél a római főpap politikai hatalmának gátlástalan kiterjesztésében állott - és amely cél egyedüli győzelmet aratott a világi hatalmaknak rendszertelen, önző és kitörő politikai ellenállásával szemben."¹⁶¹⁹

Azt állította, hogy Péter gondjaira nem csupán az egész egyház lett rábízva,¹⁶²⁰ hanem ugyanígy az egész világ is. Ez azt jelenti, hogy a pápa nem csupán Krisztus helytartója volt, hanem Krisztus helytartója volt az egész földön is,¹⁶²¹ ami azt jelentette szerinte, hogy Krisztuson keresztül a lelkek feletti vallási hatalommal is ő lett megajándékozva, annak az Ura, őrá lett ráruházva ugyancsak minden földi hatalom. És hogy ezt az állítását még nagyobb nyomatékkel érvényesítse, két olyan fegyvert alkalmazott lenyűgöző sikerrel, amelyek rendelkezésére állottak. Ezek közül az egyik az egyházból való kiközösítés, a másik az egyházi átok alá helyezés volt.

1. AZ EGYHÁZBÓL VALÓ KIKÖZÖSÍTÉS ÉS AZ EGYHÁZI ÁTOKKAL VALÓ FENYEGETÉS. — Az "excommunicatio" azt jelentette, hogy az a magán személy, akire ezt az ítéletet kimondották, ezáltal társadalmi söpredékké lett téve. Senkinek sem volt megengedve az, hogy az ilyennek hajlékot adjon,

¹⁶¹⁸ Dictatus Papae című rész (A pápai diktátum) az Ogg-féle idézett mű 262-264. oldalain. A szövegrész a Doeberl-féle idézett műből, a 3. kötetben a 17. 18. oldalakon.

Megjegyzés: Meg kell említenünk azt, hogy a római püspök valamennyi egyházközségre vonatkozó elsőbbségére tett és Justinántól származó elismerése itt ismételtelen meg van említve (2). Ugyancsak itt áll a császári jelvények kizárólagos használatára vonatkozó elismerés is, ami a "Konstantin féle Adománylevelén" alapult, a (8) oldalon, és hogy itt találjuk a legelső igénybejelentést a pápai címzés kizárólagos használati jogára nézve is, ami egykor valamennyi püspököt megilletett. J.H. Robinson: Reading in European History (Európa Történeti Olvasmányok) című művének 1. kötetében a 274. oldalon. A (11) oldalon, és hogy ez az igény kifejezetten fennhatóságot jelent a legmagasabb földi hatalmasság felett is, a (12) oldal szerint.

¹⁶¹⁹ Greenwood: Cathedra Petri (Péter szószéke) című művének az 5. kötetben 321-368. oldalakon, idézve Flick idézett művének az 566. oldalán.

¹⁶²⁰ III. Innocent: A konstantinápolyi pátriarchához intézett levelében, a Migne-gyűjteménynél, PL. a 214. kötetben, a 759. 760. oszlopoknál.

¹⁶²¹ III. Innocent: Levél Faventin püspökhöz c. írásában, a Migne-gyűjteménynél PL. a 214. kötet 292. oszlopánál.

és az illető nem csak ki lett zárva mindenféle törvényes oltalomból, hanem ezenkívül semmiféle egyházi szentségben sem részesülhetett. És miután - a középkorban uralkodó felfogás szerint - az örökélet elnyerése csupán a szentségekben való részesülése által volt lehetséges, az így kiközösített személy ezáltal teljes pusztulásra volt ítélve. Ezzel a módszerrel tehát ezentúl a világi ember élete - akár király, akár jobbágy lett legyen is az - teljes egészében az ő gyóntatójának a kezébe lett letéve.

A másik ilyen fegyver az "interdictum", az egyházi átok alá helyezés volt, amely egy város, egy körzet, vagy egy ország ellen irányult. Ezt arra használták, hogy valamely uralkodót engedelmességre kényszerítsenek. Valamennyi vallási szertartás - a keresztelezés és a gyónás kivételével - fel lett ennél függesztve. Ez a büntetés gyakorlatilag az egész polgári kormányzást megbénította, mert az igazságszolgáltatás bíróságai be lettek zárva, végrendeleteket nem lehetett írásba foglalni és az összes közhivatali tisztségviselők számára tilos volt mindenféle hivatalos eljárást végezni. Mint valami félelmetes átok, úgy feküdt az egy országon, vagy egy város lakóin.¹⁶²² Innocent alatt azt a büntetést ugyancsak alkalmazták politikai célok érdekében is. Igen jól visszatükröződik az azokban a közismert pápai viszályokban is, amelyek a franciaországi Philip Augustus és az angolországi János között zajlott le, akik közül mindkettő teljes behódolásra lett kényszerítve az egyházi átok kimondása által, és amelynél az utóbbit letették trónjáról és arra kényszerítették, hogy országát a pápának adja át és azt újból egy olyan évi váltságdíj fizetése árán kapta vissza, mint amilyet egy főnemesi hűbértartóba tartozott fizetni szolgáskorban a pápának.¹⁶²³

2. ELRENDELI A NEGYEDIK LATERÁNI ZSINATOT (1215.). — azonban még nagyobb jelentőséggel bírt az Európa feletti csaknem korlátlan politikai hatalomnál az a szüntelen igyekezete, amivel a latin egyház vallási hatalmát akarta megnövelni. Ezek a téren életművére az az esemény tette fel a koronát, amellyel a Kr.u. 1215-ben összehívta a negyedik Lateráni zsinatot, amelyik a legfényesebb vallási gyülekezet volt ebben a fajtában sok évszázad óta. Ezen 412 püspök és 800 apát és prior vett részt, ezenkívül nagyszámú olyan delegátus is, akik a távollévő főespereseket képviselték. Hasonlóképp jelen voltak ott II. Frigyes császár, a konstantinápolyi Henrik császár és Anglia, Franciaország, Aragónia, Magyarország és Jeruzsálem követei, valamint más koronás fők képviselői is.¹⁶²⁴

3. A "TRANSSUBSTANTIATIO" - ÁTLÉNYEGÜLÉS - MEGÁLLAPÍTÁSA. — A számos más határozat között volt kettő olyan, melyek a legnagyobb fontosságúak voltak. Az egyik a transzsubstantiatio dogmájának szabatos meghatározása és annak kanonizálása volt. Ettől kezdve az Eucharista bármely eltérő meghatározása eretnekségnek számított. A másik az inkvizíció törvényessé tétele volt.¹⁶²⁵

Az "átlényegülés" azt jelenti, hogy az oltáriszentségben valóságban bennfoglaltatik a Krisztus teste és vére, a kenyérnek és a bornak egyszerű színe alatt, aminél a kenyér a Krisztus valóságos testévé és a bor pedig Krisztus igazi vérévé változik át, annak az isteni hatalomnak a segítségével, melyet az áldozó pap gyakorol.¹⁶²⁶ Nincs helyünk itt arra, hogy terjedelmesen megvitassuk az egyházi férfiaknak azokat a részletekbe menő okoskodását ennek a dogmának kényes pontjaira vonatkozólag. Mindannak dacára a végső eredmény világosan megmutatkozik, ez a dogma az áldozó pap hatalmát a legvégső határokig megnövelte és őt egyedüli közbenjáróvá avatta Isten és az emberek között.

Ez azért volt így, mivel egyedül csak az ő lelkészkedő kezeit tekintették olyannak, mint amelyek véghez tudják vinni ezt a legfőbb csodát, amelyik átváltoztatja a kenyeret és a bort a Jézus Krisztus valóságos testévé és vérévé, s amelyik - újjáteremti az Istennek Fiát azért, hogy a hívő ember részt kapjon az Ő valóságos testéből, amely nélkül nem létezik üdvözülés. Ilyen módon a valóságban - úgy a mennyek országának, mint a pokolnak a "kulcsai" - a lelkész kezébe

¹⁶²² Flick idézett művénél az 578. oldalon.

¹⁶²³ Ugyanott az 551-555. oldalakon, Ogg idézett művében a 380. o.

¹⁶²⁴ David S. Schaff idézett művében az 1. rész 174. 175. old.

¹⁶²⁵ Flick idézett művében az 564. oldalon.

¹⁶²⁶ David S. Schaff idézett művében az 1. rész 714. oldalán.

lettek letéve. Pontosan ez volt az, amit az egyház öröktől fogva tanított. A XVIII. századbeli Liguri Szent Alfonz műveiben ezeket olvassuk:

"A lelkész méltóságát azzal a hatalommal is mérjük, amivel a Jézus Krisztus valóságos és titokzatos teste felett rendelkezik.

Tekintettel a lelkészeknek ama hatalmára, melyet a Jézus Krisztus valóságos teste felett gyakorolnak, a hitből folyik az, hogy amidőn ők elmondják a megszentelésnek az ígét, a Testté vált Ige engedelmességre kötelezi önmagát azért, hogy a szentséges jelleg alatt az ő kezükbe adja magát. Mi csodálattal vagyunk eltelve akkor, amidőn azt halljuk, hogy Isten engedelmeskedett Jézus szavának. ... Azonban a mi csodálkozásunknak sokkalta nagyobbnak kell lennie, amikor azt találjuk, hogy Isten - az Ő lelkészei szavainak való engedelmisséggel "Hoc est Corpus Meum" (Ez az Én testem) - Önmaga száll le az oltárra, és hogy Ő mindannyiszor eljő, valahányszor ők hívják Őt, és bárhol is, ahová ők Őt hívják, és magát az ő kezeikbe helyezi, még akkor is, ha ők az Ő ellenségei lennének. És miután Ő eljött, ott is marad, teljességgel az ő rendelkezésükre, úgy mozgatják ők Őt, ahogyan akarják egyik helyről a másikra, vagy ha ők akarják bezárhatják Őt a tabernákulumba (szentségtartóba), vagy kitehetik Őt az oltárra, vagy kivihetik a templomon kívülre, vagy ha úgy tetszik nekik, megehetik annak testét, vagy oda adhatják azt másoknak eledelül.

Soha nem adott még (és itt ő Szt. Laurenc Justinián szavait idézi) az isteni jószág ilyen hatalmat az angyaloknak. Az angyalok az Isten rendelkezése szerint tartózkodnak helyükön, azonban a papok kezeikbe veszik azt, kiosztják azt a hívek között és úgy részesülnek abból, mint saját maguk tápláléka."¹⁶²⁷

4. A ZSINATI HATÁROZAT MEGALAPOZZA AZ INKVIZÍCIÓT. — A második nagyjelentőségű határozat, melyet a Negyedik Lateráni Zsinat hozott, Innocent irányító keze alatt, az inkvizíció kánonjogi megalapítása volt, vagyis az eretnekek üldözésének rendszeressé tétele, zsinati határozat által, és a kiirtásnak ezt a művét "megszenteltnek" nevezték el, miután annak vádló ügyészeit úgy hívták, hogy a "Szent Hivatal". Az eretnekek ellen folyó harc rég bevett gyakorlat volt már a római egyházban. Azonban azt mostantól fogva alaposan le is rögzítették a Negyedik Lateráni Zsinat dekrétumai által. Ezt megelőzőleg Kr.u. 1163-ban Tours-i Zsinaton már bevezették az inkvizíciós módszerek kezdeti szakaszát és megtiltották azt, hogy a katolikus vallásúak az albigenekkel elvegyüljenek. Azonban III. Innocence várt az, hogy intézményesítse a "Szent Hivatalt", ahogyan az inkvizíciót elnevezték.

A nevezetes Kr.u. 1215. évi zsinaton megtartott, híressé vált szentbeszédének bevezetőjében Innocent az Ezékiel 9. fejezetében foglalt élénk szimbolizmust használta fel, amelynél a gyolcsba öltözött férfiút a pápára alkalmazta, amint az átmegy az egyházon keresztül, kikeresvén az igazakat, és egy jegyet téve azok homlokára. És a hat férfiú, a "vesztő" fegyverekkel azok a püspökök voltak, akik mindazokat az embereket megbüntetik egyházi átokkal és a halállal, akik nem voltak illetékesen megjelölve.¹⁶²⁸

Miután ily módon világosan megjelölte azt a határozatot, amelynek meghozatalát kívánta, III. Innocent előadta a harmadik kánont, melyet a mindenrendű és rangú eretnekekre kimondandó egyházi átokkal el is fogadtak. Ez a határozat arra kötelezi a fejedelmeket, hogy esküvel tegyenek fogadalmat a hit megvédésére, országaik elvesztésének büntetése mellett. Ugyanaz a türelmetlenség nyilvánult meg azokkal a személyekkel szemben, akik az eretnekek kiirtásában részt vettek, valamint azok ellen is, akik a keresztes háborúkban hadba vonultak. A püspökök kioktatásban részesültek abban a tekintetben, hogy egyházmegyéjükben évente legalább egy ízben tegyenek körutazást azzal a kifejezett céllal, hogy kikutassák az eretnkségeket.¹⁶²⁹

¹⁶²⁷ Alphonsus de Ligouri (Liguri Alfonz) Dignity and Duties of the Priest (A Lelkész méltósága és kötelességei) című műben a 26. 27. oldalon.

¹⁶²⁸ III. Innocent: Szentbeszéd a 4. Lateráni Zsinat alkalmával, a Migne-gyűjteménynél PL. a 217. kötetben, a 676-678. oszlopoknál.

¹⁶²⁹ A Negyedik Lateráni Zsinat a 3. kánonban a H.J. Schroeder: Disciplinary Decrees of the General Councils (Az Általános Zsinatok kegyelmi dekrétumai) című művének a 242-244. oldalakon, lásd még: Oliver J. Thatcher és Edgar Hol-

Jóllehet az egyház abban a feltevésben cselekedett, hogy ezzel a tiszta hit elveinek fenntartását szolgálja, az mégis olyan hatalmat tartott a kezében, amely nem tartozott reája. A testvért szembeállította a testvérrrel. Behatolt a szabad lelkiismeret terének szentélyébe és egy olyan mozgalmat indított el, amely számtalan ember millióit tartott leírhatatlan gyötrelemben, és amely valóságos patakokban ömlesztette az emberek vérért. Az igazi eredmény - amely a rákövetkező idők folyamán meg is mutatkozott - az albigenek kipusztítása volt, amelyet aztán számtalan sok waldensnek, spanyolországi mórnak és később a protestánsok ezreinek lemészárlása követett egész Európában. És mindez a Krisztusnak a legirgalmasabb nevében történt.

5. AZ EGYHÁZAT A HATALOM CSÚCSPONTJÁN HAGYJA HÁTRA. — Röviddel a zsinat befejezése után Innocent elhunyt, bár még csak 56 éves volt, de a pápai egyházat hatalmának tetőpontján hagyta hátra, annak alapjait olyan mértékben erősítette meg, ahogyan az emberi bölcsesség ezt a földön egyáltalán meg tudta tenni. Ezzel Innocent halálakor a pápi uralom elve tökéletesen meg lett alapozva. Abban az időben mindenki általában elismerte, hogy Róma püspöke jelenti Isten földi képviselőjét, hogy a pápa és a papság képezik a valóságban a látható egyházat, és hogy az egyház joga annak birtokaihoz sérthetetlen. Ugyancsak elfogadták azt is, mely szerint a pápa jelenti a legfőbb bírót minden vallási dologban, és hogy ő az, aki kiosztja a földi méltóságokat, egyedüli védnöke a hitnek, végső bírója a világi ügyeknek, ezzel a hatalommal felruházva, hogy elnyomja és kiirtsa azokat, akik neki ellentmondanak.¹⁶³⁰

"Nincs egetlen más olyan hordozója a pápai hármaskörnek, aki annyi sok - jóval és rosszal terhes - eredményt hagyott volna maga után hátra az egyház jövője számára, mint ő. A pápaság őalatta ért el világi hatalmának és kiváltságainak csúcspontjához. Az áldozópapi kormányzat alapelvei teljes mértékben és közérthetően ki lettek dolgozva. Az egyházi jogok törvénykönyve teljessé lett téve és hatályba lett léptetve. Európa valamennyi keresztény fejedelme rá lett kényszerítve, hogy Szent Péter utódjának főhatóságát elismerje. Az egész papság úgy engedelmeskedett az ő akaratának, mint az egyetlen, legfőbb törvénynek. Az eretnokséget vérrel tisztogatta ki. A Pseudo-Isidore-i Dekrétumok és Hildebrand álmái valósággá váltak. Azonban éppen ebben a nagyságban, gazdagságban és erőteljességben szunnyadtak a gyöngeségnek és a betegségnek azok a csírái, amelyek csak alkalomra vártak, hogy megdöntsék azt a nagy építményt, amelyet III. Innocent és az ő elődei oly gondosan ápoltak."¹⁶³¹

6. INNOCENT MAGYARÁZATA A "VADÁLLATRA" ÉS A "666-OS" SZÁMRA NÉZVE. — Egy szót kell még szólanunk Innocentnek a prófétai magyarázatokat illető magatartására nézve. Innocent az 1215. évi Negyedik Lateráni Zsinat egybegyűjtését elrendelő bullájában új lendületet adott a keresztes vitézeknek azzal a kijelentésével, mely szerint Mohamed egész világosan a Bűn Embere, és hogy az ő királysága 666 esztendeig fog tartani. Itt következik Innocent magyarázata:

"Itt emelkedett fel egy bizonyos "veszedelemnek fia" Mahomet (Machometus), a hamis próféta, aki a külvilág csalátkeivel és a testiség örömei által sokakat elfordított az igazságtól és az ő kártevéseinek segítségével még mindig tovább virágzik, azonban mi bízunk az Urban, aki máris egy jóra mutató jelet méltóztatott nekünk adni, hogy ennek a vadállatnak a vége egészen közel van hozzánk, mert az ő száma a János Apokalipszise szerint 666-ban van meghatározva, és nemsokára tönkre léssen téve a hétszeres Lélek működése által, Aki az emberszeretet lángjával újra fel fogja gyújtani a hívek szívét, ami jelenleg ki van hűlve, mert ebből a számból már megközelítőleg hatszáz esztendő el is telt."¹⁶³²

mes McNeal: A Source Book for Medieval History (A Középkori Történelem Forráskönyve) című művében a 208-215. oldalakat is, David S. Schaff idézett művének 1. részénél az 520. oldalon.

¹⁶³⁰ Milman: Latin Christianity (Latin Kereszténység) című művében a 9. könyv 1. fejezeténél az 5. kötet 168-175. oldalait, David Hume: The History of England (Anglia történelme) c. művének 1. kötetében a 11. fejezetnél.

¹⁶³¹ Flick idézett művében az 566. 567. oldalak.

¹⁶³² Angol nyelvű fordítás Charles Maitland idézett művében a 325. oldalon, az eredeti latin szöveget illetően lásd: III: Innocent: Regesta (Viszonzás v. Viszontválasz) című írásában, a 16. könyvben, az 1213. évről a 28. sz. Levelet, a Migne-gyűjteményben PL. a 216. kötet 818. oszlopában.

Eltekintve attól, hogy ez a bibliamagyarázat mennyi igazságot vagy tévedést tartalmaz, két pontot kell nekünk futólag megjegyezni. Az első az, hogy Innocent Mohamed nevét Machometus-nak ejti ki, azt mutatván ezzel, hogy az elnevezést nem kísérel meg vezetni a betűk számszerű értékből, - ahogyan azt mások tették a "Meomet" szóval a görög tudomány újjáéledése után - hanem hogy ő a 666-ot valóságos éveknek fogja fel. Másodszor a "vadállatot" nem úgy magyarázza, mintha az egy rövid élettartamú egyéniség lenne, hanem mint egy hatalmas és egy birodalmat - úgy világi, mint vallási értelemben - ami máris életben van, megközelítőleg 600 esztendeje, ami teljesen ellentétben áll a katolikus egyház szokásos tanításával, a vadállatot, mint Antikrisztust tekintve, amelyet mint egyetlen egyént fogtak akkor fel. És harmadszor Innocent a vadállat korszakának kezdetét viszszahelyezi a VII. századba, ahelyett, hogy azt teljesen a jövő idő három és fél esztendéjére tenné úgy, ahogyan az akkor általában szokásos volt. Ez tehát a pápaság leghatalmasabb képviselőjének érdekes magyarázata.

Így végződött tehát III. Innocent kora. Egyetlen utódjának sem sikerült őt soha túlszárnyalni. Talán III. Bonifác volt az, aki felülmúlta őt, azonban nem a nagyságot illetőleg, hanem csak a pusztá merészség tekintetében.

Ez jelentette a pápai győzelemnek a világi ügyekben elért tetőpontját, aminek már a megszerzése is arra indította az embereket, hogy újból tanulmányozzák az ihletett próféciákat azért, hogy azok mindegyikének teljes jelentését ki tudják fürkészni.

V. VIII. Bonifác felteszi a zárókövet a pápai önhittsége

Csaknem egy másik évszázad telt el III. Innocent uralma óta. A pápai hatalom elérkezett tetőpontjára, Krisztus egyháza a valóságban is kormányozta a világot egy vasvesszővel. Azonban a világ uralmának ez a csupasz megszerzése is már sokakat gondolkodásra késztetett oly irányban, hogy vajon ez volt-e hát a Krisztus igazi egyháza, avagy hogy nem egy más hatalom volt-e az, amelyik az egyházat bortokba vette és azt most egy kegyes álarc alatt kormányozni igyekszik. Az olyan mozgalmak, mint aminők a Flórisi Joachimé, a spiritualisták és a Waldensekéi voltak, nagy jelentőségre tettek szert, mert ezek reménységgel tekintettek és vártak egy új korszakra, avagy az egyház megreformálására, vagy az egyszerűségnek és a tisztaságnak egy új megindulására.

Végül Kr.u. 1294. év április 4. napján Peter di Murrhono nevű remetét emelték a pápai trónra, aki azt, mint V. Celestin foglalta el. Szerzetesi ruhájába öltözve, egy szamar hátán lovagolva vonult le a hegyekben fekvő menedékházából Aquila városába, ahol meg lett koronázva.¹⁶³³

Egyszerű és nagymértékben aláztos személyiség volt, akinek egyetlen vágyát a lelkek megváltásának ügye képezte. Ennek a kornak valamennyi vallásosan gondolkodó népe azt remélte, hogy elérkezett végre a régóta várt "papa angelicus". (Az angyal pápa.) Azonban sajnos Celestin pápa nem volt képes arra, hogy megmérkőzzék a világ gonoszágaival, valamint azokkal a cselszövésekkel és fondorlatokkal, amelyek mindig körülvették a római Széket. Csakhamar észrevette teljes tehetetlenségét és átérezve azt, hogy még saját lelkét is elvesztheti, lemondott tisztségéről, amely halatlan lépést jelentett egy pápa részéről.

1. BONIFÁC RAGYOGÁS KÖZT LÉPETT A PÁPAI TRÓNRA. — Az az ember, aki V. Celestint követte, már öreg ember volt, csaknem nyolcvan esztendő, azonban még mindig telve volt életerővel, követelődző, dicsvágyó, fennhéjázó és kérlelhetetlen természettel bírt, és szűkölködött vallási eszményekben. A Gaetanok házából való volt és nevét a történelemben mint VIII. Bonifác írta be (1294-1303.). A Lateránba ő nem számárháton, hanem fehér háttaslovon vonult be, koronával a fején és teljes főpapi díszbe öltözve. Két uralkodó térdelt oldala mellett, Nápoly és Magyarország királyai. Az ünnepségek szokatlan fényességgel voltak megrendezve.¹⁶³⁴

Miután olyan követelésekkel állott elő, amelyek szerénységtelenségükben még VII. Gergely és III. Innocent arcátlanságát is meghaladták, lehetetlennek találta azok jóvátételét. Jeremiás 1:10. versét

¹⁶³³ David S. Schaff idézett művének 1. részénél a 208. oldalon.

¹⁶³⁴ Ugyanott a 2. részben a 10. oldalon.

idézvén, mint tekintélyt ahhoz, hogy kizárjon királyokat a trónöröklésből és átadjon országokat, azt követelte magának, hogy ő legyen a kereszténység valamennyi vitájában a legfőbb döntőbíró. Az "egyik pápai bulla bevezetésében, melyben lemond Szardínia szigetéről", Bonifác a következőket jelentette ki: "Miután mi, a hatalom isteni elsőbbségénél fogva, királyok és fejedelmek fölé helyeztünk, úgy rendelkezünk felőlük, ahogyan mi azt jónak látjuk."¹⁶³⁵

2. A PÁPASÁG LEGKÖVETELŐZŐBB BULLÁJA. — Az ő igényei voltak a legkövetelőzőbbek, amiket egy főpap valaha is felállított, nem annyira azért, mintha azok lényegileg teljesen újak lettek volna, hanem mert azelőtt még soha nem fogalmazták meg azokat olyan világosan és olyan igazi nyersséggel, mint ahogyan azok Bonifác híressé vált bullájában megjelentek, amelynek címe: "Unam Sanctam" volt. Schaff azt mondja, hogy ebben a bullában "a pápaság arcátlansága, annak egész meztelenségében és hosszantartó mivoltában jut kifejezésre."¹⁶³⁶ Bonifác ezt a bullát Kr.u. 1302. nov. 18.-án bocsátotta ki, Szép Fülöp francia királlyal való történelmi harca alatt, jóllehet ez a csatározás már az 1296. év óta folyamatban volt. És bár ezt az írásművet erőteljes mondatokban szerkesztették meg, az mégsem gyakorolta a kívánt hatást a makacs francia királyra, amint azt nem-sokára látni fogjuk.¹⁶³⁷

3. AZ "UNAM SANCTAM" HALLATLAN KÖVETELÉSEI. — Ez a bulla ténylegesen lerögzíti a pápaság joghatóságát a fejedelmek felett, mégpedig annak legszélsőségesebb formájában. Teljes joggal ruházza fel azt arra, hogy akár karddal is uralkodik felettük, és mindenkit, aki a római egyházon kívül él, eretneknek bélyegez meg. Itt következik egynéhány ezekből a túlzó követelésekből, melyeket szószerint közlünk. Az "Unam Sanctam" így kezdődik:

"Unam sanctam ecclesiam catholicam et ipsam apostolicam urgente fide credere cogimur et tenere ... extra quam nec salus est, nec remissio peccatorum." "Hitünk által ösztönözve, kötelesek vagyunk azt hinni és vallani, hogy csak egyetlen szent, katolikus és apostoli egyház létezik. ... Kívüle nincsen sem megváltás, sem bűnbocsánat."¹⁶³⁸

Az angol nyelvű fordításban a második fejezet ekképpen folytatódik:

"Hogy abban és annak hatalmában kétféle kard létezik úgy, ahogyan ezt az Evangéliumban tanuljuk, nevezetesen a vallási kard és a földi kard. Mert amidőn az apostolok így szóltak: "Ímé, itt - azaz az egyházban - két kard van, az Úr nem azt felelte az apostoloknak, hogy az "túlságosan sok" hanem hogy az "elégleges". Bizonyos az, hogy aki tagadja azt, mely szerint a földi kard a Péter hatalmában van, az rosszul értelmezi az Úrnak ama ígéit, amelyekkel Ő ezeket mondá: "Tedd vissza kardodat a hüvelyébe". Ezért mind a két kard az egyház hatalmában van, nevezetesen a vallási - lelki - kard és a földi kard is, ezt az utóbbit az egyház érdekében kell használni, míg az előbbit az egyháznak magának kell használni, az előbbit a lelkész kezén keresztül, az utóbbit pedig a fejedelmek és királyok kezén keresztül, azonban csak a lelkész intésére és annak beleegyezésével. ..."

"Azonban ez a jog - jóllehet ez egy embernek adatott és ámbár azt egy ember gyakorolja - mégsem emberi, hanem isteni hatalmat jelent, amelyik az Isten szájából való igével adatott Péternek, és amelyet Krisztus maga erősített meg Péter és az ő utódai számára. ... Ezért tehát bárki, aki ellenállást fejt ki az Isten által így elrendelt hatalommal szemben, az Isten parancsolatának szegül ellene, hacsak véletlenül talán azt nem gondolja - amint azt Manichaeus cselekedte - hogy kétféle vallási elv létezik, amelyet mi hamisnak és eretneknek jelentünk ki."¹⁶³⁹

¹⁶³⁵ Decretals of Gregory (Gergely dekrétumai) című gyűjteményben az 1. könyvben a 33. címnél a 6. fejezetben, lefordítva a Salmon: Infallibility (Csalhatatlanság) c. művében a 461. oldalon.

¹⁶³⁶ David S. Schaff idézett művénél a 3. rész a 20. oldalon.

¹⁶³⁷ Oswald J. Reichel: The Ses of Rome in the Middle Ages (A római szék a középkorban című művében a 275-278. oldalakon.

¹⁶³⁸ Úgy a latin szöveg, valamint az angol fordítás David S. Schaff idézett művéből van véve, a 2. rész 25-28. oldalairól. Lásd még: a Corpus Juris Canonici (A kánoni jognak teste) című műnek az Extravagantes Communes (Különkódó közösségek) című részénél is az 1. könyv 8. címében az 1. fejezet szövegében.

¹⁶³⁹ Ugyanott a 26. 27. oldalakon. A 27. 28. oldalon lévő latin szöveg a következő:

"In hac ejusque potestate duos esse gladios, spirituales videlicet et temporales, evangelicis dictis institumur. Nam dicentibus Apostolis: Ecce gladio duo hic (Lk. 22:38) in ecclesia scilicet, cum apostoli loquuntur, non respondit Domi-

Majd ezután következik a végső, csúcspontot képező megállapítása:

"Porro subesse Romano Pontifici HUMANAE CREATURAE declaramus dicimus, definimus et promunciamus omnino esse de necessitate salutis." "Ezért, miután minden emberi teremtmény alá van vetve a római főpapnak - ezért mi azt kijelentjük, kimondjuk, meghatározzuk és kihirdetjük, hogy ez teljességgel szükséges az üdvözüléshez."¹⁶⁴⁰

4. A MAI NAPIG IS FENNTARTOTT IGÉNYEK. — Ennek a bullának kibocsátása által a római egyház irányító alapelvek teljes egészükben le lettek fektetve. Ez azonban nem csupán a középkori pompakedvelés nagy szólamokban való hangzatos kitörése volt, hanem olyan bulla volt az, amelyről a római egyház még napjainkban is nagy dölyfösen azt állítja, hogy ez az ő alapvető elveit tartalmazza. A "Katolikus Enciklopédiában" ezeket találjuk:

"Azt a kérdést tették fel nekünk, hogy vajon törvényes dolog-e az egyház számára az, ha egy gonosztévőt nem csupán testi fenyítésekre ítél el, hanem ha ezt ő saját maga végre is hajtja. Ami azt illeti, elegendő azt megjegyezni, mely szerint az egyháznak az a joga, hogy a polgári hatalom segítségét vegye igénybe ítéleteinek végrehajtásához, kifejezetten meg van állapítva VIII. Bonifác "Unam Sanctam" nevű Bullájában."¹⁶⁴¹

5. A CÉZÁROK ELŐJOGAIT KÖVETELI. — Bonifácnak egész Európában voltak követei és politikai tárgyalásaiban azokat a célokat igyekezett megvalósítani, amiket írásaiban lefektetett. Amikor I. Albertnek, az újonnan megválasztott germán császárnak nagykövetei pápai szentesítést kértek, azt mondják, hogy Bonifác őket a trónon ülve fogadta, koronával a fején és kezében kardot tartva. Így kiáltott fel ekkor: "Én, én vagyok a császár!"¹⁶⁴² Lehet-e ezért csodálkozni azon, hogy Dániel próféciájának az a része, amely a nagy dolgokat szóló Kis Szarvra vonatkozik, máris egy új és gyors magyarázatra talált.¹⁶⁴³

6. ANAGNI CANOSSZÁNAK LESZ AZ ELLENTÉTELE. — Azonban Bonifác a francia Szép Fülöppel folytatott harcában túlságosan messzire ment és benne emberére akadt. Fülöp nem volt hajlandó arra, hogy teljesítse a pápai követeléseket. Ekkor Anagni előtt Bonifác szülővárosánál - ahová bíbornokaival együtt a római nagy nyári hőség elől visszavonult - megjelentek Fülöp főpecsétőrei, nagyszámú fegyveres csapat élén és ekkor a kiáltás visszhangzott mindenütt: "Halál Bonifác pápára! Éljen soká a francia király!" A nép a katonaság pártjára állott és a kardinálisok rémülten futottak szét.

Bonifác azonban felvette magára Szent Péter stóláját, feltette fejére a császári koronát és egyik kezében Szent Péter kulcsaival, másik kezében a kereszttel, felült a pápai trónusra. A nép hangulata erre azonnal megváltozott és Bonifác újra szabad lett, azonban többé már soha nem gyakorolt olyan kiterjedt uralmat földi uralkodók felett.¹⁶⁴⁴

Így tehát a középkori pápaság lehanyaglása - mint amely Európának legfőbb uralkodója és döntőbírája volt - a valóságban VIII. Bonifáccal veszi kezdetét. Ha az ő becsvágyó célkitűzései mind megvalósultak volna, úgy a birodalmi hatalom a pápaság kezébe siklott volna át, az egész európai államrendszer feletti főhatalommal együtt. Azonban ennek nem így kellett történnie. Anagni lett Canossa ellentétele.¹⁶⁴⁵

nus, nimis esse, satia, Certe qui in potestate Petri temporalem gladium esse negat, male verbum attendit Domini proferentis: Convertere gladium tuum in vaginam (Mt. 26:52). Uterque ergo est in potestate ecclesiae, spiritualis scilicet gladius et materialia. Sed is quidem pro ecclesis, ille vero ab ecclesia ecerendus, ille sacerdotis, is manu regum et militum, sed ad nutum et patientiam sacerdotis. ..."

"Est autem haec auctoritas, et si data sit homini, et exerceatur per hominem non humana, sed potius divina potestas, ore divino Petro data, sibi que suisque successoribus in ipso Christo. ... Quicumque igitur huic potestati a Deo sic ordinatae resistit, Dei ordinationi resistit, nisi duo, sicut Manichaeus, Tingat esse principia, quod falsum et haereticum iudicamus."

¹⁶⁴⁰ Ugyanott a 27. 28. oldalakon. (Az apró nagybetűk nincsenek az eredetiben.)

¹⁶⁴¹ G.H. Joyce: "Pope" című rész, a The Catholic Encyclopedia című műnél a 12. kötet 266. oldalán.

¹⁶⁴² David S. Schaff idézett művében a 2. résznél, a 13. old.

¹⁶⁴³ Lásd a 796. oldaltól kezdődő résznél.

¹⁶⁴⁴ Reichel idézett művében a 277-278. oldalak.

¹⁶⁴⁵ Ugyanott a 409. 410. 277. oldalakon.

A Kr.u. 1300. évben Bonifác megtartotta a jubileumi esztendőt is, amelyben arany és ezüst halmokat gyűjtöttek össze a zarándokok abban a reményben, hogy bűnbocsánatot fognak nyerni. Ezt a visszaélést még jobban tetézték azok a csalárd bukások, amelyek csakhamar befészkeltek magukat a kereskedelembe.

VI. A pápai hódítások elindítják a próféciaák alkalmazását

A középkornak eme korszakalkotó évszázadai alatt történt - amidőn a pápai hatalom mind feljebb és mind magasabbra hágott, amikor a vallási követelményei mind különösebbé lettek, uralma pedig mind türelmetlenebbé vált és merész állításai mindinkább vakmerőbbé lettek - hogy annak jellegéről egy új fogalom kezdett kialakulni, a különböző országokban élő papság számos tagjának gondolkodásában.

Péter utódain keresztül az a pápai elmélet kezdett elterjedni, mely azt tartotta, hogy a pápa képezi Isten egyetlen képviselőjét a földön, aki a császárok felett is uralkodik,¹⁶⁴⁶ és ezt azokkal az érvekkel támasztották alá, amelyek az apostoli "kulcsokon", a Konstantin-féle hamisított adománylevélen, Pepin megkoronázásán, Nagy Károly császárságán és az olyan szóképeken alapultak, mint a nap és a hold, a test és a lélek.

"Ezt az elméletet" tartotta fenn I. Miklós, Hildebrand, III. Sándor, III. Innocent és csúcspontját VIII. Bonifác alatt érte el, amikor is az 1300-as jubileumi évben felülve Konstantin trónusára, felővezve a császári karddal oldalán, koronával a fején és a jogart forgatva, odakiáltotta a hűséges zarándokok szorongó seregének: "Én vagyok a Cézár, Én vagyok a Császár!"¹⁶⁴⁷

A pápaság igazi jellemvonásának és nyilvánvaló célkitűzésének ez a nyílt leleplezése okozta azt, hogy a vallásosan gondolkodó szerzetesek, apátok csakúgy mint a püspökök és érsekek, egymásután emelték fel harsány hangjukat az ősi egyszerűségtől és a lelki tisztaságtól való eme el nem kendőzhető pápai eltévelyedések ellen. Ezek voltak azok az okok, melyek az erős lelkiességgel bíró férfiakat parancsolólag kényszerítették arra, hogy tiltakozzanak a pápaság mindjobban előnyomuló - az emberi jogokat és az isteni kiváltságokat mindinkább megnyomorító - eljárása ellen, és hogy adott esetben növekvő mértékben alkalmazzák rája az olyan prófétai jelképeket, mint amilyenek: a bűn titokzatossága, a Bűn Embere, a vadállat, Babilon, szajha és Antikrisztus. A pápaságnak eme fénykorában történt, hogy ott látjuk Eberhardot, amint a római Széket a Dániel próféta 7. fejezetében említett végzetes Kis Szarv-nak nevezi, mint amelyik úgy van leírva, hogy az szétzúzza a királyokat, eltapossa az egész földet és hadakozik a szentek ellen, és "sokat szól a Felséges ellen."

Egymásután emelték fel szavukat az egyház legnagyobb tudású, legjámborabb férfiai - akiknek vérezett a szívük, látva annak kiengesztelhetetlen eltévelyedéseit és akiknek elméje borzalommal szemlélte az emberi jogoknak részéről való lábbal tiprását és Istentől való szakadatlan elrugaszkodását - hogy hangos szóval fejezzék ki tiltakozásukat mindezek ellen, de ezenfelül lángoló szavakkal le is rögzítették azt azért, hogy minden embernek módjában legyen azokat olvasni és hogy utóbbiak is felfigyeljenek ama erőteljes szimbólumokra és megjelölésekre, melyeket ők a most már kifejezetten megromlott római egyházra alkalmaztak. Ezek azok a mindjobban növekvő hangok, melyekre a következő, a könyvhöz tartozó fejezetekben, valamint a II. kötetben is kimerítő teljességgel fogunk majd rámutatni.

Mindezek mellett a tiltakozásnak ez a dagadó áradata nem csupán az egyházon belül volt felfalható, - amely mindenütt elszórtan jelentkezett, északon Britanniától kezdve a déli Itáliáig, és nyugaton Franciaországtól Európa keletre terjeszkedő arculatáig bezárólag - hanem meg volt ez az egyházon kívül is, az olyan szakadároknál is, mint a waldensek, akiknek - amint ezt nemsokára látni is fogjuk - minderről, mindenki másnál a csaknem legtisztább fogalmaik voltak. Sőt még a zsidóság között is az a meggyőződés jutott kifejezésre, amelyet egy híres zsidó, Don Isaac Abravanel még a

¹⁶⁴⁶ James T. Shotwell és Louise R. Loomis: The see of Peter (Péter széke) című művénél a 13. 24. oldalakat. A Péter-féle teóriának korai kifejlődésére nézve lásd mindama forrásmunkákat és értekezéseket, melyeket az egész kötet tartalmaz.

¹⁶⁴⁷ Flick idézett művénél a 413. oldalon.

Reformációt megelőzőleg világos meghatározással fejtett ki, hogy a Dániel 7. fejezetének "Kis Szarva" semmi mást nem jelent, mint "a pápai uralmat".¹⁶⁴⁸ Ilyen volt tehát a tanúságtételek hármas köteléke, amely átfogja a pápaság prófétai jelentőségét.

Világosan kitűnik az, hogy magának a pápaságnak vakmerő cselekedetei és mindinkább növekvő elbizakodottsága - amelyek a próféciaák eme megbélyegző alkalmazását maguk után vonták - voltak becsvágyó pályafutásának jellemzői.

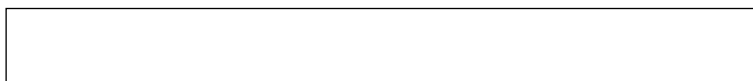
Összefoglalóan meg lehet állapítani ezért, hogy VII. Gergely, III. Innocent és VIII. Bonifác pápák főpapi összefogott hatása volt az, amelyik a prófétai magyarázat egy újabb fázisához vezetett, ami mostantól kezdve a prófétai Antikrisztusnak számos elnevezés alatt való megszemélyesítéséhez, mint központhoz vezetett, mint amelyet mindenki egyformán, és ugyanazon hatalomra - a római pápaságra - vonatkoztatott.

¹⁶⁴⁸ Lásd a *Prophetic Faith* című művet a 2. kötet 223-229. oldalain.

28. FLORIS-I JOACHIM – ÚJ TOLMÁCSOLÁS

Floris-i Joachim-al (Flóra vagy Fiora), a középkori próféciamagyarázóknak legkiemelkedőbb alakjához érkezünk el. Vele kifejezetten egy fordulóponthoz jutunk. A régi Tichonius-féle hagyományt - amely csaknem hét évszázadon keresztül úgyszólván korlátlanul volt uralmon - mostantól kezdve egy teljesen új fogalom helyettesíti. Joachim, aki az Itáliai Cosenza mellett született Kr.u. 1130. körül, - 1178-1188 - a Carece-i cistercita monostornak volt az apátja, azonban a pápa engedelmével saját szerzetes-rendet alapított, és a San Giovanni di Fiore-ban lévő saját monostorában halt meg Kr.u. 1202-ben. Ezek életének kétséget nem szenvedő adatai. Jeruzsálemben történt elzárándokolása és Konstantinápolyba való ismételt utazásai valószínűleg szintén megtörténtek, azonban némelyek szerint azok hitelessége nincs teljesen hitelesen megállapítva. Mint apát és tudós - nem mint politikus - három pápával tartott fenn szoros kapcsolatot - III. Luciussal, III. Urbánnal és III. Kelemennel - úgyszintén a császári udvarral VI. Henrik alatt is.¹⁶⁴⁹

Az a fellendülés, melyet a prófétai értelmezésnek Joachim adott - hitelesként megállapított írásainak teljességével és elérhetőségével - a megtárgyalás és az idézés tekintetében nagyobb pontosságot követel meg, mint ahogyan az ebben a korban szokás volt. Joachimhoz ezért úgy fordulunk, hogy megérthessük magát az embert, az ő akaratát és az ő teljesítményeit. Nem csupán a korabeliek szempontjából jelentős személy - annak az újkornak szempontjából, amelyet ő vezetett be - hanem ama messze ható és a biblíamagyarázatra vonatkozó befolyása miatt is, melyet az elkövetkező évszázadokra gyakorolt.

37. ábra – Joachim of Floris kézirata és nyomtatott tanulmányai

Joachim "Concordia" című kéziratainak másolata (balra fent), az "Ézsaiás"-ra vonatkozó Ál-Joachim nyomtatott kiadása (jobbra fent), Joachim az Apokalipsziszről (balra lent), Joachim tanulmányai, melyek az ő tanításait tükrözik (jobbra alantabb), Joachim "Concordia"-ja (nyomtatásban), amelyben legelőször alkalmazta az "év-nap" elvet az 1260 napra (lent).

I. A középkor kimagasló biblíamagyarázója

1. ELHIVATÁSA ÉS FÉLRETÉTELE A PRÓFÉTAI MAGYARÁZAT SZÁMÁRA. — Joachim sokkalta nagyobb hírnévre tett szert úgy, mint a prófécia magyarázója, mint bármely más személyiség a Középkorban. Valóban a prófétai magyarázat későbbi joachimista iskolájában a prófécia erejének és befolyásának helyreállítását látjuk a legnagyobb mértékben, amely az egyházi, sőt a világi irodalomban való figyelemreméltó behatással párosult. Jóllehet tanításainak némelyike a mi korunkbeli fülünknek sok tekintetben különösen hangozhat, mindazonáltal annak bizonyos főbb pontjai évszázadokon keresztül úgy maradtak fenn, hogy befolyást gyakoroltak ama férfiak gondolkodásmódjára, akik az isteni tanácsokat tiszteletben tartották. Nem csupán a "Joachimisták" és a spiritualista franciskánusok, hanem Dante, Wicliff, Cusa, Husz és a reformerek néhányja voltak azok a férfiak, akiknek végleges kialakulását azok a bizonyos vallási elvek segítették, amelyeket Joachim hirdetett.¹⁶⁵⁰

Joachim a kiformálója egy hosszú vallásos lánc egyik legelső olyan szemének, amelyik a spiritualista szent Ferencen keresztül - annak apokaliptizmusával és szegénységével - egészen "az aszkétizmus későbbi formáig, a misztikáig, és azokig az egyházellenes mozgalmakig húzódik, amelyek a Reformációt megelőzték, sőt még azután is fennmaradtak."¹⁶⁵¹

¹⁶⁴⁹ H. Grundmann: Studien über Joachim von Floris (Tanulmányok J. Flórisról) című műve 13. oldalán.

¹⁶⁵⁰ Döllinger: Prophecies (Prófécia) című művének 106. oldalán; W. Beveridge: "Joachimites" című művében, Hastings idézett könyvének 7. köteténél az 567. oldalon.

¹⁶⁵¹ George La Piana: "Joachim of Elora: A Critical Study "Speculum" című rész, 1932. áprilisában. (7. kötet 2. száma), a 259, 260. oldalakon.

Joachimról azt mondják, hogy egymásután volt udvari ember, utazó, misszionárius és elmélkedő remete. Életének korai szakában elzarándokolt a Szent Földre¹⁶⁵², abban az időben, amikor Jeruzsálemet még a keresztes hadak maradványai megszállva tartották, bár azt a körülvevő mozlím csapatok fenyegették. Az erről a korai látogatásról szóló beszámoló szerint akkor tért meg teljesen, amikor itt bizonyos csapásnak - feltehetően egy dögvésznek - volt a szemtanúja, és ez a zarándok út volt aztán az, amelyik elhatározó befolyást gyakorolt a próféciaikat illető érdeklődésre, valóban ekkor történt az, hogy itt érlelődött meg benne a próféciaák magyarázatára vonatkozó elhívásának tudata.¹⁶⁵³

Mint aki vagyonos szülőktől származott, Joachimot már fiatal korában bevezették a szicíliai II. Roger udvarába. Azonban rövid ott tartózkodás után megundorodva otthagyta azt, és elment egyiptomi és szentföldi zarándokútvárára, újból bejárva ott Krisztus nyomait és teljesen átadva magát a szigorú aszkétai gyakorlatnak. Visszatérése után Joachim a cistercita szerzetesek közé lépett be, először mint világi testvér és önkéntes prédikátor és végezetül mint szerzetes és apát.¹⁶⁵⁴

Kr.u. 1177 körül lett a Carazzo-i cisztercita Apátságnak apátja. Miután már ezt megelőzőleg is beható bibliai tanulmányokat és elmélkedéseket folytatott - különösképpen a Szentírás rejtett értelmének magyarázataira vonatkozóan - Joachim úgy érezte, hogy hivatali tisztségének követelmei komoly akadályt jelentenek számára, magasabb hivatásának betöltésénél. Kr.u. 1182-ben azt kérte III. Lucius pápától, hogy mentse fel őt az apátság világi gondozása alól és erre engedélyt kapott arra, hogy valamely cisztercita rendházban élhessen.

2. VISSZAVONUL AZ APÁTSÁGTÓL, HOGY TANULMÁNYOKAT FOLYTASSON. — Joachim, aki már komoly hírnévre tett szert Szentírási "kutatásai és magyarázatai" által, a pápa kifejezett engedélyével visszavonult az apáti tisztségtől és a Casamai-i apátságban kizárólag csak tanulmányainak szentelte magát, ahol Lucas barát - a későbbi Cosenza-i érsek - lett számára titkárként kijelölve. Lucas és két másik barát éjjel és nappal segítették Joachimot - mint íródiákjai - annak a három főművének megírásában, amelyek elkészítését egyidejűleg kezdte meg. Másfél esztendeig állandóan csak "diktálással és javítással" foglalkozott, jöllehet a könyvek tökéletesítését egészen halála napjáig tovább folytatta. Ezek az írásai voltak a Liber Concordiac Novi ac Veteris Testamenti (Az Új és Ó-Testamentum összhangjának Könyve), Expositio ... in Apocalipsim (Az Apokalipszis Magyarázata), és a "Psalteriun Docem Cordarum" (Tíz húros hangszer).

Másik két pápa - III. Urbán Kr.u. 1185-ben és III. Kelemen Kr. u. 1187-ben - arra ösztönözte őt, hogy fejezze be könyveit és terjessze azokat a Szent Szék elébe. A Kr.u. 1192. évben a cistercita rend vezetői maguk elé idézték azért, hogy felelősségre vonják a hittagadás vádjával.¹⁶⁵⁵ Később III. Celestin jóváhagyásával Joachim az itáliai Fiore-ban, Vagy Flora-ban (mely az olasz csizma felső nyílásánál fekszik) egy szigorúbb szabályzattal bíró új rendházat alapított, amely csakhamar harminc vagy negyven kolostornak vált központjává.¹⁶⁵⁶ A Kr.u. 1200-as évben Joachim nyilvánosan előterjesztette írásait III. Innocent pápa felülbírálatára, azonban meghalt, mielőtt azokról bármilyen ítéletet mondtak volna.

Tisztázatlan még mindig az a kérdés, vajon Joachim nagy hírnévre tett-e szert életében,¹⁶⁵⁷ azonban halál után befolyása igen magasra emelkedett a franciskánus hullámverések taraján. Nagy tekintélynek örvendett minden esetre, mint a Biblia magyarázója, sőt sokak által oly tiszteletben részesült, mint valami próféta.

¹⁶⁵² Bounaiuti rámutatott arra, hogy ezt a Jeruzsálembe irányuló kétségbevonat zarándoklatot egy magától Joachimtól származó kijelentés bizonyítja, ami a négy evangéliumról szóló általa írott könyvében található. Ernesto Buonaiuti: Introduction (Bevezetés) című rész 22. oldalon és a lábjegyzetben a 93. oldalon a Joachimról szóló abban a modern korabeli kiadásban, melynek címe: Tractatus Super Quatuor Evangelia (Tanulmányok a Négy Evangéliumról).

¹⁶⁵³ Edmund G. Gardner: "Joachim of Flora" The Catholic Encyclopedia c. gyűjteményben a 8. kötet 406. oldalán.

¹⁶⁵⁴ Coulton: Five Centuries című művében a 2. kötet 114. 115. oldalain.

¹⁶⁵⁵ J.C. Robertson idézett művében az 5. kötet 340. oldalán.

¹⁶⁵⁶ Henry Bett: Joachim of Flora című művében a 16. 17. oldalakon.

¹⁶⁵⁷ La Pianna idézett művében a 279. oldalon.

3. TÁRGYALÁSAI KIRÁLYOKKAL ÉS PRELÁTUSOKKAL. — Elkerülhetetlen volt, hogy a későbbi évek folyamán hagyományok rakódjanak le Joachim személye körül. Ezekben a hagyományokban Joachim úgy volt beállítva, mint olyan valaki, aki hatalmas befolyást gyakorolt számos fontos személyiségre úgy világi, mint egyházi téren. Roger de Hoveden szerint hírneve végül is elhatolt I. Richard füléhez - az angol királyéhoz, akit "oroszlánszívűnek" hívtak - aki elhatározta, hogy személyesen fogja őt kihallgatni és egy megbeszélést kezdeményezett Joachimmal a próféciaák értelmezésére vonatkozólag.¹⁶⁵⁸ Úgy Oroszlánszívű Richardról, mint a francia Philip Augustusról az a hír járja, hogy amidőn Kr.u. 1190. évben mindketten útban voltak a Földközi Tengeren át a Szent Földre indított harmadik keresztes-hadjáratra, megbeszéléseket tartottak Joachimmal Messinában, ahol Richardra nagy benyomást gyakoroltak az Apokalipszisre vonatkozó magyarázatok. És meg kell azt is jegyezni, hogy a Kr.u. 1191-ben Szicilia valahogy átjáróháznak számított a keresztes hadjáratokba induló fejedelmek számára. És egy másik történet úgy szól, hogy Joachim vitte keresztül VI. Henriknél azt, hogy ez hagyjon fel kegyetlenségeivel és hogy Henrik felkérte őt arra, hogy tartson neki magyarázatokat a Jeremiás-féle próféciaakra nézve.¹⁶⁵⁹

Azt állítják, hogy magas állású angol és francia püspökök kértek tőle tanácsot és hogy jövőbeliséi még a távoli északi országokban is nagy felindulást okoztak, mielőtt írásai széles körben ismertté váltak volna. Talán kortársai tudtak arról, hogy a hírek szerint az angol király és annak püspökei előtt azt a kijelentést tette, mely szerint nemsokára egy Antikrisztus fog elérkezni és ez fogja majd bitorolni a pápai trónust.

Haveden vázlatos beszámolót ad nekünk azokról a felmerült nézetekről, melyeket Joachim fejtett ki Richard látogatása alatt. A megbeszélések tárgyát a Jel. 12. és 17. fejezetei képezték. Joachim állítása szerint a Jelenések 12. fejezetében foglalt jelképes asszony az egyházat jelenti, aki a Krisztusba az Igazságosság Napjába van felöltözve. Az egyháznak a feje, amely tizenkét csillaggal van megkoronázva maga Krisztus, akinek a katolikus hitvallás képezte a koronáját, amelyet a tizenkét apostol prédikál. A sárkány az ördögöt jelenti, aki főképpen a hét üldöző hatalmon keresztül munkálkodik - Heródesben, Nérón, Konstantiuson, Mohameden, Melsermuton és Saladinon keresztül - aki abban az időben elfoglalva tartotta Jeruzsálemet, és az Antikrisztuson keresztül. Ez a hét egyén képezi egyébként a Jel. 17. fejezetében foglalt vadállat fejeit is. Saladin - amint erről Joachim biztosít - el fogja veszíteni a szent várost, a Jeruzsálem elfoglalását követő hét esztendőn belül és az Antikrisztus - a hét között a legutolsó - máris megszületett Róma városában, és az Apostoli Székbe fog ültetni a II.Thess. 2:4. versében foglaltaknak megvalósulására.¹⁶⁶⁰

Richard az Antikrisztusra vonatkozólag az akkor szokásos fogalom szerint úgy felelt, hogy az egy zsidó, aki a Dan törzséből származik, hogy uralkodjék Jeruzsálem templomában.¹⁶⁶¹ Egy csomó püspök és más tudós egyházi ember is csatlakozott a vitához. Mindkét oldalon az érvek tömegét vonultatták fel, azonban a dolog eldöntetlen maradt.¹⁶⁶² Ezzel beigazolódott a próféciaák iránt való az a nagyfokú érdeklődés, amit Joachim újításai az értelmezésben felkeltettek. Nagyon jellemző az, hogy ez az érdeklődés úgy a híres államférfiak, mint az egyházi emberek körére is kiterjedt.

4. CSAK EGY ÉLES FELFOGÁSÚ TANULÓ VOLT. — Dante (megh. 1321.) korának általános véleményét azokban a szavakban foglalta össze, mely szerint Joachim "prófétai lélekkel" volt megáldva. Azonban Joachim saját maga azt állította, hogy ő nem volt próféta a szó igazi értelmében, hanem hogy csak a felfogás, a mély gondolkodás és a tudás szellemisége az ő sajátja, vagy hogy helyesen

¹⁶⁵⁸ Roger de Hoveden: *Annals* (Évkönyvek) című művében az 1190. évre vonatkozó feljegyzésnél a 2. kötetben, a 176-180. terjedő oldalakon.

¹⁶⁵⁹ J.C. Robertson idézett művében az 5. kötetnél a 340. oldalon. Ez nyilvánvalóan a Jeremiásról szóló Ál-Joachim magyarázatra vonatkozik, amelyet régóta neki tulajdonítottak.

¹⁶⁶⁰ Hoveden idézett művében a 2. kötet 177. 178. oldalain. Lásd még: Paul Fournier: *Etudes sur Joachim de Flore et ses doctrines* (Tanulmányok J. Flore-ról és tanítványairól) című művet is az 5. oldalon lévő 2. sz. jegyzetben. Fournier egyáltalán nem támogatja Hoveden beszámolóját, sőt ezt a Joachimot illető olyan túlzásnak vagy eltorzításnak tartja, amit a későbbi elbeszélők eszeltek ki.

¹⁶⁶¹ Hoveden idézett művében a 2. kötet 179. old.

¹⁶⁶² Ugyanott a 180. oldalon.

tudja értelmezni az Ó és Új-Testamentum prófétai tartalmát és össze tudja állítani magának a világ és az egyház eseményeit, a Biblia próféciaiból, annak típusaiból és hasonlatosságaiból.¹⁶⁶³

Döllinger szerint¹⁶⁶⁴ Joachim éles eszű teológus volt, aki nagy gyakorlatra tett szert a Szentírás tanulmányozásában, jóllehet mások azt állították, hogy abból a célból, hogy írásainak olyan színezetet adjon, mintha azok valamely különleges isteni felvilágosításból fakadtak volna mit sem törődött a scholastikus műveltséggel. Buonsiuti azonban elveti azt a hagyományos felfogást, mely azt tartotta, hogy Joachim nemes ember volt és úgy tekinti őt, mint aki a parasztság soraiból emelkedett fel. Ő ezt arra alapozza, mely szerint Joachim saját magát - kora ifjúságától kezdve - úgy hívta, hogy homo agricola (gazdálkodó).¹⁶⁶⁵ Bizonyos, hogy Joachim misztikus, vagy vallási felvilágosultsága nem helyettesítette a tanulmányozást, hanem inkább az Írás közelebbi megvizsgálására indította őt. A misztikusok - tegyük ezt hozzá - úgy állították, hogy az isteni igazságot ők a lélek belső szemlélődésén keresztül látják, töprengenek és gondolkodnak azon, és úgy várják a világosságot. Joachim és a joachimista iskola - amelyik ugyanazt a nyomot követte, melyet ő taposott ki - példákkal magyarázta meg a miszticizmust, azt vallván, hogy a világ előregedőben van és megváltozásának ideje közvetlen közel van.

Később Joachimot különféle képpen ítélték meg. Beronius pld. őt "ál-prófétának" hívta, azonban mégis megerősítést nyert műveinek egykori pápai jóváhagyása által, prófétai tanításainak értékét az sem csökkentette le, hogy a Negyedik Lateráni Zsinat elítélte a "Trinity"-re (A Szentháromságra) vonatkozó tanait. Fél évszázaddal halála után tanításait az egyik francia zsinat (Arles-i Kr.u. 1260-ban) kárhozatosnak jelentette ugyan ki, azonban egyetlen pápa sem ítélte el azokat.¹⁶⁶⁶

Ámbár az ő írásművei csekély hatást gyakoroltak életének tartama alatt, harminc esztendővel elhunyt után mégis ő lett korának csillogó jós egyénisége, és ezt a helyét, mely széles körök érdeklődését kötötte le, még azt követőleg mintegy évszázadon keresztül mindenütt megőrizte. Két főművét a Kr.u. 1519-ben, illetve 1527-ben nyomtatták ki Velencében, azonban már azok nem keltettek fel többé különösebb figyelmet. A XIX. században már annyira ismeretlenné vált, hogy egyes tudósok még azt is tagadták, hogy valaha is írt volna bármit, viszont mások neki tulajdonították számos követőjének ama írásait, melyek egy későbbi időpontban keletkeztek. A Denifle és mások által végzett és a legutóbbi időben Grundmann és Buonaiuti részéről lefolytatott nyomozások annyi bizonyosságot szolgáltatottak, hogy ezidőszere már módunkban áll hű képet szereznünk az ő írásműveit és befolyását illetően.

Röviden összefoglalva Joachim volt az a fordulópont, mely a prófécia történelmi szemléletének visszatértét jelezte, mint ami szembenállott a Tichonius-Ágoston féle felfogással.

Joachimban "az apokaliptikus lelkületnek" tipikus és teljes újjáébredését találjuk fel, amellyel az őskeresztény emberöltők voltak átítatva, indítóokai elsősorban nem teológiai természetűek voltak, azonban ő mindent felhasznált a teológiával kapcsolatban, ami bármely összefüggésben volt az ő történelmi magyarázataival.¹⁶⁶⁷

II. Joachim helyreállítja a történelmi szemléletet

1. ÁGOSTON ÉS AZ EGYHÁZ SZUVERENITÁSA. — Amint említettük, Joachim írásai valóságos fordulópontot alkotnak. Ővele egy egészen új korszak veszi kezdetét, nem csupán a prófétai magyarázatokban, hanem egy ennél sokkal szélesebb korban, Európának az egész vallási és bölcséleti szemléletében is. Hogy Joachim befolyását helyesen tudjuk értékelni, az embernek teljesen át kell érteni a középkori katolikus élet és történelmi filozófiáját, azaz azt a bölcséleti irányt, amelyet

¹⁶⁶³ Döllinger: Prophecies című művének a 107. oldalán: J.C. Robertson idézett művében az 5. kötetben a 340. 341. oldalakon.

¹⁶⁶⁴ Döllinger: Prophecies című művének a 106. old.

¹⁶⁶⁵ Idézve La Piana-nál a felsorolt művének a 271. old.

¹⁶⁶⁶ Döllinger: Profecies című művében a 107-110. 112. oldalakon.

¹⁶⁶⁷ Ernesto Buonaiuti: Gioscchino da Fiora (Róma: Collezione Meridionale Editrice, 1931.) című művében a 8. oldalon, melyet La Piana fordított le idézett művének 270. oldalán.

Ágoston öntött szabályokba és amely irányító befolyást gyakorolt az elkövetkező évszázadokra. Ágoston természetesen a hanyatló római pogányság légkörében élt, annak sokféle szertartásai és életfelfogásai közepette. Ugyanakkor a még fiatal kereszténységnek még küzdenie kellett, hogy megfelelő szöveget találjon saját hittételeinek kifejezésére. Arról volt szó, hogy megvédelmezze önmagát a káros, idegen elgondolásokkal és a különféle "izmusokkal" szemben, amelyek mindenkor bebocsátást igyekeztek találni az egyházba a tekintély-tisztelet öltözője alatt.

Ágoston, miután saját maga is keresztül ment a különféle bölcseleti irányzatok hullámvásárlásán, megtérésének idejében teljesen felfogta azt, hogy Jézus Krisztus élete és az Ő áldozata képezik a kereszténység központi témáját és sarkalatos hitvallását. Krisztus élete és önfeláldozása az ő számára nem egy egyszerű történelmi eseményt jelentett, hanem olyan metafizikai valóságot, amelyik mindenféle történelmi folyamatosságon felül áll és abból kimagaslik. Úgy érezte, hogy a történelem, sőt az egész kozmikus világ működése is elvesztik jelentőségüket, mivel a hit - végső elemzésében - az egyén megváltásával és a túlvilági élettel foglalkozik. Minden egyes egyén életproblémája - úgy amint az van - függőlegesen fekszik a mennyország és a pokol között, s nem pedig vízszintes irányban a múlt, a jelen és a jövő idő között. Krisztusnak az egyén általi befogadása és a Krisztus által kiosztott isteni kegyelemben való részesedése jelenti azt, amely egyedül bír fontossággal és semmi egyéb. Ez a felfogás természetesen ahhoz a gondolathoz vezet el, mely szerint teljességgel lényegtelen annak fontolóra vétele, ami majd be fog következni a történelem folyamán, mivel lényegét tekintve semmi teljesen újszerű dolog nem történhetik, miután ez az igazság - a Krisztusban való megváltás - képezi a végső és legutolsó kinyilatkoztatást, az örökkévalóságban való bevezetésünk előtt.

Könnyűszerrel meg lehet érteni azt, hogy ez az izgató megfogalmazás - ha még talán azt nem szántsándékkal rögzítették is le ilyenformában - hogyan létesített szilárd alapot az egyház számára, véglegességet és egyeduralmi helyzetet adva annak. Az egyháznak - mint a Krisztus munkája és áldozata elismert földi gondviselőjének és őrzőjének - kell természetes módon az egyedüli döntő bírónak lennie valamennyi földi dolgokat illetően. Nem képzelhető el tehát az egyháznál magasabb rendű tekintély, mivel egyedül ő az, amelyik örökkévaló értékkel foglalkozik és azzal az egyetlen lényel, melynek jelentősége van, tudniillik a lélek megváltásával. Ebben állott a katolikus egyház bölcseleti felfogása a Középkorban és ez maradt meg a jelen időkig is.

Miután az ilyenfajta előzményeket mindenütt elfogadták, ezért ez az álláspont gyakorlatilag megtámadhatatlan is volt. Nem lehet ezért csodálkozni azon, hogy a prófétai magyarázatokat illetően valamennyi történelmi megfontolás csaknem teljesen elszunnyadt. Az idő-elem többé nem képezett lényeges részt. És az az alapvető tantétel, melyet Ágoston fektetett le, egészen Joachim feltűnéséig senki által nem lett kétségbe vonva, mert csak ő lett arra a sorsra szánva, hogy Ágostonnak ellenlábásával váljék.

2. JOACHIM IDŐSZÁMÍTÁSA AZ ATYÁRA, A FIÚRA ÉS A LÉLEKRE VONATKOZÓLAG. — Joachim azalatt, amíg az ő "Concordia" című munkáján dolgozott - saját állításának megfelelően - az egyik húsvéti éjszakán isteni felvilágosításban részesült, amely számára új bepillantást nyújtott az isteni eltervezésnek az emberiséggel való kapcsolatairól és számos már összefüggései tekintetében, amelyek azt megelőzőleg homályosak voltak. Joachim úgy fogta fel a Szentháromságot - az Atyaistent, az Isten Fiát és a Szentlélek Istent - mint mindazoknak egyetlen nagy példaképét, amelyek voltak, vannak és örökkévalóan létezni fognak ezen a földön. Őszerinte az emberi faj egész történelmét eszerint a vezér-elv szerint kell megfontolás tárgyává tenni. Ennek megfelelően tehát létezik egy életkora az Atyának, egy életkora a Fiúnak és életkora a Szentléleknek. Mindegyik kornak van egy kezdeti szakasza és van érett időszaka. Az egyik életkor érett időszaka bizonyos fokban a következő kor kezdeti szakaszát is képezi. Ilyen módon tehát az egyes életkorok valamiképp egymásba olvadnak anélkül, hogy bennük hirtelen törés következne be, és így a történelmi folytonosság meg lesz őrizve.¹⁶⁶⁸

¹⁶⁶⁸ Joachim: Liber Concordie Novi ac Veteris Testamenti (Az Új és az Ó-Testamentum Harmóniájának Könyve) című műben a 8. kötetben. (Ezt a művet a következőkben "Concordia" néven fogjuk megjelölni. Lásd még: Grundmann idézett művét is a 64. 65. oldalakon. E rendkívüli ritkaságszámba menő eredeti Joachim-féle írásoknak egy teljes fotográfált

Így tehát a történelem lényeges részét képezi és döntő szerepet játszik Joachim ama elgondolásában, amely a kinyilatkoztatás fokozatos kifejlődésére vonatkozik. Ez ugyanaz a gondolat, amely - annak kezdeti szakaszán - a havelbergi Anselmnél is megnyilvánult. Jóllehet nincs semmilyen közvetlen bizonyíték arra nézve, mintha ezt a gondolatot Joachim Anselmtől vette volna kölcsön, mégis rendkívül valószínű az, hogy előtte utóbbinak művei ismeretesek voltak.

Joachim magyarázatai - amint ezt Grundmann megállapítja - ugyanazon rendszeren alapultak, mint amelyet elődei használtak fel, erkölcsi és dogmatikai célokra, azonban azok lényegesen különböznek valódi prófétai alapjaik miatt és bámulatos képzelőerőről és eredetiségről tanúskodnak. allegorikus módon való kezelésük mindent az ő történelmi elméletéhez tartozó kifejezésekkel magyaráz meg. Buonaiuti azt mondja, hogy Joachim allegorizmusa csupán az egyházatyai magyarázatok hagyományos elveit alkalmazza, azonban "határtalan biblíamagyarázó virtuozitása" egy "nagymértékben eredeti és személyes tanításhoz" vezet.

"A szimbolizmusnak a dorbézolása, amelyben Joachim részt vesz a kezdeményezés egyfajta szertartását jelenti az új evangéliumnak egy új, ünnepélyes és diadalmas vízkeresztjéhez. Ezért Joachim műveit nem úgy kell felfogni, vagy tanulmányozni, mintha azok szabályszerű magyarázatot, vagy egy rendszernek szerves igazolását tartalmaznák, hanem inkább úgy, mint egy megtérést prédikálónak szenvedélyes felhívását."¹⁶⁶⁹

Joachimnak a három életkorra vonatkozó elmélete nagyban hasonlít e hármass felosztáshoz: "a törvény előtt" "a törvény alatt" és a "kegyelmi állapotban". azonban az nem azonos vele és az t nem is szabad vele összeválni. Joachim szerint az a kor, amelyben az Atya volt az uralkodó a világ történelmének még egy testi időszakát jelentette. Azonban ugyanakkor az a vallási dolgok megnyilatkozásának előkészítő szakaszát is képezte. Az a kor amelyet a Fiú uralt, részint testi, részint szellemi - vallási - volt, azonban az eljövendő korszak benne máris előrevetette árnyékát. Ennek a Szentlélek korának kellett lennie, amelynek megkezdését a saját kora körüli időre várta. Ebben a korszakban a lelki dolgokra vonatkozó teljes kinyilatkoztatások már valósággá váltak, és minden egyes egyénnek lesz abban bizonyos része - amit közvetlenül és ingyen fog megkapni - anélkül, hogy ehhez közbenjáróra lenne szüksége. Az Isten Leleke lesz majd a vezérlő elv az emberek mindenféle dolgában.

"Mert volt egy olyan idő, amikor az ember a test szerint élt, azaz egész Krisztus eljöveteleig (egy idő), amelynek kezdete Ádámban öltött testet, majd volt egy másik, amelyikben ők mind a kettő között éltek, azaz a test és a lélek között, nevezetesen egészen a mai, jelenvaló időkig, amelynek kezdete Elizeustól, a prófétától, vagy Uzziástól Júdea királyától számított, majd egy másik, amelyben a lélek szerint fognak majd élni, a világ végezetéig, amelynek kezdete az áldott Benedek napjaitól fogva számítottik."

"És így az első idő gyümölcsözése (vagy annak különleges tulajdonságai), vagy jobban mondva az első állapot, Ábrahámától Zakariásig, Keresztelő János atyjáig jelenti a kezdetet Ádámtól fogva. A második állapot gyümölcsözése Zakariástól kezdve a 42 emberöltőig, az Uzziachtól vagy Asa idejétől való kezdetet jelenti, aki alatt Elishát Illés próféta elhívta. A harmadik állapot gyümölcsözése attól az emberöltőtől számítatik, amelyik Szent Benedektől kezdve a 22. volt az idők teljesezéséig, amely Szent Benedekkel kezdődik."¹⁶⁷⁰

Ezt a három korszakot nemcsak az Atyára, a Fiúra és a Szentlélekre alkalmazza,¹⁶⁷¹ hanem különösen a férfiak három "rendjére", amelyben a harmadik a monasticizmus időszakát jelenti:

másolata - a Concordia (az 1519-ben nyomtatott kiadásból) és az Expositio ... in Apocalipsim (az 1527. évi nyomtatott kiadásból), megvannak az Advent Forrásművek Gyűjteményében, amelyeket a Párisi Nemzeti Könyvtárból, a Londoni British Múzeumból és a Berlieni Staatsbibliothek-ből szereztük meg.

¹⁶⁶⁹ Buonaiuti: Gioscchino da Fiore című művében a 194. oldalon, melyet La Piana fordított le, idézett művének 274. oldalán.

¹⁶⁷⁰ Joachim: Concordia című művéből fordítva a 8. kötetben.

¹⁶⁷¹ Joachim: Expositio című művében az 5. kötet és a 6. kötet részeinél, lásd még az Atya, Fiú és Szentlélekre vonatkozó diagrammát is, a Concordia 21. kötetének v. részénél.

"Maguk az időknek és műveknek változásai a világ három állapotát bizonyítják. Meg van engedve, hogy ezt az egész mostani jelenvaló időt egynek hívjuk, így a három a kiválasztottak rendjét képezi. ... És ama három rend közül az első a házasoknak a rendje, a második a papságé és a harmadik a szerzeteseké. A házasok rendje Ábrahámval kezdődött, ez Ábrahámval kezdett gyümölcsöket hozni. A papok rendje Uzziással kezdődött el, azonban az Krisztustól kezdve hozott gyümölcsöt, Aki az igazi Király és Főpap. A szerzetesek rendje egy bizonyos sajátságos formának megfelelően - mivel a Szentlélek annak a szerzője - a boldogok tökéletes uralmát mutatja, ez az áldott Benedekkel kezdődött, amelynek gyümölcsözése a végső időkben van."¹⁶⁷²

Ahogy Krisztus prédikálta az első evangéliumot, Joachim ugyanúgy gondolta saját magáról és másokról, hogy ők hirdetik meg a végső evangéliumot.¹⁶⁷³ Joachimnak a földi történelemre vonatkozó elmélete a három korszakra terjedt ki: Az első korszak volt az Ó-Testamentumé, a második volt az Új-Testamentum korszaka, és a harmadik létszen az örökkévaló evangéliumé, de nem új könyvvel, hanem egy olyan evangéliummal, amelyik az Ó- és az Új-Testamentumból folyik, de amelyiket tisztább és világosabb szemmel fogunk olvasni.¹⁶⁷⁴

A zsoltáros-könyv fogja őket segíteni abban, hogy megtalálják Bibliájukban az örökkévaló evangéliumot, amelyet a Lélek irányít. Mivel a második korszak a hitnek kora volt, úgy a harmadiknak a szeretet korának kell lennie, dacára a bajoknak és a vérengzéseknek. Csak a választottak fogják ezeket túlélni.¹⁶⁷⁵ Ez az elgondolás mindenféle szempontból nagyon figyelemreméltó. Meg kell azonban jegyezni, hogy abban az időben a kifejezési mód nagyobb szabadságot élvezett, mint későbbben, különösen a Trienti Zsinat idejétől kezdődően, és Joachim - természetesen - sokkal szabadban írt Kalábriában, mintha ezt a párisi egyetemen tette volna.¹⁶⁷⁶

3. A TÖRTÉNELEMBEN A HANGSÚLY AZ ISTENRE HELYEZŐDIK. — Azonkívül azzal, hogy Joachim a hangsúlyt az Isten történelmi kinyilatkoztatására helyezi, ezzel a történelmet a legfontosabb tényezővé avatta. Ő maga kezdeményezte azt, hogy visszatekintszen a múltba azért, hogy ezzel megerősítést találjon elméletei számára. És a Bibliára vonatkozó elmélyült tanulmányaiban találta meg a kulcsot ehhez a történelmi problémához azokban a számokban, amelyek a "negyvenkét hónapról" vagy az "1260 napról" szólnak. Ezek az időszakok voltak - nézetei szerint - az Isten által adott időhatárok, és azok tartalmazták a 3-as és 7-es szent számokat is. Ezért ezeket kell fontolóra venni, mint mindenféle fontos számítás alapjait. Eszerint mindegyik korszak negyvenkét emberöltőt foglal magában, és mindegyiknek van egy kezdeti és egy érett időszaka. A kezdeti időszakot jelentő huszonegy emberöltőnek és az első korszak negyvenkét emberöltőjének időtartama ismeretlen, a második korszak negyvenkét emberöltője - mindegyiket harminc esztendővel számítva - 1260 évet teszen ki.

¹⁶⁷² Joachim: Concordia című művében a 21. kötet v. részét.

¹⁶⁷³ Coulton idézett művében a Five Centuriesben, a 2. kötet 116. oldalán.

¹⁶⁷⁴ Ugyanott.

¹⁶⁷⁵ Ugyanott a 117. oldalon.

¹⁶⁷⁶ Ugyanott a 118-120. oldalakon.

4. JOACHIM TÁBLÁZATA AZ EGYES KOROKRA NÉZVE. — Alant következik az a felállítás, amely világtörténelmi sémáját mutatja:

ÁBRAHÁM vagy JÁKÓB	KRISZTUS	42. EMBERÖLTŐ	
<u>Ádám</u> 21 emberöltő	<u>Uzziás</u> 42 emberöltő	<u>Benedek</u> 42 emberöltő 1260 év	ismeretlen tartalmú
Első kor ATYA	Második kor FIÚ	Harmadik kor SZENTLÉLEK	
Első kor (az Atyától)	Ádámtól Ábrahámig Ábrahámától Uzziásig	21 emberöltő 21 emberöltő	
Első kor	A gyümölcsözés időszaka, egyben a második kor kezdeti szakasza is. Uzziától Zakariásig.	21 emberöltő	
Második kor	Krisztustól a Nursisi Benedekig, a monasticizmus megalapítója Európában. A gyümölcsözés időszaka Benedektől Kr.u. 1200 évig (1260).	21 emberöltő 21 emberöltő	
Harmadik kor (a Lélektől)	Kr.u. 1200-tól (1260) az Ítélet Napjáig	42 emberöltő ¹⁶⁷⁷	

A második kor első szakasza nem egyezik teljesen a vele kapcsolatos időtartammal, ami azt mutatja, hogy ennél a számítási módnál nem az évek száma játssza a főszerepet, hanem az az emberöltőt számítja egység gyanánt. Ezenkívül nem arra néz, hogy a "vég" pontos idejét számítsa ki, hanem érdeklődését az kötötte le, hogy mindennek a rendjét és dinamikáját kimutassa, ami a világ kezdete és végezte között történik. Ezért - miután meg lett állapítva a felépítés párhuzamossága a két első időszak között, teljes joggal fel lehet tételezni, hogy a harmadik kor is ugyanilyen terjedellel fog bírni.¹⁶⁷⁸

Miután a történelem isteni nagy terve ilyen módon meg lett állapítva, már könnyű dolog volt a különböző korok albeosztását megcsinálni és a hasonlóságot megállapítani. Az itt következő táblázat újból meg fogja világítani az ő elgondolásait:

Első korszak

Második korszak

¹⁶⁷⁷ Dempf idézett művében a 274. oldalon.

¹⁶⁷⁸ Grundmann idézett művében a 61. oldalon.

Időszak: Krisztus előtti vallási vezetők	Keresztény királyok és vezetők:	Antikrisztusi vezetők:
1. Jákób, Józsué, Mózes, Haleb	Krisztus, Péter, Pál, János	Heródes, Néró
2. Sámuel, Dávid	Konstantin, Sylvester	Constantius Arius
3. Illés, Elisha	Justinián Benedek	Choaroes Mohamed
4. Ésaías, Hezékiel	Gergely Zachariás Pepin Nagy Károly	Az új Babilon
5. Ezékiel, Dániel Bábeli fogság	VI. Henrik	Saladin
6. Zerubbabel	Bernát	6. és 7. az Apokalipszis királlyal
7. Jubiláris év	a DUX	Antikrisztus ¹⁶⁷⁹

Mint a fentiekből látható, a történelmi események és a történelmi személyiségek ismét fontosságot nyertek és most már a történelem újból helyet kap az Apokalipszis alakjaira vonatkozó magyarázatokban. Ez valóban gyökeres elfordulást jelent a régi Tichonius-féle hagyományoktól és világosan mutatja a történelmen alapuló bibliamagyarázat módszerének visszaállítását. És itt azt is látjuk - és ez fontos dolog - hogy a pápai Róma először van megemlítve úgy, mint az "Új Babilon" és ez a Biblia tanulmányozásának alapján történt. Ez nem egyszerűen mint valami lekicsinylő cím van odavetve egy ellenféllel szemben, hanem a prófécia eredeti magyarázatából fakad.

5. A HARMADIK KOR EVANGÉLIUMI ESZMÉNYKÉPE. — Teljes joggal kérdezhetjük, hogyan fogta fel Joachim a harmadik kor (a Szent Lélek kora) beteljesedésének megtörténtét? Miben fog az különbözni a Fiúnak azt megelőző korától?

A második kor a középkori egyház időszakát foglalja magában, annak papi uralmával és világméretű igényeivel egyetemben. Ez olyan időszak volt, amelyben a vallási és a testi dolgok még szorosban egybe voltak fonódva. Az egyház - Joachim szerint - soha nem volt teljes egészében sem valóságos, sem tiszta, sem tőle ezt még a második korban nem lehetett elvárni, mivel az "a test és a lélek között" volt.¹⁶⁸⁰ Az egyháznak ragyogó szertartásokra és szentségekre volt szüksége és ezért Joachim a legaprólékosabb gondossággal igyekezett kötelességeit teljesíteni. Ügyelt arra is, hogy írásait előterjessze a pápai jóváhagyásra, hogy ezzel elkerülje a sizmatizmusra vonatkozó vádaskodást.

Azonban a harmadik kornak egy teljesen új Kornak kell lennie. Ez az új Kor be fog következni, amelyet egy új, monastikusan gondolkodó, tisztán evangéliumi társadalom fog támogatni, amely az életet teljesen egy új vallási alapon fogja felemelni. Nem egy papi uralmat jelentő társadalom, nem a világi nyereségeket hajszoló, egymással vetélkedő püspökök és bíbornokok fogják ebben az időszakban uralni az életet, hanem egy olyan új szerzetes rend, amelynek egyetlen célkitűzése abban fog állni, hogy: utánozza a Krisztust (imitatimo Christi). Egy új életforma és egy új társadalom tá-

¹⁶⁷⁹ Dempf idézett művénél a 276. oldalon.

¹⁶⁸⁰ Joachim: Concordia című művénél a 8. kötet r. rész.

mad fel. Joachim felhívása nem annyira így hangzott. "Tartsatok bűnbánatot, térjete vissza a régi forráshoz," hanem változzatok meg, újuljatok meg és érétek el a magasabb célra. "Oportet mutari vitam, quia mutari necesse est statum mundi." (Illő dolog, hogy az életet megváltoztassuk, mert ez szükséges ahhoz, hogy a világ állapota megváltozzék.)¹⁶⁸¹

A kinyilatkoztatás folyamatos kifejlődésére vonatkozó ez az elgondolás természetesen szöges ellentétben állott a régi Ágoston-féle felfogással és az egyházat alapjaiban rázkódtatta meg. Joachim határozottan látta hová fog vezetni ez az új felfogás, és visszariadt annak következményeitől. Ezért a legnagyobb óvatossággal igyekezett gondolatait a mondatok közt elrejteni, azért, hogy eltávolítsa azokból a sértő fullánkot. Azonban dacára legmesszebbmenő óvatosságának és dacára annak, hogy az egyházat annak jelenvaló formájában úgy fogadta el, mint amely betölti az azt megillető jogos helyét a második korszak alatt, ez a felfogása mégis megcáfolta az egyház végleges voltát, annak papi uralmával, főpapi rendjével és az általuk emberi eszközökkel szükségképp kiszolgáltatott szentségekkel egyetemben, mert: ebben a vallásos szellemű korban - amelynek hamarosan el kellett jönnie - az istentiszteletnek egy jobb, haladottabb és valóban vallásos formája kellett hogy helyettesítse az abban az időben meglévő formákat.¹⁶⁸²

Joachim ténylegesen semmiféle összeütközést nem látott ezen elgondolása és a pápai egyháznak tartozó hűsége között, mert elvárta azt, hogy az új, vallásos egyház elérkeztét a pápa ugyanúgy örömmel fogja majd üdvözölni, mint ahogyan a gyermek Jézust karolta át Simeon a jeruzsálemi templomban.¹⁶⁸³ Azonban, amidőn arról szó volt, hogy az ő tanaiban foglaltakat követői, azok végző következményéig megvalósítsák, ésszerű módon ezzel az egyház két főpillére súlyos megrázkódást szenvedett. A későbbi joachimisták arra kényszerültek, hogy keserű szavakban törjenek ki az egyházi uralkodó körök ellen, amely saját maga szegte meg vallási szabályait és őket viszont üldözőbe vette eszményeikért.

Benz, a Joachimra vonatkozó dolgozatában - La Piana szerint a következőket foglalja össze:

"Az egyház problémája a szentségek, és a pápaság, amelynek az új rendelkezés következtében eltörlésre vannak ítélve azért, mert az "ordo spiritualis" (a vallási rend) kell hogy azok helyét elfoglalja: ezek alkotják Joachim valóban forradalmi tantételeit. Mert azzal, hogy megjövendőli egy tisztán evangéliumi erkölcsökből álló kor eljövételét, kortársai számára egy olyanfajta vallási szabálmértéket nyújtott, amelynél fogva azok meg tudták ítélni és el tudták bírálni a pápai egyházat. Ezenfelül a szerzetes rendek számára megadta a jogot arra, hogy azok önmagukat úgy tekintsék, mint a vallásos egyház hordozóit, hogy a pápai egyháztól való függetlenségüket nemcsak megszilárdítsák, hanem hogy azt úgy tekintsék, mint az Antikrisztust. Más szavakkal, a későbbi joachimistáknak az egyházzal szemben tanúsított magatartása már csírájában bennrejtett magának Joachimnak tanításában."¹⁶⁸⁴

La Piana ezeket a megjegyzéssel minősíti, mely szerint a pap-ellenes és a pápa ellenes áramlatok régebbiek voltak, mint a joachimizmus, és hogy Joachim a feltétlen engedelmisséget tanította az egyházi hatóságokkal szemben, és hivatkozik arra a tényre is, hogy Joachim a pápa jóváhagyását remélte az új rend számára.

Joachim előkelő és fontos helyet szánt a monasztikus reformoknak az új vallásos gazdálkodás előkészítésében.¹⁶⁸⁵ Ennél megmutatkozott az ő cisztercita nevelése is, mert "hűséges tolmácsolója és bátor hírnöke volt annak a társadalmi és vallási újjászületésnek, melyet a cisztercita kormányzat vezetett be a középkor latin katolicizmusába."¹⁶⁸⁶

Elszomorítva ama lazaságok által, amelyek abban az időben már befészkeltek magukat a ciszterek közé, megalapította a saját florensi rendjét abból a célból, hogy helyreállítsa annak eredeti és

¹⁶⁸¹ Ugyanott a 21. kötet v. részénél, lásd még a Grundmann idézett művét is, a 106. oldalon.

¹⁶⁸² Joachim: Tractatus című értekezését, a 86. oldalon.

¹⁶⁸³ Ugyanott a 87. oldalon.

¹⁶⁸⁴ La Piana idézett művében a 280. oldalon.

¹⁶⁸⁵ Buonaiuti: a Joachim-féle Tractatus című műnél a lábjegyzetben a 35. oldalon.

¹⁶⁸⁶ Buonaiuti: Gioacchinoda Fiore című művében a "Bevezetés"-ben a 11. oldalon, melyet La Piana fordított le, idézett művének 270. oldala szerint.

teljes szigorúságát. Buonaiuti azt jegyzi meg, hogy Joachimnak a "külvilági gondoktól való megszabadulását" illető álma, amit csak nagyszombaton kellett megvalósítani, képezte a cisztercita hagyományok elmélkedő, de tevékeny szellemiségét. Ez a mozgalom volt, amelyik nagy földművelő tömegeket szabadított fel a feudális nagybirtokosság kötelékei alól, megadván nekik azt a munkát, hogy visszaszerezzék maguknak a földet, és vallási értéket adva munkájukhoz. Bernát túlságos mértékben el volt foglalva egyházi és politikai természetű ügyekkel, Joachim azonban "annak a forradalomnak volt nagyszerű tolmácsolója, amely csírájában bennfoglaltatott a cisztercita Rend szabályai-ba". Ő "a monastikus libertasban (szabadságban) találta meg az ember eszményi állapotát a Lélek eljövendő korszaka alatt."¹⁶⁸⁷

A jövődönék ez a kétféle rendje - a világi és a papi rend - amelyet Joachim várt, nemcsak a szabályzat szerint fog élni a szerzetesi tökéletesség formáinak megfelelően, hanem a keresztény hitvallás intézményének megfelelően is,¹⁶⁸⁸ és az fogja élvezni a béke kilátásait és fogja uralni az egész földet,¹⁶⁸⁹ mert ez volt "a Felséges szentjeinek a népe" (Dn. 7:27) (a Bibliából szószerint, "a magasságos egék szentjei népe." a ford. megj.), akik számára megadatott a békesség áldott szemlélete és az uralkodás egyik tengertől a másikig.¹⁶⁹⁰

Joachimnak a későbbi időkre gyakorolt lelki befolyását három fejezet alatt foglalhatjuk össze, ezek: a történelmi elem, a vallási-evangéliumi elem és az időszámítási elem. Látjuk azt, hogy miként helyezte Joachimnak három kora a történelemre a hangsúlyt. A harmadik-korra vonatkozó elemélete arra irányult, hogy ezzel a későbbi korok mozgalmára befolyást gyakoroljon, mint pld. ez a franciskánusok mozgalmával történt,¹⁶⁹¹ sőt - bizonyos tekintetben - még a papellenes eretnekségeknél is látható a vallási életről alkotott eszményképe és Krisztus utánzása következtében. Fel kell itt hívni a figyelmet a Joachim történelmi magyarázatában foglalt időmeghatározási elemre is, különösen az 1260 éves időszakánál, amely előkészítette az utat arra, hogy az "év-nap" elvet a próféciaák hosszabb időszakára alkalmazhassák.

6. AZ "ÉV-NAP" ELVET A SZIMBOLIKUS IDŐ-PRÓFÉCIÁRA ALKALMAZZA. — Joachim alatt korszakalkotó előhaladás történt a prófétai magyarázat szimbolikus idő-felfogásában. Mostanáig - tizenhárom századon keresztül - a hetven hetet általában úgy vették, mint éveket jelentő heteket. Azonban a keresztény korszak első esztendeje ennek az elvnek semmi további alkalmazását nem eredményezte a keresztény egyházi írók között, kivéve azt az egy-két pillantást a Jel. 2:10. fejezetében foglalt "tíz-napra" mint amely az üldözések tíz esztendejének számított, és a Jel. 11. fejezetében lévő három és fél napra, amely a három és fél esztendőt jelentett. Most azonban Joachim kezdte meg először alkalmazni az "év-nap" elvet, az 1260 napra vonatkozó próféciaára.

Időre volt szükség ahhoz, hogy kifejlődhessék az erre az időszakra szóló későbbi fogalom felállítására. 35 esztendővel Joachim halála után, Eberhardnak kellett lennie annak, aki úgy mutatott rá a pápaságra, mint amelyik - történelmi szempontból - beteljesíti a Dániel-féle Kis Szarvról szóló szimbólumnak megjövendölt meghatározását. Ez azonban nem állott semmilyen kapcsolatban a Joachim féle tolmácsolással. Azonban lehetséges, hogy a pápai Rómának a megjövendölt istentagadással történt mindjobban szaporodó azonosítása, ilyen kifejezések alatt, mint: Antikrisztus, Babilon, Vadállat, a Bűn Embere és mint a Bűn Titokzatossága, azt eredményezte, hogy az 1260 évet olyan értelemben alkalmazták, mint ami a pápai kis szarv egyházi uralmának korszakát jelentette. A Kis Szarv-nak illetően való felfogása, amely csakhamar be kellett hogy következzen, megadta a nyitját az 1260 év olyan értelmű időbeli elhelyezésének, mint ami a reformáció idején és azt követően is kifejlődött.

Joachim volt az, aki az időbeli magyarázat történelmi módszerének a prófétai szimbólumokkal való kapcsolatához az alapokat lerakta, amikor ezt úgy a nemzetekre, mint az egyházakra nézve is alkalmazta, amikor erre az időszakra kiterjesztette az "egy napot egy évért" - bibliai elvet - amelyet

¹⁶⁸⁷ Ugyanott a 273. oldalon.

¹⁶⁸⁸ Joachim: Concordia című művének a 80. kötet r. részénél.

¹⁶⁸⁹ Ugyanott a 95. kötet v. részében.

¹⁶⁹⁰ Joachim: Tractatus című művében a 101. oldalon, ugyancsak a 35. oldaltól kezdve.

¹⁶⁹¹ A spirituális franciskánusok által gyakorolt befolyást e könyv következő fejezetében tárgyaljuk.

a régebbi évszázadok alatt csupán csak hetven hétre szoktak alkalmazni. A régebbi bibliamagyarázók számára - akik a világ végezetét a közeli időre, vagy néhány évszázad elteltével várták - az összes időbeli kilátások, amelyek az utolsó dolgokkal voltak kapcsolatban, meg voltak rövidítve, mert ők nem voltak képesek felfogni, hogy hogyan maradhat fenn a világ elég hosszú ideig ahhoz, hogy beleférjen abba egy oly hosszú időre szóló időbeli prófécia, amelynek tartama 1260 esztendő teszen ki. Joachim maga sohasem terjesztette ki az "év-nap" elvet a 2300 napra vonatkozó prófeciára, valószínűleg abból a hasonló indokból, hogy a világ végezetét ő korábbi időpontra várta.¹⁶⁹² Azonban mindössze három esztendővel halála után - amint azt majd látni fogjuk - az egyik névtelenül megjelent könyvben, melyet tévesen neki tulajdonítottak a 2300-as számot úgy állítják be, mint amely 23 évszázadra vonatkozik és viszonylag alig néhány esztendő elteltével más írók az "év-nap" elvet szintén alkalmazni kezdték az 1290, 1335 és a 2300 napra is. Ily módon azt az elvet, amelyet ő hangoztatott, később a vezető protestáns prófécia-magyarázók is felhasználták, jöllehet azok jelentését és időbeli elhelyezkedését oly módon alkalmazta, amit előbbiek természetesen elvetettek.

Térjünk most már át Joachim Teljesítményeinek általános áttekintéséről arra, hogy fontolóra veszünk néhányat különleges prófétai magyarázatai közül.

III. Joachim magyarázata a Dániel féle vezető prófeciákra nézve

1. MEGHATÁROZZA A DÁNIEL 2. FEJEZET NÉGY BIRODALMÁT. — Joachim a "Concordia" című művében körvonalazza a Dániel 2. fejezetének néhány prófétai világbirodalmát, amelyeket Dániel "csodálatosan megmagyarázott". Az aranyat úgy magyarázza, hogy az a káldeusok, médek és a perzsák országa, az ezüstöt úgy, mint a macedónok birodalmát, Alexandertől egészen a makkabeusok idejéig, a harmadikat úgy, mint a Római birodalmat. A szaracénokat, akik a rómaiak területét foglalták el úgy tekintik, mint azt a vasból való országot, amelyiknek le kell sújtania Babilonra.¹⁶⁹³

"Ezt a szobrot ... az atyák némelyike úgy magyarázta, hogy a vasat a római birodalomnak tulajdonították, mint amelyik az összes országok felett uralkodik. Mivel abban az időben a szaracénoknak még nem volt semmilyen országuk, amelyen át - úgy mint most csaknem naponta - az aranyat és az ezüstöt és a rezes darabokra lehetett volna zúzni."¹⁶⁹⁴

2. A FÖLDET BETÖLTŐ "KŐ" MÉG A JÖVŐBEN VAN. — A vas és a cserép korszaka - úgymond Joachim - "az utolsó országot jelenti, amelyik az Antikrisztus idejében fog létezni." Joachim egy társaságban van Ágostonnal azáltal, hogy a földnek a mennyei kővel való megtöltését, vagy magát az égi hegyet az elkövetkező jövőbe helyezi:

"Azonban ez az ország (a vas és cserép országa) csupán rövid ideig fog fennállni, csak addig, amíg az a kő, amely emberi kéz érintése nélkül szakad le a hegyből rá fog zúdulni azokkal a fegyverekkel együtt, amelyek ezelőtt meghódították a római birodalmat, el fogják foglalni és el fogják pusztítani azt. ... Így hát az a drágalátos kő, amelyik az égből fog leszállani, be kell hogy töltsen az egész földet, amikor a nemzetek egyetemes országai, amelyek öellene hadakoztak, el lesznek pusztítva."¹⁶⁹⁵

3. A DÁNIEL 7. FEJEZET SZOKATLAN ÉRTELMEZÉSE. — A különböző embereknek különböző véleményeik vannak - jelenti ki Joachim a Dn. 7. fejezetében foglalt vadállatokra nézve - mint amelyek visszamaradtak az utókor számára. Újból azon igyekszik, hogy a szaracénokat összekapcsolja a negyedik vadállattal, úgyszintén összekösse azokat a tízszarvú apokaliptikus vadállattal is. A tíz szarv és a Kis Szarv - szerinte - a jövődöbeli királyokat jelentik, azonban a tizenegyedik királyra vonatkozó magyarázat magályos. Dániel első három vadállatában a zsidókat a rómaiakat, illetve az ariánus országokat látja.¹⁶⁹⁶

¹⁶⁹² Alfred-Félix Vaucher: Lacunziana című művének 58. oldalán.

¹⁶⁹³ Joachim: Concordia című művében a 127. kötet r. és v. részénél.

¹⁶⁹⁴ Ugyanott a 127. kötet r. részében.

¹⁶⁹⁵ Ugyanott a 127. kötet v. részében.

¹⁶⁹⁶ Ugyanott a 127. kötet v. és a 128. kötet r. részénél.

4. NAGY SÁNDOR A SZARV A GÖRÖG BAKKECSKÉN. — Az, aki a látomást Dániel kérésére tolmácsolta kijelentette, hogy a kecskék kecskebakja nem más, mint a görögök országa. Azonban, hogy a nagy szarv az első király volt, azaz Sándor, akinek le kellett vernie Dáriust, a perzsák és a médek királyát.¹⁶⁹⁷

5. A KIS SZARV ALATT NEM ANTIOCHUST ÉRTI. — "Antiochust nem kell annak az egyénnek tekinteni, amiről az előbb szoltunk. Ámbár a gonoszságok megszorodtak, egy király fog feltámadni, arculatában vakmerő és érthető előadásában, ámbár lehetségesnek látszana, hogy őt igazi értelmében fogják fel, mégis ez az ember az Antikrisztus, akinek típusát Antiochusban találták meg. Mert Antiochus nem pusztította el az egész világot, akivel szemben a zsidóknak oly kevés zsoldosa olyan kitartóan állott ellen, sokkalta jobban, mint ahogyan el tudnánk hinni, hanem arról az egyénről van szó, akire vonatkozólag meg vagyunk írva: "Aki maga ül be, mint Isten az Isten templomába, Isten gyanánt mutogatván magát."¹⁶⁹⁸

6. AZ 1335 NAP TITKA MÉG NEM VILÁGOS. — "És boldog az, aki várakozik és elérkezik az ezerháromszáz és harmincöt naphoz. Egy dolgot mondom ki félelem nélkül, hogy amikor ezek a titkozatosságok beteljesednek, akkor a hetedik angyal egy trombitát fog megfújni, ami alatt mindazok a titkok, melyek meg vannak írva, be fognak teljesülni és akkor beköszönt a békesség ideje az egész földön. Ennek a számnak igazi titkát illetőleg senki ne bosszantson engem, senki ne kényszerítsen engem arra, hogy túlmenjek az előírt határokon, mert Istennek van hatalma arra, hogy az Ő saját titkait még világosabbá tegye."¹⁶⁹⁹

IV. Az Apokalipszis magyarázata jelentős előhaladást mutat fel

1. A HÉT IDŐSZAK PÁRHUZAMBAN VAN AZ Ó-TESTAMENTUM HETES FELOSZTÁSÁVAL. — Az "Expositio in Apocalipsim" című könyvének "Prológusában" Joachim kifejezetten megállapítja, hogy ennek a könyvnek megírását nem saját önteltségéből, hanem kifejezett felhatalmazás alapján kezdte meg. A "Bevezető Könyv"-ben Joachim összefoglalja az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek három korát: 1.) Ábrahámától Keresztelő Jánosig, 2.) Keresztelő Jánostól kezdve a pogányság teljességéig, és 3.) ennek az időnek elteltétől egészen a beteljesülésig. A két Testamentum összhangjára vonatkozó elgondolást jól jelképezi azzal, hogy a hét pecsétet¹⁷⁰⁰ a keresztény korszak hetes beosztására alkalmazza, párhuzamba állítva azt az Ó-Testamentum hét részes felosztásával, Ábrahámától kezdődőleg. Szükség van arra, hogy ezt jól megértsük, mivel ez képezi a keretét az ő további magyarázatainak.

1. Krisztus feltámadásától kezdve János apostol haláláig. (Párhuzamba állítva Jákóbtól Mózesig és Jósuéig).
2. János halálától Konstantinig. (Párhuzamba állítva Mózesétől és Jósuéétől, Sámuelig és Dávidig).
3. Konstantintól Justiniánig. (Párhuzamba állítva Sámuel és Dávidtól Illésig és Elishaig.)
4. Justiniántól Nagy Károlyig. (Párhuzamba állítva Illéstől és Elishától Ezékielig és Ésaiásig.)
5. Nagy Károlytól az akkori időig. (Párhuzamba állítva Ésaiással és Ezékiellel a zsidók fogságáig.)
6. Az akkori időktől kezdve az új Babilon lerombolásáig. (Párhuzamba állítva a zsidók visszatérésétől Malachiás haláláig.)

¹⁶⁹⁷ Ugyanott a 128. kötet v. részében.

¹⁶⁹⁸ Ugyanott.

¹⁶⁹⁹ Ugyanott a 135. kötet r. részében.

¹⁷⁰⁰ Meg kell jegyeznünk azt, hogy ezt a hét időszakot a pecsétekkel és a trombitaszókkal kapcsolatban magyarázza, és azokat nem vonatkoztatja a hét egyházközségre. Joachim úgy beszél a Péter-féle öt egyházzól (a fő székhelyekről) és a János-féle hét egyházzól, mintha azok valóságos egyházközségek lennének, majd aztán ismét úgy idézi az előbbieket, mint az öt általános egyházi rendet - az apostolokat, a mártírokat, a doktorokat, a szüzeket és a szerzeteseket - és ezt az utóbbit úgy emlegeti, mint a hét különleges egyházi rendet, melyeket a vallásnak szenteltek, azaz amelyek magukat a szerzetesi életre szánták. (Joachim: Expositio című művében a 17. kötet v. és a 18. kötet r. részei.)

7. Az utolsó állapottól az Úr szentjeinek szombatjától az Úr eljöveteleig. (Párhuzamba állítva Malakiás halálától Zachariásig, Keresztelő János édesatyjáig.)¹⁷⁰¹

2. A HÉT PECSÉT ÁTFOGJA A KERESZTÉNY KORSZAKOT. — Joachim további magyarázatot nyújt a 6. fejezetben foglalt hét pecsétre nézve is, amit a következőkben foglalhatunk össze:

1. A fehér ló az ősegyházat jelenti. Krisztus a lovas, akit az apostoli rend hirdet meg.
2. A veres ló a pogány Róma papjait jelenti, az ördög, vagy a római császárok annak lovasai, a mártírok rendje.
3. A fekete ló az áriusi papságot jelenti, a mérlegek az ariánusok vitatkozásait, az árpa, búza, olaj és a bor a történelmi, személyi, erkölcsi és betűszerint való magyarázatokat jelentik, a katolikus doktorok rendje.
4. A sárgaszínű ló a szaracénokat jelenti és Mohamed lovagol rajta, a remeték és szüzek rendje.
5. Az oltár a római egyházat, annak papságát és a szerzeteseket jelenti, valamint azokat a mártírokat, akik Spanyolországban üldözést szenvednek. (Ami Joachim idejében végződött.)
6. Babilon megítéltetése (vagy bárkinek, aki megtámadja a római egyházat) üldöztetés.
7. Az utolsó szombati nyugalom, az elmélkedő élet csöndje.¹⁷⁰²

Hivatkozással a Dn. 12:7. versben szereplő angyalra, Joachim összehasonlítja azt az "időt, időket és félidőt" a Jelenések időszakaival:

"A hét pecsét bennfoglaltatik ebben a negyvenkét emberöltőben, és semmi mást nem lehet erről mondani az időben, időken és az idő felosztásában ennek az egy angyalnak minden csodatétele teljességbe fog menni úgy, amint ezt egy másik angyal, vagy talán egy és ugyanaz (az angyal) mondja, amikor a hatodik angyal megfújja a trombitát: Nem leszen többé idő, csak a hetedik angyalnak a szava, s amikor a trombitaszó elhangzott, az Isten titokzatossága be fog teljesedni. Ó csodálatos egyetértés, a hatodik pecsét alatt! Meg van írva, hogy az angyal ezt az esküt az Ó-Testamentumra tette le, és a hatodik (pecsét) felbontásánál az "Új-ra".¹⁷⁰³

3. A HÉT TROMBITASZÓ ÚJBÓL AZ EGÉSZ KERESZTÉNY KORSZAKOT JELZI. — A trombiták felhasználásával Joachim újból visszasiklik az evangélium kiosztásának kezdetéig. Az ötödik trombitaszónak - amely az ő saját korát jelenti - sáskáit úgy értelmezi, hogy azok a szimatikusokkal, vagyis az eretnekekkel azonosak, különösképp a patarinokkal, akik a "manicheánus" vagy a "Catharisták" fajta eretnekek képviselői voltak. "Ezek azok az eretnekek, akiket köznyelven pathareneusoknak neveznek, némelyek szerint és mások szerint különféle néven hívják azokat."¹⁷⁰⁴

4. A KÉT TANÚBIZONYSÁG KÉT RENDET JELENT. — A Jelenések 11. fejezetének Két Tanúbizonysága valószínűleg a hagyományos Énokot és Illést látszik jelenteni, azonban még valószínűbb, hogy azok Mózesre és Illésre vonatkoznak, mivel Énokot a Jelenések 10. fejezetének az angyala képviseli. Ezt a hármat ugyanazoknak kell számítani, mint akik 14. fejezetben szereplő repülő angyalok.¹⁷⁰⁵ Azonban Mózes és Illés a legnagyobb valószínűség szerint csak lelki megszemélyesítők, az egyik papok rendje, a másik a szerzetesek rendje. Joachim úgy azonosítja az "örökkévaló evangéliumot", mint a "Lélekben lévő evangéliumot, amelyik az elmélkedő egyház harmadik korszakához tartozik."¹⁷⁰⁶ A város letaposásának negyvenkét hónapja ugyanazt az időt jelenti, mint a Dániel féle

¹⁷⁰¹ Joachim: Expositio című munkájánál a 6. kötet v. része. Joachimnak az Expositióban megjelent tanításainak egy meglehetősen teljes tartalomkivonata megtalálható az Elliott-féle mű 4. kötetének 386-421. oldalain is. Számos lábjegyzetben megtaláljuk az eredeti latin nyelvű szöveg kivonatát, a mi birtokunkban lévő 1527. évről származó kiadásra vonatkozó pontos hivatkozásokkal együtt. És ugyanott meg van egy közérthető táblázat, vagyis egy térkép is a 421. oldalon. A Joachim hitvallására vonatkozó kevésbé részletes összefoglalásra nézve lásd még a Bett-féle idézett művet is, annak 3. fejezeténél.

¹⁷⁰² Joachim: Expositio című művénél a 113. kötet v. részétől a 120. kötet r. részéig, és a 123. kötet r. részénél.

¹⁷⁰³ Joachim Concordia című művében a 133. kötet v. részét és a 134. kötet a. részénél.

¹⁷⁰⁴ Joachim: Expositio című művéből lefordítva, annak 130. kötetében a v. részénél, lásd még a 131. kötet r. részét is.

¹⁷⁰⁵ Ugyanott a 146. kötet r. részénél és a 147. kötet v. részénél.

¹⁷⁰⁶ Ugyanott a 95. kötet v. részénél.

Kis Szarv ideje és a Tanúbizonyságok prédikálásának ideje, három és fél évet tesz ki.¹⁷⁰⁷ Amidőn Énok és Illés megérkeznek, akkor tizenkét férfiú léssen kiválasztva - a patriarchákhoz és az apostolokhoz hasonlóan - hogy a zsidóknak prédikáljanak és akkor alakulnak meg a leghíresebb kolostorok, hasonlatosan a tizenkét törzshöz és a tizenkét egyházközséghez (a Péter féle öt egyházközséghez és a János féle hét egyházhoz). Ezzel kapcsolatban öt főbb cisztercita rendhárról tesz említést.¹⁷⁰⁸

5. AZ "ASSZONY" AZ EGYHÁZ, A "SÁRKÁNY" AZ ÖRDÖG. — A Jel. 12. fejezetének vajúdó asszonya általában véve az egész egyházat képviseli és különösképp a remeték és szüzek egyházát.¹⁷⁰⁹ A sárkány az ördögöt jelenti, a test az egész gonosz sokaságot, és a hét fej hét egymásután következő üldöző királyt képvisel, az egyház korszakán keresztül. A tíz szarv az eljövendő tíz királyt jelenti, a farok az utolsó zsarnokot (az Antikrisztust), a fiúgyermek nem más, mint Krisztus.¹⁷¹⁰

6. A VADÁLLATOK A KIRÁLYI ÉS A PAPI ZSARNOKSÁGOT JELKÉPEZIK. — A Jel. 13. fejezetének első vadállata a Dániel-féle vadállatok kombinációja. Az oroszlan a zsidókat jelenti, a második vadállat a pogányokat, a harmadik vadállat az ariánusokat, akiknek négy fejét az ariánus görögök, a gótok, a vandálok és a lombardok alkotják, a negyedik vadállat a szaracénokat jelképezi. Úgy látszik, hogy az utóbbiak az ő korában ismét életre keltek előbbi vereségeik után, azonban meglehet, hogy ez talán csak egy jövendő lelki válságot akar jelenteni a tizenegyedik király idejében való újjáéléddel egyetemben.^{1711 1712}

A Jel. 13. fejezetének második vadállata a hamis próféták szektáját jelenti, és annak két szarva a várva-várt Énokot és Illést képviseli.¹⁷¹³ Amikor az Új Babilon (Róma) a vadállat kezeibe lett adva, hogy szétfűzza azt, amikor a tizenegyedik király fog uralkodni a szaracénok felett, akkor fog eljönni a hamis próféták ideje. Átpártolnak majd a polgári kormányzat oldalára és el fogják árulni a keresztény vallást.¹⁷¹⁴ Ugyanúgy, mint ahogyan az első vadállatnak meg léssen az utolsó szaracén királya, ugyanúgy lesz a kétszarvú vadállatnak is egy hamis főpapja, aki az Antikrisztus lesz.

"Valóban úgy látszik, hogy amint annak a tengerből feljövő vadállatnak meg léssen egy bizonyos nagy királya az ő szektájában, aki hasonlítani fog Néróhoz, úgy mint az egész világ császárához, éppúgy léssen annak a vadállatnak is, amely a földből jön fel egy bizonyos nagy főpapja, aki Somon Magnushoz fog hasonlítani, és egy úgynevezett egyetemes főpaphoz az egész világon, és ő lesz az Antikrisztus, akiről Pál apostol azt mondja, hogy fel fog emeltetni és fölébe helyezi majd magát mindannak, amit így hívnak, hogy annak, akit imádnak úgy, hogy ő maga ül be az Isten templomába s Isten gyanánt mutogatván magát."¹⁷¹⁵

Némely doktorok - folytatja - azt mondják, hogy a tizenegyedik király az Antikrisztust jelenti, azonban Joachim is készségesen magáévá teszi ugyanezt a felfogást. A sárkány egy ember, de annak sok feje van és számos Antikrisztus létezik. Másutt Joachim arra tesz célzást, hogy az Antikrisztus a pápa helyét fogja majd bitorolni.

¹⁷⁰⁷ Ugyanott a 145. kötet v. és a 146. kötet v. részeinél. Az 1260 napot a nap-év elv alapján teljes mérvben tárgyaljuk az V. fejezetben.

¹⁷⁰⁸ Joachim: Concordia című művében az 57. kötet v. részénél.

¹⁷⁰⁹ Joachim: Expositio című művében a 154. kötet r. és v. részeinél.

¹⁷¹⁰ Ugyanott a 156. kötet r. és a 157. kötet r. részeiben.

¹⁷¹¹ Ugyanott a 162. kötet r. és a 183. kötet r. v. részeiben.

¹⁷¹² Ugyanott a 164. v. és a 165. kötet r. részénél. Érdekes megjegyezni azt is, hogy ebben a kötetben Joachim (a 164. kötet v. részénél) egy csillaghullásról tesz említést a Kr.u. 1015. évben (illetve az 1095. évben), mint ami felbátorító égi jel lenne Urbán és a kereszties vitézek részére. Igen figyelemreméltó az ő magatartása is a szaracénokkal szemben. Lehetséges - úgymond - hogy a keresztények győzedelmeskedni fognak azok felett, prédikálásukkal, nem pedig harc által. (Joachim: Tractatus című művének 117. oldalán.)

¹⁷¹³ Joachim: Expositio című művében a 166. kötet V. részében.

¹⁷¹⁴ Ugyanott: a 167. kötet V. részében.

¹⁷¹⁵ Ugyanott a 168. kötet R. részében (Lásd az angol nyelvű körülírást is az Elliott idézett művének 408. 409. oldalain.) Itt azt látjuk, hogy ő a Bűn emberét az Antikrisztussal azonosítja. Máshol viszont Heródest állítja úgy be, mint aki mind a kettőt jelképezi. (Tractatus) című műve 67. oldalán.)

"Az Antikrisztus maga bitorolja majd Krisztus országát azt mondván, hogy ő az Istennek Fia, és ő fog majd beülni mint az Úr az Ő templomába, azon igyekezve, hogy kioltsa a Krisztus helytartójának életét, és azokét az embereket, akik az ő pártján vannak, és városról-városra fogja őket üldözni. ..."

"Talán mivel sok Antikrisztus fog támadni, valaki azt mondhatná, hogy Absolon alatt nem csupán az a legnagyobb üldöző van értve, akit az Úr Jézus el fog pusztítani az Ő szájának leheletével, hanem valaki más is, akire vonatkozólag azt olvassuk, hogy némelyek bitorolták a római széket, és azt látjuk, hogy ez tényleg megtörtént legutóbb Frigyes császár (Barbarossa - mondja Buonaiuti) alatt. Mégis azt gondolom, hogy amikor az történik vele, akkorra már a görögök és zsidók jelentős sokasága lett összegyűjtve az egyház szolgálatára."¹⁷¹⁶

7. A "666"-OS SZÁM MÉG NEM LETT MEGFEJTVE. — Az állókép az a hagyomány, melyet a hamis próféták fektettek fel az első vadállat emlékezetében, azt mondván, hogy ez az ország az, amelynek örök időkre fenn kell maradnia.¹⁷¹⁷ A 666-os számra nézve - mondja Joachim - nekünk még várni kell és előbb ismernünk kell a nevet, mielőtt elmélkednénk a szám jelentése felől, azonban a szám nem lett kinyilatkoztatva. Mégis színes elmélkedést folytat a 666-os számra nézve, mintha az az Ádám és az Antikrisztus közti egész időszakot akarná jelenteni.¹⁷¹⁸

8. A HÁROM ANGYAL ÉS AZ ÖRÖKKÉVALÓ EVANGÉLIUM. — Joachim azt mondja, hogy a három angyal valószínűleg a jövődőt jelenti, mert az elsőről meg van írva, hogy nála van "az örökkévaló evangélium", azonban azt gondolja, hogy a Jelenések 14. fejezetének első angyala az ötödik pecsét felnyitásakor érkezik meg, (aki vagy a gyötrelmek hirdetője, vagy a Jel. 10. fejezet angyala), azonban a másik kettő a hatodik pecsét felnyitásakor az Antikrisztus idejére érkezik meg, ezek a Két Tanúbizonyosság, akik 1260 napig fognak prédikálni.¹⁷¹⁹ Ezek - úgymond - talán Mózes, Énok és Illés, akik úgy fognak eljönni ennek a második korszaknak befejeztekor, mint három nagy prédikátor, hirdetvén az örökkévaló evangéliumot, Babilon elestét, és azt a bosszút, amely a vadállat imádóira fog kitöltetni.¹⁷²⁰ Az örökkévaló evangélium - mint azt másutt említi - a Lélektől való evangélium, a szószerinti evangélium pedig időleges és nem örökkévaló.¹⁷²¹

9. AZ ISTEN SZÉKHELYE A VADÁLLATNAK LETT A SZÉKHELYE. — A poharakat úgy veszi, hogy azokat a pecsétekkel és a trombitaszóval állítja párhuzamba, elkezdvén ezt ismét az ősi egyházal, azonban ezt úgy fogja fel, mint az Isten bosszújának a kitörését ugyanazon időszakok alatt.¹⁷²² Van az ötödik pohárnál egy érdekes pont is, amely szerint ezt a poharat a papság és a konventek lakóinak hazug egyéneire öntik ki, akik - az egyház külső formája alatt, amelyik az Isten székét képezi - a vadállat székét alkotják, ami az Antikrisztus országa, melyet ez az egyház kezdettől fogva ural, az ő tagjai által. Egy másik ilyen pont abban áll, hogy a hatodik pohár a római birodalomra öntetik ki, amelynek népei alkotják Rómának az Új Babilonnak partjait.¹⁷²³ A hetedik csapás megtisztítja majd a levegőt, azaz az egyház lelkiességét, amelyik a Babilon megítélése után megmarad.¹⁷²⁴

10. A "SZAJHA" A RÓMAI ISTENTELT JELKÉPEZI. — A Jel. 17. fejezetében szereplő szajhát úgy tekinti, mint aki Rómát jelképezi mindazon istentelen ember értelmében, akik káromlással illetik az igaz egyházat - Jeruzsálemet - akik közöttük tartózkodnak. A szajha nem csupán Róma városa, avagy annak minden lakója - távolról sem - hanem az a gonosz emberek összes sokaságát jelenti, a

¹⁷¹⁶ Joachim: Expositio című művében a 168. kötet R. részénél.

¹⁷¹⁷ Joachim Expositio című művében a 168. kötet r. részénél.

¹⁷¹⁸ Ugyanott a 169. kötet r. részében.

¹⁷¹⁹ Ugyanott a 173. kötet r. részében.

¹⁷²⁰ Ugyanott a 147. kötet v. részében.

¹⁷²¹ Ugyanott a 95. kötet v. részében. A joachimisták később Joachim írásait úgy nevezték el, hogy azok az "Örökkévaló Evangéliumot" jelentik. (Lásd: Bett idézett művében a 49. 50. 103. oldalakat.)

¹⁷²² Joachim: Expositio c. művében a 187. kötettől kezdődő részt.

¹⁷²³ Ugyanott a 189. kötet v. és a 190. kötet v. részeit.

¹⁷²⁴ Ugyanott a 191. kötet v. részében.

testből született embereket, a keresztény birodalom egész kiterjedésében.¹⁷²⁵ A "földi királyok" a rossz főpapokat jelentik, akik egy követ fűjnek a gonosz emberekkel.¹⁷²⁶ A veres fenevad hét fejében (ami ugyanaz mint a 13. fejezetben és a Dániel könyvében szereplő) hitetlenek egymást követő, üldöző királyságait tekinti, a zsidókat, a pogány Rómáét, a négy arianus hatalmat (a görögöt, a gótot, a vandált és a lombardiat), valamint a szaracénok országait.¹⁷²⁷ A római egyház és birodalom kebelében lévő Babilon gyermekei jelentik azokat, akik a római kereszténység ítélete be fog teljesedni.¹⁷²⁸ Babilonnak a fenevad általi elpusztítása meghozza az igazak felszabadulását és a zsidók megterését.¹⁷²⁹ Azonban az ország megalapítása előtt van még egy további megpróbáltatás, amelynek el kell jönnie.

11. A FENEVAD ÉS AZ ANTIKRISZTUS LEGYŐZÉSE. — A Babilon elpusztítása felett való örömnép után, az Antikrisztussal való végső harc fog bekövetkezni, aki a hetedik király időszakában élő fenevad. Bizonytalan azonban e tekintetben, vajon az Antikrisztus a hatodik, vagy a hetedik fejet jelenti-e, azonban azt gondolja, hogy abban úgy a fenevad, mint a hamis próféta is bennfoglaltatik (más helyen ezt az úgynevezett szaracén császárral és az úgynevezett eretnek pápával azonosítja). A Krisztus ezeket a nemzeteket személyesen fogja legyőzni, avagy az Ő szentjei által.¹⁷³⁰

"Valóban meg vagyunk győződve és az igazak egész egyháza rendületlenül vallja azt, hogy Ne ki az Ő Atyjának dicsőségében kell eljőnnie, hogy megítélje az eleveneket és a holtakat, és tűzzel a világot, azonban hogy ez az Antikrisztus idejében vagy azt követőleg fog-e megtörténni, azt sokan kétségbe vonják. ... Én azonban azt gondolom, hogy Ő Saját maga fog eljőnni, hogy azt (Antikrisztust) elpusztítsa abból az okból, amit Ő önmaga jelent ki az Evangéliumban: "Mindjárt pedig ama napok nyomorúságai után a nap elsötétedik és a hold nem fénylik." Mert ha Ő nem mondta volna, hogy "Mindjárt" úgy a kérdés ezen a ponton meglehetősen kétes maradt volna. Azonban mivel ez így meg van írva, ezért úgy tűnik, hogy mialatt még az Antikrisztus uralkodik, Krisztus el fog jönni, hogy Ő maga vessen véget az ő uralmának és az ő káromlásainak."¹⁷³¹

Joachim nem biztos abban, vajon a Krisztus kíséretében lévő seregek azok-e, akik meghaltak a Krisztusban, vagy azok-e, akik fel lettek támasztva az Ő feltámadásának idején, avagy - ahogyan inkább gondolja - a földi szentek lennének azok.¹⁷³² Miután a fenevadat és a hamis prófétát a tűz tavába vetették, és a többi el lett pusztítva az Ő szájának kardja által, senki sem maradt hátra, "egy csekély nép" kivételével, mivel a hetedik időszak alatt senki sem maradt életben, kivéven a szenteket.¹⁷³³

12. ÚJ MEGJEGYZÉSE A MILLENNIUMOT ILLETŐLEG. — A Jel. 20. fejezetében a világ hetedik korszaka van ábrázolva, amely a Lélek harmadik korát jelenti, Joachim azt mondja, hogy ez nem jelenti a világ teremtésétől kezdődött valóságos hetedik évezredet, hanem a világ hetedik korát - amely valóságban meghatározatlan tartamú - esetleg nagyon rövid idő, amelyet az Antikrisztus és a fenevad elpusztításának idejétől kell számítani.¹⁷³⁴

Joachim azzal a chiliastikus elgondolással harcol, amely az eljövendő ezeréves földi országlásra vonatkozik. Azt gondolja, hogy azoknak az embereknek, akik erről a hetedik korról azt hiszik, hogy az a hetedik évezredet jelenti, nincs igazuk, a görögök és a latinok szerint, mivel az előbbiek többet, az utóbbiak kevesebbet kívánnak, ami nyilvánvalóan arra a véleményeltérésre való célzást képez, ami a Septuaginta és a Vulgata (zsidó) világ-időszámítás között áll fenn. Azt állítja, hogy a hetedik kor nem egy meghatározott időszakot képez, hanem egy szombatos időszak fog bekövetkezni a fe-

¹⁷²⁵ Ugyanott a 194. kötet r., a 195. kötet r. és a 198. kötet r. részeiben.

¹⁷²⁶ Ugyanott a 194. kötet r. részénél.

¹⁷²⁷ Ugyanott a 196. kötet v. részénél.

¹⁷²⁸ Ugyanott a 198. kötet r. részében.

¹⁷²⁹ Ugyanott a 204. kötet r. részében.

¹⁷³⁰ Ugyanott a 207. kötet r. részében.

¹⁷³¹ Ugyanott a 207. kötet r. részében és v. részében.

¹⁷³² Ugyanott a 207. kötet v. részében.

¹⁷³³ Ugyanott a 209. kötet v. és a 207. kötet v. részében.

¹⁷³⁴ Ugyanott a 209. kötet v. részétől kezdve a 211. kötet r. részéig terjedőket.

nevad és a hamis próféta letiprása után.¹⁷³⁵ Az Antikrisztus feletti végső ítélet nem a világ utolsó pillanatában fog elhangzani, mivel a világ vége nem mindig a legutolsó időket jelenti, hanem a végnek az idejét, vagyis a legutolsó kort.

"Már több mint egy ezer esztendő telt el azon (idő) óta, amikor az áldott János ezt mondá: "Fiacskáim, itt az utolsó óra!" Ezért marad még idő az Antikrisztus bukása után is, azonban, hogy vajon ennek az időnek a végeztével fog-e eljönni az Úr az utolsó ítéletre, vagy annak kezdetekor, erre nézve némelyek úgy gondolták, hogy inkább kétlik ezt, semmint határozottan állítsák."¹⁷³⁶

Ez a harmadik kor, amelynek kezdetekor valószínűleg Krisztus személyes eljövetele következik be, és amikor csak azok a szentek maradnak vissza az egyházban, akik elmélkedő életmódot folytatnak, gyökeresen különbözik az Ágoston-féle jelenvaló millenniumtól. Szilárdan kitart az mellett, hogy a Sátánt meg fogják kötni és azt a lehetőséget veti fel, hogy ezt az időszakot nem lehet az első adventtől való ismételéssel számítani.¹⁷³⁷ Mégis bizonyos mértékben ezt össze tudja hangolni az augustinizmussal, mert hűséges fia az egyháznak és nem támadja meg a hagyományos hitvallásokat. A sárkány megkötözése - legalább részben - már a Krisztus halálakor megkezdődött, azonban azt teljesen csak akkor kötni majd meg, ha mind a hét fej le lett már győzve, "attól a naptól, vagy órától kezdve, amidőn a fenevadat és a hamis prófétát bedobták a tűznek tavába, és ezért a hetedik szombatos időszak "egyrészt már akkor kezdődött, amelyik szombaton Krisztus a sírboltban nyugodott és beteljesülés szerint az a fenevad és a hamis próféta elpusztításával fog megkezdődni."¹⁷³⁸ Ilyen módon tehát az ezer esztendő a Sátán feloldásáig és a Góg és Magóg-al folytatott csatáig terjed ki.

"A Szentlélek részben már megkötözte az ördögöt és Ő még jobban meg fogja kötni azt a napon ... amíg az az idő be fog teljesedni, amelyik az ezer évvel van megjelölve, az Úr feltámadásától kezdve az ő (a Sátán) elszabadulásáig, bezárván őt a scytha törzsek szíveibe."¹⁷³⁹

A hetedik, vagyis a szombatos kor alatt, amikor az ördög teljesen meg van kötözve, a Felséges szentjei uralkodnak az "Isten lelki látomásában", amikor is a mártírok és némelyek az igazak közül már életben voltak haláluk órája óta, az ezer esztendő alatt. (Azok a "halottak", akik Krisztusban vannak és a "tökéletesek", késedelem nélkül felszállnak a mennyekbe.)¹⁷⁴⁰

"És ez a boldog látomásnak és a békességnek az országa, amely annak beteljesülése szerint adatik majd az igazak sokaságának, a hetedik király pusztulása után, amelyik az Úr feltámadását rögtön követő időben kezdődik és amelyről helyesen mondják, hogy az ezer évig fog megmaradni úgy, hogy ugyanezt az időt értjük a sárkány bebörtönzésére és a szentek országára is, mivel az egyik meg van különböztetve a másiktól az indítóok által. Azonban a halottak maradéka mindaddig nem fog együtt élni Krisztussal, amíg az ezer esztendő egészen el nem telik, mivel az igazak a Mindenható megítélése alá tartoznak."¹⁷⁴¹

13. AZ "EZER ESZTENDŐ" NEM VALÓSÁGOS. — A tökéletes 1000-s szám csupán a teljességet, nem pedig valamely szószerint vett időszakot mutatja, mert a hetedik kor valószínűleg nagyon rövid lesz, talán elegendő rövid ahhoz, hogy lehetővé tegye ugyanezen Bűn Emberének azt, hogy részt vegyen a végső csatában, amikor a Sátán feloldatik és megtámadja a szenteket és amikor Isten végezetül befejezi ennek a világnak dolgait az általános utolsó ítéletben.¹⁷⁴²

"Látván, hogy az Úr el fog jönni, aki meg fogja világosítani a sötétség titkos dolgait, és ki fogja nyilvánítani a szívnek terveit. Azonban bármilyen módon vesszük is ezt szemügyre, mindenképp

¹⁷³⁵ Ugyanott a 211. kötet r. részében.

¹⁷³⁶ Ugyanott a 210. kötet r. részében, lásd még: a 84. kötet v. részében is. A János apostol kora óta eltelt időközött vonatkozó ez az ismételt kijelentés csaknem ugyanazt tartalmazza, mint amelyik a "The Noble Lasso" (A nemes lecke) című waldensi költeményben van megírva. Lásd a 873. oldalon.

¹⁷³⁷ Joachim: Expositio című művében a 210. kötet v. részénél, lásd még a 16. kötet r. részében foglalt összegezést is.

¹⁷³⁸ Ugyanott a 211. kötet r. részében.

¹⁷³⁹ Ugyanott a 211. kötet v. részében és lásd még a 16. kötet r. részében is.

¹⁷⁴⁰ Joachim: Tractatus című művében a 79-81. oldalakon.

¹⁷⁴¹ Joachim Expositio című művében a 212. kötet r. részénél.

¹⁷⁴² Ugyanott a 210. kötet v. és a 211. kötet r. részénél.

igaznak bizonyul az, hogy a világ végezetének idején az ördög (félre) fogja vezetni ezeket a nemzeteket és őket a választottak egyháza ellen fogja kalauzolni, amelyet Krisztus úgy szeret, mint ahogyan Rákhelt szerette az ő férje, így tehát a földi és az örökkévaló ítéletet, feltéve, hogy nem leszen még további ideje és helye ahhoz, hogy üldözze az egyházat.¹⁷⁴³

14. AZ ÚJ MENNYORSZÁG ÉS FÖLD JELENTIK AZ ÁLDÁSOS ÁLLAMOT. — Az új mennyország és föld - abban az áldásos államban, ahol a konkolyt elválasztják a tiszta búzától - azokat a szenteket jelenti, akik többé már nem a test szerint élnek, és jelenti a hívek nyugalmát is, akik abban reménykednek, hogy Isten kegyelméből folyóan meg fogják látni ezt az országot. Az Új Jeruzsálemet azonban úgy különbözteti meg, hogy az az egyházat, annak földi állapotában jelenti, hasonlóan az Ágoston-féle véleményhez.¹⁷⁴⁴

38. ábra – A három nagy középkori alak

"Három kiváló próféciamagyarázó a Középkorban: Clairvaux-i Bernát (megh. 1153.), Florisi Joachim (megh. 1202.) és Vullanova-i Arnold (megh. kb. 1313.). (Lásd a Könyv 632. és 743. oldalait Bernátra és Villanovára vonatkozólag.)

V. Az "év-nap" elv az öt hónapra és 1260 évre nézve

1. A 150 NAPOT KITEVŐ HÁROM PRÓFÉTAI HÓNAP NAPJAI IGAZI ÉVEKET JELENTENEK. — Joachim az Apokalipszisre vonatkozó ebben a munkájában az "év-nap" elvet a Jelenések fejezetében foglalt öt hónapra alkalmazza, amikor is a sáskákról úgy emlékezik meg, mint a tökéletesen eretnek, Carharistákról. Ennek a 150 éves időszaknak a helyét illető meghatározása bevallottan ismeretlen, mivel nincs tudomása arról, hogy ez a szekta honnét származik, csupán annyit tud, hogy az hosszú idő óta létezett.

"Azonban honnét keletkezett az öt hónap? Valószínűleg onnét, hogy öt hónapban 150 nap vagy és gyakran egy nap szokott egy esztendő jelenti, igazában tehát harminc nap egy emberöltőnek az éveit jelenti. Valószínű tehát, hogy öt hónap, öt emberöltő évszámát jelenti, nevezetesen 150 évet, mivel hosszú ideje annak, amióta ezt a szektát gyámolíthatták, jóllehet nem tudjuk, hogy ez honnét származott, vagy nőtt fel."¹⁷⁴⁵

Azonban legfigyelemreméltóbb Joachimnál az év-nap elvnek az 1260 nappal kapcsolatban történő felhasználása. A kulcsot ehhez az egész időszámítási sémához az a szimbolikus időszak adja, amelyet váltakozó formában negyvenkét hónapnak, három és fél időnek, vagy esztendőnek és 1260 napnak szoktak nevezni. Erről úgy beszél, mint a "nagy számról", melyben mindezek a titkok benn foglaltatnak. Mert létezik 42 hónap, vagyis 1260 nap, és ezek semmi mást nem jelölnek, mint azt az 1260 esztendőt, melyekben az Új-Testamentum misztériumai bennfoglaltatnak.¹⁷⁴⁶

2. AZ 1260 NAP "KÉTSÉGEN KÍVÜL" 1260 ÉVET JELENT. — Joachim, miután egyetértést, vagy az események egybehangzását állapította meg az Ó- és Új-Testamentum időszakai között, a hét pecsét-re nézve megkísérli, hogy az idők összhangzására nézve egy formulát állítson fel. Az atyák idejének az Ó-Testamentumban foglalt negyvenöt emberöltőjét¹⁷⁴⁷ úgy állítja be, mint a Fiú-Isten Új-Testamentumi kora negyvenkét lelki emberöltőjének a típusát, ami - ha harminc évet számítunk minden emberöltőre - 1260 évet tesz ki. A Jel. 12. fejezetének ama 1260 napjával kapcsolatban, amely arra a szimbolikus asszonyra - az egyházra - vonatkozik, aki elrejtett a pusztaság magányá-

¹⁷⁴³ Ugyanott a 212. kötet v. részében.

¹⁷⁴⁴ Ugyanott a 215. kötet v. részében.

¹⁷⁴⁵ Ugyanott a 131. kötet v. részében.

¹⁷⁴⁶ Joachim: Concordia című művében a 118. kötet r. részénél.

¹⁷⁴⁷ Hivatkozás a Mt. 1:1-17. verseire.

ban, Joachim figyelemreméltó módon alkalmazza az év-nap elvet, ami arra van szánva, hogy még évszázadok múltán is visszatükröződjék:

"Az egyház emberöltőit a 30 éves időtartam alatt mindegyiket harmincas egységgel kell számítani, éppen úgy, ahogyan Máté az első állapot idejét 42 emberöltőnyi tartammal számítja, s ezért nincs semmi kétség aziránt, hogy a második idő ugyanannyi emberöltő ideje alatt fog végződni, különösképpen azért, mivel ezt azoknak a napoknak a száma is mutatja, melyek alatt Illés el volt rejtőzve az Akháb arculata elől, és amelyek alatt az asszony a napba volt öltözve, s aki - az egyházat jelképezvén - a pusztaságban maradt elrejtőzve a kígyó arca elől, kétségtelen lévén, hogy egy nap lett egy évnek elfogadva, és ugyanúgy ezerkettőszáz és hatvan nap, ugyanannyi számú esztendőnek."¹⁷⁴⁸

3. MEGELŐZTE A ZSIDÓ "ÉV-NAP" ALKALMAZÁSA. — Az év-nap elvnek a Dániel-féle hosszabb időszakokra vonatkozó alkalmazása legelőbb a zsidó bibliamagyarázók körében tűnt fel, mint egy három évszázaddal azelőtt, mielőtt valamely keresztény magyarázót ismernénk, aki ezt a sémát ily módon alkalmazta volna. Nahawendi a IX. sz. elején nyilvánvalóan a legelső olyan személy volt, aki az 1920 és 2800 napot úgy magyarázta, hogy azok éveket jelentenek. Majd ezt követték Saadia, Jerohan, Hakohen, Jepheth ibn Ali és a X. századbeli Rashi, akik nem csupán a 70 hetet, hanem egyszer-másszor az 1290-es, 1335-ös és 2300-as napokat tartalmazó időszakokat is az évek gyanánt alkalmazták. És Hansi és Elueter - a XI. és XII. században - valamint a XIII.-ban hasonlóképp terjesztették ki azt a Dániel-féle hosszabb tartamú időszakokra is.¹⁷⁴⁹

Nincsen tudomásunk afelől, hogy Joachim és a joachimisták - akik ezt az év-nap elvet ugyan-ezekre az időszakokra hasonlóképpen alkalmazták - milyen mértékben voltak tájékozva ezekről a magyarázatokról, vagy hogy azok mennyiben voltak előttük ismeretesek. Azonban nagyon valószínűnek látszik, hogy volt valami sejtelmük azok ilyen alkalmazásáról. Nyilvánvaló, hogy a két csoport között fennállott a gondolatok kicserélésének valamely formája, mivel pld. a Nahmanides és Fra Pablo között a Kr.u. 1263-ban, Jakab aragóniai király előtt lefolyt vita alkalmával ezt meg lehet állapítani. Ezeknek a magyarázatoknak további jelentőségét fokozottabban fogjuk majd látni a II. és IV. kötetben.

4. A VÉGSŐ IDŐSZAKOT 1260 ELŐTT VÁRJA. — Joachim - látszólag - azt is belefoglalja, hogy a harmadik időszak, azaz a Lélek kora az 1260 év körül fog elkezdődni, jöllehet hajlandóságot mutat arra, hogy ezt ennél a dátumnál előbbi időpontra várja. Visszautasítja, hogy ezt mint dogmatikus ügyet fogja fel. Figyeljük meg, hogy mit mond nekünk közvetlenül ama véleménye után, amelyben leszögezi azt az elvet, hogy "egy napot kétségtelenül egy esztendőnek kell elfogadnunk". Azonban meglehetősen bizonytalanságot látszik elárulni a tekintetben, hogy vajon Zachariást és fiát, Keresztelő Jánost úgy kell-e számítani, mint a negyvenkét emberöltőből a kettőt - és ezért a harmadik kor csak negyven emberöltőre terjed ki, azaz 1200 évre Krisztus után - avagy ezután az idő után még további másik két emberöltő következik. És ez utóbbi esetben afelől gondolkozik, vajon a két további emberöltő ugyanolyan hosszú ideig fog-e tartani, mint a többiek, avagy azok a választottak érdekében meg fognak-e rövidülni, esetleg három és fél esztendő tartamára.¹⁷⁵⁰

Világos, hogy Joachim véleménye szerint a három korból a másodiknak kb. az ő napjaiban kell végződnie, és hogy a kritikus időszakot az 1200 és 1260 évek közt várja, amely 1200 körül végződnék meg,¹⁷⁵¹ azonban nem világos az, hogy az 1200 év hogyan illik bele az ő sémájába. Másrészt viszont úgy látszik, hogy az egész 42 hónapot hozzászámítja az 1200 esztendőhöz.

¹⁷⁴⁸ Joachim: Concordia című művének a 12. kötet v. részében. (Ritkított betűs részben) Ez a ritkított betűvel nyomtatott mondat a következőképp olvasandó: "Accepto haud dubium die pro anno."

¹⁷⁴⁹ Lásd a Prophetic Faith című munka 2. kötetének 216. oldalán lévőt, mely, az a tény szerint Joachimnak zsidó kapcsolatainak, nem valószínűtlen, azonban nincsen meggyőző bizonyítékunk arra nézve, hogy bibliamagyarázatánál milyen forrásból merítette azt, hogy az 1260 nap olyan, mint az 1260. esztendő.

¹⁷⁵⁰ Joachim: Concordia c. művében a 12. kötet v. részén.

¹⁷⁵¹ Ugyanott a 40. kötet v. részénél, lásd még Fournier idézett művét is a 23, 24. oldalakon, Vaucher idézett művének a 47. old.

"Mert ahogyan mi azt ebben a műben fentebb megírtuk, Ádám-tól Jákobig 21 emberöltő telt el, Jákóbtól Krisztusig valóban 42 emberöltő. Hasonlóképpen Uziah-tól Krisztusig 21 emberöltő és Krisztustól annak a zsarnoknak az idejéig - úgy, amint ezt mi véljük - 42 emberöltő telt el. Ennek a 42 emberöltőnek mindegyike harminc esztendő-t tesz ki és ezeket 42 hónapnak hívják, vagyis 1260 napnak, vagy: egy időnek, időknak és egy fél időnek. ... Mindent összevéve, Ádám-tól kezdve, az Úr megtestesülésétől számított 1200 évig 105 emberöltő telt el, jóllehet a két utóbbi (emberöltő) időtartama és időpontja bizonytalan."¹⁷⁵² Másrészt úgy látszik, mintha Krisztustól kezdve 1260 esztendővel számolna az 1200-as évvel úgy, mint amelyik a 40. emberöltő végére esik, melyet a saját maga által felállított idő-táblázaton,¹⁷⁵³ mint a még ezután bekövetkező 40. és 42. emberöltővel együtt saját koraként helyez el, azonban bizonytalanságot mutat a tekintetben, vajon ez a két utóbbi (emberöltő) mindegyike szintén harminc esztendőig tart-e, amelyek az 1260. évnél végződnek, avagy azok meg vannak-e rövidítve. Máshelyütt arra tesz célzást, hogy a hatodik és hetedik időszak, amelyek együtt kezdődnek, valószínűleg igen rövidek lesznek és azokat az Antikrisztus korszaka fogja majd át.¹⁷⁵⁴

Ami azt a problémát illeti, hogy miképpen számol 1260 évet úgy Krisztusról, hogy az az 1260 év körül végződjék, erre nézve őt igen izgató és tipikusan középkori magyarázattal szolgál az evangéliumokról írott könyvében. Az a 42 emberöltőt teszi megbeszélés tárgyává, amely Ábrahám-tól Krisztusig terjed, vagy inkább József-ig, amint ez a Mt. 1. fejezetében fel van sorolva. Megjegyzi azt, hogy a 42 emberöltő felsorolása csupán 40 nevet tartalmaz, és néhány teljesen jelentéktelen párhuzamot sorol fel annak bemutatására, hogy a Szentírási szöveg e része titokzatosságot rejt magában.¹⁷⁵⁵ Így - folytatja - a negyvenes szám benne van az összegben, azonban a titokzatosságok beteljesülése kiterjed a negyvenkettes számig."

Az egyház emberöltőinek a száma Izrael megtérésétől kezdve megfelel ama hónapok számának, melyek alatt Illés megakadályozta az esőt, és amely idő alatt az asszony - azaz az egyház - a sárkány elől elmenekült a pusztai magányba. Ez utóbbi ezekből a hónapokból negyvenet tölt el valamiféle békességben, azonban kettőt ezek közül egy sötét időszakban éli át, kapcsolatban az Isten titkának végbemenetelével, a hetedik trombitászo elhangzásakor, amely csapások időszakát képezi, melyet a napnak és a holdnak elsötétedése és a csillagok lehullása követnek, úgyszintén az a nyugalom, amelynek tartamát senki sem ismeri.¹⁷⁵⁶

Világos, hogy Joachim maga soha nem igyekezett azon, hogy egy határozott esztendőt állapítson meg a Lélek kora számára. Azonban az ő halála után ezt a bizonyos 1260 esztendőt Joachim követői úgy kezdték tekinteni, mint azt a vészjósló évet, amely az új korszak kezdetét jelenti, mégpedig annyira, hogy amikor az minden jelentősebb esemény nélkül múlt el, némelyek megszűntek tanításainak hitelt adni.

5. AZ ÚJ KORSZAK LETT A PRÓFÉTÁJA. — Joachim tanításai minden nagyobb hatás vagy befolyás nélkül jelentéktelenek maradtak volna annak a ténynek bekövetkezte nélkül, hogy néhány évvel elhunytá után Assisi Ferenc felülmúlhatatlan erővel kezdte meg az evangéliumi eszmény prédikálását. Úgy tűnik, hogy ő jelenti az eljövendő DUX (vezér) közvetlen beteljesülését a Léleknek ebben az új korában, melyet Joachim jövendölt meg. Most váltak aztán fontossá Joachim írásai és lett a világ új és végső korának prófétájává. Az emberek elkezdtek a másik pólus irányában, a vallásos franciskánusok felé tekinteni és azt hitték, hogy azt II. Frigyes császár személyében meg is találták. Azt gondolták, hogyha ő a Kr.u. 1260. évben meghal, akkor bizonyára ő az Antikrisztus. Számos

¹⁷⁵² Joachim: Concordia című művének a 134. kötet r. részében.

¹⁷⁵³ Ugyanott a 11. kötet r. és v. részeiben.

¹⁷⁵⁴ Lásd a könyv 709. oldalát.

¹⁷⁵⁵ Pld. a zsidóknak Egyiptom és Kánaán között negyvenkét megállóhelyük volt, de az utazást negyven év alatt tették meg. Nem tesz megjegyzést arra nézve, hogy a negyvenkét emberöltő a 14. generáció háromféle osztásának összege lenne, amelynek mindegyikét B e z á r ó l a g számították, megfelelően a régi időkben szokásos számítási módnak. (Lásd az "A-Függelék", az 1. résznél a 917. oldalon, az ilyen rendszerű számítási mód többi példáit illetően.)

¹⁷⁵⁶ Joachim: Tractatus című művének a 15. oldalon.

írás keletkezett Joachim neve alatt, és ezeket az ál-Joachim írásokat a franciskánus körök még szélesebb területeken terjesztették el.

A franciskánusok elve az volt, hogy ne maradjanak bezárkózva a hatalmas klastromok mélyén, hanem szabadon vegyüljenek el az egyszerű emberek között, hogy nekik prédikáljanak és segítségükre legyenek. Ezért ezek az eszmények széles körben váltak ismertté a lakosság valamennyi rétegében. Azt, amit Joachim még elkerült - azt ugyanis, hogy a prófécia bekövetkeztének pontos dátumát lerögzítse - ezek a franciskánus spiritualisták többé már tették meg. E jelentőségteli fejleményre nézve majd egy későbbi fejezetben fogunk olvasni. Azonban egyetlen tény bizonyos: Flórisi Joachim egy korszak fordulópontján állott, annál a fordulópontnál, mely a Középkorból a Renaissance-ba és a modern időkbe vezet át, annál az átmeneti állapotnál, amelynek ő volt egyik alkotó eszköze. Az ő reménysége abban állott, hogy az új korszak lesz majd a Léleknek a kora, nem képzelte azt, hogy az majdan a tudományoknak lesz a korszaka. Vegyük most már szemügyre az ő tanításainak ezt követő befolyását.

29. KÜLÖNÖS TANÍTÁSOK A JOACHIMISTÁK ÉS A SPIRITUALISTÁK KÖZT

I. A "De Semine" huszonhárom századot hangsúlyoz

Mielőtt azokkal az írásokkal foglalkoznánk, amelyek a joachimisták korszakát bevezetik, először gondosan fel kell figyelnünk egy kis műre, melyet régóta Joachimnak tulajdonítanak és amelyet mindössze három évvel az ő halála után írtak meg. A valóságban ez az írásműveknek egy teljesen különböző osztályába tartozik. Ezt az értekezést "De Semine Scripturarum"-nak, vagy más kéziratok szerint: De Seminibus Scripturarum-nak hívják. (Az Írás Magváról, v. Magvairól), és annak teremtészetileg meglehetősen titokzatos. Ennek a mi vizsgálódásainkat illetően határozott jelentősége van azért, mert ez a legelső példáját képezi a keresztény írók között a 2300 napról szóló ama magyarázatnak, mely 2300 esztendeig tartó időszakról szól. Ennek a tanulmánynak dátumát a szöveg maga Kr.u. 1205. évben adja meg, ámbar az erről szóló itt idézett vatikáni kéziratban ez az időpont később úgy is szerepel, mint az 1304/5. esztendő, mely utóbbi dátum azonban nyilvánvalóan a másoló tévedését mutatja, az 1204/5. év helyett.¹⁷⁵⁷ A belső tanúbizonyosság világosan utal a korábbi dátumra. Maguk azok az időszámítási sémák, melyekben ezek az időpontok előfordulnak, szintén ezt követelik. Továbbá az író az új korszak kezdeteként az 1215-ös évet jelöli meg - mint amely még eljövendő lesz - jövendöléseiben, amely alatt úgy Jeruzsálem, mint Róma fel fognak szabadulni úgy valóságos, mint lelki ellenségeik alól, mely alatt a kufárkodó papság van értve.¹⁷⁵⁸

A De Semine - általános irányzatát tekintve - védelmébe veszi a szélsőséges pápai hatalmat, jól lehet ugyanakkor erős kifejezésekkel ítéli el a hivatalokkal való kufárkodást is. Másfelől nagyon kedvező megjegyzéseket fűz Nagy Károlyhoz és az Ottókhoz, és írásában nagy teret szentel II. Henrik császárnak és feleségének, Kunigundának, valamint azoknak az eseményeknek, melyek a bambergi püspökség Henrik által való megalapításával vannak kapcsolatban. Ez indítja Kamperst arra a feltevésre, mely szerint a könyv szerzője valószínűleg egy bambergi szerzetes lehetett.¹⁷⁵⁹ Franz Wilhelm viszont másrészt azt hiszi, hogy a művet egy Itáliában élő germán szerző írta.¹⁷⁶⁰ Beatrix Hirsch-Reich a műről egy még ki nem adott kritikai méltatást írt - s amelyet több mint egy tucat kéziraatra alapozott - azt mondja, hogy az eredeti példányt a Bambergben feltalált egyik kézirat képezi, amelyik egy hosszabb és egy rövidebb jegyzetes alakban maradt fenn, amely utóbbi egy kiegészítő, bevezető cikkelyt is tartalmaz.¹⁷⁶¹ Azt, hogy egész határozottan ki volt a mű szerzője, az ez idő szerint rendelkezésre álló adatok alapján lehetetlen megállapítani.

Q ábra – Az ál-Joachim féle kézirat, melyet egy bambergi szerzetesnek tulajdonítanak

A De Seminibus Scripturarum bevezető oldala, az első olyan keresztény tanulmány, amely úgy magyarázza a Dániel 8:14. versének 2300 napját, mint huszonhárom évszázadot. (Balra) Ugyanazon okmány későbbi oldala, mely érdekes szám-kulcsot mutat a bal oszloppal kezdődően. (Jobbra)

¹⁷⁵⁷ De Seminibus Scripturarum (A Szentírás Magvai) a 7. kötet r. részénél, az 1. oszlop 44-46. oldalain. Az itt felhasznált kézirat (a Vatikán Latin-részének 3819. száma) rövidített részét képezi a De Seminibus elnevezésű, címváltozattal bíró kéziratnak. Ennek nincsen semmiféle kötet-számozása. Ennek mikrofilmre vett teljes szövegű másolata az Advent Forrásművek Gyűjteményének birtokában van.

¹⁷⁵⁸ Lásd: F. Kamper: "Zur Notitia saeculi" című részt az Alexander de Noes: "Festgabe Karl Theodor von Heigel" (Karl Theodor von Heigel Lakomája) című munka 108. oldalán, és Beatrix Hirsch-Reich: "Zur Notitia saeculi und zum Pavo" című munkáját, a Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung c. közleményben a 38. kötet (1920. év.) 581. 582. oldalain.

¹⁷⁵⁹ Kamper: "Zur Notitia saeculi" című mű 109. oldalán.

¹⁷⁶⁰ Franz Wilhelm: "Zu Jurdanus von Osnabrück" című közleményénél a Mitteilungen, Des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung című közleményben, a 24. kötetnél (1093. év) a 268. oldalon.

¹⁷⁶¹ Idézte a Vaucher említett művének 58. oldala.

1. A TARTALOM NEM HASONLÍT JOACHIM TANÍTÁSAIHOZ. — Ha ennek a kis könyvecskének bevezető szövegében nem állna az, hogy "Incipit liber Joachim..." (Joachim Könyvének kezdete), és ha azt a spiritualisták később nem fogadták volna el úgy, mint amelyik Joachimtól származik, úgy aligha találkozna valaki, aki bármilyen részletes kapcsolatot tudna felfedezni közte és az apát egyéb írásműve között. Valóban igen kevés köze van ennek az igazi Joachimhoz.¹⁷⁶² Megtaláljuk ugyan benne a Szentháromságra vonatkozó tanítást, azonban az nem lett az alapjává egy olyan nagyszerű rendszernek, mint ezt Joachimnál látjuk. Ugyanúgy nem találjuk meg benne a világ történelmének három nagy időszakára történő felosztását sem, hanem inkább a négyes felosztást, és hiányzik abból Joachimnak a negyvenkét óra és az 1260 napra vonatkozó törődése is, mint amely számok az érdeklődés központjába kerültek. Másrészt viszont annak furcsa számítási módjában - amely az ABC betűivel meglehetősen kabalisztikus stílusban űzött játékon alapult - egy olyan elemet fedezünk fel, amelyik teljesen idegen Joachim eredeti írásaitól, és annak központi tárgyát képező 2300-as szám - amelyet Joachim elmellőz - olyan magyarázatot kap, mintha az huszonhárom évszázadot jelentene, amely egészen a XVI.-ig terjed ki.¹⁷⁶³

Honnan vette a mi ismeretlen szerzőnk ezt a gondolatot? Alfred Vaucher - egy alapos svájci tudós, akinek őszintén le vagyok kötelezve azért, hogy hozzájutottam ehhez az ál-joachimista tanulmányhoz és ama többi joachimista anyaghoz, mely a 2300 évre vonatkozik - azon véleménye van, hogy ezek a feljegyzések egyáltalán nem Joachimtól erednek, hanem azokat sokkal inkább ugyanazokból a forrásokból vezették le, amelyek azonosak a Joachiméval, azaz a zsidó kabalizmusokból. Szükségtelen annak feltevése, hogy a 2300 napnak 2300 év gyanánt való elképzelése Joachimnak az 1260 évre vonatkozó számítást tartalmazó írásából volna levezethető. Mert a régebben élt zsidó írók nem csupán maguk fűztek számszerű értéket az ABC betűihez, és alkalmazták az év-nap elvet az 1260, 1290 és 1335 napra, hanem az egyik egykorú író is - Eleazár ben Judah Kalonymus (kb. 1176-1238.) - aki annak a Saadia Gaon-nak volt tanítványa, aki legkorábban kezdte népszerűsíteni az év-nap elvet a zsidóság körében, és aki maga is foglalkozott a Messiásra vonatkozó számításokkal, és akiről feltételezik, hogy ő írt egy könyvet az alfabet-el kapcsolatban.¹⁷⁶⁴ Legalább hat olyan zsidó biblíamagyarázatról tudunk, akik előzőleg már szimbolikus értelemben kalkulálták a 2300 napot, amelynél az év-nap elvet alkalmazták.

2. A HUSZONHÁROM ÉVSZÁZADOT DÁNIEL IDEJÉTŐL SZÁMÍJTJA. — Az egész mű teljesen a latin ABC-re van alapozva, amelynek huszonhárom betűjét (úgy miként a Szentírás "magva", amely százszorosan fizet) furcsa módon úgy állítja be, hogy azok huszonhárom évszázadot jelentenek, Róma legrégibb napjaitól kezdődően, vagyis megközelítőleg Dániel próféta idejétől egészen a várt világ-végezetéig bezárólag. Az egész időszámítási elképzelés a bevezető szakasz végén e szavakkal van jellemezve: "Az első betű - az "a" - alatt Dániel felnövekedett, a második alatt meghalt, estétől reggelig: kétezer és háromszáz."¹⁷⁶⁵

Ugyanezt a mondatot találjuk a mű végén is, amit az a magyarázat követ, mely szerint az "a" betű 100-at jelent, a "b" 200-at, és így tovább, végig az egész ABC-n. Dánielnek és a 2300-as számnak ez a megemlézése azonban csak ennek a hosszas fejtegetésnek a legvégén történik, azonban a lerövidített fejtegetésben annak kezdetén is fel van említve.¹⁷⁶⁶ Ha - amint ezt Hirsch-Beich kissasszony gondolja - az a joachimista, aki az eredeti mű rövidített változatát elkészítette, ezt a bevezető szakaszt mintegy előszót csatolta a műhöz, úgy a munka törzsének 100-tól 2300-ig terjedő római számos sorozattal kellene kezdődnie, arányosítva ezt az alfabet betűinek sorrendjéhez:

¹⁷⁶² Kampers: "Zur Notitis Saeculi" című művében a 112. oldalon.

¹⁷⁶³ Joachim 1260 esztendeje soha nem vezette őt arra, hogy ezt az "év-nap" elvet a hosszabb, 2300-as időszakra is kiterjessze, valószínűleg abból az okból, mert hitt a világ végének közvetlen közelségében. (Vaucher idézett művének 58. oldalán.)

¹⁷⁶⁴ Vaucher idézett művében a 60. oldalon. Az ezen időszakra vonatkozó zsidó írókat illetőleg lásd a jelen műnek II. kötetében.

¹⁷⁶⁵ A De Seminibus Scripturarum-ból fordítva. (Rövidített összefoglalás a Vatikán 3819. sz. Latin Kódexében), az 1. kötet r. részének 1. oszlopánál. (Lásd: a könyv 718. oldalán lévő fénykép-másolatot is.)

¹⁷⁶⁶ Vaucher idézett művében az 58. oldalon.

".c . cc . ccc. cccc . d . dc . a . b . c . d . e . f . dcc . dccc. dcccc. m. mc. mcc. g. h. i. k. l. m. mccc. mcccc. md. mdc. m(d)cc.m(d)ccc. n. o. p. g. r. s. m(d)cccc.mm.mmc.mmcc.mmccc. t. u. x. y. z."

"A mag jó földbe hullott és kikelvén százszoros termést (gyümölcsöt) hozott."¹⁷⁶⁷

Majd erre egy "akrosztikon" következik: "Assumet, Bonignus, Carmon, Dominus, Emmanuel" és így tovább, végig az egész ABC-n. (Akrosztikon: az ABC betűivel kezdődő szó-sorozat. A ford. megj.) A zsidó, görög és latin nyelvben - folytatja tovább a szerző - mint amely nyelveken a kereszt feliratát szerkesztették, a prófétai Szentírások magjai szét lettek szórva az egész földkerekségen. Mivel a magvak, vagyis a betűk százszorosát teremték meg, ezért ő minden egyes betűt egy évszázadnak számít, azt azonban nem mondja meg, hogy miért vette fel az évet számítási egységnek. Az "a" betűvel elkezdve a megtárgyalást az egész ABC-n keresztül folytatja, ami telve van a számjegyek, a betűk, a magán- és a mássalhangzókra, nemkülönben a mértékegységekre vonatkozó szimbolizmusokkal. Az "a" betűnél egy II. Henrikre és annak feleségére vonatkozó különös dicshimnusz találunk, amelyben az utóbbit a Jelenések 12. fejezetében szereplő égi asszonnyal hasonlítja össze. Vannak még benne bölcsekedő bakugrások is, amelyekben a feltámadás napjának régi fogalma, mint a "nyolcadik nap" van megemlítve, valamint az Új-Testamentum "nyolc napos" szaka, amely az Ó-Testamentum "hét napos" szakaszát helyettesíti.

3. HÉT BETŰ KRISZTUS ELŐTT. — E különös keverék azonban teljesen át van szöve egy határozott, de elképzelt időszámítási sémával. Ha senki nem tudja sem a napot, vagy az órát, akkor én sem tudom, - úgymond az író - "de én tudom az esztendőket".¹⁷⁶⁸ Kevés időpontot határoz meg és az évszázadok alatt lezajló események meghatározása nagyon ingatag, azonban az egyes időszakokra vonatkozó általános jellemzéseket nem lehet félreérteni. Azt az időszakot, mely Róma alapításától az Úr megtestesüléséig terjed, a latin ABC-nek első hét betűjével szemlélteti, amely hét évszázadot ábrázol.¹⁷⁶⁹ Krisztus a nyolcadik betű - a "h" - alá tartozik ("homo" ember), mint Aki az új isteni Ember, a megígért Mag, akiben a földnek valamennyi népcsaládja meg fog áldatni.¹⁷⁷⁰

Az "i" és a "k" alatt (a mi korunk II. és III. századában) az üldözés folyik, az "Isten festményében lévő piros szín" feketével van beborítva, de a nap, amelyet eddig elrejtettek a hegyek, tovább ragyog az "l" betűn ("lux") keresztül, az Isten világosságán át, amikor is Konstantin és Sylvester alatt az egyház békéje újból helyreállítatik, és a két Kard (ami a Lk. 22:38-ra vonatkozik) szövetségre lép egymással a papságban és az országban.¹⁷⁷¹ A következő évszázadban, melyet a zöld szín jellemez a "hitvallók és a szüzek" következnek, és az ariánusokkal való ellentét, a Szentháromságot illetőleg, amit a hármassal "m" betű szimbolizál.¹⁷⁷² A VI. századot, az "n"-t, a "Benedek apát" említésével ismerteti meg,¹⁷⁷³ a VII. századot az "o" betű által, amelyet Nagy Gergellyel azonosít, amikor a katolikusok az egész világon elterjedtek, a VII. századon keresztül (bezárólag), mivel a "h" évszázad óta az eretnekek csendben vannak, "mivel senki sem trónol az egész világ felett, kivéve őt, aki a boldog Péternek székében ül",¹⁷⁷⁴ a "p" alatt ("pax") végre béke van a pogányok és az eretnekek részéről elszenvedett annyi viszontagság után, a "g" a megkísértést és az üldözések megpróbáltatásait jelenti.¹⁷⁷⁵

4. A JELENÉSEK 12. FEJEZETÉBEN A CSÁSzáRT ÉS A CSÁSzáRNÖT LÁTJA. — Az "r" alatt ("rex"), amely "a béke és a háború között különbséget tevő királyra vonatkozik", az a különbség van bemutatva, amely azok között "a főpapok és fejedelmek között áll fenn, akik a kicsiny és alázatost elkívánták tiltani az Úr dicséretétől", és azok az emberek, akik a megpróbáltatások korbácsát (Flagol-

¹⁷⁶⁷ De Seminibus című műben az 1. kötet r. rész 1. oszlopában.

¹⁷⁶⁸ Ugyanott az 1. kötet v. részének 1. oszlopában a 48. és 49. sorokban.

¹⁷⁶⁹ Ugyanott a 2. kötet v. részénél az 1. oszlopban és a 3. kötet 3. részének 1. oszlopában.

¹⁷⁷⁰ Ugyanott a 3. kötet r. részénél, az 1. és 2. oszlopokban.

¹⁷⁷¹ Ugyanott az 5. kötet r. részénél, az 1. oszlopban.

¹⁷⁷² Ugyanott az 5. kötet r. részénél az 1. és 2. oszlopokban és a 8. kötet r. részének 1. oszlopában.

¹⁷⁷³ Ugyanott a 8. kötet r. részénél az 2. oszlopban és a 8. kötet v. részének 1. oszlopában.

¹⁷⁷⁴ Ugyanott a 8. kötet v. részénél a 2. oszlopban és a 9. kötet r. részének 1. oszlopában.

¹⁷⁷⁵ Ugyanott a 9. kötet r. részénél a 2. oszlopban.

lum) és a megaláztatást fogadják el, mint próbatételt, az ország elnyerése előtt.¹⁷⁷⁶ Az "s" betű alatt (S-sviour) a Megváltó mindazokat meggyógyítja, akik önkéntes módon alávetik magukat a korbács-ütéseknek.¹⁷⁷⁷ Ennél a pontnál az értekezés egy hatoldalas dicsőhimnuszban árad szét II. Henrikre és "az ő legnemesebb feleségére, Kunigundára" nézve. A szerző elmeséli nekünk, hogy ebben a században (a XI.-ben) mi módon hajolt meg a legszentebb Henrik császár, az "s" betűhöz hasonlóan hatalmának tetőpontjáról, és hogyan alapított püspökségeket és kolostorokat, majd lelkesedésbe csap át a királyi párnak a nőtlenségét illető állítólagos pártolása miatt.¹⁷⁷⁸

"T", a kereszt formája, azt az évszázadot képviseli, melyben annyi sok szerzetes rend támadt fel - úgy mint a ciszterek is - akik magukra vették a Krisztus keresztjét. Ebben a században Jeruzsálem környéke lett elfoglalva.¹⁷⁷⁹ Ahogyan a Krisztus a kereszten van a "t" betű alatt, úgy szenved Ő ki az "ú" betű (vagy "v" betű) alatt, amelyik az utolsó magánhangzót jelenti. Krisztus, Aki a Via, Veritas, Vita (az Úr, az Igazság és az Élet), keresztre lett feszítve - úgymond - harminchárom esztendővel az "Annunsiation" (Gyümölcsoltó-boldogasszony) után. A kettős "U" az Ő alázatos eljövételét képviseli, valamint a második dicsőséges eljövételét.¹⁷⁸⁰

5. A SZERZŐ AZ ANTIKRISZTUST A FELTÁMADÁS ELŐTTI IDŐRE VÁRJA. — Szerzőnk az "u" évszázadba helyezi sajátmagát (a XIII.-ba) és az "x" betű alatt azt várja, hogy Jeruzsálemet, melyet a "pogányok" elfoglaltak, a keresztények újból helyreállítsák.¹⁷⁸¹

Az egyház romlottságainak a második adventkor meg kell szűnniük.

"A mártírok ideje után Ő kitisztogatja őt (az egyházat) az éjszakai rémületből, az eretnekek kora után Ő kitisztogatja őt nappal repülő nyílvevesszőtől, ami az eretnekeknek a mestersége, mostantól kezdve azonban azt reméljük, hogy Ő meg fogja tisztogatni őt a sötétben való járás bajából is, azaz a hivatalokkal való kufárkodóknak rejtett eretnekségeitől. Legvégül Ő meg fogja tisztogatni a világos nappalnak gonosz démonjától, aki az Antikrisztus... Ez mindenek általános feltámadása előtt fog megtörténni."¹⁷⁸²

Az "X" alatt - mielőtt az Antikrisztus elérkezik - a zsidókat meg kell majd téríteni, az Antikrisztus alatt azonban ők - számos kereszténnyel együtt - meg fogják majd tagadni hitüknek a végét.¹⁷⁸³ Azonban az "Y" és "Z", amelyeket a görög ABC-ből vesz hozzá, a világon élők összességének Krisztussal való egyesülését jelenti, majd az örökkévalóságot.¹⁷⁸⁴

6. AZ ALFABET A XVI. SZÁZADBAN VÉGZŐDIK. — Az egész ABC végeztével huszonhárom évszázad összegéhez érkezik el. Ezt egy a latin betűknek az arabs 100, 200, 300-as számokból álló táblázatos felállításában mutatja meg, valamint a 2300-as számjegyen keresztül. Ez az időszámítás úgy látszik, mintha az ABC a XVI. századdal végződne. Ha nem ez volna a végső eredmény, úgy a szokatlan megjelölési rendszer érthetlenné tenné a számokat a középkori írásformákra vonatkozó szótár használata nélkül.

A táblázatot követve, megemlítve találjuk a 6000 esztendőre vonatkozó elméletet:

"Isten hat nap alatt formálta meg az összes dolgokat, és a hatodik napon megalkotta az embert, a hatodik napon megváltotta azt... Ugyanúgy, ahogyan a hatodik napon az ember meg lett alkotva, a hatodik évezred alatt az ember át léssen alakítva. Mert a Péter levelének megfelelően mi egy ezer esztendőt egy napnak mutatunk be, s így mivel az Isten a világot hat nap alatt teremtette, úgy az ugyancsak hatezer esztendeig fog fennmaradni. Bele kell nyugodnunk, hogy a hatodik (évezred)

¹⁷⁷⁶ Ugyanott a 9. kötet v. részénél az 1. és 2. oszlopokban.

¹⁷⁷⁷ Ugyanott a 10. kötet r. részénél az 1. oszlopban.

¹⁷⁷⁸ Ugyanott a 10. kötet r. részénél a 2. oszlopban.

¹⁷⁷⁹ Ugyanott a 13. kötet r. részénél az 1. és 2. oszlopokban.

¹⁷⁸⁰ Ugyanott a 13. kötet v. részénél az 1. oszlopban.

¹⁷⁸¹ Ugyanott a 13. kötet v. részénél a 21. oszlopban.

¹⁷⁸² Ugyanott a 14. kötet r. részénél a 2. oszlopban. Ez a fogalmazás igen hasonlít a Clairvaux-i Bernát stílusához. Lásd: a 640 oldalt is.

¹⁷⁸³ Ugyanott a 17. kötet r. részénél az 1. oszlopban.

¹⁷⁸⁴ Ugyanott a 16. kötet v. részénél az 1. és 2. oszlopokban és a 17. kötet v. részének 1. oszlopában.

egyáltalán nem fog teljesen befejeződni a feltámadásnak és a dicsőségnek nyolcadik (évezrede) okából.¹⁷⁸⁵

A végén következik aztán az ABC-re alapozott időszámítás újbóli és végső megállapítása:

"Mit mondunk, mit testesít meg az Ige? Az élet könyvét. Krisztus a "D"-n keresztül 500, az "I"-n keresztül 100 (neki 1000-et kel értenie),¹⁷⁸⁶ a "C"-n keresztül 100, amelyek együttesen összeadva 1600-at tesznek ki... Adjatok hozzá ehhez 700 évet a város (Róma) megalapításától kezdve egészen Krisztusig, és akkor meg fogjátok kapni az ABC egész összegét, és a Dániel-féle szám meg fog nektek mutatkozni. Ez 2300, és az élet könyve bevégeződik, amelynek kezdete hasonlatos annak végéhez."

"Mert a megkezdésben meg vagyon mondva az első "a" betű alatt, hogy Dániel felnövekedett, és a második alatt ő elhalálozott, estétől reggelig kétezer és háromszáz. Mert az "a" 100-at jelent, a "b" 200-at, a "c" 300-at, a "d" 400-at és így tovább, az ABC végéig, úgy, hogy minden egyes (betű) elem 100-al növeli meg az esztendőket.

"(Itt van) bevégezve a József könyve (sic), a Szentírás magvaira nézve."¹⁷⁸⁷

7. A KÉSŐBBI ÉV-NAP MAGYARÁZAT PÉLDAKÉPE. — Figyelmet érdemel az, hogy ezt a szót "napok", nem használja ezzel a kifejezéssel kapcsolatban, hogy "kétezer háromszáz".¹⁷⁸⁸ Az időt nem valamely meghatározott esztendőttől kezdve számítja ki egy bizonyosra megjelölt végső dátumig, hanem nála az évszázad képezi a számítási egységet. Ezt a huszonhárom századit tehát úgy lehet tekinteni, mint mintaképet a később Villanovai Arnold által végzett és ugyanezen időszakra vonatkozó "év-nap" magyarázatára nézve, azonban ez a szerző még nem jut el egész világosan az év-nap elv felismeréséhez.

Az ő magyarázatainak elemei egyéni és egész regényes jellegűek, a százszoros gyümölcsöt hordozó magok, a huszonhárom levél, a huszonhárom évszázad, a "az estétől és a reggelig, kétezer háromszáz". Azonban semmi alap sincs a végső következtetés számára. Nem lehet egyenlőnek venni a "2300 = napok = évek" felállítását. Mégis meglehet, hogy ez a furcsa elmélet szolgáltatta azt a kulcsot - talán kombinálva azt a Joachim-féle év-nap elvnek az 1260 napra történő alkalmazásával - amely nélkül Villanova talán képtelen lett volna a következő lépés megtételére. Mindenesetre ennek a műnek - az *Introductio in Librum (Joachim) De Semine Scripturarum*-nak - ez utóbbi által történt megtárgyalásánál fordul elő az, hogy Villanova úgy alkalmazza a Dániel-féle 2300 napot, mint amelyek 2300 évet jelentenek, és úgy idézi Ezékiel "egy nap egy esztendőért"-jét, mint ami a számítás alapját képezi, amint ezt a következő fejezetben be fogjuk mutatni.

És talán ebben rejlik a *De Semine Scripturarum* jelentősége és annak újjáéledése is, hogy Villanovai Arnold és Pierre Jean d'Olivi is elég értéket tulajdonítottak neki ahhoz, hogy azt felhasználják és hogy Alexander de Roes, az ő *Notitis Saeculi* (Világi Feljegyzések) című művét azokkal a hosszúságú idézetekkel ékesítse fel, amiket a *De Semine*-ből vett át.

II. *Al-Joachim kommentárok Ésaíásról és Jeremiásról*

Talán különösnek tűnik az, hogy Joachim nem annyira a saját maga által írt műveknek köszönheti azt, hogy hírnévre emelkedett, mint inkább azoknak az írásoknak, melyeket később - tévesen - neki tulajdonítottak. Ezek között az álneveket viselő írások között a legjelentősebb az a kettő, amely

¹⁷⁸⁵ Ugyanott a 18. kötet r. részének 2. oszlopában.

¹⁷⁸⁶ Itt 1000-es számnak kell lennie, hogy kitegye az egész 1600-t. Ez annál is inkább valószínű, mert a mi itteni írástudónk ugyanezt a tévedést követi el amikor lemásolta azt a táblázatot, amelyben a számok ebben a sorrendben következnek egymás után: 900, 100 (sic), 1100. (Lásd a 18. kötet r. részénél az 1. oszlopot is.)

¹⁷⁸⁷ Ugyanott a 18. kötet r. részénél az 1. oszlopban.

¹⁷⁸⁸ Ezt vagy abból a héber szövegből fordították le, amely szószerint így hangzik: "este reggelig kettőezer és háromszáz" - vagy azt a Vulgata egy régebbi formájából idézték, mely így szól: "estéig és reggelig, kétezer háromszáz". A napok név, mely az Authorized Version-ban szerepel, a szabad fordítását jelenti annak a héber mondatnak: evening morning (este, reggel), azonban a Vulgata a két szó közé az és szócskát is beiktatja, ami a szöveget így "unto evening and morning"-re (estéig és reggelig-re) módosítja. A későbbi kiadású Vulgata is beiktatja a véghez a Days - napok - szócskát, amit Jeromos nyilvánvalóan nem cselekedett meg.

az Ésaiás és Jeremiás könyvére vonatkozó magyarázatokat tartalmaz. Ezek a magyarázatok azok, melyek Joachim hírnevét, mint "prófétáét" megalapozták, és amelyeket úgy a joachimisták, mint a franciskánus Spiritualisták is - akik előbbieket követték - újból és ismételten idézgettek. Valóban ezek képezték a mintáját azoknak a hasonló természetű értekezéseknek és röpiratoknak, amelyek ettől az időtől fogva aztán a protestáns Reformációig bezárólag állandóan megjelentek.

Hogyan történt az, hogy ezek az Ál-Joachim féle írások jobb fogadtatásra és szélesebb körű elterjedésre találtak, mint a nevezetes Fiore-i apáttól származó eredeti írások? És melyek a főbb különbségek ezek között? Mindössze ennyi: Joachim eredeti írásai inkább az elvont gondolkodás és az elméletek föllállításának körében mozogtak. Ezek kísérletet jelentenek arra nézve, hogy új megoldást igyekezzenek találni arra a szorongást kiváltó problémára nézve, mely az isteni tervnek az emberi történelemre való kihatására és az Isten akaratának az anyagi lét körében való megvalósulására vonatkoznak. Egy kísérletet képeztek ezek arra, hogy egybehangolják az isteni kinyilatkoztatást a mindennapi tényekkel, és ezek azt a szilárd reménységet fejezték ki, hogy egy eljövendő korban - melynek rövidesen be kell következnie - mindannak a teljes megvalósulása meg fog történni, amelyek a kinyilatkoztatásokkal meg lettek jövendőelve.

Az, hogy az ember jól végig gondolja ezeknek az általános elveknek és elvont elméleteknek vonalát, a legtöbb esetben túlságosan nehéz munkát jelentene az egyszerű ember nem gyakorlott elméje számára. Ez utóbbinak érzékelhető tényekre és számokra, és olyan dolgokra van szüksége, melyeket ő szemügyre tud venni. Azt kívánja, hogy emeljék fel a függőnyt, de nem a távoli jövődőt, hanem azt, amelyik a közvetlen holnapot takarja el előle. Az ő érdeklődése arra irányul, hogy mik fognak történni saját életének tartama alatt. Ezek tették szükségessé a magyarázatok íróinak azt, hogy e követelményeket felfogják és azokat kielégíteni igyekezzenek. Ők jó joachimisták voltak. Azon fáradoztak, hogy egész Joachim szellemében írjanak, azonban mindaz, amit ők kitermeltek, nyilván csak egy pótanyag lehetett, ami végeredményben az embereket egy olyan irányba vezették, amelyik nagy mértékben eltért attól, amelyet Joachim szándékozott követni.

1. SZOMORÚ KÉPET FEST A KORABELI ÁLLAPOTOKRÓL. — E két ál-Joachim-i magyarázat közül a Jeremiás könyvére vonatkozó az, amelyik korábbi keletű. Említést tesz erről már Salimbene Kr.u. 1248-ban. Stade-i Albert 1250-ben és a St. Amour-i William is, Kr.u. 1255. évben.¹⁷⁸⁹ Kampers ennek időpontját Kr.u. 1244 és 1247 közötti időre teszi,¹⁷⁹⁰ ugyanakkor az Ésaiásra vonatkozó kommentár keletkezését általában az 1266. évre, vagy röviddel ezelőtti időre veszi fel. Mindkét mű nagyon hasonlít egymáshoz, úgy azok általános felépítése, valamint az akkori időkkel szemben tanúsított magatartásuk tekintetében. Mindkettő igen szomorú képet rajzol koruk általános elkorcsosodása, romlottsága és elvetemültsége tekintetében. Rámutatnak azok az egyház elvilágiasodására és a fennálló bajok okát az egyház szolgálóinak becsvágyában és gyönyörhajhászásában jelölik meg. II. Frigyes császárra úgy tekintenek, mint az Isten ostorára, akinek meg kell büntetnie az elbukott egyházat.

Ebben rejlik az egyik különbség a két kommentár között, amelyet kulcsként tekintenek az Ésaiásra vonatkozó kommentár későbbi keletkezésének időpontját illetőleg. A korábbi keletű és Jeremiásra vonatkozó kommentár II. Frigyesben a sárkány hetedik fejét véli látni, ami ugyancsak az Antikrisztust jelenti, míg az Ésaiás-féle kommentár Frigyes és utódait úgy jellemzi, mint akiket a veres sárkány jelképez ugyan, de aki nem saját maga jelenti az Antikrisztust, hanem csak annak előfutárát, vagy annak helyettesét, azonban mindkettő úgy tekinti őt, mint a Dániel 7. fejezetében foglalt Kis Szarvat, és a Dániel 8. fejezetében szereplő kemény tekintetű királyt.¹⁷⁹¹

¹⁷⁸⁹ Bett idézett művében a 29. oldalon.

¹⁷⁹⁰ Kampers: Kaiserprophetien und Kaisersagen im Mittelalter (Császárijóslatok és Császármondák a Középkorban) című művében a 95. oldaltól kezdődőleg, Grundmann idézett művénel a 16. oldaltól kezdve.

¹⁷⁹¹ K. Friedrich: "Kritische Untersuchung der dem Abt Joachim von Floris zugeschriebenen Commentare zu Jesajas und Jeremias" (A Florisi Joachim apátnak tulajdonított Ésaiásról és Jeremiásról szóló magyarázatok kritikai vizsgálata) című műnél, a Zeitschrift für Wissenschaftliche Theologie című könyv 2. kötetének 486. 487. oldalain.

2. AZ 1260 ÉVET ÚGY TEKINTIK, MINT AZ IDŐSZAKNAK A VÉGÉT. — Mindkét kommentár említést tesz az 1250 esztendőről, mint amely a negyvenkét emberöltőnek vagy hónapnak a végét jelentené, amit Joachim saját maga mindenkor különösen vonakodott megtenni. Az Ésaiás-féle kommentár azt mondja, hogy abban az időben fog eljönni Illés, vagy a hetedik angyal fogja majd kihirdetni az utolsó ítéletre szóló felhívást a Bíró eljövetelekor.¹⁷⁹² A Jeremiásra vonatkozó kommentár a szent várost sújtó istencsapásról beszél, azaz a római vagy az általános egyházat érő csapásról, mely negyvenkét hónapig fog tartani és az 1260 esztendővel végződik.¹⁷⁹³ "60 esztendő alatt fog megszűnni az egyházat ért csapás" - úgymond - és egy három és fél évig tartó különleges megpróbáltatásról teszen említést. Ez a hatvan esztendőre vonatkozó hivatkozás azt mutatja, mely szerint bármely időpontban lett legyen ez a mű megírva, azt tüntető módon az eredeti Joachim-féle időpontra helyezték vissza.

3. KORHOLÁSOK A PÁPAI UDVARRA VONATKOZÓLAG. — Mind a két kommentár - ámbár fenn tartja a katolikus hit valóságának fogalmát - könyörtelen támadást intéz a pápaság rendszere ellen és pedig olyan mértékben, hogy a protestáns egyházi történetíró, Flacius, Kr.u. 1562-ben és Arnold az egyháztörténelmében és annak eretnekeiről írott művében (1740) Joachimot úgy tekinti, mint igazi "prófétát".¹⁷⁹⁴ Alább következnek e dorgálások néhány mintái:

"A pápai udvar mindenkin máson tútesz a cselszövésekben, az ármánykodásokban, a zsarolásban és a kiuzsorálásban. Telítve van az sündisznókkal, héjakkal és ravaszkodó, kapzsi és huhogó baglyokkal."¹⁷⁹⁵

"És ahogyan a római egyház azt bizonygatja, hogy őt illeti meg az elsőbbség minden más felett, éppúgy, mint ahogy Júdas ugyanezt az igényt támasztotta Izrael törzseivel szemben, ezért a római egyház egész különleges módon az aranyba öltözött asszonnyal azonos, aki a skarlátszínű fenevadon lovagol, ő jelenti azt a szajhát, aki válogatás nélkül követi el a házasságtöréseket és a világ valamennyi fejedelmével."¹⁷⁹⁶

És egy másik helyen ezt olvassuk: "A fősvénység és a gyönyör okából az Egyház Egyiptomba és Aszíriába ment, hogy gazdag javadalmakat kapjon a franciáktól és hatalmat és nagy megtiszteltetést a germánoktól."¹⁷⁹⁷ Eme ál-Joachim véleménye szerint mindezen szerencsétlenségek kezdete Sylvester pápától ered, aki az egyházat a világi dicsőségre emelte fel. Az a nap, amelyiket Sylvester elnyerte az apai örökséget, olyan nap volt, amelyikben az egyház belekóstolt a jó és a rossz tudásnak a fájába. Sylvester számára jobb lett volna az, ha ő egyáltalán meg sem született volna.¹⁷⁹⁸ Mindezek éles ellentétben állnak Joachim eredeti írásaival, aki dicsérte volt Sylvestert azért, mert ő alatta kezdett az egyház örömei az istentisztelet szabadságának.¹⁷⁹⁹

4. A HIÚ PÁPÁK JELENTIK DÁNIEL KÖNYVÉNEK "PUSZTÍTÓ VÉTKÉT." — Ez a magatartás az egykorú pápákkal szemben nagyon valószínűtlen, Joachim rendíthetetlen tisztelete következtében.

"A hiú pápák most beleülnek Péter székébe, szíveik meg vannak keményedve, a legsúlyosabb sebeket ütik az egyházon a legcsekélyebb meggondolás nélkül, utálják a tömjént és a mirhát, csak az aranyra vágyakoznak azért, hogy erős italokat tudjanak keverni arany serlegeikbe Babilonnal egye-

¹⁷⁹² Pseudo - Ál - Joachim: Eximii Profundissimous Sacrorum Eloquiorum Perscrutatoris ac Futurorum Prenunciatoris Abbatis Joachim Florentis Scriptum Super Esaiam Prophetam (Florisi Joachim apátnak, a szent közlések és a jövő események jövendőmondójának hírneves és legmélyrehatóbb nyomozójától származó írása, Ésaiás prófétára vonatkozólag) c. könyvének a 31. kötet v. részében.

¹⁷⁹³ Pseudo-Joachim: Interpretatio Praeclara Abbatis Joachim in Hieremiam Prophetam (Joachim apátnak Jeremiás prófétáról szóló híres magyarázata) című műben a 45. kötet v. részében.

¹⁷⁹⁴ Friderich idézett művének a 361. oldalon.

¹⁷⁹⁵ Ugyanott a 458. oldalon lévő fordításban.

¹⁷⁹⁶ Ugyanott a 459. oldalon.

¹⁷⁹⁷ Ugyanott a 466. oldalon.

¹⁷⁹⁸ Ugyanott a 469. oldalon.

¹⁷⁹⁹ Ugyanott a 476. oldalon.

temben a világgal és ők sértéseikkel és elveteműltségükkel az egyház minden fiát bántalmazták. Őrájuk vonatkozik Dániel próféta prófeciájának ez a kifejezése, hogy "a pusztító vétek".¹⁸⁰⁰

5. ERJEDÉS A TEOLÓGIAI GONDOLKODÁSBAN. — Azonban az utolsó ítélet el fog jönni, folytatja tovább ez a joachimista. The Imperium Romanum (a római birodalom), azaz a germán császárság - ezek az új káldeusok - szolgál majd ostor gyanánt az Isten kezében, hogy megbüntesse vele az egyházat. Császáruk (II. Frigyes) lesz majd a romboló.¹⁸⁰¹ Majd ezután számos jóslat következik, mind helyi természetű. A birodalmat nyomorúságos állapotba fogja dönteni a szaracénok beözönlése, akik megfelelően az Ésaíasra vonatkozó kommentárnak, sorra el fognak pusztíttatni a mongolok és a tatárok által.¹⁸⁰² Ezt követőleg békeesség fog majd uralkodni Európa királyai között, az egyház úgy fog majd közöttük trónolni, mint az égből való igazi világosság, követvén ezzel az ő eredeti, az elmékedésre és a szegénységre vonatkozó hivatását. Ezt az áldásos állapotot majd csak az eljövendő csapások megpróbáltatásai fogják megszakítani, amelyeket Góg és az utolsó Antikrisztus okoznak, s amelyre aztán a feltámadás fog következni.¹⁸⁰³

Ugyancsak gúnyos megjegyzéseket tesz a keresztes hadjáratokkal kapcsolatban is, kijelentvén azt, hogy a pápák azon ürügy alatt, hogy felszabadítsák az elpusztult és elvetett Jeruzsálemet - amelyre nézve Jézus kijelenté, hogy el fog romboltatni - azon fáradoznak, hogy földi nyereséget szerezzenek belőle a saját számukra.¹⁸⁰⁴

A prófeciáknak ez a határozott és a néphez alkalmazott magyarázata hatalmas hatást gyakorolt az egyszerű emberekre és erőt nyújtott a joachimista mozgalom számára. Állandó erjesztőivé lettek ezek a teológiai gondolkodásnak annak fejlődésénél az elkövetkező évszázadok folyamán és kétségkívül lényeges segítséget nyújtottak ahhoz, hogy előkészítsék a talajt a Reformáció szájára a XVI. században. Azt is emlékeztetben kell tartanunk, hogy az egymást követő emberöltők a Joachim-féle tanításokra vonatkozó véleményüket nagyrészt ezekből a szélsőségesen hamisított írásokból merítették, amelyekről azt hitték, hogy azok magától Joachimtól származnak.

III. A "Pápai Könyv" jellegzetességei

A Joachim-féle elgondolások sokak szemét nyitották fel arra, hogy egy új és jobb állapot bekövetkeztét remélik. A római egyház igényeit - hogy ők legyenek a földön a legelső és legfőbb intézmény, és hogy minden vallási dologban övék legyen az utolsó szó - az ilyen emberek többé nem tartották helytállónak. Sok helyen bírálatok hangzottak el. Némelyeket megmozgatott a tiszta és jámbor buzgóság. Másokat viszont önző és forradalmi indokok zaklattak fel, ugyanakkor egyeseket tisztán a kárörömből fakadó rosszindulat késztetett annak az alkalomnak megragadására, hogy bírálattal illethessék azokat az embereket, akik felsőbb, vagy valóságos isteni hatalmat igényeltek a maguk számára. És minél jelentéktelenebbek voltak ezek a kritikusok, annál erőteljesebben tettek kísérletet arra, hogy szellemi termékeiket a hitetlenség színével ruházzák fel azáltal, hogy a "prófeta" köpenyét borították magukra.

1. EGY NÉPSZERŰ KÉPES VALLÁSOS IRAT. — Ezen érdekes szellemi termékek között van a Liber de Pontificibus Sive Praedictiones Venerabilis Joannis Joachim Abbatis Florentis (Pápai Könyv, avagy a tiszteletreméltó Joachim János, florisi apát jóvendölései) című könyv, egy képekkel illusztrált vallásos irat, az ál-joachimista iskolából, amely változó címek alatt jelent meg. Legelőször latin nyelven nyomtatták ki, majd olaszul is, és azt számos esetben újból kinyomtatták a XVI. századot megelőzően. A belső tartalomra támaszkodó bizonyosság arra a következtetésre vezet, hogy

¹⁸⁰⁰ Ugyanott a 471. oldalon.

¹⁸⁰¹ Ugyanott a 481. oldalon.

¹⁸⁰² Ugyanott a 497. oldalon.

¹⁸⁰³ Ugyanott.

¹⁸⁰⁴ Neandre idézett művénél a 4. kötet 189. oldalán.

ezt aligha írhatták meg V. Kelemen napjai előtt, aki a pápai székhelyet a Kr.u. 1309-ben¹⁸⁰⁵ Avignonba tette volt át.

Ez a mű számos, mély benyomást keltő képet tartalmaz, amelyek azokat a pápákat rajzolják le, akik áthágták jogaikat és lábbal taposták az igazakat és a híveket. A könyv számos szerkesztőjén keresztül, annak kiadói nagy erőfeszítéseket tettek azért, hogy azt mindig a legfrissebb adatokkal egészítsék ki, pld. a törökök ellen irányuló jövendölések között egy olyan álomról találunk említést, melyet II. Mohamed álmodott meg Konstantinápoly elfoglalásának előestéjén (1453.), ami azt bizonyítja, hogy ezt a jövendölést a bizánci császárság bukása után csempészték abba be.¹⁸⁰⁶ Ezért - ám- bár teljesen lehetetlen ezt a könyvet Joachimnak tulajdonítani, vagy a jövendölések bármelyike számára egy határozott időpontot megállapítani - az mégis megmutatja azt a hatalmas befolyást, amit Joachim felfogásai gyakoroltak a népek széles rétegeire, még száz, vagy százötven esztendővel is az ő halála után.

2. TORZKÉPEK A PÁPÁKRÓL. — Egy az 1639. évből származó velencei kiadás harminc illusztrált "prófeciát" tartalmaz, amelyek felét Joachimnak, másik felét egy költött püspöknek - "Marsico-i Anselmnek" - tulajdonítanak.¹⁸⁰⁷ Ezeket az illusztrációkat a középkori torzképek osztályába sorolhatjuk, mert ezek felfogásukat tekintve ezt a műfajt közelítik meg. Hogy a bennük rejlő értelmet napjainkban egész helyesen tudjuk felfogni, ehhez részletes tanulmányra és eredetük pontos ismeretére lenne szükségünk, amit azonban még megközelítőleg sem lehetséges meghatároznunk. Ezért a rájuk vonatkozó megjegyzéseinket csak egynéhány "Vaticinia" (Jóslás, jövendölés) leírására fogjuk korlátozni. A 6. számú például a pápát jelképezi egy gall kakassal, amelyik az ő vasvillaszemű fogakkal ellátott pásztorbotján kapaszkodik fel, amivel a pápa aztán egy olyan galambot döf le, amelyik olajágat tart a csőrében. A másik kezében szorosan a "kulcsok" mellett egy csúnyán megkopasztott sást tart.

A 9. számú kép a pápát a tiarával a fején mutatja be, és jobboldalán egy kisebb személlyel, aki- nek teste egy sárkányhoz hasonlít, mialatt egy bárány szenved a pápai keresztes bot ütései alatt. És a felirat arról tájékoztatja az olvasót, hogy az ál-próféta sok rosszat csinál, mivel a pápa az ő "gonosz- ságaival" "megsebezve a legszelídebb bárányt, a legkegyetlenebb ütések által".

A 15. számú kép egy rettentő szárnyas sárkányt mutat, melynek emberi arculata van. Meg van koronázva, azonban nem a hármaskoronával, és a farkával egy egész csillagfürtöt sodor le az égről. A farka egy sas-fejben végződik, amelyik egy kardba harap belé.

És a 30-as számú "Vatisinium" egy pápát ábrázol, amint megfogja a hármaskoronát és azt egy tigris-fenevad fejére teszi, amelyik valószínűleg a Jelenések 13. fejezetéből való. Ezeknek és a többi hasonló természetű képeknek mély benyomást kellett gyakorolniuk az akkori idők közvéleményére.

IV. Joachim befolyása a franciskánusokra

Joachim nemcsak visszatért a Biblia prófeciák apokaliptikus részeinek történelmi alapon nyug- vó magyarázatához, hanem a teológia gondolkodásba egy teljesen új elemet vezetett be. Ezzel a há- rom korszakra vonatkozó elméletével lerakta az alapját a kinyilatkoztatások fokozatos kifejlesztésé- ről szóló fogalomnak - az Atya korának, a Fiú korának és a Lélek eljövendő korának - tömören megállapítva azt, hogy Krisztus megnyilatkozása - sőt még az Ő igéi is - a Léleknek egy magasabb és jobban odaillő kinyilatkoztatása által fognak felülmúlni, amit többé nem fog meggátolni az igéknek a terhe.

1. AZ ASSISI FERENC ÁLTAL LÉTESÍTETT KIHÍVÁS. — Különösnek hangzik, hogy ezek a forra- dalmi jellegű felfogások semmiféle említésre méltó tevékenységet nem váltottak ki Joachim életé-

¹⁸⁰⁵ J.C. Huck: Ubertain von Casale und desen ideenkreis (Casale-i Ubertain és az ő gondolköre) című műben a 95. olda- lon.

¹⁸⁰⁶ Ugyanott a 97. oldalon.

¹⁸⁰⁷ Vaticinia Sive Prophetise Abbatis Ioachimi Anselmi Episcopi Marsicani (Jövendölések, vagy Joachim apát és Ans- elm marsicani püspök prófeciái) című műben, kiadott Pasqualino Regiselmi által. (Oldalszámozás nélkül)

nek tartama alatt. És nagyon valószínű az is, hogy ezek az elgondolások az ő saját szűk körére lettek volna korlátozva, anélkül, hogy azok bármiféle hatást gyakoroltak volna a világ folyására, abban az esetben, ha nem jelent volna meg egy másik nagy alak a történelem színpadán, megközelítőleg az ő korában. Ez az egyén Assisi Ferenc volt, aki valószínűleg a legnagyobb egyéniség volt, akit a római egyház a Középkorban magából kitermelt. Megundorodott a külvilágtól és elszomorodott annak az egyháznak láttán, melyet főnemesi urak kormányoztak, akik magukat püspököknek és a nyáj pásztoraiknak nevezték, de akik mit sem törődtek a bárányokkal, kivéve azt, hogy megnyírják őket azért, hogy önmaguk a ragyogás és az önmagasztalás életét élhessék. Ferenc eltökéltette magát arra, hogy szegénységben éli le a Krisztus életét, és minden korlátozás nélkül szánta rá magát a prédikálásra, az éneklésre és a gyógyításra. Odament azokhoz, akik el voltak fáradva és nehéz terheket hordoztak, hogy megvidámitsa szíveiket és felemelje lelküket.

Ez, kétségtelen a legnagyobb és legnemesebb kísérlet volt arra, hogy átalakítsa az egyházat, olyan kísérlet, melyet valaha belülről véghezvittek. Ferenc életsora hősies erőfeszítést jelentett arra, hogy Krisztus életét utánozza. Az átformálásra irányuló elhivatás volt az, és a legmagasabb fokban forradalmi jellegű volt. Fenekestől felforgatott az minden jól megalapozott és bevált életformát az egyház kebelében. Kikerülhetetlen kihívást jelentett az, mert vagy az egyszerű életmód volt az - egész szegénységével és a gazdagság és hatalom megszerzésének minden legkisebb szándéka nélkül - amely a Krisztus által nyújtott életmód példáját követte, vagy az egyház volt az - annak minden pompájával és ragyogásával, a világ uralmára vonatkozó célkitűzésével és azzal, hogy saját akaratát rákényszerítse a fejedelmekre és a királyokra - amelyik Krisztusnak, az ő Urának akaratát hajtotta végre. Ez volt az alternatíva, harmadik út nem létezett.

Ferencnek számos követője volt. A szelíd és kedves lelkűek körülötte csoportosultak. Az egyház nem volt képes őt mellőzni, és ugyancsak nem tudta teljes nyíltsággal megtagadni azokat a hitelveket, amelyekért ő sorompóba lépett. Az egyháznak nem lehetett kárhoznatni egy példamutató életet, így hát el kellett őt fogadnia. Azonban ugyanakkor az egyház azt is felismerte, hogy ez a két-féle életelv - a saját magáé és az övé - visszavonhatatlanul eltávolodott egymástól. Valaminek történnie kellett tehát. Talán az idő lesz az a tényező, amely kijavítja majd ezt a szakadást. Vagy talán - ami a legvalószínűbbnek látszott - Ferenc követői fognak elszéledni, bevált útjára az egyháznak. Néha előfordult az, hogy a szerzetes rendet a szabványos szerzetesi szabályok szerint igyekeztek megmintázni, azonban volt egy olyan szűkebb csoport is ott, amelyik sokáig erőteljesen ragaszkodott a Ferenc-féle eredeti eszményekhez.

2. A FRANCISKÁNUSOK AZT VALLOTTÁK, HOGY ŐK TELJESÍTIK BE JOACHIM JÖVENDŐLÉSÉT. — A soroknak ez az újbóli kiegyenesítése sokkal korábban megtörténhetett volna, ha nem játszott volna közbe az a tény, hogy a Joachim-féle elgondolások rövidesen behatoltak a franciskánusok körébe is. Ezek az eszmék voltak azok, melyek megerősítették és megszilárdították őket abban a hitükben, hogy az ő szerzetes rendjükre vár az a feladat, hogy beteljesítsék a próféciát. Ez kb. a következő módon ment végbe. Kr.u. 1241. évben egy apát, a Fiore (vagy Floris) féle szerzetes rendből hírül vívén II. Frigyes császár közeledtét - akiről ő és sok más joachimista is úgy vélekedett, hogy az jelenti a megjövendőlt Antikrisztust - Pisába menekült azért, hogy megakadályozza ezeknek az értékes, Joachim-féle írásoknak a császár kezébe való jutását.

Ez az apát a pisai minorita kolostorban talált menedéket és ott kezdte meg Joachim írásainak tanulmányozását a franciskánus testvérekkel egyetemben. Itt ő mély érdeklődést mutató hallgatóságra talált, és nemsokára az történt, hogy egy jókora számú szerzetes lelkes követőjévé és hívévé vált ezeknek a Joachimtól származó írásoknak és tanításoknak. Ezek között az egyének között voltak olyanok, mint Salimbene, Szászországi Rudolf, Bartholomeus Guisculus és Borgo San Donnino-i Gerardus. Ezzel Pisa lett a joachizmus központja a franciskánusok között.¹⁸⁰⁸

A franciskánusok hitbuzgó és erőteljes prédikátorok voltak. Főleg az egyszerű emberek közé gyűltek el. És azok az emberek, akik magukévá tették a joachimista felfogást, ezeket csakhamar elterjesztették egész Itáliában, Dél-Franciaországban és Kataloniában is. Kr.u. 1250. év körül

¹⁸⁰⁸ Ernst Benz: Ecclesia Spiritualis (A Lelki Egyház) című művének a 175. és 176. oldalakon.

Joachim írásművei behatoltak Angolországba, mivel azokat a lincoln-i Grosseteste püspöknek is megküldötték.¹⁸⁰⁹ Maradt fel egy feljegyzés, mely egy egyszerű emberre vonatkozik, akit általában Asdenti-nek neveztek, és aki a Párna felé vezető útvonal egyik vámházában üldögélt. Az illető őszinte és jámbor lélek volt minden magasabb műveltség nélkül, azonban felvilágosult szellemével mohó kíváncsiságot érzett arra, hogy megértse azoknak a férfiaknak a mondásait, akik a próféciaokról szóltak, mint amilyenek voltak Joachim, Merlin és Methodius, úgyszintén mint Dániel és a pathmosi János.¹⁸¹⁰ Egy másik férfiú, Hugó Provincialis, egy kicsiny megerősített helységben élt, amely Marseille és Nizza között feküdt, és az ő kicsinyke szobájában a környező kerület jogtudósai, bírái, orvosai és egyéb szellemi foglalkozással bíró egyénei szoktak összegyűlni az ünnepnapokon azért, hogy ott megismerjék tőle Joachim tanításait és a Szentírás titkait.

Új reménység töltötte el szívüket, egy új korszak közeli eljövételének a reménysége. Úgy érezték, hogy egy átmeneti korszakban élnek, olyan korszakban, amelyik még számos veszélyt rejteget magában. Azonban egy új hajnalhasadás az, amelynek sugarai már áttörtek a láthatáron. Joachim lett az ő prófétájuk, és abban a hitben voltak, amely szerint a minoriták lelki temploma jelenti Joachim jövődöléseinek a beteljesülését az eljövendő királyságra nézve, és hogy a franciskánusi szegénység eszménye jelenti az igazi evangéliumi életmód megvalósítását.

Joachimnak egy jövődöbeli vallási rendre - sőt egy kettős szerzetes-rendre - vonatkozó hivatkozásai képezték az alapján ama meggyőződésüknek - amelyik széltében elterjedt a XIII. század folyamán, hogy ezen próféciaák beteljesülését a kolduló barátok új szerzetesrendjében - a franciskánusokban és a dominikánusokban - kell megtalálni.¹⁸¹¹

3. TERVEZGETÉSEK II. FRIGYESRE, MINT AZ ANTIKRISZTUSRA VONATKOZÓLAG. — Ezek a körök legelőször abban a hiszemben voltak, hogy az Antikrisztus máris megérkezett, mégpedig II. Frigyes császár személyében, ámbár ezt általánosságban még nem ismerték fel az emberek. Azonban az 1260. esztendő lesz majd az az időpont, amelyikben elérkeznek a változások csúcspontjához. Ekkor fog majd ennek a császárnak az igazi természete ország-világ előtt megnyilatkozni. Akkor fognak majd őrá, mint az Antikrisztusra ráismerni.

Abban a hosszúra nyúlt küzdelemben, mely a germán császárok és a római főpapság között folyt II. Frigyes újból kísérletet tett arra nézve, hogy kétségbe vonja azokat az ismert pápai igényeket, azzal, hogy a császár és az állam jogait az egyház jogai fölé iparkodott helyezni.¹⁸¹² Abból a célból, hogy ezzel saját ügyét megerősítse, ő és kancellárja, Vineai Péter, túlzó állításokhoz folyamodtak. Így pld. Frigyes szülővárosát - Jesi-t vagyis a Vezér - el fog majd jönni. A császárt úgy jellemezték, mint a tökéletes férfiút, mint a világ központját és annak kerekét. Ez a hívek szemében olybá tűnt, mintha ő a Krisztus trónját bitorolná és ezért ő lesz az Antikrisztus.¹⁸¹³ Azt hitték, hogy a Dániel 7:24-25. és a 8:23-25, valamint 11:44. verseiben foglaltak őbenne jutottak beteljesülésre.¹⁸¹⁴ Azonban amidőn Frigyes a Kr.u. 1260. évet megelőzőleg elhunyt, ez a futólagos tervezgetés, mely őt tartotta az Antikrisztusnak, teljesen letört, és ettől kezdve őt egyszerűen már csak úgy tekintették, mint az átokkal sújtott Frigyes, az isteni csapások hordozóját, a sizmatikust.

Frigyes idő előtt bekövetkezett halála nagy zavart idézett elő a minoriták soraiban. Salimbene, aki egykor egyike volt Joachim legbuzgóbb követőinek, teljesen magánkívül volt és tartózkodott az eljövendő eseményekre vonatkozó további jósolgatásoktól. Másrészt hálára vagyunk neki kötelezve azért, mert az ezen időszakra vonatkozó krónikáján keresztül (1167-1278.) számos részletbe menő bizonyság maradt fenn számunkra.¹⁸¹⁵

¹⁸⁰⁹ Döllinger: Prophecies című művében a 111. és 112. oldalakon.

¹⁸¹⁰ Benz idézett művében a 179. oldalon.

¹⁸¹¹ Buonaiuti: lábjegyzet a Joachim-féle Tractatus című mű 95. oldalán.

¹⁸¹² Lásd a könyv 793. oldalától kezdődően.

¹⁸¹³ Benz idézett művében a 227. oldaltól.

¹⁸¹⁴ Ugyanott a 214. és 215. oldalakon.

¹⁸¹⁵ Bett idézett művében a 98. oldalon. A mű címfelirata: Cronica Fratris Salimbene de Adam (Salimbene testvér krónikája Ádámról) című mű. A teljes szövegű kiadás megtalálható a Monumenta Germaniae Historica című könyv Scriptorum

Értékes forrás-anyagot jelent ez a krónika ahhoz, hogy megérthessük az abban az időben történt eseményeket és azokat az erőket, amelyek a XIII. század elején voltak működésben Itáliában. Ez a mű azonkívül világos bepillantást nyújt számunkra azokba az állapotokba, amelyek a franciskánusok különböző csoportjai között - és innét a joachimisták között is - uralkodtak.

V. Furcsa egyéniségek a joachimisták között

Miután rövid beszámolót adtunk ennek a joachimista időszaknak az irodalmáról, most annak néhány vezető szereplőjét vesszük szemügyre.

1. PÁRMAI SALIMBENE (KB. 1221-1288.) — Salimbene, akinek krónikájáról az előzőkben már megemlékeztünk, már kora ifjúságában belépett a franciskánus rendbe. Érintkezésbe lépve a joachimista eszmékkel, rövidesen lelkes joachimistává lett. Mint sokan az ő korában a Jeruzsálemtől szóló ál-joachimi bibliamagyarázatot ő is eredetinek fogta fel, és ezért a saját eschatológiai reménységét nagyrészt az abban található kijelentésekre alapozta. Így pld. azt hitte, hogy Kr.u. 1260. évben II. Frigyes császár nyíltan is úgy fog megjelenni, mint az Antikrisztus. Amikor tehát meghalotta, hogy a császár sok esztendővel a várt időpont előtt elhunyt, ez a körülmény olyan megrázkódtatást okozott hitében, hogy teljesen hátat fordított a joachimizmusnak és újból az egyház régi nézeteit karolta fel. Ettől az időtől kezdve kezdte kigúnyolni előbbi meggyőződését.

Mindazonáltal Salimbene olyan mélyen merített ebből a forrásból, hogy Joachim tanításainak az azokban rejlő bölcslete többé soha nem hagyta el őt. Ezt írásaiból tisztán meg lehet állapítani. Fenntartotta Joachimnak alapvető eszméjét, mely szerint a prófétai Könyvek és különösképp a Jelenéseké képezik a kulcsot annak megértéséhez, hogy miképp működik a megváltás terve az emberi történelemben. Azonban nem fogadta el Joachimnak a határozottan lerögzített korszakokra vonatkozó elgondolását, és következésképpen a bibliai értelmezése homályossá és egészen értelmetlenné vált.¹⁸¹⁶

Ezenkívül - visszatérve az egyház aklába - kísérletet tett annak a támadásnak a kivédésére is, amelyet Joachim követői intéztek volt az egyház ellen. Ezt a következő szemlélteti: Amíg az ál-Joachim féle írások a babiloni "szajhára" vonatkozó szimbólumot a főpapság által uralt egyházra értették - amelyik mélyen ürített a világiasságnak kelyhéből - addig Salimbene a nagy "szajhát" a következőképpen magyarázza meg: "Lehetséges dolog az, hogy a babiloni szajha alatt minden olyan lelket értsünk, aki egy halálos bűnt követ el."¹⁸¹⁷ Ennek megfelelően tehát az Antikrisztus, mint ilyen, nem az egyház kebelében volt keresendő, hanem inkább abban a sátáni hatalomban, amelyik a keresztények között a gonosztságot létrehozva, az ő bukásuknak lett az okozója.

Másrészt, Salimbene rendkívül erős kifejezéseket használ azon prelátusok ellen, akiket azokban a történetekben pellengérez ki, melyeket ő elbeszél. Korának egyik zsinatja alkalmával - állítólag - egy levelet dobtak be az ott résztvevők középebe, melynek felirata és tartalma a következőképp hangzott: "A sötétség fedelmei az egyház prelátusaihoz: Sok köszönetet mondunk nektek, mivel éppen ugyanannyian, mint ahányan a ti gondozástokra lettek bízva, lettek hozzánk is áthelyezve."¹⁸¹⁸ Ez tehát annyit jelent, hogy a klérus tagjai a Sátán bankárjait képezik, akik a hívő lelkeket hozzá helyezik át.

2. GERARD "BEVEZETÉSE" KITERMELI A VÁLSÁGOT. — A második férfiú, akit ezzel kapcsolatban meg kell említeni Gerard (Gerardus) a Borgo San Donnino-ból, a Pisa-ban élő franciskánusok csoportjából. Lelkesen tette magáévá Joachim tanításait és a hangsúlyt az 1260-as esztendőre helyezte, azonban Salimbenehez hasonlóan, soha nem vesztette el hitét ennek az új tannak a helyességében, még akkor sem, amikor az események menete ellentétbe került a várakozással és ezen régi spiritualisták reményeivel.

feliratú részénél, a 32. kötetben. Ennek a műnek főbb részei le vannak angol nyelvre fordítva, vagy össze vannak foglalva G.G. Coulton által írott, *From St. Francis to Dante* (Szt. Ferentől Danteig) című könyvében.

¹⁸¹⁶ Benz idézett művében a 213. oldalon. Lásd még Dollinger: *Prophecies* című művében is, a 113. és 114. oldalakon.

¹⁸¹⁷ Benz idézett művében a 192. oldalon.

¹⁸¹⁸ Ugyanott a 222. oldalon.

Gerard a Joachim iránt érzett mélységes tisztelettől áthatva elhatározta, hogy nyilvánosságra fogja hozni mesterének három legfőbb munkáját, a Conoord of the Old and News Testaments-t, a Psalter of Ten Strings-t és a Commentary on the Apokalypse-t (Az Ó- és Új-Testamentum összhangja, a Tízűrű Zsoltár-könyv, és az Apokalipszis Magyarázata), mely utóbbihoz még egy "Introduction"-t (Bevezetést) is csatolt. Ez nyilvánvalóan egy nagyon ártatlan és egészen jogos cselekedet is volt, a valóságban azonban ez nagyon forradalmi következményekkel járt. Művét Liber Introductorius in Evangelium Aeternum-nak (Az Örökkévaló Evangélium Bevezető Könyve) nevezte el. A címet a Jelenések 14:6. versére alapította, azonban úgy volt az megszerkesztve, hogy a Joachim féle írásokra célozzanak. Ebben a könyvben Joachimnak legradikálisabb eszméit találjuk fel olyan tárgyalásban, mintha azok beteljesülése máris folyamatban lennének.

Ez az Örökkévaló Evangélium teljesen eltörli a Krisztus Evangéliumát. A Lélek Üzenete a Lélek korában, helyettesíti az Ige üzenetét. A krisztusi Igék csupán az 1260-as évig bírnak teljes jelentőséggel. Ettől az időtől kezdve - állítja ő - azoktól az emberektől, akik tovább fognak majd élni, többé nem fogják megkövetelni az Új-Testamentum elfogadását. Gerard szerint a Joachim-féle próféciák változnak majd "örökkévaló evangéliummá" és az ő írásaiból lesznek majd az új spiritualista egyház kánonjai.¹⁸¹⁹ A római, vagyis a pápai egyházat el fogják törölni és azt a spiritualista egyház fogja helyettesíteni, amelynek a franciskánusok a képviselői, akiken keresztül ez az egész fordulat lehetővé fog válni. Ez természetesen sokkal több volt annál, mint amennyit a hivatalos egyház el tudott tűrni.

A "Bevezetésének" (Introduction) nyilvánosságra hozásával a franciskánus spiritualisták egy egész nagy csoportjának vált szócsövénvé. Az ő hősük lett és ez ugyanabban a pillanatban történt, amikor az egyház úgy kezdett rájuk tekinteni, mint valamiféle veszedelmes újítókra, ha nem mint eretnekekre. Ezen felül Joachim - jöllehet már több mint fél évszázada a sírban nyugodott - maga is gyanússá vált.

Gerardnak ezt a munkáját Kr.u. 1254. vagy 1255. évben hozták nyilvánosságra. És még magában az 1255. esztendőben egy bíbornokokból álló bizottságot hívtak össze Anagniban, hogy kivizsgálják ezt az ügyet. Ez a bizottság pontos jegyzőkönyveket hagyott hátra, amelyekből módunkban van az ő tanításainak tartalmát megismerni, miután az eredeti műve többé már nem áll rendelkezésünkre. A kárhoztatott öt pont a következő volt: 1.) Joachimnak az az elgondolása, amely a megváltás három időszakára vonatkozik, 2.) a papi-egyháznak spirituális egyházzá való átváltoztatása, 3.) azok a szövegrészek, amelyek Péterre és Jánosra vonatkoznak, mint egy rendszer képviselőire, 4.) azok az eschatologiai tanítások, amelyek nem egyeznek meg az egyház tanításaival és 5.) a Krisztus evangéliumának a Lélek evangéliumával való helyettesítése.

Gerardnak magának rettentő sors jutott osztályrészül. Megfosztották lektori tisztségétől, eltiltották a prédikálástól és ezután életfogytiglani fogságra ítélték. Életét itt a fogságban fejezte be 18 esztendei nyomorúság után.¹⁸²⁰

3. SZT. AMOURI VILMOS RADIKÁLIS NÉZETEKET HANGOZTAT. — Még egy másik erőteljes alak - jöllehet nem volt joachimista - élt ebben a feszült ellentétekkel terhes XIII. században, és ez Szt. Amouri Vilmos volt. Az 1250. év körül a párisi egyetemnek volt a professzora, s mint ilyen a világi doktorok közt a legkiválóbb volt. Keserű gúnnyal eltelve írt a kolduló barátok ellen. Azonban végül úgy az ő, mint az egyetem ügye is elveszett, a pápa a barátok javára döntött. Ezért Vilmost száműzésbe küldték Párizsból. Dacára, hogy ellenséges érülettel viseltetett a franciskánusokkal szemben mégis osztotta azokat az apokaliptikus nézeteket, melyek abban az időben közszájon forogtak. És - ugyanúgy, mint a joachimisták - ő is vallotta azt, hogy az 1260-as esztendő különleges jelentőségű lesz, amely hit a Jelenések 11:3 és 12:6. versein alapult.¹⁸²¹ Az 1266. évben egy másik kis könyvet bocsátott ki, melynek címe: Liber de Antichristo et Ejusdem Ministris (Az Antikrisztus és az ő szolgálóinak könyve) volt. Ebben a könyvben erőteljes szavakkal ítéli el Joachim tanításait, jöllehet az

¹⁸¹⁹ Ugyanott a 250. oldaltól kezdődőleg, lásd még: Döllinger: Prophecies című művének a 124-126. oldalakon.

¹⁸²⁰ Bett idézett művében a 106. 107. oldalakon. Döllinger: Prophecies című művének a 126. oldalánál.

¹⁸²¹ Bett idézett művében a 88. oldalon. (Lásd még Döllinger: Prophecies című művének a 123. oldalon is.)

ő saját értekezése is telítve van homályos prófétai számításokkal, sőt még elképzelésekkel is. Amikor elhunyt, szülővárosában a templomon kívül temették el, azon a helyen, ahová a kiátkozott személyeket és az öngyilkosokat szokták elföldelni.¹⁸²²

4. A JOACHIMIZMUS IDÉZI ELŐ A FRANCISKÁNUS SPIRITUALISTÁKAT. — Ebben a rövid áttekintésben megkíséreltük, hogy az embereket és az eseményeket egészen a vészes 1260-as évig felvázoljuk. Láttuk azt, hogy Joachim tanításai nagyon kezdtek mind szélesebb körökre befolyást gyakorolni. Először tanítása csak az ő saját, meglehetősen kicsiny rendjére korlátozódtak, és ezeket a követőit mi méltán nevezzük igazi joachimistáknak, vagy - ahogyan őket gyakran idézni szokták - joachitáknak.

Amint ez minden új tan esetében történni szokott, az nem sokáig maradt fenn tiszta és eredeti alakjában. Az epigonok (törpe utódok, a ford. megj.) avagy a lángész követői vagy elvesznek, vagy hozzátesznek valamit az illető gondolataihoz, talán vagy azért, mivel képtelenek arra, hogy teljesen felfogják az ő eszméinek egész jelentőségét, avagy nem képesek arra, hogy magukat azokhoz alkalmazzák. Ezért a joachimisták köreiben mi olyan személyekre is akadunk, akik ugyan név szerint ismeretlenek előttünk, azonban akik tollat ragadtak és kiegészítő műveket írtak az ő (Joachim) neve alatt, melyek ugyan még Joachim szellemiségét tükrözték, de már bizonyos fokban felhígították a néhány lényegbevágó eszméjét. Ezeket a műveket találó módon hívhatjuk ál-Joachim féle írásoknak. Továbbá még azt is jól meg kell jegyeznünk, hogy Joachim egész életének tartama alatt nem volt soha két olyan időszak, amelyben ő határozottan kiállt volna, pontosan ugyanazon eszmény érdekében. Egy lelki - spiritualis - mozgalom volt ez, mely állandóan folyamatban volt, és amelyik jelentős teret nyújtott az egyháztól eltérő vélemények számára.

Amikor Joachim tanításai behatoltak a franciskánusok sorai közé, azok úgy hatottak, mint az erjesztő. Ezek között a franciskánus barátok között mindig jelentős mozgolódás volt az olyanok körében, akik szigorúan ragaszkodtak azokhoz az abszolút szegénységet elrendelő szabályokhoz, amiket még Ferenc maga fektetett volt le, és azoknál, akik arra törekedtek, hogy ezeket a szabályokat meglátsák azért, hogy ez utóbbiakat összhangba hozzák a többi szerzetesrendben érvényes hasonló szabályokkal. Akkor aztán, amidőn Joachimnak egy harmadik időszakra vonatkozó elgondolásai ismeretessé váltak - azaz a Lélek új kora, melyet egy új szerzetes rendnek kellett megvalósítani és bevezetni - ezek az újszerű gondolatok csakhamar mohó fogadtatásra találtak a franciskánusok között lévő, szigorúbb felfogást valló részlegnél.

Ez a csoport felszívta magába ezeket és azzal kezdte, hogy teljes súllyal iparkodott megvalósítani ezeket a spirituális célkitűzéseket. Őket általában azon néven ismerték, hogy "spiritualisták", következésképp a spiritualisták közvetlen termékeit képezik a joachimizmus ama lendületének, melyet az a legmélyebb franciskánus jámborságra kifejtett. Kezdetben ezek az egyének csak egy kis franciskánus csoportot alkottak, amelynek tagjai azonban már azoknak az új tanításoknak csupasz természeténél fogva is csakhamar heves ellenkezésbe kerültek az uralkodó egyházzal úgy, hogy őket aztán mint eretnekeket bélyegezték meg és belőlük idővel egy különálló csoport, vagy szekta fejlődött ki.

Több más kisebb csoport támadt fel, amelyek többé-kevésbé laza kapcsolatban állottak a spiritualistákkal, vagy a maguk számára igényelték a spiritualisták eszméihez való tartozandóságukat, de amelyek gyakran szélsőségekre ragadtatták magukat, és ezzel rossz hírbe hozták az egész mozgalmat.

VI. Az 1260-as várakozás

Az egyik előző fejezetben megjegyeztük azt, hogy az 1000. esztendő tájékán bizonyos vallási csoportok milyen nagy izgalomba jutottak, különösképp Franciaországban, azt gondolván, hogy ez a nagyjelentőségű időpont fogja bevezetni a világ végezetét és meg fogja valósítani a régóta óhajtott millenniumot. Mégis az 1000. esztendő körüli megrendülést csak alig lehet összehasonlítani azzal,

¹⁸²² Ugyanott a 97. oldalon.

ami e téren a Kr.u. 1260. évben következett be. Az 1260 napot, avagy a negyvenkét hónapot a próféciák gyakran említik, mint az 1000. esztendő, és az előbbihez sokkal határozottabban kapcsolnak bizonyos fontos eseményeket, és az ilyen módon sokkal nagyobb figyelembe is részesült, mint az utóbbi évszám. Hasonlóképp megjegyeztük azt is, hogy az 1260-as esztendő a joachimisták és a régi spiritualisták várakozásaiban milykimagasló helyet foglalt el. És amikor ez a vészjósló időpont közelebb vonult, újabb mozgalmak támadtak, amelyek a lakosságnak széles rétegeit rázták fel fásultságukból.

1. A FLAGELLÁNSOK (KORBÁCSOLÓK) A KR.U. 1260. ÉV MÁRCIUSÁBAN. — Az 1259. évben heves járvány pusztított Észak-Itália és a középső részek városaiban. Ezt sokan úgy tekintették, mint az idők különleges jelét és ezt az 1260. évvel kezdődő ama új korra vonatkozó várakozással hozták kapcsolatba, amelyet Joachim és a spiritualisták tanítottak volt. És egyszerre csak - egészen magától - ebben a keserves esztendőben az összes élethivatásokhoz tartozó férfiak hosszú körmenetekben vonultak végig a városokon, búrszíjakkal korbácsolva és ostorozva mezítelen hátukat mindaddig, míg csak a vérük ki nem serkent. Ez a gyakorlat Perugiából indult ki, és futótűzként terjedve szét egész Közép- és Észak-Olaszországnak valamennyi városában keresztülszelve az Alpokat, behatolva Germániába és tovább haladt a Rajna völgyében csakúgy, mint ahogyan kelet felé elhatolt egész Bohémiáig és Lengyelorszáig is. Ezek a "flagellánsok" - ahogyan őket nevezték - azt hitték, hogy saját maguk által okozott fájdalommal és szenvedéssel bűnbocsánatot tudnak elnyerni elkövetett bűneikért és ezzel előkészíthetik maguknak az utat egy új élet számára.¹⁸²³

2. GUGLIELMA ÉS SEGARELLI SZEMÉLYES NÉZETEI. — Az 1260-as esztendőben nem csupán az olyan összefüggés nélküli mozgalmak jelentek meg, mint amilyen a fogellánsoké volt, hanem olyan vallási csoportosulások is, melyek határozott tanítással rendelkeztek. Ezeknek egyikét egy Guglielma nevű asszony sugalmazta, aki Milánóban az 1260-as évben tűnt fel és aki a tanítványok nagy csoportját gyűjtötte össze maga körül. Azt híresztelték felőle, hogy csodákat művelt és testén a Krisztus sebeinek a stigmáival (bélyegével) van megjelölve. Tanítványai azt kezdték róla állítani, hogy ő jelenti a Szentlélek megtestesülését és azt várták tőle, hogy ő fogja megnyitni a harmadik korszakot. a Pünkösöd napját úgy ülték meg, mint különleges örömmünnepet. Azonban 1281-ben meghalt Milánóban.¹⁸²⁴

Egy másik csoport, mely sokkalta nagyobb befolyásra tett szert, az 1260-as évben indult útjára. Ennek eredete Gerard Segarelli-re, egy pármái kereskedőre vezetendő vissza. Mint jámbor, és tudatlan egyén a testvérek egy csoportjával végigvonult az utcákon, ezt kiabálva: "Penitencagite", azaz "Tartsatok bűnbánatot". Kifejezetten a joachimista eszményeket és tanokat hangoztatták. Először védelmet találtak a pármái püspök személyében. Később azonban, amikor tanításaik terjedni kezdtek a püspök megriadván, Segarellit palotájában fogva tartásra ítélte Kr.u. 1280. évben. Később azonban szabadlábra helyezte. Azonban a Würzburg-i Zsinat őt és követőit elítélte és az inkvizíció börtönébe vezették. Erre visszavonta ugyan nyilatkozatait, azonban mégis máglyán égették el 1300. július 18.-án.¹⁸²⁵

3. DOLCINO, KÜLÖNÖS FELFOGÁSOK AZ APOKALIPSZIS ALAPJÁN. — Segarelli követői új vezetőt találtak maguknak a Novarai Dolcino személyében, aki azt állította, hogy Joachimnak az új kor kezdetére vonatkozó próféciái Segarelliben valósultak meg. Dolcino azt hangoztatta, hogy az egyházat mostantól kezdve az apostoli testvériséggel kell helyettesíteni, melynek egyetlen köteléke a szeretet volna. A Lélek korában az összes külsőleges rendelvevényeknek el kell tűnniük, és a keresztény ember élete a szabadságnak olyan élete lenne, amelyet a szeretet táplálna. Dolcino követői közül némelyek azt vallották, hogy a szicíliai Fülöp lesz majd a császár és Kr.u. 1335. év karácsonyába be fog vonulni Rómába, majd hogy ő tíz királyt fog kinevezni egyetértésben az apokalipszisi pró-

¹⁸²³ Rufus M. Jones: "Flagellants" (A Flagellánsok) című könyve, Hastings-ban, az idézett mű 6. kötetének 49-51. oldalain. Lásd még: Herman Haupt: "Flagellation, Flagellants" című cikkét is, a The New Schaff-Herzog gyűjtemény 4. kötetében, a 323-326. oldalakon, Döllinger: Prophecies című művének a 100. oldalon.

¹⁸²⁴ Bett idézett művének a 124. oldalán.

¹⁸²⁵ Ugyanott a 148-150. oldalakon.

féciákkal a tíz szarvat viselő sárkányra vonatkozólag és hogy ő fogja megölni az istentagadó pápát és a szerzeteseket. Ezt követőleg az egyház ismét visszatér majd az apostoli tisztasághoz, mely után az Antikrisztus fog majd megjelenni. Ez utóbbi azonban el fog bukni és ezután az egész világ meg lesz majd nyerve a Krisztus számára.¹⁸²⁶ Az 1335. esztendőt természetesen a Dániel-féle próféciaiból vezették le.

Dolcino maga azt kezdte hirdetni, hogy az egyházra szakadó megpróbáltatások Kr.u. 1303. év körül fognak elkezdődni és hogy akkor majd a hívek el fognak rejtőzködni mindaddig, amíg ezek az átkos üldözések el nem múlnak. Ezért tehát ők csapatokba álltak össze és abból éltek, hogy a szomszédságukban lévő környéket fosztogatták. Erre egy keresztes-hadjáratot hirdettek ellenük. Azonban négy hadjáratra volt szükség ahhoz, hogy őket teljesen leverjék. Dolcino követői közül a legtöbbet kivégeztek és őt magát máglyán égették el. A mi birtokunkban csupán az ellenségtől származó beszámoló van, ezért semmi nem maradt ránk róluk olyasmi, ami számukra kedvező lenne. Azonban Dolcino néhány jó ponttal kellett hogy bírjon, különben prédikálása nem lett volna képes oly nagyszámú követőt vonzani magához.

Van még egy másik csoport is, melyet ezzel kapcsolatban fel lehet említeni, jóllehet nekik semmi közük nincs a prófétai magyarázathoz, s ez a "Fratricelli" vagy a "kis testvérek" csoportja. Ők az aminoriták rendjének képezték egy szélsőséges szárnyát. Nem lévén megelégedve az utóbbiak aszkétizmusával, sem nem lévén kibékülve azoknak a főpapság iránti magatartásával, mindkét dologban radikális álláspontot foglaltak el és elkülönítették magukat a minoritáktól. Radikális nézeteik különböző árnyalatú zúgolódásokat váltottak ki, ami kiátkozásukra és a hivatalos egyház részéről történt üldözésükre vezetett. Működésük területe főleg Közép-Itáliára terjedt ki.

¹⁸²⁶ Ugyanott a 151-157. oldalakon. Döllinger: Prophecies című művénel a 103-106. oldalakig bezárólag.

30. VILLANOVA, EGY ORVOS TÁMOGATÁSA

Tanulmányunk most már az írók egy olyan csoportja felé fordul, amelyik a XIII. század végén és a XIV. kezdetén állott fenn. E csoport legrégibb tagja nem tartozott a joachimizmus fő áramlatához, az illető nem volt egyházi férfiú, hanem világi ember és tudós. Villanova volt ez a hírneves spanyol orvos és alchimista (aranycsináló vegyész), aki még tovább vitte az "év-nap elv" alkalmazását, amelyet - egy évszázaddal előbb - Florisi Joachim terjesztett volt ki az 1260 év-napra, és amely a valóságban - habár nem is különleges alkalmazásként - ki lett nyújtva a 2300 nap fogalmára is, az úgynevezett pseudonim De Semine által. (Lásd az előző fejezetben) Villanova úgy foglalt állást az "év-nap" egyenlőség mellett, mint amely alapvető szabályt képez a 2300 napot illetőleg. Ez nevezetes előhaladást jelentett.

I. Egy színes középkori alak

A Villanovai Arnold, vagy a Bachuone-i Arnal jól ismert egyénisége a történelemnek, mint gyógyó tehetségű scholastikus orvos, nagy szakértője az alchimiának és a csillagászatnak, azonban kevésbé ismert úgy, mint világi hittudós, reformátor, a királyok és a pápák tanácsadója és nagykövete. Egyike volt a Középkor legszínesebb alakjainak. Kora ifjúságának életéről keveset tudunk, azonban úgy látszik, hogy szülőhazája Spanyolország volt. Egyszerű származású lévén, nagy szegénységben nőtt fel. Valószínű, hogy orvosi kiképzését Itáliában és Spanyolországban szerezte. Villanova ugyancsak jártas volt a héber és az arany nyelvekben is. Életének kezdeti története homályos, azonban az 1285. évben őt már mint híres orvost találjuk, akit arra hívtak fel, hogy III. Péter aragóniai királyt részesítse orvosi kezelésben. Majd Montpellier-ben folytatott orvosi gyakorlatot és az orvostant tanította az egyetemen. Kiterjedt utazásokat tett egész Európában.¹⁸²⁷

1. A KÍSÉRLETI MÓDSZER ORVOSI ÚTTÖRŐJE. — Villanova, mint orvos, a kísérleti tudománynak volt eredeti úttörője. Ámbár Galennek és az araboknak hagyományos orvosi elméleteit követte, mégis mindig készen állott arra, hogy elhagyja az elméletét az empirikus (kísérletezési) módszerek érdekében, amelyek a valóságos esetek éles megfigyelésén alapultak. Volt benne a modern lelkiségnek egy árnyalata, dacára a középkori kuruzslás vegyületének, amelyben részint hitt, s amelyet részben arra használt, hogy azzal gyógyítsa meg betegeit.¹⁸²⁸ Kétségbevonta a varázslatos átkokat, azonban a varázslat ellenében ellen-varázslattal hadakozott, könyvet írt az alchimiáról és a csillagászatról, amelyekből a modern kémia és a csillagászat csak az évszázadok lassú fejlődése után tudtak kiemelkedni.

Orvosi műveinek legtöbbje a józan észnek és a tudományos gondolkodásnak rendkívüli mértékéről tanúskodik, mint amilyen pld. az a tanulmány, amelyik a betegségek okait tárgyalja. Könyvet írt az étrendről és a higiénéről is. A "De Esu Carnium" (A húsetelek evéséről) című művében állást foglalt a karthauzi rend által használt vegetáriánus étrend bírálóival szemben, kimutatván azt, hogy a húsevés szükségtelen és gyakran ártalmas dolog. Az ő "De Regimine Sanitatis" (Az Egészség Szabályai) című könyvében a szájnak minden étkezés után történő kimosását ajánlja és az újszülött csecsemő mindennapi füröztetését javasolja. Különös figyelmet szentel műveiben a hydrotherapiának (a vízgyógyászatnak, a ford. megj.), a hideg fürdőknek, a gőzfürdőknek, a zuhanyoknak és az ahhoz hasonlóknak. Elgondolásai közül egynéhány valóban forradalmi volt és századokkal megelőzték az ő korát.¹⁸²⁹

¹⁸²⁷ Henry M. Sigerist: Introduction: The Earliest Printed Book on Wine (A legrégibb nyomtatott könyv a borról) című műben, a 7. és 8. oldalakon. Heinrich Finke: Aus den Tagen Bonifaz VIII. (VIII. Bonifác napjaiból) című könyvben, a 193-195. oldalakon. Bett idézett művének a 134. 137. oldalakon.

¹⁸²⁸ Finke idézett művének a 196-198. oldalon.

¹⁸²⁹ Emmanuel Lalande: (írói álnéven: Marc Haven) La vie et les oeuvres de maitre Arnaud de Villeneuve (Arnaud de Villeneuve élete és művei) című könyvében, az 56. 119. és 120. oldalakon.

2. VILÁGI HITTUDÓS ÉS REFORMÁTOR. — Azonban Villanovának nem gyógyító módszerei, sem csillagászati munkái voltak azok, amelyek későbbi éveiben az egyházi férfiak ellenséges érzületét váltották ki, hanem az ő vallási felfogása. Csupán egy világi férfiú volt, azonban kedvelője volt a vitatkozásoknak és hivatást érzett magában arra, hogy megformálja korának katolikus egyházát, és különösképpen a vallásos rendeket. A szellem érdekében harcolt a holt betűkkel szemben. Azonban a próféciaakra vonatkozó elmékedései alkalmat szolgáltatottak a hittudósokkal való összeütközésre. Kr.u. 1299. vagy 1300. évben, mint II. Jakab aragoniai király nagykövetét, Párizsba küldték a francia királynak szóló egy üzenettel. Ott tartózkodása alatt a párisi dominikánusokkal került ellentétbe azon teológiai értekezés felett, amelyben az Antikrisztus eljövételét az 1378. (?) esztendő körüli időre jósolta meg. Arnoldot letartóztatják, majd kezeség ellenében szabadlábra helyezték, törvény elé állították, elítélték és arra kényszerítették, hogy nyilatkozatait vonja vissza és értekezését egyházi átok alá helyezték. Az ítélet ellen azon az alapon tiltakozott, hogy ő egy királynak volt a nagykövete.

Arnold VIII. Bonifác pápa közbenjárásáért folyamodott. A pápa diplomatikus ember volt és azonfelül beteg férfiú is. Érvényben tartotta az ítéletet, azonban szabadlábra engedte a híres orvost, akit aztán mint saját háziorvosát előléptetett. Ezt az állást Arnold egész Kr.u. 1302. évig töltötte be és az 1302-1311. évig terjedő időszak alatt magas állásokat töltött be, mint a pápák és királyok szolgálattevője, ezek betegségeit gyógyítgatva és mint politikai küldetések résztvevője. A dominikánusokkal való viszálykodása tovább tartott, azonban a magas helyekre gyakorolt befolyása megmentette őt.¹⁸³⁰

A magas egyházi körök eretnekséggel gyanúsították nem csupán prófétai magyarázataért, hanem azok romlott életmódja és hitelvei ellen intézett támadásai miatt is, mivel ő "annyi sok energiával és ékesszólással bélyegezte meg a klérus világias voltát, mint bármelyik waldensi".¹⁸³¹

Azt mondják róla, hogy az 1309. évben Avignonban V. Kelemen pápához folyamodott azért, hogy meggyógyítsa a franciskánusok között fennálló szakadást (schismát), a szigorúbb szabályok közt élő "spiritualisták" érdekében, akik a Ferenc-féle "evangéliumi szegénységnek" eredeti törvényeihez tartották magukat, és akiket az egész szerzetes rend üldözőbe vett. Azt állítják, hogy ebben az időben ő volt az, aki megjövendölte az Antikrisztus eljövételét az épp akkor elkezdődött évszázad első negyven esztendeje alatt, valamint a világ végezetének bekövetkeztét, száz esztendőn belül,¹⁸³² ámbar ez az időszámítás ellentétben állott az e tárgyra vonatkozó írsaival. Vagy véleményét változtatta meg az 1301 és 1309. évek között, vagy ez a számítása alapszik tévedésen.

Végül is III. Frigyes szicíliai királynál talált menedéket, akit arra ösztönzött, hogy reformokat hajtson végre udvarában és aki végül is elfogadta tanácsait. Ellenségeinek az volt a kívánsága, hogy őt máglyán éгessék el, azonban mindenkor batárokra talált a hatalmas uralkodók között. Csak 1316-ban történt, hogy a Tarragonában székelő inkvizíció - néhány évvel elhalálozása után - teológiai írsai közül 13-at ítélt olyannak, mint amely eretnekséget tartalmaz. Kr.u. 1311. vagy 1313. évben V. Kelemen pápa súlyos betegségbe esett. Kelemen felfüggesztve az 1309-ben hozott francia ítéletet, Villanova orvosi szakértelméhez folyamodott. Ez utóbbi azonban a Genuába történt utazása alkalmával - amikor éppen útban volt a beteg főpap ágyához - elhunyt, még pedig valószínűleg vízbefulladás következtében.¹⁸³³

Villanova rendkívül termékeny író volt. Hauréau 78 nyomtatásos és 45 ki nem adott, vagy elveszett írásművét sorolja fel, amelyek közül némelyek bizonyára hamisítottak.¹⁸³⁴ Műveinek gyűjteményeit Lyonban Kr.u. 1504. és 1520. években és Bázelen 1585-ben nyomtatták ki. Írsai közül

¹⁸³⁰ Bett idézett művénél a 134. 135. oldalon. Sigerist idézett művének 8. 9. oldalain.

¹⁸³¹ A S. Tuberville: "Heresies and the Inquisition in the Middle Ages" (Eretnkségek és az inkvizíció a Középkorban kb. 1000-1305-ig Kr.u. időben) című közlemény a The Cambridge Medieval History című műben, a 6. kötet 709. oldalán.

¹⁸³² Bett idézett művénél a 136. 137. oldalakon.

¹⁸³³ Sigerist idézett művénél a 9. 10. oldalakon.

¹⁸³⁴ Ugyanott a 10. oldalon.

sokat egyáltalán nem hoztak nyilvánosságra és azok még mindig csak kéziratok formájában állnak rendelkezésre.

3. JOACHIMISTA ÉS A PRÓFÉCIÁK MAGYARÁZÓJA VOLT. — Villanova bizonyos pontok tekintetében buzgó joachimista volt. Úttörő értelmezője volt a Dániel könyvében foglalt prófétai számoknak. Ő volt a folytatója - amint ezt megjegyeztük volt - az elhunyt Joachim által kezdeményezett segítő és közvetítő lépéseknek, amelyeket a Semine által tett meg azért, hogy az "év-nap elvet" határozottan éppúgy alkalmazza a 2300 napra, mint az azután következőleg az 1290 és 1335 napokra is.

II. Villanova "Kommentárja" a "De Semine"-re vonatkozólag

Kr.u. 1292. év táján Villanova egy olyan bibliamagyarázatot írt, amelyről azt hitte, hogy az egy eredeti Joachim-féle írásra vonatkozik. Ez a rövid dolgozat ezt a rettentő hosszú címet viseli: "Introductio in Librum (Joachim) De Semine Scripturarum, Quod Est de Prophetis Dormientium Prophetiis" (Bevezetés Joachim De Semine Scripturarum könyvében, amelyik az alvó prófétákra, avagy az Alvó Emberek próféciaira vonatkozik.)¹⁸³⁵ Ennek a kis műnek az érvelése a modern olvasó számára meglehetősen bonyolultnak tűnhet, azonban a De Semine-vel való összehasonlításnál elárulja a könyv szerzőjének tudományos felfogását. A De Semine leírását valóban középkori kifejezésekkel kezdi meg:

"Ezért a számjegyek titkaiban és az alfabet betűinek jelentőségében - amelyeket a szerző munkája folyamán érint - kifejezésre jut számunkra az isteni bölcsességnek ez a csodálatos szövedéke... Mert itt fognak megjelenni Ezékiel kerekai úgy, hogy a jelentésben mi értelmet és a titokzatosságban egy titkot fogunk meglátni."¹⁸³⁶

Azonban mielőtt ahhoz a ponthoz ér, hogy az ABC 23 betűje 23 évszázadot jelent, érveit már viszonylagos rendszeresen sorolja fel.

1. ÉRVELÉSEI AZ OKOSKODÁSRÓL, A JELEKRŐL, A FORRÁSOKRÓL. — Arra a tételre nézve, mely szerint a Szentírás egységét - a gyökerét vagy magvát - a betűk képezik és hogy egyetlen "jotta" vagy betűn lévő "pontocska" (az "i" vagy a magánhangzón lévő pont, jotta, vagy parányi pontdarabka) sem tűnhetik el a törvényből, amíg az összes dolgok be nem teljeseznek, azt bizonygatja, hogy minden dolognak, amelyet az ABC betűi szimbolizálnak, be kell teljesednie és ezután következik be a vég. Azt, hogy minden betű egy-egy évszázadot jelent, 1.) az okoskodás, 2.) a jelek, és 3.) a forrás bizonyítja be. Ésszerű dolog - folytatja tovább okoskodását - hogy éppen úgy, mint ahogyan egy fa gyökereiben, mint valami rejtett lehetőség ott szunnyadnak annak összes gyümölcsei is, ugyanúgy az Írásoknak gyökerei is, ha megsokszorozódnak, megegyeznek a Szentírás gyümölcseinek számával, amely gyümölcsök: 1.) ama művek magyarázatát képezik, amelyek segítségével a választottak meg lesznek váltva, 2.) a megtestesült Krisztus eljövételének megnyilvánulását képezik. Ezek a művek, mint magvak, a Tízparancsolatban foglaltatnak, és ha tizet önmagával megszorozzuk, úgy százat kapunk.

Ami Krisztus testté válását illeti, ezt három olyan jellel lehet bebizonyítani, amelyeket a De Semine-ből vezet le: 1.) hogy a zsidó-nyelv 23 betűje számszerűleg megegyezik az évszázadok számával, annak a nyelvnek eredetétől kezdve (a nyelvzavartól kezdve), a Krisztus születéséig, 2.) hogy a latinok eredetétől (Róma megalapításától) kezdve az évszázadok száma a Krisztus idejéig megegyezik az "a"-tól "g"-ig terjedő hét betű számával, Krisztusnak "h" betűjével (homo azaz em-

¹⁸³⁵ Úgy látszik, hogy ezt a könyvet soha nem nyomtatták ki. Az erről készült mikrofilm egy teljes példánya (a Cod. Vat. Lat. 3824. sz. 1-12. köteteiből) az Advent Forrásművek Gyűjteményében van. Ebben a vatikáni kéziratban Joachim nevét kitörölték annak a fejrészből, amit valószínűleg olyan valaki végzett, aki később megállapította azt, hogy a De Semine írója álnevet használt, azonban a szöveg végén világosan látható a következő bejegyzés: "Explicit introductio in librum Joachim, etc. Deo gratias". (Kifejezett bevezetés a Joachim könyvében, etc. Hála legyen Istennek.) Villanova nyilvánvalóan Joachimot tekinti a könyv szerzőjének, mert ő így idéz ebből a Concordia Expositio stb. művek szövegénél.

¹⁸³⁶ Fordítva Arnold of Villanova: Introductio in Librum (Joachim) De Semine című könyvéből, az 1. kötet r. részénél, az 1. oszlop 22. sorától kezdve, a 2. oszlop 2. soráig.

ber), 3.) és hogy a latin ABC 23 betűje - a leghatásosabb jel - megegyezik a Dánielnek kinyilatkoztatott prófétai számmal:

"Mert az ő számára, aki idős ember volt, annak az időnek az összege az ő korától kezdve egészen a világ végéig ki lett nyilatkoztatva, amikor meg lett számára mondva - ahogyan ez ugyanennek a könyvnek 8. fejezetében meg vagyon írva - hogy "kétezer és háromszáz estvéig és reggelig."¹⁸³⁷ (Az angol könyvszöveg szószerinti fordításában így hangzik: "estvétől és reggelig kétezer háromszáz nap." A ford. megj.)

Hozzáteszi még ehhez, hogy a látomás idejében nem ismerjük pontosan Dániel életkorát, azonban azt a római és a zsidó történetírók és időszámítók megközelítő számításával kb. meg lehetett határozni.

"Ezért a szerző (a Samine-é) azt óhajtva, hogy mindazt elhagyja, ami bizonytalan volt és elfogadja azt, ami Dániel idejét illetőleg bizonyos volt, ennek megjelöléseként kimondotta, hogy Dániel az első "a" betű alatt növekedett fel és a második (betű) alatt halt meg. "Nemkülönben kimondotta azt, hogy Dániel számára, aki bizonyára részbeni kortársa volt a latinok I. és II. századával, kinyilatkoztatott az, hogy ettől az időtől kezdve ez estvéig és reggelig kétezer és háromszáz nap vagyon. Ezenfelül meg van állapítva, hogy ebben a számban ugyanannyi - és nem több - évszázad foglaltatik, mint ahány a latin alfabet-ben van, nevezetesen 23."¹⁸³⁸

2. DÁNIELTŐL A MÁSODIK ADVENTIG 23 SZÁZADOT SZÁMÍT. — Az alfabet-nek ezek a betűi - folytatja tovább - nem csupán azért adattak a latinoknak, hogy megjövendöljék a Krisztus első Adventjét, hanem különösképpen a második Adventet is, "amikor 23 évszázad telt el Dániel idejétől kezdve. "Ez képezi természetesen az ál-Joachim féle De Semine-nek központi témáját is.

Ezenkívül az angyal azt mondá Dánielnek, hogy az estvéről és reggelről való látomás... igazság, majd ismét azt, hogy "az utolsó időre szól ez a látomás". (A Károli Biblia: Dániel 8:17. verse szerinti szöveg. Az angol Műben I. kötet 749. oldalán lévő eredeti szöveg viszont kissé eltér ettől, mert így fordítandó: "Az idő végével a látomás be fog teljesedni". A ford. megj.) Mit jelent azonban az estve és a reggel? "Estve" - úgymond - "az idők végezte, vagy a földi dolgok beteljesülése" és "a tökéletes ragyogás és világosság reggele" az örökkévaló dolgok kezdetét jelenti.¹⁸³⁹

Ez a mi magyarázónk - miután ezzel végzett az ő "okoskodásával" és "jeleivel", most már az ő "Fárrása-hoz" vagy "tekintélyéhez" fordul azért, hogy a 23 évszázadot a 23 betűből kiszámítsa, ez: "az isteni írárok, Lukács 8. fejezete: Némely (mag) pedig esék a jó földbe... és százannyi hasznot hozva" (8. vers),¹⁸⁴⁰ úgy, hogy minden egyes betű száz napot vagy évet jelent az egyes esetek szerint.

"Azonban a napok vagy a hónapok százai nem elegendők a Szentírás teljességéhez, vagy titkainak beteljesüléséhez, mert akkor már az összes dolgoknak be kellett volna teljesedniük, ami - még a jövendölések szempontjából is - nyilvánvalóan hamis, mivel ez utóbbiak szerint ekkor már az Úr második Adventjének is el kellett volna következnie, és többé nem lenne már idő sem, amelyek közül egyik sem igaz. Ezért szükséges tehát, hogy ezek évszázadok legyenek."¹⁸⁴¹

3. A "DE SEMINE"-N TÚL EGY LÉPÉS: 2300 "ÉV-NAPOT" JELENT. — Villanova tovább folytatja azt, hogy kifejezetten megállapítsa az "év-nap" elv helyességét:

"Amikor a "kétezer háromszáz napról" beszél, akkor meg kell mondanunk, hogy a napok alatt esztendőket ért. Ez kiviláglik az angyal magyarázatából, amikor az azt mondja, hogy a látomás az utolsó időben fog beteljesedni, amivel világos kifejezéssel azt adja tudunkra, hogy ebben a látomásban a napok alatt éveket kell értenünk."¹⁸⁴²

¹⁸³⁷ Ugyanott a 6. kötet v. részénél, a 2. oszlopnál, a 25-32. sorokban. A latin nyelvű szöveg így hangzik: usque ad vespere et mane, dies duo milia trescenti. Jegyezzük meg azt, hogy ebben a szövegben benne van a dies (nap) szó is, a De Semine-ben foglalt ugyanilyen idézettel ellentétben. (Hasonlítsuk ezt össze a könyv 724. oldalán mondottakkal.)

¹⁸³⁸ Ugyanott a 7. kötet r. részénél, az 1. oszlop 20. sorától kezdve, a 2. oszlop 2. soráig bezárólag.

¹⁸³⁹ Ugyanott a 7. kötet v. részénél az 1. oszlopnál, az 1-5. sorokban.

¹⁸⁴⁰ Ugyanott a 30-32. sorokban.

¹⁸⁴¹ Ugyanott a 2. oszlopnál a 11-22. sorokban.

¹⁸⁴² Ugyanott a 7. kötet v. részénél a 2. oszlop 34. sorától a 8. kötet r. részénél az 1. oszlop 2. sorában.

Lehetetlen dolog lenne - folytatja tovább - egy olyan időszakkal számítani az idők végezetéig, amelyik csak 2300 rendes napig terjedne, ami még nem is egészen nyolc évet tesz ki. Majd mint további Szentírási forrást idézi Ezékiel 4:6. versét is:

"Az Isten Írásainál nem szokatlan dolog, hogy napok alatt esztendőket kell érteni. Sőt ez bizonyosan szokásos és gyakori. Amint azt az Ezékielben lévő Lélek is tanúsítja: "Egy-egy napot egy-egy esztendőül számítottam néked."¹⁸⁴³

Így beszél tehát a joachimista hittudós. Azonban Villanovánál jellemző módon, mindig kiütközik a tudós. Össze óhajtja kapcsolni az "év-nap" érvet azzal, ami az ő számára hiteles csillagászati tanúbizonyságnak látszik. Hasonlóan a számos modern tudóshoz, hisz a Szentírás hitelességében, azonban nagy örömet érez, amikor tudományos bizonyítékokkal tudja megerősíteni ezt a hitét. Azt mondja, hogy az Isten Lelke alapos ok nélkül nem magyarázott volna egy napot egy esztendőnek.

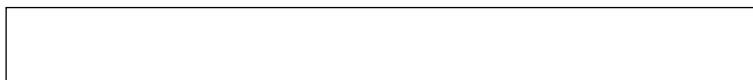
"Mert vajon nem állítják-e a bölcselek, hogy egy nap a Napnak a föld fölé való "hozatalát" képezi, és hogy egy természetes nap a Napnak egy fordulatát képezi pályájának egyik részéből ugyanahhoz? Amiért e meghatározásoknak megfelelően egy napot helyesen és jól úgy lehet abszolút értelemben meghatározni, mint a napnak a föld fölé való hozatalát, vagy mint a földnek azt a körét, amelyben a Nap tökéletesen kering saját pályáján, egyik ponttól a másikig... Azonban a napnak csak egyetlen ilyen tökéletes keringése van, nevezetesen az, amelyiket az pályáján egy év alatt végezt be."¹⁸⁴⁴

Következésképpen egy év még pontosabban illik a napról szóló meghatározásokhoz:

"Ezért mivel egy év annak az időnek mértékét jelenti, amelyben a Nap az ő pályáján kering egyik ponttól a másikig, ennek megfelelően ezt teljességgel egy napnak lehet hívni, azaz a Nap egyetlen és teljes keringésének egyik ponttól a másikig az ő pályáján."¹⁸⁴⁵

Ilyenképpen Villanova a De Semine 23 betűjének, mint 23 évszázadnak magyarázatánál egy lépéssel messzebbre megy, mint amennyi az eredetiben van. A 2300-as számot úgy veszi, mint napokat, melyeket azonban mint éveket értelmez azzal, hogy azokra az "egy nap egyenlő egy évvel" szabályt alkalmazza, amit kifejezetten Ezékiel könyvéből idéz, és rendszeres érveléssel igyekszik bebizonyítani, hogy a 2300-at nem lehet valóságos napoknak venni, hanem inkább olyan jelképes napoknak, amelyek egy-egy naprendszerbeli éveket jelentenek.

Ebben a kis könyvben semmi más próféta időszakot nem vesz tárgyalás alá. A munka utolsó részének legnagyobb részét az 1000-es számjegy és a 7000 éves elméletre vonatkozó fejtegetése tölti ki, amit a teremtés napjaira alapoz. Csak az 1297. esztendőben történt aztán, ugyanabban az évben, vagy két esztendővel azután, hogy Olivihez hasonlóan - akinek munkáiban ez az időpont változó dátumokkal szerepel¹⁸⁴⁶ - Villanova is alkalmazta az "év-nap" elvet a Dániel könyvében szereplő 1290 és 1335 napra is.

R ábra – Villanovai Arnold eschatológiai írásai

Villanova Expositio Super Apocalypsim (Az Apokalipszis magyarázata) című kéziratának első oldala, másolatban. (Balra fent) Introductio in Librum De Semine Scripturarum (Bevezetés az írás magvának könyvéhez), Villanova első kísérlete arra, hogy az év-nap elvet a 2300 napra alkalmazza. (Jobbra fent) Egyes lapok Villanova Tractatus de Tempore Adventus Antichristi (Értekezés az Antikrisztus eljövételének idejéről) című munkájából, melyben ugyancsak megállapítja, hogy a 2300 nap éveket jelent. (Lent jobbra és balra)

¹⁸⁴³ Ugyanott a 8. kötet r. részénél az 1. oszlop 14-20. soraiban.

¹⁸⁴⁴ Ugyanott a 8. kötet r. részénél a 23. sortól a 2. oszlop 12. soráig. Ez az okoskodás azon a tényen alapszik, hogy egy teljes nap eltelte után a nap és a föld az egymáshoz való viszonylatban ugyanazt a helyzetet foglalja el, azonban viszonyuk a csillagászati állatöv jel csillagokhoz nem lesz ugyanaz. Csak akkor, amidőn egy teljes év leforgása után a nap áthaladt az egész csillagászati állatöv jelein, áll be az az eset, hogy a föld ugyanolyan viszonyba kerül ismét a többi csillaggal. Természetesen ő is azon hiszemben volt, hogy a napnak a föld körüli látszólagos mozgása valóságos keringést jelent.

¹⁸⁴⁵ Ugyanott a 8. kötet r. részénél a 2. oszlop 29. sorától a 8. kötet v. részének 1. oszlopában lévő 2. sorig.

¹⁸⁴⁶ Lásd a 764. oldalt a jelent münél.

III. Az Antikrisztus idejét az 1290 évtől kezdve számítja

Villanova Kr.u. 1297. évben írta meg a *Tractatus de Tempore Adventus Antichristi* (Értekezés az Antikrisztus eljövételének idejéről) című művének első részét.¹⁸⁴⁷ Azt a dolgozatát, amely arra volt alkalmas, hogy a párisi teológusok kiöntsék bosszújukat a fejére.

Ez a könyv főleg az Antikrisztus idejének megközelítő számításával foglalkozik akként, hogy az 1290 napot úgy magyarázza, hogy azok éveket számítanak. Most használja fel az "év-nap" elvet úgy, ahogyan azt öt esztendővel korábban a 2300 nap számára kidolgozta, mint alapvető szabályt, amelyet az 1290 és az 1335 napra is alkalmazni kell. Az érvelés két legfőbb pontja azt a célt szolgálja, hogy bemutassa, mely szerint a napok éveket jelentenek és hogy ennek az időszaknak kezdőpontját úgy határozza meg, mint ami a zsidó áldozatok elvételétől számítódik azután, hogy a rómaiak Jeruzsálemet elpusztították.

Villanova e tárgyalás anyagát először a Mt. 24., Mk. 13. és Lk. 21. fejezeteiben foglalt a Krisztus nagyszerű prófécijára való hivatkozással vezeti be. Azt mondja, hogy az Antikrisztus személyes uralkodása és a nagy viszontagságok után a nap és a hold elsötétedése fog bekövetkezni, s a csillagok le fognak hullani, amit a tengerek zúgása és az embereknek a félelemtől való "remegése" fog követni, majd ezt követik a második Adventnek a Jelei. A Végnek ama napja, sem órája nem ismeretes - folytatja - Krisztus azonban egy figyelmeztetést ad ekkor, amidőn ő a Dániel-féle próféciaira hivatkozik a pusztító utálatosságot illetőleg, nevezetesen az Antikrisztusra vonatkozóan.¹⁸⁴⁸ Ezért, mivel Krisztus úgy idézi Dánielt, mint hiteles forrást, elegendő hinni azt, amit ez az utóbbi írt a végső évre nézve a Dn. 8. fejezetében.

1. MEGISMÉTLI AZ "ÉV-NAP" ÉRVET A 2300 NAPRA NÉZVE IS. — A 2300 napra úgy hivatkozik, mint ami a világ fennállásának idejét jelenti:

"Belshazzar király harmadik esztendejében az ő számára ki lettek nyilvánítva a világ fennmaradásának évei ezen szavakkal: "Kétezer és háromszáz estvéig és reggelig." Azonban egy nap alatt ő egy évet ért."¹⁸⁴⁹

Tovább folytatva megismétli az érveket a Nap keringésére nézve, és az Ezékieltől vett "egy nap egy esztendőért"-re és az angyalnak Dániel számára tett ama közlésére vonatkozólag, mely szerint "az utolsó időkre szól ez a látomás". Ha az ember ismeri - úgymond - hogy hány esztendő telt már el Belshazzar uralmának harmadik esztendejétől a Krisztusig, úgy az ember hozzáadhatja ehhez a Krisztustól a jelenvaló időkig elmúlt éveket és kiszámíthatja azt, mennyi marad hátra a 2300 évből "addig az évig, amelyikben minden nemzedék és romlottság meg fognak szűnni és nem leszen többé idő".¹⁸⁵⁰ Ezt a XV. század vége előttre várja, tehát egy évszázaddal korábbra, mint ezt a De Semineben lévő számítás mondja, miután ezt a kezdőpontot valamely bizonytalan időre teszi több mint 800 évre a Krisztus születése előtt (a valóságban ez 300 évvel korábbi). E bizonytalanság következtében egy másik számítási módhoz folyamodik.¹⁸⁵¹

Ha neki nem sikerült meghatározni a 2300 év végét, akkor az Antikrisztus idejét akarja kiszámítani. A kulcsot ehhez a Dn. 12. fejezetében foglalt 1290 és 1335 napok szolgáltatják, amelyek éveket jelentenek.

"Attól az időtől, amikor a mindennapi áldozat el lett véve, és amikor fel fog állíttatni, azaz attól az időtől kezdve, amikor fel lesz állítva a pusztító utálatosság, nevezetesen a hű népektől, "ezerkét-

¹⁸⁴⁷ Finke idézett művében a 129-159-ig terjedő oldalakon, a mű legnagyobb részének nyomtatásában. (Kihagyva az 1. rész jórésztét belőle.) Ez a szöveg a Cod. Vat. Lat. 3824. sz. teljes szövegű kéziratból lett átvéve, az 50-78. kötetekből. Az 1. rész teljes fotokópiája (az 50. kötet v.-tól a 68. kötet r. részéig) az Advent Forrásművek Gyűjteményében található. Az 1. részre vonatkozó dátum a kéziratban az 56. kötet v. részénél, a 2. oszlop 30. sorában van feltüntetve (azonkívül a Finke idézett művének 131. oldalán is.) A mű második részét (a 68. kötet r. részétől a 78. kötetéig terjedően) a Kr.u. 1300-ban csatolták hozzá, a párisi dominikánusokkal kapcsolatos zavarok után. Finke idézett művének a 159. oldalon.

¹⁸⁴⁸ Villanova: *Tractatus ... Antichristi* (Értekezés az Antikrisztusról) című műnél az 59. kötet v. részében a 2. oszloptól kezdve a 60. kötet r. részének 2. oszlopáig.

¹⁸⁴⁹ Ugyanott a 60. kötet v. részének 1. oszlopában a 33. sortól a 2. oszlop 6. soráig.

¹⁸⁵⁰ Ugyanott a 61. kötet r. részénél az 1. oszlop 11-24. soráig.

¹⁸⁵¹ Ugyanott az 1. oszlop 33. sorától a 2. oszlop 7. soráig.

száz és kilencven nap lesz". És itt ugyanúgy, mint az fentebb volt - egy nap alatt egy esztendő érten-
dő - ami teljesen világos a megelőzőkből, mivel úgymond "mikor elvégezik a szent nép erejének
rontását, mindezek elvégeztetnek."¹⁸⁵²

2. AZ 1290-ET ÖSSZEKÖTI A 70 HÉTTTEL. — Nem értvén egyet "ama számos vak úrszemmel",
akik az 1290 évet a Krisztus halálától kezdve számították, amikor a mindennapi áldozat elvétetett,
ezt a számot inkább a templom elrombolásával és a város elestével köti össze, "Tituson és Vespasi-
ánon keresztül, a 42. esztendőben Krisztus szenvedése vagy mennybemenetele után".¹⁸⁵³ Ezt az idő-
szakot az Ó-Testamentumi állandó áldozat elvételével kezdi meg, amikor a zsidók elvesztették az
Ígéret Földjét, az egyetlen olyan helyet, ahol a törvény megengedte nekik, hogy áldozatot mutassa-
nak be, ez "a hét közepén" volt, valószínűleg a Jeruzsálem bukását követő 4. esztendőben,¹⁸⁵⁴ azaz a
Krisztus keresztre feszítését követő 46. évben.

Ennek az eseménynek a meghatározásához beállítja azt az "egy hétbe", jóllehet nem nyújt teljes
magyarázatot a hetven hétre vonatkozólag. Csupán annyit mond, hogy "62 hét után Krisztust meg
fogják ölni", amit aztán a háború és a pusztítások fognak követni, valamint a szövetség megerősítése
egy hét alatt.¹⁸⁵⁵

A Dn. 9. - mondja Villanova - éppúgy megadja Krisztus első Adventjének időpontját, mint
ahogyan a Dn. 12. fejezet meghatározza az Antikrisztus korszakát, a hetven hét év-heteket jelent,
amelyek a Krisztus első adventjének és halálának idejére mutatnak előre.¹⁸⁵⁶

3. AZ 1290 ÉV A XIV. SZÁZADDAL VÉGZŐDIK. — Némi fejtegetés után a következőket összegezi:

"Ami azonban itt kielégítő a számunkra, ez nevezetesen az, hogy amikor 1260 esztendő elmúlt
attól az időtől kezdve, amikor a zsidó nép elvesztette országának birtoklását, akkor - amidőn az Úr
mondja - a pusztító utálatosság, nevezetesen az Antikrisztus fog megállni a szent helyeken, ami kb.
a következő század 78. (sic) esztendejében fog megtörténni, nyilvánvalóan a XIV. (században) a
Mégváltó eljövételétől fogva. Nem tudom meghatározni azt, hogy hány (év) van még ezelőtt, vagy
mennyi van utána azon okból kifolyólag, mert nincs tudomásom arról, hogy a zsidó nemzet hány
esztendővel vesztette el Jeruzsálem ledöntése után az ígéret földjét. Azonban a próféta szavai alap-
ján mégis bizonyos, hogy ez az évszám fog beteljesedni az említett évszázadon belül, vagy a rákö-
vetkezőben, a napokat érve a hold-szerinti, vagy a naprendszer-szerinti éveknél."¹⁸⁵⁷

Ez tehát a megírtak szerint az 1290 évet, az 1378. évben fejezné be, azonban eredetileg ez nem
az 1378. évre vonatkozott. A 78-as szám egy vakarás feletti javításból ered, és az eredeti számjegy
bizonytalan.¹⁸⁵⁸ Bármilyen is volt itt a Villanova által megadott dátum, nem támasztott ennél igényt a

¹⁸⁵² Ugyanott a 61. kötet r. részénél a 2. oszlopban a 28. sortól a 61. kötet v. részénél az 1. oszlop 5. soráig.

¹⁸⁵³ Ugyanott a 61. kötet v. részénél az 1. oszlop 24-26. sorától kezdve a 2. oszlop 29-34. soráig.

¹⁸⁵⁴ Ugyanott a 62. kötet r. részénél, az 1. oszlop 3-33. soráig.

¹⁸⁵⁵ Ugyanott a 61. kötet v. részénél a 2. oszlop 12-25. sorainál.

¹⁸⁵⁶ Ugyanott a 66. kötet r. részénél a 2. oszlopban és a 67. kötet r. részénél az 1. oszlopban. (Lásd még Fínke idézett
művében is a 134. 137. oldalánál.)

¹⁸⁵⁷ Ugyanott a 62. kötet v. részénél, az 1. oszlop 28. sorától a 2. oszlop 18. soráig bezárólag. (Lásd még a Fínke idézett
művében is a 132. oldalon.)

¹⁸⁵⁸ Ez a szám újból megjelenik, mint 78. szám (septuagesimum octavum), az utolsó oszlopban (ugyanott a 2. részénél a
78. kötet v. részénél az 1. oszlop 27. 28. sorában), azonban a septuagesimum szerint világosan egy helyesbítést jelent a
Sexagesimum - sixty, hatvan - helyett, és az octavum szó, ugyancsak egy javítást képez egy rövidebb szó helyett. Vajon
nem 66 volt-e az eredetileg? Ez a szám ismét megjelenik az ezt követő értekezésben (De Misterio Cimbaleorum), mely
ugyanabban a kéziratban közvetlenül az előbbi után következik (92. r. rész 2. oszlop 8. 9. sorában), mint a 68. azonban
itt is van egy helyesbítés, és eme legutóbbi értekezésben egy más kézírással (B. N. Paris Latin), a 210. kötet (227) r.
részénél a 15. sorban, 1376-os szám áll, világosan és kitörölhetetlenül.

Mi lehetett az eredeti szám? Az 1368-as dátumnak 1290 évet kellett volna jelentenie a Kr.u. következő 78. év után,
amely három és fél évvel van a Kr.u. 33 évtől számított 42 esztendő után. Villanova valószínűleg a Kr.u. 33. évtől szá-
mított, mert előtte ismeretes volt már a De Semine, amely (a 7. kötet r. részénél az 1. oszlop 8. 9. sorában) "Krisztus 33
évére" hivatkozik, "az Ő keresztre feszítése idején". Azonban sem az 1376. sem az 1378. év nem látszik semmilyen
kapcsolatban sem lenni egyetlen lehetséges dátumával sem a keresztre feszítés idejének. Fínke azt hiszi, hogy az eredeti
számot - valószínűleg az 1376-ost - később változtatták meg az 1378-ra, talán a Nagy Egyházszakadás következtében,
mely ebben az időben kezdődött. (Lásd: Fínke idézett művében a 210. 211. oldalánál is.)

"bizonyosságra, és a szükségességre", hanem csupán arra a "lehetőségre, ami a valószínűbb és egészséges értelem bizonyítéka".¹⁸⁵⁹ Azonban nagy nyomatékkal ismételteti azt, hogy ez "bizonyos, mint ahogyan fentebb világos volt, hogy Dániel a napok megnevezése alatt éveket ad a mi értésünkre, nem pedig szokványos napokat", és hozzáteszi még, hogy "egy ilyen felfogás teljesen megegyezik a férfiak közönséges felfogásával és a Szentírás köztudomású igazságaival".¹⁸⁶⁰

4. SIBYLT IDÉZI A XIV. SZÁZAD ANTIKRISZTUSA SZÁMÁRA. — Nagyon jellemző Villanova középkori szemléletére nézve az, hogy érvei közé besorolja a babiloni Sibyl-től vett indokokat is, mint akitől "Ágoston és a többi szent doktor is átvette az utolsó ítéletre vonatkozó jelek teljességét". Keresztül halad - úgy mond Villanova - "a görögök és a rómaiak egymást követő királyain, és leírja a fenevad adventjét, azaz Mohamedét", a dominikánusok és a franciskánusok feltámadását és lehányatását, az Antikrisztus eljövételét, és végezetül a mennyei Bárány és az utolsó ítélet eléréstét. Úgy találja, hogy az általa hangoztatott néhány jövődőlés az ő korának politikai eseményeivel ment teljesebbé és mindössze csak néhány eseményt sorol fel, mint amelyek még nem valósultak meg: a görög egyháznak a latin egyházzal való erőszakos egyesítése, a "barbár nemzetek" (a szaracénok) szétszóródása, amit ő, mint közvetlen megvalósulás előttit tekint, az Antikrisztus eljövételét, és Krisztus második Adventjét az Utolsó ítélet végrehajtásához.¹⁸⁶¹

Miután legalább 24 esztendő engedelyez a négy esemény bekövetkezte között, meg van győződve arról, hogy az Antikrisztus a következő (a XIV.) század vége előtt fog megérkezni, "kb. az előbb említett időpontban". Az a tény, hogy az ő uralkodása nem tart egy évszázadon keresztül, beillik abba, hogy a 2300 nap a XV. századdal végződjék, és a Dániel-féle másik évszámmal, az 1335 esztendőre vonatkozóan. Ezt az utóbbi évszámot ugyanattól a kezdőponttól számítja, mint az 1290-est, mint amelyik "az egyház általános nyugalmanak és békességének idejében végződik, s amelyben az igazság az egész földkerekségen ismertté válik, és Krisztust fogják imádni és akkor egy pásztor léssen és egy akol". Mindezek a 7. pecsét felnyitásakor fognak megtörténni, és egy félórai csöndesség után (ami annyi mint egy fél esztendő, vagy egy évszázad közepe), bekövetkezik majd az utolsó ítélet hirtelen megpróbáltatása.¹⁸⁶²

5. A XIV. SZÁZAD MELLETT ÉRVEL AZ ÁGOSTON-FÉLE 6. MILLENNIUM ALAPJÁN. — Miután az 1297. évben megjelent ezt a magyarázatát a párisi dominikánusok megtámadják, és Villanova csak befolyásos barátain keresztül tudott megmenekülni a büntetéstől, megismétli előbbi érveit. Ez a maró gúnnnyal megírt válaszirat a párisi hittudósokat saját talajukon támadta meg. Ha ők tévedéssel támadják meg ama kijelentése miatt, hogy a vég közel van, akkor ő ki tudja mutatni azt, hogy ők viszont azzal vádolják a tévedések egyházát, hogy prédikálják a keresztes hadjáratokat, mert hacsak nem érkezett volna még el hozzánk a pogányok korszakának vége, hogyan tudják a "hív népek" visszaszerezni a Szent Földet a hitetlenektől? Ha ők Ágostonra hivatkoznak, ezt ő is meg tudja tenni. Ágoston vajon nem számította e a 6. Millenniumot mintegy évszázaddal előbbi időponttal, mint az ő saját kora? Ez tehát a vég idejét a XIV. századba helyezné, tehát abba a századba, amelynek - amint erre figyelmünket fel is hívja - a jelenvaló 1300-as év végével kell kezdődnie. Ezért van az, hogy a pogányok idejének végét és a mohamedánok szétszóródását a közeli jövőre várja, és a zsidók megtérését a korszak végére reméli.¹⁸⁶³

6. ELLENFELEIT AZ ANTIKRISZTUS ELŐFUTÁRAINAK NEVEZI. — Villanova kinyilvánítja hűségét a pápa iránt és bevádolja a vele szembenállókat. Nem jelöli meg személy szerint az Antikrisztust, hanem csak rámutat annak előfutáira, mint ahogy azokat a párisi teológusokat is ostromozza, akik megkísérelték őt elhallgattatni:

¹⁸⁵⁹ Villanova: Tractatus ... Antichristi című művének a 63. kötet r. részénél, az 1. oszlop 8-13. soraiban.

¹⁸⁶⁰ Ugyanott a 21-32. sorokban.

¹⁸⁶¹ Ugyanott a 63. r. részénél a 2. oszlopban, és a 64. kötet v. részénél az 1. oszlopban (Finke idézett művének a 132. és 133. oldalakon.)

¹⁸⁶² Ugyanott a 64. kötet v. részénél a 2. oszlopban és az 54. kötet r. részénél az 1. oszlopban. (Finke idézett művének a 133. oldalon.)

¹⁸⁶³ Ugyanott a 2. részben, (a Finke idézett művében a 149-151. 142. oldalakon.)

"Mert ki ne tudná hűségesek közül, amint a kaldeusok és barbárok is tudják (azt a tényt), hogy a római Főpap nem más, mint Krisztus a földön?... Hogy lehet tehát a katolikusok legnagyobb romlása nélkül dacolni azoknak az ő tekintélyével, aki arra választatott ki, hogy megoltalmazza az Úr szőlőskertjét? Lehet-e ebből azon vitázni, hogy az Antikrisztus üldözése máris rendkívül meggyorsult, miután ő különleges módon fel van fegyverkezve vétkeinek egész falanxával, az apostoli Szék ellen úgy, mint a Jézus Krisztusnak legfőbb és személyes Széke ellen és ő az, aki nagy szókat szól úgy a főpap ellen, mint az istenek Istene ellen, a harcos egyházban. Vajon az ilyen az apostoli Széknek utálkozó, nem határozott előfutárai-e az Antikrisztusnak?"¹⁸⁶⁴

Villanova művének második részét egy befejező szakasszal végzi, amelyben felhívja az olvasót arra, hogy három dolgot tegyen gondos megfontolás tárgyává: "Vajon az abban foglalt állítások igazak lehetnek-e, s vajon azok képesek-e ténylegesen arra, hogy a halandók szívét a földi dolgoknak teljes megvetésére és a mennyei dolgok utáni vágyódásra bírják, amelyek a legfőbb célt képezik és ami egyedül méltó a Krisztus mennyasszonyához", majd ezután egy kilenc pontból álló, tömör összefoglalással zárja be a munkát.¹⁸⁶⁵

IV. A prédikátorokat a próféciák magyarázatára ösztönzi

Villanova korántsem érezte magát megfélemlítve a hittudósok ellenállása miatt. A Kr.u. 1301. évben nemcsak fellebbezett a pápához, hanem újból leszögezte volt érveit a Tractatus de Misterio Cimbolorum Ecclesie (Az Egyházi Harangok Misztériumára Vonatkozó Értekezés) című művében, amelyet ő egy kisérő levéllel egyetemben a különböző vezető egyházférfiaknak és fejedelmeknek is elküldött, beleértve a párisi dominikánusokat és más szerzetes-rendeket is.¹⁸⁶⁶ Ebben a műben még erősebben mint valaha bizonygatja hűségét az egyház iránt, és arra ösztökéli a prédikátorokat, hogy tegyenek eleget kötelességeiknek és magyarázzák meg a népeknek a végről szóló próféciákat.

1. A HARANGOK AZOK A PRÉDIKÁTOROK, AKIK AZ ISTEN ÜZENETÉT HANGOZTATJÁK. — Ennek a címnek jelképes értelmét a következőképp magyarázza meg:

"Mivel acampanae vagy cymbale (a nagy vagy a kicsiny harangok) anyaga az egyház prédikátorait jelölik, ésszerűen el lehet mondani, hogy amikor az egyház a reggeli misékre a kis harangokat húzza meg hosszú ideig, majd ezután a nagy harangokat, ezzel egy alkalmas jelként megörökíti ezeknek a prédikátoroknak a fokozatát és rendjét."¹⁸⁶⁷

A reggeli istentisztelet - folytatja tovább - a Krisztus előtti sötétség időszakát szokta jelenteni és a harangok - először a kicsinyek, majd a nagyobbak a patriarchák és később azok a próféták, akik az Isten üzenetét hangoztatták. A nagyobb harangok egyike Dániel volt, aki "nem csupán az adventet hangoztatta, hanem ennek az adventnek a gyümölcsét is egy bizonyos számú hét alatt", és aztán a Krisztus eljövele megsokszorozta a nagy harangok szavát az Isten templomában, mint ahogyan a szűzi hajnal előhívta a napot.¹⁸⁶⁸

2. A PRÓFÉTAI IDŐSZAKOK A VILÁG ESTÉJÉN ÉRNEK VÉGET. — Az egyházban ugyanezt a rendet tartották be és az apostolok és az evangéliumi férfiak prédikálásai tovább folytatódtak. Elérkezvén az ő saját korát illető prófétai értelmezéshez, Villanova rámutat arra, mely szerint a világ estéje akkor közeleg el, amikor két legnagyobb esti harang, Énok és Illés fog megszólalni az Antikrisztus

¹⁸⁶⁴ Ugyanott a 157. oldalon.

¹⁸⁶⁵ Finke idézett művében a 157-159. oldalakon.

¹⁸⁶⁶ Lásd Finke idézett művének a 157-159. old.

Ez a mű az ezelőtt való értekezést követi, és ugyanabban a vatikáni kéziratban található (Cod. Vat. Lat. 3824.), a 78-98. kötetekben. Az erről szóló teljes szövegű fotokópia, csakúgy mint egy, ugyanerről szóló másik olyan mikrofilm kéziratmásolat, amely egykor a párisi Szt. Victor monostor tulajdonában volt, de jelenleg a Párisi Nemzeti Könyvtárban található, ugyancsak meg van az Advent Forrásművek Gyűjteményében. (Fonti Latin 15033. sz.) a 183. kötettől, illetve a 200. kötettől, a 224. illetve a 241. kötetig.

¹⁸⁶⁷ Fordítva Villanova: Tractatus de Misterio Cimbolorum című művéből (Cod. Vat. Lat. 3824.), a 79. kötet r. részében, az 1. oszlop 28. sorától a 2. oszlop 3. soráig bezárólag.

¹⁸⁶⁸ Ugyanott a 79. kötet r. részénél a 2. oszloptól a 79. kötet v. részének 2. oszlopáig bezárólag.

idejében.¹⁸⁶⁹ Usgue ad Vespere et mane, dies duo milia CCC, az estvéig és reggelig 2300 nap - úgymond - amikor célzást tesz a világ estéjére és az Antikrisztusra, 1290 napra, az állandó áldozat elvételétől kezdve, stb.¹⁸⁷⁰ A próféciaának értelme kétes mindaddig, míg az ember nem határozza meg annak kiinduló pontját és az a nap kifejezésnek a jelentését, ami az ő magyarázata szerint jelenthet egy napot, az idő nem egy egész szakaszát, egy ezer esztendő, vagy egy évet (idézhén itt Ezékiel 4:6. versét), és hogy az év lehet holdév, napév, vagy "hebdomadal", azaz "heti", amelyet ő úgy magyaráz, mint 365 napi, hónapi vagy évi hetet.¹⁸⁷¹

3. ÁGOSTONT, DÁNIELT IDÉZI AZ IDŐSZÁMÍTÁSRA NÉZVE. — Villanova ebben a vallásos értekezésben nem folytat védekezést. Mit sem törődve az ellenzékkal, megkísérli, hogy felkeltse az egyház harangjait, a világ végének közelségét illető harangoztatásra, hogy ilyen módon megadja a népnek azt, amit ő "a kellő időbeni tápláléknak" nevez.¹⁸⁷² Nem ütközik semmi nehézségbe - bizonygatja - az, hogy egy olyan nyílást találjunk, melyen át hirdethetjük a végső korszak idejének elérkezését, mert Ágostonnak a 6. Millenniumra vonatkozó időmeghatározása a világ végét kétszáz évnél közelebbi időpontra teszi.¹⁸⁷³ Ha valaki azt kívánja, hogy felhasználja erre Dániel látomásait, úgy taníttassuk meg azzal előbb a Szentírást, a kiindulópont meghatározása végett, és az olyan fajta nap használatát illetőleg, amelyet a 2300 nap kiszámítására veszünk fel, ennek a kornak estéjére, és a következő kor reggelére nézve.¹⁸⁷⁴ Ésszerűbb dolog lenne, ha a látomás idejétől indulnánk meg és ha Dániel a napot úgy használta volt fel, hogy az esztendőt jelent, úgy az évszázadot meg lehet határozni.

"Azonban a prédikátorok számára mégis biztonságosabb lesz, ha ők a világ végső idejére vonatkozólag valamit állítani akarnak Dániel szavain keresztül egy közösségi hallgatóság előtt, ha elkerülik ezt a világ végére vonatkozó próféciát, és elfogadják azt, amely az Antikrisztus idejével foglalkozik."¹⁸⁷⁵

Az az időszámítás, melyet ő az 1290 napra nézve ajánl nekünk ugyanaz, mint amelyiket az Antikrisztusról szóló értekezése tartalmaz, azzal a feltevessel, hogy Jeruzsálem a keresztre feszítés után 42. évben esett el, és hogy azt a szövetséget, melyet a zsidókkal kötött az Isten három esztendővel később megszegtek, azaz egy év-hét közepén, vagy 46 esztendővel a kereszt után, ez az időszak azonban nála a XIV. század 68. évével be is fejeződik.¹⁸⁷⁶ Az évszám ebben a kéziratban¹⁸⁷⁷ hasonlóképp javítva van az eredeti bejegyzéssel szemben, és ugyanezen műnek a párisi kéziratában az "hetvenhatnak" olvasandó mindenféle törlés nélkül.¹⁸⁷⁸

Ami az év-nap számításról, úgy érvel, hogy ezen a helyen egy napot nem lehet közönséges napnak számítani, sem egész időszakként, vagy egy hétnapos esztendőnek.¹⁸⁷⁹ Szükséges tehát - állítja - miután a Szentírás igazat mond, hogy annak magyarázata egymással megegyezzen. Ha Dániel a napokat használja a hold vagy a naprendszerbeli esztendők számára, akkor a prófécia megegyezik Ágostonnal és a Sibyl ehhez ugyancsak hozzáillik.¹⁸⁸⁰ Ezzel Villanova tilalmat állít fel az ortodoxizmus érdekében, megfelelően az ő korában élő tekintélyek által létesített szabálynak.

¹⁸⁶⁹ Ugyanott a 80. kötet r. részénél, az 1. oszlopban.

¹⁸⁷⁰ Ugyanott a 80. kötet r. részének 2. oszlopánál a 26-34. sorokban.

¹⁸⁷¹ Ugyanott a 80. kötet v. részénél az 1. és 2. oszlopban.

¹⁸⁷² Ugyanott a 90. kötet v. részénél az 1. oszlopban.

¹⁸⁷³ Ugyanott a 91. kötet r. részénél az 1. 2. oszlopokban.

¹⁸⁷⁴ Ugyanott a 2. oszlopban.

¹⁸⁷⁵ Ugyanott a 91. kötet v. részénél az 1. oszlop 28. sorában, és ettől kezdve a 2. oszlop 3. soráig.

¹⁸⁷⁶ Ugyanott a 92. kötet r. részénél az 1. oszlop 2. sorától kezdve a 2. oszlop 16. soráig bezárólag.

¹⁸⁷⁷ Ugyanott a 2. oszlop 8. 9. sorában.

¹⁸⁷⁸ A párisi kézirat (B. N. Lat. 15033. sz.) a szóban lévő dátumot a 210. (227.) kötetben tartalmazza, az r. rész 15. sorában. Az ezt az időpontot illető zavarra vonatkozólag lásd a jelen mű 754. oldalán mondottakat.

¹⁸⁷⁹ Ugyanott (Cod. Vat. Lat. 3824. sz.) a 92. kötet r. részénél a 2. oszlop 24. sorától kezdve a 93. kötet r. részében az 1. oszlop 8. soráig bezárólag.

¹⁸⁸⁰ Ugyanott a 93. kötet r. részénél az 1. oszlop 12-30. soráig.

Majd az egyház prédikátorai, miután felvilágosítást kaptak ezeken az érveken keresztül, valószínűséggel állíthatják, hogy egy nap alatt Dániel egy hold vagy naprendszerbeli évet ért, amikor is a kettőjük között lévő időbeni különbszet végül is mindössze két esztendőt teszen ki.¹⁸⁸¹

4. A KERESZTÉNYEKNEK MEG KELL ÉRTENIÜK DÁNIELT. — Ezeknek a bizonyítékoknak birtokában - kiált fel Villanova - a prédikátorok bátran kihirdethetik az Antikrisztus közeli voltát, mindazonáltal ők mégis némán maradtak, megfélemlítve Dánielnek ama mondásától, hogy a Könyv be van pecsételve.¹⁸⁸² Majd hosszasan bizonygatja, hogy ez a félelem ésszerűtlen dolog. Hagyjátok, hogy a prédikátorok áttanulmányozzák a Szentírást, és akkor ők azt meg fogják érteni, mert csak a gonoszok azok, akik nem akarják azt megérteni. Dániel próféta szavai nem zárhatók be a keresztény emberek elől. A zsidók, akik kijelentették, hogy Dániel ígéit nem lehet megérteni, mivel a hetven hét a Krisztus első eljövételének bizonyítékát képezi, minden olyan keresztény ki szoktak gúnyolni és bántalmazni, aki ezzel egyetért, mert ők azt szokták volt mondani, hogy a mi Krisztusra vonatkozó hitünk nem volt más, mint üresség.¹⁸⁸³

Továbbá - így érvel ő - van egy másik félelem is, ami korlátozza a prédikátort, de amelyet a Szentírás kiküszöböl, mert Dániel megmondja, hogy a Könyv csak az előírt időn keresztül marad bepecsételve, és hogy "tudakozzák majd sokan és nagyobbá lesz a tudás". És ha a prédikátor attól tart, hogy rajtakapják egy tévedésen, amikor az utolsó üldözés határozott időpontját akarja kihirdetni, akkor óvatosan lehet prédikálnia - mert a halandók szíve meg van félemlítve - és ekkor meg lésszen óva a hamisságtól. Ha így szól: "Vigyázzatok és legyetek óvatosak, mert sokan hisznek abban, hogy az utolsó idők itt vannak", s akkor ő katolikus mértékletességgel fog beszélni.¹⁸⁸⁴

5. A PRÉDIKÁTOROKNAK TANULMÁNYOZNIUK KELL AZ ÍRÁSOKAT. — Azonban azzal az intelligenciával végzi írását, hogy úgy zengjék a Szentírás üzenetét, hogy hasonlatosak legyenek a világ nagy harangjaihoz az esteli időben.

"Ezért mindezen mondásoknak az a végkövetkeztetése, hogy az egyház prédikátorainak tanulmányozniuk kell a Szentírást és annak magyarázatait, még pedig olyan buzgalommal, hogy ne olyan észrevehetetlen hangot adjanak, amit ennek a világnak estéli kicsiny harangjához hasonlít, ... engedjétek őket a nagy harangokat utánózni úgy, hogy mint a mennydörgés hangja figyelmeztethessék az összes állampolgárokat arra, hogy osztózzanak a mennyei Bárány dicsőítésében."¹⁸⁸⁵

Majd ezt követőleg - tapintatosan - mint a pápaság iránti hűségének végső jelét a következőket teszi még hozzá: "Akinek trónusától - nevezetesen a római Szék magaslatáról - intézi ő az egyházi harangok misztériumát, hogy röviden szólva kioassa azt a többiek számára."¹⁸⁸⁶ Villanovának a pápák iránt tanúsított hűsége volt az - nem beszélve arról, hogy milyen értéket jelentett mint orvos számukra - ami megmentette őt az egyházban lévő ellenségeinek bosszújától, azonban az a kísérlete, amivel a szerzetes rendeket fel akarta sorakoztatni az ő prófétai üzenete mellé, ennek dacára hajótörést szenvedett.

V. Vitatkozásai a 2300 nap miatt

1. 1305-BEN MÉG MINDIG HARCOL. — Ugyanabban a kéziratban, melyben az előbbi két magyarázatot megírta, egy másik műve is le lett fektetve, melynek címe: Antidotum Contra Venenum Atheca (Az Athecai Márton Testvér által Kiöntött Méregnek Ellenszere) volt, és amelyet az 1305. évben írt meg. A 3. fejezetben 11 tévedést fedezett fel. A harmadik ezek közt - úgymond - "az az

¹⁸⁸¹ Ugyanott a 93. kötet r. részénél az 1. oszlop 30. sorától kezdve a 2. oszlop 18. soráig bezárólag.

¹⁸⁸² Ugyanott a 93. kötet r. részénél a 2. oszlop 18. sorától kezdve a 93. kötet v. részének 1. oszlopánál a 8. sorig bezárólag.

¹⁸⁸³ Ugyanott a 94. kötet r. részénél az 1. oszlop 9. sorától kezdve a 2. oszlop 26. soráig bezárólag.

¹⁸⁸⁴ Ugyanott a 96. kötet v. részénél a 2. oszlop 32. sorától kezdve a 97. kötet r. részének 2. oszlopában, a 6. sorban.

¹⁸⁸⁵ Ugyanott a 97. kötet v. részénél a 2. oszlop 32. oldalától kezdve, a 98. kötet r. részének az 1. oszlop 17. soráig bezárólag.

¹⁸⁸⁶ Ugyanott a 98. kötet r. részénél a 17-22. soráig.

érv, melyet ő arra használt fel, hogy azzal megcáfolja a Dániel-féle számoknak általam, értekezésemben kifejtett magyarázatomat", nevezetesen az, "hogy a 2300 napnál és az 1290 napnál a Szentlélek egy napot egy esztendőnek számít".^{1887 1888}

2. KINYILVÁNÍTTA A GLOSSATÓL VALÓ FÜGGETLENSÉGET. — Nevetségessé teszi Márton érvelését, - melyet "tehéncsordához méltónak" nevez - ami szerint a "közönséges glossák" azokat egyszerű napokként értelmezik, mivel egynél több magyarázat lehetséges. Dániel maga - így vélekedik - megmondja azt, hogy "tudakozzák majd sokan és nagyobbá lesz a tudás", (Dn. 12:4.) és a közönséges glossa megmondja, hogy amit Antiochus képére alkalmazni lehet, ugyanazt lehet a végső időkben alkalmazni az Antikrisztusra is.¹⁸⁸⁹ Ellenfelének 4. tévedését - folytatja tovább - az a kijelentés képezi, mely szerint "a doktorok közül senki sem magyarázta úgy (a Szentírást), mint ahogyan azt én magyarázom". Saját védelmére idézi "Benét az ő számokra vonatkozó könyvében, és Joachimot, a De Semine Scripturarum könyvében", akik nem állnak vele ellentétben, és megnevez néhány jeles egyházi író is, ama "moderneket" között, akik "ezt a magyarázatot, mint katolikust" - vagy ortodoxot - "elfogadják".¹⁸⁹⁰

Villanova sohasem tudta az Inkvizíciót meggyőzni arról, hogy írásai katolikusok lennének. Teológiáját az Inkvizíció halála után megbélyegezte. Ennek dacára tanításai nagy befolyást gyakoroltak a spiritualistákra és azok később továbbterjedtek az akkor írókra is. A Cusa kardinális könyvtárában lévő művei tanúságot tesznek arról, hogy milyen nagy befolyással volt a 2300 nap-év elméletének alkalmazása a prófétai időköznek Cusa által történ - szélesebb körben ismert - magyarázatára. Szava egyike volt azoknak a szívós és meggyőző erejű hangoknak, amelyet a hajnalhasadás reggeli szürkületében elhangzottak, mielőtt az újjáéledő prófétai magyarázat napja felkelt volna a Középkor sötét éjszakájának elmúlta után.

¹⁸⁸⁷ Finke idézett művének a 127. oldalon.

¹⁸⁸⁸ Arnold of Villanova: Antidotum (Ellenmérég) című művének (Cod. Vat. Lat. 3824.) a 245. kötet r. részénél a 2. oszlop 26. sorától kezdve a 245. kötet v. részében az 1. oszlop 5. soráig bezárólag.

¹⁸⁸⁹ Ugyanott a 245. kötet v. részénél az 1. oszlop 5-21. soráig bezárólag.

¹⁸⁹⁰ Ugyanott a 245. kötet v. részénél a 2. oszlop 25. sorától kezdve, a 246. kötet r. részében az 1. oszlop 17. soráig bezárólag.

31. A SPIRITUALISTÁK MÁSODIK NEMZEDÉKE

I. Olivi, a spiritualisták vezérlő világossága

Most ahhoz a legnagyobb alakhoz fordulunk, aki a spiritualisták második nemzedékéhez tartozik, Pierre Jean d'Olivi-hez. (1248-1298.) Mint aki Sérignanban, Dél-Franciaország Languedoc-i területének egyik városkájában született, Kr.u. 1260-ban a franciskánus rendbe lépett be és korának legjobb teológiai nevelésében részesült. Vonzódást érzett a spiritualisták tanításai iránt és csakhamar azok legkiemelkedőbb képviselőjévé vált. Olivi felismerte azt a komoly hibát, amivel Joachimnak és az ő követőinek fennkölt eszményeit értékükben lecsökkentették és lealacsonyították olyan színvonalra, mint amely valamely jelentéktelen, sőt eretnek szekta szintjének felelt csak meg. Ő adott tehát lendületet újból annak a hősies harcnak, aminek ezeket az eszményeket mindenki tudomására kellett adnia, hogy beépítse azokat az egyház tágabb keretébe és hogy azokat általánosságban elfogadják és elismerjék.

A spiritualisták nem csupán állandóan úgy érezték, hogy őket Isten egy magasztos missziós feladat elvégzésére hívta el, hanem azt vélték, hogy legfőbb céljuk abban áll, hogy megreformálják az egész egyházat. Ezért arra törekedtek, hogy mozgalmak képviselőit - vagy legalább azokat, akik velük rokonszenveznek - kiemelkedő állásokhoz juttassák az egyházon belül. Voltak idők, amikor ez irányú szándékaik sikerre is vezetett. Azonban akkor, amidőn a remete életet élő V. Celestin pápa a Kr.u. 1294. évben lemondott és helyét VIII. Bonifác foglalta el, a spiritualisták végül is vesztesek maradtak, mert Bonifác csaknem azzal megkezdte elnyomásukat és üldözésüket. Ez tehát - röviden - azon időknél a történelmi háttere, amelyekben Olivi kifejtette munkásságát és ami alatt kísérletet tett arra nézve, hogy újból felemelje a spiritualisták zászlóját.

1. A RÓMAI EGYHÁZNAK KELL AZ ANTIKRISZTUSNAK LENNIE. — Olivi számos munkát írt. Van azonban ezek között kettő olyan, amelyek legfőbb érdeklődésünkre tartanak számot. Az egyik az a levél, amelyet az Anjon házhoz tartozó II. Károly nápolyi király fiaihoz intézett (kb. 1295-ben). Hozzá kell azonban tenni azt is, hogy a II. Károly uralma alatt álló terület volt az, ahol ezek az üldözött spiritualisták kikötöttek. A másik mű ezt a címet viseli: *Postilla in Apocalypsim* (Az Apokalipszis magyarázata), és ennek időpontját különbözőképpen adják meg, mint amely 1295-ben, 1297-ben vagy 1299-ben íródott volna, amely utóbbi természetesen már az Olivi halála utáni közvetlen időpontot jelentené.¹⁸⁹¹

Ebben a két vallásos értekezésben feltaláljuk azokat a nagyszerű gondolatokat, melyek arra a módra és eljárásra vonatkoznak, amelyeken keresztül Isten önmagát kinyilatkoztatja és amelyekkel Ő a történelem folyamán akaratát megvalósítja. Az egész emberi történelemnek - így véli ő - a lelki újjászületés, vagyis a megújulás képezi a lényegét, ami mindenkor a szenvedések és halál által valósulhat csak meg.¹⁸⁹² Ezt a legtökéletesebb formában a Krisztus testté válása bizonyította be előttünk. Ehhez hasonló módon és kizárólag ugyanennek az elvnek megfelelően fogják majd a spirituális hatalmak megtalálni teljes érvényesülésüket ebben az anyagi világban. Olivi azt vallotta, hogy az ő saját kora - azaz az "ötödik korszak", amelyik a XIII. század végéig fog terjedni - lesz majd az időszak, amelyik az egyház teljes uralmát fogja megérni és hogy a bajoknak és a messiási gyötrelmeknek az ideje már közvetlen közelbe érkezett.

Ezt az időszakot fogja majd jelezni a hatodik pecsét feltörése és a hatodik trombitaszó elhangzása ugyanúgy, mint a hatodik pohár kitöltése is. És ugyanúgy mint Noé hatszázadik évében meglettek nyitva a nagy mélységek forrásai és ahogyan kinyíltak a mennyek országának ablakai, ugyanilyen módon kell hogy megfojtsa egy nagy áradás a "babiloni szajhát" is, amikor annak a fenevadnak hatodik feje alatt, amelyik a nagy kurtizánt hordozza hátán a földi királyok tíz szarva kap majd

¹⁸⁹¹ Olivius megjegyzését a Krisztustól számított 13 évszázadot illetőleg - amely számból már csak három év volt hátra - lásd a könyv 767. oldalán.

¹⁸⁹² Benz idézett művénél a 259. oldalon.

hatalmat egyetlen órára. Ez utóbbiak akkor meggyűlölik az asszonyt és el fogják azt pusztítani. Majd ezt követőleg ezek a királyok a Báránnyal fognak hadakozni, azonban a Bárány le fogja őket győzni és diadalmaskodni fog felettük, mert a Bárány a királyoknak Királya.¹⁸⁹³ Olivi várakozásai tehát szorosan egybe lettek fűzve az Apokalipszis szimbólumaival.

Jóllehet kemény szavakat használt arra, hogy megdorgálja és megbélyegezze a főpapi egyház viselkedését, ezek a szavak azonban kizárólag csak az egyháznak abban az időben létező státusára vonatkoztak. Ebben az egyházban nem ismerte fel a megtévesztésnek azt a gyermekét, amelyik annak kezdeti állapotában van, hanem kárhoztatásai a jelenvaló, feudális római egyházat sújtották, mint amelyik az "ötödik" időszaknak képezi egyházát, annak testiségében és mint amely egyháznak meg kell szűnnie, és amelyiket - szükségszerűen - a Lélek Egyházának kell majd követnie.¹⁸⁹⁴ Az egyház hanyatlásának, hatalomvágyának és a vagyonszerzésre irányuló kapzsiságának legjellegzetesebb megnyilvánuló oka a papi állásoknak pénzért való árulásában rejlő általános gyakorlata volt.

A Lélek Egyházát, amely teljesen meg lenne szabadítva a földi vagyonok birtoklásának mérgező befolyásától, úgy mint ahogyan ezt a spiritualisták hirdették és amint ezt Olivi a legnagyobb ékesszólásával védelmezte is, nem szabad úgy tekinteni, mint valami szektát. Ehelyett azt inkább a feudális egyház természetes utódjának kell felfogni, mert ez utóbbi elhanyagolta ünnepélyes feladatának teljesítését és megfeledkezett arról, hogy magasra emelje az igazság fákláját. Ezért a spiritualisták - bizonygatta Olivi - nem képeznek egy szektát, hanem ők jelentik a megtisztult és megszentelt azt az egyházat, amely rövidesen el fogja foglalni jogos és méltó helyét, mert az be fogja tölteni történelmi szerepét az Istennek az emberi nemmel kapcsolatos eltervezésében.

Az ilyen és az ezekhez hasonló kijelentésekkel kísérelte meg ő azt, hogy a tekintélyi elvet a papi uralom alatti egyház egyéni elsőbbségéről átvigye a Lélek Egyházának csoport-előbbségére. Ha tehát a Ferences Rend története általánosságban és a spiritualisták története részleteire nézve az egyház történetét kellett hogy jelentsék, úgy a római Egyház - amelyik állandóan üldözi Krisztusnak követőit - a Sátán egyháza kell hogy legyen és nem más mint maga az Antikrisztus.¹⁸⁹⁵ A római egyháznak ezért - így okoskodott - a babiloni szajhának kell lennie, a feneketlen mélység fenevadjának.

Ezek a megállapítások nem csupán teológiai levezetések voltak, hanem ama sorozatos szigorú üldözéseknek és kegyetlen korlátozásoknak voltak az eredményei, amelyeknek a spiritualisták több mint egy félszázad óta ki voltak téve.¹⁸⁹⁶ Az ő számukra ez tisztára az egyháznak azt az ötödik időszakát jelentette, amelyek alatt a pápa és az ő papsága üldözőbe vették az Ő igazi követőinek krisztusi lelkeit. Valóban ez volt tehát a lelki sötétség éjféli órája.¹⁸⁹⁷

Azonban Olivinek ezek a bátor célkitűzései mind hiábavalók voltak, nem volt képes átalakítani az egyházat. A Lélek Egyháza csak egy szekta maradt és később annak örökségét a Berghardok és Beguinek tartották életben. Olivit azonban követői nagy tiszteletben részesítették és Kr.u. 1298-ban bekövetkezett halála után sírhantjának helye zarándokok Mekkájává lett mindaddig, amíg a barátok ki nem ásták Olivi csontjait és el nem rombolták annak emlékkövét.

XXII. János pápa (1316-1334.) nyomozást rendelt el, amelyet egy egyházi doktorokból álló bizottságnak kellett lefolytatni, s ez 60 cikket talált kárhoztatosnak Olivinek az Apokalipsziszre vonatkozó írásai közül.¹⁸⁹⁸ Ennek dacára a XIV. század végén a pisai Bartolomeus védelmébe vette Olivi véleményét. Azonban az utóbbinak írásai mindaddig egyházi átok alatt maradtak, amíg IV. Sixtus pápa (1471-1484.) - aki maga is minorita szerzetes volt - el nem rendelte azok újbóli megvizsgálását, és azokat "ortodox"-nak nem nyilvánította.¹⁸⁹⁹

¹⁸⁹³ Ugyanott a 263. oldalon. (Lásd még Döllingernél is Profecies című művénél a 126-128. oldalakon is.)

¹⁸⁹⁴ Ugyanott a 285. 286. oldalakon.

¹⁸⁹⁵ Ugyanott a 304. oldalon.

¹⁸⁹⁶ Ugyanott a 312. oldalon.

¹⁸⁹⁷ Ugyanott a 324. 325. oldalakon.

¹⁸⁹⁸ J. C. Robertson idézett művénél a 6. kötet 437. 438. oldalain. London idézett művénél a 2. kötet 271. oldalán, Livarius Olier: "Olivi, Pierre Jean" című cikkénél a The Catholic Encyclopedia című gyűjtemény 11. köteténél a 245. 246. oldalakon.

¹⁸⁹⁹ Döllinger Prophecies című művénél a 128. oldalon.

2. A BABILONI RÓMA A PUSZTULÁS FELÉ ROHAN. — Olivi az egyház két korszakával foglalkozik s ugyanakkor párhuzamba állítja egymással az Antikrisztusi és a keresztény hitelvek fokozatos fejlődését, egészen a végső tetőpontot képező harcig, és ezt kell majd az új világnak, vagyis a Szentlélek korszakának követnie.¹⁹⁰⁰ Az Apokalipszis Babilonját Olivi egyértelműen úgy ábrázolja, mint a romlott római egyházat, amely pusztulása felé rohan. Annak megsemmisülését éles kifejezésekkel írja le, ahogyan ezt a következő idézetek is bizonyítják:

"Ő a nagy Babilon, a nagy Szajha, mert a gonoszság fejlődik és terjed őbenne, nem csupán bense, hanem külsőlegesen is, úgy, hogy a benne lévő jóság csak annyi, mint egy pár szemernyi arany egy nagy homokdomb közepén, és ugyanúgy, mint ahogyan a zsidók foglyok voltak Babilonban, ahol kegyetlenül el lettek nyomva, ugyanúgy leszen az igazaknak lelke - ebben a korszakban - elnyomva és tűrhetetlen módon megsebezve ennek a testiségre alapozott egyháznak számtalan serege által, amelyeket arra kényszerítenek, hogy akaratuk ellen szolgáljanak neki. Az a Babilon, amelyik a pogányság idejében állott fenn, minden embert megrészegetett az ő bálványimádásaival, úgy ez a Babilon is, amelyik a testiség egyházát képezi, saját magát és az összes népeket is alávetette a saját részegségének, tévútra vezetvén őket szégyenteljes testiségeivel, a papi állások pénzért való árulásával és a világias pompa kedvelésével. És ahogyan az ő elbukása előtt rosszindulatával és erejével kegyetlenül elnyomta a választottak lelkét és megakadályozta a világ megtérését, ugyanúgy az ő megdöntése olyan fog lenni a szentek számára, mint a fogságukból való kiszabadulásuk."¹⁹⁰¹

3. AZ APOKALIPSZIS KOMMENTÁLÁSÁT JOACHIM MAGYARÁZATÁRA ALAPOZZA. — Olivinek a *Postilla in Apocalypse* (Magyarázat az Apokalipsziszról) című műve a spiritualisták kedvenc könyve lett. Ez a mű a Joachimnak az Apokalipsziszról szóló értékelésére lett alapozva és az a testiség egyházát úgy rajzolta meg, mint amelyik megérett az utolsó ítéletre és amely az spiritualista szerzetes rend győzelmére várakozik, azonban részleteit tekintve az még nem követte teljesen Joachimot.

Az Olivi-féle harmadik állapot, vagyis a Lélek korszaka lényegesen különbözik a Joachimétól annak tartama tekintetében, mivel erről azt hitték, hogy az majd egy hosszú időszak fog lenni:

"Az egyház fennállásának Babilon elkárkozásától, vagyis a testi egyháztól számított ideje a világ végezetéig, olyan terjedelműnek kell legyen, amely alatt az egész világ és az egész Izrael meg legyen térítve Krisztushoz, és hogy ez az idő a tengerektől megfelelő fokozatokban felemelkedhesék a délkörig, és hogy ezután az megfelelő fokozatokkal leszállhasson a bűnnek olyan sötét estéjéig és éjszakájáig, hogy már alig lesz képes hitet találni a földön, és hogy Krisztus a gonoszság bővelkedése miatt arra lesz kényszerülve, hogy eljőjön utolsó ítéletet tartani. Mert messze legyen (az igazságtól) az, hogy a világ harmadik fő állapota - amelyik ennek megfelelően magán viseli a Szentlélek képét - pillanatnyi tartamú legyen, vagy hogy az olyan nevetségesen és aránytalanul megrövidítség.¹⁹⁰²

Olivinak ezt a messzebbre nyúló tekintetét jól példázza a 2300 napnak általa történő későbbi dátumozása, mint ezt majd a továbbiakban látni fogjuk. Neki természetesen a világ végét későbbre kellett meghatároznia, mint ahogyan azt Joachim a 42 emberöltővel, vagy az 1260 esztendővel tette volt. Olivi ezeket az éveket a Krisztus halálát követő hetedik esztendőből kezdi számítani, amely időpontra a Péter primásságának kezdetét helyezi, azaz azt a dátumot, amikor elfogadta a "katedrát" Antiochiában, majd később Rómában. Ily módon tehát ez az időszak a Krisztustól számított 13 század elmúltá után fog véget érni, amely számból "csak három év marad hátra."¹⁹⁰³

¹⁹⁰⁰ Neander idézett művének a 4. kötet 621. és 622. oldalain.

¹⁹⁰¹ Ugyanott a 624. 625. oldalakon, ahol Olivi szavai vannak idézve.

¹⁹⁰² Pierre Jean d' Olivi *Postilla in Apocalypsim* című művéből fordítva (B. N. Paris M. S. Lat. 713. sz.) a 18. kötet r. részénél, az 1. oszlop 32. sorától a 2. oszlop 15. soráig bezárólag. (Teljes szövegű mikrofilm az Advent Forrásművek Gyűjteményében.)

¹⁹⁰³ Ugyanott a 134. kötet r. részénél az 1. oszlop 17. sorától kezdődőleg.

II. A tanok a római doktorok bírálatait vonják maguk után

Amikor az Olivi által írt *Commentary on the Apocalypse* című művét - amint ezt már említettük - a római hittudományi doktorokból álló egyik bizottság elé utalták Kr.u. 1318. évben, ez utóbbi a munkának mintegy hatvan cikkére vonatkozólag elítélő bírálatot terjesztett XXII. János pápa elé, mely alapon azután a *Commentary*-t kárhozasnak ítélték és azt, mint káromló és eretnek írásművet megsemmisítették. Jó hogy ekkor már Olivi nem volt életben, mert különben neki is kétségtelenül olyan sora jutott volna osztályrészül, mint annak a négy minorita-rendi szerzetesnek, akiket egy esztendővel később "hamuvá tettek", mert ugyanezeket a nézeteket hangoztatták. Itt közlünk néhány olyan véleményt a római egyházra vonatkozólag, amelyek kiváltották a bizottság rosszsallását.

1. A RÓMAI EGYHÁZAT "BABILON"-NAK NEVEZI. — Elítélvén Olivi álláspontját az ő saját szava-
it idézték "a nagy Szajha és a hétfejű Fenevad" elítélése tekintetében, és ama kijelentését, mely szerint "a Báránynak az Ő Mennyasszonyával való ünnepélyes házassága a nagy Szajha elpusztítása után fog megtörténni", mint ami "arra az időre mutat rá, amikor Babilon elvettetik és rommá lesz, amikor az egyház átalakítása megtörténik és az ő Krisztusát az Ő eredeti szépségében fogják ismét visszaállítani". Ezzel kapcsolatban a római doktorok a "III. számú bírálatban" mindezeket három jellegzetes pontban mondják ki istentagadóknak és pedig 1.) A római egyházat, amely az egyetemes egyházat képezi, a nagy Szajhának nevezi. 2.) Azt állítja, hogy az előbbi kárhozasatni kell. 3.) Ez az állítás a Báránynak az Ő mennyasszonyával való új házasságát tanítja, mivel azonban ez az egyesülés manapság minden nap megtörténik és a mennyekben fog egészen beteljesülni.¹⁹⁰⁴

Olivinek ez a kijelentése, mely szerint "amikor Babilon, a Szajha azzal a Fenevaddal együtt, amelyik őt hordozza tetőpontját éri el, akkor válik az ő éjszakája a legsötétebbé", a bizottság "IV. számú bírálatát" váltotta ki, ezzel a körülményes megállapítással:

"Ez a cikke két istentagadást (eretnekséget) tartalmaz: Először, amennyiben az erre vonatkozik, hogy amikor a szajha és az őt hordozó fenevad a legmagasabb pontot éri el, akkor lesz az ő számára a legsötétebb éjszaka, mivel - amint ez később még világosabban ki fog tűnni az ő saját szavaiból ebben az egész értekezésben - a Babilon alatt a római egyházat és a neki engedelmességgel tartozó egyetemes egyházat érti, amelyet mi, mint Katolikus Egyházat jelölünk meg, amelyik nem Babilon, az ördögnek városa, hanem az Istennek a városa, nem szajha, hanem egy szűz leány, amelyet nem az ördög, hanem Krisztus hordoz, s amelyik nem sötét és nem tartozik az éjszakához, hanem ki van világítva a hit által és meg van alapozva az isteni kegyelem napjában."¹⁹⁰⁵

Az a hely, mely a szövegben mint "később" van megjelölve, valószínűleg arra a részre vonatkozik, amelyet a "XLVI. számú bírálat" ítélt kárhozasnak, amelyben Olivi a Jelenések 14. fejezetében foglalt arról a második angyalról beszél, aki hírül adja Babilonnak a "testiség egyházának" bukását, amelyik a "lelki embereket" üldözi.

"Ezen okból neveztetik a testiség egyháza itt és tovább is a 17. és 18. fejezetben is Babilonnak és azt nem csupán itt, hanem a 19. fejezetben is nagy szajhának hívjuk. ... Ezen kor igaz emberei-
nek lelkülete a mértéktelen nehézségekben van és el van nyomva a testiség egyházának főhatalma, mindenhatósága és megszámlálhatatlan sokasága által, mivel ő nyilvánosan és a legszégyenleteseb-
ben hűtlenné lett Krisztushoz az ő Vőlegényéhez, amit még majd később bővebben meg fogunk tár-
gyalni. Azonban már itt is hozzá kell tenni azt, hogy "az ő parázñaságának haragborából adott inni minden pogány népnek", mert... a testiség egyháza úgy saját magát, mint a neki alárendelt összes országokat lerészegítette és megrontotta az ő piszkos testiségével, és kalmárkodó kapzsiságával és

¹⁹⁰⁴ Az Olivius biblíamagyarázatát elítélő hittudósok levelénél, amelyik Etienne Blauze *Miscellanea* (Vegyes dolgok) című művében van kinyomtatva a 2. kötet 259. oldalán.

¹⁹⁰⁵ Fordítva Baluze idézett művéből a 2. kötet 259. oldalán, a kifogás alá eső megállapítás Olivitól származik, annak idézett művében a 11. kötet r. részénél a 2. oszlopban. Az itt következő idézeteknél a forrásművekre vonatkozó hivatko-
zásokat először Olivi kézírataiban soroljuk fel, majd ezt követi a bírálatra vonatkozó Baluze-féle hivatkozás, azonban az Olivi-féle kijelentések fordításait azokból a nyomtatott kivonatokból idézzük, melyek a bírálatokat kísérik.

ennek a világnak földi dicsőségével. És ég benne a gyűlölet a lelki emberek iránt, valamint a Szentlélek erejével és kiömlésével szemben."¹⁹⁰⁶

2. A VILÁGIAS RÓMAI EGYHÁZAT A ZSINAGÓGAHOZ HASONLÍJTJA. — Olivi a franciskánusok el-lenségeiről "abban az időben beszél, amikor az ő (Ferenc) szabályait az elvilágiasodott és dőlyfös egyház emberei éppen úgy elítélték és megtámadták, mint ahogyan a zsidók gonosz zsinagógája elítélte a Krisztust. Ezért ennek ugyanúgy meg kell előznie a földi egyház megszüntetését, mint ahogy az megelőzte a zsinagóga megsemmisítését is."¹⁹⁰⁷

Az egyház-doktorok a "XXIII. század bírálata"-ban ezt válaszolták arra, hogy az a római egyház, amelyet Olivi istenkáromló módon mint elvilágiasodottat és dőlyföst jellemzett, képtelen arra, hogy azt a zsinagógát utánozza, amelyik elítélte Jézus Krisztust.

3. A HAMIS PRÓFÉTÁK MAGUKNAK KÖVETELIK A RÉGI KORBÓL VALÓ UTÓDLÁST. — Olivi ma-gára vonta a tüzet azért, mert bizonyos gúnnal rajzolta meg a szerzetesrendek között lévő hamis próféták képét, akiket a második fenevad két szarvának tekint és mert a fenevad képét az ál-pápához hasonlítja.

"Amikor tehát a kolostorok országából való istentagadó fenevad le fog szállani a magasból, amelyek megtévesztő módon hasonlítanak a Bárány igazi szarvaihoz, akkor létszen a titokzatos An-tikrisztus kísértése a legerősebb. Mert ekkor fognak feltámadni a hamis Krisztusok és hamis prófé-ták, akik azt akarják, hogy mindenki a testi vágyakozást és érzékiséget, vagyis a (tengerből feljövő) világi fenevad érzéki dicsőségét imádja."

"És ebből a célból ők nagy jeleket tesznek először - valóban - a saját egyházi hatalmuknak jele-it, amelyekkel látszólag szembeállítják az engedetlenséget, a makacsságot, és a szimatikus lázadást, másodsor összes mestereik, doktoraik és az egész sokaságnak és mindnyájuk egyetemes tudását és véleményét, amikkel látszólag szembeállítják mindazt, mi botor, balga, vagy eretnek, harmadszor az okoskodásnak és a hamisan eltorzított Írásoknak jeleit teszik, sőt egyfajta felületes, régi és sokféle vallásnak ama jeleit, amelyek a régi kor hosszú utódlásával lettek megalapozva, úgy hogy ezekkel a jelekkel azt a látszatot igyekeznek feltüntetni, hogy az Úr haragjának tüze kell hogy sújtsa az ő el-lenfeleit, és - ezzel ellentétben - ők azt a látszatot támasszák, mintha egy szent, sőt apostoli buzga-lom lenne az, amelynek le kell szállnia a mennyekből az ő tanítványaira."

Sőt még el is rendelik azt, hogy azokat, akik nem akarnak nekik engedelmeskedni, egyházi átokkal sújtsák és kiközösítsék a zsinagógából, és ha szükséges, átadják őket az első fenevad világi karjaiba. Sőt még azt is meghagyják, hogy az első fenevadnak, azaz a hamis pápának azt a képét, melyet az első fenevad királya emelt fel, istenként imádják, azaz hogy abban jobban higgyenek, mint a Krisztusban és az Ő evangéliumában, és hogy hízelgő módon úgy tiszteljék, mint ennek a világnak az istenét."¹⁹⁰⁸

A "XLIV. számú ítélet" elveti ezt a hamis pápát, mint istenkáromlást, tagadja bármely "miszti-kus" Antikrisztus létét, amelyik megelőzné az igazit, és az "első", a "második" és a "harmadik" megjegyzést olybá tekinti, mint amelyek tiszteletlen gyanúsítgatásokat foglalnak magukban az egy-házzal szemben.

4. AZ ÁL-PÁPA AZ ANTIKRISZTUS LEHET. — Nem lehet csodálkozni azon, hogy az egyházi em-berek kárhozatosnak ítélték Olivinek a Jelenések 13. fejezetére vonatkozó nézeteit. Jobban belemé-lyed az ál-pápára vonatkozó tárgykörére. Azt mondja - jóllehet ezért nem akar kezességet vállalni - hogy egyesek azt hiszik - abból a sok dologból, amiket Joachim írt össze (valószínűleg ekkor az ál-Joachimra gondol) és abból a feltételezett titkos véleményből, melyet Szent Ferenc fejezett ki - hogy

¹⁹⁰⁶ Olivi idézett művének a 154. kötet r. részénél az 1. oszlopban, Blauze idézett művének 267. oldalán.

¹⁹⁰⁷ Olivi idézett művének a 81. kötet r. részénél az 1. oszlopban. Baluze idézett művének a 262. oldalon. Olivinek más-hol kivételképp hangoztatott kifejezésétől eltekintve, ahol így szól: "Babylon, ami a testi egyházat jelenti", a "VII. sz. Bírálata"-ban ugyancsak ítéletet mond a babiloni egyház felett, "amely alatt (Olivi) szintén a katolikus egyházat érti". (Olivi idézett művének a 18. kötet r. részénél az 1. és 2. oszlopokban, Baluze idézett művének a 259. oldalon.

¹⁹⁰⁸ Olivi idézett művének a 149. kötet v. részében, a 2. oszlopban 31. sorától kezdve, a 150. kötet r. részének 2. oszlopa 7. soráig bezárólag, Baluze idézett művének a 267. oldalon.

II. Frigyes újból életre fog kelni egyik utódjában és ő fog majd uralkodni a birodalom felett és Franciaországban és be fogja iktatni az ál-pápát. Az egyháznak ebből eredő felfordulása leszen majd a földrengés, a hatodik pecsét felnyitásakor. Ez lesz majd a részbeni beteljesülése a II. Thess. 2. fejezetében foglalt "szakadásnak", mivel csaknem mindenki meg fogja tagadni az engedelmséget az igazi pápának és a hamis pápát fogja követni, aki nemcsak eretnek lesz majd, hanem akit szizmatikus módon fognak bevezetni egy szabályellenesen megtartott választással.¹⁹⁰⁹

Később egy olyan véleményt idéz, amelyik az ál-pápát egy lépéssel tovább viszi:

"És némely emberek azt gondolják, hogy nemcsak a misztikus Antikrisztus, hanem az igazi és a nagy pápa is az ál-pápa fog lenni, aki a hamis prófétáknak a feje és hogy az ő tanácsain és közreműködésén, valamint az ő hamis prófétáin keresztül fogja a birodalmat megszerezni az a király, aki őt majd meg fogja erősíteni az ő hamis pápaságában. Azonban az a király, aki őt be fogja iktatni - ezenkívül - azt is meg fogja tenni, hogy őt mint Istent imádják."¹⁹¹⁰

5. RÓMÁT A FENEVAD SZÉKHELYÉNEK NEVEZI. — Olivi, amikor magyarázattal szolgál a Jelenések 16. fejezetében foglalt ötödik pohárra nézve, az első négy pecsét négy lováról úgy emlékezik meg, mint az egyháznak első négy korszakáról, amely után "a római egyház a Kelet valamennyi egyháza felé emelte fel székét". Az ötödik időszakban - úgymond - amelyet a Dániel négy fenevadja és a szentek elleni háborúskodás jellemeznek, "a fenevad székhelye és az ő összes követőinek székhelye felmagasztalta önmagát, és sokaságával és erejével győzedelmeskedik mindaddig, amíg el nem törölte a Jézus Krisztus székét, mialatt azt követeli, hogy az elnevezésnek és a helynek egy hiábavaló azonosságával tiszteljék azt". Feddő szavainak ez az egyenes szókimondása valóban figyelmet érdemel.

A bizottságnak a válaszát, amint ezt a "XLVIII. számú ítélet" megállapítja, a következő kivonat tartalmazza:

"Ez a cikkely négyféle eretnekséget foglal magában. 1.) Azt állítja, hogy a Fenevad széke győzedelmeskedik a Jézus Krisztus széke felett, azaz a katolikus, vagyis a római egyház felett, amelyik miután a Fenevadnak lett a székhelye, megszűnik Jézus Krisztus egyháza lenni. 2.) Azt állítja, hogy az ő kormányzása el lesz sötétítve, mert jóllehet vezetői között sokan vannak mély sötétségben, mégis az ő (az egyház) uralma mindig fényes, mindig tiszteletreméltó és azt soha nem fogják megdönteni. ..." ¹⁹¹¹

III. Az Apokalipszisre vonatkozó tanítások áttekintése

Miután szemügyre vettünk néhányat Olivinek ama különleges magyarázatai közül, amelyeket az egyház kárhózatossnak ítélt el, hasznosnak látszik, ha összefoglalunk néhány másféle szempontot is.

1. AZ EGYHÁZAK, A PECSÉTEK ÉS A TROMBITÁK MIND A HÉT IDŐSZAKOT JELENTIK. — Olivi, Joachimhoz hasonlóan azt hitte, hogy az egyház történelmének hét időszaka közül az ötödik korszaknak a vége körül él. Ennek a jelképét vélte látni a hét egyházközségben, a hét pecsétben, (amelyek a régi megpróbáltatásokat, a pogány üldözéseket, az ariánusokat, a képmutatókat stb. rajzolták meg) és a hét trombita szavában (ami az egyház eme egymást követő állapotának hétszeres hirdetését jelentené).¹⁹¹²

2. AZ 1260 NAP KÉTFÉLE MAGYARÁZATA. — A Jelenések 11. fejezetében a két Tanúbizonyságot úgy látja, mint Énokot és Illést, akik három és fél esztendeig prédikálnak az Antikrisztus korszaka alatt (ami 42 hónapot, vagyis 1260 napot tesz ki).¹⁹¹³ Azonban a Jelenések 12. fejezeténél az asszony elmenekülésének időszakát nem ezzel a rövid időtartammal számítja. Az asszony, aki meg-

¹⁹⁰⁹ Olivi idézett művénél a 150. kötet r. részénél az r. és v. részben, Baluze idézett művénél a 267. oldalon.

¹⁹¹⁰ Olivi idézett művénél a 165. kötet v. részénél az 1. oszlop 9-17. soráig, Baluze idézett művénél a 269. oldalon.

¹⁹¹¹ Olivi idézett művénél a 163. kötet v. és 164. kötet r. részénél, Baluze idézett művénél a 268. oldalon.

¹⁹¹² Olivi idézett művénél a 7. kötet r. részénél és a 74. kötet r. részétől a 76. kötet v. és a 94. kötet r. részéig terjedően.

¹⁹¹³ Ugyanott a 119. kötet r. és v. részeinél.

szüli a fiú-gyermekeket a Krisztust, jellegzetes módon a Szűz Mária, azonban ő általánosságban az egyházat jelenti.¹⁹¹⁴ Az 1260 nap itt - ami 42 olyan hónappal egyenlő, melyek mindegyikében 30 nap van - Joachim után azzal az idővel van összehasonlítva, amelyik Ábrahámától Krisztusig terjed, 42 30 évből álló hónapot számítva, megkapjuk az 1260 évet. "Egy napot egy esztendőnek számítva. Ezt mondja Ezékiel 4:6." Ugyancsak itt tesz említést a 70 hétről is, úgy mint évekről.¹⁹¹⁵ Amint ezt már említették azt várja, hogy az 1260 esztendő három évvel az írás dátuma után be fog végződni.¹⁹¹⁶

3. AZ "ÉV-NAP" ELVET AZ 1290 ÉS 1135-RE IS ALKALMAZZA. — Lehet, hogy Olivi volt az első - ha nem gyakorlatilag egyidejűleg Villanovával - aki az "év-nap" elvet az 1290 és az 1335 napra alkalmazza.¹⁹¹⁷ Érdekes lenne megtudni, hogy vajon ő és Villanova nem voltak-e valamilyen kapcsolatban egymással ezt a tárgyat illetőleg, a Kr.u. 1297. év előtti időben. Bárhogyan legyen is, további felvilágosítás hiányában csak kíváncsiak lehetünk arra, hogy kinek volt ez az első gondolata. Olivinek a magyarázata úgy a szimbolizmust, mint az időszak pontos meghatározását illetőleg lényegesen eltér a Villanováétól.

"Attól az időtől, amikor a mindennapi áldozat elvétetett, és amikor a mindennapi pusztító vétek be lett helyezve a nemzetek közé 1290 nap vagyon. Boldog azért az, aki várja és elérkezik az 1335 naphoz. És már csak egy kis idő van addig, amielőtt ő (Dániel) megmondta, hogy a látomás eme csodáinak vége nyilvánvalóan egy időben, időkben és félidőben lesz megszabva, azaz 3 és 1/2 év után, ami a kis részecskéket nem számítva 1260 napot teszen ki, de amely a kicsiny részekkel 1277 napot, vagy - a szökőév napjával együtt - 1278 napot tesz ki.¹⁹¹⁸ Ezt mondván, Dánielnek ezekről a napjairól el lehet mondanunk, hogy azokat valóban elsőnek vehetjük a zsinagóga elrombolásától és annak mindennapi áldozata elpusztításától a Krisztus szent halálában, avagy az egyháznak Júdeában való elmenekülésétől, avagy az ő törvényéhez való ragaszkodásától és a pusztító utálatosságtól kezdve. ... És ez azt az időt jelenti az egyháznak, amely Krisztus halálától kezdve, vagyis az egyháznak előbb említett menekülésétől a nagy Antikrisztusig terjed, akit illetőleg Dánielnek a végre vonatkozó látomása megkísérli, hogy kissé tovább menjen és valóban egészen addig az áldott csendességig az Antikrisztus halála után, és az Izrael teljes megtérése után és az egész világ megtérése után, a 7. pecsét felnyitása alkalmával."¹⁹¹⁹

Továbbmenőleg kifejti azt, hogy az 1260 és 1290 napok ugyanazt a három és fél éves időszakot jelentik, amely kétféle módon van számítva, ha az a különbség, amelyik a rövidebb számítási mód és a hosszabb számítás (amelynél egy év 365 nappal egyenlő) között van, egy teljes 30 napos hónappal lesz felvéve, az 1260 naphoz hozzáadva, az eredmény 1290 napot fog kitenni. Ezért - úgy mond - némelyek azt tanítják, hogy az 1290 esztendő azt az időt jelenti, amely a Krisztus halálától az Antikrisztusig terjed.

"Ez azonban az olyannak, aki figyelembe veszi ezeknek a számoknak különféle kezdetét és különböző végződését, nem mindig bizonyos, hacsak nem lesz pontosan bebizonyítva az, hogy ez a szám éppen úgy mint ahogyan az az Antikrisztusban végződik pontosan a Krisztus halálától kezdődik. Ez tehát vagy ennek az ellenkezője ... fog bizonyosságot tenni (erről) annak idejében."¹⁹²⁰

Ebből tehát azt láthatjuk, hogy Olivi az 1290 évet csak az 1260 esztendő változatának veszi fel, amelyek mindegyikét a 42 hónappal, vagyis a három és fél évvel jelképezi. Azonban az 1335 év túl-

¹⁹¹⁴ Ugyanott a 127. kötet r. részétől a 130. kötet v. részéig terjedően.

¹⁹¹⁵ Ugyanott a 13. kötet v. részénél az 1. oszlopban.

¹⁹¹⁶ Lásd a könyv 767. oldalát.

¹⁹¹⁷ Lásd a könyv 751. oldalát.

¹⁹¹⁸ Nyilvánvalóan azt hiszi, hogy anélkül, hogy belefoglalná a néhány különleges napot, azaz hogy 30 napos hónapokat számítva három és fél esztendőt lehet 1260 napnak venni, azonban ha a teljes 365 napot tekintjük egy esztendőnek, úgy $2\frac{1}{2} \times 365 = 1277$ és $\frac{1}{2}$ nappal, vagy 1278 nappal, amiben a szökőév is számítva van.

¹⁹¹⁹ Olivi idézett művének a 136. kötet r. részénél az 1. oszlop 25. sorától kezdve a 2. oszlop 20. soráig bezárólag.

¹⁹²⁰ Ugyanott a 136. kötet r. részénél a 2. oszlop 32. sorától kezdve a 136. kötet v. részének 1. oszlopa 6. soráig bezárólag.

terjed az Antikrisztus idejének rövidebb szakán és egészen a hetedik korszakig ér el. Mind a három időszak az "év-nap" alapon van kiszámítva.

"A 45 napnak vagyis évnek hozzáadása, amivel a fenti szám 1335-öt ad, látszólag a béke jubileumáig terjed ki, azaz az isteni kegyelem hetedik állapotáig. És János azt mondja, hogy boldog az, aki az utolsó napok táján hittel és reménységgel éri meg az estét. Mert János megígérte volt: Boldog az, aki "várja" (ezt az időt) azért, hogy ne hitesse el, hogy az az ember boldog, aki reménység és szeretet nélkül érkezik el ama napoknak vagy éveknek a végezetéhez."¹⁹²¹

Olivi - kipótolván ezt az év-napra vonatkozó magyarázatot - hajlandónak mutatkozik arra, hogy megengedjen egy szószerinti alkalmazást is az Antikrisztus által való három és fél éves üldözésre is, felvéve erre vagy 1290 vagy 1260 napos időtartamot a számítás módozatától függően:

"Másodszor az előbb említett számokat el lehet kezdeni az Antikrisztus üldözésétől, amelynek három és fél esztendeig kell tartania, és amelyben az egyik mód szerint 1260 nap, a másik mód szerint 1290 nap fog lenni. Némely emberek, másrésztől összehasonlítva ezeket a számokat az Apokalipszis számaival, valószínűleg azt gondolja, hogy ennek a három és fél évnek különböző kezdetei és végződése van a gonosz megvakítására és a választott erősebb próbatételére és felemelésére nézve. Így tehát az egyik ember az éveket a Krisztus prédikálásával kezdi a János prédikálásától számítva, míg egy másik a Krisztus keresztelésével és egy másik a János bebörtönzésétől kezdve."¹⁹²²

4. A KÉT FENEVAD A FÖLDI URALKODÓK ÉS A HAMIS KERESZTÉNYEK. — Ezután a Dániel számjegyei felé végzett oldal-ugrások után Olivi visszatér a Jelenések 13. fejezetéhez. Az első fenevad, amelyik a hűtlen vagy a pogány nemzetek tengeréből támad fel jelenti "az állati tömeget és szektát", "a júdai vadállatot és a pogány vagy ariánus, vagy eretnek tömeget", akiken keresztül a sárkány, vagy a Sátán működik.¹⁹²³ A második fenevad nem a hitetlenek tengeréből merül fel, hanem a kereszténység földjéből, ennek a feje a hamis próféta, az a király, mely a fenevadhoz tartozik.¹⁹²⁴

A tengerből feljövő fenevad a nemzetek királyait jelképezi, azonban a második fenevad a hamis keresztények gonosz kormányzóit jelképezi.¹⁹²⁵ Ennek a fejezetnek egyéb pontjai a megbírált cikkekben lettek megbeszélve és hasonlóképpen eleget mondtunk azokról a Jelenések 17. és 18. fejezetének asszonyait illetően is.¹⁹²⁶

5. A SÁTÁN MEGKÖTÖZÉSÉNEK HÁROMFÉLE IDŐPONTJA. — A szajha, a fenevad és a hamis prófétákra vonatkozó kárhoztatások után a sárkány kárhoztatása következik, a Sátán megkötözése és a szenteknek Krisztussal való ezer esztendeig tartó uralma. Majd ezt követi az ő feloldozása a világ végeztével, hogy megkísértse a világot és üldözze a szenteket és legvégül a gonosz megítélése.¹⁹²⁷

Az Antikrisztus halálát követő békesség Szombatján "az ördög hatalma, amely megzavarja a világot és az egyházat, sokkalta jobban meg lészen kötözve, mint a régebbi időkben volt, és végül ... bekövetkezik az utolsó ítélet és a földnek megújrodása, a dolgok végeztével, valamint az Isten városa a beteljesedéskor."¹⁹²⁸

Azonban a Sátán megkötözése, amelyik bevezeti a Millenniumot három különböző kiindulási ponttól kezdve számíttatik:

"Ez három időre vonatkozik, először a Krisztus halálára és feltámadására, amikor is Krisztus megkötözte az ő hatalmát azért, hogy ne legyen többé képes arra, hogy a szent atyákat továbbra is fogva tartsák az alvilági tisztítótűzben, s hogy a többi szenteket se tudja bezárni oda, amikor azok maghalnak és hogy ne tudja továbbra is megakadályozni a nemzeteknek az Úrhoz való megtérését úgy, ahogy azt azelőtt tette a bálványimádástól kezdve a Krisztusig."

¹⁹²¹ Ugyanott a 136. kötet v. részénél az 1. oszlop 7-15. soráig terjedően.

¹⁹²² Ugyanott a 16-30. sorokig.

¹⁹²³ Ugyanott a 141. kötet v. részénél a 2. oszlopban.

¹⁹²⁴ Ugyanott a 146. kötet v. részénél az 1. oszlopban. (Idézi Joachimot a sokfejű vadállatra nézve.)

¹⁹²⁵ Ugyanott a 147. kötet r. részénél a 2. oszlopban.

¹⁹²⁶ Lásd a könyv 768-772. oldalait.

¹⁹²⁷ Olivi idézett művénél a 186. kötet v. részénél az 1. oszlop 1-13. sorainál.

¹⁹²⁸ Ugyanott a 23-28. sorokban.

"Másodszor teljesen világos, hogy ez arra az időre vonatkozik, amikor a bálványimádást kiűzték a világból, Konstantin ideje alatt, amely időtől kezdve ő nem volt képes arra, hogy arra csábítsa a nemzeteket, hogy a démonokat és a bálványokat imádja úgy, amint ezt ő azelőtt cselekedte."

"Harmadszor ez az Antikrisztus halálának idejére vonatkozott, a hetedik korszak állapotában, amelyben meg lesz kötözve, hogy ne tudja többé megtéveszteni a világot és megkísérteni az egyházat úgy, ahogyan ezt az egyház megelőző hat korszakán keresztül cselekedte volt."¹⁹²⁹

Némelyek azt mondják - teszi hozzá - hogy a Sátánnak ez a Sylvester és Konstantin idejében való megkötözése egybeesik azzal az 1260 évvel, amely alatt az asszony a pusztában tartózkodik, és ez fejezi be az ezer esztendőt is, kb. 1300-ban, azonban ezek nem fejezik be a végső Góg és Magóg korszakát. És még kevésbé tudják ők azt, vajon a hetedik korszak - az Antikrisztus halálától az utolsó Gógig - valóban az egyezer esztendőt jelenti-e.¹⁹³⁰

6. IDÉZI A 6000 ESZTENDŐRE VONATKOZÓ ELMÉLETET ÉS A "DE SEMINE"-T. — Elhagyva ezt a kérdést, felemlíti a 4000 esztendőre vonatkozó hagyományt, mely Ádámtól Krisztusig terjedt, és a 6000 évvel kapcsolatos zsidó gondolkodást, amely szerint még 700 év maradt volna hátra belőle. Itt idézi "Joachimot" a De Semine alfabetikus rendszere számára a 22 héber betűt, amelyek a Kr. előtti évszázadokat képviselik, követve ezt a 23 latin betűvel, amelyek a Róma megalapításától kezdve az idők végezetéig terjednek el.¹⁹³¹

"Estvétől a reggelig (van) 2300 nap, és a szentély meg fog tisztítani, mivel egy napot véve egy esztendőnek, összesen 23 századnyi évek vannak."¹⁹³²

Azonban a magyarázatot némileg megváltoztatja. Elhagyva a két utolsó betűt, az y-t és a z-t - amelyek a görög nyelvben vannak - az 1260 évet Krisztus mennybemenetelétől az x betűig számítja, amely betűnek kereszt alakja van, és amelyik az egyház keresztre feszítésére mutat előre az Antikrisztus uralma alatt a XIV. század folyamán.¹⁹³³

7. MEGVÁLTOZTATJA A 2300 ÉVET, HOGY AZ ANTIOCHUSSAL KEZDŐDJÉK. — A 2300-as számot úgy napnak mint évnek veszi, valóságos napoknak számítva azt az Antiochus időszakában, amikor az lábbal tapossa Jeruzsálemet, és éveknek véve azt ugyanezen időtől kezdve - két századdal Krisztus előtt és 15 századdal számítva az Olivi saját korát megelőző időszakot - egészen az emberi korszak alkonyáig úgy, hogy még 700 év marad hátra a jövőre nézve.¹⁹³⁴

Így tehát azt látjuk ebből, hogy Olivi magáévá teszi az "év-nap" elvet a 2300 napot illetőleg, azonban ő ezt az időszakot másképp helyezi el, amely úgy a De Semine-től, mint Villanova-tól is különbözik. Azáltal, hogy ő ezt az időszakot a Kr.e. II. évszázaddal kezdi el, több századdal tovább nyújtja meg azt annál, mint ahogyan azt az előbb említettek tették. Azonban az 1260 éves időszakot, valamint valószínűleg az ezer esztendőt is Kr.u. 1300-ban fejezi be. Ez tehát egy másik nyomatékos hangot jelent, amely erőteljesen aláhúzza az "év-nap" rendszert, és azt a hosszabb időszakokra is alkalmazza.

IV. Ubertino a spiritualisták vezetője lesz

Casalei Ubertino (1259 előtt) a Verceli-i egyházmegyében fekvő Casale-ban született. 14 esztendősen korábban belépett a ferencesek rendjébe. Mivel lelkes és ragyogó képességű fiatalember volt, Párizsba küldték, ahol 9 éven keresztül folytatta tanulmányait. Itáliába visszatérve Toszkánában lett egyetemi tanár és itt a páрмаi János befolyása alá került. Később megismerkedett Olivivel, s ennek

¹⁹²⁹ Ugyanott a 2. oszlop 6-24. sorában.

¹⁹³⁰ Ugyanott a 188. kötet v. részénél az 1. oszlop 3. sorától a 2. oszlop 7. soráig bezárólag.

¹⁹³¹ Ugyanott a 2. oszlop 7-27. lapjáig a 189. kötet r. részénél az 1. oszlop 17-26. soráig bezárólag. Ugyanúgy használja a De Seminibus Scripturarum címet, amint az a Vatikánnak a 3824. számú kéziratában szerepel.

¹⁹³² Ugyanott a 189. kötet r. részénél az 1. oszlop 29-31. soraiban.

¹⁹³³ Ugyanott a 2. oszlop 29. sorától kezdve a 189. kötet r. részének 1. oszlopa 18. soráig bezárólag.

¹⁹³⁴ Ugyanott a 189. kötet v. részénél a 2. oszlop 26. sorától kezdve a 190. kötet r. része 1. oszlopának 8. soráig bezárólag.

álláspontját tette magáévá, s neki lett a legbátrabb védelmezője. Olivi halála után ő lett a spiritualisták elismert vezetője.

Meghívták, hogy Perugiában legyen lelkipásztor, ahol sokan voltak, akik őt szerették és nagyra becsülték. Mégis másrésről, széles körben váltott ki neheztelést azért, hogy a pápákkal és az egyházi uralommal szemben heves kritikákat hangoztatott. Végül is Kr.u. 1304-ben megtiltották számára a prédikáció tartását, és egy, a hegyekben fekvő kis falucskába küldték száműzetésbe. Itt írta meg ő fő művét, az *Arbor Vitae Crucifixae Jesu Christi* címűt (Jézus Krisztus Megfeszített Életének Fája), amelyet az 1305. évben fejezett be. Ebben a munkában Joachim szelleme ragad meg bennünket és azt találjuk, hogy néha még annak szavait is kölcsönveszi benne.¹⁹³⁵ Másrészt ez a mű erőteljesen védelmébe vette Olivi gondolatait és hitelveit, anélkül azonban, hogy benne sok új anyagot tárna fel.

Egy dolog bizonyos: Ubertino ahhoz a nagyszerű mozgalomhoz tartozik, amelyet Joachim indított volt el és melyet a joachimisták vittek tovább, és amely a spiritualisták körében találta meg teljes kifejezését. Ez a XIII. századnak volt az a mozgalma, amelyik sok lélek részéről feltárta a nagy éhséget a kereszténységnek, az eddigieknél jelentősebb vallási tartalma után, és azok mélységes gyógyódását egy tisztább és jámborabb istentisztelet után. Ubertino ezt követőleg aztán Dante-re is befolyást gyakorolt, aki költői lángeszével a legélénkebb, de egyben a legsötétebb színekkel rajzolta meg az emberi életet és elmúlást, de akinek az volt az igazi célja, hogy belülről hozza létre a kereszténység újraépülő megújódását.

Ubertino miután könyvét befejezte, Napóleon Orsini kardinális szolgálatába lett befogadva, aki védelmezője volt a spiritualistáknak. A pápa őt később Avignenbe idézte meg más spiritualistákkal egyetemben azért, hogy megvitassák velük a ferencrendi szerzetesek két szárnya között felmerült ellentét egyes pontjait. Az eredményt, amelyet a két évi vitatkozás után nyilvánosan is kihirdettek az *Ex ivi de Paradiso* kezdetű pápai bullában az 1312. év május 6-án, ugyancsak közzétették az ugyanazon esztendőben megtartott Bécsi Zsinaton. Itt, ebben a zsinatban Ubertinonak a szerzetesek teljes szegénységére vonatkozó véleménye nagy mértékben diadalmaskodott.¹⁹³⁶

Jó szerencséje azonban XXII. János pápának trónra-lépte alkalmával csakhamar megváltozott. Ez utóbbi ugyanis végül kiközösítette őt az egyházból, Ubertino elmenekült és egy ideig Lajos magyar király haderőivel volt együtt és valószínűleg az utóbbival együtt volt el az itáliai hadjáratba is. Azonban ettől az időponttól kezdődően (1328.) Ubertinóról semmi bizonyosat nem tudunk.¹⁹³⁷

1. JOACHIM BEFOLYÁSA ALÁ KERÜL. — Amint ezt már előbb említettük, nagy mértékben befolyásolta volt Joachim, és gyakran újból állást foglalt az utóbbinak jóslatai mellett, valamint az áljoachimi írásokban foglalt próféciaik érdekében az ő korának szellemében. Joachim várakozásainak az a nyilvánvaló megghiúsulása, amely az 1260-as esztendőre vonatkozott, nagyon csekély nehézséget eredményezett Ubertino gondolkodásában. Ha ezt az időszakot tehát nem lehetett a megtestesüléstől számítani, úgy ezt a keresztire feszítés idejétől kell felvenni, ami azonban a dátumot egész az 1294. évig fogja kitolni,¹⁹³⁸ mivel ő már a legközelebbi esztendőben egy igen jelentős eseményre bukkant.

2. A PÁPÁKBAN Ő AZ APOKALIPSZIS "FENEVADAIT" ISMERI FEL. — VIII. Bonifác pápa, aki Kr.u. 1294. évben lépett a pápai trónra volt az, akiben Ubertino a "titokzatos Antikrisztust" látta meg.¹⁹³⁹ Bonifácot - akit nem nevez meg név szerint - meg lehet ismerni ama "borzasztó találománya" által, amivel V. Celestin pápát eltávolította, és akit arra kényszerített, vagy legalábbis arra indított, hogy

¹⁹³⁵ Huck idézett művénél a 24. és 25. oldalakon. Bett idézett művénél a 141. 142. oldalakon.

¹⁹³⁶ Huck idézett művénél a 18. 19. oldalakon. Bett idézett művénél a 142. 143. oldalakon.

¹⁹³⁷ Hieron. Golubovich: "Ubertino of Casale" c. cikke, a *The Catholic Encyclopaedia* gyűjteményében, a 15. kötet 116. 117. oldalain.

¹⁹³⁸ Ubertino *Arbor Vitae* (Az Élet Fája) című művénél az 5. könyv 8. fejezetében, a "Iesus Falsificatus" (A Meghamisított Jézus) című cikkben, jelzése: F₂ v. ugyancsak megtalálható az 5. könyvből készült lerövidített formájú újbóli nyomtatásban is: *Tractatus Ubertini de Casale de Septem Statibus Ecclesie* című műnél, annak 67. kötetében, az r. rész 4. fejezeténél, lásd még Dollinger: *Profecies* című művénél is, a 114. oldalon, Edmund D. Gardner: *Dante and the Mystics* (Dante és a misztikusok) című művénél a 219. oldalon.

¹⁹³⁹ Lásd Gardner *Dante and the Mystics* című művénél a 220-222 oldalakon.

tisztéből leköszönjön. Ubertino ezért őt mindig úgy tekintette, mint aki a papságot bitorolja. Az volt a véleménye, hogy Bonifác azáltal, hogy felfüggesztette a franciskánusok kiváltságait, ezzel a Krisztus Lelkét ölte meg az ő "közbenjárásával", ami annyit tesz, hogy az evangéliumi életet ölte meg ezzel, és hogy a két megölt Tanúbizonyosság - Illés és Énok - a "harmadik advent" prédikátorai, akiket már lelkileg dominikánusok és a franciskánusok képviseltek, mint a "második" vagyis a közbeeső advent prédikátorai, már halva fekszenek az ő gyermekeik megromlott államában.¹⁹⁴⁰

Ezt az üldözést végző pápát nemcsak teljes határozottsággal ismerte fel, mint aki a "titokzatos Antikrisztus", hanem úgy, mint aki a tengerből feljövő Fenevad, amelynek hét feje, hét bűne és tíz szarva vagy on (dölyfössége a Tízparancsolattal szemben), amelynél annak megsebzett feje az ő önteltségét jelenti, miután azt a vádat emelték ellene, hogy pápai székét csak elődje kiűzése árán tudta megszerezni magának.¹⁹⁴¹

A földből feljövő két szarvú fenevadról Ubertino azt hiszi, hogy az nem más, mint a "becsvágó vallási emberek"-nek az a serege, akik a földi nyereszkesedésük érdekében hirdették ki a bitorlóról azt, hogy ez utóbbi törvényes hatáskörrel rendelkezik.¹⁹⁴² És Bonifác utódjában, XI. Benedek pápában is a Jelenések 13. fejezetének fenevadját látja, mivel a 666-os számot a Benedek névvel kapcsolja egybe. Miután ez utóbbi szentélete őt általában véve elfogadhatóbbá teszi a népek szemében, ezért ő a bárányyszerű fenevad, akiben azonban ugyanaz a gonoszság lakozik, mint ami az elsőben volt.¹⁹⁴³

Ubertino itt kétféle alkalmazással dolgozik: a hagyományoknak megfelelően egy jövődöbeli "nyílt Antikrisztust" vár, aki ítéletet fog tartani Babilon felett, meg fogja ölni Énokot és Illést, az Advent prédikátorait, és akit a Jelenések 13. fejezetének Fenevadja képvisel. Ugyanakkor azonban egy másik "titokzatos Antikrisztust" is lát, mely megelőzi az elsőt, azaz egy olyan pápát, aki a tengerből feljövő papi fenevad, s aki üldözi a két spiritualista Tanúbizonyosságot, Ferencet és Domonkost. A második fenevad ebben az értelemben a hamis egyházi férfiakat jelenti, akik támogatják ennek a pápának a hatáskörét, ugyanazon hamis jelekkel, amelyekről Olivi már említést tett, az egyházi tekintéllyel, a vallási doktorok bölcsességével és az értetlen érveivel.¹⁹⁴⁴ Így tehát úgy látjuk, hogy Ubertino híven követi Olivit, gyakran csaknem szó szerint és még utóbbin is túlmenőleg. A Fenevadat és az Antikrisztust a pápára alkalmazza, nem valamelyik jövődöbeli pápára, aki a törvényes főpapnak lenne a vetélytársa, hanem az elismert római pápára.

3. A "DE SEMINE"-T IDÉZI A 2300 NAP SZÁMÁRA. — Ubertino Joachim tekintélyére hivatkozik, akiről azt tételezi fel, hogy a De Semine-t a 2300 év érdekében írta volt meg. Azonban Olivihöz hasonlóan ennek az időszaknak meghatározásánál Antiochus királyból indul ki és úgy számítja ezt ki, hogy saját korán túl még 700 évnek kell letelnie ehhez.¹⁹⁴⁵

4. A MILLENNIUMRA NÉZVE OLIVIT KÖVETI. — A Sátán megkötözését illetően Ubertino csaknem teljes pontossággal Olivi szavait használja fel. Megemlítve Ágostonnak az ezer esztendőre vonatkozó alternatív magyarázatát - amely a 6. millenniumra, vagyis az egész keresztény korszakra terjed ki - különböző változatokat sorol fel a millenniumra nézve, mint amely szerinte a Krisztus halálával a Konstantin idejével vagy az utolsó napokkal fog majd kezdődni.¹⁹⁴⁶

¹⁹⁴⁰ Ubertino Arbor Vitae című művének az 5. könyv 8. fejezetében, jelek: F₂ v. és F₃ r. Tractatus című művének az 4. fejezetében a 67. kötet r. és v. részeinél.

¹⁹⁴¹ Ubertino Arbor Vitae című művének az 5. könyv 8. fejezetében, jelzése: F₃ v. (kihagyatott a kivonatos szövegű Tractatus-ból).

¹⁹⁴² Ugyanott az F₄ r. jelzés alatt.

¹⁹⁴³ Ugyanott az F₅ r. jelzés alatt.

¹⁹⁴⁴ Ugyanott az F₄ r. jelzés alatt, a 770. oldaltól kezdődően.

¹⁹⁴⁵ Ubertino Arbor Vitae című művének az 5. könyv 12. fejezetében, a "Jesus Pauper Firmatus" feliratú cikkénél, Tractatus című művének a 78. kötet 8. fejezetében.

¹⁹⁴⁶ Ugyanott a 77. kötet v. és a 78. kötet r. részénél a 775. oldaltól kezdődően.

V. Párisi János szembehelyezkedik Villanovával

Párisi János, akit "Guidort"-nak is neveztek (megh. 1316.), mint francia dominikánus, a hittan-nak volt tanára a Párisi Egyetemen. Főképp azért tett szert hírnévre, mert kiemelkedő szerepet játszott a Szép Fülöp francia király és VIII. Bonifác pápa között felmerült viszályban. A pápa abban az időben a hatalmában álló minden eszközt felhasználta arra, hogy elmozdítsa a pápai abszolútizmusra vonatkozó dogmát úgy a lelki, mint a földi anyagi ügyek tekintetében is. Fülöp azonban nemcsak visszautasította a pápa által támasztott igényeket, hanem nyilvánosan is megróttá Bonifácnak azt a kísérletét, hogy az ellene és országa ellen kibocsátott pápai bullákkal igyekezett őt megfélemlíteni. A Párisi Egyetem a király mellett sorakozott fel és Párisi János, aki egyike volt Fülöp legismertebb barátinak kiadta a *De Potestate Regni et Papali* (A Királyi és Pápai Hatalmat illetőleg) című könyvét.¹⁹⁴⁷

Ebben János azt vitatta, hogy "a pap, lelkészi, vallási dolgokban előbbrevaló mint a fejedelem, azonban a földi dolgokban a fejedelem nagyobb, mint a pap, jóllehet határozottan megállapította azt, hogy a kettő között a pap az, aki előbbrevaló".¹⁹⁴⁸ Ugyancsak az volt a hite, hogy a pápa semmilyen hatalommal nem rendelkezhetik sem az egyház, sem ennek alattvaló tulajdona felett. János ugyancsak kiállt az egyes püspökök és lelkészek független hatalma mellett és tagadta azt, hogy ez a hatalom egyedül a pápa közbejött útján származtatik át, hanem inkább az közvetlenül az Istentől ered, mégpedig a különböző közületek választása vagy egyetértésének következményeként.

Ennek az állításának bizonyítására felajánlotta a bibliai bizonyítékokat, kihívta ezzel maga ellen a Péter egyházi főhatalmáról és az utódok elsőbbségéről szóló hitelt. Péter elfogadta Pál tanítását. Nem Péter volt az, aki szétküldé a nagy apostolokat, hanem Krisztus és ez az ő megbízatásuk nem Pétertől eredt, hanem Krisztustól magától. Sőt János még azt is kijelentette, mely szerint a pápa egy földi hatalmasságnak tartozik felelősséggel a pápai székből tanúsított magatartása miatt, és az állam ama jogának a fogalmát igyekezett népszerűsíteni, mely szerint az előbbi kierőszakolhatja az olyan pápa leköszönését tisztségéből, aki botrányba keveri az egyházat. És amennyiben a pápa ezt nem hajlandó elfogadni, úgy őt erre a világi uralkodók erejével kell rákényszeríteni azáltal, hogy megparancsolják a népeknek azt, hogy tagadják meg neki az engedelmisséget, mint pápának.

Mindezek felkeltették ellene az egyház gyűlöletét, és meg kellett ismerkednie Bonifác erős kezével. Miután a szószéken vita tárgyává tette a tényleges jelenvalóságot, mint dogmát, a párisi püspök megtiltotta számára a prédikálást. A pápához történt fellebbezése természetesen hiábavalónak bizonyult.¹⁹⁴⁹ János annak a növekvő felháborodásnak volt az eszköze, amely a középkori pápaság szélsőséges követelései ellen irányult.

Párisi János ugyancsak írt egy művet a *Tractatus de Antichristo* (Értekezés az Antikrisztusról) címmel, amelyik Villanova nézetei ellen irányult. Ebben a könyvében főleg az Ál-Methodikus gondolatait ismétli meg az Antikrisztus felől, amely nézetek a középkornak ebben az időszakában széles körben el voltak terjedve. Említést tesz az "év-nap" elvnek a joachimisták részéről történt felhasználásáról is, kapcsolatban az 1260 nappal. Ha ők ezeket az esztendőket - úgymond - a Krisztus mennybemenetelétől számítják, a 34. esztendőben, akkor ők az 1294. esztendőnél fogják végezni, amely idő alatt az egyházat a szent Eucharista (az Oltáriszentség) fogja táplálni, amelyik az Antikrisztus rettentő időszaka alatt el fog vétetni tőlük. Avagy akkor, ha azok azzal az idővel kezdődnek, amikor Jánosnak megjelent a látomás Kr.u. 96. évben, ez az időszak az 1356. esztendővel végződnék. Ehhez hasonlóan említ fel egy kalkulációt az 1290 évre nézve is, Kr.u. 76-tól az 1336. évig. Azonban nem ért egyet ezzel a számítási móddal.¹⁹⁵⁰

¹⁹⁴⁷ David S. Schaff idézett művénél a 2. rész 40. oldalán.

¹⁹⁴⁸ M'Clintock and Strong idézett művüknél a 4. kötetben a 973. cikk, melynek címe: "John of Paris".

¹⁹⁴⁹ Ugyanott a 973. 974. oldalakon, David S. Schaff idézett művénél a 2. rész 40. oldalán.

¹⁹⁵⁰ John of Paris *Tractatus de Antichristo* című művénél a 48. kötet v. és 49. kötet r. részénél. Vajon az az 1366. év-szám mint az 1290 esztendő vége, arra az eredeti évszámra vonatkozik-e, amelyet Villanova annyiszor igazított helyre? Lásd még a 754. 759. oldalakat is.

Ugyancsak említést tesz a 2300 napról is és azt mondja, hogy abban az esetben, ha az "év-nap" elvet alkalmazzuk erre a számra, akkor ezzel eljutunk az 1741. évhez, amelynél a számítás Kr.e. 559. esztendővel kezdődött, amikor Cyrus lépett a perzsa trónra. Azonban elveti ezt a meggondolást, valószínűleg azért, mert semmilyen módot nem talált arra, hogy ezt a másikkal összhangba hozza és inkább a Porphyryus-féle magyarázatot tette magáévá, aki ezt a próféciát úgy értelmezte, mint amelyik Antiochus Epiphanesben találta meg beteljesedését.¹⁹⁵¹ Ilyen módon tehát az év-nap elv feletti harcvonal előre-hátra ingadozott.

VI. Ismeretlen értekezés a Joachimista kommentárok ellen

Ebben a vonatkozásban egy olyan névtelen szerzőtől eredő értekezést is meg kell említeni, amelyik Joachim és Olivi tanai ellen irányult úgy, ahogyan azok nevezettek kommentáraiból kitűnnék. Ez a kis mű a Párisi János De Antichristo című művét követi, és az Avignonban lévő egyik kézirat-gyűjteményben található fel. Ez a mű megemlíti a De Seminibus-t és értekezik a 2300 év felől csak úgy, mint az 1290 és az 1335 évek felől is.¹⁹⁵²

VII. Aureoli érsek kísérletet tesz arra, hogy válaszoljon a spiritualisták támadásaira

Aureoli Péter, akit "Doctor facundus" (az ékesszólás doktora) néven ismertek, szónoki tehetsége miatt a Kr.u. 1321. évben lett a Franciaországban lévő Ai városának érseke. Aureoli különös figyelmet érdemel ezen a helyen, mert kb. ő volt a legelső kiemelkedő szónoka az abban az időben uralkodott katolikus egyháznak, aki szakított az általánosan vallott és a magyarázatokra vonatkozó Tichonius-féle hagyományokkal, és aki magáévá tette Joachimnak és Olivinek némely alapvető álláspontját az Apokalipszis értelmezését illetően. Joachimhoz hasonlóan ő is azt vallotta, hogy az Apokalipszisben egy isteni kinyilatkoztatást kell látni, a megváltás tervének a történelem folyamán bekövetkező beteljesülésére vonatkozólag. Abból a célból, hogy a spiritualistákat az ő saját talajukon győzze le, nyíltan magáévá tette Joachimnak azt a véleményét, hogy az Apokalipszisben lévő különböző jelképek a történelem határozott eseményeire mutatnak előre.¹⁹⁵³

1. SZOKATLAN TÖRTÉNELMI ALKALMAZÁSOK. — Az, hogy miképp igyekszik ő arra, hogy ezeket a jelképeket a tényleges történelemhez alkalmazza, érdekes és egyben szokatlan is. Pld. a hét egyházközség hét angyalában a következő személyeket véli látni: az első angyal Timótheus, aki az első egyházközséget képviseli. A második Polikárp, aki a második egyházközség képviselője. A harmadik angyal a pergamoni Carpus, a negyedik Iréneus, Jezebelben a montanista prófétanőket látja, Frisca-t és Maximilla-t. Az ötödik angyalt úgy azonosítja, mint a Sardis-i Melito-t, a hatodikat, mint a Philadelphiai Guadrastust, és a hetediket mint Sangart, a Laodicea-i püspököt.¹⁹⁵⁴

Még ennél is érdekesebb az - ami hasonlóképp rendkívülinek mondható - hogy milyen módon ad magyarázatot a Jelenések 4. fejezetében foglalt és az Isten trónusára vonatkozó látomásról: a trónus a római egyházat jelenti, mint amelyik a legnemesebb és amelyik az összes egyházközségeknek a feje, a trónust körülvevő szivárvány azt a szövetséget jelképezi, melyet Péter a Krisztussal kötött volt meg: "De én imádkoztam éretted, hogy a te hited ne inogjon meg." A drágakövek viszont a hit állandóságára mutatnak rá. A huszonnégy szék - úgymond - az egyházmegyék összes számát mutatják, a villámlások, a mennydörgések és a hangok a tanult hittudósok és a szentek nagy számát jelképezik, a hét lámpa, mely a trónus előtt van a hét szentséget jelenti, és a négy élő teremtmény a négy pátriarchai székhelyet jelképezi Antiochiában, Jeruzsálemben, Alexandriában és Konstantinápolyban, melyek körülveszik a Római Pápai Széket. A Bárány, amelyet feláldoztak volt - a hite szerint -

¹⁹⁵¹ Ugyanott a 49. kötet r. és v. részeinél.

¹⁹⁵² Bibliothèque du Musée Calvet Avignon: M. S. 1087-ből a 222. kötet v. részénél és a 223. kötet r. részénél. Lásd: Vaucher idézett művének a 66. oldalon.

¹⁹⁵³ Benz idézett művének a 434. oldalon.

¹⁹⁵⁴ Ugyanott a 435. 436. oldalon.

nem más, mint az Oltáriszentség (Eucharist), amelyet minden nap bemutatnak az Isten trónusa előtt az összes egyházközségekben.¹⁹⁵⁵

2. ÖSSZEFÜGGŐ TÖRTÉNELMI FOLYAMATOT KERES AZ APOKALIPSZISBEN. — Aureoli kísérletet tesz, hogy a Jelenésekben felemlített valamennyi jelképet időrendi egymásutánban sorolja be. Ilyen módon szakít a Tichonius-féle ismétlődési elmélettel. Ennek következtében a hét pecsétet Constantine-vel végezteti be, és a trombitákról azt tartja, hogy azok ama eretnokségeket jelentik, amelyek a közvetlen következő évszázadok alatt fognak bekövetkezni. A nagy véres sárkány az ő magyarázata szerint nem egyéb, mint Chosroes perzsa király, aki leigázta volt Palesztinát és több mint 90.000 férfiút üldözött le, de akit aztán később a Byzantinumi Heraclius legyőzött. Chosroes - úgy hiszi - ugyancsak a jelenések 13. fejezetében szereplő első fenevadat jelképezi, míg a második fenevad Mohamed, aki hadakozott a kereszténység ellen.¹⁹⁵⁶

Az angyalt az örökkévaló evangéliummal furcsa módon úgy jellemzi, hogy az Sz. Bonifáccal azonos (Winfriddel, vagy Wynfrith-el), aki elment azért, hogy megtérítse a germánokat a keresztény vallásra. A második angyal a görögöknek az igaz hittől való eltérésére mutat előre, és a harmadik angyalt Conctantine pápának tulajdonítja, valamint az ő ama döntésének, amit ikonoklasszikus viszályban hozott. (A "Képrombolás" viszálya alatt. A ford. megj.) A szentek hosszútűrését Aureoli a Monte Cossino-i apátság újbóli helyreállításával kapcsolja össze. A hét pohár jelentőségét hasonló értelemben kezeli. Pld. a Jel. 16. fejezetében előforduló sárkányt és a többi apokaliptikus fenevadat úgy személyesíti meg, hogy azok a saracénokat és a törököket jelentik, amikor seregeik az egész Keleti Birodalmat elpusztították.¹⁹⁵⁷ És a Jel. 17. fejezetének fenevadját Aureoli úgy értelmezi, mint amelyik az egyiptomi szultánt jelképezi és az a fenevad, amelyen az asszony lovagol nem más, mint a perzsa szultán. És Bábel - úgymond - általában az Izlámot jelképezi.

3. BIZONYTALAN A MILLENNIUM TEKINTETÉBEN. — A Jel. 18. fejezetében szereplő erős angyalban Bouillon Godfridet látja, amikor ez győzelmesen bevonul Jeruzsálembe és ott visszahódítja a szent helyeket.¹⁹⁵⁸ Aureoli bizonytalanságban van a tekintetben, hogy hová helyezze el megfelelő módon az ezer esztendő időszakot, és hogyan tegye azt alkalmassá az általa felállított tervéhez. Hajlandóságot mutat arra, hogy ezt az időszakot Constantin korával kezdje meg, azonban ez csupán néhány évet adna neki ahhoz, amikor az Antikrisztusnak meg kellene jelennie, ami számára nagyon valószínűtlennek tűnik. Ezért beleegyezik abba, hogy ennek az időszaknak a Szentlélek titkaihoz kell tartoznia, amely majd kellő időben lesz kinyilatkoztatva.¹⁹⁵⁹ Mindenesetre azt hiszi, hogy gyakorlatilag az összes jelképek, amelyek a Jelenésekben adva vannak számunkra, már megtalálták teljes történelmi beteljesüléseiket, kivéve az Antikrisztusnak és az utolsó ítélet nagy napjának eljövetelet.

Ez az Aureoli érsek által megírt kis mű nyilvánvalóan az első határozott kísérletet jelenti arra, hogy a római egyház feleletet adjon a Joachimisták és a spiritualisták támadásaira, és hogy azokkal szemben saját fegyvereikkel lépjenek fel és ezekkel győzzék le őket. Ezzel kapcsolatban a legnagyobb fontossággal bír az, hogy visszautasította a joachimista tanításnak a Krisztus királyságának három korszakáról szóló fejlődési részét és szilárdan ragaszkodott továbbra is ahhoz az ortodox felfogáshoz, amely az Ó és Új-Testamentum két rendelvényéről szól, s amelyeket az örökkévalóság követett.

A Joachimról, az Ál-Joachim-i írásokról és a spiritualistákról szóló ezek a fejezetek a XIV. századnak egészen a kezdetéig vittek el bennünket. Szükségesnek látszott az, hogy ilyen módon kövessük a prófétai magyarázatok egész fonalát abból a célból, hogy egységes képet nyerjünk arról az új irányzatról, amelyet Joachim kezdett meg, és amelyet az ő szellemi követői folytattak tovább.

¹⁹⁵⁵ Ugyanott a 438. oldalon.

¹⁹⁵⁶ Ugyanott a 447. 448. oldalon.

¹⁹⁵⁷ Ugyanott a 453. oldalon.

¹⁹⁵⁸ Ugyanott a 458. oldalon.

¹⁹⁵⁹ Ugyanott.

Azonban így cselekedvén elkerülhetlenné vált az, hogy sok mindent elmellőzzünk, amelyek ezzel az időszakkal kapcsolatban állnak. Ezért most hát rátérünk e mellőzött problémák közül néhányra.

32. AZ "ANTIKRISZTUS" RENDSZER ÉS NEM EGY SZEMÉLYISÉG

Az előző négy fejezetben módunkban állott áttekinteni, hogy a joachimista írók hogyan jutottak el a fejlődésnek csúcspontjára a spiritualisták második nemzedéke alatt, amelynek tagjai Kr.u. 1300 év táján hirdetni kezdték az apokaliptikus próféciaírók saját korukban és a közeli jövőben várható beteljesülését. A Tichonius Ágoston féle hagyományok kudarca a joachimistákban teljessé vált, a prófétai magyarázatok történelmi alapon való szemlélete újból felfelé ívelt és a prófécia ujjá az elvilágiasodott egyházra, a minasticusokra, sőt magukra a pápákra mutatott rá.

Azonban ennek a fejezetnek egy időre meg kell állnia egy visszapillantás végett, mielőtt tovább haladnánk azért, hogy szemügyre vegyen bizonyos olyan csoportok magatartását, melyek kívül állottak az egyház tulajdonképpeni testületén, azoknak a reformáló és eretnek csoportokét, valamint a szizmatikusokét, akik jelentőségre tettek szert és mind gyakrabban ütköztek össze az egyházi Főhatóságokkal a XIII. században, és amelyek föld alá kényszerítve, mindazonáltal később beszivárogtak azokba a forrásokba, amelyeknek a reformációt táplálniuk kellett. Nekünk tehát vissza kell kissé fordulnunk azért, hogy szemügyre vegyünk bizonyos egyházközi és politikai fejlődéseket, amelyek jelentőségre tettek szert egy az akkori idők joachimista mozgalmaiban, mint a szizmatikus irányzatoknál.

Ugyanakkor, amikor a pápaság kifejlődő hatalma csúcspontja felé közeledett, amikor Róma befejezte szervezetének kialakítását, kánoni törvényhozását és inkvizícióját, és azon volt, hogy megszigorítsa legfőbb felügyeletét papsága felett és lelki büntető rendszabályokkal erősítse meg azt az egész kereszténység felett, egy titáni küzdelem kezdődött meg a pápák és a császárok között a főhatalom birtokáért.¹⁹⁶⁰ Ez a küzdelem, amelyben előbb az egyik, majd a másik ellenlábas tett szert fölényre, egyik részét képezte annak a háttérnek, amelyre a joachimisták prófétai magyarázatukat alapozták és az ugyanabban az időpontban alkalmat adott a prófétai értelmezés egy még erőteljesebb fejlődésének, egy olyan értelmezésnek, amelyik az év-nap elvnek a joachimisták által való hangsúlyozásával egyetemben, előre mutatott a későbbi korai-reformációra és a reformáció felfogására a történelmi pápaságot illetően.

I. A pápai eltévelyedések új gyanúkat ébresztenek fel

Az előbbi fejezetekben már megjegyeztük azt, hogy miképpen szilárdította meg a római egyház álláspontját és mi módon sikerült neki nagyon közel kerülnie ahhoz a becsvágyó céljához, hogy a keresztény világot egy szorosra fűzött papi hatalommá formálja át, amelyet a pápa kormányzott. Amidőn azonban Európa nemzeti államai - a politikai események és az általános fejlődés sodrában - megfosztották őt a végső győzelemtől, ez a pápaság mindazonáltal a XII. és a XIII. évszázad folyamán jól megfogalmazott vezérelveket állított fel magának minden jövőbeni tevékenysége számára. Leszögezte magatartását valamennyi problémával szemben, melyek az egyház-politikát érintették és ez azóta is csak igen csekély változáson ment keresztül.

1. A KÁNONI TÖRVÉNYEKET A HAMISÍTÁSOK HATJÁK ÁT. — Ezzel összefüggésben meg kell említenünk a hírhedt Decretum Gratiani-t (Gratián Dekrétumot). Gratiánnak, a benedekrendi szerzetesnek ez a munkája kb. Kr.u. 1150 évben lett kiadva a Bologna-i Egyetem által, amely akkor Európa vezető jogi főiskolája volt. Ettől az időtől kezdve ez a mű lett a szabványos tankönyv, vagyis lelkészki kézikönyv, a római katolikus teológusok vezérfonala. Ez a könyv lett csaknem hat évszázadon keresztül a fellebbezés helyévé az összes kánoni törvényekkel kapcsolatos kérdéseknél éppúgy, mint ahogyan a protestánsok hivatkoznak a Szentírás szavaira.

A kánoni törvények gyarapodása évszázadokra terjedt ki és annak forrásai éppen olyan sokfélék, mint amilyenek a római polgárjog eredetei. Az előbbieket magukban foglalják a Szentírást, a régi ál-apostoli írásokat, az őskeresztény közösségek hagyományait, az Egyházatyák írásait az egyházi és

¹⁹⁶⁰ Lásd a 27. fejezetet.

papi szokásokkal egyetemben, és - ami valamennyi között a legfontosabb - a pápák dekrétumait és az egyházi zsinatok határozatait.

Ezeket az irat-gyűjteményeket kezdetben történelmi idősorrendben állították össze. Majd bizonyos idő múlva azokat a bennük foglalt tárgyaknak megfelelően rendezték át. És Nagy Károly kora után a fennálló hézagokat gyakran hamisított okmányokból vett idézetekkel igyekeztek kitölteni. Az ilyen hamis okmányok közül a legismertebbek voltak az Isidore-féle Dekrétum hamisítványok, és a Konstantin-féle Donatio. A X. század kezdetével aztán a kánoni törvényeknek számos ilyenféle gyűjteménye készült el, azonban ezek valamennyiét kiszorította a híres Decretum Gratiani nevű könyv, amely ugyanazt a szerepet töltötte be a kánoni törvényeknél, mint amit Péter Lombard "Sentences" című könyve végzett a teológia számára.¹⁹⁶¹

Gratián művét nemsokára különféle törvény-gyűjteményekkel egészítették ki, melyek ezt követően hatályon kívül lettek helyezve ama törvényszerkesztések által, amit IX. Gergely alatt végeztek el Kr.u. 1234. évben. Ez a törvényszerkesztés teljes épségben megtartotta a Gratianum-féle Dekrétumot. Őt könyvben elrendezve ez a Dekrétum lett a Corpus Juris Canonici, azaz a Kánoni Törvény Teste. Ennek egy újabb és hitelesített kiadását, amelyet a Trenti Zsinat hagyott jóvá, III. Eugenius pápa ezekkel a szavakkal vezetett be az 1580-ban történt befejezés után egyik bullában:

"Nem lehet törvényesnek elismerni semmilyen pótlást ehhez a műhöz, és hasonlóképp nem szabad megváltoztatni, vagy abban bármit is más helyre tenni, avagy ahhoz bármilyen magyarázatot fűzni, hanem miután azt a mi városunkban, Rómában nyomtatták ki, őrizték meg azt érintetlenül mindörökké."¹⁹⁶²

Nincsen még egy másik olyan könyv, mely nagyobb befolyást gyakorolt volna ennél a római egyházra, mivel annak törvény-rendszere alkotta meg lényegében a pápaságot. Azonban Pennington kimutatja, hogy abból a 107 db állítólagos pápai dekrétumi levélből, melyet az első öt évszázad folyamán adtak volna ki, 84 db. olyan van, amely hamisítvány, és csak 23 db eredeti. Gratian a hamisítványok közül 65-öt mint eredetit idéz, és egyre hivatkozik az eredeti levelek közül, amivel 324 kánont a hamisítványokra alapoz, és csak 11 alapoz eredeti pápai dekrétumra!¹⁹⁶³ Így néz ki az a bámulatos kép, amelyet számunkra ez a Dekrétum feltár!

2. A PÁPAI ÖNTELTSG ÚJABB TILTAKOZÁSOKAT EREDMÉNYEZ. — A római egyház makacs beépzeltsége - azaz, hogy ő a világon a legfőbb uralkodó hatalom és az a legmagasabb tekintély, amely nem csupán vallási, hanem a tisztán világi dolgokban is döntésre hivatott - a dolgok természetes következményeként az egyházat saját ősi állásfoglalásával is összeütközésbe hozta. Minél magasabbra hágott a világi hatalom lépcsőjén, annál messzebbre távolodott el ősi lelki örökségétől. És valamennyi életpályát betöltő férfiú kezdte felismerni, hogy mily mélyreható különbségek állnak fenn a Jézus tanításai, az Ő egyszerű életmódjában, melyet az emberiség szolgálatára szentelt, és amelyben az isteni szeretet vérárama lüktetett, és a Krisztus állítólagos ama helytartóinak pompázatos magatartása között, akik a politikai cselvetésnek minden lehető fogásait is felhasználták arra, hogy hatalmukat megnöveljék, s akik tüzet-vasat alkalmaztak azért, hogy ezzel ellenfeleiket és a szakadárokat megsemmisítsék.

Azonban ezek a férfiak csak annál hangosabban emelték fel szavukat a főpapság visszaélései ellen és vagy az egyház átfarmálására, vagy egy új korszak eljövételére áhítoztak. Ezek voltak az egyházban azok a mozgalmak, amelyekkel mi a megelőző három fejezetben találkoztunk. Ez az egész fejlődés hasonlóképp teljesen áthelyezte a hangsúlyt a prófétai magyarázatnál, bizonyos, a Dániel könyvében és az Apokalipszisben szereplő és különösen az Antikrisztust illető alakok tekintetében.

Megjegyeztük azt is, hogy az egész középkor korábbi részében az Antikrisztus megjelenésére csaknem kivétel nélkül úgy vártak, mint akik valamennyi sátáni hatalmasságnak a megszemé-

¹⁹⁶¹ David S. Schaff The Middle Ages (A Középkor) című művének az 1. részben, a 765. 766. oldalon, G.K. Brown Italy and the Reformation to 1550. (Itália és a Reformáció 1550-ig) című művének a 10. oldalon.

¹⁹⁶² Pennington Epoche (Korszakok) című művének a 71. oldalon.

¹⁹⁶³ Ugyanott a 71. oldalon.

lyesítője. Róla azt is várták, hogy Kelet felől fog majd megjelenni, hogy aztán három és fél tényleges esztendőn keresztül uralkodjon. Alatta az egyház leggyötrelmesebb üldöztetése fog végül is következni, amit az ő megsemmisítése fog követni, az utolsó ítélet nagy napjának bevezetéseként.

3. A NOGENT-I GUIBERT AZ ANTIKRISZTUSRÓL. — Az első keresztes vitézek pld. szilárdan hittek abban, hogy ők azok, akik egy isteni küldetést hajtanak végre azáltal, hogy keresztény országot alapítanak meg Jeruzsálemben és ezáltal meggyorsítják az Antikrisztus eljövételét és - közvetve - a Krisztusnak dicsőségben való eljövételét. Ennek a hitnek volt a világos tanúságtevője a Nogent-i Guibert (1053-1124.), a Puy-i püspök, aki egyike volt az első keresztes hadjárat tüzes prédikátorainak. Hallgassuk csak őt meg:

"Mert teljesen világos az, hogy az Antikrisztusnak nem a zsidókkal kell háborúskodnia, sem nem a pogányokkal, hanem az ő elnevezésének elemzése szerint a keresztényeket fogja megtámadni. És ha az Antikrisztus ott nem fog keresztényeket találni (éppen úgy, mint ahogyan ott jelenleg alig lakik valaki is), akkor senki nem lészen ott olyan (Jeruzsálemben), aki szembeszállnék vele, vagy akit ő valóban legyőzhetne. Dánielnek és Jeromosnak megfelelően, akik Dániel és Jeromos magyarázói, ő az Olajfák hegyén fogja felütni sátrát, és bizonyos, mivel az apostol tanítja ezt, hogy úgy fog majd beülni Jeruzsálemben az Isten Templomába, mintha ő volna az Isten. És ugyancsak ugyanezen próféta szerint előbb Egyiptom, Afrika és Etiópia három királyát fogja megölni, kétségtelenül azok keresztény hite miatt. Ezt valóban nem lehetne megtenni akkor, ha a keresztények lennének ott, ahol az a pogányság van (ami alatt a mohamedanizmus értendő)." ¹⁹⁶⁴

Ezért - okoskodik tovább Guibert - a keresztényeknek meg kell hódítaniuk Egyiptomot, Afrikát és Etiópiát (a Dániel 7. fejezetének három szarvát) úgy, hogy "a bűn embere, a veszedelem fia, találjon valakit, aki szembe fog szállani vele".

A "pogányok ideje", amikor "Jeruzsálem lábbal tapostatik", a keresztények felett való uralkodásukat jelenti, vagy pedig "az idők beteljesedését ama pogányok számára, akik titokban léptek be, mielőtt Izrael meg fog váltatni".

"Ezek az idők, szeretett testvéreim valóban most fognak beteljesedni, feltéve, hogy a pogányok hatalma ti általatok üzetik ki az Isten közreműködése által. Miután a világ végezete immár közel érkezett hozzánk, még ha a pogányokat nem is tudjuk megtéríteni az Úrhoz (mivel az apostol szerint egy visszavonulásnak is kell lennie a hittől), mindenekelőtt az szükséges a prófeciáknak megfelelően, hogy azokban a területekben a keresztény uralmat kell megújítani, vagy ti általatok, vagy másokon keresztül, bárkit tessen is elküldeni az Úrnak az Antikrisztus eljövedele előtt úgy, hogy a minden gonoszságok feje, akinek ott kell foglalnia az ország trónusát, bizonyos támogatást találjon a hitben, hogy ellene hadakozzék." ¹⁹⁶⁵

4. A KERESZTES HADJÁRATOKAT A BEFOLYÁS MŰVELÉSÉRE HASZNÁLTÁK FEL. — Ugyanakkor a pápaság tőkét kovácsolt maga számára a keresztes hadjáratokból úgy, hogy azokat eszközül használta fel arra, hogy befolyást szerezzen a görög és az örmény egyházakban és a latin-szertartású kereszténység befolyását kelet felé is kiterjessze. Azonban - Harnack szerint - a régi keresztes hadak buzgalma közvetlen eredménye volt a Cluny-i kolostori mozgalomnak. Az egyház mindenek felett valóságát kellett ezzel megalapoznia. "A világot uraló cluny-i szerzetes elgondolásai voltak azok, amelyek a keresztes hadakat útjaikon elkísérték." ¹⁹⁶⁶ És Ranke ezt állapítja meg:

"Most hát a főpap (a pápa) saját maga állott az élére a háborút kedvelő lovagoknak, akik - jóllehet más értelemben - még mindig a frank nevet viseli. Mint császárt koronázta meg önmagát és az ő térdhajtásukkal kétszeres imádást fogadott el. Hasonló módon a nagy kalifákhoz, akiknek rendeletére Jeruzsálemet elfoglalták, a pápa is megkísérelte saját személyében bemutatni a népek világi egységét, akik össze voltak egymással kötve a hasonló hittel." ¹⁹⁶⁷

¹⁹⁶⁴ Idézve az A.C. Krey The Forst Crusade (Az Első Keresztes hadjárat) című művének a 38. oldalon.

¹⁹⁶⁵ Ugyanott a 39. oldalon.

¹⁹⁶⁶ Harnack History of Dogma című művének a 6. kötet 8. oldalán.

¹⁹⁶⁷ Fordítva Ranke Weltgeschichte (Világtörténelem) című művéből a 8. kötet 84. 85. oldalairól.

5. SZÍNHÁZI ELŐADÁSOK AZ ANTIKRISZTUSRÓL. — A közvélemény előtt jól ismertek voltak ezek az Antikrisztusra vonatkozó elgondolások. Ezeket még színházi előadások segítségével is propagálták, mint amilyen volt pld. a Ludas de Antichristo (Színjáték az Antikrisztusról), melyet előbb már említettünk.¹⁹⁶⁸ Azonban, amikor a keresztes hadjáratok nem hozták meg a várt eredményeket, hangok hallatszottak, amelyek elkezdtek hangos szóval gáncsolni a személyszerint való Antikrisztust illető elgondolást, és egy másféle magyarázat szükségességét hangsúlyozták. Az egyik ilyen messze ható nyíltsággal kimondott szó a Reichersbergi Gerhoh-é volt.

II. Reichersbergi Gerhoh: a világias egyház jelenti az Antikrisztust

Reichersbergi Gerhoh (1093-1169) a felső-bajorországi Pollingban született. Kiképzését különböző tudományos iskolákban kapta meg és a székesegyházi iskolák egyikébe vették fel tanítóként. Később Reichersberg-ben lett apát, telve aziránti buzgósággal, hogy segítse az egyházat abban, hogy az elfoglalja méltó helyét az emberek életében. A legelső csatavonalban harcolt azért, hogy Róma elgondolásai és követelései megvalósuljanak. Másrészt azonban egyáltalán nem volt megelégedve az egyházban tapasztalt lazasággal és világiassággal, és nem kímélte a szavakat, hogy ostorozza az igazságtalanságokat. Püspököknek és uralkodóknak volt a barátja és kedvelt ember volt a római udvarnál is, ennek dacára azoknak akarva - nem akarva el kellett szenvedniük komoly bírálatait.

Gerhoh-nak fennkölt lelki fogalmai voltak az egyházat illetőleg. Olyan eszményképet formált arról, mint amely egy szeplőtlen mennyasszonyra hasonlít, aki hűséggel van vőlegényével szemben. Ezért a megromlott, elvilágiasodott egyházból egy új Babilon lett. És azok a püspökök, akik háborúkat viseltek, és harcoltak és beleavatkoztak a külvilág ügyeibe, kettős láncsal voltak megkötözve, a hűbéri eskü láncával és a félelem láncával. A valóságban a püspök tulajdonába semmi vagyont nem tartozhat a tized kivételével. És ezt a tizedet is három részre kellene felosztani: az első részt a papok kapják, a másik a templom építését kell szolgálnia, és a harmadik rész az özvegyek és az árvák számára szolgál.

A Kr. u. 1142. évben írta meg Gerhoh a Libellus de Ordine Donorum Spiritus Sancti (Könyvecske a Szentlélek Ajándékának Rendjéről) címmel. Ebben kifejezi azt, hogy a Szentlélek hét kegyelmi ajándékát a hét trombitász képezi. Mostanáig a trombiták öt ízben hangoztatták az egyház győzedelmét, az apostolok győzelmét, a mártírokét és az egyház-doktorokéit, és most a hatodik korszakban ki fogják hirdetni a győzelmet a Simonisták és a Nicolaitánok felett. VII. Gergely pápa máris el lett híva egy vallásosabb ország érdekében, azonban a győzelem még mindig nem teljes. Úgy okoskodik, hogy az egyház még mindig nem érte el teljes szabadságát.

Gerhoh rendkívül mozgalmas időkben élt. Az 1140. és 1160. közti évtizedekre esik Kr.u. 1147-1149. tartó szerencsétlen kimenetelű keresztes hadjárat, a rómaiak lázadása a Brescia-i Arnold vezetése alatt,¹⁹⁶⁹ a szizma (a szakadás) a két egymással vetélkedő pápa alatt és a szakadás a nominalizmus és a realizmus kétféle bölcséleti iránya között. Az ő korában az Antikrisztus is a félelem és az aggodalom tárgya lett, a Ludas de Antichristo népszerűsége tett szert. Azonban Gerhoh ezt az utóbbit nem helyeselte. A Libellus de Investigatione Antichristi (Könyvecske az Antikrisztus Vizsgálatáról) című könyvecskéjében, amelyik Kr.u. 1162-ben vagy 1163-ban jelent meg megkísérli azt, hogy bebizonyítsa, mely szerint az Antikrisztust nem szabad sem úgy felfogni, mintha az személy lenne, sem pedig úgy, mintha az Dan-tól, vagy Babilonból származnék, vagy jönne el. Ezeket a kifejezéseket vallásos és tágabb értelemben kell felfogni.

Az Antikrisztus az idők szellemét jelenti, az egyházban uralkodó elvilágiasodás szellemiségét. Azt hiszi, hogy a császárok és a pápák közötti harc, és a pápák és ellenpápák között folyó küzdelmek a Góg és Magóg erejének kibocsátását jelentik. Hasonlóan Józsefhez Egyiptomban, aki ki lett szabadítva a tömlöcből és fel lett emelve a fáraó kocsijába, ugyanilyen módon lett az egyház is fel emelve Konstantin által a királyi ló hátára. Azonban az egyház életében a vígasságnak az ideje és a szenvedések korszaka váltakoznak egymással, és a jelenlegi korban ennek a két erőnek az összeve-

¹⁹⁶⁸ Lásd az 586. oldalon.

¹⁹⁶⁹ Lásd a 812. 813. oldalakat.

gyűlése következett be. A lelki és a földi erők egybe vannak fundálva egymással. A püspökök a nyájnak pásztorai, de egyben ugyanúgy világi bírák is. Ez világos megnyilvánulását jelenti a Jelenések eme kimondhatatlan fenevada működésének, amelynek titokzatos számát a 666-os szám képezi, azaz az a számjegy, mely háromszoros világiasságot jelent.¹⁹⁷⁰

Gerhoh ebben a dologban a későbbi biblíamagyarázatnak válik előfutárává, amely a zsidó eredetű személyszerint való Antikrisztust egy lelki, de istentagadó erő felé mutat előre. Számára a világias egyházat az Antikrisztus személyesíti meg. Azonban egy ilyen kijelentésnek teljes és forradalmasító ereje csak fokozatosan válik érthetővé. Az egyháznak több különleges igényt kellett már ekkor kielégítenie, még mielőtt az emberek világosabb fogalmat alkothattak volna maguknak afelől, hogy miben is áll az Antikrisztusnak ez a rettentő figurája. Láttuk azt is, hogy a franciskánusok között lévő spiritualistáknak egy időben milyen volt az elgondolása arról, hogy az Antikrisztust talán II. Frigyes császár személyében lehet feltalálni, amely vélemény bizonyos módon visszatérést jelentett egy előbbi - személyhez kapcsolt - fogalomhoz. Az is hasznos lesz, ha a fényszóró kényét röviden ráirányítjuk arra az élet-halál harcra, amely a pápaság és a birodalom között folyt II. Frigyes uralkodásának éveiben. (1194-1250.)

III. Frigyes csatája a pápával az Antikrisztust illetőleg

II. Frigyes a Szent Római Birodalom uralkodója, miután már kora ifjúságában árvaságra jutott, III. Innocent pápa különös gondoskodása mellett nevelkedett. A császári koronát Kr.u. 1215. évben nyerte el. Miután Germániában általános békét hirdetett, fogadalmat tett arra nézve, hogy elindul a keresztes hadjárat vezetésére. Azonban számos kibúvót talált arra, hogy elindulását elhalassza. Végül is II. Gergely pápa volt az (1227-1241.), aki főpapi tisztségének első napjaiban már arra hívta fel Frigyeset, hogy induljon el Palesztinába. Miután a császár vonakodott attól, hogy megkezdje az előnyomulást, pápai átokkal lett sújtva. Mégis Kr.u. 1228. évben elindult a keresztes hadjáratra, és elfoglalván Jeruzsálemet, Betlehemet és diplomáciájával Názáretet is, Jeruzsálem királyává koronázta meg magát.

Frigyesnek azonban odahaza zavarokkal kellett szembenéznie. Visszatérte alkalmával újból ki lett átkozva a pápával szembeni engedetlenség miatt. Kr.u. 1321. évben Szicíliában egy valóságos királyságot alapított, és Germániával meg Szicíliával kezei között megszerezte az uralmat Lombardia városai felett is, Milánót is beleértve az Úrnak 1237. esztendejében. Kr.u. 1238. évben Szardíniára is igényt formált. Az volt az eszményképe, hogy újból helyreállítja a császári hatalmat a régi Róma mintájának megfelelően.¹⁹⁷¹ Másrészt Gergely ugyanúgy elvult tökével arra, hogy minden hatalmat a pápaság kezébe fog összpontosítani, és ezért azon iparkodott, hogy a germán népet és a fejedelmeket szembefordítsa a ravasz és képzett Frigyessele, felmentve őket ez utóbbi számára a Kr.u. 1239-ben letett hűbéri eskü alól.¹⁹⁷²

1. A CSÁSZÁR A PÁPÁT ANTIKRISZTUSNAK JELENTI KI. — A pápa Frigyes ellen a hálátlanság és az eretnokség vádját emelte és az erre vonatkozó vádlevél másolatát Európa valamennyi vezető személyiségeinek is megküldte. Azonban a császár igen erőteljesen védekezett. Egy körlevélben, amiben az Apokalipszisre hivatkozott azt állította, hogy a pápa az Antikrisztus. Rettentő harcra került sor. A császár "Babilon gonoszságait" hányta a pápa szemére, mialatt a pápa viszonzásképp Frigyeset a "tengerből feljött fenevadnak" (Jel. 13:3.) nevezte el, a káromlás nevével annak homlokán, mint aki az Antikrisztusnak igazi előfutára.¹⁹⁷³

2. FRIGYES BABILON GONOSZSÁGA FELETT SIRÁNKOZIK. — II. Frigyes az egyik Cornwall-i Richardhoz intézett levélben felhívja az emberiséget arra, tegyen tanúságot a "babiloni gonoszságról", amelyik "a nép véneitől" indul ki.

¹⁹⁷⁰ Dempf idézett művénél a 258. 259. oldalakon.

¹⁹⁷¹ Döllinger: Profecies című művénél a 101. 102. oldalakon, J.C. Robertson idézett művénél a 6. kötet 168. oldalán.

¹⁹⁷² Döllinger: History of the Church (Az Egyház Története) című művénél a 4. kötet 48-50. oldalain.

¹⁹⁷³ Dempf idézett művénél a 324. oldalon.

"Hordozzátok körül szemeiteket, hallgassátok meg ti emberek fiai, és gyászoljátok a világot elborító botrányt, a nemzetek közötti viszályokat, az igazság egyetemes száműzetését, mivel a babiloni gonoszság a nép véneitől ered, akik úgy jelentek meg, mint annak uralkodói, ebben ők az ítéletet keserűsége fordítják és az igazságnak gyümölcseit ürömré változtatják."¹⁹⁷⁴

3. GERGELY A TENGERBŐL FELJÖVŐ FENEVADNAK NEVEZI EL. — Gergely egy hosszú és a Canterbury éresekhez intézett "vádoló levélben" úgy bélyegzi meg II. Frigyes, hogy ő a tengerből feljövő "fenevad", amint ezt a Jel. 13. fejezete mondja.

"Ekkor felkelt a tengerből egy fenevad, teljes káromló szavakkal, amelyik a medvéhez hasonlóan formált lábaival, a dühöngő oroszlán szájával és ugyanúgy, mint valami tigris a többi tagjaiban, káromlásra nyitja ki az ő száját az Isten nevével szemben, és hasonló fegyverzettel állandóan rohamot intéz az ő szent sátora és ama szentek ellen, akik az egekben lakoznak. Ez a fenevad azzal a céllal, hogy mindeneket darabokra szaggasson álkapcsával és vasból való fogaival, és hogy lábbal tapossa össze az egyetemes világot, előzőleg már titkos csatagépeket készített a hit ellen, és most már nyíltan felállítja a csatasorba az izmaeliták gépeit, elfordítva a lelkeket az igaz ösvénytől, és felemelkedik a Krisztus ellen, Aki a világ Megváltója (Akinak a Testamentumban foglalt feljegyzések szerint, amint ezt a jelentés hírül adja az az igyekezete, hogy pusztítson az eretnokség gonoszságának tollával). Szűnjetek meg azért csodálkozni ti valamennyien, akiknek füleikhez eljutnak mindazok a gyalázatos rágalmak, melyek ellenünk irányulnak, és amelyek ebből a fenevadból kisugároztak... mert neki most az a célja, hogy kitörölje az Úrnak Nevét a földről, de csak azért, hogy ti annál jobban képesek legyetek szembeszállni az ő hazugságaival, a nyílt igazsággal, és hogy összezavarjátok az ő csalárdságait a tisztaságnak érveivel. Vizsgáljátok meg ezért gondosan ennek a Frigyes-fenevadnak - az úgynevezett császárnak - fejét, közepét és az első részeit."¹⁹⁷⁵

4. FRIGYES AZT FELELI VISSZA, HOGY A PÁPA AZ ANTIKRISZTUS. — A Frigyes által kiküldött válaszkörlevélben tömör formában megállapítja azt a bevezetésnél, mely szerint Gergely maga az, aki valószínű Antikrisztus, aki helytelenül idézi a prófécia. Itt következik egy figyelemreméltó kijelentése:

"Éppúgy, mint ahogyan a mennyekben két világosság létezik, egy nagyobb világosság és egy kisebb világosság, az isteni Gondviselés ugyanúgy két uralkodó hatalmat helyezett el ezen a földön, a Papságot és a Császárságot, az előbbi azért, hogy figyelmeztesse és vezesse az emberiséget, az utóbbit, hogy ez oltalmazza, de mindkettőt azért, hogy a békesség ügyét szolgálják ezen a világon. Azonban - folytatja tovább a császár - az az egyén, aki a főpapi székben ül, és aki a kedveskedés olajával lett felkenve embertársai fölé, ez a nagy Farizeus, a jelenlegi pápa, mindazokat megsemmisíteni iparkodik, amelyek a mennyország vezetése alatt származtak. Azon igyekszik, hogy elhomályosítsa a mi fenségünket azáltal, hogy megkísérel bennünket hitünk elhagyásával megvádolni. Aki a pápának csak a nevét viseli, megkockáztatta azt, hogy bennünket azzal a fenevaddal hasonlítson össze, amelyik a tengerből emelkedett fel, az amely a káromlás nevét hordozza fején. (Jel. 13.) Én azt felelem: "És feljöve egy másik ló, amelyik veres vala, és hatalom adaték neki, hogy ráüljön arra, hogy megfossza a békességtől a földet és hogy az egyik ember megölje a másikat." Mert amióta eltelt az idő ennek a jelenlegi pápának felmagasztalásától, egyáltalán nem bizonyult az irgalmasság és a könyörület atyjának, hanem az egész világ számára pusztítónak és megtévesztőnek. Ő jelenti azt a nagy sárkányt, aki megtéveszti az egész világot, az az Antikrisztus, akinek az előfutáraként merészelt ő minket megnevezni, az a második Bálám, aki kész a pénzért árulást és átkot elkövetni. Ő a sötétség fejedelme, aki helytelenül idézgeti a prófécia és aki hibásan adja elő az Isten Igéjét."¹⁹⁷⁶

¹⁹⁷⁴ Idézve a Matthew Paris: English History (Angol Történelem) Kr.u. 1239-ből című művéből az 1. kötet 201. oldalán.

¹⁹⁷⁵ Ugyanott a 213. 214. oldalakon.

¹⁹⁷⁶ Fordítva a Johann M. Schröckh: Christliche Kirchengeschichte (Keresztény Egyháztörténelem) c. művéből a 26. rész 373. oldalán.

S ábra – A császár és a pápa, akik prófétaí címzéseket váltottak egymással

II. Frigyes (balról), germán császár és a XIII. század kiemelkedő alakja, aki halálos harcot vívott a főhatalomért
IX. Gergellyel (jobbról), s mindketten az Antikrisztus jelzőjét vagdalták egymás fejéhez"

IV. Eberhard úgy értelmezi a pápai rendszert, mint amelyik a "Kis Szarv"

A császár és a pápa között dúló eme rettentő küzdelemben egyetlen nagyszerű egyházi alak magasodik ki észrevehető módon. II. Eberhard az illető, Salzburg érseke (1200-1246.), aki a legfőbb szószólót jelenti a császár mellett a germán püspökök között, és aki egyike volt Frigyes legfőbb tanácsadóinak.

Frigyes az egyház csaknem valamennyi államát elfoglalta, amikor a pápa egy zsinatot hívott egybe, amelynek Rómában kellett összeülnie Kr.u. 1241. évben. Abban az időzésben, melyben Salzburgot felkérték arra, hogy küldjön képviselőt a pápai zsinatra, - egy okmány szerint, amelyet még ma is őriznek a salzburgi egyházi hivatalban - Eberhardról teljesen megfélemezett a római kúria. Ellenmozdulatként Eberhard egy Veronában megtartott diétán vett részt, amit Frigyes császár hívott össze. Az egyházi férfiak egyik része a pápai oldalra állott, Eberhard azonban a császár pártján foglalt helyet, dacára, hogy ez számára sok zaklatásnak lett a forrása. A Rómával szembeni egész helyzetét veszélyeztette ez, nem csupán a hitelvi ellentétek miatt, hanem a császár iránt tanúsított hűsége következtében is.¹⁹⁷⁷

1. EBERHARDNAK A "KIS SZARVRA" VONATKOZÓ ÉRTELMEZÉSE, MINT FOGALMAZÁS. — Legmerészebb kijelentését azonban azon a zsinaton tette, melyet a bajor püspöki kar tartott Regensburgban, vagy Ratisborn-ban, Kr.u. 1240. vagy 1241. esztendőben, ahol egyúttal egy teljes új értelmezést adott a prófécia néhány ága számára. Itt ezen a zsinaton Eberhard egy ragyogó szónoklatában - melyet Aventinus vagy Turmair őrzött meg számunkra híres "Bajor Évkönyveiben"¹⁹⁷⁸ - világosan kifejtette a Kis Szarvra vonatkozó próféciaának ezt a megszemélyesítését. Eberhard ebben a megdöbbentő előadásában a pápáról nemcsak úgy emlékezett meg, mint olyan farkasról, mely a pásztor öltözékét vette fel magára, mint a Veszedelem Fiáról és az Antikrisztusról, hanem forradalmi magyarázatot is ad a pápáról, mint a Dn. 7. fejezetében foglalt "Kis Szarvról" is.

Eberhard ennél egy már elhanyagolt értelmezésre is visszatér, melyet azelőtt tanítottak, mielőtt az augusztinimusz összegyűjtötte volna a korabeli hit régebbi felfogásait, a negyedik ország feldarabolására vonatkozó magyarázatot, mint amelyik a római birodalomnak a barbár királyságok közötti felosztására mutatott előre. Csakhogy most Eberhard, ahelyett hogy egy személy szerint meg nem nevezett egyéni Antikrisztus eljövételére tekintene előre, mint amelynek a megjövendőlt Kis Szarv-

¹⁹⁷⁷ Josep Hirn: "Erzbischof Eberhards II. Von Salzburg Beziehungen zu Kirche und Reich" (II. Eberhard salzburgi érsek viszonya az egyházzal és a birodalommal) című közlemény, a Jahresbericht des k.k. Ober-Gymnasiums in Krems (1875-ből) (A cs.k. kremsi főgimnázium évi beszámolójában) című kiadványban a 30. 31. oldalon.

¹⁹⁷⁸ Eberhard nevét a feljegyzések nem említik meg, azonban úgy hivatkoznak rá, mint archimistára. A jól ismert középkori latin nyelvű szótárban, melynek neve: Glossarium ... Mediae et Infimae Latinitatis, s melynek szerzője Charles Dufresne du Cange, az "archimista" kifejezés, mint Aventinusnak egyik kifejezése szerepel, amit az "Archbishop" - érsek - szó rokonértelmének szoktak használni.

Ami ezeknek az Annales-eknek - Évkönyveknek - a megbízhatóságát illeti, melyek Johann Turmair-től származnak, akit inkább mint Aventinust ismernek (1477-1534.), s akit a "Father of Bavarian History" (a bajor történelem atyjának) néven emlegetnek, nevezett az ingolstadt, bécsi, krakkói és párisi egyetemeken végezte tanulmányait. Miután IV. Vilmos herceg mellett nevelősködött, a bajor királyi háttudvari történészévé nevezték ki. E minőségben alkalma nyílt arra, hogy összegyűjtse az anyagot az "Annales Boiorum" (Bajor Évkönyvek) című művéhez, melyet 1512-ben fejezett be. E munka pápa-ellenes hangja megakadályozta annak nyilvános kiadását, mivel Aventinus nyíltan megvallotta rokonszenvét Luther tanaival szemben. A Kr.u. 1528. évben elfogták, majd újból szabadon engedték, ami után meglehetősen rendezetlen életmódot folytatott mindaddig, amíg 1534-ben Regensburgban el nem hunyt. (Patricius Schlager: "Thurmayer Johannes" c. cikke, a The Catholic Encyclopedia című gyűjteményben, a 14. kötet 713. oldalán, Encyclopaedia Britannica című gyűjtemény 2. köteténél a 794. oldal "Aventinus" című cikkben.)

nak kell lennie, visszatekint azokra az évszázadokra, melyek Róma megcsonkításának ideje óta teltek volt el, és a történelmi pápaságban, amely egy rendszert, vagy egy utódlási vonalat képvisel, a megjövendőlt Kis Szarv megvalósulását látja, amelyik Róma tíz részre való felosztása közül támad fel és amelyik közülük hármat kiirt. Így hangzik a bátor, körvonalazó jellemzés.

Eberhardnak a Regensburgi Zsinaton elmondott beszéde a Kr.u. 1240. vagy 1241. évben, megközelítőleg ugyanabban az időben hangzott el, amikor a pápa megkísérelte összehívni a Római Zsinatot, melyet Frigyes meghíusított. És a Lyonban megtartott Első Egyetemes Zsinaton (1245.) a császárt ismét kiátkozta a pápa, ezt követőleg Eberhardot is kiközösítették az egyházból, aki az egyházi átok alatt halt meg Kr.u. 1246. évben. Mivel nem engedték őt a megszentelt földben eltemetni, ezért abba a csupasz földbe temették el, amely a radstadti egyházközségnek volt a függeléke. Mintegy negyven esztendővel később aztán Kr.u. 1288-ban, maradványait a salzburgi székesegyház megszentelt földjébe vitték át.¹⁹⁷⁹ Az Annals of Convent Garsten-ben (A Gersteni Konvent Évkönyve) halálának bejelentésében azt állapítják meg, hogy "nagy tudású férfiú volt", aki "a legnehezebb módon uralkodott székében negyvenhat esztendőn keresztül".¹⁹⁸⁰ Vizsgáljuk hát meg kijelentéseinek részleteit is.

2. A FŐPAPOT DÜHÖNGŐ FARKASNAK NEVEZI A PÁSZTOR ÖLTÖZÉKÉBEN. — A pápák rejtett jellemét így fejt ki Eberhard a Regensburgban megtartott beszédében:

"A Pontifex Maximus (Főpap) cím alatt, hacsak nem vagyunk vakok, egy dühödt farkast van módunkban látni a pástor öltözkében. A római papok (flamines) minden kereszténynek fegyvert szegeznek, nagygyá téve magukat a merészséggel, a megtevesztéssel, azzal, hogy háborút háborúra idéznek fel, leöldösik a nyáját, levágják azokat, elűzik a békességet és az összhangot a földről, belső háborúságokat kavarnak fel, hazai felkeléseket támasztanak belülről és nap-nap mellett mindjobban gyengítik az összesség energiáit úgy, hogy az összesség fejeit kicsúfolják, mindeneket felfalnak, és mindenkit rabszolgaságra alacsonyítanak le."¹⁹⁸¹

3. VII. GERGELY ALAPOZTA MEG AZ ANTIKRISZTUS URALMÁT. — Kijelentve, hogy a leghatalmasabb papok "egy despota szabadságával" pusztítanak, Eberhard hozzáteszi még, hogy igaztalan-ság, gonoszság és egyéni becsvágy az uralkodók a római papok között, a jámborság álarca alatt. Ők a "szövetséget, melyet az Istennek neve szentelt volt meg, az emberek megtevesztésére" használják fel, arra, hogy csaljanak és sikkasszanak, és hogy arra késztesék az embereket, hogy "ellenállást tanúsítsanak" az Isten által megalapozott "uralkodó méltósággal" szemben, és ezzel megvetésüket nyilvánítsák ki a felkent polgári kormányzattal szemben. Majd azzal vádolja VII. Gergelyt, hogy ő rakja le az alapokat az Antikrisztus uralmához.

"Hildebrand egyszáz és hetven esztendővel ezelőtt legelsőnek rakta volt le az alapjait az Antikrisztus uralmának, a vallásosság látszata alatt. Ő volt a legelső, aki elkezdte ezt az istentelen háborúságot, amelyet utódai mind a mai napig továbbfolytattak. Ők üzték ki a császárt a főpapokat választó gyülekezetekből és ezeket a népekhez és a papokhoz helyezték át."¹⁹⁸²

Pál apostol - folytatja tovább Eberhard - arra int bennünket, hogy "rendeljük alá magunkat egymásnak a Krisztus iránti félelemben", azonban a Főpap azt tanítja, hogy "azoknak, akik a meghódítottak felett uralkodnak, őket kell szolgálniuk", mialatt - ezzel ellentétben - a "Legfőbb Felség a szolga alakját ölté fel magára azért, hogy szolgálhassa az ő tanítványait".

4. A BABILONI PAPOK ÜLNEK AZ ISTEN TEMPLOMÁBAN. — Összekapcsolván Babilont és az Antikrisztust a Bűn Emberével, aki az Isten templomában foglal helyet, Eberhard akkor érkezik el tetőpontjához, amikor az Antikrisztusra vonatkozó ezeket a jelképeket a Kis Szarvval és annak törvénytelen hajlamaival köti össze - a megállapított törvénynek általa való kigúnyolásával és az ő saját

¹⁹⁷⁹ Joseph Rainier: "Salzburg Archidiocese of" (A salzburgi érseki egyházmegyéről) című gyűjteményben a 13. kötet 42. oldalán.

¹⁹⁸⁰ Hans Widmann: Geschichte Salzburgs (Salzburg Története) című műnél a 351. oldalon.

¹⁹⁸¹ Lefordítva a Ioannes Aventinus által írt: Annales Boiorum Libri Septem (a Bajor Évkönyvek Hetedik Könyve) című műből a 683. oldal.

¹⁹⁸² Ugyanott a 684. oldalon.

maga által alkotott törvények elrendelésével - amelyek mind ki vannak nyilatkoztatva a Szentírások titkaiban azoknak számára, akik azokat meg akarják érteni. A pápáról ezt mondja:

"Babilonnak ezek a papjai (flamines) egyedül óhajtanak uralkodni, mert ők nem képesek eltérni a velük egyenlőt, és mindaddig nem maradnak nyugton, míg minden dolgot szét nem tapostak lábuk alatt, és amíg be nem ülnek az Isten templomába és amíg fel nem magasztalja magát mindazok felett, akik imádásra méltók... Az az ember, aki a szolgálknak szolgálja, az uraknak urává kíván lenni, éppen úgy, mintha ő lenne az igaz Isten. Új tanácsokat melenget keblében azért, hogy ezzel az ő saját uralmát alapozza meg magának, megváltoztatja a törvényeket, elrendeli az ő saját törvényeit, megront, kizsákmányol, fosztogat, sikkaszt, üldöz ez a javíthatatlan férfiú (akit ők Antikrisztusnak szoktak nevezni), akinek a homlokára a sértésnek ez a felirata van odaírva: "Én Isten vagyok, és nem tévedhetek". Ő az, aki benn ül az Isten templomában és akinek birtokai vannak közelben és távolban. Azonban ahogyan ez meg van a Szent Írások titkaiban, értessétek meg azzal, aki olvas: "az istentelenek pedig istentelenül cselekszenek és az istentelenek közül senki sem érti, de az értelmesek értik".¹⁹⁸³

Eberhard kifejezéseinek jelentőségét nem szabad figyelmen kívül hagyni, azt ugyanis, hogy az emberek az ő korában "hozzá voltak szokva" ahhoz, hogy a pápát "Antikrisztusnak" hívják. Nem tett mást, mint csupán drámai módon hangot adott annak, ami elterjedt meggyőződés és nyilvános kijelentés volt.

5. A PÁPAI "SZARV" RÓMA FELOSZTÁSA KÖZEPETTE TÁMAD FEL. — Eberhard a római birodalom történelmi széttagolását - amit a megelőző századokban oly különös módon szem elől tévesztettek nem csupán az augustinizmus miatt, hanem a Szent Római Birodalom létrehozatala miatt is, mely utóbbit az előbbi utódjának szántak - az azt megillető helyre állította. Rómának az a tíz részre történt felosztását, amelyet ő sorol fel, különbözik a későbbi felsorolásoktól, mint ahogy ugyanaz az eset a három szarvval is, azonban ez jelenti a legelső kísérletet abban a nemből, amelyről feljegyzésekkel rendelkezünk. És Eberhard a prófétai vázlatról a következő következtetést vonja le: "Mi volna világosabb, mint ez a prófécia!" Figyeljük csak meg ezt!

"Tíz király létezik ugyanabban az időben, akik felosztották maguk között a föld kerekességét, az előző római birodalmat. Azonban nem az uralkodásra, hanem a pusztítás végett. Ez a tíz szarv, amelyek hihetetlennek tűnnek a szent Aurelius Ágoston előtt, a törökök, a görögök, az egyiptomiak, az afrikaiak, a spanyolok, a gallok, az angolok, a germánok, a szicíliaiak, az italiánok birtokolják a római tartományokat, és elvágták az ezekben az országrészekben lévő római gyarmatosokat. És egy Kis Szarv sarjadt fel ezek közül, amelynek szemei vannak, és egy szája, amely nagy dolgokat beszél, ez utasítja rendre a három legerősebb királyságot - Szicíliát, Itáliát és Germániát - és arra kényszeríti ezeket, hogy neki szolgáljanak. Elviselhetetlen uralkodással gyötri a keresztény népeket (Krisztus népeit) és az Istennek szentjeit, összevegyíti az isteni és az emberi dolgokat egymással, és elindítja útjára a legkárhózatossabb és legmegvetendőbb dolgokat. Mi volna világosabb, mint ez a prófécia? Mindazok a jelek és csodák, amelyekre ez a mi isteni tanítónk előremutatott a mi számunkra (üssétek fel a krónikákat), már régóta teljesedésbe mentek."¹⁹⁸⁴

Nyilvánvalónak kell lenni, hogy Eberhardnak az a felépítése, amit a római birodalom felosztását illetően ezen a ponton az előbbi prófétai magyarázatokra végzett, fontos jelentőséggel bírt a pápasággal szemben elfoglalt magatartására nézve. Ha a római császárság még nem bukott volna el, úgy az Antikrisztus és a Kis Szarv sem érkezhettek volna meg, ha azonban - amint ezt Eberhard állítja - Róma feloszlása századokkal előbb bekövetkezett, úgy ezeket a megjövendölt hatalmakat a történelemben kell megtalálni.

¹⁹⁸³ Ugyanott.

¹⁹⁸⁴ Ugyanott a 685. oldalon.

V. Eberhard értelmezésének forradalmi következtetései

Miért volt ez ennyire forradalmi elgondolás? Miért történt az, hogy az egyház csak ilyen lassan fogta fel azt, hogy a római világhatalom már csak egy elmúlt dolog volt? A barbárok betörésének idejében Jeromos már hangos szóval kiáltotta ki, hogy a római világ bukófélben van,¹⁹⁸⁵ azonban ő nem élt ahhoz elég hosszú ideig, hogy megláthassa a befejezett tényt is. Valóban az ő élete után még sokáig képtelenek voltak az emberek megérteni azt, hogy Róma már elbukott. Az Örök Város varázsa még annak új hódítóira is hatással volt, és néhány évszázad elmúltja után Nagy Károly volt az, aki sikertelen kísérletet tett arra, hogy azt ismét helyreállítsa. A "Szent Római Birodalom" ábrázolja, amelyik - hogy a címezést ismételjük - sem nem volt szent, sem nem volt római, sem egy birodalom, és az soha nem jelentette az igazi római hatalomnak újból való helyreállítását, s még kevésbé annak folytatását.

1. A KÉSŐBBI FEJLEMÉNYEK OKAI. — Jóllehet Jeromos kora után az egyház teljesen biztos volt afelől, hogy a negyedik világbirodalom Rómát jelenti, és a legközelebbi állomás ennek a birodalomnak a felosztása fog lenni, az mégis valahogy el hagyta magát vakíttatni azzal, hogy szívósan kitarzott a Róma eme folytonosságát hirdető délibábos elképzelés gondolata mellett. Kétségtelenül igaz az, ami megakadályozta a történelmi felfogás érvényesülését, abból az egyszerű okból, hogy az ő Dániel könyvére vonatkozó magyarázata, melyet későbbben beiktattak a középkori Glossa Ordinaria-ba,¹⁹⁸⁶ melyet gyakran úgy szoktak idézni, mint "a közönséges glosszát", a szétszött királtságokat és a Kis Szarvat is a jövő időbe helyezi, jóllehet, hogy a vég neki közelinek látszott,¹⁹⁸⁷ és hogy ez a jövő idő - mely évszázadokon keresztül szilárdan és mozdulatlanul megmaradt a Vulgata Biblia széljegyzetein - mindig megtartotta azt a prófétai értelmezést, mely előre nézett a beteljesülés felé.

Továbbá a Kis Szarvnak, vagy az Antikrisztus fogalmának a kialakulása, mint amely egy hosszú fejlődést jelent a vallási-politikai birodalom kialakulásánál, az egyház fokozatos hitehagyásától kezdve szükségképen egy későbbi fejlődésnek lett a dolga.

1.) Az a meggyőződés, hogy a végső idők rövidesen elkövetkeznek, nem engedte volna meg a korábbi bibliamagyarázóknak egy ilyen hosszú időszak elképzelését, még akkor sem, ha egy ily folyamatnak kezdeti szakaszait fel is ismerték volna.

2.) A személyszerinti Antikrisztusra vonatkozó népszerű hagyományok - melyek egy zsidóról, egy hitetlenről, vagy a félig démonokról szóltak - s aki rövid ideig mint zsarnok és üldöző fog majd uralkodni, jóllehet ezeket főleg nem-keresztény forrásokból vezették le,¹⁹⁸⁸ arra szoktak irányulni, - egybekapcsolva azokat az összes dolgok gyors feloszlására vonatkozó várakozással - hogy a régi egyházat az olyan magyarázat ellen hangolja, amely az Antikrisztusnak a történelembeni hosszas kifejlődését foglalja magában.

3.) A dolgok természeténél fogva egy ilyen beteljesedést soha nem lehetett volna észrevenni, amíg csak hosszú idő nem telt volna el azután, hogy az kifejlődni kezdett, mert egy ilyen fajta rendszer csak annak teljes érettsége mellett tudott volna megfelelni a prófécia meghatározásainak.

4.) Talán a leghatalmasabb befolyást, amely megakadályozta a Kis Szarv és az Antikrisztusra vonatkozó történelmi magyarázat korábbi kifejlődését, az az Ágostoni felfogás jelentette, amelyik teljesen megváltoztatta a prófétai magyarázat irányát, és teljességgel uralta az egyházat Ágoston korától fogva.¹⁹⁸⁹ A Millennium fogalma, ahogyan az a földi egyházban beteljesedett, és a főpapságnak olyan elképzelése, hogy az az Isten földi országának uralkodóit jelenti, vakokká tette az embereket az egyház eltévelyedéseire nézve, és ez még inkább elképzelhetetlenné tette előttük azt, hogy a

¹⁹⁸⁵ Lásd a 445. oldalon.

¹⁹⁸⁶ Walafid Strabo: Glosse Ordinaria című műve, amelyik Jeromosnak a Dániel könyvére vonatkozó magyarázatát is magában foglalja. (Lásd : Migne-gyűjteménynél, Pl. a 114. kötetben, a 63. 64. oszlopokat is.)

¹⁹⁸⁷ Lásd a 446. oldalt.

¹⁹⁸⁸ Lásd a 293-301. oldalakat.

¹⁹⁸⁹ Lásd a 473. oldaltól kezdődő résznél.

római püspökök, akik a kereszténységnek legnagyobb tisztelettel övezett főpapjai voltak, olyannyira eltávolodtak volna az ősi hittől, hogy őket ilyen prófétai jelzőkkel kelljen bemutatni.

2. EBERHARD LÁTJA A PÁPASÁG TETŐPONTJÁT. — Csak akkor, amidőn az egyházban uralkodó istentagadás és romlottság mind jobban és jobban nyilvánvalóvá lett és a római főpapok dőlyfössége és hatalma annyira megnövekedett, hogy nem csupán a földi kardot használták fel a máshten lévők ellen, hanem még azon is igyekeztek, hogy a királyokat és a császárokat vazallusaikká tegyék, tudott lábra kapni az a vádaskodás, hogy a pápa az Antikrisztus vonásait árulja el. Csak amikor VII. Gergely azt állította magáról, hogy ő a Krisztus Helytartója, akinek hatalma van a királyok felett, s amikor egy III. Innocent az egész világ felett Isten helyettesének kiáltotta ki magát, és a vallási és polgári büntetések kettős kardját villogtatta nagyok és kicsinyek felett,¹⁹⁹⁰ állott fel Eberhard azért, hogy újjal mutasson rá a pápaságra, mint az Antikrisztusra és a Kis Szarvra, amelyik "sokat szól a Felséges ellen".

Ilyen jellemzést nem lett volna képes adni a pápaságnak gyermekkorában. Az elsőségre emelt igény az ellentmondást nem tűrő, parancsoló hang és a politikai befolyás már I. Gergely idejében is növekedőben voltak, azonban annak a korszaknak a prófétai magyarázói aligha tudták volna órá alkalmazni azt a címezést, mint amellyel ő maga valamely társ-főpapjának önhittségét korholta. Dacára annak, hogy I. Gergely úgy kárhoztatta az egyetemes püspökségre irányuló igényt, mint ami az Antikrisztusi szellemiség megnyilvánulását jelenti,¹⁹⁹¹ ezt a jelzést a római pápákra nem alkalmazták azonnal, amikor később ők ugyanezt a méltóságot vették fel a maguk számára.

A vallásszabadságnak modern fogalmai ekkor még nem voltak kifejlődve, és ennek egykori, a Konstantin előtti egyházban pislákoló fényei csakhamar elvesztek a keresztény császárok politikai hatalmának csalóka ragyogása mellett, következésképp a vallási kisebbségek üldözésének gyászos látványa teljességgel elveszett az egyház számára. Csak akkor, midőn a pápai kard - évszázadok múltán - mindinkább fokozódó kegyetlenséggel csapott le a megsokszorozódott áldozatokra, került kapcsolatba az emberek elméjében a szenteket zaklató Kis Szarvra vonatkozó leírás a Római Székkel.

3. A XIII. SZÁZADBELI KIÁBRÁNDULÁS. — Azonban a XIII. században már a főpapság romlottságai régóta nyilvánvalókká váltak. Az emberek beleuntak a papság világiasságába, fösვნénységébe, kufárkodásaiba és az igazságtalanságokba. A szerzetesi reformoknak megghiúsulása - amelyeknek meg kellett volna gyógyítaniuk az egyház romlottságait - megnövelte a világi emberek tiltakozását ama ellentéttel szemben, ami a papság életmódja és az önmehtagadás és a szolgálat keresztényi eszményei között állott fenn, azt a tiltakozást, amely különféle módon fejezte ki magát a különböző világi csoportok által önként vállalt szegénységben - mint aminők a waldensek voltak - Joachim töprengő álmódosásaiban és a franciskánus és dominikánus barátok eredeti buzgalmában. Ezek az eszményképek - még az olyan a pápához hűséggel viseltető egyének közt is, mint amilyen Joachim volt - elkerülhetetlenül kedvezőtlen fényt vetettek az ellentét miatt a pápaságra, annak világiasságára, legalábbis ama számosak szemében, akiknek látószemeik voltak.

Egészen természetes dolog volt, hogy Eberhard Germániában a császárral fennálló kapcsolatban sokkalta világosabban látta, mint ezt az Itáliában élő Joachim tette a pápaság ama harcából fakadó veszélyeket és fenyegetést, melyet úgy a vallási, mint a polgári hatalom ellenőrzésének vágya irányított, és kétségtelenül ott több alkalom nyílt neki arra, hogy hallhassa, amint a főpapot Antikrisztusnak hívják a Frigyessel való párban alkalmával. Azonban az Ő "Kis Szarv"-ának alkalmazása nem csupán névadást jelentett. Nem volt lelkes híve az önként vállalt szegénységnek, mivel nagy befolyással bíró érsek volt, ugyanúgy nem volt holmi kiábrándult joachimista sem, mert a Joachim-féle írások - akár eredetiek, akár hamisak voltak is - ez ideig még nem terjedtek el oly messze. Azonban olyan helyzetben volt, hogy három dolgot láthatott: 1.) hogy Róma már jóval azelőtt elbukott, amikor birtokállománya felosztására került a barbár királyságok között, 2.) hogy az a Kis Szarv, amelyik a birodalom felosztott utódai közül emelkedett fel, kinőve "közülük", és hatalomra jutva "ő utá-

¹⁹⁹⁰ Lásd a 27. fejezetet.

¹⁹⁹¹ Lásd a 22. fejezetet.

nuk", Róma letörésével volt összekötve, mint egy Római Szent Birodalom ábrándképe sem volt képes eltávolítani a jövőre, és 3.) hogy a Kis Szarvra vonatkozó leírás - amelyben "Ímé emberszemekhez hasonló szemek valának és nagyokat szóló szája", és amelynek "Termete is nagyobb a társaiénál", - egy ország a többi ország között, amelyik különb lesz, mint az előbbieket, és ugyanakkor valószínű hatalom leszen, aki "sokat szól a Felséges ellen", és az üldöző, olyan hatalom, aki zaklatja majd a szenteket - a leghatározottabban ráillik a pápaságra. És a középkori történelemnek az olvasója - amint ez manapság meg van írva - még akkor is, ha megengedi a kétértelműségeket a Frigyeszt támogató egyén részéről - láthatja azt, hogy ez akképp nincsen túlzottan elrajzolva.

Eberhardnak a Kis Szarvra és az Antikrisztusra vonatkozó történelmi magyarázata kétségtelenül kisebb körben forgott közkezen Itáliában és különösen a pápai körökben, mint magában Germániában. Legelőször a joachimisták voltak azok, akik úgy tekintettek Frigyesre, mint az Antikrisztusra, és csak azután, hogy a spiritualisták üldözést szenvedtek, találkozunk a "titokzatos Antikrisztus" kifejezésnek olyan alkalmazásával, amely egy jövőbeli pápára, majd aztán egy személy szerint megnevezett igazi pápára vonatkozott.

Eberhard nem volt a legelső azok között, akik a pápát Antikrisztusnak nevezték, mert maga mondja, hogy ő ehhez már hozzá volt szokva. A Reichersbergi Gerhoch egy évszázaddal később már alkalmazta ezt a kifejezést az egyházban megnyilvánuló elvilágiasodásra és a pápa és a császár között támadt viszályra nézve. Azonban Eberhard úttörője volt annak, hogy a Kis Szarvban - amelyik a negyedik prófétai világbirodalom felosztott királyságai közül támadt fel - a római pápaságot látta meg, amely a múlt sok évszázadának elteltével a római birodalom felbomlásából lassanként világhatalommá emelkedett fel.

A Róma folytonosságára vonatkozó úgy az igaz, mint a hamis felfogások hatalmas befolyást gyakoroltak nemcsak az egyházi emberekre, hanem az államférfiakra nézve is, azonban az Eberhard által Kr.u. 1240-ben elfoglalt álláspont - mely szerint Róma lehanyatlása adott alkalmat egy csoport kisebb ország feltámadásának, amelyek közé csak aztán emelkedett fel a történelmi pápaság valláspolitikai hatalmassága, mint a Kis Szarv - mértékadó magyarázattá lett a XIV. századbeli Wyclif számára Britanniában is,¹⁹⁹² majd a XVI. századbeli Luthernek és munkatársai legtöbbszörének, majd ezt követően Cranmert-nek, Kox-nak és a brit reformerek elnyomó nagy többségének számára.¹⁹⁹³ Gyakorlatilag valamennyi a kontinensen élő, valamint Britanniában és Amerikában lévő Reformáció-utáni egyházi író is ugyanezt jelentette ki.¹⁹⁹⁴ Még a zsidó biblíamagyarázó, Don Isaac Abravanel, Spanyolországban, Kr.u. 1496.-ban szintén hasonló értelmezést nyújtott.¹⁹⁹⁵

Ez a református vélemény olyan fajta hit volt, amely segítséget nyújtott az emberek felbátorításában arra, hogy ellenállást tudjanak tanúsítani a pápaság rendelkezésére álló hatalmas erővel szemben, és hogy inkább a máglyára lépjenek, semmint meghajoljanak annak a lelki despotizmus előtt, mert a protestáns mártírok azt merészték, hogy nem engedelmessé válnak a pápaság sugalmazásainak, sem nem követik ezt istentagadásaikban, hogy ezzel magukra vonják a menny haragját. Ezért ők nem féltek többé a pápaság egyházi átkaitól.

¹⁹⁹² Lásd a Prophetic Faith című műnél a 2. kötet 55. oldalán.

¹⁹⁹³ Ugyanott a 528. oldalon lévő térképet.

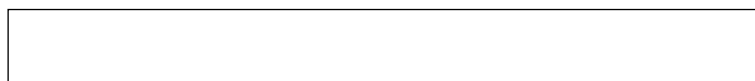
¹⁹⁹⁴ Ugyanott a 784. oldalon, a "Kis Szarv" (Little Born) című cikknél ugyancsak a 3. kötet 252. oldalán, a "Little Horn" című cikknél is.

¹⁹⁹⁵ Ugyanott a 2. kötet 228. oldalán.

33. ERETNEKSÉGEK ÉS EVANGÉLIUMI REFORM-MOZGALMAK

Eddig végzett tanulmányainkban főképpen a kereszténységnek azzal a széles és mind jobban gyorsuló áramlatával foglalkoztunk, amelyet a Nyugati Egyházban általánosságban elfogadtak. Nyomon követtük annak nyugtalan folyását, és tanúságtevői voltunk növekvő hatalmának az egyházban mindjobban feltörekvő elvilágiasodás szellemiségével egyetemben. Láttuk azt, hogyan keltek fel félelmet nem ismerő férfiak, hogy minden hatalmukban állót megkíséreljenek azért, hogy annak pusztító folyamatát megváltoztassák, hogy az egyházat ismét átítassák az önmehtagadásnak és a keresztényi alázatnak lelkeségével. Azonban az erőfeszítések a legtöbb esetben meghiúsultak, az emberben lévő mohó hatalomvágy és a dicsőségszomj erősebbek voltak, mint a Krisztus önzést nem ismerő szeretete.

Mindazonáltal az általános egyháznak eme szélesen hömpölygő áradata mellett mindenkor ott voltak az egyéb áramlatok és folyócskák is az összes korszakokon keresztül, amelyek segítségével a férfias erőben lévő kereszténység megkísérelte önmagát kifejezni. Ezeket a kicsiny áramlatokat leginkább, mint szektákat, vagy még inkább mint eretnekségeket szokta az egyetemes egyház megbélyegezni, és igaz az is, hogy a hozzájuk tartozó hívek gyakran téves fogalmaknak hódoltak. Azonban az esetek nagy többségében ezek életmódja példamutató volt és az ő végső céljuk az volt, hogy lelkiismeretük parancsainak megfelelő módon szolgálják az Istent, követve a lelki dolgokra vonatkozó felfogásuk vonalát. Ezek a csoportok képezték az összekötő kapcsot az ősi és a Reformáció egyházai között. C.A. Scott méltató leírását adja az elmerült Szentírási Egyháznak, mint amelyik olyan, mint egy anti-katolikus és anti-hierarchikus gondolkodásnak és életmódnak folytonos áramlata, amelyik párhuzamosan halad az "ortodox" hit és szervezettel gyakorlatilag az egyház egész történelmének keresztül. Gyakran elzsugorodva és csaknem teljesen eltűnve az olyan mozgalmak félhomályában, amelyek semmiféle jelentőséggel nem bírnak a történelem szempontjából, de időnként ez az alámerült egyház olyan nagyságra és jelentőségre tett szert, ami még az olyanok figyelmét is kényeszerítette a maga számára, akiket mint nem rokonszenvező történetírókat ismerünk. Az ilyen visszahat és kezdeti indítéka és erejének egymást követő folytonos megújódása valószínűleg inkább gyakorlatias, mint értelmiségi jellegű volt, ami erőfeszítést jelentett egy "tisztább", egyszerűbb és a kereszténység demokratikusabb formája iránt, egy olyan hit után, amelyik a hagyomány és az egyházi férfiak helyett a Szentíráshoz és a Lélekre hivatkozott. ... E vallási visszahatás csaknem mindegyik formájánál a közös vonást: A Szentíráshoz való hivatkozás, a katolikus papság életmódjával szemben kifejlődött bírálat, a keresztény szentségeknek a katolikus magyarázati módja és az a hangsúly képezték, amelyet minden hívő levegőszerű, (szellemi) egyéniségére és működésére helyeztek.¹⁹⁹⁶

T ábra – II. Eberhard, aki először alkalmazta a Kis Szarvat a történelmi pápaságra

III. Eberhard, Salzburg érseke a XIII. században II. Frigyes legfőbb tanácsadója és legelső magyarázója a Dn. 7. fejezetében foglalt "Kis Szarv"-nak úgy, hogy ez a történelmi pápaságra vonatkozik, Aventinus "Bajor Évkönyvei", amelyekben a Dn. 7. fejezet próféciájának ez a figyelemreméltó értelmezése megjelent.

I. Cathari és az albigensek különös tanításai.

E csoportok egyikét képezték a "Cathari"-k, amelyek Itáliában olyan különböző elnevezések alatt terjedtek el, mint "Patarini-k", "Concorrezani-k", és "Bagnoliesi-k", Septimania elnevezéssel (Dél-Franciaországban) úgy váltak ismeretessé, mint "Albigensek". A XII. században rendkívüli erővé fejlődtek és képesek voltak arra is, hogy egy bizonyos időszakon keresztül büntetlenül dacol-

¹⁹⁹⁶ C.A. Scott "Paulicians" című cikke, a Hastings idézett művében a 9. kötet 697. oldalán.

janak a hivatalos egyházzal. Ezek teljes védelmet élveztek a Toulouse-i grófoknál és sok más nemes embernél is. Meg lévén teljesen győződve afelől, hogy a középkori egyház egészen megromlott, azt vallották, hogy csakis annak keretén kívül tudják feltalálni az igazi megváltást. Kr.u. 1167. évben egy zsinatot tartottak ezek a Toulouse mellett fekvő St. Felix Caramanban, ahol az egyik keletről származó képviselő - Nicetas, vagy Niguinta - néhány Cathari püspököt szentelt fel a kéz feltevése által, ami a lélek megkeresztelését jelentette, vagyis a consolamentum-ot, ahogy azt ők nevezték.¹⁹⁹⁷

Ettől az időtől kezdve az albigensek olyan erővé váltak, amely végigsöpört az egész vidéken úgy, hogy Clairvaux-i Bernát arról panaszkodott, hogy az emberek elhagyják a templomokat és azok romba dőlnek, a nyájak elhagyják papjaikat és gyakran átpártolnak az eretnekek oldalára. Az Albigensek és más eretnek-csoportok fokozatosan mind nagyobb jelentőségre emelkednek a XII. századtól kezdve, miután az egyház - melyet mind élesebb formában figyelmeztettek rájuk és azt látva, hogy az egyházak fegyelme lehanyatlak a máshitre tértek mind jobban dagadó áramlatával szemben, amely számos körzetben elnyomással fenyegette a katolicizmust - kényszerítve érezte magát arra, hogy hatásosabb módszereket eszeljen ki az eretnekségek kiirtására. Az egyház minden rendelkezésére álló eszközt felhasznált, a rábeszéléstől és a kényszerítéstől kezdve a prédikálásig és a kardig, ami egy rettentő és tömeges gyilkolás és rablás keresztes hadjáratát indította el. És végezetül elkövetkezett az Inkvizíció, melynek eredménye az Albigensek valóságosan tökéletes kiirtása lett, úgyszintén az, hogy Franciaországnak az egyik legjobban virágzó tartománya oly mértékben pusztasággá változott, hogy az többé sohasem tudott teljesen felépülni. Bizonyára érdekes lesz, ha néhány dátumot felsorolunk ehhez:

1148.: A Rheimsi Zsinat az eretnekek Cascony-ban és Provence-ben lévő védelmezőit az egyházból kiközösítették.

1163.: A Tours-i Zsinat kijelentette azt, hogy az Albigenseket be kell börtönözni és minden vagyonukat el kell kobozni.

1165.: Viták Lombas-ban minden megegyezés nélkül.

1167.: Az Albigensek Zsinatja Toulouse-ben

1178.: Egy másik kísérlet a békés megegyezés érdekében.

1179.: Harmadik Lateráni Zsinat, melyet azért hívtak össze, hogy erőszakot alkalmazzanak az eretnekeke ellen.

1181-82.: Az eretnekek ellen Languedoc-ban keresztes hadakat küldöttek, sovány eredménnyel.

1206.: Dominic de Guzman (a dominikánusok megalapítója) másokkal együtt útra kel, hogy az Albigenseknek prédikáljon, azonban visszautasításban részesült. Ekkor megkérdézték őket, azok azt állították, hogy a római egyház az Apokalipszis Babilonjával azonos.¹⁹⁹⁸

1207.: A pápai követet, Castelnau-i Pétert meggyilkolták. III. Innocent pápa keresztes hadjáratot rendelt ellenük. 20.000 lovagot és 200.000 gyalogos vitézt gyűjtöttek ehhez egybe. A háborút a legnagyobb kegyetlenséggel folytatták. Miután Beziers-t megrohamozták, 20.000 embert - némelyek szerint 40.000-t - mészároltak le. A háború azután a francia király és a toulousei lovagok közötti harccá változott át.

1229.: Béke. Septimaniából Franciaország alárendelt tartománya lesz. Az Inkvizíció vállalja magára ezt.

1250.: A XIII. század közepétől kezdve az "Albigens" név fokozatosan eltűnik.

Mik voltak hát az Albigens tanai, amelyek oly gyűlöletesekké tették őket az ortodoxok szemében? A Cathari-k, akiknek az albigensek képezték az egyik csoportját, hasonlóképp erős kapcsolatokat tartottak fenn a Bulgáriában lévő Bogomilokkal és a római birodalom keleti felében élőkkel. Ezeknél a keleti vallási csoportoknál a gnoszticizmus és a manicheizmus befolyása következtében a

¹⁹⁹⁷ O. Zöckler: "New Manicheans" (Új manicheánusok) című cikke, a The New Schaff-Herzog gyűjtemény 8. kötetének 145. oldalán.

¹⁹⁹⁸ J. Bass Mullinger: "Albigenses" című cikke, a Hastings idézett művének, az 1. kötet 282. oldalán. A catharikat úgy idézi, hogy azok az egyházat vadállatnak, szajhának és kígyók fészkének hívják. (Salvus Burce: Supra Stella című cikke, a J.J. Dollinger: Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters (Adalékok a középkor szektáinak történetéhez) c. közlemény 2. köteténél a 63-65. oldalig.

világegyetem erőire nézve egy kettős felfogás lett elfogadva, és ezt a nézetet maguk a Cathari-k is általánosságban melengették, vagy annak a két istent hívő tiszta formájában - a jóság és a világosság istenének és a gonoszság vagy a sötétség istenének formájában - vagy annak valamivel szelídebb alakjában, amelynél egyetlen legfőbb istent fogadtak el, akinek két fia van, az egyik Satanael, az idősebbik és Krisztus vagy Mihály a fiatalabb fiú. A világmindenség egy egész drámája fejlődött itt ki. Az egyik fázisban Krisztus leszállott a mennyekből és csak anyagi testet öltött fel magára, valóságban ő egy magasabb világból hozta magával az ő lelki testiségét és ebben győzte le Satanaelt, az ő bátyját, akinek sikerült egy csomó angyalt elcsábítani a világosság hajlékából.

A Cathari-k elvetették maguktól az Ó-Testamentumot, az Új-Testamentum szerint éltek. Halálos bűnnek tartották a vagyon birtoklását, a külvilági emberekkel való kapcsolatokat, a hazugságot, a háborúskodást, az állatok leölését a kígyóformájú teremtmények kivételével, az állati eredetű élelmiszereket a halak kivételével, és mindennek felett a szexuális érintkezést. Ezért helytelenítették a házasságot. A perfecti (a tökéletesek) nagyon szigorú felfogásúak voltak, mert ha egy "tökéletes" egyén ilyenné való felavatása után egyetlen bűnt követett is el, akkor örökre el volt veszve. Ezért számos "tökéletessé vált" egyén inkább böjtöléssel vetett véget életének, semmint az örökkévaló kárhozát jövőendő kockázatával életben maradjon.

Azonban ezek a furcsa Catharist-i hittanítások nem lettek szükségképp mind megtartva az összes Albigensek által, ezek valószínűleg csak a perfecti-k között váltak főleg uralkodóvá, akiknek száma viszonylag kevés volt. Az, hogy az albigensek és a régebbi manicheusok egymástól különböző csoportjai között milyen kapcsolat állott fenn, nem egészen világos, és a katolikusok által velük szemben emelt vádaskodások is valahogy erősen túlzottnak tűnnek. Bizonyos, hogy az ő messze terjedő befolyásuk szinte és egyenes, a világtól elvonatkoztatott életmódjuknak köszönhető, ellenében a megromlott katolikus papság magatartásával, és kétségtelen az, hogy sokat közülük - különösképpen azok, akik a Petrobrusiánokkal és a Waldensekkel kapcsolatban állottak - valóban igazi evangéliumi életűek voltak, akikben a dualisztikus elemek a lehető legkisebb mértékben szorítkoztak. Végül is ők voltak az eredeti mártírok a Római egyház elleni tiltakozásukkal és ők arra tettek kísérletet, hogy - a saját világosságuknak megfelelően - az Új-Testamentumi események szerint éljenek.¹⁹⁹⁹

II. Bruys-i Péter az evangélium elszánt védelmezője

A Cathari-k eme mozgalma mellett - amely megfogalmazását tekintve dualisztikus volt és amelyről, dacára ama számos kiváló jellemnek, melyeket létre tudott hozni, nem lehet azt állítani, mintha az tisztán evangéliumi mozgalom lett volna - másféle hangokat is lehetett hallani, amelyek azoknak az időknek általános elfajulásai között hangosan kiáltoztak az evangéliumi egyszerűséghez való visszatérés után. Az evangélium bátor védelmezőinek egyike volt a Bruys-i Péter (főképp 1105-1126. között). Követőit Petrobrusiánusoknak nevezték. Ifjú koráról semmit sem tudunk, róla szóló egyetlen felvilágosításunk "Peter the Venerable"-től (a "Tiszteletreméltó Pétertől") ered, aki az ő ellenfele volt.

Hatalmas erejű hitszónok volt és prédikációinak sarkkövévé a négy Evangéliumot tette meg, ezeket követték aztán a levelek. Azonban mindezek dacára nem tartotta túlzottan nagyra az Ó-Testamentumot. Csak a felnőttek megkeresztelését ismerte el, azoknak az egyéneknek, akik kisgyermekkorukban kapták meg a keresztséget, újból meg kellett keresztelkedniük. Elvetette az átlénygülés tanát is, úgyszintén a miseáldozatot, sőt az úrvacsorát is. Gyűlölte a keresztnak és az ereklyéknek imádatát, valamint a halottakért való imádkozást is. Nem volt ellensége a házasságkötésnek és azokat a papokat, akik az ő tanításait magukévá tették, arra kötelezte, hogy feleséget vegyenek maguknak. Becsmérlő szavakat használt a képek, a szentek imádása, a böjtölés és az ünnepnapokkal szemben.

¹⁹⁹⁹ Albert Newman idézett művében az 1. kötet 545-551. oldalakig. Encyclopaedia Britannica 1. kötetének 528. oldalán az "Albigensek"-ről szóló cikk, Mullinger idézett művében a 281. 282. oldalon, forrásmunkákat illetőleg lásd: Döllinger Beiträge (Pótlások) 2. kötetét.

Nagy utálata a keresztekkel és a feszületekkel szemben arra készítette, hogy elhamarkodott módon egy csomót eléggessen belőlük, ami annyira felbőszítette az egyszerű népeket, hogy végül is őt fogták meg és égették halálra és olyan keresztekbe került máglyán, amelyet ő gyűjtött meg.²⁰⁰⁰ Úgy látszik, hogy követőit lassanként felszívták a szélesebb körben elterjedt és jobban megszervezett waldensek, amint azt az ezután következő fejezetben látni fogjuk.

III. Lausanne-i Henrik a reformáció előtti reformátor

Egy másik ékesszóló prédikátor a Lausanne-i Henrik (megh. kb. 1148.) volt. Mély tudással rendelkező férfiú volt, rendkívüli szónoki erővel bírt, ami figyelemreméltó szerénységgel és jámborsággal párosult nála. Kr.u. 1101. évben megjelent Le Mans-ban és az ottani püspöktől engedélyt kapott arra, hogy prédikálhasson. A külső formaság szerinti kereszténység ellen szónokolt és a töredelmes bűnbánat gyümölcseit követelte. Ez indította őt arra, hogy felemelje intő szavát a hamis vezetőkkel szemben és az ereklékben való bizakodás, a bűnbocsánatra való támaszkodás és hasonlók ellen.

A Reformáció előtti idők reformátora volt ő, aki a lelki felébredést és az újjáéledést kereste és sokakra tett mély benyomást. Keresztül vándorolta egész Franciaországot, elment Languedoc-ba is, ahol valószínűleg Brys-i Péterrel került szoros kapcsolatba, és úgy tudják, hogy ez utóbbival együtt is munkálkodott. Követőit "Henrikiek"-nek hívták és számos esetben - teljesen helytelenül - albigensi vonásokat tulajdonítottak azoknak. A Kr.u. 1135. évben az Aries-i érsek elfogatta és börtönbe záratta és a Pisai Zsinat elé hurcolták, amely azonban nem volt hajlandó őt elítélni. Azonban egy időre Clairvaux-i Bernáthoz küldték. Rövidesen elutazott innét is és újabb tíz esztendőn át folytatta tovább prédikáló művét.²⁰⁰¹

IV. Bresciai Arnold - az egyház és az állam szétválása

A középkori példás életmódnak egy másik alakja Bresciai Arnold (kb. 1100-1155.) volt. Mint ifjú ember és lelkes egyházi férfi, Abelard-al jutott szoros kapcsolatba, a nagy elmélkedő gondolkodóval és racionalistával, és ez utóbbi számos elgondolása kellett, hogy mély benyomásokat hagyjon őbenne. Azonban amíg Abelard egy bölcselő volt, addig Arnold gyakorlati hitszónok és politikus lett. Jóllehet szellemiségének ereje kevésbé volt átütő, mint tanítómesteréé, gyakorlatiasságának sodratában mégis veszélyesebb volt ez utóbbinál. Baronius a politikai eretnecség atyjának nevezi.

Arnold, akit mélységesen felkavartak az egyházban uralkodó romlottságok, buzgón szembehelezkedett a világias gondolkodású papsággal és szerzetesekkel, és egy szent és tiszta egyház fennköltebb eszményképét prédikálta, a vallási rend újjáépítését az apostoli egyház mintája szerint.²⁰⁰² Azt kívánta, hogy az egyháznak ne legyenek birtokai és mindössze a tizedekből és az önkéntes ajánlásokból tartsa el önmagát. Szerinte az egyház hivatása lelki, nem pedig világias természetű. Amíg Hildebrand az egyházi papi uralom alatti főhatalmának elérését tűzte ki célul, addig Arnold annak az államtól való teljes különválasztását kívánta.

Arnold a gyakorlatban is véghezvitte amit prédikált, és az ő nagy erejű szentbeszédei jelentős izgalmat idéztek fel Lombardia népei között olyannyira, hogy II. Innocent pápa az 1139-ben megtartott Lateráni Zsinaton kényszerítve érezte magát arra, hogy elővigyázati rendszabályokat hozzon. Arnold ellen azt a vádat emelték, hogy a világi embereket felingerli a papság ellen és Itáliától száműzetésbe küldték, mint szimatikust, azonban nem ítélték el úgy, mint eretneket. Párizsba utazott, ott

²⁰⁰⁰ Albert H. Newman idézett művénel az 1. kötet 559-562. oldalon, Lagarde idézett művénel a 449. oldalon. Elliott idézett művénel a 2. kötet 282. oldalán.

²⁰⁰¹ David S. Schaff idézett művénel az 1. rész 483-484. oldalakon, Albert H. Newmann idézett művénel az 1. részt 560. 561. oldalán, A Hauck "Henry of Laisanne" című cikkénél a The New Schaff-Herzog gyűjtemény 5. köteténél a 228. oldalon.

²⁰⁰² Neander idézett művénel a 4. kötet 148. 149. oldalain. Úgy tudják róla, hogy nem tartotta a gyermekkorban való megkeresztelésre és az oltáriszentségre vonatkozólag a régi hitvallást. (Albert H. Newman idézett művénel az 1. kötet 564. oldalán.)

elkezdett prédikálni, azonban arra kényszerült, hogy elhagyja ezt az országot és Zürichbe menekült. Éppen itt történt az, hogy Clairvaux-i Bernát feljelentette őt mondván, hogy beszéde olyan, mint a méz, azonban tanai olyanok, mint a méreg.²⁰⁰³

Néhány esztendő multán Rómában tűnik fel, és ott a római republikánusok mozgalmába bonyolódik bele, s valóban ő lett azok leghevesebb támogatója. Amidőn aztán ezt a mozgalmat elnyomták, börtönbe vetették, megölték és elégették és hamvait a Tiberis folyóba szórták. Reichersbergi Gerhoh meggyászolta őt és azt mondta róla, hogy legalább úgy kellett volna tenni nekik övele, mint ahogyan Dávid cselekedett Abnerrel (II. Sám. 3.) és meg kellett volna engedniük, hogy eltemessék és meggyászolják halálát, ahelyett, hogy maradványait a Tiberisbe dobatták. Az Arnoldisták, akik minden valószínűség szerint az ő követői voltak, még néhány éven keresztül fennállottak, azonban miután Kr.u. 1184-ben megtartott Veronai Zsinaton eretnekekként lettek megbélyegezve, teljesen eltűntek.

V. Az egyház romlottsága elleni visszahatás

Túlságosan sok lenne azt állítani, hogy egyetlen okot lehetne megjelölni az uralkodó egyház elleni - egyik vagy másik formában megnyilatkozott - különféle zendülés magyarázatára. A kép ennél sokkalta összetettebb. Azonban a XII. század táján már kétséget kizárólag feltámadt a visszahatás az egyház romlottságai és elvilágiasodása ellen. Akár a római egyház elkorcsosulásának megnövekedése volt ennél a fő tényező, akár a korszak helyi jellegű viszonyainak egymásba való kapcsolata volt az oka annak, hogy a vallási ellenzék erőteljesebb támadásba lendült, mégis letagadhatatlan az, hogy a felszín alá nyomott elemek növekvő módon állottak készen arra, hogy magukévá tegyék ama gondolatot, mely szerint az egyház súlyosan eltávolodott ősi tisztaságától és nőtön-nőtt a vágyakozás a régebbi, egyszerűbb evangélium visszatérése után úgy, amint az egykor fennállott az evangéliumi szegénység eszménye után, a külvilág elhagyása és a Krisztus nyomdokain való járás után. Ez volt az az eszménykép, amelyik pld. még az egyház keretén belül is a ferencrendiek soraiban kifejezésre jutott.

A prófétai bibliamagyarázatok évszázadokon keresztül való fejlődésének áttekintésénél teljesen nyilvánvalóvá lett, hogy milyen módon változott meg az egyházak eschatológiai (a végső dolgokra vonatkozó) álláspontja, befolyásolva és befolyásoltatva a mindinkább kiterjedő és mindjobban hatalmára törő egyház változó háttérétől és annak a változó külvilághoz való kapcsolatait. A Középkor egyháza a dolgok természeténél fogva nem lehetett pontosan hasonmása az ősi egyháznak, amely a római birodalom letörése utáni idők megváltozott politikai, társadalmi és gazdasági viszonyai között kellett hogy éljen, hanem a különbség - szerencsétlenségünkre - a rosszabb felé való megváltozást jelentette, ami a sok emberben mindinkább felülkerekedő vélemény szerint még rosszabb volt, mint amennyire talán joga lett volna lenni.

Célszerűnek látszik ezért az, ha röviden áttekintünk néhányat ama legnevezetesebb útból, amelyen járva a szervezett kereszténység letért annak eredeti álláspontjáról.

Az ősi századok alatt az egyház általában véve hitt az evangélium egyszerű Szentírási igazságában és hittanát csak fokozatosan határozta meg. Az istentisztelet viszonylag egyszerű volt, imádságból, a Szentírás olvasásából, prédikálásból, zsoltár éneklésből, az úrvacsorából és a keresztség szertartásából állott. Lelkészei kezdetben lekipásztorok voltak, azonban később a "püspök" cím, amelyik egyszerűen csak "felügyelőt", vagy csak "pásztort", az egyházközségek egy csoportjának uralkodóját kezdte jelenteni. Egy papi uralkodó réteg - a főpapság - kezdett kifejlődni az olyan központok püspökeivel együtt, mint amilyenek Antiochia, Alexandria, Karthágó és a vezető szerepet betöltő Róma voltak, Róma lévén, amelyik fokozatosan az előtérbe nyomult. Az egyházon belül mindjobban növekvő hatalom, majd később a birodalomban megnyilvánuló ez a hatalom azt eredményezték, hogy az egyház leszállította a főpapsággal szembeni szabálmértéket, és a pogány bölcseletnek a Biblia magyarázatára való alkalmazása megnyitotta az utat a különböző feltalálások és

²⁰⁰³ David S. Schaff idézett művénél az 1. rész 100. oldalán.

az eretnkségek előtt, mialatt az alig félig megtérített pogányoknak, mint egyházaknak beszívargása - amikor a kereszténység népszerűvé vált - elkorcsosodást hozott magával.

A szervezetben alapvető változásokra kerül sor akkor, amikor az egyház megnövekedett. Az egyházi és a világi egyének közé élesebb határvonalat húztak, az egyházmegye hatalma megnövekedett. Az egyház - a császár által kegyelve és védelmezve - a pogány templomok birtokosává vált és gazdagsággal elhalmozva, a főpapság felmagasztaltatott. Ennek tetőpontját akkor érték el, amikor Justinián császár támogatta a római püspöknek azt az igényét, melyet az az egész egyház feletti el-sőbbségre vonatkozólag emelt.

A nyilvános egyházi, templomi istentiszteletek gyakorlata hasonlóképp súlyosan érintve lett, különösen amikor a kereszténység lépett a pogányságnak helyébe úgy, mint az államnak vallása. A bálványokat imádók a régi gyakorlatokat vitték be a templomokba. A templomokat képekkel díszítették fel és később szobor-képeket helyeztek el, amelyek az imádat tárgyait képezték és a szertartási módokat pogány elemekkel gyarapították. A pompakedvelő szertartások fényével való istentiszteleteket azért vezették be, hogy ezzel elkápráztassák a pogányokat. Hogy a többisten hitet vallókat is kibékítsék, a keresztény főpapság alkalmasnak találta ebből a célból azt, ha divatba hagyja a népszerű babonákat és azokat hozzáalkalmazza a kereszténységhez. Képek, körmenetek, ereklyék, zárándoklások, fogadalmi felajánlások és pénzbeli megváltások lettek átvéve, úgyszintén a szentek és a szentek csontjainak imádása és az aszkétizmusi életmód is.

A hit tanai és az istentisztelet állandó módosításoknak lettek alávetve. Az úrvacsora - amelyet eredetileg a Krisztus áldozatának megörökítésére szántak - fokozatosan a bűnök megbocsátására szánt úgynevezett áldozássá változott át, úgy az élők, mint a holtak számára. A névleges egyház kebelében durva babonák kaptak lábra, a csaknem varázserővel bíró szentségek, a jótettek és a szentek közbenjárása után törekedtek a megváltás érdekében. Az egyházatyák véleményének fokozott tisztelete és a zsinatoknak az a kizárólagos követelése, hogy ők rögzíthessék le a Szentírás igazi értelmezését, a hagyományok felmagasztalásával érték el tetőpontjukat a Szentírás hátrányára.

Ily módon tehát ezeknek a romlottságoknak felszívása árán a kereszténységet fokozatosan olyan valamivel helyettesítették, amit találóan csak megkeresztelt pogányságnak lehetett nevezni.²⁰⁰⁴

VI. Délkelet-Franciaország és Észak-Itália független lelkülete

Érdekes lenne egészen megismerni azt, hogy mily tényezők játszottak közre abban, hogy bizonyos területek jobban mint mások, az elvilágiasodott egyházzal szembeni elégedetlenség fészkeivé lettek, oly területeké, ahol a pap-ellenesség szellemiségének ismételt kisarjadását találjuk meg, azt a vágyódást a régi módszerek szerint élő egyházhoz való visszatérés után, és az óhajtatást a mindjobban központosított főpapi uralomtól való függetlenítés iránt. Ilyen terület volt a Középkorban ez időben Észak Itália és Délnyugat (!) Franciaország. Különféle hangokra és reformmozgalmakra bukkanunk e területeken, azonban nincsenek elegendő információink arra nézve, hogy megrajzolhassuk ezek folytatólagos történetét és azok egymással való kapcsolatait. Az el nem ismert kisebbségek, akik üldöztetést szenvednek, nem szoktak túl sok feljegyzést maguk után visszahagyni, mert ellenségeik azon igyekeznek, hogy elpusztítsák írásaikat és azokat, amelyek mégis megmaradnak belőlük, kérdésessé és vitássá teszik. Mindezek összeesküdnek egymással azért, hogy ezeknek tanulmányozását különösképp nehézé tegyék, ami azért annál nagyobb fontossággal bír, és annál jobban szükséges is.

Az ezt követő oldalakon az ős-protestánsoknak egy olyan sorozatát fogjuk megrajzolni, akiknek gyökerei Észak Olaszországba és Délkelet-Franciaország történetébe nyúlnak vissza. Ebben a területben már megtaláltuk a tiltakozás gyökereit már akkor, mielőtt a középkor megkezdődött volna, ahogyan erről Jeromos tanúságot tesz Vigilantius idejében,²⁰⁰⁵ együtt azzal a szervezett ellenállással, ami az uralkodó korabeli egyház Szentírás ellenes újításai ellen irányult. A milánói érseki egyházmegye, amelyik egyidőben elegendő messze terjeszkedett ki nyugat felé ahhoz, hogy magához

²⁰⁰⁴ Lásd a 381. 382. oldalakat.

²⁰⁰⁵ Lásd a 819. oldalon.

ölelje a Cotti-Alpok völgyeinek lakóit, a függetlenségnek egy ilyen fészke volt már a IV. évszázadtól kezdve is és I. Pelegius pápától tudjuk (Kr.u. 555. körül) azt, hogy Milánó és Agulea püspökei nem jöttek el Rómába felszentelésük végett, mivel ez "régi szokás volt önáluk".²⁰⁰⁶ És Kr.u. 590. körül Észak Itália néhány püspöke egyszerűen visszautasította azt, hogy alávesse magát a Chalcedoni Zsinat által hozott döntéseknek, elvetették a pápával való közösséget és megújították azt a kijelentésüket, mely szerint ők teljesen függetlenek a római egyháztól.²⁰⁰⁷

Észak Itáliának ez a függetlensége a IV. századtól kezdődőleg - amikor tehát Róma követelései sürgetők kezdtek lenni - kihívást jelentett annak az egyházi főhatalomnak a számára, amelynek elérésére századokon keresztül igyekeztek, és amelyet végül is Justinian császár uralma alatt sikerült meg is szerezni. A császári tekintély révén az összes papokat és püspököket - amennyiben azok Justinian hatalma és törvényhozása alá tartoztak - Róma püspökének rendelték alá és őket ez utóbbinak kellett oktatnia és megrendszabályoznia.²⁰⁰⁸ Róma egészen addig terjeszkedett, amíg az egyház Európa legnagyobb részeit nem uralta, azonban itt magában Itáliában egy olyan engedetlenség és nyílt ellenállás létezett, amely tűrhetetlen és veszélyekkel teli dolog volt, és ez annál inkább ilyen volt, mivel ez közel volt a hazai földhöz, éppen abban az országban, ahol a pápaságnak volt a székhelye.

1. MILÁNÓ KIVÁLÓSÁGA ÉS FÜGGETLENSÉGE. — A keresztény korszak kezdeti századai alatt Milánó - amely az Alpok lábai alatt elterülő síkságon fekszik - és amely az Itália és a tőle északra és nyugatra fekvő országok között lévő természetes kapukat uralja, minden bizonnyal nem kevésbé játszott fontos szerepet Észak-Itáliában, mint Róma a délre fekvő területekben. Amikor Róma elvesztette a birodalomban hatalmi helyzetét, ugyanakkor Milánó csaknem független állást töltött be. A felosztott birodalom korszakában hatalmas egyházmegyéje valóban függetlenítette magát a római egyháztól Konstantintól kezdve később egy ideig a császárok is csaknem állandóan megtisztelték Milánót jelenlétükkel. Ambrus alatt - aki korának egyik legerőteljesebb alakjává lett - egy harc kezdődött el a világi és a vallási érdekek között. A lombardok országának fennhatósága alatt a római főpapok állandóan növelni igyekeztek hatalmuk körét, amely előtt az ambrusi egyháznak végül is meg kellett szűnnie.²⁰⁰⁹

Milánónak ezt a független állapotát Turner is hasonlóképen rajzolja meg:

"Pontosan ugyanabban az időben, amikor az egymást követő zsinatok megkezdődtek, amelyeknek kánonjai fel lettek véve a ránk maradt latin-nyelvű kódexekbe, kezdődtek el velük párhuzamosan a pápai dekrétumok sorozatai is... Siricius pápának a Terragona-i Himeriushoz intézett levelével a Kr.u. 358. évben. Ilyen dekrétumi levelek lettek kiküldve az egyházakhoz Nyugat-Európa legtöbb részében, Illíriát is beleértve, de nem lettek kiadva Észak Itáliának, amelyik Milánó felé tekintett, sem pedig Afrikának, amely Karthagótól függött. A Nyugat minden körzetének meg volt a maga különálló egyházi törvénye, úgymint annak önálló liturgiája, avagy különálló politikai szervezete, és csak azután, hogy Gallia és Itália egyesültek egymással egyetlen fő alatt, Nagy Károly személyében történt meg az, hogy Dionysius adószedése - amelynek összegét Hadrián pápa Károlynak küldte be Kr.u. 774. évben - hivatalos helyet kapott a frank tartományok összességében."²⁰¹⁰

Ez a függetlenség azért jöhetett csak létre, mivel a korábbi évszázadokban a Római Szék csak a fővárost és az azt körülvevő tartományokat ölelte fel. Még azután is, ahogy a római püspök elsőbbségi igénye az egész Nyugat által lett ismerve - sőt még jóval ezt követőleg is - az ő közvetlen egyházi bíraskodását is csak főegyházmegyéje területén tudta gyakorolni. Évszázadokon keresztül tartott az, hogy a hatalmas milánói főegyházmegye - beleértve a Lombardia-i síkságot, a Piemonti Alpok területét és Franciaország egy részét is - nem volt alávetve a pápai székeknek. Ily módon a távol

²⁰⁰⁶ I. Pelagius egyik levél-töredékéből fordítva, a J.D. Mansi idézett művében a 9. kötet 730. oszlopában. Lásd még: Thomas McCrie: History of the Progress and Suppression of the Reformation in Italy (A Reformáció előhaladása és elnyomásának története Itáliában) című műnél a 9. oldalon.

²⁰⁰⁷ Peter Allix: Some Remarks Upon the Ecclesiastical History of the Ancient Churches of Piedmont (Néhány megjegyzés a régi piemonti egyházak egyház-történetéhez) című műnél az 5. fejezetben.

²⁰⁰⁸ Lásd az 510. oldaltól kezdve.

²⁰⁰⁹ Lásd a 419. oldalon.

²⁰¹⁰ Turner idézett művének a 182. oldalon. (A ritkított betűs részben.)

fekvő területek függetlensége jó alkalmat szolgáltatott az olyan szabadságra, amely lehetetlen volt a közelebb fekvő Róma számára. És az ebben a területben fekvő hegyes vidékek a függetlenség nyugodt kikötőivé váltak.

Nem rendelkezünk olyan egykorú történelmi forrásművekkel, amelyekből kitűnnék az, hogy milyen régen népesítették be a szabadság után vágyódó lakosok az Alpesei völgyeit és hegy lábait, és hogy milyen mértékben maradtak fenn az egyház régebbi gyakorlatai és hitvallásai ezen a területen ősidőktől fogva. Nem lehetetlen azonban annak feltételezése, hogy az evangéliumi irányzatok jelentősen később, meg nem határozott mértékben, valóságosan fennmaradtak.²⁰¹¹

A későbbi waldensek állítása szerint az őskeresztények a pogány Rómától a II., III., és IV. században elszorított üldözések alatt, a Cotti-Alpok völgyeiben - melyek Piemontot a Dauphiné-től elválasztják - olyan erős várra találtak, melyet maga a Gondviselés alkotott meg számukra. Az V. század táját - állították ők - a völgyek lakói még mindig az ősi egyház lényeges tanait és gyakorlatát követték, és azzal, hogy így cselekedtek tanúbizonyságot tettek a mindjobban feltörő babonásokkal és elferdítésekkel szemben. Azt állították, hogy a római egyház már régóta háttal fordított az ősi hitnek és hogy a valóságban ők maguk azok, akik az apostoli egyház igazi követőinek számítanak.

2. VIGILANTIUS AZ ALPOKBÓL KÜLDI SZÉT KORAI ELPÁRTOLÁSÁNAK BEJELENTÉSÉT. — Az Aguitániában lévő Lyoni Vigilantius, aki a spanyolországi Barcelona presbitere is volt, Kr.u. 396. évben került összeütközésbe Jeromossal.²⁰¹² A 406. évben Vigilantius egy értekezést adott ki a babonák, a papság nötlensége, a mártírok ereklyéinek imádása, a viaszgyertyák égetése, a virrasztások és hasonlók ellen,²⁰¹³ és az ő merészsége arra ösztönözte Jeromost, hogy - aki házasságtörő kereszténységben nevelkedett fel - dühösen védelmébe vegye a szentektől származó ereklyéket:

"Vajon helytelenül cselekszik-e a római püspök, amikor áldozatot ajánl fel az Úrnak, a halott férfiak - Péternek és Pálnak - tiszteletreméltó csontjai felett, ahogyan ezt mi mondjuk, de teszerinted egy csomó értéktelen por felett, és amikor az ő sírjukat érdemesnek ítéli arra, hogy a Krisztus oltárai legyenek? És nem csupán egyetlen város püspöke van tévedésben, hanem az egész világ püspökei is, akik a korcsma-virág Vigilantius ellenére belépnek a megholtak székesegyházába, amelyben "egy csomó értéktelen por és hamu nyugszik és darab vászonba belecsavarva, bemocskoltan és minden mást bemocskolva".²⁰¹⁴

Azonban a jellemző pont ennél az, hogy Vigilantius egy olyan területről küldte el írását, amelyik "az Adriai tenger és Cotius király alpesei között" feküdt,²⁰¹⁵ egy olyan területről, amelyik - mint ezt Faber kiemeli - "annak alkotta egyik részét, melyet egykor Cisalpin Galliának neveztek volt".²⁰¹⁶

A Cotti-Alpoknak ez a kelet felé nyúló kerülete jelenti pontosan a waldensek vidékét. Itt - Faber szerint - az elszigetelt hegység és völgyek népei meglepő ellentétet mutattak a síkvidékek városaiban lakó gazdag emberekkel, akiket a vagyonos papság rontott meg.²⁰¹⁷ A hegyes területben való elszigetelődésnek az a természetes iránya, hogy minden fajta változást és újítást meggátolni igyekszik, a vélemények és a gyakorlat itt úgyszólván apáról fiúra szállnak. Hogy a nagy városok egyházközsegeinek újításai nem voltak ily könnyen elfogadhatók a hegységek és a vidék egyházai által, kinyilvánul Hiláriusnak abból a tiltakozásából, mely szerint ő egy városi Antikrisztustól félt.²⁰¹⁸

²⁰¹¹ Albert H. Newmann idézett művénél az 1. kötet 541. oldalán.

²⁰¹² Lásd Jeromosnak Vigilantiushoz és Ripariushoz intézett leveleit, az NPNF gyűjtemény 2. sorozatánál, a 6. kötet 131-133. 212-214. oldalain, ugyanígy az Against Vigilantius (v. ellen) című művénél az 1-4. fejezetekben, ugyanezen kötet 417. 418. oldalain is.

²⁰¹³ Jeromos által idézve az Against Vigilantius című művénél az 1. 4. 9. 10. fejezetekben, a 417. 418. 421. oldalakon, lásd még George Stanley Faber: An Inquiry Into the History and Theology of the Ancient Vallenses and Albigenses (Vizsgálódás a régi waldensek és albigensek történetében és hittanában) című műnél a 291. 292. oldalakon.

²⁰¹⁴ Jeromos: Against Vigilantius című művénél a 8. fejezet 420. oldalán.

²⁰¹⁵ Jeromos: levél Ripariushoz, a 2. fejezet 213. oldalán.

²⁰¹⁶ Faber idézett művénél a 293. oldalon.

²⁰¹⁷ Ugyanott a 293-294. oldalakon.

²⁰¹⁸ Lásd a 409. oldalon.

Gilly - amikor Vigilantiust "a Reformáció előfutárának" és a legrégebb protestálók egyikének jelenti ki - a másik hitre térteknek abba a sorába állítja, amelyik párhuzamban fut azoknak az egyéneknek vonalával, akik egy "másik evangéliumot" örökítettek meg, a Róma-barát atyákat, a tanító-mestereket és később a jezsuitákat. Ő Vigilantiust.

"A kereszténységnek ama megszentelt és elpusztíthatatlan vonalába helyezi, mely állandóan folytatódik, amióta a mi Urunk megígérte az ő egyházának fennmaradását, meg nem romlasztva az olyan emberek által, akik az egyházatyák követőiként dicsekednek, a tanító-mesterek és a római egyház követőiként, gyakran lévén benne a látható egyházban, de mégsem lévén attól. A pusztai egyház és a zsákruhába öltözött Tanúbizonyosságok utódlása kezdettől fogva meg lettek jövendölve, és ebben éppen az ellenkezője foglaltatik a felsőbbségnek, és a főhatóságnak és a virágzásnak. A tiszta evangéliumi igazságot megvetett és alázatos tanúságtevők örökítették meg."²⁰¹⁹

Faber kutatásainak végső következményeként az alábbiakkal fejezi be:

"A Vallens-i egyház eszközén keresztül - amelyik már az V. század kezdetén, nem is beszélve még egy korábbi időszakról - már fennállott ott, ahol az manapság is fennáll, abban a földrajzilag meghatározott, s a haragos Jeromos által megjelölt vidéken, mely az Adriai tenger vizei és a Cottius király Alpesei között fekszik, állunk kapcsolatban az Ősi Egyház tisztaságával."²⁰²⁰

A IX. századhoz érve azt fogjuk találni, hogy néhányan ebből az észak-olaszországi közösségből egyik részét képezik Claudius (Claude) turini püspök nyájának, aki a képímadatnak volt heves támadója. Később azt látjuk, hogy a távolabb fekvő területek egyházai gyakorlatilag teljesen el vannak választva a római egyháztól, úgy működven, mint egy független egyház a pusztaságban, megtartván az ősi egyház egyszerűbb módszereit.

VII. Claudius rosszalja a Rómától való függést.

Claudius (Megh. 839.) turini püspök, akit néha a "Völgyek Püspöke" címmel szoktak illetni, Spanyolországban született. Mint tehetséges hitszónok, néhány éven át Jámor Lajos udvarában szolgált, mint udvari káplán, a király lévén Nagy Károly utóda. Amidőn Lajos a birodalom trónjára lépett, Claudius a fontos Turin főváros püspökének tette meg Kr.u. 822. körül, I. Paschal főpapsága alatt, aki neki ellenfele volt. Claudius egyházmegyéje Piemont síkságait és hegyes völgyeit foglalta magában. Így terült az ő vállaira Ambrusnak és Vigilantiusnak köpenye. Undorral szemlélte azokat a pápai visszaéléseket, amelyekkel az emberek nyakát igyekezett betörni igájába, és a népeket arra kényszeríteni, hogy térdet hajtsanak annak bálványai előtt. Ugyanazon területben, ahol egykor Vigilantiust tette gúny tárgyává Jeromos tévedéseit, Claudius most egy erőteljes mozgalomnak volt a vezetője, hogy ugyanazokat a reformokat mozdítsa elő és tegye állandóvá. Ennek az lett az eredménye, hogy egyháza függetlenségének a római igával szembeni behódolását megállította és az evangéliumi világosság tovább ragyogott az Alpok lábainál.²⁰²¹

1. A LEGHEVESEBB HARCOT VÍVTA A KÉPÍMÁDÁS ELLEN. — Claudius "fáradhatatlan tanulmányozója volt a Szentírásnak."²⁰²² Tollal és szóval állandóan hirdette az igazságot és szembeszállt a tévedéssel. Azt állította, hogy az egyházban csak egyetlen uralkodó van, az Úr a mennyekben, s hogy Péternek nem volt semmiféle felsőbb hatalma a többi apostol felett, hogy az emberi érdemek mit sem használnak, s hogy egyedül csak a hit válthat meg. Visszautasította a hagyományokat, a holtakért való imádságot és az ereklyéket. Azt állította, hogy az Úrvacsora csupán egy egyszerű megemlékezést jelent Krisztus halálára és nem képezi az előbbi megismétlését. Kitartó módon har-

²⁰¹⁹ W.S. Gilly: Vigilantius and His Times (Vigilantius és Kora) című művének a 6. oldalon.

²⁰²⁰ Faber idézett művének az 593. 594. oldalon.

²⁰²¹ Allix: Churches of Piedmont (A Piemonti Egyházak) című művének 9. fejezetében: M'Clintock and Strong idézett művének a 2. kötet 371. oldalán. J.A. Wylie The History of Protestantism (A Protestantizmus Története) című művének az 1. kötet 21. oldalán.

²⁰²² Wylie idézett művének az 1. kötet 21. oldalán, Gilly: Narrative of an Excursion in the Mountains of Piedmont (A Piemonti Hegyekbe tett egyik kirándulásról szóló elbeszélés) című művének a 3. sz. Függelékben, a 12-17. oldalakon.

colt a képimádás, a kereszt megcsókolása és más ilyenek ellen. Különösképp tagadta a római többséget.²⁰²³ Ezért őt a "IX. század protestánsának" kellett elnevezni.²⁰²⁴

Az iconolatia, vagyis a képimádat volt az, amely ellen Claudius leghevesebb harcát vívta, ellenállást tanúsítva ebben tollának minden logikájával és ékesszólásának egész erejével. A képek imáadását a Második Niceai Zsinat (787.) dekrétummal rendelte el,²⁰²⁵ azonban ezt bizonyos kerületekben elvetették. A Frankfurti Zsinat, melyet Kr.u. 794-ben Nagy Károly hívott egybe, s amelyben 300 nyugati püspök vett részt, állást foglalt a képimádat ellen.²⁰²⁶ Claudiusnak a képimádat elleni támadását legjobban saját szavaival lehet jellemezni:

"Akaratom ellen vettem magamra a lelkipásztori tisztség terhét. A jámbor fejedelem, Isten szent egyházának fia, I. Lajos által elküldve jöttem én Itáliába, Turin városába. Itt találtam az összes templomokat (ellentétben az igazság rendelkezésével) úgy, hogy azok telve voltak az átkozott dolgoknak és képeknek a szemetjével. ... Amiket az emberek imádtak, azokat én kezdtem el egyedül elpusztítani. ... Ezért mindnyájan kinyitották rám a szájukat, hogy engem ócsároljanak, és ha az Úr nem segített volna nekem, talán elevenen lenyeltek volna."²⁰²⁷

Claudius - félve annak a babonaságnak és bálványimáadásnak a következményeitől, amiket Rómában tanítottak és gyakoroltak - azon igyekezett, hogy saját egyházmegyéjét a további megfertőzéstől megóvja. Evégből azt mondta népeinek, hogy nem kell nekik Rómába futniuk bűneik megbocsátása végett,²⁰²⁸ és nem kell sem a szenteket, sem azok ereklyéit segítségül hívniuk,²⁰²⁹ s hogy az egyházat nem Szent Péterre s nem a pápára alapították,²⁰³⁰ és nekik nem kell a képeket imádniuk.²⁰³¹

2. AZ EVANGÉLIUMI IGAZSÁGOT HIRDETI ÉS MAGASZTALJA AZ IGÉT. — Claudius néhány könyvet írt azért, hogy megcáfolja ellenfeleit.²⁰³² Fenntartotta a hit által való megigazulás tanát,²⁰³³ tagadta az egyház csálhatatlanságát, és eretnekségnek nyilvánította ki az Isten Igéjétől való eltérést, és állította, hogy az ő korában nagyon sokan vannak jelen az ilyen eretnekek,²⁰³⁴ és kijelentette, hogy ezek éppúgy megtalálhatók az egyházon belül, mint azon kívül. Claudiusnak a feszülettel szemben elfoglalt álláspontja nagyon felvilágosítóan hat:

"Isten azt parancsolja (nekünk), hogy mi viseljük a keresztet, nem pedig hogy azt imádjuk, ők azért akarják, hogy azt imádják, mert ők nem hajlandók azt viselni, sem lelkileg, sem testileg."²⁰³⁵

A pápa főhatalmára vonatkozó álláspontját ugyancsak ilyen tömörséggel fejt ki:

²⁰²³ Allix: Churches of Piedmont című művének a 9. fejezetben, Wylie idézett művében az 1. kötet 21. oldalán.

²⁰²⁴ Waddington idézett művében a 268. oldalon.

²⁰²⁵ Schroeder idézett művében a 143. oldalon, Landon idézett művének az 1. kötet 411. oldalán, az eredeti latin nyelvű szövegre vonatkozólag lásd Mansi idézett művét a 13. kötet 377-380. oszlopokig bezárólag.

²⁰²⁶ A 2. Kánon, lásd: Landon idézett művének az 1. kötet 273. oldalakat, Mansi idézett művének a 13. kötetben a 909. oszlopnál.

²⁰²⁷ Claudius ama könyvének kivonataiból fordítva, melynek címe: Apologeticum atque Rescriptum ... Adversus Theodemirum Abbatem (Védőirat mint rendelet ... Theodor apát ellen), amelyet az ő korabeli ellenlábas Orleans-i Jónás idézett "De Cultu Imaginum (A Képek imáadását illetőleg) című könyvéből, az 1. könyv a Migne-féle gyűjteményben, PL. a 106. kötetnél, a 315-317. oszlopokig bezárólag.

²⁰²⁸ Ugyanott a 365. 366. 379. 383. oszlopokban.

²⁰²⁹ Ugyanott a 380. 382. oszlopokban.

²⁰³⁰ Ugyanott a 375-378. a 385-386. oszlopokban.

²⁰³¹ Ugyanott a 325-330. oszlopokban. Lásd: Philip Schaff: History című művének a 4. kötet 472-473. oldalain.

²⁰³² Claudius írásainak egy jegyzéke foglaltatja az Allix: Churches of Piedmont című művében, a 64. és 65. oldalakon, ugyancsak megtalálható ez a Gilly: Narratív című művének is, a 3. Függelék 14. oldalán. Az általa írt Ennarratio in Epistolam D. Pauli ad Calatas (Magyarázat Pál a Galáciaiabeliekhez írott Leveléről) című mű szintén teljes szövegével ki lett adva, azonban a Levelekre vonatkozó eme magyarázatainak kéziratai, az Orleans mellett fekvő Fleury-i Apátságnál vannak elhelyezve, a Levitákra vonatkozó magyarázó kézirat Reims-ben van, és a Szt. Márkra vonatkozó biblíamagyarázatáról készített néhány másolat Angliában és másutt található. Faber idézett művének a 310. 311. oldalakon.

²⁰³³ Claudius: Ennarratio in ... Calatas című művének, a Migne-gyűjteményben, PL. a 104. kötet 863-868. oszlopaiban.

²⁰³⁴ Faber idézett művének a 311-313. oldalakon.

²⁰³⁵ Az Apologeticum című műből fordítva, melyet Jonas idézett a Migne-gyűjteménynek a PL. 106. kötet 351. oszlopában.

"Mert mi jól tudjuk, hogy a Megváltó Úristen evangéliumának ezt a mondatát ők rosszul értelmezik, ahol Ő ezeket mondá az áldott Péter apostolnak: "Te Péter vagy és ezen a kösziklán építem fel az én anyaszentegyházamat. És néked adom a mennyek országának kulcsait." (Mt. 16.) Az Úr eme ígéinek terhére egy tudatlan emberi fajzat, mely minden lelki tudománynak híjával van, Rómába akar menni az örökkévaló élet elnyerése végett. ... A lelkészet az egyház gondviselőire tartozik mindaddig, amíg ők ebben a halandó testben tartózkodnak."²⁰³⁶

Claudius kereken tagadta a hagyományok tekintélyét. Az ő számára az írott Ige jelenté az igazságnak egyetlen szabálymértékét, az ő terhét képezvén az, hogy az Isten hamisítatlan Igéjét vigye szét. E tekintetben a kortársak állítása szerint ő volt aki előmozdította Vigilantius tanait úgy, ahogyan az a Claudius ellen írott ama két értekezésből is kitűnik, amelyek közül az egyiket Jonas, orleansi püspök, a másikat a francia Dungal szerzetes²⁰³⁷ szerkesztett, akik kijelentették, hogy az ő befolyása az egész Itáliára, Franciaországra és Germániára terjedt ki.²⁰³⁸

Dungal állandóan úgy hivatkozik Claudiusra, mint aki ugyanazt tanította, mint amit Vigilantius. És Rorencó, a Turin-i Szt. Roch priorja (kb. 1630.), akit felkértek nyilatkozatra a hegylakó waldensek felfogásának és kapcsolatainak eredetére nézve, kijelentette azt, hogy "a turini Claudius ezek közé a támogatók és bátorítók közé kell számítani", mint a képek lerombolásának legfőbbjét.²⁰³⁹

3. FENNTARTJA AZ ÉSZAK-OLASZORSZÁGI FÜGGETLENSÉG HAGYOMÁNYÁT. — Claudius a hit tisztaságán kívül fenntartotta még az észak-olaszországi egyházak hagyományos függetlenségét is. Mert azok az ő korában szabadok maradtak, ámbár a legtöbb egyházközség behódolt Rómának, Milánó még mindig az ambrusi liturgiát használta és annak irányát a Rómától való teljes függetlenséggel határozta meg.²⁰⁴⁰ A képmádat elleni ehhez a tiltakozáshoz Claudiusnak csatlakozott aztán egy másik kortársa is, az Alpok túlsó oldaláról való Agobardusis, aki Kr.u. 810-841. volt Lyonnak a püspöke.²⁰⁴¹

A pápai hatalom ekkor azonban még nem alapozta meg teljesen egyeduralmát Észak-Olaszországban, s ugyancsak nem folyamodott még ekkor véres cselekményekhez azért, hogy azokkal tovább erősítse mindinkább gyarapodó ellenőrző tevékenységét, és a világi hatalom sem szánta akkor még reá magát arra, hogy Róma érdekeinek halálhozó eszközévé váljék, ami a pápai hatalom végső bevezetésének jelét képezte. Így tehát Claudius "nem szenvedett véres halált".²⁰⁴²

Mikor aztán, mintegy évszázaddal később a síkságok vallásos egyénei beléptek a római jogszolgáltatás sáncai mögé, a protestálók némelyike elmenekült az Alpokon túlra, és leereszkedtek a Rajnához és a Köln-i egyházmegye területére is. Mások ugyanakkor szintén visszahúzódtak a Piemonti Alpok közé, és ott megtartották úgy a Szentírásnak megfelelő hitüket, mint régi függetlenségüket, "egyformán dacolva a zsarnoki igával úgy, mint a Hét Halom egyházának romlott tanaival is", figyelembe véve azt, hogy Róma mindazt elhagyta, ami egykor a kereszténység közös hite volt, és hogy csak az olyan egyéneket illette meg "az Igaz Egyház vitathatatlanul érvényes címe", akik megmaradtak az ősi hitben.²⁰⁴³

²⁰³⁶ Ugyanott a 375. 379. oszlopokban. Lásd még: H.D. Acland: "Compendium of the History of the Vaudois" (A Waldensek Történelmének Kompendiuma) című műben is a 29. oldalon és Henri Arnaud: The Glorious Recovery by the Vaudois of Their Valleys (A waldensek völgyeinek dicsőséges visszafoglalása) című műben és Allix: Churches of Piedmont című könyvében a 83. oldalon.

²⁰³⁷ Lásd Dungal Reclusi Liber Adversus Claudius Taurinensem című művet, a Migne-féle gyűjteményben, PL. a 105. kötet 458-530. oszlopáig bezárólag.

²⁰³⁸ Elliott idézett művénél a 2. kötet 239. oldalán.

²⁰³⁹ Faber idézett művénél a 325-328. oldalakon, ahol az eredeti szövegből vett idézet van.

²⁰⁴⁰ McCrie idézett művénél a 9. oldalon.

²⁰⁴¹ Agobardi Episcopi Lugdunensis Liber De Imaginibus Sanctorum (Agobard, ligdunensisi - lyoni - püspök könyve a szentképekről) című műnél, a Migne-gyűjteménynél PL. a 104. kötetben, a 199-228. oszlopoknál, lásd még Elliott idézett művénél a 2. kötet 232. oldalán.

²⁰⁴² Elliott idézett művénél a 2. kötetben a 238. oldalon.

²⁰⁴³ Wylie idézett művénél az 1. kötetben a 24. 25. oldalon.

VIII. A milánói egyházmegye behódolása

1. MILÁNÓ ÉVSZÁZADOKIG ELLEN. — Megjegyeztük már azt, hogy a hatalmas milánói egyház - amely eredetileg a lombard síkságot és a Piemonti Alpokat, valamint Gallia déli részeit is magában foglalta - évszázadokon keresztül gyakorlatilag önkormányzatot élvezett és nem volt alávetve a pápaság hatalmi körének.²⁰⁴⁴ McCrie ezt állapítja meg:

"A római püspököknek a főhatalomra való igénye szemben találta magát Itáliában a legtávolabbra nyugatra fekvő egyházak ellenkezésével, mihelyt ezt elibük terjesztették. Az Itáliában lévő egyház, melynek Milánó volt a székvárosa, hosszú ideig független maradt Rómától és egy eltérő szertartási módot követett, mely megfelelt annak, amit Ambrusi liturgiának neveztek."²⁰⁴⁵

Davison ehhez még hozzáteszi:

"Bőségesen tudatában lévén annak a tekintélynek, amelynek ő (Milánó) időközi megszakításokkal többé-kevésbé örvendezett a római császárság napjai óta, kevés hajlandóságot érzett ahhoz, hogy alávesse magát bármily beavatkozásnak, vagy felülvizsgálatnak, akár egyházi, akár világi, akár helyi, vagy külföldi legyen is az. Ebben az időben (a XI. században) ez a város volt az egyik legerősebb város nemcsak egész Itáliában, hanem Nyugat-Európában is. Befolyása Mantuától Turinig terjedt, amikor is püspökei több mint húsz egyházmegye felett gyakorolták a törvényhozói hatalmat. ..."

"Eddig az időpontig (1045.) a Milánói Egyház, amely féltékenyen őrködött annak Ambrus-féle rituáléján és híres érsekeinek tekintélyén, ellenállott ama erőfeszítéseknek, melyeket a pápák a szervezeti egységesítés érdekében fejtettek ki."²⁰⁴⁶

Rómának ama kísérlete, hogy leigázza a "régik szokásokat", amelynél I. Pelagius pápa azt panaszkolta a Kr.u. 555-ben, hogy a milánói püspökök nem mentek felszentelésre Rómába,²⁰⁴⁷ még vadabb és szélesebb elhidegülésre vezetett. Platina - amidőn a XI. századról beszél - bevallja azt, hogy "a Milánói Egyház csaknem kétszáz éven keresztül különítette el magát a Római Egyháztól."²⁰⁴⁸

2. A LEIGÁZÁS A XI. SZÁZAD FOLYAMÁN. — A milánói egyház leigázása is, még abban az időben is csak papi rendjének tiltakozása és a népek részéről történt zavargások után volt végrehajtható. Úgy a papság, mint a népek azt állították, hogy ezt az ambrusi egyházat nem szabad alávetni a római egyházi törvényeknek, hogy ez az egyházatyáik alatt is mindenkor megőrizte szabadságát és becsületének sérelme nélkül nem mondhat le szabadságának kiváltságairól. És a népek zúgolódni kezdtek és tettelegességgel fenyegették meg Péter Damiánt, azt a pápai követet, akit az ő behódolásuk végrehajtása miatt küldtek el hozzájuk.²⁰⁴⁹

McCrie a következő jellemző szavakban foglalja össze az egész helyzetet:

"Csak a XI. században sikerült a pápának az, hogy hatalmukat Milánóban megalapozzák és rábírák ennek a széknak püspökeit arra, hogy Róma kezéből kérjék meg az érseki palástot a maguk számára. Amidőn az arra vonatkozó javaslat elhangzott, ez utóbbi nagy felháborodást váltott ki úgy a népek, mint a lelkészi kar körében, amelyek azt állították, hogy az ambrusi egyház mindenkor független volt, hogy a római főpapnak semmilyen joga nincs arra, hogy az ő dolgaikban ítéletet mondjon, és hogy - anélkül hogy ne válnának becstelenné - nem hajthatják nyakukat idegen járomba, mint olyan egyházi szék, amely annyi sok évszázadon keresztül megőrizte szabadságát."²⁰⁵⁰ Azonban Észak Itáliát még ezt követőleg hosszú időn keresztül olyannak tekintették, mint amelyik eretnekséggel van megfertőzve, mert a függetlenség szellemisége nem volt elnyomható. És Milánó hosszú ideig úgy maradt fenn, mint a későbbi reakciós csoportok központja.

²⁰⁴⁴ Allix: Churches of Piedmont című művének az 1. k fejezetben.

²⁰⁴⁵ McCrie: Reformation in Italy (A Reformáció Itáliában) című művének a 9. oldalon.

²⁰⁴⁶ Ellen S. Davidson: Forerunners of Saint Francis (Szt. Ferenc előfutárai) című művének a 98-100. oldalakon.

²⁰⁴⁷ Levél a Mansi-féle idézett műnél a 9. kötet 730. oszlopában.

²⁰⁴⁸ A Platinae Hystoria de Vitis Pontificum (Platinus a Főpapok életének története) című műből fordítva, a clxj-jelű fordítás kötetéből.

²⁰⁴⁹ Baronius idézett művének az 1059. évben (az 1609. évi kiadás), a 11. kötet 277. oszlopában.

²⁰⁵⁰ McCrie: Reformation in Italy című művének a 9. oldalon.

Nyugaton számos ilyen fajta csoport létezett, - amint azt már láttuk - némelyek közülük valóságos eretnekek voltak, mások félig politikai vagy szociális szellemű reformerekként működtek és ismét mások kapcsolatot létesítettek az olyan keleti csoportokkal, mint a pauliciánusok, míg némelyek manicheánusi elgondolásokkal színeződtek.

IX. A "humiliánusok" (az alázatosak) és a waldensek

Ezeket a különböző mozgalmakat, melyeket eddig szemügyre vettünk, részben erőteljes eretnek-elgondolások táplálták, vagy azokat másrésről valamely kimagasló személyiség példája lelkesítette, és ezért azok mind rövid életűek voltak. Azonban az összes non-konformista csoportok között a Waldensek csoportja volt a legtisztább, mint amelyek tagjai kevésbé voltak eretnekek, mint inkább szimatikus szakadárok, s akikről még ellenségeik is elismerték az igazi régi valláshoz - az ortodoxiához - való tartozandóságukat akkor, midőn őket a főpapsággal szemben tanúsított ellenállásuk miatt bevádolták. A Passaui Inkvizitor ezt a kérdést egyetlen mondatban sűríti össze akkor, amidőn a XIII. században a következőket jelenti ki róluk:

"Ezek (a Leonisták) megigazultan élnek az emberek előtt, mindeneket helyesen vallanak Istent illetően, úgyszintén mindazon cikkelyeket illetően, melyek a hitvallásban foglaltatnak, ők csupán csak a római egyházat és annak papi rendjét káromolják."²⁰⁵¹

A Waldenseket - kimagasló fontosságuk miatt - nagyobb terjedelemben fogjuk megbeszélés tárgyává tenni, azonban ezt megelőzőleg még egy másik csoportról is meg kell emlékeznünk.

Megközelítőleg abban az időben, midőn Milánó a pápai ellenőrzés alá került, egy kis társaság volt keletkezően Lombardiában, "Humiliati", azaz a "Megalázottak" vagy "alázatosak" elnevezés alatt. Keletkezésükről semmi határozott adatot nem tudunk és vajmi keveset ismerünk vallási nézeteik felől. Úgy látszik, hogy ez kezdetben egy fél-közösségi világi mozgalom lehetett, amelyik főképp Milánóban és más észak-itáliai városokban összpontosult, ahol leginkább gyapjuszövessel foglalkoztak. Ezek tartózkodtak az eskütelektől és egyszerű, festetlen gyapjúból készült ruhákban öltöztek. Nem követeltek nőtleniséget, azonban a szegénységet kötelezővé tették, ami nem jelentette valamennyi személyi vagyoni elvetését, hanem azt a munkásságot, amely az élet csupasz szükségleteinek és az ügy támogatásának fedezésére volt szánva.

A XII. század vége felé - miután a pápa megtiltotta számukra a prédikálást - a "humiliatik" egyik része mit sem törődött a tilalommal és ezért ezeket a Veronai Zsinaton a Lyon-i waldensekkel egyetemben kiközösítették a római egyházból. A másik résszel az "ortodox humiliatikkal" - akiknek később III: Innocent pápa rendi szabályzatot adott (mely három rendet: világít, kolostorit és klerikális különböztetett meg), s akik korlátozott engedélyt kaptak a prédikációk tartására - nem kívánunk itt foglalkozni, azonban az úgynevezett "hamis humiliatik", akik szembehelyezkedtek a pápával, beleolvadtak a waldensi mozgalomba.

Az 1181. vagy 1184. évről kelt kiközösítési pápai bulla kimondja azt, hogy "az ok az egyének, akik magukat hamisan humiliatknak, vagy Lyon-i szegény embereknek nevezik, egy és ugyanazon csoportot alkotnak. Ez tehát arra mutat, hogy ők már ebben az időben egyesültek - vagy legalábbis egyesülés előtt állottak - a Lyoni szegény emberekkel, eme szövevényes csoportokon belül, melyeket ezidőtájt a waldensek neve alatt ismerünk, mint a nyugati protestánsok legfontosabb és legeredményesebb képviselőiként, s mint akik mintegy "meg nem reformált egyház" szóródtak szét Nyugat-Európának magának a szívében, és akik elegendő nagy számban éltek tovább és maradtak fenn ah-

²⁰⁵¹ Reineri Ordinis Praedicatorum, Contra Waldenses Haereticos, Liber (Reiner szerzetes prédikációinak könyve a waldensi eretnekek ellen) című műnél a 4. fejezetben, a Maxima Bibliotheca Veterum Patrum (rövidítése ezután MBVP lesz) című gyűjteményben, a 25. kötet 264. oldalán. A "Passaui Inkvizitor elnevezést Reiner barátja (Reineriusre, vagy Reinerius Saccho-ra) szokták alkalmazni, valamint a passaui inkvizíciónál élő névtelen kollégájára, mint akinek írásait előzőleg Reinernek tulajdonították.

hoz, hogy az evangéliumi igazság összekötő kapcsát képezzék az ősi egyház és a XVI. század meg-reformált egyházai között.²⁰⁵²

U ábra – Waldensi misszionárius kiképzőiskola a Piemonti Alpokban

Az Angrognak legbensőbb völgyében, magasan befészkelődve az örök hó honába képezték ki a waldensi ifjúságot arra, hogy mint misszionáriusok elvigyék az Evangéliumot Európa legtávolabb fekvő országaiba a Közép-korban. A waldensi gyertya-jelvény a tanító mögött lévő falon látható.

²⁰⁵² A "humiliatik"-ra (az alázatosokra) vonatkozóan lásd: Emilio Comba művét e címen: History of The Waldenses of Italy, a 68. 69. oldalakon, Albert H. Newman idézett művéénél az 1. kötet 566. oldalán, lásd még Davison idézett művét is az 5. fejezetben.

34. AZ ITÁLIAI WALDENSEK ŐSI GYÖKEREI

I. A waldensek sok ággal bíró törzset képeznek

A "Waldens" elnevezés napjainkban az evangéliumi keresztények egy viszonylag oly kicsi csoportját illeti meg, amely a Turin mellett fekvő néhány alpesi völgyet lakja. azonban ez az elnevezés egy olyan ősi és tiszteletreméltó elődök alakjait idézi emlékezetünkbe, akiknek odaadása, kitartása és szenvedései az üldöztetések alatt a vallástörténelem számos ragyogó lapját töltötte ki és akik kiérdemelték a halhatatlanságot Whittier bájos miniatűr festményeiben és Milton megindító szonettjeiben. Azonban az ősi waldensek nem szorítkoztak csupán azokra az Itáliában lévő völgyekre, melyekben ez idő szerint az ő korukbeli leszármazottai élnek, szét lettek ők szórva Európa számos nemzete és változó körülményei között. Településeik határait most már nagyon nehezen lehetne pontosan megjelölni, mert ezt az elnevezést számos olyan vallási csoportosulásra is alkalmazták, melyek több vagy kevesebb kapcsolatban állottak egymással. Sőt maga ez az elnevezés is elkeseredett szóviták központját képezte abból az okból, hogy vajon ez a mozgalom eredetét illetőleg Péter Waldora és az ő világi prédikátorokból álló ama kis csoportjára mutat-e, akiket a "Lyon-i Szegény Emberek"-nek neveztek.

1. AZ EREDETET ILLETŐ KÜLÖNBÖZŐ MAGYARÁZATOK. — A waldensek eredetére vonatkozó egész kérdés nagy mértékben szenvedett a megbízható források gyér anyaga és az egymásnak homlokegyenesen ellentmondó vélemények következtében. A régebbi protestáns egyházi történészeket - abban az igyekezetükben, hogy a waldensekben az ősi egyházból származó "apostoli eredet" látható jelét akarták felfedezni - arra a téves útra vitte ez, hogy a waldensi ősiségre nézve helytelen álláspontot foglaljanak el, a katolikusok viszont - akik a saját apostoli voltuknak voltak buzgó védelmezői - a lehető legjobban kiaknázták a waldenseket arra, hogy azokat tették meg ama erőfeszítések alapjává, amelyekkel ezt a mozgalmat, mint hitújítást és eretnekséget igyekeztek megbélyegezni.

A római katolikus Bossuet hitvitázó azt állította, hogy a waldensek Peter Waldotól nyerték eredetüket és hogy ezen időszakot megelőzőleg a világnak egyetlen részében sem léteztek, azonban Thomas Bray amellett kardoskodott, hogy "csupán csak az ő ellenségeik rosszindulata az a vágy, hogy eltöröljék ősiségüknek emlékezetét, voltak az indítékok arra, hogy ellenségeik elhitessék, mely szerint eredetük olyan korábbi időszakra esik, mint a Péter Waldo korszaka."²⁰⁵³

Az erősebb kritikai érzületű történészek, akik mit sem törődtek volt az apostoli leszármazással - akár katolikus, akár protestáns értelmű bizonyításról volt szó - felülvizsgálták a hátramaradt és meglévő forrásanyagokat, melyek az ő eredetüket Sylvester pápa idejére és a Konstantin-féle hamis adomány-levélből eredő egyházszakadás korszakára utalják, s másrészt a katolikus inkvizítoroknak azt a kijelentéseit, mely szerint a waldensek Péter Waldotól kapták nevüket, kb. Kr.u. 1170. körül, következtetésképpen ők ebből azt a következtetést vonták le, hogy a waldensi eretnekség nem régibb keletű, mint a Waldo név és hogy ez a mozgalom egészében a "Lyon-i Szegény Emberek" korával kezdődött.

Azonban a középkori eretnekségek területén végzett további kutatások számos történettudós előtt világossá tették, hogy az Itáliában élő waldensek eredetét nem lehet csupán csak Waldo korára

²⁰⁵³ Jaques-Benigne Bossuet: The History of the Variations of the Protestant Churches (A Protestáns Egyházak Változatainak Története) című műnél a 2. kötetben, a 110. 120. oldalakon, lásd még Faber idézett művénél is a 464. oldalon, Thomas Bray: a lábjegyzetben az általa lefordított Jean Paul Perrin-féle Histoire des Vaudois (A waldensek története) című résznél, a History of the Ancient Christians Inhabiting the Valleys of the Alps (Az Alpok Völgyeiben Lakó Régi Keresztények Története) című műben a 24. oldalon. - Ez az ellentét az eredetre vonatkozólag igen mélyrehatóan állott fenn Ussher érsek (1581-1656.), és Bossuet püspök közt (1627-1704.), a XVII. században, valamint S.R. Maitland (1792-1886.) és G.S. Faber (1773-1854.) és W.S. Gilly (1790-1855.) között a XIX. században. Lásd még: Gilly Narrative című munkáját is a 20. oldalon.

visszavezetni, hanem egészen a régebbi evangélizációs mozgalmak idejéig kell kiterjeszteni.²⁰⁵⁴ Az angol történettudós, Beard, aki a waldenseket a "bibliai keresztények" elnevezés alatt foglalta jegyzékbe, ezt a következőképpen fejezte ki:

"Az utóbbi években lefolytatott legpontosabb kutatások a waldensek eredetét kettős forráshoz utalják, olyan folyami ágakhoz, amelyek egymással csakhamar összevegyültek úgy, hogy azokat továbbmenőleg csak nagyon nehezen lehet egymástól megkülönböztetni. Egy részről ott voltak az úgynevezett "Vaudois"-ok, vagyis a "völgyek emberei", akik még manapság is megtartották ősi székhelyüket a Dauphiné-ben és Piemontban lévő hegységek között, másrészt ott voltak az úgynevezett "Lyon-i Szegény Emberek", Péter Waldonak a követői, aki ennek a városnak gazdag kereskedője volt, s aki magát az apostoli munkára szentelte és maga is egy egyszerű apostoli életmód folytatását tűzte ki célul. Azonban a waldensek, bármi legyen is eredetük, kezdettől fogva mindig bibliai keresztények voltak. A Szentírást saját nyelvezetükre fordították le, amelyet csak az ő természetes észjárásuk szerint magyaráztak. Ők a hívő ember egyetemes lelkészkedését vallották."²⁰⁵⁵

Nem elegendő azonban mindössze csak két forrást találni. Világos az, hogy az egykorú okmányok a waldenseket két fő ágra osztják fel, a Lyon-i Szegény Emberekre, és a Lombardia-i Szegény Emberekre, azonban ugyancsak másféle, alárendeltebb megjelöléseket is használnak, melyek némelyike régebbi csoportok nevét képezi. Az itáliai ág önmagában véve is nagyon bonyolult volt. Még azok az egyének is, akik a waldensi elnevezést Waldo-ig vezették vissza, elismerik azt, hogy ez utóbbi követői az Itáliában lévő régebbi evangélizálókkal párosultak és hogy azt a mozgalmat, amely waldensek elnevezés alatt vált ismertté, olyan elemek összeolvadásából hozták létre, melyek egy csomó régebbi csoportból származtak - mint amilyenek voltak a Humiliati-k (az alázatosok), az Arnoldisták, a Petrobrusiánok, az Apostoli hitűek, akik magukévá tették Waldo vezetését.²⁰⁵⁶

Az Észak Itáliában élő waldensek, akikkel az Ausztriában, Germániában és Csehországban lévők is szorosabb kapcsolatban állottak, függetlenebbek voltak a katolikus egyháztól és számos más tekintetben is különböztek a Franciaországban élő waldensektől, kétségtelenül elszakadásuk korábbi forrásai következményeként. Ez a sokféle eredetre valló bizonyíték arra a tényre utal, hogy ők mindig tagadásba vették azt, hogy ők Waldo Lyon-i Szegény Embereitől származnának. Ebben rejlik a gyökere ennek az egész problémának.

Péter Waldo nyilvánvalóan nem volt alapítója a piemonti völgyekben lévő egyházaknak, amelyek már előtte régóta léteztek. Láttuk azt, hogy mily régi hagyományokkal rendelkeznek az Észak-Itáliában lévők a függetlenség és az evangéliumi elvek tekintetében, ami azután időről-időre a pápáság ellen irányuló visszahatásokban jutott kifejezésre. Ebben az értelemben kell tehát felfogni, hogy az itáliai waldensek voltak a korábbi evangélizáló csoportok hitbeli leszármazói, a Claudiustól, a Vigilantiustól és a Joviniánusoktól eredő leszármazottak.²⁰⁵⁷ Őket azonban Waldo indította cselekvésre és szervezte meg őket a hatékony vallási propaganda céljára.

2. WALDO EGY ÚJ MISSZIÓS LENDÜLETNEK VÁLIK FORRÁSÁVÁ. — Lyon városának megtért gazdag kereskedője, Peter Waldo (Valdesm Valdesius, Waldensis) érdeméül tudjuk be azt, hogy megalapította a Lyon-i Szegény Emberek társaságát, akiket a Passaui Inkvizitor (Lásd a fejezet 6.

²⁰⁵⁴ A waldensek eredetére vonatkozó forrásmunkákat tartalmazó áttekintésre nézve egy táblázattal együtt lásd a "D" Függelékét ebben a könyvben.

²⁰⁵⁵ Charles Beard: *The Reformation of the Sixteenth Century* (A XVI. század Reformációja) című műnél a 24. oldalon.

²⁰⁵⁶ Henry C. Vedder: "Origin and Early Teachings of the Waldenses, According to Catholic Writers in the Thirteenth Century" (A waldensek eredete és tanításai a XIII. századbeli katolikus írók szerint) című cikknél a *The American Journal of Theology* című gyűjtemény 1900. július havi számában (a 4. kötet 3. száma), a 476. 477. oldalakon, Walter F. Adeney: "Waldenses", a Hastings-féle idézett műnél a 12. kötet 666. oldalán, Wilhelm Preger: "Beiträge zur Geschichte der Waldesier im Mittelalter" (Pótlások a Waldensek középkori történetéhez) című cikknél az *Abhandlungen der historischen Classe der königlichen bayerischen Akademie der Wissenschaften* (A bajor királyi tudományos Akadémia történelmi osztályának dolgozatai) című gyűjteményben a 13. kötet 1. rész, 209. 211. oldalain, Davidson idézett művének a 237. 252. 253. oldalakon.

²⁰⁵⁷ Albert H. Newman idézett művében az 1. kötet 558. 559. 566. oldalain.

lábjegyzetét, a ford. megj.) úgy határozott meg, hogy azokat "Leonistáknak" nevezték.²⁰⁵⁸ (Valószínűleg a francia "Lion" oroszlánból származik, a ford. megj.) Evangélizáló működését Kr.u. 1173. körül kezdte meg. Péter tapasztalata igen hasonlatos volt a Luther tapasztalatához, aki miután befejezte filozófiai tanulmányait Erfurtban, úgy találta, hogy egész életszemléletét mélységesen érintette az, amikor egy heves égiháborúban egy villámcsapás arra indította őt, hogy visszavonuljon a külvilágtól és belépjen az erfurti kolostorba. Waldo megtérésének az a története, hogy az egyik lyoni nyilvános alkalommal, mikor is a polgárok nagy számban gyűltek egybe, az egyik ember közülük hirtelen holtan rogyott össze. Ez az esemény mély benyomást gyakorolt gondolkodásmódjára és egy olyan balladaénekessel való kapcsolataira, aki Szt. Alajos jámborságáról és szegénységéről szóló vallásos énekével arra az elhatározásra indította őt, hogy egész életét a Krisztus szószerint vett követésének szentelje oda.

Waldo minden vagyonát szétszította a szegények között és az evangéliumi hivatásnak szentelte magát. Mivel gazdagságának egy részét arra használta fel, hogy a Szentírást az ottani helyi tájszólás nyelvezetére fordítsa le, ez utóbbit így földijei között osztotta széjjel. Ugyancsak alkalmazott embereket a fordítások felolvasóiként és magyarázóiként is, akiket aztán mint utazó prédikátorokat küldött szét. Ezek a Lyon-i Szegény Emberek, amikor őket a világi prédikálásaikért megpírongatták, figyelmeztettek arra, hogy Istennek inkább kell engedelmeskedni, mint a főpapoknak és esetenként azt is megcselekedték, hogy a római egyházat, mint az Apokalipszis Babilonját vádolták meg.²⁰⁵⁹ A Szentírás birtokban létele aztán bátorságot és bizalmat öntött bejék. Mójukban állott megmutatni azt, hogy ők nem új vallási tanokat kívánnak előmozdítani, hanem csakis egyszerűen ragaszkodni akarnak a Biblia ősi hitvallásához. Miután a Lyoni érsekek megtiltották számára a prédikálást, Waldo a pápához, III. Sándorhoz fellebbezett, aki ugyan szentesítette a szegénységre vonatkozó fogadalmukat, de nem jogosította fel őket a prédikálásra. Walter Map (Mapes), aki a Harmadik Lateráni Zsinaton egyik welshi delegátus volt, elmondja nekünk, hogy több Waldo-féle delegátust látott ott, akik részleteket tártak a pápa elé a "Gall" nyelven megírott Szentírásból. Miután azonban ezek képtelenek voltak pápai hozzájárulást kapni ahhoz, hogy prédikáljanak, így ők enélkül mentek tovább előre.²⁰⁶⁰

Waldo és követői végül is szétszóródtak azután, hogy őket Kr.u. 1184. évben a Lyoni érsek egyházi átokkal sújtotta és száműzte. Waldo miután elhagyta Lyont, a Damphiné-ben keresett és talált menedéket. Azonban az üldözés arra kényszerítette, hogy Belgiumba és Picardiába, majd innét Germániába vonuljon vissza. Végül is Bohémiában (Csehországban) telepedett végleg le, ahol elhunyt.²⁰⁶¹

Követői egész Dél-Franciaországban, Piemontban és Lombardiában elterjedtek, amely helyeken aztán "más eretnekekkel vegyültek össze, magukba szíván és elterjesztvén" a régebbi szekták tanításait is.²⁰⁶² Ily módon tehát a "Waldensek" elnevezés azt jelentette, hogy abban különféle vallási csoportosulások foglaltatnak, melyek között voltak némelyek olyanok is, melyek még inkább evangéliumibbak voltak, mint maguk a "Lyon-i Szegény Emberek". Péter követői váltak a völgyek vallási

²⁰⁵⁸ Reineri ... Contra Waldenses (Reiner írása a waldensek ellen) című műnél az 5. fejezetben az MBVP-gyűjtemény 25. köteténél a 264. oldalon, a névtelen Laon-i krónikában az "Ex Chronico Universali Anonymi Laudunensis" című könyvben az 1173-s számú bejegyzés a Monumenta Germaniae Historica Scriptorum című gyűjteményben (amit rövidített szöveggel az MGH-gyűjtemény Scriptorum része tartalmaz), a 26. kötet 447. oldalán.²⁰⁵⁹ Reineri ... Contra Waldenses című könyvében az MBVP-gyűjteménynél a 25. kötet 264. 265. oldalakon, lásd még Faber idézett művében a 457. oldalon.

²⁰⁵⁹ Reineri ... Contra Waldenses című könyvében az MBVP-gyűjteménynél a 25. kötet 264. 265. oldalakon, lásd még Faber idézett művében a 457. oldalon.

²⁰⁶⁰ A Laon-i krónika 1178. évre szóló bejegyzése, az MGH-gyűjteményben, A Scriptorum című műnél a 26. kötet 449. oldalán, Walter Map: "De Nugis Curialium" (A haszontalan korallpiros nyakgyöngyről című művében, melyet Montague R. James fordított le, annak 65. 66. oldalán.

²⁰⁶¹ J.A. de Thou: Jac. Augusti Thuani Historiarum Sui Temporis (J.A. de Thou saját korának története) című műben az 1. kötet 4. könyvében a 16. szakasz 221. oldalon. Lásd még a J.C.L. Simonde de Sismondi: History of the Crusades Against the Albigenes (Az albigenesek elleni keresztes hadjárat története) című mű 32. oldalán.

²⁰⁶² Ez a hivatkozás Stephen of Bourbonról, a Carcassonnei Inkvizíció jegyzőkönyveiből és ama egyéb forrásokból ered, amelyeket a "D" Függelékben sorolunk fel.

elveinek legfőbb támogatóivá és bátran ellenálltak a római romlott újításoknak. Így hát a Péter korában élő újabb franciaországi társulat az itáliai régi völgylakók társulatával fogott kezét.

Waldo Péter koráig az észak-itáliai völgyek Jsainál nem igen látjuk azt, hogy elszigetelt otthonaikból ki-kiléptek volna, kivéve amikor a Turin és Vercelli melletti síkságokat keresték fel. ekkor azonban egy új lendület töltötte be a mozgalmat. A Lyon-i Szegény Emberek megjelenésével a prédikáló misszionáriusoknak egy új rendje támadt fel, akik - ahelyett, hogy emberöltőkön keresztül otthon ültek volna - szétáradtak az egész széles világban, elvívén az evangéliumot harcos módon Európának minden területébe. Ennek a hatalmas erejű vallási mozgalomnak jellemző sajátosságaira nézve bőséges tanúságtételi anyagot találunk ellenségeik véleményében, úgymint a Passau Inkvizítornál, Pilichdorfnál, Mapnál, az Urspergi Burchardnál (akit annak előtte gyakran a Lichtenau Conráddal tévesztettek össze), Thuanusnál és így tovább.²⁰⁶³ A franciaországi waldensek a szüntelenül tartó üldöztetések által zaklatva nagy számban vándoroltak el a Bauphiné völgyeibe, sőt azokon túl is azért, hogy együtt élhessenek hittestvéreikkel, azonban ők innét állandóan tovább szivárogtak ki más országok felé is.

3. PÉTER ALATT ÚJJÁÉLEDT A RÉGI OLASZORSZÁGI SZEKTA IS. — A viszonylag későbbi időpontban feltámadt Lyon-i Szegény Emberek kétséget kizárólag Waldo Péter tanítványai voltak. Azonban az Ursperg-i prépost, Burchard (megh. 1230.) arról beszél, hogy létezik egy kb. Kr.u. 1212. évből származó krónikai feljegyzés - amelyet ezelőtt a Lichtenau Conrádnak tanúsítottak - mely szerint ezek a Szegény Emberek (vagyis "Leonisták" vagy Waldensek") már régi eredetűek voltak Itáliában.²⁰⁶⁴ Ez a dolog - fejezi ki magát Faber - már azelőtt ismert volt, mielőtt ők Franciaországban hírnévre tettek volna szert a Péter által kifejtett lendület következtében, amikor is a gallai ágazat abból a szülői törzsből hajtott ki, amelyik már régóta virágzott a "Waldis"-ban (a "Valden"-ben, "Vandra"-ban), az Észak-Itáliát szegélyező Cotti-Alpok völgyeiben.²⁰⁶⁵

Mindez hihetővé teszi a Passau Inkvizítornak azt a nyelvezetét is, melyben kijelenti, hogy a Leonisták az ősi eretnekekhez tartoznak, akik régebbi keletűek mint akár az ariánusok, akár manicheusok, azonban a Lyon-i Szegény Emberek - hasonlóan a régebbi vallási szekták tagjaihoz - szintén "Leonistáknak" nevezetnek, és azok szintén az újabbkori eretnekekhez tartoznak, akiket a Lyon-i gazdag kereskedő alapított volt meg.²⁰⁶⁶ Ekként tehát a Franciaországban élő Waldo követők semmivel sem voltak idősebbek mint őnmaga, azonban az a családfa, melynek ők képezik a folytatását, egészen a régi időkig nyúlik vissza. Walter Map Kr.u. 1182-ben először hívja őket "Valdesiánusok"-nak, mint ami az ő Valdes nevű vezetőjükkel lenne összefüggésben. Ugyancsak ő az, aki néhány waldenssel találkozott Kr.u. 1179-ben Rómában megtartott Harmadik Lateráni Zsinaton.²⁰⁶⁷

4. A WALDENSEK. A SOK ÁGGAL BÍRÓ CSALÁDFA. — Mint azt megjegyeztük volt Waldo követői számos más vallási csoporttal vegyültek össze, és a "Waldensek" elnevezés az evangéliumi alapon álló számos változat sokrétű helyi ágazatának és összeolvadásának lett a fedőneve. Kétségtelen az, hogy a régebbi helyi elnevezések közül némelyek továbbra is megmaradtak használatban, s ez az oka annak, amiért azok kortársai különböző elnevezéseket használtak, amikor őket le akarták írni. Ennek dacára a "Waldensek" elnevezést néhány egyházi író széles körben használta fel arra, hogy azzal az egymástól térbelileg nagy távolságra elkülönített vallási csoportosulásokat megjelölje. Az egy évszázaddal előbb vagy az ezt megelőző korban élt történetírók hajlamosak voltak arra, hogy ezt a fedőnevet - néha helyesen, néha viszont helytelenül - sokkal messzebbre terjesszék ki, amint ezt az újabbkori egyházi írók teszik.²⁰⁶⁸ Gyakran nagy nehézségbe ütközik annak felismerése, hogy

²⁰⁶³ Faber idézett művénél a 466-477. oldalon, a részleteket illetően ugyancsak Morland-nál és Gillynél is.

²⁰⁶⁴ Burchardi et Conradi Urspergersium Chronicon című krónikájában az 1212. évről a MGH-gyűjteményben, a Scriptores című résznél a 23. kötet 376. oldalán.

²⁰⁶⁵ Faber idézett művénél a 363-365. és a 460. oldalakon.

²⁰⁶⁶ Reineri ... Contra Waldenses című művében a 4. 5. fejezeteknél, a MBVP-gyűjteményben a 25. kötet 264. oldalán, lásd még Faber idézett művénél a 460. 461. oldalán.

²⁰⁶⁷ Walter Map: "De Nugis Curialium" című művénél a 65. 66. oldalakon.

²⁰⁶⁸ Perrin ama különböző elnevezéseket, amiket ellenségeik velük szemben használtak a következőkben sorolja fel: waldensek, albigensek, siccarok, fraticellik, chaingardok, tramontánok, jوسفisták, lollardok, henrikesek, esperonisták,

vajon egy nyilvánvalóan távoli időkből előhozott névazonosítás nem valami tévedésnek, az elnevezésre vonatkozó nyelvtani botlásnak, egy helyi népies szokásnak, vagy nem az ellenségek által rájuk ragasztott gúnynévnek lett-e az eredménye, vagy nem a kisebb csoportok közt fennálló ama eredeti kapcsolat elszigetelt eseteiből ered-e, amelyekre vonatkozólag az idevágó kútforrások bizonyítékai ma már elvesztek.

Példának okáért nem lehet azt állítanunk, hogy egy adott helységben nem fordultak elő olyan esetek, amikor a waldensek és az albigensek nem vegyültek, vagy nem imádkoztak egymással együtt, és hogy nem történt meg néha az, hogy a catharik felszívódtak a waldensek hitmozgalmába. Kétségtelen az, hogy a kétféle vallási csoportot a velük szembenálló régi ellenfelek felfogásukban gyakran összetévesztették egymással, azonban meg kell jegyeznünk azt is, hogy a waldenseket az inkvizíció feljegyzései határozott formában elválasztja a dualisztikus nézetű albigensektől, vagy cathariktól, és hogy - az egyik ilyen krónikás feljegyzése szerint - ez előbbiek a "legélesebben" szembehelyezkedtek velük.²⁰⁶⁹ Másrészt viszont egy határozott kapcsolat állott fenn a régebbi waldensek és az olyan fiatalabb vallási csoportok között, mint amilyenek pld. a "waldensi testvérek" avagy "Picardok" voltak, az olyan "Bohémiai - csehországi - testvérek", akik felszentelésüket valamelyik waldensi püspöktől nyerték el, és akik kétségtelenül waldensi elemeket szívtak fel magukba. Ellenségeik ezeket ugyancsak waldenseknek nevezték el, és maga Luther is - aki csodálattal adózott nekik - így emlegette őket, sőt ők maguk is gyakran használták még egyik-másik saját írásukban a népszerűvé lett elnevezést is, úgy ahogyan ezt a kisebb vallási csoportosulások gyakorta szokták tenni.²⁰⁷⁰

A waldensek olyan szerteágazásainak nyomait úgy, ahogyan azok egész Európában elterjedtek nem lehet teljességgel követni. Ezek egy közös tiltakozásból fakadó ágazatok voltak, ami az uralkodó egyház romlottsága elleni visszahatásból keletkezett, és az, hogy a waldensek a számos helységben fennálló egyéb vallási csoportok tagjait is felszívták maguk közé, igen valószínűleg ennek az okát képezi, hogy a megnevezések körül jelentős zűrzavar keletkezhetett.

Franciaországban - az általuk önkéntesen viselt szegészség következtében - Lyon-i Szegény Embereknek hívták őket, és Észak-Olaszországban ők voltak "Lombardia Szegény Emberei". Némely esetben gúnynévvel illették őket a helybeli tájszólás szavain, mint amilyen volt pld. az olasz "siccars" azaz "zsebtolvaj" elnevezés is. Abból az okból, mivel nem ünnepelték meg az egyházi szent napokat - amint mondják - gyakran "Insabbatati"-knak, azaz szombat-nemtartóknak is nevezték őket.²⁰⁷¹

arnoldisták, insabbathisták, patarinok, passagenek, gazarok, turlupino. Ugyancsak elnevezték őket azon helyek után is, ahol laktak: toulouseiaknak, lombardoknak, pecerdoknak, lyonistáknak és bihémiaiaknak. És hogy gyűlöletessé tegyék őket, a régi korok eretnekeivel való szövetekezéssel is megvádolták őket, s elnevezték: cathariknak, arianusoknak, manicheusoknak, gnostikusoknak, adamitáknak, apostoloiknak is. (Perrin idézett művénél a 25. oldalon, lásd még Samiel Morland: *The History of the Evangelical Churches of the Valleys of piemont* (A Piemonti Völgyek Evangéliumi Egyházainak Történelme) című művében a 12. és 13. oldalon, Antonine Monastier: *A History of The Vaudois Church* (A Waldensi Egyház Történelme) című művében az 51. és 52. oldalakon. Az általános megvetés kifejezésére velük szemben az ilyen elnevezéseket is felhasználták, amilyenek: a tudatlanság, boszorkányság stb. voltak. Ilyen értelemben ítélték el pld. Joan of Arc-ot, mint egy "vaudoise"-t. (Alexis Musen: *The Israel of the Alps* (Az Alpok Izraelje) című művénél az 1. kötet 13. oldalán az 1. sz. jegyzetben.)

²⁰⁶⁹ Lásd a két kivonatot a carcassennei inkvizícióról szóló feljegyzésből, a Döllinger által írt *Beiträge* című műnél a 2. kötet 3. 6. 286. oldalán, és a különbségekre vonatkozó kifejezetett megállapítást az augsburgi Dávid inkvizítorról szóló *Tractatusban*, ugyanezen kötet 316. oldalán. (Vagy Wilhelm Preger: *"Der Tractat des David von Augsburg über die Waldensier"* című művénél az *Abhandlungen der historischen Classe der königlichbayerischen Akademie der Wissenschaften* című gyűjteményben a 14. kötet 2. részének 211. oldalán.) Ugyancsak William of Puy Laurens *Chronique* című művénél az előszóban a 206. oldalon is.

²⁰⁷⁰ Lásd a 853. oldalon.

²⁰⁷¹ Jóllehet egyesek azon a véleményen vannak, hogy ez a kifejezés egyfajta papucsra vonatkozik, amit ők mint megkülönböztető jelent viseltek, mások ezzel ellentétes nézetet hangoztatnak, különösen a régebbi vizsgálódók. A Bethune-i Eberhard azt mondja, hogy őket Xabatatenseseeknek hívják, a xabatata szóból, amelyik a lábbelikre vonatkozik (MBVP. a 24. kötet 1572. oldalán), azonban Monastier Natalis Alexandre-t idézi, mondván, hogy őket azért nevezték így, mivel ők "sem a szombatot, sem a többi ünnepnapot nem ülik meg, és nem is folytatják munkájukat azokon a napokon, melyek a (római) katolikusoknál Krisztusnak, a Szűz Máriának és a szenteknek vannak szentelve" (Monastier idézett művében

II. A régebbi itáliai waldensek képezik az összekötő láncszemet

Jóllehet gyakorta megállapítást nyert az, hogy a waldensek teljesen elválasztották magukat Rómától, az ő szempontjukból talán mégis helyesebbnek látszik azt mondani, hogy Róma, amely elfajult, fokról-fokra eltávolodott az egyháznak azoktól az eredeti hitelveitől, amiket a legelső waldensek, a lyoni Waldo Pétert jóval megelőzőleg magukénak vallottak. Évszázadokon keresztül folytatták tovább ezt a hitet a Rómától való tényleges elválás nélkül addig, amíg Róma erőszakkal kísérelte meg tévedéseinek elfogadását. Ekkor azután ők "elhagyták Babilont". Róma abban az igyekezetében, hogy megkísérelje változhatatlanságának és ősiségének az elfogadását, ahhoz az állításhoz folyamodott, mely szerint a waldensek késői hitújítók, megcáfolni igyekezték ezzel a Vaudois-iaknak azt az állítását, hogy ők képezik azt a lelki összekötő láncszemet, amelyik az evangéliumi protestantizmust az ősegyház tanításaival fűzi egybe, éppen úgy, ahogyan ő (Róma) azt állította, hogy a protestantizmusnak nincsen semmilyen isteni megbízatása, vagy ősi eredete, hanem csak a tegnaptól származik, elhagyván egy forradalom következtében az anyaegyház, amely forradalmat helytelenül "reformációnak" - újjáalakításnak - neveznek. Azonban a waldensek hitvallásának elvei és az ő istentiszteletük voltak azok, amelyek időben megelőzték a pápaság szertartási módját és tévedéseit.

1. A RÓMÁTÓL VALÓ ELSZAKADÁS HAGYOMÁNYAI. — Észak-Itáliában - amint ezt már említettük - az evangéliumi vallási irányzatok ismételten feltörték a felszínre. A régi milánói vallási székelynek az az egyházközségi függetlensége, amelyet Ambrus épített ki, képessé tette ezt a körzetet arra, hogy a nagyobb hitbeli tisztaságnak és istentiszteleti módnak nyugodalmas mentsváraként maradjon fenn. Itt a Cotti-Alpok között kapott Vigilantius lelki erősítést az ő általa a növekvő babonáság ellen hangoztatott tiltakozásaihoz, és így történt, hogy Claudius, aki később megtámadta a képek imádatát megvádolták azzal, hogy ismét feléleszti Vigilantius tanításait. Itt virágoztak tehát a reformáció és a szimatikus (szakadár) egyházi csoportok, melyek büszkék voltak őseik szabadságjogainak örökére.

A különböző bibliai nyomozók határozott meggyőződése az, hogy a régebbi lombardiai waldensek - mint valami összekötő láncolat - visszanyúlnak egészen a Turini Claudiusig, sőt az őelőtte élt Vigilantiusig is. Ekként A.H. Newman Claudius teszi meg "összekötő láncszemnek" ezen őskori reformátusok és a XII. évszázad evangéliumi követői között.²⁰⁷² A waldensek közül néhányan világosan kapcsolatban állottak a Péter de Bruys és a Lausanne-i Henrikre vonatkozó előzményekkel. Waldo követői egyszerűen a gyülekezési pontot képezték a többi, korábbi vallási csoportok számára, mint amilyenek voltak a petrobrusiágnusok, az arnoldisták és az "alázatosak", a "Humiliatik". Mindezek később egymással összeolvadtak és ez az egyesülés egy olyan nagyszerű vallási és miszcionáriusi lendületet eredményezett, amit semmi sem tudott többi megakadályozni.

2. A WALDENSEK WALDO ELŐTTI GYÖKEREI. — A régi waldenseknek az ő ősiségükre vonatkozó tanúbizonyságait úgyszintén az ő eredetükre vonatkozókat is a pápai üldöztetések sötét napjaiban egybehangzó vélemények szerint elpusztították. Ezzel szemben azonban elegendő bizonyító anyag maradt hátra - kapcsolatosan ellenségeik soraiból származó hitelesítő tanukkal és azok őszinte beismerésével - ahhoz, hogy elegendő bizonytságot szolgáltatassanak arra, hogy Észak-Itáliában már Waldo idejét megelőzőleg gyökeret vertek. A XII., XIII, XIV. és XV. századból származó egykorú

az 51. oldalon.) Perrin ezt mondja: "A Waldensek elvetették a római ünnepeket és egyetlen más napot sem ünnepeltek meg a vasárnap kivételével, minek folytán őket "insabbathas"-oknak, azaz a szombatot meg nem ülőknek hívják." (Perrin idézett művében az 1. könyv 3. fejezet 25. oldalán.) Általában véve nem vették figyelembe az egyházi ünnepnapokat, mert azokat ember-csinálta ünnepeknek tekintették, kivéven talán a Karácsonyt, Húsvétot, a Mennybemenetel és a Pünkösd napjait. (Idézet a Comba-féle ismert műből a 283-285. oldalon.) Másrészt a legtöbben megtartották a vasárnapot közöttük, (ugyanott a 283-286. és az 1179. jegyzet, a 355. oldalon), miután ezt úgy tekintették, mint ami a Negyedik Parancsolaton alapul. És voltak még olyan egyének is, akiket tágabb értelemben ugyancsak a "waldens testvérek" közé soroltak - mint a passagi-k és némelyek a "waldens testvérek" vagy a bohémiai (csehországi) piccardok - akik a Tízparancsolatot teljesen szószerint vették és a hét hetedik napját ünnepelték meg. (Kivonatok a Döllinger-féle Beiträge című műből, a 2. kötet 327. 662. oldalain.)

²⁰⁷² Albert H. Newman idézett művénél az 1. kötet 558. oldalán.

és hozzáférhető forrásanyagokból megállapítások elemzése főképen csak technika értékű a jelen fejezetébe történő bevonásuk szempontjából. Ezért azokat a "D Függelék"-nél, a forrásmunkák között részletesen felsoroltuk, és azokat egy részletező térkép segítségével is szemléltetővé tettük. Természetesen ezek a források foglalják magukban a helyes végkövetkeztetésekre irányuló egyetlen megbízható alapot. A különböző tekintélyes tényezők véleményei önmagukban érdekesek és hasznosak ugyan, azonban egyáltalán nem döntőek. A bizonyító anyagot gyakran túlszárnyalják a túlságosan sűrűn előforduló előítéletek, vagy fordítások, meg a papság irányába elhajló vélemények.

III. A szervezet és a missziós lelkészkedés

Az itáliai és a franciaországi waldensek, akik Waldo élete alatt egymással egyesültek, nem maradtak meg sokáig egyetlen testületben. A francia waldensek őt úgy tekintették, mint az egész vallási szekta megalapítóját, azonban a lombardiaiaknak egy ettől némileg eltérő szervezeti formája volt, és az Eucharistát illetően megtartották sajátos elképzeléseiket, mely abban állott, hogy annak semmilyen hatása nincsen akkor, ha azt egy méltatlan lelkész szolgáltatja ki. Ezenkívül ők nem tértek ki a kézimunka végzése elől olyan formában, mint ahogyan ezt a franciaországiak tették. A Bergami-ban Kr.u. 1218. évben megtartott konferencián megkísérelt összebékülés meghiúsulása után a két vallási csoport mindegyike szétvált és hosszú ideig saját útját járta.²⁰⁷³

"A francia waldensek még féltek a szakadástól, az egyháztól való félelmükben még visszariadtak attól, hogy átlépjék a Rubicont. Ezzel szemben Milánóban lévő testvéreik jó iskolában tanulták meg ezt a tételt, hogy a békéltetés nem egyéb törbecsalásnál. Ők nem tudtak beleegyezni egy döntés nélküli tiltakozásba, és nem állottak messze attól, hogy megelőzzék azt a szétválást, amelynek a Reformáció napjaiban kellett aztán megtörténnie."²⁰⁷⁴

1. BEFOLYÁSUK BEHATOLT A KÖRNYEZŐ ORSZÁGOKBA IS. — Itáliában a waldensi hitvallók, akik a római romlottságokkal szemben léptek fel, szerte voltak szóródva Lombardia városaiban, azonkívül Nápolyban, Szicíliában, Sénuában és Kalábriában. Ezek rendszeres levelezésben állottak a más országokban élő testvéreikkel. A waldensi hívők nemcsak Svájcban, Németországban, Magyarországon, Lengyelországban, Morvaországban és Csehországban is. Azonban központi legfőbb székhelyük mégis csak Milánóban volt.²⁰⁷⁵ Később aztán a megnövekedett üldöztetések idején ez a központ az Alpok völgyébe tolódott el, ahol ez az üldöztetés nem öltött drasztikus formákat egészen a XI. század kezdetéig és a legrosszabb csak a Reformáció után következett be.²⁰⁷⁶

A waldenseknek ama felfogása világánál, mely szerint ők alkotják az igazi egyházat, egy hathatós lelkészi karral és szervezettel együtt, szükségesnek látszik az, hogy rövid áttekintést szerezzünk ennek a lelkészkedésnek jellegére nézve, és ama szervezetnek a hatásosságát illetően, úgy, ahogyan az az észak-olaszországi hegyek völgyeiben működött.

2. KIKÉPZŐISKOLA A PRA DEL TOR-BAN LÉVŐ REJTEKHELYEN. — A waldensi lelkészeket vagy lelkipásztorokat "barbes"-eknek, vagy "barbas"-oknak nevezték el, ami a ragaszkodó tiszteletnek volt a kifejezése, s ami eredetileg "uncle"-t, "nagybácsit" jelentett.²⁰⁷⁷ Egykoriban a kiképző-iskola központja Lombardiában volt, azonban mai napig is fennmaradtak a barbes-ek e tanintézetének néhány nyomai Piemontban Pra del Tor-ban, a jól rejtett Angrigna Völgynek csaknem járhatatlan hágója mögötti részen,²⁰⁷⁸ amelyik a citadellák, a kollégiumnak és az évi azimódus gyülekező helyének hármass szerepét volt hivatva betölteni. Az ezt itt körülvevő hegységek, amelyek elzárva tartották azt a világtól, támogatták a szent elmélkedések és a tanulmányozások gyakorlását és szembeállottak mindenféle gyöngeséggel és behódolással.²⁰⁷⁹ Még napjainkban is ott látható az egyik

²⁰⁷³ David S. Schaff idézett művénél az 1. rész 497. 498. oldalain.

²⁰⁷⁴ Comba idézett művében a 72. oldalon.

²⁰⁷⁵ Ugyanott a 73-75. és a 66. oldalakon.

²⁰⁷⁶ Davids Schaff idézett művénél az 1. rész 498. 499. oldalain.

²⁰⁷⁷ Morland idézett művénél a 178. oldalon, Muston idézett művében az 1. kötet 18. oldalán.

²⁰⁷⁸ Monastier idézett művében a 93. 94. oldalakon, Muston idézett művénél az 1. kötet 18. oldalán.

²⁰⁷⁹ Gilly: Waldensian Researches (Waldensi Kutatások) című művében a 438. oldal.

olyan magas kőasztal, amelyik körül annakidején a fiatal misszionárius lelkipásztorok helyet foglaltak, amint az Isten Igéit tanulmányozták és saját nyelvükre átírták, ahogyan azt a Pra del Tor-ba látogatók olyanformán láthatják, mint ahogyan ezt a könyv 838. oldalán bemutatjuk. És még ma is mutogatják ott a régi tanintézeteknek kőből készült alapjait. Volt ott ezenkívül még egy nagyméretű bevájt barlang is a hegyoldalban, ami néha olvasóterem gyanánt szolgált.

Ebből a szentélyből - amelyik egyike Európa legfélreesebb helyeinek - szálltak tova a rettenthetetlen fiatal prédikátorok szent küldetésük gyakorlására szerteszét, áthatolva az Alpokon, az Appennineken és a Pyreneusokon azért, hogy elterjesszék azt az evangéliumi üzenetet, amelyik később a reformáció idején érlelte meg gyümölcseit.²⁰⁸⁰ Ez a prédikálás volt kétséget kizárólag az, amelyik Husz, Luther és Kálvin útját egyengette.²⁰⁸¹

3. JÓL KIEGYENSÚLYOZOTT KIKÉPZÉS ELŐZTE MEG A FELSZENTELÉST. — Ezek a fiatal férfiak nagy fáradsággal lettek kiképezve, aminél a Szentírás volt alapvető tanulmányuk és szöveggönyvük. Megkövetelték tőlük azt, hogy könyv nélkül tudják az összes evangéliumokat és a Leveleket, különösen a Máté és János evangéliumait, egyeseket az általános Levelek és a Pál által írott Levelek közül, egyes részek mellett, amelyek Dávid, Salamon és a Próféták Könyveiből valók.²⁰⁸² Mivel abban az időben a könyvnyomtatás még ismeretlen volt, idejük egy részét a Szentírás egyes részeinek kézzel történő másolásával töltötték el, amelyeket aztán később akkor osztottak szét, amikor mint misszionáriusok egész Európában szétoszlottak. Minden egyes ilyen másolatnak sokak számára kellett szolgálnia, az átírás és másolások súlyos feladata következtében.

A kiképezésnek ezt az időszakát - ami az első két vagy három esztendő alatt zajlott le - az elmélkedő visszavonulás és a tanulmányoknak szánt hasonló időszak követte, mielőtt félre tétettek volna a kezek rátételével a szent lelkészdedés számára.²⁰⁸³ Csak azután nyertek jogot arra, hogy hirdethessék az Igét és kiszolgáltathassák a szentségeket.²⁰⁸⁴ Ezalatt az időszak alatt ugyancsak kiképzést nyertek a latin nyelvben - az ő római tájszólásuk szerint - valamint az olasz nyelvben is,²⁰⁸⁵ hasonlóképpen el kellett sajátítaniuk valamiféle kézművességet, vagy élethivatást úgy, hogy azokkal fedezni tudják saját megélhetésük költségeit, különösen akkor, amikor utazásokat tettek.²⁰⁸⁶

Ezen ifjak között sokan voltak olyanok is, akik kiváló eredményeket értek el a gyógyító tudományokban, mint orvosok és sebészek. Morland felvilágosító szavakkal jól jellemzi azt a munkát, melyben a gyógyítást a missziós művel kötötték össze, valamint általános műveltségük széles távlatait.

"Ezek a Barbes-ek, akik otthon maradtak a völgyekben, - "Valloys"-ekben - (amellett, hogy a lelkészdedés művében dolgoznak és fáradoznak) magukra vállalták azt, hogy fegyelemre nevelik és tanítják az ifjúságot (különösen azokat, akiket a lelkészi hivatásra jelöltek volt ki), úgy a nyelvtanra, a logikára, az erkölcsbölcseletre és a hittanra. Ezenfelül legnagyobb részük a fizikai és a gyógyítás-tudomány elméletével és gyakorlati részével is foglalkozik (sebészettel is), és ezekben ők (amint ezt történettudósai elmondják nekünk) csodálatos módon kitüntetik magukat, ami mellett úgy a lélek, mint a test számára rendkívül tehetséges és ügyes orvosoknak bizonyulnak. Mások közülük ugyan-csak különféle kézműves mesterséggel foglalkoztak, amivel Szt. Pált - aki maga is sátorcsináló volt - és a Krisztust magát is utánozták."²⁰⁸⁷

²⁰⁸⁰ Gilly: Narrative művének a 255. oldalon.

²⁰⁸¹ Comba idézett művének a 80. oldalon.

²⁰⁸² Perrin idézett művének a 238. oldalon. A II. rész, melynek címe: "A Lelkipásztorokat avagy a lelkészeket illetőleg", amelyik a piemonti waldens egyházak egyik régebbi tanulmányából származik, közérthető magyarázatot nyújt a papi kiképzésre, a köteleességekre és a kiváltságokra nézve. Morland idézett művének az 1. kötet 73. 74. oldalon.

²⁰⁸³ Perrin idézett művének a 238. oldalon, Muston idézett művében az 1. kötet 19. oldalán.

²⁰⁸⁴ A IX. cikkely a Confession of 1508. (az 1508. évi Hitvallás) című műnél a Morland-féle idézett munka 51. oldalán.

²⁰⁸⁵ Muston idézett művében az 1. kötet 19. 20. oldalain.

²⁰⁸⁶ Ugyanott a 19. oldalon.

²⁰⁸⁷ Morland idézett művében a 183. oldalon. Ennek kellett a csúcspontot képviselnie, Morel-barbe szerint a reformáció idejében az oktatás főleg elemi színvonalú volt.

4. KIMAGASLOTTAK, HOGY SOKOLDALÚ LELKÉSZI HIVATÁST TÖLTSENEK BE. — Amidőn kiképzésük befejezést nyert és miután jellemzőségeikről bizonyosságot tettek,²⁰⁸⁸ - mert csak valóban hűséges férfiakat volt szabad a lelkészi hivatásra szentelni - kézzel és lábbal lettek félretelve a lelkész-kedés számára, és mindenki, aki később súlyos bűnbe esett, ki lett közösítve úgy a templomból, mint a prédikálás hivatalából.²⁰⁸⁹ Nagyon kevés lelképásztor élt házasságban, rendes körülmények között nőtlenek maradtak azért, hogy teljesen szabadok maradjanak az utazások céljára.²⁰⁹⁰

Gyakran megtörtént az, hogy ezek a fiatal barbes-ek, miután kiképzésük otthon befejeződött, Európa nagy egyetemeire vették fel magukat azért, hogy nyugodtan tudják terjeszteni evangéliumi igazságait, és sokan voltak közöttük, akik szakértő hitvitázókként szerepeltek.²⁰⁹¹ Lelkészkedésük alatt prédikáltak, meglátogatták a közelben vagy távolban lévő betegeket, kiszolgáltatták a keresztség és az Úrvacsora két szentségét, és oktatták a gyermekeket. Ez utóbbiban a világi férfiak is segítették őket. Hitközösségeikben jelentékeny számú iskolával rendelkeztek.²⁰⁹² Volt náluk is a fülgyónásnak egy formája az olyan egyének kényelmére, akik tanácsadás végett keresték fel őket, azonban a waldensek nem mondták úgy, mint a papok teszik, hogy "Én feloldozlak téged", hanem úgy, hogy "Isten oldozzon fel téged bűneid alól".²⁰⁹³ A barbes-ek, mint döntőbírák is szerepeltek a viták alkalmával és szabályokat áthágókat fenytetéssel is sújtották, sőt elmentek egészen a kiátkozásig is.²⁰⁹⁴ Abban az esetben, amikor problémáikat nem tudták helyileg megoldani, azokat a szinódus elé vitték.²⁰⁹⁵

Nyilvános istentiszteleteik alkalmával az egész gyülekezet gyakran együttesen, fennhangon imádkozott a szentbeszéd előtt és azután.²⁰⁹⁶ "Zsoltárokat és szabadon elmondott szövegeket" énekeltek, ámbar legtöbb éneküket a templomi szertartásokon kívül zengték el.²⁰⁹⁷ Nem használtak fel úgynevezett egyházi imákat az Úr Imádságának kivételével. És a barbes-ek szentbeszédeiben kívülről idézték és mondták el a Biblia szövegét.²⁰⁹⁸

5. AZ ÉVENKÉNTI SZINÓDUS UTASÍTOTTA AZ ÖSSZES LELKIPÁSZTORT ÉS MISSZIONÁRIUST. — A minden évben megtartott szinódus²⁰⁹⁹ vagy közgyűlés - melyet rendszeren szeptember hónapban hívtak egybe - az összes elérhető Barbes-ekből állott a hasonló létszámú férfiakkal együtt, ami gyakran egyenként 150 főt is kitett. A gyülekezet gyakori helyszíne ugyanaz az eldugott, hegységgel körülvett terület volt, azaz az Angrogna völgye. Ezeken a szinódusokon egy - general director - vezérigazgató elnökölt, akinek címe "elnök" vagy "moderator" volt és aki minden szinódus alkalmával külön lett kinevezve.²¹⁰⁰ Nem volt ott semmilyen főpapi megkülönböztetés, mivel egyedül csak a kort, a szolgálatot és a képességet részesítették elismerésben.²¹⁰¹ És azokat a vezetőket, akiknek őket kormányozniuk kellett, saját maguk választották meg.²¹⁰²

²⁰⁸⁸ Perrin idézett művénél a 238. oldalon, Monastier idézett művében a 92. oldalon.

²⁰⁸⁹ George Morel: Levél Oecolampadiushoz, amelyet Comba fordított le, idézett művében a 290. és 291. oldalakon, Perrin idézett művében a 238. oldalon, Monastier idézett művében a 92. oldalon.

²⁰⁹⁰ Monastier idézett művénél a 94. oldalon, Muston idézett műve 1. köteténél a 20. oldalon, a 16. cikkely az 1508.-i Hitvallásnál, a Morland-féle idézett műben az 57. oldalon, Morel a Comba-féle ismert könyvből idéz, hivatkozott művében 290. oldalán.

²⁰⁹¹ Wylie idézett művénél az 1. kötet 29. oldal.

²⁰⁹² Gilly Narrative című művénél a 211. oldalon, Perrin idézett művében a 112. oldalon.

²⁰⁹³ Comba idézett művénél a 266. 267. oldalakon és - Morel levelét idézve - a 291. oldalon is.

²⁰⁹⁴ Perrin idézett művénél a 239. oldalon.

²⁰⁹⁵ William Beattie: The Waldenses (A Waldensek) című művénél a 60. oldalon.

²⁰⁹⁶ Muston idézett művénél az 1. kötet 20. oldalán.

²⁰⁹⁷ Ugyanott Beattie idézett művénél a 99. oldalon.

²⁰⁹⁸ Morland idézett művénél a 85. oldalon, Gilly idézett Narrative című művében a 209. 210. oldalakon. Perrin idézett művében a 239. oldalon.

²⁰⁹⁹ Pierre Gilles: Historie ecclesiastique des églises réformées, recueillies en quelques vallées de Piedmont (Egyháztörténelem, összegyűjtve néhány piemonti völgy református egyházáról) című művében a 2. fejezetnél.

²¹⁰⁰ Muston idézett művénél az 1. kötet 20. oldalán.

²¹⁰¹ Monastier idézett művénél a 93. oldalon.

²¹⁰² Morland idézett művénél a 74. oldalon.

Ezeket a zsinatokon levizsgáztatták a fiatal férfiakat és azokat, akik itt alkalmasnak bizonyultak, áttették a lelkészi testülethez. Azokat az egyéneket, akiknek távol eső egyházközségekhöz, vagy helységekhez kellett elutazniuk - ami rendszerint turnusokban történt - itt jelölték ki. Ezek a kiküldetések - szabály szerint - két esztendő tartamára szóltak, azonban az illető mindaddig nem térhetett vissza, amíg egy másik egyén be nem töltötte a helyét.²¹⁰³ Hasonlóképpen a szinódus alkalmával történtek a változtatások a völgyekben, vagy a távoli helységekben lévő lelkipásztori helyeknél, aminél a lelkipásztorokat - rendes körülmények között - minden két, vagy három évben változtatták, illetve kicserélték.²¹⁰⁴ A barbes-ok soha nem tettek kísérletet, hogy fontos feladatokat vezetőik tanácsai vagy beleegyezése nélkül hajtsanak végre.²¹⁰⁵ Úgynevezett "Regidor"-okat (Véneket) választottak meg arra, hogy alamizsnát és felajánlásokat gyűjtsenek, amiket aztán a szinódus elé vittek szétosztás szempontjából, mivel azokat a barbes-eket, akik mint lelkipásztorok teljesítettek szolgálatot, rendszeren önkéntes hozzájárulásokkal támogatták, azaz élelmezésüket és ruházatukat odaszállították számukra.²¹⁰⁶ Ugyanitt tettek jelentést az egyes egyházközségek állapotáról is és terveket készítettek a következő évek számára, úgyszintén kinevezéseket hoztak a különféle szolgálati helyek betöltése érdekében.

6. MINDANNYIAN AZ EVANGÉLIZÁLÁSBAN JÓL KÉPZETT MISSZIONÁRIUSOK VOLTAK. — A waldensek éppen úgy evangéliumi életmódot folytattak, mint amilyen evangélizálók voltak. Egyetlen misszionárius csoportot képeztek, s nem csupán megtartották a világosságot saját hegyvidéki elvonultságukban, hanem elvitték azt egész Európába is. Minden Barbes-től megkívánták azt, hogy mint misszionárius teljesítsen szolgálatot, s hogy teljesen be legyenek avatva az evangélizálás "finom kötelességeibe" is. Ezt a kiképzést az egyik idősebb lelkész vezetésével végezték, akinek vállaira rakták annak terhét, hogy fiatalabb társait teljesen kioktassa.²¹⁰⁷ Régi törvényszerűség volt az egyházban az, hogy mielőtt valaki kiválaszthatóvá lett volna, mint "barbe", valamely hazai feladat végzésére az illető férfiúnak egy időszakon keresztül kellett misszionáriusként szolgálnia és az esetleges mártírhalál lehetőségét minden alkalommal szemé elé tárták.

A misszionáriusok látogatásokat tettek a waldensek szétszórt társulatainál, legfőbb munkájuk azonban az evangélizálás volt. Minden irányban igyekeztek kiterjeszkedni, Itáliába, Franciaországba, Spanyolországba, Angolországba, Germániába, Csehországba, Lengyelországba, sőt még Bulgáriába és Törökországba is.²¹⁰⁸ Lábaik nyomát az istenfélő emberek gyülekezetei és a mártírok máglyatüzei jelezték, és főbb állomáshelyeiket az égő máglyaoszlopok fénye mellett tudjuk nyomon követni.²¹⁰⁹

A katolikus Bernard of Fontcaud keservesen panaszkodik azon, hogy ők "állandóan tovaözlönnének, merész arcátlansággal, közelre és távolra, elvívén az egész széles világra hitszegésük mérgét".²¹¹⁰ Mielőtt az inkvizíció még el nem zárta őket ettől, a katolikusokkal nyilvános hitvitákat folytattak.²¹¹¹ Hősi fából voltak ők faragva mindnyájan.

Később aztán úgy mentek szét, hogy igazi küldetésüket kereskedői, kézművesi, orvosi, vagy vándor-árusi álarc alá rejtették, akik olyan tárgyakat árultak, amiket csak távoli piacokon lehetett

²¹⁰³ Monastier idézett művénél a 93. oldalon.

²¹⁰⁴ Muston idézett művében az 1. kötet 20. oldalán, Morel levele idézve a Comba-féle ismert műben a 290. oldalon.

²¹⁰⁵ Gilles idézett művénél a 16. oldalon. Perrin idézett művében a 238. oldalon, Morland idézett művénél a 74. oldalon.

²¹⁰⁶ Monastier idézett művében a 92-94. oldalakon, Acland idézett művében az 1. oldalon, Perrin idézett művénél a 238. oldalon, Morland idézett művénél a 74. oldalon.

²¹⁰⁷ Muston idézett művében az 1. kötet 19. 20. oldalakon, Monastier idézett művénél a 100. oldalon.

²¹⁰⁸ Valerian Krasinski: *Histprical Sketch of the Rise, Progress and Deoline of the Reformation in Poland* (A lengyelországi Reformáció feltámadásának előhaladásának és hanyatlásának történelmi vázlata) című művénél az 1. kötet 53. oldalán. Lásd még Leger Jean: *Histoire générale églises evangélique des vallées de Piemont* (A piemonti völgyek evangéliumi egyházainak általános történelme) című művében a 2. kötet is, a 336. 337. oldalon, Elliott idézett művénél a 2. kötet 385. oldalán.

²¹⁰⁹ Comba idézett művénél a 74. 75. oldalakon.

²¹¹⁰ Bernard of Fontcaud: *Adversus Waldensium Sectam* (A Waldens Szekta Ellen) című műben, az MBVP-gyűjteménynél a 24. kötetben, az 1585. oldalon. Lásd a fordítást a Monastier-féle említett műben is a 101. oldalon.

²¹¹¹ Comba idézett művénél a 47. 54. 55. oldalakon.

beszerezni, mint amilyenek voltak pld. a selyemfélék, vagy az ékszerek. Ily módon alkalmuk nyílt arra, hogy pénz vagy árjelzés nélkül árusítsák az Isten Igéjét, mindenkor magukkal hordván a Szentírásnak egy-egy részletét, melyet rendesen saját maguk írtak át, illetve fordítottak le. Az a jól ismert leírás, mely a Bibliának a magasabb társadalmi osztályok között való szétosztásról szól, a vándor ékszerárusok álarca alatt, a Passau Inkvizitor révén jutott tudomásunkra.²¹¹² A vándoráruson lévő durva gyapjúból készült csuha és a mezítelen lábak éles ellentétben állottak a papi bíborral és a finom lenvászonnal.

Whittier szép szavakkal rajzolja meg ezt a látványt:

"Oh, szép hölgyem, mily szépek azok az én selymeim, és mily ritkaságok azok, -
A legdúsabb szövédékei ezek az indiai szövőszékeknek, amelyek méltók a szépkirálynő viselésére is,
És gyöngyeim oly tiszták, mint a te szép nyakad,
Melynek ragyogó fényével azok versenyre kelnek:
Fáradtságos úton hordoztam én magammal azokat, -
Nem vásárolna-e belőlük az én szépséges úrnőm?
Oh szép hölgyem, van még egy olyan drágakövem is,
Mely tisztább fényben sziporkázik,
Mint annak a gyémántnak a tüze, mely a királyok
Fennkölt homlokán lévő koronákban ragyog.
Egy csodásan szép gyöngy, végtelenül olcsó áron,
Melynek értéke soha nem fog elenyészni,
S aminek világossága elbűvöl majd téged és
Áldást fog képezni a te utaidon"²¹¹³

IV. Üldözések követik a világi hatalmak uralmát

Amikor még Róma felfelé kapaszkodott, először azért, hogy elérje az összes egyházak feletti törvényes főhatóságot, majd azután hogy uralma alá hajtsa a nemzeteket, minden keze tele volt munkával. Azonban az idő gondoskodott mindenről. Amilyen mérvben gyarapodott Róma hatalma, úgy növekedett a szakadás is, és ennek következtében az inkvizíciót már a XIII. század elején bevezették. Amikor aztán a tájszólások szerint megírt Szentírásokat a waldenseken keresztül meg tudták szerezni maguknak a népek, s amint a pápaság kifejlődött és leleplezett jellege nyíltan olybá tűnt, mintha az az ihletett jövendölések beteljesülése lenne, Rómát a legmélyebb felháborodás töltötte el az oldalába szúrt eme tuskével szemben. Miután sikerült végül is neki az, hogy úgy az egyházak, mint a nemzetek feletti hatalmat birtokba kerítse, - az e célra szükséges kényszerítő eszközökkel egyetemben - ettől kezdve a világi kar teljes erejét a waldensek és az egyéb "eretnekek" ellen kezdte fordítani, abban a szakadatlan igyekezetében, hogy vagy leigázza, vagy teljesen megsemmisítse őket. Ily módon tehát Róma - amely nem volt hajlandó ezeket az égő és világító fényeket eltűnni - szabadjára engedé ellenük minden dühét, és azon iparkodott, hogy kioltsa azokat a fáklyákat, amelyek fényesen lángoltak a pápai hittagadásnak sötétségében. Szünet nélkül való háborúskodást jelentett ez.

"Szerencsétlenségre az inkvizíció is mindenütt elterjedt a nyomukban, egymásután oldva ki azokat a fáklyafényeket, amelyek a sötétségben izzottak. ... Mindezek dacára mégis volt egy olyan világosság, amely fennmaradt, hogy égve maradjon az "alpesi oltár" tűlsó felén."²¹¹⁴

Mikor a waldensek továbbterjedését az Európa különböző részeiben kitört üldözés megakadályozta, egyesek elpártoltak tőlük, egyesek elárulták testvéreiket, míg mások halált szenvedtek hitü-

²¹¹² Reineri ... Contra Waldenses című művében, az MBVP-gyűjteménynél a 25. kötetben a 273. oldalon. Lásd a fordításnál a Monastier-féle ismert műnél is a 101-103. oldalakon és a Comba idézett művénél a 278-280. oldalakon.

²¹¹³ John Greenleaf Whittier: "The Vaudois Teacher"-re vonatkozó cikket (A waldens tanító), - a The Complete Poetical Works of John Greenleaf Whittier (J. Gr. L. Whittier összes költeményei című műben a 3. oldalon.

²¹¹⁴ Comba idézett művénél a 80. oldalon.

kért és ismét mások a föld alá lettek kényszerítve olyan mértékben, mintha külsőleg egyetértének, ezzel fedezve és álcázva titkos hitüket. Sokan voltak, akik esetenként látogatták a templomokat, hogy ezzel is eltereljék a gyanút magukról - talán ott inkább átkokat mormoltak, semmint imádkoztak - s felkeresték a papokat házasságkötéshez és a megkeresztelés végett, azonban titokban ezek testvéreikkel jöttek össze és az egyházi szolgálatokat az utazó waldens-misszionáriusok kezéből fogadták el.²¹¹⁵

Amint az üldöztetések megnövekedtek, számos evangéliumi tanúságtevő visszavonult a lombardiai síkságról a Piemonti Alpoknak csaknem járhatatlan vadonjainak elszigeteltségéhez és Franciaországnak közelben fekvő hegyes részeibe. Ezek aztán itt elrejtőzve maradtak, jóllehet még továbbra is tevékenyen működtek a sűrűbben lakott területekben. Nem volt sehol sem olyan erős, állhatatos, hosszú ideig tartó és eredményes ellenállás Rómával szemben, mint ezen a helyen, ahol az evangéliumi igazságnak egymásra következő tanúságtevői voltak, amelyek ideje a nagy egyházszakadást megelőző korra nyúlik vissza. Ez volt az a hely, ahol az igazi "egyház a pusztaságban" megtalálta egyik rejtékét, ami alatt a kereszténység legnagyobb része le volt kötözve a pápai egyház uralma alatt.

1. A RÓMÁTÓL VALÓ FÜGGETLENSÉG MÉG MEGMARADT AZ ALPESI ERŐSSÉGEKBEN. — Piemont tartománya onnét kapta ezt az elnevezést, mert az a "ad Pedes montium" - azaz a "hegyek lábainál" - vagy olaszul a "piedmont"-nál fekszik, vagyis azokban az Alpokban, amelyek Itáliát Franciaországtól elválasszák. Piemont síksága tele van tűzdelve városokkal és falvakkal. És mögötte tornyosul fel fennkölt magasságban a hegyvonulat, gleccserek borította csúcsaival, és azokkal a gránit-tömbökkel, amelyek gyakran ketté vannak hasadva, köztük olyan tátongó szakadékokkal, melyeken vadul rohanó vízesések zuhognak alá. Itt ezek közt a hegyekből alkotott bástyák mögött, a legvadregényesebb és legjobban elzárt alpesi erősségek között - melyeket Isten előre megalkotott, és amelyek felett régóta őrködött - az itáliai maradék evangéliumi egyház fenntartotta függetlenségét a mindjobban elterjedő római istentagadással szemben, és magasra tartotta azt a lámpát, amely továbbra is világítva égett azon a hosszú éjszakán keresztül, amely a kereszténységre leszállott. És ugyanúgy, mint hogy a lámpa a sötétség elmélyülésének arányában mindjobban árasztja a fényét, ugyanúgy vált mindinkább észrevehetővé ezeknek a hegyi lakóknak magasra emelt fáklyája, ahogyan a pápai sötétség éjszakája mindjobban elmélyült.

Amikor az Isten azt akarja, hogy valamely nép egy különleges művet végezzen el, ilyenkor kedvező körülményeket alakít ki számára a végrehajtás megkönnyítéséhez. Így történt ez a zsidókkal is Palesztinában a népek országútján. És ugyanez az eset állott be a waldenseknél is az Itália és Franciaország között fekvő hegyvidéki erősségeikben. A hegyekkel borított területekben lakó emberek tovább szoktak ragaszkodni a régi szokásaikhoz és ősi hitükhöz, és a legkisebb mértékben érinti őket a környező világban végbemenő változások, így tehát ezek az alpesi hegyi erősségek olyan rejtékhelyet képeztek, amelyben a hitet meg lehetett őrizniük. Ugyanakkor központi elhelyezkedésük kijáratot biztosított számukra úgy északi és déli, valamint keleti és nyugati irányban is.

2. A WALDENSI VÖLGYEK A RÉGI RÓMAI ÚTVONAL KÖZELÉBEN FEKÜDTEK. — Azok a völgyek, melyeket a waldensek foglaltak el, nem voltak nagyon távol attól a régi római útvonaltól, mely a Cotti-Alpok szorosain vezet keresztül és amelyik a legfőbb közlekedési vonalat képezte Észak-Itália ősi egyházai és a Dél-Franciaországi egyházak között. Ezt az utat használta volna Pál apostol is akkor, ha szárazföldön kellett volna neki Rómából Spanyolországba utaznia. Talán Iréneus, Lyon püspöke is - akit azért küldtek Rómába, hogy ott beszámoljon a gall-egyház helyzetéről - maga is ezeket az ösvényeket járta. Amrusnak - aki ismételt utazásokat tett Itáliából Galliába - szintén eme völgyek közelében kellett elhaladnia.²¹¹⁶ Az útvonal elhelyezését tehát hadászatnak kell minősíteni.

Az Arles-ben (Kr.u. 314.), Milánóban (Kr.u. 346-354.), Aguleágban (Kr.u. 381.) és Turinban (Kr.u. 397.) megtartott zsinatok mindegyike azt tette szükségessé, hogy ezt a híres hegyi szorost

²¹¹⁵ Ugyanott a 158. oldalon.

²¹¹⁶ Gilly: Waldensian Researches (Waldensi Kutatások) című művében a 49-56. oldalig terjedő részben.

használják fel a közlekedésre. A Beries által az útvonal jellegére vonatkozó leírás²¹¹⁷ teljes világossá teszi, hogy az Itália és Franciaország, Spanyolország és Britannia között utazó evangéliumi hírvívek és zarándokok számára teljesen lehetségessé volt téve az, hogy ennek az útvonalnak segítségével szoros kapcsolatot építsenek ki ezeknek a völgyeknek a lakóival, mint amely útvonal már rég időktől fogva a legfőbb és központilag fekvő átkelőhelyet képezte Galliába.²¹¹⁸ Ilyeténképpen a waldensek vidéke közvetlen közelében feküdt az európai fontos utazásokra szolgáló történelmi átkelőhelyeknek.

Így sikerült tehát - az Isten akarata és gondviselése következtében - egy csaknem áthatolhatatlan erősséget megszerezniük a római kereszténység valóságos központjában. Mindez jó volt úgy a védekezés, mint az üldöztetés szempontjából is. A világhíres milánói székesegyház tetejéről tiszta időben, pompás kilátásban gyönyörködhetett az ember a Piemonti Alpok felé, melyek Európa legmagasabb hegyei közé tartoznak, s amelyek olyan messze húzódnak kelet és nyugat felé, ameddig csak a szem el tud látni. Ha ezeket az Alpokat dél felől a síkságon keresztül közelítjük meg, akkor azok, mint valami barikádláncolat tornyosulnak a magasba a háttérben, hatalmas hegyfal gyanánt zárva el a láthatár peremét. Egyes hegycsúcsok úgy emelkednek ki közülük, mint megannyi templomtorony, míg mások inkább tömör falú kastélyokhoz hasonlítanak. Lábaiknál erdők fészkelnek és védő köpönyeg mintájára borítják be a hegyek lejtőit, mialatt csúcsaikat az örök hó és a gleccserek koronázzák. És a lenyugvó nap bearanyozza ezeket a sűrű hegycsúcsokat mindaddig, amíg azok izzásba nem jönnek, mint a fáklyák, és míg ki nem gyulladnak, mint valami tűzben álló fal az egész ég vonalán.

Itt - ezek között a hegységek között - fekszenek azok a waldensi völgyek, amelyek a szűk és magasan fekvő hegyszorosokba torkolnak, keresztülkanyarogván a meredélyek között és átszelve azokat a felhőket, amelyek az Alpok hegycsúcsai körül ide-oda úszkálnak, a vaduzi hegyek alkotta templomban, amelyet azokban a régi, emlékezetes időkben olyan sokszor öntözött meg a mártírok vére. Ezek a völgyek voltak hosszú idő óta otthona és menedéke az Alpok Izraelének.²¹¹⁹

3. AZ EGYMÁSSAL KAPCSOLATOS VÖLGYEK CSODÁLATOS ERŐSSÉGET KÉPEZTEK. — Ezek a piemonti völgyek - ahol a waldensek régóta virágoztak és ahol ők még máig is élnek - szám szerint heten vannak, s őket magas hegyvonulatok választják el egymástól. Az első három völgynek vonulata hasonlatos a kerék küllőihöz, melyek a kerékagyból futnak ki. Ezek elsejét Luserna-nak, vagy a Világosság Völgyének hívják és azt egy hegységből képződött fal zárja be, a második neve Rora, azaz a Harmat Völgye, mely egy hatalmas csészéhez hasonlít, amelynek kerülete ötven mérföldet tesz ki, s amelynek peremét szagztatott hegycsúcsok szegélyezik, és a harmadik az, melyet Angrogna-nak hívnak, a (Groans Valley) Sóhajok Völgyének, amely valamennyi legfőbb szentélyét képezi, és amelyet különösen meg kell jegyeznünk. Ezeken túl terült el aztán még négy másik völgy, amelyek a félkör szegélyét alkották és amelyek végét az a fenséges hegyvonulat zárta le, amelyik az egész területet egy teljes védőfállal zárta le. Mindegyik völgy egy-egy önálló erősséget alkotott, saját be és kijárással, barlangjaival és hatalmas kősziklabérceivel együtt. Azonban ezek a völgyek olyan módon állnak kapcsolatban egymással, hogy egyikük a másikba nyílik, amivel egyetlen erőd-láncolatot alkotnak. Ezek a völgyek - durván számítva - egy háromszöget képeznek, a völgyeknek egy legyezőszerű olyan csoportját, amely az óriás Alpok hegytömbjéhez támaszkodik. A szakértőknek az a megállapítása, hogy a legkiválóbb mérnöki szakértelem is aligha tudta volna ezeket a völgyeket olyan formára kialakítani, hogy azok ilyen csodálatraméltó erősséget alkossanak, lehetetlen áttekintést nyerni a helyszín felett és észre nem venni annak a gondviselészerű tervezésnek a nyomait, amelyek világosan rajta vannak, mint az Istenség bélyegei.

²¹¹⁷ Nicolas Bergier: Histoire des grands chemins de l'empire romain (A római birodalom nagy útvonalainak története) című művében a 3. könyvnl, a 452-455. és 467-471. oldalakig bezárólag.

²¹¹⁸ A Mnianus Marcellinus idézett művében a 15. könyv 10. fejezeténél, a 3-8. szakaszban, a Loeb-féle Classzikus Könyvtárban az Ammianus Marcellinus-ra vonatkozó résznél, az 1. kötet 183. 185. oldalain.

²¹¹⁹ Számos mély lelki benyomást keltő leírás jelent meg már ezekről a völgyekről, - mint amilyenek a Morland, Gilly, Muston, Wylie és Beattie által írott könyvekben találhatók - és ezek tartalmát itt ismertetjük, kibővítve azokat az írónak a völgyben végzett személyes megfigyeléseivel.

Nincsen Európában még egy olyan hely, amely oly kedvező lenne a védekezés számára, mint amilyen a waldenseknek ez a hegyi lakhelye volt. A várerősségek és a csaknem megközelíthetetlen völgy-szakadékok - melyekben egyetlen idegen sem volt képes a helyes utat megtalálni - olyan menedékhelyet jelentettek, amelyet a természet Istene erősített meg számukra. Minden egyes völgy bejáratát hegyvonulatok őrzik a függőlegesen lenyúló sziklabércek, hegycsúcsok és félelmet gerjesztő szakadékok mellett, s ahol az ösvények labirintusán, az erdőkön, a vízesések sziklás ágyán és a barlangokon keresztül lehet utat találni a menekülőnek. Gyakran áthatolhatatlan ködfátyol ereszkedik alá mindenre, hogy mint valami sötét takaró boruljon rá a tájra. Ilyen módon lettek a waldensek megoltalmazva az üldöztetések idejében. A Leger nevű waldens író a következőket állapítja meg:

"Az Örökkévaló, a mi Istenünk, miután ezt az országrészt arra szánta, hogy az Ő csodatételeinek színhelyévé váljék, és az Ő bérkájának kikötője legyen, a természet eszközeivel, a legcsodálatosabb módon megerősítette azt."²¹²⁰

4. A WALDENSI ÉS A KATOLIKUS EGYHÁZAT JELKÉPEZIK AZ EGYMÁSSAL SZEMBENÁLLÓ KÜLÖNBBSÉGEKET. — Annak az utazónak, aki Turin felől igyekszik megközelíteni Torre Pelice városát, egy mély benyomást keltő hegyvidéki kapubejárat tárul szeme elé, a waldensi területbe vezető kapu. A szemközti fronton lévő alacsony domború a védelmi vonalat képezi, mialatt emögött a hatalmas Mont Vandelin nevű hegy magaslik, melynek lejtőiből - hasonlóan egy bámulatos magában álló hegytömbhöz - Casteluzza tör az ég felé, hasonlóan ahhoz az őrszemhez, amelyik ennek a híressé vált tájék kapujában teljesít figyelőszolgálatot. Ez a hegytömb ellenállhatatlanul szemünkbe ötlük, amelyet ama számtalan mártírnak az emlékezete tett megszenteltté, akiket tetejéről waldensi voltak miatt taszítottak a mélységbe, hogy halálukat leljék ott. A jobb-kézféle fekvő egyik dombon láthatók a régi katolikus erősség maradványai, amelyet azért építettek, hogy megfélemlítsék a környék lakóit. A Középkorban ezen a helyen egy magas torony állott, amelytől a város a nevét is kapta, mivel a "Torre" szó tornyot jelent.

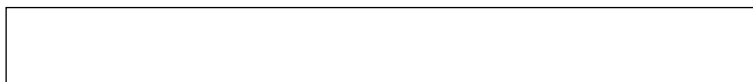
Torre Pelice képezi ez idő szerint is a waldens völgyek főhadiszállását, és az ott lévő katolikus és waldens templomok, melyek a városban vannak, jól jelképezik az egymással szembenálló különbségeket. A római templomban, Szűz Máriának egy nagyméretű képét állították ki, melyen az a nagyon is anyagszerű szívére mutat rá, az alatta lévő ezen szavak kíséretében: "Refugius peccatorum" (A bűnösök menedéke), amivel szemben a waldensek templomának bejárata felett ezt a bibliai szöveget olvashatjuk: "Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek Téged, az egyedüli igaz Istent, és Akit elküldtél, a Jézus Krisztust." (Jn. 17:3.) És a köztük fennálló alapvető különbséget ugyancsak nagyon szemléltetően mutatják azok a bibliai szövegrészek, amelyek az illető temetők kapuin láthatók. A waldenseknél ez van: "És feltámadnak először akik meghaltak volt a Krisztusban" (I. Thess. 4:16.), a katolikusoknál viszont a szöveg a következő: "Kicsiny és nagy ott egyenlő és a szolga az ő urától szabad". (Jób 3:16. a Vulgataból.)

5. MISSIONÁRIUS TANINTÉZETI KOLLÉGIUM PRA DEL TOR-BAN. — Messze fönt ezeknek a hegységeknek a szívében feküdt az Angrogna-völgyi menedékhely, melynek neve Pra del Tor volt, melyet valósággal áthatolhatatlan hegyfalak vettek körül. A barbes-ok, vagyis a lelkipásztorok - kiként ezt láttuk - itt gyűltek össze a minden évben megtartott zsinat céljaira. És ugyancsak ez a terület volt a színhelye ősrégi kollégiumuknak is, ahol misszionáriusaikat képezték ki és akiket - felszentelésüket követően - innét küldtek ki azzal, hogy más országokban hintsék el az evangéliumi magvakat. E terület elszigetelt helyzete és az a könnyűség, amivel ezt a helyet meg lehetett védelmezni, az üldözések idejében azt hatalmas erőddé tette és annak bejáratát kapuja ugyancsak heves ütközeteknek volt a színhelye. A völgy bejáratánál közvetlenül egy zordon és megmászhatatlan hegylanc fut egyenesen keresztül a völgy belseje felé, melyet a természet valamely hatalmas vonagló tetejétől az aljáig egyetlen szakadékkal repesztett ketté, egy olyan mély, sötét és szűk szakadék formájában, amelyen az Angrogna patak vízesése rohan keresztül.

²¹²⁰ Fordítva Leger idézett művében az 1. sz. könyv 3. oldalán.

Amikor belépünk ebbe a sötét szakadékban, az embernek a hegyoldalban lévő szűz sziklaszegélyen lehet csak tovahaladni, amely félig a lenti mélységben dübörgő vízesés felett, félig pedig azok között a hegycsúcsok között lóg a levegőben, amelyek fönt tornyosulnak. Ha aztán az ember ilyenképp még két mérföldet továbbutazik, amíg a szoros kitágul, elérkezik a Pra bejáratú kapuihoz. Itt terül el - egy kör alakú völgyre nyílóan - a waldenseknek ez a legbensőbb szentélye, mely az igazi istenimádás céljaira volt fenntartva akkor is, amikor Itáliának legnagyobb része a képeket imádta. Így történt tehát, hogy Rómának közvetlen szeme előtt terült el egy olyan örökös szemtanúja annak az ősi hitnek, amelytől az messze eltávolodott. Ez volt tehát a waldensi egyház - elrejtőzve hegyi erődítéseinek "pusztaságába", az "elkészített helyen", ahol a "föld" segítséget nyújtott a jelképes "asszony" számára, amelyik belépett az ő "szobáiba", bezárva a körülötte fekvő örökké tartó hegyekből alkotott "ajtókat" s égve tartva még lámpáját az áthatolhatatlan kőszirtekből és az örök hóból álló bástyák közepette. Méltán mondták erről az alpesi menedékhelyről a következőket:

"A Legfőbb Építőművész formálta ezt meg, mélyen beleeresztve annak alapjait a talajba és magasra feltornyosítva annak védőbástyáit. Ő tömte meg annak raktárait élelemmel, és helyezte el azokban az Ő tanúságtevőit, meghagyván nekik azt, hogy sértetlenül őrizték meg hegyi erődjüket és soha ne engedték kialudni igazságuknak lámpását."

V ábra – A Torre pellice-i waldens kollégium a völgyek bejáratánál

A Waldensi kollégium - gyönyörű helyen feküdve - kényelmes fészket talált ama hegyoldalak lejtőjén, amelyek az alpesi hegycsúcsok magasságába tornyosultak fel, örökös hóval fejkön. (Fent) Henri Arnaud szobra az 1690. évi dicsőséges visszatérés vezetője, jobboldalt a Waldens Könyvtár épületével. (Lent)

W ábra – Milánói székesegyház és a waldensi völgyek körképe

A waldensi völgyek földrajzi helyzetéről készült topográfiai vázlatrajz, Péter Waldo-ról készült hagyományos arcképpel együtt, mint betét. (Fent) Milánó soktornyú gótstílusú székesegyháza, melynek legmagasabb tornyáról tiszta idő mellett világosan ki lehet venni a Piemonti Alpok hóval fedett hegycsúcsait. (Lent)

V. A waldensek és a reformáció

Azonban visszatérve az elbeszélésre azt látjuk, hogy az idők múlása más hangokat is belevegyített a hittől elszakadók kórusába. A Középkor trubadúrjai összekapcsolódtak a waldensekkel abban, hogy kárhoztatták az egyház vétkeinek sokaságát.²¹²¹ A joachimisták és azok leszármazottai szintén bevádolták a főpapság korrupt cselekedeteit és Dante is csatlakozott hozzájuk szavaival. Érdekes dolog, hogy a levelek újjáéledésének ősi fényessége Petrarca idejében hogyan ragyogott Kaláabriában, amely Itáliának egyik olyan része volt, ahol a Vaudois-beliek menedékhelyet találtak.²¹²² Bár miként vélekedjünk is a Wycliff-féle doktrínák waldensi eredete tekintetében,²¹²³ bizonyos az, hogy a Germániában széles területen elvetett mag segítséget nyújtott ahhoz, hogy a csehországi evangéliumi hitvallás nagy mértékben adósa a waldenseknek.

1. A WALDENSEK ÉS A CSEHORSZÁGI TESTVÉREK. — Comenius, az egyik csehországi püspök elmondja nekünk, hogy Kr.u. 1450. körül a Reformációt megelőzőleg bizonyos huszita szeparatisták - akik Peter Chelcickynek voltak követői - az iránti vágyakozásukban, hogy lelkészeiket olyan egyének szenteljék fel, akik az apostolok tiszta vallásos hitét megőrizték, hogyan menesztettek három prédikátort Istvánhoz, egy Vandois-i püspökhöz. És István egyéb papi tisztségviselőkkel egyetem-

²¹²¹ McCrie idézett művében a 20. oldalon.

²¹²² Ugyanott a 14. oldalon.

²¹²³ Acland idézett művében a 14. oldalon.

ben eleget is tett ennek az elhivatásnak, és végrehajtotta a három csehországi papjelölt felett a felszentelést a kezek rátétele által. Ámbár itt még nem állott fenn semmiféle szerves egyházi összetársulás a waldensi egyház törzseivel, ez mégis a waldensi elemeknek beolvadását képezte ezen csehországi és morva testvéreknél. Őket, mint picardokat, waldenseket emlegették kortársaik - úgy a barátok, mint az ellenségek is - sőt - néhány saját szerkesztésű kiadványaikban - az általánosan ismert kifejezéseket is felhozták a hit azonosítása szempontjából.²¹²⁴

Ismételten el lett ismervé az, hogy a waldensek voltak az összekötő kapocs az ősi és a reformált egyházak között, úgy maguknak a reformátoroknak személye, mint a reformációt megelőző egyházi személyek illetve vezetők között. Az összeköttetésnek eme vonala jó jellemzést kapott az alábbi sorokban:

"Ily módon Piemont völgyeiben, Claudius turini érsek és ő, az ő tanítványaihoz és utóbbiak, az őket követő emberöltőkhöz a IX. és a X. században: a világ másik részében: Bertram Berengériushoz, Berengérius Peter Brushoz, Peter Brus Waldohoz, majd ismét Waldo Dulcinushoz, Dulcinus Gandune-hoz és Marciliushoz, ők viszont Wickleifhez, Huszhoz és Prágai Jeromoshoz, aztán az ő tanítványaik, a taboriták, Lutherhez és Kálvinhoz vezetnek el."²¹²⁵

Amikor a Lutheri reformáció feltört a világon, a waldensek - akiket valósággal kiirtottak Európa arculatáról és akik csupán az Alpok között maradtak fenn bizonyos csekélyebb számban - felébredtek álmaikból és kinyújtották segítő kezeiket a más országokban élő testvéreik felé. Most már nyíltan elő mertek jönni és teljessé tették a Rómával való szakításukat. Levelet írtak a reformátoroknak, melyben beszámoltak önmagukról és kérdéseket intéztek azokhoz.

"Amidőn a Reformáció napja felkelt, a waldensi világosság még mindig ragyogott, ha nem is olyan fényességben, de legalább is ugyanolyan tisztaságban, mint az a múltban történt, azonban az új "Nap" jelenléte mellett az talán méltán kissé halványabbnak tűnhetett fel. Morel ezt igazi gyermeki egyszerűséggel és azzal a találékony és örömteli várakozással bizonyítja, amelyik a régi próféták hangját idézi vissza emlékezetünkbe: "Légy üdvözölve! Légy áldott én Uram!" - írja a Baseli reformernek - "mi távoli országból járunk Tehozzád, szívünk telítve van örömmel abban a reménységben és annak bizonyosságában, hogy terajtd keresztül a Mindenhatónak Lelke fog minket megvilágosítani."²¹²⁶

2. A WALDENSEK ÉS A REFORMEREK CHAMFORANS-BAN MEGTARTOTT KONFERENCIÁJA. — Miután a waldensek hírül vitték a Reformációnak Svájcban és Germániában tett előhaladását, a Piedmont-i Vaudois-ek nagy örömet éreztek ennek a nagy vallási csoportnak az Isten Igéjéhez történt visszatérése felett és sietve azon igyekeztek, hogy felőlük bővebb felvilágosításokat szerezzenek. Az 1526. esztendőben a Luserna-i Martin "barbe"-ot küldték ki, aki a reformerek néhány nyomtatott könyvét hozta vissza magával.²¹²⁷ Az 1550. évben további "barbes"-okat küldtek el követségbe - ezek között volt Georges Morel és Pierre Masson - azzal, hogy a Báselben és Strausburgban élő reformerekkel folytassanak tanácskozást, és ez utóbbiaknak egy latin nyelvű nyilatkozatot adjanak át hitvallásuk és annak gyakorlását illetően.²¹²⁸ ezek a kiküldöttek hosszas és ismételt konferenciá-

²¹²⁴ Comba idézett művében a 79. 80. oldalakon, Josef Mueller: "Bohemian Brethren" című cikke, a The New Schaff-Herzog féle gyűjteményben a 2. kötet 214. oldalán, lásd a katolikus okmányokat is, a Döllinger-féle Beiträge című műnél, annak 2. kötetében az 59. 61. számú megjegyzésekben, a 635-541. és 661-664. terjedő oldalaknál, Luther Márton ama előszavánál, amelyet ő ezekhez a Testvérekhez írt egyik könyvében adott ki, aminek címe: Rechen schaft des Glaubens, der Dienste und Ceremonien de Brüder in Böhmen und Mähren (Beszámoló a Csehországban és Morvaországban élő testvérek hitéről, szolgálatairól és szertartásairól), s amely a Dr. Martin Luthers Sammtliche Schriften (A walc-féle kiadványban) címen jelent meg, a mű 14. kötetének 334. 335. oszlopában, valamint a lábjegyzetben. Ennek az utóbb megnevezett könyvnek a teljes címében, melyet a lábjegyzet tartalmaz, ezek a "Csehországi és Morvaországi Testvérek" is megerősítik azt, hogy őket némelyek picardoknak, vagy waldenseknek nevezték.

²¹²⁵ Morland idézett művében az A 4. v. jelzésű résznél.

²¹²⁶ Comba idézett művében a 159. oldalon.

²¹²⁷ Monastier idézett művében a 141. oldalon.

²¹²⁸ Morland idézett művében a 185. oldalon, lásd Geroges Morel: Levél Oecolampadiushoz című írását, az A. Wilh Dieckhoff: Die Waldenser in Mittelalter című művében a 363-369. oldalon. (A waldensek a Középkorban). A Georges Morelnek és Pierre Massonnak Oecolampadiushoz, illetve Bucerhez írott levelének s az ezekre vonatkozó válaszokat

kat folytattak Oecolampadiussal, Bucer-rel és másokkal, akiknek számos kérdést tettek fel a reformerek álláspontjára nézve, és örvendeztek a tőlük kapott evangéliumi válaszok felett.

Az 1532. évben, két esztendővel az Augsburgi Hitvallás elhangzása után egy nagyszabású - hat napig tartó - zsinatot, vagy gyülekezetet tartottak Chamforans-ban, a piemonti Angrogna-völgyben, amelyen jelen voltak az itáliai és franciaországi Vadois-területek képviselői, azonkívül Svájc francia részének képviselői - Farel, Olivétan és Saunior - akik nagy örömmel vették tudomásul azt, hogy az Alpok Izraelje hűségesnek bizonyult az ő bizalmukra.²¹²⁹ A két egyháznak - a réginek és az újnak - ez a gyülekezete új életet és reménységet öntött a waldensekbe.

3. A FRANCIA BIBLIA KÉPEZI AJÁNDÉKUKAT A REFORMÁCIÓ SZÁMÁRA. — E zsinat tartama alatt a waldensek egy rövidre szabott "hitvallást" szerkesztettek, kiegészítve ezzel régebbi hitvallásukat.²¹³⁰ A reformált képviselők, miután megvizsgálták a vadoisi Ó és Új-Testamentumi kéziratokat, amelyik a tájnyelvi "romaunt"-i nyelvezettel voltak szerkesztve, azt sürgették, hogy az egész Biblia legyen hozzáférhető francia nyelven egy nyomtatott fordításon keresztül. A vadois-ek beleegyeztek ebbe, mivel saját könyveik is csupán kéziratban voltak meg.²¹³¹ Pierre Robert - akit Olivétan-nak hívtak - kapott megbízást arra, hogy mint Svájc egyik delegátusa ellenőrizze ezt a fordítást. Ebből a célból a völgynek egyik távolfekvő falucskájába vonult vissza. A fordítás előszava 1535. év februári dátumot viseli, és azt "az Alpokból" küldték volt el. Ez a Biblia, amelyet a svájci Neuchatolben gót betűkkel nyomtattak ki és amely a vadois-eknek 1500 aranykoronájába került képezte az ajándékukat a Reformáció számára.²¹³²

VI. Az 1655. évi mészárlás a britek nyomozását indította el

A waldenseknek az 1532. évi chamforansi zsinaton a reformáció iránt tanúsított ragaszkodása szemet szőrt a Római Kúriának és kiváltotta ez utóbbi cselekvését. Azonban az 1534. és 1560-61. években megindított fegyveres expedíciókat a waldensek eredményesen visszaverték. Ez a tény békeszerződések kötéséhez és a viszonylagos nyugalom időszakához vezetett. Ennek dacára az úgynevezett "Hit Előmozdítására Alakult Társaság" - melyet XV. Gergely Pápa alapított az 1622. évben - többek között az "Eretnekek Kiirtását" tűzte ki feladatának. A Kr.u. 1560. évben Turinban egy fiókintézményt alapítottak.²¹³³ A nyugalmi időszakot a Piemontban az 1655. évben végrehajtott "Véres Húsvét" mészárlása szakította meg, ami a britek erélyes közbelépését indította el.

A savoyai herceg által - aki egyben Piemont fejedelme is volt - jóváhagyott pápai edictum, amely 1655. január 15. keletű, valamennyi waldens számára elrendelte azt, hogy katolikusokká legyenek, ellenkező esetben el kell hagyniuk javaikat és ki kell vonulniuk néhány nap leforgása alatt völgyeik javarészből halálbüntetés terhe alatt, és mindezeket a szigorú alpesi tél kellős közepén. Ez év április 17.-én 15.000 Pianezza-i csapat vonult be hozzájuk, és 24.-én egy borzalmas öldöklés vette kezdetét. Mészárlás, kínvallatások és rabláncra-fűzés lett borzasztó sorsuk. A csatározások május, június és július hónapokban is tovább folytatódtak, amikor is aztán egy 1800 főből álló sereg özönlött el és vette birtokba La Torre-t. A fenséges Castelluzzo-hegy, mely figyelő őrszem gyanánt állott a völgyek bejáratánál, melynek lábát erdőségek borították be, és amelynek csúcsát egyetlen, szakadékokkal szabdalt sziklatömeg képezte, magasan fekvő oldalán egy olyan barlanggal rendelkezett, amelyben waldensek százai kerestek menedéket azért, hogy aztán üldözőik kelepcéjébe kerül-

illető megbeszéléseikre nézve lásd: J.H. Todd: The Books of the Vaudois (A waldensek könyvei) című munkát, annak 8-20. oldaláig terjedő részénél.

²¹²⁹ Adeney idézett művében a 668. oldalon. Wylie idézett művében a 2. kötet 447. 448. oldalain.

²¹³⁰ Monastier idézett művében a 146-148. oldalakon, Wylie idézett művében a 2. kötet 448. oldalán, Leger idézett művében az 1. könyv 95. oldalán.

²¹³¹ Perrin idézett művében a 82. oldalon.

²¹³² Muston idézett művében az 1. kötet 100. 101. oldalain.

²¹³³ Leger idézett művében a 2. rész 6. fejezetének 72. 73. oldalain, Wylie idézett művében a 2. kötetben a 449-481. oldalakig.

jenek, akik kivonszolták őket abból és lehengetítették őket a borzalmas szakadék mélyébe. Ezzel vált Castellusto óriási emlékoszloppá a waldensi mártírok számára.²¹³⁴

1. A VÉRES HÚSVÉT LELKESÍTETTE MILTONT HATALMAS SZONETTJÉNEK MEGÍRÁSÁRA. — Ennek a helynek a rémségei voltak azok, amelyek kényszerítették a vak John Miltont, Cromwell Olivér latin titkárát, - ki abban az időben érte el költői teljesítményeinek csúcspontját - hogy megírja annak a megindító szonettjének sorait, melynek ez a címe: "On the Lato Massacher in Piemont" (A legutóbbi Piemonti mészárlásról). Ezt a fennkölt tiltakozást ott is meghallották, ahol semmilyen más eszköz nem tett benyomást. Úgy van ez megírva, mint amely egyike a valaha is leírt legnagyobb szonetteknek:

"Bosszuljad meg, Oh Urunk, a Te leöldösött
Szenteidet, kiknek csontjai szétszórva
Feküsznek a hideg alpesi hegységekben,
És azokat is, akik oly régi tisztaságban
Őrizték meg a Te igazságodat, amikor még
Atyáink képoszlopokat és könyveket imádtak.

Ne feledjed könyveidbe felírni azok sóhajtását,
Aki a Te nyájadhoz tartoztak, s akiket
Az ő ősi karámjukban ütöttek agyon azok a
Véres kezű piemontiak, akik az anyát gyermekével együtt
Taszították le a szikláról.

A völgyek nyöszörgéseit megkettőztetik a hegyek,
És ezek az egekig verik azokat vissza.
Így ömlött szét a Te mártírjaid vére és az ő hamvaik,
Az összes itáliai síkság felett, ahol még
Mindig uralkodik a hármasszarnok: hogy
Belőlük kinőjön a százszorta nagyobb Akol,
Hogy megismervén a Te útjaidat, mihamarább
Elmeneküljenek a babiloni nyomorúság elől."²¹³⁵

2. CROMWELL ERÉLYES CSELEKEDETE VÉGET VET AZ ÜLDÖZÉSNEK. — Az egész protestáns világ megdöbbenéssel és felháborodva vette tudomásul ezeket a rettentő híreket. Mély együttérzés és hatalmas elégedetlenség támadt. A tiltakozás hulláma söpört végig egész Európán. A reformált országok egyetlen emberként mozdultak meg. Csaknem valamennyi protestáns egyház böjtnapokkal és imádsággal alázza meg magát Isten előtt a völgyek lakóinak érdekében. Nagylelkű felajánlásokat tettek a maradék hívők gondozása céljából, amiben Svájc vitte a vezető szerepet.²¹³⁶ Svédország, Germánia és Hollandia teljes egészében megmozdult. Azonban Britanniában Cromwell - Anglia legfőbb védnöke - magára vállalta azt, hogy enyhülést szerez fájdalmaikra. Egy böjtnap megtartását és imát rendelt el az egész Angliában és segély-alap összegyűjtésére szolgáló aláírás megindítását kezdeményezte, melynek összege több mint 38.000 fontot eredményezett.²¹³⁷ Cromwell utasítására

²¹³⁴ A mészárlás részletei - még azok általános körülményeit tekintve is - túlságosan elszomorítók és felháborítók. A félelmetes üldözések, amelyek az 1655. évi vérengzéseket okozták és amelyek aztán a mészárlásokban csúcsosodtak ki, teljes okmányyszerű bizonyítékaival együtt, Monastier idézett elbeszéléséből tűnik ki, könyvének 262. 267-283. oldalain, lásd még erre a 263. o. lásd még erre nézve Morland idézett könyvét is, a 287-384. 519-534. oldalakon is, Leger idézett művénél a 2. rész 108-137., 186-198. oldalakon is. Leger egy waldens lekipásztor, aki a mészárlásoknak szemtanúja volt, az egész eseményt megírta történelmi munkájában. Ezeknek a vallomásoknak eredetijét Leger átadta Sir Samuel Morlandnak, aki azokat a Cambridge-i Egyetemen helyezte el.

²¹³⁵ John Milton's Complete Poetical Works (John Milton összes költeményei) című művénél (melyet H.F. Fletcher adott ki), az 1. kötetben a 43. 44. oldalon. Még ez a költemény is tartalmaz profétai magyarázatot, a "Babilon" elnevezést ugyanis az a "háromszoros zsarnokra", a római főpapra alkalmazza.

²¹³⁶ Monastier idézett művében a 283. 284. oldalakon.

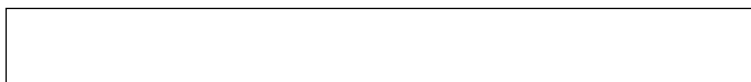
²¹³⁷ Morland idézett művénél az 552. 553. 596. oldalakon, Monastier idézett művénél a 284-286. oldalakig bezárólag.

Milton, aki abban az időben latin titkára volt, állami leveleket írt, melyekben hatalmas szóval fordult Európa uralkodóihoz. Kiadványok lettek kibocsátva, amelyek közül a másodikat hirdetmény formájában nyomtatták ki, akkor megírva, amikor az események "még élénk emlékezetben voltak és lángolt a felháborodás". Az angol közvélemény csakhamar kialakult és Cromwell kiáltványainak nyomán megszületett a segítség is.²¹³⁸

A brit kormányzat Sir Samuel Morland-ot küldte ki azzal a megbízással, hogy személyes közvetítéssel avatkozzék be a savoyai fejedelemnél és Franciaország királyánál, és ha lehetséges, állítsa meg az üldözéseket, azonkívül megfelelő vizsgálódás után terjessze a protestáns világ elé az egész ügyet. Morland Cromwellnek leveleit vitte el magával, melyekben utóbbi csodálkozásának és sajnálkozásának adott kifejezést a barbárságok felett. Szemlét tartott a völgyekben és saját szemével látta ott a helyzetet és a fejedelemhez egy erőteljes kérelmet intézett, amely többek közt ezeket a szavakat tartalmazta:

"Az angyalokat borzalommal tölti el a meglepetés! Az emberek elszörnyülködnek! Úgy látszik, hogy az Ég maga is elcsodálkozik a haldokló emberek jajkiáltásaitól és a föld maga is elpirul azért, hogy olyan sok ártatlan ember alvadt vére piszkította őt be! Óh, Leghatalmasabb Isten, ne és ne gyakoroljál olyan bosszút, amely esedékes lenne ilyen nagy gonoszság és rettentő aljasságok miatt! Engedd, oh Krisztus, hogy a Te véred mossa le az ő vérüket!"²¹³⁹

Morland júniusban Turinba és júliusban Génúába érkezve oly hathatós tiltakozást jelentett be, hogy a savoyai fejedelem edictumát az 1655. év augusztusában visszavonták. Egy szerződés véget vetett a hadműveleteknek és a waldensek engedélyt kaptak, hogy visszatérjenek istentiszteletük saját formájához anélkül, hogy javaikat vagy életüket ezáltal elveszítenék.²¹⁴⁰

X ábra – Milton a vak költő tollba mond leányainak

John Milton költő és Cromwell Olivér latin titkára, akit mélyszélesen felzaklatott a waldenseknek az 1655. évben bekövetkezett vadállati lemészárlása, megírta hatalmas erejű sorait, mely így kezdődik:

"Avenge O Lord Thy Slaughter'd Saints"

"Bosszuljad meg Oh Urunk, a Te leöldösött szenteidet."

VII. A "dicsőséges visszatérés" az 1689-90. évben

A Nantes-i Edictumnak az 1685. évben történt visszavonásakor XIV. Lajos azt kérte, hogy szomszédja, a Savoya-i fejedelem szüntesse meg a waldensi egyházat. Amikor aztán a waldensek ellenszegültek az edictum rendelkezésének, hogy rombolják szét templomaikat és száműzetésbe küldjék lelkipásztoraikat és oktatóikat, a Franciaországból és Savoyából alakított egyesült hadak nyomták el őket. Ezrével gyilkolták le őket és ezrével haltak meg a bebörtönzött férfiak, asszonyok és gyermekek. Az életben maradottak közül háromezren engedélyt kaptak arra, hogy Svájc protestáns kantonjaiban keressenek maguknak menedéket. A Kr.u. 1689. évben a száműzöttek közül mintegy ezren - lelkipásztoruknak és katonai parancsnokuknak Henri Arnaudnak vezetése alatt - elindultak, hogy visszatérjenek Savoyába. Visszaverték azokat a francia csapatokat, akik őket megtámadták és egy olyan hegyen lelelték át, mely a San Martino völgy végében feküdt, és tovább folytatták a hadviselést. Az 1690. év tavaszán aztán a waldensek legnagyobb része újból visszafoglalta előbbi otthonát és számos más száműzött is hazatért.²¹⁴¹ Savoya fejedelme békét kötött velük és az 1694. évben teljes vallásszabadságot engedélyezett számukra.

²¹³⁸ Richard W. Hale: Poetry Prose and History című művének az 5. 6. oldalakon.

²¹³⁹ Morland idézett művének az 570. oldalon. (Cromwell és Morlandnak ezekkel az uralkodókkal folytatott teljes levelezései az 539-709. oldalakon található)

²¹⁴⁰ Monastier idézett művének a 286-288. oldalakon.

²¹⁴¹ Lásd: Arnaud: The Glorious Recovery by the Vaudois of Their Valleys (A waldensek völgyeinek dicsőséges visszafoglalása) című műben.

A waldensek által kiállott ezek a XVII. századbeli megpróbáltatások kívül esnek ennek a kötetnek keretein, azonban az ezekre vonatkozó rövid beszámolót azért kapcsoljuk ide, hogy kikerekítsük az elbeszélést, s hogy bemutassuk azt, hogy ennek a népnek korábbi vallásgyakorlata mily módon hordozta magában az állhatatosságnak gyümölcseit még a legrettenetesebb üldöztetések alatt is, amelyek fellelkesítették az egész protestáns világot. A Reformáció idejétől kezdve ők képezték a kálvini protestantizmusnak egyik ágát, és a modern időkben megszerezték maguknak a teljes olaszországi állampolgárságot.

35. A WALDENSEK ELLENÁLLÁSA RÓMÁVAL SZEMBEN

I. A waldensek apostoli igénye

A waldensek azt állították, hogy ők mindenkor teljesen függetlenek voltak Rómától, soha nem voltak alávetve a pápai igazságszolgáltatás kötelékeinek, és sohasem egyeztek bele annak hitbéli tévedéseibe. És miután tagadásba vették annak jogbitorlását, növekvő módon vádolták meg Rómát azzal, hogy az jelenti az igazi babiloni istentagadást és végül mint Antikrisztust bélyegezték meg. Ez az összehasonlítás gyűlöletes és veszélyes volt. A pápai felépítménynek maga az alapja volt így veszélyeztetve. A lelki átöröklés egy ily vetélkedő ágának ez az állítása, mely párhuzamban folyt a saját dicsekvéssel emlegetett apostoli utódlással - amely egy olyan korabeli igazság vonalától eredt, amelyik állandóan szembeszállott a növekvő hittagadás és attól való eltérés irányával, amelynek a pápaságnak a hatalomra való törésének és a főhatalom elnyerésének évszázadait jellemezték - állandó tagadást, dorgálást és elviselhetetlen fenyegetést jelentett az összes egyházak egyetemes főhatalmassága számára.

1. A WALDENSEK ÁLLÍTÁSAI ELKERÜLHETETLENNÉ TETTÉK A RÓMAI KIHÍVÁST. — A waldensek ama állítása, hogy ők képezik a Krisztus igazi egyházát, az apostolok vallási követőit, és az ezzel párhuzamos ama állításuk, hogy a római egyház vált az apokaliptikus Szajhává²¹⁴² és a rosszindulatú kártevők zsinagógájává, kellett, hogy szükségképpen felzaklassa Róma haragját. A waldensek az apostoli utódlásra emeltek igényt, azonban ez nem annyira az emberekre, mint az evangéliumi igazságra vonatkozott náluk. Ez nem a püspöki tisztségen keresztül való átszármazást jelentette, hanem az isteni hitelveknek megörökítését, melyet a mennyei Közbenjáró dicsőséges kezeibe raktak le, és amelyek Ötöle származnak le valamennyi hívőhöz. Ezért talán elkerülhetetlenné vált, hogy összeütközés keletkezzék az ilyesmiket állító ellenlábások és a pápaság között, mely utóbbi kizárólagos igényt támasztott az apostoliságra, a főhatalomra, az örökkévalóságra, az egységességre és az egyetemességre nézve.²¹⁴³ Azok az egyének tehát, akik visszautasították azt, hogy egy ilyen tekintélynek alávéssék magukat, szükségképpen lázadók, szakadárok, szizmatikusok és eretnekek kellett hogy legyenek.

2. AZ IGAZI ÉS AZ ÁL - HAMIS - EGYHÁZAK. — A waldensek azt állították magukról, hogy ők képezik a Szentírás szerinti igazi egyházát, akiket a hamis egyház üldözés alatt tart, s amelyik azt állítja, hogy ő jelenti a napba öltözött asszonyt, de amelyik a valóságban a tisztátalan Nagy Babilon volt. Bárhol futottak légyen is el ők a pusztában, az igazi egyháznak mégis a római területeken belül kell találtatnia, ahol az elnyomás és az üldöztetések egyenesen őellene irányulnak. Ez a következtetés teljesen nyilvánvaló volt és azt mindaddig nem lehetett megcáfolni, amíg azokat a próféta előzményeket, amelyek a kétféle egyház körvonalait képezték, félre nem tolták.

Mi természetesen egyáltalán nem értünk egyet Rómával, ama állításával, mely szerint ő képezné Krisztusnak igazi és egyetlen egyházát, mindazoknak az idegenből vett és ellenszenves befolyásokkal együtt, amelyek a római egyházat kialakították. Azonban az Isten soha nem hagyja magát elegendő számú tanúságtevő nélkül maradni, az Ő megváltó művének igazsága és lelkisége tekintetében, az emberi nem között. Ezeket az isteni befolyásokat mindenütt fel lehet találni, az uralkodó

²¹⁴² "Kiüzetve a katolikus egyház által, ők (a Lyon-i Szegény Emberek) azt állították, hogy egyedül csak ők jelentik Krisztus egyházát és Krisztus tanítványait. Azt mondják, hogy ők az apostolok utódai, akik birtokában a kötésnek és az oldásnak kulcsai vannak. Állítják azt is, hogy a római egyház jelenti a babiloni szajhát, s mindama egyének, akik neki engedelmeskednek átkozottak." (Lefordítva Augsburgi Dávid: Tractatus-ából, annak 5. fejezetéből, a Wilhel, Preger-féle cikkből, amely az Abhandlungen der historischen Classe der königlich bayerischen Akademie der Wissenschafte című kiadványban jelent meg annak 14. köteténél, a 2. rész 206. oldalán.)

²¹⁴³ Ezekre a bizonygatott és erőlködő ismertető jelekre nézve lásd a The Catechism of the Council of Trent (A Trienti Zsinat hittankönyve) című műben, az 1. rész 10. fejezeténél, az "Of The Ninth Article" (A kilencedik cikkelyről)-ben foglalt 10-16. kérdéseket is, a Buckley-féle fordítás 98-104. oldalain, James Gardinal Gibbons: Faith of Our Fathers (Atyáink Hite) című művének a 2-6. fejezetekig bezárólag.

egyházon belül és azon kívül is. Az emberek szívében lévő templomot jelenti ez, amelyet az Istennek Lelke keltett új életre, gyakran az - minden külső megjelenését tekintve - a pusztába menekült egyháznak tűnik, gyakran kisebb csoportokat képezve, néhol pedig nagyméretű közösségeket alkotva úgy, hogy időnként két különálló egyház létezett. Bizonyos, hogy az az állítás, mely szerint a pápaságban a Krisztus által az Ő igaz egyházára nézve tett ama meghatározások az egyetemességet, az örökkévalóságot és a tisztaságot illetőleg teljesebbé mentek volna, annyira ellentmond a tényeknek, - az előzőkben kifejtett tanulmányok szemszögéből ítélve - hogy ez teljesen hiteltérdemlőleg kezeskedik a waldensek által hangoztatott ama állításnak, hogy a történelemnek eme két egyháza, a próféciák két egyházával azonosak.

3. GYÉR ANYAGGAL RENDELKEZÜNK A WALDENSI HITTANÍTÁSOK TEKINTETÉBEN. — A waldensek tanúsága éppolyan izgalmas, mint amilyen életbevágó fontosságú. Saját szerepüknek átértett tudatossága, a próféciák beteljesítése tekintetében, éppúgy, mint a próféciák általuk való magyarázata, az a nehézség, amivel nem lehet világosan megkülönböztetni lelki ősatyáikat a Sötét Korok ősi évszázadainak tanúságában, az Igéhez és annak evangéliumi igazságaihoz való tántoríthatatlan hűségük és kitartásuk, tiltakozásuk és hitvallási és szervezeti istentagadással szemben, az ebből eredően ellenük megindult üldözés, valamennyi tanúságtételükön keresztül, és ellenségeiknek azok az ismételt kísérletei, hogy megsemmisítsék és hitelüktől megfosszák írásaikat, mindezen okok összeküldtek egymással annak érdekében, hogy hittételeik tanulmányozása különös fontosságúvá váljon.

A waldensi hitirodalomnak csak igen kevés része maradt vissza ránk. Hittanításuk nagy részét csak darabonként tudjuk összerakni ellenségeik elbeszélései alapján. A Szentírásnak tájszólásukon történt eredeti fordításai elvesztek, és azok a tájnyelvi vallásos iratok, amelyek visszamaradtak ránk legnagyobbbrészt a piemonti völgyekből származnak, ahol a waldensek maradványait a köszirtekből álló védőbástyák vették oltalmuk alá és így egyedül csak az ő írásaik lettek megőrizve a feledésbemerülés alól, amely viszont az Európa más részeiben fekvő testvér-hitközösségeiket beborította. Ennek a műnek nem tartozik tárgykörébe az, hogy a waldensi vallási irodalmat általánosságban tanulmány tárgyává tegye, kutatásunk célja hittanításaik és különösképpen prófétai bibliamagyarázataik lényege úgy, ahogyan ez hitvallásukban megmutatkozik. Mielőtt még ennek tanulmányozását megkezdzenénk, mindazonáltal egyet-mást el kell mondanunk az írások nyelvezetére és maguknak e formáknak jellegére nézve.

II. A waldensek irodalma és nyelvezete

1. MORLAND KÖVETSÉGÉNEK SIKERÜL OKMÁNYOKAT SZEREZNI ÉS TÖRTÉNELMET KÉSZÍTENEK. — Sír Samuel Morland, akit Cromwell külön nagyköveteként küldött el a savoyai fejedelemez az üldözött waldensek érdekében, azt a sürgős felhívást kapta Ussher érsektől, - aki saját okmánygyűjteményének összeállítását kezdte meg - hogy szedjen össze mindenféle olyan kéziratot, amit csak fel tud kutatni a waldensek meglátogatásának ideje alatt. Morland így is cselekedett, és ezen írásokból egy egész gyűjteményt vitt magával az 1658. évben történt Angliába való visszatérése alkalmával. Ennek a kiküldetésnek az eredményeként Morland megalkotta híressé vált történelmét, amelyet saját mutatóira és eredeti okmányokat jelentő forrásokra alapozott. ez a történelem egy hivatalos beszámoló volt a brit nemzet számára és Cromwellnek lett ajánlva.²¹⁴⁴ A világ nagy köszönettel tartozik a Cromwell-féle expedíciónak és Morland ama szorgalmának, amely a Cotti-Alpok waldensei írásműveinek e jelentős gyűjteményét eredményezte, amelyek a hittanra, a gyónásokra, vallásos értekezésekre és a waldensi dialektusban megírt szentbeszédre vonatkoznak. Ezekből az okmányokból számos kivonatot ismertetett híressé vált történelmi munkájában,²¹⁴⁵ amely azért íródott,

²¹⁴⁴ Samuel Miller: "Recommendatory Letter" (Ajánló Levél) című cikkben, a History of the Ancient Christians (Az őskeresztények hite) című műnél az előszóban, az 5-7. oldalakon, Morland idézett művénél, "The Author's Epistle Dedicatory" (A szerző ajánlólevele című cikkben az A2r. jelzésű részben).

²¹⁴⁵ Gilly: Waldensian Researches (Waldensi Kutatások) című művénél a 136. 137. oldalakon, Faber idézett művénél a 369. 370. oldalon, Elliott idézett művénél a 2. kötet 363. oldalán.

hogy azzal 1.) eredetük ősiségét, és 2.) hitvallásuk apostoli voltát bizonyítsák. Ezeket a kéziratokat, amelyeket azon könyvek alakjában gyűjtöttek össze, amelyek "A", "B", "C", stb. címet viselnek, Morland a Cambridge-i Egyetem Könyvtárában helyezte letétbe. Íme kijelentése erről:

"Mindazoknak hű eredetijeit, melyeket e történelemnek szerzője nem csekély fáradsággal és szorgalommal gyűjtött össze ama országreszekben való tartózkodása alatt és onnét való visszatérésekor ajándékképpen adta át a Cambridgei hírneves Egyetem Könyvtára számára."²¹⁴⁶

2. A "ROMAUNT" NYELV ÖSSZEKÖTŐ KAPCSOT KÉPEZ A LATIN ÉS A MODERN KOR NYELVEI KÖZÖTT. — A piemonti völgyek waldenseinek írásművei nyelvezete közvetítő formát képezett a latin és a modern római eredetű nyelvek között. Az északról beáramlott barbár hódítók behatása következtében a nyugati Róma darabokra történt szakadásának ideje alatt, valamint az ezt követő évszázadok idején, úgy a meghódítottak latin nyelvezete, valamint a hódítók tájszólásai is igen lényeges változásokon mentek keresztül. Az a latin nyelv, amelyik századokon át a gallok, a spanyolok és az olaszok nyelvezete volt, határozott részeire való szétesést szenvedett. Az úgynevezett "Lingus romana", - a "romaunt" - vagyis a korai "romance"-i tájszólás lett ennek - a régebbi feltevések szerint - az eredménye,²¹⁴⁷ azonban ez idő szerint azt tartják, mely szerint kezdettől fogva már egynél több közbeeső nyelvjárás volt, mint tájszólás életben, amelyek közvetlenül az általánosan beszélt latin nyelvből eredtek a különböző vidékeken.²¹⁴⁸ Az un. "romaunt" kifejezést itt azért idézzük, mivel Gilly - akinek Romaunt fordítására hivatkozunk, ezt a fogalom-meghatározást használja, amely az ő korában forgalomban volt későbbi feltevésre lett alapozva.

Fokozatosan - ahogyan az idő múlt - vették ezek a helyi tájszólások különböző formái végleges alakjukat fel, általánosan elfogadott nyelvtani szabályokkal és mondattanaikkal mindaddig, amíg ki nem alakultak belőlük a modern korabeli francia, spanyol és olasz nyelvek, amit durván számítva a VIII. századtól a XIII. vagy a XIV. század idejére lehet tennünk.²¹⁴⁹ A régebbi "romaunt" és az újabbskori "romance" kifejezés azokra a nyelvekre vonatkozik, amelyek a "vulgar latin"-ból, a "köznyelvi latinból" fejlődtek ki, mint amelyek a galliai, az itáliai és a spanyolországi tartományokban használtak a római birodalom területén.

3. A REFORMÁLT ÉS A TÁJSZÓLÁSI SZENTÍRÁS NYELVEZETE. — A középkori romance-i dialektusok nyelvezete nemcsak értékes hozzájárulást jelentett a leveleknek a Középkorban történt újjáéledéshez, - a "provanci", a "provençal" tájszólás volt a trubadúrok dalkölteményeinek a nyelvezete - hanem - ami ennél sokkalta fontosabb - ezek nyújtottak eszközt arra a korai próbálkozásra is, amelyik meg akarta reformálni az egyház romlottságát, úgy prédikálások, valamint azoknak a vallásos értekezéseknek a segítségével a XII. és XIII. század folyama alatt, amelyek a mi közvetlen érdeklődésünknek tárgyit képezik. A Tours-i és a Rheims-i zsinatokon elhangzott szentbeszédeket, Nagy Károly sürgetésére fordították le "romaunt" nyelvezetre.²¹⁵⁰

²¹⁴⁶ Morland idézett művének 94. oldalán. Messzemenő következtetésekre adott alkalmat a Könyvtár részéről a kéziratok elrejtése és látszólagos elkallódása, ami e könyv alakú kéziratok első hat darabját érintették. Valóban ez utóbbiak helyét csupán két évszázaddal később tudták megállapítani, jóllehet azok az egész idő alatt a könyvtárban voltak. Közben teljesen önkényes következtetések hangzottak el, és komoly vádaskodások történtek a katolikus egyház részéről - amiket némely protestánsok is visszhangoztak - a waldensek jóhiszeműsége, és ezekben az írásokban eredetisége és régisége tekintetében. Szerencsétlenségre ezen okmányoknak két évszázadon át tartó elvesztése egyes történetírókat komoly gyanakvásra késztette és az egyes időleges tudósok véleményét is lényegesen befolyásolta a waldensek hitbeli állásfoglalását illetően. (Todd idézett művében az előszó című résznél, a 10-13. oldalakon, Henry Bradshaw "Discovery of the Long Lost Morland Manuscripts" (A régóta elvesztett Morland-féle kéziratok felfedezése) című cikkben, melyet Todd újból idéz könyvének 210-223. oldalain.)

²¹⁴⁷ George Cornewall Lewin: An Essay on the Origin and Formation of the Romance Languages (Tanulmány a romance nyelvek eredetéről és azok kialakulására vonatkozólag) című művében a 19. 25. 30. 31. oldalakon.

²¹⁴⁸ Comba idézett művében a 161. 162. oldalak.

²¹⁴⁹ Ugyanitt a 35-37. oldalakon, lásd még a William S. Gilly-féle "Bevezetés"-t is, az általa szerkesztett The Romaunt Version of the Gospel According to St. John (A Szt. János szerint való Evangélium romaunt-nyelvi fordítása) című könyvében a 4. oldalon. Erről a műről nehezen érthető vázlatos kivonat készült.

²¹⁵⁰ Gilly: Romaunt Version című idézett művének a "Bevezetés"-ben, az 5. és 6. oldalakon.

Walter Map megállapítja, hogy a harmadik Lateráni Zsinat alkalmával, bizonyos "waldensek" a pápának egy a Szentírás egyes részeit tartalmazó olyan könyvet mutattak be, amelyet "gall" nyelven írtak meg.²¹⁵¹ A XIII. századbeli Passau Inkvizítor azt panaszolja, hogy Lyon város egyik vezető polgára az Új-Testamentumot a "köznyelven" tanítja.²¹⁵² Végül a Szentírás tájszólásban történt legelső fordítását az 1299-ben megtartott Toulouse-i Zsinat egyházi határozattal betiltotta.²¹⁵³ Cilly szintén világosan vallja azt, hogy már a XII. században létezett egy olyan teljes-szövegű Új-Testamentum, amelyik "romaunt" nyelvet volt írva,²¹⁵⁴ amely a legelső tájszólás fordítást jelentette a birodalom bukása óta, jóllehet voltak ugyancsak korábbi részleges bibliafordítások is.

Claudius Seyssel, turini érsek, aki az 1517. évben látogatást tett a piemonti völgyekben, azzal dicsekedett, hogy ő volt az emberi történelem folyamán a legelső főpap, aki őket először látogatta meg egyházmegyei formák között. Seyssel ismételt említést tett a köznyelveket megírt olyan könyvekről, amelyek segítségével a waldensek megerősítést kaptak a római egyházzal szembeni ellenséges érzületükhöz.²¹⁵⁵

4. A WALDENSEK NYELVE EGY ALPESI TÁJSZÓLÁST KÉPEZ. — A vaudois-i dialektus egy közbeeső romance-i nyelvjárást jelentett, amelyik kifejezetten különbözött annak eredetétől, bizonyos végső mássalhangzóknak olyan jellegzetes elhagyásával, amelyek egyes eredeti végződéseket elmaradására mutatnak rá. A szakértők véleménye megoszlott olyan értelemben, vajon annak eredeti forrása Franciaországban volt-e, mint ahogyan ezt remélni lehetett volna akkor, ha Waldo követői telepedtek volna le a völgyekben, és ezek hozták volna magukkal a lyoni nyelvezetet és az érvelések némelyike bizonyos telve van ellentmondásokkal is. Böhmer azt mondja, hogy az alpesi waldensek bizonyos rokonságot mutatnak a lombardiai csoporttal és a későbbi kézírataik nyelvezete nem a lyoni, hanem a kelet-provanszi ágazathoz tartozik, a Cotti-Alpok vidékén.²¹⁵⁶ Comba - aki különböző tekintélyeket idéz - azt állítja, hogy a nyelvtudomány előhaladása Raynouardnak ahhoz a véleményéhez tér vissza, mely szerint a waldensek nyelve a provanszi volt, ámbar annak újabbkori tájszólása a francia és az olasz befolyások következtében átformálódott. Ez a körülmény ennek folytán annak alpesi származásának bizonyítékát képezi.²¹⁵⁷

III. A waldensek hitének kinyilvánítása

1. A WALDENSEK ALAPVETŐ HITTÉTELEKET VALLOTTAK. — A waldensek szilárdan ragaszkodtak 1.) a Szentírás abszolút hitelességéhez és annak ihletett voltához, 2.) az Istenség hármas személyiségéhez, 3.) az ember bűnös állapotához, 4.) a Jézus Krisztus által való ingyen megváltáshoz 5.) és a szeretet által működő hithez.²¹⁵⁸ Ezeket a hittételeket nem lehetett eretnekségnek nevezni, s valóban egyes ellenségeik is elismerték azok óhitű voltát.²¹⁵⁹ Azonban a waldensek bizonyos olyan alapvető elvek szerint működtek, amelyek elkerülhetetlenül összeütközésbe hozták őket a magas egyházi hatóságokkal, ezek 1.) a prédikálás kötelessége, tekintet nélkül az egyházi hatóságok korlátozására, 2.) a Szentírás hitelessége és annak népszerű felhasználása a népek nyelvén, 3.) a világi férfiak - sőt asszonyok - joga a tanításhoz, 4.) annak a jognak tagadása, hogy egy romlott pap kiszolgáltathatja a szentségeket.²¹⁶⁰ Ugyancsak elvetették az eskütételt, a halálbüntetést s közülük

²¹⁵¹ Lásd a 833. oldalon.

²¹⁵² Reineri ... Contra Waldenses című művénél az MBVO-gyűjteményben a 25. kötet 264. oldalán, lásd még Gilly-nél is a Romaunt Version című könyvében, a "Bevezetés" c. részt.

²¹⁵³ A 14. Kánon. Lásd Gilly: Romaunt Version című könyvében a "Bevezetés" c. részt a 6. oldalon.

²¹⁵⁴ Ugyanott a 17. oldalon.

²¹⁵⁵ Lásd Gilly idézetét a Seysael könyvéből, melyet Todd újból felemlít idézett művének 169. 170. oldalain.

²¹⁵⁶ H. Böhmes: "Waldenser" című cikkénél a Herzog-féle Realencyclopädie című műben (a 3. kiadásban, szerkeszti Albert Hauck) a 20. kötet 821. oldalán.

²¹⁵⁷ Comba idézett művénél a 165. 166. oldalakon.

²¹⁵⁸ Muston idézett művénél az 1. kötet 20. 21. oldalain, melyben mindegyikre vonatkozólag a Dublinban és Genovában lévő kéziratokat idézi.

²¹⁵⁹ Lásd a 826. oldalon.

²¹⁶⁰ David S. Schaff idézett művénél az 1. részben az 502-505. oldalon lévőköt.

egyesek a tisztítótűz létezését, a halottakért való imádságokat, a szentek segítségül hívását és az ezekhez hasonló gyakorlatot. Úgy látszik, hogy váltakozó álláspontot foglaltak el a valóságos jelenlét kérdésében, valamint a szentségek száma és a gyermekkorban történő megkeresztelés tekintetében.

2. NEHÉZSÉGEK A HITELVEK MEGHATÁROZÁSÁNÁL. — Ama beszámolók között fennálló különbségeket, amelyek ránk maradtak, nemcsak nyomon lehet követni abban, hogy térbelileg szétosztott waldensek között úgy időbelileg, mint helyszíniileg tényleges eltérések voltak, hanem ama tény tekintetében is, hogy a hozzánk eljutott felvilágosítások legtöbbje ellenségeik beszámolóiból származik, mivel a waldensi írások legnagyobb része meg lett semmisítve. És az is kétségtelen, hogy egyes katolikusok egy kalap alá vették őket a többi eretnekekkel.²¹⁶¹ Ezért minden egyes katolikus egyházi író szempontját és szándékát is tekintetbe kell vennünk a waldensek hittételeire és gyakorlatára vonatkozó valamennyi ilyen beszámoló értékelésénél, valamint annál a ténynél, mely szerint egyes felvilágosításokat bizonyos tudatlan, megfélemlített, sőt néha kínvallatásnak alávetett tanúságtevőből kényszerítettek ki.

3. A WALDENSEK HITVALLÁSA. — A waldensek hittanítása a legjobban kifejezésre jut az ő hitvallásukban, azonban ennek a birtokunkban lévő részei sok kívánnivalót hagynak hátra. A Morland és Leger által a Kr.u. 1120-ra datált hitvallás a valóságban sokkal későbbi keletkezésű. A második, amelyet ők kinyomtatnak nincs keltezéssel ellátva, a Reformációt megelőző időkből való egyetlen dátummal ellátott hitvallás az, amelyet az 1508. esztendőben mutattak be László cseh királynak, azonban ezt csak egy olyan későbbi formájában ismerjük, amelyet az 1535. évben "kibővítettek".

Az "1120." évvel jelzett hitvallás megerősíti a hitet az Apostoli Hitvallásban, a Szentháromságban, a kánoni Szentírásokban (amelyek jegyzékben vannak felsorolva), a Teremtő Istenben, a Krisztuson keresztül történő megigazulásban, mint Aki a mi "Szószólónk, Áldozatunk és Főpapunk", a feltámadásban és az utolsó ítéletben, elvetve a tisztítótűzet, amelyet csak az Antikrisztus talált fel és a többi, emberi elme által kitalált dolgok közül (mint amilyen a szentek imádása, a mise és az egyéb szertartásbeli gyakorlatok) csak két szentségben hisznek, ezenkívül vallják a világi uralkodóknak való alárendeltséget is. Perrin és Mouston szerint ezt a hitvallást valójában Moreltől vezették le, ami kiküldöttől, akinek a protestáns egyházi vezetőkkel történt tanácskozásáról már megemlékeztünk, és akinek eredeti hitvallási nyilatkozatát ebben a fejezetben teljes egészében idézzük.²¹⁶²

Morlandnak az 1508. és 1535. évekből származó hitvallásai a hittételek egy kinyilatkoztatását tartalmazzák, úgyszintén a Rómától való különválás megokolását is, amely nyilatkozatot nem az itáliai waldensek régebbi ágazatát, hanem a "Waldens testvérek", vagy "picardok", illetve a Csehországi testvérek vonalát képviseli, mint akiknek megalapítói egy waldens püspöktől nyerték el a felszentelésüket.²¹⁶³

A nyilatkozat részei:

"1.) A kánoni Szentírások a hit szabálya, 2.) a katekizmus, amely a Tízparancsolaton és az Apostoli Hitvalláson alapszik, 3.) a Szentháromság, 4.) a bűn. 5.) a töredelmes megbánás, 6.) a Krisztusban való hit általi megigazulás, 7.) a hit és a munkásság, 8.) az igazi egyház, amelyik szét van szórva a nemzetek között, s amelyiket az Antikrisztus fenyeget, 9.) egy olyan lelkészség, amely isteni parancs és példaadás okából prédikál az embereknek, s amelyet szabályszerűen felszenteltek, 10.) az Isten Igéje képezi a hit alapját, 11.) a szentségek hatástalanok a Szentlélek belső gerjesztése nélkül, 12.) a megkeresztelés a gyermekekig bezárólag, 13.) az Eucharist - az Oltáriszentség - mindkét formájában a Krisztus testében és vérében jelen van, 14.) az egyház hatalma, 15.) mindazon ember-alkotta hagyományok elvetése, amelyek elhomályosítják a Krisztus dicsőségét, 16.) engedel-

²¹⁶¹ Lásd a 835. oldalon.

²¹⁶² Lásd a Morel-féle hitvallást illetőleg a 854. 870. 871. oldalon lévőket, valamint a 76. számú lábjegyzetben mondottakat is. A gyónásra nézve lásd: Morland idézett művénél a 30-34. oldalakat. Perrin idézett művében a 212-214. oldalakat, ezeknek Morel-el való kapcsolatát illetőleg (lásd Perrin idézett művénél az 51. oldalon) részét, és Mouston idézett művét is a 2. kötet 478. 479. oldalain.

²¹⁶³ Lásd a 853. oldalon.

messég azokkal a világi hatalmakkal szemben, melyek arra rendeltettek, hogy a politikai és földi dolgokat kormányozzák, 17.) 18.) a szentek imádásának és a böjti napok elutasítása, 19.) a nőtlenség és a házasság egyaránt dicséretreméltó, 20.) a próbatétel csupán ebben az életben történik, nincsen semmiféle purgatórium."²¹⁶⁴

A próféciákban említett Antikrisztusra vonatkozólag a 8. cikkel ezt jelenti ki:

"Ez az Antikrisztus, ez a bán embere itt ül az Istennek Templomában, azaz az Egyházban, amelyet a próféták és Krisztus és az Ő apostolai is előre megjövendöltek, arra intvén az összes istenfőket, hogy őrizkedjenek őtől és tévedéseitől, és ne szenvedjék el saját magukon, hogy eltántorítsák őket az igazságtól."²¹⁶⁵

4. AZ 1218. ÉVI LEVÉL MEGÁLLAPÍTTJA A HITVALLÁST. — Az a legkorábbi keltezéssel ellátott waldensi okmány, amely hitvallásukról szól - a Rescriptum - a lombardiai waldensek által íratott meg az Ausztráliában élő testvérekhez, beszámolót adva ez utóbbiaknak az 1218. évi Bergamo-i zsinatról, amikor is a Lyon-i Szegény Emberek és a Lombardia-i Szegény Emberek megegyeztek abban, hogy más véleményen vannak Waldot, az egyházi szervezetet és az oltári szentséget illetően. Ez az okmány felfedi előttünk azt, hogy ámbár a résztvevők egyike sem tette vita tárgyává azt, hogy a kenyér és a bor a Krisztus testévé és vérévé változik át, mégis az olaszok sokkalta jobban evangéliumi felfogásúak és kevésbé konzervatívabbak voltak, mint a Lyon-i Szegény Emberek, mivel előbbiek a szolgától tiszta életet követeltek meg a szentségek érvényességének feltétele gyanánt, míg a Lyon-iak a felszentelés szavaira helyezték a súlyt, a lombardok kisebb fontosságot tulajdonítottak a megkeresztelésnek, különösen a gyermekeknél és azt tartották, hogy egy férfinak nem szabad elhagyni az ő feleségét (ahhoz, hogy utazó lekipásztor legyen), kölcsönös beleegyezés nélkül.²¹⁶⁶

5. A KATOLIKUSOK FELSOROLJÁK A WALDENSI TANÍTÁSOK "TÉVEDÉSEIT". — Katolikus forrásokra leszünk utalva ahhoz, hogy megtaláljuk a waldensi tanítások közérthető felsorolását.²¹⁶⁷ Az egyik 1398-ból származó okmány úgy mutatja be előttünk az ausztriai waldenseket, mint akik 92 pontban utasítják vissza a katolikus hittételeket és gyakorlatot a következő tételükig bezárólag:

Azt hiszik, hogy a prédikálásra való jogosultságuk egyedül csak Istentől származik, nem pedig a pápától, vagy bármelyik katolikus püspöktől.

Azt hiszik, hogy ők képezik Krisztus apostolainak képviselőit és egyedüli törvényes utódait.

Kárhoztatják a római egyházat azért, mert Sylvester pápa korától kezdve azt birtokba vette és birtokban tartotta.

Azt hiszik, hogy a Szent Szűz és a többi szentek az ő honukban annyira el vannak foglalva az örvendezéssel, hogy nekik nem lehet velünk foglalkozniuk, ők nem járhatnak közbe értünk, és hogy őket nem lehet sem segítségül hívni, sem tisztelni, sem pedig nem lehet őket szolgálni.

Tagadják a purgatórium létét és mint feleslegeset elhagyják a vigiliákat, a miséket, az imádságokat és az alamizsnálkodást a halottakért, az ereklyék megcsókolását, a zarándoklásokat, a bűnbocsánatokat (búcsúkat, a ford. megj.) és az egyházi kiközösítéseket.

Azt hiszik, hogy a pápa a feje és az eredete az összes eretnekeknek, és hogy valamennyi katolikus egyén eretnek.

Azt hiszik, hogy nincsen valamilyen felsőbb fokú megszentelés a felavatott épületekben, a megszentelt vízben, a megáldott palmaágakban, a mahukban, a gyertyákban és így tovább.

Elvetik maguktól az eskütételt, megvádolják a királyokat, a fejedelmeket és a többi, a bírósági emberölésekért, és a pápát azért, hogy keresztes hadakat küldött ki a szaracénok legyőzésére.

²¹⁶⁴ Húsz cikk rövid tartalom-kivonatának teljes szövegét lásd Morland idézett művénél a 43-57. oldalakon.

²¹⁶⁵ Ugyanott az 50. 51. oldalon.

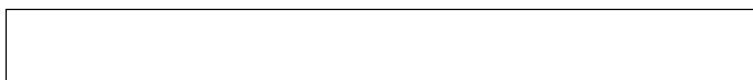
²¹⁶⁶ Rescriptum Heresiarcharum Lombardiae ad Leonistas in Alemannia (A lombardiai eretnek főpapok levele a germán leonistákhoz) című műnél a Döllinger-féle Beiträge című könyvében a 2. kötet 42-52. oldalain.

²¹⁶⁷ Az ilyenfajta "tévedések" felsorolására vonatkozólag lásd Comba idézett művénél a 282-285. oldalakat, David of Augsburg idézett művében, Döllinger Beiträge című könyvében, különböző helyeken, Reineri ... Contra Waldenses című művében az 5. fejezetben.

Ezeket a hit-cikkelyeket vallják az eretnekek fejei, (azaz a waldens lelkészek) azonban híveik ezt jobban vagy kevésbé teszik, képességeiknek megfelelő mértékben.²¹⁶⁸

6. WALDENSI TANÍTÁSOK A REFORMÁCIÓVAL FELVETT LEGELSŐ ÉRINTKEZÉS IDEJÉN. — A Reformációval helyreállított kapcsolatok idejében a Morel "barbe"-nek Oecolampadius-hoz írott levele (1530. évben), rövid, de közérthető megállapításait tartalmazza a waldensek hitének:

"Tekintettel a mi hitcikkelyeinkre, mi népünket megtanítjuk - olyan jól amint ezt csak tenni tudjuk - a Sympolumnak tizenkét cikkelyében foglalt tartalmára, amelyet az Apostol (sic) Hitvallásának hívnak, és minden tanításra, amely ettől eltér, úgy tekintünk, mint eretnekségre. Mi hiszünk az egy Istenben, a három személyben, valljuk azt, hogy a Krisztus emberisége meg lett teremtvé, és az alá van rendelve az Atyának, Aki Ővele, mint eszközzel akarta megváltani az emberiséget, azonban ugyanakkor valljuk azt is, hogy Krisztus éppen úgy valóságos Isten, mint ahogyan ember is. Azt is hisszük, hogy nincs egyetlen más közvetítő és közbenjáró az Istenhez, csak a Jézus Krisztus. A Szűz Mária szent, alázatos és kegyelemmel teljes, ugyanez az eset a többi szentekkel is, és utóbbiak vele együtt várják a mennyek országában testük megdicsőülését a feltámadás napján. Hiszük azt, hogy ezután az élet után ott van az egyetlen tartózkodási hely a választottak számára, melyet paradicsomnak hívnak és van egy a kivetetek részére is, melyet pokolnak hívnak. Ami a purgatóriumot illeti, ezt az Antikrisztus találta fel, ellentétben az igazsággal, ezekből ezt elvetjük. Mindaz, ami emberi találmány - mint amilyenek a szentek napjai, a vigíliák, a szentelt víz, a böjtök tartása meghatározott napokon és az ehhez hasonlók, s különösképpen a mise, ahogyan ezt mi gondoljuk, kárhozatos dolog az Isten szemében. Mi hiszük azt, hogy a szentségeknek a megszentelt dolgok jeleinek kell lenniük, avagy egy láthatatlan kegyelmi ajándék látható jeleinek, és néha jó és hasznos a hívő számára az, ha ezekben részt vesznek, amennyiben ez lehetséges, azonban azt hiszük, hogy amennyiben az erre szolgáló alkalom hiányzik, az ember ennek dacára megváltható. Ahogyan én felfogom, mi tévedünk abban, hogy kettőnél több szentséget fogadtunk el. Azt is tartjuk, hogy a fülbevaló gyónás hasznos dolog, ha azt az időbeli megkülönböztetés nélkül lehet gyakorolni, s ha a betegek megerősítése, a tudatlanok, vagy az olyan egyének érdekében végezzük, akik - a Szentírásnak megfelelően - tanácsért fordulnak hozzánk. A mi szabályaink szerint a kegyességet a következőképp kell gyakorolni: Először mindenkinek szeretnie kell az Istent az összes teremtmények felett, sokkal jobban mint a saját lelkét, ezután a szomszédjának lelkét jobban, mint a saját életét, ezután az ő saját életét jobban, mint a szomszédjának életét, végül a szomszédjának életét jobban, mint saját vagyonát."²¹⁶⁹

Y ábra – Ahol a waldensek éltek és szenvedtek hitükért

A régi waldensi kőtemplom az Augrognai Völgyének legbelsejében. (Fent) A másoló mester címlapja VIII. Innocentius bullájáról, amelyben a waldensek teljes kiirtására hívott fel, és az az oldal, melyen a hitelesítő pecsét van feltüntetve. (Balra lent) Annak a kőasztalnak a felső lapja, amit a waldensi tanintézet tanulói használtak régen. (A keretben) Kőből épült jellegzetes házak a völgyek színterén. (Középen jobbra) Bejárat a barlangok egyikebe, amelyet az üldözések idején az istentiszteletek helyéül és rejtőhelyként használtak. (Jobbra lent)

IV. A "Nemes Lecke" jelöli meg rövidített formában a waldensek hitét

A "NOBLE LESSON" - "Nemes Lecke" - egy 479 sorból álló olyan ritmikus költemény, mely a trubadúrékhoz hasonlított, egyenértékű volt az evangéliumi örökségből származó hitvallással, amelyet az előző emberöltők hagytak hátra egymásnak. Ezt a költeményt nyilvánvalóan a templomi gyülekezetekben való olvasás céljára írták meg, mert az ezekkel a szavakkal kezdődik: "Hallgassatok meg testvérek, egy nemes leckét." A "lecké" szó alapja a Leycon, mely a lectio szóból származik,

²¹⁶⁸ Összefoglalva - Péter inkvizitor egyik jelentéséből - a Preger-féle "Beiträge" című mű 13. kötetében az 1. rész 246-249. oldalain, úgyszintén Döllinger Beiträge című művében is a 2. kötet 305-311. oldaláig bezárólag terjedő részben.

²¹⁶⁹ Morel idézett művéből, lefordítva a Comba által írt könyvben a 291. 292. oldalakon. A latin nyelvű levelet illetően lásd Dickhoff idézett művéből a 363-369. oldalakon.

amely latin kifejezés "a gyülekezetben való olvasást" jelenti.²¹⁷⁰ Ezt a költeményt csak az olyan egyének tudták összeállítani, akik valóban birtokában voltak az igazi kereszténység szellemiségének, megkülönböztetve és szembeállítva azzal Róma tévedéseit, amelyekre abban hivatkozás történik.

"Oh, Testvérek, figyelmezzetek egy nemes Leckére,
Nekünk mindig örködni és imádkozni kell,
Mert látjuk, amint az Ige beteljesülése felé közelg.
Igyekeznünk kell jó dolgot végezni,
Látván azt, hogy ennek a világnak vége közelít.
Már egy ezer és egy száz év múlt el
Teljesen azóta, hogy ezek írtak meg:
Mert mi az utolsó időkben vagyunk."²¹⁷¹

A "Noble Lesson" tárgykörét úgy lehet összefoglalni, hogy az a következőket tartalmazza: a Szentháromságot, az ember bukását, a megváltást az isteni kegyelem ajándékán keresztül, a szabad akarat, a Tízparancsolat megváltozhatatlan jellemét, a megtestesülést, a keresztre feszítést és Krisztus mennybemenetelét, a Szent Lélek leszállását, a Szentírást, az Ige szolgálatát és az ítélet napját.²¹⁷² Ebben lényegében mindazok benne vannak, amiket az apostoli egyház a waldenseket megelőzőleg tanított, úgyszintén azt, amit utóbbiak után a reformerek tanítottak. Ez a költemény az összekötő kapcsot jelenti a kettő között. Leger ezt az ó és Új-Testamentum rövidített reformjának nevezi.²¹⁷³ És Allix ezt mondja: Én visszautasítom magának az ördögnek azt a szemtelenségét, hogy abban a manicheizmusnak akár csak legkisebb árnyalatát is találja."²¹⁷⁴

1. A KÖLTEMÉNY A XII. SZÁZAD HATÁRÁRA UTAL. — A Noble Lesson-t az Alpok helyi "romaunt" dialektusában s nem a lyoniak tájszólásában szerkesztették meg és - amint Muston mondja - azt a helyek lakóinak kellett megírniuk, s nem az idegen külföldieknek. Annak összeállítását - mint legvégső határidőket - az 1100. 1190. évek közé helyezi és azokból kizárja belőle Waldo tanítványait, mivel Kr.u. 1100. évben azok még nem léteztek, és az 1190. év már hat esztendővel túlhaladta Lyonból az 1184. évben történt száműzetésük idejét,²¹⁷⁵ ami túlságosan rövid időt jelentene egy új nyelvezet teljes birtoklásához, mivel a "Nemes Leckét" úgy ismerték, mint annak a korszaknak egyik mesterművét.²¹⁷⁶

Azt, hogy a Noble Lesson a XII. évszázad idejéből származik, a következő sorok mutatják:

²¹⁷⁰ Az eredeti szöveget illetőleg lásd a La Noble Lecon-t, melyet Edouard Montet adott ki. A teljes angol nyelvű fordítás Morland-nál található (párhuzamosan a romaunt és az angol nyelvű oszlopokkal, a 99-120. oldalakon), úgyszintén Perrin-nél, amely mű a History of the Ancient Christians (Az őskeresztények története) című könyvben található meg fordításban (a 263-271. oldalon), Elliott (a 2. kötet 390-394. oldalain Raymondot követve) és Faber (a 399-414. oldalakon) ugyancsak kivonatokat közölnek belőle. Ugyancsak megjelent ez párhuzamosan romaunt és francia nyelven is, Perrin könyvében (Histoire des Vaudois - a waldensek története címen a 253. oldaltól kezdve) és a Leger által írott műben is (a 26-30. oldalakon). Vannak azonkívül számos kézirati másolatok is (lásd Gilly: "Erist Letter on the Noble Lesson" - az első levél a Noble Lesson-ról című cikkét is, a Todd féle idézett műnél a 167. oldalon), amelyek közül kettő van Cambridge-ben és egy-egy darab Dublinban, Génúában és Grenoble-ben, és van ezeken kívül még egy olyan másolat is, amelyből Ladoucette merítette azt a kivonatot, amelyet ő az általa írt Histoire topographie antiquités, usages, dialectes, des Hautes Alpes (A Magas Alpok helyszínrajzáának, régiségeinek, szokásainak és nyelvjárásának történelmi leírása) című művébe iktatott bele, a könyv 299. oldalán.

²¹⁷¹ The Noble Lesson fordításban a Mroland-féle idézett műnél a 99. oldalon.

²¹⁷² Gilly: Waldensian Reasearches című művében a 141. 142. oldalakon, Elliott idézett művének a 2. kötetben a 390. oldaltól kezdődően.

²¹⁷³ Leger idézett művében az 1. könyv 30. oldal.

²¹⁷⁴ Allix: Churches of Piedmont (A Piemonti Egyházak) című műnél a 181. oldalon.

²¹⁷⁵ Az az egykorú okmány, amelyben részletes felvilágosítások foglaltatnak Waldo legelső lelki behatásai és az azokat követő cselekményekre nézve - a Laoni Krónika - (Chronicon Universale Anonymi Laudunensis), az 1173. 1178. évekre vonatkozó feljegyzéseivel, az MGH-gyűjteménynél a Scriptorum (Írásművek) részben a 26. kötet 447-450. oldalain, ezt a tényt állapítja meg: Péter szegénységi fogadalmát az 1173. esztendőben tette le és ezt követőleg lett az egyházból kiközösítve, azonban legelső társait csak az 1177. évben kezdte összegyűjteni.

²¹⁷⁶ Muston idézett művében az 1. kötet 15. 16. oldalain.

"Már egy ezer és egyszáz év múlt el teljesen azóta, amióta ezek megíratk: Mert mi az utolsó időkben vagyunk."²¹⁷⁷ (A bibliai szöveg így szól: "itt az utolsó óra".)

A tudósok megállapítják azt, hogy ez az időpontot meghatározó verssor: "egyezer és egyszáz év", a szövegnek az eredeti részét alkotja és nem jelent semmilyen közbeszúrás. Nem az ezeregy-száz esztendő képezi a fő kérdést, hanem ennek az időszaknak a kezdőpontja. Egyesek ezt úgy fogják fel, hogy az a keresztény korszak kezdetét jelenti és eszerint Kr.u. 1100. évvel végződik.²¹⁷⁸ Azonban mások úgy gondolják, hogy ezt a János apostol levelének idejétől kell számítani, amikor az: "Itt az utolsó óra" szöveg megíratott. (I. Jn. 2:18.) Ez a felfogás a kezdő időpontot mintegy hatvan esztendővel helyezné hátrább a keresztre feszítés után és a korszakot kb. az 1190. vagy az 1200. évvel fejezné be. Mindenesetre a XII. században vagy közvetlenül annak bevégezte után - bármelyik kezdőponttól számítsuk is - teljes tizenegy évszázad telt már el.²¹⁷⁹

Ez a két verssor ama tény szempontjából is érdekes, hogy Joachim Expositio című művében két ízben is hasonló kijelentést tesz. Azt mondja, hogy "már több mint ezer esztendő múlt el azóta, hogy az áldott János is szólt: "Fiacskáim, itt az utolsó óra!"²¹⁸⁰ Nyilvánvaló, hogy ő - aki ezeket a XII. század utolsó részében írta meg - az Első János-féle Levél megírását az első századra nézve számította ki. Ha a mi waldensi költeményünket a XII. század végével írták volt meg, úgy a szóban forgó kezdeti időpont egy megközelítőleg 1100 esztendő időszakot adna ki. A Joachim kifejezőmódjával való hasonlatosság világánál tehát érdekes lenne megtudni, hogy vajon volt-e közöttük valamilyen kapcsolat vagy eredtek-e azok valamilyen közös forrásból.

Comba arra mutat rá - jóllehet úgy látszik, hogy neki aligha volt tudomása Joachimnak ezen kijelentéseiről - hogy a mi költőnk számára a XII. század vége nagyon ésszerű időpontot képezett ahhoz, hogy a vég elközelgését várja, mivel abban az időszakban ez a várakozás széles körben fennállott, és maga Joachim úgy tekintett az 1200. esztendőre, mint jelentőségteljes dátumra.²¹⁸¹ Ez az oka annak, amikért Comba úgy gondolja, hogy helyes ez a dátum-megjelölés, és kifogásolja a bírálónak azon kísérletét, hogy ezt a verssort így olvassák: "egyezer és négyszáz esztendő". Igaz ugyan, hogy a Cambridge-ben lévő egyik kéziron négyszázat olvashatunk, de másik kettőn viszont egyszáz év látható és a negyediken, amelyen törlek vannak, nem lehet a négyszázast szót elolvasni, amint ezt feltételezték, sőt egyáltalán semmit sem lehet rajta látni, - úgymond Chaytor. És Comba a négyszázra vonatkozó kifejezést úgy magyarázza, hogy azt úgy kell felfogni, mint olyan tévedést, amely egy későbbi másolótól származik.²¹⁸²

2. A KELTEZÉS IDEJÉNEK BENSŐ BIZONYÍTÉKAI. — A "Lecke" saját időmeghatározásának a XII. századdal kapcsolatos megerősítéséhez bizonyos meglehetősen döntő erejű bizonyítékok állnak rendelkezésre a nyelvezet, a tájszólást, a versfaragási módot, a teológiai érzületet és a történelmi tényeket illetőleg. Raynouard szerint - tisztán irodalmi ismerveit tekintve a művet - ez utóbbi ki is állja a próbát, úgy a tájszólást, a stílust és a versformákat figyelembe véve.²¹⁸³ A költemény bizonyos kifejezéseket használt, mint pld. baron - báró - a nemesség számára, a fellon szót a gonosz ember

²¹⁷⁷ Morland idézett művénél a 99. oldalon.

²¹⁷⁸ Morland, Leger, Allix, Monastier, Raynourd.

²¹⁷⁹ Faber idézett művénél a 388. oldalon, Elliott idézett művében a 2. kötet 366. oldalától kezdve.

²¹⁸⁰ Joachim: Expositio, a 210. kötet r. részénél, lásd még a 83. kötet v. részét is. Lehet ennek valamilyen jelentősége abban a beszámolóban, amely a főbarbe kalábriai tartózkodásaira vonatkozik?

²¹⁸¹ Joachimot illetőleg lásd a 713-715. oldalakon mondottakat.

²¹⁸² Comba idézett művénél a 233-237. oldalakon. H.J. Chaytor: Bevezetés a Six Vaudois Poems (Hat waldens költemény) című könyvéhez 11. 12. oldalak.

²¹⁸³ Francois J.M. Raynouard: "Egy kétségbevonhatatlanul illetékes bíró" megállapította egy XII. századbeli "Minden vitán felülálló" okmány szerint ezeket a technikai alapokat Choix des poésies originales des troubadours (A trubadúrok eredeti válogatott költeményei) című mű 2. kötetében, a 87-93. oldalakon, amely döntést elfogadta Henry Hallam is, az általa írt Introduction to the Literature of Europe in the Fifteenth, Sixteenth and Seventeenth Centuries (Bevezetés Európa XV., XVI. és XVII. századbeli irodalmának történetébe című művében is, az 1. kötet 1. fejezet, 33. szakasza szerint. Ezt a következtetést illetőleg ök csatlakoznak Senebier-hez és a többi nyelvészekhez is. Lásd még Thomas McCrie: Reformation in Italy (A Reformáció Itáliában) című művénél is a 20. 21. oldalakat is.

jelölésére, a hostal-t a ház kifejezésére és a saragins (szarén) szót²¹⁸⁴ a barbárok megjelölésére, megfelelően annak a nyelvezetnek és az akkori írásműveknek, amelyek abban az időben a piemonti völgyekben használatosak voltak. Erről a nyelvezetről hosszas viták folytak.

Ez a mondat - melyről Faber mint újabb bizonyítékról emlékezik meg - "az összes kardinálisok"-at említi. Ez az elnevezés és maga az egyházi hivatali tisztség már régóta megvoltak, azonban nem volt meg a kardinálisoknak ez a kollégiuma, melynek a pápa megválasztásához hatalma lett volna. Ez utóbbit legelőször II. Miklós (1059-1061.) intézményesítette,²¹⁸⁵ és így ez már kb. negyven év óta szokásban volt, amikor a XII. század kezdetét vette. ugyanott van egy hivatkozás is a "zsidókra és a szaracénokra", amelynél a "szaracén" kifejezést abban az időben gyakran alkalmazták a pogányokra, mivel a XI. és XII. században - az akkor szokásos szójárás szerint - kifejezetten őket értették a hitetlenek elnevezés alatt.

Vannak ezenkívül még az évszázadra vonatkozó bizonyos olyan elképzelések és történelmi tények is, amelyeket Elliott és Faber is részleteiben is kiértékelte,²¹⁸⁶ mint pld az említett üldözéseknek - a zsákmányolásnak és a bebörtönzéseknek, s nem kevésbé a kínvallatásoknak és a halálbüntetésnek - olyan volt a jellegük, amelyek teljesen beillenek a XII. és XIII. századba, de nem a későbbi évszázadok keretébe. A waldensek elleni legelső pápai bullát csak III. Lucius pápa adta ki, az 1184. évben. És a katolikus szomszédok részéről egész a halálos ágyig a papnak való meggyónásba való beleegyezés olyan szokás volt, amelyik aligha állhatott fenn az 1215. évi Negyedik Lateráni Zsinat után, mert ekkor az évenként legalább egyszeri gyónást tették kötelezővé a híveknek.²¹⁸⁷ AZ Antikrisztusnak, mint olyan valakinek a fogalma, akinek még ezután kell eljönnie, sokban különbözik az Antikrisztusra vonatkozó vallási értekezésekben megrajzolt, kiszélesített és kitisztázott képtől, mely utóbbi úgy van kijellemelve, mint aki máris itt van közöttünk. Hasonlóképp Gilly felemlíti a Szentírásnak a helyi tájszólásban való felolvasásának gyakorlatát, amit akkor még nyilván nem tiltottak meg általánosságban.²¹⁸⁸ I. Jakab Aragonia királya és Provansz grófja, 1213. évben megtiltotta a romaunti tájszólásban megírt Ó és Új-Testamentum könyveinek nyilvános terjesztését.²¹⁸⁹ Erre következett aztán az 1299-ben Toulouse-ban kiadott általános egyházi tilalom kihirdetése.

A Noble Lesson-ban visszatükröződik a XII. és XIII. században fennállott és a világ végezetének közelségére és az utolsó ítélet napjának hamari eljövételére vonatkozó közgondolkodás is. Látjuk azt, hogy miképpen ébresztette fel Joachim a korszak végezetére vonatkozó várakozást, aminek Kr.u. 1200. év eltelte után rövidesen be kellett volna következnie, egy olyan időszakkal egyetemben, amely alatt a szentek felett - egy bizonyos rövid korszakon át - az Antikrisztus uralkodott volna.

3. JELLEGZETES KIVONATOK A "NOBLE LESSON"-BÓL. — Három kivonat elegendő lesz erre, ámbár az egész el kellene olvasnunk. A költemény kijelenti, hogy az apostolok után bizonyos tanítók, akik "megmutatták a Jézus Krisztusnak útját" továbbfolytatták ezt, "még a jelenlegi időkig" is, ami mellett semmiféle javaslatot nem említ sem az újonnan való felfedezésre, sem a lelki újjáélesztésre nézve. A waldensek itt ugyancsak ezen elnevezéssel vannak felemlítve. Ezeket a protestánsokat személy szerint pécézték ki az üldözésre és Vaudes kifejezésével gúnyolták ki őket:

"Azt mondják, hogy az ilyen személy, egy Vaudes (a romaunti nyelvezet szerint így: Ilh dicon guel es Vaudes) és az méltó a megbüntetésre, és ők hazugságokkal és megtévesztésekkel találhatnak

²¹⁸⁴ Raynouard idézett művénél a 2. kötetben, a 86. 92. 93. oldalakon is.

²¹⁸⁵ Feber idézett művénél a 411. 412. 395. 396. oldalakon.

²¹⁸⁶ Elliott idézett művénél a 2. kötetben a 344-385. oldalakon, Faber idézett művénél a 3. kötet 9. fejezetében.

²¹⁸⁷ A 21. Kánon, a Schroeder-féle idézett műnél a 259. 260. oldalakon, Mansi idézett művénél a 22. kötet 1007-1010. oszlopaiban.

²¹⁸⁸ Gilly: Romaunt Version (Romaunt Fordítás) című munkájánál az 51. oldalon.

²¹⁸⁹ Lásd Gilly: "Second Letter on the Waldensian Mas." (A waldensek kézirataira vonatkozó második levél) című közleményét a Todd-féle idézett műben a 193. oldalon.

alkalmat arra, hogy elvegyék az illetőtől azt, amit az igazságos munkássága megszerzett magának."²¹⁹⁰

A nagy vallás-szakadás időpontja Sylvester pápától számítódik, annak bocsánatot hirdető hamis ajánlataival, ilyen módon:

"Valamennyi pápának, akik Sylvester-től kezdve, le egészen a jelenlegi pápáig, és valamennyi bíborosnak és valamennyi püspöknek, az összes apátoknak - még ha valamennyit össze is tesszük - nincs akkora hatalma, hogy képesek lennének egyetlen egy halálos bűnt is megbocsátani. Egyedül az Isten az, aki megbocsát, és senki más nem tudja ezt tenni."²¹⁹¹

Majd ezután az Antikrisztusra vonatkozólag a hallgatókat arra inti, hogy "nagy figyelemmel legyenek, amikor az Antikrisztus el fog jönni", s teszi ezt azzal a szándékkal, hogy "ne adjanak hitelt sem az ő cselekedeteinek, sem az ő beszédeinek".²¹⁹² És az utolsó dolgokra nézve ezt mondja:

"Számos jelek és nagy csodák fognak majd bekövetkezni ettől a naptól kezdve, egészen az utolsó ítélet napjáig. Az egek és a föld meg fognak égni, és minden élőlény meg fog halni. Ezután minden újra fel fog támadni egy örökkétartó életre, és minden épület el fog pusztulni. ekkor következik be az utolsó ítélet, amikor Isten szétválasztja az Ő népét."²¹⁹³

Kell-e ennél több jellegzetességet felsorolni arra, hogy a Kr.u. 1200. évben hogyan emlegették az Antikrisztusnak a jövő időben való eljövételét, amelyre fentebb hivatkoztunk. Ha Joachim tanítását tekintjük ama nagyjelentőségű eseményre nézve, melyet 1200 és 1300 között vártunk, úgy erről még lehet szó. Azonban ha ez így van, akkor egy jövőben eljövendő Antikrisztusra való utalás nem jelenti az egyetlen magyarázatát annak a jelképnek, melyet a waldenseknél találunk.

V. A fenevadra, Babilonra és az Antikrisztusra vonatkozó prófétai kifejezések

Azokban a különféle katolikus írásművekben, melyek felsorolják a waldensek "tévedéseit", azokat a vádakát hangoztatják ellenük, hogy ők azok, akik udvariatlan prófétai jelzőkkel sértegetik a katolikus egyházat. Ha azokat a legvaskosabb kifejezéseket, melyeket az On Antichrist - az Antikrisztusról - című értekezés tartalmaz nem is lehet pontosan időbelileg meghatározni, mégis vannak olyan egyéb okmányok, amelyek a dátumokat illetőleg legalább igen figyelemreméltó utalást tartalmaznak.

1. A WALDENSEK "BELŐLE" (AZAZ A SZAJHÁBÓL) SZÁRMAZNAK. — Salvus Burce az egyik 1235-ből keltezett írásművében vitába száll a Lyon-i Szegény Emberekkel és a Lombardiai Szegény Emberekkel. Azt mondja, hogy a catharik az egyházat "szajháznak" hívják, a kígyók fészkének és fenevadnak nevezik azt, és "ti pedig balga emberek, ugyanezeket mondjátok".²¹⁹⁴

"Az eretnekek kb. így szólnak: Mi az aljas szajhából származunk, nevezetesen a római egyházból, és vegyük csak szemügyre ugyanennek a fenevadnak a főpapjait."²¹⁹⁵

2. AZ AUSZTRIAI WALDENSEK AZ EGYHÁZAT APOKALIPTIKUS SZAJHÁNAK HÍVJÁK. — A Bassaui Anonym, aki Ausztriában Kr.u. 1260. év körül írta munkáit, véletlenségből kissé prófétai módon magyarázza saját magát azzal, hogy az eretnekeket Antikrisztusoknak nevezi el. Azzal kezdi, hogy felsorolja a Lyon-i Szegény Emberek hibáit:

"Először azt mondják ők, hogy a római egyház nem a Jézus Krisztus egyháza, hanem az a gonosztevők egyháza. ... És azt hangoztatják, hogy ők maguk képezik a Krisztus Egyházát, mivel ők tartják meg a Krisztus tanítását, az evangéliumot, és az apostolok tanításait úgy az Ige szerint, mint

²¹⁹⁰ Fordítás a Faber idézett művében a 408. oldalon, úgyszintén Elliott idézett művében a 2. kötet 392. oldalán. Az eretire vonatkozólag lásd a La Noble Lesson a 60. oldalon.

²¹⁹¹ Elliott által idézve ismert műben a 2. kötetben a 393. oldalon. Rynouard fordításának nyomán.

²¹⁹² Ugyanott.

²¹⁹³ Ugyanott.

²¹⁹⁴ Salvus Bruce idézett művében a 63. oldalon.

²¹⁹⁵ Ugyanott a 64. oldalon.

saját példaadásukkal. ... Hatodszor, hogy a római egyház az apokalipszis szajhája, az ő felesleges ékességeikkel, amelyekre a Keleti Egyház semmi gondot nem fordít."²¹⁹⁶

Az Augsburgi Dávid szintén jelentést tesz a "szajha" jelző használatáról, amint ezt már említettük.²¹⁹⁷

3. AZ ANTIKRISZTUS NEVET A KATOLIKUSOKRA ALKALMAZTÁK. — A kérdések egy olyan felsorolásában, melyet az inkvizítorok irányításának céljára adtak ki az eretnekek üldözésének érdekében, bizonyos pontok ki vannak emelve a catharik kivizsgálásához, és ezután a waldenseknek szóló kérdések következnek, melyek között a következő jellemző kérdések találhatók:

"Vajon a római egyház-e a Krisztus egyháza, avagy a szajha? ... Vajon az Isten egyháza elbukott-e Sylvester idejében? És ki állította azt helyre? Vajon Antikrisztus volt-e Sylvester pápa?"²¹⁹⁸

Ezek a kérdések világosan mutatják azt, hogy mit tartalmaztak a waldensek tanításaira vonatkozó jelentések és az a hit, hogy a régi időkben a pápát tekintették az Antikrisztusnak, arra mutat, hogy az Antikrisztusra vonatkozóan egy új bibliamagyarázat volt kifejlődőben, amelyet aztán tovább belevittek az Antikrisztusról szóló vallásos értekezésbe is. Ily módon az ellenségek részéről megadott tanúságtétel nyújt segítséget nekünk arra, hogy teljessé tegyük a waldensek prófétai magyarázatáról alkotott képet.

A Reformáció idejénél aztán eljutunk a Morel-féle már előzőleg említett levélhez. A benne lévő waldensi hittételeket tartalmazó összefoglalásban megtaláljuk az "Antikrisztus" kifejezést, amely gyűjtőnévként a katolikus egyházra van alkalmazva, vagy legalábbis annak papi karára és benne vannak az ilyen mondatok, mint "Antikrisztusi ceremóniák" és "Antikrisztusi utálatosságok", amelyek a katolikus szertartási módokat jelölik meg.

Jegyezzük meg, hogy a purgatórium az Antikrisztus kitalálása. További idézetek találhatók a katolikus egyházra, mint Antikrisztusra vonatkozólag, ugyanabban a levélben.

"Mi önmagunk nem szolgáltatjuk ki a szentségeket a népeknek, a "pápasták" (latinból: az Antikrisztus tagjai) azok, akik ezt megteszik, azonban mi megmagyarázzuk nekik olyan jól, ahogyan csak tudjuk a szentségek vallási jelentőségét. Intjük őket arra is, ne helyezték bizodalmukat az Antikrisztusi ceremóniákba, és hogy imádkozzanak azért, hogyha lennének kényszerítve arra, hogy lássák és hallgassák az Antikrisztusi utálatosságokat, az ne számítassék majd be nekik bűnül, hanem hogy az ilyen fajta utálatosságok csakhamar elátkoztassanak, hogy helyet készítsenek az igazságnak és hogy az Isten Igéje külföldön is elterjedjen. Emellett feltétlenül megtiltjuk a mi népeinknek azt, hogy esküt tegyenek. Minden tánc meg van tiltva és - általánosságban szólva - mindenfajta játék is, kivéve a nyilakkal vagy más fegyverekkel végzendő gyakorlatozást. Úgyszintén nem tűrjük meg a hiú és bujálkodó énekléseket, a kényes öltözködést, akár csikosak, akár kockás mintájúak legyenek is azok, vagy az utolsó divat szerint szabottak. A mi népeink általában véve egyszerű emberek, parasztok, akiknek nincs más segélyforrásuk, csak a mezőgazdaság, s akiket az üldözések számos, egymástól nagyon távol eső helyekre szórtak szét."²¹⁹⁹

VI. Értekezés az Antikrisztusról

Ennek a vallásos dolgozatnak pontos idejét nem lehet meghatározni, annak szövege nem tartalmaz semmilyen dátumot. Az 1120. évet először Perrin, majd Leger jelölte meg számára, mint dátumot, a következő módon: ezt az értekezést Perrin ugyanabban a könyvben, vagy csomagban kapta meg a "Confession of Faith" - "Hitvallás" - és bizonyos más okmányokkal egyetemben, amelyekhez

²¹⁹⁶ Lefordítva Reineri ... Contra Waldenses című műből az 5. fejezet, az MBVP-gyűjteménynél a 25. kötet 265. oldalán.

²¹⁹⁷ Lásd a 860. oldalon.

²¹⁹⁸ A XX. számú okmány, a Döllinger-féle Beiträge című könyvben a 2. kötet 320. oldalán.

²¹⁹⁹ Lefordítva Comba idézett művében a 292. 293. oldalakon. Meg kell jegyezni azt, hogy ez volt a helyzet a maradék népnél Piemontban, a reformerekkel helyreállított kapcsolat idején és az elszenvedett kegyetlen üldöztetések után. Van olyan olyan beszámoló, melyek az Eucharistának a waldensek által való szertartási tiszteletéről szólnak. Ezt azonban vagy a lelkészek gyülekezetére korlátozták, vagy ez a gyakorlat már Morel idejében már nem volt érvényben.

az azokat összegyűjtő, az "1120"-as általános dátumot ragasztotta hozzá. Azonban az egyetlen dátumnak több időpont nélküli kéziratához való hozzáfűzése természetesen nem jelent időmeghatározást. A pontos dátum hiánya viszont nem érinti annak eredetiségét, mert szerzőjük nem igényli magának, hogy azokat az 1120. években írta volna. Van azonban ezek között három kísérő vallásos értekezés, - a purgatóriumról, a szentek segítségül hívásáról és a szentségekről - amelyek nyilván régebbi keletűek, mivel azok egy XIII. századbeli munkára utalnak.²²⁰⁰

Ebben az értekezésben a pápai egyházban megnyilvánuló hamis kereszténység nem más, mint az a Fenevad és az a Babilon, melyeket Dániel és János jövendöltek meg könyvükben, és ezért a nagy Antikrisztus - Pál apostolnál a "törvényszegés titkos bűne" - nem egyetlen zsidó egyéniség, akik Antikrisztusnak tekintenek. Az a hitelv, amelyik az apostoli idők alatti "gyermekkorában", a pápai rendszerre nőtte ki magát, most már a Bűn Emberének, a titkos bűnnek teljes alakjává fejlődött ki, amelyet az előző évszázadok folyama alatt még nem lehetett olyan könnyen szemügyre venni, mivel az először csak mint egy "elpártolás" jelentkezett.

A Bűn Embere mindaddig nem fejlődött ki teljesen, amíg Konstantin alatt az egyházat az állam ki nem emelte, sőt még akkor sem, amikor Justinianus alatt a római püspök el nem lett ismerve az összes egyházak fejévé. Azonban abban az időpontban, amikor már a pápaság a legnagyobb hatalmassággá fejlődött ki, Hildebrand korától kezdődőleg, aki önmagát úgy magasztalta fel, mint a nemzeteknek is a fejét, a főpapság romlottsága és elvilágiasodása találkozott a hitnek az egyházon belüli elvesztésével, a tiltakozások mind jobban felhangzó kórusával és azzal a kiáltással, mely az evangéliumi szegénységhez és egyszerűséghez való visszatérést kívánta.

Azt, amit az egyházférfiak az egyházon belül több-kevesebb komolysággal láttak, a waldensek kívülről kristálytisztá élességgel meglátták. Az lett volna a csodálnivaló dolog, ha ők vakon maradtak volna a prófécia oly világos és érzékelhető beteljesülésével szemben, hogy azt még a hittagadó egyházon belül élő férfiak is felismerték. Ezért egy ilyen vallásos értekezés megjelenése teljes egyszerűséggel volt várható. Úgy a waldensek, mint az albigensek is megegyeztek abban, hogy a római egyház volt a babiloni szajha, melyet az apokalipszis említ, úgy, ahogyan mi ezt számos forrásmunkából már láttuk.

1. AZ ANTIKRISZTUS MINT A HAMISSÁG ÉS A CSALÁRDSÁG MEGBÉLYEGEZETTJE. — Az értekezés bevezető szavai nem fukarkodnak azokkal a jelzőkkel, amelyekkel az egyházban uralkodó hamisságot és képmutatást írja le:

"Az Antikrisztus egy olyan Csalárdság, amelyik méltó az örök Kárhozatra, aki az Igazságnak, a Krisztus igazságosságának és az Ő ereje igazságosságának látszatába van beburkolózva, hasonlóképpen az erkölcsi élet, az egyház lelkeszi igazságának a takarójába, amit a hamis apostolok szolgáltatnak, és amelyet a világi és az egyházi hatalmasságok egyik-másik karja a leghatározottabban támogat, vagy ahogyan ezt más szavakkal mondhatjuk, az Antikrisztus egy olyan hamisság, amelyik a megváltás igazságát a lényegi és a papi dolgokban elkendőzi, avagy amelyik álruhába öltözve szembeáll a Krisztussal és az Ő nevével, és következőleg minden hűséges egyháztaggal."²²⁰¹

2. A PÁPAI-EGYHÁZ A PRÓFÉTAI JÖVENDÖLÉSEK BETELJESEDÉSE. — Ki lett jelentve, mely szerint az Antikrisztus nem valamely egyént, hanem egy egész rendszert jelent, mint amelyik a képmutató papok és világi emberek egész gyülekezetét képezi, úgy ahogyan ez a Dániel, Pál és János jelképeiben le van írva. Itt következik ez a figyelemreméltó azonosítás:

"Ezért az tehát nem egy bizonyos személyt jelent, akit erre a fokozatra, hivatásra, vagy lelkész-kedésre felavattak, hogy mindenki által egyetemlegesen elismertessék, hanem az önmagában is Hamisság, mely szembenáll az Igazsággal, beburkolván és felékesítvén saját magát a szépségnek és a jámborságnak látszatával, nem lévén megfelelő a Krisztus egyházának, amint az az elnevezésekből és a tisztségekből, a Szentírásból, a szentségekből és sok más dologból ki is tűnik. A gonoszság lett ilyen módon intézményesítve, a belőle eredő valamennyi kis és nagy papokkal egyetemben, mind-

²²⁰⁰ Faber idézett művében a 370. 373. oldalon, Elliott idézett művében a 2. kötet 363-364. oldalain.

²²⁰¹ Of Antichrist című műben (gyakran e név alatt ismerték Qual cosa sial' Antichrist), melyet Morland fordított le, idézett művében 142. 143. oldala értelmében.

azon emberekkel együtt, akik őket követik, gonosz szívükkel és elvakultsággal, az ilyen gyülekezet együttesen azt foglalja magában, amit Antikrisztusnak, vagy Babilonnak, vagy a negyedik Fenevadnak, vagy a szajhának mondanak, vagyis a Bűn Emberének, vagy a Kárhozat Fia."²²⁰²

3. AZ ANTIKRISZTUSNAK A PRÓFÉCIÁK ÖSSZEVONT JELLEGZETESSÉGEIT KELL MEGTESTESÍTENIE. — Miután felsorolta azokat a különböző bibliai kifejezéseket, amelyek a pápai egyházi rendnek és a hamis egyháznak világias jellegét írják le, ez az értekezés kijelenti, hogy az Antikrisztusnak a próféciák összevont jellegzetességeit kell megtestesítenie:

"Az Antikrisztus sehogyan sem jöhet el, hanem valamennyi előbb említett dolognak találkozniuk kell ahhoz, hogy kialakítsák a teljes képmutatást és csalárdságot, azaz a világias bölcs embereket, a vallásos Rendekeket, a farizeusokat, a papokat, doktorokat, a földi hatalmat a világias népekkel összeköttetésben. És ilyen módon ők együtt teszik ki valamennyien a Bűn Emberét és a teljes tévedését."²²⁰³

4. AZ ÓSI EMBRIÓBÓL FELNÖTT FÉRFIGÉ FEJLŐDÖTT. — Az Antikrisztus, aki az apostoli időkben csupán mint embrió volt jelent, - mert hiányoztak testrészei és segélyforrásai - később nagykorú férfivá fejlődött:

"Ámbár ez az Antikrisztus már az apostolok idejében fogant meg, mégis csupán csak gyermekkorát élte eddig, mivel hiányoztak nála belső és külső tagjai. ... Szüksége volt neki azokra a képmutató lelkészekre és az embercsinálta rendelvényekre (szentségekre?) és a vallásos Rendeke külső látogatására. ... Földi erőt és hatalmat kívánt magának és nem tudott senkit sem erőltetni, sem kényszeríteni az igazságtól a hamisság felé. És mivel ő még több dolgot kívánt magának, ezért senkit nem tudott sem megtévesztetni, sem felháborítani csalárdságaival, és így, miután olyan gyöngé és gyengéd volt, nem tudott helyet kapni a templomban. Azonban felnövekedvén az ő Tagjaiban, azaz jobban mondva az ő vak és képmutató szolgáljaiban és világias alattvalóiban, ő végül is teljes-korú férfivé lett, elérvén nagykorúságát, azaz amikor a világnak azok a kedvelői, akik az egyházban és az államban élnek, elvakult hittel, megsokasodtak az egyházban, és minden hatalmat kezükbe ragadtak."²²⁰⁴

5. A BŰN EMBERE RÉGÓTA BENN ÜL AZ EGYHÁZBAN. — Miután az Antikrisztust úgy jellemzi, mint aki megcsalja az Istent és "Krisztust mint Közbenjárót", támogatva a bálványimádást, és mint aki gyűlöletet ébreszt és erőszakosságot indít azok ellen, "akik szeretik az igazságot", az értekezés úgy írja le az Antikrisztust, mint aki máris teljesen megfelel a Pál apostolnak a Bűn Emberére nézve adott meghatározásainak és nem kell ehhez semmit már hozzátenni:

"Az Apostolnak megfelelően valóban elmondhatjuk, hogy ez a bűn tökéletes embere, aki mindazt magához emeli, amelyek szembenállnak Istennel, vagy az Ő imádásával, és aki önmagát minden igazsággal szembehelyezi, beülvén az Isten templomába, azaz az Ő egyházába, Isten gyanánt mutogatván magát, a megtévesztés mindenféle eszközét felhasználva azokkal az emberekkel szemben, akik elvesznek. És miután ő már valóságosan itt van, nem kell tovább várni rája, mert ő már megöregedett, az Isten engedelmeiből."²²⁰⁵

6. BABILON VÁROSA MÁRIS A SZÉTHÚZÁSTÓL SZENVED. — Ez az értekezés kijelenti azt, hogy az "Antikrisztus máris hanyatlani kezd, és annak ereje és tekintélye máris le van törve", a "jóra hajlamos különböző egyének által, akik olyan hatalmat küldenek szét külföldre, amelyik ellentétes az övével" és hogy Isten "széthúzást támaszt Babilonnak eme Városában, amelyikben a Gonoszságnak egész emberöltője ma is érvényben van és ott uralkodik."²²⁰⁶

7. TÁMADJA AZ IGAZSÁGOT ÉS ÜLDÖZI A SZENTEKET. — Felsorolván az Antikrisztus "műveit", mint amelyek elorozzák az igazságot, hamissággá változtatva azt át, és csalárdsággal borítva be az

²²⁰² Ugyanott a 143. oldalon. (Lásd a 158. oldalon is.) Leger idézett művében a 71. oldalon.

²²⁰³ Morland idézett művében a 144. oldalon.

²²⁰⁴ Ugyanott a 144. 145. oldalon.

²²⁰⁵ Ugyanott a 146. oldalon, Leger idézett művében a 73. oldalon.

²²⁰⁶ Morland idézett művében a 146. oldalon

igazság látszatát az Of Antichrist című tanulmány azt a vádat emeli, mely szerint ez a "teljes és tökéletes gonoszság", és az a Krisztus leghatásosabb ellensége, elnyomván az igazi egyházat.

"Az Egyháznak Szent Anyja, az ő hűséges gyermekeivel egyetemben tökéletesen lábbal van taposva, különösen az Igazság tekintetében, és a lelkészkedésben és annak gyakorlásában ... és a szent egyházat olyannak híresztelik, hogy az a koros emberek zsinagógája, és a gonoszok gyülekezete értékeli magát azoknak Anyjává, akik helyesen hisznek az Igében. Hamisságot prédikálnak az Igazság helyett, bűnt a megigazulás helyett és az igazságtalanság érvényesül igazság gyanánt. Tévedés hitként, bűnt az erény helyett és a hazugságot az igazmondással szemben."²²⁰⁷

8. MEGRABOLJA AZ ISTENT A KRISZTUST ÉS A SZENTLELKET IS. — Az Antikrisztus megrabolja az Istent "attól az imádattól, amely egyedül csak az Istent illeti meg". "Megrabolja a Krisztust az Ő érdemeitől", annak kegyelmi ajándékától, a megigazulástól, bűnbocsánattól és a megszenteléstől. "A Szentlélek újjáélesztését a terméketlen felszínes munkának tulajdonítja". Ő hozza működésbe a misét, a "zsidó férce munkát" és a keresztény ceremóniákat. Fitogtatja a munkát és a szentségárláshoz folyamodik. Ezután következik a hetedik és a nyolcadik munkája:

"Az Antikrisztus hetedik műve abban áll, hogy az ő egységét nem a Szentlélekkel, hanem a világi hatalmasság által tartja fenn és ezt használja fel arra, hogy lelki dolgokat vigyen keresztül."

"Az Antikrisztus nyolcadik műve az, hogy gyűlöli, üldözi, kutatja, elrombolja és elpusztítja a Krisztus Tagjait."²²⁰⁸

9. ISTEN KIVÁLASZTOTTAI MÉG MINDIG VANNAK AZ ANTIKRISZTUS BABILONJÁBAN. — Ezután elsorolja azokat a ravasz fogásokat, amelyekkel az Antikrisztus elkendőzi igazi jellemvonásait, a tetszetős hitvallást, az utódlás ösiségét, az ellenőrzés kiterjedését, az apostoli hitelességet, a külszínes jámborságot, a régiek írásait és a zsinatok tekintélyét. Következésképp Istennek számos kiválasztottja él még mindig Babilonban.

"Istennek kiválasztottjai, akik arra vágyakoznak és azt cselekszik, ami jó, még mindig fogva vannak itt, mint a Babilonban, és hasonlatosak az Istenhez, ami által a gonoszság Antikrisztusa legyezgeti az ő hiúságát, el nem szenvedve tőlük azt, hogy egyedül csak az Istennek szolgáljanak, sem azt, hogy egyedül csak a Krisztusba vessék minden reménységüket, sem hogy felkarolják az Igazi vallást."²²⁰⁹

10. A KERESZTÉNYEK ARRA VANNAK KÖTELEZVE, HOGY ELHATÁROLJÁK MAGUKAT AZ ANTIKRISZTUSTÓL. — Az Antikrisztus leplezi az ő "hazug gonoszságát", mert különben őt "mint pogányt elvetnék", akinek álarca alatt követi el aljasságait, amelyek szükségessé teszik, hogy elválasszuk magunkat azoktól.

"Most tehát nyilvánvaló úgy az Ó, mint az Új-Testamentum szerint, hogy egy keresztény ember a neki adott határozott isteni parancsolat alapján arra van kötelezve, hogy elválassa magát az Antikrisztustól. Mert ezt mondja az Úr az Ézsaiás 52. fejezetében: "Távozzatok, távozzatok, jertek ki onnan, tisztátalan ne illessetek, jertek ki közülük, tisztítsátok meg magatokat, akik az Úr edényeit hordozzátok!"²²¹⁰

11. HIVATTATOK ARRA, HOGY CSATLAKOZZANAK JERUZSÁLEM SZENT VÁROSÁHOZ. — Majd ezt követik az egyéb, ezzel párhuzamos értelmű bibliai szövegek idézetei, mint a Jeremiás 50. fejezetében ("Fussatok ki Babilonból és jöjjetek ki Káldea földéből."), a III. Mózes 20. fejezetében ("aki kiválasztotttalak titeket a népek közül"), ("hogy valamiképpen szövetséget (barátságot) ne köss") és másfélék. Számos idézetre hivatkozik ezután az Új-Testamentumból, amelyek a Jel. 18. fejezetében érik el tetőpontjukat. ("Fussatok ki belőle én népem, hogy ne legyetek részesei az ő bűneiben.") Majd ezt követi az alábbi bekezdés:

²²⁰⁷ Morland idézett művéből a 147. oldalon.

²²⁰⁸ Ugyanott a 149. oldalon.

²²⁰⁹ Ugyanott a 151. oldalon.

²²¹⁰ Ugyanott.

"Tehát az Úr megparancsolja, hogy válasszuk el magunkat Ötöle és csatlakozzunk hozzá Jeruzsálem szent Városához, tudván tehát ezeket a dolgokat, mivel azokat az Úr kinyilatkoztatta előttünk az Ő szolgálai szerint és intelmet kapván az Úr Parancsolatai által nekünk, igenis úgy bensőleg, mint külsőleg is el kell szakítani magunkat az Antikrisztustól, mivel mi tudjuk, hogy az ugyanolyan marad és nekünk egymással kell fenntartani a társaságot és az egységet, szabadon és őrszintén, nem lévén semmilyen egyéb szándékunk és kívánságunk, hanem egyedül és tisztán csak az, hogy az Úr-nak tessünk, és hogy üdvözlünk, és az Ő segítségével egész énünkkel csatlakozunk a Krisztus igazságához és az ő házastársához."²²¹¹

12. A KÉTSZERES IGAZSÁG TUDATÁTÓL ÖSZTÖNÖZVE. — Kijelentve azt, hogy lényeges dolog ennek az elválasztásnak okait leszögezni, nem különben a "gyülekezet kegyességét", amely nekik - az előbbivel ellentétben - rendelkezésünkre áll, a tanulmány kijelenti, hogy ez az elválasztás "az valószínű Igazság, a Hit érdekében". Majd ezt követi egy nyilatkozat az evangéliumi hitvallásra nézve, a Hármasság Istenségről, a Krisztus által történő megváltásról, a szentek közösségéről, a lelkészeknek a gyülekezetek szolgálatáról az erre alkalmas helyen és időben és az evangéliumi Ige prédikálására nézve. Erre következik az Antikrisztus hibáinak és tisztátalanságainak felsorolása, aki "már jó ideje uralkodott az egyházban", "az Isten engedelmeivel". Mindezekhez hozzá van fűzve egy kimerítő jegyzékbe foglalás az Antikrisztus gonosz tanításaira és gyakorlatára vonatkozólag, amely jól jellemzi a katolicizmus sorait, amelyek a szerzetes rendekben és azok szabályaiban érik el csúcspontjukat. Itt következik a "negyedik gonoszság":

"Az Antikrisztus negyedik gonoszága abban áll, hogy dacára annak, mely szerint ő képezi a negyedik Fenevadat, melyet azelőtt Dániel írt volt meg és a Jelenések szajháját, mégis ő ékesíti fel saját magát a tekintéllyel, a hatalommal, a méltósággal, a lelkészkedéssel, a hivatalokkal és a Szentírással, és egyenlőnek teszi önmagát az Egyház igazi és szentséges Anyjával, amelyben egyedül nyerhető csak el lelkészileg a megváltás és sehol sem másutt."²²¹²

Mily csodálatosan közérthető és kiegyensúlyozott megállapítást jelentenek ezek a kiközösített pusztai Egyház prófétai álláspontját illetőleg! Érdekes megjegyezni, hogy a XVI. század református protestánsai az evangéliumi világosság teljes dicsőségében szintén hasonló véleményeket hangoztatnak. És a XVII. században élő brit kutatók, Morlandhoz hasonlóan, és az olyan vezetők, mint Cromwel és Milton - akiknek figyelmét az üldözések a waldensek felé irányították - nyilvánosan is megegyeztek övelük abban, hogy a pápaság jelenti a Dániel, Pál és János írásaiban megjövendölt Antikrisztust. Két kivonat elegendő kell legyen ennek bemutatására, hogy Morland milyen módon osztozott az ő prófétai nézeteikben:

"Ez tehát az a pusztaság, ahova az asszony elfutott vala, amikor út üldözőbe vette a hétfejű és tízszarvú sárkány és ahol neki az Istentől készített helye van, hogy ott táplálják őt ezer-kétszázhatvan napig. És itt volt az, ahol az egyház táplálta és ahol ő megpihentette az ő nyáját, a IX. és X. évszázadnak ama forró és perzselő évszakai alatt. Így tehát talán kezdted hinni énvelem együtt azt, hogy ezeknek a sziláknak a repedéseiben és a piemonti völgyeknek lépcsőzetes titkos helyeiben történt az, hogy a Krisztus Galambja megmaradt ott, ahol az itáliai rókák elkezdtek elpusztítani a szőlőtőkét azok gyöngye fűrtjeivel, jóllehet előbbieket mégsem voltak sohasem képesek arra, hogy őket teljesen elpusztítsák, vagy hogy tövestől kitépjék azokat."²²¹³

"Krisztusnak ez a kised nyája Piemontnak völgyeiben, vidékük távolesése és sötétsége, valamint lakhelyük következtében (hozzáadván ezekhez ezeknek az egyszerű és jámbor embereknek természetes lángeszét, amely egyáltalán nem azért volt, hogy azzal valami igen nagy dolgot végezzenek), sok évszázadon keresztül összezárkózott, békességben gyönyörködve, avagy legalább is, megőrizve egymás között annak a hitvallásnak tisztaságát, amelyet Krisztus és az apostolok hagytak reájuk, és ezért, amikor a hétszarvú Fenevad felmerült a feneketlen mélységből, elkezdte önmagát mutogatni a világban, és a romlottságot elkezdte beleplántálni az egyházba a római papság ál-

²²¹¹ Ugyanott a 154. 155. oldalakon.

²²¹² Ugyanott a 158. 159. oldalakon. Leger idézett művében a 82. oldalon.

²²¹³ Morland idézett művében a "Bevezetés" c. résznél a 6. és 7. oldalakon.

tal, ezek az igazi Nathánielek, semmiképpen nem tudták megemészteni az ilyen gyalázatosságokat, hanem minden erejükkel szembeszegültek és ellenállottak annak, és ennek okáért, és csakis egyedül ezért volt az, hogy ők lettek legelőször az ő ellenségeik gyűlöletének tárgyai és ezt követőleg az Antikrisztus haragjának alanyai."²²¹⁴

Vajon idealizált leírása-e ez az ősi tisztaságnak, az elkorcsosodás és a romlottság között? Talán. Azonban nem mondunk sokat akkor, hogy a kínvallatással és a halállal bátran szembenéző waldensi tanúságtevő ragyogó ellentétben áll a pápai félremagyarázásnak és türelmetlenségnek sötét homályával. Nagyon jól kifejezők voltak a waldensek jelvényei - a meggyújtott égő gyertya a hét csillag közepette - és a jelmondatuk, mely így hangzott: Lux Lucet in Tenebris (A világosság fénylik a sötétségben). Ez az, amit mi elvártunk, és ez az, amit találtunk is. És ez a kettős tudatossága a Krisztus mindenek kielégítő voltának és az Antikrisztus gyűlöletes egyéniségének volt az a körülmény, ami a waldenseket a fokozódó üldöztetésekkel szemben is fenntartotta előhaladásukban, és arra ösztönözte őket, hogy tanúbizonyságot tegyenek eme kettős igazság mellett még akkor is, ha ez magának az életüknek feláldozását jelentette is.

Z ábra – A waldensek hozzájárulása a reformációhoz

Az 1535-ben francia nyelvre fordított Biblia címlapjának egyik része, mint a waldensek hozzájárulása a Reformációhoz. (Fent) A János evangéliumát tartalmazó kézirat oldalainak egyes részletei, melyet a waldensek középkori nyelvezetében másoltak le. (Középen) Emlékoszlop az Angrogna völgyében, amely az 1532. évben Chamforansban, az Új Református Mozgalom és a waldensek kiküldöttei között megtartott gyülekezetet örökíti meg. (Balra lent) Nagyított kép, mely a waldensek jelvényét mutatja. (Jobbra lent)

²²¹⁴ Ugyanott a 190. oldalon.

36. AZ I. KÖTET TANÚBIZONYSÁGAINAK ÖSSZEFOGLALÁSA

Amidőn áttekintettünk oly sok évszázadot - az Ó-Testamentum próféciáitól kezdve egészen a Reneszánszig - akkor ebben a kötetben szükségképp erőltetett menetben vezettük végig az olvasót azon a tágas területen, amely túlzottan széles volt ahhoz, hogy megfelelő áttekintést nyerjen arról az útról, mely a jelenlegi haszonnyerés pontjáig vezetett el bennünket. Azután az egyik napról a másikra terjedő utazás után, amely a részletek bozótját ki nem taposott nyomokon és olyan síkságokon vitt bennünket keresztül, ahol gyakran még ezek a nyomok is láthatatlanná tűnnek el, - az egyik ösvényen le a másikon meg felfelé menve - nekünk vissza kell tekintenünk erre az útra azért, hogy a képet, mint teljes egészet vegyük szemügyre arról a szellemi magaslatról, amelyen mi állunk, és felvázoljuk azokat a feltornyosuló hegycsúcsokat, a sötét völgyeket és azokat a kilométerköveket, amelyek ennek az ösvénynek a nyomvonalát az utazás megkezdésétől kezdve mutatják nekünk.

Kezdetben azt láttuk, hogy a prófécia nem valamilyen egyszerű, mágikus formulát jelent, amelynek segítségével meg lehet jövendőlni, vagy előre meg lehet látni az elkövetkezendő eseményeket, nem más az, mint az Isten helyett való szózat. Néha az egyáltalán nem tartalmaz semmilyen jövendőlést, máskor viszont az egy különleges ihletett előrevetítése - kicsinyített formában - azoknak a nagy eseményeknek, amelyek a korszak isteni tevében foglaltatnak, avagy a működésben lévő megváltási mű mesteri jegyzékbecfoglalása, ami Krisztus két korszakalkotó eljövételének eseménye köré összpontosul, az első az, amelyik meghozza számunkra a bűneinkért való isteni áldozatot, és biztosítja az emberek megváltását, a második, amelynek végleg be kell fejeznie a megváltás nagy művét, a megigazult halottak feltámadása és a megigazult egyén átvitele által, a bűnök eltörlésével és a megigazultak mindörökké tartó uralkodásával egyetemben.

I. Az ősi egyház álláspontja Dánielre vonatkozólag

1. AZ EGYES ORSZÁGOK EGYMÁSUTÁNJA. — Dánielnek a 2. és 7. fejezetekben foglalt mesteri próféciái, a jóslatoknak egy alapvető körvonalát tartalmazzák korának napjaitól kezdve egészen az összes dolgok beteljesüléséig, az idők végezetével. Ezek a fejezetek, melyek az új-babiloni birodalom sorsával kezdődnek, egy négy világbirodalomból álló sorozatot körvonalaznak, illetve vázolnak fel Dániel napjaitól kezdődően, amelynél a negyedik birodalmat a számos kisebb országokra való szétszakadás szorítja ki, mely utóbbiak örökösen harcba állnak egymással. A hetedik fejezetben egy újabb elem jelenik meg - egy vallási-politikai hatalmasság által megkezdett üldöztetés - az országok közötti az a hatalmasság, amelyik üldözőbe veszi az Istennek népét. Azonban mind a két fejezet az Isten örökké tartó királyságával kezdődik, amely a földi királyságok elpusztítása és az utolsó ítélet bekövetkezése után lésszen felállítva.

E nagyszerű vázlatra vonatkozó eredeti felfogások századokon keresztül fennmaradtak az egyházban, azaz a Dániel könyve 2. és 7. fejezetének négy világhatalma (és a négy birodalom utolsó hármára vonatkozó rész a 8. és 11. fejezetekben), majd a negyedik - a római - birodalomnak letörése, amelyet az Antikrisztus kegyetlen uralkodásának kellett követni, és aztán - ezt követőleg - a Krisztus áldás teli uralma. Még az ezeket időben megelőző, vagy a vele párhuzamos zsidó birodalomhoz, a negyedik feloszlásához, és végezetül a Messiás országának mindörökké való megalapításához.

Dániel a vázlatos próféciáiban nem jelöli meg valamennyi nemzet egyéniségét a prófécia nagy birodalmainak sorában, azonban a legelső a sorozatban úgy jelöli meg, mint Babilont. Miután a legelső már meg van határozva, az egymásután való következés már könnyen megállapíthatóvá válik, és a könyv másutt valóságban is megnevezi Perzsiát és Görögországot, mint azt a második és harmadik világhatalmat, melyek Babilont követték. Nem lehet tehát semmilyen tévedés az első három hatalomra nézve. Így tehát csak a negyediknél - az időrendben való következésben - kell bizonyosságot szolgáltatni és valóban semmiféle találgatásra nincsen szükség ahhoz, hogy megtaláljuk azt az uralkodó világhatalmat, amely a Sándor birodalmára következett. Az ősi egyház egyöntetű értelmezése szerint Rómát határozta meg, mint negyediket. A negyedik birodalomnak sok kisebb

országgra való szétszakadásával együtt megjelenik a Kis Szarv is, amelyik a római császárság megosztott követői között támad fel. Politikai hatalom ez, hasonlatosan a többi szarvakhoz, melynek "termete is nagyobb a társainál" és erőszakot alkalmaz ezek ellen, azonban "az különb lesz, mint az előbbiek", mivel az ugyancsak egy vallási hatalom lesz, amelyik az időkkel, törvényekkel és a Magasságos Isten népével foglalkozik, és sokat szól a Felséges ellen és üldözi a jámbor embereket.

És eddig az időpontig a protestáns és a római katolikus egyházak prófétai magyarázatainál az eltérések és az összeütközések legfőbb pontjai a következőkben foglalhatók össze: először, a Dániel 7. fejezete szerinti eme Antikrisztusi Kis Szarv személyszerinti azonossága és azok a Szentírási szövegrészek, melyek ezzel párhuzamosak, valamint annak időpontja és uralkodásának időtartama, akár szó szerinti, akár prófétai időről legyen is szó, és másodszor a vallási hatalom megalapításának ideje, úgyszintén ennek a megalapításnak természete, körülményei és annak eredményei.

2. A DÁNIEL-FÉLE IDŐSZAKOK. — A Dániel 2., 7. fejezete szerinti eme sorozatnak meghatározott kezdőpontja vitán felül Babilonban van megállapítva. Azonban Babilon helyéből Perzsia szorítja ki, és Dánielnek későbbi próféciai - amelyek a 8., 9. és 11. fejezetekben vannak feljegyezve - mindannyian nyilvánvalóan Perzsiával kezdődnek. És a kapcsolatos idő-prófécia is valamennyien teljesen beleillenek ebbe a mesteri vázlatos próféciaiba, ezzel a háttérrel szemben úgyannyira, hogy a Dániel 9. fejezetében foglalt hetven hét, amelyet a zsidókra alkalmaztak Krisztus előtt, ez utóbbiak által, mint az éveket jelentő hetek lettek elismerve.

Ilyen módon a Dániel-féle nagy körvonal alapjait és a nagyszerű idő-jövendölés "év-nap" elvét is, - úgy, amint az Dániel és a reá következő zsidó vallási vezetők által le lett fektetve - a katolikus egyházba vették át, és ez utóbbinak drága örökségévé vált, ámbar a zsidó biblia magyarázók egy ezzel párhuzamos ága is ugyanúgy vélekedett a keresztény korszakot illető értelmezéseiben.

Azonban a Dániel könyvének 7., 8., 9., 11. és 12. fejezetében foglalt 1260, 1290, 1335 és 2300 napos időszakokat, úgyszintén az apokalipszisben említett ezeknek megfelelő időszakokat, az ősi egyházban még nem fogták fel úgy, hogy azok évekre vonatkoznak. Nem merték elgondolni sem, hogy ily hosszú időszakok lehetségesek volnának, mivel a idő a régi egyházi vezetők szemében - akik már azt várták, hogy az összes dolgok végezete csakhamar be fog következni - erősen megrövidültnek tűnt fel. Az "év-nap" elvnek ezekre az egyéb időszakokra való kiterjesztése mindaddig nem történhetett meg, amíg az ilyenféle időmeghatározás nem érkezett el a lehetőség határai közé, azonban úgy adódott, hogy elkerülhetetlenné vált annak Joachim és társai számára a XII. és XIII. században történő kiterjesztése.

A gyakran emlegetett 1260 napos és az 1290, 1335 és a 2300 napos időszakok egészen élesen szembetűnnek az I. kötet végződésénél, és ugyanide vannak beiktatva azok a kisebb tartalmú időszakok is, mint a szmirnai üldöztetés tíz évnapja, a Jelenések 8. és 9. fejezetében foglalt öt hónapi időszak, valamint az órára, napra, hónapra és évre vonatkozó, nemkülönben a Jelenések 11. fejezetében említett három és fél napi időtartam is.²²¹⁵

3. A BETELJESÉDÉS EGYKORI ELISMERÉSE. — Jézus ezt mondá: "Mikor látjátok, hogy ezek meglesznek, tudjátok meg". Valamennyi, éveken át tartó prófétai tanúbizonyság közül a legnyilvánvalóbb tanúságot annak az egykorú felismerése, vagy magyarázata képezi, amivel a prófétai vázlatos jövendölésben, minden földi korszak, vagy esemény magának a beteljesedésnek idejével szerepel.²²¹⁶ Az ősi egyház a 70 hetet úgy fogadta el, hogy ez azt az évekből álló időszakot jelenti, amelyik a Krisztus első eljövételével kapcsolatban teljesedett be. Rómát mint a Dániel-féle vázlatos próféciaiban szereplő negyedik világbirodalmat ismerték fel, mint valóban jelenvaló valóságot, és a negyedik felvonásra úgy tekintették, mint amely a birodalom felbomlását fogja jelenteni. Rómának a negyedik birodalommal való személyazonosságára - annak uralma alatt - nemcsak egy-két egyén ébredt rá, hanem a messze szétszóródott hangoknak egész kórusa is, mely különféleképp és állandóan hallatszott. E tanúságtevők vallomásaikat különféle nyelveken tették meg - latinul, görögül, szír nyelven és zsidóul - és azok mindenütt szét voltak szóródva, délen Afrikától, északra Britanniáig és

²²¹⁵ Lásd a 455. oldaltól kezdve a régi korszakra vonatkozó összefoglalást és a vele kapcsolatos táblázatra nézve.

²²¹⁶ Lásd a 144. oldalon.

nyugaton Galliától, kelet felé egész Szíriáig bezárólag. Ezután Jeromos jegyzi fel a birodalom szét-hullását, jóllehet ez a kép nem egészen teljes, és Sulpicius Severus látja azt, hogy a cserép összevegyült a vassal. Ez a tünet - azaz az egykorú beteljesedés meghirdetése - újból és újból megismétlődik. Ebben rejlik ezeknek az ősrégi századoknak világos és egyértelmű tanúbizonysága.

II. A Jelenések próféciainak magyarázatát késleltették

1. DÁNIEL KÖNYVÉNEK KIEGÉSZÍTÉSÉT KÉPEZIK (A JELENÉSEK). — Az Apokalipsziszénél, melyet sok évszázaddal később írtak meg, az történt, hogy azt fokozatosan úgy kezdték tekinteni, mint amely Dániel előző próféciainak kiegészítését képezi, kibővítve a prófétálás sorozatában a római negyedik birodalom pályafutásával kapcsolatos részleteket, és - átfogva a keresztény korszaknak az első adventtől a második adventig terjedő időszakát - különös nyomatékkal hangsúlyozza a végső napok eseményeit.

2. NÉHÁNY JELLEMZŐ VONÁS TŰNIK FEL AZ IDŐMEGHATÁROZÁSOK ISMÉTLÉSÉNÉL. — És - ugyanúgy, mint ezt a Dániel könyvében látjuk, a Jelenések magyarázatánál az ismétlődési vonal ugyanazon jellegzetességei kezdenek feltűnni, mint amilyen a hét egyházközség, amelyek általában véve az egyházat jelképezik, éppen úgy, mint ahogyan a hét pecsét nyilvánvalóan átfogja a keresztény korszakot, és ahogyan a hét trombitászó és a hét pohár ismétli és váltogatja egymást, úgy ahogyan ezt Victorinusnál látjuk.

A Jelenések 13. fejezetének sarkányát közkeletűen úgy tekintették, mint a pogány Rómát és a Dániel-féle négy világbirodalomból álló sorozatban a negyediket. Az első három már elérkezett és el is tűnt, és a sorozat negyedik hatalmas birodalma ebben az időben vaskézzel uralkodik, amit aztán az Antikrisztusi válságnak kell követnie, bárki legyen is az illető. A Jelenések 12. fejezetében szereplő fehérruhába öltözött asszonyt általánosságban úgy értelmezték, mint aki a tiszta egyházat képviseli, és a Jel. 17. fejezetének bíborba és skarlátba öltözött parázna asszonyát úgy tekintették, mint Róma jelképét. A Jelenések 13. fejezetében foglalt fenevadat általában véve úgy értelmezték, mint egyikét az Antikrisztusra vonatkozó jelképeknek, amelyek kegyetlenül üldözni szokta a szenteket. Ezekre a pontokra vonatkozóan teljes az egyetértés.²²¹⁷

3. A CHILIASMUS FELETTI ELLENTÉTEK. — A chiliasmus volt főképen az, amely körül az ellentétek harcoltak egymással, s amelyik tan Krisztusnak a szentekkel együtt történő ezeresztendős uralmára vonatkozott az Ő második adventje után.²²¹⁸ A chiliasmus hívei által a magyarázatoknál tanúsított különcködések, durvaságok és anyagiasságok voltak az okozói annak, hogy maga az apokalipszis időlegesen minden hitelét elvesztette. Következésképpen, az apokalipszisre vonatkozó, nagyvonalú prófécia magyarázatai is - további kifejlesztésük tekintetében - késedelmet szenvedtek, azonban a középkor korai időszakában az ismét gondosabb figyelembe részesült, és Joachim korától kezdődően a hétszeres körvonalakat a legaprólékosabb módon újból igyekeztek kimunkálni.

A millennium a régi egyház hitvallásnak megfelelően egy ezeresztendős átmeneti időszakot képez, a föld újbóli helyreállításának folyamatában - a második adventet követőleg - amint azután sorban követ az örökké tartó állam megalkotása.

Az a körülmény, hogy úgy a régebbi, mint az újabb korban is voltak egyesek, akik visszaéltek a millenniumra vonatkozó tanokkal, semmiképpen nem képes hatálytalanítani azt a tényt, hogy ez a tan évszázadokon keresztül közkeletű hitvallása volt az ősi egyháznak, ez utóbbi legtisztább napjaiban. Visszatükrözve az egyes korok felfogását, egyes szélsőséges chiliasták azt tanították, hogy az első feltámadást az evészetnek, ivászatnak ezer esztendeje követné, és hogy nagy vígasság uralkodnék a földön, annak helyre nem állított állapotában. Azonban ez az elnevezés "chiliasta" - amelyet egyszerűen az "ezer-esztendő" kifejezésből vezettek le - minden megkülönböztetés nélkül egyaránt lett alkalmazva úgy a túlzókra, mint a mérsékeltekre nézve. Az első feltámadás után bekövetkező ezer esztendőre vonatkozó tant azért nem lehet megtagadni a régi keresztény egyház hitétől amiatt,

²²¹⁷ Lásd a 458. 459. oldalakat.

²²¹⁸ Lásd a 301-308. és 234-236. oldalakat.

mert annak egyes barátai ezt a hitet eltorzították, vagy mivel annak ellenségei azt durván kicsavarták.

4. A MILLENNIUMI IDŐSZAK VISZONYA AZ ADVENTTEL. — A régebbi egyház csak az Apokalipszist követte akkor, amikor előbbi az ezer esztendőt úgy tekintette, mint azt az időmértéket, amely egy széles, átmeneti időszaknak nagy eseményeit osztja fel, mint amely időszak a jelenlegi isteni elrendezés végződése, és az eljövendő örökéletű korszak között fekszik, azonban tévedést követett el az esemény természetének megítélése tekintetében. A kezdetet négyféle eseménynek ki kellett jelentenie: a.) az áldott és a szent halottak első feltámadásának, b.) a Sátán megkötözésének, bezárásának és ezer évig tartó megpecsételésének, c.) a nemzetek mindaddig nem lesznek többé megtévesztve, amíg az ezer év be nem fejeződik, d.) a szentek ülnek a trónusokra és megadatik számukra az ítélkezés joga.

Az ezer esztendő befejezését hasonlóképen az előbbieknak megfelelő, négyes eseménysorozat fogja jelezni, ezek: a.) a halottak maradékának, a gonoszoknak feltámadása, miután az ezer esztendő végéhez ért, b.) a Sátán fel lesz oldozva kötelekeitől azután, ahogy az ezer év eltelt, c.) a feltámadt nemzeteket ismét megtévesztik a hamis kilátások a jövőt illetőleg, d.) a szeretett város táborhelyét körülveszik.

Nyilvánvalóan voltak bizonyos események, amelyek a Dániel-féle általános jóslat-vázlat egy és ugyanazon jelenetével összekapcsolódva - ugyanazon kinyilatkoztató Lélek által - széttagolták ezt az ezer esztendőt, a János-féle szélesebb körű látományokban, amelyek egy új és kiterjedtebb szemléletnek adtak helyet.

Azonban a chiliasták még a Jel. 20. fejezetén is túlmenően a millenniumot egy csomó, ide nem tartozó Ó-Testamentumi szövegre is alkalmazták, hasonlóképp voltak egyesek, akik hozzáadtak még ehhez bizonyos olyan elemeket is, amelyeket nem keresztény forrásokból vezettek le, egy testi és anyagi jólétet ígérő, mesészerű arany-korra vonatkozólag, amely tanokat szívből utálták mindazok a bibliamagyarázók, akik a próféciaokban úgy lelki, vagy allegorikus - azaz jelképi - jelentőséget akartak felkutatni. Valóban a túlsó chiasmus durvább nézetei - amelyek önkéntelenül is a zsidó vagy a pogány hagyományokon alapultak - azzal az ellentétes bölcséleti és allegorizáló szándékkal, melyet ugyancsak a kereszténységen kívülálló forrásokból vezettek le, azt a visszahatást eredményezték, hogy mindenféle, egy eljövendő millenniumba vetett hitet eretnekségnek bélyegezzenek., és siettessék azt az irányzatot, amelyik a Szentírás allegorizálása felé halad. Jóllehet az Apokalipszissal szemben támadt kételyek sem általánosak, sem hosszantartóak nem voltak, mégis ez a millennium-ellenes visszahatás a legmesszebbre kiható eltávolodásokra vezetett a régi egyházban vallott álláspontot illetőleg. Ezeket az irányzatokat tesszük szemléltetővé a következő oldalakon foglalt kimutatásokban. (A ford. megj.: A táblázatok - az írógép kisterjedelme és a nagyméretű papír hiánya miatt - a könyvből veendőek majd át. A szöveg hiteles fordítását azonban közöljük.)

III. A Tichonius-Ágoston féle befolyások

1. A MILLENNIUM ELTOLÓDIK AZ ELSŐ ADVENTHEZ. — Tichonius és Ágoston korában a feltámadást lelki vonatkozásúvá tették, a próféciaikat allegorizálták és az Isten országát a fennálló egyházban látták ténylegesen megvalósítva. És ekkor azt kezdték hangoztatni, hogy az ördögnek egy évezred tartamára történő megkötözése már egy történelmileg befejezett - mintegy négy évszázaddal ezelőtti tényt képez - ami egy teljességgel újszerű és forradalmi nézetet jelent, és a harmadik és legutolsó négy lépését jelenti az egyház korábbi álláspontjától való eltávolodásnak. A Tichonius-féle nézetnek Ágoston részéről történt kinyilvánítása a római katolikus hittételek szabályává lett, azaz hogy a Millennium az első feltámadással vette kezdetét, ahelyett, hogy annak még csak ezután kellene bekövetkeznie, a második Advent idejének érkeztekor, hogy az első feltámadás csak lelki jellegű esemény (amelynél a bűnben elhalt lelkek lelki életre támasztatnak fel), és hogy az Isten országa máris meg van alapítva a jelenlegi római katolikus egyház képében. Ágoston tehát az ezer évet

úgy látta, hogy az a föld életének hatodik évezredét képezi, vagy mint a keresztény korszak meg nem határozható végződését.

AA ábra – A középkor kezdeti időszaka: a főbb bibliamagyarázók mértékadó álláspontja Dániel Könyvére nézve (A Jelenéseket illetőleg lásd a következő oldalakat)

Magyarázatok: (A zsidó magyarázókat a II. kötetben tárgyaljuk.)

A szöveget kizáró táblázatos kimutatások - hasonlóan azokhoz, amelyek az első négy évszázadra vonatkozóan a könyv 456. 459. oldalain jelennek meg - egy összefoglaló körképet nyújtanak az alapvető prófétai magyarázatokra nézve, a középkor kezdetének ezen nagyon bonyolult és nagyon terhes évszázadait illetőleg. Ilyen módon lehetővé válik, hogy gondos összehasonlítást végezhesünk az ezen időszakot megelőző és az ezt követő magyarázatok között, a kifejlődő irányzatok között és az eljövendő dolgok indítékai ezzel tisztán állhatnak majd előttünk. Következésképp mindezekből helyes következtetéseket tudunk majd levonni.

A táblázatot Vízszintes irányban olvasva, abból általános és könnyen érthető áttekintést kapunk minden egyes bibliamagyarázó álláspontjára nézve, egyetlen pillanat alatt. Függőleges irányban olvasva, a táblázat egy adott kérdésben megadja nekünk az egész bizonyító anyagot, amit ebben a kérdésben a kiemelkedő magyarázók vallottak. Úgy az előrehaladó, mint a visszahúzó irányzatokat nyomon tudjuk benne követni.

Mindenütt ugyanazokat a nyilvánvaló rövidítéseket használtuk: ezek a következők: "B-P-G-R." jelenti Babilont, Perzsiát, Görögországot, "Orsz." jelenti az országot, "Idősz." jelenti az időszakot, "Egyh." jelenti az egyházat, "Kr." jelenti Krisztust, "Pog." jelenti a pogányt, a "tl." jelenti a "től"-t, az "Ant." vagy "Antikr." jelenti az Antikrisztust, ugyanúgy a "Sar." jelenti a szaracénokat, az "Ism." az Ishmaelt, a "gon" a gonoszságot, az "apos." az apostolát, a "Róm.közt." a Római Köztársaságot.

Azok az évszázadok, amelyek a kísérő táblázatokban fel vannak sorolva, képezik az összekötő kapcsolatot a múlt idők ősi egyházának magyarázatai és az eljövendő reformáció előtti és a reformáció-korabeli magyarázatok között, amelyek tökéletes és logikus képződményei annak, hogy Joachim határozottan elmenekült ennek a sötét Középkornak uralkodó nézeteitől. Azonban a prófétai magyarázat alapvető formái ezen összekötő évszázadok folyama alatt csak igen lassan változtak meg. Azonban ennek a változásnak az irányzata letagadhatatlan.

A Joachimot megelőző sok évszázad alatt a Dánielre vonatkozó magyarázatok jórészt ugyanazok voltak, és a Tichonius-Ágoston féle újítás fellendülésével történt csak újszerű előhaladás a Jelenések magyarázatában. Rövid idővel Joachim fellépése előtt új elgondolások kezdtek feltűnni és fokozatosan megkezdődött a régitől való elválás.

Dánielre vonatkozólag a négy világhatalomból álló sorozat alapvető helyzete a 2. és 7. fejezet értelmében továbbra is változatlan maradt, a római egyháznak, mint a mindig jelenvaló Isten országának uralmával együtt. A Kis Szarv személyének azonosságát illetőleg ugyan véleménykülönbségek jelentkeznek, de még ennek dacára is általánosságban azt tartották az Antikrisztus jelképének, bárki lényen is az a jelenben, vagy az eljövendő időben. Pál apostol "Bűn Embere" hasonlóképpen az Antikrisztus volt.

A hetven (titkos) hétnek évenként való értelmezése változatlanul tovább folyt. Az "év-nap elvnek" a magasabb prófétai időszyakokra való kiterjesztését - ami egy fokozatos és ugyankor természetes és ésszerű fejlődést jelentett - a Joachim előtt élt hat zsidó bibliamagyarázó vetítette legelőször előre (amit itt a II. kötetből iktatunk közbe, kronologikus sorrendben). Az 1260 évenként történő alapvető megállapításától - aminek Joachim volt az úttörője a keresztény bibliamagyarázatokban - az "év-nap elvnek" az ő követői részéről az 1290, 1335 és 2300 napra történt alkalmazásáig, már csak időre volt szükség.

Az Antikrisztusra vonatkozó nézet eltolódása - egyetlen egyéniségtől, egy Dan törzséhez tartozó zsidótól a pápáig és a pápai rendszerig - fokozatosan és kikerülhetetlenül történt meg.

Az Apokalipszisben a Jel. 17. fejezetében foglalt bíborba öltözött asszony alatt valamilyen formában Rómát magát értették, és Babilon alatt végül is az egyházi uralom alatti Rómát. Azonban az Új Jeruzsálem még mindig az állandóan jelenlévő egyház volt.

Ilyen módon tehát ezekből a kimutatásokból egy határozott átmeneti állapot tűnik elénk, ami egyik értelemben fokozatos visszakanyarodást jelentett a korábbi egyházi nézetekhez, és más értelemben előhaladást jelentett a forradalmi állásfoglalások felé. Mindazonáltal az Ágostoni millennium mindent homályba borító markától való elszakadás csupán fokozatosan történt és a valóságban csak jóval azután az időszak után vált ténnyé, amely időtartamot ez a kötet fog át.

2. A PRÓFÉCIA TÖRTÉNELMI SZEMLÉLETÉNEK ELHOMÁLYOSODÁSA. — Mialatt a Dánielre vonatkozó régi egyházi álláspont csorbíthatatlanul megmaradt Jeromos bibliamagyarázataiban - amelyet a korai középkor időszakában döntő erejűnek tekintettek - ezt az álláspontot a Tichonius-Ágoston féle elmélet, valamint az Origen-féle allegorizáció csaknem teljesen semmivé tette, mert ezek együttesen

a Szentírásnak nem történelmi alapon való megközelítésére helyezték a fősúlyt. Az Apokalipszist ők úgy tekintették, mint amely inkább a hitelvekben, semmint az eseményekben megy majd teljesedésbe. Az Isten országa már fel lett állítva - megfelelően az egyház hivatalos tanításának - és semmi sem maradt hátra az utolsó ítéletet megelőző időre, mint csak az Antikrisztusnak egy rövid lélegzetű uralkodása. Ezek az elpuhult, spiritualizáló nézetek arra irányultak, hogy nemcsak egy teljes alárendeltséget alakítsanak ki az egyház szabályaival szemben úgy, mintha azok Krisztus szabályai lennének, hanem azok - az évszázadok eseményeit és azok egymásutánját tekintve - további veszteséget képeztek a próféciaák történelmi magyarázatának területén.

Ezek a történelmi nézetek csak akkor kezdtek újból feléledni, amikor elérkeztünk Joachim előfutáraihoz és ez utóbbiak nagy gonddal mélyedtek el a Joachim-féle 1260 év-napban, valamint a Jelenésekkel kapcsolatos hét történelmi korszakában, amiket a hét pecsétre stb. építettek fel. Az a XIII. századbeli joachimista iskola, amelyik őutána következett, őt magát is túlszárnyalta az apokaliptikus jelképeknek az egyházra történő alkalmazásában és a vele egykorú Eberhard püspök a pápaságban ismerte fel az Antikrisztust. A próféciaák történelmi szemléltető magyarázata tovább virágzott, különösképpen a szizmatikus és az eretnek körzetekben és az behatolt a reformáció-előtti és a protestáns gondolkodásmódba is.

Tömören megállapítva a keresztény korszak a XIV. századig bezárólag a következő három fázist foglalta magában: 1.) az ősi egyház tanításait, 2.) az erre következő elhajlást a Tichonius-Ágoston féle hagyományokban és 3.) mindannak nagyobb részben való helyreállítását, ami előzőleg veszendőbe ment. És mindehhez járult még a prófétai magyarázatok terén elért újabb előhaladás, amely lerakta az alapjait annak a nagyszerű előrelendülésnek, amelyik versenyre kelt a nemsokára elérkező protestáns reformáció korával, amidőn a mélyebb felismerés fényszórói a Szentírásra irányították központosított sugaraikat, beleértve abba a próféciaakat is.

A Jelenések 13. fejezetének magyarázatát illető tárgyalások háttérbe szorultak időbelileg azért, hogy a Fenevadat a Dániel 7. fejj. Kis Szarvával és a II. Thessalonikai Levél Bűn Emberével egybefoglalják, miután ezt a három próféciaát a János Levelének Antikrisztusával egyetemben, általánosságban úgy fogták fel, hogy ezek együttesen ugyanannak az üldöző hatalmasságnak az arcképét képezik.

IV. Az Antikrisztus hangsúlyozását a sokszoros prófétai tárgyalások okozták

Széles körben volt elterjedve az Antikrisztus azonosítása azokkal a sokféle szimbólumokkal, alakokkal és kifejezésekkel, amelyeket Dániel, Pál és János használtak fel írásaikban. Az Antikrisztust - akit már régóta vártak és akitől rettegtek - fokozatosan azonosítani kezdték a Dn. 7. fejezetében foglalt vallási-politikai Kis Szarvval, a Bűn Emberével, a törvényszegés Titkos Bűnével, a II. Thess. 2. fejezetében említett "veszedelem fiával", valamint az Apokalipszis Fenevadjával, a bíborba öltözött asszonnyal, és Babilonnal.

1. AZ ANTIKRISZTUST A HÁRMAS KÉPLEÍRÁSSAL AZONOSÍJTJÁK. — Azok az okok, amiért a Kis Szarv a Vadállat és a Bűn Emberére vonatkozó leírásokat olyannak fogadták el, mint amely egy és ugyanazon hatalmasságnak jelenti az összetett arcképét, akkor váltan teljesen világossá, amikor azokat az alábbi felsorolás szerint állítjuk egymással párhuzamba:

1.) Eredet: A Kis Szarv a tízszarvú negyedik Fenevadból nő ki, amelyet túlnyomórészt úgy ismernek fel, mint Rómát, az Antikrisztust úgy ismerték fel, hogy az a tengerből feljövő hétfejű Vadállat utolsó fázisát képezi, s amelynek ugyancsak tíz sarva van, hasonlóan a Dániel római Vadállathoz, a Bűn Embere felemelkedését az akadályozó hatalom eltörlésének köszöni, amelyet hasonló kép Rómával azonosítanak.

2.) A származás időpontja: A Kis Szarv, a római "negyedik ország" részeire szakadt utódai közül emelkedik fel, a Vadállat, akinek "a sarkány adá az ő erejét, és az ő királyi székét és nagy hatalmát" és amelyet úgy ismertek fel, mint a Sátánt, aki a pogány Rómán keresztül működik, a Bűn Embere az akadályozó Római Birodalom bukása után lép a színtérre.

3.) A vég: Mind a három meg fog semmisíttetni, amikor Krisztus el fog jönni másodízben az utolsó ítélet alkalmával.

4.) A vallási-politikai hatalmasság: A Kis Szarv jóllehet úgy támad fel, mint ország a többi országok között, mégis "különbözik mindazoktól", mert az vallási hatalmasság is, aki káromolja Istent, hatalmat gyakorolván a szentek, az idők és a Felséges Törvényei felett, A fenevad a Dániel-féle vadállatok összetételét képezi, amelyek országokat jelentenek, és az koronákat visel a fején, azonban az is megköveteli és elfogadja azt, hogy őt imádják, a Bűn Embere nincs politikai keretben megemlítve, azonban bizonyára ő is vallási személy, aki azt akarja, hogy őt imádják.

5.) Káromló arcátlanság: A Kis Szarvnak olyan szája van, amelyik "sokat szól a Felséges ellen", a Fenevad "megnyitja az ő száját" s "adaték néki nagy dolgoknak és káromlásnak szóló szája", a Bűn Embere pedig "fölébe emeli magát" az Istennek.

6.) Az uralkodás ideje: A Kis Szarvnak hatalom adatott a Felséges szentjei felett való uralkodásra "ideig, időig és fél időig", a Fenevad pedig "negyvenkét hónapig" kapott hatalmat. Mindkét időszak egyenlő időtartamot képez a Jel. 11. és 12. fejezetében foglalt 1260 prófétai nappal, illetve az "év-nap" elv alapján számítva 1260 esztendővel.

7.) Háborúskodás az Isten népével szemben: A Kis Szarv "hadakozik a szentek ellen és legyőző őket", a Fenevadnak "az is adaték ... hogy a szentek ellen hadakozzék és őket legyőzze, és adaték néki hatalom".

8.) A nagy hatalmasság: A Kis Szarv "különb lesz, mint az előbbiek", és három királyt fog megalázni, a Fenevadnak nagy hatalma van, mert "kicsoda viaskodhatik övele?" és a Bűn Emberének eljövetele "a hazugnak minden hatalmával, jeleivel és csodáival" történik.

9.) Istennek kijáró tiszteletet követel magának: A Kis Szarv fölébe helyezi magát a Felséges Isten szentjeinek, az időnek és az Ő Törvényeinek, a Fenevad arra készíti a sokaságot, hogy őt imádják és a Bűn Embere fölébe emeli magát mindannak, ami Istennek vagy istentiszteletre méltónak mondatik.

2. NEM KERESZTÉNYI NÉZETEK IS BESZIVÁROGTAK AZ ANTIKRISZTUS FOGALMÁBA. — Az Antikrisztusra vonatkozó eme próféciaoknak az egyház szempontjából való fontosságát nemcsak az előbbinek háromszoros Szentírási tárgyalása mutatta, hanem az a tény is, hogy legközelebbi lépcsőként mindenki annak uralmát várta, azon az egész időszakon keresztül, amelyet ebben a kötetben tárgyaltunk. A régi egyház úgy tekintett az Antikrisztus országára, mint a próféciaokban megjövendölt ötödik és a világ sorsát befolyásoló ama hatalomra, amely Róma bukása után következik. ennek a hatalomnak azonosítása még nem egészen világos, és szerencsétlenségre, azok a nem-keresztény hagyományok, amelyek az Antikrisztus fogalmába beszivárogtak, évszázadokra meg lettek örökítve.²²¹⁹

Egy zsidó zsarnokra, egy szörnyetegre vagy egy félig démonra vonatkozó hagyományos elképzelések továbbra is fennmaradtak, dacára a II. Thess. 2. fejezetének az Antikrisztusra történt alkalmazásának - amelyben Pál apostol jellemző módon nem beszél egy jövőbeni politikai önkényúrról - ahogyan ezt a zsidók várták - hanem egy lelki hatalmasságról, ami az egyházszakadás következményét képezi. Mert a régi egyházban az akadályozó hatalmat olyannak ismerték fel, mint amely a római császárok utódja, és amelynek eltávolítása után a Bűn Emberének kell a színtérre lépnie, kapcsolatosan az egyházszakadással, vagy az istentagadással, amelyek kezdetét és azok működését még maga Pál apostol is láthatta, annak a titkos bűnnek feltűnését, amelynek abban kellett tetőpontját elérnie, hogy egy férfi ül trónusra, magának az Istennek templomában, Istenként magasztalván fel saját magát és olyan tiszteletet kívánva személyének, amely egyedül csak az Istenséget illeti meg.

Azonban mindent összevéve, egyáltalán nem meglepő dolog az, hogy a néphit erősebb volt a Középkorban, mint a Pál apostol féle teológia, és az Antikrisztus akkor ilyen mesészerű alak volt a néprétegekben. Az ál-Methodiusra²²²⁰ vonatkozó fantasztikus elbeszéléseket, s azok típusait az egész Középkoron keresztül nyomon lehet követni. És így történt az, hogy a Biblián kívülálló munkáképek egyike beszivárgott a keresztény eschatológiába is, ami aztán vonakodást idézett elő a korai

²²¹⁹ Lásd a 293. oldalaktól kezdődő részt.

²²²⁰ Lásd az 582. oldaltól kezdődő részt.

millennializmussal szemben és egy másik típus lett az, amelyik megörökítette egy képzeletbeli, jövőendő Antikrisztus elvetélt fogalmát.

BB ábra – Festmény a Második Adventről, mely századokig volt elrejtve restaurált állapotban

A Krisztus Második Adventjét ábrázoló ezt a régi festményt, amely ezt megelőzőleg az angliai Bucks Penn Chrch-i templom főhajójában állott, gipszréteggel vonták be és róla egészen megfélemedeztek. Évszázadok múltak el addig, amíg azt újból felfedezték, s amíg teljes terjedelmében újból helyreállították. Ehhez hasonlóan történt, hogy a régi egyháznak az adventi reménységre és az Isten országára vonatkozó várakozásai, később ugyanúgy elhomályosultak és azokat csaknem teljesen elfeledték. Évszázadok múltak így el. Majd az emberek ismét felfedezték az emberi történelem forgatagában megnyilvánuló próféciaik kiteljesedését, és azt az egyházban megillető főhelyre állították vissza. Ez jelenti ennek a Penn-ben lévő régi festménynek a lélekbemarkoló tanulságát.

V. A történelmi szemlélet elvesztése és visszaállítása

1. A BIBLIAMAGYARÁZAT EGYHELYBEN MARAD ÁGOSTON UTÁN. — Láttuk azt, hogy Tichonius és Ágoston nyomában hogyan maradt egyhelyben továbbra is a prófétai magyarázat. A Dánielre vonatkozó bibliai értelmezés éppen ott állott, ahol azt Jeromos hagyta hátra, és az Apokalipszis megértése a fejlődés akadályozásának állapotában sínylődött. Tichonius kora előtt az Apokalipszis történelmi szemléletű megközelítése már világosan megmutatkozott, azonban most már az emberek nem tekintették az eseményeket olyanoknak, mint amelyek a próféciaik beteljesedését jelentik. A világbirodalmak sorozata már továtűnt, a Dániel-féle kőből való országot és a Jelenések Millenniumát úgy tekintették, mint amelyek már folyamatban vannak és még semmi olyasmi nem volt kilátásban, ami kielégíthette volna a rettentő Antikrisztusról és a Góg és Magóg hordáiról alkotott népies hitet. Lehetséges, voltak már ekkor is népies sejtések a mohamedánokra és a hasonlókra nézve, azonban a prófétai magyarázatok írói Tichonius nyomdokait követték és nagy részben elhanyagolták azok allegorizált és lelki alkalmazásának történelmi jelentőségét.

A Walafried Strabe által írott Glossa, a IX. században (vagy esetleg még későbbben, ha nem Walafried volt annak szerzője) felsorolja már a hétféle pecsétet, de csak az Antikrisztusnak a hatodik pecsét alatti felemlítése nyújt valamelyes utalást a történelmi időrendre nézve, ennél - ugyanúgy, mint ahogyan ezt a régi egyházban is bemutatták - a trombitaszókból utalás történt az egymásra következő időszakokra, azonban a kép még nem lett teljesen kitöltve. A Glossa-t régóta mint feltétlenhitelt érdemlőt idézték. Haymo egy kissé később ugyanezt a sémát követte.

2. A TÖRTÉNELMI SZEMLELETŰ MAGYARÁZATOK KIFEJLESZTIK A FOKOZATOSSÁGOT. — Majd Berengaud a IX. század vége felé egy kissé mélyebben hatolt bele a történelmi szemléletű magyarázatokba, amikor is ő a pecsétet, a trombitákat és a fenevad hét fejét azokra az időszakokra kezdte vonatkoztatni, amelyek a teremtés idejével kezdődnek, ami egy bizonyos mértékben visszatérést jelentett a világ hét korszakát valló Ágoston-féle nézethez, és a tíz-szarvú királyságokat úgy nevezte el és úgy jelölte meg, mint Rómának máris fennálló részekre való széthullását.

Egyébként a prófétai magyarázatok ugyanúgy szunnyadtak mint azelőtt, amíg Arnulf a X. századnak csaknem a legvégén nagy visszhangot nem váltott ki Antikrisztusi jelszavával, amelyet a pápára alkalmazott. Azonban ismét csendesség köszöntött be, egész a XII. századig, amikor a dolgok kezdtek ismét mozgásba jönni.

Egy félszázad alatt aztán azt találjuk, hogyan idézi Bruno of Segni az Ezékiel-féle "év-nap" elvet, a Két Tanúbizonyosság három és fél napjára, hogyan dolgozza ki a Deutz-i Rupert a hét fejre és a hét pecsétre vonatkozó jóslatokat a történelmi időbeni következmények számára (ugyancsak az Ó-Testamentum is), ugyanakkor a két Bernát a jelenlegi egyházra úgy mutat rá, mint a Babilonra, illetve a jelenlegi pápai méltóság bitorlójára, mint az Antikrisztusra, Richard of St. Victor azt sugalmazza, hogy a hét egyházközségre, a pecsétre, a trombitákra és a többire vonatkozó dolgok ötszörösen jellemzői a keresztény korszaknak.

Ezután következett a Havelberg-i Anselm, a Joachim-féle "három korszak" előfutára, aki a Walafried által megrajzolt körvonalat a történelmi beteljesüléssel töltötte ki. Mielőtt még bezárult volna az évszázad megkapjuk Joachim három monumentális művét, amely teljessé tette a Tichonius-Ágoston féle hagyományoktól való elszakadást, és megkezdte az "év-nap" elvnek, valamint a próféciák történelmi szemléletének kiterjesztését, amelyeken keresztül aztán el kellett érkeznie a prófétai magyarázatokat illető, következő előhaladásnak.

Való igaz, hogy Ágoston kora és az 1100-as év között gyakorlatilag csaknem minden országban léteztek olyan egyházi írók, akik a próféciával foglalkoztak. Azonban ezek - legnagyobb részben - csupán azokat a régi állásponttól való eltéréseket tükrözték vissza, amiket Ágoston vezetett be, és ezek az írók nagyon csekéllyel járultak hozzá az akkori idők szavának megértéséhez. Ők egyszerűen csupán a visszhang szerepét játszották.

3. A REFORMÁCIÓ ELŐTTI FELFOGÁSOK DERENGÉSE. — Ezek szerint elmondhatjuk azt, hogy a XII. században az a régi szürkületi világosság, amelyik a hajnalhasadás előhírnöke szokott lenni, ténylegesen is megjelent, követvén a sötét Korszakok komor fekete színét. Az emberek kezdtek újból homályosan észrevenni azoknak a nagy prófétai igazságoknak elmosódó körvonalait, amelyek évszázadokon keresztül lappangtak a sötétségben. Lassacskán megjelentek a nappal fényei is - egy sugárzó csík itt, egy sugár csík amott - amikor még az emberek az árnyékban kuporogtak és járárukban csak botladoztak, mialatt sóvárogva várták a nappal eljövetelét. Ismerős prófétai jelzőköveteket lehetett ismét látni, melyek felmagaslottak a ködös távolban. A részletek mindjárt tisztábban kivethetővé váltak akkor, amikor a ködös szürkéségnek a nappali fény fehér világossága lépett helyébe, és mialatt a síkságon részben még mindig árnyék feküdt, az addig még láthatatlan nap kezdeti sugarai elkezdtek rózsaszínű fénnel bearanyozni a távoli hegycsúcsokat, a rövidesen elkövetkező teljes napfény ígéretéért. Az éjszaka sötétsége elműlott, és a reggeli hajnalhasadás beköszöntött.

Nem kell túl sokat várnunk a Középkor eme férfaitól, akik még abban az időben éltek, amikor még a Renaissance szürke fénye sem derült rá erre a világra. Annál nagyobb lehet hát a megtiszteltetés az olyan férfiak részére, akiknek fáradhatatlan szellemi nyugtalansága kifürkészte az Ige kinyilatkoztató világosságát az idők felett és állandóan kutattak koruk megbízható megértése után. Lelkületük mindig lázadozott az idők elkorcsosulása és az egyház romlottsága alatt. Számukra a próféciák voltak azok, amelyek világosságot, reménységet és tudást ígértek. Anélkül, hogy tágabb látókörrel és a próféciák későbbi tudósainak ismeretével rendelkeztek volna, egyesek közülük ennek dacára előremutattak arra az útra, amely a világosabb megértés felé vezetett.

Így lépünk be tehát a próféta hangszíjázásának és magyarázatának második és korszakalkotó fázisába, amelynek csakhamar ki kellett teljesednie és ragyogóvá kellett válnia Wyclif és az ő reformáció-előtti kortársai alatt Britanniában, Milicz és Huss alatt Csehországban, és mindazok alatt, akik őket ezen az úton követték, amelynek azonban csak a Reformáció alatt lehetett elérnie befolyásának és hatalmának teljességét is izzó, kalauzoló világosságát.²²²¹

VI. Joachim történelmi alapon vázolja a próféciákat

Joachim hozzájárulása inkább azokban az erőben nyugszik, amelyeket munkásságával mozgásba hozott, semmint azokban a terjedelmes, erősen bonyolult és fantasztikus biblia-magyarázatokban, melyeket összeírt. Valóban befolyásának végső eredménye merőben különböző volt attól, amilyent kívánhatott volna, és azok a tanok, amelyeket az ő követői tévesen nevéhez fűztek, sokkalta nagyobb súllyal esnek latba, mint saját eredeti tanításai.

1. AZ "ÉV-NAP" ELV ÚTTÖRŐJE. — Joachim volt a legelső keresztény egyházi író, aki az "év-nap" elvet az 1260 napra alkalmazta (jóllehet őt a zsidó bibliamagyarázók mintegy három évszázaddal megelőzték e tekintetben). Halálától számított három éven belül a 2300 napot már úgy számították, a De Semine-ben, mint huszonhárom évszázadot, amitől azután Villanova, a XIII. század végével az Ezékiel-féle "év-nap" elvet úgy vezette le, mint egy olyan alapvető időmértéket, amit a többi

²²²¹ Lásd e mű II. köteténél.

időszakokra is alkalmazni kell, azaz azt az elvet, amelyet Olivi használt fel az 1290 és az 1335 napra, és amelyet Ubertino és a többi spiritualisták is követtek, és amit később a hivatalos protestáns bibliamagyarázatokba is belefoglaltak.

2. ELŐRE LÁTJA A SÁTÁN JÖVENDŐ MEGKÖTÖZÉSÉT. — Ő volt az - Ágoston óta mint legelső - aki a Sátán jövődjét hirdette, azonban ennél még a régi elméletéhez is ragaszkodott és az ezer esztendő a múlt időkbe helyezte. Ámbár ő maga semmilyen dátumot nem tűzött ki, mégis írásai széleskörű várakozást váltottak ki a világ végének az 1260. évben, majd később az 1300. évben számított bekövetkeztét illetően.

Joachim hozta újból divatba a próféciáknak a történelmi szemlélet alapján való beteljesülési magyarázatát, egy olyan elvet tehát, amely alapvető maradt még sok idővel azután, hogy a különleges és fantasztikus alkalmazási módjai feledésbe merültek.

3. AZ EVANGÉLIUMI ESZMÉNYEK SZEMBENÁLLNAK A VALÓSÁGGAL. — Joachimnak egy új kor lelki értékeire vonatkozó eszményeit természetesen elvetette az elkorcsosult egyház, azokat azonban a reformáció elemek keblükön melengették és törekedtek feléjük, ami nem csekély szellemi befolyást gyakorolt mindazokra a mozgalmakra, amelyek esetenként a Reformáció feltámadásához hozzájárultak. És - a sors iróniájaként - ugyanazok a művek, amelyeket nagy alázattal előterjesztett a pápának jóváhagyásra - és amelyek a hűtlenség egyetlen szavát sem tartalmazták a római egyház vagy a pápasággal szemben - az eszményi egyháznak a Lélek korában létező olyan képét rajzolták meg, hogy a Joachim álma és az akkori viszonyok között lévő tényleges állapotok éles ellentétei arra indították követőit, hogy elutasítsák az egyház romlottságait, kapzsiságait és cselszövényeit, és vádló újjal mutassanak rá az egyházra, mint a bíborba öltözött Babilonra és a pápára, mint az Antikrisztusra.

VII. A "rendszer" fogalma fokozatosan helyettesíteni kezdi az Antikrisztus "egyéniességére" vonatkozó szemléletet

Valóban, eltekintve attól a lendülettől, amelyet a történelmi szemlélet alapján való megközelítése adott a próféciának, a próféta magyarázat legfigyelemreméltóbb eleme a XVI. századtól kezdve egészen a Reformációig az a haladó szellemű azonosítás volt, amely a római egyházat Babilonnal, és a pápaságot az Antikrisztus, a Kis Szarv, a Fenevad és a Bűn Emberének sokféle próféta szimbólumával személyesítette meg. Ez a megszemélyesítés volt valóban a történelmi értelmezés helyreállításának logikus eredménye, ez azonban egy fokozatos fejlődés volt csak, amelyet csupán az idők múlásának tanúságtételével lehetett volna kiterjeszteni.

1. AZ ANTIKRISZTUS TRÓNRA ÜLTETÉSE A TEMPLOMBAN. — Elkerülhetetlen volt, hogy az Antikrisztust kezdetben úgy tekintsék, mint egy egyszerű egyént, és hogy az 1260 napot is hasonlóképpen úgy fogják fel, valóságos időtartamot (tehát mint három és fél esztendőt), amelyik egyetlen személy életének részét képezi. Régebben az Antikrisztus személyét az egyéb nem történelmi próféta alakokkal kapcsolták egybe, azonban az ő hatalmának történelmi szemléletű azonosítása csak a XIII. század közötti időben történt meg, melynél ez a sokoldalú ráolvasás igazi tetőpontját a salzburgi Eberhard püspök drámai hangú vádaskodásával érte el a Kr.u. 1240-ben.²²²² Azonban a vádló és a személyt megjelölő újmutatás, már régóta az egyházi Róma felé irányult.

Tochoniussal kell kezdenünk, aki - donatista tapasztalataiból okulva - az elvilágiasodott egyházat Babilonként fogta fel és Ágoston is megemlítette annak lehetőségét, hogy a Bűn Embere akár majd beüljön az egyház templomába, azonban ezeknek a magyarázatoknak nem akadtak követői. A IX. század végével, Berengaudnak az a megszemélyesítése, mely szerint a Jel. 17. és Dn. 7. fejezetében foglalt tíz szarvban azokat az országokat ismerte fel, amelyek szétagolták a római birodalmat, - s amelyekhez a gótok, a vandálok, stb. tartoztak - egy olyan további lépést jelentett, amelyik a Kis

²²²² Lásd e könyv 32. fejezeténél.

Szarvat szintén a múlt időbe helyezte, azonban a látszat szerint mindezek észrevétlenül maradtak az embereknél.

Majd Kr.u. 991.-ben Arnulf orleansi püspök kezdte el a csatakiáltást hangoztatni az egyház lealacsonyítása ellen, amelyben a dölyfös pápát olyannak írta le, mint az az "Antikrisztus, aki maga ül be az Isten templomába, Isten gyanánt mutogatván magát", és kijelentette, hogy a "törvényszegés titkos bűne" kezdetét vette.

2. AZ EGYHÁZ MINT BABILON, A "TITOKZATOS" ANTIKRISZTUS, MINT HAMIS PÁPA. — Az 1120. évben a Cluny-i Bernát keserű hangú szatírájában a *De Contemptu Mundi* (A Világ Megvetéséről) című művében, hangos szóval kelt ki a bukott Róma ellen, úgy jellemezve a pápát, mint aki "ennek a gyűlöletes Babilonnak a királya". Tíz esztendővel később, Clairvauxi Bernát védelmébe véve II. Innocent pápa ügyét azzal rágalmazta meg Anacletust, az ellen-pápát, hogy ő az Apokalipszis Antikrisztusa és Fenevadja, jóllehet ugyancsak ő volt az, aki később egy eljövendő Antikrisztusról is tett említést.

Joachim, aki ugyanolyan hűséggel viseltetett a pápaság irányában, mint Clairvauxi Bernát, úgy várta az Antikrisztust, mint valami bitorlót a jövőben, mint az eretnekek köréből származó hamis pápát, a Kis Szarvra úgy tekintett, mint a szaracénok utolsó királyára, és Babilonra úgy, mint az elvilágiasodott népekre az egész keresztény birodalom keretében. Egyes olyan írásművekben, melyeket egy fél évszázaddal később neki tulajdonítottak, még ennél is tovább ment, Babilonnak nevezvén a római egyházat, vagy pusztító utálatosság néven illetvén az abban a korban élő pápákat, jóllehet ugyanabban az időben, amikor a pápa és II. Frigyes király az "Antikrisztus" és "Fenevad" címeket vagdalták egymás fejéhez, az Itáliában élő joachimisták azt várták, hogy Frigyes fog majd Antikrisztusként felemelkedni az 1260. esztendőben. Eberhardnak a pápaság ellen megfűjt riadója - látszólag - semmilyen formában nem érintette őket, ötven esztendővel később Olivi megismételte Joachimnak az Antikrisztusra vonatkozó azt az elgondolását, mely a hamis pápára célzott, azaz a titokzatos Antikrisztust, mely időben megelőzné a hagyományokban szereplő "nagy Antikrisztust", ámbár - eltérőleg Joachimtól - úgy jellemezte a római egyházat, mint Babilon és mint a világi Fenevadnak a székhelyét. Egy kissé később, Ubertino úgy mutatta be VIII. Bonifácot, mint aki az a bizonyos "titokzatos" Antikrisztus és a Fenevad is.

3. EBERHARD A PÁPASÁGBAN LÁTJA A SOKSZOROS ANTIKRISZTUST. — Azonban Eberhardnak ez a magyarázata - ha ez nem is hatolt el egészen az Itáliában élő joachimistákhoz - nagyon jellemző volt, mint az ezután következő Reformáció-előtti és a Reformáció korabeli állásfoglalások előfutárai. Egész természetes volt az, hogy az olyan üldöztetést szenvedő kisebbségek, mint a franciskánus spiritualisták, az albigenek és a waldensek, ilyen kifejezéseket használtak: "Babilon" és "Antikrisztus", amelyekkel elnyomóikat lefestették, azonban Eberhardnak - aki maga is nagy tudású érsek és közéleti férfiú volt - az ilyen egyénekhez semmi köze nem volt. Ugyancsak nem volt az a kép, - melyet ő a pápaságról rajzolt meg - csupán ékesszóló ellentmondás. Ez a jellemrajza beillett ugyan a pápa és a császár között folyamatban lévő civakodás keretébe, azonban az igazi prófétai bibliamagyarázatot képezett, amely a Dániel-féle Kis Szarvnak és a vele kapcsolatban álló párhuzamos próféciáknak éles elméjű taglalásán alapult és mély betekintést adott a történelembe. Eberhard a Fenevad, a Bűn Embere és a Kis Szarv hármas leírását a pápaság vallási-politikai hatalmasságára alkalmazta.

4. A (PRÓFÉTAI) MEGHATÁROZÁSOK A LEGPONTOSABBAN BETELJESÜLTEK A PÁPASÁGBAN. — Azon többiek, akik őelőtte jártak, ezeket az elnevezéseket felhasználták, azonban mindazokat a prófétai meghatározásokat is felsorolta, amelyek a történelmi pápasággal teljesedésbe mentek, különösen abban a pápai birodalomban, amely VII. Gergely kora óta állott fenn. Ezt az azonosítást nem csupán a jellemző vonásokra alapozta, hanem arra a tényre is, mely szerint a pápaság a római birodalom széthullása után támadt fel, azok között az országok között, amelyek az egykori római területek örököséivé váltak. Ily módon Eberhard világosan rámutatott a történelmi beteljesedésre. Ezek a próféciák mind előre megjövendölték azt az üldözö és arcátlan hatalmasság feltámadását, amelyik bizonyos körülmények között fog majd keletkezni és bizonyos jellemvonásokat fog felmutatni, és

midőn ő azt látta, hogy ezek a meghatározások a legkisebb részleteket illetően is egybeesnek a történelmi pápasággal, elveté magától az eljövendő és egyéni Antikrisztusra vonatkozó népies fogalmat és kijelentette, hogy előttünk van a beteljesedés, azaz az, amelyről a próféták azt szövegezték, hogy ezeknek meg kell történniük. Figyelemreméltóan teljes képet vázolt fel előttünk. Nem érinti semmi-
ben sem a három és fél idejű prófétai időszakot, azonban a többszörös próféciákban foglalt csaknem valamennyi meghatározást alkalmazza írásaiban.²²²³

5. A KIS SZARV HOSSZADALMAS KIFEJLŐDÉSE. — Eberhard azt mondja, hogy ugyanaz a vallási-politikai hitelv, amelyik az ősi egyház korában mint embrió már látszott, Hildebrand idejében már egy egész birodalomra vált. Az a Kis Szarv, amelyik a IV., V. és VI. században felszántotta útját a római birodalom széthullása közepette, és amelyik saját magát ültette trónusra a templomban, nemcsak uralma alá hajtotta a szenteket, hanem arra merészkedett, hogy ellenőrizze az államot is. Ennek uralmát ezek szerint úgy hirdették ki, mint ami befejezett tényt jelentett. Ez olyan tény, amely felett minden keresztény tudósnak el kell gondolkodnia.

Vajon a képzelőerő szülöttei voltak-e hát ezek a kijelentések, avagy azok valamilyen előzetes eseményt jelentő ésszerű alapon nyugodtak-e? A helyes irány felé mutattak-e azok előre? Igazolta-e vajon a történelmi fejlődés az ilyen állítást? Vajon nem kezdte-e el az egyház már az apostolok idejében annak az ösvénynek a kitaposását, amelynek az volt a feladata, hogy egy olyan lelkeséget termeljen ki, amelyik oly végtelen idegen volt annak az Egyetlennek szellemétől, aki alázattal eltelve lehelte ki életét a Golgota hegyén, s hogy végül is saját magát emelje fel a trónra és kezébe vegye a kardot? Hogy pedig valójában ez történt évszázadokon keresztül egészen Eberhard koráig, az figyelemreméltó tényt képez.

6. A BETELJESÉDÉST CSAK HOSSZÚ ÉVSZÁZADOK UTÁN JELENTETTÉK KI. — Láttuk azt, hogy hogyan érkezett el végül is az idő, amikor a prófétai magyarázat rámutatott arra, hogy egy olyan vallási-politikai hatalmasság - amely megfelelt ezeknek a jellemzéseknek - miképpen növekedett fel a megalapított egyházon belül a birodalom régi székhelyén, s teljesen annak mutatójára rendezkedett be ott. Azonban ezt a történelmi azonosítást - természetesen - csak az ősegyházi időszak tartamát jóval meghaladóan végezték el. Senki sem volt képes egy ilyen fejlődést előrelátni a régi vallási irányzattól kezdve a reákövetkező évszázadokig. Eberhard a Kis Szarv feltámadására nem úgy mutatott rá, mint egykorú beteljesülésre, hanem mint olyanra, amely már régóta megtörtént. Azokban az időkben, mikor a pápaság trónra ült az Isten templomában, az emberek még nem voltak képesek felismerni a Kis Szarvnak felfelé való öklelését, a tíz-szarvú királyságok közül. Lenyűgözve elméjünkben, egy jelenvaló akkori Millenniumnak uralkodó Ágoston-féle elméletétől, annak valamennyi spiritualizáló és allegorizáló tartozékaival egyetemben és az Antikrisztusra vonatkozó Bibliától idegen hagyományoktól, szemeiket egy olyan eljövendő zsarnok felé irányították, akinek rövidesen meg kell jelennie az egyház jelen uralmának meghatározatlan ezeresztendő végezetével.

I. Gergely volt az, aki meghatározta a római egyház hajójának irányvonalát, és az őt követő pápák azon igyekeztek, hogy megvalósítsák Ágostonnak az Isten városáról szóló álmódosását, a földön megalapított Millenniumot, amelyben a földet azokkal az isteni parancsolatokkal fogják uralni, amelyeket Istennek kellőképpen felszentelt képviselői osztanak ki. És amilyen mértékben sikerült nekik fokozatosan megvalósítani becsvágyukat, éppen úgy kísérté kiterjedő hatalmukat az elvilágiasodás és a romlottság. S amidőn a csúcspontot egy pápai birodalom megalapításával érték, ²²²⁴ ekkor az Antikrisztusi jellemvonások már elég világosan megmutatkoztak ahhoz, hogy azokat felismerjék, és a vádaskodások özöne mind fokozottabb mérvben zúdultak a pápaságra.

Az uralkodó egyházi főpapság - mely közbeékelődött a világban és az egyházban - üldözöbe vette a szakadárokat, akik azon igyekeztek, hogy örökéletűvé tegyék az ősi evangélium hajdani tisztaságát. Ez utóbbiak nem képezték csupán egyetlen vallási csoportot, széles körben voltak szétszóródva és jellegük változatos volt és gyakorta olyan - a világtól félreeső - elzárt helyeken virágoztak, amelyek oltalmazó otthont és menedékhelyet nyújtottak számukra az üldöztetések dühöngő viharai

²²²³ Lásd e könyv 897-899. oldalán lévő felsorolásban.

²²²⁴ Lásd e könyv 27. fejezeténél

ellen, amelyek megsemmisítéssel fenyegették őket. Az egyház történetében mindig meg tudjuk találni azt az örökös harcot, amely az uralomvágyó, elvilágiasodott egyház és a kitartóan főpapellenes és a reformokra törekvő szizmatikusok és szakadár eretnekek változatos, földalatti áramlatai között folyt le.²²²⁵

Amikor ez az összeütközés elérte csúcspontját - kb. Eberhard korában és attól kezdve - látjuk, hogy miként fejlődik ki a rendszeres üldöztetés, és az el nem nyomható szakadárok hogyan áradnak szét, mindezek dacára, amíg végül is a reformáció-előtti mozgalmaknak be kellett olvadniuk a hatalmas protestáns vallási lázadásba. Ez a pápai rendszernek a Szentírási prófécia alapján történ megszemélyesítése vált csatakiáltássá a lelki szabadságért megindult hatalmas küzdelemben.

²²²⁵ Lásd e könyv 33. 35. fejezeteiben.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁSOK

Egy ilyen nagyterjedelmű és ily nagy figyelmet követelő műnek megírását, mint amilyen ez az előttünk fekvő négykötetes sorozat, nem képes egyetlen személy sem befejezni, sem finanszírozni. Mindent megelőzőleg megfelelő pénzügyi támogatásra van szükség, mivel egy ilyen célkitűzés súlyos költségeket igényel, beleértve ezekbe az egész Európára kiterjedő kutató utazásokat és azokat a nagy költségeket okozó kiadásokat, amelyek a fényképmásolatok, mikrofilmek és azoknak az eredeti okmányoknak beszerzéséhez szükségesek, amelyek a munka forrásműveit képezik. Miután pedig ezek a források egész Britannián és az egész Kontinensen szét voltak szóródva, a történelmi irattárakban és az irodalmi intézményeknél éppúgy, mint egész Amerika szerte is ezeket először össze kellett gyűjteni és meg kellett őrizni az áttanulmányozás céljaira.

Ez az összegyűjtő tevékenység eredményezte aztán a párját ritkító Adventista Forrásmunkák Gyűjteményét, - amely ezen a különleges területen a leghatalmasabb, egyedülálló gyűjteményt jelenti, amit valaha is létrehoztak egyetlen helyen - amit ez idő szerint Washingtonban a Hetednapi Adventisták Teológiai Szemináriumában helyeztek el. Hozzá kell még tennünk azt is, hogy ennek a gyűjteménynek értékét nagy mértékben megnöveli a nem egy, Európában lévő eredeti okmány elhalálódása, vagy eltűnése, amiket a II. Világháború alatt dühöngő pusztítás okozott. Ez az összegyűjtő munka szállította a feldolgozandó anyagot és az ehhez szükséges segédeszközöket is.

Ezenkívül - tekintettel a sokféle nyelvészeti problémákra - állandó együttműködésre volt szükség az illető specialistákkal abban a kiterjedt munkában, amely a leleteket helyileg meghatározta, igazolta, lefordította, kielemezte, megszervezte és végezetül azokat a nyilvános közlés számára alkalmas formába öltötte, elfogadható kéziratok alakjában. Ezután mindezt az anyagot újból át kellett vizsgálni és meg kellett azt erősíteni illetékes lektoroktól eredő építő jellegű bírálatok segítségével, majd ezt követően el kellett végezni a fáradságos azt az ellenőrző munkát is, amely nemcsak valamennyi közvetlen bibliai idézetre és azok kapcsolatos szövegrészeire terjedt ki, hanem az összes példázatokra, elnevezésekre, dátumokra, történelmi tényekre, hivatkozásokra és ezernyi más részletre is. Mindez a szakértők egy másik csoportjának szintén kimerítő segédkezését követelte meg.

Ilyeténképpen - ebben az értelemben - az Atyáink Prófétai Hite határozottan egy csoportos teljesítményt képezett minden ilyen tervvel kapcsolatos elővigyázattal és ezeknek a bekezdéseknek az a céljuk, hogy hálás köszönetet mondjanak azoknak a különféle vezető szervezeteknek, úgyszintén azoknak az egyéneknek, akik lényeges segítséget nyújtottak ahhoz, hogy gyümölcsöző befejezéshez segítsék ezt a nagyszabású tervet. Mindent megelőzőleg azonban hálás köszönettel kell adózni a Hetednapi Adventista Egyház Generálkonferenciájához tartozó végrehajtó bizottság és tisztviselők messze néző szemléletének és nagylelkű pénzügyi gondoskodásának azért, hogy elégséges évi büdzsét biztosítottak ahhoz, hogy a vállalkozás előbbre vitelét most már több mint 17 esztendőn keresztül folyamatosan végre lehessen hajtani. Nagyobb és érezhetőbb támogatást ennél nem is tudunk volna elképzelni.

Másodszor itt fejezzük ki hálás lekötöttségünket a H. N. Adventista Teológiai Szemináriumnak, nem csupán azért, mert otthonos hajlékot biztosított a felmérhetetlenül értékes forrásanyag számára, hanem a többesztendős időszak alatt a tantermi feldolgozást lehetővé tevő alkalmatosság miatt is, ahol is nekem, mint a prófétai magyarázat történeti fejlődésének szakmabeli oktatójának lehetővé vált az, hogy egy idevágó, összefoglaló sillabuszt állítsak össze, terjedelmes forrásmunka-olvasmánnyal együtt. Ez az összeállítás képezte azután a keretét ezen kötet megírásának. Ugyancsak ez nyújtott alkalmat arra, hogy kipróbáljuk ezeknek a leleteknek az értékét a tudósok ama százain keresztül, akik elvégezték ezeket a speciális tanulmányokat, mégpedig nem csupán Észak-Amerikában, hanem Európában, sőt Dél-Amerikában is.

Harmadszor tartós lekötöttségünket kell kifejeznünk a Review and Herald Kiadó Vállalat számára, - hasonlóképp Washington D.C.-ben - amely erős hittel ennek a vállalkozásnak az értékes voltában, sok ezer dollárt fektetett bele ennek a nagyszabású munkának pénzügyi támogatásába, azon elkerülhetetlen és rendkívül nagy költségek miatt, amelyek a technikai igazolásokkal, a bíráló kiadással, a képanyag közlésével és a mű előállításával kapcsolatosak voltak.

És most különös örömmel teszek eleget mély hálám kifejezésének az itt következő intézmények iránt - akár állami, nemzeti, vagy nyilvános könyvtárak, akár egyetemek és történelmi társulatok legyenek is azok - azért, hogy kézírataikat és könyvállományukat éppen úgy ingyen és készségesen bocsátották rendelkezésre, mint ahogyan ezt érc-pénz és éremgyűjteményeikkel tették, a szövegek felhasználásának engedélyezésével egyetemben. A figyelemreméltó segítőkészség és a felelős igazgatók, könyvtárosok és ezen iratgyűjtemények és hagyatékok gondnokai részéről megnyilvánult s gyakran egész rendkívüli udvariasságot örökké meg fogjuk őrizni hálás emlékezetünkben. Nagy számban vannak egyéb olyan intézmények, amelyek egyes tételeket engedtek át nekünk, azonban a következő főbb könyvtárak azok, amelyeket felhasználtunk:

- R. Biblioteca angelica, Róma, Olaszország.
- R. Biblioteca apostolica vaticana, Vatican város, Róma, Olaszország.
- R. Biblioteca casanatense, Róma, Olaszország.
- R. Biblioteca nazionale centrale, Flórenz, Olaszország.
- Biblioteca nazionale Vittorio Emanuele, Róma, Olaszország.
- Bibliothèque de la société de L'histoire du protestantisme français, Párizs, Franciaország.
- Bibliothèque nationale, Párizs, Franciaország.
- Bibliothèque publique et universitaire, Genf, Svájc.
- Bibliothek des Evangelischen Predigerseminars, Wittenberg, Németország.
- Bodleian Library. Oxford University, Oxford, Angolország.
- British Museum Library, London, Angolország.
- Cambridge University Library, London, Angolország.
- Libreria Valdese, Torre Pelice, Olaszország.
- Nationalbibliothek, Bécs, Ausztria.
- Breusische Sttatsbibliothek, Berlin, Németország.
- Trinity College Library, University of Dublin, Dublin, Írország.
- Trinity College Library, University of Glasgow, Glasgow, Skócia.
- American Antiquarian Society, Worcester, Mass.
- Andover Newton Theological Seminary Library, Cambridge, Mass.
- Columbia University Library, New York, N.Y.
- Harvard University Library, Cambridge. Mass.
- Henry E. Huntington Library, San Marino, California.
- John Carter Brown Library, Providence, R.I.
- Library of Congress, Washington. D.C.

Könyvritkaságok osztálya, egyesített könyvkatalógusok osztálya, Általános hivatkozások és könyvismertetések osztálya, Könyvtárak közti kölcsön-osztály (amelyen keresztül egyes könyveket kölcsönöznek ki az Egyesült Államok valamennyi könyvtárából lefényképezés és mikrofilm készítés végett).

New York Public Library, New York, N.Y.

Review and Herald Editorial Library (A R. és H. szerkesztőségének könyvtára), Washington. D.C.

S.D.A. Theological Seminary Library (H.N.A. Teológiai Szeminárium könyvtára), Washington, D.C.

Union Theological Seminary Library, New York, New York. D.C.

University of Chicago Library, Chicago, Ill.

University of Nebraska Library, Lincoln, Nebr.

Wisconsin State Historical Society, Madison, Wis.

Azt az adóságot, amelyet nem lehet semmivel sem visszafizetni, itt igyekezünk törleszteni azért a nagylelkű idővesztésért és gondosságért, amit évek hosszú sora alatt, tudósi közreműködésével nyújtott nekünk Európa könyvtáraiban F.A. Dörner, berlini lelkész és kutató munkás, különösen Berlin és Bécs könyvtárai tekintetében, ugyanúgy Alfred Vaucher-rel szemben, aki mint a franciaor-

szági Hautó-Savoye-i Collonges - sous - Saleve-ben lévő Adventista Szeminárium elnöke, ennek a kötetnek a XIII. századbeli Joachim-féle témacsoport kidolgozását végezte el, és különösen a waldensekkel kapcsolatos munkájáért, és a Rómában, Torre Pelice-ben, Génúában és Londonban végzett kutatások körül nyújtott segítséget. Hasonlóképpen Jean Vuilleumier-rel szemben, - mint aki előzőleg a Les Signes de Temps folyóirat szerkesztője volt - a párisi könyvtárakban teljesített szolgáltatáért, és W.E. Read lelkésznek és adminisztrátornak, a British Múzeum és Nagybritannia egyéb, nagy könyvtáraiban végzett munkásságáért.

Ugyancsak ezúttal nyújtjuk át köszönetünket az egész mű kéziratai lektoraiból alakult kiváló olvasó-csoportnak, úgy szíves bírálataikért, valamint a nekünk nyújtott bátorításukért a terv kiérlelésének napjaiban, különösképp az alábbi személyiségek számára:

R.A. Abdersonnak, az evangélizálás oktatója, a S.D.A. Theologiai Seminárium-ban, Washington D.C.: L.L. Caviness-nek, a bibliai nyelvek professzorának, a Pacific Union College-ben, Angwin, Calif, E.D. Nicholnak, a Review and Herald szerkesztőjének, Washington, D.C. R.L. Odomnak, a Philippine Publishing House szerkesztőjének, Manila, Fülöp-szigetek, George McCready Price-nek, írónak és volt tanítónak, London, Anglia és Washington, D.C., D.E. Rebok-nak, a H. N. Adventista Teológiai Szeminárium elnökének, H.M.S. Richardnak, a nemzetközi rádió hírmagyarázójának, Clandlele, Calif., A.W. Spaldingnak, írónak és volt tanárnak, Collegedaleben, Tenn., W.H. Teesdelének, a Home Study Institute elnökének, Washington, D.C., Daniel Walternak, az egyháztörténelem professzorának, a S.D.A. Theological Seminary-ban, H.A. Washburn-nek, a Pacific Union Kollégiuma volt történelemtanárának, és Frank H. Yost-nak, az egyháztörténelem professzorának, az S.D.A. Theological Seminary-ban.

Hasonlóképpen az egyes különleges fejezetek olvasóinak (lektorainak): Paul E. Guimbynak, a Biblia professzorának, a Pacific Union Collegeben, Edwin R. Thielének, a Biblia professzorának, az Emmanuel Missziós Kollégiumban, Berrien Springsben, Mich., és Lynn H. Woodnak, a régiségtan professzorának, a S.D.A. Theological Seminary-ban. Igen lényeges segítséget kaptunk számos más európai és amerikai tudóstól is.

Mindenekfelett ama egyének számára legyen itt köszönetünk kinyilvánítva, akik fáradságot nem ismerő és szakszerű, rendkívüli együttműködésükkel segítségünkre voltak nekünk e könyv végleges formájának kialakításában, a kutatás, ellenőrzés, az egyeztetés kimerítő munkájánál, évekre terjedő, hosszú időszakon keresztül, hogy ezt a terjedelmes művet befejezhessük: Merwin R. Thirbernek, a szerkesztők könyvkiadójának, és az ő eredményes bűvárkodó segítőtársnőinek, Julia Neuffernek és Edna Howerdnak, a munka számos, különleges és technikai szempontjai tekintetében, ugyancsak Julia Neuffernek a Review mű Heraldtól, valamint Erich Bethmannak, a "Közel Kelet" írójának és nyelvészének, valamint az összehasonlító vallástudomány szerzőjének, a nyújtott és felbecsülhetetlen értékű segítségért úgy a latin, német és francia nyelvű forrásmunkákkal kapcsolatos, s éppúgy a fordításokra, mint a kutatásokra kiterjedő különleges területeke illetőleg, továbbá T.K. Martinnak, a Review and Herald műszaki igazgatójának, valamint az én tehetséges titkárnőmnek, Thelma Wellmannak is, aki nemcsak számos ízben gépelte le a mű egyes kéziratait a kifejlődés egyes szakaszaiban, hanem nagy részt vállalt magára a könyv indexelésében is.

Legyen köszönetünk kifejezve a forrásmunkánk többi vezető fordítóinak is, nevezetesen: J.F. Huenergardtnak a németnyelvű, Jean Vuilleumier-nek a francia és William W. Rockwell-nek, aki számos éven át volt a latin nyelvű régi szövegek megfejtésének professzora a Columbia egyetemen azért, hogy angol nyelvre átírták azokat a XIII. századból való kéziratokat, amelyeket ebben a kötetben felhasználtunk. Egyéb külön köszönetünket a következő kötetekben fejezzük ki.

És végezetül őszinte elismerésünket nyújtjuk át a művészekből, könyvkiadóknak, szedőknek, korrektoroknak, (lektoroknak: proofreaders) és az összes, idetartozó szakmunkásnak, akiknek a hivatalokban és az üzemekben végzett kiváló munkássága tette lehetővé ennek a könyvterméknek ki-tűnő elkészítését.

A. FÜGGELÉK – Jegyzetek az Új-babiloni korszakról

I. Nebuchadnezzár trónra-lépésének időszámítása ²²²⁶

1. NEBUCHADNEZZÁR URALKODÁSA CSILLAGÁSZATILAG VAN MEGHATÁROZVA. — Nebuchadnezzár trónra-lépésének a Kr.e. 605-ben megjelölt időpontja Ptolomeus kánonjára, valamint egy babiloni forrásmű okmányára lett alapozva, azaz egy olyan agyagtáblára, amelyen egy egész sorozat csillagászati megfigyelés van bevésve, s amely Nebuchadnezzár uralkodásának 37. évéből van keltezve. Az ezen az agyagtáblán található csillagászati adatok lehetővé teszik számunkra azt, hogy Nebuchadnezzár uralmának 37. esztendejét úgy határozzuk meg, hogy a Kr.e. 568/67. évre esett. Eszerint uralkodásának első esztendeje Kr.e. 604. év volt, azaz 604/3. hold-év - tavasztól tavaszig terjedően - miután a babiloni naptári év a Misan 1.-én kezdődött, az első tavaszi újholdtól számítva. ²²²⁷

Ugyanez a dátum, - tehát a Kr.e. 604/3. év, amelyet régóta Nebuchadnezzár első esztendejének ismertek el ²²²⁸ a Ptolomeus-féle kánon alapján, s amelyet ez a régi kőtábla is megerősített - képezte alapját annak, hogy a régebbi történészek a 606. évhez úgy jutottak el, mint amelyik a trónra-lépésnek lenne az időpontja. Ezt az évszámot teológiai alapokra helyezték abban az igyekezetben, amivel megkísérelték egymással összeegyeztetni azt a feltételezett összeütközést, amely Nebuchadnezzár trónra-lépésének dátuma és Dániel elbeszélése között látszólag fennáll. És ez a csillagászati adatokat tartalmazó kőtábla segítséget nyújt nekünk annak bemutatására, hogy egy ilyen összeütközés - az újabb ismeretek világánál - a valóságban egyáltalán nem áll fenn.

2. A FELTÉTELEZETT BIBLIAI ELLENTMONDÁSOKAT ELŐZŐLEG A KÖZÖS URALKODÁSSAL AKARTÁK BIZONYÍTANI. — Az ellenséges bírálatok hosszú időn át azt bizonygatták, hogy Dániel könyvét nem lehet hitelt érdemlőnek elfogadni, mivel az Nebuchadnezzárt mint "királyt" nevezi meg, Jojakim uralkodásának harmadik esztendejében, ami - Jeremiás szerint - akkorra esett, mielőtt Nebuchadnezzár uralkodni kezdett volna (Dn. 1:1. Jer. 25:1.). Úgyszintén azért sem, mivel Dániel a babiloni királyi udvarban eltöltött "három évi" tanulás után már mint a "bölcsek férfiak" egyike, ekkor már be volt ott iktatva Nebuchadnezzár második esztendejében, s amidőn ő saját magát a többiekkel együtt megmenté a halálos ítélettől azzal, hogy megfejtette a király álmát (Dn. 1:1-7. 18:20. 2:1. 12. 13.)

Annak előtte erre a bíráló véleményre a teológusok mindig azt a szabványos feleletet adták, hogy a feltételezett időbeli eltérést ki lehet küszöbölni, ha elfogadjuk azt, hogy Nebuchadnezzárnak - aki tudvalevőleg édesatyjának halála idején a hadsereg főparancsnokságát látta el - társuralkodói minőségben meg kellett osztania két éven át a trónust. ²²²⁹

²²²⁶ Lásd a 36. oldalon.

²²²⁷ A babiloniaknak a napra, a holdra és az öt bolygóra vonatkozó megfigyeléseit - amelyekkel a 37. évet a Kr.e. 568/67. évben határozták meg (és ezzel az első évet 604/3-ban jelölték meg), azokban a feljegyzésekben rögzítették, amelyek keltezése a Nisan 1, 37. évtől a Nisan 1, 38. évig terjedt, ezzel mutatva azt meg, hogy az uralkodási év az újesztendő napjától számított. Lásd a német nyelvű fordítást és az időrendi táblázatot, a Paul V. Neugebauer és Ernst F. Weidner által írt "Ein astronomischer Beobachtungstext aus dem 37. Jahre Nebukadnezars II. (567/66, 568/7.)" (Csillagászati megfigyelések szövege II. Nabukadnezár 37. uralkodási évéből) című cikket, a Berichte über die Verhandlungen der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse (A leipzig-i szász királyi tudományos társaság tárgyalásairól szóló tudósítások. Nyelv-történeti osztály) című kiadványban az 1915. májusi számban (67. kötet 2. részében), a 34-38. 66. oldalakon.

²²²⁸ Lásd a 235. oldalon.

²²²⁹ A két esztendő társuralkodás gondolatát Petaviusnak tulajdonítják, az 1627. év körül. William Burnet, aki erről az 1724. esztendőben írt, egy bizonyos dátumot említ, amelyik helyes volna, "ha Petaviussal - abból a célból, hogy ezzel kiegészítsük a babiloni fogságot hetven esztendőre, Nebuchadnezzár uralkodását két évvel előre helyezzük, mint a közismert elbeszélés mondja az általa írt "Az Atyák Élete" c. könyv időmeghatározásánál, és ha Nebuchadnezzárnak még 43 évi uralkodási időt engedünk, a Ptolomeus-i kánon (sic!) és Berosus szerint". "William Burnet: An Essay on Scripture-Prophecy (Tanulmány a szentírási próféciairól) című művében, a 147. oldalon. Ritkított betűs résszel együtt. Ezt a látszólagos megoldást három évszázadon keresztül egyik szaktekniként a másik után mindig idézte írásában mind-

Dániel írásának védelmezői megegyeztek a kritikusokkal abban, hogy Nebuchadnezzár első éve Kr.u. 604. esztendőben kezdődött Ptolomeus szerint, ők azonban ezt az évet úgy tekintették, mint az ő egyedüli uralkodásának első esztendejét, abban az esetben, ha ő két esztendőn át együtt uralkodott volna atyjával, akkor a társuralmának első éve, Kr.e. 606. évben kellett hogy kezdődjön. Azután - feltéve azt, hogy társuralkodásának mindjárt a kezdetén, azaz 606. évben - tette fogollyá Dánielt, a Dániel tanulására eső három évnek a 603. esztendőben kellett véget érnie, azaz Nebuchadnezzár egyeduralkodásának második esztendejében. Ennek a régi magyarázatnak diagramja alább következik:

(Ide iktatandó a 916. oldalon lévő grafikon. Helyhiány. A ford. megj.)

A társuralkodás eme elméletének elfogadása tűnt egyetlen lehetőségnek ahhoz, hogy elfogadjuk a bírálóknak a bibliai ellentmondásokra nézve emelt vádjait. Azonban a kritikusok mégis abban a helyzetben voltak, hogy azzal vágjanak vissza, miszerint ha Nebuchadnezzár "első" két évének egyike (azaz társuralmának és egyeduralkodásának egy-egy éve), egyenértékű Joachim negyedik esztendejével, akkor Dániel fogságának Joachim vagy második, vagy negyedik esztendejében kellett kezdődnie, nem pedig úgy, amint ezt Dániel 1:1. verse megjelöli, "Joachim harmadik esztendejében".

3. AZ UTOLSÓ ÉV A "TRÓNRA-LÉPÉS" IDEJE UTÁN KÖVETKEZIK. — Azonban a régészek ásója itt is támogatására siet a Bibliának. A régiségtan a legutóbbi években világossá tette, hogy a Bibliának azok a kijelentései, amelyeket a régebbi írók természetesen mint egymásnak ellentmondó megállapításoknak minősítettek, azaz hogy Nebuchadnezzár már azelőtt az év előtt is irány lehetett, amelyről hivatalosan és általánosságban úgy tudták, hogy az az ő uralkodásának első esztendeje volt, tökéletesen megegyeznek annak az időnek lerögzített dátumával. A babiloniak, akik agyagtábláik dátumait, mint okmányokat, a király uralkodásának időpontja szerint jelölték meg, ahhoz voltak szokva, hogy az öreg király elhunytá után a be nem töltött naptári év fennmaradó hányadát úgy jelölték meg, hogy az - az utódja számára - ez utóbbi "királyságának a kezdete", vagyis a modern szóhasználatnál kifejezve az ő "trónra-lépésének az éve". Így tehát az új uralom hivatalos "első esztendeje" a következő legelső teljes naptári évet jelentette, amelyik a trónra-lépés utáni Újesztendő napjával (Nisan 1.) kezdődött,²²³⁰ amely időpontban tehát az új király "megragadta Bel (isten) kezét", s amit hivatalosan úgy tekintettek, mint a királynak az istenség által történt beiktatását, a teljes uralkodói hatalomba. Ezt a következőképp lehet szemléltetővé tenni:

(Ide iktatandó a 917. oldalon lévő diagramm. Helyhiány. A ford. megj.)

4. A HÁROM ÉV A MÁSODIK ESZTENDŐVEL VÉGZŐDIK. — Ily módon Nebuchadnezzár "trónra-lépésének éve" - amelyik a babiloni naptár szerint kb. 8 hónapig tartott - atyjának Kr.e. 605. év nyár utóján bekövetkezett halálától kezdve a rákövetkező tavaszig tartott, amikor is az ő első (teljes) esztendeje kezdődött. Ezért a Dániel háromesztendős kiképzési időszaka az uralkodásnak második évében kellett hogy végződjék, ha ezt az időt beleértve - inkluzíve - számítjuk, azaz ha belefoglaljuk ebbe az időszakba a sorozat legelső és az utolsó részleges éveit is. A számolásnak ezt az ősrégi módszerét - amely a Bibliában és sok más helyen is ismételten megerősítést nyert - igen jól szemlélteti Krisztusnak a sírban eltöltött, jól ismert "három napja", nevezetesen a péntek egy része, az egész szombat nap és a vasárnap egy része, majd Salmenassár ostromának "három esztendeje" Ezékiás király uralkodásának negyedik és hatodik éve között. (II. Kir. 18:9. 10.)^{2231 2232}

addig, amíg azt helytállónak el nem fogadták és ugyanekkor elfeledték azt, hogy ilyen társuralkodást sokkal inkább a feltételezésre, semmint a valóságos történelmi bizonyítékokra alapoztak.

²²³⁰ Sidney Smith: "Chronology: Babylonian and Assyrian" (Babiloni és asszíriai időszámítás) című cikkében az Encyclopaedia Britannica című gyűjteményből, az 5. kötet 655. oldalán. Az időszámítás megjelölésének ezt a gyakorlatát azokon a számos - dátumozással ellátott - agyagtáblákon fedezték fel, amiket Babiloniában ástak ki. A trónra-lépés évére alapozott ezt az időszámítási rendszert a látszat szerint a zsidók is alkalmazták Júda királyságának későbbi részeiben.

²²³¹ Augusztus 7. körül. - Lásd Richard A. Parker és Waldo H. Dubberstein: Babylonian Chronology című művénél, a Kr.e. 626-tól a Kr.u. 45. évig terjedő részben, a könyv 9. oldalán.

²²³² A beleértő - inclusive - számításra és a trónra-lépési esztendőre alapozott ezt a számítási rendszert illetően lásd Edwin R. Thiele: "The Chronology of the Kings of Judah and Israel" (Júda és Izrael királyainak időszámítási táblázata)

Ezzel a számítással tehát Dániel tanulásának három esztendeje - amelyik a fogságba esésével kezdődik Joachim uralmának harmadik évében - azonos kell legyen azzal az első három évvel, melyet - minden vitán felül - Nebuchadnezzár számlájára kell hogy írjunk, nevezetesen: 1.) a trónra-lépésének évével, 2.) első (uralkodói) évével, 3.) uralmának második évével. (Lásd a 917. oldalon lévő diagrammot.) Nincsen tehát szükség semmiféle úgynevezett társuralkodás ürügyére ahhoz, hogy megvédelmezzük a bibliai feljegyzést a kritikusok ellentmondást hangoztató vádaskodásaitól, mivel Nebuchadnezzárnak Kr.e. 605-ben való trónra-lépésével, mely megelőzte az ő első évét, a 604/3. esztendőt, minden feltételezett rendellenesség megszűnt.²²³³ Egy másik, jellemző példája ez az újabbkori régészeti felfedezéseknek, amelyek alátámasztják a Bibliát, ama régebbi kritikusokkal szemben, akiknek támadásai ismeretek hiányán alapultak.

II. A babiloni vallás ²²³⁴

1. A BIBLIAI SZIMBOLIZMUS ÉS A BABILONI VALLÁS. — A rokoni kapcsolatot, amely a Dániel-féle prófétai szimbolizmus és a babiloni felfogások között áll fenn, nagyon kifejező jellemzésre talál a Yale-i Miller Burrow által megvont abban a párhuzamban, amelyben a Genézis elbeszélését és a babiloni teremtési mítoszt állítja szembe egymással: "Amit a (bibliai) író végzett, azzal az Izraelnek az egy Istenbe vetett hitét fejezte ki, korának az egész világon elterjedt nézeteit tükröző kifejezésekkel, amely utóbbiak az egyetlen olyan kifejezést jelentették, amelynek az ő és olvasói számára valamilyen jelentése volt"²²³⁵ Erről a kétféle elbeszélésről úgy beszél, mint "rokonokról", azonban arra is rámutat, hogy "a teremtésnek a zsidó és a babiloni elbeszélései közt fennálló különbözőségei még sokkalta nagyobbak, mint azok hasonlatosságai".²²³⁶ Miután néhány megjegyzést tesz az özönvízzel kapcsolatban, a történetet ekként folytatja:

Ugyancsak nagyon kevés okunk van azt hinni, hogy a héberek elképzeléseiket közvetlenül a babiloniaktól vezették volna le, azonban azt, hogy úgy a babiloni, mint a héber elbeszélés végső soron egy közös eredetre vezet vissza, alig lehet kétségbe vonni. Azon egyének számára, akiknek a Bibliában foglalt elbeszélés a ténylegesen megtörtént események feljegyzését jelenti, szabadon el-

című cikkét, a *Journal of Near Eastern Studies* (Közel-keleti tanulmányok folyóirata) című kiadvány 1944. júliusi számában, (a 3. kötet 3. számában), a 142. 143. oldalakon. Ugyanezen szerző tárja elénk a Dn. 1. fejezetéből felmerülő egész problémát, a kevésbé szakszerűen megírt, "Solving the Problems of Daniel 1." (Dn 1. fejezet problémáinak megoldása) című cikkében, amely a *The Ministry* 1941. évi aug. (a 14. kötet 8. szám 7. 8. 47. oldalán), és az 1941. évi szeptemberi (a 14. kötet 9. szám 18. oldalán) számaiban lett közölve.

A Nebuchadnezzar "trónra-lépési évének" ott, az A. Függelék hasábjain tárgyalt anyagát illetőleg, valamint az erre vonatkozó két felvilágosító diagramm felhasználásáért Julia Neuffernek tartozom hálás köszönettel. Lásd az egész kérdésnek általa írott megbeszélését a *The Ministry* 1949. februári számában, a 22. kötet 2. szám 37-40. oldalain.

²²³³ Érdekes dolog megjegyezni azt, hogy jóllehet az erre vonatkozólag legutóbb megjelent forrásművek Nebuchadnezzar uralkodásának idejét a Kr.e. 605-562. évekre teszik, mégis időnként egyes újkori könyvek, amelyek nem foglalkoznak a pontos időszámítás tárgyával, a 604-561-s időközt jelölik meg e célra, amit valószínűleg valamely régebbi keleti forrásmunkából vettek át, és ezt a dátumot az uralkodásnak a kánonban említett időpontjából vezették le, azaz annak első esztendejéből. Ez volt annak előtte az általánosan elfogadott időmeghatározás, melyet ama feltevésre alapoztak, hogy az "első év" az volt, melyben az uralkodás megkezdődött. Csak a viszonylag a legutóbbi esztendőknél kiásott babiloni okmányok tárták fel előttünk azt, hogy a babiloni időszámítás szerint az "első év" azt, a legelső teljes naptári esztendőt jelentette, amely a trónra-lépés időpontja után telt el.

A trónra-lépési évnek ez a felfedezése párhuzamos módon szintén megváltoztatta Babilonnak a perzsák általi elfoglalására vonatkozó újabb keleti időmeghatározását is Belshazzar uralkodásának idejével kapcsolatban. Az ez idő szerinti forrásmunkák ezt a dátumot csaknem egyöntetűen a Kr.e. 539. évben jelölik meg, a régi 538. dátum helyett, mivel a trónra-lépési évre vonatkozó okmányokat úgy értelmezik, mint ami a város elestét, a megelőző év utolsó részére teszi. Az időrendi meghatározás tekintetében itt nem áll fenn valószínű eltérés, mivel az 538-as évet még a mai napig is - mint azelőtt - a perzsa birodalom legelső évének fogadják el, éppen úgy, mint ahogyan a 604-es esztendőt Nebuchadnezzár uralmának hivatalos, első évének számítják. Célszerűnek látszik ezért emlékeztetni arra, hogy fogunk olyan régebbi szaktekintélyekre bízni, akik ezeket az uralkodási időszakokat a legelső évtől számították és találunk olyan újabb szakértőket, akik ezt a megelőző trónra-lépési esztendővel számítják.

²²³⁴ Lásd a 40. oldalt.

²²³⁵ Miller Burrows: *What Mean These Stones?* (Mit jelentenek ezek a kövek?) című művében a 284. oldalon.

²²³⁶ Ugyanott.

mondható az, hogy az ihletett héber elbeszélés azt az igaz történetet mondja el, ami megtörtént, míg a Babiloni történet nem egyéb, mint egy romlott és elkorcsosított változat."²²³⁷

A tudósok megjegyzéseket tesznek ama különbséget illetőleg, amely a zsidó nyelvű elbeszélés fennkölt etikai és vallásos hangja és a babiloni mítosz sokistenhívő, babonás és költött elmei között áll fenn. Ezt a különbséget nagyon jól fejezik ki G. Frederick Wright az özönvíz történetével kapcsolatban:

"A Genézisben foglalt elbeszélés az összes többi ilyen között kétségtelenül messze kimagaslik az abban kinyilvánított isteni tulajdonságok nagyszerűsége és szépsége következtében, a katasztrófával kapcsolatban..."

"A bibliai elbeszélésben semmi olyan nincs felemlítve, ami összeférhetetlen lenne a szentség fogalmával és az igazság és a könyörület ama különleges vegyítékével, amelyet az egész Biblián keresztülvonulónak Istennek tulajdonítunk és a Gondviselés egyetemes kormányzásának mintaképeként nyilatkozik meg a természet rendjében és a történelemben, ezzel szemben az ékírású agyagtáblákon az özönvíz úgy van feltüntetve, mintha azt az istenek között kitört civakodás idézte volna elő, s mintha a csekélyszámú életben maradt menekült nem az isteni könyörület tervszerű okából, hanem egy olyan tévedés következtében maradt volna meg, ami Bel haragját ébresztette fel. ..."

"Eme különleges jellemző vonásoknak beható szemlélete (amelyek közül a mű szerzője tizenégyet sorolt fel), nyilvánvalóvá teszi azt, hogy a Genézisben foglalt elbeszélés a megtörtént valóságnak azt a külső ismérveit viseli magán, amit egyetlen más elbeszélésben sem találunk meg."²²³⁸

Ezzel összefüggésben Bartonnal, a Pennsylvains-i egyetem tanárával együtt meg kell jegyeznünk azt, hogy "A bibliai elbeszélés ihletett voltára nézve nincs jobb mértékünk annál, mintha azt részletről-részletre összehasonlítjuk a babiloni elbeszéléssel."²²³⁹

Hogyan lehetséges tehát az, hogy a mitológiával való ezek a látszólagos hasonlóságok a Bibliában megnyilvánulnak? Volt egy időszak, amidőn a "Pán-Babiloniai" teoretikusok - a mezopotámiai régiségbúvárkodás kezdeti leletei után - hajlandóságot mutattak arra, hogy a régmúlt idők valamenynyí vallási és kulturális elgondolásait egy-egy babiloni kútforrással magyarázzák meg, bezárólag a bibliában említett, a teremtésre és az özönvízre vonatkozó elbeszéléseket csakúgy, mint az egyéb hivatkozásokat.²²⁴⁰ Azonban a Közel-Keleten a későbbi időkben végzett és a más területekre is kiterjedő ásatások nagy mértékben megváltoztatták a képet. A szakértőknek ugyan semmi esetre sem kellett fundamentalistáknak lenniük, mégis készségesen el kellett ismerniük a korábbi idők assziológusainak túlzott lelkesedését. És többé már nem ragaszkodtak egyértelműen ahhoz, hogy a Genézisnek a babiloni teremtés és özönvízi mítoszaival való párhuzamba állítása szükségessé teszi a bibliai elbeszéléseknek a babiloni regékből való leszármaztatását.

A Biblia megrajzolja a zsidóságnak Ábrahámától való levezetését, aki Mezopotámiából származott, ahol is a faj eredetére vonatkozó alapvető elgondolásoknak közös kincsévé kellett válniuk valamennyiük elődjének. W. F. Albright, a kitűnő amerikai régiségbúvár ezzel összhangban nyilatkozik akkor, amidőn azt állítja, hogy a Genézis első részének korábbi anyaga, amelyik a világ teremtésével és az ember eredetével foglalkozik, "legnagyobb mértékben megmagyarázhatatlan lenne, hacsak fel nem tételezzük azt, hogy ezeket a zsidók Mezopotámiából hozták be magukkal Palesztinába, a második évezred (Kr.e.-i időben. A ford. megj.) közepe előtt", és ugyancsak ő kimutatja azt is, hogy "a mezopotámiai párhuzamok számosak és meglepők, jóllehet azok sohasem utalnak arra, hogy őket közvetlenül vették volna kölcsön a kánoni babiloni forrásművekből."²²⁴¹ Ez a megállapítás nem látszik nagyon távol esőnek az L.W. King brit szakértő által hangoztatott alábbi véleményétől:

²²³⁷ Ugyanott a 285. oldalon.

²²³⁸ G. Frederick Wright: Scientific Confirmation of Old Testament History (Az Ó-Testamentum Történetének Tudományos Megerősítése) című művében a 160. 176. 179. oldalakon.

²²³⁹ George A. Barton: Archaeology and the Bible (Régészet és a Biblia) című művében, a 297. 298. oldalakon.

²²⁴⁰ Ugyanott a 284. oldalon.

²²⁴¹ William Foxwell Albright: From the Stone Age to Christianity (A Kőkorszaktól kezdve a Kereszténységig) című művében a 180. 181. oldalon.

"Azok az egyének, akik a Mózes öt könyvének mózesi szerzőségét támogatják, teljes következetességgel állíthatják azt, hogy Ábrahám (a világ teremtésére, az özönvízre, stb.) vonatkozó legendákat a káldeusok Úr nevű városában hallhatta. És a hagyományos nézetre való egyszerű visszaemlékezés is az én számomra sokkalta előnyösebb magatartásnak látszik, mint minden olyan kísérlet, amely a dolgot észokokkal akarná megmagyarázni."²²⁴²

Ami azokat a megszemélyesített költői célzásokat illeti, melyeket némely tudós annak bizonyítékául idéz, hogy ezek a sémita mitológiából lettek kölcsönözve - mint amilyenek az, hogy Isten megbünteti "Leviatánt" a tengernek "keringő kígyóját" (Zsolt. 74:13. 14. Ésa 27:1.) - Burrows a következőket mondja:

"Az egyéb mitológiai fogalmak visszhangja ... az Ó-Testamentumban, mint a későbbi és költői könyvekben, mindenütt feltalálható ott, ahol a legfennköltebb vallásos fogalmak vannak kifejezve. ... Ezek tehát nem mutatják a zsidó hitnek megfertőzött voltát. ... Az ilyenféle, az ősi mítoszra való utalások, jelentőségüket tekintve a puritán Miltonnak a Klasszikus mitológiára tett célzásaival hasonlíthatók csak össze."²²⁴³

2. A BABILONI VALLÁS JELLEMVONÁSAI. — Azért, hogy jobban meg tudjuk érteni Nebuchadnezzár korának vallási hátterét, nagyon hasznosnak látszik, ha a babiloni vallásra nézve néhány rövid és érdekes felvilágosítást tallózunk ki, főképp Stephen H. Langdon műveiből.²²⁴⁴

A babiloniak vallásukat régi korszakoktól örökölték, és azt később a Marduk dicsőítésére alkalmazták, aki Babilon városának volt a véd-istensége. Babilonia korábbi sémita lakosainál és a még korábbi, nem-sémita sumériaiaknál, nem Marduké volt a legmagasabb hely az istenségek között, hanem ezt inkább az egek, a föld és a vizek három nagy istensége töltötte be.

Langdon rámutat arra, hogy a sumériaiak későbbi és mintegy ötezer istenségéből álló pantheonja lassanként elfogyatkozik, ahogy a régiségtudomány hátrafelé halad a régmúlt idők felé, előbb mintegy ötszázra apadva le, majd még tovább a múltban, egészen négy, három, sőt a csupán két istenségig, Anu-ig, az egek istenéig és az ő hitveséig. A hármasság - An (Anu) az egek istene, vagy a felhőké, Enlil, a föld és a szelek és viharok istene, és az Enki (vagy Es), a föld alatt lévő friss vizeknek istene - magasabb rangsorba soroltak be az egyéb, későbbi istenségek felett, akiket mind úgy tekintettek, mint az Anu főisten leszármazottait - akit nyilván az eredeti istenségnek kell tekinteni - úgy mond Langdon. A sumériaiak korának teljesen kifejlődött istenség-gyűjteményét a későbbi sémita dinasztiák tovább fejlesztették és amikor Babilon lett az egész Mezopotámia számára a hatalom és a vallási kultusz középpontja, Hamurabbi idejétől kezdődően (a Kr.e. második évezred alatt), a régi teológia babiloni változata lett az, amely általánosan el lett fogadva.²²⁴⁵

²²⁴² Leonard W. King: *Legends of Babylon and Egypt in Relation to Hebrew Tradition* (A babiloni és egyiptomi legendák a zsidó hagyományokhoz való viszonylatban) című művében a 137. oldalon.

²²⁴³ Burrows: *What Mean These Stones?* (Mit jelentenek ezek a kövek?) című munkájában a 285. oldalon. Napjainkban pld. egyetlen lelkész sem érhetne gáncs azért a pogány mitológiában való hitért, amivel olyan irodalmi alakokat használ fel beszédében, mint akik átvágták a gordiusi csomót, kinyitották Pandora szelencéjét, Scylla és Charybdis között hánkolódnak, segítségül hívják a múzsákat, beviszik a trójai falovat, kitisztogatják Augiász istállóját, vagy megemlézik az olyan kifejezéseket, mint labirintusok, szirének, Achilles sarka, vagy Herkules oszlopai.

²²⁴⁴ Langdon semmi esetre nem konzervatív egyéniség a Biblia általa való tárgyalása tekintetében, bizonyos Ó-Testamentumi "mítoszokat" olybá tekint, mint amelyeket a babiloni mítoszoktól vezettek le, ő azonban értékes hozzájárulást nyújt a konzervatív nézetekhez, amikor olyan tanúbizonyságokat tár elénk, amelyek félreérthetetlen módon a "monotheismusra", az egyistenhitre utalnak, mint ami az egek istenét, a magasságok istenét, vagy az általános értelemben vett istent jelenti, s ami az eredeti sumériai vagy sémita vallásban foglaltatott, az An vagy Ilu (El) istenség imádására alapozva. Ezt illetően nagy elismeréssel nyilatkozik az olyan többi tudósokról és kutatásaik eredményéről, (Lásd: Wilhelm Schmidt-féle *The Origin and Growth of Religion* (A vallás eredete és fejlődése) című művének angol nyelvű kiadását, az 1935. évről), akik elavulttá tették azokat a korábbi teóriákat, amelyek a bibliai monoteizmusnak, a "primitív" csillag-imádásból, a totemizmusból, az animizmusból, vagy hasonló eredetből való későbbi kifejlődéséből származtak. Langdon-nak a monoteizmust illető tárgyalására nézve lásd a *Semitic Mythology* (Sémita Mitológia) című művét, a 65. 88. 93. és különösképp a monoteizmusról tartott értekezésének újabb kiadását (az *Evangelical Quarterly* c. folyóirat 1937. évi áprilisi számában), amely mint "I. sz. Függelék" bele van foglalva a Charles Marston által írt *"The Bible Comes Alive"* (A Biblia életre kel) című művében, ez utóbbi 259-274. oldalain.

²²⁴⁵ Langdon idézett művében a 88. oldalon.

Anu azután a háttérbe kezdett vonulni, miután el lett mozdítva az emberiség köréből, majd vég-
érvényesen a teológiának inkább egy távoli, ködös hitvallásává változott, mintsem olyan személyes
istenséggé, akit imádni kellett.²²⁴⁶ Enlil, a rangsorban a második istenséget, akinek vallásos tiszte-
lete Nippúrban összpontosult, a "Nagy Hegységnek", vagy "a föld urának" nevezték. Nippúrban lévő
templomát így hívták: "A földek Nagy Hegyének a Háza". Tisztelete az egyik elmélkedő iskolán
keresztül olyan irányzatot igyekezett felvenni, hogy belőle egy istenség váljék, azonban egy másik
vetélkedő iskola - Babilonnak politikai főhatalmán keresztül - Mardukot emelte egy Enlilnek - az
"idősebb Bel"-nek - valamint fiának, Ninurtanak a helyébe és a valóságban ténylegesen Mardukot
tekintették olyannak, mint amely az istenség legfőbb megnyilatkozását jelentette.

Így lett tehát Marduk a babiloni és az asszír vallásokban a Bel (Baal vagy az "Úr") istenség, aki
megszerezte magának Enlil-nek, viharok istenének alapvető tulajdonságait és helyettesítette Enlil
fiát, Ninurta-t is a nap-isten gyilkos Tiamat-tal és az ős-káosz sárkányával.²²⁴⁷

Amikor a harcot kedvelő asszírok politikai fellendülésre tettek szert és a Babilonia az asszírok
birodalmának csupán hűbéres államává lett, Ninive papjai az ő nemzeti istenüknek, az Assur-nak
adták oda a sárkány-ölő szerepét a világ teremtéséről szóló hősköltemény asszír nyelvű fordításá-
ban.²²⁴⁸ Azonban Babilon továbbra is megmaradt a birodalom vallási és kulturális központjának, sőt
maguk az asszír uralkodók is helyes politikának tartották maguk számára azt, hogy behódoljanak és
elfogadják Mardukot úgy, mint aki törvényesíti az ő uralkodásukat. Később, Asszíria hanyatlásának
idején Nabopolassar, Nebuchadnezzar atyja fellázadt és visszaállította Babilonia hatalmát. Vezető
szerepének ebben a végső, rövid-lélegzetű idejében - az Új-babiloni birodalomban, amely csúcs-
pontját Nebuchadnezzár korában érte el - Marduk olyan magasra hágott, mint azelőtt soha. Sőt,
amidőn a sémita birodalom az ariánus perzsáknak adott helyet, Cyrus maga is úgy vonult be, mint
Marduk imádásának elismert bajnoka és gyakorolta azt az istentiszteletet is, amelyet Nabonidus el-
hanyagolt volt.²²⁴⁹ És az a régi vallásgyakorlat még tovább is fennmaradt Babilon városában, azután
is, hogy a zoroastrianizmus (tűzimádás) kezdte helyettesíteni a bálványok imádását a perzsa biroda-
lom idején. A kaldeus papság azután, amelyet a perzsák megbékítettek és akiket a seleucida királyok
még Sándor kora után is melegen pártfogoltak, továbbra is folytatták, hogy Mezopotámiából a csil-
lagászat és a csillagjóslás iskoláinak központját képezzék ki, amely egészen a klasszikus időszakig
fennmaradt.²²⁵⁰

²²⁴⁶ Lásd Langdon idézett művénél a 155. 292. oldalakon, *Cuneiform Texts From Babylonian Tablets* (Ékírástos bibliai szövegek a babiloni agyagtáblákról) című műben a 24. részben a Bevezetést a 10. oldalon.

²²⁴⁷ Langdon idézett művénél a 155. 156. oldalakon, úgyszintén a 102. 155. 130. 131. oldalakon is.

²²⁴⁸ Ugyanott a 160. 161. 278. 279. oldalakon.

²²⁴⁹ G. Buchanan Gray: "The Foundation and Extension of the Persian Empire" (A perzsa birodalom megalapítása és kiterjesztése) című cikkénél, a *Cambridge Ancient History* (Cambridge-i Östörténelem) című sorozatban a 4. kötet 1. fejezet 12. 13. oldalain.

²²⁵⁰ Lásd Cumont: *Astrology and Religion Among the Greeks and Romans* (Csillagászat és vallás a görögök és rómaiak között) című műben a 11. 26. 27. 70-72. 80. 81. oldalon.

B. FÜGGELÉK – Az Új-Testamentumi kánon fejlődése ²²⁵¹

I. Az Új-Testamentum történelmi kezdete

1. A MEGÍRÁST KÖVETELŐ KÖRÜLMÉNYEK. — Az Új-Testamentum mindegyik könyve minde- nek előtt egy bizonyos időben és bizonyos célból íratott meg ugyanúgy, mint ahogyan az apostolok is leveleket írtak, figyelmeztetés és oktatás céljából az egyes egyházközségek számára, vagy bizonyos személyeknek - bizonyos körülmények fennforgása mellett - mint aminők voltak: a tévedések, a civakodások vagy az olyan eretnokségek, mint a júdaizmus, vagy a gnoszticizmus sarjadásai. Pál apostol leveleit - pld. - a Kis-Ázsiában, Görögországban vagy Itáliában uralkodó, meghatározott helyi körülmények követelték meg, jóllehet ezek a levelek egyidejűleg alkalmat nyújtottak általános értelemben vett vallásos tanításra is. Ezeket a leveleket először egyesével, vagy kettesével a különböző helyi egyházak tartották őrizetükben, és ez valószínűleg az oka annak, hogy az ő levelei nincsenek megemlítve az Apostolok cselekedetei című könyvben. Nyilvánvaló az, hogy e leveleket kezdetben nem nyilvános közlés céljából írták meg.

Az Új-Testamentumnak egymástól messze elválasztott írói soha nem tanácskoztak egymással afelől, hogy mit kellene megírniuk. Nem volt tehát közöttük sem közös értekezés, sem összeütközés. Mégis van bennük egy egyszerűség és egy, a lényegét illető összhang - amely egyéniséggel van összekapcsolva - egy bizonyos egységesség a különféleségekben és egy olyan fennköltség az írástermékekben, amely teljességgel megmagyarázhatatlan lenne, ha az írók együttes műveit nem fogadjuk el az Isten üzeneteiként, mint amelyek az ihletnek egy közös forrásából erednek és egymást támogatják és egymást kiegészítik.

Ezek a sugalmazott írásművek úgy az Istennek, mint az embereknek igéit tartalmazzák, Istentől ihletve ugyan, de emberi közeg által visszaadva, amit aztán - az írás tárgyát és annak idejét illetően - az idők követelményei, a szerzők körülményei és olvasóik szükségletei befolyásoltak. Nekünk tehát arra kell törekedni, hogy megértsük az emberi szerzőt és annak történelmi háttérét. Igen, nekünk végérvényesen számolnunk kell tanulmányaink folyamán ezzel az eredettel - különösen az egybefoglalt Evangéliumok, a II. Thessalonikai Levéllel és a Jelenések Könyvével kapcsolatban - ha meg akarjuk érteni a nehéz mondatokat, célzásokat és a többi ilyen szöveget.

2. AZ ÍRÁSOK IDŐBELI SORRENDJE. — A mi angol nyelvű Új-Testamentumunkban lévő könyveink nincsenek időrendben sorolva, azok egyszerűen a Vulgata sorrendjét követik. A régi görög nyelvű kéziratgyűjtemények a különböző idöket és helyeket illetően különböznek egymástól és a későbbi azokhoz kiegészítésül hozzáfűzött, ritkított-betűs szövegek vagy szavak, csakúgy mint a fejezetek főcímei is - amelyek a különféle görög nyelvű kéziratokban és fordításokban eltérnek egymástól - egyes esetekben pontatlanok is, amint ezt számos tiszteletreméltó tudós is bizonyítja.

Pál apostol Levelei képezték nyilvánvalóan az első Új-Testamentumi azon könyveket, amelyeket írásban közöltek le, amit valószínűleg a Thessalonikaiakhoz intézett Levelekkel kezdtek meg. Majd ezután létrejöttek az Új-Testamentum Könyvei, egyik a másik után. Az egyformán összefoglalt Evangéliumok (a Márk, Máté és Lukács evangéliumai) valószínűleg nem lettek megírva egy következő évtized alatt, amely időszakban aztán a többi Levelek jelentek meg, valószínűleg az I. és II. Korinthusiakhoz, a Galátziabeliekhez és a Rómaiakhoz intézett Levelek. A négy Evangélium és az Apostolok Cselekedetei természetes és ésszerű módon lettek legelsőeknek beiktatva az Új-Testamentumba. Ámbár az a történelmi anyag, amely az Evangéliumok alapját képezi már szájon forgott, mielőtt Pál Levelei megíratk, mégis azt hiszik, hogy az Evangéliumokat mai végleges formájukban csak később írták meg.

Nem volt ennél semmiféle előzetes megegyezés afelől, hogy kinek, mikor és ki részére kell ezeket a Leveleket megírni. Azonban ezek sorrendje olyan természetes és valóságos, és azok felett olyan nyilvánvaló felügyeletet gyakorol a Szentlélek, hogy az ember csak csodálkozni tud afelett.

²²⁵¹ Lásd a 101. oldalt.

Annak, hogy az összefoglalt Evangéliumok Pál korábbi Levelei tekintetében hallgatásba burkolóznak, nem jelent semmit sem, mivel az előbbiek csak a Krisztus életével foglalkoznak, s a később megtörténő eseményekre vonatkozó utalások nem tartoztak ehhez a tárgyhoz. Emellett ezek köztudatba vitele lassan történt meg, mivel a közlekedés lassú és azok átadása meglehetősen kényes dolog volt. Az Apostolok Cselekedetei a biztonsággal lefektetett benső tudatosság megalapozottságát foglalja magában. Majd Pál, Péter és János írják meg búcsú-leveleiket az egyházhoz. Végezetül következik az Apokalipszis, megnyitva az egyház folytatásának és az előtte álló összeütközések szemlélését, a végső diadalra vonatkozó bizonyossággal egyetemben. Így fejeződik be az Új-Testamentum. A reménységnek a tényekben van a megalapozottsága és a szeretetnek isteni nyilvánkoztatása teljessé válik.

Ezzel az általános "madár-távlati képpel" szemünk előtt most már tömör formában meg tudjuk rajzolni bizonyos egyénileg írt Könyv bizonyosságát is,²²⁵² amelyek között némelyeket egyénekhez - másokat az egyházközségekhez - némelyeket ismét az egyház híveinek egy-egy csoportjához, vagy általában a keresztényekhez intéztek. A különféle Könyvek írásának pontos dátumai nem ismeretesek és azokat a szaktekintélyek különböző időpontokra teszik.

3. PÁL LEVELEI. — Az emberre nagy benyomást gyakorol Pál szellemi uralma mindaddig, amíg őt - valószínűleg Kr.u. 68. évben - el nem veszítjük szemeink elől. Majd Péter halálát követően János az, aki kitölti kegyelem-teli üzeneteivel az első évszázad utolsó részét a Jelenések Könyvével, mint amelyik a Szentírások búcsúbeszédét alkotja. A Pál által írt Levelek (egyetlen egynek kivételével, ha a Zsidókhoz írottat is Pál leveleihez számítjuk) négy csoportba oszlanak:

1.) Az I. és II. Thessalonikai Levél, amelyekben a második Adventtel foglalkozik, s amiket második térítő útja alatt írt.

2.) Az I. és II. Korinthusi, Galátziabeli és Római Levél, amelyek a júdaizálási irányzattal foglalkoznak, amely azon igyekszik, hogy megerősítse a kereszténységre vonatkozó szertartásosságot és törvényekhez való ragaszkodást, s amelyeket harmadik misszionáriusi utazása alatt írt meg.

3.) A Fillippibeliek, a Kolossébeliek, Efézusiak és a Filemonhoz intézett Levelei, amelyek közül az első három a Krisztus személyéről szól, amelyet szembeállít a gnosztikus eretnekséggel, amelyik le akarja fokozni Krisztust az Őt az Istenségben megillető helyéről, s amelyeket Pál első bebörtönzésének ideje alatt írt meg.

4.) Az I. Timótheusi, a Titusi és a II. Timótheusi Levelek, amelyek az egyház rendjének, tanításának és életének gyakorlati problémáit tárgyalják, s amelyek második börtönbe vetésének ideje alatt íródtak.

Pál apostol Levelei alkotják az Új-Testamentum magvát. A kánonban történt szokásos rendjüket eredetileg azok szövegének hosszúságára és feltételezett fontosságára alapították, aminél az egyházakhoz intézettek az egyénekhez írottaknak elébe sorolták. Ezek a Levelek - egyesek elgondolása szerint - mintegy 16 éves időszakot fognak át, azonban egyes Levelek időpontját lehetetlen biztonsággal igazolni. A Pál-féle Leveleket az egész világon általánosságban elismerték (még az ebionitáknál és az encratiteknél is), egészen a viszonylag újabb keletű racionalista bírálatok időkáig.²²⁵³

²²⁵² Egy megközelítő körvonalas leírást illetően - amit számos szaktekintély rajzolt meg - lásd a 98. 99. oldalon lévő táblázatot, amelyben az egyes könyvek keretei könnyebben vannak érzékeltetve. Ez a kimutatás az I. századot tárja elénk egy idő-mérték segítségével, amely táblázatos formában foglalja össze az egykorú eseményeket és személyeket, és az írások megközelítő időszámítás-szerinti sorrendjét. Itt lehet áttekinteni a sokféle írás természetes csoportosítását is, időszakonként elrendezve és azok nyilvánvalóan ésszerű vetületét abból a célból, hogy eleget tegyenek a helyi vagy az általános feltételeknek.

²²⁵³ A gnosztikus Marcion kánonjában (140. sz. kánon) tíz Pál féle Levél foglaltatott, 13 levél - a zsidókhoz írotton kívül valamennyi - benne van a Muratori-féle felsorolásban és a Régi Latin fordításban (Old Latin Version) (a 170. kánon). Iréneus és az alexandriai Kelemen csak a Philemonhoz írottat hagyja ki - kétségtelenül annak csekélyebb fontossága miatt - és Tertullian kizárja a zsidókhoz intézett levelet. Origen és Eusebius (Özséb) 14-et említ fel, jóllehet ők a zsidókhoz írott Levéllel kapcsolatban kételyeiket hangoztatják, asszíriai Peshitta és a IV: századbéli laodiceabeli hippoi és karthágói zsinatokon hozott kánonok ugyancsak 14 levelet említenek éppen úgy, mint amint azok jelenleg birtokunkban vannak.

4. AZ I. THESSALONIKAI LEVÉL VOLT A LEGELSŐ PÁL-FÉLE LEVÉL. — Pál apostol a Thessalonikaiakhoz intézett I. levelét Korinthusban írta, a második misszionáriusi utazása alatt, amikor Athént elhagyta.²²⁵⁴ Ezt a Levelet - annak a második Adventre és a megigazultak feltámadásának leírásával együtt - nyilván félreértették az azt olvasók ama tanítása miatt, hogy a "Krisztus napja" elközelgett.

5. A II. LEVÉL MEGVILÁGÍTJA AZ ELSŐT. — A II. Thessalonikai Levélnek - amely hasonlóképpen Korinthusból íródott, valószínűleg röviddel az I. Levél vivőjének visszatérte után - az volt a szándéka, hogy megvilágítsa a "hirtelen" kifejezésnek az I. Thess. 5:3. versében foglalt és félreértett jelentését, és Pál szavainak a Krisztus második eljövetelének közelségét illető téves alkalmazását. Ez az Írás - erőteljes prófétai hangon - feltárja a bekövetkezendő nagy eseményeket, különösképpen a Bűn Emberét illetőleg, mint amely az intellektus legmagasabb csúcspontját képezi. Ez a Levél óvást jelent a hamisított levelek ellen, megmutatva azt, hogy hogyan kell felismerni az általa írt eredeti leveleit.²²⁵⁵

6. A NÉGY EVANGÉLIUM. — A négy Evangélium - melyeket két apostol és azok két apostoli munkatársa írtak - az apostoli tanúságtételnek nem az okát, hanem annak eredményét képezi, e könyvekben foglalt adatok már azok megírása előtt jóval közbeszéd formájában fogalomban voltak.²²⁵⁶ Ezek a Jézus életére, tanításaira és működésére vonatkozó hiteles és ihletett feljegyzéseket tartalmaznak. Minden egyes Levélnek meg van a maga különleges tárgya, amelyek a zsidók, a rómaiak vagy a görögök számára kiválasztott eseményeket tárnak elénk, utóbbiaknak megfelelően, azonban azok mindegyike tanúságot tesz Jézus, az Ember Fia és az Istennek Fia mellett.

Ha a három, egybefoglalt Evangéliumot Kr.u. 70. év előtt kellett hogy megírják, úgy, hogy János Evangéliumának legalább harminc esztendővel később kellett megíródnia, avagy egy emberöltővel később, mint ahogyan Pál apostol elhunyt. A negyedik Evangélium valamennyi között a legcsodálatosabb mű, annak egyszerűsége, szépsége és erőteljes volta tekintetében. Ha a Jézus életének eseményei nem úgy történtek volna meg, amint azok el lettek beszélve, úgy ezek az írók bizonyára nagyobb lángelmék lettek volna, mint maga Shakespeare. Az ő elbeszéléseik vitán felül magukon hordozzák a megbízhatóságnak és a pontosságnak bélyegét.²²⁵⁷

Eredetileg az írásművek hitelességét az azokra alkalmazott saját kéziratok bizonyították, pld. Pál apostolnak az ilyen kifejezése: "Írom a saját kezemmel" (II. Thess. 3:17. I. Kor. 16:21. Gal. 6:11.), éppúgy, mint a szöveg belsejének bizonyossága, az eredeti címetekre szabott tartalom jelentésével együtt. Így történt aztán, hogy úgy a Leveleket, mint az Evangéliumokat - amelyeket az első időkben csak a helybeliek ismertek - másolatba vették és azokat kisebb gyűjteményekbe foglalták össze.

Celsus, a II. században élt epikur, vagyis plátói bölcs, a kereszténységet támadó egyik művében olyan gyakran hivatkozik a Biblia elbeszéléseire, hogy azokkal beszámol nekünk Krisztus életének főbb eseményeiről is. Így néz ki tehát egy ellenség önkéntelen tanúságtétele.

²²⁵⁴ A tanúságtevők sorozata, amely annak hitelességét és eredetiségét bizonyítja, valószínűleg Ignácig nyúlik vissza, Iréneusig, Alexandriai Kelemenig, és Tertullianig, a Marcion-féle katalógusig (a 140. kánon), a Muratori-féle kánonig (170. kánon), a szíriai kánonig (a 160. kánon?) és az Old Latin (Ó-latin) kánonig (170. kánon) bezárólag. Ezt a tanúságtételt csak a jelenkor néhány romboló szellemű bíráló merse kétségbe vonni.

²²⁵⁵ A befejezésnél feltüntetett ritkított betűs megjegyzés nyilvánvaló tévedést jelent - még hozzá ez Pál apostolnak az I. Thess. 3:1. versben foglalt ígéire lett alapozva - mivel az Athénban való tartózkodás már elmúlt eseményt képezett. Pálhoz Silas és Timótheus Korinthusban csatlakozott. A tanúságtevőknek egy másik vonala ugyancsak elismeri a II. Thessalonikai Levél eredeti voltát. A Modern kor kritikusai ezt a másodikat jobban támadták mint az I. Levelet.

²²⁵⁶ Okunk van azt gondolni, hogy a "Sayings of Jesus" (Jézus mondásai) című szétszórt gyűjtemények már azokban az időkben is léteztek. (Vesd össze: Lukács 1:1. versével.)

²²⁵⁷ A négy (evangélium) létezését a következő tanúságtevők igazolják: Jusztin mártír, Tatian: Diatessaronja, vagy a Harmony of the Gospels (Az Evangéliumok Összhangja) című műve a Muratorianus, az Old Latin és az Old-Syriac-i kánonok, Iréneus, Alexandriai Kelemen és Tertullian.

II. Az Új-Testamentum kánonjának gyarapodása

1. A Legrégibb Gyűjtemények a II. Századból Valók. — Pál apostol Levelei, majd később az Evangéliumok is addig jutottak, hogy azokat egy rangba kezdték sorolni az Ó-Testamentummal, mint ihletett írásokat, majd a többi Könyveket is hozzájuk csatolták. A II. évszázad végével ötféle - egymástól jól megkülönböztethető csoport nyert elismerést. Ezek: 1.) a négy Evangélium, 2.) az Apostolok Cselekedetei, 3.) az általános tartalmú levelek, 4.) Pál apostol levelei és 5.) az Apokalipszis. Vegyük tehát szemügyre ezeknek a különböző gyűjteményeknek időbeli szempontjait, és az egyénekhez, vagy az egyes csoportokhoz írott könyveket a címzettek részéről történő befogadását (tehát nem a könyvek megírását).

Bizonyítékok vannak arra, hogy a négy Evangéliumot a Kis-Ázsiában élő egyházi vezetők állították össze, már a korai II. században és az a régi levél, melynek szerzőségét római Kelemennek tulajdonítják, már éppúgy célzásokat tesz Mátéra, Márkra és Lukácsra, mint az Új-Testamentum egyéb olyan szövegrészeire is, mint amilyenek a Zsidókhoz, Korinthusiakhoz, az I. Timótheushoz, Titushoz, Jakabhoz és az Efézusiakhoz intézett különböző írások. ezt a felsorolást egy kissé később, Ignác tovább bővítette (János, Fillippibeliek, I. Thessalonikaiak, Filemon), s ugyancsak ezt tette még Polycarp, Papias és mások²²⁵⁸ mindaddig, amíg elérkezünk a terjedelmesebben író szerzők korszakához. Tény valóban, hogy ettől a korai időszaktól kezdődően ezen írásoknak szakadatlan láncolata sorozatosan tartalmaz olyan utalásokat, vagy idézeteket, amelyek mindegyike az Új-Testamentum 27 könyvének valamelyikéből származik. Így tehát a II. század első felében általánosan el lett ismervé az apostoli írások fontossága és megállapított törvényszerűsége, amelyből az a gondolatmenet kristályosodott ki, hogy az Evangéliumok és az Apostolok Levelei párhuzamosak a Törvénnyel és prófétákkal.

A régi hitvitázók valamennyien elismerték az apostoli írásoknak kánoni - törvényszerű - mivoltát. Jusztin mártír (kb. 100-165. Kr.u.) nyilvánvalóan a legelső egyházi férfi volt - akiről feljegyzéseink maradtak fenn ebből a régi korszakból - aki a leghatározottabban egy színvonalra helyezte ezeket az apostoli írásműveket az Új-Testamentummal, ami alapvető lépést jelentett egy kötelező Új-Testamentumi kánon kialakítása felé.²²⁵⁹ Aristides, Melito és az Antiochiai Theophilus hasonlóképp tevékenykedtek.²²⁶⁰ Azonban ezek a hit korai bajnokai amidőn tanításaikat terjeszteni kezdték, az apostoli írásokon kívül még más forrásokból is merítettek a hit védelmezése közben.

Az apostolok alatti időben ezek a hitelesség-nélküli könyvek azért küzdöttek, hogy besorolják őket az elfogadott bibliai könyvgyűjtemények közé. Az egyház vezetői - legjobb tudásuknak megfelelően - elválasztották ezeket a könyveket azoktól, amelyeket ők elfogadtak, és alighanem jegyzékeket hoztak nyilvánosságra ama könyvekre nézve, amelyeket ők apostoliaknak tekintettek, mint amilyen volt pld. a Muratori-féle könyvjegyzék is. Ekként a törvényszabvány kezdett lerögzítődni. Úgy lehet, hogy egy "Új-Testamentumi Apokrif" már akkor kezdett megjelenni, még mielőtt az apostoli korszak lezárult volna.²²⁶¹

²²⁵⁸ Westcott idézett művében a 22-40. 48. 76. oldalain.

²²⁵⁹ Justin: Apology című művében a 67. fejezetnél, az ANF. 1. kötetében a 186. oldalon, Westcott idézett művében a 108. 109. 165. oldalon, J.S. Riggs: "Canon of the New Testament" (Az Új-Testamentum Kánonja) című cikkénél a The International Standard Bible Encyclopaedia (A Nemzetközi Szabványos Bibliai Enciklopédia) című műben az 1. kötet 564. oldalán.

²²⁶⁰ Riggs idézett művében az 564. oldalon.

²²⁶¹ "Minden elfogulatlan elmére mély benyomást kell gyakorolnia annak a ténynek, hogy a kánoni evangéliumi elbeszélések csaknem éppen annyira különböznek ezektől a csaknem egykorú okmányoktól, mint ahogyan Jézus különbözött a többi emberektől. A különbség az, ami egy vallásos történet és egy vallásos regény között áll fenn. Másodszor ezek az összes apokrif - koholt eredetű - elbeszélések kimutathatóan későbbi keletűek, a legtöbb közülük évszázadokkal későbbi mint a mi négy evangéliumunk, és alapjaik az írott vagy elmondott evangéliumi tanításokon nyugszanak. ...E koholt írásművek felfedezése csak megerősíti a régi egyház helyes megítélését, amelyik ezeket a nyugodt, őszinte és értelmes okmányokat úgy tette félre, mint kifejezetten "Szent Írásokat", mint egyéb más írástól különbözőket. Már a II. század kezdetétől fogva ezeket az Írásokat úgy fogadták, mint par excellence - kimagaslóan - hiteles és kötelező emlékiratokat, amelyek vetélytárs nélkül állottak. Harnack." Camden M. Cobern: The New Archeological Discoveries and Their Bea-

A gnosztikusok - akik az állítólagos titkos hagyományukat az apostoli Írások fölé helyezték - kikényszerítették a bevett Írások újbóli tanulmányozását. Marcion teljesen önkényesen csonkította meg az akkori idők kánonját, és a valentiánusok azon iparkodtak, hogy kétes értékű magyarázataik által ugyanezeket az eredményeket ériék el.²²⁶²

Az eretnek Marcion - aki Justin mártír kortársa volt - az általa felállított kánon a Lukács evangéliumának a Pál tíz Levelének megcsonkításával szerkesztette össze, (kivéve az I. és II. Timótheust és Titust, valamint a Zsidókhoz írott Levelet).²²⁶³ Azonban nagyon értékes tanúságtétellel járult hozzá a Pál írásait tartalmazó könyvgyűjteményhez, valamint ahhoz, hogy ez utóbbiak nagyobb része elfogadható legyen egy eretnek számára is. A könyvkiadás kérdése a kánonszerűség kérdését a legeléesebben előtérbe állította és a kitört viszály évek hosszú során át dühöngött azzal az eredménnyel, hogy a vitatkozók csapásai alatt igyekeztek a kánon megamisítani.

A II. század közepétől kezdve az alábbiakat találjuk: 1.) az apostoli írásokat az egyetemes egyház növekvő mértékben ismeri el, 2.) az apostoli írásokat külön-külön hozzák forgalomba és fokozatosan gyűjtik össze őket. Kr.u. 170-től a II. század végéig ezt látjuk: 1.) Megjelenik az első egyéni gyűjtemény, mely már kb. megközelíti az Új-Testamentumot, 2.) az apostoli írások hiányos gyűjteményeit szilárdan megalapozzák az egyház különböző területein. Megközelítőleg a 140. évtől a 225. évig harc folyt az egyházban a belső ellenséggel, a gnoszticizmussal, majd később a római kormányzattal. Az eretnekség az Apokrif-írásokra hivatkozik és annak az eredetétől eltérő botor magyarázatai arra indították az egyház vezetőit, hogy szilárdan ragaszkodjanak az apostoli eredetiséghez, vagy szerzőséghez, mint az írásművek próbatételéhez. Ebben a korszakban látjuk először megjeleni az "Új-Testamentum" kifejezést, amit a montanizmus elleni egyik ismeretlen író alkalmazott legelőször a Szent Írásokra az új szétosztás alkalmával.²²⁶⁴

A "Muratori Töredék" (kb. 170. Kr.u.) közli legelőször a valamennyire teljes könyvjegyzéket, amelyik magában foglalja a négy evangéliumot, az Apostolok Cselekedeteit, 13 Pál-féle Levelet, az Apokalipszist, a II. és III. Jánost és Júdást, (elmulasztja azonban megemlíteni a Zsidókat, az I. és II. Péter féléit, az I. Jánost és a Jakab féléit). János I. Levele a Töredékben már korábban idézve van és nincsen semmiféle bizonyíték arra, hogy a Péter féle I. Levelet valaha is kétségbe vonták volna, így tehát a II. század vége felé azt látjuk, hogy a négy Evangélium, a Pál féle Levelek és az egyéb apostoli írások többé-kevésbe zárt testülete általánosan el lettek ismerve.²²⁶⁵ ²²⁶⁶ A helyi nehézségek ugyan tovább folytatódtak, azonban Ireneustól kezdve az egyház - lényegileg - már az egész kánonnal rendelkezett.

2. A III. SZÁZAD. — Az egyháznak a Szent Írásokkal szembeni felelőssége abban állott, hogy megállapítsa a könyvek kánoni voltát és hogy elismerje azok apostoliságát, nem pedig hogy egyházi elhatározással tegye azokat kötelezővé. Az Írásokat nem tették szentebbé ezzel, mint amilyenek azelőtt voltak. Egyszerűen elismerték és kihírdették azok kánoni voltát. Eljött az idő - és pedig a II. század vége körül - amikor az egyetemes egyház olyan szilárdan megállapodott az Új-Testamentum legtöbb Könyve tekintetében, hogy semmi további ellenvetést nem hangoztattak azokkal szemben. Iréneus, Alexandriai Kelemen és Tertullian - akik Galliát, Egyiptomot és Észak-Afrikát képviselték - azokat a típusokat jelentik, akik olyan véleményeket hangoztattak, amelyek ebben az időben már világosan kikristályosodtak. Az Új-Testamentum kánonjának fogalma meglehetősen élesen és világosan állott és az apostoli írások hitelességét általánosan elismerték.²²⁶⁷ Az előbb említett három

ring Upon the New Testament (Az Új Régészeti felfedezések és azok jelentősége az Új-Testamentumra nézve) című műben a 242-245. oldalakon.

²²⁶² Zahn idézett művében a 395. oldalon.

²²⁶³ Davidson idézett művében a 61. oldalon. Zahn idézett művében a 395. 396. oldalon, lásd Westcott idézett művét is a 309-314. oldalakig.

²²⁶⁴ Riggs idézett művében az 565. oldalon.

²²⁶⁵ Westcott idézett művében a 213-215. terjedő részben.

²²⁶⁶ Ugyanott a 208-218. oldalakon, a Muratoriáni teljes kánoni szöveget illetően lásd az 514-530. oldalaknál, Davidson idézett művében a 75. 104. oldalaknál.

²²⁶⁷ Westcott idézett művében a 342. oldalon.

egyházi szaktekintély hangsúlyozottan említi a négy Evangéliumot, az Apostolok Cselekedeteit, Pál apostol 13 Levelét, az általános Levelek legtöbbjét és az Apokalipszist, s az írásművek eme csoportját olyan írásoknak tekintik, amelyek az Ó-Testamentum teljességét teszik ki. Mégis - jóllehet az írások testét tekintve általános egyetértés uralkodik - bizonyos nézeteltérés áll fenn néhány különleges tételre vonatkozóan a kánonban.²²⁶⁸

Ily módon a Kelet elfogadta a zsidókhoz írt Levelét, mint kánonszerűt és mint Pál apostol írásművét, azonban a Nyugat ezt valamivel későbbben tette magáévá, éppúgy, mint ahogy fordítottan a Nyugat fogadta el előbb az Apokalipszist, mialatt a Kelet még habozott ettől.²²⁶⁹

János I. és II. Levelét, Péter II. Levelét, Jakabot és Júdást egészen a III. század végéig különbözőképp kezelték. Ezeket (kivéve Jakabét), valamint az Apokalipszist a szíriai egyház még nem fogadta el, jóllehet azokat Alexandria, valamint a Nyugat is magáévá tette. A szíriai "Peshitta" nem volt olyan teljes gyűjtemény mint a keleti vagy nyugati kánon. Nem állott fenn ugyan teljes egyértelműség, azonban abban, hogy az Új-Testamentumot az Ó-Testamentum mellé kell helyezni, szilárd elvi megalapozottság uralkodott.²²⁷⁰

Origen, Alexandriai Dionysius és Cyprián gyakorlatilag valamennyien elfogadták az összes 22 Könyvet,²²⁷¹ azonban az általános tartalmú Levelek sokkalta lassabban találtak elismerésre a Nyugaton, mint Keleten.²²⁷² Origen magáévá tette mind a Júda, mind a Jakab által írott leveleket, azonban célzásokat tesz azokra a kétkedésekre, melyek mind a kettő tekintetében némely körökben fennfognak.²²⁷³

III. Fokozatos előhaladás az elismerés felé

1. AZ EGYHÁZ ÁLLÁSPONTJA FORMAILAG KIKRISTÁLYOSODOTT. — A III. század utolsó részében és a IV. évszázad nagyobb szakaszában terjedelmes vallásos irodalom fejlődött ki, amely telítve volt a kánonnal kapcsolatos értekezésekkel. Azonban egy évszázadon, vagy ekörüli időszakon keresztül olyan könyvek, mint a Kelemen Levelek, a Didache (vagyis a Tizenkét Apostol Tanítása), a Hermas-i Pásztor, és a Barnabás Levele harcot vívtak azért, hogy bekerüljenek a kánonba, amely harc bizonyos helységekből dűlt és az ezeket illető viták rendkívül hevesek voltak.

A IV. évszázad az Új-Testamentumnak az apokrif Új-Testamentumtól való teljes különválásának jegyében állott. A Diocletian által indított üldözések csak siettették a Szentírás elismerését, mivel ennek az üldözésnek célja az összes keresztény írások megsemmisítése volt.²²⁷⁴ Következésképpen az igazi Szentírást meg kellett különböztetni minden mástól és éppen annak az üldözésnek segítségével kellett azt megkedveltetni a népekkel, amelynek az Írások teljes elpusztítása volt a célja.

Eusebius - Özséb - az elismert Könyveket olyan címen foglalja jegyzékbe, mint amelyek "elfogadott írások", hozzáadván azokhoz kánonunk egyéb könyveit is, de ő nem tudott végső következtetésre jutni a Jelenések szerzőségét illetőleg. Arra törekszik, hogy lecsendesítse azt a vitát, amelyik a II. Péter, a II. János, a III. János, Jakab és Júda levelei felől folyt. A keresztény írásokat három osz-

²²⁶⁸ Ugyanott a 334-346. oldalakon.

²²⁶⁹ Ugyanott a 367-371. oldalakon.

²²⁷⁰ Ugyanott a 347-350. és 345. oldalon.

²²⁷¹ Ugyanott a 354-371. oldalon, Alexander idézett művében a 126-131. oldalakon, Eusebius Church History (Egyháztörténelem) című művében a 6. kötet 25. fejezeténél, az NPNF-ben a 2. sorozat 1. kötetének 272. 273. oldalain.

²²⁷² Ilyen címen, hogy "Catholic Epistles" (Katolikus Levelek) egy cím-változat tűnik elő állandóan az e területben működő szaktekintélyek írásműveiben, ami egyszerűen nem jelent egyebet, mint általános, vagy egyetemes Levelek. Ezt a párhuzamos kifejezést: "Ancient Catholic Church" (Régi - Ősi - Katolikus Egyház), amelyet az első két vagy három évszázadban használtak, nem szabad összekeverni a későbbi római katolikus egyház fogalmával. Ez utóbbi kifejezés, melyet az egyháztörténészek használtak, egyszerűen az ősi, osztatlan, "egyetemes" és ezért "katolikus" keresztény egyházat jelenti, amely az apostoli időktől fogva egészen Konstantin koráig állott fenn.

²²⁷³ Davidson idézett művében a 77. 78. oldalakon, Westcott idézett művében a 359. oldalon.

²²⁷⁴ Westcott idézett művében a 407. 408. oldalakon.

tályba sorolja, az "általánosan elismertek"-be, a "vitatottak"-ba és a "hamisítottak" csoportjába.²²⁷⁵ A Jeruzsálemi Cyril - aki az ő fiatalabb kortársa volt - lényegében véve ugyanezeket vesz jegyzékbe, kivéven azt, hogy elfelejti belőlük a Jelenéseket.²²⁷⁶

A Laodiceai Zsinaton hozott 59. kánon (amelyet előzőleg úgy jelöltek meg, mint amely a 336. 363. vagy a 364. évben ülésezett, azonban amelynek tényleges dátumát - ami valahol a 343. és a 381. évek között keresendő - mindmáig nem ismerjük), szigorúan megtiltja a kánoniaktól eltérő bármely könyv olvasását az egyházban.²²⁷⁷ A 60. kánon tekintetében, amely a Könyveket megközelítőleg ugyanúgy veszi jegyzékbe, mint ahogy azok napjainkban is birtokunkban vannak az eredetiséget illetőleg vita áll fenn.²²⁷⁸

Alexandriában az Athanasius által megírt 367. számú Levél úgy veszi jegyzékbe a mi huszonhét Könyvünket, mint a teljes és kizárólagos Új-Testamentumot, és az egyik Római Zsinat (Kr.u. 382.), valamint a Harmadik Karthagói Zsinat (Kr.u. 397.) ugyanezt a listát szintén elfogadta. Ily módon Róma, Carthago és Alexandria teljesen egységessé váltak a hivatalos használat terén és a Kánon a Nyugaton állandóan ugyanazt a formát és tartalmat öltötte fel, mint ami ez idő szerint is birtokunkban van.²²⁷⁹

"A kánoni Írásokon kívül az egyházban semmi mást nem szabad olvasni a Szentírások elnevezés alatt", ez volt a Kr.u. 397-ben megtartott Harmadik Carthagói Zsinat határozata.²²⁸⁰ Athanasius Húsvéti Levelének befolyása rendkívüli módon elterjedt a Keleten, azonban véleményeltérések álltak fenn és a teljes Kánon csak Kr.u. 692. évi Trullan-i Zsinaton talált teljes és általános - ecumenikus - egyházi elismerésre.²²⁸¹ Hangsúlyozva legyen itt az, hogy az Új-Testamentum tartalmi meghatározása nem a zsinatok munkáját képezte. Annak tartalma és helyzete már előzőleg jól meg volt szabva, mielőtt a zsinatok ezekkel foglalkoztak. Az egyházi zsinatok, a Szentírásnak semmi újabb hitelességet nem adtak, sem annak szentsége, sem ihletett volta tekintetében többet annál, mint amennyivel az már eddig is rendelkezett, csupán csak elismertetést, mivel annak a megelőző századok alatti létezése már befejezett tényt képezett.

2. A IV. SZÁZADTÓL A VI.-IG — Jeromos és Ágoston voltak Nyugaton a döntő vallási tényezők, és a Vulgata forgalomba hozatala végét szakította az összes, a kánonra vonatkozó értekezésnek. A latin nyelvű Új-Testamentum lett a szabvány, azonban ezt nem hozták általánosan a közforgalomba egészen a könyvnyomtatás elérkeztéig. A Konstantin által elrendelt ötven Biblia-másolat oly irányban gyakorolt befolyást a Keletre, hogy elismerje a vitatott Leveleket, ha azokban meg voltak az összes Könyvek, amiket Eusebius magáévá tett, azonban ezek pontos tartalma nem ismeretes. A hivatalos elismerés Keleten mindaddig váratott magára, amíg a 692. évi Gyinisoxtine-Zsinat (Második Trullan-i) el nem ismerte a Nyugati Kánont és meg nem erősítette a Harmadik Carthagói Zsinatot. Ily módon az egyházi gyakorlat kérdése rendezve lett és az egyetemes egyház kiérlelt ítélete elfogadta magának a 27 Könyvet, a Jelenésekig bezárólag.

3. A KÖZÉPKOR. — Láttuk már azt, hogy a IV. évszázadban megtartott zsinatok kánonszerűnek jelentették ki mindazt, ami már el volt fogadva. Nem tettek többet annál, minthogy elismerték azt, ami már létezett. Azonban cselekedeteik a Kánont a katolikus-egyház zsinati tekintélyének színvo-

²²⁷⁵ Eusebius: Church History című művében a 3. könyv 25. fejezeténél, az NPNF-ben a 2. sorozat 1. kötetében a 155-157. oldalakon. (Vesd össze a 3. fejezettel is) Lásd még: Davidson idézett művében is a 78-80. oldalakon, Westcott idézett művében a 410-421. oldalakon.

²²⁷⁶ Westcott idézett művében a 443. oldalon.

²²⁷⁷ Lásd: Hefele idézett művében a 2. kötet 298. 322. oldalain.

²²⁷⁸ Ugyanott a 322. 323. oldalakon, Westcott idézett művében a 427-433. oldalakig, Davidson idézett művében a 90. és 119. oldalakon.

²²⁷⁹ Athanasius: a "From Letter 39" (A 39. Levélről) című cikke, az NPNF-gyűjteményben a 2. sorozat 4. köteténél, az 552. oldalon, Westcott idézett művében a 435. 436. oldalakon, Zahn idézett művében a 398. 399. oldalakon, John Martin Creed: "Bibli New Testament, Canon" című cikkénél az Encyclopaedia Britannica című gyűjteményben a 3. kötet 514. oldalon, Davidson idézett művében a 98. 118. 120. oldalakon.

²²⁸⁰ Riggs idézett művében az 566. oldalon.

²²⁸¹ Creed idézett művében az 514. oldalon.

nalára emelték a rákövetkező évszázadok folyama alatt, és az eredeti alapok a háttérbe lettek szorítva. A Középkorban a Szent Kánont az egyházi tekintélynek rendelték alá. A görög nyelvű Új-Testamentum szövegét alsóbbrendűnek tartották a latinénál mindaddig, míg a XII. század újból fel nem ébresztette az érdeklődést a bibliai szövegek irányában.

4. A REFORMÁCIÓ IDŐSZAKA. — A Renaissance, melyet a Reformáció követett, újból felélesztette a kánonra vonatkozó régi kérdéseket. A katolikus dogmatikus harcot Luther és mások hívták ki. Luther egyedül az Igét tette meg önmagában kizárólagos tekintélynek és az Új-Testamentum könyveit oly mértékben nyilvánította kötelezővé, mely szerint azok - az ő véleménye szerint - Krisztust és a megváltást tanítják. Luther a Zsidókat, Jakabot, Júdást és a Jelenéseket egy árnyalattal alacsonyabb szintre szállította le, kánoniaknak, de alárendelt jelentőségűnek mondva azokat. Ez okból ezeket az írásokat Bibliájának a végére sorolta be, úgy ahogy ezek még manapság is láthatók a legtöbb német Bibliában. Erasmus kérdésessé tette a Zsidók és Jakab-levelek szerzőségét, - azonban nem ezek hitelességét - kétségeit emlegette a II. Péter és Júdás tekintetében, és úgy látszott, hogy János II. és III. Levelét és a Jelenéseket "Jánosnak a Presbiternek" tulajdonítja, semmint Jánosnak az apostolnak. Kálvin kétségbevonta Pál szerzőségét - azonban nem az apostoli eredetét - a Zsidókhoz írott Levélnek, és kételkedett Péter II. Levelének tekintetében is. Azonban ezek a tudósoktól eredő civakodások a kánont, mint egészet, érintetlenül hagyták a Protestantizmus alatt.

Az Új-Testamentum kinyomtatása arra irányult, hogy lerögzítse annak alakját és tartalmát és az újabb érdeklődést ébresztett fel az új fordításokkal szemben. A régebbi angol nyelvű fordításokban Luthernek az Új-Testamentum utolsó négy könyvét illető nézeteit bizonyos mértékben Tyndale (1525.), Coverdale (1535.), John Rogers (Máté Bibliája, 1537.), és Taverenek (1539.) munkái tükrözik. A Trenti Zsinat (Kr.u. 1546.), apostolinak nyilvánította Péter, János, Jakab, Júdás és a Jelenések Írásait, azonban ugyanakkor kijelentette azt, hogy az egyházi hagyományoknak egyenértékűeknek és szükség esetén felsőbbrendűeknek kell lenniük a Szentírással. Az egymást követő Angol Bibliák - a Nagy Biblia (1539.) és a Genfi Biblia (1560.) és a Harminckilenc Hitecikkely (1563-71.) megalapozták a teljes Új-Testamentumi Kánont az Angol Biblia számára és az az 1611. évi Authorized Versionban (Hiteles fordításban), azaz a klasszikus "King James Bible"-ben (Jakab Király Bibliájában) jelenik meg.

C. FÜGGELÉK – Justinián vallási törvényhozása.²²⁸²

I. A pápa, mint az összes egyházak feje és az eretnekek megfenyítője

1. JUSTINIÁN CSÁSZÁRI LEVELÉT TÖRVÉNY GYANÁNT IKTATTÁK BE A KÓDEXBE. — Justiniának II. Jánoshoz (Kr.u. 533.) intézett császári levele egyházi megerősítést kért a nestoriánusok ellen kiadott császári döntést nézve, a pápa válaszát, melyben megadta a megerősítést és becikkelyezte Justinián levelét, beiktatták az egyházi Kódexbe. A császári irat szövege a következő:

"Justinián császár, a győzedelmes, a jámbor, a boldog, a hírneves, a diadalmas és a mindenkoron fennkölt Jánoshoz, a patriarchához és a szép Róma város legszentebb érsekéhez:

Tisztelettel az apostoli Szék iránt és öszentségével szemben, amelyről mi mindenkor megemlékeztünk imádságunkban, úgy most, mint annak előtte, megtisztelve az ő nyelvének ügyességét, amint az illető az olyan ember esetében, akit mint atyánkat tekintünk, sietünk szentségének tudomására hozni mindazt, ami az egyház állapotával kapcsolatban van, és nekünk mindenkor leghőbb vágyunkat képezte az, hogy megőrizzük ő apostoli Székének egységét és az Isten szent Egyházainak állapotát úgy, ahogyan azok a jelenlegi időkben léteznek, hogy azok minden háborgatás és ellenkezés nélkül maradjanak fenn. Ezért arra sarkaltuk önmagunkat, hogy a Kelet összes papjait egyesítsük és őket Öszentsége Székének alárendeljük, és ettől fogva azokat a kérdéseket, amelyek a jelenben felmerültek - jóllehet azok nyilvánvalóak és minden kétséget kizárnak és megfelelően az Öszentsége, az Apostoli Szék tanainak, szüntelenül szilárdan szemmel tartottuk és az összes papokkal prédikáltattuk - mégis mi szükségesnek láttuk, hogy azokat Öszentsége figyelmébe ajánljuk. Mert mi semmi olyat, ami az Egyház állapotával kapcsolatos el nem tűrünk, még ha az ami világosan és kétségtelenül nehézséget okozna, hogy az anélkül tárgyalassék, hogy azt ne hozzák Öszentsége tudomására, miután ő az összes szent Egyházaknak a Feje, miután mi minden módon kényszerítjük önmagunkat (amint ezt már kijelentettük), hogy megnöveljük az Ön székének tisztességét és tekintélyét. ..."

(Majd itt következik öt, számszerűleg felsorolt pont. az első ezek közül azokra vonatkozik, akik tagadásba veszik a Krisztus Fiúságát és a Szentháromságot, hasonlóan a zsidókhoz és a hitehagyottakhoz. A második pont kijelenti, hogy a szentsége és apostoli egyház valamennyi papja és apátja elismeri "Öszentségét" és imádkoznak "az Isten szent Egyházainak egyesüléséért, amit ők Öszentsége Apostoli Székétől nyernek el". A (2.) pont hátralévő része a hitre vonatkozó meglehetősen teljes nyilatkozatot tartalmaz.

"(3.) Ezenfelül elismerünk négy szent Zsinatot is, azaz az egyiket, amely háromszáz és tizen-nyolc egyházatyából állott, és akik Nicea városában gyültek össze, a száz és ötven atyából álló zsinatot, akik ebben a császári városban gyültek egybe és azoknak a szent atyáknak a zsinatát, akik legelőször Efézusban tartottak gyűlést, és a szent atyák ama zsinatát, akik Chalcedonban gyültek össze, ahogyan ezt apostoli Széke tanítja és hirdeti. Ennélfogva valamennyi olyan pap, aki az apostoli székének hitvallását követi hiszi, megvallja és prédikálja ezeket a dolgokat. ..." (A (3.) és (5.) pontok között említés van téve Justinián követőiről, Hypatius és Demetrius püspökökről, akik ennek a császári levélnek a vivői voltak. Az alább következő bekezdés befejezi a királyi iratot.)

"(5.) Ezért mi esedezünk az Ön atyai hajlandóságáért, hogy ön az ön levelei által tudósítson Minket és ennek a szép városnak legszentebb püspökét, és az ön testvérét a pátriarchát, aki saját maga is írt Öszentségének ugyanazon hírvivőkön keresztül, buzgósággal arra, hogy minden dologban kövesse Ő-áldásosságának apostoli Székét azért, hogy ön világossá tegye előttünk azt, hogy szerint Öszentsége mindazon dolgokat elismeri, melyeket fentebb közöltünk, és hogy kárhoztassa azoknak az embereknek hűtlenségét, akik a zsidók modora szerint merészelték megtagadni az igaz hitet. Mert ilyen módon fog az összes személyek szeretete ön iránt növekedni, és az ön Székének tekintélye gyarapodni, és a Szent Egyház egysége oszthatatlanul meg fog őriztetni, amikor az összes

²²⁸² Lásd az 510. oldalt.

legáldottabb püspökök megtanulják öntől és azoktól, akik az ön küldöttei, Őszentségének igazi hit-tanításait. Ezenfelül mi kérjük Őszentségét, imádkozzék miértünk és nyerje el az Isten jótétemé-nyeit a mi javunkra."²²⁸³

Meg kell jegyeznünk azt, hogy a konstantinápolyi pátriarcha itt úgy van idézve, mint aki "buzgó arra, hogy minden dologban kövesse Ő-áldásosságának apostoli Székét" Rómában és hogy János pápának megerősítő válasza ezt állítja: "Ez a Szék valóban a feje az összes egyházaknak, ahogyan ezt az Egyház-atyák szabályai és a császárok rendeletei bizonyítják, és amint azt az ön legtisztelet-reméltóbb jámborsága tanúsítja." Ez feltárja előttünk a római püspök teljes tudatosságát a római szék elsőbbségének császári elismerése tekintetében.

2. AZ ELSŐBBSÉGET AZ EPIPHANIUSHOZ INTÉZETT LEVÉL IS MEGERŐSÍTETTE. — Justiniannek Epiphaniushoz, Konstantinápoly püspökéhez intézett levele (Kr.u. 533. márc. 26.) megerősíti a római püspök elsőbbségét, és helyeslőleg emlékezik meg annak tevékenységéről, mint az eretnekek megrendszabályozásáról. ez az Epiphaniushoz intézett levél, melyet szintén becikkelyeztek a Kódexbe, a következőképp kezdődik:

"Ugyanaz a császár (Justinian) a legszentebb és áldott Epiphaniushoz, e királyi város érsekéhez és ecumenicus pátriarchához. Felvilágosítani kívánván Őszentségét mindazon dolgok felől, amelyek az egyházat állapotához tartoznak, mi szükségesnek ítéltük ezt a szent levelet felhasználni ön iránt és azon keresztül megvilágítani önnek szemben, milyen megrázó dolgok történtek, amely dolgok felől biztos tudomásom szerint önnek is tudomása van. Miután hogy egyes, a szent katolikus és apostoli egyháztól elidegenülteket találtunk, akik a gonosz Nestorius és Eutyches vétkeit követték, és használták ezek istenkáromlásait, mi egy szentséges ediktumot hirdettünk ki, amelyet Őszentsége is ismer, amelyik által mi visszautasítottuk az eretnekek badarságait, egyáltalán nem valamiféle változtatás által, vagy a változtatás tervezésével, avagy az egyházi alkotmány elnyerésének elhanyagolásával, az Isten segítségével, mind mostanáig, amiről Ő-áldásosságának is tudomása van, hanem azáltal, hogy mindenben megőrizzük a szent egyházaknak egységét a legszentebb pápával és a régi Róma pátriarchájával, akihez mi hasonló dolgokat írtunk ezt illetőleg. Mert mi ugyancsak semmi olyat nem engedünk meg, ami az egyház állagához tartozik, hogy az ne utaltassék át Ő-áldásosságához, mint aki Isten összes szent papjainak a feje és mert bármily gyakran támadtak is fel eretnekek ezekben a falvakban és körzetekben, őket mindannyiszor elűzték, ennek a tiszteletreméltó Széknek szentenciájával és igazságos ítéletével."²²⁸⁴

A római elsőséget Justinian későbbi törvénycikkei is alátámasztották és megerősítették. A "Novella 9." (a 2. számú gyűjtemény 4. címe), melyet Kr.u. 535-ben cikkelyeztek be, a Rómára való hivatkozással kezdődik, mint amely "a legfőbb főpapság csúcspontja", és a "Novella 131." (9. számú gyűjtemény 6. címe), melyet Kr.u. 545-ben cikkelyeztek be, a Róma elsőbbségére vonatkozó határozatot tartalmaz. A Novella 9." kezdeti sorainak fordítását már egyszer közöltük ennek a könyvnek a szövegében,²²⁸⁵ azonban igen hasznos lesz, ha itt a "Novella 131." egynéhány fejezetét is közbeiktatjuk, amelyek közül a 2. fejezet megállapítja a római főpap primátusát.

²²⁸³ Code of Justinian (Justinian Törvénykönyve) című gyűjtemény 1. könyvében, az 1. és 8. címlet alatt (azonban az itt felhasznált Scott-féle fordításban az 1. és 4. számozásnál található.)

²²⁸⁴ Lefordítva a Justinian Törvénykönyvből az 1. sz. könyv 1. 7. címletek alatt, a Krueger-féle kiadás szerint. (Nincs meg a Scott-féle fordításban.)

²²⁸⁵ Lásd az 513. oldalon.

"Az egyház és harmincegyedik új egyházi rendelet."

"Justinián császár Péterhez, a legdicsőbb császári pretóriánus prefektushoz."

"Előszó"

"Mi ezennel becikkelyezzük a jelen törvényt, hivatkozással az egyházi szabályokra és kiváltságokra, és egyéb alattvalókra, akikre a szent egyházak és a vallásos intézmények rá vannak bízva."

I. fejezet

A "négy szent zsinatra nézve"

Ennek okáért mi elrendeljük, hogy azokat a szent, egyházi szabályokat, amelyek el lettek fogadva és meg lettek erősítve a négy Szent Zsinat által, nevezetesen a háromszáz és tizennyolc szent püspök Niceában megtartott zsinatjával, az száz és ötven püspöknek Konstantinápolyban megtartott zsinatjával, az első Efézusi Zsinattal, amelyen Nestorius elítéltetett, és azzal a zsinattal, melyik Chalcedonban gyűlt egybe, melyen Eutychest és Nestoriust egyházi átokkal sújtották, úgy tekintsék, mint törvényeket. Ennek a négy zsinatnak dogmáit úgy fogadjuk el, mint szent írásokat és azok rendeleteit, mint törvényesen hatályban állókat hajtjuk végre."

II. Fejezet

"A pátriarchák elsőbbségére nézve"

"Ennélfogva, egyetértésben ezeknek a zsinatoknak rendelkezéseivel, mi elrendeljük, hogy a régi Róma Legszentebb pápája az összes főpapok között a legelső rangot viselje, de a konstantinápolyi, vagyis az új-római legáldottabb érsek a második helyet foglalja el a régi Róma Apostoli Szent Széke után, amelynek valamennyi egyéb székkal szemben elsőbbsége kell legyen. ..."

VIII. Fejezet

"Ha valaki azt merésznél, hogy az ő saját házában végezzen vallásos szolgálatokat, avagy egy elővárosban, illetve megengedné másoknak azt, hogy ezt cselekedjék a papság valamelyik tagjának jelenléte nélkül, aki az egyházmegye legszentebb püspökének hatósága alá tartozik, elrendeljük, hogy a fentebb említett házat, kültelki helyiséget, vagy a földet, amelyen az ilyenfajta sérelmet elkövették, a legszentebb püspök, vagy az ő sáfára, avagy a polgári magisztrátus igényelje ki az illető helység egyházának a hasznára."

"Azonban ott, ahol azon épület tulajdonosa, amelyben a vallásos szolgálatot végezték, nem tudott erről a tényről, és ha ezért az ő gondviselőjét, bérelőit, vagy kezelőit terheli a felelősség, az illető semmi veszteséget sem hátrányt ne szenvedjen, viszont azok, akik a szolgálatot lefolytatták, vagy annak elvégzését megengedték, kiűzessenek abból a tartományból, amelyben a sérelmet elkövették, és azok birtokait el kell kobozni a szomszédságukban lévő legszentebb egyház hasznára. ..."

"Elrendeljük azt, hogy egyetlen eretnek sem szerezhessen ingatlan birtokot valamely egyháztól, vagy egyetlen más vallásos intézménytől sem, bármilyen legyen is az, sem bérlet, sem kisajátítás, vásárlás, vagy bármely más mód által, és akkor, ha egy eretnek egy ilyen fajta szerződés következtében valamit kifizet, azt veszítse el és azt veszítse el és azt az ingatlan vagyont, amelyet kapott, az a vallási intézmény kapja vissza, amelyik azt átengedte, és a fent említett intézmény felügyelője fosztassék meg hivatalától, zárassék be egy kolostorba és egy esztendő tartamára tiltassék el a szent áldozástól azáltal, hogy büntetéssel sújtatik, mert elárulta a Krisztust az eretnekekkel szemben. Ahol egy ortodox személy olyan birtoknak van tulajdonában, amelyen egy templom fekszik, és ő azt egy zsidónak, egy samaritánusnak, egy ariánusnak, vagy bármely más eretneknek elidegeníti, örökölni hagyja, természetben való fizetségért, vagy bármi más módon bérbe adja, az említett ingatlant a szomszédságban lévő egyháznak kell kiigényelnie, és ahol egy eretnek (és az eretnekek közé számít-

juk mi a nesteriánusokat, az acephaliakat és az eutychianokat) egy házat épít fel, vagy egy új zsidó zsinagógát az ő istentiszteletük elvégzésére, az épületet az egyházmegye legszentebb egyháza kobozza el."

"Ha valaki egy földdarabot természetbeni fizetségért vagy bármely bérleti módon átad egy eretneknek, avagy annak kezelését bármely más módon az illetőre bízta rá, úgy, hogy ő (az átadó) teljesen tisztában van azzal, hogy az a személy, akinek azt átadta egy eretnek, a szerződés ideje alatt esedékes összes abból származó bevételt ki kell igényelni ama város egyházközségének javára, amelynek területén a szóban forgó földterület fekszik, azonban amikor az a földtulajdonos mit sem tud arról, hogy akinek a földet birtokába adta egy eretnek, ez esetben az illető tulajdonost nem lehet birtokától megfosztani tudatlansága miatt, azonban az eretneket bármelyik esetben ki kell űzni az (általában elfoglalt) ilyen földről és birtokát el kell kobozni az Államkincstár javára."^{2286 2287}

II. A vallási törvényhozás példái amint ezt a polgári törvény megtestesíti

1. A KÓDEX, A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV MEGTESTESÍTI A FENNÁLLÓ VALLÁSI TÖRVÉNYEKET. — A Kódex az 1. Könyvben a Konstantin császár óta élt uralkodók által kiadott, különféle vallási törvényeket csoportosítja. Ebben a törvénykönyvben az 1. címlet, mely így szól: "A legfelségesebb Szentháromság és a katolikus hitre vonatkozólag és rendelkezés arra, hogy senki ne merészeljen azokkal nyilvánosan szembeszállni", azzal kezdődik, hogy meghatározza és megállapítja az ortodoxi igazhitűséget, büntetést szabva a szakadárokra és magában foglalja Justiniánnak Jánossal és Epiphaniussal folytatott levelezéseit, a nestoriánusok tekintetében és a pápa legfőbb vezetése mellett kardoskodik. A 2. címlet az egyházak tulajdonaival és kiváltságaival foglalkozik, míg a 3. és 4. címlet a pápaság státusát és a püspökök törvényes működését és igazságszolgáltatását tárgyalja. Az 5. címlet megerősíti az eretnekek ellen kiadott dekrétumokat, amely Justiniánnak saját, a Novellákban foglalt cikkelyeivel együtt lerakta azokat az alapokat, amelyekre később az inkvizíciót építették.²²⁸⁸ A 6-13. címletek különféle vallási tárgyú dolgokkal foglalkoznak.

Ámbár a vallási törvényhozás a legnagyobb része az 1. számú könyv első részében található, a 3. könyv 12. címlete alatt megtaláljuk az ünnepekre vonatkozó törvényeket is, bezárólag úgy az olyan világi szünnapokra és az egyházi ünnepnapokra vonatkozólag, mint amilyen a Karácsony és a Húsvét, valamint a vasárnapra vonatkozó törvényeket is, amelyik Konstantinnak legelső, a Kr.u. 321. évben kiadott vasárnapot illető ediktumával lépett hatályba.

2. JUSTINIÁN NOVELLÁI KITERJESZTIK A FENNÁLLÓ TÖRVÉNYEKET ÉS BECIKKELYEZIK A KÁNONI TÖRVÉNYT. — A "Novellák", vagyis az "Új Alkotmány" kilenc törvény-gyűjteményben, Justiniánnak különféle vallási törvénycikkei tartalmazzák, amelyek közül kettőt - a 9. és 131. számút - részben már mi is idéztük. Meg kell jegyeznünk azt, hogy Justinián - amellet, hogy megerősítette a Törvénykönyvben a régebbi cikkelyeket is, és új cikkelyeket iktatott be a Novellákba - ugyancsak bekebelezte a császári Polgári Törvénykönyvbe a kánoni törvényt is, amelyet elismert az egyház.

A 131. sz. Novella az egész birodalom részére becikkelyezi az első négy egyetemes - Niceában, Konstantinápolyban, Efézusban és Chalcedonban összeült - zsinaton hozott kánonokat, s emellett befoglalt abba számos, a kisebb zsinatokban elfogadott olyan egyházi rendeleteket is, amelyeket a Chalcedon-i Zsinat első kánonjában érvényben lévőknek jelentett ki.²²⁸⁹ Ilyeténképp Justinián nem

²²⁸⁶ Az eredeti szöveg szerint: "vagy meg lett erősítve" kifejezés áll.

²²⁸⁷ Novella 131. sz. a 9. sz. gyűjtemény 6. címszáva, ill. tétele alatt. (A Scott-féle fordításban a 14. cím alatt található, amelyet mi itt felhasználtunk.)

²²⁸⁸ Gosselin idézett művében az 1. kötet 78-80. oldalaknál.

²²⁸⁹ A Chalcedoni Általános Zsinat (451.-ben) az első kánonjában kijelentette, hogy bizonyos helyi zsinatokban hozott határozatok érvényben vannak és azokat az egész egyház számára érvényeseknek kell elismerni:

1. sz. Kánon: "A szent egyházatyák által az összes zsinatokon hozott valamennyi kánon, mostantól kezdve érvényben van." (Hefele idézett művében a 3. kötet 385. oldalán.) Justinián említést is tesz erről a 131. számú "Novellájában", amikor azokra a kánonokra hivatkozik, amelyeket az első négy általános zsinat elfogadott, és megerősített, amelyek ettől kezdve a hitfelekezet "törvényeivé" váltak. Kétségtelenül azt értette ez alatt, hogy az összes zsinatok által elfogadott kánonokat be kell iktatni azoknak a régebbi kánonoknak a gyűjteményébe, amelyek az ő korában kézen fogta, egészen

csupán az elődei által törvényesített egyházi rendeleteket iktatta be a törvénykönyvbe, hanem a római püspököt különösképpen úgy jelölte meg, mint aki az egyház kánoni törvényét a Kr.u. 451. évtől kezdve a birodalmi Polgári Törvények részévé tette, ezzel téven befejezetté az egyház és az állam teljes egyesülését.

III. Az 533. évi császári intézkedés teljes működésben van az 538. évben a pápa számára

A római püspöknek az egyházban való teljes trónra-ültetése, éppúgy, mint a keresztény birodalom ügynevezett ugyanezen eseménye, alig lett befejezett tényként felismerve, mialatt a Nyugat nagyobbik része az ariánusok uralma alatt nyögött, egészen addig, amíg Justiniánnak Afrikában és Itáliában küzdő hadseregei le nem győzték a vandálok országát és meg nem törték az ostrogótok hatalmát, a Róma ostrománál kitört lázadás alkalmával. És a római püspököt csak akkor szabadították ki a gótok gyűrűjéből és ellenőrzése alól, amikor a gótokat Kr.u. 538. évben teljesen elűzték Rómából.²²⁹⁰

Az egyik évről a másikra bekövetkező eseményeket a következőkben lehet összefoglalni körvonalaikban:

533. év: - Belisarius, Justinian tábornoka hajóra száll Afrika felé.²²⁹¹

534. év: - A vandál Királyságot megsemmisítik.²²⁹²

535. év: - Belisarius partra száll Szicíliában és megkezdődik a háború az ostrogótokkal.²²⁹³

536. év: - Belisarius Rómában állomásozik.²²⁹⁴

537. év: - (Március) Witiges, ostrogót király 150.000 gót harcossal hiába erőlködik azon, hogy egy esztendeig tartó ostrommal ismét visszavegye Rómát.²²⁹⁵

538. év: - (Március) Egy másik római hadsereg lép partra Itáliában, Witiges kétségbeesve hagyja abba Róma ostromát és visszavonul Ravenna irányában.²²⁹⁶

553. év: - Teias-i vereség, (Theia), és az ostrogót háború befejezése.²²⁹⁷

Az, hogy az ostrogótok mint nemzet, egész Kr.u. 552-555-ig nem vesztek ki, nem csupán a történelemmel bizonyítható be, hanem azokkal az ostrogót ércpénzekkel is, amelyeket a British Museum-ban és a Bibliothegue De Paris-ban őriznek, s amelyeken a Baduila (Totila) és a Teias által vezetett pénzeknél, a "Rex" - király - felírás látható.²²⁹⁸ Hogy ezek a Róma ostroma köré csoportosult

és bezárólag a Chalcedoni zsinatig. Ily módon azért, hogy a kánonokat bekebelezték a birodalom törvénykönyvébe, ezzel azokat a polgári törvények erejével és hatályával ruházták fel, és azok áthágása egyet jelentett az állam ellen irányuló bűnnel.

²²⁹⁰ A Kr.u. 537. év márciusában Silverius római püspököt, akit a gótok befolyása következtében választottak meg erre a tisztségre, letette trónusáról Belisarius, ama hamis vádaskodás alapján, hogy az előbbi összeesküvést szőtt a gótokkal és a Kr.u. 537. évi március 29.-én Vigiliust, az udvar kegyencét választották meg a pápaságra. (Diehl: "Justinian's Government" (Justinian Kormányzása) című cikkében a The Cambridge Medieval History című gyűjteményben, a 2. kötet 46. oldalán. Egyesek Vigilius főpapságát a Kr.u. 538. évtől számítják, miután azok, az előbbi uralmát mindaddig érvénytelennek tartják, ameddig Silverius életben volt.)

²²⁹¹ Procopius idézett művében a 3. könyv 12. fejezeténél, a Loeb-féle Classical Library-gyűjteményben, a Procopius-ra vonatkozó cikkben, a 2. kötet 111. oldalán. Az ezen sorozatot illető további dokumentációra nézve lásd: Diehl: "Justinian" című cikkét a The Cambridge Medieval History című gyűjteménynél a 2. kötet 12-18. oldalain, Trevor idézett művénél az 52-55. oldalakon.

²²⁹² Procopius idézett művében a 4. könyv 7. fejezeténél a 265-271. oldalakig. (a dátumot illetőleg vedd össze a 235. oldalon lévő széljegyzettel.)

²²⁹³ Ugyanott az 5. könyv 5. fejezeténél a 3. kötet 47. oldalán.

²²⁹⁴ Ugyanott a 14. fejezet 147. oldalán.

²²⁹⁵ Ugyanott a 16. fejezet 163. oldalán. (Vesd össze a 375. oldallal.)

²²⁹⁶ Ugyanott a 6. könyvnél a 10. fejezet 373. 375. 377. oldalakon.

²²⁹⁷ Ugyanott a 8. könyvnél a 35. fejezet az 5. kötetben, a 419. oldalon. A 18 évig tartó háború a Kr.u. 535. évnek végén kezdődött el. (Lásd az 5. könyvnél az 5. fejezetet a 3. kötet 47. oldalán.)

²²⁹⁸ Miután Belisarius kiűzte az ostrogótokat Rómából, ezek Ravennába vonultak vissza. Végül Ravenna is megnyitotta kapuit Belisarius előtt, és Witigest foglyul ejtették, akit aztán Belisarius diadalmenetben vitt el Konstantinápolyba. Ennek dacára az ostrogótok továbbra is folytatták működésüket, mint királyság Baduila (541-552.) és Teias (552-553.)

események (Kr.u. 537. márciustól 538. márciusig) mennyire fordulópontot képeztek az egyház és az állam életében, azt az olyan kijelentések ékesen bizonyítják, mint amelyek közülük alább következnek:

"Rómának Belisárius által történt elfoglalásával ennek az ősi városnak történelmét befejezettek lehet tekinteni, és a városnak Witiges elleni védekezésével (Kr.u. 538.) elkezdődik a Középkor, a rombolások és a változások időszaka."²²⁹⁹

Ily módon az útban álló gótokat Justinianus fegyverei elűzték Rómából Kr.u. 538. évben és ott aztán megkezdődött a pápák törvényesen jóváhagyott egyházi főhatalma, amint utóbbiak növekvő mértékben, nemcsak az egyháznak váltak fejeivé, hanem "államférfiakká", sőt - adandó alkalommal - az "államok uralkodóivá" is lettek. És Justinianus idejében bekövetkezett ez a fordulópont, az 533. és 538. kulcs-dátumokkal, sok évszázaddal későbbben, mindig úgy jelölték meg, mint egy kimagasló prófétai korszaknak kezdetét, ahogyan ezt a II. kötet tárgyalni fogja.

alatt, aki a Kr. u. 553-ban a Mons Lactarius mellett vívott csatában elpusztult, ahol a császári hadak megsemmisítették az ostrogótok seregeit. Ettől az időtől kezdve Justinianus ércpénzeit Ravennában kezdték verni. Az ostrogótokat kiirtották. Warwick Wroth: *Catalogus of the Coins of the Vandals Ostrogoths and Lombards* (A vandálok, ostrogótok és lombardok ércpénzeinek katalógusa) című műben, a 35-39. oldalakon és az ehhez a korszakhoz tartozó ostrogót ércpénzekre és az egyéb arcképes pénzdarabokra vonatkozó teljes leírást lásd: a 77-97. oldalakon is. Láttuk azt, hogy az egyes évszázadok ércpénzei és érmei egymással párhuzamos, de egymástól független bizonyító láncolatot alkotnak, amely átfogja a nagyszerű prófétai vázlatok körvonalait. Végül a római birodalom szétesése van szemléltetővé téve. Lásd J.G. Milne: *Greek Coinage* (Görög ércpénzek), H.A. Grueber: *Coins of the Roman Republic in British Museum* (A római köztársaság ércpénzei a British Múzeumban), Mattingly idézett művében: William Cooke: *The Medalllic History of Imperial Rome* (A császári Róma érmeinek története), Cohen idézett művében. A barbár királyságokat illető területen egyik legkitűnőbb könyv a már idézett Worth-féle mű. (A vandálok Galliát, Spanyolországot, majd Afrikát, a Kr.u. 439. évben árasztották el, ahol is megalapították a vandálok országát, és azt megszervezve elkezdték ércpénzeik verését is, leveretésük a Kr.u. 533-ban fejeződött be, Justinianus alatt, és a Justinianus-féle pénzverés - mint aki Afrika új fejedelmévé lett - kb. 534. körül kezdődött. (Wroth idézett művében a 15. 28. oldalakon.) Odoacer alatt, aki a Herulián-i zsoldosoknak volt vezetője, Itália teuton királysággá alakult át, hasonlóan Spanyolországhoz és Afrikához, és a Nyugat utolsó császárját letették trónjáról. Odoacer Ravennában ültette fel székhelyét. Itt ismét találunk ostrogót eredetű ércpénzeket. Azonban a konstantinápolyi császár még mindig uralmon volt és őt a kisebb királyságok hűbéresi viszonyban legfőbb uruknak ismerték el. (Ugyanott a 39. 30. oldalon.)

²²⁹⁹ Finlay idézett művében a 240. oldalon. Lásd még a Bémont és Monod-tól származó idézeteket is az 516. oldalon.

D. FÜGGELÉK – A waldensek ősiségének problémája²³⁰⁰

I. Változó nézetek a waldensi eredetre vonatkozólag

A waldensek azt állították magukról, hogy ők képezik az összekötő láncot az egyházzal, mielőtt Róma elpártolt az apostoli hittől. A fennforgó körülmények mellett valóban elkerülhetetlen volt az, hogy a pápaság őket újabb vallási feltalálóknak ne nevezze, amelyik az ősi egyház gyötrelmére támadt fel ilyen hirtelen és újból életre hívta a régi eretnekek durva tévedéseit. Brown a waldensek eredetét illetően az egymással harcban álló nézeteket ezekkel a világos értelmű sorokkal magyarázza:

"Az utolsó évszázadban a waldensek eredetére nézve két felfogást adnak elő, a korábbi, mely egy tudós francia waldenstől, Mustontól származik, és a későbbi, mely egy olaszországi waldens professzortól ered, Combától. E két tudós nézetei közt nagy különbségek állnak fenn. Muston a "Vaudois" - "waldens" - szónak jelentőségére mutat rá - ez a völgyekben lakókat jelenti - és eredetüket nagyon régi időre teszi. Comba viszont a Lyon-i Waldo-ra mutat rá, mint az ő alapítójukra, azzal, mely szerint következetesen tagadja, hogy a Waldo-előtti származás tekintetbe jöjjön a waldensek számára. Muston aki a waldensek érdemének tulajdonítja az apostoli leszármazás méltóságát, többek között Szt. Ambrusra és a Turini Claudiusra hívja fel a figyelmet, mint akik szerint ők az eretnekek leszálló ágához tartoznak. M'Crie, aki a *Hystory of the Reformation in Italy* (Az itáliai Reformáció története) című könyvet szerezte, kis idővel előbb, mint ahogyan Muston művét megírta, ugyancsak hivatkozik az Itáliában jelentkező pápai követelésekkel szemben megnyilvánuló ellenkezésre, az olyanok részéről, mint a Milánói Nagy Székhely, már a XII. században is. Mustonhoz hasonlóan a skót történettudós felhívja a figyelmet arra, amit mi ezzel a kifejezéssel jelölhetnénk meg, hogy az "ambrusi ellenállás", amelyet egy a rómainak eltérő liturgiájának a használata jelképezett."²³⁰¹

1. A KÉT VÉGLET. — Azt a vitatkozást, amely szerint az alpesi waldensek kizárólag a Waldens Pétertől eredtek, Kr.u. 1173.-ban - amint ezt láttuk - a romanista Bossuet vezette - ezenkívül még néhány protestánsok is, akik követői voltak - akik azt óhajtották bebeszélni a világnak, hogy a waldensi "eretnekség" legújabb keletű dolog lenne, nem is említve még azt a kívánságukat, hogy így kitöröljék annak a kellemetlen fénysugárnak hatását, mely az egyháznak az ősi hitvallástól való eltérésére összpontosult.²³⁰² A régebbi protestáns egyházi írók közül némelyek azt állították, hogy a waldensek rejtett apostoli leszármazást képviselnek, visszamenőleg egészen az ősi egyházig, és hogy ők azok, akik az eredeti apostoli hitet hamisítatlan formában őrizték meg. Ők voltak tehát a "Vallensek", "Valdensek", vagy a "Vaudois"-ok, a völgyek férfiai, vagy a sűrű völgyek emberei néhány egyházi író szerint.²³⁰³ Valóban Muston és Monastier azt sejtették, hogy ahelyett, hogy ezek az evangéliumi férfiak Waldotól vették volna át elnevezésüket, ez utóbbi származtatta volna le elnevezését és tanát amazoktól.²³⁰⁴

A Lyon-i Waldo Péter, amint erre már rámutattunk kifejezetten olyan tanítványokkal rendelkezett, akikre ő a "waldens"-i, vagy a "Valdens" elnevezést hagyta rá, amelyet a saját nevéből vezetett le, s amely a régebbi kútfők értelmében nem is "Waldo" volt, hanem: Valdes, Valdus, Valdius, Val-

²³⁰⁰ Lásd a 829-832. oldalakat.

²³⁰¹ G.K. Brown idézett művében a 26. oldalon.

²³⁰² Lásd a 830. oldalon.

²³⁰³ Robert Robinson: *Ecclesiastical Researches* (Egyházi Kutatások) című művében a 320. oldalon, Monastier idézett művében az 53-60. oldalakon foglaltakat. Arnaud idézett művében az "Author's Preface" részt (A szerző előszava), a 13. oldalon.

²³⁰⁴ Muston idézett művében az 1. kötet 10-14. oldalain, Monastier idézett művében az 59. oldalon.

densis, Valdensus, Valdexius, Gualdensis.²³⁰⁵ Azonban mindez nem képezheti bizonyosságát annak, hogy az alpokbeli Vaudois-ok ők voltak a vezetők. ²³⁰⁶ Waldo valószínűleg nem a családi neve volt, mert ekkor még a családi nevek nem voltak általánosságban használatosak. ²³⁰⁷ Abban az időben még az (idegen nyelveknél az "első", vagyis a "kereszt" név, a ford. megj.) "első!" név volt divatban. Ő a "Péter of the Valleys" - a Völgyek Pétere - volt. És a Péter nevét - úgymond Faber - könnyűszerrel le lehetett vezetni - megfelelően az akkori időkkel - valamelyik várostól, néptől, vagy országrésztől, vagy talán valamely olyan vidéktől, amelyet a franciaországi határon Valdis-nak, Valden-nek (a gall nyelvi forma), vagy Vaudra-nak hívtak. ²³⁰⁸

2. AZ ÚJABB VÉLEMÉNYEK. — Ámbár a korábbi, ősi-apostoli elmélet-iskolából származó visszahatás, minden a Waldo-előtti származás tagadásában nyilvánult meg, a későbbi korok írói ettől a szélsőséges irányzattól való eltérést tükrözik vissza és rámutatnak arra, hogy - tágabb értelemben véve - a waldensek, régebbi és későbbi elemek vegyülékét képezték.

"Szerterjedvén Lombardiában ők (azaz Waldo követői) ott már egy megszervezett és hasonló gondolkodású részleget találtak. Ezt a részleget, mint "Humiliatikat" - alázatosokat - ismerték már. A hozzájuk tartozók egyszerű ruhákba öltöztek és tartózkodtak az eskütelektől, a hamisságtól és a peres eljárásoktól. A köznyelv, amelyet a Harmadik Oecumenikus - Egyetemes - Zsinat és a Veronai Zsinat használt a Lyon-i Szegény Emberekkel azonosította őket.

"Eredetileg - amint ezt más forrásokból ismerjük - a két csoport szoros testvériségben volt egymással. Nagyon valószínű, hogy Waldo és követői a Lombardiában tett látogatásaik alatt annyira megnyerték a régebbi vallási ágazat rokonszenvét, hogy ez utóbbi elfogadta Waldo vezető szerepét. Egy későbbi időpontban az (ortodox) humiliatik egyik részlege összetársult velük a konventekben (klastromokban), és elnyerték III. Innocent pápa jóváhagyását is. Valószínűnek látszik az, hogy ők képezték a mintáját a Szt. Ferenc harmadik rendjének. (Szerzetesi fokozat megjelölése. A ford. megj.) A "Humiliatik" egyik részlegét korábban úgy ismerték, mint a "Lombardiai Szegény Embereket" és vezetőik között volt a Roncho-i János is. (John of Roncho) Közülük az egyik részleget - ha nem az egész - kortársai úgy kezelték, mint az előbbiek követőit, és "Runcarik"-nak hívták őket. Az egykorú egyházi írók a két vallási csoportot úgy jellemzik, mint ugyanannak a testületnek a részeit, és úgy különböztetik meg egymástól őket, mint az "ultramontanokat" és a Lombardia-i Szegény Embereket, avagy mint az "ultramontanokat", és az "Itáliai Testvéreket". ²³⁰⁹

Különböző vélemények állnak fenn a tekintetben, hogy az itáliai waldenseket a humiliatik mellett még egyéb, régebbi származású csoportokkal azonosítsák, azonban - tekintet nélkül a pontos egymás közti kapcsolatokra - megállapított dolognak látszik, hogy a waldensek különféle evangéliumi csoportok elemeit foglalják magukban. Az erre vonatkozó kútforrások ugyan nem valami bőségesek, mert maguknak a waldenseknek írásait rendszeresen megsemmisítették, és ellenfeleik feljegyzéseit nagy óvatossággal kell felhasználni.

²³⁰⁵ Faber idézett művében a 450. 451. oldalon. Elliott idézett művében a 2. kötet 346-350. oldalakon. Mindketten számos szaktekintélyre hivatkoznak. Jegyezzük meg, hogy ezek közül a nevek közül némelyek - formájukat tekintve - kizárólag csak megnevezők, vagy leszármaztatottak.

²³⁰⁶ Bernard of Fontcaud (vagy Fon Chaud, vagy Fontis Calidi: "Meleg Forrás" és Eberhard (Eberhard vagy Evrard) olyanokként vannak megemlítve, mint akik a "waldensek"-ről anélkül beszélnek, hogy szóbahoznák Waldo nevét. (Monastier idézett művében az 57-69. oldalon, Muston idézett művében az 1. kötet 18. oldalán, a 2. számú megjegyzésben.)

²³⁰⁷ Muston idézett művében az 1. kötet 14. oldalán, Monastier idézett művének 56. oldalán. Lásd még W.D. Bowman: The Story of Surnames (A ragadvány-nevek története) című művében is, a 6-8. oldalig terjedő résznél.

²³⁰⁸ Faber idézett művében a 450-453. oldalakon.

²³⁰⁹ David S. Schaff idézett művében az 1. rész 496. 497. oldalakon. Schaff lábjegyzete a következőket mondja: "A Lyon-i Szegény Embereknek a "Humiliatik"-hoz való pontos kapcsolata ez idő szerint még vita tárgyát képezi. Müller az Anfänge des Minoritenordens (A Minorita-rend keletkezése) stb. című munkájában sokat tett azért, hogy megváltoztassa a "Humiliatik"-ra nézve alkotott eddigi véleményünket. A fentiek szerint elfogadott nézetet a Veronai zsinat nyelvezetének számlájára kell írunk - Humiliati-vel Pauperes Lugduns - amely elnevezést valószínűleg éppen azon szándékból választották, hogy ezzel a két fél közötti hasonlóságot oly szoros közelségben lévőnek mutassák be, ami bizonytalanságot keltene aziránt, hogy vajon itt két szekta, avagy csak egy szekta létezik-e? Ezt a nézetet látszik igazolni Salve Burce két kijelentése is. Döllinger II. 64. 65. oldalon."

II. Bizonyítékok, melyek a waldensek régi voltát igazolják.

A waldensek eredetének régiségét és hitvallásuk apostoli voltát vizsgálva ennél a kérdésnél találjuk, hogy a bizonyítékok négy tételben foglalhatók össze:

- 1.) A Pápai ellenfeleknek az a bevallása, hogy nekik van igényük a régiség jogára.
- 2.) A waldensi egyházi vezetők igényei a régiségre.
- 3.) Az Észak-Olaszországban élő "nonkonformistákkal" való kapcsolatokra vonatkozó bizonyítékok, a IV. és a XII. századok között.
- 4.) A protestáns reformerek tanúbizonyságai.

A szűkre szabott hely csak azt engedi meg, hogy csupán csak röviden taglaljuk a négy bizonyíték első három pontját ilyen szempontból. Az első kettőt illetőleg Morland a következőket mondja:

"Az az igazság, hogy az erről szóló legrégebb feljegyzések és hiteles okmánydarabok legnagyobb része, amelyek feltárják ezeknek az egyházaknak ősi mivoltát, a legszorosabb kutatások tárgyai voltak és azokat véres kezű üldözőik az 1559. és 1560. évek során a lángok martalékául vetették azért, hogy ezzel az ő ügyeik igazsága örök időkre csak elfojtva maradhasson meg a hamu alatt és az örökös hallgatásra földeljék el, mindennek dacára az Isten olyan kegyelmet gyakorolt egyházával szemben, úgy azáltal, hogy mint valami csoda folytán számos hiteles okmánydarabot őrizett meg ezekből a részletes beszámolókból, amelyeket az ősi lakosság gyűjtött össze és írt meg saját nyelvezetén, valamint azáltal, hogy még a legkiválóbb és legelkeseredettebb ellenségeiket is el tudták bírni fáradhatatlanul, ismételten és újból számos, figyelemreméltó szövegrészt szenteltek nekik ebből a célból azokban az írásművekben, amelyeket kifejezetten ellenük irányuló céllal szerkesztettek össze. Így ennek a két közvetítő eszköznek segítségével nagyon könnyű lesz olyan érveket kovácsolni ennek a vallásnak a régi voltát illetőleg - amelyet úgy ők, mint mi is a mai napig hiszünk - amelyek elegendők lesznek arra, hogy minden olyan józan személyt meggyőzzenek, aki nem akarja szemeit készakarva becsukni a napnál világosabb igazság előtt."²³¹⁰

III. A pápai ellenfelek bevallása az őket megillető ősi jogra nézve

1. EGY PASSAUI INKVIZÍTOR. — A XIII. század közepe táján Ausztriában ez a passauai Névtelen egyén leírta a különféle régi eretnekeket, akik közül mindegyiket már elpusztítottak, kivéve a manicheánusokat, ariánusokat, runcariánusokat és a leonistákat. A Leonisták eredetére vonatkozó beszámolójában - amit ugyan azért írt meg, hogy őket hitelüket vesztetté tegye - bevallja igényüket a régiséget illetőleg:

"Ezen összes szekták között, amelyek vagy még most is léteznek, vagy amelyek azok előtt fennállottak, nincs egy sem, amelyik annyira veszélyes volna az egyház számára, mint amilyenek a leonisták szektája, és pedig ennek három oka van: Az első oka, mivel ez a szekta régóta áll fenn, s mint egyesek mondják, ez már Sylvester napjai óta tart, mások szerint az Apostolok ideje óta. A második ok a következő: mert ez általánosabb, mivel alig van olyan ország, amelyben ez a szekta ne léteznék. A harmadik ok a következő: mivel azalatt, amíg az összes többi szekta az Istennek szembeni káromlásai embertelenségével rémületet keltenek a hallgatóság szívében a Leonistáknak ez a szektája nagyon hasonlatos a jámborsághoz, annál fogva, mivel igazságos életet folytatnak az emberek előtt és - mindazon cikkelyekkel egyetemben, amelyek a Hitvallásban foglaltatnak - minden pontot hisznek, nagyon tisztelvén az Istenséget, s egyedül csak a római egyházat és a papságot káromolják, aminek a világiak sokasága elegendőn készséges hitelt adni."²³¹¹

Hogy azok a leonisták, akik ennek az írónak korában éltek tényleg waldensek voltak, nemcsak azzal van bebizonyítva, hogy később saját maguk is azt jelentették ki, hogy a leonisták azonosak a

²³¹⁰ Morland idézett művében a 8. oldalon.

²³¹¹ Lefordítva a Reineri ... Contra Waldenses című idézet művéből a 4. fejezetből az MVBP-gyűjtemény 25. köteténél, a 264. oldalon (ugyancsak lefordítva a Faber-féle idézett mű 272. 273. oldalain, valamint a Morland-féle műnél idézett 28. oldalon is.)

Lyon-i Szegény Emberekkel,²³¹² hanem ugyanez derül ki a passai inkvizitor munkájának egy másik fejezetéből is,²³¹³ amelyben a Lyon-i Szegény Emberek azonosaként vannak felemlítve a waldensekkel, s ugyanez vehető ki egyéb, latin nyelvű kútforrások hivatkozásaiból is.²³¹⁴

2. UGYANEZ FOGLALTATIK MONETA ÉS SALVUS BURCE ÍRÁSÁBAN IS. — Még ezeket megelőzőleg is a waldensek igénye a régebbi keletkezésre bennfoglaltatik - habár nem kifejezett megállapítás formájában - úgy Salvus Burce (Kr.u. 1235.), mint a Cremonai Moneta (kb. 1240.) írásaiban is, akik a waldensek hite ellen hadakoztak és az újdonság érvét használják fel tanításaik hitelességével szemben.²³¹⁵

3. KÉTSÉGBE LETTEK VONVA PILICHDORF ÉS MÁSOK ÁLTAL. — A waldensek származásának Sylvester idejéből való hagyományát - amikor ugyanis a római egyház birtokok gyűjtésével elpártolt az igaz hittől - a Pilichdorfi Péter is megtámadta, aki azt vitatta, hogy szerinte Waldo volt az igazi eredet és az ő utána következők is ugyanezeket az érveket hangoztatták.²³¹⁶ A XVII. században Seyssel ugyanennek a hagyománynak egy másik változatát támadja meg, amely szerint az Alapítót Leo-nak hívták.²³¹⁷

4. AZ URSBERG-FÉLE KRÓNIKA. — Burchard, a krónikás, az 1212. évre szóló bejegyzésben, melyben két szerzetesrendnek a pápa által való jóváhagyása felől számol be, belefoglalja jelentésébe azt is, hogy a Lyon-i Szegény Emberek Itáliából eredtek.

"Hosszú idővel ezelőtt Itáliában két szekta támadt fel és ezek még a jelenvaló időkig is fennállnak, amelyek közül némelyek magukat Lyon-i Szegény Embereknek - mások "Humiliatik"-nak (alázatosoknak) - nevezik, akiket egykor Lucius pápa az eretnekek közé sorolt."²³¹⁸

5. PÉTER AZ INKVIZÍTOR. — Ez a Celestin-rendi szerzetes az Ausztriában élő waldensekre vonatkozóan Kr.u. 1398-ban a következőket mondja: "Ezek azt hiszik magukról, hogy ők a Krisztus apostolainak helytartói és törvényes leszármazottai."²³¹⁹ Ehhez hozzáfűzi még azt, hogy a waldensek azért kárhoztatják a római egyházat, mivel az Sylvester kora óta elfogadta és gyűjtögette a birtokokat, és előbbieket azt vallják, hogy a waldensek szektája jelenti az egyetlen krisztusi hitvallást.²³²⁰

IV. A waldens egyházi vezetők igényei a régi eredetre nézve

1. HENRI ARNAUD. — Az a férfiú, aki a waldenseknek Kr.u. 1689. évi "dicsőséges visszatérését" vezette völgyeik közé, ezt a merész nyilatkozatot tette, amely az apostoli eredetre vonatkozó hagyományról szól:

"A "vaudois"-k valóságban azoktól az Itáliából menekültekből származnak, akik - miután Pál apostol ott az evangéliumot prédikálta - elhagyták az ő szépséges hazájukat és - hasonlatosan az Apokalipszisben megemlélt asszonyhoz - elmenekültek ezek közé a vadregényes hegyek közé,

²³¹² Ugyanott a 13. fejezetben.

²³¹³ A Passai Inkvizitor: Summa de Haeresibus (Az eretnekségek összegezése) című művénel, a Döllinger-féle Beiträge című résznel, a 300. 301. oldalakon.

²³¹⁴ Lásd ugyanabban a gyűjteményben: Rescriptum Haeresiarum Lombardie című műnél, a 42. oldalt, Salvus Burce idézett művénel a 62. 70. 71. oldalakon. Augsburger Dávid: Tractatus című munkájában a 317. oldalon.

²³¹⁵ Salvus Burce idézett művében a 74. oldalon, Moneta of Croma: Adversus Catharos et Valdenses (A catharik és a waldensek ellen) című művében az 5. könyvnél az 1. fejezet 4. szakaszának 402. oldalán.

²³¹⁶ Peter of Pilichdorf: Contra Sectam Waldensium (A waldens szekta ellen) című műnél, az MBVP-gyűjteménynél, a 25. kötet 278. oldalán, azonkívül a 300. oldalon is (az őt követő író).

²³¹⁷ Claudius Seyssel hivatkozása a Faber-féle idézett művében a 276. oldalon (eredetiben latinul).

²³¹⁸ Lefordítva Burchard idézett művéből az MGH-gyűjteménynél, a Scriptores című részben a 23. kötet 376. oldalán. Theodore Belvedere, a pápai kongregációnak a hit előmozdítása érdekében tett jelentésében - mint mondják - elismerte azt, hogy a waldensi hit nem volt új dolog, hogy az, amit az emberek eretnekségnek neveztek, mindig is létezett az Ang-regna-völgyben, a waldensi hegyláncolat legfelsőbb katlánában. (Morland idézett művénel a 28. oldalon, ahol ő Theodora Belvederétől idéz.)

²³¹⁹ Lefordítva Inkvizitor Péternek az osztrák waldensekre vonatkozólag tett jelentéséből, az 1398. évről a Döllinger-féle Beiträge című műnél, a 2. kötet 306. oldalán lévő 85. szakaszban.

²³²⁰ Ugyanott a 306. oldalon a 4. szakaszban és a 310. oldalon a 85. szakaszban.

ahol ők a mai napig is apáról-fiúra adták át egymásnak az evangéliumot, ugyanabban az egyszerűségben és tisztaságban, mint ahogyan ezt Szt. Pál prédikálta."²³²¹

Arnaud hasonlóképpen citálja Reiner kijelentését, amelyik pontosan megmutatja hogyan értelmzték eredetüket a waldensek vezetői. Itt következik az ő körülírása:

"Az, hogy a waldensek vallása éppolyan ősrégi, mint amilyen tiszteletreméltó az elnevezésük, még ellenfeleik által is be van bizonyítva, Regnerus, az inkvizítor, abban az általa készített jelentésben, melyben a pápának számol be hitükről, ezekkel a szavakkal fejezi ki magát: ... "hogy ők időtlen idők óta léteznek".²³²²

2. A WALDENS "BARBE" - MOREL. — Egy évszázaddal előbb, mint ahogyan a waldensi szónok beszédet intézett volna a XVI. század reformereihez, ugyanő ezt a teljesen azonos állítást hangoztatja az apostoli ősiségre vonatkozólag.

"Mivel valóban ... mi bármely fajú, egy bizonyos szegény és gyöngye tanítói vagyunk a népnek, amely már több mint 400 esztendő óta él, sőt amint ezt a bennszülöttek gyakran hangoztatják - az apostolok ideje óta fennáll már a legkegyetlenebb bajok között - ennek dacára mégis - amint ezt bármely istenfélő ember meg tudja ítélni - a Krisztus nagy kegyelmével és (ámbár) ugyanezekkel a tüskékkel gyakran átszúrattunk és megfeszítettünk, meg lettünk szabadítva az előbb említett kegyelem által."²³²³

"Mégis valamennyi dologban mi teljesen egyetértünk tivatelek, és az apostolok idejétől kezdve mindig - hozzátok hasonlóan gondolkozván - összhangban voltunk veletek a hitet illetőleg."²³²⁴

3. AZ OLIVETAN - BIBLIA. — Ugyanennek az igénynek nyomatékos hangoztatását találjuk abban az ünnepélyes keretbe foglalt előszóban, amely a teljes Biblia nevezetes francia-nyelvű Olivetan-féle fordításához készült (Kr.u. 1535.), amely a waldensek ajándékát képezte a Reformáció részére.²³²⁵

"A "Valleys"-k - a "Völgyek" - hűséges népe, amelynek az 1535. évben birtokában voltak régi történeteik és kézirataik, amelyek egyházaik ősiségét bizonyították, de amelyeket üldözőik később porrá égettek az 1559. és 1560. években, létrehozta saját költségén és fáradságán a legelső francia nyelvű Biblia kinyomtatását, amelyik valaha is megjelent, vagy napvilágra került, ama Evangéliumi Egyházak hasznára, ahol ez a nyelvezet használatban volt, és azt magának az Istennek ajánlotta fel, Robert Olivetan nevű tolmácsuk tollából, az említett Bibliának előszavában, ami egy legünnepélyesebben felajánlott írásdarabot képez és úgy szól, mintha maga az Isten beszélne, s amelyben ők megemlékik azt, hogy ők mindig teljes mértékben örvendeztek annak a mennyei Igazságnak, amelyet a Szentírások tartalmaznak, azóta, amióta csak őket maguk az apostolok meggazdagították azokkal."²³²⁶

4. AZ ELSŐBBSÉGI JOG ÉS KIVÁLTSÁGOK VITATHATATLAN ÁLLÍTÁSA. — A XV. és XVI. században a savoyai Ház volt az uralkodó Piemontban. A "vaudois"-k számos kérvényben és fellebbezésben vitatták ősi jogukat, mint vallási közösség, és ezért elsőbbségi és velük született jogaikat, mint testület, és azt, hogy ők már jóval előbb élvezetében voltak ezeknek az előjogoknak, még mielőtt a savoyai ház uralkodott volna Piemont felett, sőt emberemlékezet előtti időktől fogva is. És ezt a jogot tőlük soha senki nem vonta kétségbe és senki nem tette azt vitássá. Pld. a "Humble Supplication of the Poor Waldenses" - A Szegény Waldensek Alázatos Esedezése - című írásukban, melyet Philibert Emmanuelhez, Savoya hercegéhez és Piemont fejedelméhez intéztek Kr.u. 1561. évben, a waldensek formálisan is kijelentették:

²³²¹ Arnaud idézett művében a "szerző előszavában" a 14. oldalon.

²³²² Ugyanott a 13. oldalon.

²³²³ Morel művéből fordítva az Oecolampadiushoz írott levélben, a Dieckhoff idézett művében a 363. oldal.

²³²⁴ Ugyanott a 368. oldalon.

²³²⁵ Némelyek azt vallják, hogy Farel volt az, aki sürgette Olivétan-t arra, hogy végezze el a fordítást.

²³²⁶ Morland idézett művénél a 14. oldalon. (A teljes előszót egymással párhuzamosan francia és angol szöveggel a 15-26. oldalakon találhatjuk.)

"Ez a vallás, amelyet mi gyakorlunk nem egyedül a miénk, sem nem lett az feltalálva a legutolsó idők emberei által, mint ahogyan azt teljesen hamisan jelentették, hanem az a mi Atyáinknak, Nagyatyáinknak és Űkatyáinknak vallása, és a mi Még ezeknél is régebbi elődeinkké, és a boldog mártírok, hitvallók, próféták és apostolok vallása. ... Ugyanezt a hitvallást már a régmúlt korokban is a legsúlyosabban üldözték az összes helységekből."²³²⁷

Valóban Morland - miután az összes régi beleegyező nyilatkozatokat tudomásul vette - kijelenti és megállapítja azt, hogy "az említett fejedelmek megengedték alattvalóiknak azt, hogy ugyanazt a vallást gyakorolják, amelyet elődeiktől kaptak, amelyet tehát az atyák a fiaiknak adtak át."²³²⁸

Így néz tehát ki a négy pontból álló bizonyító anyag első két pontja. A harmadikat a következő V. és VI. szakaszban adjuk elő a kútfőkből és a szaktekintélyektől vett idézetekkel együtt. Ennek a függeléknek hátralévő részében aztán egy fejtegetést fogunk közölni ama forrásanyagra nézve, amelyik a waldensek eredetére és a régebbi evangéliumi szektákkal való kapcsolataikra vonatkozik.

V. Azon szokásos érvek vizsgálata, amelyek a Waldo-tóli származás mellett szólnak

1. WALDOT ÚGY NEVEZIK, MINT AZ "ALAPÍTÓT". — A legtöbb forrásanyag Waldot, mint az alapítót nevezi meg. Azonban ezek a kijelentések csaknem minden esetben a Lyon-i Szegény Emberekre vonatkoznak, azaz a francia csoportra, s nem pedig szükségképp az itáliai vallási csoportokra. (Lásd az idecsatolt táblázatot. A ford. megj.) (A táblázat terjedelme és beosztása miatt írógépem nem tehető át. Átvétele a könyvből kell történnék.)

Ez egy egész természetes következtetés volt a római katolikusok részéről, mégpedig többféle okból. Waldo követői jobban az előtérbe nyomultak, mint a lombardiai "eretnekek", akikkel előbbiek teljesen egybeolvadtak és Waldo vezető szerepét egy időn keresztül mindkét csoport gyülekezetről készült beszámolóiból – Waldo elhunytá után - ki is derül.²³²⁹ Waldo vezetői ténykedése volt az, amelyik felsorakoztatta és megszervezte azokat a szétforgácsolódott "eretnekeket" a harcos evangélizáció számára. Ezenkívül a Waldo-tól történő eredetre a katolikusoknak is szükségük volt a vita folytatásának okából. A bizonyító anyag hiánya a waldensek közismerten istenfélő életmódja ellen, valamint az, hogy nem rendelkeztek meggyőző országos tekintéllyel, képezték az újabbkori szakadás ellenük irányuló vádjánál a legerősebb érveket. A waldensek általános óhitűségére - ortodoxi voltára - vonatkozólag már felfigyeltünk a passau inkvizítor által tett tanúskodásra. Két másik kivonat vet jellemző fényt az istenfélelemnek és a be nem hódolásnak erre a képre:

"Miután ők az egyház számos papjában a döllyf, a kapzsiság, állhatatlanság, részegség, civakodás, harag, irigység és egyéb bűnök példaképét látják, ezért több bizalommal viseltetnek a saját főpapságukkal szemben, akik az alázatosságnak, nagylelkűségnek, tisztaságnak, józanságnak, békeségnek, szeretetnek, kegyességnek és egyéb erényeknek jó példáit nyújtják nekik, jobban mint az előbb említett papok, és szívesebben hallgatják azoknak a prédikációit, mint ezeket (a papokét), és szívesebben gyónnak meg azoknak, mint ezeknek, és jobban hisznek nekik - az ő külső jó életük miatt - abban, hogy nagyobb jogosultságuk van azoknak a bűnöktől való feloldozás megadására, mint az utóbbiaknak, jóllehet ők nem hiszik el nekik azt, hogy őket egyházi püspököknek kell felszentelniük."²³³⁰

"Hiszik és hívő (laikus) barátait megtanítják a hitvallás cikkelyére, sőt a hét szentségre és mindama dolgok legnagyobb részére, amiket a katolikusok vallanak, kivéven azokat, amelyekben tévednek, amelyek a következők:

²³²⁷ Ugyanott a 228. oldalon. (Faber idézett művében a 288. oldalon, ugyanennek a szövegnek egy másik angol nyelvű fordítását is közli.)

²³²⁸ Ugyanott a 28. oldalon.

²³²⁹ Fennmaradt ránk egy waldensi beszámoló erről a gyülekezetről, melyet kb. 12 esztendővel később írtak meg egy levélben, melyet a lombardiai népcsoport intézett a Germániában élő testvérekhez. Lásd: a Rescriptum című könyvet, a Döllinger-féle Beiträge című iratban a 2. kötet 42-52. oldalain.

²³³⁰ Lefordítva az Über die Waldenser (A waldensekről) című cikkben a 26. sz. okmányánál, a Döllinger-féle Beiträge című könyvben a 2. kötet 336. oldalán.

"Nem hiszik azt, hogy a szent pápának sokkalta több hatalma lenne a földön, mint amennyi Szt. Péternek volt, hacsak nem olyan jó és szentéletű, mint amilyen Szt. Péter volt. Hasonlóképp nem hiszik, hogy a purgatórium létezik, kivéve azt, hogy az már itt a földön is megvan. Hasonlóképp nem hiszik azt, hogy az alamizsna vagy az imádság segítségére van a meghalt lelkeknek. Úgyszintén nem hiszik, hogy bárkinek és bármely esetben meglenne engedve, hogy halálos bűn elkövetése nélkül ebben a világban embert öljön meg, vagy esküt tegyen. Ugyancsak azt vallják, hogy érvényes és helyes dolog az, ha az emberek bűneiket egymásnak megvallják Szt. Jakab szerint. Hasonlóképpen hiszik azt is, hogy azok az egyének, akiket közülük e sandaliatik (rendjébe) felavattak, ugyanúgy el tudják végezni a Krisztusnak művét, mint a katolikus papok."²³³¹

A katolikusok e tekintetben védelemre szorultak azért, hogy továbbra is ragaszkodtak a római egyház örökkévalóságához és annak kivételes jellegéhez, azokkal szemben, akik a maguk számára igényelték az isteni tekintély hitelességét és az ősrégi eredetet. Az újítás vádját - ahol csak ez lehetséges volt - az új keletű származásra vonatkozó állítással igyekeztek alátámasztani.²³³² Ezért az egymással szembenálló párt részéről ismételtelen és újból bizonyos kijelentések hangoztak el, amelyek az érvelésből a legtöbbet akarták kihozni.

"Azoknak a különféle eretnek vagy szizmatikus - szakadár - felekezeteknek története, amelyek a XII. század előtt Dél és Kelet-Európában feltűntek, telítve van súlyos problémákkal. E szekták ortodox (katolikus) ellenfelei hajlamosak voltak arra, hogy ezek összességét az eretnekség közös címe alá foglalják egybe és alig vettek maguknak fáradságot arra, hogy meggyőződést szerezzenek maguknak az őket illető tanokról, vagy hogy vizsgálat tárgyává tegyék eredetüket. ... Ezért veszélyes dolog az, ha a középkori eretnekségekre vonatkozólag az ortodox egyházi emberektől származó felvilágosításokra bízunk magunkat megállapításaik tekintetében. ... Amikor az inkvizíció az egyes egyének kivizsgálását kezdte meg, akkor ebben a tekintetben a magatartás megváltozását lehetett megfigyelni, azonban még akkor is, a kivizsgálásokat az előítéletnek vagy a sietségnek nyomása alatt végezték el számos esetben."²³³³

2. ÉRVELÉS A NÉVTŐL VALÓ SZÁRMAZTATÁSRA NÉZVE. — Kijelentették azt, hogy a Waldo-tól való eredet képezi a waldensi elnevezésre nézve az egyetlen elfogadható magyarázatot. Azonban a forrásanyag Waldo Pétert Valdius, Valdesius, Valdes, Valdexius, Gualdenis néven említi és nem úgy, mint Waldot, amelyik nyilvánvalóan már egy modernizáltabb elnevezést jelent. A forrásmunkák legnagyobb részében (lásd a táblázatot az I. kötet 944. oldalán) ez az elnevezés úgy szerepel, mint "waldensis", azaz "Waldens", ami a "waldenses", a "waldensek" elnevezésnek egyes számú alakját képezi. A megszólító vagy származtató elnevezések - mint Valdius, Valdesius, Waldensis - azt mutatják, hogy a Waldo név nem eredeti elnevezést képez, hanem azt egy régebbi forrásból vették le, esetleg egy felekezetnek vagy egy helységnek a nevéből.²³³⁴ És valóban egyes katolikus forrásmunkák Waldo nevét úgy értelmezik, mit "Petrus Waldensis"-t (pontosabban mint Péter a waldens-t), amit egy helységtől származtattak, "Walden városától, amelyik Franciaország határán

²³³¹ A De Pauperibus de Lugduno (A Lyon-i Szegényekről) című közlemény a Döllinger-féle Beiträge 2. kötetének 93. oldalán. Az itt említett "Sandaliati"-kat úgy értelmezték, hogy azok a waldens "papok, atyák és egyházi vezetőket" jelentették, akik "elől levágott" cipőket (u.n. Sotulares-eket) viseltek, vagy "átlyukasztott lábbeliket" hordtak. (Ugyanott a 92. 93. 96. oldalakon.) Más forrásművek azt bizonyítják, hogy a waldensi utazó prédikátorok - mielőtt az üldözések elterjedtek volna - egy különleges típusú lábbelit viseltek, amelynek az orra szandálszerűen le volt vágva, és aminek ilyen formán a "sandaliati" és a "Sotularii" nevet adták, amint ezt ebben a két okmánykivonatban látjuk, amelyek a Carcassoni és languedeci inkvizíciókra vonatkoznak, valamint a Summa de haeresibus című műnél is, annak 7. 233. és ugyanezen kötet 299. oldalain is, lásd még Burchard idézett művénél is az 1212. számú feljegyzésben a 376. oldalon, és a fordításnál a Comba-féle idézett műnél az 58. oldalon.

²³³² Salvus Burce hosszasan vitatkozik azon, hogy bebizonyítsa, mely szerint a waldensek, akik csak hatvan esztendővel korábban keletkeztek "Valdexius"-tól, vagy "Gualdensis"-tól, nem képviselhetik az igazi egyházat. (Salvus Burce idézett művében, a Döllinger-féle Beiträge című munkánál, annak a 2. köteténél, a 63. 64. 74. oldalakon.

²³³³ H.J. Chaytor idézett művénél a 9. 10. oldalon.

²³³⁴ Elliott idézett művében a 2. kötet 346. oldalán és 350. oldalán.

fekszik",²³³⁵ avagy a "Waldis vidékétől"²³³⁶ és az egyik waldens forrásmunka őt "Petrus de Walle"-nek (Peter of Val) Val-inak nevezi.²³³⁷ (Lásd a táblázatot a jelen kötet 945. oldalán.)

CC ábra – Táblázat a Waldo Péterre és a waldensek eredetére vonatkozó forrásanyagra nézve

Bemutatja a vezető forrásanyag megállapításainak kudarcát és a bizonyítékok aránylagos elosztását Petre Waldora, mint alapítóra nézve és a waldensek Waldo előtti származását illetőleg, nemkülönben a "Waldo" és a "Waldensek" nevek szóelemzését.

Megjegyzések: A waldensek eredetére vonatkozó ezt az összeállítást a Neuffer Julia által végzett kutatásokra alapítottuk.

- 1.) Nyilvánvaló az, hogy Péter Waldo alapította meg a Lyon-i Szegény Embereket (1. oszlop). Ezt illetőleg az összes katolikus források gyakorlatilag egy véleményen vannak.
- 2.) Nyilvánvaló az is, hogy az észak-itáliai, vagyis a lombardiai waldensek szoros kapcsolatban állottak, illetve befolyásolva lettek Waldo által és az ő Lyon-i Szegény Emberei által.
- 3.) A forrásmunkák között csak néhány van olyan, amelyik (a 2. oszlopban) különösképpen Waldo-nak tulajdonítja a lombardiai waldens-szárny megalapítását is. (Ez a felfogás mindeddig nem lett kellő mértékben figyelemre méltatva.) Mivel a waldens elnevezést egyformán alkalmazták úgy a Lyon-i Szegény Emberekre, mint a Lombardiai Szegény Emberekre is, az az általános benyomás, mely szerint Waldo volt ennek a vallási csoportnak alapítója, könnyűszerrel elhomályosítja az itáliai waldenseknek a régebbi "eretnekekkel" való kapcsolatát.
- 4.) A waldenseknek az az igénye, hogy ők régebbi időkből származnak - vagyis Sylvester idejéből, vagy még korábbi időszakból - igen jól ismert (3. oszlop) és ezt a katolikusok olyan korai dátumra teszik, mint a Kr.u. 1240. vagy 1250. év.
- 5.) Ugyanazon katolikus szaktekintélyek közül, akik azt állítják, hogy Waldo volt a megalapítója a Lyon-i Szegény Embereknek, némelyek azt mondják, mely szerint ők egyéb eretnekekkel vegyültek össze, és némelyek azokat, mint az Észak-Itáliában élő régebbi eretnekeket jelölik meg. (4. oszlopban)
- 6.) Az egyik Krónika, mely a Kr.u. 1229-ből való, nem vesz tudomást Waldo-ról és azt állítja, hogy a waldensek régóta támadtak fel Itáliában.
- 7.) A katolikus egyházi írók egy része (4. oszlop) az Itáliában élő waldenseket más eretnekekkel kapcsolja össze, akik többen vannak, mint azoknak száma, akik azt bizonygatják, hogy Waldo volt a lombardiai waldensek megalapítója.
- 8.) Az az érvelés, mely szerint Waldo-nak kell az alapítónak lenni, mivel nincsen más mód arra, hogy hitelesíteni lehessen az elnevezést (5. és 6. oszlopok), nem áll összhangban azzal a ténnyel, hogy a forrásművek sohasem nevezik őt Waldo-nak, hanem legalább egy feltúcatnyi más néven hívják, amelyek közül egyesek szószármazékok, vagy megszólító formájúak, mint Valdes, vagy Valdesius (úgymond Elliott) és félreérthetetlen módon, mint Waldens név. A forrásművek legnagyobb része őt egyszerűen waldensnek, vagy Valdens-nek hívja, ami csak az egyes számát jelenti a jobban ismert, többes számú "Waldensek" szónak. Ez egyáltalán nem jelent bizonyítékot arra, hogy Waldo egy valdensi szektából származó valdens lett volna, inkább mintha valamelyik földrajzi helyéből származnék, ez azonban mégis megcáfolja azt az érvet, hogy az összes - "waldensek" elnevezés alatt ismert - evangéliumi egyének szükségképp őtöle erednek neve következtében.
- 9.) Négyféle, a XIV. és XV. századból való források (7. oszlop) Waldo nevét egy földrajzi kifejezésből származtatják, jóllehet ez már kissé elkészt ahhoz, hogy valamit is jelentsen.
- 10.) Három katolikus egyházi író említi azt, hogy a "Waldens" elnevezés a "valley" - völgy - szóból lett levezetve. A Bethune-i Eberhard és Fontcaud-i Bernát, akik Waldo ötven éve alatt életben voltak, nem tesznek említést róla, mint alapítóról, hanem a waldensi elnevezésnek a "valby" szóbeli származtatását hozzák fel, (feltéve, hogy ez nem akar egy szójáték lenni, ami lehetséges, sőt igen valószínű), miután "ők a tévedésnek egy szűk völgyében élnek" s mert "ők a könnyek völgyében élnek", Emellett a két képletes kijelentés mellett az egyik XIII. századból való forrásmű is említést tesz arról, hogy a waldens elnevezés a "valley" szóból lett leszármaztatva (8. oszlopban).

²³³⁵ Peter of Philichdorf idézett művében a 278. oldalon.

²³³⁶ Ugyanott a 300. oldalon (Philichdorf folytatója), ugyancsak létezik egy "Kivonat" a Johannes Leser által, a waldensek ellen írott művéből is, valamint a Nota Primo Puncta seu Articuli Notabiliores Sectae Waldensium (Megjegyzés az első ponthoz, avagy a waldens szekta nevezetes cikkelyei) című cikknél is, a Döllinger-féle Beiträge című munka 2. köteténél, a 352. 357. oldalakon, illetve a 304. oldalon is.

²³³⁷ Letter from the Lombard Bretren (Levél a lombardiai Testvérektől) című mű az eredeti latin nyelvű Epistola Fratrum de Italia (az itáliai egyházatyák levele) című rész, a Döllinger-féle Beiträge című munkában, a 2. kötet 357. 359. oldalain, lefordítva Comba idézett művében a 201. 202. oldalakon.

Néhány katolikus forrásmunka a waldenseket a vallis - valley: "völgy" - szóból vezeti le, ezek között kettő képletes értelmű, kettő szószerint van értve. Pontcaud-i Bernát (kb. 1209.) ezt mondja: "Őket waldenseknek hívják, kétségen kívül egy szűk völgytől, (vallis densa), mivel őket a tévedések mély és sűrű árnyéka vesz körül", és Bethune-i Eberhard (kb. 1212.) azt írja, hogy "ők magukat "Vallenses"-eknek hívják, mert a könnyek "völgyében" (vale) maradnak".²³³⁸ A passauai Anonimus szerint viszont: "Őket waldenseknek nevezik az ő Waldunus nevű uruktól, vagy egy völgyben ("Valley") támadtak fel" és egy Strassburgból származó okmány szintén felemlíti a völgytől való származásukat, mégpedig csaknem az előbbiekhöz azonos szavakkal.²³³⁹

A völgytől (Valley) való származtatásban az a nehézség merül fel, hogy ez a szóelemzés nem ad hitelt egy "d" betű beiktatásának a Vallenses szóhoz azért, hogy abból "Val"d"enses" szó lehessen, azonban egy "d" betűt le lehet vezetni a Vallis Densa, vagy a Val Die kifejezésekből, vagy a Vaud-i kerület nevéből.²³⁴⁰

3. AZ "APOSTOLI UTÓDLÁS" ELMÉLETÉNEK NEHÉZSÉGEI. — Az a tény, mely szerint a waldensek kevésbé voltak evangéliumi hitűek, mint ahogyan ezzel azelőtt a lelkes protestánsok érveltek - ami bizonyos nehézségeket támaszt az ősi apostoli hit folytatólagosan történt átvételére vonatkozó elmélet tekintetében - olybá lett véve, mint ami csak a Waldotól való eredetet hagyta meg, mint egyedül lehetséges alternatívát. Azonban nem szükséges bizonygatni azt, hogy ők voltak a teljes evangéliumi világosság birtokában, abban a sötét korszakban, függetlenül attól a körülménytől, hogy milyen régi eredetűek voltak. A protestáns reformerek sem voltak később birtokában minden világosságnak. És maguk a waldensek nem tekintették apostoli utódlásukat másnak, mint "szelleminek", azaz Nem láthatónak.

"A Krisztus egyháza" - úgymond Rainerius Saccho - "folytatást nyert püspökeiken és prelátusaik keresztül, le egészen a boldog emlékü Sylvesterig, azonban az ő uralkodása alatt az (egyház) lehanyaglott a Restauráció bekövetkeztéig, ami az ő művük volt. Azonban azt mondják mégis, hogy ők minden időkben istenfélő nép voltak, akik meg lettek mentve." ... "Azt mondják" - ismétli Moneta szerzetes - "hogy az Isten Egyháza Sylvester korában lehanyaglott és hogy ők azt ezekben a napokban újból helyreállították erőfeszítéseikkel, melyek Waldoval kezdődnek." - "Ők az apostolok utódainak nevezik magukat" - hogy birtokukban van az apostoli tekintély, valamint a megkötésnek és a feloldásnak a kulcsa."²³⁴¹

A waldenseket úgy idézik, mint akik azt hangoztatják, hogy "ők az apostolok egyedüli olyan utódai, akik azok életmódját követik"²³⁴² és hogy: "ők képezik a Krisztus egyházát, mivel ők tartják meg - szóval és példaadással - Krisztusnak az evangéliumra és az apostolokra vonatkozó tanításait",²³⁴³ és hogy "az Isten egyháza sok éven át el volt veszve", amíg ők azt újból ismét helyre nem állították.²³⁴⁴

Ami az ő evangéliumi voltukat illeti, teljesen biztos az, hogy a waldensek különböző, eggyé olvadt hittel és gyakorlattal bíró vallási csoportokat zártak be magukba, amelyek közül egyesek erőteljesebben, mások viszont kevésbé voltak evangéliumi szelleműek, amelyek úgy időben, mint helyen is, különböző nézeteket vallottak az olyan pontok tekintetében, mint: a papság státusa, az Euacharista jellege, a szentségek hatékonysága, a keresztség és a többi.²³⁴⁵

²³³⁸ Bernard de Fontcaud *Adversus Waldensium Sectam* (A waldens szekta ellen) című műnél és az Eberhard of Bethune által írott *Liber Contra Valdenses* (Könyv a waldensek ellen) című műben az MBVP-gyűjteménynél a 24. kötetben, az 1585. ill. az 1572. oldalakon.

²³³⁹ Passauai Inkvizítor: *Summa de Maeresibus* (Az eretnekség összefoglalása című munkája a Döllinger-féle *Beiträge* című műnél a 2. kötet 300. oldalán.

²³⁴⁰ Elliott idézett művében a 2. kötetnél a 350. 351. oldalakon.

²³⁴¹ Comba idézett művében a 7. oldalon.

²³⁴² David of Augsburg idézett művében (Preger-féle kiadásban) a 214. oldalon, vesd össze egy asszonynak az 1417. évben tett kijelentésével (a Döllinger-féle *Beiträge* című műben a 2. kötet 364. oldalán)

²³⁴³ Passauai Inkvizítor: *Reineri ... Liber* című könyvben a 265. oldalon.

²³⁴⁴ Salvus Burce idézett művében a Döllinger-féle *Beiträge* című könyvben a 2. kötet 74. oldalán.

²³⁴⁵ Lásd a *Rescriptum* című műnél a Döllinger-féle *Beiträge* című könyvben a 42-52. oldalakon.

A franciaországi waldensek mindenkor sokkal konzervatívabbak voltak, mint a lobardiak, akik messzebbre távolodtak el a katolikus ortodoxiától. Ezt kétségtelenül az utóbbiak szakadár-örökségének köszönhetjük. Pennington, Comba véleményével ellentétben azt állítja, hogy a piemonti völgyekben történt letelepítés Lombardiából s nem pedig a Dyuphiné-ből eredt. Ezzel kapcsolatban a következő véleményt hangoztatja:

"Ők Claudius turini püspök leszármazottai a IX. századból, abban az értelemben, hogy ugyanaz, amint az előbbi tiltakozott a képek imádása ellen, ők éppen úgy egy másik mozgalom képviselői, birtokukban lévén nekik az Ige, és az egyházi hagyományok, az apostolok óta, az ő bizonyosságukra nézve."²³⁴⁶

Mint ilyenek aztán ők - ha nem is voltak még protestánsok - de eredeti protestálók és a Protestantizmus előfutárai voltak. Beard így tanúsítja ezt:

"A waldensek (Vaudois-k) megmaradtak saját völgyeikben, minthogy még most is ott vannak hűségeden - számos üldöztetés közepette - őseiktől öröklött hitelveikhez, és amidőn a Kr.u. 1526. év körül felvették a személyes kapcsolatokat a Svájcban és Germániában lévő Reformált Egyházakkal, úgy találták, hogy ha volt is valami tanulnivalójuk, de nem volt semmi, amit el kellett felejteniük. Úgy látszik, hogy itt szunnyadt számunkra a Reformáció nem csupán csírájában, hanem bimbózásában és termésében is és mégis az európai élet szempontjából általában véve a fa meddő maradt. A begyűjtés ideje még nem érkezett el, a waldensek, mint emberek, tulajdonképp a megfelelő időszakon kívül születtek a világra."²³⁴⁷

Jóllehet Vedder bizonyosra veszi azt, hogy a waldensek a Lyon-i Szegény Emberek szűkebb értelmében Waldoval keletkeztek kb. Kr.u. 1170. évben, azonban ő sem tagadja meg egyes, más - Waldo előtt létezett - vallási csoportok régebbi eredetét, amelyeket a waldensek neve alatt foglaltak össze. Ezeket mondja:

"Ami engem illet, részemről kielégítően meg van állapítva, hogy a Lombardia-i Szegényeknek - akiket közönségesen waldensekkel szoktak azonosítani - független eredetük van és azok az Itáliában lévő, többé-kevésbé evangéliumi részlegtől származnak, amely - a humiliatik, arnoldisták, paterini, paulinusok elnevezésű különféle címek alatt élve - már több évszázaddal előbb léteztek Waldo korszakát megelőzően. Magában Dél-Franciaországban is ki lehet mutatni azt, hogy a petrobrusiánok, akik egy fél évszázaddal előzték meg a waldenseket, még sokkalta evangéliumibbak voltak, mint Waldo követői. Az eddig történt megállapítások alapján azt a saját következtetést vonom le, hogy a waldensek felszívták és odakölcsönözték nevüket több, előzőleg már létezett evangéliumi szektának, mint amilyenek a petrobrusiánok voltak, és így, és csakis ilyen módon tudunk kielégítő magyarázatot találni a waldensek gyors gyarapodására, széleskörű - tanításaikat illető - elterjedésükre a XIII. században. Sok kisebb, szétforgácsolt bizonyíték is megerősíti ezt a nézetet."²³⁴⁸

"Itt (a Bergamóban Kr.u. 1218-ban tartott konferencián) A Lyon-i Szegények képviselői (amint én hiszem az eredeti waldensek), és a Lombard Szegények (egy régebbi szekta, amelyik véletlenül ugyanezt a nevet viseli) megbeszélésen vitatták meg nézeteltéréseiket."²³⁴⁹

VI. Tanúskodások a régebbi itáliai gyökerekre nézve

Vegyünk vizsgálat alá néhányat ezekből a "kisebb szétforgácsolt bizonyítékokból", amelyek a waldensek itáliai ágánál a Waldo-t megelőző gyökerek felé mutatnak. A Lombardiai Szegény Embereknél kifejezett jelek vannak arra nézve, hogy ők jóval többet tettek ki a Lyon-i Szegény Emberek csupasz sarjadékánál. Jellemük különbözőségei igen figyelemreméltók.

1. AZ ITÁLIAI WALDENSEK EVANGÉLISTÁBBAK, MINT A FRANCIAORSZÁGIAK. — Az itáliai waldensek és a germán waldensek - akik a jelek szerint előbbiekkal szoros kapcsolatban álltak - sokkal evangéliumibbak és Róma-ellenesebbek voltak azokkal a jellemtulajdonságokkal egyetemben, ame-

²³⁴⁶ Arthur Robert Fennington: *The Church in Italy* (Az Egyház Itáliában) című műben a 316. oldalon.

²³⁴⁷ Beard idézett művében a 26. oldalon. (Ritkított betűs résznél.)

²³⁴⁸ Vedder idézett művében a 477. oldalon.

²³⁴⁹ Ugyanott a 488. 489. oldalon.

lyek nagyon valószínűleg az evangéliumi szakadárak előbbi vonalától származtak át, mint Waldo Lyon-i Szegény Emberei. Ők - ahogyan ezt láttuk - a valóságban azt tartották, hogy egy romlott papságra felépült egyházat egyáltalán nem lehet semmilyen egyháznak elfogadni, és hogy Róma volt az apokaliptikus Fenevad, Szajha és a többi.

A Rescriptum megmutatja, hogy a lombard waldensek elvetették - míg a franciaországiak elfogadták - az érdemtelen pap kezéből kiszolgáltatott szentségeket, a franciák jobban szerették a nőtlen férfi evangélizálását a házasságban levőnél, ugyanakkor a lombardok között egy férj nem vállalhatott magára egy ilyen nőtlen életet a házastárs beleegyezése nélkül. A lombardok a "munkások kongregációjának" elismerését kívánták, amit a franciák elleneztek, valószínűleg abból az okból, mert utóbbiak semmilyen munkával nem foglalkoztak, a franciák a jelek szerint jobban látszottak tisztelni Waldot, mint a lombardok, a Lombardok sokkal közelebb voltak a protestáns állásponthoz és - ahogyan az idő múlt - tovább is haladtak előre ebben az irányban. Gebhardt azt állította, hogy az itáliai waldensek sokkal jobban elszigetelték magukat az egyháztól, mint ezt a franciák tették, de sokkal türelmesebbek voltak a teljes szegénység gyakorlásában, ők magukat a "megalázottaknak" - Humiliated"-nak - nevezték.²³⁵⁰

2. A SZAKADÁROK RÉGEBBI HAGYOMÁNYA. — Észak-Itáliában - amint ezt már láttuk - már régóta fennállott a függetlenség és a különválás szelleme, amelyek rokonságot mutattak a waldensek felfogásával.

"Sehol sem volt ez a változásra hajló, kritikai szellemiség annyira nyilvánvaló, mint Lombardiában, csökönyösen ellenállva a pápai hatalom állandó erőszakolásainak, mindenkor termékeny földet jelentve úgy a politikai, mint a vallási szabadság számára, állandó kényelmes tartózkodási helyet nyújtva az eretnekek részére. Mert több mint két évszázadon át lett szétszórva a mag, először az egyik, majd a másik vallási csoport által. ... Így tehát ezen a vidéken egy csomó vallási társulás támadt fel a Kr.u. 1150. utáni időkben, evangéliumi szegénységre törekedve és valamennyien az ősegyház eszményképeire, és a Krisztus által előírt egyszerű életmódra hivatkozva. ... Lehetséges az is, hogy ez a vallásos lendület csak a közöttük lévő patarinik és arnoldisták sarjadéka volt, akiknek szigorú evangéliumi szelleme, a tizedfizetésre és a papi fényűzésre vonatkozó kifogásai, nyilvánvaló gyümölcsöket hoztak ezen a lombardiai síkságon, különösen az alsóbb fokú papság körében."²³⁵¹

3. A WALDENSEK MÁS SZAKADÁROKHOZ CSATLAKOZTAK. — A forrásművek anyaga világosan megmutatja, hogy Waldo Péter Lombardiában szétszórt követői az egyéb, már ott élő "eretnekekkel" vegyültek össze és felszívták magukba és terjesztették azoknak régebbi tanításait.

"Döntő bizonyítékkal rendelkezünk arra nézve, hogy Waldo Péter követői bizonyos fajta kapcsolatot állítottak helyre bizonyos Lombardiában élő evangéliumi részleggel. ... Ebből az okmányból (a Rescriptum Haeresiarum) világosan kitűnik, mely szerint bizonyos idővel azelőtt már a waldensek egy többé-kevésbé szilárdan összeforrasztott egyesülést hoztak létre egy olyan evangéliumi részleggel, amelyet ők már Itáliában találtak."²³⁵²

"A Rescriptumnak a passauai Anonymus által történt megőrzése megmutatja az 1260. évi passauai "Leonisták" szoros kapcsolatait, a "Rescript"-ben szereplő Itáliai Szegény Emberekkel."²³⁵³

Még azok az egykorú katolikusok is, akik kigúnyolni igyekeztek a waldenseket, új keletű származásuk miatt, elismerték azt, hogy voltak ott régebbi elemek is. Stephen of Bourbon, a Lélek hét ajándékát tárgyaló vallásos értekezésében úgy beszél Waldo Szegény Embereiről, mint akik "későbbiek Provence és Lombardia országában, elvegyítve magukat más eretnekekkel együtt, és felszíva és

²³⁵⁰ Emile Gebhart: *Mystics Heretics in Italy at the End of the Middle Ages* (Titkok és Eretnekek Olaszországban a Középkor Végével) című művében az 58. oldalon.

²³⁵¹ Davison idézett művében a 171. 172. oldal.

²³⁵² Albert H. Newman idézett művében az 1. kötet 571. oldalán.

²³⁵³ Ugyanott az 575. oldalon.

széthintve amazoknak tévedéseit".²³⁵⁴ És - az egyéb elbeszélések szerint - ezek idősebb eretnecségek voltak. Az egyik inkvizíció beszámolója így hangzik:

"Az egyházból kiátkozva (a Waldensek a Lyon-i érsek által) ki lettek űzve ebből a városból és vidékről. Ilyenképpen elszaporodván az országban (a falun), elterjedtek ebben a tartományban, és a szomszédos tájakon és a lombardiai határok mentén és - elvágva az egyháztól - saját találmányaikat, a régi eretnekek tévedéseivel és eretnecségeivel vegyítették össze."²³⁵⁵

Augsburgi Dávid hasonlóképpen ezeket mondja:

"Ők átadattak a Sátánnak s innét ledobták őket számtalan bűnbe, és a régi eretnekek tévedéseit az ő saját találmányaik tévedéseivel vegyítették össze."²³⁵⁶

Ez az egybeolvadás - melyet napjainkban már az összes szaktekintélyek általánosságban elismernek - képezi nyilván az alapját a Waldo-előtti származtatásra vonatkozó hagyományoknak.

"Péter Waldo és az ő követői egy olyan központot alkottak, amelyek körül az itáliai arnoldisták és humiliatik gyűltek egybe, azonkívül a franciaországi petrobrusiánok és albigensek és talán a Rajna völgyének az apostoli hitű egyénei. A hitfelekezet, amely ezeknek az elemeknek egybeolvadásából keletkezett olyan erős volt, hogy az egyház minden erejével sem volt képes azt összezúzni, s ez visszatükrözi a XII. századnak az evangéliumi szegénység érdekében megindult mozgalom irányzatát. A waldenseket kezdettől fogva jobban ismerték, mint a legtöbbet kortársaik közül."²³⁵⁷

"Némelyek azt állították, hogy Claudius, turini püspök (822-839.) volt megalapítójuk, mások viszont azt vallották, hogy annak a kis csoport "jó embernek" voltak leszármazottai, akik tiltakoztak az egyháznak Sylvester idejében és Konstantin uralma alatt történt lealacsonyítása ellen. A későbbi történettudósok azt gondolják, hogy az itáliai waldenseknek az ál-humiliatik képezték a magvát, míg mások ismét bresciai Arnold követőivel kapcsolták őket össze. Mindenesetre az az egy biztos, mely szerint a későbbi piemonti waldensek, különféle vallási szekták ötvözetei voltak és hatalmas erejű csoportot alkottak."²³⁵⁸

4. AZ ŐSI EREDET HAGYOMÁNYÁNAK ITÁLIAI FORRÁSA. — Itália és Ausztria azok az országok, amelyekben - sokkal inkább, mint Franciaországban - leginkább fel lehet találni a waldensi ősiségre vonatkozó hagyományokat. A Cramona-i Moneta, a Piacenta-i Salvus Burce, a passauai Inkvizítor, Ausztriában és a bécsi Pilichdorf, valamennyien hivatkoznak erre a hagyományra, vagy közvetlenül, vagy következtetések formájában.²³⁵⁹ Ennek az igénynek a waldensektől származó megállapítása abban a levélben található, melyet a Lombardi Szegény Emberek intéztek a Germániában élő testvérekhez. Miután elmondják, hogy miképp távolodott el az egyház az apostoli elvektől azáltal, hogy Sylvester elfogadta az állítólagos Konstantin-féle adománylevelet, és miként küldte számkivetésbe azt a néhány hűséges férfiút, akik megtartották szegénységi fogadalmukat, a levél így folytatódik:

"Amidőn már úgy látszott, hogy Krisztus szolgálai az üldözések következtében teljesen eltűntek, egy férfiú támadt fel. Őt Péter of Val-nak hívták, ... aki nem az alapító, hanem a mi szerzetünk átalakítója - "reformere" - volt."²³⁶⁰

5. HIVATKOZÁSOK OLYAN FORRÁSOKRA, MELYEK EGYENLŐVÉ TESZIK A WALDENSEKET A RÉGI CSOPORTOKKAL. — Waldo követőinek ezt a más eretnekekkel történt egybeolvadását igazolva látjuk a kortársaknak azzal a kijelentéseivel, amelyekkel ezt a szektát a régebbi elnevezésekkel azonosítják.

²³⁵⁴ Stephen of Bourbon: *Tractatus de Diversis Materiis Fraedicalibus ... Secundum Septem Dona Spiritus* (Értekezés a különféle dicséretes dolgokról ... a második hétböcs lelki ajándéka) című könyv, az *Anecdotes Historiques* (Történelmi Adomák) című gyűjteményben a 293. oldalon.

²³⁵⁵ A Carcassonnei inkvizíció jegyzőkönyveiből című rész a Döllinger-féle *Beiträge* című könyv 2. kötetének 6. 7. oldalán.

²³⁵⁶ David of Augsburg idézett művében (a Preger-féle kiadásban), a 206. oldalon.

²³⁵⁷ Davison idézett művében a 237. oldalon.

²³⁵⁸ Ugyanott a 253. oldalon.

²³⁵⁹ Comba idézett művében a 199. 200. oldalak.

²³⁶⁰ Ugyanott a 201. oldalon.

Az ellenük irányuló legelső pápai dekrétum a III. Lucius által a Veronai Zsinaton kiadott "Af Abolendam" (A Kiirtásról) kezdetű bulla volt:

"A jelen dekrétummal mi az összes eretnekeket kárhozatra ítéljük: ez okból először egyházi átok alá vetjük a catharikat és a patarinusokat, úgyszintén mindazon egyéneket is, akik magukat a humiliatik, vagy a Lyon-i Szegények, a passagénusok, josefiták és az arnoldisták elnevezése alatt rejtik el."²³⁶¹

Az Urspergi Burchard erre hivatkozik, amikor a következőket mondja:

"Előzőleg két szekta volt, melyek Itáliában feltámadva a mai napig is fennállnak, amelyek közül az első humiliatik-nak, a második a Lyon-i Szegény Embereknek nevezi magát, akiket egykor Lucius pápa az eretnekek közé sorolt."²³⁶²

Megemléítésre méltó az, hogy Burchard a származás helyéül Itáliát jelöli meg. ebben az is bennfoglaltatnék, hogy az itáliai ágazat volt az idősebb. Augsburgi Dávid megsokszorozza az azonosítást.

"Azt mondják, hogy a Lyon-i Szegény Emberek és az Ortidiebari-k és az Arnostustok (az arnoldisták), valamint a runcharik és a waldensek, és mások azelőtt egyetlen szektát képeztek."²³⁶³

6. A RÉGEBBI CSOPORTOKKAL VALÓ HASONLATOSSÁGUK KIMUTATÁSA. — Úgy tudják, hogy Waldo Lyon-i Szegény Emberei Itáliában más régebbi keletű eretnek-csoportokkal vegyültek össze, és ezek közül némelyek név szerint is meg vannak említve. Vajon az Itáliában lévő waldensek tanításai mutatnak-e fel valamilyen rokonságot a régebbi eretnekek valamelyikének tanításával? A következő felsorolás be fogja mutatni azt, hogy az itáliai és az ausztriai waldensek tanai és vallásgyakorlata visszatükrözi azoknak az Észak Itáliában és a szomszédos területeken élt korábbi szakadároknak hátterét, akik azokhoz hasonló tanokat tanítottak:

- 1.) Munkások kongregációi - Humiliatik.
- 2.) Világi családi élet és egyéni birtok - Humiliatik.
- 3.) Ellenzenv az eskütétel iránt - Humiliatik.
- 4.) Apostoli eszmények - Humiliatik, Bresciai Arnold, Peter de Bruys.
- 5.) Nem óhitű - "unorthodox" - nézetek a keresztségre vonatkozólag - Arnold, Péter és Henry.
- 6.) Nem óhitű nézetek a szentségekre vonatkozólag - Arnold, Péter és Henry.
- 7.) Visszahatás az egyház gazdagságával szemben. Humiliatik, Arnold.
- 8.) A Szentírás felmagasztalása - Turini Claudius, Péter és Henry.
- 9.) Istenfélő és egyszerű életmód - Humiliatik, Arnold és Henry.
- 10.) Ellenzenv a kereszt imáadásával szemben - Péter, Henry és Claudius.
- 11.) Ellenzenv a képek iránt - Péter, Henry és Claudius.
- 12.) A halottakért való imádságok elvetése - Péter, Henry és Caludius.
- 13.) Nem ragaszkodnak a templomi építményekhez az igazi istentisztelet számára - Péter és Henry.
- 14.) Figyelmen kívül hagyják az egyházi böjtöket és az ünnepnapokat - Péter és Henry.
- 15.) A hívőnek közvetlen kapcsolata van az Istennel - Caludius.
16. Ellenzenv a szentek imáadását illetőleg - Péter, Henry és Caludius.

VII. Végkövetkeztetés

A vezető forrásmunkák tanúságtétele egyrészt nyilvánvalóan ellentmond egymásnak, másrészt - mint egész - nem teljes. Azonban az említett táblázat elemzése megmutatja nekünk azt, hogy a Waldotól való eredet csaknem teljesen tömör tömbjének tanúbizonysága, különösképpen alkalmazható a francia waldensekre, és csak két forrásmű van olyan, amelyek hasonlóképen Waldo-nak tu-

²³⁶¹ Idézve a Comba által írott, ismert műben, a 38. oldalon. A latin szöveget illetőleg lásd: Bullarum ... Romanorum Pontificum Taurinensis Editio (a római főpap bulláiról ... turini kiadás) című gyűjteményben a 2. kötetben a 20. oldalon.

²³⁶² Fordítva a Burchard-féle idézett műből a 376. oldalon.

²³⁶³ Fordítva a David of Augsburg-féle idézett műből, (Preger-kiadásban), a 216. oldalon.

lajdonítják az itáliai waldensek származását. Egynéhány közülük megemlíti, de meg nem határozza a "waldensek" kifejezés értelmét, vagy hivatkozik a Waldo-féle vezető szerepre. Ez azonban nem ugyanazt jelenti, mint azt a megállapítást, mely szerint az itáliai csoport is őtől eredt volna.

Egyrésről a Waldo névtől való származtatás szempontjai meggyöngítik azt az érvelést, hogy a waldens elnevezést, a tőle való származásnak kell javára írunk, míg más részről azok a szétszórt bizonyítékok, amelyek félreérthetetlenül a régebbi időszakokból való leszármazásra, vagy legalábbis a velük való közeli rokonságra utalnak Itáliában, olyan mértékben maradtak fenn napjainkban, ami egészen meglepő dolog, figyelembe véve, hogy azok olyan ellenségektől erednek, akiket nemcsak természetes hajlamuk, hanem vitatkozási érdekük is arra késztetett, hogy Waldot, mint alapítót hangsúlyozottan emlegessék. Ez rendkívül jellemző dolog.

Napjainkban - amidőn a csata löporfüstje valamiképpen eloszlott - az egy évszázaddal ezelőtt lefolyt katolikus-protestáns hitvitáknak eme pontja felől, jobban kiviláglott az, hogy azok a forrásanyagok, amelyeket a vitázó ellenfelek egykor egymás fejéhez vagdostak, sokkalta kevesebb el-lentmondást tartalmaznak, mint ahogyan ezt feltételezték - akkor, ha ezt az ügyet az összes bizonyítótanyag szempontjából vesszük vizsgálat alá. Ha később a tudós világ el is vetette, hogy megbizonyítottan fogadja el a waldensek szószerint vett apostoli leszármazását, ennek dacára elismerte azoknak a bizonyítékoknak a létezését, amelyek a Waldoétól eltérő régebbi gyökerek felé mutatnak, az Itáliában lévő, evangéliumibb ágazat irányában. Adeney ezeket mondja:

"Ugyancsak nem helyes azt állítani, mintha a waldensek egyszerűen csak a Lyon-i Waldo követői lennének. Nem tűnik ki az, hogy ő a hitközösséget egyszerűen csak de novo - újból - alapította volna meg, sem az, hogy ennek az egyháznak evangéliumi és protestáns karaktere egyedül csak az ő szellemi befolyásának volna köszönhető. A gondolatok a levegőben voltak, a szellemiség életre kelt és eleven volt akkor, amidőn Waldo és az ő Szegény Emberei apostoli buzgalommal megérkeztek azért, hogy ezeket a gondolatokat magukhoz öleljék, és azokat a Jézus tanításaira vonatkozó, saját változattal vegyítsék össze. Voltak már Waldo előtt arnoldisták, petrobrusiánok és Henrikesek is, amelyek mint szétszórt vallási csoportok működtek. Azonban az ő mozgalma volt az, amelyik ezeket a lelkeket az aratásban összegyűjtötte és létrehozta a waldensek egyházának kialakítását. ..."2364

"(Kr.u. 1180. körül.) Fontcaude-i Bernát egy könyvet írt, melynek ez volt a címe: "Adversus Vallenses et Arianos" (A waldensek és ariánusok ellen). Úgy látszik, hogy ezek az értekezések a petrobrusiánusok és Henrikeseknek a Lyon-i Szegény Emberekkel Provence-ben történt egyesüléséből eredtek. Kb. ugyanebben az időben egyesültek Waldo követői az arnoldistákkal is Lombardiában. Ilyeténképp a franciaországi és az itáliai waldensek teljesen egyesültek egymással, és egységüket az üldözések csak jobban összekovácsolták. ... A két részleg között bekövetkezett nézeteltéré-

²³⁶⁴ Ezeknek a régi szakadároknak tanításait illetőleg lásd a 33. fejezetben foglaltakat és Albert Newman idézett művé-nél az 1. kötet 558-566. oldalait is. Lásd a 34. 35. fejezeteket, valamint az alább következő forrásműveket és szaktekin-télyeket. Latin nyelven: David of Augsburg idézett művében (Preger-féle kiadás), a 206-211. 215. 217. oldalakat, Passaui Inkvizitor: Reineri ... Liber című könyve az MBVP-gyűjteménynél a 25. kötet 265. oldalán. Stephen of Bourbon idé-zett művében a 293-299. oldalakig, Peternek az inkvizítornak a "Jelentése" a Preger-féle Beiträge című műnél a 2. kötet 246-250. oldalain (ugyancsak a Döllinger-féle Beiträge című műnél a 2. kötetben 305-311. oldalain), Morel: Letter - Levél - a Dickhof-féle idézett műben a 363-373. oldalakon és a Döllinger-féle Beiträge című gyűjtemény 2. kötetében foglalt következő cikkek-nél: Kivonatok a Carcassenne-i inkvizíció jegyzőkönyveiből a 7-14. oldalakon, Rescriptum Haeresiarum Lombardiae című könyv 42-52. oldalain, Nota Primo (Első jegyzet) című könyv 304-305. oldalain, Über die Waldenser (A waldensekről) című műnél a 335-342. oldalakon, - Articuli Haeresium in Maguntia (a Mguntia-beli eretnokség cikkelyei) című könyv 620. 621. oldalain, a Csehországban élő azokra a testvérekre vonatkozólag, akiket mint picardokat, waldens-testvéreket, vagy egyszerűen csak mint "testvéreket" ismertek. Lásd a summa Picardiarum Rerum (A picardok ügyeinek összefoglalása) című munkát, a 635-641. oldalakon és a Summarium Impiae et Pharisaeae Picardorum Religionis (Az istentelen és képmutató picardiai vallás összefoglaló leírása) című műben a 661-664. oldalakon.

Angol nyelven: A Comba-féle idézett művekben (The Roscriptum-ban a 70-73. oldalon. Az Epistola Pratum-ban a 195-204. oldalon, Morel levelének 153. 154. oldalain és a 290-298. oldalon.) foglalt fordításokban és kivonatokban egy részbeni képet kaptunk az ügy waldensi megállapításáról, és ugyanitt különböző felsorolások és jellemzések is foglaltat-nak, amelyek katolikus források összegezéséből erednek (a 244-289. oldalakon). Lásd az összefoglalásokat az Albert Newman H. idézett művé-nél, az 1. kötet 571-579. oldalain. Egy nagyon hasznos - jöllehet régi keletű - könyvismertetést a waldensekről általában lásd Muston idézett művé-nél a 2. kötet 397-489. oldalain.

sek az itáliai waldenseknek ama tanításából származott, hogy a szentségek nem lehetnek hatásosak akkor, ha azokat érdemtelen jellemű papok szolgáltatják ki, míg a francia waldensek nem tették magukévá ezt a felfogást. Az itáliaiak, akik a római katolikus papságról azt vallották, hogy hitgyakorlatuk számos részében - azok Szentírás-ellenes volta miatt - erkölcsi tévedésben vannak, az összes szentségeik kiszolgáltatását visszautasították. Ugyanezen időben a waldenseknek ez az ágazata a lehető legerősebben ragaszkodott a N.T. (Új-Testamentum) tanításaihoz és általános gyakorlatához, valamint ahhoz is, hogy minden olyasmit elvet az egyházból, amely nem bír ezzel a hitelességgel. Így tehát ők a legalaposabb Róma-ellenesek voltak. ... Mindezek dacára idők folyamán a waldensek ezen két ágazata között barátságos érintkezés fejlődött ki."²³⁶⁵

És Prager állítja: "Azt láttuk, hogy az itáliai ágazatokat nem csupán Waldez-hez (Waldohoz) és a waldensekhez lehet nyomon követni, hanem nekik egy, a Waldeztől független történelemmel kell bírniuk."²³⁶⁶

A középkori eretnokségek és reform-mozgalmak modern időkben megejtett tanulmányozásának eredményeként az a végkövetkeztetés látszik általában elfogadottnak, hogy bármely módon nyújtottak is hozzájárulást az ügghöz munka által, az egész vallási mozgalmat, melyet "waldensek" elnevezés alatt ismertek, olyannak kell tekinteni, mint amely az ő csoportjának olyan más vallási csoportokkal történt egyesülése volt, melyeknek Észak-Itáliában régebbi gyökerei voltak.

²³⁶⁵ Adeney idézett művében a 666. 667. oldalon.

²³⁶⁶ Lefordítva a Preger-féle "Beiträge" című műből, annak 209. oldalán.

KÖNYVISMERTETÉS - BIBLIOGRÁFIA

(Az "oldalszámok" csak az esetleges kinyomtatás alkalmával lesznek - a "kefelevonat" alapján beírhatók. Ugyanígy az eredeti műre vonatkozó - a fordításban hivatkozott - oldalszámok is. A ford. megj.)

Ez a felsorolás nem tartalmazza a szövegrésznél hivatkozott és gyakran megnevezett, de nem kifejezetten idézett többszáz művet. A valóságban az csak azokra a művekre szorítkozik, melyekre a lábjegyzetekben különleges hivatkozás történt. A műveket három főcím alatt soroljuk fel: Könyvek, időközi folyóiratok és egyéb füzetes újságok és kézirati anyagok alatt.

A bibliográfiában felsorolt forrásanyagok és szaktekintélyek rendkívüli nagy száma - a könyvek és folyóiratok címei és az azokat kísérő hivatkozások tömege miatt - azokat nem ismétljük meg az Index-ben, az egyes művek idézett oldalaira történő hivatkozások tehát kizárólag csak a Könyvismertetésben jelennek meg.

Könyvek

- ANF. Lásd: a The Ante-Nicene Fathers (A Nicea előtti Egyházatyák) című művet.
- Achery, Luc d' Veterum Aliguot Scriptorum Spicilegium. Párisiis. Apud Carolum Savreux. 1657. - 77.13. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Acland, Hugh Dyke: "Compendium of the History of the Vaudois" (A Waldensek történetének kompendiuma) a Henri Arnaud: The Glorious Recove-Valleys (A waldensek völgyeinek dicsőséges visszafoglalása) című művéből vett fordításban. London, John Murray, 1827. Lásd: ... oldalt.
- Adamman: Life of Saint Columba (Szt. Columba élete). Kiadta: William Reeves, Edinburgh: Edmondston és Douglas, 1874. (The Historians of Scotland) - Skócia Történészei - című mű 6. kötetében. Lásd: ... oldalt.
- Adeney, Walter F. "Waldenses" (A waldensek), a Hastings-féle idézett műben a 12. kötet 663-673. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Adso. Libellus de Antichristo (Az Antikrisztusról szóló Könyvecske), a Migne-gyűjteményben. P.L. a 101. oszlop 1289-1298. oszlopokban. Lásd: ... oldalt.
- Aeschylus. Aeschylus With an English Translation (Aeschylus angol fordításban). Írta: Herbert Weir Smyth. London, William Heinemann. Ltd. 1930-36. 2. kötetben. (A The Loeb-féle Könyvtárban.) Lásd: ... oldalt.
- Africanus, Julius: Extant Writings (Fennmaradt Írások), az ANF. gyűjteményben a 6. kötet 121-140. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Agobardus: Agobardi Episcopi Lugduniensis Liber de Imaginibus Sanctorum (Agobard, lyoni püspök könyve a szentek képeiről) című mű, a Migne-féle gyűjteményben. PL. a 4. kötet 199-228. oszlopában. Lásd: ... oldalt.
- Alain de l'Isle. Alain de Insulis De Fide Catholica Contra Haereticos Sui Temporis. (A Szigeti Alán írása a katolikus hűségről, korának eretnekségei ellen.) A Migne-gyűjteményben PL. a 210. kötet 305-430. oldalán. Lásd: ... oldalt.
- Albertus Magnus. In Apocalypsim B. Joannis Apostoli, (Áldott János apostol Apokalipszisében), megjelent az Opera Omnia (A Mindenség Művében) című műben, August Borgnet szerkesztésében, a 38. kötet 465-826. oldalakon. Parisiis: Apud Ludovicum Vives, 1899. (Az Eleven Ludovikánál) című műnél. Lásd: ... oldalt.
- Albright. William Foxwell. From the Stone Ageto Christianity, Monotheism and the Historical Process. (A Kőkorszaktól a kereszténységig, Egyistenhit és a történelmi fejlődés) című mű. Baltimore: The John Hopkins Press, 1940. Lásd: ... oldalt.
- Alcuin. Commentaris in Apocalypsin (Magyarázat az Apokalipszisben) című mű, a Migne-gyűjteményben, PL. a 100. kötetnél az 1085-1156. oszlopban. Lásd: ... oldalt.
- Alexander, Archibald, The Canon of the old and New Testament Ascertained (Az Ó és Új-Testamentum Kánonja bebizonyosodott) or, The Bible Complete Without the Apocrypha and Unwritten Tradition (vagyis a teljes Biblia egy egész képez az apokrifák és az íratlan hagyományok nélkül) Javított kiadása: Philadelpiában a presbiteri könyvkiadó tanács, 1851. Lásd: ... oldalt.
- Allgemeine Deutsche Biographie. (Általános Német Életrajzok) Szerkeszti R.V. Liliencron, Leipzig: Duncker és Humboldt, 1875-1912. évek közt. 56. kötet. Lásd: ... oldalt.

- Allix Peter. *Some Remarks Upon the Ecclesiastical History of the Ancient Churches of Piedmont* (Néhány megjegyzés a régi piemonti egyházak történetéhez). Új kiadás, Oxfordban. Clarendon nyomda, 1821. Lásd: ... oldalt.
- Alphonsus de Liguori. *Dignity and Duties of the Priest* (Az áldozópap méltósága és kötelmei), or *Selva* (vagy *Selva*). Szerkesztette: Eugene Grimm. Brooklyn: Redemptorist Fathers (Redemptorista egyházatyák) 1927. Lásd: ... oldalt.
- Alston C. Cyprian. "Cluny, Congregation of" (A Cluny-i gyülekezetéről) című rész a *The Catholic Encyclopedia* (Katolikus Enciklopédia) című sorozatban a 4. kötet 73. 74. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Ambrose. *Opera Omnia* (A Mindenség Műve), a Migne-féle gyűjteményben, PL. a 14-17. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Ambrose. *Some of the Principal Works of St. Ambrose*. (Szt. Ambrose néhány főműve), H. de Romestín fordítása, az NPNF-gyűjtemény 2. sorozatában a 10. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Amnianus Marcellinus: *Amnianus Marcellinus With an English Translation* (Amnianus Marcellinus angol fordításban), fordította: John C. Rolfe, Cambridge, Mass., a Harvard Egyetem nyomdája, 1935-39. 3. kötetben. (A Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban) Lásd: ... oldalt.
- Ampere J.J. *Histoire littéraire de la France avant le douzième siècle* (Franciaország irodalomtörténete a XII. század előtt), Paris: L. Hachette, 1839-40. 3. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Andreas of Caesarea. In ... *Apocalypsin Commentarius* (Magyarázatok az Apokalipszisben) a Migne-gyűjteménynél, PG. 106. kötetben, a 207-458. oszlopban. Lásd: ... oldalt.
- Anselm of Havelberg. *Dialogi* (Párbeszéd), a Migne-gyűjteményben, PL. 188. kötetben az 1139-1248. oszlopban. Lásd: ... oldalt.
- The Ante-Nicene Fathers. *Translations of the Writings of the Fathers Down to A.D. 325*. (A Nicea-előtti Egyházatyák, Fordítások az egyházatyák Kr.u. 325. évig terjedő írásából.) Amerikai utánnyomás az Alexander Roberts és James Donaldson szerkesztésében megjelent műnél, javítva és jegyzetekkel ellátva, mellékletekkel kiegészítve. A Cleveland Cox. New York: Charles Scribner Fiai. 1899-1926. 10 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Antichrist, *Waldesian treatise on* (Waldensi értekezés az Antikrisztusról). Lásd az *Of Antichrist* (Az Antikrisztusról) című résznél.
- Apharat. *Select Demonstrations* (Válogatott Bizonyítékok) Lásd Cwynn-nél. Lásd: ... oldalt.
- The *Apocalypse of Baruch* (Baruch Apokalipszise), (a 2. Baruch könyv), a Charles által írt: *Apocripha and Pseudepigrapha* (Apokrifák és a hamis kőbeírások) című műnél a 2. kötetben a 470-526. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Apocripha. Szerkesztette: Henry Wace (és mások). London: John Murray, 1888. 2. kötetben. (The Holy Bible ... With an Explanation and Critical Commentary and Revision of the Translation, (a Szent Biblia, ... a Fordítás értelmező és kritikai magyarázatával, valamint annak javításával), az Anglikán egyház papságának szerkesztésében. Lásd: ... oldalt.
- Apocripha and Pseudepigrapha (Apokrifák és a hamis kőbeírások) című mű. Lásd Charles R.H.-nál.
- The Apostolic Fathers (az Apostoli Atyák), az ANF-gyűjteményben az 1. kötet 1-355. oldaláig. Lásd: ... oldalt.
- The Apostolic Fathers, Fordította Kirsopp Lake. London: William Heinemann, 1919-30. évben, 2. kötetben. (A Loeb-féle Klasszikus Könyvtárban) Lásd: ... oldalt.
- The Apostolic Fathers, Fordította J.B. Lightfoot. Szerkesztette és teljesen kiegészítette: J.R. Harmer. London: Macmillan and Co. Ltd. 1926-ban. Lásd: ... oldalt.

- The Apostolic Fathers, Fordította Francis X. Glimm. Joseph M.F. Marigue, és Gerald G. Walsh. New York: Című Könyvkiadó Társ. bej. cég. 1947. Lásd: ... oldalt.
- Arethas of Caesarea. In ... Apocalypsin című írás, a Migne-gyűjteményben PG. a 106. kötetben a 487-786. oszlopokban. Lásd: ... oldalt.
- Arnaud, Henri: The Glorious Recovery By the Baudois of Their Valleys (A Waldensek völgyeinek dicsőséges visszafoglalása) Szerkesztette és fordította: Hugh Dyke Acland. London: John Murray, 1827. Lásd: ... oldalt.
- Arnold of Villanova. Lásd Villanovánál.
- Articuli Haeresium in Maguntia. (Eretnekség ágazati Maguntiaiban) című rész a Döllinger által írt "Beiträge (Pótlások) című könyvben, a 2. kötet 53. okmányánál a 620. 621. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- The Assumption of Moses (Mózes Mennybemenetele) c. cikk, a Charles által szerkesztett Apocrip-ha and Pseudepigrapha című könyvben, a 2. kötet 407-424. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Athanasius. Select Writings and Letters of Athanasius (Athánáz Válogatott írásai és levelei), szerkesztette - Newmann bíbornok fordítása alapján - Archibald Robertson, az NPNF-ben a 2. sorozatnál a 4. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Augustine. Opera, a Migne gyűjteménynél, PL. a 32-47. kötetekben. Lásd: ... oldalt.
- Augustine. Works, (művei), különböző tudósok fordításában a Migne-gyűjtemény NPNF.-1. sorozatánál, az 1-8. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Ault, Warren O. Europe in the Middle Ages. (Európa a Középkorban). Javított kiadásban: Bostonban: D.C. Heath and Comp. 1946. év. Lásd: ... oldalt.
- Auszüge aus den Acten der Inquisition zu Carcassone (Kivonatok a carcassoni inkvizíció aktáiból), a Döllinger-féle Beiträge című műből a 2. kötetben az 1. okmányban a 3-17. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Aventinus, Iohannes. Lásd Turmair-nál.
- Ayer, Joseph Cullen. A Source Book for Ancient Church History. From the Apostolic Age to the Close of the Conciliar Period. (Forrásmunka az ősegyház Történetéhez. Az apostoli kortól kezdve a tanácskozások időszakának végéig.) New York: Charles Scribner's Sons, 1926. Lásd: ... oldalt.
- Bacon, Nathaniel. An Historical and Political Discourse of the Laws - Government of England from the First Times to the End of the Reign of Queen Elizabeth (Történelmi és politikai értekezés Anglia törvényeiről és kormányzásáról Erzsébet királynő uralkodásának kezdetétől annak végezetéig) London: John Starkey, 1689. Lásd: ... oldalt.
- Bacon, Roger. The Opus Majus of Roger Bacon. (R.B. főbb művei.) Fordította: Robert Belle Burke. Philadelphia. A Pennsylvaniai Egyetemi Nyomda. 1928. 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Baluze, Etienne, Stephani Baluzii ... Miscellanea (S.B. ... Különfélék), a 2. kötetben. Szerkesztette J.D. Mansi. Lucse: Apud Vincentium Juncinum (Vincent rokonnál) 1761. Lásd: ... oldalt.
- Bamberg Apocalypse. Lásd: Wölffin, Heinrich-nél. Lásd: ... oldalt.
- Barker, Ernest. "Empire", azaz Encyclopaedia Britannica-ban a 8. kötetnél, a 402-410. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Barnaby, James, fordító. Lásd: I. Gergelyt (a "Nagy"-ot). Lásd: ... oldalt.
- Barnabas, Epistle of. (Barnabás Leveléről). Lásd az Apostoli Atyáknál. Lásd: ... oldalt.

- Baronius, Caesar. *Annales Ecclesiastici*. (Egyházi Évkönyvek.) Coloniae Agrippinae: Sumptibus Ioannis Gymnici Antonij Hierati, 1609-13. 12. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Barton George A. *Archaeology and The Bible*. (Régészet és a Biblia). 7. kiadás. jav. Philadelphiában: Amerikai Vasárnap-iskola Egyesület. 1944. Lásd: ... oldalt.
- Baruch, *Apocalypse of*. Lásd: *The Apocalypse of Baruch* címnél. Lásd: ... oldalt.
- Basol of Caesarea. *Opera Omnia* (A Mindenség Műve) a Migne-gyűjteményben, PG. 29-32. kötetnél. Lásd: ... oldalt.
- Beard, Charles (1827-1888.) *The Reformation of the Sixteenth Century in Its Relation to Modern Thought and Knowledge* (A XVI. századbeli reformáció kapcsolatban a modern gondolkodással és tudománnyal) Új lenyomat. London: Constable and Company LTD. Lásd: ... oldalt.
- Beattie, William. *The Waldenses: or Protestant Valleys of Piedmont, Dauphiny, and the Ban del a Roche*, (A waldensek, vagy a protestáns völgyek Piemontban, a Dauphinében és de la Roche számkivetése). London: Gerorge Virtue, 1838. Lásd: ... oldalt.
- Beatus. Lásd: Neuss-nél.
- Beakwith, C(larence) A(augustine). "Anselm, Saint, of Cauterbury" című rész, a *The New Scaff-Herzog* gyűjteményben az 1. kötet 188-190. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Beakwith, "Millennium, Millenarianism" című rész, a *The New Scaff-Herzog* gyűjteményben, a 7. kötet 374-78. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Bede, the Venerable. *Baedae Opera Historica* (Bede Történelmi Műve). Fordította: J.E. King. London: William Heinemann, LTD. 1930. 2. kötetben. (The Loeb-féle Klassical Library.) Lásd: ... oldalt.
- Bede, *Bedae Opera de Temporibus* (Bede az Időkről szóló műve). Szerkesztette: Charles W. Jones. Cambridge, Massachusetts: The Medivael Academy Of America, 1943. Lásd: ... oldalt.
- Bede. *Explanatic Apcalypsis*, a Migne-gyűjteményben. PL. 93. kötetnél, a 129-206. oszlopban. Lásd: ... oldalt.
- Bede. *The Explanation of the Apocalypse by Venerable Bede*. (A tiszteletreméltó Bede magyarázata az Apokalipsziszról) Fordította: Edw. Marshall. Oxford és London: James Parker ada Co. 1878. Lásd: ... oldalt.
- Bede. *The Historical Works of the Venarable Bede* (A tiszteletreméltó Bede történelmi művei), a *The Churches Historians of England* (Anglia egyház-történészei) című könyvben az 1. kötet 2. részében. Szerkesztette, kiadta, 1853. (A Bede-féle Ecclesiastical History-ból átvett és a jelen műben közölt idézetek a King-féle fordításból származnak, a Loeb-féle kiadás anyagából.) Lásd: ... oldalt.
- Bémont, Charles, and G. Monod. *Medieval Europe, From. 395. to 1270*. (A Középkor Európa 395-1270-ig.) Fordította: Mary Sloan. Átnézte: George Burton Adams. New York: Henry Holt and Company. 1902. Lásd: ... oldalt.
- Benjamin, *Testament of*. Lásd: a Tizenkét Patriarcha Testamentumát. Lásd: ... oldalt.
- Benz. Ernest. *Ecclesia Spiritualis. Kirchenidee und Geschichts theologie der Franziskanischen Reformation*. (Lelki egyház. A Franciskánus reformáció egyházgondolata és történelemteológiája) Stuttgart: W. Kohlhammer, 1934. Lásd: ... oldalt.
- (Berengaud) *Expositio Super Septem Visiones Libri Apocalypsis* (Az Apokalipszis Könyve hét látomásra vonatkozó magyarázat) a Migne-gyűjteményben, PL. 17. kötet 765-970. oszlopok-

ban. (A szerző neve meg van állapítva a 763. 764. oszlopok bevezető megjegyzésében.)
Lásd: ... oldalt.

Bergier, Nicolas. Histoire des grands chemins de l'empire romain (A római császárság főútvonalainak története). Bruxelles: I. Leonard, 1728. Lásd: ... oldalt.

Bernard of Clairvaux. Life and Works of Saint Bernard, Abbot of Clairvaux. (Szt. Bernát clairvauxi apát élete és művei.) Szerkesztette: Don John Mabillon. Fordította: Samiel J. Eales. London: John Hodges, 1889-96. 4. kötetben. Lásd: ... oldalt.

Bernard Opera Omnia, a Migne-gyűjteményben, PL. 182-185. kötetek. Lásd: ... oldalt.

Bernard of Cluny. De Contemptu Mundi (A világ megvetéséről.) Szerkesztette Bernard of Morval. Javította, újból átnézte, bevezetéssel ellátta és az összes ismert kéziratok bőséges változatával ellátta: H.C. Hoskier. London: Bernard Quaritch. Ltd. 1929. Lásd: ... oldalt.

Bernard. Ugyanaz fordította: Henry Preble, a The Source of "Jerusalem the Golden" (Az "Arany Jeruzsálem" eredete) című műnél, szerkesztette: S.M. Jackson. Chicago: The University of Chicago Press 1910. Lásd: ... oldalt.

Bernard of R. Adversus Waldensium Sectam. (A Waldensek szektája ellen), az MBVP-gyűjteményben, 24. kötetben az 1585-1602. oldalakon. (Ügyszintén a Migne-gyűjteménynél, PL. a 204. kötetben a 793-840. oszlopban) Lásd: ... oldalt.

Bethmann, Erich W. Bridge to Islam. (Híd az izlárhoz.) Nashville, Tennessee, Déli Könyvkiadó Vállalat, 1950. Lásd: ... oldalt.

Bett, Henry. Joachim of Flora. London: Methuen Comp. Ltd. 1931. Lásd: ... oldalt.

Beveridge, W. "Joachimites", a Hatings-féle idézett műnél a 7. kötetben az 566. 567. oldalon. Lásd: ... oldalt.

Bible, Old Testament Angol. 1917. The Holy Scriptures According to the Masoretic Text, a New Translation (A Szentírás, a masoreti szöveg szerint, új fordításban.) Philadelphia: The Jewish Publication Society of America (A zsidó könyvkiadó társaság Amerikában.) 1917. Lásd: ... oldalt.

Bible, Old Testament, görög nyelvű. (Septuaginta)

1875. Vetus Testamentum ex Versione Septuaginta Interpretum. (A "Régi" Ótestamentum, a Septuaginta magyarázata szerinti fordításban), 2. kiadás. Oxonii: E. Typographeo Calendoniano, 1875. 3. kötetben. Lásd: ... oldalt.

1887. Vetus Testamentum Graece Iuxta LXX. Interpretes. ("Régi" Testamentum görög nyelven, hetven magyarázattal ellátva.) Szerkesztette: Constanton von Tischendorf, 7. kiadás. Lipsiae (Lipce): F.A. Brockhaus, 1887. 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.

1907. Bibliorum SS. Graecorum Codex Vaticanus 1209. (Cod. B.): Eredeti görög nyelvű bibliai kéziratok a Vatikán 1209. számú kódexében (B-kódex), a 3. kötetben. Milano: Olrich Hoepli, 1907. (A vatikáni kéziratok eredeti fénykép-másolatai) Lásd: ... oldalt.

1925-30. The Old Testament in Greek According to the Septuagint. (A görög nyelvű Ó-Testamentum a Septuaginta szerint.) Szerkesztette: Henry Barclay Swete. 4. kiadás. Cambridge: az Egyetemi Nyomdánál. 1925-30. 3. kötetben. Lásd: ... oldalt.

1935. Septuaginta, Idest Vetus Testamentum Graece Iuxta LXX. Interpretes (A Septuaginta, azaz az Ó-Testamentum görög szövege, 70 magyarázattal együtt.) Szerkesztette: Alfred Rahlfs. Stuttgart: Fricklagierte Württembergische Bibelanstalt, 1935. 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.

Bible, Old Testament, görög és angol-nyelven.

1870. The Septuagint Version of the Old Testament, With an English Translation (Az Ó-Testamentum Septuaginta változata angol nyelvű fordításban.) London: Samuel Bagster and Sons. 1870. Lásd: ... oldalt.

Bible, Old Testament Apocrypha. Lásd: Apocrypha alatt.

Birkhaeuser. J.A. "Bruno, Saint, Rishop of Segni" című cikke a The Catholic Encyclopedia című gyűjteményben, a 3. kötet 14. oldalán. Lásd: ... oldalt.

Bla u. Ludvig. "Biblia Canon" című cikk, a The Jewish Encyclopedia gyűjteményben, a 3. kötet 140-150. oldalain. Lásd: ... oldalt.

Blaunt, Henry. A Practical Exposition of the Epistles to the Seven Chursches of Asia. (Gyakorlati magyarázat az ázsiai hét egyházközséghez intézett levelekre nézve. (5. kiadás. London: J. Batchard Son. 1845. Lásd: ... oldalt.

Boak Arthur E.R. A History of Rome to 565. A.D. (Róma történelme Kr.u. 565. évig) Javított kiadás. New York: The Macmillan Company, 1938. Lásd: ... oldalt.

Böhmer, H. "Waldenser" című cikke, a Herzog-féle Realencyclopädie című műben, (3. kiadás, szerkesztette: Albert Hauck), 20. kötetben, a 799-840. oldalakon. Lásd: ... oldalt.

Boniface VIII. Unam Sanctum kezdetű bulla. Szövege és fordítása a David S. Schaff-féle idézett műben a 2. rész 25-28. oldalain. Lásd: ... oldalt.

The Book of Enoch (Énok Könyve), a Charles-féle Apocrypha and Pseudepigrapha című könyvben a 2. kötet 163-281. oldalain. Lásd: ... oldalt.

The Book of Enoch. Szerkesztette: R.H. Charles, és bevezetéssel ellátta W.O. E. Oesterley. London: Society for Promoting Christian Knowledge. (A Keresztény tudományok előmozdítására alakult társaság.) 1917. Lásd: ... oldalt.

The Book of Jubilees című rész, a Charles-féle Apocrypha and Pseudepigrapha című könyvében, a 2. kötet 1-82. oldalain. Lásd: ... oldalt.

The Book of the Secrets of Enoch (Énok titkainak könyve) a Charles-féle Apocrypha and Pseudepigrapha című könyvében a 2. kötet 425-469. oldalain. Lásd: ... oldalt.

Bossuet (Jacques-Bénigne). The History of the Variations of the Protestant Churches. (A Protestáns egyházak változatainak története) Fordítás az eredeti 6. francia kiadásból. (Paris 1718.), 1. rész. 1. kötetben. Antwerpen: (N.n.) 1742. Lásd: ... oldalt.

Boulter, Ben C. Robert Grosseteste, the Defender of Our Church and Our Liberties. (Robert Grosseteste, Egyházunk és szabadságjogaink védelmezője) London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1936. Lásd: ... oldalt.

Bousset, W(ilhelm). The Antichrist Legend. A Chapter in Christian and Jewish Folklore. (Az Antikrisztus-legenda. Egy fejezet a keresztény és zsidó népregéből) Angolra áültette: A.H. Keane. London: Hutchinson Co. 1896. Lásd: ... oldalt.

Bousset, Dei Offenbarung Johannis. (János kinyilatkoztatása.) Göttingen: Vandenhoeck Ruprecht, 1906. (Kritischexegetischer Kommentar über das neue Testament. Bírálva-értelmező magyarázat az Új-Testamentumról, tervezte: H.A.W. mayer.) Lásd: ... oldalt. Lásd: ... oldalt.

Boutflower, Charles. In and Around the Book of Daniel. (Magyarosan így fordítható: "Mi van Dániel Könyvében és az mögött)" - a ford. megj.) Előszóval ellátta: Theophilus C. Pinches. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1923. Lásd: ... oldalt.

Bower, Archibald. The History of the Popes ...to A.D. 1758. (A pápák történelme Kr.u. 1758. évig) Philadelphia: Griffith and Simon, 1845-47. 3. kötetben. Lásd: ... oldalt.

- Bowman, William Dodgson, *The Story of Surnames*. (A család (ragadvány) nevek története.) London: G. Routledge és Fiai. Ltd. 1931. Lásd: ... oldalt.
- Boyd, William K. *The Ecclesiastical Edicts of the Theodosian Code*. (A Theodosius törvénykönyvének egyházi ediktumai) New York. The Columbia University Press, 1905. (Columbia University Studies in History, Economice, and Public Law, - a Columbia egyetem történelmi, közgazdasági és polgárjogi tanulmányai) a 24. kötet 2. számában. Lásd: ... oldalt.
- Bradshaw Henry. "Discovery of the Long Lost Morland Manuscripts" (A régóta elveszett Morland-féle kéziratok felfedezése). Új kiadás, a Todd-féle idézett mű szerint, a 210-223. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Bray, Thomas, fordító. Lásd: Perrin, Jean Paul-nál. Lásd: ... oldalt.
- Brighth, William. "Athanasius" című cikke, a Smith and Wace-féle idézett műnél, az 1. kötet 179-203. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Brighth, The Canons of the First Four General Councils (Az első négy egyetemes zsinat Kánonjai.) 2. kiadás, Oxford: a Clarendon-féle Nyomdából 1892. Lásd: ... oldalt.
- Bright, The Roman See in the Esrly Church (A római Szék az ősi egyházban). Longmans, Green and Co. 1896. Lásd: ... oldalt.
- Brown, Edward. Appendix ad Fasciculum Rerum Expetendarum et Fugiendarum. (Függelék a törekvők és a menekülők ügyének iratgyűjtőjéhez.) London: Richardi-Chiswell költségével. 1690. Lásd: ... oldalt.
- Brown G(eorge) K(enneth). *Italy and the Reformation to 1550*. (Itália és a Reformáció, 1550-ig.) Oxford: Basil Blackwell, 1933. Lásd: ... oldalt.
- Bruno of Segni. (Vagy: of Asti). - *Expositio in Apocalypsim* (Az Apokalipszis magyarázata), a Migne-gyűjteményben, PL. a 165. kötet 60-736. oszlopaiban. Lásd: ... oldalt.
- Buhl F. "Daniel Book of". The New Scaff-Herzog féle gyűjteményben a 3. kötet 347-350. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Bullarum ... Sanctorum Romanorum Pontificum Taurinensis Editio. (A római szent főpap bullájának turini kiadása.) 3. kötet. Turini Ágostonról: Seb. Franco. H. Fory és B. Dalmazzo szerkesztésében, 1858. (folyamatban) Lásd: ... oldalt.
- Bunsen, Christian Charles Josias. *Hippolytus and His Ages*. (Hippolitus és kora.) London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1852. 4. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Buonaiuti, Ernesto. Gioaccino da Fiore. Róma: Collezione Meridipnale Editrice, 1931. (Excerpts, translated in George La Fiana, "Joachim of Flora: A Critical Survey" Speculum, 1932. április. - Szemelvények, G.L. Piana "Joachim of Flora" című fordításából, a "Tükör"-ből vett bírálati áttekintés. (7. kötet. 2. szám) a 257-282. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Buonaiuti, szerkesztő. Lásd: Joachimnál. Lásd: ... oldalt.
- Burce, Salvus. Lásd: Salvus Burce-nél.
- Burchard of Ursperg. Burchardi Cuonradi Ursperfersium Chronicon (B.C. Ursperg Krónikája) az MGH. gyűjteménynél, a Scriptores mű 23. kötetében a 333-383. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Burkitt, F(rancia) C(rawford), fordító és szerkesztő. Lásd: Tichoniusnál. Lásd: ... oldalt.
- (Burnet William.) - *An Essay on Scripture Prophecy* (Értekezés a Szentírás próféciájáról), "New York: W. Bradford) - 1724. (A szerző a British Múzeum katalógusában meg van állapítva.) Lásd: ... oldalt.

- Burr, G.L. "The Carolingian Revolution and Frankish Intervention in Italy". (A karolingi forradalom és a francia beavatkozás Itáliában) című cikk, a The Cambridge Medieval History című mű 2. kötetében, az 575-594 oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Burrows Miller. What Mean These Stones? The Significance of Archeology for Biblical Studies. (Mit jelentenek ezek a kövek? A régiségtan jelentősége a bibliai tanulmányozás szempontjából) New Haven, Conn: The American Schools of Oriental Research (A keleti kutatások amerikai iskolái.) 1941. Lásd: ... oldalt.
- The Cambridge Ancient History. (A Cambridge-i őstörténelem) Szerkesztették J.B. Bury, S.A. Cook, F.A. Adcock. New York: The Macmillan Company, 1926-39. (A kiadó cége változó) 12. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- The Cambridge History of English Literature. (Az Angol irodalomtörténet cambridgei.) Szerkesztette: A.W. Ward és A.R. Waller. New York: G.P. Putnam Fiai, 1907. 17. 14. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- The Cambridge Medieval History. (A Cambridge-i Középkori Történelem) Szerkesztették: H.M. Gwatkin és mások. New York: The Macmillan Company. 1926-36. 8. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Canons and Decrees of the Council of Trent (A Trenti Zsinat kánonjai és dekrétumai.) Lásd: Trent, Council, of. - címnél.
- Carcassonne, Inquisition of. - Lásd: Auszüge aus den Acten der Inquisition zu Carcassonne. (Kivonatok a carcassonnei inkvizíció aktáiból) című művet.
- Cartledge, Samuel A. - A Conservative Introduction to the Old Testament. (Régi szellemű bevezetés az Ó-Testamentumba.) Grand Rapids Michigan: Zondervan Könyvkiadó Vállalat. 1943. Lásd: ... oldalt.
- Case, Shorley Jackson. The Millennial Hope. (A Millenniumi reménység) Chicago: The University Chicago Press (A chicagói egyetemi nyomda). 1918. Lásd: ... oldalt.
- The Catechisms of the Council of Trent (A Trent-i Zsinat vallástana.) Lásd: Trent, Council of-nál. Lásd: ... oldalt.
- The Catholic Encyclopedia. Szerkesztette: Charles G. Hermann és mások. New York: Robert Appleton Company 1907-14. 15. kötetben és index-el ellátva. Lásd: ... oldalt.
- Cave, William. Lives of the Most Eminent Fathers of the Church That Flourished in the First Four Centuries (Az egyház legjelesebb atyáinak élete, amely az első négy évszázad alatt virágzott) Javított kiadás: Henry Cary-tól. Oxford: Thomas Tegg. 1840. 3. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Charles R(obert) H(enry). A Critical History of the Doctrine of a Future Life in Israel, in Judaism, and in Christianity. (A jövő élet tanának kritikai története Izraelben, a Judaizmusban és a kereszténységben) London: Adam and Charles Black. 1899. Lásd: ... oldalt.
- Charles R.H. szerkesztő. The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English. (Az Apokrifák és az Ó-Testamentum hamis (zsidó származású) írásai) Angol nyelven. Oxford: A Clarendon nyomda kiadásában. 1913. 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Charles szerkesztő. Lásd: The Book of Enoch. (Az Énok Könyve.) c. művet.
- Chaytor H(enry) J. szerkesztő. Six Vaudois Poems from the Waldensians MSS. in the University Libraries of Cambridge, Dublin and Geneva. (Hat waldens költemény a cambridgei, dublini és genovai egyetemi könyvtárakban lévő waldensi kéziratokból.) Cambridge: The University Press, 1930. Lásd: ... oldalt.
- Chronicle of Laon. (Laoni Krónika) Lásd: Laon-nál.

- Chrysostom. Interpretatio in Danni elem Prophetam, a Migne-gyűjteményben, PG. az 56. kötetben a 193-246. oszlopban. Lásd: ... oldalt.
- Chrysostom Works. (Művei) Számos tudós által lefordítva, az NPNF. gyűjteményben, az 1. sorozatnál a 9-14. kötetekben. Lásd: ... oldalt.
- The Civil Law. (A Polgári Törvény). A Corpus Juris Civilis-ből (A Polgári Jog Teste) fordította: S.P. Scott. Cincinatti: The Central Trust Company. 1932. 17. kötetekben. Lásd: ... oldalt.
- Claudian. Claudian With an English Translation (Claudius, angol fordításban) írta: Maurice Platnauer. London: William Heinemann. 1922. 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Claudius of turin. Apologeticum atque Rescriptum ... Adversus Theodemirum abbatem (Hitvitázó leirat ... Theodor apáttal szemben) Kivonatok idézve a Dungal által szerkesztett: Liber Adversus Claudium Taurinensem (Könyv a turini Claudium ellen) című műből, a Migne-gyűjteményben, PL. a 105. kötetben, a 459-464. oszlopokban. (Ezeket a szemelvényeket szintén idézi az orleansi Jónás által írott: De Culti Imaginum (A képek kultuszáról) című művéből, a Migne-gyűjteménynél, PL. a 106. kötet, 305-388. oszlopban.) Lásd: ... oldalt.
- Claudius Enarratio in ... Galatas (Elbeszélés ... A Galáciai Levélben) a Migne-gyűjteménynél, PL. a 104. kötetben a 841. 912. oszlopban. Lásd: ... oldalt.
- Clement of Alecandria. Works. (Művek) Fordította: William Wilson, az ANF-ben a 2. kötet 163-605. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Clemont of Rome. Lásd: The Apostolic Fathers című műnél. Lásd: ... oldalt.
- Clugnet, Leon. "Victorinus". The Cathloci Encyclopedia, a 15. kötetben a 414. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Cobern, Camden M. The New Archaeological Discoveries and Their Bearing Upon the New Testament. (Az új régészeti felfedezések és ezek jelentőségei az Új-Testamentumra.) 7. kiadás. New York: Funk Wagnalls Campany, 1924. Lásd: ... oldalt.
- Code of Justinian. (Justinian Törvénykönyve). Lásd: a The Civil Law és a Corpus Iuris Civilis című könyveknél. Lásd: ... oldalt.
- Codex Theodosianus: Novellae Constitutiones (Alkotmánymódosítások) A Codises Gregorianus, Hermogenianus, Theodosianus (Gy.H. és TH. törvénykönyvei) című műben. Szerkesztette: Gustav Haenel. Bonn: Adolp M. Marcus, 1842-44. 2. kötetben, 1. könyvben. Lásd: ... oldalt.
- Cohen, Henry. Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain. (A római császárság alatt vert ércpénzek történelmi leírása) Paris: Rollin Feuardent, 1880-92. 8. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Coleman, Christopher Bush. - Constantine the Great and Christianity. (Nagy Konstantin és a kereszténység.) New York: The Columbia University Press, 1914. Lásd: ... oldalt.
- Coleman, szerkesztő és fordító. Lásd: Vallanál.
- Collins, William Edward. The Beginnings of English Chirstianity. (Az angol kereszténység kezdete.) London: Methuen co. - 1898. Lásd: ... oldalt.
- Comba, Emilio. History of the Waldenses of Italy, From Their Origin to the Reformation. (Az olaszországi waldensek története, keletkezésüktől a Reformációig.) Fordította a szerzőnek Theofilo E. Comba által javított kiadásából. London: Truslove Shirley. 1899. Lásd: ... oldalt.
- Commodian. The Instrucions of Commodianus. (C. tanításai), fordította: Róbert Ernest Wal-Conrad of Lichtenau, az ANF-ben a 4. kötetnél, 199-219. oldalakon. Lásd: ... oldalt.

- Conrad of Lichtenau. Lásd: Urspergi Burchard-nál.
- Conybeare, W.J. és J.S. Bowson. *The Life and Epistles of St. Paul.* (Szt. Pál élete és Levelei.) Az egyedüli és a teljes meg nem rövidített kiadás. New York: Charles Scribner Fiai. (n.d.) 2. kötetben, Dátum nélkül a 2. kötet 1. könyvben. Lásd: ... oldalt.
- Cook Albert Stanburrough, szerkesztő. Lásd: Cynewulf-nál Lásd: ... oldalt.
- Cooke William. *The Medallic History of Imperial Rome.* (A császári Róma érem-története) London: Nyomtatott: J. Dodsley-nél. 1781. Lásd: ... oldalt.
- Corpus Iuris Canonici. (A Kánonjog Teste) Második lipcsei kiadás, Aemilius Richter szerkesztésében. Kiadva: Aemilius Friedberg által. Lipcse: Ex Officina Bernhardi Tauchnitz. (B.T. műhelyéből) 1879-81. Lásd: ... oldalt.
- Corpus Iuris Civilis. (A Polgári Jog Teste) Kiadták: Paul Krieger és mások. Berlin: Weidmann, 1915-28. 3. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Corrodi, Heinrich. *Kritische Geschichte des Chiliasmus.* (A Chiliasmus kritikai történelme) Zürich: Orell, Gessner, Füssli. (1794.) 3. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Cori, Isaac Preston. *Ancient Fragments of the Phoenician, Chaldean, Egyptian, Tyrian, Carthagonian, Indian, Persian, and Other Writers.* (Régi töredékek a föníciai, káldeusi, egyiptomi, tírusi, carthagói, indiai, perzsa és egyéb íróktól.) 2. kiadás. London: William Pickering 1832. Lásd: ... oldalt.
- Coulton (G)eorge. G. *Five Centuries of Religion.* (Öt évszázad vallása.) Cambridge: University Press. 1929-50. 4. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Coulton fordító és írásgyűjtő, *From St. Francis to Dante. A Translation of all That Is of Primary Interest in the Chornicle of the Franciscan Salimbene (1221-88.) Together With Notes and Illustrations From Öther Medieval Seources.* (Szent Ferencről Dantéig. Mindazon dolgok fordítása, melyek elsőrendű érdeklődésre tartanak számot Selimbene franciskánus krónikájából. Egyéb középkori forrásokból vett magyarázatokkal és illusztrációkkal.) London: Dávid Nutt. 1906. Lásd: ... oldalt.
- Coulton A Medieval Garner, *Human Documents From the Tour Centuries Preceding the Reformation.* (Egy középkori magtár, Emberi okmányok és Reformációt megelőző négy évszázadból) London: Constable Company Ltd. 1910. Lásd: ... oldalt.
- Coxe A. Cleveland, kiadó. Lásd: *The Ante - Nicene Fathers* című könyvnél. Lásd: ... oldalt.
- Creed, John. Martin. "Bible. New Testament Canon." című részt az *Encyclopaedia Britannica* gyűjteményben a 3. kötet 512-151. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Creighton, M(andell). *A History of the Papacy During the Period of the Reformation.* (A pápaság története a Reformáció korszaka alatt.) 1. kötetben. Boston: Houghton, Mifflin, and Comp. 1882. Lásd: ... oldalt.
- Croly George. *The Apocalypse of St. John.* 2. javított kiadás. London: C. J. Rivington, 1828. Lásd: ... oldalt.
- Crombie, Frederick, fordító. Lásd: Origen alatt. Lásd: ... oldalt.
- Cumont, Franz. *Astrology and Religion Among the Greeks and Romans.* (Csillagászat és vallás a görögöknél és a rómaiaknál.) New York: G.P. Putnem Fiai. 1912. Lásd: ... oldalt.
- Cumont, Franz. *The Frontier Provinces of the East,* (A Kelet határ tartományai) című cikk. a *The Cambridge Ancient History*-gyűjteményben, a 11. kötetnél a 606-648. oldalakon. Lásd: ... oldalt.

- Cumont, Franz. *The Mysteries of Mithra* (A pápai süveg titkai). A második javított francia nyelvű kiadásból fordította Thomas McCormack, 2. kiadás, Chicago: The Open Court Publishing Company. (A Nyílt-Udvar Könyvkiadó Társulat) 1910. Lásd: ... oldalt.
- Cuneiform Texts From Babylonian Tablets, c. in. the British Museum. (Ékírásos bibliai szövegek a babiloni kőtáblákról és etc. a British Múzeumban.) a 24. részben. London: The Trustees, 1908. Lásd: ... oldalt.
- Cuninghame, William. *A Dissertation on Seals and Trumpets of the Apocypse*. (Értekezés az Apokalipszis pecsétjei és trombitái felől) 4. javított és bővített kiadás. London: Thomas Cadell. 1843. Lásd: ... oldalt.
- Cuninghame, William. *The Scheme of Profetic Arrangement of the Rev. Edward Irving and Mr. Frere Critically Examined*. (Tiszt, Edward Irving és Mr. Frere prófétai elrendezéséről szóló sémájának kritikai vizsgálata.) London: Thomas Cadell, 1826. Lásd: ... oldalt.
- Curtis, William. A. *A History of Creeds and Confessions of Faith in Christendom and Beyond*. (Hitbeli tanok és hitvallások története a kereszténységben és azon kívül) New York: Charles Scribner Fiai, 1912. Lásd: ... oldalt.
- Cynewulf. *The Christ of Cynewulf*. (C. Krisztusa.) Kiadta Albert Stanburrough Cook. Boston: Ginn and Co. 1900. Lásd: ... oldalt.
- Cyprian, *Life and Works*. (Élete és művei) fordította: Ernest Wallis, az ANF-gyűjteményben az 5. kötet 261-596. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Cyril of Jerusalem, *The Catechetical Lectures of S. Cyril*. (Hitvallási tanítások Szt. Cirilltől) Fordította: Edwin Hamilton Gifford, az NPNF-gyűjteményben a 2. sorozatnál, a 7. kötetben a 183. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- D'Achery. Lásd: Achery, Luc d'-nél.
- Dan, *Testament of*. Lásd: *The Testaments of the Twelve Patriarcha* (A tizenkét pátriárka testamentumai) című műnél. Lásd: ... oldalt.
- David of Augsburg. *Tractatus Fratris David de Inquisitione Hsereticorum* (Kivonatok), (Dávid Fráter értekezése az eretnekek inkvizíciójáról), Döllinger-féle *Beiträge* című könyvben, a 2. kötetnél, a 19. sz. okmányban a 315-319. oldalakon) Ennek a dolgozatnak egy teljesebb kiadását illetőleg lásd: ezen bibliográfiában a folyóiratokra vonatkozó szakaszban, "Preger Wilhelm" címszó alatti részt. Lásd: ... oldalt.
- Davidson Samuel. *The Canon of the Bible: Its Formation History and Fluctustions*. (A Biblia Kánonja, kialakulása, története és annak hullámvázai.) a 3. javított kiadásból átvéve. New York: Peter Eockler Publishing Co. (1899.) Lásd: ... oldalt.
- Davies, Thomas Witton. - "Apocripha" a *The International Standard Bible Encyclopaedia*. (Nemzetközi Szabványos Bibliai Enciklopédia) című mű cikke, 1. kötet, a 178-183. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Davis, Henry William C. *England Under the Normans and Angevins*. (Anglia a normannok és angevinek alatt.) London: Meuthen and Comp. Ltd. 1905. *History of England*, kiadta: C.W.C. Oman 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Davison Ellen Scott. *Forerinnners of Saint Francis and Ogher Studies*. (Szt. Ferenc előfutárai és egyéb tanulmányok) Szerkesztette: Gertrude R.B. Richard. Boston: Houghton Mifflin Company, 1927. Lásd: ... oldalt.
- De Berengarii Haeresiarchae Damnatione Multiplici (Berengérius főeretnek sokszoros elítéléséről, melyet egy bizonyos Bernaldusnak tulajdonítottak) a Migne-gyűjteményben. Pl. a 148. kötetben, a "függelék" 3. sz. 1455-1460. oszlopaiban. Lásd: ... oldalt.

- De Pauperibus de Lugduno. (A Lyon-i Szegényekről) című cikk a Döllinger-féle Beiträge című mű 2. kötetében a 7. sz. okmányánál a 92-97. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Decretales Pseudo-Isidoriane et Capitula Angilramni (Az Ál-Isidorai és C.A. dekrétumai) Paulus Hinschius kiadásában. Lipcse, Tauchnitz Bernard műhelyéből. 1863. Lásd: ... oldalt.
- Dempf. Alois. Sacrim Imperium. (A szent birodalom) München: R. Oldenbourg. 1929. Lásd: ... oldalt.
- Diotoinary of National Biography. (Nemzeti életrajzi szótár) Szerkesztette: Leslie Stephen és Sidney Lee. London: Smith, Elder co. 1908-9. 21. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- La didascalie de Jacob ("didascalie" szó a görögöknél a költő által a színészeknek adott utasítást jelentette, jelenti ugyancsak valamely színmű, vagy felvonás címfeliratát is. A ford. megj.) Görög nyelvű szöveg, eredetiben: Sargis d'Abergaban, kiadva a Patronológia Orientalis című könyvsorozatban a 8. kötet 711-780. oldalain. (Lásd még Sargis d'Aberga-nál is.) Lásd: ... oldalt.
- Dieckhoff, A(ugust) Wilh(elm). Die Waldenser im Mittelalter. (A Waldensek a középkorban) Göttingen: Valdenhoeck és Ruprecht-nél. 1851. Lásd: ... oldalt.
- Diehl, Charles. "Justinian. The Imperial Restoration in the West" (Just. A nyugati császárság helyreállítása) című rész a Cambridge Medieval History-gyűjteményben a 2. kötetben az 1-24. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Diehl. Charles. "Justinians Government in the East" (J. kormányzása Keleten) című rész a The Cambridge Medieval History-gyűjteményben a 2. kötet 25-52. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Dionysius (of Alexandria). The Works of Dionysius. (Töredékek.) Fordította: S.D.F. Salmond, az ANF-ben, a 6. kötetben 75-20. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Doda Marcus. "Translator's Preface" (A fordító előszava) Ágoston: The City of God (Isten városa) című művéhez az NPNF-ben az 1. sorozat 2. kötetnél, a 11-14. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Doeberl, Michael. Monuments Germaniae Selecta. (Válogatott germán emlékművek) a 3. kötetben (Kr.u. 768-1250.) - München: I. Lindauer féle könyvkereskedés, 1889. Lásd: ... oldalt.
- Döllinger (Johann J.) - Ing(az v(on). - Beiträge zur Sectengeschichte des Mittelalters. (Adalékok a középkor szektáinak történelméhez.) München: C.H. Bech-féle könyvkereskedés kiadásában 1890. 2. kötet. Lásd: ... oldalt.
- Döllinger stb. The Church and The Churches, or The Papacy and The Temporal Power. (Az Egyház és az egyházközségek, avagy a pápaság és a földi (világi) hatalom.) Fordította: William Bernard MacCabe. London: Hurst and Blackett, 1862. Lásd: ... oldalt.
- Döllinger Fables Respecting the Popes of the Middle Ages. (Mesék a Középkor pápáit illetőleg.) Fordította: Alfred Plommer, London: Rivingtons. 1871. Lásd: ... oldalt.
- Döllinger A History of the Church. (Az Egyház történelme). Fordította: Edward Cox. London: C. Dolman and T. Jones. 1840-42. 4. kötetben.
- Döllinger The Pope and the Council. (A pápa és a zsinat), írta Janus (álnév), 3. kiadás, javítva. London: Rivingtons. 1870-ben. Lásd: ... oldalt.
- Prophecies and the Prophetic Spirit in the Christian Era An Historical Essay. (Prófécia és a próféta lélek a keresztény korszakban egy történelmi tanulmány.) Fordította: Alfred Plommer, London: Rivingtons 1873. Lásd: ... oldalt.
- Dougherty, Raymond Philip. Nabonidus and Belshazzar. Study of the Closing Events of the New-Babylonian Empire. (N. és B. tanulmány az új-babiloni birodalom végső eseményeire vonat-

- kozólag.) New Haven: Yale University Press, 1929. (Yale Oriental Series, Researches 15. vol.) Yale-i Keleti Sorozatok 15. kötete. (Kutatások). Lásd: ... oldalt.
- Drapesr, John William. History of the Intellectuel Development of Europe. (Európa szellemi műveltségének (fejlődésének) története.) Javított kiadás. New York Harper Brothers, 1876. 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Du Cange, Charles Dufresne: Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Latinitatis. (Glossák gyűjteménye a médek és az alsó fokú latinság írásműveihez.) Paris: Oliva Caroli Osmont neve alatt. 1733-36. 5. kötetben.
- Dubois Marguerite-Marie. Les éléments Latins dans la poésie religieuse de Cynewulf. (Latin elemek Cynewulf vallásos költészetében.) Paris: E. Droz könyvkereskedése. 1942. Lásd: ... oldalt.
- Dudden, F. Homes. The Life and Times of St. Amrose. (Szt. Ambrus élete és kora.) Oxford. A Clarendon-nyomda kiadása. 1935. 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Dungal. Dungal Reclusi Liber Adversus Claudium Taurinensem. (Dungal szerzetes könyve a turini Claudius ellen.) a Migne-gyűjteményben. PL. a 105. kötetben, a 457-530. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Duval Prédéric Victor. Les terreurs de l'an mille. (Az ezredik esztendő rémületei.) Paris: Bloud Comp. könyvkereskedése. 1908. Lásd: ... oldalt.
- Eberhard of Bethune. Ebrardi Liber Contra Valdenses, (E. könyve a waldensek ellen) Kiadta: Jakob Bretser, az MBVP-ben a 24. kötetben az 1525-1584. oldalakon.
- Elliott, E(dward) B(ishop). Horae Apocalypticæ, or, A Commentary on the Apocalypse. (Az Apokalipszis órája, avagy az Apokalipszis magyarázata.) 5. kiadás, London: Seeley, Jackson, and Halliday, 1862. 4. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Encyclopaedia Britannica, 1954. évi kiadás. (A chicagói egyetem tanszékeinek az előszóban foglalt tanácsaival együtt közölve. (Chicago: Encyclopaedia Britannica. Inc. 1945. 24. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Enoch, Ethiopic. Lásd: Énok Könyvét.
- Enoch, Slavonic. Lásd: The Book of the Secrets of Enoch-t. (Énok titkainak Könyvét.)
- Epharaim the Syrian. Sancti Patris Nostri Ephraem Syri Opera Omnia. (Szíriai Efraim szent atyánk összes művei. (Görög és latin nyelven 2. kötetben. Roma: Typographus Vaticana. (Vatikáni Könyvnyomda), 1730. Lásd: ... oldalt.
- Epharaim the Syrian. 2. kötet. Szír és latin nyelven. Róma: Vatikáni Könyvnyomda. 1740. Lásd: ... oldalt.
- Epharaim the Syrian. Selections Translated Into English From the Hymns and Homilies. (Válogatott angol nyelvű fordítások a zsoltárokból és a szentbeszédekből.) Lásd: Gwynn, Johnnál. Lásd: ... oldalt.
- Epiphanius. Opera ... Omnia. (Összes művei) a Migne gyűjteményben, PG. a 41-43. köteteknél. Lásd: ... oldalt.
- Epistola Frantrum de Italia ad Quesdam Conversos ab Haereticae Pravitatis Errore. (Az itáliai atya levele az eretnekek gonoszságaiktól való visszatérítéséről) 1368. Belefoglalva a Johannes Leser által a Waldensek ellen írott egyik művében, a Döllinger-féle Beiträge című könyvnél, a 2. kötetben a 29. sz. okmányánál, a 355-362. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Esdras, Revelation of. Lásd: Revelation of Esdras. (Ezsdrás Jelenése.) Ezsdrás Második Könyve. Lásd: a Fourth Ezra-t.

- Eusebius of Caesarea. The Proof of the Gospel. Being the Demonstratio Evangelica of Eusebius of Caesarea. (Az evangélium bizonyítéka. Cesarea-i Eusebius evangéliumi dicsőítő beszéde.) Fordította: W.J. Ferrar. London: Society for Promoting Christian Knowledge 1920. 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Eusebius összes művei. Fordította: Arthur Cushman McGiffert és Ernest Cushing Richardson, az NPNF-ben, a 2. sorozatnál az 1. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- (Evagrius). Consultationes Zachaei Christani et Apollonii Philosophi (Keresztény Zacheus és a bölcs Apollónius megbeszélései), a Luc d' Achery által írott Spicilegium könyvben, a 10. kötet 1-125. oldalain. A szerzőség hitelességére nézve lásd: Histoire litteraire de la France (A francia irodalom története) című műben összegyűjtve a S. Maur-i benedekrendiek által. Paris: Osmontnál, stb. 1733-1938. (2. kötet a 121. oldalon.) Lásd: ... oldalt.
- Faber, George Stanley. An Inquiry Into the History and Theology of the Ancient Vallenses and Albigenses. (Kutatás a régi waldensek és albigensek történelmébe és teológiájába) London: R.B. Seeley and W Burnside, 1838. Lásd: ... oldalt.
- Farrar, Frederic W. History of Interpretation. Eight Lectures Presched Before the University of Oxford in the Year MDCCLXXXV. (A Bibliamagyarázat története. Nyolc leckében előadva az oxfordi egyetemen az 1885. évben.) London: Macmillan and Co. 1886. Lásd: ... oldalt.
- Farrar, The Life of Christ. (Krisztus élete). London: Cassel and Company. 1896. Lásd: ... oldalt.
- Farrar, Lives of the Fathers. (Az egyházatyák élete.) New York: Macmillan and Comp. 1889. 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Farrar, W.J. fordító. Lásd: Eusebius-nál. Lásd: ... oldalt.
- Finke, Heinrich. Aus den Tagen Bonifaz VIII. Funde und Forschungen. (VIII. B. napjaiból. Leletek és kutatások.) Hünsteri W. az Aschendorf-i Könyvkereskedés nyomása és kiadása. 1902. Lásd: ... oldalt.
- Finlay, George. Greece Under the Romans. (Görögország a rómaiak alatt.) Edinburgh: W. Blackwood and Sons. 1844. Lásd: ... oldalt.
- Fleetwood John. - The Life of Our Blessed Lord and Savior Jesus Christ and the Lives und Sufferings of His Holy Apostles and Evangelist. (A mi áldott Urunk és Megváltónk a Jézus Krisztusnak élete, és az Ő szent apostolainak és evangélistáinak élete és szenvedései) Új kiadás. J. Newton Brown jegyzeteivel ellátva. Philadelphia: Bradley Comp. 1869. Lásd: ... oldalt.
- Flick, Alexander Clarence. The Rise of the Medieval Church. (A középkori Egyház felemelkedése.) New York G.P. Putnam's Sons. 1909. Lásd: ... oldalt.
- Fournier, Paul. Etudes sur Joachim de Flore et ses Doctrines. (Tanulmányok Joachim de Flire-ről és tanairól.) Paris: Alphonse Picard Fils könyvkereskedése. 1909. Lásd: ... oldalt.
- Fourth Ezra, a Chales-féle Apocripha and Pseudepigrapha című művében a 2. kötet 542-624. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Fox, William Sherwood. Greek and Roman (Mythology). (Görög és római mitológia) Boston: Marshall Jones Company. 1916. (The Mithology of All Races.) Az összes emberfajok mitológiája. (1. kötetben) Lásd: ... oldalt.
- Fox(e) John. Acts and Moniments of Matters Most Special and Memorable, Happening in the Church. (A legkiválóbb és legemlékezetesebb cselekedetek és emlékművek, amelyek az Egyházban történtek.) 9. kiadás. London: Nyomtatva a könyvtárosok társulatánál. 1684. 3. kötetben. Lásd: ... oldalt.

- Fraidl. Franz. Die Exegese der Siebzig Wochen Daniels in der Alten und Mitreren Zeit. (Dániel hetven hetére vonatkozó bibliai értelmezés a régi és a középkori időkben.) Graz: Leuschner és Lubensky kiadása. 1883. Lásd: ... oldalt.
- Fermantle William. H(enry) fordító. Lásd: Jeromosnál és Rufinusnál is. Lásd: ... oldalt.
- Friedlander M(oritz). Der Antichrist in den vorchristlichen jüdischen Quellen. (Az Antikrisztus a Krisztus előtti zsidó kútfőkben.) Göttingen: Vandenhoeck Ruprecht, 1901. Lásd: ... oldalt.
- Friedmann Lee May. Robert Grosseteste and the Jews. (R. Gr. és a zsidók.) Cambridge: Harvard University Press, 1934. Lásd: ... oldalt.
- Fuchs H. "Enoch Book of. The Universaé Jewish Encyclopedia. (Az Egyetemes zsidó enciklopédia.) a 4. kötet 132. oldalán. Lásd: ... oldalt.
- Galbraith, Vivian Hinter. Roger Wendover and Matthew Paris. (R.W. és M.P.) Glasgow: Jackson, Son Company. 1944. Lásd: ... oldalt.
- Gardner, Edmund G. Dante and the Mystics. (Dante és a titokzatosságok.) London: J.M. Dent Sons Ltd, 1913. Lásd: ... oldalt.
- Gardner, "Joachim of Flora" című cikke, a The Catholic Encyclopedia sorozatban, a 8. kötet 406-407. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Gebhart, Emile. Moines ot Papes. (Szerzetesek és pápák) Paris: Hachette Cie. 1907. Lásd: ... oldalt.
- Gebhart, Mystics Heretios in Italy at The End of the Middle Ages. (Misztikumok és eretnekek Itáliában a Középkor végén.) Fordította: Edward M. Holme. London: George Allen Unwin Ltd. 1922. Lásd: ... oldalt.
- Gelasius of Cyzieus. Commentarius Acterum Concilii Nicaeni. (A niceai zsinat jegyzőkönyveinek magyarázója.) a Mansi idézett műnél a 2. kötet 759-945. oszlopokban. Lásd: ... oldalt.
- Gennadius: Lásd: Jeromos és Gennadius címeknél.
- Gibbon Edward. The History of the Decline and Fall of the Roman Empire. (A római birodalom hanyatlásának és bukásának történelme.) Szerkesztette J.B. Bury, London: Methuen Comp. 1896-1900. 7. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Gibbons James Cardinal. Faith of Our Fathers. (Egyházatyáink Hite.) 110. kiadás. New York. P.J. Kennedy Sons. (dátum nélkül) Lásd: ... oldalt.
- Gieseler Joh(an)n C(arl) L(udvig). A Text Book of Curch History (Az Egyháztörténelem tankönyve) Németből fordította: Samuel Davidson és and John Winsranley Hull. Javítva és kiadva: Henry B. Smith által. New York: Harper and Brothers, 1857-58. 3. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Gifferd, Edward Hamilton, szerkesztő és fordító. Lásd: Cyrilnél, Lásd: ... oldalt.
- Giles, J.A. translator, Lásd: Matthew Paris címnél. Lásd: ... oldalt.
- Gilles Pierre. Historia ecclesiastiques des églises reformóes, recueilles en quelques valées de Piedmont. (A reformált egyházak egyháztörténelme Piedmont néhány völgyéből összegyűjtve.) Genfben: Jean de Tournes-nél 1644. Lásd: ... oldalt.
- Gillett, Henry Martin. Saint Bede the Venerable. (A tiszteletreméltó Szt. Bede.) London: Bursn, Osted Washbourne Ltd. 1935. Lásd: ... oldalt.
- Gilly William Stephen. Narrative of an Excursion to the Mountains of Piemont in the Year 1823. (A piemonti hegyekbe tett egyik kirándulás elbeszélése az 1823. évből.) And Researches Among the Vaudois, or Waldenses. (És kutatások a vaudois-k vagyis a waldensek közt.) 4. kiadás. London: C. and J. Rivington 1827. Lásd: ... oldalt.

- Gilly William The Romaunt Version of the Gospel According to St. John. (A Szt. János szerint való Evangélium romaunt-nyelvi fordítása.) London: John Murray. 1848. Lásd: ... oldalt.
- Gilly William Three Letters on the Waldensian MSS. (Három Levél a waldensi kéziratokról.) a Todd-féle idézett műnél a 151-171. 187-196. oldalakon. (Az eredeti szöveg kinyomtatva a British Magazine 19. kötetében.) Lásd: ... oldalt.
- Gilly William "Vigilantius and His Times. (Vigilantius és Kora) London: Seely, Burnside and Seeley, 1844. Lásd: ... oldalt.
- Gilly William "Waldensian Researches, London: C.J.G.F. Rivington, 1831. (Waldensi kutatások). Lásd: ... oldalt.
- Ginzel F.K. Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie. (A számtani és technikai időszámítás kézikönyve.) Lipcse: J.C. Hinrichs, 1906-14. 4. kötetben.
- Glen, Iewing Mackay. Beowulf, Cynewulf, and His Greatest Poem. (B.C. és az ő legszebb költeménye.) Eugene Oreg: University of Oregon. 1904. (Megjelent az Oregeni Egyetem bulletinjében, az új sorozat 1. kötetében a 2. számban.) Lásd: ... oldalt.
- Glimm, Francis X. fordító. Lásd: a The Apostolic Fathers címetnél Lásd: ... oldalt.
- Glover Terrot Reaveley. Life and Letters in the Fourth Century. (Élet és Levelek a IV. században.) Cambridge: az Egyetemi nyomdánál. 1901. Lásd: ... oldalt.
- Glunz, Hans Hermann, History of the Vulgata in England (A Vulgata történelme Angliában.) Cambridge: az Egyetemi Nyomdánál. 1933. Lásd: ... oldalt.
- Golubovich Hieron. "Ubertino of Casale" című rész a The Catholic Encyclopedia gyűjteményben a 15. kötet 116. 117. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Goodspeed, Edgar J. New Chapters in New Testament Study. (Új fejezetek az Új-Testamentum tanulmányozásában.) New York: The MacMillan Comp. 1937. Lásd: ... oldalt.
- Gosselin. (Jean Edme Auguste). The Power of the Pope During the Middle Ages. (A pápai hatalom a Középkorban.) Fordította: Matthew Kelly, Baltimore: J. Murphy Co. 1853. 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Graetz, Heinrich Hirsch. History of the Jews. (A zsidóság története.) Új lenyomat. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America. (Az amerikai zsidó könyvkiadó társulat), 1940. 7. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Grant, C.M. Between the Testaments. (A Testamentumok között.) New York: Fleming H. N. Adventista Egyház Revell Comp. (dátum nélkül.) Lásd: ... oldalt.
- Gray C. Buchanan. "The Foundation and Extension of the Persian Empire". (A perzsa Birodalom megalapítása és kiterjesztése.) című cikk, a The Cambridge Ancient History című mű 4. kötetében az 1-25. oldalakig. Lásd: ... oldalt.
- Green John Richard. History of the English People. (Az angol nép története.) New York: Peter Fenelon Collier Son kiadása, 1900. 4. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Green John Richard. "The Making of England. (Anglia keletkezése). London: Macmillan and Comp. 1881. Lásd: ... oldalt.
- Gregorovius, Ferdinand (Adolph). History of the City of Roma in the Middle Ages. (Róma városának történelme a Középkorban.) Fordítva a német nyelvű 4. kiadásból. Kiadja: Ammie Hamilton. London: G. Bell Sons. 1894-1902. 8. kötet a 13-ból. Lásd: ... oldalt.
- Gregory I(the Great) Opera Omnia. (összes művei.) a Migne-gyűjteményben PL. a 75-79. köteteknél. Lásd: ... oldalt.

- Gregory Selected Works (Válogatott Művei), fordította: James Barmby, az NPNF-gyűjteménynél a 2. sorozatban a 12. kötet 1-251. (második oldalszámozás) és a 13. kötet iii-111. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Gregory of Nyssa. Opera ... Omnia. (Összes munkái.) a Migne-gyűjteményben, PC. 44-46. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Georgy Nazianen, Carmina, a Migne-gyűjteménynél. PG. a 37. kötetben a 397-1600 oszlopokban. Lásd: ... oldalt.
- Gregory Caspar René - Canon and Text of the New Testament. (Az Új-Testamentum kánonja és szövege.) New York: Charlles Scribner's Sons 19. 27. Lásd: ... oldalt.
- Grieve Alexander James. "Septuagint The." Encyclopaedia Britannica, a 20. kötet 335-337. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Grueber. Herbert Appold. Coins of the Roman Republic in the British Museum. (A római köztársaság érepenzei a British Múzeumban.) London: nyomtatva a Megbízottak rendeletéből. 1910. 3 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Grundmann Herbert. Studion über Joachim von Floris. (Tanúbizonyságok Floris-i Joachimról.) Lipcse, Berlin: B.G. Teubner, 1927. Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance. (Adalékok a Középkor és a Reneszánsz művelődéstörténelméhez.) Walter Goetz kiadásában a 32. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Guinness, H. Grattan. The City of the Seven Hills. (A Hét-halom városa.) London: Nisbet Co. 1891. Lásd: ... oldalt.
- Guinnes, H. Grattan. "History Unveiling Prophecy: or, Time as an Interpreter. (A próféciát kideríti a történelem: avagy az Idő, mint tolmács.) New York: Flemung H. Revell Company. 1905. Lásd: ... oldalt.
- Gwatkin, H.M. The Arian Controversy. (Az ariánus viszály.) 6. lenyomat. London: Longmans, Green, and Co. 1908. (A könyvkötő címe: Epochs of Church History.) Az Egyháztörténelem korszakai. Lásd: ... oldalt.
- Gwatkin, "Constantine and His City" (K. és városa). The Cambridge Medieval History című sorozatban az 1. kötet 1-23. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Gwynn, John, szerkesztő. Selections ... From the Hymns and Homilies of Ephraim the Syrian, and From the demonstrations of Aphrahat the Persian Sage. (Szemelvények ... a szíriai Efraim zsoldáraiból és szentbeszédeiből, valamint Apharatnak a perzsa bölcsnek bizonyágtevéseiből.) Az NPNF-gyűjteményben a 2. sorozatnál a 13. kötetben, a 113-433. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Haddan Arthur West, and William Stubbas szerkesztők. Councils and Ecclesiastical Documents Relating to Great Britain and Ireland. (Zsinatok és egyházi okmányok gyűjteménye Nagy-Britanniára és Írországra vonatkozólag.) Oxford: Clarendon Nyomda. 1869-78. 3 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Hadrian I. pápa. Letter To Charlemagne (Levél Nagy Károlyhoz), a Mansi-gyűjteménynél idézett művének 12. kötetében, a 819-821. oszlopokban. Lásd: ... oldalt.
- Hagenbach K.R. A History of Christian Doctrines. (A keresztény hitvallás története.) Fordítva a német nyelvű 5. kiadásból, más forrásokból származó pótlásokkal együtt. Bevezetést írta: E.H. Plumtre. Edinburgh: T.T. Clark. 1880-81. 3 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Hahn Traugott. Tyconius-Studien. Ein Beitrag zur Kirchen und Dogmengeschichte des vierten Jahrhunderts. (Tichonius-tanulmányok. Adalék a IV. század egyházi és dogmatikai történetéhez.) Lipcse: Dietrich-féle kiadó-könyvkereskedésből, 1900. (Studien zur Geschichte der

Theologie und der Kirche.) Tanulmányok a teológia és az egyház történetéből. (a 6. kötet 2. részében.) Lásd: ... oldalt.

Hale, Richard Walden. Poetry. Prose and History. (Költészet, próza és történelem) Boston: Nyomtatva: Richard Walden Hale-nél, A.C. Getchel Son által. 1928. Lásd: ... oldalt.

Hallam, Henry. Introduction to the Literature of Europe in the Fifteenth, Sixteenth, and Seventeenth Centuries. (Bevezetés a XV. XVI. és XVII. századbeli Európa irodalom-történetébe.) New York: Harper Brothers. 1868. 3 kötetben. Lásd: ... oldalt.

Hallam, Henry. "View of the State of Europa During the Middle Ages. (Európa állapotának áttekintése a Középkorban.) 11. kiadás. London: John Murray, 1856. 3 kötetben.

Hardouin, Jean. Acta Conciliorum et Epistoles Decretales, ac Constitutiones Summorum Pontificum. (Zsinati határozatok és rendeleti levelek és az egyetemes főpap alkotmánya.) Paris: A Regia-féle könyvnyomdából, 1714-15. 11. kötetben a 12 közül. Lásd: ... oldalt.

Harnack Adolf. Chronologie der altchristlichen Literatur Bis Eusebius. (Az őskeresztény irodalom időrendje Özséb napjáig.) Lipcse: Hinrichs, 1897-1904. 2 kötetben. Lásd: ... oldalt.

Harnack Adolf. History of Dogme. (A dogma története.) A 3. német nyelvű kiadásból fordította: Neil Burchsman. Boston: Little, Brown and Comp. 1895-99. (A kiadók cégei változnak.) 7 kötetben.

Harnack Adolf. "What is Christianity? (Mi a kereszténység?) Fordította: Bailey Saunders. 2. kiadás. New York: G.P. Putnam's Sons, 1903. Lásd: ... oldalt.

Hastings James, szerkesztő, Encyclopedia of Religion and Ethios. (A vallás és erkölcstan enciklopédiája.) New York: Charles Scribner's Sons. 1928. 13 kötetben.

Hauck, A. "Henry of Lausanne" című cikknél, a The New Schaff-Herzog gyűjteményben, az 5. kötetben, a 228. oldalon.

Haupt Herman. "Flagellation, Flagellants", (A korbácsolás, korbácsolók.) a The New Herzog-féle gyűjteményben a 4. kötet 323-326. oldalon. Lásd: ... oldalt.

Haussleiter J. "Victorinus of Pettau" című közlemény, a The New Schaff-Herzog gyűjteményben a 12. kötetben, a 181-182. oldalakon. Lásd: ... oldalt.

Haven Marc. Lásd: Lalande, Emmanuel.

Haymo of Halberstadt. Expositio in Apocalypsin. (Az Apokalipszis magyarázata), a Migne-gyűjteményben, PL. a 117. kötetben a 937-1120. oldalon. Lásd: ... oldalt.

Hays Heber Michel. Notes in the Works and Days of Hesiod. (Jegyzetek Hesiodus műveiről és koráról.) Chicago: Magán-kiadás. 1918. Lásd: ... oldalt.

Head Barclay V. Catalogus of Greek Coins, Macedonia, ect. (Görög, macedon stb. ércpénzek katalógusa.) Kiadta: Reginald Stuart Poole. London: The Trustees (a megbízottak) a British Múzeumtól. 1879. Lásd: ... oldalt.

Hefele Charles Joseph. A History of the Councils of the Church, From the Original Documents. (Az egyházi zsinatok története eredeti okmányok alapján) Német nyelvből fordítva William R. Clark és mások által. Edinburgh: T.T. Clark. 1872-96. 5 kötetben. Lásd: ... oldalt.

Henderson Ernest F. műfordító és kiadó. Select Historical Documents of the Middle Ages. (Válogatott középkori okmányok.) London: George Bell and Sons, 1903. Lásd: ... oldalt.

Herford R. Travers. "Pharisees" (Farizeusok), a The Universal Jewish Encyclopedia (Egyetemes zsidó Enciklopédia) 8. kötetében a 473-475. oldalakon. Lásd: ... oldalt.

- Herford R. Travers. "Sadducees". (Sadduceusok) The Universal Jewish Encyclopedia 9. kötetében a 308-9. oldalakon.
- Hermas. Lásd: The Apostolic Fathers címszó alatt. Lásd: ... oldalt.
- Herodotus. Herodotus With an English Translation (H. angol fordításban.) Fordította: A.D. Godley, London: V. Heinemann, 1921-24. 4 kötetben. (The Loeb-féle Classical Library-ból.) Lásd: ... oldalt.
- Herzog (Johann Jakob), szerkesztő. Real-Encyclopadie für protestantische Theologie und Kirche. (Valóság-enciklopédia a protestáns teológia és egyház számára.) 1. kiadás: Gotha-ban. Rudolf Besser kiadásánál. 1854-68. (A kiadó cégének címe gyakran változik.) 22 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Herzog. Ugyanaz a 3. kiadásban. Kiadta: Albert Hauch. Lipcsében: a J.C. Henrich-féle könyvkereskedő utján. 1896-1909. 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Hesiod. Hesiod, the Homeric Hymns and Homerica With the English Translation. (Hesiodus a homérosi dicshimnuszok és a "homerikák") Homéroszi költemények gyűjteménye (angol nyelvű fordításban) Fordította: Hugh G. Evelyn-White. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 1936. (A Loeb-féle Classical Library-ban.) Lásd: ... oldalt.
- Heussi Karl, and Hermann Mulert. Atlas zur Kirchengeschichte. (Az egyháztörténelem térképe.) Tübingen: J.C. B. Mohr. 1937. Lásd: ... oldalt.
- Hilary of Poitiers. Opera (Művei) a Migne-gyűjteményben, PL. a 9. 10. kötetekben. Lásd: ... oldalt.
- Hilary "Select Works (Válogatott Művek.) Fordították: E.W. Watson és mások, az NPNF-gyűjteménynél a 2. sorozatban a 9. kötet 111-258. oldalain (az első oldalszámozás szerint). Lásd: ... oldalt.
- Hippolytus Works. Fordították: J.H. MacMahon és S.D.F. Salmond, az ANF-nél, az 5. kötet 1-241. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Hippolytus Pseudo. Lásd: Pseudo Hippolytus-nál.
- History of the Ancient Christians Inhabiting the Valleys of the Alps. (Az Alpok völgyeiben lakó őskeresztények története.) Philadelphia: Griffith and Simon. 1847. Lásd: ... oldalt.
- Hodgkin Thomas. Italy and Her Invaders. 2. kiadás. (Itália és betolakodói.) Oxford: Oxford University Press. 1896-1928. 8. kötetben a 9-ből. Lásd: ... oldalt.
- Holmes George F. "Grosseteste", a M'Clintock és Strong által írott idézett műnél a 3. kötet 1013-1017. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Holmes William Gordon, The Age of Justinian and Theodora. (Justinián és Theodora kora.) London: G. Bell and Sons Ltd. 1912. 3 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Honorius of Autun. Elucidarium Sive Dialogus de Summa Totius Christianae Theologiae. (Felvilágosítás, avagy párbeszéd a keresztény teológia összességéről.) a Migne-gyűjteményben, PL. 172. kötetben, az 1109-1176. oszlopokban. Lásd: ... oldalt.
- Hoveden Roger de. The Annals of Roger de Hoveden. (H. de H. évkönyvei) Fordította: Henry T. Riley. London: H.G. Bohn. 1853. 2 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Howorth Sir Henry H. Saint Augustine of Canterbury. (A Cant. Szt. Aug.) London: John Murray 1913. Lásd: ... oldalt.
- Huck Joh. Chrysostomus. Ubertin von Casale und dessen Ideenkreis. (U. v. C. és gondolatköre.) Freiburg in Breisgau: Heder-féle kiadó könyvkereskedés. 1903. Lásd: ... oldalt.

- Hume David. The History of England From the Invasion of Julius Caesar to the Abdiction of James the Second 1688. (Angolország története Julius Cézár betörésétől Második Jakabnak 1688-ban történt leköszönéséig.) Új kiadás. Philadelphia: Porter Coates. 1776. Lásd: ... oldalt.
- Hunt William. "Paris Matthew" című rész a Dictionary of National Biographi (A Nemzeti Életrajzi Szótár) c. könyvben, 15. kötet 207-213. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Hurst, John Fletcher. History of the Christian Church. (A keresztény egyház történelme.) New York: Eaton Mains. 1897-1900. 2 kötetben.
- Hussey Róbert. The Rise of the Papal Power. (A pápai hatalom felemelkedése.) Oxford: a Clarendon-féle nyomdánál. 1863. Lásd: ... oldalt.
- Ignatius of Antioch. Lásd: The Apostolic Fathers résznél. Lásd: ... oldalt.
- Innocent, III. Opera Omnia (Összes Művei), a Migne-féle gyűjteménynél a 214-217. kötetekben. Lásd: ... oldalt.
- Inquisition of Carcassonne. Lásd: az Auszügr ... aug den Acten ... Inqisitor of Passau. (Kivonatok a Passaui Inkvizítor Jegyzőkönyveiből.) Lásd: a Passaui Inquisitor című résznél.
- The International Standard Biblia Encyclopaedia. (A nemzetközi szabványos Biblia enciklopédia.) James Orr és mások kiadása. London: Henry Camp. Company. 1915. 5 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Irenaeus. Works. Fordították: Alexander Roberts és W.H. Rambaut, az ANF-nél, az 1. kötet 307-578. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Isaiah, Martyrdom, of. Lásd: The Martyrdom of Isaiah.
- Isidore of Pelusium. Epistolarum Libri Ouinque. (A Levelek ötödik könyve), a Migne-gyűjteménynél, PG. a 78. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Isidorian Decretals. Lásd: Decretales. (Dekrétumok).
- Jackson, George A. The Apostolic Fathers and the Apologists of the Second Centry. (Az apostoli egyházatyák és a II. század hitvédői.) New York: D. Appleton and Company, 1879. Lásd: ... oldalt.
- James Montague Rhodes. "Latin Writings in England to the Time of Alfred" című cikk, a The Cambridge History of English Literature (A cambridgei angol irodalomtörténelem), az 1. kötet 72-96. oldalon.
- Jastrow Morris. Aspects of Religious Belief and Practice in Babylonia and Assyru. (A vallásos hit és gyakorlat szempontjai Babilonban és Asszíriában.) New York: G.P. Putnam's Sons, 1911. Lásd: ... oldalt.
- Jerome. Opera Omnia, a Migne-gyűjteményben, PL. a 22-38. kötetekben. (Összes művek.)
- Jerome. Selected Works, fordította: W.H. Fremantle, az NPNF-ben, 2. sorozatban, a 6. kötetben, ugyanúgy a 3. kötet 482-541. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Jerome and Gennadius. Lives of Illustrious Men. (Kiváló férfiak élete.) Fordította: Ernest Cushing Richardson, az NPNF-gyűjteményben, 2. sorozat, a 3. kötet 349-402. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- The Jewish Encyclopedia. New York: Funk and Wafnalls Company, 1901-06. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Joachim of Floris. Expositio Magni Prophete Abbatis Joachim in Apocalipsim. (Joachim apátnak, a nagy prófétának magyarázata az Apokalipsziszról.) Venetijs: Francisci Bindoni és Maphei

- Psini Társai kiadásában. 1527. (Teljes fénykép-másolat az Advent forrásművek gyűjteményében. Lásd: ... oldalt.
- Joachim of Floris. Liber Concordie Novi ac Vereris Testamenti. (Az új egyetértés könyve és az egyházatyák testamentuma.) Venetijs: (Velece) Somonem de Luere kiadása, 1519. (Teljes fényképmásolat és Advent Forrásművek Gyűjteményében. Lásd: ... oldalt.
- Joachim of Floris. Tractatus Super Quatuor Evangelia. (Értekezés a negyedik evangéliumról.) Ernesto Bounaiuti kiadásban, Róma: Tipografia Del Senato. (A szenátus könyvnyomdája), 1930. Lásd: ... oldalt.
- Joachim pseudo. Lásd: Pseudo Joachim résznel.
- John of Paris. Tractatus de Antichristo (Értekezés az Antikrisztusról.) az 5. sz. címfelirat a Pseudo Joachinban. - Expositio ... in Librus Besti Cirilli (Magyarázat ... boldog Cirill könyvében), stb. a XLIV-LV. kötetekben. Lásd: ... oldalt.
- Johnson Alvin W. és Frank H. Yost. Separation of Church and State in the United States. (Egyház és Állam szétválasztása az Egyesült Államokban.) Minneapolis: University of Minnesota Press. 1948. Lásd: ... oldalt.
- Jonas of Orleans. - De Cultu Imaginum. (A képek tiszteletéről.) a Migne-gyűjteményben, PL. a 106. kötetnél a 305-388. oszlopokban. Lásd: ... oldalt.
- Jones Charles W. "Development of the Latin Ecclesiastical Calender". (A latin egyházi-naptár fejlődése.) című cikk az általa kiadott: Bedae Opera de Temporibus (Bedének az időkről szóló műve), 1-122. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Joseph, Testament of. - Lásd: The Testaments of the Twelve Patriarchs, (A tizenkét egyházatya testamentumai) című tételt.
- Josephus Flavius. - Josephus With an English Translation. (József angol fordításban), szerkesztette: H. St. J. Thackeray, folytatta: Ralph Marcus. London: William Heinemann Ltd. 1926-43. (a kiadó cége változik), a 8. kötetben. (A Loeb-féle: Classical Library-ben.) Lásd: ... oldalt.
- Josephus Flavius The Works of Flavius Josephus. (Pl. J. művei.) Fordította: William Whiston, London: T. Nelson and sons. 1886. Lásd: ... oldalt.
- Joyce, G.H. - "Pope" című cikke a The Catholic Encyclopedia című gyűjteményben a 12. kötetben, a 260-275. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Jubilees, Book of. - Lásd: a The Book of Jubilees. (A Jubileum könyve.) című résznel.
- Justyn Martyr: Works. (Művei). Fordította: M. Dods és G. Reith. az ANF-ben az 1. kötet 157-306. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Justyn Martyr: (Amint a könyv feltételezett szerzője). Hortatory Anress to the Greeks. (Buzdító szentbeszéd a görögökhöz), az ANF-ben, az 1. kötet 273-289. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Justinian, Instatues of. (Rendeleteiről) Lásd: Sandars címletnél.
- Justinian, Laws of. (Törvényeiről) Lásd: The Civil Law, (Polgári Törvény), és a Corpus Iuris Civilis. (A polgári jog teste) címeznél.
- Kamlah, Wilhelm. - Apokalypse und Geschichta teologia. (Az Apokalipszis és a történelmi teológia.) Berlin, Emil Ebering, 1935. (Historische Studion. - Történelmi Tanulmányok), a 285. füzetben. Lásd: ... oldalt.
- Kampers F(ranz). - Kaiserprophetieen und Kaisersagen in Mittelalter. (Császárokra vonatkozó próféciák és császári mondák a Középkorban.) München: H. Lüneburg 1895. Lásd: ... oldalt.

- Kampers. "Zur" "Notitia saeculi" des Alexander de Roes" (A. de Roe: a korszak ismerete.) című könyvhöz, a Festgabe Karl Theodor von Heigel zur Vollendung seines sechzigsten Lebensjahres. (K.T.V.H. ünnepi ajándéka hatvanadik évének betöltése alkalmából) című műben a 105-124. oldalon. München: Carl Haushalter, 1903. Lásd: ... oldalt.
- Kennedy, Charles William. - The Earliest English Poetry, A Critical Survey of the Poetry Written Before the Norman Conquest. (A legrégebb angol költészet, Kritikai szemle a normann hódítás előtt írott költészetről.) New York: Oxford University Press. 1943. Lásd: ... oldalt.
- Kenyon, Frederic. Our Biblia and the Ancient Manuscripts. (Bibliánk és a régi kéziratok.) New York: Harper and Brothers. k 1940. Lásd: ... oldalt.
- Killen, W.D. - The Ancient Church: Its History, Doctrine, Worship, and Constitution, Traced for the First Three Hundred Years. (Az ősi egyház: annak története, hitvallása, istentisztelete és alkotmánya, az első három évszázadig nyomon követve.) Javított kiadás, John Hall-nak előszavával együtt. New York: Anson D.F. Randolph Comp. 1883. Lásd: ... oldalt.
- King, Leonard W(illiam), Legends of Babilon and Egyiptin Relation to Hebreow Tradition. (Babiloni és egyiptomi legendák a héber hagyományokkal kapcsolatban.) London: H. Milford, Oxford University Press, 1918. Lásd: ... oldalt.
- Kirsch. J.P. - Donation of Constantine. (K. adománya.) című cikk. a The Catholic Encyclopedia-gyűjteménynél, az 5. kötet 118-121. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Kittel, Rud(olf). Geschichte des Volkes Israel. (Izrael népének története.) Stuttgart: W. Kohlhammer, 1925-32. 3 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Krasinski, Valerian. - Historical Sketch of the Rise, Progress und Decline of the Reformation in Poland. (Történelmi vázlat a lengyelországi reformáció feltámadásáról, előhaladásáról és hanyatlásáról.) London: A szerző kiadása. 1838-40. 2 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Krey, August C(arles). - The First Crusade. The Accounts of Eye-Witnesses and Participants. (Az első keresztes hadjárat. Szemtanúk és résztvevők beszámolóí.) Princeton: Princeton University Press. 1921. Lásd: ... oldalt.
- Kugler, Franz Xaver. - Sternkunde und Stern-dienst in Babel. - (Csillagászat és csillagszolgálat Bábelben.) Münster in Westfalen: Aschendorf-féle kiadó könyvkereskedéstől. 1907-35. 2 könyvben, 2 melléklettel.
- Kurtz, (Johann Heinrich). Church History. (Egyháztörténelem.) Fordította: a javított kiadás után: Hohn Macherson. New York: Funk Wagnalls, 1889-90. 3 kötetben.
- Lactantius Firmianus, Wors. Fordította: William Fletcher, az ANF-ben, a 7. kötet 1-322. oldalakig. Lásd: ... oldalt.
- Ladcucette, Jean Challes Francois. - Histoire, Topographie, antiquités, usages, dialecta des Hautes - Alpes. (A Magas-Alpok története, helyszínrajza, régiségei, szokásai és nyelvjárásai. (Paris: Fantin (ect.) 1834. Lásd: ... oldalt.
- Lagarde, André. - Lásd: Turmel, Joseph címnél.
- (Lalande, Emmanuel.) - La vie et les oeuvres de maître Arnaud de Villeneuve. (Villeneuve-i Arnold mester élete és művei. (írta) Marc Hanev (álnéven). Paris: Chez Chamuel, 1896. (A szerző személyazonosságát a Library of Congress katalógusából állapították meg.) Lásd: ... oldalt.
- Lanchester, H.C.O. - "Sybilline Oracles", a Hastings-féle idézett műben, a 11. kötetben a 496-500. oldalon. Lásd: ... oldalt.

- Landon, Edward H. - A Manuel of Councils of the Holy Catholic Church. (A katolikus anyaszent-egyház zsinatjainak kézikönyve) Javított kiadása. Edinburgh: John Grant, 1909. 2 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Langdon, Stephen Herbert. Semitic (Mythology). Boston: Archaeological Institute of America, Marchall Jones Company 1931. (The Mythology of All Races. Az összes emberfajok mitológiája.) az 5. kötetben. Lásd: ... oldalt.
(Az egyistenhitre nézve függelék gyanánt újranyomatott cikket illetőleg lásd: Marston idézett művét.)
- Laon Cromicle. "Ex Chronico Universali Anonymi Laudunensis". (A Lyon-i Anonymus egyetemes krónikájából.) az MGH.-gyűjteményben, a Scriptores-résznél, a 26. kötet 442-457. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Latourette, Kenneth Scott. - The Christian Outlook. (A keresztény világnézet.) New York: Harper Brithers, 1948. Lásd: ... oldalt.
- Leger, Jean, - Histoire générale des églises evangéliques des vallées de Piémont, ou vaudoises. (A piemonti völgyek evangélikus egyházainak, vagyis a vaudoisek általános történelme.) Leyde: lean Carpentier, 1669. 2 könyvben, egymástól eltérő oldalszámozással, egy kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Leo I. (the Grest). - Letters and Sermons. (Levelek és szentbeszéddek.) Fordította: Charles Lett Feltoe, az NPNF-gyűjteményben a 2. sorozat 12. kötetében, az 1-216. oldalon, (az első oldal-számozás szerint). Lásd: ... oldalt.
- Leser, Johannes, Auszüge aus einer Schirft des Johannes Leser über die Waldenser. (Kivonatok J.L. egyik, a waldensekről szóló írásából.) a Döllinger-féle Beiträge című műben, a 2. kötetnél, a 29. okmányban, a 351-362. oldalakon. (Ugyanebbe van belefoglalva az Epistola Fratrum de Italia. Az olaszországi atya levele.) című írás is. Lásd: ... oldalt.
- Levi, Testament of. - Lásd: "The Testaments of the Twelve patriarcha" című részt. Lásd: ... oldalt.
- Lewis George Cornewall. An Essay on the Origen and Formation of the Romance Languages. (Tanulmány a római nyelvek eredetéről és kialakulásáról.) Oxford: D.A. Talboys, 1835. Lásd: ... oldalt.
- Lightfoot, Joseph Barber. Leaders in the Norothern Church. (Az északi egyház vezetői.) London: Macmillan and Co. 1892. Lásd: ... oldalt.
- Lightfoot, műfordító. Lásd: A The Apostolic Fathers részénél.
- Ligouri. Lásd: Alphonsus-nál.
- Lindsay, Thomas M. a History of the Reformation. (A Reformáció története.) New York: Charles Scribner's sons 1917. 2 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Lipsius, Richard Adelbert. - "Iraeneus" című cikk, a Smith and Wace által írott idézett műnél, a 3. kötet 253-279. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Littlodale, Richard Frederick. - The Petrine Claima. (A Péter-féle követelések.) London: Society for Promoting Christien Knowledge, 1889. Lásd: ... oldalt.
- Littmann E(nno). - "Enoch Sooks of." című cikk, a The Jewish Encyclopedia gyűjteményében az 5. kötet, 179. oldalán a 189-ig. Lásd: ... oldalt.
- Loughlin, James F. - "Ambrose, Saint" című rész, a The Catholic Enciclopedia-gyűjteményben, az 1. kötet 383-388. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Luard, H.R. - "Grosseteste, Robert" című rész, a Dictionary of National Biography című gyűjteményben, a 8. kötet 718-721. oldalán. Lásd: ... oldalt.

- Lucius III. - Bull "Ad Abolendam" (Megsemmisítendő). Lásd: Bullarum ... Romanerum. (A római bullák) című résznél.
- Luckenbill, Daniel David, kiadó és műfordító. - Ancient Records of Assyria and Babylonia (A régi asszír és babiloni feljegyzések.) Chicago: The University of Chicago Press kiadása, 1926-27. 2 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Lupton, J.H. Introduction and notes to First and Secon Esdras (Bevezetés és jegyzetek az Első és Második Ezsdrás könyvhöz.) című rész az Apocrypha-gyűjteményben (Waco-kiadás), az 1. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Luther Martin. - Fereword to Rechenschaft des Glaubens, Eder Dienste und Ceremonien der Brüder in Böhmen und Mühren, in Dr. Martin Luthers Sammtliche Schriften. (Előszó dr. M.L. összes íásaiban foglalt "Beszámoló a csehországi és a morvaországi testvérek hitéről, szolgálatairól és szertartásairól" szóló műhöz.), Joh. G. Walch kiadásában, a 14. kötet 334-337. oszlopaiban. St. Lousi: Concordia Publishing House, 1881-1910. 23. kötetben a 25 között. Lásd: ... oldalt.
- Lyte, H.C. Maxwell. A History of the University of Oxford, From the Earliest Times to the Year 1530. (Az Oxfordi Egyetem története a legrégibb időktől kezdve, az 1530. évig.) London: Macmillan and Comp. 1886. Lásd: ... oldalt.
- MBVP. - Lásd: Maxima Bibliotheca Veterum Patrum - alatt.
- MGH. - Lásd: Monumenta Germaniae Historica - alatt.
- M'Clintock, John and James Strong. - Cyolopaedia of Biblical. Theological and Ecclesiastical Literature. (A bibliai, a teológiai és az egyházi irodalom enciklopédiája.) New York: Harper Brothers, 1867-83. 10 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- McCrie, Thomas. - History of the Progress and Suppression of the Reformation in Italy. (A reformáció kifejlődésének és elnyomásának története Itáliában.) Philadelphia: Presbyterian Board of Publication. (A presbiteri könyvkiadói tanács) 1842. Lásd: ... oldalt.
- MacCulloch, J.A. - "Eschatology" című részlet a Hastings-féle idézett műnél az 5. kötet 373-391. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- McGiffert, Arthur Cushmann, műfordító. Lásd: Eusebiusnál. Lásd: ... oldalt.
- Mitland, Charles. - The Apostles' Scheol of Profetic Interpretation: Whith Its History Down to the Present Time. (A prófétai bibliamagyarázat iskolája: annak története, egészen a mai időkig.) London: Longman. Brown, Green and Longmans, 1849. Lásd: ... oldalt.
- Mangold (Wilhelm Julius?) "Rupert von Deutz"-ról szóló cikk, a Herzog-féle Real-Encyclopedie gyűjteményben (1. kiadás) a 13. kötet 168-177. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Mann, Horace K. - The Lives of the Popes in the Early Middle Ages. (A pápák élete a korai Középkorban.) London: Kegan Paul, Trench, Trübner Comp. Ltd. 1902-32. 18 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Manning, Henry Edward. - The Temporal Power of the Vicar of Jesus Christ. (A Jézus Krisztus helytartójának földi (világi) hatalma.) 2. kiadás. London: Bruns Lambert. 1862. Lásd: ... oldalt.
- Mansi, Joannas Dominicus, kiadó. - Sacrarum Conciliorum Nova et Amplessima Collectio. (A szent zsinatok új és kibővített gyűjteménye.) Paris: Huberto Welter, 1901-27. 53 kötetben. (A teljes fénykép-másolat nyomtatásban a florenzi kiadásban, melynek címe: Expensis Antonii Zatta Veneti, 1759. etc.) Lásd: ... oldalt.

- Map, Walter. Walter Map's "De Nugis Curialium" (A nagyzóló bíorról). Fordította: Montague R. James. London. The Honourable Society of Cymmadorion, 1923. (Cymmadorion Record Series, 9. szám) Lásd: ... oldalt.
- Marcus, Ralph. műfordító. Lásd: Josephus-nál. Lásd: ... oldalt.
- Marique, Joseph M.F. műfordító. Lásd: The Apostolic Fathers résznél. Lásd: ... oldalt.
- Marshall, Edw. Lásd: Bede the Venerable-nál.
- Marston, Sir Charles. The Bible Comes Alive. (A Biblia életre kel.) London: Eyre and Spottiswoode, 1937. Lásd: ... oldalt.
- The Martyrdom of Isaiash, a Charles-féle: The Apocrypha and Pseudepigrapha című művében a 2. kötet 155-162. oldalakon.
- The Martyrdom of St. Polycarp. (Szt. Polycarp mártíromsága.) Lásd: a The Apostolic Fathers-nél. Lásd: ... oldalt.
- Mason, Arthur James, szerkesztő. - The Mission of St. Augustine to England According to the Original Documents. (Szt. Ágoston kiküldetése Angolországban, az eredeti okmányok alapján.) Cambridge: University Press, 1897. Lásd: ... oldalt.
- Mattingly, Harold. Coins of the Roman Empire in the British Museum. (A római birodalom ércpénzei a British Múzeumban.) London: Nyomtatott: a bizalmi testület rendelete alapján. 1923-36. 3. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Maurice, Jules. Numismatique Constantiniennne. (A Konstantin-féle éremtan.) Paris: Ernest Lereux, 1908-12. 3 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Maxima Bibliotheca Veterum Patrum, et Antiquorum Scriptorum Ecclesiasticorum. (A régi egyházatyák és a régi egyházi írásművek legnagyobb iratgyűjteménye.) Kiadta: Marguerin de la Bigne. - Lyon, Anissanios-nál, az 1677. évben 27. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Menzies, Allan műfordító. Lásd: Origennél. Lásd: ... oldalt.
- Methodius: "Works" (Művei). Fordította: William R. Clark, az ANF-gyűjteményben, a 6. kötet 305-402. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Midrash Rabbah. - Fordította H. Fredman. London: Soncino Press, 1939. 2 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Migne, J(acques) P(aul). Patrologiae Cursus Completus ... (Teljes tanfolyam a patológiáról) Görög nyelvű sorozat. Paris-Lutetiae: J.P. Migne, 1857-66. a gyűjtemény 166 kötetből áll, ebből 161 kötet a fenti műnél. Lásd: ... oldalt.
- Migne, Ugyanaz ... A latin nyelvű sorozat. Párizsban: a J.P. Migne-nél. 1841-86. A gyűjtemény 222 kötetből áll, ebből 221 kötet a fenti műnél. Lásd: ... oldalt.
- Miller Samuel. "Recommendatory Letter" (Ajánló Levél) a History of the Ancient Christians Inhabiting the Valleys of the Alps. (Az Alpok völgyeiben lakó őskeresztények története.) az 1-7. terjedő bevezető oldalakon. Philadelphia: Griffith and Simon. 1847. Lásd: ... oldalt.
- Milman, Henry Hart. - The History of Christianity, From the Birth of Christ to the Abolition of Paganism in the Roman Empire. (A kereszténység története Krisztus születésétől a pogányságnak a római birodalomban történt eltörléséig.) Javított kiadás. London: John Murray, 1867. 3 kötet. Lásd: ... oldalt.
- Milman, History of Latin Christianity: Including That of the Popes to the Pontificato of Nicolas V. (A latin kereszténység története: a pápák történetéből, V. Miklós főpapságának koráig bezárólag.) 4. kiadás. London: John Murray. 1872-83. 9. kötetben. Lásd: ... oldalt.

- Milne, J.G. Greek Coinage. - (Görög ércpénzek verésének éremtana.) Oxford: A Clarendon Press kiadásában. 1931. Lásd: ... oldalt.
- Milner, Joseph. - The History of the Church of Christ. (Krisztus egyházának története.) Átnézte: Isaac Milner, Philadelphia: Hogan and Thompson. 1835. 2 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Milton John. "On the Late Massacher in Piemont." (A legutóbbi mészárlásról Piemontban.) Fényképes utánnézet készült kiadás, összegyűjtötte és kiadta: Harris Francis Fletcher. 1. kötet, a 43. 44. oldalakon. Urbana: The University of Illinois Press. k 1943-48. 4 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Moeller, Wilhelm (Ernst). History of the Christian Church. (A keresztény egyház történelme.) Fordították: Andrew Rutherford and és J.H. Freese. London: Swan Sonnenschein Co. 1893-1900. 3 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Monastiee, Antoine. - A History of the Vaudois Church From its Origin, and of the Vaudois of Piedmont to the Present Day. (A Waldens-egyház története, annak eredetétől és a piemonti waldensek története a mai napig.) Fordította franciából a szerző. London: The Religious Tract Society, 1848. Lásd: ... oldalt.
- Moneta of Cremona. - Adversus Catharos et Valdenses. (A catharik és a waldensek ellen.) Róma: 1743. Lásd: ... oldalt.
- Montalembert, Charles Forbes René de Tryon. - The Monks of the West From St. Benedict to St. Bernard. (A Nyugat szerzetesei Szt. B-től Szt. B-ig.) London: John C. Nommo. 1896. 6. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Monuments Germaniae Historica Scriptorum (Rerum Germanicarum). (A Germán Történelem emlékei, írásművei, stb.) Hannover: Impensis Bibliopolii Hahniani. (H. könyvkereskedő költségein.) 1826-1913. 32 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Morel (Georges). Letter to Oecolampadius, Latin text. (Levél O.-hez latin szöveggel), a Das Schreiben des Barben Morel an Oecolampadius und dessen Antwoet an die waldensischen Gemeinden (Morel "barbe" írásműve Oe.-hez és ennek válasza a waldens egyházközösségekhez.) című rész, a Dieckhoff-féle idézett műnél a 363-373. oldalakon. Lásd: ... oldalt. (Ugyanennek tekintélyes kivonatos fordításai megtalálhatók a Comba-féle idézett műnél is, a 153. 154. 290-298. oldalakon.) Lásd: ... oldalt.
- Morland Samuel, - The History of the Evangelical Churches of the Valleys of Piemont. (A piemonti völgyek evangéliumi egyházainak története.) London: Nyomatva: Henry Hills által, Adoniram Byfield részére. 1658. Lásd: ... oldalt.
- Morley Henry. - English Writers ... (Angol írók ...), az angol irodalom négy időszakára vonatkozó vázlattal egyetemben. London: Chamman and Hall, 1864-66. (67.) 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Mosheim, Johann Lorenz von. - Institutes of Ecclesiastical History, Ancient and Modern. (Az egyháztörténelem régi és újkori intézkedései) Fordította: James Hurdock(?), kiadta: Henry Soames. London: Longman Co. (stb.) 1841. 4 kötetben.
- Mueller, Joseph. "Bohemian Brethren" (Csak testvérek) a The Schaff-Herzog féle gyűjteményben a 2. kötetnél a 213-217. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Mullinger, J. Bass. "Albigenses", a Hastings-féle idézett műnél az 1. kötet 277-287. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Muston Alexis. - The Israel of the Alps. (Az Alpok Izraelje.) A Complete History of the Valdenses. (A Waldensek teljes története.) Fordította: John Montgomery, London: Blackie Son, 1875. a 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.

- Myers, Edward. - "Gelasius of Cyzicus" című cikke, a The Catholic Encyclopedia gyűjteményben a 6. kötet 407. oldalán. Lásd: ... oldalt.
- The Mythology of All Races. (Az összes emberi fajok mitológiája) Kiadták: Louis Herbert Gray és John A. MacCulloch, Boston: Marshall Jones Company, 1916-32. 15 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- NPNF. Lásd: A Select Library of the Nivene and Post-Nicene Fathers. (Lásd: A niceai és a nicea-utáni egyházatyákról szóló válogatott könyvtári műveket.)
- Neander. Augustus, - General History of the Christian Religion and Church. (A keresztény vallás és egyház általános történelme.) Fordította: Joseph Torrey, Boston: Crocker Breester, 1850-56. 5. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Neuss Wilhelm. Die Apokalypse des Sz. Johannes in der altspanischen und altgriechischen Bibel - Illustration. (Szt. János Apokalipszise az Ó-spanyol és ógörög bibliai ábrázolásban.) Monster in Westfalen: az Aschendorff-féle kiadó könyvkereskedés kiadásában. 1931. 2 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge. (A vallástudományok Sch. H. féle új Enciklopédiája) Kiadták: Samuel Macauley Jackson és mások. New York: Funk and Wagnalls Comp. 1908-12. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Newman Albert Henry. A Manuel of Church History. (Az egyháztörténelem kézikönyve.) Philadelphia: The American Baptist Publication Society kiadásában, 1932-33. 2 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Newman John Henry. - An Essay on the Development of Christian Doctrine. (A keresztény hittanítás fejlődésére vonatkozó értekezés.) Új kiadás. London: Basil Montagu Pickering. 1878. Lásd: ... oldalt.
- Newton Sir Isaac. - Observations Upon the Profecies of Daniel. (Megjegyzések a Dánieli próféciaakra vonatkozólag.) Új kiadás, a P. Borthwick által lefordított idézetekkel és megjegyzésekkel együtt. London: James Nisber, 1831. Lásd: ... oldalt.
- Newton Thomas. Dissertations on the Profecies. (Értekezés a próféciaírókról.) Northampton: Mass. William Butler. 1796. Lásd: ... oldalt.
- La Noble Lecon. (A Nemes Tanítás.) Lefordítva a francia nyelvre és kiadva Edourd Montet által. Paris: Fischacher G. Könyvkereskedésében. 1888. Lásd: ... oldalt.
- The Noble Lessen. Lefordítva a Morland-féle idézett műnél, a 99-120. oldalon. London: Nyomatva: Henry Hills által, Adoniram Byfield számára, 1658. Lásd: ... oldalt.
- Nota Primo Puncta seu Articulos Notabiblioires Sectae Waldensium. (Megjegyzés az első ponthoz, avagy a waldens szekta főbb hitcikkelyei.) a Döllinger-féle Beiträge című műnél a 2. kötet 16. okmányánál, a 304-305. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Oesterley, W.O.E. - Introduction (Bevezetés) a The Book of Enoch című könyvben. Kiadta: R.H. Charles. London: Society for Promoting Christian Knowledge. (A Keresztény tudományok előmozdítására alakult társaság kiadásában.) 1917. Lásd: ... oldalt.
- Oesterley, An Introduction to the Books of the Apocrypha. (Bevezetés az Apokrifák Könyveihez.) London: Society for Promoting Christian Knowledge. 1937. Lásd: ... oldalt.
- Oestreich, Thomas. - "Boniface III. VII. Popes" című cikke, a The Catholic Encyclopedia sorozatában, a 2. kötet 660-662. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Of Antichrist. (Az Antikrisztusról.) Egy waldens vallásos értekezés. Kivonatosan a Morland-féle idézett műnél, a 142-160. oldalakon. Lásd: ... oldalt.

- Ogg Frederic Austin. - A Source Book of Medieval History. (A Középkor történetének forrásműve.) New York: American Book Company, 1935. Lásd: ... oldalt.
- Oliger Livarius. "Olivi Pierre Jean" című cikke, a The Catholic Encyclopedia sorozatban, a 11. kötet 245-246. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Olivi, Pierre Jean d' Censures of. Lásd: Baluze-nél.
- Oman, Sir Charles, W.C. - History of England Before the Norman Conquest. (Angolország történelme a norman hódítás előtt.) London: Metguen and Co. Ltd. 1910. (1. kötet a következő bejegyzésben.) Lásd: ... oldalt.
- Oman Sir Charles, kiadó. A History of England (Angolország története). London: Metguen and Co. Ltd. 1904-34. 8. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Orelli, C.von. "Proghecy, Prophets" című cikke, a The International Standard Bible Encyclopaedia című gyűjteménynél, a 4. kötet 2459-66. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Origen, Opera Omnia. (Összes Művei.) a Migne-gyűjteményben. PG. a 11-17. kötetekben. Lásd: ... oldalt.
- Origen, Selections From the Commentaries and Homilies of Origen. (Szemelvények Origen magyarázataiból és szentbeszédeiből.) Fordította: R.E. Tollinton. London: Society for Promoting Christian Knowledge. 1929. Lásd: ... oldalt. Lásd: ... oldalt.
- Origen, Works. (Művei) Fordította Frederick Crombie és Allan Menzies, az ANF-gyűjteményben a 4. kötet 221-669. és a 9. kötet 287-512. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Orr. James. "Bible, the." The International Standard Bible Encyclopedia gyűjtemény 1. köteténél, a 459-469. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Pamphilus. Apologia pro Origene. (Hitvédelmi iratok Origen mellett.), a Migne-gyűjteménynél. PG. 17. kötet 541-616. oszlopaiban. Lásd: ... oldalt.
- Papias. Fragments. (Töredékek.) Lásd: a The Apostolic Fathers című tételnél. Lásd: ... oldalt.
- Paris Matthew. - English History. (Angol történelem). From the Year 1235-1273. Fordította: J.A. Giles. London: Henry G. Bohn, 1852-54. 3 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Perker Richard A. és Waldo H. Dubberstein. - Babylonian Chronology 626. B.C.A.D. 45. (Babiloni időszámítás Kr.e. 626-Kr.u. 45.) Chicago: The University of Chicago Press 1942. (Oriental Institute Studies in Ancient Oriental Civilization. - A Keleti Intézet tanulmányai a régi keleti civilizációra vonatkozólag). Lásd: ... oldalt.
- (Passau Inquisitor.) - Reineri Ordinis Praedicatorum, Contra Waldenses Haereticos, Liber. (Reiner rendi prédikátor könyve a waldens eretnekek ellen.) Kiadta: Jakob Gretser, az MBVP-gyűjteményben, a 25. kötet 252-277. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- (Passau Inquisitor.) Summa de Haeresibus. (Az eretnekség summája, összefoglalása.) A Döllinger-féle Beiträge című műnél a 2. kötet 14. sz. okmányában, a 297-301. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Patrologis Orientalis. (A keleti egyházatyák ismeretének tudománya.) Kiadta: B. Graffin, F. Nau és mások. Paris: Firmin - Didot et Cie. 1903-48. 26. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Pegge Samuel. - The Life of Robert Grosseteste. (R.G. élete.) London: The Society of Antiquaries. (An antikváriumok társulata.) 1793. Lásd: ... oldalt.
- Peloubet F.N. kiadó. - Peloubet's Biblia Dictionary (P-féle Bibliai szótár), javította és kiadta (William Smith útján) F.N. Peloubet, Alice D. Adams segítségével. Philadelphia: The John C. Winston Company, 1925. Lásd: ... oldalt.

- Pennington Arthur Robert. - The Church in Italy. (A Egyház Itáliában.) London: Wells Gardner, Darton and Co. 1893. Lásd: ... oldalt.
- Pennington Arthur Robert. Epoque of The Papacy from Its Rise to the Death of Pope Pius IX. in 1878. (A pápaság korszakai, felemelkedésétől kezdve IX. Pius 1878-ban bekövetkezett haláláig.) London: George Bell and Sons, 1881. Lásd: ... oldalt.
- Perrin Jean Paul. - Histoire des Vaudois. (A waldensek története.) Fordította: Bray az általa írott History of the Ancient Christians Inhabiting the Valleys of the Alps. (Az Alpok-völgyeiben lakó őskeresztények története.) című műben, Philadelphia: Criffith Simon, 1847. Lásd: ... oldalt.
- Peter Comester. - Historia Scholastica. (A tanultság (tudományos kiképzés) történelme.) a Migne-féle gyűjteményben, PL. a 198. kötet 1045-1722. oszlopaiban.
- Peter of Vaux Cerney. - Petri Monachi Coenobii Vallium Cernaii Historia Albigenisium. (Péter szerzetesnek az egyistenhívő Cernay-völgyi albigenesekről szóló története.) a Migne-sorozat PL. 213. kötetében az 531-712. oszlopokban. Lásd: ... oldalt.
- Péter the Inquisitor. - Bericht ... Über die österreichischen Waldenser. (Tudósítás ... az osztrák waldensekről.) a Döllinger-féle Beiträge című műnél, a 2. kötet 17. számú okmányában, a 305-311. oldalon. (Ugyanerre vonatkozóan egy másik szöveget lásd: Preger által írott "Beiträge" c. könyv 246-250. oldalain is. Lásd még: a jelen kötet könyvismertetésének az időszaki folyóiratokra vonatkozó részénél is.) (Periodicals.) Lásd: ... oldalt.
- Petrus Archidiaconus. - Quaestiones in Daniele Prophetam (Kérdések Dániel próféta könyve feől.) a Migne-gyűjteményben, PL. a 96. kötet 1347-1362. oszlopaiban. Lásd: ... oldalt.
- Pfister, Christian. - Etudes zur le régné de Robert le Pieux. (Tanulmányok a Jámbor Róbert uralkodásáról), 996-1031. Paris: F. Vieweg. 1885. Lásd: ... oldalt.
- Pfister Christian. - "Gaul Under the Merovingian Franks. Institutions." (Gallia a merovingi frankok alatt. Rendelkezése.) című cikke, a The Cambridge Medieval History gyűjteményben, a 2. kötet 132-158. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Phile Judaeus. - The Works of Philo Judaeus. (P.J. művei) Görög nyelvi eredetiből fordította: C.D. Yonge, London: Henry G. Bohn. 1854-55. 4. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Philichdorff Peter of. - Contra Sectam Waldensium Liber (Könyv a waldensi szekta ellen.) kiadta: Jacob Gretser, az MBVP-gyűjteménynél a 25. kötet 277-299. oldalain. (Ehhez a műhöz lett később hozzátartozva egy Fragmentum ex Tractatu (Töredék a dolgozatokból) című másik értekezés is, melynek szerzőségét Pilichdorffnak tulajdonítják.), a 299-302. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Platina Bartolomeo. - Platinae Hystoria de Vitis Pontificum. (Platina története a Főpap szőlőtőkéjéről.) Paris: Franciscus Regnault kiadása. 1505. Lásd: ... oldalt.
- Polycarp, Epistle of. Lásd: a The Apostolic Fathers cím alatt. Lásd: ... oldalt.
- Polycarp The Martyrdom of. (P. mártírságáról.) Lásd a The Apostolic Pethers cím alatt. Lásd: ... oldalt.
- Polycronius. Ex Polychronii ... in Daniele Commentariis (P-nak a Dánielre vonatkozó magyarázataiból) az Angele Mai által írott: Scriptorum Veterum Nova Collectio (A régi írások újabb gyűjteménye) cím alatt megjelent művében az 1. kötet 105-160. oldalain (második oldalszámozás). Róma: a Burliacum melletti városi kollégium kiadásában, 1825. Lásd: ... oldalt.
- Primasius. Primasii Commentaria Super Apocalypsim B. Joannis, (P. magyarázata Boldog János Apokalipszise felől), a Migne-gyűjteményben, PL. a 67. kötetnél a 794-936. oszlopokban. Lásd: ... oldalt.

- Procopius of Caesarea. Procopius With an English Translation (P. angol nyelvű fordításban), írta: H.B. Dewing. London: William Heinemann, 1914-40. (a cégnyomás változik.) 7 kötetben (The Loeb-féle Classical-Library-ban). Lásd: ... oldalt.
- Pseudo Hippolitus. - "Appendix to the Works of Hyppolytus". (Függelék Hippolitus műveihez), az ANF-gyűjteményben az 5. kötet 242-259. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Pseudo-Isidorian Decretals. Lásd: Decretales cím alatt.
- Pseudo Joachim. - Eximii Profundissimque Sacrorum Eloquiorum Perscrutatoris ac Futurorum Prenunciatoris Abbatis Joachim Florentis Scriptum Super Essiam Prophetem. (Florenci Joachim apát legkiválóbb és legmélyebb jövődőlésre és a jövő kifürkészésére irányuló szentbeszédeinek Ézsaiás prófétára vonatkozó írásai.) Velence: Lacarum de Soardis által. 1517. Lásd: ... oldalt.
- Pseudo Joachim. - Expositio Magni Prophete Ioachim: in Librum Beati Cirilli de Magnis Tribulationibus Statu Sanctae Matris Ecclesie, etc. (A Nagy Joachim prófeta magyarázata: Boldog Cirill könyvében az Anyaszentegyház nagy megpróbáltatásairól és annak állapotáról. stb.) és még öt más írásmű, különböző szerzők tollából. Velence: Bernardinum Benalium útján. 1516.(?) (az Előszó dátuma). Lásd: ... oldalt.
- Pseudo Joachim. - Interpretatio Preclare Abbatis Ioachim in Hieremiam Prophetuam. (Joachim apát igen világos magyarázata Jeremiás prófétáról.) Velence: Barnardinum Benalium által. 1525. Lásd: ... oldalt.
- Pseudo Joachim. - (Jövődölések vagy Joachim apát Anzel, marsicani püspök próféciái.) Vaticanai Sive Prophaetiae Abbatis Ioachimi Anselmi Episcopi Marsicani, című művében. Metszetekkel ellátva úgy latin, mint olasz nyelvű szöveggel. Előszóval és jegyzetekkel ellátta: Pasqualino Regisismo. Velence: Hieronymum Porrum, 1589. Lásd: ... oldalt.
- Ptoleaeus Claudius. - The Almagest (az 1-5. könyvek.) Fordította: R. Catesby Taliaferro. Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc. 1948. az 1-5. könyvek előzetes lenyomatai, amelyeket majd teljes egészükben közölni fognak. Lásd: ... oldalt.
- Ptoleaeus Claudius. (Görög nyelvű címszöveg) Composition mathématique (Számítási összetétel). Görög nyelvű szöveg, franciára fordított szövegét írta: (Nicholas) Halma. Paris: Henri Grand, 1813-1816. Facsimilében történt utánnnyomása. Paris: J. Hermann által, 1927. 2 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Pusey E.B. - Daniel the Prophet. Nine Lectures, Delivered in the Divinity School of the University of Oxford. (Dániel a prófeta. Kilenc egyetemi előadás, elmondva az Oxford-i Egyetem hittan Tanszékén.) Oxford: John Henry and James Parker. 1864. Lásd: ... oldalt.
- Qual cosa sia L'Antechrist. Lásd: az Of Antichrist - címletnél.
- Rabanus Maurus. - Ennarrationes in Epistolas Beati Pauli. (Elbeszélések a Boldog Pál Leveleiben.) A Migne-féle gyűjteménynél, PL. a 111. kötetben az 1273. oszloptól kezdve, a 112. kötet 843. oszlopáig. Lásd: ... oldalt.
- Rahlf's Alfred, kiadó. Lásd: Bible Old Testament Greek, 1935. címletű résznél.
- Rainier Joseph. "Salzburg Archdiocese of". (A S.-i érsekségről) című cikkénél, a The Catholic Encyclopedia gyűjteményben, a 13. kötetnél a 411-415. oldalakig. Lásd: ... oldalt.
- Ramsay William M. - The Letters to The Seven Churches of Asia. (Az ázsiai hét egyházközséghez intézett Levelek.) New York: A.C. Armstrong Son. 1905. Lásd: ... oldalt.
- Ranke Leopold (von). The History of the Popes The ir Church and State and Especially of Their Conflicts With Protestantism in the Sixteenth Seventeenth Centuries. (A pápáknak, egyházaiknak és államaiknak története és különösen a protestantizmussal való összeütközéseik a

- XVI. és XVII. században.) Fordította: E. Foster, London: Henry G. Gohn. 1847-51. 3 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Ranke Leopold. Weltgeschichte. (Világtörténelem) Lipcse: Dunkeker Humblot. 1888-1902. 9 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Raynouard (Francois Juste Maris). Choix des poésies originales des troubadours. (A trubadúrok eredeti, válogatott költészetei.) Paris: Firmin Dodot. 1816-21. 6 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Reeves, William, kiadó. Lásd: Adamman címnél.
- Reichel Oswald J. - The See of Rome in the Middle Ages. (A római pápai székek a Középkorban). London: Longmans Green and Co. 1870. Lásd: ... oldalt.
- Reineri ... Contra Waldenses. (R... a waldensek ellen.) Lásd a Passaui Inkvizítor címnél.
- Rescriptu, Haeresiarcharum Lombardiae ad Leonistas in Alamannia. (A lombardiai eretnek főpapság rendelete a Németségben lévő leonistákhoz.) A Döllinger-féle Beiträge c. gyűjteményben a 2. kötet 4. sz. okmányánál, a 42-52. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
(Részben lefordítva a Comba-féle idézett műben a 71-73. oldalakon.) Lásd: ... oldalt.
- Revelation of Esdras. (Ezsdrás Jelenései.) Fordította: Alexander Walker, az ANF-gyűjteménynél a 8. kötet 571-574. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Richard of St. Victor. - In Apocalypsim Joannis (János Apokalipsziséből.) A Migne-gyűjteménynél, PL. 196. kötetnél, a 683-888. oszlopokban. Lásd: ... oldalt.
- Riggs J.S. "Canon of the New Testament" (Az Új-Testamentum Kánonja.) című közlemény, a The International Standard Bible Encyclopaedia-gyűjteménynél, az 1. kötet 563-566. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Robertson Archibald (1853-1931) kiadó. Lásd: Athanasius címlete alatt. Lásd: ... oldalt.
- Robertson Archibald Thomas (1863-1934.) Word Pictures in the New Testament. (Szóképek az Új-Testamentumban) New York: Harper Brothers, etc. 1930-33. 6 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Robertson Archibald Thomas And W. Hersey Davis. - A New Short Grammar of the Greek Testament. (A görög nyelvű Testamentum új, rövid nyelvtana.) London: Society for Promoting Christian Knowledge. 1931. Lásd: ... oldalt.
- Robertson James C. History of the Christian Church From the Apostolic Age to the Reformation. (A keresztény egyház története az apostoli kortól a Reformáció idejéig.) London: John Murray 1874-75. (Célgelzés változik.) 8 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Robinson George L. - "Canon of the Old Testament The" c. közlemény, a The International Standard Bible Encyclopaedia-gyűjteménynél az 1. kötet 554-563. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Robinson James Harvey. Readings in European History. (Olvasmányok az európai történelemben.) az 1. kötetben. Boston: Grimm Comp. 1904. Lásd: ... oldalt.
- Robinson Robert. Ecclesiastical Researches (Egyháztörténeti kutatások), Cambridge: Francis Hodson, 1792. Lásd: ... oldalt.
- Rufinus of Aquileia. - Life and Works, With Jeromes Apology Against Rufinus, (Élete és művei Jeromosnak, Rufinus elleni hitvédelmi iratával egyetemben) Fordította: William Henry Fremantle, az NPNF-gyűjteménynél, a 2. sorozatban a 3. kötet 403-568. oldalán. Lásd: ... oldalt.
- Rupert of Deutz. De Glorificatione Trinitatis et Processione Sancti. (A Szentháromság dicsőítéséről és a szent processiókról.) a Migne-féle gyűjteménynél, PL. a 169. kötetben a 13-202. oszlopokban. Lásd: ... oldalt.

- Sackur Ernst. Sibyllinische Texte und Forschungen. (Sibillai szövegek és kutatások). Halle a S.-i Max Niemeyer, 1898. Lásd: ... oldalt.
- Salimbene. Cronica Fratris Salimbene de Adam Ordinis Minorum. (Salimbene Testvér krónikája a kisebrendű Ádámról.) Kiadva: Oswald Holder-Egger által, az MGH-ban foglalt Scriptores-nevű műben, a 32. kötetben. (Lásd még a Coulton-féle From St. Francis to Dante (Szt. F.-től Danteig) című műveit is.) Lásd: ... oldalt.
- Salmon George. "General Introduction" (Általános Bevezetés) az Apocrypha című műhöz (Wace kiadásban), az 1. kötet 9-16. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Salmon George. "Hippolytus Romanus" c. cikke a Smith és Wace-féle idézett műnél a 3. kötet 85-105. oldalán. Lásd: ... oldalt.
- Salmon George. The Infallibility of the CHURCH. (Az Egyház csalhatalansága.) 2. kiadás. London: John Murray 1890. Lásd: ... oldalt.
- Salmond S.D.F. műfordító. Lásd: Dionysius-nál és ugyancsak Hiláriusnál is.
- Saltet Louis. "False Decretals" (Hamis dekrétumok) a The Catholic Encyclopedia gyűjteményben, az 5. kötet 773-780. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Salvus Burce. Supra Stella. (A csillagok fölét.) a Döllinger-féle Beiträge-gyűjteményben, a 2. kötet 5. sz. okmányánál, az 52-84. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Sanders Thomas Colett, kiadó és műfordító. The Institutes of Justinian. (J. rendelkezései.) 8. kiadás, javított. London: Longmans, Green and Co. 1888. Lásd: ... oldalt.
- Sandys J.E. "English Scholars of Paris and Franciscans of Oxford" (Párisi angol tudósok és az oxfordi franciskánusok.) Cambridge History of English Literature (A Cambridge-i angol irodalom-történet.) 1. kötet a 203-240. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Sarachek Joseph. The Doctrine of the Messiah in Medieval Jewish Literature. (A messiási doktrína a középkori zsidó irodalomban.) New York: Jewish Theological Seminary of America (A Zsidó teológiai szeminárium stb.) 1932. Lásd: ... oldalt.
- Sargis d'Aberga (Controverse judeai-chrétienne). (A zsidó keresztény ellentét.) Etióp szöveg, francia nyelvre fordította és kiadta Sylvain Grébaut, a Patrologia Orientalis c. gyűjteményben, a 3. kötet 549-646. és a 13. kötet 1-109. oldalain. Lásd: még a La. Didascalie de Jacob c. (Jákób előljáró megjegyzése) művet is. Lásd: ... oldalt.
- Schaff David Schley. - The Middle Ages. (A Középkor) New York: Charles Scribner's Sons, 1907-10. 1. kötetben a 2 közül. (Philip Schaff: History of the Christian Church. A keresztény egyház története.) az 5. kötet 1. és 2. részében. Lásd: ... oldalt.
- Schaff Philip. The Creeds of Christendom With a History and Critical Notes. (A kereszténység hittana történelmi és kritikai jegyzetekkel.) New York: Harper Brothers, 1919. 3 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Schaff Philip. History of The Christian Church. (A Keresztény Egyház története.) New York: Charles Scribner's sons, 1882-1910. 7 kötetben (Az 5. kötet 1. és 2. részét az ő fia, David S. Schaff írta.) Lásd: ... oldalt.
- Schaff-Herzog Encyclopedia. Lásd: a The New Schaff-Herzog címnél.
- Schlager, Patricius, - "Thurmayer Johannes" című közleményét a The Catholic Encyclopedia c. gyűjtemény 14. köteténél, a 713. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Schmidt Wilhelm. The Origin and Growth of Religion. (A vallás eredete és fejlődése.) A német nyelvű szövegből fordította: H.J. Rose, 2. kiadás. London: Methuen Co. Ltd. 1935. Lásd: ... oldalt.

- Schröck Johann Matthias. - Cristliche Kirchen geschichte. (Keresztény Egyháztörténelem) a 26. résznél. Lipcse: Engelhart Benjamin Scwickert. 1798. Lásd: ... oldalt.
- Schroeder H(enry) J(oseph), Disciplinary Decrees of the General Councils. (Az Egyetemes Zsinatok fegyelmi dekrétumai.) Szöveg, fordítás és annak magyarázata. St. Louis: B. Herder Book Co. 1937. Lásd: ... oldalt.
- Schroeder. Lásd: Trent, Council of. (A Trenti Zsinatról.) című tételnél.
- Schürer E. "Apocrypha" című cikke, a The New Schaff-Herzog gyűjteményben, az 1. kötet 212-225. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Scott C.A. "Psulicians" című cikke, a Hastings-féle idézett műnél a 9. kötet 695-698. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Seeliger Gerhard. "Conquests and Imperial Coronation of Charles the Great." (Nagy Károly hódításai és császárrá történt koronázása) című rész, a The Cambridge Medieval History-gyűjteménynél a 2. kötet 595-629. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- A Select Library of the Nicene and Post Nicene Fathers of the Christian Church. (Lásd az előbbi, hasonló szövegű fordítást.) Első Sorozat. Kiadták: Philip Schaff és mások. New York: Charles Scribner's Sons, 1905-17. 14. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- A Select Library. Második Sorozat. New York. The Christian Literature Company. (A Keresztény Irodalmi Társaság.) 1890-1900. (A nyomdavállalat változik.) 14. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Septuagint. Lásd: Bible, Old Testament, Greek. (Lásd a görög szövegű Ó-Testamentumban.)
- Chahan Thomas J. "Bernatd of Cluny" című cikke, a The Catholic Encyclopedia-gyűjteményben a 2. kötet 501-502. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- The Shepherd of Hermas. (A hermasi pásztor.) Lásd: a The Apostolic Fathers címetnél. Lásd: ... oldalt.
- Shotwell James T. and Louise Ropes Loomis. The See of Peter. (A Péter Széke.) New York: Columbia University Press. 1927. (Records of Civilisation Sources and Studies. (Feljegyzések a civilizációról: forrásművek és tanulmányok. Lásd: ... oldalt.
- The Sibylline Oracles. (Sibillai orákulomok.) Görög nyelvből rímtelen angol versezetre fordította: Milton S. Terry. Javítva: Rzach szövege után. New York: Eaton Mains. 1899. Lásd: ... oldalt.
- Sigerist Henry E. kiadó és műfordító. Arnold of Villanova. The Earliest Printed Book on Wine. (A.V. A legrégebb nyomtatott könyv a borról.) New York: Schuman's 1943. Lásd: ... oldalt.
- Silver, Abba Hillel. A History of Messianic Speculation in Israel From the First Through the Seventeenth Centuries. (A Messiásra vonatkozó számítgatások történelme Izráel részéről, az I. századtól a XVII. századig. (New York: The Masmillan Company. 1927. Lásd: ... oldalt.
- Sisam Kenneth. Cynewulf and His Poetry. (C. és költészete.) Újranyomva a Proceedings of the British Academy-ből. (A Br.Ac. jegyzőkönyveiből), a 18. kötetben, London: Humphrey Milford (1933.) Lásd: ... oldalt.
- Sosmondi J.C.L. - Sismonde de. - History of the Crusades Against the Albigenses in the Fhirteenth Century. (Az albigensek elleni keresztes hadjárat története a XIII. században.) Fordítás franciából. London: Wightman and Cramp. 1826. Lásd: ... oldalt.
- Smith R. Travers. "Evagrius", a Smith and Wace-féle idézett művében, a 2. kötet 423. oldalán. Lásd: ... oldalt.

- Smith Sidney. - "Babilonia and Assyria: Archaeology" című közleménye, az Encyclopaedia Britannica-gyűjteményben a 2. kötet 843-855. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Smith Sidney. - "Chronology: Babylonian and Assyrian" (Babiloni és Asszír időszámítás). Encyclopaedia Britannica, az 5. kötet 655. és 656. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Smith William, and Henry Wace kiadók. A Dictionary of Christian Biography Literature, Sects and Doctriens. (A Keresztény Életrajzok, Irodalom, Szekták és Hitvallások szótára.) London: John Murray, 1877-87. 4 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Socrates, The Ecclesiastical History of Socrates Schilasticus (Socrates bölcselő-tudós egyháztörténelme) javított fordításban, AC. Zenos, az NPNF-ben, a 2. sorozatnál, a 2. kötet 111-178. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Solomon of Basra. The Book of the Bee ... (A méhek könyve) Kiadva egy angol nyelvű fordítással együtt, Ernest A. Wallis Budge által. Oxford: A Clarendon Press nyomása. 1886. (Anecdota Oxoniensia - Oxfordi anekdoták, a semita sorozatban az 1. kötet 2. részénél.) Lásd: ... oldalt.
- Sozomen. The Ecclesiastical History of Sozomen, Comprising a History of the Chrurch, From A.D. 323-to A.D. 423. (Sozomen egyháztörténelme az egyház történetének Kr.u. 323-423. terjedő egybefoglalásával.) Javított fordítását végezte: Chester H. Hartranft, az NPNF-ben, a 2. sorozatnál, a 2. kötetnél, a 179-455. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Stanley. Arthur Penthyn. Lectures on the History of the Eastern Church. (Tanítások a Keleti Egyház történelméből.) Új kiadás, New York: Charles Scribner, s Sons 1884. Lásd: ... oldalt.
- Stanley. Lectures on the History of the Jewish Church. (Tanítások a zsidó egyház történelméről.) New York: Charles Scribner's Sons. 1884. 3. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Stenton Frank M. Anglo-Saxon England. (Angolszász Anglia), Oxford. A Clarendon-Press nyomtatása. 1945. Lásd: ... oldalt.
- Stephen of Bourbon. Anecdotes historiques légendes et apologues. (Történelmi anekdota-legendák és hitvitázók.) Paris: Renouard-féle könyvkereskedés. 1877. Lásd: ... oldalt.
- Stevenson, Francis Seymour. Robert Grosseteste, Bishop of Loncoln. (R.G. Lincoln-i püspök.) London: Macmillan and Co. 1899. Lásd: ... oldalt.
- Stevenson Joseph. Introduction: to "The Historical Works of the Venerable Bede", in The Church Historians of England (Bevezetés az "Angol egyháztörténelmi írók" című könyvben foglalt "A tiszteletreméltó Bede történelmi művei") című cikkhez, az 1. kötet 2. részében. London: Seeleys kiadása, 1853. Lásd: ... oldalt.
- Strayer Joseph R. And Dana Carleton Munro. - The Middle Ages (A középkor) 395-1500. Kr.u. New York: D. Appleton - Century Comp. kiadás bejegyezve. 1942. Lásd: ... oldalt.
- Stubbs Charles William. - The Christ of English Poetry (Az angol költészet Krisztusa) J.M. Dent and Co. 1906. (Hulsean Lectures given at Cambridge University) A cambridgei egyetemen előadott Hulse-féle leckék. Lásd: ... oldalt.
- Suetonius. Suetonius With an English Translation (Sue. angol fordításban). Írta: J.C. Rolfe. Cambridge, Mass: Harward University Press kiadása, 1935-39. 2 kötetben. (A The Loeb-féle Classical Library-ban.) Lásd: ... oldalt.
- Sulpicius Severus. Sacred History (Szent Történelem), fordította: Alexander Roberts, az NPNF-gyűjteményben, a 2. sorozat 11. köteténél a 71-122. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Summa de Haeresibus. (Az eretnekségek összefoglalása.) Lásd: a Passaui Inkvizítornál.

- Summa Picardicarum Rerum (A picardok ügyének summája), a Döllinger-féle Beiträge című gyűjteménynél, a 2. kötet 59. okmányában, a 635-641. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Summarium Impiae et Pharisaicae Picardorum Religionis (Az istentelen és farizeus picardok vallásának summája), a Döllinger-féle Beiträge-gyűjteménynél, a 2. kötet 61. okmányában, a 661-664. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Swete Henry Barclay. The Apocalypse of St. John. (Szt. J. Apokalipszise). Görög nyelvű szöveg, bevezetéssel, jegyzetekkel és indexel. 3. kiadás. London: Macmillan and Co. Ltd. 1922. Lásd: ... oldalt.
- Swete kiadó. The Old Testament in Greek (Az Ó-Testamentum görögül.) Lásd: Bible Old Testament, Greek - résznl. 1925-30.
- Swete. An Introduction to the Old Testament in Greek. (Bevezetés a görög nyelvű Ó-Testamentumba). Egy függelékkel, mely az Aristeasi Levelet tartalmazza, kiadta H. St. J. Thackeray. A 2. kiadásban. Cambridge: University Press. 1902. Lásd: ... oldalt.
- Tacitus. The Histories With an English Translation. (A történelem angol fordításban), írta: Clifford H. Moore, The Annals With an English Translation. (Évkönyvek angol fordításban) Szerkesztette: John Jackson. London: William Heinemann. 1925-37. (A nyomtatás cégszövege változó), 4 kötetben. (A Loeb-féle Classical Library kiadása.) Lásd: ... oldalt.
- Tarn W.W. "The Heritage of Alexander" (Sándor öröksége) című közlemény a The Calmridge Ancient History-gyűjteményben, a 6. kötet 461-504. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Terry Milton S. műfordító. Lásd: a The Sibylline Oracles címszónál lévöket. Lásd: ... oldalt.
- Tertullian. The Writings of Tertullian, fordította: S. Thelwall Peter Holmes és Robert Ernest Wallis, az ANF-gyűjteménynél, a 3. kötetben és a 4. kötet 3-166. terjedő oldalain. Lásd: ... oldalt.
- The Testaments of the Twelve Patriarcha. (A tizenkét Pátriárka Testamentuma), a Charles-féle: The Apocrypha and Pseudepigrapha című műben, a 2. kötet 282-276. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Thackeray H. St. J. "Septuagint" című cikke, a The International Standard Bible Encyclopaedia gyűjteményben, a 4. kötet 2722-2732. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Thatcher Oliver J. and Edgar Holmes McNeal. - A Source-Book of Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age. (A Középkor történelmének forrásmunkáiról szóló könyv, válogatott okmányok a középkori Európa történelmének szemléltetéséhez.) New York: Charles Scribner's Sons 1905. Lásd: ... oldalt.
- Thatcher Oliver J. and Ferdinand Schwill. Europe in the middle Age. (Európa a Középkorban). New York: Charles Scribner's Sons. 1909. Lásd: ... oldalt.
- Theodoret, Commentarius in Visiones Daniel is Prophetne, (Dániel próféta látomásainak magyarázata), a Migne-féle gyűjteménynél, PG. 81. kötet 1255-1546. oszlopaiban. Lásd: ... oldalt.
- Theodoret, Ecclesiastical History (Egyháztörténelem), fordította: Blomfield Jackson, az NPNF-gyűjteménynél, a 2. sorozatban a 3. kötet 311-348. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Theodoret, Theodreti Urbis Cyri Episcopi In Visiones Danielis Prophetae Commentarius, (Theodor, Cyrus város püspöksége, a Dániel próféta látomásaira vonatkozó magyarázatokban) Róma: Paulus Manutius. 1562. Lásd: ... oldalt.
- Theodosius, Code of. Lásd: a Codex Theodosianus résznl.
- Thomas Aquinas. Expositio in Daniele, (az Opera Művei) részben, a 18. kötetben. Antwerpen: Ioannam Keerbergium-nál, 1612. Lásd: ... oldalt.

- Thomas Aquinas. *Summa Theologica* (A Teológia összefoglalása), az 1. teljes amerikai kiadás. Fordították az angolországi dominikánus provincia atyái. New York: Benziger Brothers, Bej. cég kiadása. 1947-48. 3 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Thompson Alexander Hamilton. *Bede, His Life, Times and Writings*. (Bede élete, kora és írásai) Oxford: Clarendon Press kiadása. 1935. Lásd: ... oldalt.
- Thompson James Westfall, and Edgar Nathaniel Johnson. *An Introduction to Medieval Europe 300-1500*. (Bevezetés a középkori Európába a Kr.u. 300-1500.) New York: W.W. Norton Comp. bej. cég. 1937. Lásd: ... oldalt.
- Thomson Samuel Harrison. *The Writings of Robert Grosseteste*. (R.G. írásai.) Cambridge: Cambridge University Press. kiadása. 1940. Lásd: ... oldalt.
- Thou Jac. A. De. *Jac Augusti Thuani Historiarum Sui Temporis*. (J.A. Th. korának története.) 1. kötet. London: Samiel Buckley 1733. Lásd: ... oldalt.
- Thurston Herbert. "Whitby Synod of." című közlemény a *The Catholic Encyclopedia*-gyűjteményben, a 15. kötetben a 610. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Tichonius. *The Book of Rules of Tichonius* (T. szabályainak Könyve). Kiadva egy bevezetéssel együtt: F.C. Burkitt által. Cambridge: Az ottani Egyetemi Nyomdánál. 1894. (Texts and Studies, Contributions to Biblical and Batristic Literature (Bibliai szövegek és tanulmányok, adalékok a bibliai és a pátristicus (egyházatyai) irodalomhoz), kiadva J.A. Robinson által az 1. kötetben, a 3 közül. Lásd: ... oldalt.
- Tischendorf, Donstantin von, szerkesztő. Lásd: *Biblie Old Testament Greek* - címszó alatti résznél. 1887.
- Todd James Henthorn. *The Books of the Vaudois. The Waldensian Manuscripts Preserved in the Library of Trinity College Dublin*. (A vaudois-k könyvei. A Dublini Trinity-Kollégium könyvtárában megőrzött waldens kéziratok.) London: Macmillan és Tsa. 1865. Lásd: ... oldalt.
- Tout T.F. "Grosseteste", *Dictionary of English History* (Az Angol Történelem Szótára), kiadva: eredetileg Sidley Low és F.S. Pulling által, az 546. oldalon. Új kiadás javítva. London: Cassel and Comp. Limited. 1928. Lásd: ... oldalt.
- Translations and Reprints From the Original Sources of European History. (Fordítások és újbóli nyomatok az Európai történelem eredeti forrásműveiből.) Philadelphia: Department of History of the University of Pennsylvania, 1894-99. 6 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Trebellius Pollio. *The Tve Gallieni*, (A két Gallieni) című rész, a *The Scriptores Historiae Augustae*, Wirt an English Translation (Augustus rendeleteinek története angol nyelvű fordításban) című műben, David Magie tollából, a 3. kötet 17-63. oldalain. London: William Heinemann, 1932. (A Loeb-féle Classical Library-ban.) Lásd: ... oldalt.
- Tregelles S(amuel) P. *Remarks on the Prophetic visions in the Book of Daniel*. (Megjegyzések a Dániel könyvében foglalt prófétai látomásokra nézve.) 6. kiadás. London: Samuel Bagster and Sons. 1883. Lásd: ... oldalt.
- Trent Council of. *Canons and Decrees of The (Sacred) Council of Trent*. (A trenti zsinat kánonjai és dekrétumai.) Az eredeti szöveg angol nyelvű fordításával együtt, szerkesztette: H. J. Schroeder, St. Louis: B. Herder Book Comp. 1941. Lásd: ... oldalt.
- Trent Council of. *The Canons and Decrees of the Sacred and Oecumenical Council of Trent*. (A Trent-i szent és egyetemes zsinat kánonjai és egyházi rendeletei.) Fordította: J. Waterworth. Chicago: The Christian Symbolic Publication Soc. (A keresztény szimbolikus könyvkiadó társ.) Nem bejegyzett cég. 1848. Lásd: ... oldalt.

- Trent Council of. The Catechism of the Council of Trent. (A Trent-i Zsinat hittanítása). Fordította: Theodore Alois Bichley, London: George Routledge and Co. 1852. Lásd: ... oldalt.
- Trevor George. Rome: From the Fall of The Western Empire, London: The religious Tract Society, 1868. Lásd: ... oldalt.
- Tuberville, A.S. "Heresies and the Inquisition in the Middle Ages c. 1000-1305. (Eretnekségek és az inkvizíció a Középkorban a kb. Kr.u. 1000-1305. évben.) című rész, a The Cambridge Medieval History-gyűjteményben, a 6. kötet 699-726. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Turmair Johannes, Annalium Boiorum Libri Septem (A bajor évkönyvek hetedik könyve), Ioanne Aventino (álnéven) Autore. Ingolstadt: Weissenhordn Sándor és Sámuel kiadásában, 1554. Lásd: ... oldalt.
- Turmel Joseph). The Latin Church in the Middle Ages. (A Latin egyház a Középkorban), írta: André Lagarde (álnéven). Fordította: Archibald Alexander, New York: Charles Scribner's sons, 1915. (A szerző személyiségét igazolták a The Anglican Theologian Review 1931. számában a 13. kötet 215. oldalától kezdődőleg.) Lásd: ... oldalt.
- Turner C.H. "The Organisation of the Church." című közleménynél, a The Cambridge Medieval History című gyűjteményben az 1. kötet 143-182. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Über die Waldenser (A waldensekről), a Döllinger-féle Beiträge-gyűjteményben, a 2. kötet 26. okmányánál, a 331-344. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Ubertino of Casale. Arbor Vitae Cnuci fixae Jesu. (Jézus kereszttje az élet fája.) Velence: Bonetis de Papia András kiadásában, 1485. (Az 5. könyvet ugyancsak újból kinyomtatták rövidített formában, melynél a 8. fejezetet 4. fejezetre számozták át és amelynél a 12. számmal végződött fejezetet a 8-as számra változtatták meg.) Így lett ebből a Tractatus de Septem Statibus Ecclesie című (A hét egyház állapotáról szóló értekezés) könyv. Lásd: ... oldalt.
- Ubertino of Casale. Tractatus ... de Septem Statibus Ecclesie. (A Hét Egyház Állapotáról szele értekezés.) a 4. sz. címe, a Pseudo-Joachimben: Expositio ... in Librum Beati Cirilli, etc. (Magyarázatok ... boldog Cirill könyvéből), a LC-LXXVIII. kötetekben található. (Az Arbor Vitae című könyvében az 5. könyvrész.) Lásd: ... oldalt.
- Uhlhorn Gerhard. The Conflict of Christianity With Heathenism. (A kereszténység viszálya a pogánysággal) Kiadta és a német eredetiből fordította, mint a mű 3. kiadását: Egbert C. Smith and C.J.H. Ropes. New York: Charles Scribner's sons, 1879. Lásd: ... oldalt.
- The Universal Jewish Encyclopedia ... AN Authoritative and Popular Presentation of Jews and Judaism Since the Earliest Times. (Egyetemes Zsidó Enciklopédia ... A zsidóság és a júdaizmus hiteles és népszerű előadása a legrégibb időktől kezdve.) Kiadta: Isaac Landman. New York: The Universal Jewish Encyclopedia, bej. cégnél. 1939-43. 10 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Valla Lorenzo. The Treatise of Lorenzo Valla on the Donation of Constantine. (L.V. tanulmánya a Konstantin-féle adománylevélről.) Eredeti szövege angol nyelvű fordításával együtt, szerzője: Christopher V. Coleman. New Haven: Yale University Press kiadása. 1922. Lásd: ... oldalt.
- Van Buren E(lizabeth) Douglas. The Fauna of Ancient Mesopotamia as Represented in Art. (A régi Mezopotámia állatvilága a művészetek megnyilvánulásában.) Róma: Pontificum Institutum Biblicum. (A főpapi intézeti könyvtárban.) 1939. Lásd: ... oldalt.
- Van Hove. A. "Corpus Juris Canonici" (A kánoni jogok teste), című közlemény a The Catholic Encyclopedia című gyűjteménynél, a 4. kötet 391-394. oldalain. Lásd: ... oldalt.

- Vaucher Alfred-Felix. *Lacunziana, Essais sur les Prophéties bibliques.* (L. tanulmányai a bibliai próféciákról.) Collonges - sous - Salève, Haute-Savoie: Fides-féle könyvnyomda kiadása. 1949. Lásd: ... oldalt.
- Venables Edmund. "Cyrillus (2.) of Jerusalem című cikke, a Smith and Wace-féle idézett műben, az 1. kötet 760-763. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Venables Edmund. "Gerard or Girard" című közleménye, a *Dictionary of National Biography* című műnél a 7. kötetben az 1087-1089. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Venables Edmund. "Theodoretus" című közleménye a Smith and Wace idézett művének, a 43. kötetben, a 904-919. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Victorinus. *Works Művei.* Fordította: Robert Ernest Wallis, az ANF-gyűjteménynél, a 7. kötet 339-360. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Villanova Arnold of. *The Earliest Printed Book of Wine.* (A borról szóló legrégebb nyomtatott könyv) kiadta és fordította: Henry E. Sigerist. New York: Schuman's 1943. Lásd: ... oldalt.
- Villanova Arnold of. *Tractatus de Tempore Adventus Antichristi.* (Értekezés az Antikrisztus eljövetelének ideje felől.), (kivonat az 1. és a 2. részből), a Finke-féle idézett műnél a CXXIX-XLIX. oldalakon. (Az i. rész teljes szövegére nézve lásd: a jelen bibliográfiában a kéziratokra vonatkozó szakasznál. Lásd: ... oldalt.
- Villemain Abel Francois. *Life of Gregory the Seventh (Hetedik Gergely élete).* Fordította: James Baber Brockley, London: Richard Bentley and Son. 1874. 2. kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Vincent Marvon R. *Word Studies in the New Testament.* (Ige-tanulmányok az Új-Testamentumban.) Grand Rapids Michigan: Wm.B. Eerdmans Publishing Co., 1946. 4 kötetben. Lásd: ... oldalt.
- Wace Henry kiadó. Lásd: az *Apocrypha* című résznél.
- Waddington George. *A History of the Church From the Earliest Ages to the Reformation.* (Az egyház története a legrégebb kortól a Reformációig.) London: Baldwin and Cradock. 1833. Lásd: ... oldalt.
- Walafrid Strabo. *Glossa Ordinaria,* a Migne-gyűjteménynél, a pl. 113. kötetben, a 67. oszloptól, a 114. kötet 752. oszlopáig bezárólag. Lásd: ... oldalt.
- Wallis Robert Ernest, műfordító. Lásd: a *Commodian*, a *Cyprian*, *Tertullian* és *Victorinus* címszavak alatti részeket. Lásd: ... oldalt.
- Walsh Gerald G. fordító. Lásd: a *The Apostolic Fathers* című résznél. Lásd: ... oldalt.
- Watson E.W. Lásd: *Hilary of Poitiers* című résznél. Lásd: ... oldalt.
- Westcott Brooke Foss. *A General Survey of the History of the Canon of the New Testament.* (Általános áttekintés az Új-Testamentum kánonjának történetéről.) 4. kiadás, London: Macmillan and Co. 1875. Lásd: ... oldalt.
- Whiston William műfordító. Lásd: *Josephus*-ra vonatkozó résznél.
- Whittier John Greenleaf. "The Vaudois Teacher" című cikke, a *The Complete Poetical Works of John Greenleaf Whittier.* (A W. Tanító. - J.Gr.Wh. teljes költői művei) című könyvben, a 3. 4. oldalon. Cambridge-i kiadás. Boston: Houghton Mifflin Company, 1894. Lásd: ... oldalt.
- Widmann Hans. *Geschichte Salzburgs (Salzburg története)* az 1. kötetben Gotha: Friedrich Andreas Perthes, 1907. Lásd: ... oldalt.
- William of Puy Laurens. *Chronique de Guillaume de Puy Laurens Contenant l'histoire de l'expédition des Français contre les Albigeois.* (G. de P.L. krónikája, mely a franciáknak az

albigensek ellen indított expedíciója történetét tartalmazza.) Kiadta: (Francois P.G.) Guizot. Parisban: a J.L.J. Briere-féle könyvkereskedés kiadásában. 1824. (Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France. Franciaország történelmére vonatkozó visszaemlékezések gyűjteménye) című műben, a 16. kötet 203-329. oldalain. Lásd: ... oldalt.

Williams A(rthur) Luky. Adversus Judaeos, a Bird's Eye View of Christian Apologiae Until the Renaissance. (A Júdaiak ellen, Madártávlati áttekintés a keresztény hitvédelemre nézve, a Reneszánsz idejéig.) Az Egyetemi nyomda kiadása, Cambridge-ben, 1935. Lásd: ... oldalt.

Williams, John. The Ecclesiastical Antiquities of the Cymry, or The Ancient British Church. (Egyházi régiségek, Cymry-ből (Wales-ből) avagy az ősi angol egyház). London: W.J. Cleaver, 1844. Lásd: ... oldalt.

Willis-Bund John William. The Celtic Church of Wales. (A welsi Kelta Egyház.) London: D. Nutt. 1897. Lásd: ... oldalt.

Wilson R(obert) Dick. "Daniel Book of." című rész a The International Standard Bible Encyclopedia-gyűjteményben, a 2. kötet 784-787. oldalain. Lásd: ... oldalt.

Witzel Theophilus. "Roger Bacon" című rész a The Catholic Encyclopedia-gyűjteményben, a 13. kötetnél, a 111-116. oldalakon. Lásd: ... oldalt.

Wölflin Heinrich, kiadó. Die Bamberger Apokalypse. Eine Reichenauer Bilder-handschrift vom Jahre 1000. (A Bambergi Apokalipszis, Egy reichenauai képes kézirat, a Kr.u. 1000. évből.) 2. kiadás. München: Kurt Wolff kiadásában. 1921. Lásd: ... oldalt.

Wordsworth Chr(istopher). St. Hippolytus and the Church of Rome. (Szt. H. és a római egyház.) második kiadás. London: Rivingtons, 1880. Lásd: ... oldalt.

Wordsworth, Kiadó. The New Testament of Our Lord and Savior J. Jesus Christ, in the Original Greek. (A mi Urunknak és Megváltó Jézus Krisztusunknak Új-Testamentuma eredeti görög nyelven.) Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Chr. Wordsworth. Új kiadás. London: Rivingtons - kiadása - 1872. 2 kötetben. Lásd: ... oldalt.

Workman Herbert B. The Evolution of the Monastic Ideal. (Az egyistenhívő eszme fejlődése.) 2. kiadás. London: The Epworth Press nyomása. 1927. Lásd: ... oldalt.

Wright Charles H.H. Daniel and His Prophecies. (Dániel és próféciai.) London: Williams and Norgate. 1906. Lásd: ... oldalt.

Wright G. Frederick. Scientific Confirmations of Old Testament History, (Az Ó-Testamentum történeteinek tudományos megerősítése.) London: Hodder and Stoughton, 1907. Lásd: ... oldalt.

Wroth Warwick. Catalogue of the Coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards ... in the British Museum. (A vandálok, ostrogótok és a lombardok ércpénzeinek katalógusa a British Múzeumban.) London: British Museum. 1911. Lásd: ... oldalt.

Wylie J.A. The History of Protestantism. (A Protestantizmus története.) London: Cassel and Company, bej. cége. (n.d. dátum nélkül), 3 kötetben. Lásd: ... oldalt.

Zahn T. "Canon of Scripture" (Az Írás kánonja) című közlemény, a The New Schaff-Herzog gyűjteményben, a 2. kötet 388-400. oldalain. Lásd: ... oldalt.

Zenos Andrew C. "Prophecy, Prophet" című közleménye, a Funk and Wagnalls New Standard Bible Dictionary-ban a 3. javított kiadásban, a 739-743. oldalakon. New York: Funk and Wagnalls-kiadásban, 1936. Lásd: ... oldalt.

Zöckler O. "New Manicheans" (AZ új manicheusok) című közleménye, a The New Schaff-Herzog gyűjteményben, a 8. kötet 143-147. oldalain. Lásd: ... oldalt.

Időszaki folyóiratok és egyéb füzetes írásművek

- Bright John. "A New Letter in Aramaic Written to a Pharaoh of Egypt." (Egy új arámiái levél, melyet egy egyiptomi fáraóhoz írtak.) című közlemény, megjelent a *The Biblical Archeologist* (A bibliai régiségbúvár) című folyóirat 1949. májusi számában, (a 12. kötet 2. száma), a 46-52. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Brooks Joshus W. Vezércikke a *The Invenstigator, or Monthly Expositor and Register, on Prophecy*. (Vezércikk a Próféciaák Nyomozója, vagy azok Havi Magyarázója és Feljegyzője) című folyóiratban, az 1832. évi júliusi számban (1. kötet 12. szám) a 441. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Brownlee William H. "Further Light on Habakkuk" című közleménye (További világosság H.-ra nézve) a *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* (A keleti kutatások amerikai iskolájának bulletinje) c. folyóiratban, az 1949. áprilisi számban (114. sz.) a 9. és 10. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Burr George Lincoln. "The Year 1000 and the Antecedents of the Crusades". (Az 1000. év és a kereszties hadjáratok előzményei) című közlemény a *The American Historical Review* (Az Amerikai Történelmi Szemle) című folyóirat 1941. áprilisi számában a (6. kötet 3. sz.) a 429-439. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Burrows Millar. "The Newly Discovered Jerusalem Scrolls: The Contents and Significance of the Manuscripts" (Az újabban felfedezett jeruzsálemi irat-tekercsek: a kéziratok tartalma és jelentőségük.) című közlemény, a *The Biblical Archaeologist* című folyóirat 1948. szept. számában (a 11. kötet 3. száma), az 57-61. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Fallaw Wesner. "Atomio Apocalypse" (Atomi Apokalipszis) című közleménye, a *The Christian Century* című folyóirat 1946. szept. 25. számában (63. kötet 39. sz.), az 1146-1148. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Friderich Karl. "Friderichs Kritische Untersuchung der dem Abt Joachim von Floris zugeschriebenen Commentare zu Jesajas und Jeremias". (Friderich kritikai vizsgálata a Florenci Joachimnak tulajdonított Ézsaiásról és Jeremiásról szóló magyarázatoknak.) című közleménye, (előadta: D. Baur), a *Zeitschrift für Wissenschaftliche Theologie*. (A tudományos Teologia folyóirata) című lap (Jéna) 2. kötete, (1859.), a 349-363. 449-514. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Harding G. Lankester. "The Dead See Scrolls" (A Holt-tengeri irattekercsek) című közlemény, az *Illustrated London News* (London Képes Újság) 1949. okt. 1. számában, a 493. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Haverfield F. "Early British Christianity" (Az angol őskereszténység) című közleménye, a *The English Historical Review* (Az angol Történelmi Szemle) című folyóirat 1896. júliusi számában (a 11. kötet 43. száma), a 417-430. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Hirn Josef. "Erzbischof Eberhards II. von Salzburg Beziehungen zu Kirche und Reich" (II. Eberhard salzburgi érsek kapcsolatai az egyházzal és a birodalommal) c. közleménye, a *Jahresbericht des k.k. Ober-Gymnasiums in Krens am Schlusse des Schuljahres 1875. évi iskolai év végén.*) című folyóirat 1. részében. Lásd: ... oldalt.
- Hirsch (Reich) Beatrix. "Zur" Noticia saeculi "und zum" Pavo. Mit einem Exkurs über die Verbreitung des pseudojoa - chimitischen Büchleins" *De Semine scripturarum*). "A Noticia saeculi és a Pavo-hoz. Egy kitéréssel a *De Semine Scripturarum* című, ál-joachimista könyvecske elterjesztésére nézve - című közleménye a *Mitteilungen des Instituts für Österreichische*

Geschichts forschung (Innsbruck). (Az osztrák történelmi kutatás intézetének közleményei) című folyóirat 38. köteténél. (1920), az 579. oldaltól kezdődőleg. Lásd: ... oldalt.

Horn Siegfried H. "The Aramaic Problem of the Book of Daniel" (D. könyvének arámiai problémája) című közleménye, a The Ministry 1950. május, június és júliusi számaiban (a 23. kötet 5-7. számai). Lásd: ... oldalt.

La Piana George. "Joachim of Flora". A Critical Survey" (J. Of. Fl.: Kritikai Szemléje) című cikk a Speculum 1932. áprilisi számában (7. kötet 2. sz.), a 257-282. oldalakon. Lásd: ... oldalt.

Neuffer Julia. "How Long Is Three Days?" (Milyen hosszú a "három nap"?) című közleménye, a The Ministry 22. kötetében (1949.) januári számnál, a 9. 10. oldalon, és a februári szám 37-40. oldalain, valamint a márciusi példány 34-36. oldalán. Lásd: ... oldalt.

Maycoc A.L. "Bede and Alcuin" című közleménye, a Hibbert Journal 1945. évi (33. kötet 3. sz.) 402-412. oldalain. Lásd: ... oldalt.

Neugebauer Paul V., and Ernest F. Weidner. "Ein astronomischer Beobachtungstext aus dem 37. Jahre Nebukadnezars II. 567-66." (Csillagászati megfigyelést tartalmazó bibliai szöveg, II. Nabukadnezar 37. évéből) című közleménye, a Berichte über die Verhandlungen der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Classe." (Beszámoló a lipcsei szász- királyi tudományos társulat tárgyalásairól. Nyelvészeti-történelmi szakosztály.) című folyóirat 1915. május havi számában (67. kötet 2. részében), a 29-89. oldalakon. Lásd: ... oldalt.

Preger Wilhelm. "Beiträge zur Geschichte der Waldesier im Mittelalter" (Adalék a waldensek középkori történetéhez) című közleménye, az Abhandlungen der historischen Classe der königlich bayerischen Akademie der Wissenschaften (A bajor királyi tudományos akadémia történelmi szakosztályának értekezései) című folyóiratban, (München), a 13. kötet 1. részénél (1878.), a 179-250. oldalon, (az egész sorozat 47. kötetben). Lásd: ... oldalt.

Preger Wilhelm. Kiadó. "Der Tractat des David von Augsburg über der Waldensier." (D.v .Augsb. értekezése a waldensekről.) című közleménye, az Abhandlungen der historischen Classe der königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften (A bajor királyi tudományos akadémia történelmi szakosztályának értekezései) című folyóiratban, (München), a 14. kötet 2. részénél, (1878.), a 181-235. oldalain, (az egész sorozat 51. kötetében). Lásd: ... oldalt.

Sellers O.R. Letter to the Editor, quoted in "Archaeological News and Views" (levél a szerkesztőhöz, idézve a "Régiségi újságok és nézeteknél") című folyóirati közleményben, a The Biblical Archaeologist című szaklapban, az 1949. májusi számában, (12. kötet 2. sz.), a 32-36. oldalakon. Lásd: ... oldalt.

Thiele Edwin R. "The Cronology of the Kings of Judah and Israel" című közlemény (Júda és Izráel királyainak időszámítása), a Journal of Near Eastern Studies (A Közel-keleti tanulmányok folyóirata) című szaklap, 1944. évi júliusi számában (3. kötet 3. sz.), a 137-186. oldalon. Lásd: ... oldalt.

Thiele Edwin, "Solving the Problems of Daniel 1." (A Dan. 1. problémáinak megoldása) című közleménye, a The Ministry 14. köteténél, (1941), az aug. szám 7. 8. 47. és a szept. szám 18. oldalain. Lásd: ... oldalt.

Vedder Henry C. "Origin and Early Teachings of the Waldenses According to Roman Catholic Writers of the Thirteenth Century". (A waldensek eredete és régi tanításai a XIII. századbeli római katolikus egyházi írók szerint), című közleménye, a The American Journal of Theology (Amerikai Teológiai Folyóirat) című szaklap 1900. évi júliusi számában, (a 4. kötet 3. sz.), a 465-489. oldalakon. Lásd: ... oldalt.

- Wilhelm Franz. "Zu Jordanus von Osnabruck." című közleménye a Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichts forschung (Az osztrák történelemkutatási intézet közleményei) című szaklapban (Innsbruck), a 24. kötet 3. részénél, (1903.) a 353-368. oldalakon. Lásd: ... oldalt.
- Wood Lynn H. "The Kahun Papyrus and the of the Twelfth Dynasty (With a Chart)", (A K. papirusz és a 12. dinasztia egy táblázattal) című közleménye, a Bulletin of the American Schools of Oriental Research (A keleti kutatások amerikai iskolájának bulletinje) című szaklapban, az 1945. évi októberi számban (99. sz.), az 5-9. oldalon. Lásd: ... oldalt.
- Wright G. Ernest. "Archaeological News and Views" című közleménye, a The Biblical Archaeologist című szaklapban, a 12. kötet (1949. évi) májusi számában, a 32-36. oldalon és a szept. szám 64-68. oldalain. Lásd: ... oldalt.
- Wright G. Ernest. "A Phenomenal Discovery" (Egy mesés felfedezés) című közleménye, a The Biblical Archaeologist című szaklap 1948. évi májusi számában (11. kötet 2. sz.) a 21-23. oldalon. Lásd: ... oldalt.

Kéziratok

De Seminibus Scripturarum. Lásd: a Pseudo-Joachim című részt.

Olivi Pierre Jean d' - Paris. Bibliothque Nationale (Nemzeti Könyvtár) M.S. Latin 713. (Postilla in Apocalypsim. (A "későbbiek", az Apokalipszisben) Teljes mikrofilmfelvétel az Advent Forrásmunkák Gyűjteményében. Lásd: ... oldalt.

Pseudo Joachim. Vatican. Cod. Vat. Lat. 3819. kötet. 1-18. Librum Joachim de Seminibus Scripturarum. (A De Semine Scripturarum változó címe ez, rövidített és jegyzetekkel ellátott szöveggel.) Teljes mikrofilm felvétel az Advent Forrásmunkák Gyűjteményében. Lásd: ... oldalt.

(Tract against the doctrines of Joachim and Olivi on the Apocalypse.) (Értekezés Joachimnak és Olivinek az Apokalipszisre vonatkozó tanaival szemben.) Avignon, Bibliotheque du Musée Calvet, MS. 1087. (a régi alapok 342-ből), a 220-242. fóliánsban. (Fénykép-másolatban a 220-242. fóliánsokról, az Advent Forrásmunkák Gyűjteményében.) Lásd: ... oldalt.

Villanova Arnold of.

Vatican Cod. Vat. Lat. 3824. sz.

1-12. fóliánsban. Introductio in Librum (Joachim) De Semine Scripturarum, Quod est de Prophetis Dormientibus Sivede Dormientium Prophetiis. (Bevezetés Joachim "Az Írás Magvairól" című könyvéhez, ami a szunnyadó prófétától van, avagy Ő a próféták szunnyadásáról) című műben. Lásd: ... oldalt.

50-78. fóliánsban. Tractatus de Tempore Adventus Antichristi. (Értekezés az Antikrisztus eljövételének idejéről) című műben. Lásd: ... oldalt.

78-98. fóliánsban. Tractatus de Misterio Cimbaleum Ecclesie. (Értekezés az egyház ... titokzatosságáról.) című műben. Lásd: ... oldalt.

237. fóliánstól kezdve: Antidotum Contra Venenum Effusum per Fratrem Martinum de Atheca Predicatorum Adversus Denunciatores Finalium Temporum. (Ellenszer az athecai Márton testvér prédikátor mérges ömlengéseire a végső időkkel való fenyegetéseivel szemben.) című műben. Lásd: ... oldalt.

(Mikrofilmes vagy fényképes másolatok az 1-12. 50-68. 78-98. 245-249. számú fóliánsokról, az Advent Forrásmunkák Gyűjteményében.)

Villanova. Paris: Bibliothque Nationale (Nemzeti Könyvtár) M.S. Latin. 15033. sz.

200-241. fóliánsban. De Combaleis Ecclesie. (Ugyanez a mű meg van, mint Tractatus de Misterio Cimbaleum Ecclesie című is.) A teljes mikrofilm másolat az Advent Forrásművek Gyűjteményében található. Lásd: ... oldalt.

(Az "Index) című rész - besorolás híján - nem fordítható le.)